

سەرجهەم بەرھەمەکانی

منڊی اِقرأ الثقافی
www.igra.ahlamontada.com

دکتۆر کەمال مەزھەر

بەرگی پینجەم

ئامادەکردنی

دکتۆر جەبار قادر دکتۆر دلشاد مەحمود
دکتۆر ئازاد عوبید دکتۆر کامەرەن محەمەد

مەولێر ۲۰۲۲

سەرجهم بەرھەمەکانی
دکتۆر کەمال مەزھەر

بەرگی پینجەم

ئامادەکردنی

دکتۆر جەبار قادر دکتۆر دلشاد مەحموود
دکتۆر ئازاد عوبەید دکتۆر کامەرەن مەحمەد

ھەولێر ۲۰۲۲

- * ناوی کتیب: سهرجه م بهرهمه کانی - دکتور که مال مه زهره - بهرگی پینجه م
- * ناماده کردنی: لیژنه ی کوکړدنه وهی نووسین و بهرهمه کانی پ. د. که مال مه زهره
- * گشت کاره هونه ریه کان و سهرپه رشتی چاپ: عوسمان پیرداود کواز
- * وینه ی سهر بهرگ: هونه رمه ند نوره دین جاف
- * چاپی یه که م - هه ولیر - ۲۰۲۲
- * تیراژ: (۱۰۰۰) دانه
- * چاپخانه: چاپخانه ی دانیشفه پ- هه ولیر
- * له بهر یوه به رایه تیی گشتیی کتیبخانه کان ژماره ی سپاردنی (۹۱۸) سالی (۲۰۲۲) ی
- پي دراوه.
- * نرخ (۶۰،۰۰۰) دینار

به‌رگی پینجه‌م:
ئه‌م کتێبه له‌خۆ ده‌گریت:

* کورد و کوردستان له‌ به‌رگه‌نامه‌ نه‌ینییه‌کانی
حکومه‌تی به‌ریتانیادا - به‌رگی یه‌که‌مه‌.

پیشەکی

مایه‌ی شانازی لیژنه‌ی تاییه‌تی کۆکردنه‌وه و بلاوکردنه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ زانستی و پووناکبیرییه‌کانی میژووناسی ناودار و په‌روه‌رده‌کاری گه‌وره‌ی کۆچکردوو پروفیسۆر دکتۆر که‌مال مه‌زه‌ره‌، سه‌رجه‌م به‌ره‌مه‌کانی له (١٠) به‌رگدا به‌هه‌ردوو زمانی کوردی و عه‌ره‌بی بخاته به‌رده‌ستی خۆینه‌ره به‌پێژه‌کان. له‌و ده‌ به‌رگه‌ شه‌شی یه‌که‌میان به‌ زمانی کوردیین و ئه‌وانی دیکه‌شیان، واتا له‌ حه‌وته‌مه‌وه تا ده‌یه‌م به‌ زمانی عه‌ره‌بیین. ئه‌مه به‌شی یه‌که‌می ئه‌و پرۆژه گه‌وره‌یه‌یه که ئامانجه‌که‌ی ئه‌وه‌یه سه‌رجه‌م کاره زانستی و پووناکبیرییه‌کانی کۆبکاته‌وه و سه‌رله‌نوێ له‌ چاپیان بداته‌وه.

دکتۆر که‌مال مه‌زه‌ره‌ ئه‌حمه‌د پیشه‌نگی لیکۆله‌رانی میژووی نوێی کورد و کوردستانه و بگه‌ به‌ دامه‌زرینه‌ری قوتابخانه‌یه‌کی تاییه‌تی میژوویی کورد ده‌ژمی‌دریت؛ چونکه له‌ هه‌فتاکانی سه‌ده‌ی رابردوووه‌ چه‌ندین نه‌وه‌ بۆ یه‌که‌مین جار له‌ رینگه‌ی لیکۆلینه‌وه میژوویییه‌کانی ئه‌وه‌وه سه‌باره‌ت به‌ کورد و کوردستان ئاشنای میتۆدی زانستی بوون له‌ بواری میژوودا، که‌ پێشتر پیتی رانه‌هاتبوون. تا ئه‌و پۆژانه خۆینه‌رانی کورد به‌و چیرۆک و ئه‌فسانه‌ راهاتبوون که‌ باسیان له‌ میترخاسی و ئازایی میر و سه‌رکرده‌ خۆجیه‌کانیان ده‌کرد و ئه‌وانه‌یان به‌ سه‌رچاوه‌ و به‌لگه‌ی میژوویی داده‌نا. کتیب و وتاره میژوویییه‌کانی دکتۆر که‌مال مه‌زه‌ره‌ کاریکی وایان کرد، خۆینه‌رانی ئاسایی و پووناکبیرانی نه‌وه‌ی نوێی کورد، میژوویان له‌ لا خۆشه‌ویست بیت و هه‌ولبدن توانای خۆیان بۆ لیکدانه‌وه‌ی میژووی نه‌ته‌وه‌ سته‌ملیکراوه‌که‌یان بخه‌نه‌گه‌پ، ئه‌وه سه‌رباری ئه‌وه‌ی که دکتۆر که‌مال ده‌ورینکی گه‌وره‌ی هه‌بوو له‌ هاندانی چه‌ندین خۆیندکار له‌ به‌شه‌کانی میژووی زانکۆکان بۆ ته‌واوکردنی خۆیندنی بالا له‌ بواری میژوودا له‌ ناوه‌وه‌ و له‌ ده‌ره‌وه‌ی عیراق. جگه له‌ وه‌ش وانه‌کانی بۆ قوتابیان که‌ زۆربه‌یان کوردیش نه‌بوون هه‌مان ده‌وریان هه‌بوو له‌ پووکردنه‌ خۆیندنی بالا بۆ خۆیندنی میژوو به‌ رێبازیکی زانستی، ئه‌و شاگردانه به‌ درێژایی ته‌مه‌نیان و کاروانی زانستییان

به دلسۆزی و وهفاداری بۆ مامۆستای گه‌وره‌یان مانه‌وه. ئهم کارانه‌ی ته‌نیا خويندکارانی کوردی نه‌ده‌گرته‌وه، به‌لکو هه‌موو ئهو خويندکارانه‌شی ده‌گرته‌وه که سه‌ره‌رشتی نامه و تیزه‌کانی کردوون یان بۆ پرس و پاوێژ پوویان لێی ناوه بۆ هه‌لبژاردنی بابته‌ی لیکۆلینه‌وه و پڕۆژه‌ی توێژینه‌وه زانستییه‌کانیان.

دکتۆر که‌مال به‌رده‌وام ئه‌وه‌ی دووپات ده‌کرده‌وه که‌وا بواری میژووی کورد وه‌ک کینگه‌یه‌کی نه‌کیلراو و نه‌چیندراوه، بۆیه ئهو ئه‌رکه‌ مه‌زنه‌ پێویستی به‌ چهندین نه‌وه‌ی توێژه‌ر هه‌یه بۆ ئه‌وه‌ی به‌شیکی به‌جێبێتن. دکتۆر که‌مال زۆر به‌وه دڵخۆش بوو کاتی ئاوپی دواوه‌ی ده‌دايه‌وه به‌ره‌مه‌ی کاری په‌روه‌رده‌یی خۆی ده‌بینی، که‌ چهندین توێژه‌ر و پسپۆر له‌ بواری میژووی کورددا له‌وانه‌ی راسته‌وخۆ به‌شداریی له‌ پێگه‌یاندنیا‌ندا کردبوو خه‌ریکی کارکردن له‌سه‌ر میژووی کورد و کوردستان. ئه‌وانه‌ی سه‌ره‌رشتی نامه و تیزه زانستییه‌کانیانی کردبوو یا له‌ پێی کتیب و وتار و توێژینه‌وه میژوویییه‌کانیه‌وه کاریگه‌ری له‌سه‌ر دانا‌بوون. به‌ره‌مه‌ی زانستی دکتۆر که‌مال مه‌زه‌ر جێی بایه‌خی کۆر و ناوه‌ندی به‌رفراوانی خوينه‌ران و پووناکبیرانی کورد و عێراقیه‌کان بوو.

گومان له‌وه‌دا نییه که‌ کۆکردنه‌وه و ساغکردنه‌وه‌ی سه‌رجه‌م به‌ره‌مه‌کانی میژووناسیکی پڕ به‌ره‌مه‌ی وه‌ک کۆچکردوو دکتۆر که‌مال مه‌زه‌ر پێویستی به‌ پالپشتی و هاوکاریی چهندین توێژه‌ر و پووناکبیر هه‌یه، ته‌نانه‌ت ئه‌وه ئه‌رکی دامه‌زراوه‌یه‌کی تایبه‌تمه‌نده له‌گه‌ڵ چهندین کادیری زانستی و کارگێڕی ته‌رخانکراو بۆ ئه‌و کاره، نه‌ک ئه‌رکی لیژنه‌یه‌کی خۆبه‌خشی چوار که‌سیی، که‌ لیژه و له‌وێ کار ده‌که‌ن و سێ که‌سیان له‌ هه‌مان کاتدا مامۆستای زانکۆن و ده‌بی سه‌رقالی وانه‌ وتنه‌وه‌و و کاری زانستی خۆیان بن.

ئهم لیژنه‌یه به‌ر له‌ کۆچی دوا‌یی زانای گه‌وره‌مان به‌ چهند پۆڕتیک پێکهات، به‌ مه‌به‌ستی کۆکردنه‌وه‌ی کاره زانستی و پووناکبیرییه‌کانی و

پۆلینکردنیان و پاشان له چاپدان و بللۆکردنه وهیان. لیژنه که پینی باشه کوی به ره مه کانی خوالیخۆشبوو بهم شیوهیهی خواره وه به سهر شهش به شدا دابهش بکات:

بهشی یه کهم: که به خۆشحالیه وه وا دهیخهینه بهردهستی خۆینه ران، که هه موو کتیبه بللۆکراوه کانی به ههردوو زمانی کوردی و عهره بی له ده بهرگدا دهگریته خۆ. سه ره له بهری لاپه ره کانی ئەم به شه ههوت ههزار و دوو سه د و په نجا لاپه ره ن.

بهشی دووهم: ئەو لیکۆلینه وه زانستی و وتارانه که له گوڤار و پوژنامه کوردی و عهره بییه کاندای بللوی کردوونه ته وه. لیژنه که مان به شیکی له و وتارانه به دهسته تهنه وه و وینه یانی گرتووه، به لام له م بواره هیشتا کاری زۆر ماوه، پتویستی به هاوکاری ژماره یه کی زیاتر له ئەندامانی لیژنه ی سه ره پرشتیار ههیه.

بهشی سێیه م: ئەم به شه ئەو کاره زانستی و روژنامه وانیانه ی دکتۆر که مال مه زههر دهگر نه وه که به زمانی پووسی نووسیونی و بللوی کردوونه ته وه و خۆیان له ههزار و پینج سه د لاپه ره ده ده ن. ئەمانه یان پتویسته بکری ن به کوردی، لیژنه ههنگاوی یه که می بۆ ئەمه ناوه. له به سه رکردنه وه ی لیستی دانراو و توژی نه وه کانی بۆ لیژنه که ده رکه وت که هه ندی له م توژی نه وه و وتارانه له کاتی خۆیدا خوالیخۆشبوو کردوونی به کوردی یان عهره بی یانی ش له توژی نه وه و لیکۆلینه وه کانی دواتری خۆیدا به کاری هیناون.

بهشی چواره م: ئەم به شه یان ته رخا نکراوه بۆ کۆکردنه وه ی ئەو پیتشه کیانه ی بۆ ژماره یه کی بهرچاو له کتیب و دانراوی توژی نه رانی کورد و عهره ب نووسیونی، وێرای ئەو یادداشتنامه ی که بۆ بللۆکردنه وه ئاماده ی کردوون و پیتشه کی بۆ نووسیون. ئەو پیتشه کیانه زانیاری و لیکدانه وه ی گرنگیان تێدان و وا پتویست دهکات بایه خ به کۆکردنه وه یان بدهین له زیاتر له بهرگیکدا.

بلاو بکړینه وه. ههروهه لېږنه تایبته په یوه نډی به خویندکاره به توانا کانی کوچکړدووه دهکات بۆ ئه وهی و تاري بابۀ تيانۀ سه بارهت به شيوازی وانه وتنه وه کانی بنووسن.

لېږنه تایبته که له م به ريزانه پیکهاتوه: پرؤفیسور دکتور جهبار قادر، پرؤفیسور دکتور ئازاد عوبيد سالح، پرؤفیسوری یاریده دهر دکتور دلشاد مه مموود عه بدولر حمان، پرؤفیسوری یاریده دهر دکتور کامهران محهمه حاجی، له سالی یه که می ته مه نيدا بيبليؤگرافيا يه کی سهره تايی بۆ سه رجه م کاره زانستی و پروناکبيريه کانی کوچکړدو دکتور که مال مه زهر ئاماده کړدووه، ئه وه ویرای ئاماده کړدنې کتیبه دانراو وهرگيرانه کانی به هه ردو و زمانی کوردی و عهره بی بۆ چاپ، که ئه م به شه یه و لیره دا دهیخه یه به رده سستی خوینه ران و تویژهران.

خوشبه ختانه ئه ندامانی لېږنه که دهستان گه یشته به به شیکي گرنګ له نووسین و به ره مه کانی دکتور که مال مه زهر که له کتیبخانه تایبته یه که ی خویدا پاریزراون. ئه وهی له ویدا که و ته به رچاویان وینه یان گرتن و هه نډی کاریان له سهر کراوه. هاوړی و دؤستانیش له دهره وهی لېږنه که له هه بوونی کومه لی و تار و تویژینه وه و کتیب که په یوه نډیان به کوچکړدووه هه یه ئاگاداریان کړدینه وه. به شیکیش له و تویژینه وه، وهرگيران، لیدوان یان ئه و نووسینانه ی خویندکاره کانی و مامؤستا کانیان و هه قالانی کوچکړدو له باره ی ژيانی تایبته ی و زانستی ئه وه وه نووسیویانه دؤسی تایبته ییان بۆ ریکخراون. لېږنه ژماره یه ک و تار و تویژینه وهی مامؤستای کوچکړدوویان تایپ کړدووه ته وه و به وردی پييانداچوونه وه ته وه و هه له چنیان بۆ کړدوون.

لېږنه که دوا به دوا ی بلاو کړدنه وهی سه رجه می کتیبه کانی به کوردی و عهره بی، که ئه م به شه ی پرؤژه که پیکدینن، کؤشش بۆ ته واکړدنې به شه کانی دیکه ی ئه م پرؤژه زانستی و پروناکبيريه گه وره یه دهکات؛ ئه م کاره بۆ خزمه تی راستی و میژووه و به رز راگرتنی به خششی ئه م مړؤفه میژووزان و په روه رده کاره مه زنه ی نه ته وهی کورد که به ده گمن هاوشیوه و هاوتای دووباره ده بیته وه. لیره وه لېږنه ی سه رپه رشتیار داوا له تویژهران

و ئەو خۆینەرانه دەکات کە بایەخ بە بەرھەم و داھێنانەکانی ئەم پیاوھ
مەزنە دەدەن دەستی یارمەتی بۆ لێژنەکە درێژ بکەن و ھەر گۆڤار و
پۆژنامە یەکیان لە لایەدا دەبێ کە لێکۆڵینەو، وتاریان دیدار و چاوپێکەوتنی
پۆژنامەوانی بلۆکراوێ کۆچکردوو یان لە لایە، بیخەنە بەردەستی لێژنەکە.
بێگومان ھاوکاری و یارمەتی ھەمووان لەم بارە یەو دەبێتە بنەما و بناغە بۆ
دامەزراندنی کتێبخانە یەکی میژوویی و مۆزەخانە یەکی تایبەت بە کۆچکردو
کە دەکرێ ھەرچی پەيوەندی بەو دەوڵەتێدا کۆبکریتەو و بپاریزێت.
دابەشکردنی کتیب و بەرھەمەکانی کۆچکردووی گەورە لە پووی بابەت
و ژمارە ی لاپەرەکانەو بەسەر بەرگەکانی ئەم چاپەدا کێشە یەکی ھەندێ
ئالۆز بوو لە بەردەم لێژنەکەدا، لەم بارە یەو گفتوگۆی زۆر کرا تا ئەو ی
لە کۆتاییدا لەسەر ئەم شێو دەبەشکردنە ی خوارو ھە گیرساینەو:

بەرگی یەکەم: "کوردستان لە سالەکانی شەری یەکەمی جیھاندا"، "میژوو-
کورتە باسیکی زانستی میژوو و کورد و میژوو"، "خەباتی پزگاریخوای
کورد و ئازەر لە ئێراندا".

بەرگی دووھەم: "تێگەشتنی راستی و شوینی لە پۆژنامە نووسی کوردیدا"،
"چەند لاپەرە یەک لە میژووی گەلی کورد - بەرگی یەکەم".

بەرگی سێھەم: "چەند لاپەرە یەک لە میژووی گەلی کورد - بەرگی دووھەم".

بەرگی چوارەم: وەرگێڕانی کوردیی کتیبی: "وردبۆنەو یەکی میژوویی
دەربارە ی مەکیافیللی و مەکیافیللیزم"، "پێنسانس لە گەل باسیکی تر
بە ناوێشانی ئەدیب و ئەرکەکانی قوناغ"، "ئافرەت لە میژوودا- کورتە
باسیکی میژوویی و کۆمەلایەتی"، "چینی کریکارانی عێراق - دروست
بوون و سەرھەتای بزووتنەو ی".

بەرگی پێنجەم: "کورد و کوردستان لە بەلگەنامە نەتییەکانی حکومەتی
بەریتانیدا - بەرگی یەکەم".

بەرگی شەشەم: "کورد و کوردستان لە بەلگەنامە نەتییەکانی حکومەتی
بەریتانیدا - بەرگی دووھەم".

گفتار عشق

گورد و گورد

له به نکه نکه
خونکلی بی بی

باری بیگم

جانی دورد

بیوشنور

دما دما کردی

عید روزگار

شاه قور شاه قور

۲۰۰۲

که مال سه زهر

کورد و کوردستان

له به لگه نامه نهینییه گانی
حوکمه تی به ریتانیا دا

به رگی به که م

چاپی دووهم

پوخته کراو

ناماده کردنی

عه بدولت زه نکه نه
شه هلا تاهیر جه پوری

کوردو کوردستان

له به لگه نامه نه پښتنيه کاني حوکه ته به ريتانيدا

(به رگي په که م)

نوسه: د. که مال مه زهر

ناماده کړدني: عه بدو لار زهنگه نه - شه هلا تاهير حميد مري

تاپيست: بنکه ي زين و سهندیکاي روژ نامه نووساني کوردستان

نه خشه سازي ناووه: گوران جه مال رواندزي

نه خشه سازي به رگ: محمه د زاده

چاپ: چاپي دووه م ۲۰۰۹

تيراژ: ۲۵۰۰ دانه

ژماره ي سپاردن: له به ريو به رايه تي گشتي کتي بخانه گشتي مگان ژماره (۴۲) ي سالي ۲۰۰۹ ي دراوه تي.

چاپخانه: گرین گلوري، لوبنان

ناوہ پۆك

- پیشگوئن.....عەبدوللا زەنگەنە ۹
- پیشەکی.....کەمال مەزھەر ۲۵
- بابەتی یەكەم
- کورتە پێناسە یەکی ئەرشیفی نیشتمانیی حوکمەتی بەریتانیا..... ۳۷
- بابەتی دووهم
- دواپۆزی کورد لە بەردەم کۆنفرانسی ئاشتیی پارێسدا
- چالاکیەکانی شەریف پاشا و ھاوکارەکانی..... ۴۹
- بابەتی سێهەم
- چمکێک لە گەشتەکی نۆییل..... ۸۷
- کورتە پیشەکیەک..... ۸۹
- پوختە ی پێناسە ی نۆییل..... ۹۲
- پۆژانە ی یەكەمی مێجر نۆییل..... ۹۳
- پۆژانە ی دووهمی مێجر نۆییل
- (۱. مێژوو، ۲. سەرژمێر، ۳. زویان، ۴. جل و بەرگ، ۵. ئایین،
۶. سەرۆکەکانیان، ۷. لەرووی سەریازی و سیاسییەوه)..... ۹۴
- دیسانە وە بنەمالە ی بەدرخانێکان..... ۱۰۲
- پاشکۆی دووهم
- پۆژانەکانی نۆییل..... ۱۰۷

- هه‌لۆیستی کورد به‌رانبه‌ر تورک، هه‌لۆیستی کورد به‌رانبه‌ر فارس،
- هه‌لۆیستی کورد به‌رانبه‌ر عه‌ره‌ب، هه‌لۆیستی کورد به‌رانبه‌ر گاوه‌کان.. ۱۱۲
- هه‌ولێر.. سه‌ره‌تای سالی ۱۹۲۰ له‌ پۆزانه‌یه‌کی تردا..... ۱۱۷
- هۆزه‌کانی هه‌ولێر (گه‌ردی، دزه‌یی)..... ۱۱۸
- هۆزه‌کانی په‌واندز (باله‌ک، ناوده‌شت،
- سوورچی، هه‌رکی، خه‌یلانی، برادۆست، بارزانی) ۱۱۹
- یاسا و هه‌یمنی و بارودۆخی ناوچه‌ی هه‌ولێر
- (داهات، داهاتی زه‌وی و زار، کارگێڕی، وه‌قف،
- خوێندن، سه‌ریازی، شاره‌وانی، نه‌خۆشخانه)..... ۱۲۲
- بابه‌تی چواره‌م
- ناودارانی کورد سالی ۱۹۱۹
- (۱. عارف پاشا، ۲. محهمه‌د سالح حوسنی، ۳. عه‌لی غالب به‌گ،
- ۴. حه‌مدی پاشای بابان، ۵. سمکری شکاک)..... ۱۲۷
- شیخ مه‌حمود و یاوه‌ره‌کانی
- (۶. مه‌حمود خانی دزلی، ۷. سه‌ید ئه‌حمه‌د،
- ۸. ره‌شید زه‌کی به‌گ، ۹. دوکتۆر میهران، ۱۰. شیخ مه‌حمود)..... ۱۳۳
- سمکۆ و شیخ مه‌حمود له‌ پاپۆرته‌که‌ی گ. جێیدا..... ۱۴۳

بابەتى پىنجەم

- شەپى بەردەركى سەراي سەلىمانى و ئەنجامەكانى ۱۴۵
- سەرەتايەك ۱۴۷
- ھۆكانى تەقىنەوہى شەپى بەردەركى سەرا ۱۴۸
- دواپۇژەكانى بەر لە تەقىنەوہى پاپەرىنى شەشى ئەيلوول
(لابرىنى توفىق وەھبى، رۆژى شەشى ئەيلوول، ياخيپوونەكە،
پىكراوہكان، پىكراوانى سوپا، پىكراوى ياخيپووہكان،
كۆمىتەى ھەلبۇزاردن، گرتنى رەھبەرەكان، ھەلسەنگاندنىكى
سەرىپىيى) ۱۶۲
- مەترسىيى دووپاتبوونەوہى پاپەرىنىكى وەك شەشى ئەيلوول ۱۷۶
- پەنگدانەوہى شەپى بەردەركى سەرا لە پۇژنامە و گۇفارەكانى ئىنگلىزاندا ۱۷۶
- شەپى بەردەركى سەرا و دواپۇژى عىراق
لە نىۋان جەمىل مەدفعەى و كۆرۈنۈاليسدا ۱۷۹
- سەرئەنجامى گىراوہكان ۱۸۹
- بروسكەيەكى دەگمەنى خەپسەخانى نەقىب ۱۹۳
- ھەلوئىستى شىخ مەحمود ۱۹۶
- دوا سەرنج ۱۹۹
- بابەتى شەشەم

- دىياردە سەرەككەكانى قۇناغى نۆى ۲۰۳
- سەرەتايەك ۲۰۵
- پارتى رىگارىيى كورد لە بەلگەنامە نەپتىيەكانى حوكمەتى بەرىتانىدا ۲۰۵

- كوردی سووریا و ئەرکەکانی قوناغی نوێ..... ۲۱۰
- كوردی سووریا و کۆماری مەهاباد (کوردستان)..... ۲۳۷
- یادداشتی دوکتۆر ئەحمەد نافیز بەگ بۆ بیژن..... ۲۴۳
- کوردە سووریەکانی لەندەن..... ۲۴۷

بابەتی حەوتەم

- مەلھاتن و خێرا ئاوابوونی خۆری مەهاباد..... ۲۴۷
- پێشەکی..... ۲۴۹
- دەنگدانەوێ مەهاباد..... ۲۵۰
- پۆژنامە بیانییەکان چۆن باسی مەهاباد و پەنگدانەوێ مەهابادیان کردووە... ۲۷۶
- دەقی وتارەکی پۆژنامە (تروید)..... ۲۸۰
- شەریف پاشا و مەهاباد..... ۲۸۹
- ھەلۆیستی ژمارە یەک دەرەبەگی کورد..... ۳۰۱

- تێبینییەکانی گەشتێک، جێگری یاریدەدەری پاریژکاری سیاسی

- (رێگەویان، کەش و ھەوا و بارودۆخی سیاسی)..... ۳۱۱

- چەند نمونە یەکی دەگمەنتر لە بەلگەنامە نەتییەکانی حوکمەتی

- بەریتانیدا دەربارەکی کۆماری مەهاباد (کوردستان)..... ۳۴۱

بابەتی ھەشتەم

- پرسی کورد لە نیوان بەرداشی عەبدولکەریم قاسم و بەغدا..... ۳۴۴
- پێشەکی..... ۳۴۷

- کورتە پێناسە یەکی فایلەکانی ئەم بابەتە

- یەكەم - فایلی ژمارە ۱۶۴۲۸۲/۳۷۱

- دووهم- فایللی ژماره ۱۷۰۴۲۸/۳۷۱
- سێیهم- فایللی ژماره ۱۶۴۲۸۴/۳۷۱
- چوارهم- فایللی ژماره ۱۷۰۴۲۹/۳۷۱
- پێنجهم- فایللی ژماره ۱۷۰۴۳۰/۳۷۱
- ههوتهم- فایللی ژماره ۱۷۰۴۳۲/۳۷۱
- ههشتهم- فایللی ژماره ۱۷۰۴۳۳/۳۷۱
- نۆیهم- فایللی ژماره ۱۷۰۴۳۵/۳۷۱
- دهیهم- فایللی ژماره ۱۷۰۴۳۷/۳۷۱
- یازده- فایللی ژماره ۱۷۰۴۳۸/۳۷۱
- دوازده- فایللی ژماره ۱۷۰۴۳۹/۳۷۱
- سیازده- فایللی ژماره ۴۵۲۲۷۸/۳۷۱
- چواردە- فایللی ژماره ۱۷۰۴۴۹/۳۷۱
- پازده- فایللی ژماره ۱۶۴۲۸۱/۳۷۱
- شانزده- فایللی ژماره ۱۸۶۷۴۸/۳۷۱
- ههڤده- فایللی ژماره ۱۸۰۸۱۳/۳۷۱..... ۳۵۲
- دواپۆژهکانی عەبدولکەریم..... ۳۷۰
- سەرەتای حوکمی بەعس..... ۳۷۸
- گفتوگۆ دەریارە یەکیەتی..... ۳۹۰
- پرسى کورد، پۆژانی دەسەلاتی یەکەمی بەعس..... ۳۹۲
- کارە سەلبییەکانی (بەعس- ک. م.) پۆژانی وتووێژ..... ۴۰۴
- کەوتنی کتوپڕی پۆژیمی بەعس..... ۴۲۷
- پرسى کورد پۆژانی فەرمانپەرەوایی عەبدولسەلام عارف..... ۴۳۹
- چالاکییەکانی (کۆمەڵەی خۆیەندکارانی کورد لە ئەوروپا)..... ۴۸۷
- ژمارە یەکی دانسقەى گۆڤاری (کوردستان) و ئاوابوونی خۆی
- درەوشاوەی کۆمەڵەی خۆیەندکاران..... ۵۰۸

بابەتى نۆبەم

- پىرسى كورد لە نىوان دوو دژەتە وەرى ئىمام خومەينى و ھەدام ھسەيندا.....
- ۵۱۸ - كورته روونکردنە و ەيەك.....
- ۵۲۲ يەكەم: كەوتنى شاى ئىزان و گەرانە وەى ئىمام خومەينى.....
- دووەم: راپۆرتىكى سەربەخۆ دەريارەى كىشەى كورد، مارتى سالى ۱۹۷۹
- ۵۴۰ (توركيا، ئىزان، عىراق، يەكەتى سۆفەت، سووریا، خشتە).....
- سێيەم: راپۆرتىكى سەربەخۆى ديكە دەريارەى كىشەى
- كورد- حوزەيرانى سالى ۱۹۸۳ (ئىزان، عىراق، توركيا،
- كوردى يەكەتى سۆفەت، كوردى سووریا و لوپنان).....
- ۵۵۵ چوارەم: شاپۆرتى راپۆرتان
- ئاوانى تۆتۆنۆمى- تەكتىكەكانى ھەدام - ئالوگۆرەكانى ئەم دواييانە.....
- ۵۶۸

پاشكۆى وینە و بەلگەنامەكان

- ۵۸۳ وینەكان.....
- ۶۴۱ بەلگەنامەكان.....
- پێرستى ناوان
- ۷۶۱ پێرستى ناوى كەسان.....
- ۷۸۱ پێرستى ناوى جۆراو جۆر.....
- ۸۰۸ دوا وشە.....
- ۸۰۹ پاشكۆتن.....
- ۸۱۹ الخلاصة العربية.....

پیشگوین

عبداللہ زہنگہ

ہمہمو دہستہ و تاقمیک، بہ نہ تہوہ کانیشہوہ، نگہر گیانی (نہمانہت) پاریزیان
لہلا پیروز بوو و بہہندیان وەرگرت، دلنیام بہردہوام لہ گہشہ کردن و بہرہو پیش
چووندا دہبن، برواشم وایہ ہەر کاتیک کہ مرؤف لہ گہل یہ کدی دپدۆنگ بوون مانای
وایہ گیانی (نہمانہت) پاریزیان لہلا نہماوہ، بۆیہ نہوسا گیانی
(خوشہویستی)شیان لہلا کال دہبیٹہوہ، لہ نہنجامدا گیانی ہاوکاری و پالہشتی
کردنی یہ کدیشیان لہلا لاواز دہبیٹ، پیشموایہ گیانی (نہمانہت) پاریزی ہەر
تایبہت نییہ بہ میللہت یان خہلکی ولاتیکہوہ، بہ لکو لہ گہل بہمؤش خؤدا
ہاتنہوہی مرؤف و دانانی دہستوورو پڑسا بق میللہتانی شارستانی ہەر ہہبووہ،
نہوہتا ئینگلیزہکان، بہرامبہر بہ دہستہواژہی (پیای) و (جوامیز)ی لای ئیمہ،
دہستہواژہی (گینتلمان)یان ہہیہ و لہ ژیانی رۆژانہشیاندا بہہندی ہلدہگرن.
لیژہدا دہلیم با فیمینیتستہکان لیمان نہگرن و کہمیک دان بہخؤدا بگرن چونکہ
نہو بۆچوونہمان بق پڑگہزی بہرامبہریشہ.

ہہندیکیش پییان وایہ (نہمانہت) پاریزی دہبی ہەر سیفہتی پیغہمبہران
بووبی و تہنیا ہەر لہ خویان دیت، بہنموونہ پیغہمبہری موسلمانان، محمہد
(د.خ)، ہەر لہ مندالییہوہ بہ (نہمین) ناسراوہو تہنانتہم سیفہتہی بۆتہ مایہی
زیاتر پیزگرتنی لہلایہن کافرانیشہوہ، کہواتہ (نہمانہت) پاریزی ہہفالیینیشی
بہدوادا دیت. پیمان وایہ نہو جۆرہ بۆچوونانہ راست نین کہ دہلین: لہو دنیای وا
جہنجال و پڑ لہ فروغیشال و فرتوفیلدا بہرپرسیاریتی (نہمانہت) زۆر قورس بووہ،
چونکہ دیارہ گہر مرؤف خواوہن کہسیتی و ہہلویتستی خوی بی، نگہر ژیان
خۆیشی لہ پیتناو بۆچوون و خہسلہتہ بالاکان دانابی، گیان لہلای پہشمہو ہەر
(نہمانہت) پاریز دہبی. بہلام بہداخوہ نہوہی نہمړ لہناو خہلکدا باوہ، ہەر

كەسك (ئەمانەت) پارىز بوو بە چاۋىكى نامۇ تە ماشاى دەكرىت، ديارە (ئەمانەت) پارىزان زۆر لە وخەلكە ھەستىارتىن و بەردەوام حىساب بۇ ئىستا و دواپۇڭى ھەمووان دەكەن، بۆيە پۇژانە بەردەوام بە پارىزەو ھەل گەل زيان لە مەملانى دان، وەكو دەلەين: (ئەو كەسانە لە زىانى پۇژانە ياندا زۆر لە خەلكى دىكە ھەست ناسكتر دەبن و تەنەت پىشېبىنى دواپۇڭى ھەموو لايەك دەكەن).

من خۆم بە بىرم نايەتەو، تەنەت لە سەردەمى رۇئىمىشدا، رۇڭى لە رۇژان بە بىرمدا ھاتىن، نەك ھەر لە گەل خەلك، بەلكو لە گەل دەسەلات خۇشيدا جارى لە جاران ناپاكىم لە (ئەمانەت) كردين، بەلگە و شاھىدى يەكجار زۆرىش لە سەر ئەو سوختە و ھەلوستانەم ھەن^(*) و تاوەكو ئەمپۆكەش ئەگەر بە زىانى تايىبەتى

(*) ھەر بە نمونە لە سالى ۱۹۸۸-۱۹۹۰ دا بوو، ئىمە نىكەى (۱۵) ئەندازىارى بە پۇتە براپەتى ئەشغالى ھەولير، كە لە دائىرەى ئەشغالى سوپادا، سەريانى يەدەگ (احتياط) بووين و سەر بە ئەشغالى ھەوقى سەريانگەى ھەولير بووين، رۇڭىيان لە سەر بازگە دەرمالەيك بۇ ئەندازىاران دابەشكرا، ھەموومان چووين وەرمان گرت، بى ئىرە ناخۇش، پارەيكى مفتان وەرگرت، ديارە ئەوانەى سەريانى زەخىرە (احتياط) بوون، سەرمانگان دەبا بچىن موچەى خۇمان لە دائىرە وەرېگرين، ئەو بوو سەرى مانگ چووينەو موچەكەمان وەرېگرين، بىنيمان ھەمان دەرمالە بۇ دائىرەش ھاتبوو و پىچابوويانەو، ھەموو ئەو ئەندازىارانەى لە گەلم بوو، ئەو دەرمالەى ئەوئىشان وەرگرت، بەلام كاتىن ئىمە وەرمان نەگرت، ھەمويان گەلپيان لى كردين، گواپە ئەگەر وەرى نەگرم گرفت بۇ ئەوان دروست دەبىت و تاشكرا دەبن، ئىمەش بەدەنگىكى زولان، گوتەمان: (لەسەريانگە وەرمان گرتووە نامانەوئى). دەرمالەكە ئافرەتەك دابەشى دەكرى ناوى "لەيلا" خانە ئىستاش ھەر لە سەر كارەكەى خۇى ماو، ژمىريانىكى دىكەشى لە گەل بوو "زويۇر"ى ناو بوو، دواتر گوتبووى: ئەو لە دائىرە يەك بىينم كەسك پارەى بدەنى و وەرى نەگرت!

يەلام ھەمووى چەند مانگىكى نەبرد (راپەرين)ى بەسەرداھات، ئافرەتەك دىكەمان ھەبو ناوى "پەيمان" بوو، لە دائىرە وردىين (مدقق)ى ژمىريارى بوو، ئەو بوو پارەكەى لە سەر ھاوکارانم كردهو مال و ماوەى چەند مانگ دواتر لە موچەيان دەگىتەراپەو.

جارىكى دىكەش كە سەركى لىژنەى (مشتریات) بووم، كچىكى ژمىريارى مەسېحيمان لە گەل بوو "مەنال"ى ناويو، كرابوو ئەندامى دارايى لىژنەكەمان، بىرمە پۇڭىيان ھەندى پارەى بە دىنارى ئەوساى بە سەموو دابووينى. رۇڭى دواتر كە لە دائىرە بىنيمانەو زۆر پەشۇكابو گوتى: نازانم پارەكە

خۆیشم شکابیتەو ھەر پەشیمان نیم، کەچی بە داخەو دەبینن لەدوای (راپەپین) ھەو لە ژێر سایەى حوکمەتى خۆمان وا پووێ ئاراستەکان بەرە بەرە دەگۆڕین. ماوەیەک لە مەو بەر دەمەویست، لەبارەى ئەو بوێریەى کە جاران ھەم بوو، خۆم تاقى بکەم ھەو تا بزام چەندەم بە بەرەو ھەو، ئەو ھەو بە برادەرێکی خۆمان گوت: (ئیدی با گلەیی لەخەلکی دیکە بەس بێ و خوشمان بکەینە پارسەنگ و قیاس، ھەروە ئەو من لە خۆم ھەو دەست پێدەکەم و پێشتر سەرزەنشێ خۆم دەکەم ئینجا جەنابت، ئەو تا ئێمەش ھەردووکیان گەندەل کارین، ئەو نییە ئێمە دوو مووچە لە حوکمەت وەردەگیرین و کەچی ھەر گلەییان دەکەین و ناپازیشین...!)، دیاربوو ئەو، ئەو بۆچوونەى ئێمەى قبوڵ نەبوو و پێى ھەزم نەدەکرا، بۆیە ئەک ھەر زوو زریکەى ئێمەستا، بەلکو دەشیەویست قەرزارمان بکاتەو، گواپە دنیا گۆراو ئەو کە شەو و رۆژ ئیش دەکات، دەبێ ئەو ماندووبوونەى لەبۆ کۆ بێ، ئەگەر مووچەى دیکەى لە پال وەرنەگرت و قەرەبوو نەکرێتەو...؟!

"نازاد عوبێد" ی قوتابى خۆیندنى بالای لای "دەمال مەزھەر"، ھەروەھا "مەسعود مستەفا" ی پیاوی یاسا لە وەزارەتى رۆشنیبری، ئاگایان لێیە ھەر لە سەرەتاوە ئێمە نەماندەویست مووچەى پێزلینان وەریگیرین، ئەو چەند مانگەش، لەبەر ھەر ھۆیک بوو، کە وەرم گرتووە، ئەک ھەر پێى ناپەرھەت بووم، بەلکو وەکو بێ قیمەت کردنى خۆم و نووسەر و رۆژنامەنووسانمان دەھاتە پێش چا،

چۆن کەمى کردووە، ھەندێ لێى ورد بوومەو وام دەھاتە پێش چا وەکو بێى لەپرسەدا بوو، پێشتریش ئێوانى لەگەڵ ئێمە زۆر خوش بوو، زۆر ئێمە لە رۆژانیشت ئاوەھا بەگرتى و مۆنى نەماندیوو، کەچی ئەو پۆزە زۆر بیتاقەت دەھاتە پێش چا، گوتم: ھا "مەئال" خێرە وا بێ تاقەت دیارى، گوتى: (پارەیکى زۆر زۆر لە مووچەى خۆم لە حیساب کەمى کردووە، نازانم چى بکەم)، منیش پۆزى پێشتر زانیبووم ئەو پارەى وەرمان گرتبوو (٩٠٠) دینارى زیادە، بۆیە پارەکەمان بەئەسپایى بۆ گەپاندەو و وێژدانى خۆمان ئاسوودە کرد.

وەکو دەلێن دواتر لای ئەوانە بیویستە (ضرب المثل)، ئێستاش کە دەیانبینن زۆر بە پێزەو تەماشامان دەکەن.

هه رجاره ی مووچه که شهم وهرده گرت له شه رمه زارییان ئاره قه م ده کرد و په ش و
شین هه لده که پام...!

ئو سه ربوردانه بۆ ئوه دینمه وه، تا له باره ی ئو ماوه یه قسه تان بۆ بکه م، که
له کۆتایی سالی ۱۹۹۸ به دواوه وه، ماوه ماوه به نه ینی و به ناشکرا، به تایبه تی بۆ
لای د. که مال مه زهر ده چووینه به غدا، ده مه وی بشزانن که ئو زاته چۆن ئو
ره وشته به رزانه ی له لا قولتر کردووینه ته وه، به نمونه ئو مووچه یه، که به ناوی
پیزلینان بوو و هر خۆشمان بۆ هه ندی که سمان دابین کردوه، زۆرمان هه ول
له گه ل ئو به پیزه دا، که ئه وسا ئاگامان لیبوو باری دارایی که میك خراب بوو و
هه مووشتان ده زانن مووچه که ی ژیر ده سه لاتی رژیم به هاکی بایی چه ند بوو...؟
به لام ئو هه ر قبوولی نه ده کرد وهری بگری و ده یگوت: (با له کوردستان خه رج
بکری)، که چی دواتر ناشکرا بوو که وهره ترین ده سه لاتداری لای خۆمان وهری
ده گرن و به م کاره یان نانی زۆر که سی به سه زمانیشیان بری.

زۆر جاریش له باره ی خه سلته تایبه تییه کانی ئو پیاوه هه ندیک ره خنه مان
له ملالو ئه ولاوه ده بیست، به نمونه (غهیبه ت کردن)، که چی ئه وسا که هه رچه ند
مانگ جاریک هاتوو چۆیمان کردوه، ئه وه هه ندی له نزیکه وه بینیومانه (پۆژی)
له رۆژان قه ت له خۆیمان نه بیستوه باسی خه وش یه کیکی دیکه بکات)، ئه وه بوو
رۆژیکیان هه ر بۆ ئه وه ی بزانی چ ده لی و هه لۆیستیان چی ده بیست؟ قسه ی هه ندی
له و که سانه مان بۆی گێرپاوه، که چی ئو زۆر له سه رخو و به پیزه وه باسی ئو
که سانه ی بۆ کردین، ته نانه ت هه ر له سه ر ئو هه لۆیستانه ی بوو حه زم ده کرد پۆژی
زوتر بتوانم خه مه تی بکه م، ئه وه بوو له کاتی ئاماده کردنی به رگی دووه می کتیبی
(چه ند لاپه ره یه که له میژووی گه لی کورد)، حه زم ده کرد ئه وه نه ده خۆمی بۆ ماندوو
بکه م تا جی په نه جم له سه ر کتیبه که دیار ده بی، پێشمان وایه له دوا ی چاپکردنی
کتیبه که ئو حه زه م هاتۆته دی، کتیبه که ش بووه جیی ریزی زۆریه ی نووسه ر و
تۆزهران، ته نانه ت کتیبه که ئه وه نه ده ناو و ده نگ ی دایه وه براده رانمان له
پێشانگایه کی کتیب فروشتن به چاوی خۆیان بینیبوو یان خه لک وه ک کتیبه که ی
"عه بدوللا زه نگه نه" داویان کردبوو، زۆر که سیش له جیاتی ده ستخۆشی و

پیرۆزبایی له دکتۆر خۆی بکەن له ئێمەیان دەکرد. بیرمه جارێکیان له سلێمانی بووین کاتێ بە نووسەریکی ناسراویان ناساندین، راستەوخۆ باوەشی پێدا کردم و گریا، گووتی: (ھەر من دەزانم کارێکی چەندە گەورەت کردووە، د. کەمال چۆن ئەو رەخنەنەکانی ناو کێشەکەی لێ قبۆل کردووی؟)، ئێمەش بۆ ئەوەی ھێوری بکەینەوێ گروتمان: (کاکە خۆ ئێمە ھیچی وامان نەکردووە، ئەوەندەبە د. کەمال کەس نەیدەناسی، وا بەخێری ئێمەوێ ھەموو خەڵک ناسیویانە!)، ھەر لەوێ گروتمان: لە پەرحەتی کەعبەیی ئامالی کورد "بەشیر موشیر" دەگێرێنەوێ، ھەموو جار بە نووسەرانێ گوتووە: (ئێوێ بنووسن و منیش تەئلیفی دەکەم)، بڕوا بکە ئەو پیاوێ راستی بۆچوو، ئەوێ لە د. کەمال و من قەوماوێ، ئەو نووسیبوێ و ئێمەش تەئلیفمان کردووە.

دەستپێکی ئەو قسانەیی دیکەشمان بۆ ھەڵدانەوێ چەند نەتییەکی نەزانراوێ ئەم کتێبەیی بەردەستتانە، کەوا ئێستا خۆتان بۆ خوێندنەوێ ئامادە کردووە. ماوێ شەش مانگ دەبێت (ئامادەکردن) کەیمان بۆ چاپ و بڵاوکردنەوێ پێ سپیتردراوێ، کاتی خۆی کە دەستخەتە کەیمان گەیشتە دەست و ناوی خۆمان بەخەتی د. کەمال خۆی لەسەر دەستنۆسی بەرگەکەیی بینی و (ئامادەکردن) یکی خرابووێ پال، بڕوامان نەدەکرد، بەراستی لەیەک کاتدا پێمان خۆش و ناخۆشیش بوو، چونکە پێش خەڵکی دیکە، خۆم دەزانم بۆ ئەم جۆرە کارانە چ باباییکی (موزعیج)م...! ئەوێبوو کە دواتر بەتەلەفۆن قسەمان لەگەڵ جەنابیان کردو پرسبیری کارەکەیی خۆمان لێی کرد چی لەسەر ئێمەبە بیکەین و چی نەکەین؟ تەنانەت پەخنەشمان لێی گرت کە کاری ئامادەکردنی کتێب زۆر قورس و بقیەبە. بەتایبەتی کە ئێمە تا وەکو ئێستا ھیچ کارێکی وامان بۆ ئەم کتێبە نەکردووە تا وەکوو (چەند لاپەرەبەک لەمیژووی گەلی کورد) شەرەفی ئەو (ئامادەکردن)مان بۆ خۆمان حەلال کردبێ و شەرەفمەندبین ناومان لەسەر بەرگی کتێبەکە بنووسری،

دیاره وه لآمی به پێزیان زۆر کورت و پێرمانا بوو: نا زهنگه نهی خۆشه و یست دلتیام و دهزانم ئهم جارهش ههقی خۆت هه لال دهکهیت...!

دلتیام کاتی خۆی که نووسه ر ئه و کتێبه ی بۆ ناردووین، مه به سستی بووه به ماوه ی دوو مانگیك بخړیته به رده ست خوینهر و تۆژه ران، پێمانوایه یه ك له هه زه کانیشی له بهر ئه وه بووه تا خوینهرانی زوو بیخویننه وه و ئه ویش خۆی بۆ نووسینه وه ی به رگی دووهم ئاماده بکات، به لām دلتیاین و به داخه وه شین ئیستاکه ئه و، وا به شی زۆدی به رگی دووهمیشی نووسیوه ته وه، که چی وا له کوردستان به رگی یه که می کتێبه که ی هیشتا نه خشه سازی بۆ نه کراوه، پێیشی ناوی لێره دا باسی چۆنیه تی دانانی ئه و کتێبه و خویندنه وه ی ناخی دانه ره که ی تان بۆ بکه ین، چونکه ئه و خۆی کاریکی وای کردووه که گێرانه وه ی هه ندی باس له کۆل ئیعه بیته وه، بۆیه هه ز ده که م باسی په رۆشی و ئاماده کاری خۆمانتان له باره ی چاپی ئهم کتێبه که بۆ بکه ین.

کاتی فۆتۆی به شی یه که می ده ستنوو سی نووسه رمان به ده ست گه یشت، پێکه وت وابوو سه رۆکی (بنکه ی ژین بۆ بووژانه وه ی که له پووری به لگه نامه یی و پلۆژنامه وانی کوردی) له هه ولێر بوو، ئیعه له گه ل دوکتۆر، جگه له تیبینیمان له سه ر وردی فۆنتی چاپه مه نییه کانی ده زگای ئاراس، هیشتا بێریاری خۆمان به ته واوی نه داوو و خۆمان یه کلا نه کردبووه که بیده یه چ ده زگا و لایه نێك بۆمانی چاپ بکات، که چی ئه و زوو به زوو فۆتۆی ده ستنوو س و به لگه نامه کانی، ده ردی هه ولێرییان ده لێن: له ده ست قه پاندین و له گه ل خۆیان بردیانه وه سلیمانی تا له بنکه ی ژین چاپ بکړیت، دواتر له وئ وا دیاربوو ئه وان پێیان وابوو گوايه کاریکی باش ده که ن، ئه گه ر زوو به زوو به چه ند که سان بکه ونه تایپکردنی ده ستنوو سه که و سکان کردنی هه ندی له به لگه نامه کانی هاوپیچ، بئ ئاگا له وه ی د. که مال له نووسینه کانییدا حیساب بۆ بئ بایه خترین خال و وێرگول ده کات. له گه ل هینانه وه ی به شی یه که می کتێبه که، ئه وه بوو به شی دووهم و دواتر سییه میشمان له (له نده ن) وه بۆ هات. به راستی نایشارمه وه ئیعه پێشتر نه مانپه ر ژابوو، جگه له پێشه کی و بابه تی یه که م، ته ماشای ناوه رۆکی بابه ته کانی پۆسته ی به شی یه که م بکه ین، تا بزانی چ ی تێدایه و باسی

چى دەكات، ئەو ەبوو كە بەشە تاپىكراو ەكانيان بۇ ناردينەو ە خوئندمانەو، زوو زانيم پاراستنى (ئەمانەت) ى ئەو (ئامادە كەردن) ە، زۆر زۆر لەكتىبى پېشوو قورسترە، بەتايبەتى باروزوفى كاتى چاپكردنى ئەو كتیبە لەگەل ەى (چەند لاپەرەيەك...) دا وەكو دەلئىن: (ئاسمان و رېسمان) ەو (ئەو ەواريشە بەلام نە ئەو ەوارە)، بۆيە لەدلى خۆمدا ئارەزوم ئى بوو، كەسىكى دىكەشمان لەگەل بېت و لەگەل خۆمان بىكەينە (هاويەش)، تا بەرپرسيارىيەتەكە لەسەر شانى خۆمان سووكتەركەين. ئەو ەبوو قوتاببيەكى خوئندنى بالامان ەلېزارد تا هاويەشيمان لەگەلدا بكات، دواتر ەوالى پېدەين كە ئەو یش لەگەل خۆماندا دەبېتە (شەرىكە بەش) ى (ئامادە كەردن) ى كتیبەكە، بۆيە تەواوى بەشى بەكەمان بەو مەرجە دايە تا ەلەبژىرييان تېدا بكات، ەەر سەرنج و تېبىنيەكىشى ەبېت، لەبارەى كارەكانەو ە ئاگادارمان بكانەو، يا بۆمان بنووسىتەو، لەهەمان كاتيشدا دەتوانى بۇ كارى دكتورانامەكى خۆى و كارەكانى دواترى كەلكيان ئى وەربگريت، بەلام بەداخەو ە ئەو كە لاپەرە تاپىكراو ەكانى بۇ ەتئانينەو ە ئەو ەندەى ئارام نەگرت تا بزائى چى بۇ دەكەين، بەلكو دەيەويست زوو بەزوو مەرجى خۆيمان بەسەردا بسەپىتى، بەو ەى ەەر سەرنج و تېبىنيەكى نووسىيېتەو بەناوى خۆيەو ە بۆى بخەينە پەراويزى كتیبەكەو، ئىمە ەەر لەگەل چاوپېداخشانەندەو ەمان بەتېبىنيەكانى ئەو، زانيمان مەسەلە چىيە! بەتايبەتى كە ئەويەك دوو تېبىنيەى نووسىبوويەو بايى ئەو ەندەى نەدەكرد بخريتە پەراويزەو، بۆيە بووارمان نەدائى زياترى لەسەر بېوات و يەكسەر توانجى خۆمان هاويشت، كە ئەو جۆرە گوناھانە لای ئىمە وەكو بلئيت بەئاوى دەستنوئىژ دەشۆردريئەو، ئەو دەزانى ەتا لەگۇفارى (پۇژنامە نووس) يشدا ئەگەر تېبىنيەكەمان ەبېت و ەلەى واش بىنين ەيچ پى سەغلەت نابىن، بەلكو بەبى ئەو ەى خاوەنەكەيشى ەستى پىبكات، خەتىكى بەسەردا دەهينين و راستىيەكەى دەنووسىنەو. بۆيە لەدلى خۆمدا زوو بېيارمدا (شەرىكە بەش) ى وا وەلاو ەنئىن، ناچاربووين دانەيەكى دىكەى تاپىكراوى بابەتەكە پاكىشەنەو ە خۆمان بەتەنيا جارىكى دىكە بکەوينەو ە پەيجورى ەلەبژىرى لاپەرەكان. لەگەل ەلەدانەو ەى ەەر لاپەرەيەك بېرمان

لە قەسەى ھەندى كەس دەكرده وه كه گوتبوويان ئەو بەلگەنامانى د. كەمال
 مامەلەيان لەتەكدا دەكات پيشتر بلاكراونه تەوه، ئەم قەسەى سەرەتا ئىمەى زۆر
 نىگەران كرد، دواتر گەپاندنييه وه بۆ (۱۰) ساڵ لەمەوبەرى كارى تۆماركردى
 مېژووى رۆژنامەنووسى، كه بۆ نووسينه وهى كتيبي (پۆژنامەنووسى كوردى
 لەكوردستانى دواى پاپەپين) بەسەر خۆماندا ھاتبوو، ئەو بوو بۆ پاپەپاندنى ئەم
 كارە لە ساڵى ۱۹۹۷دا چەند جارێك لە ھەوليرە وه چوو بووينە دەوك، لەوێشە وه
 بەنھيى بەناو پۆژمدا چووبووينە مووسل، پاشان بۆ كركوك و ئينجا بۆ سليمانى،
 ئەو شەمان ھەر لەبەر ئەو بوو بە پىگای كۆيەدا نەچينە سليمانى، نەبادا لەگەڵ
 خۆشەويستانمان تووشى گرفت ببين، چونكە لەئەنجامى شەپى خۆكوژى نىوان
 ھەوليرو سليمانى برادەرنامان ئەو نەندە بازگەى ناوخويان توند كردبوو و ھەشەرىكى
 واپان بەم خەلگە دەكرد، لە ناو رۆژميش شتى وا نەدەبينرا، ئىمەش دەمانەويست
 بەم ھالە وه زانىارى لای ئەم و ئەو، ئەو حيزب و ئەم حيزب، كتيبخانە گشتييه كان،
 بۆ كتيبەكه و مېژووى رۆژنامەنووسى كوردى كۆ بكەينە وه، تەنانت كاتى كه
 دەگەپاينە وه ھەولير ھاوسەرەكەشم نەيدەزانی چووبووينە ئەم ولاتە، نەبادا لای
 يەكێك باسى كۆرەباو بابايەك پاپۆرتمان لىدات. سەربارى ھەموو ئەم خەمانە
 ھەندى كەس پىيان دەگووتين: خۆت بەچييه وه خەريك كۆرەوه و بۆچى ئەو نەندە
 خۆت ماندوو دەكەى وا فلان و فیسار لە ھەمان بوو! كتيبەكهى خويان تەواو
 دەكەن. ديارە ئەوسا وەلامى ئىمە ھەر ئەو نەندە بوو: جا قەيدى چى دەكات ئىمە
 ئيشى خۆمان دەكەين و با خەلگى ديكەش ئيشى خويان بكەن، ئەگەر بە ھەردوو
 لامان دىرێك بەخەينە سەر باخچەى مېژووى پۆژنامەنووسى كوردى، ئەوا شتىكى
 تازەمان كۆرەوه زۆر دەكات. لەسەر ئەم كتيبەى د. كەماليش، وەلامىكى وامان
 داوەتە وه وەكو دەلێن: دواتر قورقەپەمان لى كۆرەوه. وا كتيبي ئىمە وەكو
 سەرچاوە بەدوايدا دەگەپین و تەنانت دانەى لای خۆشمان نەماو، كەچى ئەو
 كەسانە وا كتيبەكەيان ھەروا چاپ دەبێ...! ديارە دواى ئەو ئەم كتيبەى "د.
 كەمال مەزھەر" يش دەكەوێتە دەست خوينەران ئەوسا قەسەىكى ديكەمان دەبێ!

له باره ی گه یشتنه وه ی ده ستنوسی ئه م کتیبه ش به بیرم نایه ته وه له و
ماوه یه دا چهنه کس له مامۆستایانی زانکۆ و هونه رمه ند و پۆشنه برانی گه له که مان
هاریکارمان بوونه و له سه ر راسپارده ی د. که مال په یوه ندییان پیمان وه کردوون و
به شه کانی ئه م کتیبه یان بۆ هیناوینه ته وه تا به م شیوه یه بیخه یه به رده ست
خوینه ران، به ئی ده بی هه ول بده م ناوی نه وان ه مان به بیر بیت وه و دوعای
خه یریشیان بۆ بکه ین.

له گه ل ده ستپێکی نووسینه وه ی ئه م دێپانه شیوه و ناوی ئه و "هاوپی
نه مه لی" یه مان دێته وه بیر و پێش چاوان که ماوه یه ک له مه ویه ر خۆی کوشته و،
به ده ست خۆمان نییه و ا چاوه کان فرمیسکیان تیدا قه تیس ده میتنی و ده مه وی
بده مه قوڵی گریان، به لام زو به زو ده یان سپمه وه نه بادا، به م تاریکی
نیوه شه وه به م بی کاره باییه، هاوسه ره که م لی م بیت وه ژوور (میزاجی
کورد ه واریمان تیک به یی) و نه ویش له گه لم ده ست پێکات، کاتێ کاره ساتی ئاوه ها
ده بیستم و ده بینم به ده ست خۆم نییه که هه ندی جار نه ک هه ر زۆر لۆمه ی خۆمان
ده که م، به لکو و ده م داده به زێ و ده شلیم: ئیتمه ده مانه وی قوربانییه کی زۆر بده یین
ئاوه گو فێره سیاسه ت ده بین، دیاره مه به ستیشمان له و سیاسه ته مانا
حه یزبایه تییه که و شیکردنه وه ی پووداوه کانی پۆژ نییه. ئه و کاته ی "هاوپی نه مه لی"
بۆ پاراستنی ئابرووی خۆی، گیانی کرد ه قوربانی (هه لۆیست) و (ئه مانه ت) ی
پاراست، به داخه وه وادیاریبوو مۆده یه کی تازه هینرا بوو نیو بوواری
پۆژنامه نووسی کوردی، نه ویش بلۆکردنه وه ی ئه و نامه و پاپۆرتانه بوو، که له ژێر
سایه ی ئه و پۆژمه ی که حوکی عیراقی ده کرد شتێکی زۆر ئاسایی بوو پیاوه کانی
پۆژانه پاپۆرتی ئاوه ها له سه ر هه ر که سێکی ئه م ولاته بۆ سه رووی خۆیان بنووسن،
نازانم ئه و پاپۆرت و قسانه چه ندیان راست بوون و چه ندیان درۆ، به لام ده نگۆی
نه وه ش هه بوو که زۆریه یان درۆ بوون، ته نانته هه ندیک که س سویندیان خواردوه
که ئه و پاپۆرتانه چهنه پۆژیک پێشتر له کوردستان نووسرابنه وه...! به هه ر حال
ژماره یه کی که م له ده سه ته بزێری نه ته وه که مان، ته نانته د. که مالیش، که به م
ته مه نه وه به و نه خۆشییه وه ی که و ا به ناچار بییه وه بۆی چۆته له نده ن وا خه ریکی

نوسینه وهی میژوی ئه و میلله ته به، له م نوقورچ و توانجانه بی بهش ناگه ن، نه و کتیبه ی ئه ویش نه بوایه پۆئی له پۆزان نیمه قه ت نه و "هاوپئ نه مه لی" یه مان نه ده ناسی، که ناسیشمان، ده لئین: هه تا نه گه ر نه و پاپۆرتانه مان به ده سستی خۆمان له و دۆسیانه دا ده ربه پنا بایه، نه ک وه کو پۆژنامه نووسیگ هیچمان له سه ر نه ده نووسی، به لکو نه گه ر به پیره به ری ئاسایشی کوردستانی بویاین، له گولیش کالترمان پئی نه ده گوت، چونکه پیمان وایه شتیکی زۆر ئاساییه هه ر هاوالاتیه کی کوردی عیراق ناوی له پاپۆرته کانی پیاوانی پۆژمه دا هاتبئ. سه د حه یف و مه خابن نه و وا گیانی خۆی به م شیوه یه کرده قوریانی نه ته وه که ی خۆی، هه زاران سلۆ له گیانت ئه ی نه و "هاوپئ" یه ی به که م جارمان بوو بته بینین و تاوه کو نه مپۆکه ش نه مزانی کوپی کی بووی و له چ خانه واده یه ک بووی، سه د حه یف و هه زار مه خابن...؟!

دوکتۆر "فؤاد بابان" ی ئه ندام په رله مانی کوردستان، که ئه ویش په کێکی دیکه یه له و مامۆستایانه ی زانکو ده بی ماندوو بوونی له به رچاو بگێرئ، چونکه دوا ی ئه وه ی به شیکی دیکه ی کتیبه که ی له له نه ده نه وه هینابوو وه، پۆژکیان زه حمه تی کیشابوو و زۆر به بی فیزییه وه خۆی بۆی هینابووینه باره گای سه ندیکای پۆژنامه نووسانی کوردستان.^(*)

"عه تا موفتی" که کارگێڕیکی چالاکی (مه له بندی پۆشنبری کوردی) یه له له نه دن، ئه ویش به شیکی کتیبه که ی هینابوو وه، وه کو د. که مال هه موو جار ده لئ: ناوبراو نه وه ی موفتی پینجوتینییه .

ئه ی ماندوو بوونی "فه رهاد عه ونی" ی هاوکارمان و نه قیبی سه ندیکای پۆژنامه نووسانی کوردستان، ئه ویش به شیکی کتیبه که ی بۆ هیناوینه ته وه .

له نێو ئه و نامانه ی که د. که مال له باره ی کتیبه که یه وه بۆ ناردووین، دوو ناوی وه کو "ئاسۆ" و "سواره" هه ن. به بیرم نه ماوه ئه وانه دوو ناو بوون بۆ

(*) به داخه وه وادیاره ئیله تمراو سه رچینچ چوو بووین و ئه و زاته مان به جیگه ی سه رۆکی زانکۆی کۆیه دانا بوو. هه مره ها له چه ند دێری دواتر له جیاتی (فه رهاد عه ونی) ناوی (شیرکو حه ییب) مان، که هه موو جار لای د. که مال به (موزعیج) ناومان ده با و باسه مان ده کات، نووسیوو - تێبینی بۆ چاپی دووم - ع. زه نگه نه .

كه سيك يان دووان، چونكه تاره كو ئىستا بىرم نايه ته وه ئه و دوو به پريزه مان دىيى، ئه وان ئه و به شه ي كتيبه كه يان بردبووه سليمانى و دابوويانه "جه لالى عومهرى سام ئاغا" ي خو شه ويستى د. كه مال، ئه ويش دواى ئه وه ي له باره ي ناوه روكى ئه و پۆسته ته له فۆنى بۆ كردبووين، له سه ر پاسپارده ي ئيمه به شه كه ي خو يان بردۆته (بنكه ي ژين). له ژيانى پۆژانه مدا هه موو ده م حه زم كردوه، د. كه مال گوته نى: (ئه وى ده نكه جۆيه كى مالى پاشاى خواردييى) ناوى بيخين و له چاكه ي خو ي زياتر خزمه تيان بكه ينه وه، بۆيه لي ره دا به پيويستى ده زانم، له جياتى د. كه ماليش، سوپاسى يه كه يه كه ي هه موويان بكه ين، ده ست و په نجه يان بگوشين.

حه زيش ده كه م بزانن ناوه ينانى ئه و به پريزه هه ر بۆ پيشكه شكردنى (سوپاس و پيژانين) نيه، به لكو مه به ستمانه له پيگه ي ئه وانه وه قورساى ئاماده كردنى ئه و كتيبه شان پي بلتين، جار ي لاي ميرووه ده ستنووسى هه موو لاپه ره كانى ئه م كتيبه به كۆپى گه يشتۆته ده ستمان، دياره ئه وه ش له بوواري پۆژنامه نووسى، مه گه ر له ناچارىيان بيت، ئه گه رنا ئۆر په سندن نيه، وه كوو له پيشه وه ش گوتمان: كتيبه كه به ش به ش گه يشتۆته ده ست ئيمه، كه ئه ويش به پي پي رستى بابه ته كان نه ئيردرا بوو، به لكو كاتى د. كه مال زانيويىتى ئه واهه كه ي له سه ر گه رانه وه يه بۆ كوردستان، پيشتر زوو نامه يه كى بۆ ئاماده كردووين، دواى سلاو و هه وال پرسينيكي به په له، نييدا ئاره زوى خو ي له مه ر كاره كانى بۆ نووسيويين، له پالييدا بابه ته كه ي تا هه ر كو ييه ك پاكئوس كردييت، ئه وهنده ي بۆ ناردووين، با بلتين بابه تى هه شتم، كه دريژترين بابه تى ناو ئه م كتيبه يه، له وانه يه به (3) به ش گه يه نرابيسته ده ست ئيمه، دياره د. كه مال له گه ل ده ستيكي هه ر بابه تي، په راويژه كانى به زنجيره يه كى نو ي ده ستيكردوه، دواتر كه گه يه نراوه ته ده ست ئه وانه ي تايبيان كردوه، ئه وانه بووه هه ركه سه به پي ده ستنووسى نووسه ره كه ي پويشتين، به لكو هه ريه كه يان هه ر به شيكي لاپه ره كانى لاي بووين هه ر له وشوينه ده ستي به تايپ كردن كردوه و جاريكي ديكه له ژماره (1) وه زنجيره

په راویزی نوییان بوی داناو ته وه. بویه که دواچار هه موو بابه ته گانمان به تایپکرای بۆ هاته وه، زوو زانیمان که چ گرفتیکي گه وره مان تووش بووه.^(۵)

(*) ((ئوه بوو دواتر ماوه ی پتر له چوار مانگان خه ریک بووم تا که میک ئه وه له ت و په له تانه مان، وه کو ده لئین: هینایه وه سه ر سکه ی خوی ئینجا هه والمان دایه وه د. که مال تا خوی بۆ دووباره خوئندن وه پیداجوونه وه ی کتبه که نامه بکات، که له م پۆژانه به پۆستی ئه لیکترونی بوی ده بنیترینه وه. دیاره وه کو خه لکی سلیمانی ده لئین: ئیمه ومانان هیچ له و جیهانه (په له خۆشی و سه یو سه مه ره) ی کومپیوتر نازانین، بویه له بیرمان نه ما بوو به و براده ره مان بلئین، که کاره که ی بۆ جیه جی ده کردین، تا کتبه که به (PDF) بنیتر. دیاره شتیکی ناساییه ئه و پنگایه کی ناسان وا بۆ خوی هه لبژیتر، که پیمانویه پتی ده لئین (وێرد). دوکتور که مال و شه ملا خانیش، کاتیک له بازار کتبه که یان هیناوه ته وه سه رکاغه ز وا دیاره گپانی به سه ردا هاتوه. ئه وه ی ئیمه نارد بوومان (۲۰۲) لاپه ره ی فولسکاب بوو، جگه له هه ندی بابته ی پاشکو، به پتی ئه وه له بژیتریه ی که د. که مال له سه ر کتبه که کردبووی و ئه و (۱۰) لاپه ره هه له ت و په له ته ی تیدا دۆزیووه وه دواتر نارد بوویه وه، وادیاریو ژماره ی لاپه ره کان لای ئه وان گپابوو، ئه وه بوو دای (۱۰ - ۱۵) پۆژ، ئینجا توانیمان ئه و (۱۰) لاپه ره یه له گه ل هاوکارانمان له ناو کتبه که دا ده ربه ئین و بیانیه ئینه سه رکاغه ز تا له سه ر کومپیوتر هه له بژیریان بکه یین. به پاستی به مه زنده ش نه مانده زانی لاپه ره کانی لای د. که مال ئه وه نده زیاده بووین و له هه مان کاتدا ئه وه نده هه له مان به سه ردا تیه پ بووین، به لام له هه مان کاتیدا ئه وان، زۆر ناگاداری ئه وه نه بوون که کتبه که هه ندی قوناغی دیکه ی ماوه و ئه و کارانه هه ندیکیان له کاتی نه خشه سازی به پ ده کرین، له وانه یه ئیستا نه که هه ر ئیوه، به لکو دوکتور خۆشی لای سه یر بیت، ئه گه ر بلئین به قیرسیچه یی خۆمان، که ته نانه ت گویشمان به داوای ئه ویش نه داوه و تا ئه وه نده ی خۆمان دلنیا بوینه ته وه که دوا هه له مان تیدا دۆزیووه ته وه، ئینجا بریاری کاره کانی نه خشه سازیمان داوه. دوکتور له نامه یه کی تایبه تیدا له باره ی پرستیکی پۆژنامه نووسی بوی نووسیوین: (شا به تاقه تت) کاتی له و (۱۰) لاپه ره هه له ت و په له تانه ورد ده بوومه وه و ئه ره ییم پتی ده بردو ده مگوت: نه خیر شا به تاقه تی خۆت که وا له کاره کانت ئه وه نده وردی، به پاستی ئه مرۆ زه مانیکه تیی گه وتووین، زۆر هونه ره نووسه ر ئه وه نده له سه ر کاره کانی خۆی سوورین و ئاوه ها حیساب بۆ بچوگترین خال و ویرگولی نووسینه کانی خۆی بکات، دیاره ئه وه هه مو ماندوو بوونه ش له به ر جیاوازی لاپه ره کانی نێوانمان بووه، له و (۱۰) لاپه ره یه ی بۆمان ها تبه ووه هیچ کام له لاپه ره کانی سه ره تاو کۆتایی لاپه ره کانی لای ئیمه له گه ل ئه وانه ی لای ئه وان تیکی نه ده کرده وه جیاوازی گه لیک زۆر له نێوانماندا بوو، بویه ناچار بووین چوار پینج، به لکو شه ش جاریش پتیاندا بچینه وه تا هه مو یانمان به سه ر کره بونه ته وه ئینجا ده ترانم بلیم به برمان کردوون.

ئەو ھەلەنەي لىمان گىرابوون، ديارە چەند دانەيەكيان پەوانەبوون، پىدەچوون
دوكتۇر ھەستى پىنە كەردىكى كە ئىمە پىشتەر دەستكارىمان كەردبوون، ديارە ئەگەر
جىبە جىمان كەردبان شتى عەنتىكە و سەيرو سەمەرە بەلگە خۇشيشى لى
دەكە تەو، ھەر بەنمۇنە لەشۇننىكى كىتەبە كەداو لە بەلگە نامەيە كەدا باسى
پەيمانى سىفەر كراو، دوكتۇر پەراويزىكى بۆلەو شۇنە كەردبوو و ئاۋە ھاي
نوسىبوو: (شايانى باسە سىفەر ھىند لەلەي كورد خۇشەويستە كە دايك و باۋكى
كورد كەردوويانە تە ناۋى كچەكانيان، يەككە لەوانە سىفەرى مەحمۇد زامدارە)،
لەكەتە ھەلە بۇيرىدا، ئىمە پىك ئەو دەستەواژەي (كچەكانيان) مان كەردبوو
(كۆپەكانيان) و ئىمزاى خۇشمان لەتەكى دانەنابوو، بەچاۋپۇشىن لەوۋەي كچىش
ھەن ناويان "سىفەر" بى، بەلام ئەو ھەلەيەك بوو و پاست كراو تەو، دواي
ئەوۋەي دوكتۇر يەكەم جار ھەلە بۇيرىيى بابەتەكى كەردبوو، واديارە وای زانىبوو
ھەلەي چاپە، بۆيە پارسپاردبوو بىكەينەو (كچەكانيان)، كاتى بەتەلەفۇن مژدەي
ئەوۋەمان پىيدايەو، ئەگەر ئەو ھەلەيە بەدلى ئەو چاك بکەينەو، دلىنام نەك ھەر
سىفەر خۇي بەلگە مەحمۇد زامدارى باۋكىشى، كە مالى بەرامبەر مالاكەمانە، دى
دەرگامان لى دەگرى و لەوانەيشە تىرۆرمان بکات...!، چونكە سىمىلى سىفەرى
كۆپى ئەوۋەندەي دەسكە كەوۋەرىكە و وا ئىمەش دەيەكەينە كچ. بەم قەسەيە
مامۇستا زۆر پىكەنى و دلىشى خۇش بوو، كە ئاۋا لەسەر ھەلە بۇيرىيى ناۋ كىتەبەكە
ئەوۋەندە ورد بووینە، دواي ئەوۋەي پاساۋى پىرى و نەخۇشى بۆلەم جۆرە ھەلەنە
ھىناۋە تەو بەبىزارىشەو ھانى داۋىن كىتەبەكەي زوۋ لەكۆل بکەينەو...!

خالىكى دىكەي سەرنج راكىش لەم كىتەبەدا، ئەۋىش نوۋسىنى ناۋى، "شەھلا تاھىر
ھەيدەرى" يە لەسەر بەرگى كىتەبەكە، كە ديارە ئەوان لاي خۇيان ناۋەكەيان دانەنابوو،
لەوانەيە ھەندى كەس ھەبن و پىيان وايىت يان وازانن كە ئەو ناۋە ھەر ئاۋە ھا لە
خۇپا ھاتىبىتە سەر بەرگەكە. لىرەدا دەمەۋى ئەو نەيىنىيە ھەلەدەمەوۋە كە ھەر لە
زۋىكەوۋە ھەستمان كەردبوو و زانىبوومان ئەو خانمە بەرپىزە چ پىشت و پەنايەكى د.
كەمال بوو، تەنات ھەر لەسەر ئەو ھەلۋىستەي بوو لەسالى ۲۰۰۱ دا وىنەكەيم

خستۆته ل(٥٥٧)ی بهرگی دووه می کتیبی (چەند لاپه‌په‌یه‌ک له میژووی گه‌لی کورد) و له ژێره‌وه‌یشی نووسیمه: (شه‌هلا خان، هاو‌پازی د. که‌مال).

ئه‌مجاره‌ش که‌ ببنیمان زۆربه‌ی کاره‌کانی ئه‌و کتیبه‌و کاره‌ پۆشن‌بیریه‌کانی دیکه‌ی دکتۆر له‌سه‌ر شانی ئه‌م خانمه‌ به‌‌پێژه‌ بووه‌، به‌‌لکو ده‌توانین ب‌لێین ئه‌و خانمه‌ له‌م کاره‌یدا زۆر له‌ ئێمه‌ ماندووتر بووه‌، ئه‌وه‌نده‌ی ئێمه‌ و زیاتریش له‌م کتیبه‌دا کاری کردووه‌ که‌ لێره‌دا جێی نابێته‌وه‌ باسیان ب‌کریت....

جا بۆیه‌ ده‌مانه‌ویست هه‌وه‌ل‌جار شۆپ‌شێک له‌ ناخی خۆماندا، ئینجا دوکتۆر که‌مال مه‌زه‌ر و هه‌موو ئه‌و که‌سانه‌دا ب‌که‌م، که‌ هاوسه‌ره‌کانیان له‌ماله‌وه‌ ئاوه‌ها بوونه‌ته‌ پشت و په‌نایان وایان لێ ب‌که‌ین هه‌قی خۆیان ب‌ده‌نه‌وه‌، به‌ تایبه‌تیش ب‌بێته‌ عیبه‌ت بۆ کاکه‌ (مه‌مه‌ی مه‌لا که‌ریم) که‌ هه‌موو جار شانازی به‌ خۆیه‌وه‌ ده‌کات گرایه‌ کاریکی باشی کردووه‌ دوا‌ی ئن گواستنه‌وه‌ی بابه‌تی پ‌ۆژنامه‌نووسی و نووسینه‌کانی خۆی ب‌ردۆته‌ ژووری زاوايه‌تی له‌ ئوتیل و کاری هه‌له‌ب‌ری به‌و "شیرین خان"ی هاوسه‌ری و دایکی (ژیوار) و (بیاره) و (پیران) کردووه‌ که‌ ئێمه‌ وێنه‌که‌ی ئه‌میشمان له‌ هه‌مان لاپه‌په‌و له‌پاڵ وێنه‌ی "شه‌هلا خان" داناوه‌و له‌ژێر وێنه‌ی ئه‌میشدا نووسیمانه‌: (شیرین خان، مافناسی پۆشن‌بیران ...!) خۆ هه‌ر هه‌یج نه‌بێت د. که‌مال له‌ زۆربه‌ی نووسینه‌کانیدا، که‌ ناوی ئافه‌ره‌تی تێدا هاته‌بێ، هه‌تا له‌ پێشه‌کی ئه‌م کتیبه‌شدا، باسی ماندووبوونی شه‌هلا خانی کردووه‌، به‌لام دیسان ده‌ب‌لێینه‌وه‌ له‌پێش چاومه‌ که‌ چەند به‌ کتیب‌خانه‌و کتیبه‌کانیه‌وه‌ ماندووه‌، هه‌روه‌ها بۆ ئه‌م کتیبه‌ش چەنده‌ هاوکاری کردووه‌، باشیش ده‌زانم "سه‌عديه خان"ی دایکی "میدیا" و هاوسه‌ری "د. مارف خه‌زنه‌دار" له‌م به‌واره‌دا تاقانه‌یه‌، ئومیده‌وارم مه‌زه‌نده‌کانم له‌شوێنی خۆیان و به‌قه‌د کاره‌کان بن.

د. که‌مال، له‌ پێشه‌کی و بابه‌تی یه‌که‌می کتیبه‌که‌یدا، باسی ده‌روون هه‌ساوه‌یی و د‌ل‌خۆشی به‌م کاره‌ی خۆیه‌وه‌ ده‌کات، ئومیده‌وارین هه‌ر ئاوه‌ها له‌ پاڵ نه‌ته‌وه‌که‌ی خۆیدا به‌د‌ل‌خۆشی و ئاسووده‌یی ببینین، به‌لام له‌ هه‌مان کاتدا له‌ دووتوویی ئه‌م کتیبه‌یدا داخ بۆ ئه‌وه‌ ده‌خوات که‌ له‌ کتیب‌خانه‌که‌ی خۆی دوور بووه‌

بۆيە، نەيتوانىيە پەراويز بۆ ھەندى لە بابەتەكان بىكات، ئەگەرچى ئىمە ھەولمان داوھ كەمىك لەم بۆشايىيە پىر بگەينەو، بەلام قەت پىيمان وانىيە كارەكەمان جىگەى شىوھ و شىوازە تاييەتايەكەى ئەو بگريئەو. ئەگەرچى لەم كارەى ئىمەشدا ھەست بە ھەندى خۆ بەپەسندزانی بگريئە، بەلام ئومىدەوارىن ئەوھەندە لەسەرمان نەيكەنە مال، چونكە ئىمەش ھەز دەكەين لە خۆتان بېرسن و بزانی لە خۆپايى نىيە لە نىو ئەو ژمارە زۆرەى قوتابيان، د. كەمال نىمچە خویندەوارىكى وەكو ئىمەى بۆ (ئامادەكردن)ى كارىكى وا گرنكى خۆى ھەلېزارىوھ.

ھەروەھا د. كەمال خۆى واى فير كرديوين ئەوھەندەى بۆمان بگريئە و بۆمان بلوئە لەگىرپانەوھى پاستىي پووداوەكاندا پاستگۆ ورد بىن، تەنانت لەنامەيەكيدا بۆى نووسىويين و ئەو ھەقى داوينەتى ئاگادارى ھەموو بەرھەمەكانى بىن، ديارە ئىمەش، وەكو پىشتەر گوتوومە مردنى خۆمان لەناپاكى كردن لە (ئەمانەت) پى خۆشتەرە...!

لەلايەكى دىكەش كە ئىمە پىيمان وانىيە لە ژيانى خۆماندا ئەوھەندە بابايەكى ناسك و گرنيۆك بووبىن، بەلام ھەموو جارىش نامانەوى ھەستى خۆمان بشارىنەوھ ئەگەر بە چەند دىپړك پاى خۆمان لەسەر ناوھەپۆكى ئەم كتيبە بدەين. ئەوھەتا بە زۆر لەسەربووردەو گىرمانەوھەكانى ناو ئەم كتيبە گرياوين، ھەر بە نمونە پياويكى وەكو "د. وەليد ھەمدى" نووسەرى كتيبى (الكرد وکردستان في الوثائق البريطانية)يە، ھەرچەندە دەمىك بوو بەكارو ناوھەكيدا مەزەندەمان وا بۆ دەچوو كە ئەو زاتە كورد بووبى، بەلام دەبى گەيى لە ھەر رۆشنبيرو رۆژنامەنووسىكى شارى ھەولېر بەتايبەتى و كوردستان بەگشتى بگريئە، كە لەوانىيە بەھەق لەگەل ھىچ كەسك ھەل نەكەن، باشە چۆن دەبى تاوھەكو ئەمۆ نەزانين "د. وەليد ھەمدى"، كە كتيبيكى ناوھەا گرنكى لەسەر كورد و كوردستان نووسىوھ، چ كەسكە و خەلكى كوئى بوو و چ كارە بوو؟ ئەوھەتا لە بابەتەكەى ئەم كتيبەدا د. كەمال زۆر بە ئاسانى بۆى ئاشكرا كرديوين، بە سەد ھەيفو مخابنەوھ ئىنجا تىدەگەين، د. وەليد ھەمدى كوردىكى خەلكى ھەولېرە، وەكو زۆر لە رۆشنبيرانى نىوھى يەكەمى سەدەى رابردوى ئەم شارە وا پىدەچى ئەويش ناچاربووبى

شاره‌که‌ی خۆی جی هیشتی و ئاکنجی به‌غدا بووی، بپوا بکه‌ن له‌گه‌ڵ خۆپندنه‌وه‌ی ئه‌م هه‌واله‌، به‌شیاوزه‌ نووسینه‌ تایبه‌تییه‌که‌ی ده‌که‌مال، به‌ده‌ست خۆم نه‌بوو دامه‌ پرمه‌ی گریان.

ئه‌گه‌ر ئه‌و کتێبه‌ هه‌ندێک دوکه‌وتبی، هه‌رچه‌ند به‌ته‌نیا گونا‌می منی تێدا نییه‌، بپوا بکه‌ن نابێ هه‌ر به‌ته‌نیا داوای لێبووردن له‌ ده‌که‌مال و ئێوه‌ی به‌پێز بکه‌م، به‌لکو ده‌بێ به‌رایێ زۆر داوای لێبووردن و گه‌رده‌ن ئازادی له‌ "ره‌حیمه‌ مه‌لا زاده‌" ی هاوسه‌رم و ئینجا "فاتیمه‌ سالح ئه‌حمه‌د" ی دایکه‌م بکه‌م، که‌ ئه‌و ماوه‌یه‌ به‌ته‌واوێ ژیا‌نم له‌یه‌که‌میان ئالۆز کردبوو و ئه‌وه‌نده‌ش ئاگام له‌دووه‌میان نه‌ما‌بوو، ئه‌وه‌ش، هه‌ر بۆ ئه‌وه‌بوو کارێکی بێ هه‌له‌ و پوخت و رێک و پێک‌تان به‌خینه‌ به‌رده‌ست، شه‌وو رۆژ خه‌ریک بووینه‌، له‌وانه‌یه‌ لاتان سه‌یر بیت ئه‌گه‌ر بلی‌م ته‌نانه‌ت له‌و کاتانه‌دا که‌ چوومه‌ته‌ میوانداری، یان ماله‌ باو و خه‌زوو‌رانم، وه‌کو هه‌ر قوتابییه‌کی سه‌ره‌تایی، ئه‌و کتێبه‌مان له‌گه‌ڵ خۆمان بردوه‌، له‌و ساتانه‌دا که‌ خه‌لکی دیکه‌ خه‌ریکی کات به‌سه‌ربردن ده‌بوون، ئێمه‌ش کارمان له‌م کتێبه‌دا ده‌کرد.

لێره‌دا ده‌بێ سوپاسێکی تایبه‌تی "ئه‌یوب مه‌مه‌د بابه‌گر" ی کارمه‌ندی سه‌ندی‌کای پۆژنامه‌نووسانی کوردستان بکه‌ین، چونکه‌ ده‌توانم بلی‌م هاریکاری ئه‌و نه‌بوویه‌ قه‌ت پێم وانییه‌ ئه‌و (ئه‌مانه‌ت) یه‌م پێی‌گه‌یشته‌بوایه‌ شوێنی خۆی.

ه‌وا‌جاریش ده‌لێم ده‌توخوا (میژوو) گیان ئه‌وه‌شمان بۆ تۆمار بکه‌: واله‌سه‌ده‌ی بیست و یه‌که‌م د‌ل‌ین و‌ه‌و‌ای (١٧) سا‌ل‌ له‌‌حو‌ک‌م‌ی‌ خ‌ۆ‌ما‌لی، که‌ نامه‌وێ بلی‌م له‌ شانسێ ئه‌م کتێبه‌ بووه‌، به‌م زستانه‌ وشکه‌ سالییه‌ هه‌ندێ جار، بۆ ماوه‌ی مانگی‌کی‌ش پ‌ت‌ر، شه‌و و پ‌ۆ‌ژ ته‌ن‌یا بۆ تا‌قه‌ سه‌ع‌اتی‌ک‌یش چ‌ی‌یه‌ پ‌ه‌و‌نا‌ک‌ایی کاره‌با‌مان ت‌ی‌دا نه‌ب‌ی‌نی‌وه‌...! له‌کاتژمێر ٢،٣٥ شه‌وی ٢٠٠٨/٥/٥، ئه‌و چه‌ند لاپه‌ڕانه‌ی ئه‌و (که‌شکول)ه‌مان، که‌ لێره‌دا ناوونی‌شانی (پ‌ێ‌ش‌گ‌ۆ‌ت‌ن) مان داوه‌تی، له‌به‌ر روونا‌ک‌ایی لای‌ت‌یک‌ی ده‌ستی نووسیه‌وه‌.

له‌گه‌ڵ پ‌ێ‌زی زۆرم بۆ هه‌موو لایه‌ک، له‌خوا ده‌پا‌ر‌ێ‌مه‌وه‌ که‌ ئا‌وا‌ته‌کانی هه‌ریه‌ک له‌ ئه‌حمه‌دی خانی و حاجی قادری کۆیی و ئه‌وانی دیکه‌مان بۆ ب‌ی‌ن‌یت‌ه‌دی و و‌لا‌ت ناوه‌دان.

پیشہ کی

دہمؑ سالؑ بوو تامہ زئویؑ ئوہہ بووم بہ لگہ نامہ نہ پنییہ کانیؑ وہ زارہ تہ کانیؑ
ہندہ ران و جہنگ و موستہ عمہ رات و فرۆکہ وانی و ہتد و دہزگا فہرمییہ کانیؑ
بہ ریتانیا؁ دہربارہ ی کورد و کوردستان؁ بہ چاوی خۆم ببینم؁ بہر لہ کۆتایی
حہ فتاکانی سہ دہی پابردو و ئوہہ یہ کیٹک لہ ہاندہرہ سہرہ کییہ کانم بوو بۆ
داواکردنی سالتیک تہ فہروغی زانستی لہ ئینگلتہرہ؁ بہ لام لہ ناو مامۆستایانی تردا؁
کہ دووانیان و ہک من کورد بوون؁ من تاکہ کہس بووم وہ زارہ تی خویندنی بالا لہ
عیراق داواکہی پەت کردمہ وہ .

لہ ناوہندی سالتی پابردوہ وہہ؁ بہ ہۆی نہ خوشییہ وہہ؁ بۆ یہ کہم جار لہ ژیاندا
ریگم کہوتہ ئہم ولاتہ؁ چہند مانگیٹکم لہ مانچستہر بہ ہاتوچۆی نہ خوشخانہ و
لای ئہم پزیشک و ئوہ پزیشک بردہ سہر؁ دوا ی ئوہہ ہاتمہ لہ ندہن بہ و نیازہی لہ
ئہرشیفی نیشتمانیی بہ ریتانیدا کار لہ و بہ لگہ نامانہ بکہم . ئوہی لہم ماوہ
کورتہ دا دیومن گہ لیک لہ وہہ زۆرترو دہ ولہ مہندترین کہ چاوہ پوانی بووم؁ بہ پاستی
ئوہ ئہرشیفہ زہریاہ کی بئی بنو دانسقہ یہ؁ تا لیلی ہہ لپنجی کہمہ؁ لہ گہل
شہ ہلای ہاوسہ رمدا ہہ موو بہ یانییہ ک؁ یہ کشہ موان نہ بئی^(۱)؁ لہ سہعات نق بہ دواوہ
تا دہ وروبہری سہعات پینچ؁ یا شہشی ئیوارئ لہ وئ دہ بہینہ سہر بئی ئوہی
کہم و زۆر؁ یہ کیٹکمان وہ پرس بین یا ہست بہ ماندوویٹی بکہین؁ ہہ موو پۆژ بہ
ہہ گبہ یہ کی پپو دلٹکی خوشہ وہ دہ گہ پینہ وہ .

(۱) تہنہا بہ کشہ موان پۆژی پشوری دہزگای بہ لگہ نامہ کانہ؁ لہ کاتیکدا دہزگا فہرمیکانی تری میری
حہفتانہ دوو پۆژ پشویان ہہ یہ؁ دوو شہ موان و چوار شہ موان و پینچ شہ موان و ہینی لہ سہعات نقی
بہ یانییہ وہ دہرگی دہزگا کہ لہ بردہم صہدان تویزہردا ئاوالہ دہ کرئ؁ سن شہ موان لہ سہعات دہوہ و
شہ موانیش لہ سہعات نقو نیوہ وہہ و دوو شہ موان و چوار شہ موان و ہینی و شہ موان تا سہعات پینچ و سن
شہ موان و پینج شہ موانیش تا سہعات حہوتی ئیوارہ کار دہکات؁ و اتا ئوہی بیہ وئ دہ توانئ بہ لایہنی
کہمہ وہ حہوت سہعات لہ گہل ئوہ بہ لگہ نامانہ دا خہریک بئی .

له پۆژانی یه که مه وه بیرم هاته سه ر نه وه ی ده رباره ی نه م کاره م، بۆ یه کێک له گۆڤار یا پۆژنامه کانی لای خۆمان، وتاریکی گشتی بنووسم، به لام کار به وتاره وه نه وه ستا، چونکه هه ر ساته ی شتیکی نه وتۆ ده دۆزیته وه، کورد واته نی: له قوتوی هیچ عه تاریکا نیین. لیڤه دا وه ک به لگه ته نها دوو نمونه ی چاوه پوان نه کراو ده خه مه به رچاو، یه که میان نه وه یه که سه رجه می به لگه نامه نه یینییه کانی فایلیکی سه ربه خۆی وه زاره تی هه نده رانی به ریتانیا ته رخا ن کراوه بۆ بابه تی هیرشیکی کورد، له پۆژی دوا زده ی کانونی دووه می سالی ۱۹۴۱دا، بۆ سه ر گوندی سندوری جووه کان له ناوچه ی دهۆکا⁽²⁾، هیرشه که بۆته هۆی کوژانی حه وت جووله که و برینداربوونی پینجی تریان. من به ش به حالی خۆم هیچ ده رباره ی نه م بابته نه بیستبوو، هه رچه نده رووداوه کانی کوردستانی باشووری چله کانی نه و سه ده یه، له شه سه تکانی سه ده ی پابردووه وه، سه رنجیان پاکیشاوم و له به ره مه کانی خۆمدا، چ به کوردی و چ به عه ره بی یان به رووسی، باسیانم کردووه، ته نانه ت نه و رووداوانه به شیکی سه ره کیی به رگی دووه می تیزی دوکتورا نامه که م پێک دینن که کوتایی سالی ۱۹۶۹ له مۆسکو موناقه شه کراو که سیکیش له به شدارانانی سه ره کی نه و موناقه شه یه، که دووانیان جوو بوون⁽³⁾، نه له

(2) N.A., F.O., 371/27099, Kurdish attack on Jewish village 1914, Iraq, File No. E627

(3) مه به ستم هه ر دوو پۆژه لاتناسی ناسراوی سۆڤیتی میرسکی و دانسیگه، که هه ر یوکیان به ره می به نرخیان ده رباره ی میثووی هاوچه رخی عیراق بلاو کردۆته وه.

(*) ((سندور: گوندیکی پڕ له پره زو باغ و داروباره، به چهند کیلومه تریک که وتۆته سه رووی ده ریه نده که ی دهۆک، که ئیستا ناو پۆژی دهۆکی له سه ر دروستکراوه بۆته شوپینیکی گه شت و گوزار. له ولاره تری پێگا سه ره کییه که ی ئیستای سندور نه شه وتی (چارستۆین) ی دیژکییه، تۆژیک له ولاره تر، هه ر له سه ر پێگا که ی سندور، گوندی بادییه، بۆیه له باره یه وه په یوه ندیم به (ئیسماعیل یادی) ی پۆژنامه نووسی هاوکار مه وه کرد، نه ویش گووتی: سندور ئیستا که له پووی کارگیریه وه سه ر به شاره دێی (زاوۆته) یه، کاتی خۆشی ئیمه له سه ر شه په فی (د. محمه د عه لی سوپیره کی) ی کوردیی ئوردنی و هاوکارانمان په فیک و سه دیق سالح، به خت یاوه رمان بوو و مه موومان به ناو نه و گونده دا تێپه پ بووین، ئای که گوندیکی خۆش بووه، نازانم بۆ هه مو نه و ناواییانه ی له کوردستان جووه کان تێیدا دانیشتبوون نه وه نده خۆش بووه؟ ع. زه نگه نه)).

دووو نه له نزیکه وه، ئاماژه یان به وه نه کرد، هه رچه نده نه و ساکه بابته
 فهله ستین و زایونیزم به گهرمی له ئارادا بوو. وێرای نه وه، بهش به حالێ خۆم،
 ناوی گونده کوردستانییه کهم به دروستی نه ده زانی، بۆیه کا ناچار بووم له
 لهنده نه وه ته له فۆنم بۆ برای به پێژ مامۆستا سه لاج سه عدوللا کرد، که بۆ خۆی
 خه لکی شارۆچکه ی زاخۆی سه ر به دهۆکه، نه با بکه ومه هه له وه، که چی
 ئینگلیزه کان به وردی که وتوونه ته سۆراخی کوشتاری جووه کانی سندور^(*)،
 ته نانه ت نه دمۆندسی خاوه نی ((کوردد و تورک و عه ره ب))، که نه و پۆژانه له
 عیراق کارمه ندیکی ده ستپۆیشته و پاپۆژکاری وه زاره تی ناوخۆ بوو، پۆژی
 یازده ی شوباتی ۱۹۴۱ پاپۆرتیکی سه ره خۆی له مه پ نه و کاره ساته بۆ کاپته ن ژ.
 هۆلت (V.Holt)⁽⁴⁾ ناردووه. به کێکی تر له به لگه نامه کانی ناو فایله که به روونی
 بایه خی به سه رهاتی سندور نیشان ده دات، چونکه وێنه ی ئی نێردراوه بۆ
 کاربه ده ستانی ئینگلیز له قودس⁽⁵⁾.

به و جۆره ئینگلیز ده چنه بنج و بناوانی رووداوه که تا له وه دلتیا ده بن که هه یچ
 بزووینیکی سیاسی له ئارادا نییه، به لکو کۆنه قه ی و دووبه ره کی نیوان شوان و
 گاوانی کورد و جووه کانی نه و ناوچه یه ته نها له سه ر له وه پو له وه پگا بووه.
 شایانی باسه نه دموندس له پاپۆرتکه ی خۆیدا به تایبه تی ئاماژه ی بۆ ناوی
 سه عید ئاغای دۆسکی کردووه و ده لێ: نه و ناگری بن کای سه ره جه می
 گۆبه نده کانی ناوچه که یه، به لام نه مجاره یان ((نامه یه کی تایبه تی بۆ خۆم
 ناردووه و تییدا نا په زایی خۆی ده رباره ی کوشتاره که ی سندور ده ربه پوه)). له
 پاپۆرتکه یدا نه دمۆندس له سه ری ده پوا و ده لێ: ((هیوادارم نه م هه لویسته ی
 سه عید ئاغا راست بێ نه ک یاری))⁽⁶⁾.

(4) مه به ست فیلان هۆلته که له ناوه ندی بیسته کانی سه ده ی پابردووه جێگه ی مس بێلی
 به ناویانگی گرتووه و ماوه یه کی نۆد وه ک کارمه ندیکی ده ستپۆیشته و له عیراق کاری ده کرد.

(5) N.A., F.O., 371/27099, Kurdish attack on Jewish Village 1941, Iraq, File No.
 E627, P.4, Ministry of the interior, Baghdad, 11th. February, 1941.

(6) Ibid, P.4.

نۆڤر بە کورتی باسی نمونه‌ی دووهم ده‌که‌م، پیم وایه ئه‌میشیان تا راده‌یه‌کی
نۆر شتیکی چاوه‌پوان نه‌کراوه. بالۆی‌زخانه‌ی به‌ریتانیا له ئه‌نقهره‌ی پایته‌ختی
تورکیاوه پۆڤی پازده‌ی مارتی سالی ۱۹۵۲ راپۆرتیکی به‌م ناوینشانه‌وه بۆ
وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانیا له لهنده‌ن ناردووه:

((پێوه‌ندییه سیاسیه‌کانی نیوان تورکیا و لاتیه‌که‌رتووه‌کانی ئه‌مه‌ریکا.
کارتیکردنی ئیزگه‌ی ده‌نگی ئه‌مه‌ریکا له کورد و ئه‌رمه‌ن))⁽⁷⁾.

ناوه‌ڕۆکی ئه‌م به‌لگه‌نامه‌یه به وردی باسی ئه‌وه ده‌کات که ئیزگه‌ی ((ده‌نگی
ئه‌مه‌ریکا)) پڕۆگرامه‌کانی به کوردی و ئه‌رمه‌نیش بڵاوه‌کاته‌وه و ئه‌وه‌یش بۆته
هاندهریکی تری بزواندنی هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی کورد و ئه‌رمه‌ن و پيسواکردنی
سیاسه‌تی شوڤینییانه‌ی حوکه‌می تورکیا، وێپای ئه‌وه‌ی ئیزگه‌ی ناوبراو ده‌یه‌وێ
له رێگه‌ی پڕۆگرامه‌کانیه‌وه به‌ره‌ڵسته‌یی نفوزی سۆڤیه‌ت له ناوچه‌که‌دا
به‌گشتی و له‌ناو کورد و ئه‌رمه‌ندا به‌تایبه‌تی بکات.

ژماره‌یه‌کی نۆر که‌م، له دڵسۆزانی کورد، ده‌ستیان گه‌یشته‌وه به‌شیک له‌م
که‌نجینه‌که‌وه‌یه، ه‌ی وه‌ک خوالی‌خۆشبوو "مه‌مه‌د ره‌سول ه‌اوار" بۆ به‌رگی
دووهمی شیخ مه‌حموده‌که‌ی و ئه‌و به‌رگه‌ی له‌سه‌ر سمکۆی شکاک نووسیویه،
پیشتریش د. ئه‌حمه‌د عوسمان ئه‌بویه‌کر له دووتویی کتییی کوردستان
له‌سه‌رده‌می ئاشتیدا کۆمه‌ڵیک به‌لگه‌نامه‌ی بڵاوکردبووه، ه‌روه‌ها به‌رێز کاک
"سه‌باحی غالب"یش وێنه‌ی چوار ه‌زارێک له‌و به‌لگه‌نامه‌ی گرتۆته‌وه که
ده‌رباره‌ی سیاسه‌تی به‌ریتانیان به‌رامبه‌ر چاره‌نووسی کوردستانی باشوور تایبه‌ت
له بیسته‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌مدا، به‌لام ه‌یشتا کورد پێویستی به‌ ده‌یان دڵسۆزی
تری وه‌ک ئه‌وان ه‌یه تا له‌پێگه‌ی سامانی بێ‌شوماری ئه‌و به‌لگه‌نامه‌وه وردترو
قوولتر له‌ میژووی نوێ و ه‌اوپه‌رخێ کوردستان و دۆست و دوژمنی گه‌له‌که‌مان
تیبگه‌ین، پیم وایه ئه‌م به‌ره‌مه‌ی منیش به‌لگه‌یه‌کی سه‌لمینه‌ری ئه‌و بۆچوونه‌یه.

(7) N.A., F.O., 371/101855, Political relations between Turkey and US, effect of
((Voice of America)) broadcasts in Kurdish and Armenian, 1952, British Embassy,
Ankara, 15th march 1952.

SH. MAHMUDI NAMER

دياريس تاييه تي شيخ مهحمودي شيخ كاوه بؤ نه م كنڀيه

بېنگومان دهبوو تا ئىسته دهيان رووناكبرى كورد به پەرزەشەو روويان لەم دەزگايە بگردايە، هى وەك پەسپۆرپان و خەزم و كەسوكارى پابەرانى كوردو ئەو كەسانەى مېژووى باووباپيرانيان شىۆينراو، پەتر لە هەمووانيش ئەو برايانە گلەببان دېتە سەر، كە سالانتىكە لە بەرىتانيا دەژين و ئىنگليزيەكى باش فېر بوون، كەچى ئەوانەيان كە بەتايىبەتى لىم پرسىون، لە برايانى خۆشەويست "سەباحى غالب" و "ئەنوەرى سولتەنى" و "شىركۆ حەبىب" بەولاه پىموايە كەسىكيان زيارەتى ئەم پەرسنگا كەم وىنەيان نەكردو، هەرچەندە هى وايان تىدايە، بەپىوانەى لەندەن، تەنھا چەند بىستىك لەولای بالەخانەى ئەرشیفەكەو دەژين.

لەویش زۆتر سەرم لەو سووپ دەمىنى چۆن ئەرەنەكان تا ئىسته وەك پىويستە بەو جۆرە كەلكيان لە بەلگەنامەكانى ئەم ئەرشیفە، بۆ تۆژینەوێ مېژووى نوێ و هاوچەرخى گەلەكەيان، وەرەگرتوو، هەرچەندە ئەوان لە سەدەى ئۆزەو بە دەيان هەزاريان لە پۆژئاوا دەژين و شارەزاو خویندەواريان لە ناودا يەكجار زۆر، بۆ خۆيشيان، وەك گەلێكى نۆزلىكراو، زۆر بايەخ بە سەرچەمى قوناغەكانى مېژووى گەلەكەيان دەدەن. وىپراى ئەو پىم وایە دىپلۆماسىيەكانى بەرىتانيا بايەخيان بە بەسەرھاتى هېچ ولاتىكى پۆژمەلات نەداو بە پادەى ئەو بايەخەى بە ئەرەمىنيان داو، بۆيەكا بە خەروار بەلگەنامەى دەگەنيان لەو بارەيەو هەيە. ئەوێ لە گەلێك لە لاپەرەكانى ئەم بەرەمەيشدا پەنگى داووەتەو. شايانى باسە ناوەرۆكى چەند بەلگەنامەيەكى ناو ئەو ئەرشیفەم بۆ هاوپی بەرپۆزم "هەمبەرسۆم ئوگانىسيان" خویندۆتەو كە بەپاستى بە هەموويان حەپەسا، هەرچەندە بۆ خۆى يەكێكە لەو كەسانەى كەتیبخانەيەكى مېژووى دەولەمەندى دەربارەى پۆژمەلاتى نزيك و ناوەرپاست هەيە و تەنانت پردى پىوهندى نىوان ئەو من، بە گۆرەپانى مېژودا تىپەپى.

باوەرپناكەم هېچ كاریكى لەم بابەتە بىكۆسپ و تەگەرە بچیتە سەر، جارى و هەيە بەلگەنامەكە هێند كالە لەوانە نىيە بخویندريتەو چ جاي ئەوێ وىنەى لەسەر بگيریتەو. لێرەدا يەك نمونەى ئەو پاستىيە دەخەمە بەرچاو. پۆژى

بیستو نۆی نیسانی ۲۰۰۷ لە فایلیکدا کارمان دەکرد، کە بۆ بەشێک لە ھەلۆیستی
 حوکمەتی بە عەس لە پۆژانی یەکەمی دوا کۆدیتاکە ی ھەشتی شوباتی سالی
 ۱۹۶۲ تەرخان کراوە، لەو فایلەدا پاپۆرتیکی نۆر گەردە ھەیە^(۸) دەربارە ی ئەو
 وەفدە ی بە سەرۆکایەتی مام جەلال کە دوا ی کەوتنی پۆژمەکی عەبدولکەریم
 قاسم بە چەند پۆژتیک بۆ بەغدا چوو، بایەخی نەینییەکانی ناو ئەو پاپۆرتە لە
 نرخاندن نایەت، بەلام وێنەکانی سەرجمی لاپەرەکانی پاپۆرتە کە ھێند کال
 دەرجوون کە تەنانت بە زەرەبەینیش نۆر بە زەحمەت توانیمان شتیککی کە میان
 ئی ھەلبکرتین و ناچار بووین بەک دوو سەعات بە وێنەگرتنی لاپەرەکانییەو
 خەریک بین، چونکە لاپەرە ی وایان تێدا بەش بەش نزیکی دە وێنەمان
 لەسەری گرتۆتەو^(۹).

وێرایی ئەو بەلگەنامە ی بایەخدار ھەن کە بەداخووە لەبەر ھەر ھۆیکە بێ
 فەوتاون. لێرەیشدا نمونە یەک دەھێنمەو. کاتیک بەدووی بەلگەنامەکانی
 سییەکانی سەدە ی پابردوودا دەگەپام لە لاپەرە ۴۲۷ ی بەرگی دووہمی ئەو
 پێپرستە ی بۆ نامە و پێوەندییەکانی وەزارەتی ھەندەرائی بەریتانیا لەسالی
 ۱۹۳۸ دا تەرخان کراوە^(۱۰) ئەم ناوێشانە سەرنجی پاکیشام: ((عیراق... باری
 ئێستە ی شیوعی، ئیجرائاتی یاسایی دژی کۆمونیستەکان))^(۱۱). ئەو ھەولە
 نۆرە ی بۆ دۆزینەوہ ی ئەو بەلگەنامە ی دام ھەمووی بە فیڕۆ چوو، بۆیکە

(8) N.A., F.O., 371/170447,

((المذكرة التي قدمها الطالباني باسم الوفد الكردي الى مفاوضات القاهرة بتاريخ ۸ نيسان ۱۹۶۲)),
 ص ۸+۱۵.

(9) دەربارە ی زانیارییەکانی ناو ئەو پاپۆرتە بھوانە: بابەتی ھەشتەمی ئەم بەرھەمە.

(*) ((لەبەر گرتگی ئەم بەلگەنامە ی، ھەرچۆنیک بوو دەقەکە یمان وەکو خۆی بە پێنووسی نوێ
 نووسیوەتووە و لەگەڵ پاشکۆی ژمارە (۱۰) ی ئەم کتێبەدا دایان ناوە-ع.زەنگەن)).

(10) ((Index to the Correspondence of the Foreign Office for the year 1938)), Part
 II, London, 1969, P.437.

(11) Iraq- Communist Situation, Penalties against communists: Penal Code
 amendments, E8843/ E6358 /47/93.

ناچاربووم په نا بۆ کارمەندانی ئەرشیفه که بەرم، دواى هەولتیکى زۆرى ئه وانیش،
دەرکهوت به لگه نامه ی ناوبراو نه ماوه، جا ئیتر یا دزراوه یا له بهر هەر هۆیه کی
تر، وهك گه لێك به لگه نامه ی تر، نه وتاوه.

به پراستی که کارمەندانی ئەرشیفه که باسی ئه وه یان بۆ کردم چون له باره گا
کۆنه که ی ئەرشیف ژماره یه کی زۆر به لگه نامه دزراوه، ئه وساکه تیگه ی شتم بۆچ
باره گا نوییه که ی به وه موو کامیتر او ئه مرازی ئه لکترونییه ته نراوه و بۆچ
سه رجه می خویته ران بهر له چوونه ژووره وه یان و دواى ته واوکردنی کاره کانیان و
پۆیشتنیان وا به وردی له لایه ن کارمەندانی ده زگا که وه ده پشکنری.

له وه رگیترانی به لگه نامه کاندا هه ولم داوه له ده قی ناوه رۆکیان لانه ده م، به لام
وه رگیتران هونه ریکی دژارو سه خته، له ویزه ی هه موو که سیکی شدا نییه،
به تاییه ت ئه گه ر وه رگیترانه که له زوبانی ئینگلیزییه وه بیته، که زوبانیکی گه لێك
ده وله مندو فراوانه، فه رهنگی ئیسته ی، ده یان و ده یان هه زار وشه و زارو ده بی و
له ده وله مندیدا زوبانی یه که می جیهانه، چونکه قوناغی سه رمایه داری له ولاتی
ئینگلیز ده ستی پێکردو له ئه مه ریکایش کۆتایی سه ده ی نۆزده گه ی شته لقه پۆیه،
زوبانی فه رمیی ئه و ولاته ش دیسانه وه ئینگلیزیه - جا ئه گه ر کۆتایی سه ده
ناوه نجییه کان ژماره ی وشه و زارای ئینگلیزی خۆی دابیت له نزیکه ی دوو سه د
په نجا هه زاریک و له پۆژگاری "شکسپیر" ی شدا گه یشتبیتته ده وروبه ری چوار سه د
هه زاریک، ئه وای ئیمپۆکه "شکسپیر" ی گه رده، بۆ خۆبشی زیندوو بیتته وه، نیوه ی
شاگردیکی ناوه ندیی ولاته که ی ئینگلیزی نازانیت، هه رچه نده ئه و شاگردیه ش
هه روا به ئاسانی له چیرۆکه به رزه کانی "شکسپیر" تێناگات⁽¹²⁾. نووسه ری
به ناوبانگی تری وهك "ه. ج. ویلز" و "برناردشو" هینده ی تر زمانی ئینگلیزیان
ده وله مند کرد. جگه له وه وشه ی ئه ووتۆ هیه ده یان مانای هیه و به ده یان

(12) به هه مان ده ستوور شاگردیکی قه رگی لای خۆی شمان ئیمپۆکه ده توانیت گه لێك وشه ی
به کارهاتو له زمانی کوردیدا له شه ره فخان ی بدلیسی و ئه حمه دی خانی و نالی و مه لای جزیری و سالمو
که له شاعیر نووسه ره کانی ئه وسای لای خۆمان بپرسیته بێ ئه وه ی بتوانن وه لامی بده نه وه، می وهك
ته له فون و شه مه نه فه رو فپۆکه و ئوتومبیل و مه تره لپۆز، تا ده گاته مۆبایل و ئینته رنیت.

شیواز به کار ده هیئزیت، نه وهی ئه رکی وه رگپږ دژوارتر ده کات، وه ک به لگه له چهند شوپنیکي بابه ته کانی ئه م به ره مه دا ژماره يه ک نمونه م خستوته به رچاو. جگه له وه قوناغ له دواي قوناغ به هه زاران وشه له کار که وتوون، ته نانه ت کاتيک له ئه رشيفه که داوا له يه کيک له شاره زايانی زمان ده که يت، زاراويک يا وشه يه کت بۆ ليکداته وه، يه کسه ر ليت ده پرسيت ئه و زاراوه يا ئه و وشه يه هي چ چاخیکه ؟ دواي نه وه ئينجا له ((فه ره هنگي ئوکسفورد)) دا به دوايدا ده گه پريت.

مه به ستم، له م باسه دوورو دريژه دا، نه وه يه نيشانی بده م وه رگپږان له ئينگليزييه وه کارتيکی هه روا ئاسان نيه، به تاييه ت نه گه ر بيتو نه وه ي ده ته ويت وه ري بگيريت به ره مي خامي ئه و ديپلوماسيه ليها توانه بيت که سه رجه میان له وسه ري زمانه که يان ده هاتنه وه. هه ر بۆ نه وه ي مه به سته دوورو نزیکه کانی به لگه نامه نه پنييه کان وه ک خويان رابگه ييتم زږو که م سلّم له به کاره ينانی وشه و زاراوي ئينگليزي و تاييه ت عه ره بي نه کردوته وه، چونکه راگه ياندنی ناوه روکی به لگه نامه کان مه به ستي سه ره کيی ئه م به ره مه يه.

ماوه ته وه سه ر چهند خالتيک که ده بي به ر له کوتايی ئه م پيشه کيه ئامازه يان بۆ بکه م. به ده ستووری زمانی ئه م به ره مه زږر پابه ندي هاوسه نگيی بابه ته کانی نه بووم، دواي ئه مانه تي زانستي بايه خم داوه به و پرسانه ي په وایي خه باتي نه ته وه ي کوردو ئه و په ري کورتبيني دوژمنانی ده خه نه ږوو، بۆيه کا ئه و بابه تانه ي پتوه نديان به سياسته ي فه رمان په وایانی شوڤيني ناوچه که وه هه يه، له سه روو هه موو شيانه وه توند په وانی تورک و عه ره ب، دريژتر ده رچوون له وانی تر. هه روه ها نیازم بوو پڙانه کانی⁽¹³⁾ "ميجه ر ئوييل" يش تييه لکيشی دوا بابه تيان بکه م، به لام گه وره يی ئه و مرؤف دۆسته خوی داسه پاندو بابه تيکی سه ره خوی بۆ ته رخان کرا. به هيچ جوړ گومانم نيه که قوتاييه کی کوردی گه ر ئينگليزي بزانی ده تواني به نامه يه کی دوکتورای گه وره و به که لک کتيبخانه ي کوردی پرازينيته وه.

(13) وابزام وشه ي پڙانه ي کوردی واتای (يوميات)ی عه ره بي و (Diary)ی ئينگليزي ده به خشي، کورد ده لتي: پڙانه ي مندال، يا پڙانه ي کرنيکاران که ده قاوده ق به رانبه ر (يومية العمال)ی عه ره بي به کار ده هينريت.

بیگومان خوینەر به ئاسانی ههست دهکات چۆن له م بهرهمه دا بایه خیکی تایبهتی به خهباتی نهتهوهیی کوردی تورکیا دراوه، هه رچی له و به لگه نامانه دا ده رباره ی نه و خهباته گوتراون پتر نه و بیرۆکه یه ده چه سپینن که گه لیک جار له نووسینه کانه دا ده رباره ی بایه خی بی نه ندازه و دواپۆژی گه شی کوردستانی باکوور گوتوومن، هه ر له بهر نه وه یشه له داپشتنی لای نه جیاوازه کانی نه م بابه ته یشدا ئاوڕمان له هاوسهنگی نه داوه ته وه، چونکه شتی دلفۆشکه ر له م بوواره یشدا زۆر زۆره، هه ز ده که م لیتره دا شتیك بگێر مه وه: پۆژیکیان به لگه نامه یه کی بی نه ندازه بایه خدارم ده رباره ی نه م بابه ته دۆزییه وه، به راستی دیسانه وه چاوه پوان نه بووم ئینگلیزه کان به و پاده یه بایه خ بده نه هه موو شتیك، نه و پۆزه بهر له هه مووان برای دیرین و هاویرم (جه لالی عومهری سام ئاغا) م بیرکه وته وه، هه ر که گه پامه وه مالتی یه که سه ر له لهنده نه وه ته له فونم بۆی کردو نه و مژده یه م دای و دوو درێژ باسی ناوه رۆک و بایه خی به لگه نامه که م بۆی کرد. دلنایام نه گه ر کاتی خۆی وه ک ئیسته به لگه نامه کانی نه م نه رشیفه م له بهر ده ست بوایه، نه وسا که سه رجه می بهرهمه بلاوکه راوه کانم که وره ترو به سووتر ده بوون، وه ک به لگه یه په نگبێ هینده به س بیته گه ر بلیم تا ئیسته ده یان به لگه نامه ی بایه خدارم ده رباره ی کوردستانیته که رکوک دۆزیوه ته وه، که به شیکیان پاپۆرتی گه وره و سه ره بخۆن، هه لبه ته کاتی خۆی نه وانم بدیبا یه بهرگی یه که می کتیه که م، ده رباره ی که رکوک و ده ورو بهری، ده و له مه ندر ده بوو.

به نیازی روونکردنه وه ی هه مه لایه نیی ده قی به لگه نامه کانیش به پێویستمان زانی، چ له ناوه رۆکدا و چ له په راویزدا، به کورتی یا تێرو ته سه ل، به پێی سروشتی بابه ته که، روونکردنه وه پێشکه شی خوینەر بکه یین و گه لیک جار پێوه ندیم به زۆر که سی وه ک برایان: دوکتۆر نه مین مو تاجی و محمه د سه عید خه فاف و دوکتۆر ئیبراهیم دا قوقی^(*) و دوکتۆر عه بدولپه حمان

(*) ((د. ئیبراهیم دا قوقی، دوا ی نه و نووسینه ی د. که مال له ٢٠٠٨/١/١٧، له (په ننا) ی پایته ختی نه مسا کلچی دوا یی کردوه. ناو برا و پێشنبیریك بوو له سه ر تورکمانان حساب بوو، چه ند کتییکی

مه عرووف^(*) و عه بدوللا زهنگه نه و شيخ نه حمه دي نه قشبه ندي و بابه كر
 پشده ري و تاهير حه يده ري^(**) و كه ساني تره وه كردوه، بۆ نه وه ي هه له
 نه كه ويته نيۆ نه و روونكرده وانه وه كه هه موو كات بوونه ته هۆي نۆر بووني
 ژماره ي په راويژه كان و دووپات بوونه وه ي پسته ي روونكه ره وه كه به ناوي
 خۆمه وه له ناوه روكي به لگه نامه كاندا خستوومنه ته نيوان دوو كه واني گه وده وه.
 بهر له وه ي كۆتايي به م پيشه كيبه بهيتم، هه ز ده كه م نه وه يش بلّيم: به
 دريژايي خه ريگبووني نه مجاره م له گه ل به لگه نامه كانى حوكمه تي به ريتانيادا به
 په رو شه وه عه ودالي هه ر شتيك بووم له وانه بئ ببېته وانه يه كي ميژوويي به كه لك و
 پتيويست بۆ نه ته وه ي كورد به گشتي و بۆ پابه راني ئيمپۆ دواپۆڅي نه ته وه كه مان
 به تايبه تي.

ليڤردها به پتيويستي ده زانم سوپاسي هه ريه ك له به پيزان: مام جه لال و
 دوكتور طاهر البكاء⁽¹⁴⁾ و دوكتور فؤاد مه عصوم و دوكتور به ره م سالح و

له بوواري پاگه ياندين هه يه، پيموايه به وانه م بالاكه يشي هه ر له م به واره دا بووه، زياتر له ٢٠ كتيبي
 چاپكراوي به زماني عه رهبى و توركماني هه يه، بهر له كړچى دوايشي كتيبيكي له باره ي گه لي كورد
 نووسيوه، نه وه ي من بيسنومه له سه ر نه و كتيبه ده سه لاتداراني توركي هاتووچۆي نه و ولاته يان لي
 قه ده غه كړبوو. به م دواييه نه و وه زاره تي رو شنبيري به ته مابوو و له بهرنامه ي دابوو نه و كتيبه ي بۆ
 چاپ بكا. ناويراو نه ك هه ر دقستكي نزكي كورد بوو، به لكو پياوڅكي متعانه پيكراو زلواي كوردو
 د. نه مين موتاچي بووه، ئيسماعيل عه لي هاوكارمان روڅي كړچي دواييه ك ي بۆ ديار كړدوين
 - ع. زهنگه نه)).

(*) ((دياره مه به ستي د. ئابره حماني حاجي ماره، كه نه و يش نه م كتيبه ي د. كه مالي به چاري خۆي
 نه ييني، نه وه بوو له ٢٠٠٧/٨/٧ دا له شاري سلیماني، به كاره ساتي ئۆتۆمبيل كړچي دوايى كرد - ع.
 زهنگه نه))

(**) ((تاهير حه يده ري: هه مان نه و تاهير شه هياز حه يده ريبه يه، كه د. كه مال له شوينيكي ديكي نه م
 كتيبه دا ناوي هيتاوه، ده كاته باوكي شه ملاخاني (هاويه ش) م له ناماده كړدني نه م كتيبه دا، كاتي
 خۆيشي نۆر وه زيفه ي ميري بينيوه - ع. زهنگه نه)).

(14) دوكتور طاهر البكاء به لايه ني كه مه وه هه فته ي چوار جاران، له ولاته يه كگرتوه كانى نه مه ريكاوه
 نه له فۆنم بۆ ده كات تا بزاني كاره كه م له نه رشيفي به لگه نامه كان به كوڅي گه يشتوه.

دکتۆر ئەمین موتاچی⁽¹⁵⁾ و جەلالی عومەری سام ئاغاو فاروقی مەلا مستەفای حاجی مەلا رەسوول و زەنگی کوپی و کاکە ئۆزگی نەوێ نەقشەندیکان و کاکە ئاریی نەوێ بەرزەنجی و بابان و قەزەکان بکەم، کە لە بەلگەنامەکاندا ناوی باووباپیرانیان زوو زوو دووبات دەبێتەو، بە راستی یاریدەو پشنگیری دڵسۆزانە و هەمەجۆری ئەو زاتانە نەبوایە ئەم بەرەمە لەدایک نەدەبوو، لە وێنەیان هەر ئۆد بێ.

لە کۆتاییشدا جاریکی تر پەنا دەبەمەو بە نەقشی بەردیکی باوکی گەورە میژوونوسی کوردی شەرەفخانێ بدلیسی و لە زمان ئەوی پایە بێندەوە منیش دەلێم:

((لە زانایانی پیاوچاک و دلپاک و بەوێج دەپارێمەو ئۆد بە وردی لە نووسینە کەم وردبینەو ئەگەر پەشیوییهکیان بەرچاو کەوت بەشیوەیهکی مەردانە بەراوردی بکەن. خۆ ئەگەر هەلەو لەبەرچوونیکم لەسەر دەدۆزنەو هەر بە گالته پێکردن و تیزو تەشر لێم نەقۆزنەو، پیاوێتیم لەگەڵ بکەن و بە پارچەیهکی چاکتر و بزگورێکی تازەتر و پاکتر بۆم پێنە بکەن))⁽¹⁶⁾.

(15) دکتۆر ئەمین موتاچی، کە بۆ خۆی لە لەندەن دەژی، هەموو شەویەک دواي گەڕانەوێمان بە ماوەیهک تەلەفونم بۆ دەکات تا پوختەي ئەنجامی کارەکانی ئەو بۆمان بێ، پێتوايە خەو لەچاوی دەپەڕێ گەر شەویەک لە شەوان سەرگۆزشتەي خەباتی کوردی بەپێی ئەو بەلگەنامانە بۆ نەهۆنەو.

(16) بڕوانە: کەمال مەزەەر، میژوو. کورتە باسێکی زانستی میژوو و کورد و میژوو، بەغدا، ١٩٨٣، ل. ٢٦٠.

بابه تی یه که م

**کورتە پێناسە یه کی ئەرشیفی
نیشتمانیی حوکمەتی بەریتانیا**

ئینگلیز، وەك پېشپەرەوی پزیمی سەرمایه‌داری و شارستانییه‌تی نوێ، بەر لە هەمووان کەوتنە بایەخدا بە بەلگەنامە فەرمییەکانیان و کۆکردنەوە و پۆلێن کردنیان بۆ ئەوێ کاربەدەست و شارەزاو شاگردانی خوێندنی بالاو کەسانی تر سوودیان لێ وەرەبگرن.

ئەوەبوو سالی ١٨٢٨، بەپێی فەرمانیکی بالای میریی، دەزگایەکی سەر بەخۆ بەناوی ((Public Record Office)) (دایەرە ی فایلە گەشتییەکان - دائرة السجلات العامة) هەو لە لێندەن دامەزێنرا کە سالی ٢٠٠٢ ناوەکەی گۆپدرا بە ((The National Archives)) (ئەرشیفی نیشتمانی)، هەر ئێسا لێش مەلەبەندی دەزگای ناوبراو لە ناوەراستی شارەو گۆیزاربەو شوێنێکی دڵگیر و مێمنی قەرەغ شار.

لەم دەزگایەدا چەندان ملیار بەلگەنامە و دەستنوس و پاپۆرت و نامەی دیپلۆماسی و بێریاری دادگا بەرزەکان و نەخشە و لانتان و وێنە و پابەر و کتیبی دانسقە و دەگەن بەشیوازیکی زانستی هەلگیراون، بە تەنھا ژمارە ی فایل و ئەو پاکەتە گەورانی بەلگەنامەکانیان تێدا پارێزراوە، نزیکەی دە ملیۆن، گەلێک لەو فایلانە لە چەند بەشێک پێکھاتوون، هەر فایلە و هەر پاکەتە ی سەدان بەلگەنامەیان تێدا، ژمارە ی ناوی کتیب و دەسنوس و گۆزارە کۆن و دەگەنەکانی کتیبخانە ی ئەرشیفە کە خۆی لە ٦٥ هەزار ناو دەدا، وێرایی نزیکەی ١٥٠ هەزار مایکروفلیم، کە هۆلێکی گەورە و سەر بەخۆی تەنراو بە دەیان کارمەند و کۆمپیوتەر و نوێترین پێشکە و تووتترین ئامێری تری بۆ تەرخان کراوە. جارجارە ناوی کوردیش لەو مایکروفلیمانەدا دی کە باسی عێراق و تورکیا و بەتایبەت ئێران دەکەن. شتی ئەو و تۆ لە ناو بەلگەنامەکانی ئەم دەزگایەدا هەن کە لەوانە یە کەس بە بێریدا نەیت، هێ وەك مێژووی خواردنەو و دروستکردنی جۆرەکانی ویسکی و شەراب و بێرە و شەمپانیا لە ئینگلتەرە لە نیوان سالانی ١٦٩٠ و ١٩٢٠دا.

مەلەبەندە قەشەنگە کە ی ئەم دەزگایە، کە لە سەیرانگە یەکی کەم وێنە ی ئەم دونیایە دەکات، کە و تۆتە شوێنێکی پازاوە و دڵگیری لەندەنەو، پۆژانە پۆل پۆل تووستی بیانی رووی تێدەکەن و بە هۆلەکانیدا دەیانگێنن بۆ ئەوێ ورتەیان لێو، ئەو دەکات بۆ نوێژ چووبنە ناو مزگەوت یا کلیسەو.

یه کشفه موان و پوژانی جه ژن نه بئ، ئیتر سال دوازه دی مانگ ده روزه ی نه م ده زگایه له ساعات تو یا ده ی به یانییه وه تا ساعات پینچ، یا حوتی ئیوارئ بۆ پسپورو شاره زایان و نه خویندکارانه ی ته مه نیان له چواره سال که متر نه بئ کراوه یه، هه ریه که یان بۆ هه یه پوژانه سن دانه سن دانه چهن دی بوئ و هیند فایل وه ریگری و بئ ده نگ کاریان له سه ر بکات و به پاره چیی بوئ وینه ی بۆ بگرته وه و مافی نه وه شت هه یه بۆ خۆت کامیترای تاییه تی له گه ل خۆتدا به ری و به خۆپایی وینه کان بگریته وه. به سه دان کارمه ند له م ده زگایه دا کار ده که ن که به شیکیان بۆ یاریده دانی خویننه ران ته رخان کراون، چیت بوئ ئاسانکاریت بۆ ده که ن و به روویه کی خۆشه وه یاریده ت ده دن. شوینیک ته رخان کراوه بۆ پیشکesh کردنی فره نگ بۆ نه وانه ی پئویستیان پئیه تی، له و به شه ی ئه رشیفه که دا ٤٤٠ فره نگی هه مه جوړی تئدایه بۆ وه رگی پزانی زوبانی ئینگلیزی بۆ سه ر ژماره ی هه ره زوړی زوبانه کانی دونیا، ته نها چهن زوبانیك نه بئ که به داخه وه زمانی کوردیش یه کیکیانه، کارمه ندانی نه و به شه پئیان سه یر بوو که باسی دوو فره نگی ناوازه که ی دوکتور شه فیق قه زانو ماموستا سه لاه سه عدوللام (*) بۆیان کردو پیم پاگه یانندن که (شاره زوړ) ه که ی یه که میان سالی ٢٠٠٠ چاپکراوه و نزیکه ی شازده هه زار وشو زاروی تئدایه، نه وه ی دوو میشیان له ((المورد)) ی به ناویانگی عه ره بی گه ورده ترو تا ئیسته دوو جارن چاپکراوه ته وه و ئیزگه به ناویانگی که ی خویان، واتا ئیزگه ی له نده ن، کاتی خۆی باسی ده رچوونی کردوه ^(١).

(*) (("سه لاه سه عدوللام" له ١٨/١٠/٢٠٠٧ دا کۆچی دوایی کردوه، به داخه وه ئه ویش نه م کتیبه ی به چاوی خۆی نه بیینی، جاریکیان باسی نه م په راویزه ی د. که مالم بۆی کردبوو زۆر دلی پئیی خوش بوو، به داخه وه م مرگ مه ودای ئه ویشی نه دا فره نگی که ی بۆ نه م ئه رشیفه بنیئری - ع. زه نگه ن)).

(١) دلنایام له وه ی کاک سه لاه و دوکتور شه فیق به مه بزنان بۆ خویان بئ دواخستن نه و دوو فره نگیان بۆ ده نئین. شایانی گوته میرزا توفیق قه زاز یه کیکه له و پابه رانه ی ده یان جار ناوی له به لگه نامه کانی تاییه ت به شه پی به رده رکی سه راو نه نجامه کانی هاتوه، بۆ خۆم چهن سالتیک له مه ویه ر به پشتیوانی به لگه نامه یه کی نه پئینی وتاریکی سه ربه خۆم ده ریاره ی هه لوئستیکی کوردانه ی نه و زاته بلاو کرده وه، وئپای نه وه ی چهن جاریکی تریش ناوی له نووسینه کاندا هاتوه. به وینه بپروانه: که مال

که مال مه زهر له نۆ مه لبه ندى ئه رشيفى به ريتانيا له کاتى ئيشکرىندا...

ئەوانەى روو دەکەنە ئەم ئەرشیفە بۆ کارکردن لە بەلگەنامەکانیدا لە پۆلى
بەکەمەو پێناسەى کى تايبەتییان لە ماوەى چەند دەقیقەى کدا بۆ دروست دەکەن
کە وێنەکەى سەر پێناسەى خۆیان بە کامێرای ئه لکترونى بى پاره بۆتى دەگرن و
ژمارە و نیشانەى تايبەتیی لە سەر دادەنێن کە ئەمرازە ئه لیکترونیەکان بە چرکەى ک
دەپخوێننەو و رینگەى چوونە ژوورەو و هاتنە دەرەو وەت بۆ ئاسان دەکەن، ماوەى
ئەو پێناسەى سێ سەلە و هەموو کەس، دواى تەواوبوونى ئەو سێ سەلە، زۆر
بە ئاسانى دەتوانن پێناسەى نۆی بکاتەو.

چێشتخانەى کى دلگىرو فراوان، کە پتر لە سەد کەس دەگریت، تەرخان کراو
بۆ نان خواردن و چاو قاو و شیرینی و ساردەمەنى خواردنەو بى ریز بەستن،

مەزەر، چەند لاپەرەى کە لە مێژووى گەلى کورد، بەرگی دوهم، ل ١٦٠، ١٦٨، ٢١٠، ٢٧٤-٢٧٥، ٣٧٧،

وېړپای ته وه له به یانیه وه تا ئیواری ئاوی مه عده نی و شیري سارد له تیرمۆزدا به
خوړپای وا له به رده م هم موواندا. پېم وایه خه لکه که وا تیکه ل به کاره که یان ده بن
که هیچ هه ست به کات نه که ن، مالتیان هه زار جار ئاوا.

پوژانه ژماره یه کی زور له تورېستی بیانی، دهسته دهسته خه لکی خویشیان،
روو ده که نه هم ئه رشیفه و له ته که یه کیک له کارمندان ماوه یه کی زور به گه پانیکي
بې چرپه به هۆله کانیدا ده سووړپینه وه، جاری واش هیه شاگردانی فیرگه کان،
له گه ل ماموستا کانیدا، دینه سهردانی، ته نانه ت پوژیکیان ژماره یه ک کچ و کوپی
که پو لایشم دی هاتبوون بۆ زیاره ت، به ئیشاره ته کانیدا هه ستت ده کرد هم
دلخوشتن، هم حه په ساون.

له به رده م باله خانه ی ئه رشیفه که دا زه ریاچه یه کی نازداری پر له ته یرو توال
هیه، وېړپای چه ند پیزه قه نه فه یه ک بۆ حه وانه وه ی ئه و که سانه ته رخان کراون که
ده یانه وی به ده م جگه ره کیشانه وه، یا بې جگه ره ش، که میک بای بالی خویمان
بده ن. سه د مه تریک له ولای زه ریاچه که وه دوو پارکی گه وره و خاوینی ئوتومبیل
پاگرتن هیه، یه که میان تاییه ته به ئوتومبیلی کارمندان ئه رشیفه که، ئه وی
تريشيان بۆ ئوتومبیلی توپزه رو توریست و که سانی تره که ده توان چه ندیان بوئ
هیند ئوتومبیله کانیا نی لی پاگرن بې ئه وه ی پولیک بده ن، ئه وه له کاتی که دا وه ستانی
ئوتومبیل له ویستگه کانی تری له نده ندا به سه عاته و یه کجار گران له سه ر
خاوه نه کانیا ن ده که وی. هه مان کات ژماره یه ک پاس و میترو له زور ناوچه ی
له نده نه وه روو ده که نه ئه رشیفی نیشتمانی. کۆگایه کی قه شه نگیش ته رخان کراوه
بۆ فروشتنی قه لهم و کاغه زی هه مه جوړو ده فته رو زه رف و زه په بین و پوژنامه و
گوفارو ئه و جوړه شتانه به نرخي بازار، ئه و کۆگایه که وتوته نزی که ده روازه ی
ده ره وه ی ده رگا که وه.

به یانی که چووته ژوړی پتویسته هه ر شتیکی زیادت پی بیت بیانه یته
مه خزە نیک که ژماره یه کی زور دۆلابی تیدایه، به دلی خو ت یه کیکیان
هه لده بژیریت و شته کانی تیده خه یته و ده رگا که ی داده خه یته و کلیله تاییه تییه که ی
له گه ل خو تدا ده به یته، ئینجا کاغه زو قه لهم و چاویلکه و ئه و شتانه ی پتویست ده بن،

دەبىي چ بەلگە نامە يەككى نوڧى دىكى دۇزىيىتە ۋە...؟!

ھى ۋەك دەرمان، دەيانخەيتە ناو كىسە يەككى نايلۇنى سىپى تەنكە ۋە كە خۇيان بۇيان دانائىت ۋە دوائى ئەۋەى بە پىزە ۋە دەپىشكن سەر دەكە ۋىتە نەۋمى دوۋەم، لەۋىش لە ژوورىكى درىزكۆلەى شووشە دا دۇلابى تايپەتتى خۆت ھەيە ئەۋ فائىلانەت تىدا دانائە كە ھىشتا كارىان لەسەر دەكەيت، ۋەك ۋەتەن سى لەۋ فائىلانە دەبەيت ۋە ئىنجا دەچىتە ھۆلى خويىندە ۋە كە مېزى گەۋرەى تىدايە ۋە ھەر مېزەى دابەش كراۋە بەسەر ھەشت مېزى پان ۋە بەرىنى بچوكتىدا بۇ ھەشت تويژە، ھەمۋ مېزىكىشيان ژمارەى خۇيان لەسەرە، مەۋ شەھلا لەسەر مېزى ژمارە يەك ئەلف ۋە ژمارە يەك بىن لە تەنىشت يەكەۋە كارمان دەكرد.

ھەمىشە لەۋ ھۆلە دا ژمارە يەك كارمەندى پىاو ۋە ئافرەت، بە بەرگى تايپەتتى دەزگاگەۋە، زۆر لەسەرەخۇ ماۋە نا ماۋە يەك دىن ۋە دەچن ئەبا يەككە لە تويژەران پىويستى بە يارىدە بىن. پۇزى بىست ۋە چوارى نىسانى ۲۰۰۷ كاتىك كارم لە

به لگه نامه کانی ناو به کيک له فايله کانداه کرد که به شيکی زوریان ته رخا کران
 بۆ بابته پرسی کورد له بهردهم کۆنگره ی ناشتی پاریسی سالی ۱۹۱۹دا، دیم
 سی به لگه نامه یان به زوبانی فره نسی و زوریش مه به ستم بوو بۆ ئه م کتیبه م له
 ناوه رۆکیان تیبه گم، په نام برده به ریه ک دوو ئینگلیز که له نزیکه وه کاریان
 ده کرد، به لام به داخه وه که سیان فره نسیان نه ده زانی، بۆیه کا ناچار بووم له
 یه کيک له سه ره شته کهرانی هۆله که بپرسم که ئایا له حالته ی وادا ئه وان ده توانن
 یاریده م بدهن، له وه لامدا گوتی ئاسانه و پۆی، پاش پینچ شه ش ده قیقه
 کارمه ندیکی تر هاتو به روویه کی خۆشه وه له ناوه رۆکی به لگه نامه کانی
 که یاندم⁽²⁾.

ژماره یه کی زۆر له به لگه نامه کانی ئه م ئه رشیفه به زوبانی فره نسی، به نیسه ت
 کورده وه به درخانییه کان به شی هه ره زۆری نامه و یادداشته کانی خۆیان به فره نسی
 نووسیوه، بئگومان سه دان سه رچاوه ی تری فره نسی ده رباره ی گه لیک بابته له
 کتیبخانه و مایکروفلیمه کانی ده زگا که دا هیه. هه ر له م پۆژانه یشدا دوا ی ئه وه ی
 برایان ماموستا عه بدوللا زه نگه نه و دوکتۆر نه جاتی عه بدوللا له پاریسه وه ته له فۆنیان
 بۆ کردم به وه م زانی که دوکتۆر نه جات کاتی خۆی به تاییه تی له پاریسه وه هاتۆته
 له ندهن و ماوه یه ک له به لگه نامه فره نسییه کانی ئه رشیفه که دا، که ده رباره ی کوردن،
 کاری کردوه و له کتیبیکی سه ره بخۆدا بلۆی کردۆته وه که به داخه وه من تاوه کو
 ئیسته ئه و کتیبه م نه دیوه، هه رچۆن بئ ناوی دوکتۆر نه جاتی عه بدوللاش ده چپته
 سه ر ئه و ناوه ده گمه نانه ی ئه و کوردانه ی که لکیان له به لگه نامه نه ئینییه کانی
 ((ئه رشیفی نیشتمانیی حوکه مه تی به ریتانیا)) وه رگرتوه.

دوکتۆر وه لید حه مدیش، سالی ۱۹۹۲ کتیبیکی ۴۳۳ لاپه ره یی به که لکی به م
 ناو نیشانه وه بلۆ کردۆته وه ((الکرد وگردستان في الوثائق البريطانية...دراسة
 تاريخية وثائقية))⁽³⁾. دوکتۆر وه لید به یاریده ی به شيک له به لگه نامه کانی

(2) ئه و کارمه نده فره نسی زانه ناوی میخائیل برین (Michail Brien) ه، گه لیک منه تباریم.

(3) له سه ر کتیبه که نه نووسراوه له کوئ چاپکراوه، ته نها له کوتایی ناوه رۆکیدا نووسراوه ((مطابع

سجل العرب))، له کوتایی پیتشه کیی دانه ریشدا نووسراوه: له ندهن، ۱۹۹۱.

له گه ل دوو کارمه ندی ئه رشیفی به ریتانیا، دوو دۆستی دیکه یق کورد...

وه زاره تی هه نده رانی حوكمه تی به ریتانیا بابه ته كانی كتیبه كه ی نووسیوه و هه لیسه نگانده و نۆز لایه نی په وای خه باتی كوردی نیشان داوه و له سه ر به رگی یه كه می نه خشه یه کی كوردستانی، به پیتی یه كێك له به لگه نامه به ریتانییه كان داناوه، له سه ر به رگی پشته وه یشی وینه ی ئه و ئالایه ی كوردستانی چاپكردوه كه سالی ١٩٢٧ ((كۆمه له ی خۆبیوون)) (جمعية الاستقلال) دایناوه، وا دیاره هه ردوو به ریزان كاك جه مال عه له مدارو كاك ناجی كه تانی ده وریان له بلاوكرنه وه ی ((كورد و كوردستان)) به كه ی دوكتور وه لید هه مدیدا گێراوه چونكه خاوه نی پیشكه شی ئه و دوو رووناكبیره كوردی كردوه.

ئوه ی ده رباره ی دانهری ئه م كتیبه وه نه مده زانی، له و باوه په یشدام كه م كه س ناگای له و پاستیییه، ئه وه ته كه دوكتور وه لید هه مدی كوردی خه لکی شاری هه ولێره و ناوی دروستی وه لید محهمه د سه عید په ئه و وه به شی هه ره نۆزی ژیا نی له به غدا برده ته سه رو كۆلیجی سه ربازیی له وێ ته واو كردوه و تا په ی رانیید له

سوپادا ماوه ته وه و ئینجا چۆته ئینگلته ره و له لندهن ژيانی بردۆته سه رو تیکه لی چالاکیی پښخراوگه لی سیاسیی کوردی نه بووه و چەند به ره مه یکی تری ده رباره ی سنووری ولاتانی که ندای وه ک سعودیه و کویت و قه تر و به حره ین هیه، به داخه وه چەند سالتیک له مه و به ره له لندهن بووه به ژیر ئوتومبیله وه و کۆچی دوا ی کردووه (4).

جارجاره له ((ئهرشیفی نیشتمانیی حوکمه تی به ریتانیا)) دا توێژه ر تووشی شتی ناخۆشی چاوه پواننه کراو دی، که له وانه یه ئیمه ومانان به هیچ جۆر به به شیکیان پانه هاتبین، به وینه له قه له می په ش به ولاره نابێ هیچ جۆره قه له میکی جاف یا پاندانیک له گه ل خۆتا به ریته ژورئ، نابێ نه لاستیک، نه گوێزان، نه مه ره که بی سپیی مه له کورژینه وه، ته نانه ت نابێ قه له م دادانیشت پئ بی، جا خوی ده کرد هه زارویه که هه له ت ده کرد، خۆ نه گه ر هاتو قه له م دادانت (*) پتویست بوو نه و ساکه پتویسته له هۆلی خویندنه وه بچپته ده رئ، چونکه له پرسکه ژماره یه ک قه له مدادانی هه مه جۆر بۆ نه و که سانه دانراون که قه له مه په شه کانیان کول بوون. له وه یش خراپتر: جاری وا هه یه مه له ی زۆر زه قی چاوه پواننه کراو که وتۆته ناو به لگه نامه کانه وه، لیژده دا نمونه یه کی سه یر ده هینمه وه که که س به بیردا نایه ت دیپلۆماسیه کی به ریتانی له سه ده ی بیسته مدا بکه ویته هه له یه کی واوه - پۆژیکیان له سه ر فایلیکی گه وده ی وه زاره تی هه نده رانی حوکمه تی به ریتانیا به م ناو نیشانه وه کارم ده کرد ((پاپۆرتی کارگێڕیی سالی ۱۹۲۰ ده رباره ی ناوچه ی هه ولێرو ده ورو به ری)). ژماره ی لا په ره کانی نه و فایله ۲۴۷ لا په ره ی گه وده یه، که به شیکیان هه ردووک دیویان زانیارییان تیدا یه. پاپۆرته که ۴۱ لا په ره ی گه وده یه

(4) له لندهن ئهم زانیارییه نام له به ریز کاک هوشیار که ریمه وه پښگه یشت، گه لیک سوپاسی خۆی و هاوسه ری و دوکتور نامیق محمه د عه لی په شیدی هاوینی نزیک و دوکتوره روپاک محمه د عه لی نه ربیللی و نه وه یان ده که م بۆ نه و هه موو بایه خه ی پتیا ن دا ین. شایانی با سه کانی خۆی دوکتور نه جده ت نه زه ته تی هاوینی نزیک خوالیخۆشبوو دوکتور وه لید نه و زانیاریانه ی بۆ کاک هوشیار گێڕاوه ته وه.

(*) ((دیاره مه به سته قه له م تراشه - ع. زه نگه نه)).

دەريارەى زانىيارى ئابوورى و كۆمەلايەتى و سياسى و خوئندى و تەندروستى و ئەوقاف و شارەوانىيەى ھەوليرى ناوچەكانى سەر بە ھەولير، بە كويسنجەق و قوشتەپە و كەندىناو و مەخمورى كويپيشەو، وئيراي گەورە پياوان و ناوداراني ھەموو ئەو ناوچانە، بەلام ھەلە كەوتتە ناوئيشانە كەپەو كە لە بەرگە كەيدا لە برىتى ((پاپورتى كارگيرى سالى ١٩١٩...)) نووسراو ((پاپورتى كارگيرى سالى ١٩٢٠...))^(٥)، ئەو ھى ئۆر پىي تيدەچى بە شىوازيكى ئۆتوماتىكى بەسەر تەنانەت خوئندى ورديشدا تيبەپى.

ھەلبەت لە شارىكى گەورەى وەك لەندەندا، كە ژمارەى دانىشتوانى ھەوت مليونە^(٦) و لە ھەر چوارگوشەى دونياو ھەلەكى روى تيدەكەن، پياوى عالى جەناب و پەسەن و زاناو بەخشندەو خواپەرس زۆرە، بەرانبەر بەوانىش پياوخراپ و فيلبازىش كەم نين، بە تايبەت لەناو پەشپىست و بىگانەكاندا بە كورديشەو، بەلام ئەوانەى لە ئەرشىفى نىشتەمانىيەى ھوكمەتى بەرىتانىدا كار دەكەن لەو دەچى سەرچەمیان دەستەبژىرى ئەم ولاتە بن، ھەرچەندە ژمارەپەكى وەبەرچاوپەش پىست و ھندى و پاكىستانى و بىيانى تريان تيدايە، لە ھىچ بەشەك لە بەشەكانى ئەم دەزگايەدا رووگرژىم، نە لە پياويانداو نە لە ئافرەتياندا نەديو، بىگومان ئەوە كارى نەشارەزاو كەم شارەزايانى توئزەران تا رادەپەكى ئۆر ئاسان دەكات، ئەوانەى تەنانەت نەو ت سالى و كەم ئەنداميشيان تيدايە. بۆپەكا بەئەركى سەرشانى خۆمى دەزانم بەر لەو ھى كۆتايى بەم بابەتە بھىنم ئۆر بەگرمى، لە قوولايى دلەو سوپاسى سەرچەمى كاربەدەست و كارمەندانى ((ئەرشىفى نىشتەمانىيەى)) ھوكمەتى بەرىتانىا بکەم كە بەپاستى نمونەن و ھەميشە خۆم بە قەرزاربريان دەزانم، ھەموويان ببوونە ھاوپىم و بەدل ھەزىان دەکرد دەستى ياريدەم بۆ دريژ بکەن، ھى وەك ئىمتياز

(٥) ((N.A., F.O., 371/5069, Administration Report on the Arbil division for the year 1920)), Baghdad, printed at the Government Press, 1920.

(٦) بەپىي ئامارە فرمىيەكان، ژمارەى دانىشتوانى ھەموو ئىنگىلتەرە، تا سالى پار، گەشتوتە ٦٠ مليون و لەندەنىش ٧ مليون.

په فیع⁽⁷⁾ Imtiz Rafi و میخائیل لیتل Michael Little و سارا لی Sarah Lee و هیلین پای-سمیث Helen Pye-Smith و رییکا ویتال-ولیه مس Rebecca Whittal-Williams و ئیمیلی وارد Emily Ward و میخائیل برین Michail Brien و لاکمی غاده Lakmi Gadha⁽⁸⁾ و گه لیکتری وهک نه وان که هه رگیز نه خویان و نه هاوکاره کانیاں له یاد ناکه م.

هه مان کات له ناو نه توێژه رانه دا، که زوو زوو دینه ئه رشیف، ژماره یهک هاو بیرو هاوکاری نویم بۆ دروست بوون که له کاتی حه وانه وه دا من باسی کوردو کوردستان و عیراق و ئه وانیش باسی ولاتی خویانیان بۆ ده کردم، یه کیکیان بالوێزیکه به ناویانگی ژاپۆن و یه کیکه تریشیان مامۆستای زانکویه کی که نه دی بو⁽⁹⁾. وێرای ژنو میردیکه ئیسک سووکی ئوستورالیهی، که هه ردوویکیان پرۆفیسۆر بوون و ته نانه ت شهوی بهر له گه پانه وه یان بۆ ولاتی خویان دانیشتنیکه مائناوایی گه رمیان بۆ شه هلاو من کرد، هیوادارم نه و کوردانه ی له مه ودووا بۆ کاری زانستی، وهک نه مه ی من، روو ده که نه نه م جوړه ولاتانه شتیک شپو شیتالی کورده واری له گه ل خویاندا بهیتن که نرخیان لای نه و جوړه که سانه زۆر به رزه.

(7) پیاوێکی به سالادا چوه، نه دازیاره، چاره که سه ده یهک ده بیت له م ئه رشیفه دا کار ده کات، به دل کوردی خوش ده ویت.

(8) نه میش ئافره تیکه قه ره یه، بیست سال ده بیت کارمه ندی ئه رشیفه، خه لکی ئوگه ندی پۆژه لاتی نه فریقابه.

(9) نه میان موسلمانه و ناری نه حمه د نه مینو یوسفه Ahmed Aminu Yusuf.

بابەتى دووهم

**دواپۇزى كورد لەبەردەم كۆنفرانسى ئاشتىي پارىسدا
چالاكىيەكانى شەرىف پاشا و ھاوئەلەكانى**

به كهوتنى ئەلەمانىياو ھاوپەيمانەكانى، لە كۆتايى جەنگى يەكەمى جيهاندا، ھەروەھا سەرکەوتنى شوپىشى ئۆكتۆبەرى سۆشېاليزمى لە روسىياو فەوتانى دەسلەتاتى ئىتھادىيەكان لە تورکىياو لاوازىيونى قاجارىيەكانى ئىران، قۇناغىكى مېژووى نوێ سەرى ھەلداوگە لە ژێر دەستەو چەوساوەكانى وەك: كوردو عەرەب و ئازەرو ئەرمن و ئاشوورى و کلدان ھىواى ئەوھيان پەيدا کرد ئاواتە نەتەوھىيە دىرینەکانیان بێنە دى. کۆنفرانسی ئاشتیی پاریس، که لە پۆڤى ھەژدەى كانوونى دووھى سالى ۱۹۱۹ ھە دەستى بەکارەكانى کرد، بوو مژدەبەخشى يەكەمى ئەو ئاواتەو ھێندەى تر ھەستى نەتەوھىيە ھەمووانى وروژاند.

نۆینەرانى كورد زۆر چالاكانە ھاتنە ئەو گۆرەپانەو ھەو بە شىوازىكى نەزانراو لە مېژووى رابردوویاندا ھەنگاوى چاکیان بەرھەوپیش نا، ئەوھى سەرنجى دىپلۆماسى و پۆژنامەنوسە بىانییەكانى بە لای خۆیدا راکێشاو ھەو لە سەرەتایشەو ھەو بۆ بابەتێكى پەر لە زانیاریى ئەو بەلگەنامە دىپلۆماسىيە نەتینیانەى ھۆكەتى بەرىتانیا كە لە پاریس و ئەنقەرەو بەغداو تاران و واشنتۆن و شوپى ترەو پەیتا پەیتا دەیانناردە دەزگا فەرمىيەكانى بەرىتانیا لە لەندەن، لەسەر ھەمووشیانەو بەشى پۆژھەلاتى وەزارەتى ھەندەران.

بەو جۆرە لەسەرەتاو كورد لای ھەمووان بوو ژمارەيەكى سەنگدار، تا كار دەگات بەوھى ئینگلیزەكان لە ناوھەندى سالى ۱۹۱۹ دا پېشنیازی دانانى والییەكى كورد دەكەن بۆ شارى وان، یا لە شارى بدلیس، ئەوھى بوو تە ناوونیشانى لاپەرە ھەشتى فایلێ ژمارە ۱/۹۶/۶۰۸ ی وەزارەتى ھەندەران، لاپەرە يەكی ئەو فایلە گەرەيە، كە ژمارەى لاپەرەكانى ۴۸۱ لاپەرەيە، بەم ناوونیشانە دەست پێ دەگات ((بارودۆخى وان))و بەشى ھەرە زۆرىشى دەربارەى كوردو ئەرمنە لەو پۆژگارە پەر لە ئالوگۆرەدا^(۱).

(1) N. A., F. O., 608/96/1, Peace Conference, British Delegation, Files 365/1/5 to 371/1/7, PP.1,8.

ههروهه ها نهوسا فایلیکی گه و دهی تری وه زاره تی هه نده رانی حوکه تی به ی تانیا بۆ
چوار پاپۆرت ده رباره ی کوردستان و عیراق و ئێران ته رخا ن کراوه، نه مه
ناو نیشانی پاپۆرتی دووه میانه:

((۲. کوردستان سالی ۱۹۱۹، نه پنی، ناو دارانی کوردستان)). له و پاپۆرت ده دا
ناوی ۲۳۰ ناو داری کورد هاتوه، و پرای ۳۵ ناو داری تر له به شیکی ته واو که ری
هه مان پاپۆرت ده. به لگه نامه که تیشکی خستۆته سه ر ژیا ننامه ی پیاوانی وه ک:
شه ریف پاشا و ده ست وه دایه ره که ی شیخ مه حموود و سمکو و نه و جو ره
په هبه رانه ی کورد که شتیان له باردا بوو، شتی نه و تو له وانه یه که سمان تانیستا
هیچیمان نه بیستی، وه ک:

((۱. عارف پاشا، نه ندانی (کو میته ی سه ره خو یی کورد) ه له میسر، سه ره تا
له گه ل داواکانی جه نه پال شاریف پاشا نه بوو، به لام له ریگی نامه ی محمه د سالح
حوسنییه وه پتوه نندیان په یدا کرد و به و هۆیه وه تا پاده یه ک ناوی هاته ناو
ناوانه وه)).^(۲)

((۲. محمه د سالح حوسنی، زپ کوپی جه نه پال شه ریف پاشایه و له میسر
کاروباری مو لکه کانی نه و و شازاده ئامینه خانی^(*) هاوسه ری به پتوه ده بات و بۆ

(2) N. A., F. O., 251/93, Maclean Report, 1919, Secret, Personalities in Kurdistan, June 1919, Published by Civil Commissioner's Office, Baghdad, 1919, P. 107.

(*) ((له هه ندی سه رچاوه دا به "امینه" ناوی هاتوه، نه وه ی شایه نی با سه شه ریف پاشا له سالی
۱۸۶۵ دا له گه ره کی ئوسکو داری نه سه نه بۆل له دایک بووه، له ژێر ده سستی سه عید پاشای باوکی
پێگه یشتروه. له قوتا بخانه ی (گالاته سه رای) خو یندرویه که پیشتر باوکیشی تیدا خو یندبووی...))

نه و قوتا بخانه یه ش تاییه ت بووه به مندالانی میرو پاشا کانی عوسمانی. شه ریف پاشا خو یندنی سه ریازی
له فه ره نسا بووه، ماوه یه ک پۆژنامه ی (مه شوته) ی ده رکردوه، ناو براو به هاوسه رگیری له گه ل "امینه
خان" نه وه ندی دیکه ناویانگی ده رکردوه، چونکه نه و ژنه کچی "عباس حیلمی پاشای خدیوی
میسر (۱۸۴۸ - ۱۸۵۴)) ی نه وه ی "محمه د علی پاشای گه و ده ی" وال میسر بووه، نه و ئافه رته جگه
له وه ی که کچی خانه واده یه کی پله و پایه کو مه لایه تی لێوه شاره بووه، خو یشی لێهاتوو و پۆشنیر بوو.
چه ند زمانیکی زانیوه، له و کو مه لانه دا کاری کردوه که له سو ید به رگریان له مافی ئافه رت کردوه،

خۆیشی له میسرو به سره مولکی ههیه، ماوهیهك نه قیپ بوو له لهشکری تورکداو دهلێن سه ره تای جهنگ (جهنگی یه که می جیهان-ک.م.) له پاریس له گه له شه ریف پاشای باوه پیارهیدا بووه کاتیك تورکیکی کوشتوو که گوایه نێردرابوو بۆ تیرێر کردنی شه ریف پاشاو له سه ره ئه وه تورکه کان حوکی له سێداره دانیان بۆی ده رکردوو. وا دیاره ئیستا (واتا سالی ۱۹۱۹-ک.م.) ئه ندای (کۆمیتای سه ره خۆی کورد) ه له شاری ئه سکه نده ریبه. مانگی مایسی سالی ۱۹۱۹ نامه ی ده ریاره ی پرسى کورد ناردوو بۆ جه نه پال شه ریف پاشا و پێی پاگه یاندوو و چاکه ئه وه نگاوانه بنرێن بۆ ئه وه ی شه ریف پاشا وه ک میری کوردستان ناوزه د بکری. ئه وه مان کات له نزیکه وه پێوه ندیی له گه له عارف پاشادا هه یه، که ئه ویش له میسره، وا پێ ده چی محمهد سالح حوسنی برازای غالب به گ بی^(۳).

((۳. عه لی غالب به گ، سکرتیری شه خسی شه ریف پاشا بوو، واپی ده چی مامی محمهد سالح حوسنی بی. شه ریف پاشا هه زی ده کرد بینیرته کوردستان بۆ ئاماده کردنی هۆزه کان بۆ هاوکاری هاو په یمانه کان و پاویژیان بکات بۆ ئه وه ی چۆن پێویسته وا به باشی په فتاریان له گه له بکه ن، تایبه ت له گه له به ریتانیای گه و ده دا.

نه نانه ت "په مات ئالاکم" وا باسی ده کات له سالی ۱۹۱۹ دا بوویته ئه ندای فه خری (کۆمه لا پێشکه تئا پیره کێن کوردان) له ئه سته نبۆل.

"شه ریف پاشا" له "امینه خان" سن کچی بووه، گه و ده ترینیان "شه ریفه" بووه که له سالی ۱۸۹۳ دا له ئه سته نبۆل له دایک بووه وواتر شووی به ئه وه "سالح به گ" ه کردوو که هه ره له م کتێبه دا باسی کراوه و سکرتیرۆ پاسه وانی شه ریف پاشا خۆی بووه. دووه میشیان ناوی "سه عیده" بووه و له سالی ۱۸۹۹ دا له سوێد له دایک بووه. هه رچی سێیه میانه له سالی ۱۹۰۲ دا هه ره له سوێد له دایک بووه. ئه وه ی شایانی باسه (ژیانی شه ریف پاشاو په لی سیاسیی ئه وه) له لایه ن "سالح محمهد بادی" یه وه به زمانی عه ره بی وه کو نامه ی ماستر پێشکه ش به زانکۆی ده وک کراوه، ئه وه ندیه ی ئیتمه ئاگادارین وواتر له لایه ن ده زگای (سپیرێز) چاپ و باڵو کراوه ته وه - ع. زه نگه نه))

(3) Ibid, P. 130.

پیشنیازیشی بۆی کردووہ بجیتہ میسر بۆ دیدەنیی میجر تزییل و لەگەل
بجیتە حەلەب و کوردستانی پۆژئاوا. وا پێ دەچی ئەوەیشی خستبیتە ئەستۆی
عەلی غالب بەگ کە هۆزەکان هان بەدات تا داوا بکەن شەریف پاشا بکریتە میری
کوردستان⁽⁴⁾.

٤. پتر لەوەی خوینەر چاوەپوان بێ بەلگەنامەکان بە وردی عەودالی
هەوالەکانی سمایل ئاغاى شکاک (سمکۆ) بوون، دەربارەى دەلێن (بەر لە جەنگی
یەكەمی جیهان - ک.م.) دەیتوانی نزیکەى دوو هەزار چەکداری سوارەو پیادە کۆ
بکاتەو، بەلام لەوانەى ئیستا (واتا دواى نزیکەى پێنج سالان - ک.م.) ژمارەى
پیاوەکانى نەگاتە لە هەدا دەى ئەو ژمارەى..

لە رێگەى پۆستەو بەمبایەك بۆ سمکۆ نێردرا، وەك دەلێن ئەو کارە پیلانى
کاربەدەستانى حوکمەتى ئێرانى بوو، کاتێك پزەمەكە دەکەنەو ٢٥ کەس لە
پیاوەکانى دەکوژرێن و ژمارەىەکی لەویش پتریان لێ زامدار دەبێ....
سمکۆ هەمیشە لە گوتهکانیدا خۆى وەك لایەنگری بەریتانیەکان نیشان
دەدات⁽⁵⁾.

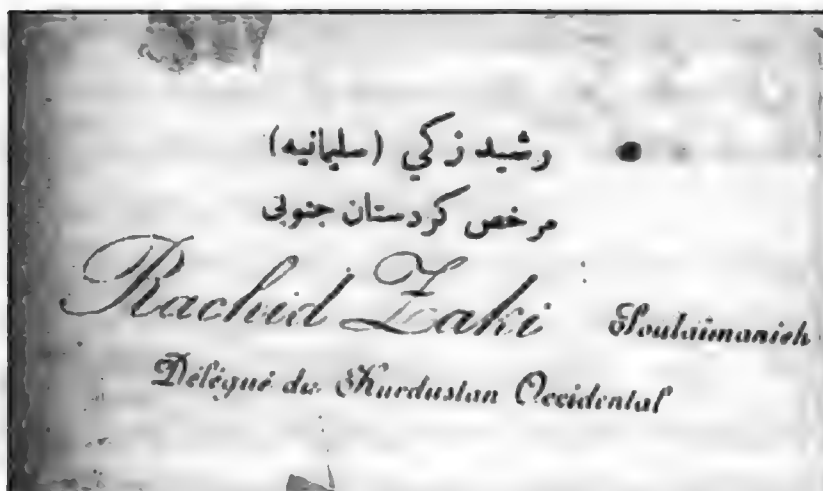
پاش چەند سالتیک بەلگەنامەىەکی نەینى تری حوکمەتى بەریتانیا بەهەمان
دەستور دیتەو سەرباسى سمکۆى شکاک و دەلى: ((ئیسماعیل ئاغا (سمکۆ)
پەهەریکی کردی بەناویانگە، سال و نیویک دەبێ ناوی زۆر لە نێو ئاواندا نییە،
بەلام هەرچۆن بێ هەموو دەم لەوانەى بپتەو مەیدان و هیندەى شیخ مەحمود
لە سلیمانی و باشوور گیرمەو کیشە بۆ حوکمەتى ئێران و تەنانەت عیراقیش
بنیتەو⁽⁶⁾)).

لەبەر ئەوەى شیخ مەحمود هەولێ دابوو پتوەندیی بە کۆنگرەى ئاشتیی
پاریسەو بکات، دەبوو بەریتانیەکان لەم روووە پتر بایەخى پێ بدەن.

(4) Ibid, P. 113.

(5) Ibid, P. 118.

(6) N. A., F. O., 251/93, G. Jebb Report, 11th July, 1926, Part IV, Memorandum on
Iraq-Persian Border, PP. 3, 234.

کارتی نوین‌رایه‌تی ره‌شید زه‌کی کابان بق کونگره‌ی ناشتی ۱۹۱۹ له‌پاریس
سه‌رچاوه: دیاری خالید ره‌شید کابان بق کتیبی (ئه‌لبومی شیخ مه‌حمودی هه‌فید).

له‌ راپۆرت‌ه‌که‌ی سالی ۱۹۱۹ یاندا که بق ناودارانی کورد ته‌رخان کراوه ده‌ریاره‌ی
شیخی به‌رده‌قاره‌مان ده‌لێن:

((سه‌ید ئه‌حمه‌دی به‌رزنجی خزمی شیخ مه‌حموده، له‌لایه‌ن شیخ‌ه‌وه وه‌ك
وه‌فدی کوردستانی باشوور نێردرا بق لای جه‌نه‌رال شریف پاشا به‌ نیازی ئه‌وه‌ی
عه‌ززی نیدی کوردی باشوور بق کونگره‌ی ناشتی (له‌ پاریس - ک.م.). بکات، له
میسر، به‌ه‌زی یاخیبونه‌که‌ی شیخ مه‌حموده‌وه، رێگه‌ی پێ نه‌درا بجێته‌ پاریس.
سه‌ید ئه‌حمه‌د (له‌و سه‌فه‌ره‌یدا - ع.زه‌نگه‌نه) په‌شید زه‌کی به‌گی له‌گه‌ل بوو))⁽⁷⁾.
به‌ر له‌وه به‌ دوو لاپه‌ره‌ ده‌ریاره‌ی په‌شید زه‌کی به‌گ، ده‌لێ:

(7) N. A., F. O., 251/93, Maclean Report, 1919, Secret, Personalities in Kurdistan.,
PP. 39,140.

(*) ((ئه‌و رێ پێنه‌دانه له‌ بیروت بووه‌ نه‌وه‌ك له‌ میسر، به‌م دوا‌ییانه‌ هاوکارمان د. نه‌جاتی عه‌بدوڵلا
ئه‌و به‌لگه‌نامانه‌ی له‌ ئه‌رشیفی وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ی فه‌ره‌نسا دۆزیوه‌ته‌وه‌ که له‌سه‌ر ئه‌م پرسیان،
هه‌موو ئه‌و به‌لگه‌نامانه‌ له‌ دووتویی کتیبیکدا به‌ناوونیشانی (شیخ مه‌حمودی هه‌فیدزاده له
به‌لگه‌نامه‌ی فه‌ره‌نسیدا) له‌ (بنگه‌ی ژین) بڵاوکراوه‌ته‌وه‌ - ع.زه‌نگه‌نه)).

((خزمی شیخ مه محموده. له لایه ن شیخه وه وه فدی کوردستانی باشوور له تهك سید نه حمه ددا ناردی بۆ لای شهریف پاشا به و نیازهی دیدی کوردی باشوور عه رزی کونفرانسی ناشتی بکه ن. له ریگه، له میسر به هۆی یاخی بوونه که ی شیخ مه محموده وه، ریگه ی پی نه درا بجیته پاریس))⁽⁸⁾.

به ده ستووری سمکو و هه ر دواى ناوی نه و، به لگه نامه یه کی نه نیسی تری حوکه تی به ریتانیا پاش چهند سالتیک دیته وه سه ر ناوی شیخ مه محموده به بایه خیکى ته نانه ت له وسایش زووتره وه ده رباره ی ده لی:

((حوکه تی عیراق و به ریتانییه کان به رده وام هه ول ده ده ن بۆ قایل کردنی حوکه تی ئێرانیه خودی په زاشا بۆ هاریکاری له گه لیاندا بۆ به دیل گرتنی شیخ مه محمود که هۆزه کورده کانى ئێرانیش هاریکاری ده که ن وێپای میری قاجاری شیتۆکه⁽⁹⁾، سالار الدوله .. فرۆکه وانیک و میکانیکیه کی ئینگلیز له لایه ن پیاوه کانى شیخ مه محموده وه به دیل گیراون و بر دویانته ته ناو خاکی ئێران وه))⁽¹⁰⁾.

له بهر گه لیك هۆ ده بوو نه وه ی شیخ عوبه دیدوللاى نه هری به شیتوازیکی تاییه تی سه رنجی نو سه رانی نه و پۆژگاره ی راپۆرت نه نییه کانى به ریتانیا راپیکیشن. راپۆرته که ی سالی ۱۹۱۹ نه مه ی ده رباره ی شیخ عوبه دیدوللا خۆی گوتوه:

((له شکری شیخ عوبه دیدوللا، سه ره تای هه شتاکانى سه ده ی تۆزده، خۆی ده دا له ۳۰ هه زار چه کدار، دواى نوشوستی هینانی راپه رینه که ی دوورخایه وه بۆ نه سه موول و تا کۆچی دواى له گه ل شیخ عوبه دلقادری کۆپه گه وره که یدا له وێ

(8) Ibid, PP. 37,138.

(9) له ده قى به لگه نامه که دا وا ها توه mad Qajar Prince Salar-ed-Dowleh شایانى گوتنه سالار نه لده وله ی قاجارى، که له دایکه وه کورد بوو، چاوی بریبه وه ته ختی پاشای قاجارى و کوردستانی ئێرانیشی کوردیوه یه کیک له بنکه کانى کۆششى بۆ جیبه جیکردنی نه و ناواتى، ژماره یه ک سه ره ک هۆزى کوردیش له و بوواره دا هاریکارییان ده کرد.

(10) N. A., F. O., 251/93, G. Jebb Report, 11th July, 1926, Part IV, Memorandum on Iraq-Persian Border, PP.5, 235.

مایه وه^(*). عهبدولقادر، دواى كۆچى باوكى، له ئهسته موول مایه وهو بووه ئه ندامى په رله مانى پڙمى نوێى ئه وولاته (مه به ستنى پڙمى ئىتىحادىیه كانه - ك.م.). ئىستایش (واتا سالى ۱۹۱۹ - ك.م.) ئه ندامىكى ناسراوى ئه و كۆمه له كوردییه ی ئه سته مووله، كه بۆ سه ربه خۆی كوردستان تێده كۆشى. پێوه ندیى له گه ل سه ید ته هادا خراپه))⁽¹¹⁾.

لێره دا به لگه نامه كه زانیارییه كى بایه خدارى بۆ تۆمار كردووین ده رباره ی كه له كه بوونی سه رمایه (تراكم الرأسمال) له كوردستان، كه له كه بوونی سه رمایه ش دیارده یه كى ئابووری - كۆمه لایه تی - سیاسى گرنگه و په كێكه له ئه نجامه كانی تێكه لبوونی كوردستان به بازارى سه رمایه دارى جیهانه وه. به لگه نامه كه له و باره یه وه ده لێ:

((شېخ صدیقی كۆره پچووکی عوبه یدوللا له كوردستان مایه وه (واتا وه ك عهبدولقادرى براى له ئه سته مۆل له گه ل باوكیدا نه بوو - ك. م) و له جیگه ی باوكى كه دوورخراپووه بووه سه رۆكى هۆزه كه یان. وه ك ده لێن گه و ده ترین قاچاغچى تووتنه له سه رانه رى جیهانداو حسیبى بانقى خۆی هه یه له ئینگلتیره له ((National and Provincial Bank))، كۆشكىكى له نه ره یو په كێكى تری له قارتوونه دروست كردووه، سالى ۱۹۰۷ كۆچى دواى كردووه))⁽¹²⁾.

هه مان به لگه نامه ئه م زانیارییه وردو ده گمه نانه ی ده رباره ی سه ید ته ها بۆ تۆمار كردووین:

((سه ید ته ها پیاویكى زۆر كه ته و قه له وه، ته مه نى نزیکه ی بیست وه شت ساله، به لام گه و ده تر دیاره. به رگى ئه وروپى ده پۆشى، وا دیاره مرقفینكى خوش مه شره به و دانیشن له گه لى زۆر خوشه. به ر له جه نگی (یه كه مى جیهان - ك.م.) پێوه ندیى گه لێك نزیکى له گه ل رووسه كاندا هه بوو، جارێكیان میوانى شه ره فى كونسولێ رووسى بوو، بۆ خۆی ده لێ ته تانته له و پۆژانه یشدا هه ر بۆ دامه زراندنى

(*) ((بۆ ئه م پرسه له بابته ی چواره مدا په راویزمان نووسیه - ع.زه نگه نه)).

(11) N. A., F. O., 251/93, Maclean Report, 1919, Secret, Personalities in Kurdistan, PP. 40, 141.

(12) Ibid.

دهوله تی کورد کاری کردوه و ههستی بهوه کردوه که پڕۆژهیهکی وا بۆی ههیه تهنها بهحیمایهتی رووسیا سهربگرئ، چونکه رووسهکان دهریانخستوه ئهوان دهتوانن گهلیک له ئێرانییهکان پتر نیزامپاریژ بن. لهم پڕۆژانهدا دهنگویاوێک ههیه گوايه سهید تهها بووبیته گاور^(*)، ئهوه له پراویچوونه ئاینیهکانیدا به ههچ جۆر توندپه و نییه ههچنده بۆ خۆی نههه شروب خۆره و نهجگهرهش دهکێشی.

که گۆبهندهکهی ورمی هه لگیرسا هه موو ئه له مانهکانی ئه و شاره په نایان برده بهر سهید تهها، ئه ویش باش پیشوازیی ئی کردن. ئیستاکه ئه و دوا فشاریکی زۆر درێزخایهنی تورک و رووسی (بۆلشهفیک-ک.م.) سه رچاوهی ژانی به جارێک گۆپدراوه و هێزو دهسهلاتی تا پادهیهکی زۆر لاواز بوون، کۆشکهکهی له نههری کاول کراوه، شه مدینانیش له لایه ن رووسه (سپییهکانه وه-ک.م.) تالان کراوه، نیوهی پیاوهکانیشی یا بللوه یان ئی کردوه یا کوژاون، له لایه کی تره وه ئه م دیاردهیه سه رجه می کوردستانی گرتۆته وه، به لām ئه و ژماره که مه ی ئیستا له گه لی ماون له جاران باشتر چه کدارن، به شیکیش له پیاوهکانی باوکی وان له ژێر کاریگه ری شیخ عه بدولقادی (مامیدا-ک.م.) که پتوه ندییان خو ش نییه. له گه ل هه موو ئه وانه یشدا هیشتا نفوزی سهید تهها زۆر گه وریه و ده توانی ئه و ناوچه یه دابین بکات که که ورتۆه نیوان باش قه لآو په واندزو ئوشنق (شنۆ-ک.م.) و ورمیوه و به گشتی له کوردستاندا پیاوێکی پێزداره و قه دری ئایینی هه یه. ئیسماعیل ناغا (سمکۆ) په هه به ری شکاک له ری ئنخوازییه وه خزمیکی نزیکی سهید تهها یه و هه مان کات دوو هاوپی گیانی به گیانین.

(*) ((به پێی نامهیهک، که سهید تهها بۆ حوزنی موکریانی ئاردووه و من خۆم لای خانهوادهی مامۆستا گیوی موکریانی دیومه، ده بێ سهید تهها دۆستی زۆر نزیکی ئه و (دکتۆر سه عیدی کوردستانی) یه بووبن که له چاره گی یه که می سه ده ی پابردوودا له ئیسلام هه لکه پابوه وه و ببوه دیان، ته نانه ت دواتر که سهید تهها، له کۆتایی سییه کاند، وازی له وه زیفه ی قانیمقامی په واندز هیناو چوه تاران، له و ئی هه لسان و دانیشتنی زۆتر له گه ل ئه و که سه بووه. ته نانه ت له نامه کهیدا باسی ئه وه ی کردوه که د. سه عید حه زی کردوه خه لک بکاته کرستیان. له وانه یه هه ر له بهر ئه وه بووبن ئه و ده نگ و باوه بللوه بووبیته وه - ع. زهنگه نه)).

سەید تەها مولکێکی زۆری لە دەشتی ڕۆمی هەبوو بە پێی نەڕیتی بنەمالەکی
دژ بە ئێرانە و بەرژە وەندییەکانیشی توندو تۆڵ بە ستراو تەو بە کوردەکانی
نازەریایانەو.

زۆر زەحمەتە بتوانین بە وردی وێنە ی دەروونی (سەید تەها-ک.م.) بکێشین.
دوکتۆر وێگرام⁽¹³⁾، بەکەسیکی نزمی کەم وێنە ی لە قەلەم داو. هەرچۆن بێ
وێگرام بۆ خۆی سەید تەهای نەدیو و بۆچوونەکی لە سەر بنچینە یەکی زۆر
لایەنگرانە ی بە سەرھاتیکی گاوردەکان داڕشتووە.

مایسی سالی ۱۹۱۹ کاتێک سەید تەها سەردانی پەواندزو بەغدا ی کرد هیچ نەبێ
لە رووکەشدا خۆی باش نواندو مەودا ی نەدا بە هیچ جۆر گومانێ لێ بکری، بێ
ئیدیعا و تەوھیز ئامادەیی خۆی دەریارە ی کۆمەک کردن (لەگەڵماندا-ک.م.) نیشان
دا. ئەگەر ئەمە ی پۆز بووبێ ئەوا بێ ئەندازە سەرکەوتوو بوو لە نواندنی
پۆلەکید. بیریو بۆچوونی وردی هەبوو، خۆبەندە واریکی چاکە، کوردی و عەرەبی و
کەمێک رووسیش دەزانی. پێی وایە هەرچۆن بێ زۆر زەحمەتە هیچ بیرێکی ورد
دەریارە ی سیاسەتی دواپۆز داڕێژی. لەوانە یە ئەو ی کۆسپە لە بەردەم کەک
وەرگرتن لێی لە کوردستان پێوەندیی نزیک ی بێ لەگەڵ بزوو تەو ی دژ بە فارس
لە نازەریایان، سەریاری پێوەندیی نزیکیشی لەگەڵ کوردی ئەو هەریەدا⁽¹⁴⁾.

(13) کتێبەکی وێگرام و براکە ی بەم ناوونیشانە ی:

W. E. Wigram and Edgar T. E. Wigram, The Cradle of Mankind (Life in East Kurdistan),

مامۆستا جەرگیس فتح اللە کردوویە بە عەرەبی و سالی ۱۹۷۱ لە بەغدا بە ناوونیشانی ((کوردستان

مەد البشریة)) وە بڵاوی کردۆتەو.

(14) N. A., F. O., 251/93, Maclean Report, 1919, Secret, Personalities in Kurdistan, PP. 40, 141.

له راسته وه: سهید ته‌های نه‌هری، شیخ عبداللای شیخ محهمه‌دی مه‌ده‌نی (له بته‌ماله‌ی شیخ
عوسمانی بیاره)یه، فه‌قی‌ح‌سه‌ن (مقام بیژی سهید ته‌های نه‌هری)یه

هه‌لبه‌ت ده‌بوو پۆژئاواییه‌کان، له‌سه‌روو هه‌موویشیانه‌وه ئینگلیز، بایه‌خیکی
تاییه‌تی به‌به‌درخانیکان بده‌ن له‌به‌رمیژووی دیرینیان له‌خه‌باتی کوردایه‌تیداو
چالاکیی فراوان و هه‌مه‌جوژی سوره‌یا عالی به‌درخان و جه‌لاده‌ت به‌درخان و دوکتۆر
کامه‌ران عالی به‌درخان که له‌و پۆژانه‌دا له‌پیناو دواپۆژی نه‌ته‌وه‌که‌یاندا ده‌یاننواند.

جا به پاستی له و قوناغه ناسکه پر له ئال وگۆرپه دا که م کورد هه بون بتوانی به و زوبانه هاوچه رخییه ئه و برایانه بدوین و وهك ئه وان ههستی دهسته بژیری پۆشنیران (ئینتیلیگینسیا) ی کوردی ده ربهرن و بی ئه ندازه بایه خ بدنه پێکخراوی سیاسی و چاپه مه نیی کوردی، له بهر ئه وانه یشه کوردیک نییه له تۆماری به لگه نامه نهئینییه کانداه له سه ر لاپه ره ی پۆژنامه پۆژئاوایی و پۆژه لاتیییه کانداه له بواری باسی میژووی پێکخراوه سیاسییه کوردیییه کانی ئه و پۆژگاره دا ناوی وهك ئه وان و به پاده ی ئه وان دووپات بوویته وه .

بۆ سه لماندنی ئه م بۆچوونا نه به پێویستی ده زانی لێره دا چه ند نمونه یه ك له خودی به لگه نامه کان خۆیان به ئینییه وه . نمونه ی یه که میان هه لسه نگاندنیک میجر ئۆیته که باوه پ ناکه م که س له ئه فسه رانی ئه و پۆژگاره ی ئینگلیز، به میجر سۆنیشه وه ، به پاده ی ئه و ئاگاداری کوردو داب و نه ریتیان بوویته و وهك ئه و هزیان کردبێ ئینگلیز دهستی یاریده یان بۆ درێژ بکات. ئه مه ی لای خواره وه دهقی ئه و قسانه یه که ئه دمیال کالشرۆپ پۆژی ده ی ته مموزی سالی ۱۹۱۹ له ئه سته موئه وه ناردویه بۆ وه زاره تی هه ندهرانی حوکه تی به ریتانیا له لهنده ن:

((نیشانه به بروسکه ی ژماره ۱۴۳۰ ی خۆم و به بروسکه ی ژماره ۵۳ ی پۆژی نوازده ی مایسی مه ندوبی سامیی به ریتانی له به غداو ئه و نامه یه ی خۆتان که ژماره که ی ۷۷۶۷۶ وه پۆژی بیستونۆی مایس ناردوتانه بۆ وه زاره تی هند، میجر تۆییل پێی وایه له هه موو روویه که وه ده توانی که لکێکی زۆر گه رده له په هبه ره کورده کانی ناوچه شاخاویکانی باکوور، که که وتوونه ته سه ر سنووری میسۆپۆتامیا، وه ریگیرئ. ئه وانه یشیان که ئیستا له ئه سته موئن بریتین له :

۱. سه یدعه بدولقادر که ناوچه ی (نفوزی-ک.م.) که وتۆته ئه وپه پی پۆژه لاتیه وه .

۲. به درخانیکان^(۱۵) که به ناویانگترین و ریژدارترین بنه ماله ی کوردستان^(۱۶) .

(15) شایانی باسه ده مێکه له نزیکه وه پێوه ندیم به سینم خانی کچی خوالیخۆشبووان جه لاده ت عالی به درخان و په وشه ن به درخانه وه هه یه ، سالی ۱۹۷۲ له نزیکه وه په وشه ن خانم ناسیوه ، له دیعه شق ئه و

له هه مان فایلێشدا ئهم به لگه نامه یه هه لگه راوه که ده لێ: ((پۆژی بیستویهکی ته مموز وه فدی کوردی به شه مه نه فەر له نه سه ته مو له وه چوونه حاله ب بۆ دیده نیی میجر نوییل، وه فده که له کامه ران عالی به درخان و جه لاده ت عالی به درخان⁽¹⁷⁾ و.. پیکهاتبوو))⁽¹⁸⁾.

له پۆژانه گانی میجر نوییل خۆیدا زوو زوو ناوی جه لاده ت عالی به درخان و دوکتۆر کامه ران عالی به درخان دووپات ده بیته وه. له و پۆژانه یه یدا، که باب ته ی داهاتووی ئهم به ره مه مان بۆی ته رخان کردوه، میجر نوییل گه لێک وێنه ی ده گمه ن و پاراوه ی بلۆکر دۆته وه، یه که م وێنه یان هی جه لاده ت و دوکتۆر کامه ران نه مین عالی به گی به درخانه، دووه م وێنه یشیان هی نه کرم به گی جه میل پاشایه که نه مه ی له سه ر نووسراوه:

((نه کرم به گی جه میل پاشا زاده ی خه لگی دیاره کر، تورکه گان فره مان ی گرتنیان بۆ ده رکرد چونکه پاسپۆرد را بو به ناوی (یان ه ی کوردان) وه له کاتی گه یشتنمدا بۆ دیاره کر له مانگی حوزه یراندا پیشوا زیم لێ بکات))⁽¹⁹⁾.

به به رێزان مه مدووح سه لیم و قه در ی جه میل پاشا و قه در ی جانی شاعیر و گه لێک کوردی تری تورکیا و سووریای پێ ناساند، وێرای هه مو نه وانه یش سه نه م خان هاو سه ری هاو پێی نزیکم سه لاح سه عدو لایه، بۆیه کا ده من سه له پیکرا یادی له دایک بوونی سه نه م خان ده که ی نه وه که رێکه وتی پۆژی نه وێقه، و اتا بیستویهکی مارت، ئیمسا ل و رێکه وت نه و پۆژه ئیمه لێک دوور بین بۆیه کا سه ر له به یانیی بیستویهکی مارت ی ۲۰۰۷، ناوه رۆکی ئهم به لگه نامه یه م کرده چه پکه گو لێ پاراوه ی شه هلاو خۆم بۆ به رێزی، دانیام له هه مو دیاری به گانی نه و پۆژه نۆتو ر دلی به ناوه رۆکی نه و بروسکه یه روون بوو یته وه.

(16) N. A., F. O., 608/95, Peace Conference 1919, British Deligation, Files 365/1-1 to 365/1-4, P. 604.

(17) به پێی به لگه نامه که وه فده که له سێ کس پیکهاتبوو، ناوی سییه میان به م جۆره تو مار کراوه Seid Moins، بۆم ساخ نه بۆوه نه و که سه کێ بووه.

(18) N. A., F. O., 608/95, Peace Conference 1919, British Deligation, Files 365/1-1 to 365/1-4, P. 618.

(19) ((Diary of Major E. M. Noel)), C.I.E., D. S.O., on special duty in Kurdistan, from June 14th, to September 21st, 1919, PP.4-5.

ئەحمەد جەمیل پاشا (۱۸۳۷-۱۹۰۲)

(بیاړی: فەردا جەمیل پاشا)

له فایلیکی تری هەمان سالی وەزارەتی هەندەوانی حوکمەتی بەریتانیادا⁽²⁰⁾،
 ديسانەووە لە بەلگەنامە یەکی سەر بەخۆدا، باسی ناوی پەهێرە هەرە چالاکەکانی
 ئەوسای کوردو ((کۆمەلەی پیشکەوتنی کوردستان)) بەم جۆرە دەکات:
 ((ئەم دەستە یە کوشش بۆ دامەزراندنی کوردستانیکی سەر بەخۆ دەکەن لە ژێر
 حیمایەتی بەریتانیادا. پرۆپاگەندە ی ئەم پارتە لە سەر لاپەرەکانی پۆژنامە ی

(20) یەکیکە لە فایلە گەورەکان، چوار سەدو هەشتاو یەک لاپەرە ی، لە لاپەرە یەکییەووە تاووەکو
 لاپەرە چوار سەدو خەفتاو دووی تەرخان کراووە بۆ بابەتی سمیرناو داگیرکردنییەووە لەلایەن
 گۆرکەکانەووە، کە ئەویش بەکۆک بوو لە پرسە ئالۆزەکانی دوا ی جەنگی یەکەمی جیهان، دوا هەشت
 لاپەرە ی ئەو فایلە تەرخان کراوون بۆ پرسی کورد، بەلام بایەخی ناوەرۆکی ئەو لاپەرە کەمانە لە
 نەرخاندن نایەن، پێم وایە ئەمەیش بەلگە یەکی ترە بۆ سەلماندنی ئەو ی کارکردن لە نێو بەلگەنامە
 نەینییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا کارێکی ئاسان نییە.

((سەربەستى))^(*) پادەگەيىنرى. ژمارەى ئەندامانى ((كۆمەلەى پېشىكەوتنى كوردستان)) لە كوردى ئەستەموول بە دە ھەزار كەس تەقدىر دەكرى كە نىوہى كوردى ئەو شارە دەبن. مەلەندە سەرەككەيەكانى ئەم پارتىيە لە ئەستەموولن، لەقەكانىشى لە دياربەكرو دەرسىم و سەردو خەرىپووت و مەلەتەيە كراونەتەوہ.

راوەستاوان لە راستەوہ: قەدرى جەمىل پاشا، ھەمزەيى مۆكسى، ئەكرەم جەمىل پاشا
دانىشتوو: حاجۆ ئاغای ھەفتركى

((*) ((ئەم رۆژنامەى ھىچ پەيوەندىيەكى وای لەگەن ئەم رۆژخاوەدا نەبوو، خاوەن و سەرنووسەرى مەولان زادە رەفەعت بوو، بەلام رۆژنامەكەى وەكو رۆژنامەى كوردى لەمىژووى رۆژنامەنووسى كوردى تۆمار نەكراو، خاوەنەكەى يەك لەو (١٥٠) كەسە بوو، مستەفا كەمال ئەتاتورك دوورى خستبوو، لەدواى جەنگى جىھانى نۆز بەشداری لە چالاكى كوردايەتى كرىوہ - ع.زەنگەنە)).

سەید عەبدولقادر، سەرۆکی ئەنجوومەنی دەولەت و ھەمان کاتیش سەرۆکی ئەم پارتییە، ئەندامە دیارەکانیشی ئەمانە ی لای خواری وەن:

مستەفا زەنی پاشای بابان (١٨٥٠-١٩٢٦)

١. بەدرخان زاده مستەفا زەنی، والیی پیشووی حیجاز.^(٥)
٢. بەدرخان ئەمین عالی بەگی کوپی ناوبراو مودیری عەدلییە ی ئەدریاتوپل.
٣. سەید محەمەد ئەفەندی کوپی سەید عەبدولقادر.
٤. سەید عەبدوللّا ئەفەندی کوپی سەید عەبدولقادر.
٥. محەمەد علی بەگی بەدرخان زاده.
٦. سەید شەفلیق Sheffield (؟) ئەفەندی کە ئیستا لە بدلیسە (شەفیق ئەرواسی زاده یە - ع. زەنگەنە).
٧. حەمزی (حەمدی) بەگی مۆتەسەر یقی پیشووی مۆنتەقیق⁽²¹⁾.
٨. میجر (راند) سلیمان نوری بەگ، مەلاتی یە.

(٥) ((بێمانوایە ئەو زاتە، ھەمان ئەو کەسە یە کە وێنەکە ی لەسەر وە دانزلووە، واتە بابان زاده بوو ئەو کە

بەدرخان زاده - ع. زەنگەنە))

(21) نوور نییە مەبەستی حەمدی بەگی بابان یی.

۹. میجر (رائد) ئەمین بەگ.
۱۰. ھەممى (؟) زادە، لە ئەشرافە.
۱۱. دکتۆر ھەمەد شوکرى بەگ^{(22)(*)}.
۱۲. حاجى عەلى پەزا ئەفەندى.
۱۳. عەلىشان بەگ، لە ئەشرافى قۇجگىرىيە.
۱۴. عەلى ھەيدەر بەگ، کوپى مستەفا پاشاى بەگزادەيە.
۱۵. ئەھمەد عارف ئەفەندى، کوپەزای کياحەيا(؟) ئەھمەدە.
۱۶. ھەمەد نورى ئەفەندى، پروفیسورى لاهوتە.
۱۷. جەنەرال ھەمدى پاشا.
۱۸. جەنەرال مستەفا پاشا، ئەندامى مەجلىسى عورف⁽²³⁾.
۱۹. مەولان زادە رەفەعت بەگ، خاوەنى پۆژنامەى سەربەستى⁽²⁴⁾.

دەقى پڕۆگرامى کارى ((کۆمەلەى پێشکەوتنى کوردستان)) لە جوار لاپەرەى دواترى ئەم فایلەدا تۆمارکراون کە لە سى و سى بەند پێکھاتوو^{(25)(*)}، وادەقى

(22) مەبەستى دکتۆر ھەمەد شوکرى سەگبانە، کە ئەوسا کوردایەتیی دەکردو بواى دایە پال کەمالییەکان.

(*) ((لە سالى ۱۹۳۳دا نامىلکەيەکی پاکانەى نووسى و گەرايەوه تورکيا، ئەوه بوو رەفيق حىلمى بە نامىلکەيەک، بە تورکى و عەرەبى، رەتى دايەوه، ناپروا کارىگەرى ئۆتۆر بيوە بەسەر چالاکی قونابیان و دامەزاندنى (جڤاتا هێلى تەلەبەين کوردان) کە لە سالى ۱۹۱۳ (ئۆڤى کورد) و دواتر (هەتاوى کورد)یان دەکردووه - ع.زەنگەنە)).

(23) دیارە مەبەستى مستەفا پاشا یامولکىيە کە سەرۆکی ئەو دادگە سەربازییە بوو کە بپاری حوکمی لەسێدارەدانى مستەفا کەمال ئەتاتۆرکى دەکرد، بە (نەمرود)یش ناو دەبرا.

(24) N. A., F. O., 608/104, Peace Conference, Brithish Deligation, 1919, P.477.

(25) Ibid, PP. 477-480.

(*) ((تەواوی دەقه ئۆرژینالەکی ئەو پڕۆگرام و پێڕەوی ناوخۆیی ئەو کۆمەلەيە لە کتێبەکی (الاحزاب والمنظمات)ی (د. عەبدولسەتار تاهیر شەریف) بڵاوکراوەتەوه، سەیر ئەویە ئەو ھەردوو دەقهکی بە

وه رگپاوی بهندی به که می وهك خزی تۆمار ده کهین که تیشك ده خاته سهر هه موو
بهنده کانی تری نهو پرۆگرامه:

((بهندی به کهم - کۆمهلهیهك به ناوی (کۆمهلهی پیشکهوتنی کوردستان) هه وه
دامه زینراوه بۆ پاراستنی بهرژه وهندییه سهرهکییه کانی کوردو تا نه په پی
مهسهلهی نه ته وهیی. بنکه سهرهکییه کانی (کۆمهله - ک.م.) وان له نهسته مۆل،
لقه کانیشی له کوردستان و نه گهر پتیویست بوو له شوینی تریش داده مه زینترین.
نهم کۆمهلهیه هاریکاریی نهو کۆمهله و پیکخواوانه دهکات که کوشش بۆ
جییه جیکردنی هه مان ئامانج دهکەن))⁽²⁶⁾.

ئینجا با بیینه سهر دهقی نهو راپۆرت سهر به خۆپانهی که تایبه تن به
خودی پرسى کورد له بهردهم کۆنفرانسی ئاشتیی پاریس و شهریف پاشاو
هاوهله کانییه وه. تا ئیستا گرنگترین فایلێک له ((ئهرشیفی نیشتمانی))
دهرباره ی نهم بابه ته من دیبیتم فایلێ ژماره (۲۷۱/۵۰۶۸) ه که نهم
ناونیشانه ی بۆ دانراوه: ((سیاسی، پۆژه لاتی تورکیا، فایلێ ۱۱، ۱۹۲۰)).
فایله که ۲۵۰ لاپه ره په و به شی هه ره زۆری دهرباره ی کوردو نه رمه نه، وێرای
نهو پۆژانه هه فتاوشه ش لاپه ره په ییه ی میجره نۆییل بۆی کردو وهك
پاشکۆیه کی سهر به خۆ له ناو فایله که دا دانراوه.

یه کهم به لگه نامه ی ناو نهم فایله بهم ناونیشانه وهیه: ((دواپۆژی
کوردستان. یادداشتی کۆمیته ی سهر به خۆیی کوردستان دهرباره ی

پهۆگرامی دوو کۆمهله ی جیا، کۆمهله ی پیشکهوتنی کوردستان و کۆمهله ی کوردستان، داناوه، کاتی
خزی له ژماره (۶-۷) ی گۆفاری (پۆژنامه فانی) هه موو نهو هه لانه مان راست کردۆته وه، هه روه ها دیاره
هه ردوو دهقه کی نهو په پیره وه پهۆگرامه ی که لای (د.عه بدولسه تان) بووه، کاتی خزی به زمانی تورکی
عوسمانی به نامیلکه بلۆ کراوه ته وه، دوا ی به ستنی کۆنگره ی (جه معیه تی ته عالیی کوردستان) له سالی
۱۹۱۹ دا دانه یه کی هه موار کراو له دیوی ناوه وه ی هه ردوو بهرگی ژماره (۷) ی نهو گۆفاری (کوردستان) ه
بلۆ کراوه ته وه که (مه مه دی میهری) له سالی ۱۹۱۹-۱۹۲۰ دا له نهسته نبۆل ده ری کردوو، ئیمه کاتی
خزی له گۆفاری ناوبراودا کارمان له سهر نهم دهقه کردبوو-ع.زهنگه نه)).

(26) Ibid, P. 477.

باش ده زانین حوکه تی خاوه ن شکۆ له گه ل فەرهنسییه کاندایه رباره ی ئەم بابەت
هاوکاری (یا پاریژ-ک.م.) بکات))⁽³⁰⁾.

له لاپه په په نجاوه تا لاپه په په نجاوه حوتی به لگه نامه کانی ناو ئەم فایله دینه
سەر باسی پێککه وتننامه به ناویانگه که ی نێوان شەریف پاشا به ناوی کوردەوه و
بۆغۆس تۆبار پاشا به ناوی ئەرمەنه وه که دهنگینکی نۆدی به دوو شیوازی جیاواز
دایه وه -دژی یا له گه لی. ((بۆچوونی پای گشتی له تورکیا دەرپاره ی
پێککه وتننامه ی کوردی-ئەرمەنی)) ناو نیشانی به کەم به لگه نامه ی ئەم فایله به
دهر حەق ئەو بابەت که ده قی وه رگێرانه که ی ده لی:

((بۆچوونی پای گشتی له تورکیا دەرپاره ی پێککه وتننامه ی کوردی-ئەرمەنی.
له ئەدمیرال دی پۆینیکه وه⁽³¹⁾، ئەسته موول، ژماره ۲۷۹، پازده ی مارتی ۱۹۲۰،
نیشانه به نامه ی نهێنی و په له ی ئەسته موولی ژماره ۲۰۶ ی پۆژی دووی مارت (ئیل
۴۴/۱۱/۷۷۶).

پایۆرتەکان دەرپاره ی پێککه وتننامه که ی نێوان شەریف پاشا و بۆغۆس تۆبار
پاشا و پاده گه یێنن که بۆته هژی دروستبوونی دوو بیرو پۆچوونی نۆدی جیاواز.
له گه ل ئەم نامه یه دا (وه ک پاشکۆ-ک.م.) ئەو به شه ی پۆژنامه ی ((بسفۆر)
(Le Bosphore) تان بۆ ده نێرم که سەرچی په خنهی گومان لێته کراوی ئەرمەن
ده رده بپی.

هەرچی کورده جوداخوازه کانی ئەسته موولن به پێککه وتننامه که به خته وه رن.
ئەو کوردانه ی (ئەسته موولیش-ک.م.) که دژن نۆدیە یان له ئەندامانی بنه ماله ی
بابانن⁽³²⁾. موناقه شه ی (کوردی ئەسته موول بۆ ئەم بابەت-ک.م.) دەرپاره ی

(30) N. A., F. O., 371/5068, Future of Kurdistan, Memorandum by the Kurdish Independence Committee setting forth claims of the Kurds, P. 12.

(31) مەندوبی سامیی حوکه تی به ریتانیا بوو له تورکیا.

(32) لێره دا به داخوه میکۆبی ناجسنی دەرده کورده که بزواوه.

شەریف پاشایە، وا لە گەڵ ھاوپیچی ئەم نامە یەمدا لیستی ئیمزای ئەو بروسکانەت بۆ دەنێرم کە دژی شەریف پاشا دراوین⁽³³⁾.

لە هەمان فایلدادا، دوا بە دواي ئەم نامە یە، یە کسەر پاشکۆکانی نامە کە هەلگیراون، یە کە میان لە شەش خال پێکھاتوو، کە یە کە م و دوو م و پێنجە میان دووبارە کردنەوێ دەقی قسەکانی ئەمیرال دی پۆبلیکە دەربارە ی هەلوێستی ئەرمەن بەرانبەر پێکەوتننامە کە ی شەریف پاشا و بۆغوص نۆبار پاشا، بە لام سێ خالە کە ی تریان زانیاریی زۆرتریان سەبارەت هەلوێستی کورد تێدایە، بۆ یە کە وا لە خوارووە دەقە کە ی بە کوردی پێشکەش دەکەین:

((۳. سەردارە کوردە جوداخوازەکانی ئێرە بەختەوێرن بە پێکەوتننامە کە، بە لام (هەمان کات - ک.م.) هەول دەدرێ لە نێوان کوردی تردا هەستی دژایەتی بۆ دروست بکەن. لە ئەستەموول دژایەتی کردنی پێکەوتننامە کە بە ستراو تەو بە ناوی ژمارە یە ک لە ئەندامانی بنەمالە ی بابانەو، تاییبەت مستەفا پاشای بابان زادەو نەعیم پاشای بابان زادە. دەشی یە کە میان (واتا مستەفا پاشای بابان - ک.م.) بکریتە نموونە ی ئەو توێژە خوێندەوارە زۆرە ی کوردی ئێرە کە ماو یە ک ی دوو درێژ کارمەندی فەرمیی تورکیا بوون بۆ یە کە بە پاستی بوونەتە جوداخوازی دلسۆز⁽³⁴⁾. دوو میشیان (واتا نەعیم بەگی بابان - ک.م.) نوێنەری ئەو توێژە ی (کوردە - ک.م.) کە ئیسلام بە لایانەو لە سەر و هەموو شتیکی دیبەو دێ.

۴. لە کاتی کدا ژمارە یە ک لە پەهەبەرائی (ئەم جۆرە - ک.م.) جوداخوازییە هەلوێستی گشتیی ئەم دوااییانە ی شەریف پاشایان بە دل نییە، هەمان کات لە خۆیانم بیستوو کە شەریف پاشا بۆ خزمەتی تورک کار دەکات، ئەو ی ئەو گومانە ی لە دڵدا چەسپاند کە خۆیشم هەمبۆ⁽³⁵⁾. بەو هیشم زانی کە زۆر نییە

(33) N. A., F. O., 371/5068, Public opinion in Turkey in regard to Kurdish-Armenian Agreement, From Admiral de Robeck, Constantinople, Registry Number E. 2786/11/44, March 15th, 1920, P. 50.

(34) لە دەقی بەلگەنامە کە دا دەلی: become really sincere Separatists کە مەبەستی لەو یە

بوونەتە نیچە تورک و لە کۆمەلگای کوردەواری دا پێ دراوین.

(35) لە دەقی ئینگلیزی بەلگەنامە کە دا وەها ماتوو:

شەریف پاشا بۆتە سەرۆکی لقی پارسی ((کۆمەلە ئیسلامی)) که دەرچوو زۆر نزیکه له ((کۆمەلە ئیسلامی ناوەندی)) یهوه که وا له خانوبه‌ره‌ی ژماره ۱۵۶ له سەر شه‌قامی فلیت⁽³⁶⁾.

۶. له‌گه‌ڵ ئەم نامه‌یه‌دا لیستی ئەو ناوانه و ئیمزاو مه‌ل به‌ندی ئەو زاتانه‌تان بۆ ده‌نێرم که دژی مه‌لوێستی شەریف پاشا به‌ بۆنه‌ی مۆرکردنی پێککه‌وتنه‌نامه‌ی نێوان ئەرمه‌ن و کورده‌وه به‌ بروسکه بۆ منیان ناردوه⁽³⁷⁾.

دوا به‌دوای ئەم به‌لگه‌نامه‌یه له لاپه‌ره په‌نجاو سێی فایله‌که‌دا ئەو وتاره‌ی پۆژی پێنجی مارتی ساڵی ۱۹۲۰ی پۆزنامه‌ی (Le Bosphore) ی فهره‌نسیی تێدایه که له پاریس دهرده‌چی و ئەدمیرال دی پۆیک له نامه‌کی پێشوویدا به‌ تایبه‌تی ئاماژه‌ی بۆی کردبوو. چوار لاپه‌ره‌ی دواتری هه‌مان فایل بۆ ناو شوێن و پۆژی ئەو بروسکه‌نه ته‌رخان کراون که خاوه‌نه‌کانیان دژی پێککه‌وتنه‌نامه‌که‌ی شەریف پاشا و بۆغۆس تۆبار پاشا ناردوویانه بۆ ئەدمیرال دی پۆیک مهندوبی سامیی به‌ریتانیا له تورکیا. ژماره‌ی ئەو که‌سانه‌ی بروسکه‌که‌یان ناردوه نزیکه‌ی سه‌د و چل که‌س ده‌بن، ده‌وربه‌ری سه‌د و ده‌یان سه‌ره‌ک هۆزن و پیاوی به‌ناویانگی وه‌ک مه‌حمود پاشای کوپی ئیبراهیم پاشا زاده‌ی میلییان تێدایه که بیست و حه‌وتی شوباتی ساڵی ۱۹۲۰ به‌ ناوی ((لیژنه‌ی پاراستنی ماف)) ی وێران شه‌هره‌وه بروسکه‌که‌ی ناردوه.

وێپای ئەوه پێنج ((لیژنه‌ی پاراستنی ماف))، دووانیان له دیاربه‌کره‌وه و ئەو سیانه‌که‌ی تریشیان له سیفه‌ره‌ک و سیلفان و میدیات وه بروسکه‌یان ناردوه. جگه له‌وه ده‌ سه‌رۆکی شاره‌وانیی، شارانی ئه‌رنجان و میدیات و نه‌سیبه‌ین و ئه‌رغه‌نی و سیفه‌ره‌ک و دیریک و سیلفان و دیسانه‌وه میدیات و ده‌رسیم و ماردین، بروسکه‌یان ناردوه، سێ پشکنه‌ر (موفه‌تیش)یش، ه‌ی هه‌ریه‌ک له شرناخ و

((and what I hear from them confirms my impression that Cherif Pasha has been won over the Turkish interest)).

(36) فلیت ستریت Fleet Street یه‌کێکه له شه‌قامه ناسراوه‌کانی له‌نده‌ن.

(37) N. A., F. O., 271/5068, British High Commission, Constantinople, 15th March, 1920, No. 379/M. 1743/4, PP. 51-52.

سیفه رهك و میدیات. به هه مان ده ستوور بروسکه یان ناردووه هه لبت نه مانه ی لای خواره وهش که بروسکه یان ناردووه. هه ره که یان به جۆرێك سه رنج پاده کێشن:

۱. حسه ین و یوسف به ناوی دانیش توانی قوره تچایه وه.

۲. حسه ینی سه رۆکی ((کۆمه له ی پیش ره و (طلیعه) ی کوردی)) له نه لهه زیز.

۳. لیوا پوکن به گزاده که ریم، خه لکی بایه زید.

۴. میجر (رائید) ئیبراهیمی سه رهك هۆزی جه لیلی له بایه زیده وه، که له وانیه له نه فسه رانی تپه کانی حه میدیه ی پۆزگاری سولتان عه بدولحه میدی دووه م بی^(*).

۵. عوسمان، سه رۆکی هیزه نیشتمانیه کانی میدیات⁽³⁸⁾.

لاپه ره دوو سه دو شه شی هه مان فایل ته رخان کراوه بۆ چه ند لایه نکی تری نه و ناکوکیانه ی که وتبوونه نیتوان په هبه رانی نه وسای کورده وه و وازه ینانی شه ریف پاشا له نوینه رایه تی کورد له به رده م کۆنفرانسی ناشتی پاریسدا. له ویدا بالۆی زخانه ی به ریتانی له پاریس به رزترین ده زگا کانی حوکه تی به ریتانی له لایه نه جیاوازه کانی نه و رووداوه ئاگادار ده کات⁽³⁹⁾. له و لاپه ره یه دا نووسراوه:

بایه ت

وازه ینانی له سه رۆکایه تی وه فدی کوردی بۆ کۆنفرانسی ناشتی و له سه رۆکایه تی بیرو (مکتب) ی پاگه یانندی ئیسلامی له پاریس

ناو پۆژ

جه نه پال شریف پاشا

پۆژی حه وتی نیسانی ۱۹۲۰

(*) ((سواره ی حه میدی: له سه رده می سولتان عه بدولحه میدو له سالی ۱۸۹۱ دا دامه زراوه، دوا ی هاتنی سولتان په شادیش له سالی ۱۹۰۹ به دواوه هه مابوون، نه وه نده هیه دواتر ناوه که یان گۆپی بوون، به لکو تا سالی ۱۹۱۸ هه مابوون، کۆمه له ی ئیتیحاد و ته ره قی بۆ نیازه خراپه کانی خو یان و دژایه تی کردنی ته ره نه کان به کاری ده میتان - ع. زه نکه نه)).

(38) Ibid, PP. 54-57.

(39) Ibid, British Embassy, Paris, may 3th, 1920, P. 206.

له لاپه‌ره‌ی دواتردا ده‌قی نیستیقاله‌که‌ی شریف پاشای تیدایه که به زوبانی
فه‌رنسییه و پۆژی بیست و حه‌وتی نیسانی سالی ۱۹۲۰ پێشکه‌شی کردووه⁽⁴⁰⁾.

هه‌موو ئه‌مانه له ئه‌سته‌موول ده‌نگ ده‌ده‌نه‌وه، ئه‌دمیرال و ئی پۆژی سی‌ی
مایسی هه‌مان سال له ئه‌سته‌مووله‌وه ئه‌م پاپۆرته ده‌نێرتیه وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی
حوکه‌می به‌ریتانیا له لنده‌ن:

((دوو به‌ره‌کی له‌نیو کۆمه‌لگه‌ی کوردی ئه‌سته‌موولدا.

نیشانه به‌ بروسکه‌ی ژماره ۴۰۱ ی ئه‌سته‌موول، پۆژی شازده‌ی نیسانی ۱۹۲۰
(تۆماری ای/۴۰۱/۱۱/۴۴)، به‌پێی پاپۆرته‌کان ناکۆکی‌کان دوا‌ی ئه‌وه‌ی به
مه‌رجه‌کانی ناو پێککه‌وتنه‌نامه‌که‌ی نیوان شریف پاشا و بۆغۆس تۆبار پاشا زانرا
ده‌ستیان پێک‌کرد. سه‌ید عه‌بدولقادر په‌زانه‌ندی خۆی به‌ خودمۆختاری کوردستان
له‌ ژێر سایه‌ی تورکیادا پاگه‌یاند، به‌درخانیه‌کانیش (له‌ سه‌ر ئه‌وه -ک.م.) سه‌ید
عه‌بدلقادریان له‌ سه‌رۆکایه‌تی ((یانیه‌ی کوردان))^(*) ده‌رکرد، عه‌بدولقادریش به‌رانبه‌ر
به‌وه‌ بیریاری هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی لیژنه‌ی (به‌پێوه‌بردنی یانه‌که‌ی -ک.م.) پاگه‌یاند.
به‌پێی پاپۆرته‌کانیش شریف پاشا هه‌مان کات وازی له‌ نوینه‌رایه‌تی (کورد له
کۆنگره‌ی ناشتی -ک.م.) پارێس هه‌تاوه‌...))⁽⁴¹⁾.

(40) Ibid, P. 207, Villa Keifim 24, Boulevard de L'Ouest, Monte-Carlo, Le 27 avril 1920, Signe Cherif.

(*) ((ئه‌وه به‌درخانی و بابانییه‌کان بوون که له‌ سه‌ید عه‌بدولقادر و (یانیه‌ی کوردان)، وانا کۆمه‌له‌ی
نه‌عالی کوردستان، هه‌لگه‌پارونه‌وه‌و (کرد تشکیلات اجتماعیه‌ جمعیتی) یان دامه‌زراندووه، تۆریه‌ی
سه‌رچاوه‌کان باس له‌وه‌ ده‌ک‌ن که هه‌ر ئه‌و کۆمه‌له‌یه‌ بووه ئالای ئه‌مپێی کوردستانیانه‌خشانده‌وه،
ئه‌و کۆمه‌له‌یه‌ جگه له‌ ناوه‌ دیاره‌کانی ئه‌و بته‌مالانه، کۆمه‌لێک له‌ پۆشنه‌بیره‌ دیاره‌کانی ئه‌و ده‌وێ
زه‌مانه‌یان به‌گه‌ل که‌وتن. سه‌یر ئه‌وه‌یه‌ دوا‌ی تێکشکانی شۆرشه‌که‌ی دیاره‌که‌ به‌ سه‌رۆکایه‌تی شیخ
سه‌عیدی پیران، که‌مالیه‌کان سه‌ید عه‌بدولقادری نه‌ه‌ری و مه‌مه‌دی کوپی و کۆمه‌لێک له‌ ئه‌و
پۆشنه‌بیرانه‌ی له‌ سێداره‌ دان که له‌ سه‌ید عه‌بدولقادر جیا‌بونه‌وه، له‌ وانه‌ که‌مال فه‌وزی و زیا وه‌مبێ،
نازانم کورد تا چه‌ند ده‌رس له‌م په‌ودا‌وانه‌ی میژوو وه‌رده‌گرت و وه‌کوو ده‌لێن به‌مسته‌ ئاوێک ناکه‌وێته
مه‌له، له‌مه‌ودوا به‌مه‌لویستی تاکه‌ که‌سی خۆیان تروشی په‌رت‌ه‌وازه‌یی ناک‌ن - ع. زه‌نگنه‌)).

قهیدکرنا سوارین حمیدی ل دیار به کری/ ۱۸۹۵، بنقده: ل ۷۲ ی نه م کتیه

لاپه ره ی دواتر دهقی دریزه ی نه وه والانه ی تیدایه که مهندوبیی سامیی
به ریتانیا له نهسته مووله وه ناردوویه بق خودی وه زیری هه نده ران لورد کیردن⁽⁴²⁾،
نه مه ی لای خواره وه یش دهقی وه رگیراوه که یه تی:
(مه ندوبییه تی سامیی به ریتانیا،

(41) Ibid, From Admiral Webb, Constantinople 620, Registry Number E5063/11/44, 3rd May, 1920, P. 218.

(42) جورج ناٹانیل کیردن: پوڤی یازده ی کانوونی نووه می سال ۱۸۵۹ له دایکیووه، نووه مندال بوو له یازده مندالی خیزانه کی، دایکی له ته مه نی سی و حوت سالدی کوچی دایکی کردووه. کیردن ده رچوی زانکری تۆکسford بوو، یه کیک بوو له دیلزماسییه هه ره به ناویانگه کانی ئینگلیز جیهان له دوا دواکانی سه ده ی تۆزده وه تا کوچی دایکی پوڤی بیستی مارتی سالی ۱۹۲۵ به هوی ته مه ن و هیلایی کاره وه، له سالی ۱۹۱۹ وه بووه وه زیری هه نده رانی ولاته کی له کابینه کی لۆید جورجا، یه کیک له کاره نووه کانی، که ده نگي دایه وه، پۆککه وتنه نامه ی نابی ۱۹۱۹ بوو له گه ل ئیران. ده رباره ی زیان و کاره کانی بیوانه:

((Oxford Dictionary of National Biography)), Vol. 14, Oxford University Press, 2004. PP. 792-802.

ئەستەموول،

۲ى مابىسى ۱۹۲۰،

ژمارە ۶۲۰/م. ۱۷۴۳،

گەورەم،

۱. نىشانە بە بروسكەى ژمارە ۴۰۱ى پۇڭى شازدەى نىسانم شەرەفمەند دەبم ئەمانەى خوارەو دەبارەى ئەو دوو بەرەككەى لەنتو كۆمەلگەى كوردەوارىدا لىرە (لە ئەستەموول-ك.م.) روى داوە بىنئىرمە خزمەتتان.

۲. ھەندىك ناكۆكى لە پىزەكانى (يانەى كوردان)دا لە پۇڭى دامەزاندنىيەو راستەوخۇ دواى موتارەكە (ھودنە) دروست بووبوو، بەلام ھەرچۇن بى ئەو ناكۆككە تا شوپاتى ئىمسال ئەگەشتىبوو پادەى پىكدادانى ئاشكرا، واتا تا خەلكى لىرە بە مەرجەكانى پىككەوتننامەكەى شەرىف پاشا-بۇغوس تۇباريان زانى.

بلاوكرىدەو ئەو پىككەوتننامەيە بارىكى دژوارى بۇ يانەى (كوردان-ك.م.) خولقاند، چونكە بەر لەو ھەمىشە (لايەنەكان-ك.م.) خۇيان دوورەپەرىز دەگرت لە داواكرىنى سەرىخۇي تەواوى كوردستان. تەنانت ئەو ئەندامانەى (يانەكەش-ك.م.) كە بەپاستى لەگەل بىرۆكەى ئەو سەرىخۇيەدا بوون ھەرگىز ئەو ەيان بە ئاشكرا دەرەدەبەى تا لەو دلتيا بوون، كە كۆنگرەى ئاشتى، كوردستان لە حوكمى تورك قوتار دەكات.

۳. دواى بلاوكرىدەو پىككەوتننامەكەى شەرىف پاشا-تۇبار، سەيد ەبدولقادر وەك سەرىكى (يانەى كوردان) لە دىدەنىيەكيدا كە پۇڭنامەى (ئىقدام)ى توركى لەگەلى كىرەبوو گەللىك لە بايەخى پىككەوتننامەكەى كەم كىرەبوو دانى بەو ەدا نەنا كورد ھىچ جۆرە دوژمنايەتتەكى لەگەل توركدا ھەبى و گوتى (خودموختارى) ئەوپەى ئاواتى كوردە. ھەر لەو دەروپەرەيشدا لە ئەنجومەنى پىرانى توركيدا ھەندىك وتوويژ دەبارەى ھەمان بابەت كرا. لە ئەنجامى ئەو ەدا ژمارەيەك لە ئەندامان، كەبەشىكىيان لە بئەمالەى بابان بوون، لە يانەى كوردان كىشانەو ە سەربارى ئەو ەيش لەناوخودى يانەدا بەدرخانئىيەكان و ئەندامە

پۆشنبیره‌کان که وتنه خه‌بات دژی سه‌ید عه‌بدولقادر نه‌فهن‌دی. ئه‌م ده‌سته‌یه عه‌بدولقادر نه‌فهن‌دی‌یان به‌وه تاوانبار کرد که پشتی کردۆته پرسى کوردو داواى خودموختارییه‌کی ته‌سک له‌ژێر سایه‌ی تورکدا ده‌کات، له‌ کاتی‌کدا پێیان وایه ئه‌وه‌ی ئاواتی کورد جێبه‌جێ ده‌کات سه‌ربه‌خۆیی ته‌واوه. ئه‌وان (واتا به‌درخانیکان و هاویرانیان - ک.م.) هه‌میشه ئه‌و پسته‌یه‌یان ده‌دايه‌وه به‌ رووی عه‌بدولقادردا که گوايه به‌ ئاشکرا گوتبووی کورد هه‌ز نا‌که‌ن ته‌نانه‌ت (له‌هه‌یج گه‌وپنکی (حضیره اغنام) مه‌پو مالاتی عوسمانیش وه‌ده‌رجن)⁽⁴³⁾.

٤. سه‌ره‌تای نیشان سه‌ید عه‌بدولقادر نه‌فهن‌دی پاگه‌یان‌دننکی له‌ نه‌قابه کوردیه‌یه‌کانی ئه‌سته‌موول وه‌رگرتبوو، که نوێنه‌ری ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ کوردی سه‌ر به‌ چینه هه‌ژاره‌کان بوون، ده‌رباره‌ی ئه‌وه‌ی که ئه‌و تا‌که که سه‌ه‌بتوانی به‌ ناوی کورده‌وه قسه‌ بکات. به‌رانبه‌ر به‌وه یه‌ک دوو حه‌فته له‌مه‌وبه‌ر ده‌سته‌ی به‌درخانی پۆشنبیره‌کانی یانه سه‌ید عه‌بدولقادیان له‌سه‌رژکایه‌تی و ئه‌ندامه‌تی یانه ده‌رکرد، عه‌بدولقادریش له‌لای خۆیه‌وه هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی لیژنه‌ی یانه‌و بریاری هه‌لبژاردننکی نوێی پاگه‌یاند.

٥. شان به‌ شانی ئه‌وه هه‌موو هه‌لوێستی ئه‌م دواییانه‌ی شه‌ریف پاشا له‌ پاریس زۆر سه‌رنجی ناوه‌نده کوردیه‌یه‌کانی ئێره‌ی پاکیشا. هاوکات له‌گه‌ڵ هه‌والی ده‌رکردنی سه‌ید عه‌بدولقادر ده‌سته‌ی به‌درخانی و پۆشنبیره‌کان پایانگه‌یاند که شه‌ریف پاشا ئیتر نوێنه‌ری (یانه‌ی کوردان) نییه له‌ پاریس. رووداوی دوا‌ی ئه‌مه له‌م به‌وواره‌دا ئه‌و به‌روسکه‌یه‌ی شه‌ریف پاشا بوو ده‌رباره‌ی وازه‌یتانی له‌سه‌رژکایه‌تی وه‌فدی کوردی بۆ کۆنفرانسیی ئاشتی پاریس.

٦. هاوپیچ له‌گه‌ڵ ئه‌م نامه‌یه‌دا وه‌رگێڕاوی وتاره‌که‌ی ((ئه‌قشام))ی پۆزی بیست‌و‌حه‌وتی شو‌بات که هه‌لوێستی سه‌ید عه‌بدولقادر نه‌فهن‌دی نیشان ده‌دات،

(43) له ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا وا ها‌تووه:

((Kurds not wish to leave the one fold of Ottomanism))

N. A., F. O., 371/5068, British High Commission, Constantinople, 3rd may, 1920, No. 260/M. 1743/5, PP. 220-221.

له گەل وێنەى ئەو دوو نامەىەى (یانەى كوردان) كە لە سەرەوه ئاماژەیان بۆ كراوه، وێپراى وێنەى بروسكەكەى شەریف پاشاتان بۆ دەنێرم.

۷. نەمتوانیوه بچمە بنج و بناوانى گشت ناكوكییهكان، بەلام سەرنجى گشتیم ئەوێهە كە ناحەزانى سەید عەبدولقادر ئەفەندى بریتین لە دەستەپەكى زۆر وێكەنەچوو (موتەناقىبن) كە تەنانت هەى ئەوتۆیان تێداپە زۆر حەزىان لە سەربەخۆی كورد نەبوو زۆر لەو زياتر لەگەل توركددا پۆیشتوون وەك لەوێ عەبدولقادر هەرگیز رێگەى خۆى داىبێت بەو پادەپە لەگەلیان بى. دەتوانى ئەم ناكوكییهى نێو پێزەكانى كوردی ئێره تەنھا بە قازانجى تورك لە قەلەم بدرى و لەو قازانجە دەكات كە تورك لە دوورگەوتنەوێ شەریف پاشا لە پرسى كورد وەدەستیان هێناوه.

۸. هەر وەك چۆن لە بروسكەى ناوبراومدا ئاماژەم پێى كردووه عەبدولقادر ئەفەندى وێنەپەكى بەرزترى لە زۆرەپەى ناحەزەكانى هەپەو لە كوردستان لای زۆر كەس لەوانى تر پتر حەسبى بۆ دەكرى. هەلۆیستى ئیمپەرى كە لە گەنوكۆیدا لەگەل ئەوانەى لێوێ نزیكەن دەریدەپێى بریتىپە لە هەولەدان بۆ مسكۆگەركردنى چاودێرى بەریتانیا، ئەگەر ئەمەیش وەدى هات ئەوساكە جیاپوونەوه لە توركیا پێویستە. كەى حوكمەتى بەریتانیا بە ئاوەتەكانى خۆى گەیشت و دەسەلاتى بپارەدانى بۆ دواپۆژى كوردستان هەبوو ئەو كات خۆى كەى ویستى دەتوانى سەربەخۆی بدات. ئەو بە هیچ جۆرە لە پێناو هیچ شتێكدا ئامادە نەبە مساوەمەى بكات، بێگومان خەلیفەى (موسولمانانىش-ك.م.) لەبەر ئەو كارە گەورەپەى دوعاى خێرى بۆ دەكات⁽⁴⁴⁾.

۹. ژمارەپەكى زۆر لەبەشدارانى ئەو دووبەرەكییه ئەوانەى سەرەوهیان بۆ گێژاومەتەوه. هەمیشە هەولم داوه (لە پێوەندییهكانمدا-ك.م.) دووبەرەپەرىزەم لەوێ هەر شتێك لە هەر رێگەپەكەوه تەنھا ئەو نەبى كە بەشیوازىكى ناپاستەوخۆ

(44) لە دەقى بەلگەنامەكەدا واماوتو:

Meanwhile he does not wish to compromise himself unduly and he is undoubtedly actuated a great deal by veneration for the Caliphate.

گوتومه پرسى كورد بابه خىكى زڤرى له لايه ن كۆنفرانسى ناشتیه وه پى دراوه من پىم وایه ئاواته كانى كورد به هه ده ر ناپوات. ئاماژه یشم بۆ ئه وه كردوه كه هه ر كاریك به و پاده یه پىشكه وى هه لبت نه وساكه هه زار ده رگه ی په حمه تی ده كرىته وه بۆ په واندنه وه ی ئه و دووبه ره كیه ی له نۆ پیزه كانى په هبه رانى كورددا لیتره دروست بووه. ئه م شیوازی قسانه ی من یاریده ی ئه وه ده ده ن بۆ دروست بوونی كۆششيك له پینا و نزيك خستنه وه ی تا قمه دووبه ره كه كاندا. كاتيك به ئاماده كردنى په شنووسى ئه م نامه یه وه خهريك بووم هه لباردنى لیژنه یه كى نوى به په زامه ندی گشت لایه نه كان ده ستى پى كرد. گه ورم هه میشه به خته وه ر ده بم خزمه تكارى دلسۆزى ئیوه بم.

ئیمزا

جیگرى مهندوبى سامى⁽⁴⁵⁾.

له لاپه په ی دواترى هه مان فایلدا (واتا ل ۲۲۳) وه رگێپدراوى ئه و وتاره ی تىدایه كه پۆزى بیستوچه وتى شوبانى ۱۹۲۰ پۆژنامه ی ((ئىقدا م)) ی توركى ده رباره ی ناكۆکیه كانى نىوان ده سته و دایه ره كوردیه كانى ئه سته موول چاپى كردبوو، ئه مه یش ده قى وه رگێپانى ئه و وتاره یه :

((كورد و عوسمانیزم، پاگه یاندنه كانى ئه ندامى ئه نجومه نى پیران سه ید عه بدولقادر ئه فه ندی.

بیروبووچون و تیببى کارمه ندو کۆمه لگای كوردی له مه پ پێكه وتننامه كه ی نىوان شه ریف-نۆبار كه له پاريس مۆریان كرد، له رێگه ی ئه و پاگه یاندانه وه زانران كه له سه ر لاپه په ی پۆژنامه كان ده نگیان دابۆوه.

پیکه راوی ((سه رگه وتنى كوردستان))⁽⁴⁶⁾ به یاننامه یه كى له كاتى پاگه یاندنى هه والی پێكه وتننامه كه دا بلاوكرده وه كه هیواى خۆی ده ربیپبوو ئامانجه

(45) N. A., F. O., 371/5068, British High Commission, Constantinople, 3rd May, 1920, No, 620/M. 1743/5, PP. 219-222.

(46) دیاره ده بى مه به ستى ((پانه ی كوردان)) بى.

سەرەکییەکانی (پێککەوتننامە کە-ک.م.م.) لە مەڕ پرسی جیاپوونەوهی (کورێو) نەرمەن لە دەولەتی عوسمانی-ک.م.م.) بێنە دی.

بە مەبەستی زانیینی بیروبوچوونی سەید عەبدولقادر ئەفەندی، کە ئەندامێکی کوردی ئەنجومەنی پیران و سەرۆکی ئەنجومەنی دەولەتە (Counsil of State) لە وهزارەتەکی فەرید پاشادا، واتا فەرمانبەرێکی عوسمانییە، یەکیک لە پەیمانێرەکانمان ناردە لای بۆ ئەوهی دیدەنی لەگەڵ بکات.

عەبدولقادر ئەفەندی هەمان کات پشتمگێو بەرگریکەری یانەی کوردەکانە. هەرچەندە ئەو جۆری وهفدەکی شەریف پاشای بەدڵ⁽⁴⁷⁾، بەلام لەگەڵ سەرجهمی ئەو داواکارییانەی پەيوەندیدارن بە (پرسی-ک.م.م.) سەرەخۆیی کوردستانەوه نییه بەو جۆرە لەو پێککەوتننامەیدا هاتووێ کە شەریف پاشا (لەگەڵ بۆغوس ئۆپار پاشادا-ک.م.م.) بەستوویه. عەبدولقادر تەنها داوای ئۆتۆتۆمی دەکات. واتا دیارە تاکە مەبەستی پێککەوتننامە کە دیاریکردنی سنوورە لە نیوان کوردستان و ئەرمینیادا.

(*) ((لەسالی ۱۹۸۸ د. عەبدولستار تاهیر شەریف کە کتیبی (الجمعيات والمنظمات والأحزاب الكردية في نصف قرن ۱۹۰۸-۱۹۵۸) ی لە بەغدا بڵاوکردهوه، کۆمەڵێک ناوی وهکو (جمعية کوردستان و جمعية تعالی کوردستان، النادي الکوردی و جمعية الاستقلال الکوردی) تیا بڵاوکردهبووه و ناوی هەر یەکیان بۆ کۆمەڵەیەکی سەرەخۆ دانابوون، تەنانەت دوو نيزامنامە ی بڵاوکردهبووه و وهکو (النظام الداخلي) بۆ ئەو هەردوو کۆمەڵە یه (جمعية کوردستان و جمعية تعالی کوردستان) داینابوون، ماوه یەک بوو تۆزەران لەسەر ئەو هەڵە یه دەپۆشتن، ئەوه بوو دواتر ئێمه بە بەلگە ی راست و دروست سەلماندان ئەو دوو نيزامنامە یی د. عەبدولستار لە ل (۲۳-۲۹) (۲۰، ۳۵) ی کتیبەکی وه دوو (النظام الداخلي) بۆی کردۆتوه، ئەوه بە هەردووکیان (المنهج والنظام الداخلي) یان بۆ (جمعية تعالی کوردستان) پێکدههێنا، هەروابێتوه لە زۆر لە بەلگە نامەکان، تەنانەت لە گۆشاری (ژین) ی نەستەنبۆلیش هەندێ جار ناوی بە (نادی کوردی) دیت. بۆ ئەو زانیارییانە کۆمەڵێک زانیاری تر لە م باره وه، بنۆچە: گۆشاری ژین و شوێنی لە رۆژنامه نووسیی کوردیدا، رۆژنامه فانی، ژمارە ۶-۷ ل ۱۷۷-۲۰۹، بە ئیمزای نووسەری ئەم دێپانە- ع.زەنگەنە))

(47) لە دەقی دیدەنییە کە دا و هاتوو:

Although he admits the quality of Kurdish delegate of Sherif Pasha.

هەرچەنده عەبدوللّا جەودەت بەگ⁽⁴⁸⁾، کە یەکیکە لە ئەندامانی ((یانە ی کوردان))، پێی وابە یەکیگرتنی کوردو ئەرمن کاریکی زۆر پێویستە، بەلام بەلای عەبدولقادر ئەفەندییەو کە ئەویش لایەنگری ئامانجەکانی هەمان یانە، یەکیگرتنێکی لەو جۆرە لەنێوان کوردو ئەرمندا مەحالە.

لەگەڵ ئەویش کە شەریف پاشا عەبدوللّا جەودەت بەگ، کە وتەبێژی ((یانە ی کوردان))، حەز بەسەر بەخۆیی یەکیجارەکیی (کوردستان-ک.م.) دەکەن و کار بۆ جێبەجێکردنی دەکەن، بەلام عەبدولقادر ئەفەندی هەرچەنده خۆی بە پارتیزانی (پێشمەرگە-ک.م.) ((یانە ی کوردان)) دا دەنێ لەگەڵ ئەویشدا زۆر میانرەو و داوای تەنها ئۆتۆنۆمی دەکات.

وا لە خوارەو ئەو قسەکانی سەید عەبدولقادر لەگەڵ پەیمانێرەکانماندا کردوونی وەك خۆیان وشە بە وشە بڵاویان دەکەینەو:

پرسیار: ئایا دەتوانن سەرئەجی خۆتانمان دەربارە ی ئەو رێککەوتنامە یە پێ بڵێن کە شەریف پاشا بۆغۆس نۆبار لە پاریس مۆریان کردووە؟

وەلام: ئێمە بیروبۆچوونی خۆمانمان دەربارە ی ئەو بابەتە لە شێوازی بەیاننامە یە کدا بڵاوکردۆتەو. لە وەلامی ئەو ی پێی دەلێن مان ئەرمن لە شەش ویلايەتدا ئێمە سەرئەجمان بۆ ئەو پاکیشاون کە زۆرینە ی دانیشتوانی ئەو شەش ویلايەتە کوردن و ئەو ناوچانەش لە هەموو رووبە کەو تەواو کوردین. ئێمە داوامان کرد ئەم مەسەلە یە لە رێگە ی لیژنە یەکی هاوبەشەو چارەسەریکری، بە مەرجێک پرسی دانیشتوانی (ئەو شەش ویلايەتە-ک.م.) وەبەر چاوی بگری. بۆغۆس نۆبار پاشایش ئەم پێشنیازە ی لاپەسەند بوو. ئەمەیش (پوختە ی-ک.م.) ئەو رێککەوتنامە یە کە قسە ی دەربارە دەکرێت. بۆغۆس نۆبار، بەو قایل بوو کە کۆمیتە یەکی بچێتە ئەو ویلايەتانە ی لە سەرەو و تەمان بۆ ئەو ی سەرژمێری

(48) عەبدوللّا جەودەت: کوردی عەرەبگیرە، یەکیک بوو لەو پێنج قوتابی یە کۆلێجی پزیشکیی ئەستەمول کە لە پۆزگاری فەرمانرەوایی سولتان عەبدولحەمیدی نووهدا بە نەینێ ((کۆمەلە ی ئیتیحادو تەرەقی)) یان دامەزرا، دوا ی ئەو ی رووی شوێنێی راستەقینە ی ئیتحادیەکان دەکرێت چ ئەو چ ئیستاق سکوتیی خەلکی دیار بە کرێش، کە وەك ئەو یەکیک لە دامەزرێنەرانی ((ئیتیحاد و تەرەقی)) بوو، کەوتنە کوردایەتی.

دانیشتوانه کانیان بکری و نیشان بدری کی زۆرینه یه، ههروهه له وهیش دلتیای کردین که له مه و دوا دژی کورد نابێ.

پرسیار: ئایا پاسته کوردو ئهرمه ن سه ره جنسی ئارین و هه ر دوک لایان سه ره به یه ک لقن؟

وه لام: که لێک پاو بۆچوون ده ریا ره ی ئه م بیرو که یه هه یه، هه ن وا ئیدیا ده که ن که گوا یه کورد عه ره ب یا فارس ن. من بۆ خۆم پێم وایه کورد له په سه نی په هله وین، که وایی ئه وان هه چ جۆره پێوه ندیه کیان به ئهرمه نه وه نییه.

پرسیار: ئایا ئه وه یه که تییه ی ئێوان کوردو ئهرمه ن که باسی لێوه ده کری کارێکی مومکینه؟

وه لام: ئه وه یه که تییه هه چ جۆره بنه مایه کی نییه بۆیه که قاییلی روودان نییه. ئێمه هه ز ده که ین سنووری ئێوانمان به شیوازیکی عادیانه ده سنیشان بکری. ژێرخانی یه که تییه کی له جۆره ی (له رێککه و تننامه که ی شه ریف پاشا و بۆغۆس تۆبار پاشادا هاتوه -ک.م.) له وانه نییه به شیوازیکی سروشتی دروست بپێت.

پرسیار: ئایا شه ریف پاشا نوێنه ری نه ته وه ی کورده؟

وه لام: شه ریف پاشا له لایه ن ته عالی (یا نه ی کوردان) وه نوێدراره ته پاریس، به پیتی بیری به نده ش ته عالی (یا نه ی کوردان) نوێنه ری نه ته وه ی کورده.

پرسیار: بیهرو بۆچوونت ده ریا ره ی پێوه ندیه کانی ئێوان کوردو تورک چیه؟

وه لام: تورک برای خۆشه و یست و هاو ئایینمان، له بهر ئه وهیش که هه ر دوک لایان ئۆمه تی محمه دین بۆیه که دووبه ره کیی له ئێوانماندا مومکین نییه. تا که ئاواتی ئێمه بریتییه له وه ی مافی به ره و پێشچوونی ئازادمان پێ بدری. ده نگو باوی ئه وه ی رێککه و تننامه یه کی دژ به تورکیا له ئێوان شه ریف پاشا و بۆغۆس تۆباردا مۆر کراوه پاست نییه. ئێمه ته نانه ت گفتوگۆ سه باره ت شتیکی له و باب ته نا که ین. سه ره جه می ئه و ده نگو باوه له و پرۆیا که نده یه به ده ر نییه که بۆ مه به ستی دیار ده کریت.

پرسیار: ئایا داخواییه پاسته قینه کانی کورد چین؟

وه لām: ئیمزۆکه پینج شهش ویلایه تی کوردنشین هه ن، با حوکمهت ئۆتۆتۆمی بداته ئه ویلایه تانه، وازیشمان لی بهینن با له پیناری پیشکه وتنماندا بۆ خۆمان کارمه ندانی خۆمان له کهسانی دادوه رو شه ر. فمه ند هه لێژترین. وهك له سه ره وه گوتم ئیمه به هیچ جۆر ههستی دۆژمنایه تیمان به رانه به به تۆرك نییه، با ئه وانیش به شداریمان بکه ن له به پێوه بردنی ئه و حوکمه ته ئۆتۆتۆمییه دا که دایده مه زینین))⁽⁴⁹⁾.

دوا به دوا ی ئه م دیده نییه ی پۆژنامه ی (ئیکدام) له گه ل ساید عه بدولقادر ئه فەندیدا، له هه مان فایلدا، سێ به لگه نامه به زویان، فه ره نس ی ده رباره ی هه مان بابته هه لگیراوه، به لگه نامه ی یه که میان: ئیمزای جێگی سهرۆکی (یانە ی کوردان) له ئه سته مول ئه مین عالی به درخان و دووه میشیان ئیمزای هه مدیی سکرته ریی گشتیی ئه و یانه یه یه که دوور نییه هه مدی به گی بابان بی که پۆژی چوارده ی نیسانی سالی ۱۹۲۰ ده رباره ی فه سلی ساید عه بدولقادر ئه فەندی له سه رۆکایه تی یانه ده ریان کردوه.

دووه م به لگه نامه میشیان پۆژی ۱۲-۱۴ ی نیسانی سالی ۱۹۲۰ ی به سه ره وه یه و دیسان به ئیمزای ئه مین عالی به درخان و هه مدیه وه ن و بۆ پشتگیریی کردنی هه نگاوه کانی شه ریف پاشا له پاریس ته رخان کراوه.

سێیه م به لگه نامه میشیان بروسکه یه کی شه ریف پاشایه که پۆژی بیست و سێ ی نیسانی سالی ۱۹۲۰ ناردویه و تییدا ریزی خۆی بۆ خه لیفه ی موسلمانان، سولتانی عوسمانی، ده رده بری چونکه، وا دیاره، پێککه وتننامه که ی له گه ل بۆغۆس تۆبار پاشادا و لێکدراوه ته وه که کارێک بی دژی به رژه وه ندیی ئیسلام⁽⁵⁰⁾.

له لاپه ره دووسه دو هه شتی هه مان فایلدا به لگه نامه یه کی به ناوونیشانی (دواپۆژی کوردستان) وه تییدا به که باسی یادداشتێکی پۆژی بیستی مارتی سالی ۱۹۲۰ ی به پێوه به رانی (یانە ی ناوه ندیی کوردستان) ده کات که تییدا به ناوی ئه ندامانی یانه وه

(49) N. A., F. O., 371/5068, Translation of an article published in the Turkish newspaper ((İkdam)) on 27th February 1920, PP. 223-225.

(50) Ibid, PP. 226-228.

دلوای سهریه خویی کوردستان ده کهن و ناپه زایش دهر باره ی پیشنیازی به رفراوان کردنی سنووری ئه رمینیا دهر ده بپن⁽⁵¹⁾.

له لاپه په دووسه دو نۆی هه مان فایلدا مه ندوبییه تی سامیی به ریتانیا له نهسته موول نامه یه ک دهر باره ی هه مان بابته بۆ کێزنی وه زیری هه نده رانی حوکه تی به ریتانیا له له نده ن ده نێری که ئه مه ی لای خواره وه ده قی وه رگێرانه که یه تی:

((مه ندوبییه تی سامیی به ریتانیا،

نهسته موول،

۲۰ ی نیسانی ۱۹۲۰،

ژماره ۵۵۹/م ۲۵۷۰.

گه وده م

۱- شه ره فمه ند ده بم بۆ ئاداگاریتان وینه ی یادداشتی کتان بۆ بنێرم که پۆژی بیستی مارت له ((یانه ی ناوه ندیی کوردستان)) وه پیم گه یشتووه، یادداشتی ناوبراو دلوای سهریه خویی کوردستان ده کات و ناپه زایش دهر باره ی پیشنیازی به رفراوان کردنی سنووری ئه رمینیا دهر ده بپن.

۲- وینه یه کی ئه م نامه یه ده نێرم بۆ نوێنه ری مه ده نیی خاوه ن شکو له میسۆپۆتامیا.

لۆردی به پێزم به وه من شه ره فمه ند ده بم.

ئیمزا

جیگری مه ندویی سامی⁽⁵²⁾.

ده قی یادداشته که ی ((یانه ی ناوه ندیی کوردستان)) که به زویانی فره نسبییه و ههوت لاپه ره ی گه وریه له گه ل نه خشه یه کی گه وری کوردستاندا له هه مان فایلدا هه لگه راوه⁽⁵³⁾.

(51) Ibid, P. 208.

(52) Ibid, British High Commission, Constantinople, 20th April, 1920, No. 559/M. 2570, The Earl Curzon of Kedleston, P. 209.

(53) Ibid, PP. 210-217.

بېنگومان سەرجه مى ئو كوردانهى پۆزانى كۆنفرانسىي ئاشتىي پارىس دلسۆزانه هەوليان دا له رىگهى ئو كۆنفرانسەوه شتىك بۆ نەتەوه كەيان بكن، لەسەر و هەموو شىيانەوه بەدرخاننیهكان و شەرىف پاشاى خەندان، بەشیاوى ناویان چوو ه ناو تۆمارى مۆزوى كوردەوه وایان لى هات لەوساوه لای دۆست و دوژمنى كوردیش سەنگى خۆيان هەبیت و له هەموو درەفەتێكى داها تودا هەول بەدەن هەمان رىگه بگرنەوه بەر، ئو راستىيەى زۆر بە ئاسانى لەو رووداوانەدا هەستى پى دەكەين كه له گەل نزیكبوونەوهى تەواو بوونی جەنگى جیهانىی دوو هەمداو تاییهت له پۆزانى سەر هەلدانى كۆمارى مەهاباد (كوردستان) دا بوونە يەكێك له دیاردە گرنگەكانى پۆزەلاتى نزیك و ناو هەپاست بەگشتى و خودى كوردستان بەتاییهت⁽⁵⁴⁾.

بەر لەوهى كۆتایی بەم بابەتەى ئىستەمان بھێنن بە پێویستى دەزانن بەكورتى ئاماژە بۆ هەلۆیستىكى زۆر سەیرى حوكمەتى قاجارى ئێران لەهەمان بوواریا بکەین. بەپێى بەلگەنامە دیپلۆماسییه نھێنییهكانى حوكمەتى بەرىتانيا، تاران هەولى داوه كەك له دۆپاندنى عوسمانییهكان له جەنگى يەكەمى جیهانىدا وەرگرى و داواى له كۆنفرانسى ئاشتىي پارىس كردووه هەموو ئو پارچانەى كوردستان، كه له نێو سنوورى ئیمپراتۆرى عوسمانیدا بوون، بخرێنە سەر ئێران، بۆ روون كردنەوهى ئو بابەتە كەم زانراوه پەنا دەبەینە بەر پوختهكەى به پێى ئو بەلگەنامانە.

یەكێك له فایله گەورەكانى تری وەزارەتى هەندەرانى حوكمەتى بەرىتانيا، كه بۆ كۆنفرانسى ئاشتىي پارىس تەرخان كراوه، بریتییه له ٥٩٥ لاپەرهى گەورە، بەلام بەشى هەرە زۆرى بەلگەنامەكانى دەربارەى چارەنووسى فەلەستین و چالاكیى بى ئەندازە فراوان و هەمەپهنگى زایۆنیستهكانە، تاییهت هى وایزمان، كه پێم وایه دەبیت كوردیش زۆریان لێوه فێر ببن. له كۆتاییشدا بەلگەنامەكانى ناو هەمان فایله باسى پۆلى ئێرانى قاجارى له كۆنفرانسى ئاشتیدا دەكەن و بە تاییهت ئاماژە بۆ ئو هەكەن كه شا داواى كردووه هەموو پارچەكانى كوردستانى ژێر دەستەى عوسمانیان

(54) له بابەتى خەوتەمى ئەم بەرھەمدا دێینەو سەر ئەم باسو هەول دەدەین، بە پێى توانا، لەبەر پۆشناى ژمارەيەكى تر لەبەلگەنامە دیپلۆماسییه نھێنییهكانى حوكمەتى بەرىتانيا دا روونی بکەینەو.

بخریتە سەر ولاتەکی⁽⁵⁵⁾. شایانی باسە تاران وەفدیکی تایبەتی ناردۆتە پاریس بۆ ئەوێ بە ناوی ئێرانەوێ لە کۆنفرانسەکەدا بەشدار بێت، وەفدی ناوبراو پۆژی بیستوچواری کانونی دووێمی ساڵی ۱۹۱۹ بۆ ئەو مەبەستە گەیشتۆتە پاریس⁽⁵⁶⁾. دوا گوتەم دەربارە ی پرسی کورد لە بەردەم کۆنفرانسی ئاشتی پاریسدا لە چوارچێوەی بابەتی دووێمی ئەم کتێبە بریتییە لەم زانیاریانە کە دەربارە ی گەورەترین فایلێ وەزارەتی هەندەرائی حوکمەتی بەریتانیایە کە من تاوێ کو ئێستە لە بواری کارەکەمدا دیومە. ژمارە ی ئەم فایلە (۹۵/۶۰۸) ه کە بریتییە لە ۶۷۳ لاپەرە ی قەوارە گەورەو لە دێری یەکەمی لاپەرە ی یەکەمیەوێ تا دوا دێری دوا لاپەرە ی تەرخان کراوێ بۆ پرسی کورد لە بەردەم کۆنفرانسی ناوبراودا، بۆیە کە دەیان و دەیان بەلگەنامە ی تێدایە دەربارە ی شەریف پاشا و بەدرخانیکان و سەید عەبدولقادر ئەفەندی، وێرایی ژمارە یەکی ژۆر یادداشتی هەمە جۆری دیسان ئەوان کە بە ئینگلیزی و فرەنسی داویانە تە کۆنفرانسی ئاشتی لە پاریس، یا بە وەزارەتی هەندەرائی حوکمەتی بەریتانیا لە لەندەن، یا بە شوینی تر، وێرایی دەقی دیدەنییەکی گرنگ لەگەڵ سەید عەبدولقادر ئەفەندی کە پۆژنامە ی ((Le Moniteur Oriental)) بە فرەنسی لە سەر لاپەرە ی یەکەمی پۆژی حەفدە ی مایسی ساڵی ۱۹۱۹یدا بڵاوی کردۆتەوێ.

لێرەدا ئاماژە بە بەلگەنامە یەکی دەکەم، کە مەندوبی سامیی بەریتانیا لە ئەستەموولەوێ پۆژی بیستوودووی نیسانی ساڵی ۱۹۱۹ ناردوویە بۆ وەزارەتی هەندەرائی حوکمەتەکی لە لەندەن، کە بریتییە لە دوو لاپەرە سەرنجی وردی خۆی دەربارە ی پرسی کورد لەو پۆژگەرە ناسکەدا، لە یەکیک لە خالەکانی ئەو بەلگەنامە یەدا ئەمیرال کالترۆپ دەقار دەق دەلێت:

((من ئێستاکە تەواو لەوێ دانیام کە عەبدوللا جەودەت لە هەمان کەشتییەکی عەبدولقادر دایە))⁽⁵⁷⁾.

(55) N. A., F. O., 608/100/11, Peace Conference, British Deligation, 1919, PP. 499-500, 534.

(56) Ibid, P. 578.

(57) لە دەقی بەلگەنامە کەدا، دەلێ:

بۆژنامه تورکییه کان ناوه ها هوالی له سیداره دانی شیخ عهبدالقادی نه هری و ههاله کانیان بلوکریتوه ۹۰۰

ههلبهت کالشرۆپ کاریه ده ستنکی شاره زاو لیها توه نه بوویه، له و پۆژگار هه ره ناسکه دا، سه رجه می هاویه یمانه کان قایل نه ده بوون شه و پۆسته به رزه ی بدریتی (58).
 دوا ی هه موو نه مانه پیم وایه زنده پۆیی نییه گه ر بلیم به لگه نامه کاننی ناو نه م غایله به ته نها به شی نامه یه کی دوکتورای ره سه ن و ده گمه ن ده گه ن.

((I am now fairly satisfied that Abdulla Jevdet is in same boat as Abdulkadir))

بهوانه:

N. A., F. O., 608/95, Peace Conference, British Deligation, Turkey, Political, Admiral Calthrope, Constantinople, April 22nd, 1919, No. 832, P. 88.

(58) کالشرۆپ: بیستوستی کانوونی یه که می سالی ۱۸۶۱ له نه دن له دایکبوه، له دایک و باوکه وه له به مهاله یه کی سه ریا زنی ناسراو بوو، به شی ده ریا وانی کولنجی سه ریا زنی ته لو کرنبوه، دوا ی شه ی سالی ۱۹۰۲ بووه کاپته ن له ماوه ی سن سالدنا به ریز بووه موله قی ده ریا وانی ولاته کی له هه ر یه که له رووسیا و نه رویج و سوید، یه کیک بوو له نه فسه ره دیاره کاننی به ریتانیا له جه نگی جیهانی یه که مدا، دوا ی ته لو بوونی جه نگی بووه مه ندومی سامیی به ریتانیا له نه سه مه وول، په لی نه میرال و نازناوی (سین) هه بوو، پۆیی بیستوه وتی نه موزی سالی ۱۹۲۷ به وه جاخ کویری کوچی دوا یی کرد، بهوانه:

((Oxford Dictionary of National Biography)), Vol. 9, Oxford University Press, 2004, PP. 563-565.

بابەتى سىيەم

چمكىك ئە گەشتەكەى نۆيىل

کورته پیشه کییه ک:

له پیشه کی و ههردوک بابه تی به که م و دووه می شه م کتیه دا چهند جاریک
 ناماژه بۆ که وره یی ناوو شۆره ت و نووسینه کانی میجر نوییل کراوه . له
 شهسته کانی سه ده ی بیسته می شه وه ، له به شیک ی زۆری به ره مه کانددا ده رباره ی
 کورد و کوردستان ، به یاریده ی به لگه نامه بۆلۆکراوه کانی حوکه تی به ریتانی ⁽¹⁾ و
 گه لیک سه رچاوه ی تری ده گمهنی وه ک ((نوتق-نطق)) ده که ی مسته فا که مال
 نه تاتۆرک ⁽²⁾ و نووسینی کار به ده سه ته ئاگاداره کانی ئینگلیزو میژوونووسانی
 شاره زا ، باسی ئه و زاته م کردووه . باوه ر ناگه م کوردیکی ئاگاداریش هه بی به دل
 میجر نوییلی خو ش نه ویستبیت ^(*) ، له وانه مه مدووح سه لیم و قه در ی و نه کره می
 جه میل پاشاو په وشه ن به درخان ، که بۆ خۆم سالی ۱۹۷۲ له دیمه شق دیدهنی
 تاییه تیم له گه لیان کردووه ، وێپای کورده نیشتمانپه روه ر کانی لای خۆمان ، ه ی
 وه ک په فیق حیل می و نه حمه د خواجا و نه حمه د ته قی و ئیسماعیل حه قی شاوه یسو
 پارێزه ر نه حمه د فایه ق توفیق (فایه قی تاپۆ) که له نزیکه وه میجر نوییلیان
 ناسیوه و ته نانه ت فایه قی تاپۆ له سلیمانیه وه به شداری کردووه له گه شته که ی

(1) تاییه ت وانه یان که له به رگی چواره می (به لگه نامه کانی سیاسه تی ده ره وه ی به ریتانیا له نیوان
 ۱۹۱۹-۱۹۳۹) دا ناماژه یان بۆ کراوه ، ئه و به رگه له په نجا کانی سه ده ی پابردودا له لهنده ن چاپکراوه .
 (2) ((نوتق)) ، بریتیه له خوتبه و دیدهنیه کانی مسته فا که مال نه تاتۆرک که وه رگێژدراوه ته سه ر
 زوبانی رووسیش ، له رێگه ی ئه و کتیه وه له نزیکه وه تیگه یشتم نه تاتۆرک چهند پقی له نوییل بووه ،
 چونکه به هانده ری په که می کوردی له قه له م داوه . به وانه : مسته فا که مال نه تاتۆرک ، نوتق ، چاپی
 رووسی ، به شی په که م ، ل ۱۱۷ ، ۱۳۲ ، ۲۴۸-۲۵۲ و ه ی تر .

(*) ((له ل ۱۸۸ ی ژماره (۶-۷) ی سالی دووه می گۆفاری (رۆژنامه فانی) سالی ۲۰۰۱-۲۰۰۲ دا
 نووسیمه : ئه و گه شته ی میجر نوییلش له گه ل فایقی تاپۆ بۆ کوردستانی باکووری ئه وسای کردووه و
 له وێ له گه ل جه لاده ت به درخان و نه کره می جه میل پاشاو ه ی دیکه سه ردانی هه ندێ ناوچه ی
 کوردستانی کردووه ، وادیاره له هه مووان پتر سه رنجی عه بدولپه رحیم هه کاری راکێشاره ، بۆیه
 به تاییه تی بۆ ئه و زاته شیهریکی له ژیر ناویشانی (جه نابی نووه ل) نووسیمه و له سه ره تاکه یدا ده لی:
 کرمانجی هه می جقات مه حفه ل رازی نه ژ ته جه نابی نووه ل! -ع. زه نکه نه)).

نوییلداو له دیاربە کریش له گەڵ کوردی ناسراوی تورکیا جەلادەت بە درخان و دوکتۆر کامەران بە درخان و ئەکرەمی جەمیل پاشا داویانەتە پالیا.

بیگومان ئەوانە بە گشتی هۆی سەرەکین کە ناوی مێجر نوییل جاره‌های جار له‌برگی چواره‌می ئەو کتێبه‌دا هاتوو کە له‌لەندەن ساڵی ۱۹۵۲ بەم ناوێشانەوه بلۆکراوەتەوه: ((بەلگەنامە دەربارە‌ی سیاسەتی دەرەوه‌ی بەریتانیا ۱۹۱۹-۱۹۳۹)) کە گەورەترین بەرگی ئەو زنجیرە‌یه‌یه‌^(۳)، کە بۆ پێکخستن و پۆلین کردنی بەلگەنامە تایبەتییه‌کانی وه‌زارەتی هەندەرائی بەریتانی تەرخان کراون^(۴).

له‌وانه‌یه‌ هەبن پێیان وابێت کاربە‌ده‌ستی ئینگلیزی تریش هەبوون کە وه‌ک مێجر نوییل له‌ ره‌وایی پرسی کورد گە‌یشتون و وه‌ک ئەویش نووسینی بە‌نرخیان دەربارە‌ی کورد و لاتە‌که‌یان بلۆککردۆتە‌وه‌، مێژوونووسیی عێراقیی ناسراو خوالیخۆشبوو عەبدولپە‌زاق حە‌سە‌نی، مێجر سۆنی بە‌ مامۆستا و ه‌اندە‌ری کورد دادە‌نا، بە‌لام وه‌ک بە‌ خۆیم دەرگوت نابێ‌ هەرگیز ئە‌وه‌ له‌ یاد بکە‌ین کە سۆن بە‌ خوێنی سە‌ری شێخ مە‌حمود، له‌ پۆ‌زگاریکی زۆ‌ر ناسکی بزوتنە‌وه‌کانیدا، تینوو بوو، ئە‌وه‌یشم عە‌رز دە‌کرد خوا ئە‌وانە‌ بگرێ‌ کە کورد ناچار دە‌کە‌ن پە‌نا بە‌رنه‌ بە‌ر ئینگلیزو غە‌یری ئینگلیز.

هەرچۆن بێ‌ دوا‌ی ئە‌وه‌ی له‌ ((ئە‌رشیفی نیشتمانیی)) له‌ لە‌ندە‌ن ((پۆ‌زانە‌کانی مێجر نوییل)) م‌خوێندە‌وه‌ له‌ جاران زۆ‌تر له‌ پاده‌ی د‌لسۆ‌زیی ئە‌و پیاوه‌ بۆ کورد تیگە‌یشتم، هە‌لبە‌ت ئە‌و د‌ه‌بێ‌ بە‌رژە‌وه‌ندییه‌کانی ول‌اته‌که‌ی خۆی مە‌به‌ست بوو، هەر‌کە‌ سێ‌کیش وا نه‌بێ‌ت ناتوانی گە‌لانی تری خۆش بویت، با خودپە‌رستیش له‌ هە‌لۆ‌یستە‌کانیدا هە‌بێ‌ت و حە‌زی کردبێ‌ت ناوی ئە‌ویش وه‌ک ناوی ((لۆ‌رانسی عە‌ره‌ب)) له‌ سە‌رانسە‌ری دونیادا دەرنگ بداتە‌وه‌، ئاخۆ کە‌سێ‌ک هە‌بێ‌ ل‌م جیه‌انه‌ پان و بە‌رینه‌دا حە‌ز نه‌کات بناسرێ‌ت و ناوی بە‌ چاکه‌ له‌ ناو ناواندا به‌‌پێ‌نرێ‌ت؟

(3) ژمارە‌ی لاپەرە‌کانی ئە‌و بە‌رگە‌ بریتییه‌ له‌ ۱۲۷۸ لاپەرە‌.

(4) ((Documents on British Foreign Policy 1919-1939)), Edited by E. L. Woodward, Professor of Modern History in the University of Oxford, First Series, Vol. 1V, 1919, London, 1925, PP. 678-680, 693-696, 733-736, 742-743, 782.

هه مو ئه م پاستیپانه بوونه هاندهرم عه ودائی گشت کارو پاپۆرت و سهرنجه کانی میجر تۆییل بم، هه ر ئه وه نده له یه کێک له کارته کانی ئهرشیفدا ناویم به رچاو که وت یه کسه ر داوای ئه و فایله م کردو که وتمه سۆراخی، فایله که نۆر گه وره ده رچوو- ٥٨١ لاپه ره - که به شی هه ره نۆری لاپه ره کانی له هه ردووک دیوی نووسین و بیروبوچوونی کارمه ندانی وه زاره تی هه نده رانیان تێدایه، به و جۆره کۆی لاپه ره کانی خۆی ده دات له نزیکه ی هه زار لاپه ره که سه رجه میان ده رباره ی لایه نه کارگێڕیه کانی ناوچه داگیرکراوه کانی میسۆپۆتامیا، له لایه ن هێزه کانی ئینگلیزه وه و بۆ کاره که ی من شتی به که لکیان تێدا بوو، به لام ناوی میجر تۆییل یه کجارو ته نها له خشته ی موچه ی فه رمانبه رانی ئینگلیز له لاپه ره ١٨٨ دا هاتوو که موچه ی مانگانه ی ١٢٥٠ پوپی بووه⁽⁵⁾.

هه ر له و به لگه نامانه دا هه ست به وه ده که یت چۆن میجر تۆییل نۆر به په رۆشه وه بۆته پارێزه ری کورد له بواری کوشتاری ئهرمه ندا، چونکه له هه موو ده رفه تیکی په خساودا باسی ئه وه ی کردوو که کورد نه ک هه ر به هه یج جۆر ئۆبالی ئه و کوشتاره یان نا که ویتته ئه ستۆ، به لکو هه مان کاتیش ((دالده ی هه زاران ئهرمه نییان داوه)) و به و جۆره له قه رکردن رزگاریان کردوون⁽⁶⁾.

دوای ئه م کورته پێشه کییه پوخته یه کی ((پۆژانه کانی میجر تۆییل)) ده خه مه به رچاوی خوینه ران و ئیتر ئه وانیش بۆخۆیان بیروبوچوونه کانی ده رحه ق کورد هه لسه نگینن که به داخه وه دۆستی که م و دوژمنی نۆر بووه، ئه وه ی وای له گه لێک کوردو نووسه ری بیانی کردوو ته نها شاخ و داخه سه خته کانی کوردستان به دۆستی کورد له قه له م بده ن.

(5) N. A., F. O., 371/4151, Political, Turkey 1919-1920, File 144, Office of the Civil Commissioner, Baghdad, the 24th September, 1919, PP. 185, 188.

(6) ((Documents on British Foreign Policy 1919-1939)), First Series, Vol IV, 1919, PP. 678, 693, 782...etc.

بوختەى پىناسەى نۆيىل

ناوى تەواوى مېجەر نۆيىل بەم جۆرەى: ئىدوارد چارلس وليام نۆيىل، سەرەتا كاپتەن بوو، دواى مېجەر. ئەوانەى لە نىكەو دەليان دەليان پىاويكى زىرەك و چوست و چالاک و گورج و گۆل و رووخۆش بوو، لە قولايى نەفسىيەتى پۆژمەلاتىيەكان، بە تايبەت سەرەك ھۆزەكانيان، باش تىگەيشتبوو، بەر لەوھى بىتە كوردستان لە ناو بەختيارىيەكانى باشوورى ئىراندا كارى كردبوو، لە سالەكانى جەنگى جىھانى پۆلى ديارى بىنيوھ لە بزواندى ھۆزەكانى ئىراندا دژى ئەلەمان و خزمەتى نۆرى گەياندۆتە ((گۆمپانىاي نەوتى ئىنگلىزى-ئىرانى)) لە باشوورى ئەو ولاتە.

لە دوا قوناغى جەنگى يەكەمدا نۆيىل توانى لە نىكەو پتوھەندى لەگەل ژمارەيەكى نۆر لە سەرەك ھۆزى دەسەلاتدارى كورددا دابەمەزىنەت و لەوساوە دەستى كردە فەيسوونى زوبانى كوردى و بە پى ئاگادارانى كورد، وەك لە پۆژانەكانىشىدا دەيىنين، نۆر باش فەرى كوردى بىو.

مېجەر نۆيىل چەند سالىكى لە كوردستان بردەسەر و خزمەتتىكى ديارى كوردى كرد، ھەلبەت و نەبوو يەككى وەك رەفقى حىلمى لە خۆرا نەبوو دەيگوت ئەگەر نەخشەو پىشنيارەكانى نۆيىل سەريان بگرتايە كورد بە گشت ئاوانەكانى خۆى دەگەشت.

بەريتانىيەكان مېجەر نۆيىلەكان لە كوردستانەو گواستەو قەفاس و لە گەپانەویدا لەلەين جەنگەلىيەكانەو، كە لە گەيلان دژى بەريتانىا خەباتيان دەكرد، دەسگير كراو ئىتر جارىكى دى^(*) كوردستان نەديەو.

(*) ((لواى تايپكرنەوئى ئەم بەشەى كىتەبەكە لە بنگەى ژين، پاشان نارنەوئى، بە مەبەستى ھەلەچنى، بۆ لای من ئەو تىپىنيەى خوارەو بەبى ئىمزا لەم پەرلۆيزەى دەستنوسەكەدا سەرنجى راکىشام: (ئەمە ھەلەيە، نۆيىل لواى بەريوونى لای جەنگەلىيەكان، لە ١٩١٨ ھاتە سلىمانى و شوپاتى ١٩١٩ بە جى ھىشت، ١٩٢٢ یش لەگەل شىخ مەحمۇدا ھاتەو بۆ سلىمانى، تا سەرەتاي ١٩٢٣ پەيوەندى ھەبوو) ئولتر بۆم دەرگوت ئەو ھاوکارم سەنىق سالىج بوو ئەم تىپىنيەى نوسىو، لەبەر ئەوئى تىپىنيەىكانى ئەو لای من شايانى بايەخ پىدان، بۆيە دەقەكەم بە تەلەفون بە د. كەمال گوت و ھەربولا پىنكەتەن لىزەدا بىخەمە بەردەم تۆزەران-ع. زەنگەنە)).

(*) ((بپوا بکە زەنگەنە مەبەستم كوردستانى ئىرانە، ئەگىنا كوردناسىك نىيە نەزانى دواى ئەو چەند سالىك نويىل لە كوردستانى باشوور كارى كردبوو و لە ھەربو نامەى دكتوراكەمدا لەگەلەك نوسىنى دىكەمدا بەدرىزى ئامازەم بۆ ئەو راستىيانە كردبوو - كەمال مەزھەر)).

((ئەو تىپىنيەى سەرەوئى نوكتور بۆ چاپى دووئى ئەم كىتەبە نووسراو - ع. زەنگەنە))

پۆژانەى يەكەمى ميجەر نۆيىل

يەكەم ((پۆژانەكانى ميجەر نۆيىل)) لە فایلى ژمارە ۹۵/۶۰۸ ى وەزارەتى ھەندەرانى ھۆكەمەتى بەرىتانیادا دانراوە⁽⁷⁾. كۆى لاپەرەكانى ئەو پۆژانەى چوارە لاپەرەى قەوارە گەورەى چۆپەرەو باسى پوختەى سەرئەكەكانى دەكەت لە ماوەى ئەو گەشتەیدا لە كوردستان كە پۆژى ھەوتى نىسانى سالى ۱۹۱۹ دەستى پێكردووەو پۆژى بىستوسى نىسانى ھەمان سال تەواوى كردووە، واتا ماوەى گەشتى يەكەمیان زۆر كورت بوو بۆيەكە ھەلبەت ئەنجامەكانىشى زۆر لە گەشتى دووەمیان كەمتر بوون، وێرەى ئەو ھەيش نۆيىل لە گەل گەشتى يەكەمیدا ھىچ وێنەى كەى بۆلەنەكردۆتەو، بەلام لە ڕوى چاپەرە ئەمیان رێكۆپىكتەرە لەويان⁽⁸⁾.

ميجەر نۆيىل لە موسڵەو گەشتى يەكەمى دەست پى دەكەت، لە ھەوتى نىساندا لەو شارەو ڕوى كردۆتە ئەو ھىلەى دواى بوو سنوورى نىوان عىراق و توركيا، لە دوازەى نىسانىشەو گەشتۆتە ناوچەكانى سەر بە قەزای نەسبەين و باسى ھۆزە كوردەكانى و دوا وێستگەى ھىلى شەھەندەفەرى بە ناوبانگى بەغدا- بەرلین دەكەت كە ئەلەمانەكان لەوێ دروستيان كردووە (ل). نۆيىل، لاپەرەى دواترى پۆژانەكانى يەكەمى تەرخان كردووە بۆ ھەمان بابەتى نەسبەين لە چوارە تاحەشدەى نىسانى ۱۹۱۹ (ل۲).

بايەخى ديموگرافىيى ئەو خستەيەى ميجەر نۆيىل، كە لاپەرە سىيى بۆ تەرخان كردووە، زۆرە، چونكە شتى وردى كەم زانراوى دەربارەى ھۆزەكانى قەزای نەسبەين نەدایە كە وەك دەلالت، ھەشتيان كوردو تەنھا دووانيان ھەرەبن، بەلام ھەرەبەكان بە ژمارە پێنج ھەزارو كوردەكان چوار ھەزارو ھەشت سەد كەسن (ل۳). پۆژى ھەشدەى نىسان، ميجەر نۆيىل پانۆرتىكى بايەخدارى بەم ناوێشانەو تەواو كردووە ((پانۆرت دەربارەى ژيانى ئابوورى قەزای نەسبەين)) كە دوو لاپەرەى پۆژانەكەى بۆ تەرخان كردووە (ل ۵-۶). لاپەرەى دواترىشى تەرخان

(7) N. A., F. O., 608/95, Situation in Nisibin Qaza, Transmits diary of Major E. Noel on special duty from April 7 to April 23, P. 665.

(8) Ibid, ((Diary of major E. Noel on Special Duty)), PP. 667-673.

کردووه بۆ پاپۆرتیکی دانسقهی تر به م ناوونیشانه ((راپۆرت دهربارهی هێلی تهلگراف نیوان موسل و نه سیبهین)) (ل ۷).

میجر نوییل، به شیکێ زۆری پۆژانهکانی به که می تهرخان کردووه بۆ باسی گاوردانهکانی قهزای نه سیبهین که له پۆژگاری سولتان عهبدولحه میدی دووه مه وه سهرنجی پای گشتی و دهزگا دیپلۆماسیهییهکانی پۆژئاوایان پاکیشابوو، سهرهتای لاپه په چواری پۆژانهکانی تهرخان کردووه بۆ بابتهی ((بارودۆخی گاوردانهکانی قهزای نه سیبهین)) (ل ۴)، له لاپه په تۆشیدا باسی نه و کۆبوونه وه یه مان بۆ دهکات که بیستودووی نیسان له ماردین له گه ل سهرۆکی تایفه گاوردانهکاندا -یه عقووبیهییهکان و سریانه کاسۆلیکهکان و کلدانهکاندا⁽⁹⁾ سازی کردووه، نه وهی له م بوواره دا سهرنج پاده کیشیت نه و تیبینییهی میجر نوییله دهربارهی پتوهندیی باشی نیوان موسلمان و کلدانهکانی ناوچه که یه به پتچه وانهی پتوهندیی موسلمانهکان به تایفه گاوردانهکانی تروه (ل ۹). پۆژی بیست و پینجی نیسانیش، واتا له دوا پۆژی گهشتی به که میدا، میجر نوییل پاپۆرتیکی گرنگ دهربارهی کوشتاری سالی ۱۹۱۵ی ئهرمه ن له پۆژگاری ئیتحادیهییهکاندا به م ناوونیشانه وه تهواو دهکات ((کوشتاری گاوردانهکانی ویلایهتی دیاربهره که له سالی ۱۹۱۵دا)) (ل ۱۰-۱۲).

ویپرای هه موو نه وانهی سهره وه نوییل له هه مان پۆژانه دا زانیاریی تری دهربارهی شوینی ژیانی کارمه ندانی پتیشووی هێلی شه مه نده فهری به غدا - به رلین له باکووری شاری نه سیبهین و پۆلی پیاوهکانی سهره ک هۆزی کوردی ناوچه که حه مه ئاغای محه له پاراستنی نه و شوینه دهکات جگه له وه سفی هیزهکانی به ریتانیا له نه سیبهین. که نۆزدهی نیسانیش نه سیبهین به جی ده هێلی و روو دهکاته شاری ماردین باسی هۆزهکانی نه و ناوچه یه شمان بۆ دهکات و خشته یه کی کردووه دهربارهی نه و لایه نانهی له و پۆژانه دا سهرانه یان ده داو به کیتیان ده دا (ل ۸). میجر نوییل، پۆژی بیستی نیسان دهکاته شاری ماردین و له وی زه کی به گی پارێزگاری نوێی شار زۆر سهرنجی پاده کیشیت، چونکه پیاویکی دنیا دیده ی سهر

(9) ئهرمه ن له نه سیبهین و ماردینیش ده ژیان، به لام وه ک میجر نوییل ده لیت: ئهرمه نهکان له ناوچانه سهره ک تایفه ی خۆیان نه بووه.

بە ئینگلیزەو بە دڵ دەیهوئ یاریدە ی گاورەکانی ناوچە کە بدات (ل ۸). وە کۆتەمان تۆییل بەشیکی زۆری لاپەرە ی دواتری یە کەم پۆژانەکانی بۆ پێوەندیی نێوان موسڵمان و گاورەکانی ماردین تەرخان کردووە، بەلام لە دوا بابەتی ئەو لاپەرە یەدا سەرئەجەکانی خۆیمان دەربارە ی هۆزەکانی هەمان ناوچە بۆ باس دەکات (ل ۹).

بەو جۆرە لە چواردە لاپەرەدا مێجر تۆییل زنجیرە یە ک زانیاریی دەگمەنمان دەربارە ی ناوچە یەکی فراوانی کوردستان دەدات، بەلام لەبەر ئەو هۆیانە ی ئاماژەمان پێ داوێن پۆژانەکانی گەشتی دووهمی مێجر تۆییل لە هەموو روویە کەوێ بایەخیان، چ بۆ خوێنەری ئاسایی و چ بۆ شارەزایان، زۆرتەر. با ئەویش بڵێین تۆییل زاراوە ی کوردستانی بۆ ناوێشانی پۆژانەکانی یە کەمی بەکار نەهێناوە.

پۆژانە ی دووهمی مێجر تۆییل

دووهم ((پۆژانەکانی مێجر تۆییل))، وە ک پاشکۆ لەگەڵ فایلی ژمارە ۳۷۱ ۵۰۶۸ ی وەزارەتی هەندەرائی حوکمەتی بەریتانیادا دانراوە. کۆی لاپەرەکانی ئەو پۆژانە یە حەفتاوشەش لاپەرە یە^(۱۰) و باسی پوختە ی سەرئەجەکانی دەکات لە ماوە ی ئەو گەشتەیدا لە کوردستان کە پۆژی چواردە ی حوزەیرانی سالی ۱۹۱۹ دەستی پێی کردووە و پۆژی بیستویەکی ئەیلوولی هەمان سال تەواوی کردووە^(۱۱).

(10) N. A., F. O., 371/5068, Political, Eastern Turkey, File 11, 1920, ((Diary of Major E. M. Noel)), C. I. E., D. S. O., on special duty in Kurdistan, from June 14th, to September 21st, 1919.

(11) بەختەوەر بووم کە زانییم ژمارە یە ک رووناکییری دڵسۆزی وە ک سەباحی غالب و دوکتور نەجاتی عەبدوللا ئەو پۆژانە یان دیوێ، ئەوی راستی بێ نۆد لە دلم گران هات کە نەم زانیبوو ئەم بەرھەمەیش شەش سال لەمەوێر لە سلێمانی چاپکراوە و تاوێ کو ئیستایش نەمدیوێ، ئەگینا بیگومان بە پێی توانا مەلەمەسەنگاند (مێجر تۆییل، سەردەجەلانیکی بارووبۆخی کورد، وەرگێڕانی: سدیق سالج، سلێمانی، ۲۰۰۹). هەر لەم پۆژانە ییشدا لە رێگە ی کاک سەریەست کەرکوکییەو بەوهم زانی کە لە ((مەلەبەندی پۆشنبیری کورد))، لە لەندەن نزیکە ی ۵۰۰ دانە لە بەلگەنامەکانی وەزارەتی هەندەرائی بەریتانیا هە یو تا ئیستا ژمارە یە ک قوتاییی کردو ئینگلیز کەلکیان لێ وەرگرتووە.

میجر نوییل

وینه‌کانی ناو ئەم پۆژانە بە بەکجار پازاوە و پڕمانان، زۆر سەیرە لەو سالاەداو
لەکاتی گەشتیکدا لە ولاتیکی دواکەوتووی وەک کوردستاندا نوییل توانیبیتی
وینه‌ی وا پیکوپیک بگریت⁽¹²⁾.

(12) لە چەند شوێنیکێ باسەکانی بەر لە ئێستە ئەم کتێبەدا ئاماژەمان بۆ ئەو وێنانە کردووە، وا
لێرەشدا چەند نمونە بەکێ تر دەریارەیان دەهێنێتەو.

كورد واتەنى دووهم پۆژانەكانى مېجەر ئۆيىل بە زانىارى و سەرژمىرو سەرنجى
 زۆر دەگمەن و زۆر بەسوود تەنراون، گەلىنكيان بریتین لەشتى نوێ، تەنانەت بە
 نىسبەت شارەزايانىشەو، وپراى شتى ئەوتۆيش كە هەميشە ماىەى شانازين، وەك
 ئەوەى لەژێر لاپەرە هەشتدا نووسىويه: (لە هەر قزلباشىك بېرسى تۆ كۆتى يەك
 وەلامى هەيە – ئەم كرمانجىن). لەژێر وێنەى عومەر ئاغای سەرۆكى گورپىجىك
 Gurtejik يشدا نووسىويه: ((هەستى دژ بە حوكمەت لەناو ئەندامانى ئەم ھۆزەدا
 زۆر بەھێزە. خانووبەرەى ھەزاران لە سەربازە ھەلاتووەكان (لە لەشكرى تورك –
 ك.م.) سووتىنران و لەگەڵ زەويدا تەخت كراون. ئافرەت و مندال لە برسانا
 دەمرن و لەسەرمانا رەق ھەلدين)) (بەوانە: ژێر وێنەى بەرانبەر لاپەرە ١٨).

لەژێر وێنەى كى تریشدا دەقى ئەم قسانە دەخوینیتەو: (ساندوگ Sandug)
 ژنە ئەرمەنىيەكە كە كوردىك كیلۆس (Kilos) ى كۆپى لەمەرگ قوتار كردووە.
 ساندوگ، زۆر بە پاشكاوى پایگەياندا كۆپەكەى ھەر ھىچ لەوە دوو دل نىيە ئەو ماله
 كوردە بەجى بهێتلى كەوا باش پرەفتارىيان لەگەڵ كرد، مەبەستى لەوەيە دلنایە
 كەس ھىچى لى ناكات (بەوانە: ژێر وێنەى لاپەرە ٢٧).

شتى بايەخدارى نىو دووهم پۆژانەكانى مېجەر ئۆيىل زۆر زۆن، تايبەت
 دەربارەى ھۆزە كوردەكان و داب و نەريت و پێوەندييان بە دراوسىگانىانەو. بە
 وێنە بەش بە حالى خۆم لە يادم نىيە لە وێنەى زانىارىيەكانى مېجەر نوويتم
 دەربارەى ھۆزى ئاتمى (Atmi) لە ھىچ سەرچاوەيەكى تردا خویندبیتەو كە
 ئەمەى لای خوارەو پوختەى ئەو زانىارىيانەيە:

پاپۆرت دەربارەى كوردى ئاتمى كە لەناوچە شاخاويیەكانى نىوان مەرەش و
 مەلاتییەدا دەژین. وشەى ئاتمى لەلایەن حوكمەتەو گۆپدراوہ بۆ
 ئاتمىللى (Atmilli)

(١) مێژوو:

ئاتمىيەكان، چەند سەدەيەك لەمەوبەر، لە گومش مەدين (Gumish
 Madden) ى نزىك خەربوتەو ھاتوونەتە مەلەبەندى ئىستانبۇل، گەلىك زەحمەتە
 ھىچ زانىارىيەك يا پاشماوہيەك دەربارەى مێژووى پابردوويان بزانى.

(۲) سەرژمىر:

ئەم ھۆزە لە ۱۵۶۵ خىزان پىكھاتوۋە كە ۱۵۰۵ خىزانىيان دەۋارنىشىنن.
ئەندامانى ھۆزى ئاتىمى لەم قەزايانە دەژىن:

قەزا	ژمارەى گوند	ژمارەى خانوپەرە	تېبىنى
بازارجىك Bazarjik	۸	۱۰۴۰	۱۲۰ خىزانىيان بەيەكجارەكى لەدەشتايتكاندا ماۋنەتەۋە.
بېھەسنى Behesne	۷	۶۸۰	۸۵ خىزانىيان بەيەكجارەكى لە دەشتايتكاندا ماۋنەتەۋە.
ئەلبىستان Albistan	۱۱	۶۵۵	گوندەكانىيان كەتوونەتە ناۋچە شاخاۋىكانەۋە، دەۋارى
ئاقچە داغ Akchadagh	۲	۱۸۰	دەۋارى ھاۋىنەيان كەتوتتە نىزىك گوندەكانىيانەۋە.
كۆي ژمارە	۲۸	۲۵۶۵	

لىستى تەۋاۋى گوندەكان لە پاشكۆي ژمارە يەكدايە. ھاۋىنەھەۋارەكانىيان برىتىن
لە سىركىلى (Sirkili) و نوكراخ داغ (Nukrakh Dag) كە كەتوونەتە سەرھىلى پانى
(خط العرض) ۳۸ و ھىلى درىزى (خط الطول) ۳۷، ھاتوۋچۇ لەنىۋان ھاۋىن و
زىستانە ھەۋارەكانىياندا بە پى سى پۇژ دەخايىتى، ناۋەندى مائىس بەرەۋ ھاۋىنە
ھەۋارەكانىيان سەردەكەۋن و ئەيلۈۋلىش بەرەۋ زىستانە ھەۋارەكان دىنەخوار.

چەند بەشىكى تىرىش لە ھۆزى ئاتىمى سەربەخۇن، لە گومشى نىزىك خەرىپوت و
لە ئەرەبگىرو ئىسلاھىيە و كلس و مەرەش دەژىن. ئەم ھۆزانە ۲۰۰ چەكدار دەدەنە
لە شىكرى تورك، لەۋانە نىزىكەى سى كەسىيان ناگەپىنەۋە. ئەم زىانە سەربارى
ئەۋانەى بە ئەنفلۇنزى ئىسپانى Spanish Influenza و لە برساناۋ بە ھۆى ترەۋە
دەمرن بوونەتە ھۆى كەم بوونەۋەى لەسەدا دەى ژمارەى ئەندامانى ھۆزى ئاتىمى.

(۳) نویان^(۱۳):

کوردی و تورکی به کار دههینن، کرمانجییه که یان زۆر له زمانی گفتوگۆی دانیشتونانی دیار به کر نزیکه ، پهنگی جیاوازی له نیتوانیاندا له شهش تا ههوت دههسه د تیپه نه کات.

(۴) جل و بهرگ:

هاوینان شهلوار (Sholwar) له بهر ده کهن، که پانتۆلنکی کراوه ی پهنگاوپهنگ، له گه ل زه بووم (Zabum) که بریتییه له چاکه تیکی سه ربازی، به پشتین ده به سترئ و له کاتی شه پدا به کاری دههینن، له گه ل ساکو (Saku) که نه مه یش چاکه تیکه به ته رزی چاکه تی نه وروپی برپدراوه (ل ۲۸). زستانانیش شال و شه پک له بهر ده کهن، که جل و بهرگنکی نه ته وه یی کورده. فیستیکی سوور^(۱۴) یا کولیک (Kullik) (کلاو-ک.م.ی سپی، که له لباد دروست کراوه، له گه ل پۆگاری (Pugarree)^(۱۵) له سه ر ده نین.

(۵) ئایین:

له وانه یه نیوه ی نه دمانانی ئه م هۆزه شیعه بن (که به عه له وی ناسراون)، نیوه که ی تریشیان سوونه ن، ههستی ئایینی (مه بهستی جیاوازی و دو به ره کییه - ک.م.) له نیتوان شیعه و سوونه کانیاندا نییه، ژن و ژنخوازی لایان ئاساییه و به ژنه که و نه منداله کانی پابه ندی هیچ شه رتو شرویتک نابن، هه ر به چاوی موسلمان سه یری سوونه و شیعه یان ده کهن، هه ست به جیاوازی نه ریتی ئایینی ناگرئ، پاسته مه لاو سه یدو ئه و جۆره که سانه یان له ناودا هه یه، به لام پۆلیان زۆر که مه .

(13) له دهقی پۆژانه کاندای بۆ جلوه بهرگ له بریتی ژماره چوار ژماره ی (13) دانراوه که دیاره نه وه به هۆی باری سه ختی چاپه وه روی داوه، ئیمه زنجیره ی ژماره کاندان نه پچراندوه، بۆیه کا لێره وه ژماره ی ناوونیشانه کانی ئه م بابته له گه ل دهقی ئینگلیزییه که دا یه ک ناگره وه .

(14) شایانی باسه فیتست به ئینگلیزی Fez ی پێ ده لێن، تۆییل بۆ خۆیشی ئاماژه ی بۆ نه و له یه کچونه کردوه .

(15) لێره دا تۆییل وشه ی Pugarree ی به کاره یتناوه که له هه موو فهره نه نگیندا نییه، له ((فهره نگی ئینگلیزی ئوکسفورد)) دا Oxford English Dictionary ده لێت پۆگاری شتی که له سه ر ده کئ و له ناو که لانی پۆژه لاتدا، وه ک هندییه کان، باوه .

(۶) سەرۆكەكانيان:

سەرۆكى ئىستانيان بەعقوب پاشاى^(۱۶) كوپى سلىمان ئاغای كوپى محەمد ئاغای كوپى باز ئاغای كوپى ناصىف ئاغای كوپى ئىبراھىم ئاغای، براىەكى ھەيە ناوى شىخ محەمدە، خىزانىشى كچى تاپۇ ئاغایە.

بەعقوب پاشا، پىاويكى لاوازە، بالاي پىنج پى و نۆ ئىنجە^(۱۷)، تا پادەيەك مەنگ و چاۋ بەگومانە، دوور نىيە ئەۋەش ئەنجامى ئەۋكارەى توركەكان بى كە سالى پار بۇ ماۋەى نۆ مانگ، بە تۆمەتى يارىدەدانى چەند دەستەيەك چەتەى ياخيپوو، بەندىان كوردبوو.

پاشا پىاويكى دونيادىدەيە، بەلام جاروبار زوو ھەلدەچى و زۆر دەپوا، ھەمان كات بەخشنەدەۋ چاكەخاۋە، خوو و پەۋشەتى تىرى باشى زۆرە، بى ئەندازە دژى توركەۋ نىشتمانپەرۋەرىكى كوردى پەسەنە.

(۷) لە رووى سەربازى و سياسىيەۋە:

ئەندامانى ھۆزى ئاتى ۋەك شەركەرى لىھاتوو ناۋبانگيان دەركدوۋە، گەلىك زەحمەتە ژمارەى چەكى ئەم ھۆزە مەزەندە بىرى، بەعقوب پاشا جارىك بە نەيتى بە نوپنەرىكى كوردى گوتوۋە ئەۋخاۋەنى دوو ھەزار تەنگە.

نرخى تەنگىكى توركى دەگاتە ھەشت لىرەى توركى، نرخى سەد گولەش خۆى دەدات لە پىنج تا دە مەجىدى، ئەۋ ھۆزە پەنجا سوارەيشى ھەيە.

پىۋەندىى ھۆزى ئاتى لەگەل كوردى بەلىامى (Balliam) قەزاي مەلەتتەيە باش نىيە، پار لەسەر كچىك شەپ لە نىۋانىادا قەۋما، دەلپن لەۋانەيە ئەم زستانەيش دووبەرەكى لە نىۋانىاندا بىتەقەتەۋە، لەگەل ئەۋەيشدا دوزمانەتى لە نىۋان ئەم دوو ھۆزەدا دياردەيەكى ھىند كارىگەر نىيە. ئابى سالى ۱۹۱۹ ئاتمىيەكان بە ھىچ جۆر نەكەۋتە زىر كارىگەرى پىرۇپاگەندەى دژ بە بەرىتانىا، يا

(۱۶) نۆيىل ۋىتەيەكى گەرەى بەعقوب پاشاۋ مەجلىسەكى لەگەل پاپۇرتەكەيدا بىلۆكرىۋتەۋە، لە ۋىتەكەدا بەعقوب پاشا ۋەك سەرەك ھۆزىكى بە جەۋھەر لىھاتوو دەرچوۋە.

(۱۷) پى، ۋاتا Foot، دوازە ئىنجە، بە ۋىتەكەشدا ديارە بەعقوب پاشا كەلگەت نىيە.

هی پان ئیسلامییه‌کان، زۆر زه‌حه‌تیشه پڕۆپاگه‌نده‌یه‌کی له‌و باب‌ه‌ته‌ه‌ ب‌توانی‌ت ه‌یه‌ج کارئیکیان تی‌ب‌کات.

دوای ه‌موو نه‌مانه‌ له‌ ئو خالی سه‌ره‌کیی تردا (ل ۳۹) به‌ ه‌مان ده‌ستوور باسی سه‌نگ و پێوانه‌ و نرخ و پاره‌و پوول و کشتوکاڵ و مه‌پو مال‌ات و به‌ره‌می سروشتی و ه‌ونه‌رو بازرگانی و ژیا‌نی ئابووری و زه‌وی و زا‌رو با‌ری ته‌ندروستی و جو‌ری نه‌خۆشییه‌ بل‌وه‌کانی ناو ه‌و‌زی ئاتمی و ش‌ی‌وا‌زی سا‌کاری به‌ره‌نگاری‌بو‌نه‌و ه‌یان ده‌کات و ه‌موویشیا‌نی به‌ پ‌ال‌پ‌شتی نمو‌نه‌و ژماره‌ی زۆر تو‌مار کردووه‌. به‌ و‌ینه‌ ده‌رباره‌ی مه‌پو مال‌ات ده‌لی:

((به‌ر له‌ جه‌نگ (جه‌نگی یه‌که‌می جیهان-ک.م.) خ‌ی‌زانی ده‌وله‌مه‌ند دوو سه‌د سه‌ر مه‌پو بزنی ه‌بوو و خ‌ی‌زانی نه‌داریش بیستوپ‌ینج سه‌ر، دوای جه‌نگ ئه‌و ژمارانه‌ به‌ پ‌ژده‌ی له‌ سه‌دا په‌نجا ه‌اتنه‌ خ‌واری))^(*) (ل ۴۰).

دیسانه‌وه‌ بنه‌ماله‌ی به‌درخانی‌کان

به‌ر له‌ ئیسته‌ ده‌یان جار ناوی نه‌ندامانی بنه‌ماله‌ی به‌درخانی له‌م کتێبه‌دا ه‌اتووه‌، که‌ به‌ش‌یکیان پ‌یوه‌ندی پ‌استه‌وخ‌ویان به‌ پ‌ژانه‌کانی م‌ی‌جه‌ر ئو‌ی‌له‌وه‌ ه‌یه‌. ئو‌ی‌یل، له‌ دووه‌م پ‌ژانه‌کانیدا به‌ش‌یکی سه‌ره‌خ‌وی بۆ به‌درخانییه‌کان ته‌رخان کردووه‌ که‌ ئه‌مه‌ی خ‌واره‌وه‌ پ‌وخته‌که‌یه‌تی:

(*) ل‌یره‌دا ه‌ز ده‌که‌م ئاماژه‌ بۆ بۆچوونی کوردی‌کی شاره‌زا ب‌که‌م، که‌ له‌پ‌یشه‌کیی ئه‌و کاره‌مدا له‌باره‌یه‌وه‌ گو‌توو‌مه‌ دو‌کتۆر نه‌مین مو‌تاب‌جی ه‌موو شه‌وی‌ک دوای سه‌عات ح‌ه‌وت ته‌له‌فۆنم بۆ ده‌کات ناوه‌کو بزانی‌ت ده‌ستکه‌وته‌ نو‌ی‌کانی کاری ئه‌و پ‌ژده‌م چ‌ین، ه‌موو جا‌ری‌ک‌یش زۆر به‌گه‌رمی پ‌ی له‌سه‌ر ئه‌وه‌ داده‌گر‌یت که‌ پ‌یویسته‌ پ‌ژێ‌ک زو‌تر ئه‌م به‌رکۆله‌ ب‌خه‌مه‌ به‌رده‌می خ‌و‌ینه‌رانی کورد، ئی‌م‌شه‌و، پا‌زده‌ له‌سه‌ر شازده‌ی نیسانی ۲۰۰۷، دوای ئه‌وه‌ی پ‌وخته‌ی ئه‌م به‌شه‌ی پ‌اپۆرت‌ه‌که‌ی م‌ی‌جه‌ر ئو‌ی‌لم بۆی خ‌و‌ینده‌وه‌ گه‌لێ‌ک ح‌ه‌پ‌ه‌ساو له‌ قسه‌دا له‌گه‌ڵ سه‌فه‌رنامه‌که‌ی ناسر خ‌وسره‌ودا به‌راو‌ردی کردو وه‌ک شاره‌زایه‌ک فه‌رمووی ئه‌م پ‌اپۆرت‌ه‌ی ئو‌ی‌یل هه‌زار به‌ردی داوه‌ به‌ پ‌شتی ئه‌و سه‌فه‌رنامه‌ دانسقه‌یه‌دا!

مالباتا به درخانیان نیف دهوله تەك

دانیشتوان (له پاستهوه بۆ چهپ): به حری بهگ، عه لی شامیل پاشا، ئەمین عالی به درخان
(باوکی سورهیا و جهلادەت و کامه ران به درخان)

پاوه ستاوان (له پاستهوه بۆ چهپ): کامیل، میقداد میدحت، حه سه ن، مورا د پهمزی بهگ
(ئەم وێنە یە له سالی ١٨٨٠ دا گیراوه).

((ئەم بنه ماله یە ده چنه وه سه ر خالید کوری وه لیدی به ناویانگ^(*) که یه گێک
بوو له سه رگرده هه ره لیها تووه کانی ئیسلام، بۆیه کا جاروبار به بنه ماله ی
خالیدیش ناو ده برێن... باپیره گه وری به درخانێکان هه ر زوو دوا ی هیج رەت له
هه ر به ستانه وه گۆچیان کرده کوردستان و شاری جه زیره ی ئیبن عومه ریان
دروست کرد. ده سه لاتێ نه و بنه ماله یه به عه زیزی ناسراو تا سالی ١٨٤٧
حوکمرانیان کرد. حوکمه تی عه زیزی تا پۆزگاری فه رمانده وایی سولتان سه لیم
ته واو سه ریه خۆ بوو...)) (ل ٥٣).

(*) ((له شوینیکی دیکی ئەم کتێبه دا په راوی زمان بۆ نه و بۆچونه کردوه - ع. زه نگه نه))

((سالی ۱۸۲۹ میر به درخان (له لایه ن سولتانه وه - ک.م.) کرایه سه رکرده ی
 فخری له شکر ی عوسمانی و له جه نگی (Nisib) دا به شدار بوو، له وشه په دا
 تورکه کان له لایه ن ئیبراهیم پاشای (کوپی محمده د عالی گه وره وه - ک.م.) زور
 خراپ شکینران. میر به درخان هیزه که ی خوی کشانه وه دیاربه کرو له ویشه وه بۆ
 جزیره که لکی له شکاندنی تورک وه رگرت بۆ نه وه ی سنووری ده سه لاتی بگه یینیتنه
 هه کاری و لییره یش (خه لکی ناوچه که - ک.م.) به گهرمی پیشوازیان لیی کرد.

نه مه ئینزاریک بوو بۆ ده روانی بالا که له وه ترسا ناوچه کانی تری
 کوردستانیش بیته ژیر سایه ی ده سه لاتی به درخان. عومهر پاشا کرایه مارشالی
 نه نادول و فره مان ی درایی له شکرک پیکه وه بنی و دژی میری کوردان بگه ویتنه پی.
 تورکه کان له دیاربه کر کۆبوونه وه له ویتنه دژی میری کورد که ویتنه پی. شه پی
 بی نه نجام ⁽¹⁸⁾ (**)، ده سستی پیکرد، به لام به درخان ناچار بوو بکشیتنه وه قه لای
 ئیفراک (Evrak)، دوی چهند مانگیک به رگریش قه لاکه که وت و له وی ده وریه ری
 شه ش مانگ مایه وه و ئینجا دورخرایه وه (دورگی - ک.م.) کریت.

رێگه درا به میر به درخان دوو سه د که س له پیاوه کانی له ته ک خۆیدا به ریتنه
 کریت، نه وان ی پۆلیکی گه وره یان له دامرکاندنه وه ی پاپه رینی سالی ۱۸۵۶ ی
 گرێکه کاندایینی. له پادداشتی نه وه دا به درخان هیترایه وه نه سه موول و رێگه ی
 پیدرا له وی نیشته جی بیت.

سالی ۱۸۶۶، وانا دوی ده سال، به درخان تا کۆچی دوی له سالی ۱۸۷۰ دا
 له دیمه شق نیشته جی بوو. به درخان پاشا، له گوندی سالحیه، که سه عاتیک له
 دیمه شقه وه دور، به خاک سپیدرا، کۆره که ی نزیک گۆپی به ناوبانگترین کورده
 که سه لاهه ددینی نه یوبیه. ^(**)

(18) نه و زاره وه به له ده قی پۆژانه که دا به م جۆره یه Battle was indecisive که واتای ((المعارک
 غیر الحاسمه)) ده گه یینیت.

(*) ((راستتر قه لای ئاروخ بووه. تیبینی: عه بولفه تاح بۆتانی (بکۆر) له سه ر چاپی یه کم ی نه م کتیه - ع. زه نگه نه))

(**) ((راستتر به درخان له سالی ۱۸۶۹ دا کۆچی دوی کریمه، کۆره که یشی نزیک گۆپی مه ولانا خالیدی نه قشبه ندی
 بووه، که ئه ریش هه رکورده. تیبینی: عه بولفه تاح بۆتانی (بکۆر) له سه ر چاپی یه کم - ع. زه نگه نه))

به درخان نه وهت کوپی دواى خوى به جى هيشته. ئه م به ماله گوره به هميشه به نانه وهى بزوقنه وهى دژ به حوكمه تى عوسمانيه وه خهريك بوون. شفره به كى توركى تاييه ت به به درخان هه به (كه ده قه كى ده لىت-ك.م.) گشت به درخانيه كان، پايه و مه قام و توانايان هه رچيبه ك بىت، گيرده دى دورخستنه وه به ندى و نه ساره ت بوون⁽¹⁹⁾. (ل ٥٣).

به پى زانباريه كانى ميجر توييل به درخان پاشا ((له دوا سالى ژيانيدا له پيناو به كگرتنى ولاته كهيدا روى كرده رووسيا. نه و دوو به درخانيه به به گرمى دوى نه م شه پوله كه وتن كاميل به گ و عه بدولر ه زاق به گ⁽²⁰⁾ بوون، سالى ١٩١٧ نه و دووانه له لايه ن رووسيا وه كرانه واليسى به دليس و نه رنڤوم. سالى ١٩١٨ عه بدولر ه زاق به گ له لايه ن توركه كانه وه ده زگير كراو له موسل به ندى كرا، ده لىن كاميل به گيش له تفليس (جورجيا-ك.م. به) ((ل ٥٤).

له هه مان لاپه ره په نجاو چواردا توييل نه م زانباريه تى ده ربارى به درخانيه كان له دواى شوقشى توركه لاهه كانى سالى ١٩٠٨ وه بۆ تومار كړووين.

((سالى ١٩١٠ حه سين پاشاو حه سن به گ بوونه نوينه رى كوردستان له په رله ماندا، به كسهر دواى هه لباردينان فه رمانى گرتنيان ده رچوو، نه وانيش په ناين برده به ر ناوچه شاخاويه كان و له وى شش مانگيان به ئاواره يى برده سهر. توركه كان حه سين پاشايان ده زگير كړو به دزيه وه كوشتيان^(*). به كيك له وانى

(19) له ده قى پڙانه كه دا وه ما هاتوه:

((There is a special group for Badr Khan in the Turkish cypher. All Badr Khans of any ability and energy have suffered exile and imprisonment)), --((Diary of Major Noel on Special Duty in Kurdistan))P.53.

(20) شايانى گوته عه بدولر ه زاق به درخان به ر له جهنگى به كمى جيهان مه شخه لى كورد به تى به ماله كى به سهر كه وتوى گه يانده كوردستانى پڙه لات و به كم كمه لو به كم قوتابخانه ي كوردى له شارى خوى دامه زانده، قوتابيانى نه و قوتابخانه به به پى لاتينى ده ياننوسى.

(*) ((دياره نه م بۆچوونه ي كوشتنى حه سين پاشا ليره دا راست نييه، به لكو نه و زاته دواى نه شته رگه رى به مردنى خوى كوچى دواى كړووه، نه و هه والو وینه كى له ژماره (٢) و (٣) گوفارى (بلځى كورد) بلاو كراوه ته وه -ع. زهنگه نه)).

له شاخ له گه لیدا بوون و ناوی سلیمان به گهو ئه ویش به درخانییه، سی سال دواى ئه و
 دهره دهره ی مایه وه و نه نجام له ده رگول له لایه ن سیخو په کانی ئه و په حمان ئاغای
 شه پناخه وه، که دوژمنی باوه کوشته ی به درخانییه کان بوو، ده زگیر کرا)) (ل ٥٤).

له لاپه رده ی دواتری پوژانه کانیدا میجر نوییل دهر باره ی عه بدولپه حمان به گی
 به درخان، که وا دیاره یه کیک بووه له ههره مۆدیرینه کانی ئه و بنه ماله یه و ماوه یه ک
 سه رنووسه ری (کوردهستان) یه که م پوژنامه ی کوردیی و یه کیک له ئه ندامانی
 وه فدی کوردیی بووه بۆ یه که م کۆنفرانسی تورکه لاهه کان که پوژی چواری
 شوباتی سالی ١٩٠٢ له پاریس به ستر، دهر باره ی ده لیت:

((عه بدولپه حمان به درخان یازده سالان له سويسره ژیاوه هر له ویش ژنیکی
 سويسره یی هینا^(*)، ده لێن پیاویکی زۆر دووربین و دونیادیده و خاوه ن دیدو
 بۆ چوونی پیشکه و تنخوازه، له کاتی شه پی نیتوان تورک و یونانییه کاندا کرایه
 موته سه ریفی ئایدن، له ویش زۆر باش په فتاری کردوه)) (ل ٥٥).

به ر له وه ویش نوییل ئه م هه واله نه بیستراوه مان پی پاده گه یینیت: ((هوکه ته ی
 تورکی به رانه به ئه و زه ره رو زیانه زۆره ی به ر مال و مولکی به درخان که وتوه
 به رباری داوه مانگانه دو سه د لیره ی تورکی ته قاویتی بۆ بنه ماله که ی
 به رپه ته وه))^(***) (ل ٥٤).

(**) ((ئو ژنه سويسریه ناوی (ئیلیزابیت) بووه و له مالباتیکي ئه ریستوکرات بووه، بنقره:
 رۆژنامه نووس (گوفار) ژماره (٨) ٢٠٠٦ - دیداره ک ده ل مالمیسانژ - ع. زه نکه نه)).

(***) ((له باره ی ئه و به رپه پاره یه و چۆنیه تی دابه ش کردنی له نیتوان میراتگرانی به درخان پاشا،
 بنقره: مالمیسانژ، بدرخانیه جزیره بوتان، ترجمه: شوکر مصطفی، ارییل ١٩٩٨ - ع. زه نکه نه)).

عەبدولرەحمان بەدرخان (١٨٦٨-١٩٢٦)

خاوەنی یەکەمین رۆژنامەی کوردی لەگەڵ ئیلێزابیتی هاوسەری و منداڵەکانیان
(نەم وێنەیە دیاریی مالمیسانژە و لە ژمارە ٨ی "گۆفاری رۆژنامەنەووس" دا بڵاوکراوەتەوە)

دوا بەشی راپۆرتەکەی مێچەر نۆبییل تەرخان کراوە بۆ بابەتی شیوازی
سەرژمێرکردن لەلایەن تورکەکانەوە کە بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩٠٥ دا دەستی
پێکردووە، ناوێشانی ئەو بەشە بەم جۆرەیە:
(راپۆرت دەربارەی سەرژمێرو ژماردن لای تورک)⁽²¹⁾ (ل ٥٦-٥٧).

(21) ((Report on Turkish Census Figures)), ((Diary of Major Noel on Special Duty
in Kurdistan)), PP. 56-57.

پاشکۆی دووهم

پۆژانه کانی تۆییل

پۆژانه کانی میجر تۆییل، دواى نۆژده لاپه پهی دووهم، بۆ پاشکۆکانی تهرخان کراون (٧٦-٥٨٧). ((پۆژمهیری کوردی Kurdish Galendar)) ناوونیشانی به کێک لهو پاشکۆیانیه که له سه ره تادا ناوی مانگه کانی به ئینگلیزی و تورکی و کوردی به م جۆره تۆمار کردووه⁽²²⁾:

تورکی	کوردی
کانونی ئه وه ل	کانون پاشی
شوبات	گایجوک ⁽²³⁾
مارت	ئادار
نیسان	نیسان
مایس	گولان
حه زیران	حه زیران
ته موز	ته رماه
ئاوستۆس	ته باخ
ئه یلوول	ئیلول یا ئیلول
ته شرین ئه وه ل	چریا باری
ته شرین ثانی	چریا پاشی
کانون ئه وه ل	کانونا باری

به هار، به لای کورده وه، له یه کی مارت ه وه، و اتا له سیژده وه به پیتی شیوازی نوێ⁽²⁴⁾، هاوینیش له یه کی حوزه ییرانه وه، و اتا له سیژده وه به هێ نوێ، پایزیش

(22) به پیتیستان نه زانی ناوی مانگه کان به ئینگلیزیش بنوسین.

(23) Gaijuk.

(24) نه و جیاوازییه له جیاوازی کۆنی پۆژمهیری گاورده وه هاتوه.

له يه كى نه يلوله وه، واتا له سيزده وه به هى نوئ و زستانيش له يه كى كانونى به كه مه وه، واتا له سيزده وه به پي شيوانى نوئ دهست پي ده كه ن.

كورد مه به ستیان له چله ی زستان ساردترین پوژانى زستانه، مه به ستیان له چله ی هاوین گهرمترین پوژانى هاوینه...)) (ل ٦١). دوا به دواى نه وه توپیل نه و فولكلوره كوردییه باوانه ی دهرباره ی كەش و ههوا تۆمار كردوه كه له ناو كورده واریدا باون و كردووشنى به ئینگلیزی. (ل ٦١-٦٢).

ئینجا میجر توپیل نزیکه ی یازده لاپه په ی پاشکوکانى دووهم پوژانه کانی بو نه م بابه ته ته رخان کردوه: ((خوو و په وشتی کوردان چۆن له په ندو قسه دانسقه کانیاندا په نگى داوه ته وه))⁽²⁵⁾ له وه شه دا توپیل سه دو يه ك په ندو قسه ی نه سته قى كوردیى هیناوه ته وه، هه ر يه كه شیانى وه رگيپاوه ته سه ر زوبانى ئینگلیزی، هى وه ك:

١. مړوځ خویندار بیت (واتا دوژمنى هه بیت - ك.م.) قهردار نه بیت، هه لبت مه به ستي نه م په نده نه وه يه بلتت نه وى غيره تدار بیت هه رگيز رتگه نادات قهردار بیت.
٢. جانا مړوځ دهركه ویت، ناڤا مړوځ نا دهركه ویت (واتا باشترا وابه مړوځ گيان له دهست بدات نه ك ناوى بزپیت - ك.م.).

٣. دژمنا بابی نابه دۆستا كوپی.

٤. نه گهر دۆست هه زار با كه مه، نه گهر دوژمن يه ك با زۆره (لاى خۆمان ده لئین: هه زار دۆست كه مه، دوژمنیك زۆره - ك.م.).

٥. مرن میوانی هه مى كه سییه.

٦. مرن مرنه خپه خپه چیه (لاى خۆمان ده لئین: مردن مردنه لنگه فرتی چیه - ك.م.).

٧. هه ر پیغه مبه ره كى دوعا ل جانا خوه گریه (واتا هه موو پیغه مبه رتک به ر له هه مووان دوعای بو گيانى خوی کردوه - ك.م.).

(25) ((Diary of Major Noel on Special Duty in Kurdistan)), PP. 63-73.

۸. وهكى هيرچ پير دبت قوته يله⁽²⁶⁾ پيڊه كه نين (واتا كاتيك مام وړچ پير ده بيت مشكوله پيى پيڊه كه نى. لاي خوښمان ده لّين: گورگ كه پير بوو ده بيتته مه سخره ي سه گان-ك.م.).

۹. تو دهره كه سى نه كوتى كه س دهره ته ناكوتى (واتا نه گه ر تو دهرگه ي كه س نه كوتى كه سيش دهرگه ي تو ناكوتى-ك.م.).

۱۰. بولبل دانان قه فه زى زير كره گازى ناخ وه لات ناخ وه لات (واتا: گه ر بولبول بخه يته ناو قه فه زى زير وه هه ر ده خوينى ناخ ولات ناخ ولات-ك.م.).

۱۱. شام شه كره ولات شيرينتره (واتا: ولات-نيشتمان شيرينتره وه كه له شام به شه كره وه-ك.م.).

۱۲. ولاتا من نينا

نيزاما قانونا وه لاتا ژورينا

كه سهره دلا من وه لاتا ژورينا

(واتا: نه م ولاته ولاتى من نيبه، چونكه نيزام و ياسا كه ي هى ولاتى ژيرين، يا نزمه، به لام قه لاي دلى من ولاتى ژورينه، واتا ولاتى شاخاوييه كه دياره مه به ستي كوردستانه-ك.م.).

۱۳. بيانى بدى گزشتى جانى عاقبه ت په شيمانى.

۱۴. ژن ستوونا مالييه (لاي خوښمان ده لّين ژن كوله كه ي ماله-ك.م.).

۱۵. ژن و مير ته فرو بهير (واتا ژن و ميرد، ته ورو خاكه ناز، دياره مه به ستي نه م په نده ش نه وه يه بللى ژن و ميردى ته با مه گه ر گورپ ليكيان بكا، چونكه ته ورو خاكه ناز بؤ گورپ هه لگه ندين به كار دّين-ك.م.).⁽²⁷⁾

(26) له ده قى پړژاندها وشى قوتيله هاتووه هه ر له وښدا ميجر نوييل به م جوړه نه و په نده كوردييه كړدوته ښنگليزى:

((When the bear grows old the cubs laugh at him)), Ibid, P. 65.

وشى cub يش له فهره نگدا مشكوله يه.

(27) به پيى وه رگيران و ليكدانه وه كه ي ميجر نوييل وشى Bair خاكه نازى لاي خوښمان ده گه بيتيت. Ibid, P. 68

۱۶. مېر چەمە، ژن گۆمە.

۱۷. ل ژنا نه گه پال خزما بگه پرا (مه به سستی نه وه یه خزم و که سوکار چۆن بن هاوسه ریش وهك نه وان دهرده چیت، په ندیکي لای خوشمان هه یه، ده لیت: پیم بلی باوکت کتیه پیت ده لیم تو خوت کیت - ک.م.).

۱۸. ژن قه لایه مېر قه لایه (واتا ژن قه لایه، مېرد شوورایه - ک.م.)⁽²⁸⁾.

۱۹. هندی ژن هندی ژان

هندي مه لحه ما دلانن

هند خانما کوپو پانم

(فۆلکلۆره دهرباره ی هاوسه که هه یانه ژین و هه شیانە ژانن، هه شیانە دهرمانی دلانن، هه شیانە ته نه ا بۆ نه وه ده ست ده دن بیانخویت، دیاره مه به ست له وه یه به تالان، به لام له بهر نه وه ی شوخن بۆ هاوسه ر ده بنه میوانی شه وان - ک.م.)⁽²⁹⁾.

لیره دا، واتا له هه مان لاپه ره شه ستونۆی پۆژانه کانیدا، مېجره نۆییل دهرباره ی سینکس (کاری سه رجی) له ناو کورده واریدا نه م تیبینییه ی بۆ تۆمار کردوین: ((له ناو کوردا ئافره تی خراپ و وشه ی (قه حبه) نییه، که بیانه وی نه و وشه یه به کاربه یتنن، وهك په مز به ته وسه وه له پۆژه لاتى کوردستان وشه که به فارسی و له باکووریش به روسی و له باشووریش به عه رب و له پۆژئاواش به تورکی))⁽³⁰⁾.

۲۰. میغان میغانا خودیتنه.

۲۱. رزقیت میغانان ل سه ر خودیتنه.

(28) ده قی په نده که له پۆژانه کاندایه جۆره یه: ((A woman is a castle, men the besiegers))
نۆییل به رانه بر وشه ی (قالی) (besiegers) داناوه که له وشه ی besuege موه هاتوه، یه کتیک له واتاکانی besiege یش ئابلوقه یا چواره دهره دانه. Ibid, P. 80

(29) Ibid, P. 69.

(30) Ibid, P. 69.

۲۲. میغانا درهنگ شیو له سهر خویا (واتا میوانی دهرنگانی شیوی له سهر
خویه تی-ک.م.).

۲۲. خزمه تی بکه ژ پیران پا وه کی پیر دبی خزمه تی ببینی (واتا خزمه تی پیران
بکه تا که خویشت پیر بووی خزمه ت ببینی-ک.م.).
به پتی نوییل گه لیک له په ندی کوردی له گه ل په نده نه وروپاییه کاندایک
ده چن و نه م نمونانای خواره وه ده مینیتته وه:

((نه پله نگ دشیته خلقه تا وه بگوریت نه عه بدی رهش))، یا ((کهنگی پشک
له مال نییه، مشک به که یفا خه وایا-ک.م.))، لای خویشمان ده لئین ((پشیله له مال
نییه مشکان تللیان-ک.م.)) یا (موش ته گبیر کرن گوتن زهنگه له بکه نه
نه ستوی پشک) (واتا گهر مشک ته گبیر که ریته ده لئیت زهنگوله بکه نه ملی پشیله-
ک.م.)، یا ((من داره ک دایه ناو چهرخا وی)) (واتا من داریکم خسته ناو چهرخی
نه وه وه-ک.م.).

بو سهرنجی کوردیش دهر باره ی دراوسیکانیاں میجر نوییل نه می
میناوه ته وه:

((گهر دی هه بوویا پادیشاه ییک
لایق بدییا خودی کولامه ک
نه لبه ته ده بوومه ژئی به ختییک
پژم و عهره ب و عه جه م ته مامه ن
هه موویان ژ مه پا دکر غولامیی)) (ل ۷۲).
واتا:

((نه گهر هه مانبوویا پادیشایه ک
خودا لایقی بدیبا یه تاجیک
هه لبه ت ده کرایه وه چاره ی به ختم
پژم و عهره ب و عه جه م ته مامه ن
هه موویانم ده کردنه غولامی

(ئەمەيش دەبىت بەيتەكانى ئەحمەدى خانى بن و وەك پەند كەوتبەنە سەر زارى خەلكى كوردستانى باكوور-ك.م.)^(۵).

دوا بەدواى ئەمە مېجەرتۆيىل بە جيا ھەلوپىستى كوردمان بەرانبەر نەتەو ھە
دراوسىكانىيەو، لە گۆشە نىگاي پەندەكانىيانەو، بەم جۆرە بۆ باس دەكات و
دەلەيت:

ھەلوپىستى كورد بەرانبەر تورك

كورد لە قوولتەين و ئەستورەين پق بەولاو ھىچيان بەرانبەر تورك و ھەموو
كارەكانيان نيە، بۆيەكا دەلەين:

۱. وەكى خەبەر پۆمىيان (واتا وەكو وەتى تورك-ك.م.).
۲. خودى چ كەسى نەكان بەندا پۆمىيان.
۳. وەكى دىرافى پۆمى (واتا وەك باج و سەرانی توركەكان، كە كورد بۆ شتى
بى فەپو بى نرخ بەكارى دەمەنەت-ك.م.) (ل ۷۲).

ھەلوپىستى كورد بەرانبەر فارس

مېجەرتۆيىل، لەم بەشەى پۆژانەكانىدا، دەربارەى ھەلوپىستى كورد بەرانبەر
فارس، دەلەيت: پقيان لە دوو پويان دەبەتەو، بۆيەكا دەلەين:

(*) ((دەقى شىبەرەكانى خانى بە پچرپچى و شىبۆينراوى وەرگىراو، ئەمانەى خواو ھە راستىيەكەتى:

گەردى ھەبويا مە پادشاھەك	لائيىق بدى يا خودى كولاھەك
نەعەين ببويا ژبى وى تەختەك	زاھر ھەدبوو ژبى مە بەختەك
ھاسل ببويا ژبى وى تاجەك	ئەلبەتە دىقەمە ژى رەواجەك
لە شوپىنكى دىكەدا دەلى:	

گەردى ھەبويا مە ئىتفاقەك	فەكرا بكرا مە ئىتقىادەك
بۆم و عەرەب و عەجەم تەمامى	ھەميا ژمە پا دكر غولامى - ع.زەنگەنە))

۱. وەكى شىرى عەجەمان (مەبەستىيان ئەۋەيە كە شىرى عەجەم ھەردوك لاي تىژە، بۆيەكا ئامادەيە ۋەك يەك، ھەمان كات و بى جياۋازى دۆست و دوژمنىش بېئىكىت-ك.م.).

۲. ۋەكى عەسكەرا عەجەمان (بۆ ھەمان مەبەست بەكارى دەھىن-ك.م.).

۳. ۋەكى عەجەم قەلەۋە (دەبى مەبەستىيان ئەۋە بى لەسەرحسىبى خەلگ باش دەلەۋەپن-ك.م.) (۷۲ل).

ھەلوئىستى كورد بەرانبەر عەرەب

مىجەر تۆيىل بۆ عەرەب دەلەت: كورد رقىان لەۋەيانە، كە بە چاۋى ئاغاۋ تۆكەر، رەفتار لەگەل خەلگى دىدا دەكەن، بۆيەكا لە پەندەكانىاندا لەبارەيانەۋە دەلەت:

۱. دىيژن بۆ عەرەب ئەۋ دەپنە سەر عەبا.

۲. عەرەب ۋەك مىش ھەندى كىش دەكەن ھەر دىنە پىش (۷۲-۷۳).

ھەلوئىستى كورد بەرانبەر گاۋرەكان^(*)

دەلەت ھەستى كورد بەرانبەر ئەرمەن لە ھەستى دانىشتۋانى ئەۋروپاي پۆژھەلات و ئەۋپەپى پۆژھەلاتى لەندەن بەرانبەر جوو دەكات، بۆيەكا دەريارەيان دەلەت:

۱. نىنۆك قەلە، مەبەستىيان ئەۋەيە بلىن ئەرمەنى ۋەك نىنۆكى پەنجە پىسەۋ جىگەى بپوا نىيە.

۲. ھەسپى قولىسىيە، تولە مارە، قەلە لاي مەبە ئەۋلە، دەلى مەبەستىيان لەۋەيە بپوايان پى نەكەيت. (۷۳ل)

بەپپى پۆژھەكانى مىجەر تۆيىل كورد ۋەك خۇيان دەپواننە نەستورەكان بۆيەكا دەلەت:

(*) ((پىمۋايە دەبوو ناۋونىشانى ئەم بەشە، ھەلوئىستى كورد بەرامبەر (ئەرمەن) بپوايە، چونكە لە دەقى تىكستەكاندا ديارە مەبەستىيان لە (قەلە) ئەرمەن بوۋە، نەۋەكا گاۋرەكان. -ع.زەنگەنە)).

۳. نافه پنا مه موویه که، نافه پنا مه فلا چیا به که، ده لای مه به سستیانه بلین تاکه موویه ک نیمه و نه ستورییه کان لیک جودا ده کاته وه، به لام شاخیک نیمه و نه رمن لیک جودا ده کاته وه.

۴. هیجه تا سرگینان^(*)، دچنه گوندا ماخینان.

واتا نه گهر به کیک بیه وی بۆ شتیک سووته مه نی بجیته گوندیکی نه ستوری له وانیه بشیه وی کیژیک ببین.

له کۆتایی ئه م به شه ی پۆژانه کانیدا میجر نوییل^(*) ده لایت کوردی سووننه ی توندپه و مافی نه وه یان نییه کچه گاوری بهین، به لام چونکه به ک ده چن بۆیه کا دلاری له نیوانیاندا باوه (ل ۷۳).

(*) ((سیرگین: ریخی چیل (مانگا) کانی که وشک بوو بیته وه، له لای نیمه پتی ده گوتری (سه رگین)، نه وه جارن بۆ سووته مه نی به کار ده هینرا، ژنان ده چوون له چۆله وانی کویان ده کرده وه و بۆ نان کردن به کاریان ده هینا، پیموایه له سلیمانی و ده وری به ی پتی ده لین (ته پاله)، نه و پیتناسیه په حیمه مه لا زاده ی هاوسه رم بۆی کردووم - ع. زهنگه نه)).

(*) ((مهروه ما کتیبی "یادداشته کانی مه یجر توئیل له کوردستان" وه رگیندراوی (حسین ئه حمه د جاف و حسین نیرگسه جایی) به، که دیار نییه کتیبه که کی چاپکراوه، به لام مۆله تی سالی ۱۹۸۴ ی پیوه به، ندره ی نه و په نده پیشینه ی سهره وه م له گه ل په نده کانی ناوه رۆکی ئه م کتیبه به راورد کردووه.

له لایه کی دیکه وه له ناوونیشانی ئه م کتیبه دا، دووخال سه رنجی راکتیشاوم، به کتیکان سهره تایی ناوونیشانی کتیبه که، به یادداشت تۆمارکراوه، دیاره نه مه شیان هه له یه و وه کو د که مال مه زهر لیک دیاره ته وه (Diary) مانای رۆژانه ده که به نیت، نه وه ک یادداشت. له لایه کی دیکه وه ناوه که ی "توئیل" یان به "توئیل" نویسه و، نه مه شیان نیمه ی خسته گومانه وه، بۆیه له م باره یه وه پرسمان به کاک "حسین فه یزوللا جاف" کرد، که نه ویش شاره زاو ئینگلیزی زانیکی لیه و شاره یه و بابه تیکیشی به ناوونیشانی (البدرخانین فی یومیات المیجر نویل) له هه رسی ژماره ی (۱۶۶۸، ۱۶۷۰، ۱۶۷۳) ی رۆژنامه ی (الاتحاد) ی رۆژی ۲۹/۱-۱۰/۶-۲۰۰۷/۱ بۆ لۆکردۆته وه، دیاره نه ویش ناوه که ی وه کو نۆی ئه م کتیبه ی نیمه ی پی راسته ر بو- ع. زهنگه نه)).

دوا وشه

باوه پناکه م هەر رووناکبیریکی به ویژدانی کورد یا بیانی، ئاگاداری پۆژانه کان و گهشت و یادداشت و بۆچوونه کانی به لگه نامه نهینیه کانی میجر توییل بیت ده رباره ی پرسی کوردو دواپۆژی کوردستان به دل پیزی ئه و پیاوه نه گرت. لیره دا په نا ده به مه بهر نمونه یه کی له بار. بیتگومان نه وه ی به درخان بی نه ندازه خزمه تی نه ته وه که یانیا ن کردووه و تا ئیستا به لگه ی زۆرمان ده رباره ی ئه و پاستیه هیناوه ته وه. یه کێک له بهر مه بهر بلۆکراوه به نرخه کانی میر جه لاده ت به درخان (هه ره کول ئازیزان) ئه و کتیه به تی که سالی ۱۹۳۰ له قاهره به ناوی خواسته نیی بله چ شیرکووه به عه ره بی و فره نسی به ناو نیشانی (پرسی کوردو... پابردوی کوردو ئیستایان)⁽³¹⁾ بلۆی کردۆته وه، بۆ خۆم ده رباره ی بایه خی ئه و بهر مه به له ((میژوو)) دا گوتمه:

(القضية الكردية)، یه کێکه له بهر مه بهر هه داره کانی جه لاده ت به درخان که سالی ۱۹۳۰ به فره نسی و عه ره بی به ناوی دوکتۆر بله چ شیرکووه بلۆی کردۆته وه. له و کتیه دا که عه ره بییه که ی ۱۱۲ و فره نسییه که ی ۵۶ لاپه ره یه، جه لاده ت به درخان به جوریکی پیکوپیک پوخته ی میژووی کۆنی کوردو بلۆبوونه وه ی ئایینی ئیسلام له کوردستاندا و ده وری گه لی کورد له ژیا نی ژیا ری ئیسلام و زمان و ئه ده بی کوردو خه بات و پا په پینه کانیانی تۆمار کردووه. ئه و کتیه که بۆ خۆی یه کێکه له بلۆکراوه کانی ((گۆمه له ی خۆییون)) هه مان کات سه رچاوه یه کی په سه ن و نایابه ده رباره ی ئه و پیکخراوه که جیگای له خه باتی نه ته وه یی گه لی کوردو چالاکییه کانی رووناکبیرانی کوردستاندا دیا ره⁽³²⁾.

(31) الدكتور بله چ شیرکو، القضية الكردية، ماضي الكرد وحاضرهم، القاهرة، ۱۹۳۰.

Docteur Bletch Chirguh, La Question Kurde. Ses origines et ses causes, Le Caire, 1930.

(32) که مال مه زهه ر، میژوو. کورته باسێکی زانستی میژوو و کوردو میژوو، به غدا، ۱۹۸۳، ل ۱۸۹.

وینەى جەلادەت و كامەران بەدرخان وەكو لە نەرشىفى رۆژانەكانى نوێىلدا ھەلگىراوھ

جا دلىام نەگەر جەلادەت بەدرخان فرىا بکەوتايە ھەموو نووسىنەكانى مېجەر
نۆيىل بخوینىتەو، بىگومان ئەو کتیبە ناوازیەى ناوازتر دەبوو (*).

(*) ((بەر لە کوتایى ئەم بابەتە بە پێویستى دەزانم ئەمەيش بۆ مێژوو تۆمار بکەم. پۆڤتکیان لە
گەرەمى ھەلسەنگاندنى دووھم پۆڤانەكانى نوێىلدا بووم کاتیک شاعىرى ھەلکەوتوى نەتووەکەمان
عەبدوللا پەشێو بە تەلەفۆن لە سویدەوھ قسەى لەگەڵ کردم، بە دڵ پێم گوت:
پەشێو، مېجەر نۆيىل شایانى ئەوھى تاویک سەرت لەژێر بستە ئاسمانیکى شینى لەندەندا دانەوینىت و
ناجەگولینەى رازاوەى وەفای کورد لەسەر گلکۆى ئەو سەربازە ونە داينى!!))

هەولێر

سەرەتای سالی ١٩٢٠ لە پۆژانە یەکی تردا

لەپەرە ٢٢٢-٢٤٢ی هەمان فایل کە دوو هەم پۆژانەکانی میجر نوێی تیدا هەلگیراوە بۆ بەشێک لە پۆژانەکانی ئەفسەرێکی تری حوکمەتی بەریتانیا تەرخان کراوە. ئەو پۆژانە یە هە ئەفسەری سیاسیی بەریتانییە لە هەولێر بریتانیە لە دە لەپەرە و باسی هەموو لایەنەکانی ژيانی ئەو ناوچە یە دەکات، کۆتایی کانونی دوو هەمی سالی ١٩٢٠ ئەفسەری ناوبراو ئاردوویە بۆ مەندوبی سامیی بەریتانی لە بەغداو ئەمیش پۆژی پینجی مارت دوو وینە ی لئ ئاردووە بۆ وەزیری هند لە لەندەن⁽³³⁾، ئەمە ی لای خوارووە دەقی وەرگیرانی ئەو پۆژانە یە یە:

(وەرگیراو لە پۆژانە ی ئەفسەری سیاسیی هەولێر⁽³⁴⁾)، مانگی کانونی دوو هەمی سالی (١٩٢٠):

کاتی کێشە ی سوورچی لە ناوچە ی ئاکری (عەقرە) قەوما خۆشەختانە سەرۆکەکانی هەریکی و زاری لە هەولێر بوون، تا تەواو بوونی کێشە کە لەو مانەو. لەو ناچێ ئەوان بە ئاشکرا هەستی لایەنگیری خۆیان بۆ سوورچییهکان دەربڕیی، خودی ئەمیش بەشێکی مەسەلە کە نەبوو. هەموو ئەو سەرۆکانە لایەنگیری خۆیان بۆ میری دەربڕی و ئامادەییەکی زۆریان نیشان دا بکەوێ بەینەو یا لە رێگە ی سوورچییهکانەو، یا لە رێگە ی شێخ ئەحمەدی بارزانەو.

بێگومان پێویستە حوکمەت هەر ماوە نا ماوە یە کە مەودای تەقینەو ی ناوخر بۆ ئارەزووی شارداراوە ی شەپ لای کورد بپەرەخسێنێ ئەگینا لەوانە ی ئەو ئارەزووە بەرووی حوکمەت خۆیدا بتهقیتهو⁽³⁵⁾.

(33) N.A, F.O., 371/5068, Political, Eastern Turkey. File 11, 1920, Extract from the Diary of the Political Officer, Arbil, for the month of January 1920, PP. 233-242.

(34) لە دەقی پۆژانە کە دا ئرییل هاتووە نە ک هەولێر.

(35) لە دەقی ئینگیزییه کە دا وا هاتووە:

هۆزه کانی هەولێر:

سەرۆکەکانی دزەیی دوژمنایەتیی چەکداریی نێوان خۆیان وەلا ناوە و ئێستا کە بە کاریز لێدان و چاککردنی زەوی و زارەکانیانەووە خەریکن. ئەوان لە بریتی ئەوەی خۆیان بە شەپەرەو خەریک بکەن یەکیان یاری دەن ئەو دییان دەدا بۆ لێدانی کاریز، یا دروستکردنی بەربەست و هەلکەندنی جۆگە. جاران وەک چەتە و پێگر ناویانگیان دەڕکردبوو، بەلام ئێستا شانازی بەووە دەکەن کە پارێزگاریی ئاسایشی ناوچەکیان دەکەن و بە دل پشستی سیاسەتی میری دەگرن بۆ قەدەغەکردنی یەكجارەکیی هەلگرتنی چەك لە ناوچەکاندا.

دزەییەکان ئامادەیی خۆیانیان دەربری بۆ یاری دەدانی حوکمەت دژی سوورچییهکان، بەلام مەیلی زۆریان دەربارەو چاکسازییه کشتوکالییهکان دەرنبەری. ئەوان دەتوانن لە ماوەی چوار پۆژاندا سەد و پەنجا تا دوو سەد سوارە ئامادە بکەن، بەلام پتر حەز دەکەن وەک دەشتەکی بژین وەک لەوەی بەو کردارە ناساکارانەو (موەقەدانەو) خەریک بن کە لە کاتی هەلەتەکاندا بۆ دابینکردنی خۆراک و ئامادەکردنی پەناگە دەکۆن.

ئێستەیش کە هێلی شەمەندەفرگە یشتۆتە شەرقەت ژمارەیهکی زۆر لە لادێیهکان دەچنە بەغدا و لەو سەرەووە کەمێک شتومەکی بازەرگانیی لەگەڵ خۆیاندا دەهێننەووە لە بازاری گوندەکاندا بەنرخێکی هەرزاتر دەفرۆشن وەک لەوەی لە بازاری هەولێردا دەفرۆشریت. پاستییەکی ئێستە لە گوندەکاندا بازاری خۆیان هەیە، ئەمەیش خۆی لە خۆیدا دەرەتێکی لەبار بۆ پەرەسەندنی بازەرگانیی پێکۆپێک دەپەخسێنێت.

زیارەتی ئەم دواپیانەو ئەحمەد پاشای (دزەیی - ک.م.) و حاجی پیرداود ناغای (دزەیی - ک.م.) بۆ بەغدا کاریکی یەكجار کاریگری تێکردن. ئەوان دەلێن تەنانت لەندەنیش ناتوانیت لە بەغدا جوانتر بێ و سوێند دەخۆن پۆزی جەژنی

The hill Kurd undoubtedly likes a crap from time to time and if the Government does not give him a chance fighting with it, he will probably fight against it, ((Extract from the Diary of the Political Officer, Arbil, for the month of January 1920)), P. 233.

سەرى سال پتر لە سەد ھەزار سەربازيان لە ناو بازارى بەغدادا بە چاوى خويان ديوە. ھەموو ھەلۆستيان گۆرڤدراو و ھەستى ئامادەى خويان دەردەبەين بۆ جيبە جيکردنى ھەچ شتيك حوكمەت ئارەزووى لى بىت شتيكى زۆرباش دەبىت، بىتوقە ناعەت بە سەرداراني ناوچەكان بگرتت بچنە سەردانى بەغدا ئەوان ئەمانەيان دواى خۆبەدەستە و ھەدانى پەھبەرانى دزەبى لە ئەنجامى ياخي بوونەكەى تەمموزى (سالى ١٩١٩دا -ك.م.) بۆ پەخسا، تايبەت پاش ئەو ھى شەش مانگ دەسبەسەريەكەيان بەسەر چوو.

گەردى:

جەمیل ئاغای گەردى، بەرانبەر ئەو یاریدەبەى لە پەواندز پێشكەشى منى کرد، خەلات کرا، وەك دزەبەكەانىش لە ناو ھۆزەكەیدا دەسەلاتى پەھبەرى پى بەخشا. ھۆزەكانى پەواندز:

لە ماوەى مانگی پابردوودا ھیچ پاپۆرتیک دەربارەى روودانى ھیچ ھەراو بگرتک لە رەواندز نەدراو، دەسەلاتى ئیسماعیل بەگیش⁽³⁶⁾ ھیچ موناڤیسینكى نییە. ھێمنییەكى گشتى بالى بەسەر ناوچەكەدا كێشاو و بازرگانیش گەشەى

(36) مەبەست ئیسماعیل بەگى رەواندزییە كە بەكێك بوو لە رووناكبەرە دونیادیدە ناسراوكانى كورد، (ھامیلتن)ى ئەندازیار لە كتيبە شاكارەكەیدا ((رێگەپەك بە ئاو كوردستاندا)) لە ھەر كوردێك زۆرتر بە شانۆباھوى ئەویدا ھەلداو، بەكێك بوو لەوانەى زۆر نوو پادىۆى ھێنا بە كوردستان، نوێنەرى ھەولێر بوو لە پەرلەمانى عێراقیداو بەكێك بوو لەو شەش نوێنەرە كوردەى پۆڤى چوارى نیسانی سالى ١٩٢٩ یادداشتىكى سەربەخويان، دەربارەى مافەكانى كوردى عێراق، دا بە سەرەك وەزیرانى ئەوسا عەبدولموسى سەعدون، ئەو ھى نەتەو پەرستە توندپەرەكانى شيتگەر كۆرد، ئەوانەى بوونە كالتەجارى پیرەمێردى گەرە، زۆر بە داخو و ئیسماعیل بەگى پەواندزى بوو قوربانى دوو بەرەكەى ھۆزایەتى.

((بۆ پتر زانیارى لەبارەى ئیسماعیل بەگ، بنقەرە: پەراوێزى تەك ژمارە ٦)ى بابەتى پێنجەم لە ١٩٥٣ى ئەم كتيبەدا ھەرچى عەبدولموسى سەعدون بوو لە رۆژى چوارشەمەى ١٣ى تەشرینی دوو ھى ١٩٢٩دا خۆى كوشت - ع.زەنگەنە))

سه‌ندوه. به‌فر رڼگه‌ی نږاني گرتووه. ده‌لښن حاجی نه‌وره‌س له‌گه‌ل برایانی یوسف به‌گدا به‌پیلانگېړانه‌وه خه‌ریکه.
باله‌ك:

حاجی محمده‌د ناغا، له‌کاتې زیاره‌تیدا بڼ هه‌ولېر، خه‌لات کړا. دانېشتووانی مه‌رگه‌ش نه‌بوونه‌ته هڅی دروستبوونی هیچ کښه‌یه‌کی تر بڼ من و به‌شېك له‌و شتومه‌کانه‌ی تالانیان کردبوون گېړاندیاننه‌وه. قادر ناغایش، که جاران هاوپه‌یمانی یوسف به‌گ بوو، ده‌زگیر کړا، به‌لام دواى نه‌وه‌ی به‌لښنی دا له‌مه‌ودوا خراپه‌کاری نه‌کات نازاد کړا.

ناوده‌شت:

ده‌لښن برایانی دایک و باوکی یوسف به‌گ هه‌ریه‌ك له‌په‌شید به‌گ و بېگډوك ده‌ستیان له‌یاریده‌دانی سوورچیه‌کان مه‌لگرتووه‌و وا چاوه‌پوان ده‌کرښت پټوه‌ندیان به‌شېخ نه‌حمده‌ی (بارزان-ك.م.) و تورکه‌وه کردبېت. به‌لام هیچ مه‌ترسییه‌ك له‌و جووته‌ناکرښت. هه‌رچی به‌کر به‌گیشه‌که زېږای یوسف به‌گ په‌شتگیری میری ده‌کات.

سوورچی:

پوژانی هه‌راکه‌ی عه‌قره، سوورچیه‌کانی ده‌شتی هه‌ریر، هیچ جوړه کښه‌یه‌کیان نه‌ناپه‌وه، جگه له‌دوو موختاریان که په‌کښکیان نښتو له‌هه‌ولېر به‌نده، نه‌وی دیکه‌یشیان که برایه‌تی به‌خوی و خاووخیزانیه‌وه له‌زې په‌پونه‌ته‌وه.
هه‌رکی:

نښته هه‌رکیه‌کان له‌ده‌ورو به‌ری دېره‌نښته‌جې بوون و وا پټناچېت نیازی خراپه‌کاریان هه‌بېت. نه‌حمده‌د خان، په‌نجا لیره‌ی تورکی دا له‌بریتی نه‌و که‌لوپه‌لانه‌ی پیاوه‌کانی به‌تالانی بردبوویانن:

هه‌رچی یاوه‌ناغایشه‌پېشنیاری کرد یاریده‌ی حوکه‌ت بدات کاتېك هېزه‌کانی میری هېرشیان برده‌سه‌ر ناوچه‌ی بارزان.

خەيلانى:

عزىزى ھودى Aziz-i-Hudi ، كە سەرۆكى لقيكى ھەركى و خزمى شىخ
عوبەيدوللاى بجىلە لە گەل برازايەكى لە كاتى بۆمبابارانى يەكەمى بجىلدا كوژران.
بە راستى شىخ عوبەيدوللا پياويكى خراپ بوو.
خەيلانىيەكان ھەستيان بە تالانىيەكانى كردبوو. بە شىك لە ھۆزى خەيلانى
ئىستا لە دەشتى ھەرير نىشتەجى بوون و ئەو بەشەكەى تريان لە ناوچەى
ھەوليرن.

شەروان:

جەمىل ئەفەندى كاتى ئىسماعىل بەگى (پەواندى-ك.م.) لەم چەندانەدا
چەند پۆزىكى لە ناو ھۆزى شەرواندا بردە سەر، بە پىي راپۆرتى ئەو ئىستا
شەروانىيەكان ھەموويان ھىمن و ھىچ مەيلىكيان دەرئەپرەو بەدەنە پال شىخ
ئەحمەدى (بارزان-ك.م.) يا فارس ئاغاي (زىبارى-ك.م.) بە پىي قسەى جەمىل
ئەفەندى، ئەحمەد ئاغاي شەروانى، تا وەكو بتوانىت داھاتى مېرى خەركاتەو
داواى جەندرمەى كردوو، لە ئەحمەد ئاغاي خۆشەبەو نامەيەكان پىگەيشتوو
كە تىيدا دەپۆت: فارس ئاغاي بە ياريدەى ژمارەيەك لە مزورىيەكان چۆتە ياريدەى
سوورچىيەكان.

برادۆست:

نامەيەك لە محەمەد سەعید بەگەو گەيشتوو كە ھەوالى بەدیل گىرانى
نامەبەرى ئىسماعىل بەگى بۆ سەيد تەھا تىدايە. محەمەد خزمى يوسف بەگ، بە
پىي راپۆرتەكان ئەو پردى پتوھەندى بوو لە نيوان يوسف بەگ و توركەكاندا.

بارزان:

تا ئەو كاتەى شىخ ئەحمەدى بارزان بە توندى سزا نەدرا ھەميشە لە ناوچەى
پەواندزا ئەگەرى روودانى ھەراو بگرەو بزواندى خەلكەكەى لە ئارادا بوو. بە
ھۆى بارى كەش و ھەواو تەواو مانگى مارت ناتوانىت ھىرشى بکړي سەر.

ياسا و هيمنى و بارودوځى ناوچهى ههولير

دهوروبهري ناوهندى مانگى (كانوونى دووهم-ك.م.) له گوندى تهل كوشاف، له نزيك نه شوينهى زتى گهرهى تيدا ده رښته ديچله وه كوشتار رووى دا. موختارى به شى كوردى تهل كوشاف ميوانتيكى له په نجه رهى ديوه خانى (مالى موختار-ك.م.) وه له لايه ن بكوزيكي نه ناسراوه وه⁽³⁷⁾ كوژان. وا گومان ده كريت بكوزه كه پياوځى عه رب بيت كه ماوه يه كى دوو دريژ خوښ كه وتبووه نتيوانى نه وو موختاره وه، به لام هيچ به لگه، يا شايه تيكي عه مه لى له نارادا نيه.

له گويش دوو سى كارى جهره يى سووك له نزيك سنوورى ناوچه كه وه روویدا. تاوانباره كان نه ناسراون، به لام له وانه يه له و دوو سى گونده نزيكانه وه بين كه بلباسه كانى تيدا ده ژين.

ويړاى نه مانه يه ك دوو سووكه دزىش روويان داوه، هيچ پاپورتنيكيش دهرباره ي روودانى تاوان، نه له هه وليړه وه نه له ناوچه ي پوهاندره وه، نه دراوه. داهات:

مه پو مالانى هركىو خه يلانى له لايه ن موديرى ديړه وه سه رښمير كراون. هركيه كان، چونكه پار باجيان نه داوه، دوو باجيان لى ده سپندرئ، نه نجامى سه رښميره كاش به م جوړه يه:

هركى ۲۳۶۷۳ سه رمه پ.

خه يلانى ۳۴۳۶ سه رمه پ.

به هه رډووكيان ۲۷۱۰۹ سه رمه پ.

نه وهى پتويسته بق ده سته كارپوون له يه كى شوياته وه بق سه رښميرى مه پومالات له هه وليړو له پوهاندر جيبه جى كراوه. فرمانبه رانى ناوچه له و سه رښميريه به رپرسيار دهن، به لام بق هه ر يه كه يان ياريد ده ريك داده نرئ.

(37) له ده قى پښانه كدا وا هاتوه: ((by an unknown assailant))

داهاتی زهوی و زار⁽³⁸⁾:

پاره‌یه‌کی که له داهاتی زهوی و زاری ناوچه‌ی هه‌ولێر کۆنه‌کراوه‌ته‌وه، نزیکه‌ی یه‌ک دهرسیتی کۆی قهرزی داهاتی زهوی‌وزاری په‌واندزیش تا کانونی یه‌که‌می (سالی ۱۹۱۹-ک.م.) کۆکراوه‌ته‌وه، وه‌رگرتنی ئه‌و داهاته له ناحیه‌ی دیره‌ش باش به‌پێوه ده‌چی.

کارگێڕی:

دوای داخستنی دایه‌ره‌ی سیاسی باتاس، دیره‌و ده‌شتی هه‌ریر (هه‌ریر) به هه‌مان شتوای ناحیه‌کانی تری ناوچه‌ی هه‌ولێر ئه‌وانیش کرانه ناحیه. یه‌حیا به‌گ، به‌مودیری مایه‌وه‌و کاتێک و سێ قۆلچیش بۆ یاریده‌دانی دانران. په‌یمانیش دراوه پشکنه‌ریکی داهات بۆ ناوچه‌که دابنێ، هیوادارین به‌م زوانه‌ بگاته‌جی. وه‌قف:

به‌پێوه‌به‌ری وه‌قف نییه، به‌پێوه‌بردنی سه‌رجه‌می کاروباری وه‌قف خراوه‌ته ده‌ست موفتی که مووچه‌یه‌کی باش وه‌رده‌گرێ و هیچ کارێکی نییه بیکات. خویندن:

نه‌خۆشخانه کۆنه‌که‌ی (هه‌ولێر-ک.م.) چۆل کراوه‌و بیناکه‌ی ده‌کرێته قوتابخانه. هه‌رچی به‌شه سه‌ره‌تاییه‌که‌ی قوتابخانه‌که‌یه له شوێنه‌که‌ی خۆی، واتا له‌قه‌لا، ده‌میتێ چونکه زۆریه‌ی قوتابییه‌کانی له‌و نزیکانه ده‌ژین و بۆ منداڵه‌ بچکۆله‌کانیش هه‌روا ئاسان نییه بێنه‌ خوارێ بۆ دامینێ گرده‌که، به‌لام به‌شه ئیبتیدائیه‌که‌ی ده‌چێته خانویه‌ره‌یه‌کی نوێوه.

به‌لام ئه‌و خانویه‌ره‌ نوێیه‌ی بیرمان لێ کردۆته‌وه گه‌لێک نزمه‌و ته‌پوتووشیشی زۆره، بۆیه‌کا ژماره‌یه‌ک پێشینیازی جیاواز بۆ چاک کردن پێشکه‌ش کراوه، به‌لام تا ئێستا هیچ بریارێکی کۆتایی ده‌رباره‌ی ئه‌و بابته نه‌دراوه‌و ده‌بێ گه‌توگۆ له‌م باره‌یه‌وه له‌گه‌ڵ کارمه‌ندیکی به‌شی خویندندا بکری که چاوه‌پوانین به‌م نزیکانه بگاته هه‌ولێر.

(38) جێگه‌ریکێمان به‌ هێله‌کانی ناو پۆژانه‌کانی ئه‌فسه‌ری سیاسی هه‌ولێر نه‌کردوه‌وه، واتا له‌ ده‌قی پۆژانه‌کاندا چۆن و له‌ کۆی، له‌ که‌نار، یا ناوه‌ندی لا‌په‌رده‌که‌دا هاتوون ئیمه‌یش وه‌هامان داناون.

سەريازىي:

پۆڭى بىستوسىيى كانونى دوو مى (سالى ۱۹۲۰-ك.م.) بارەگاي ھەشتاو ھەوتى (سەريازە-ك.م.) پەنجابىيەكان لە ھەولير كشاوئەتو، ئىستاكە تەنھا حامىيەك ماوھ كە لەسى فەوج پىكھاتوو.

شارەوانى:

پۆڭى بىستوچوارى (كانونى دوو مى ۱۹۲۰-ك.م.)، ئەنجومەنى شارەوانىي ھەولير بۆ دانانى بودجەى سالى داماتوو كۆبۆھ.

ئەو بابەتە سەركىيانەى سەرنجيان پاكىشا دەريارەى رىگەوبان برىتين لە جۆگەلەيەكى بەرىن كە لە ناوھەندى شەقامەكە دپ دەدات، پىشنيار كراوھ ئەو جۆگەلانە پىر بكرىنەوھ رىگەوبانەكان لە ھەردووك سەروھ بەرھەو ناوھپاست خوار بكرىنەوھ تا باراناوى تىدا گىر نەخوا.

ئەفسەرى تەندروسىيى موسىل لە كاتى ھاتنى ئەم دوايانەيدا بۆ ھەولير نەخشەيەكى داپشت سەبارەت بە پىڤڤەى ناوى خواردنەوھى شار. ئەو پىڤڤەيە برىتييە لە دامەزراندنى تانكييەكى ناوھەندىي (مەركەزى گەورە)، وىراى ژمارەيەك تانكيى پچووك لە ھەريەكك لە گەپەكەكانى شاردە بە قەلاوھ، ئاويش لە تانكى گەورەكەوھ پاگويزىتە تانكييە گچكەكان، ھەلبەت ئەم كارەيش لەلايەن دانىشتووانى شارەوھ بەرز دەنرخىنرەت. ژمارەيەكى زۆر لە رىگەوبانىش لە قۇناغى دروستكردن دان، بەلام ئەم كارە بە ھۆى بارانى زۆرى ئەم دوايانەوھ دواكەوت.

نەخۆشخانە:

بەھۆى گەلىك ئالوگۆپى سەريازىيەوھ كە بوونە ھۆى كەم بوونەوھى ژمارەى ئەو ئەفسەرانەى لىرەن، بۆيەكا ئەو بالەخانەيەى ئەوانى تىدا دەژيان ئىستا چۆلە. كەلك لەم دەرفەتە وەرگىرا بۆ گواستەوھى نەخۆشخانەى (ھەولير-ك.م.) بۆ ئەوىو بەو جۆرە قوتابخانەكەش دەچىتەوھ شوپنەكەى جارانى وەك پۆڭانى تورك. بالەخانە نوپىيەكەى نەخۆشخانەكە لە بارىكى باشدايەو زۆر لەو خانووە باشترە كە ئىستا تىپدايە، ھەرچۆن بى كەوتۆتە قەراغ شارەوھو ئەوھيش بە باشتر زانرا لەبارى تەندروسىيەوھ بۆ ناساغانى دەروھەى شار⁽³⁹⁾.

(39) N. A., F. O., 371/5068, Extrat from the Diary of the Political Officer, Arbil, for the month of January 1920, PP. 233-242.

بابه تی چواره م

ناودارانی کورد

سالی ۱۹۱۹

هه ئېت ئینگلیزه کان، له گەل تەواو بوونی جەنگی یەكەمی جیهاندا، مەبەستیان بوو نزیكتر له جاران ئاگاداری ئەو بێ کێ له کوردستاندا دەستی دەپوات و سەنگو پەنگی ئەو کەسانە چەندن و چێن و هەواداری چ هیزو لایەن و دەولەتیکن و بۆ؟ لەبەر ئەوەیە ژمارە یەکی زۆر بەلگەنامە و راپۆرت دەربارەی کەسایەتییەکانی کوردەواری لە ئەرشیفی نیشتمانیی حوکمەتی بەریتانیدا پارێزاون، کە بێگومان سەنگی میژوویی و کۆمەڵایەتی و سیاسییان زۆر زۆر، چونکە پۆلی تاک یا کەسایەتی، بەپێی هەموو پێوانەیەک، لە نووسینەوێ میژووی گشت نەتەوێ یە کدا پۆلیکی دیار و بەرچاوه.

فایلی ژمارە ۹۳/۲۵۱ ی وەزارەتی هەندەرائی حوکمەتی بەریتانی، یەکیکە له فایله گەورەکانی سالی ۱۹۱۹، ژمارە ی لاپەرەکانی ۲۴۲ لاپەرە یەو له م چوار بەشە سەرەکییە پێکھاتوو:

(۱) ئێران، راپۆرتەکانی سالی ۱۹۰۶ و ۱۹۰۷، واتا دەربارەی گەرمی سەرەتای شۆڕشی دەستووری بەناوبانگ (۱۹۰۵-۱۹۱۱).

(۲) کوردستان، سالی ۱۹۱۹.

(۳) کۆمیتە ی سەربازی سالی ۱۹۲۰ کە تەرخان کراوه بۆ بابەتی یەکیک له کۆمیتە جەنگییە گەرمەکانی بەریتانیا کە لە و پۆژانەدا گەلێک دەزگای بەریتانی سەرقاتی ئەو بۆن چۆن پۆژیک زووتر بتوانن عێراق بکەنە بێکە یەکی سەربازی سەرەکی ولاتە گەیان لە سەرانشەری ناوچە ی پۆژەلاتی ناوہ پاستدا.

(۴) راپۆرتی جیب Jebb دەربارەی عێراق، کە یەکیک بوو له و راپۆرتە بایەخدارانە ی پێوەندی بە خالی سییەمەو هەبوو.

کەوابی بپرگە یا خالی دووہمی هەمان فایل، کە دەربارەی کوردستانە، هاوسەنگی سی خالەکی تری ئەو فایلە یە. درێژە ی ناویشانی ئەو بەشە بەم جۆرە یە:

((نهیانی، ناو داران یا کەسایەتییەکانی کوردستان، حوزەیرانی ۱۹۱۹)) کە له دوو بەش پێکھاتوو، بەشی یەكەمیان پەنجاو یەك لاپەرە ی چپو پرە و ناوی ۲۳۰

ناو‌داری کوردی تیدا تۆمار کراوه⁽¹⁾، به‌شی دووه‌میشیان ته‌واو‌کەری به‌شی به‌که‌مه‌و به‌م ناو‌نیشان‌ه‌یه:

(که‌سایه‌تییه‌کانی کوردستان، خستنه‌سه‌رو پاس‌تکردنه‌وه، ته‌موزی سالی ۱۹۱۹)⁽²⁾. ئەم به‌شه‌یان له‌حه‌وت لاپه‌ره‌ پێکهاتووه و ناوی (۳۵) ناو‌داری کوردی تری تیدا تۆمار کراوه.

له‌م لیسته‌ دوورودریژده‌دا، که‌ له‌وانه‌یه‌ که‌سمان تاوه‌کو ئیستا شتیکی نه‌وتۆیمان نه‌بیستی، که‌ لێک زانیاری گ‌رنگ ده‌رباره‌ی ناو‌دارانی کوردی نه‌و پۆزگار نه‌ناسکه‌ تۆمارکراوه.

بێگومان باس و توێژینه‌وه‌ی ژیننامه‌ی ۲۶۵ که‌سایه‌تی به‌ناوبانگ پێویستی به‌ کتیبیکی گه‌ره‌ی سه‌ربه‌خۆیه‌، هیوادارم د‌ل‌سۆزێکی کورد، له‌ دوا‌پۆزێکی نزیک‌دا، کتیبخانه‌ی کوردیی پی‌ ئاوه‌دان بکاته‌وه‌، تایبەت دوا‌ی ئەوه‌ی هه‌موو به‌لگه‌نامه‌کانی ((ئەرشیفی نیشتمانی)) له‌سه‌ر کوردو کوردستان به‌ شیوازیکی مه‌نه‌جی ده‌خ‌رینه‌ به‌رده‌ست شاره‌زایان. جا‌وا له‌ خواره‌وه‌ پوخته‌ی چه‌ند نمونه‌یه‌کی پێویست وه‌ک به‌لگه‌ی ئەم بۆچونه‌ ده‌خه‌مه‌ به‌رچاو.

۱. عارف پاشا:

ئه‌ندامی ((کۆمیتە‌ی سه‌ربه‌خۆیی کورد)) ه‌ له‌ میسر، سه‌ره‌تا له‌گه‌ڵ داواکانی جه‌ن‌ه‌پال شه‌ریف پاشادا نه‌بوو، به‌لام له‌ رێگه‌ی نامه‌ی محمه‌د س‌ال‌ج حوسنییه‌وه‌ ئەو دووانه‌ پێوه‌ندییان په‌یدا کردو به‌وه‌یه‌وه‌ تا راده‌یه‌ک ناوی عارف پاشا هاته‌ ناو‌ناوانه‌وه‌⁽³⁾.

(۲) محمه‌د س‌ال‌ج حوسنی:

(1) N. A., F. O., 251/93, Maclean Report, 1919, Secret, Personalities in Kurdistan, June 1919, Published by Civil Commissioner's Office, Baghdad, 1919, PP. 98-148.

(2) Ibid, P. 107, Personalities in Kurdistan, Additions and Corrections, July 1919, PP. 149-154.

(3) Ibid, P. 107.

زېږکوپي جهنه پال شەریف پاشایه، له میسر کاروباری مولکه کانی نه وو شازاده نامینه خانی هاوسەری به پړتوه ده بات، بۆ خۆیشی له میسر به سره مولکی هیه، ماوه یه که له شکرې تورکدا نه قیب بوو، ده لێن سەرەتای جهنگ (جهنگی یه که می جیهان-ک.م.) له پاریس له گه له جهنه پال شەریف پاشای باوه پیاره یدا بووه کاتیک تورکیکی کوشتووه که گوایه نێردرا بوو بۆ تیرۆرکردنی شەریف پاشاو له سەر نه وه تورکه کان حوکمی له سیداره دانیان بۆی ده رکردووه. وا دیاره ئیستا ((واتا سالی ۱۹۱۹-ک.م.)) نه ندای ((کۆمیتە ی سەرەخۆیی کورد)) ه له شاری نه سکه نده ریه. مانگی مایسی سالی ۱۹۱۹ نامە ی ده رباره ی پرسی کورد ناردووه بۆ جهنه پال شەریف پاشاو پیتی پاگه یاندووه: وا چاکه نه وه نگاوانه بنرین بۆ نه وه ی شەریف پاشا وه که میری کوردستان ناوژه د بکریت. له هه مان کاتدا محەمەد سالح حوسنی پێوه ندی نزیکي له گه له عارف پاشا هیه، که نه ویش له میسر ده ژیت. وا پێ ده چیت محەمەد سالح حوسنی برازای غالب به گ بیت⁽⁴⁾.

(۲) علی غالب به گ:

سکرتری شه خسی جهنه پال شەریف پاشا بوو، وا پێ ده چیت مامی محەمەد سالح حوسنی بیت. شەریف پاشا حەزی ده کرد بینیریته کوردستان بۆ ناماده کردنی هوزه کان بۆ هاوکاری هاوپه یمانه کان و بۆ نه وه ی پاوێژیان بکات چۆن پێویسته وا به باشی په فتاریان له گه له بکه ن (واتا له گه له هاوپه یمانه کاندای-ک.م.)، تاییه ت له گه له به ریتانیای گه ورده دا، پێشنیاریشی بۆی کردووه بچیته میسر بۆ دیدەنی مێجر نوییل و له گه له بچیته حه له ب و کوردستانی پۆژئاوا. وا دیاره نه ویشی خستۆته نه ستۆی علی غالب به گ که هۆزه کانی کورد هان بدات داوا (له هاوپه یمانه کان-ک.م.) بکه ن شەریف پاشا بکریته میری کوردستان⁽⁵⁾.

(4) Ibid, P. 130.

(5) Ibid, P. 113.

(٤) حەمدی پاشای بابان:

گەلێکمان ناوی حەمدی بەگی بابانمان بیستوو، کە وەك میرێکی لووت بەرز
لە بەغدا ژیاوی بردۆتە سەر، هەر چەندە نووسەرانی لیستە کە تەنھا چەند دێرێکیان
دەربارەی حەمدی بەگ نووسیوە، بەلام زانیارییەکیان تۆمار کردووە، کە من بەش
بەحالی خۆم دەربارەی ئەو پیاوێ نەمەزانی، ئەو زانیارییەش دەربارەی کەریای
حەمدی بەگ، ئەمەیش دەقی قسەکانە:

((حەمدی پاشای بابان^(٥): لە پۆزگاری تورکەکاندا مۆتەسەپفی عەممارە بوو،
کاری تری کارگێڕی کردووە، بەلام دەمێ ساڵێ خۆی تەقوویت کردووە و لە بەغدا
نیشتهجێ بوو. دواي داگیرکردنی بەغدا پێشنیارمان کرد تەقویتییه کە ی
بەردەوام بیت، بەلام قەبوڵی نەکرد، گوتی هیچی نەکردووە تا شایانی ئەو
تەقویتییه بیت. پیرەمێردێکی ئێسک سووکە))^(٦).

(٥) ((حەمدی بابان (١٨٧٠ — ١٩٦٠): جەمال بابان لە کتێبی (اعلام الکورد) دا بەزمانی عەرەبی
لەبارەیووە نووسیویە: کۆری محەمەد رەشید پاشایە، کە بەخەدیوی ناسراوە، رەجەلەکی دەچێتووە

(۵) سمکوی شکاک:

هه مان فایلی وه زاره تی هه نده رانی حوکه تی به ریتانی که م باسی سمکوی شکاکیش ناکات، لیژده دا چەند نمونه یه کی ماناداری نه و قسانه ده خهینه به رچاو که شایانی وردبونه وه و لیکدانه وه هه لسه نگاندن، که ده لیت:

سمکوی شکاک (؟ - ۱۹۳۰)

((به ره جهنگ (جهنگی یه که می جیهان - ک.م.) سمکو ده یه توانی نزیکه ی دوو هه زار چه کداری سواره و پیاده کو بکاته وه، به لام له وانه یه ئیستا (واتا دوی نزیکه ی پینج سالان - ک.م.) ژماره ی پیاده کانی نه گاته له سه دا ده ی نه و ژماره یه)).

هه روه ها ده لیت:

((له رینگه ی پۆسته وه بۆمبایه ک بۆ سمکو نێردرا، وه ک ده لێن نه و کاره پیلانی کاریه ده ستانی حوکه تی ئێران بوو، کاتی که زه رفه که ده که نه وه ده ته قیته وه بیستوپینج کهس له پیاده کانی ده کوژدین و ژماره یه کی له وه یش پتریان لی زامدار ده بیت)).

سەر خالید پاشای بابان. خویندنی له نهسته نبۆل نه و او کردوه، له سه رده می سولتان عه بدولعه مید دا بانگه وانی نازادی کردوه، بۆیه ماوه یه ک خراوته زیندان، دوی مه شروته ی سالی ۱۹۰۸ نازاد کراوه، دواتر که پلوه ته وه به غدا تا مولکه کانی باوکی له حارسیه و شوینه کانی دیکه به رتوه ببات. دوی نه وه ی ئینگلیز لینی دزدۆنگ ده بن، شا فه یسه لی یه که م ده ستی به سه ر مولکه کانیدا ده گرت، پارێزه ری له لهنده نیشه وه بۆ هینا، به لام سوودیکی نه وتۆی نه بوو، بۆیه به غدا ی جیهیشت و چوه له نده ن دنیشت، دواتر ده کانی ژبانی زۆر به ناخۆشی به سه ر بردوه - ع. زه نگه نه)).

دیسانہ وہ دہلیت:

((ہمیشہ لہ قسہ کانیدا خوی وہ لایہ نگری بہریتانیہ کان نیشان دہ دات))⁽⁷⁾.
 بہر لہ وہی کوتابی بہم بابہ تہ بہینین جاریکی تر دیننہ وہ سہر باسی سمکوی
 شکاک، چونکہ ناوی نہ وو ژمارہ یہ ک کہ سایہ تینی کوردی تری وہ ک شیخ مہ محمودو
 یاوہرہ کاننی لہ راپورتہ کہی گ. جیبدا، کہ لہ ہمان فایلدا ہلگیرا وہ، ہاتوہ.

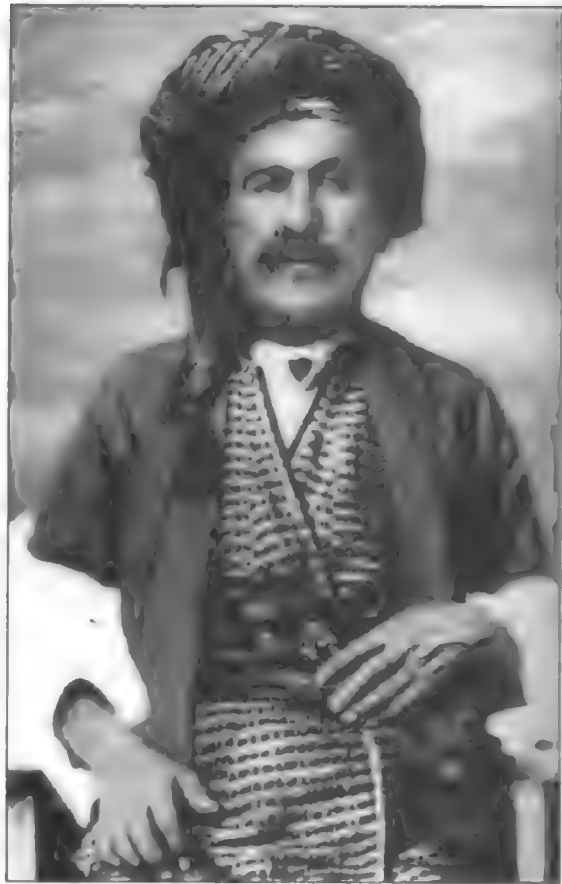
(7) Ibid, P. 118.

شیخ مه‌حمود و یاوه‌رکانی

که‌م سهرداری کورد به پاده‌ی
 شیخی به‌رده‌قاره‌مان ناوی له‌ناو
 به‌لکه‌نامه نه‌ینیه‌کانی حوکه‌تی
 به‌ریتانیدا هاتووه، تاییه‌ت له
 به‌لکه‌نامه‌کانی هه‌ریوک وه‌زاره‌تی
 هه‌نده‌ران و موسته‌عمه‌راتی نه‌و
 حوکه‌ته‌دا، بۆیه‌کا ده‌بوو شیخ و
 هاوه‌ل و هاوده‌مه‌ نزیک و
 دلسۆزه‌کانی شوینی تاییه‌تبیان له
 ناوه‌رۆکی لیسته‌ی ناوه‌کانی ناو
 نه‌م پاپۆرت‌ده‌ه‌بیته‌، وا له
 خواره‌وه پۆخته‌یه‌کی نه‌م
 باسه‌یش پیشکه‌ش ده‌که‌ین:

(٦) مه‌حمود خانی دزلی:

یه‌کێک بوو له یاریده‌ره
 نزیکه‌کانی شیخ مه‌حمود، له‌گه‌ل
 پیاوه‌کانیدا له هه‌ورامانه‌وه بقو

یاریده‌ی شیخ هاته سلیمانی، ده‌ریاره‌ی دزلی ده‌لێت:

((مه‌حمود خان خه‌لکی هه‌ورامان و له‌ بنه‌ماله‌ی ره‌زاوه‌... ژماره‌ی لایه‌نگرانی سی
 سه‌د تا چوارسه‌د سواره‌ ده‌بن، له‌کاتی یاخیبوونه‌که‌ی شیخ مه‌حمودا (سالی ١٩١٩-
 ک.م.) دایه‌ پال شیخ، به‌لام زوو لێی ته‌کییه‌وه‌و به‌ پاره‌یه‌کی نقدو ژماره‌یه‌ک ولاخ و
 تالانییه‌وه‌ گه‌رايه‌وه‌ ناو سنووری ئێران))^(٨).

(8) Ibid, P. 25.

(*) ((مه‌حمود خانی دزلی: (١٨٧٠ - ١٩٤٦): کۆپی "عه‌زیز خان" ی کۆپی "بارام به‌گ" هه‌و دایکی

ناوی "پیرلزه" یه و کچی "هه سه ن سولتان" ی گهره ی هه ورامانه، دایکی به بینه ماله ده چیتته وه سر شیخانی (هه بابایی).

مه محمود خان، له سالی ۱۸۷۰ دا، له ناوایی (دزلی) ناوچه ی (هه ورامانی تهخت) له دایک بووه، دوا ی کچی دوا یی باوکی ده بیتته جینشینی نو، له بهر لیهاتوویی و پر ده سلاتی، نه ونده نابات، وه کو پیاویتی نو سر ده مه ی کورد و سه رۆک عه شیره تیکی به ده سلاتی پۆژه لاتی کوردستان ده ناسریت. له ژبانی خیزانیدا چه ند هاوسه ریکی هه بووه، دواترینیان "نازیف خان" ی کچی "مه محمود خدر" ی سهرداری هه مه وه ند بووه، له سه رجه می هاوسه ره کانی یانزه کوپو شهش کچی بووه، زۆده یان کچی دوا ییان کردووه و هه ندیکیشیان ماون.

ناوبراو له نه نجامی تیکوشان و گیانی به ره له سته کاریدا، له سالانی جیاوازدا چه ندین جار ده ره به ده ر کراوه و خراوه ته گرتووخانه کانی (هیندستان، سنه، قه سری قاجار، هندی، پومادی، سلیمانی، که رگوک، به غدا)، زۆر جاریش به ده سته سه ری په هه ندی شاره کانی ئیران و عراق کراوه.

خانی دزلی، پیاویتی قسه خوش و دلته پو بن فیز و تا بلتی نان بده و به خشنده بووه، له سه رده می نه ودا ناواییه کانی نو ببوونه په ناگه و دالده ی نو که سانه ی که له ده ست پۆژمه داگیر که ره کان هه لاتوون و له م مه لبه نده دا هه ساونه ته وه، خۆیشی چه ندین جار به ره و پووی پۆژمی قاجاری و په زا شاو هه می کوپی بووه ته وه، له باشووری کوردستانیش په یوه هندییه کی به تین و دانه براوو برایانه ی له گه ل زۆر له سه رکرده کانی کورد هه بووه، له وانه "سمکلی شکاک" و دواتریش "مه لا مسته قای بارزان" له گه ل "شیخ مه محمودی هه فید زاده ی به رزنجی" دا په یوه هندی تاییه تی وای هه بووه، ته نانه ت نوو سه رو مېژوونوس "په فیک حیلمی" له یادداشته کانیدا (به پاله وانی په که می شیخ مه محمودی داناره)، نه وه بوو شکستی به داروده سته ی نیمپریالیزی ئینگلیز هیناوه، له دوا ی شه پی ده ره به ندی بازیان و له سه ر داوای ئینگلیزه کان خانی دزلی گیراوه و نیردراوه بۆ تاران و ئینجا بۆ به غدا و له وی شه وه بۆ هیندستان، له سالی ۱۹۴۶ ی شیدا له نه نجامی فروفیل و ته له که بازی فره مان په وایی ئیران، به ده سته نه فسه ریکی ئیرانی له که ل "مله خورد"، که ده که ویتته سه ر سنووری ئیران و عراقه وه، ده رمان خوارد ده کړی و دوا ی نو پۆژ به و پووداوه پر له ناسۆره کچی دوا یی ده کات.

بۆ هه مو نه و زانیاریانه و می تریش، بنه پره: مه محمود خانی دزلی - شۆپشگیتی پۆژه لاتی کوردستان، عومه ر مارف به رزنجی، چاپی دووه م، چاپخانه ی نووسینگه ی نازاد بۆ چاپه مه نی، سلیمانی ۲۰۰۰ - ع. زه نکه نه))

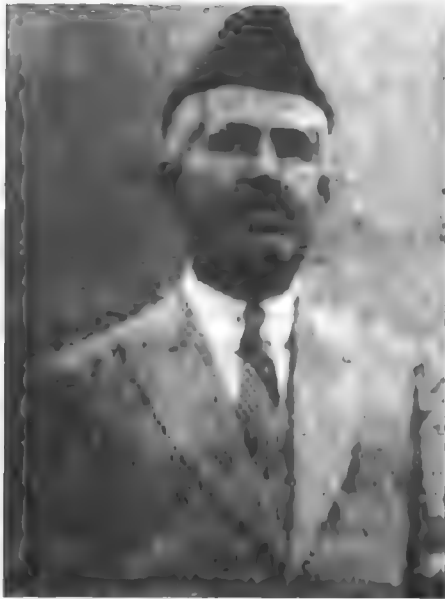

(۷) سەید ئەحمەد^(۹):

((خزمی شیخ مەحمودە. لەلایەن شیخووە وەک وەفدی کوردستانی باشوور
تێرەرا بۆ لای جەنەرال شەریف پاشا بە نیازی ئەوەی عەززی دیدی کوردی باشوور بۆ
کۆنگرەیی نەشتی (لە پاریس-ک.م.) بکات، بە هۆی یاخیبوونەکی شیخ
مەحمودەووە لە میسر رێگی پێ ئەدرا. سەید ئەحمەد، پەشید زەکی بەگی لە گەڵ
پێشوا^(۹).

• سەید ئەحمەدی بەرزنجی ١٨٨٨-١٩٦٦/٦/٥: ئەندامێکی وەفدی کوردستانی جنووبی بۆ
کۆنگرەیی نەشتی لە پاریس بوو. بۆیە نازناوی (مەرەخەس)ی هەلگرێووە، هەروەها رەئیس ئەمنییەتی
عوومی بوو (حکومەتی کوردستان)، رەئیس مالییە و گومرگ و یاوەر و سەرکاتنێ شیخ، سێهەم
حکومەت نوێنەری تایبەتی شیخ بۆ دانوستان و گفتوگۆ تا هەزارو نۆسەو بیست و حەفت.
سەرچاوەی ئەم پێناسەیە وێنەکی کتێبی (ئەلبوومی شیخ مەحمودی حەفید)ە کە لە بڵاوکراوەکانی
چنکی ژین و نامادەکردنی (سەدیق سەلح) وێنەی ناوبراویشی لە ئەلبوومی بەدریە خانی سەید
ئەحمەدی بەرزنجی وەرگرێووە- ج. زەنگەنە.

(9) Ibid, P. 140.

(٨) رهشید زهکی بهگ^(٥):

((خه لگی سلیمانیه، شیخ مهحمود له تەك سەید ئەحمەددا وەك وەفد
ناردی بۆ لای شەریف پاشا به و نیازە ی دیدی کوردی باشوور عەرزى كۆنفرانسی

(*) ((رهشید زهکی کابان (١٨٧٦ - ١٩٤٠): کۆری مهعروف کۆری عەزیزه، لهشارى سلیمانى له دایك
بووه، له ئەستهنبۆل خوێندنى تهواو کړیوه، دواتر بۆته ئەندازیار لهسەردهمی دامەزاندنى حکومهتى
کوردستانی جنوبى لهسالى ١٩١٨ - ١٩١٩ دا وەكو نوێنەرى حکومهتەكەى شیخ مهحمودو خەلکى
کوردستان، بهمهبهستى داواکردنى هەقى کورد، لهگەل سەبید ئەحمەدى ئەقیب ناردویانه بۆ پاريس تا
لهوێ پەيوەندى به (شەریف پاشا) وه بگەن و دەنگى خۆیان بدەن به ئەو، بهلام بهداخه وه دواى
ئەوهى شینگلیزهكان نێوانیان لهگەل شیخ تێکچوو - ئەوهبوو فەرەنسییهكان لهگەل سەبید ئەحمەدى
هاوێش له بهیرووت گرتیان و دواتر له مووسڵ حوکمیان داو ماوهیهك لهوێ به دەست بهسەرى مایه وه،
جگه لهوه رهشید کابان ئەك پەروەردە کارێكى ناسراوى مندالانى کوردی سەردهمی خۆی بووه، به لکو
کۆمهڵێك له پیاوانى عیراقیش لهسەر دەستى ئەو پێگە بێشتووون.

رهشید کابان جگه له زمانى کوردی، چەند زمانێكى دیکەى وهكو عەرەبى و تورکى و فارسى و
فەرەنسیشى زانیوه، جگه لهکتێبى (اعلام الکرد) و (سديق صالح)ى هاوکارمان له (گۆفارى پەيقین)یش
لهسەرى نووسیهوه، ههروهها يەك له ژمارهكانى گۆفارى (سلیمانى)یش وێنهكەى بڵاوکردۆتهوه، مۆرى
نوێنەرایەتییهكه پیمان بۆ پاريس له ٥٥ى ئەم کتێبه داناره - ع. زهنگه نه)).

ناشتی بکن، له میسر به هۆی یاخیبوونهکە ی شیخ مه محمود ده وه ریگە ی پی
نه درا))⁽¹⁰⁾.

(۹) دوکتور میهران:

((نەرمەنبیە و نیشته جێی بەغدا یه، ده لێن دژی ئیمه (واتا ئینگلیز-ک.م.)
پیلانی له گه ل شیخ مه محمود دا گیراوه))⁽¹¹⁾.

لێره دا به پێویستی ده زانم ئه م پاستییه تۆمار بکه م: کاتێ که وتمه
خویندنه وه ی ئه م لیسته ی ناودارانی کوردستانی ساڵی ۱۹۱۹هـ، زۆر به خێرای به
هوی ناوی موشیری حه مه ی سلیمانی هه مه وه ندا گه پام، چونکه ئه گه ر خیانه تی
نه و پیاوه پاست بیت، گوایه ریگە ی ده ربه ندی بازیا نی نیشانی جه نه پال فرژهر
دلو، ئه وه ش بۆ ته هۆی شکاندنی شیخ، ئه وا ده بوو موشیر شوینیکی دیاری له و
لیسته یه دا بۆ ته رخا ن بکرایه، چونکه پێی تی ناچیت ئه گه ر ئه و ده نگوبا وه پاست
بیت ناوی موشیری حه مه ی سلیمان له کووله که ی ته پێشدا، نه ک له پاپۆرتیکی
نه تیندا نه هینریت. له کاتی که دا باسی دوکتور میهرانی نەرمەنبی، که باوه ر نا که م
که سینکمان ناویمان بیستبیت، له لیسته که دا تۆمار بکریت ته نها له بهر ئه وه ی
پێوه ندیی به شیخ مه محمود ده وه هه بووه.

(۱۰) شیخ مه محمود:

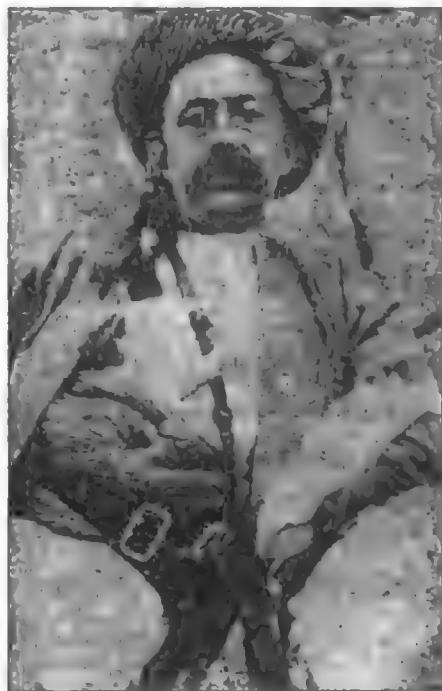
ناوی شیخ مه محمود، به پێی سروشتی رووداوه کانی کوردستان و پۆلی
که سایه تییه کانی، له لیسته که دا زوو زوو دیته پێشه وه، وێپای ئه وه ی شوینیکی
تاییه تی بۆ ناوی خۆی ته رخا ن کراوه. له ویدا نووسه رانی به لگه نامه که به چه روپری
باسی ده سه لاتێ زۆری شیخ و دوژمنایه تی به رانه ر حوکه تی عوسمانی و کوشتنی
شیخ سه عیدی باوکی، له کانونی دووه می ساڵی ۱۹۰۹دا، له موسل و هه لویستی له
سا له کانی جه نگی یه که می جیهاندا و شه پی ده ربه ندی بازیا ن و یه خسیرکردنی به

(10) Ibid, P. 138.

(11) ئه مه ده قی ئینگلیزییه که یه تی:

((Dr. Mihran... An Armenian, resident in Baghdad, said to be conspiring with Shaikh Mahmoud against us)). (Idia, P. 131).

برینداری له گه‌ل شیخ محمەد غەریبی ناموزایدا دەکه‌ن جۆری. دارپشتن و زاراوه‌کانی
 ئەو بەشە‌ی که باسی دانانی شیخ محمەود به به‌رپرسی کوردستان ده‌کات سه‌رنج
 پاده‌کیشیت، ئەمە‌ی لای خواره‌وه ده‌قی وه‌رگێرانی ئەو بەشە‌یه:

((که‌ که‌رکووکمان گرت‌وه⁽¹²⁾ (شیخ محمەود-ک.م.) هاته‌ لامان و له‌ ئە‌تجامدا
 کانونی یه‌که‌می سالی ١٩١٨ به‌ یه‌که‌جاری کرایه‌ سه‌رۆکی کۆنفیدرالیی کوردی))⁽¹³⁾.
 شایانی باسه‌ شیخ محمەود دووهم ناوی ناو لیسته‌که‌ی گ. جیبه‌، بۆیه‌ که‌
 ئە‌ویش، وه‌ک سمکۆی شکاک، به‌ر له‌ کوتایی ئە‌م بابە‌ته‌ دێینه‌وه‌ سه‌ری.

(12) له‌ کوتایی جه‌نگی یه‌که‌می جیهاندا هێزه‌کانی به‌ریتانیا دووچاران شاری که‌رکووکیان داگیرکرد،
 جاری یه‌که‌میان له‌ ژێر فشاری عوسمانیه‌کان ناچار بوون بۆ ماوه‌یه‌کی کورت پاشه‌کشی بکه‌ن و نۆدی
 نه‌خایاند داگیریان کرده‌وه.

(13) ئە‌مە‌یش ده‌قی ئینگلیزییه‌که‌یه‌تی:

((When we re-occupied Kirkuk he came in to us and was finally appointed head of
 the Kurdish confederacy in December, 1918)) (P. 143).

بەدرخاننیه کان و نهوهی شیخ عوبەیدوللا

بە کێک لەو لایەنە نەهێشتە کە سەرێج پادە کێشیت بە کێهتی خاکی کوردستان و تیکە لاوی پرسی کورده تێیدا، شیخ مەحمود و شەریف پاشای کوردستانی باشوور شان بە شانی شیخ عوبەیدوللا نەهێشت و سەمکۆی شکاکی کوردستانی پۆژەلات و بەدرخاننیه نهوهی جەمیل پاشای کوردستانی باکوور و پۆژناوای پێکرا ناویان لە سەر لاپەرەکانی دێن.

بە وێنە لە لاپەرە شەشی (تەواوگەری لیستە کە) دا زانیاری ورد و بە نرخ دەربارەی بەدرخاننیه کان، تایبەت سۆرەیا بەدرخان، تۆمار کراوە، هەر لە وێشدا ناوی زوبەیدی کۆپی بەدرخان پاشای گەورە هاتوو کە من بۆ خۆم تا ئێستا ناویم نە لە هیچ سەرچاوە کەدا دیوە و نە لە کەسێشم بێستوو⁽¹⁴⁾. لە لیستە کە دا دەربارەی زوبید بەدرخان، دەلیت:

((لە دیمەشق دەژی، شەخسیەتی زەعیفە، پیاویکی کۆمە))⁽¹⁵⁾. بەر لەو، بە سیازدە لاپەرە، لیستە کە باسی شیخ عوبەیدوللا نەهێشت و نەوهکانی دەکات، تایبەت سەید تەهای بە ناوبانگ، دەلیت:

((سەرەتای هەشتاگانی سەدەوی نۆزدە لە شکری شیخ عوبەیدوللا خۆی دەدا لە ۳۰ هەزار چەگدار، دواي نوشوست هێنانی پاپەرینە کە ی دوورخراوە و نەستەموول و تا کۆچی دواي لە گەڵ شیخ عەبدولقادی کۆرە گەورەیدا لەوێ مایە و^(*). عەبدولقادر لە نەستەموول مایە و بوو نەندامی پەرلەمانی پێژمی نوێ و ولات. عەبدولقادر نەندامی ناسراوی و کۆمەلە کوردییە نەستەموولە کە بۆ سەریەخۆی کوردستان تێدەکۆشیت. پێوەندی لە گەڵ سەید تەهادا خراپە)).

لێره دا یادداشتە کە زانیاریەکی بایەخدار و گەمەنی بۆ تۆمار کردوین دەربارەی کەلە کە بوونی سەرمایە (تراکم رأسمال) لە کوردستاندا کە دیاردەیهکی

(14) تەنها لە بەلگەنامەیهکی تری هەمان وەزارەتدا دەقی نو و پستەیه دەربارەی زوبید بەدرخان دەرئای بۆتەوه. بێوانه: د. ولید حمدي، الكرد و کوردستان في الوثائق البريطانية، ص ۴۴۵، الملحق ج.

(15) N. A., F. O., 251/93, Maclean Report, 1919, Secret, Personalities in Kurdistan, June 1919, P. 154.

ئابووری-کۆمەڵایەتی-سیاسی گرنگە و بەکێکە لە ئەنجامەکانی تێکەڵبوونی کوردستان بە بازاری سەرمايەداریی جیهانەوه، لەو بارەیهوه دەلێت:

((شیخ سیدی کوپە پچووکی عوبەیدوللا لە کوردستان مایەوه (واتا وه عەبدولقادی برای لە ئەستەمول لەگەڵ باوکیدا نەبوو-ک.م.))، لە جێگەی باوکی، کە دوور خرابوو، بوو سەرۆکی هۆزەکان ۰۰. وه دەلێن گەورەترین قاچاغچی تووتنە لە سەرانشەری جیهانداو حسابی بانکی تایبەتی خۆی هەیه لە ئینگلتەرە لە (بانکی نیشتمانی و ناوچەیی) (National and Provincial Bank)، کۆشکێکی لە ئەمریو بەکێکی ترە لە قارتۆنە دروست کردووه، سالی ۱۹۰۷ کۆچی دوایی کرد)).

دەربارەي سەید تەهاش دەلێت:

((سەید تەها: پیاویکی زۆر کەتە و قەلەوه، تەمەنی نزیکەی بیستوهەشت ساله، بەلام گەورەتر دیاره، بەرگی ئەوروپایی دەپۆشیت، وا دیاره مرقفێکی خوش مەشرەبه، دانیشتن لەگەڵی زۆر خوشە. بەر لە جەنگی (یەکەمی جیهان-ک.م.) سەید تەها پێوهندیی گەلیک نزیکي لەگەڵ روسەکاندا هەبوو، جارێکیان میوانی شەرفی کۆنسولی روسی بوو، بۆ خۆی دەلێت تەنانەت لەو پۆژانەیشدا هەربۆ دامەزاندنی دەولەتی کوردی کاری کردووه و پیتی وا بوو کە پڕۆژەیهکی لەو بابەتە تەنها بە حیمایەي روسیا سەردەگریت، دیار بوو روس گەلیک لە ئێترانییهکان نیزامپاریزتر بوون. لەم پۆژانەدا دەرنگوباوێک هەیه گوايه سەید تەها بۆتە گاودر^(*)، لە پاو بۆچوونە ئاینییەکانیدا بە هیچ جۆر توندپەو نییه، سەید تەها نە دەخواتەوه و نە جگەرەیش دەکێشیت. پۆژانی هەراکەي ورمی هەموو ئەلەمانەکانی ئەو شارە پەنایان بردە لای ئەو باش پێشوازیی کردن.

بە هۆی فشاری زۆر درێژخایەنی روس و تورکەوه ئیستا باری دەرمانەتی سەید تەها بە جارێک پەڕێشانەو هێزو دەسەلاتی جارانی نەماوه، کۆشکەکەي لە ئەمری کاوڵ کراوه، روسیش شەمەدینیان تالان کرد، نیوهي پیاوهکانی سەید تەها یا بلۆهەیان لێ کردووه یاخود کوژاون، ئەم دیاردەیه سەرچەمی کوردستانی

(*) ((بۆ لێکدانەوهي ئەم پرسە بنۆرە: پەراویزمان لەبابەتی دووهمی ئەم کتێبەدا-ع.زەنگە))

گرتۆتۆوه، به لām ئهوانه ی له مهرگ قوتار بوون ئیستا باشتەر چه کدارن، به شیک له غولامه کانی باوکی له گه ل شیخ عهبدولقادی برایدان^(*)، پتۆه ندیی ئیوان سهید تهها زۆر فراوانه و ده توانیت گرتۆلۆی ئه و ناوچه یه بکات که که وتۆته ئیوان باش قه لۆ پهره واندۆ ئۆشنۆ (شنۆ) و ورمیۆه، هه رچۆن بێت سهید تهها به گشتی له کوردستاندا پیاویکی پێزداره و سهنگی ئایینی خۆی ههیه. ئیسماعیل ئاغا (سمکۆ) ی پهره بهری شکاک له رێگه ی ئن و ژنخوازییه وه خزمیککی نزیککی سهید تهها یه و هه مان کات دوو هاوڕێی گیانی به گیانین. سهید تهها مولکیککی زۆری له دهشتی ورمی ههیه و به پێی نه ریتی بنه ماله که ی دژ به ئێران و به رژه وه ندیه کانی توند و تۆل به ستراوه ته وه به کوردی نازه ریا جانه وه.

(*) ((له بابهی دووه می ئه م کتێبه دا که باسی سهید تهها کراوه، له ناو جوت که وانه یه کدا د. که مال که باسی په یوه ندی ئه و زاته ی له گه ل شیخ عهبدولقادر کردوه به (برای) ئه و زاته ی دانا بوو، به بێ سن و سو ئه م وشه یه م کردبووه (مام)، به لām وه کو لێره دا ده بینین ئه و هه له یه وادیاره له ئه سلی به لگه نامه که دا هه یه بۆیه که وته گومانه وه، له سه ر ئه و پرسه په یوه ندیم به "عبدالرحمن الشیخ علاه العین النعشبندی" وه کرد، ئه ویش کتیبی (السادات النعشبندی) یه که ی خۆی بۆ ناردووم که له سالی ۱۹۹۸ دا له هه ولێر چاپ و بڵاو کراوه ته وه، له ناو کتێبه که شدا په ر په کاغه زێکی بۆ دانا بووم، سه رجه له ی خانه واده که ی "سهید تهها" ی ئیادا نووسرا بووه، ئه وه یو دلیا بوومه وه که سهید تهها کوپی ئه و (شیخ محمهد سه دیق) هیه که له به لگه نامه که دا به پیاویکی سه رمایه دار ناوی هاتووه، وادیاره هه ر له زوونیکه وه په یوه ندی له گه ل شیخ عهبدولقادر خراپ بووه، به لگه شمان بۆ ئه و بۆچوونه ئه وه یه ئه وه تا له بیر وهریه کانی ئه و که سانه ی به شداری بزوتنه وه ی پزگاریخوازی کوردیان کردوه ئه و پرسه نسکراوه، له وانه زنا ر سلۆپی ده لێ: (حاجی مووسا به گ سه رۆکی خێلێ کارچکان له گه ل سهید تهها ی براری سهید عهبدولقادر ئه فنه ندیدا هاتبووه ئه سته نبۆل که له لایه ن ئه ندامانی جه معیه تی ئیتیحاده و تهره قیدا بۆ ناشتکردنه وه ی له گه ل مامزیدا هینا بوویانه ئه م شاره)، که راته شیخ عوبهیدوللا تهها دوو کوپی هه بووه، شیخ عهبدولقادر، که له سالی ۱۹۲۵ دا له دیاربهر که له گه ل محمهدی کوپی له سێداره درا. "شیخ محمهد سه دیق" یش که ئه و سه رمایه داره ی ئی هه لکه وتووه که به لگه نامه که باسی ده کات، سێتا هیچ گومانی نامینی ئه و زاته ی دوا یان باوکی سهید تهها یه، واینده چی ئه و ناخۆشییه ی "سهید تهها" ش له گه ل شیخ عهبدولقادی مامی له به ر ئه و مولک و سامانه بووه که باوکی ئه و پێکیه وه ی نابوو - ع - زمگنه))

گەلێك زەحمەتە بتوانین بە وردی وێنەى دەروونى سەید تەها بکێشین، دوکتەر وىگرام⁽¹⁶⁾ بە کەسێكى نزمى کەم وێنەى دادەنێت. هەرچۆن بێت وىگرام بۆ خۆى سەید تەهاى نەدیو، بپارەكەشى لەسەر بنچینەىەكى نۆز لایەنگرانەى بەسەرھاتێكى گاوردەکان داڤشتوو، مايسى سالى ١٩١٩ کاتێک سەردانى پەواندنۆ بەغداى کرد سەید تەها هیچ نەبێت بە رووکەش وەك سەردارىكى باش و گومان لى نەکراو ھاتە بەرچاو، بى هیچ جۆرە ئیدىعاو تەوفىزىک ئامادەى خۆى بۆ یاریدە دانى (بەرىتانىيەکان-ک.م.) دەربەرى، خۆ ئەگەر ئەمەى شانۆگەرى (تەمسيل) بووبێت ئەوا بى ئەندازە سەرکەوتوو بوو لە نواندنى پۆلە کەیدا.

سەید تەها: بىروپۆچوونى وردى ھەيە، خويندەوارێكى چاکە، کوردی و فارسى و تورکى و کەمیکش رووسى دەزانێت. پێى وایە، هەرچۆن بێت، ناتوانێت (لە گێژاوى ئەم پۆزگارەدا-ک.م.) بىرێكى بە کەلک دەربارەى سیاسەتى دواپۆز دا بپێژێت. لەوانەى ئەوێ کۆسپ بێت لەبەر دەم کەلک وەرگرتنمان لە سەید تەها لە کوردستاندا پێوەندییە نزیکەکانیى بە بزوتنەوێ دژ بە ئێران لە ئازەربایجاندا⁽¹⁷⁾.

پێم وایە ئەگەر پەفیق حیلما و ئەحمەد خواجاو ئەحمەد تەقى ئەم زانیارییە وردانەیان لەبەر دەست بوایە دەیاننوانى قوولتر تیشك بەاوانە سەر ئەو لاپەرەى مێژووى کورد لە و پۆزگارەداو باشتر لەو بەگن بۆچىو چۆن ئینگلیزەکان، دواى ئەوێ هیوايان بە شیخ مەحمود ئەما، وىستیان پشت بە سەید تەها ببەستن و ھێنایانە رەواندن.

(16) دەربارەى وىگرام بپوانە کتێبەکەى خۆى و براکەى کە جەرگىس فتح الله سالى ١٩٧١ لە بەغدا بە عەرەبى بە ناوى ((کردستان مەد البشرى)) وە بڵاوکردۆتەو. دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوێ ئاراس چاپى دووھەمى لە سالى ١٩٩٩ دا لە ھەولێر بڵاو کردۆتەو.

(17) N. A., F. O., 251/93, Maclean Report, 1919, Secret, Personalities in Kurdistan, June 1919, P. 141.

سمکۆ و شیخ مهحمود له راپۆرتەکه‌ی گ. جێبدا

وهك بهر له ئیستا ئاماژەمان پێ داوه بهشی چواره‌می هه‌مان فایلێ وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی حوكمه‌تی به‌ریتانی بۆ یادداشته‌که‌ی گلاواین جیب ته‌رخانکراوه، که به‌لایه‌نی که‌مه‌وه شه‌ش سال دوا‌ی لیسته‌ی ناودارانه‌که‌ی کوردستان ئاماده‌ کراوه. وهك گوتمان: ئه‌و یادداشته‌ پازده‌ لاپه‌ره‌یه‌ سێزده‌ لاپه‌ره‌ی بۆ کورد ته‌رخان کراوه. مه‌به‌ستی سه‌ره‌کیان، له‌ پێشکه‌ش کردنی پوخته‌ی ئه‌و پاستییانه‌ی گلاواین جیب ده‌رباره‌ی سمکۆی شکاک و شیخ مه‌حمود تۆماری کردوون، ئه‌وه‌یه‌ تیشک به‌اوینه‌ سه‌ر به‌شێک له‌ وانه‌کانی میژووی کورد، هه‌لبه‌ت مایه‌ی نیکه‌رانییه‌ تواناو ده‌سه‌لاتی یه‌کنێکی وهك سمکۆ پۆژ به‌ پۆژ بووی له‌ نشیوی بووینت تا وای لێهات په‌زا شا بتوانینت به‌ ئاسانی زه‌فه‌ری پێ به‌یتیت. دوا‌ی پێشه‌کییه‌کی کورت سمکۆ یه‌که‌م ناوی لیسته‌که‌ی گلاواین جیبه‌ که ده‌رباره‌ی ده‌لێت:

عه‌سکهری کوردستان

ریزی دانیشتووی ئاوه‌راست: ٤. فایه‌ق کاکه‌مین ٥. ره‌شید عه‌بدولکه‌ریم؟ ٦. قادر ئه‌فه‌ندی قه‌ره‌داخیی ٧. ره‌زا به‌گی ئیسماعیل به‌گ؟ ٨. سالح ساجیب قران ٩. مه‌لا پیسکه‌ندی؟ ١٠. یونس عه‌بدولقادر ماهی ١١. ئه‌حمده‌ فه‌می؟

رله‌وستاو: ریزی یه‌ک له‌ چه‌په‌وه‌ سێهه‌م که‌س ئه‌مین ره‌واندزی سه‌رچاوه: دیاری جه‌مال بابان بۆ کتێبی ئه‌لبوومی شیخ مه‌حمودی هه‌فید، ئاماده‌کردنی سدیق سالح، له‌ بلاکراوه‌کانی بنکه‌ی ژین.

((نيسماعيل ناغا (سمكۆ) ره هه برنگى كوردى به ناويانگه، سال و نيويك ده بيت ناوى زۆر له ناو ناواندا نه ماوه، به لام هه رچۆن بيت هه موو كات له وانه به بيت هه مهيدان^(*) و هيندهى شيخ مه محمود له سليتمانى و باشمور گيرمه و كيشه بۆ حوكمه تى ئيران و ته نانه تى عيراقيش دروست بكات))⁽¹⁸⁾.

ناوى شيخ مه محمود دوو ه ناوى نيو ليسته كه به، به شيكى زۆرى زانياريه كاني گلاواين ده ربارهى هه والى به رده وامى هه ردوك حوكمه تى عيراقى و به ريتانيايه بۆ قايل كردنى حوكمه تى ئيرانى و خودى پهزا شا بۆ هاريكاريى له گه لياندا بۆ به ديل گرتنى شيخ. هه روه ها گلاواين باسى هاريكاريى ژماره يه ك هۆزى كورد له گه ل شيخ مه محموددا ده كات و ئپراى پيوه ندىي نيوان شيخ و مبرى قاجارى سالار نه لده وه⁽¹⁹⁾ كه وهك پياويكى شيت ناوى ده بات⁽²⁰⁾.

دوا به دواى نه وانه گلاواين ديتته سه رباسى نه و فپۆكه وان و ميكانيكييه به ريتانيايه كاني خۆى فپۆكه جهنگيه كه يان له لايه ن لايه نگرانى شيخ مه محمود وه خراوه ته خوارى و خويان به ديل گيراو و براونه ته ناو خاكى كوردستانى ئيران وه⁽²¹⁾.

گلاواين جيب له لاپه ريه دواترى يادداشته كه يدا، باسى جافه ر سولتان و كۆچ و په روى به شيك له هۆزه كورده كاني وه له د به گى و قوبادى و باب به جاني بۆ له وه پگه كاني كوردستانى عيراقمان بۆ ده كات⁽²²⁾.

له به شه كاني ترى يادداشته كه يدا گلاواين ديتته سه ر باسى رووداوه كاني خانه قين و مه نده لى و كه سا به تى مه جىدى قادر ناغا و پيكدادانى سه نجاوييه كان و ياساولانى سنهورى عيراق و هه ندى ورده هه والى دى⁽²³⁾.

(*) ((وهكو له راپۆرت كه دا پيشبيني كراوه، دواى دوو سالتيك، سمكو هاته وه مهيدان و ورميى نازله كردو رۆژنامه ي (كوردى) له وى بلاوكرده وه، له سالى (1923) يشدا چوو سليتمانى و له وى سه ردانى مه ليك مه محمودى كرد. -ع. زهنگه نه)).

(18) N. A., F. O., 251/93, Memorandum. Iraq - Persian Border, P. 234.

(19) سالار نه لده وه، نه وهى فتح على شاي قاجاريه كه وهك ده لئين سه دان ژنى له هۆزو نه ته وه جياوازه كاني ئيران هيناه، نه وه شى هيند زۆر بوون بۆ خۆى نه يناسيونه ته وه، به كيك له هاوسه ره كاني كورد بووه كه كو پيكي لتي بووه به ناوى سالار الده وه ناويانگى ده ركرد وه، له دوا قوناغى فه رمانپره وايي قاجاره كاندا به كيك بووه له وانه دى داواى ته ختى پاشايى ئيرانى كرد وه و كوردستانى خالوانى كرد وته مه ليه ندى چالاكييه كاني بۆ وه دى هينانى خه ونه كاني.

(20) له ده قى يادداشته كه دا ده لئيت: ((mad Qajar Prince, Salar-ed-Dowleh))

(21) N. A., F. O., 251/93, Memorandum. Iraq-Persian Border, P. 235.

(22) Ibid, P. 236.

(23) Ibid, PP. 237-239.

بابه تی پینجه م

شهری بهردمرکی سهرای سلیمانی و نه‌نجامه‌گانی

سەرەتایەك:

سلیمانی، بەكێكه له و شارانهی كوردستان كه هه‌میشه شوینی دیاری له خه‌باتی رزگاربخوازی نوێ و هاوچه‌رخه نه‌ته‌وه‌ی كورددا هه‌بووه، ئه‌وه‌ی تا ئێسته زۆر جارانی له سه‌رجه‌می باب‌ته‌كانی تری ئه‌م كۆتیه‌دا به‌ روونی په‌نگی داوه‌ته‌وه. ئه‌و پاستیه‌ میژوویه‌یه كه له خۆپا نه‌هاتوه، شیخ ره‌زا واته‌نی (سلیمانی دار المولکی بابان) بوو، حوچه زۆره‌كانی، له سه‌ره‌تای دروستكردنیه‌وه، بوونه‌ته سه‌رچاوه‌یه‌کی زیندووی له دایكبوونی چه‌كه‌ره‌ی ده‌سته‌بژیری نوێی كوردی باشوور، ته‌نانه‌ت سروشتیش به‌خشنده بووه له‌گه‌ڵی، له هه‌ر چوار لاره‌ سه‌دان سه‌نگه‌ری له رووی دۆژمنی دله‌قدا بۆ په‌خساندبوو.

هه‌موو كورد، وه‌كو زۆر جاری دیکه، وا چاوه‌پوان بوون كه‌وتنی ئیمپراتۆری عوسمانی و هاتنی ئینگلیز بیه‌ته سه‌رچاوه‌ی خێره‌كه‌ت بۆ نیشتمانكه‌یان، هه‌رگیز چاوه‌پوانی ئه‌وه نه‌بوون پۆژێك له پۆژانی تانك و فڕۆكه‌ی ئه‌وانیش بكه‌ونه دروینه‌ی گول و گولزارو پیرو زارۆکی كورده‌واری، بۆ خۆیشمان هه‌له‌مان كه‌م نه‌بوو، ئه‌وه‌نده شاره‌زای په‌ته‌تین و فڕوفیله‌كانی سیاسه‌تبازی نه‌بووین.

له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌یشدا په‌وه‌یه‌ی میژووی كوردایه‌تی كۆلی نه‌داو بێوچان ته‌كانی خۆی به‌ره‌و ئاسۆی رزگاری و سه‌رفرازی ده‌دا. یه‌كێك له به‌لگه‌كانی ئه‌و پاستیه‌ شه‌پی به‌رده‌ركی سه‌رای سلیمانییه كه دڵسۆزانی كورد بۆ خۆیان به‌هه‌له‌ ناویان ئی ناوه (پۆژی په‌شی شه‌شی ئه‌یلوول)، ئه‌و پۆژه نه‌ك هه‌ر په‌ش نه‌بوو، به‌لكو وه‌ك گولاله‌ سووره‌كه‌ی ئه‌حمه‌د موختار جاف سوور سوور بوو، چونكه به‌ خوینی جگه‌ری نه‌مرانی كورد ئاو درابوو.

له‌نده‌ن، به‌ره‌به‌یانی پۆژی بیست و پێنجی حوزه‌یرانی ٢٠٠٧.

هۆكالى تهقىنهوهى شهري بهردهركى سهرا له بهر روشنايى بهلگه نامه نهينيه كانى حوكمهتى بهريتانيادا

له ريگهى ناوه رۆكى بهلگه نامه نهينيه كانى حوكمهتى بهريتانييه وه ده توانریت،
نۆر به ئاسانى و به قوولى، ههست به هۆكالى ناپه زايى كوردو ئه و مه ترسييه
نۆرهى بهر له مۆركردنى پهيمانى سالى ۱۹۲۰ى نيوان عيراق و بهريتانيادا تهنگى
پى له چنبيون بكریت، ده بو ئه و باب ته زو له هۆله كانى په رله مانى عيراقيدا
دهنگ بداته وه، چونكه له وى، بهر له شهري بهردهركى سهرا به چهند مانگيك،
په رۆهى پهيمانى نووى نيوان عيراق و بهريتانيا خرايه بهر باس و ليكۆلینه وه. ئه م
نۆينه رانهى كورد له سه ره تاي سالى ۱۹۲۰ وه چهند جار يك پرسى دوا پۆڭى كورديان
له م قوناغه نوپيه دا وروژاند:

مه عرووف جياروك

پروگرام فرقه متظاهرين كوردان كه روزی

۱۶ - تموزی ۱۹۳۰ دا اجرا اگری

- ۱- آمال و مقصد هم متظاهره صرفه ری یکی مشروعه و طلبی حقوق معلومه کوردانه که وختی خوی عصبه الامم پنهان بشیوه و قرار ی له سره راوه .
- ۲- فرقه متظاهرين به عمومی مجبوره تبیین هو قوانین و نظامات حکومتی بکات و حق الامکان میدان به حرکتی نکات که بی به سه پنهان اختلال امنیت و آسایش .
- ۳- محل اجتماع له برده می سرای حکومتی و له باغی بقیه دا ای .
- ۴- عموم اشخاص ملکوت و رؤسای عشائر و اهالی اسره که مصادق ۱۶ تموز ۱۹۳۰ به - ساعت ۴ نوبت عربی له ناو باغی بقیه دا اجتماع اگات .
- ۵- - سلسله جولان فرقه متظاهرين لیسیم سرای حکومتی به وخت برده می - بوقت کوره و له هم منطلقه عدوده دا نه بی .
- ۶- - ساعت (۴۰ - ۹) عربی دا فرقه متظاهرين له حال مسکونت و اعتدال دا له محل اجتماع دا حرکت اگات و اچینه برده می مسکونی کور .
- له و پیدا به قادی محومه ووه (له طرف رمزی اندی حاجی فلاح) ووه قونفرانسیک ادویت .
- ۷- - لهدوای قونفرانسه که له ساعت دهی عربی دا فرقه متظاهرين بلا و ایتدوره
- ۸- - هیئت محله ی فرقه متظاهرين هم ذاتای لای خواره وون :
- عبد الرحمن اخای احمد پاشا عزت بک عثمان پاشا سعید زاده شیخ قادر اندی - حمه اخای عبد الرحمن اخا
رمزی اندی حاجی فلاح - میرزا تربیع نزار - مجید اندی حاجی رسول اخا

سلیکان : ۱۶ تموز ۱۹۳۰

سه رچاوه : سدیق صالح، نه لیسومی شیخ مه محمودی حنفید . هم به لگه نامه یی به دیاری له
محمه د شوان بابا په رسول به رنجی ووه رگرتووه - ع . زه ننگه نه .

ئىسماعىل پەواندىزى نوينەرى ھەوليرى محەمەد جاق نوينەرى كەركوك و حازم شەمدىن ناغاي^(۵) نوينەرى موسل و محەمەد سالى نوينەرى سلیماني و مارف جياووكى نوينەرى ھەولير. لە فايلى ژمارە ۵/۱۵۷/۷۳۰ وەزارەتى موسستەعمەراتدا ژمارەيەكى بەكجار نۆد بەلگەنامەى پر لە زانیاری دەربارەى ئەم بابەتە لەو بەشەى فايلى كەدا كە بەم ناوینشانەوہە (كورد لە عىراق، بەشى يەكەم) ھەلگىراون^(۱). وا لە خوارەوہ پوختەى ناوہرۆكىى ئەو بەلگەنامانە دەربارەى داخوازییەكانى كوردو ھەلویستی ھەردووك حوكمەتى عىراق و بەرىتانيا دەخەینە بەرچاوە.

(۵) ((حازم شەمدىن ناغا (۱۸۹۵ - ۱۹۵۴): كوردى يوسف پاشاى كوردى شەمدىن ناغايە، لەشارى زاخو لەدايك بوو، ئەوئەندەى من بىزانم ھەندى لەئەندامانى خانەوادەكەيان گەيشتوونەتە سودان. حازم شەمدىن ناغا لەسالى ۱۹۲۵ دا كراوتە نوينەرى موسل، دواتریش بەردەوام بەنوینەرى ئەم لىوا (پارێزگا)یە ھەلبژێردراوتەوہ. لەسالى (۱۹۴۶ - ۱۹۵۴) كراوتە ئەندامى ئەنجومەنى پیاوماقولاتى عىراق، لەسالى ۱۹۵۰ دا وەزیرەتى بێ وەزارەت بوو، ھەر لەحوزەیرانى ئەم سالەدا لەموسل كوچى بوايى كوردوہ - ع. زەنگەنە))

(۱) N. A., C. O., 370/157/5, Kurds in Iraq, Part 1.

پۆڭى سىيازدهى شوباتى سالى ۱۹۳۰ كۆنترىن مېژووه كه يەككە لە بەلگەنامەكانى ناو ئەم فایله تېیدا باسىي ھەلۆیستىكى نوینەرى ھەولیر مارف جیاووکمان بەم جۆره بۆ دەگىریتەوہ:

((لە بەغدا مارف جیاووکى نوینەرى ھەولیر يەك دوو ھەولى خۆنیشانده رانەى⁽²⁾ دا بۆ وروژاندنى مەسەلەى كورد لە (ئەنجوومەنى نوینەران) دا، پۆڭى سىيازدهى شوباتى (سالى ۱۹۳۰-يش-ك.م.) نۆد بە پاشكاوى⁽³⁾ ئەم پرسیارەى كرد: ئایا مافەكانى كورد لەو پەیمانە نوینەدا دەپاریزى كە لەگەل بەرىتانیدا مۆردەكریت؟⁽⁴⁾)).

دوا بەدواى ئەمە ھەمان بەلگەنامە دیتە سەر باسى ئەوہى چۆن ((دەوروپەرى كۆتایى مارتى ھەمان سال پاپوژگارى وەزارەتى ناوخوا⁽⁵⁾ بوونى پشكەرى كارگىرى (مفتش إدارى-ك.م.) لیاكانى ھەولیر موسل و كركوكى لە بەغدا بە دەرفەت زانى بۆ ئەوہى دەربارەى بارودۆخى ئیستەى كورد گفتوگويان لەگەل

(2) لەدەقى بەلگەنامەكەدا دەلالت: ((made one or two sporting efforts))

(3) بەلگەنامەكە لیژەدا وشەى (outright) ی بەكارمێتاوہ كە بە واتای ھەراھەت یا موناھەقەنە دیت.

(4) N. A., C. O., 370/157/5, Kurds in Iraq, Part 1, PP. 185-186.

(*) ((ئەك ھەر ئەوہندە، مارف جیاووك لەو مەشت و مېو دانوستانەشیدا كە لە ۱۹۳۰/۸/۸ لە شارى ھەولیر كردبووى، ھەلۆیستى كوردانەو بویری خۆى بەرامبەر بەو وەفدە، كە لەو نۆژەدا ھاتبوونە شارەك، نیشاندا بوو، دیارە وەفدەكە جەغفەر عەسكەرى وەكیلی سەرۆك وەزیرانى ئەوسا، ھەرەھا وەكیلی مەندوبى سامى و چەند كەسێكى دیکەى لەگەلدا بوو، مارف جیاووك داواى جێبەجێكردنى بېيارى ئەوساى (عصبة الامم) لەمەپ كێشەى كورد لە عېراق كړبوو. جیاووك لە بېرگەيەكى قسەكانى لەبەرەمبەر وەفدەكە دەلى: جەغفەر پاشا چاكى ئەزانى ئیمە لەگەل عەرەبا مومكین نییە بە سۆرەنى تەوحید (جیاووك پەنجەكانى خستە ناو یەكتر) گوتى بەم سۆرەتە بژین، فەقەت بە سۆرەتێكى (ئینجا ئەمجارە پەنجەكانى جوت كرد) گوتى: قابیلە بەم نەوعە وەكو نۆستریا و مەجارستان بژین.

لەم بارەيەوہ بنۆقە: ژيان (رۆژنامە) ژمارە ۲۵۷ ی ۱۴/۸/۱۹۳۰-ع. زەنگەنە)).

(5) لەو سالانەدا لە ھەموو وەزارەتێكدا پاپوژگار (مۆستەشان) یكى دەستپۆشتووى ئینگلیزى وەك ئەدمۆندس ھەبوو.

نيساعيل بهگي رهواندزی

بکات. نهوان هه رستیکیان لهو باوه په دان که وا باشه حوکمهتی عیراق ژماره یه ک
چاکسازی له کاروباری ناوخۆو په روه رده دا له ناوچه کوردیه کاندای بکات، بۆ
جیبه جی کردنی نهو گفتانه ی له پابردودا دراونه ته کوردو بۆ په واندنه وه ی نهو
مه ترسییان نه ی دهریاره ی دواپۆزیان له نارادان. پاوێژکاری وه زاره تی ناوخۆو
مه ندوبی سامی وای به باش ده زانن له گه ل حوکمه تی عیراقیدا لهو پاسپاردانه
بکۆلنه وه که هه رسیک پشکنه ری (هه ولیر و موسل و که رکوک -ک. م.)
پیشکه شیان کردوون. هه مان کات نهو هه واته ی پۆژنامه عه ره بییه کان دهریاره ی
ده ستپیکردنی گفتوگۆی به ستنی په یمانی نوێی نێوان عیراق و به ریتانیا له یه کی
نيسانه وه بۆته هۆی قه ناعه تی کورد که ماوه یه کی یه کجار کورتیان له به رده مدایه
بۆ نه وه ی بکونه کار نه گه ر بیان ویت کاریگه رانه بیته ده ست. له نه نجامی نه وه دا
پینچ نه ندام په رله مان ی کورد نه م عه ریزه یه یان پیشکه ش به مه ندوبی سامی کرد

- که واکه خواره و نه ناوه رۆکی ده که یه ئینگلیزی))⁽⁶⁾. نه مه یش ناوی نه و پینج نوینه ره کورده یه که به م جوړه پیزکراون:
۱. ئیسماعیل ره واندزی - نوینه ری هه ولیر.^(*)
 ۲. محمه د جاف - نوینه ری که رکوک.
 ۳. حازم شه مدین ئاغا - نوینه ری موسل.
 ۴. محمه د سالح - نوینه ری سلیمان.
 ۵. مارف جیاووک - نوینه ری هه ولیر.

(6) N. A., C. O., 370/157/5, Kurds in Iraq, Part 1, P. 186.

(یەپۆیستمان نەزانی دەقی ناوەرۆکی ئەر عەریزه یه، که له لاپەرە ١٨٦-١٨٨ ی هه مان فایدا کراوه ئینگلیزی، دیسانه وه وهری گێڕینه وه سەر زمانی کوردی، چونکه تا ئێسته نقد جاران، چ به کوردی و چ به عەرەبی، بۆ کراوه ته وه.)

(*) ((ئیسماعیل به گی ره واندزی (١٨٩٧-١٩٣٣): کورپی سعید به گی کورپی عه بدوللا موخلیس کورپی ره سول ئاغا یه، له په واندز له دایک بووه، به په چه لک له به گزاده گانی بنه ماله ی پاشای کوره یا گه وده یه، ره سول ئاغا یه باپیره گه وده یه برای محمه د پاشای میری سۆزانه، له سالی ١٩٢٠ دا، دوا ی نه وه ی ئینگلیز دینه نه م ولاته، ده کړیته حاکمی په واندز. دوا ی دامه زانندی مه مله که تی عیراق، له هه لېژاردنی سالی ١٩٢٥ دا، له نه نجومه نی نوینه ران (مجلس النواب) دا ده بیته نوینه ری هه ولیر، له سالی ١٩٢٨ دا جارێکی دیکه هه لېژێردراوه ته وه، له نیو کورده واریدا ناوه که ی وه کو سماعیل به گ گۆ ده که ن، گۆشاری (تۆک) له باره یه وه نووسیویه: (له بهر نه وه ی هه لۆیستیکی جوامیرانه ی له به رامبه ر شۆپشی بارزان ده ی، بۆیه له لای نه ده سه لاتدارانی نه وسای عیراق گومانی ده که وێته سه ر)، ناوېراو دزی سه رباز گرتنی به تده ملی بووه، له سالی ١٩٣٣ دا له بۆسه یه کی نه یارانی، له دۆلی (نیشاوێ) ی نزیک (خه لیفان) غافلکوژ ده کړیت، هه ندێ ده لێن هه والی کورژانی دلی پاشای عیراقی خو ش کردوه، چونکه مرۆفیکی کورد په روه رو به هه لۆیست بووه.

فۆلکلور په روه ر (ئه سعده عه دق) نه وای داستانی کورژانی سماعیل به گی له کتیبیکی فۆلکلوریدا زیندو ر لگرتوه. به داخه وه نه که وتمه وه سه ری تا زانیاری دیکه تان بخرمه به رده ست، له کتیبی (اعلام الکوردی) جه مال بابان دا سالی له دایک بوونی به ١٨٩٥ نووسراوه، نه م وینه یه ی لێره دا بۆلومان کړیته وه له ژماره (١) ی کانونی دووه می ١٩٩٩ ی گۆشاری (تۆک) ی سیاسی پۆشنییری گشتی وه رگپراوه - ع. زه نگه نه)).

دوا به دواى ئه وه به لگه نامه که پیمان پاده گه ینیت که زۆر لایه ن پشتگیری ئه م
 عه ریزه یه یان کردووه، هى وهك پشده ریه کان و جافو داوده و هه مه وه ندو شیخ
 بزینی و شوان و قه لاسیوکه و گه لیک هۆزی تری کوردستان⁽⁷⁾.

هه مان به لگه نامه راستیه کی بایه خداری که م زانراوی بۆ تۆمار کردوین
 ده رباره ی ئه وه ی پۆزی هه شتی نیسانی سالی ۱۹۳۰ مه ندوبی سامی له به غدا
 دیدهنی له گه ل ئه و پینچ په رله مانتاره کورده دا کردووه. به پیتی ناوه روکی
 به لگه نامه که په رله مانتاره کورده کان له و دانیشته دا ((هه مان سکالاکانی جارانیان
 دووپات کردۆته وه، هى وهك مه ترسییان له وه ی عه رهب وهك جارن به چاوی
 هاوولاتییه کی نزم سه یری کورد له ده ولته ی عیراقیدا بکن و نیشانیان دا که هه ز
 ناکن ژماره ی فه رمانبه رانی عه رهب له ناوچه کوردنشینه کاندای زۆر بکړن، که
 ئه وه یش خۆی له خۆیدا پینچه وانه ی پاسپارده کانی (کۆمه له ی گه لان)ه، هه روه ها
 بیزاریی خۆیانیان ده ربپی ده رباره ی ئه و جۆری په ره وه رده (تعلیم)ه ی له گه ل
 کوردا په یره و ده کړیت و ئه و هه وله ئاشکرایانه ی عه ربه کان ده یده ن بۆ خامۆش
 کردنی هه سستی کوردایه تی له فێرگه کاندای⁽⁸⁾.

له کۆتاییدا به لگه نامه که ده لیت: ((مه ندوبی سامی زۆر به بایه خه وه گوپی له
 قسه کانی ئه و په رله مانتارانه پاگرت، له وه یش دلنیای کردن که ده توانن پشت به و
 ببه ستن و هه رچی له توانایدا بیست ده یکات بۆ جێبه جێ کردنی داوا
 یاساییه کانیان. ئه وه یشی گوت که ئامانجی سیاسه تی به ریتانیا ئه وه یه کوردو
 عه رهب و گشت نه ته وه کانی تری پاشانشینی عیراق پیکرا، به یه کگرتویی و
 ته بایی بزین...))⁽⁹⁾.

شایانی باسه دوا نه وهت و هه وت لاپه ره ی هه مان فایل ته رخان کراوه بۆ ناو
 شوین و سروشتی کاری فه رمانبه رانی کوردستانی باشوور⁽¹⁰⁾.

(7) Ibid, P. 188.

(8) Ibid, P. 188.

(9) Ibid, PP. 188-189.

(10) Ibid, PP. 139-236

هه‌لۆیستی ئه‌و په‌رله‌مانتارانه وهك پوشووی بن كا گری به‌ردایه‌رقی پیروزی
 په‌نگ خواردووی ناو ناخی ده‌روونی کوردی باشوور⁽¹¹⁾ له هه‌ر چوار لای ئه‌و
 پارچه‌یه‌ی کوردستانه‌وه په‌یتا‌په‌یتا نامه‌و بروسکه‌و یادداشتی ده‌م‌پراستانی
 نه‌وسای ناوچه‌که ئاراسته‌ی ((کۆمه‌له‌ی گه‌لان)) و لێپرسراوانی به‌غداو له‌نده‌ن
 ده‌کران بێ ئه‌وه‌ی هیچ هه‌نگاوێک بۆ چاره‌سه‌ریکی عادیلانه‌ی کێشه‌ی کورد
 بنه‌یت. عه‌زمی به‌گی بابان و حه‌مه‌ی ئه‌وپه‌رحمان ئاغاو شیخ قادری برای شیخ
 مه‌حمودو عیزه‌ت به‌گی وه‌سمان پاشاو توفیق قه‌زان^(*) و حه‌مه‌ سالح به‌گ و
 ئه‌وپه‌رحمان ئاغای ئه‌حمه‌د پاشاو مه‌جید به‌گی حاجی په‌سول به‌گ (بنۆچه):
 په‌راویژمان له‌ ۱۶۲-ع. زه‌نگه‌نه) و په‌رمزی مه‌لا مارف و فایه‌ق بابان و دوایی
 شیخ مه‌حه‌مه‌دی گولانی‌ش له‌م به‌واره‌دا له‌ گشت پوناکیرو ناسراوانی شاری
 سلێمانی گه‌رمتر له‌و پۆژانه‌دا هاتبوونه‌ ده‌ست، هه‌ر پۆژه‌ی بروسکه‌یه‌ک یا
 یادداشتێک یا نامه‌یه‌کیان، ده‌ریاره‌ی داخوازییه‌کانی کورد، بۆ سه‌ره‌ک وه‌زیران و
 وه‌زیرانی هه‌نده‌ران و موسته‌عه‌راتی به‌ریتانیا و مه‌لیک فه‌یسه‌لی یه‌که‌م و
 سه‌ره‌ک وه‌زیرانی عێراق و ((کۆمه‌له‌ی گه‌لان)) و ده‌زگا گرنگه‌کانی تر ده‌نارد. له‌و
 فایله‌ی سه‌ره‌وه‌ی وه‌زاره‌تی موسته‌عه‌راتدا وێنه‌ی ژماره‌یه‌کی زۆر له‌و بروسکه‌و
 یادداشتانه هه‌لگیراون که‌وا له‌ خواره‌وه چه‌ند نمونه‌یه‌کیان لێ ده‌خه‌ینه به‌رچاو.

(11) شایانی باسه‌ شاعیرانی کوردی ئه‌و پۆژگاره‌یش درێغییان نه‌کردوه، تایبه‌ت بێگه‌س و پیره‌مێرد،
 نه‌میان، واته‌ پیره‌مێرد، له‌و پۆژانه‌دا دوو پارچه‌ شیعرێ ناوازه‌ی دژی توندپه‌وه عه‌ره‌به‌کان و تایبه‌ت
 پۆژنامه‌ی سه‌ر به‌ حوکه‌مه‌تی (العراق) گوته‌وه که ده‌رفه‌تی بڵاوکردنه‌وه‌یان نه‌بووه بۆیه‌کا له‌ناو شیعه‌
 بڵاوکراوه‌کانی پیره‌مێرددا نین، به‌لام وێنه‌یان له‌ فایله نه‌هێنیه‌کانی حوکه‌مه‌تی به‌ریتانیا‌دا هه‌لگیراوه.

بیوانه: که‌مال مه‌زه‌هر، چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌ک له‌ میژووی گه‌لی کورد، به‌رگی دوهم، ل ۵۱۷-۵۲۶.

(*) ((توفیق قه‌زلز ۱۸۹۸ - ۱۹۵۵): کوپی حاجی حه‌سه‌نی قه‌زلزه، به‌خزمایه‌تی ده‌بیته‌مامی سه‌عید قه‌زازی دوا
 وه‌زیری ناوخۆی بوێر و ئازای سه‌رده‌می پاشایه‌تی، ئه‌و زاته، جگه‌ له‌وه‌ی د. که‌مال هه‌والو مژده‌ی ئۆزینه‌وه‌و
 هه‌بوونی کۆمه‌لێک به‌لگه‌نامه‌ی له‌باره‌وه‌ راگه‌یاندوه، لای خه‌لکی شارێش نه‌ک هه‌ر به‌نیشتمانپه‌روه‌ریکی
 کوردلیه‌تی ناوو ده‌نگی دله‌ته‌وه، به‌لکو کاره‌ بازگانییه‌کانیشی هه‌ر له‌زۆریگه‌وه سه‌رنجی هه‌موو لایه‌کی بۆخۆی
 پکێشایوو، ئه‌وه‌بوو له‌خوولی حه‌وته‌می په‌رله‌مانی ئه‌وسا وه‌کو نوێنه‌ر هه‌لبژێردا، ئه‌و زاته باوکی (د. شه‌فیع
 قه‌زلزی سه‌رۆکی ئیستای (ئه‌کادیمیای کوردی)یه، له‌کۆپه‌کانی بیکه‌ی: ناوی فاتیق و ناسیق و ره‌فیع و سه‌رچل و
 سامان و سه‌ره‌ست هاتوه، (زه‌کیه‌ قه‌زلزی کچی‌ش هه‌وسه‌ری (سه‌عید قه‌زلز) بووه، بۆ زانیاری زیاتر بنۆچه:
 جه‌مال بابان، اعلام الکرد، ص ۱۹۲، مطبعة‌ شافان، السلیمانیه - ع. زه‌نگه‌نه)).

(١) پۆژی بیست و شەشی تەمموزی سالی ١٩٣٠ عەزمی بەگی بابان و ھاویرەکانی لە ڕێگەی مەندوبی سامیی بەریتانییەو یادداشتیکیان بۆ ((کۆمەڵەی گەلان)) ناردوو، تییدا پەرۆشیی خۆیانیان بەرانبەر بڕایەتی کوردو عەرەب دەریپڕیوە و گوتیانە: پتەوکردنی ئەو بڕایەتییە بەر لە ھەرشت پێویستی بەوێە مافی خودموختاری بدرێتە کوردو فەرمانپەرەو کاربەدەستانی عەرەب لەناوچە کوردنشینەکاندا بگۆردرێن بە کورد، چونکە بەشی ھەرە زۆری ئەو فەرمانپەرەو کاربەدەستانە ئیستای کوردستان عەرەبن. لێرەدا نێرەوانی یادداشتەکی خائێکی نۆزگرنگیان تۆمارکردوو کە ئەمە ی لای خواروو دەقی وەرگێرانە کە یەتی:

((رەفتاری کاربەدەستانی حوکمەتی عەرەب لە گەڵ کورددا، لە کاتی کدا کە ھیشتا قەیمومەت (ئینتیداب)ی بەریتانی بە سەر عێراقو بەردەوامە، وامان ئی دەکات بێرمان بۆ ئەو بچیت کە لە گەڵ ئەمانی ئینتیدابدا ئەو پەرەفتارە لە پەرەفتاری پابردوو و ئیستای تورک دژی کورد باشتەر نەبێ، ئەوێ بۆتە ھۆی دروستبوونی دۆژمنایەتی و لیکداپرانی بە کجاری لە نێوان کوردو تورکدا.

له‌به‌ر پۆشنایی ئه‌و پاستییانه‌ی سه‌ره‌وه‌دا دوا‌بیری قه‌طعی کورد داواکردنی له‌م‌زاندنی حوکه‌تیی کوردیه‌ له‌ ژێر سه‌ره‌رشتیی (کۆمه‌ڵه‌ی گه‌لان)دا.
تکای یاریده‌تان لێ ده‌که‌ین بۆ جێبه‌جێکردنی داخوازییه‌ په‌واکانمان⁽¹²⁾.

(٢) پۆڤی سیی ئابی سالی ١٩٣٠ دیسانه‌وه‌ عه‌زمی به‌گی بابان و هاویری ئه‌م یادداشته‌یان بۆ مه‌ندوبی سامیی به‌ریتانی له‌ به‌غدا نارد:
(سلیمانی، کوردستانی باشوور، پۆڤی سیی ئابی ١٩٣٠، بۆ پایه‌به‌رز مه‌ندوبی سامیی به‌ریتانی له‌ عیراق، به‌غدا.

سیری به‌ریژ- شه‌ره‌فمه‌ند ده‌بین شکو‌دارتان ئاگادار بکه‌ین که‌ به‌ر له‌ ئیسته‌ تیمه‌ی کورد گه‌لێک داخوازیان له‌ رێگه‌ی پۆست یا بروسکه‌وه‌ ناردوه‌ بۆ (کۆمه‌ڵه‌ی گه‌لان)، دوتنی وه‌لامنامه‌یه‌کی به‌پۆه‌به‌ری به‌شی ئینتدابمان پێگه‌یشت که‌ ده‌لێت: به‌ پتی په‌په‌وه‌ کارگێڕیه‌کانی نه‌نجومه‌نی (کۆمه‌ڵه‌ی گه‌لان) هه‌موو داواکارییه‌کانی لانیشتوانی ئه‌و ناوچانه‌ی ده‌که‌ونه‌ ژێر رکیفی ئینتیدابه‌وه‌ پتویسته‌ له‌ رێگه‌ی ده‌وله‌تی مونه‌ده‌به‌وه‌ پێشکه‌شی سکرته‌ریه‌تی کۆمه‌له‌ بکری. بۆیه‌کا وا وێنه‌ی ئه‌و بلخوازیانه‌ ده‌نێرینه‌ خزمه‌ت شکو‌دارتان، تکایه‌ به‌لکو‌ ئێوه‌یش بیانگه‌یین شویته‌ مه‌به‌ست⁽¹³⁾.

(٣) دوا‌ی ماوه‌یه‌کی کورت (تق‌که‌س له‌ ئه‌شرافی سلیمانی) بروسکه‌یه‌ک ده‌نێرن بۆ خودی وه‌زیری موسته‌عمه‌رات له‌ نه‌ده‌ن که‌ ئه‌مه‌ ده‌قی وه‌رگێڕانه‌که‌یه‌تی:
(له‌ سلیمانییه‌وه‌ بۆ وه‌زیری موسته‌عمه‌رات-له‌ نه‌ده‌ن. په‌یمانی نوێی نێوان هه‌ر دوو حوکه‌تی شکو‌داری به‌ریتانی و عیراقی دانی نه‌ناوه‌ به‌و مافانه‌ی دراونه‌ته‌ کوردو خراوه‌ته‌ ئه‌ستۆی مه‌ندوبی سامیی له‌ عیراق، بۆیه‌کا داوا له‌ به‌ریژتان ده‌که‌ین فه‌رمان بده‌ن که‌ (ئه‌و مافانه‌-ک.م.) به‌خێنه‌ ناو په‌یمانه‌که‌وه‌و به‌مانپاریژن و ئه‌و مافانه‌ی پێمان دراون جێبه‌جێیان بکه‌ن و داخوازییه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ کانه‌مان مسۆگه‌ر بکه‌ن. ئه‌شرافی سلیمانی عه‌زمی بابان⁽¹⁴⁾، عه‌بدولقادر هه‌فید⁽¹⁵⁾، هه‌مه‌ ئاغا⁽¹⁶⁾، عیزه‌تی عوسمان پاشا، هه‌مدی ره‌شید پاشا، شه‌فیق په‌شید پاشا، عه‌بدولپه‌حمان نه‌حمه‌د پاشا، فایه‌ق بابان، توفیق قه‌زان⁽¹⁷⁾.

(12) N. A., C. O., 370/157/5, Kurds in Iraq, Part 1, P. 78.

(13) Ibid, P. 76.

(14) چۆن له‌ بروسکه‌دا هاتوه‌ وه‌ک خۆیان ده‌یاننوسین.

(٤) وا دیاره له و پۆژانه دا شان به شانی ئه و پیاوماقولانه ی کورد ژماره یه ک
هه رزه کاریش هه بوون

که دوور نییه دلسۆز بووین، به لام به شیوازێکی ناشی و گیره شیۆین کاریان
کردووه، بۆیه کا زیانیان زۆرو که لکیان هیچ نه بووه، ئه وه ی به ئاسانی له ناوه رۆکی
ئه م به لگه نامه یه وه هه سستی پێده که ی.

((چه ند کۆمه له یه کی نه یینی که ژماره یه کیان هه م کۆن و هه م له گیانه لادان و
به شیکیشیان نوین و له وه ده که ن هاتینه وه هۆش خۆیان، یا وه ک قارچک هه لتقین،
گشتیان نه یین و ده ستیان داوه ته بلۆکردنه وه ی په خشه و نامیلکه. شیوازی داڕشتنی
ئه و په خشه و نامیلکانه گه لێک ناشیانه یه، تیراژیشیان که مه و بۆ ژماره یه کی که م له
کاریه ده سستی به ریتانی گه وره به رپرسیارو سیاسیه عیراقیه کان نێردراون. ئه و
په خشه و نامیلکانه وه ک ئامرازێکی پرۆیاگه ند ه بێ بایه خن، به لام وه ک به لگه ی بوونی
کێشه یه ک ئه وه ند ه بێ بایه خ نین))⁽¹⁸⁾.

(٥) به ر له و قۆناغه هه رگیز هاوده نگیی سه ره ک هۆزانی کوردستانی باشوور
نه گه یشتۆته ئه و ئاسته به رزه ی پۆژانی به ر له ته قینه وه ی شه پی به رده رکی سه را. له
لاپه ره سه د و هه فتا و دووی هه مان فایدا وینه ی بروسکه یه ک هه لگیراوه که بیستوچوار
سه ره ک هۆزی به ناوبانگ پۆژی بیستی ته مموزی سالی ١٩٣٠ ئاردوویانه بۆ وه زیری
موسه عمه رات له له ند ه ن دژی ئه وه ی مافی کورد له په یمانی نوێی نێوان عیراق و
به ریتانیادا خراوه ته پشت گوێ، له کوتایی بروسکه که یاندا ئه و سه ره ک هۆزانه ده لێن:
((کورد خودموختارییان ده ویت، تکایه دلنایمان بکه ن)). ئه مه یش ناوی ئه و
بیستوچوار سه ره ک هۆزن، چۆن له به لگه نامه که دا نووسراون به و جۆره تۆماریان
ده که ی:

((له جاف: حه سین به گ و حه سه ن به گ و عه بدوللا به گ و ئه حمه د به گ و دلود
به گ و عه لی به گ و شیخ ره شیدو عه بدوللا نه و پۆلی.
له هه ورامانه وه: مسته فا جافه ر سولتان و ئه فراسیاو سولتان.

(15) دیاره مه به سستی شیخ قادری برای شیخ مه حموده.

(16) حه می ئه و په حمان ناغا.

(17) N. A., C. O., 370/157/5, Kurds in Iraq, Part 1, PP. 180-181.

(18) Ibid, P. 185.

له پشده ره وه: حه سه ن ئاغاو حه ماغاو ئه مین به گ و حه سه ن به گ و ئه حمه د هاوار
ئاغاو ره شید ئاغاو مسته فا به گ و سه عید به گ و هه مزه ئاغاو محمه دی حاجی
عه بیاس ئاغاو محمه د ئاغا.

له هه مه وه ند: فه تاح ئاغاو سه لمان ئاغاو ئه مین محمه د ئاغا))⁽¹⁹⁾.

(٦) دواى مانگێك و چوار پۆژ سه رۆكانى هۆزى داوده ی كه ركوك دینه دهنگ و له
رتگه ی مهندوبى سامبى به ریتانییه وه له عیراق مه زبه ته یه ك ده نێرن بۆ سه رۆكى
((كه مه له ی گه لان)) له جنێف و تێیدا، به ر له هه رشت، به توندی به ر په رچى ره فعه ت
به گى ئیسماعیل به گیان^(*) داوه ته وه كه ئه ویش په كێكه له سه رۆكانى داوده و به ر
له وان بروسكه یه كى پشتگیرى بۆ حوكمه تی عیراقى ناردوه. سه رۆكانى داوده له
مه زبه ته كه یاندا ده لێن: ((نۆر به گه رمى پشتگیرى خۆمان بۆ داخواریه كانى كورد،
تایبه ت ئه وانه ی سلیمانى، راده گهیشتن)).

سه ره ك هۆزانى داوده به م جۆره كۆتاییان به مه زبه ته كه یان هیناوه ((به كورتى نۆر
به گه رمى و ئه و په پى سۆزه وه داواى مافه نه ته وه یه كانى خۆمان ده كه یان تاوه كو
بتوانین نیشتمانێكى ته واو ئازاد دامه زڕێنین و تێیدا به هیمنى و ئاسوده بژین)).
ئه مانه ویش ناوى سه ره ك هۆزه كانى داوده ن به و شیوازه ی له به لگه نامه كه دا تۆمار
كراون:

حه مه ئه مین ئاغاى خورشید ئاغا، عه لى ئاغاى مسته فا ئاغا، ئیبراهیم ئاغاى
مه دحه ت ئاغا، ئه حمه د ئاغاى حه مه ئاغا، نامیق ئاغاى قادر ئاغا⁽²⁰⁾.

(٧) فایلیكى تری وه زاره تى موسسه عمه راتى به ریتانى كه ژماره كەى
(٦/١٥٧/٧٣٠) ه ته رخان كراوه بۆ بابەتى ((كورد له عیراقدا سالى ١٩٣٠، به شى
دوهم))⁽²¹⁾. ژماره ی لا په ره كانى ئه م فایله ١٨١ لا په ره یه و زانیاریى نۆر بایه خدارى
تێدا به ده رباره ی كوردستانى باشوور له سالى ١٩٣٠ دا، تایبه ت ئه وانه یان كه
پێوه ندىیان به شه پى به رده ركى سه راوه هیه. ئه وه ی له م خاڵه دا مه به ستمان

(19) Ibid, P. 172.

(*) ((ئهو زاته، له گه ل شیخ مه حموددا، به شداری له شه پى شوعه ییه دا كرده وه، بنه ماله كه شیان،
به درێژایی بیسته كان ناحه زى ئینگلیزو پشتیوانى شیخ مه حمود بوون. بنۆره: بابەتى شه پى
شوعه ییه، به رگی دوهمى چهند لا په ره یه ك له میژووی گه ل كورد، ل ٢٠ - ع. زه نگنه)).

(20) Ibid, P. 50.

(21) N. A., C. O., 730/157/6, Kurds in Iraq 1930, Part II.

ئاماژەى بۆ بکەين ئەو ەيە کە تەنانت نورى سەعیدی دووربین و بە ڕەگەز کورد⁽²²⁾، لە بەر خاتری عیراق لەو پۆژە ناسکەدا هیچ ەولێکی نەداوە بۆ ئەو ەي ئاوبکات بە ئاگرەکەى شەپى بەردەرکی سەرادا. بە پێى راپۆرتێکی دوو درێژى جۆرج کلیرکی بالۆیزی بەریتانی لە ئەنقەرە⁽²³⁾*) کە ناردوویە بۆ ئارثەر ەیتندیرسۆنى وەزیری ەندەرانی بەریتانیا⁽²⁴⁾ نوری سەعید ەرخەریکی ئەو ەبوو ەرمانرەوایانى تورکیا لە سیاسەتى حوکمەتەکەى بەرانبەر کورد دانیابکات، تەنانت، وەک کلیرک نووسیبویە، ((پەیمانى تەواوی داوە حوکمەتەکەى پشتگیرىی هیچ گۆبەندێکی کوردیى لە سەر سنووری (نێوان عیراق و تورکیادا -ک.م.) نەکات))⁽²⁵⁾.

(22) گالمانى بالۆیز لە و کتیبەیدا، کە دواى کەوتنى پزىمى پاشایی عیراق، بە ناوونیشانى: ("Iraq Under Nuri as-Said"، بلۆی کردۆتەو ەلێت نوری سەعید بە خوێن کردو بە زوبان تورک و بە ەست ەرەب بوو.

(23) مەبەست سێر جۆرج رەسێل کلیرک (Sir George Russell Clerk) ە کە بیستونۆی تەشرینی دوو ەمى سالى ۱۸۷۴ لە ەندستان لە دایک بوو، ئاقانەى جەنەرال سێر کلیرکی باوکی بوو، لە سالى ۱۸۹۸ ەو بۆتە کارمەندى وەزارەتى ەندەران، لە کانوونی دوو ەمى ۱۹۲۶ ەو بۆتە بالۆیزی بەریتانی لە تورکیا، تورکیبەکی چاک و گەلێک زوبانی تری زانیو، بپواى بە ئەتاتورک نەبوو و دژی بەلشەفیزمیش بوو، پۆزى ەژدەى حوزەیرانى ۱۹۵۱ کۆچى کردو. بپوانە:

(Oxford Dictionary of National Biography), Volume 12, Oxford, 2004, PP. 43-45.

(*) (لە بابەتى داهاووی ئەم کتیبەدا دەقى وەرگێراوی ئەو راپۆرتە بلۆ دەکەینەو)

(24) ئارثەر ەیتندەرسۆن Arthur Henderson: پۆزى بیستى ئەیلوولى سالى ۱۸۶۳ لە دایک بوو و پیاویکی لیبرالى بوو، زو بوو ڕەهبرێکی بەناوبانگی ((پارتى کۆنکاران)) و یەکێک لە ئەندامانى لە ((ئەنجومەنى گشتیى)) (مجلس العموم)ى بەریتانیدا، کانوونی دوو ەمى سالى ۱۹۲۴ بوو وەزیری ناوخۆ، حوزەیرانى سالى ۱۹۲۹ یش بوو وەزیری ەندەران و لەم پۆستەیدا تەواو ناوبانگی دەرکرد، پۆزى بیستى تەشرینی یەکەمى سالى ۱۹۳۵ کۆچى دواى کرد. بپوانە:

((Oxford Dictionary of national Biography)), Volume 26, Oxford, 2004, PP. 297-302

شایانى باسە داغیدی کۆرپە گوردەى ەیتندیرسۆن لە شەپى سۆمى ناو خاکی ەرنەسەدا کۆزراو، لەو شەپەدا بۆ یەکەم و دواجار ئەلەمانەکان چەکی کیمیاویان بەکارهێنا. ناوی ەیتندیرسۆن چۆتە ناو دیوانى شیعری سیاسى ەواچەرخى کوردیەو، فایەق بێکەسى شاعیر کاتێک ڕەخنە لە ەلۆیستى ((کۆمەلەى گەلان)) بەرانبەر بە کورد دەرگرت کۆمەلە دەشوبهتینێت بە ((کوێتەکی دەستى میستەر ەندەرسن)).

(25) N. A., C. O., 730/157/6, Kurds in Iraq 1930, Part II, PP. 92-93.

بیاننامہ بوکوورہ کائی لوای سلیمانی

به بی اتفاقنامه بك كه له سال ۱۹۲۷ دا امضای کردوه شیخ محمود نبیدی کرد بوکه ا
دئی بکداله خارج حدود عراق دا اقامت نکا و به بی اذنی حکومت داخلی عراق نه یتوده و
عیق و سببه بك له له لوای سلیمانی دنه له هیچ جیگایکی نری عراق دامد اخله اداره حکومت
عراق نکا .

شیخ محمود ام شریانی عمر شکاندوه و هر چند امری بی کر اوه که خاکی عراق بچ
بیلی اطاعت او امرانی نکر دوه که در لوهی دلم چند هفته رابوردوه داله منطلق لوا:
سلیمانی دا دستي کرد دوه به سورانه ده ولایتانی کوردوه که له ضد حکومت شوروش و پاباک
لبر اوه امری بی کر اوه فوراً خاکی عراق بچي بیلی واکر اطاعت ام امره نکا له حق خو
وابتلاعی اجرا آت لازمه اتخاذ ا کری .

بنه علیه و اخطارمان ا که ین که هر کس بنا بدنه شیخ محمود و اتباعی و یلعاونت بان
خوی تونی جزای شدید اکا .

۱۹۳۰ / ۱۰ / ۲۰

سەرچاوه: نه کهره می مه محمودی سالحی ره شه، شاری سلیمانی، ده زگای رۆشن بیری بلوکر دهنه وی
کوردی، کتییی ژماره ۲۳۱، لاپه ره (۳۶۲)، سالی ۱۹۸۹.

دواړه کانی

بهر له تهقینه وهی راپه رینی شه شی نه یلوول

بهم جوړه تا دهات موکانی کاملېوونی تهقینه وهی شه پری بهرده رکی سهر
نورتر که له که ده بوون، شه قامه کانی شاری سلیمانی بوونی خوینیان لی دهات. بو
روونکړنه وهی نه م پاسنییه په نا ده بهینه بهر به لگه نامه یه کی یه کجار گرنگی
وه زارتهی موسته عمه رات، که له هه مان فایلدا شوینکی وه بهرچاوی بو ته رخان
کراوه.

به لگه نامه یی ناماژه بوکراو پاپورتیکی چوارده لاپه پری گه وړه یی ناخنراو به
وردترین زانیاریی هه مه جوړ، ((دایه وهی پشکنه ری کارگیزی ینگیلیر له سلیمانی
(Office of the Administration Inspector, Sulaimani Liwa)) نه و پاپورتی
ناماده کردووه و سنی دانه یی لی ناردووه بو پاپورتی و زارتهی ناوخوا له به غدا، که
نویس ینگیلیر بووه و له سریشی نووسراوه نهیتی و به په له ((Secret and Urgent))،
بابه ت: پاپورت دهر باره یی یاخیبوونه کی شاری سلیمانی پوژی شه شی نه یلوولی
(۱۹۳۰)).

((Subject: Report on Riot at Sulaimani Town on 6th September
1930)).

نهمانه پوخته یی نه و زانیاریان، که له و به شه یی پاپورته که دا تو مارکراون،
له سهره تاکه یدا ده لیت:

((له نامه یی پوژی یه کی ته مموزی سالی ۱۹۳۰مدا ناماژه م به وه کردووه که
بزیوی له نارادایه، نه وه ی پتویسته، بو دابینکردنی مه رجه کانی هه لېژاردن
کردوومانه، به لام زوریه یی هه ره زوری خه لکه که ره فزیان کرد هیچ جوړه
به شداریه که له هه لېژاردنه که دا بکن تا چاره سهری مه سه له ی کورد
نه کریت. نهمانه یی لای خواره وهیش دیارترینی موعاریزه کان بوون⁽²⁶⁾.

(26) له دهقی به لگه نامه که دا ده لیت:

((The most prominent of the objectors were the following))

شیخ قادر، میرزا توفیق قهزاز، پرمزی فەنی (مەبەست پرمزی فەتاحە ک.م.)،
 حەماغا، عەزەمی بەگی بابان، عیزەت بەگی وەسمان پاشا، ئەو پەرحمان ئاغا
 ئەحمەد پاشا، محەمەد سەلح بەگ، مەجید ئەفەندی کانیسکان (مەبەست مەجید
 بەگی حاجی پەرسول بەگ ک.م.)^(*)، فایق بەگی بابان، شیخ محەمەدی گولانی.

ئەم یازدە کەسە پیکرا، لەگەڵ ئەفسەریکی توپچی لەشکری عێراق بە ناوی
 عیزەتەو⁽²⁷⁾، کە بە ئیجازە ھاتبوو سەلیمانی، کۆمەڵەیەکیان پیکھینابوو بۆ
 ھاندانی (جەماوەر- ک.م.) دواي بلۆکردنەوێ ناوونیشانە سەرەکییەکانی پەیمان
 ۱۹۲۰ لە پۆلی یەکی تەمۆزەو. عیزەت بۆ خۆی ئیمزای ھیچ کام لە بروسکەو
 مەزبەتە ئۆرەکانی نەکردوو کە لەلایەن کۆمەڵەکانەو نێردراوەتە ((کۆمەڵە
 گەلان)) و بۆ وەزیری موستەعمەرات و مەندوبی سامیی و سەرەک وەزیرانی عێراق.

لەلایەکی ترەو ژمارەیک نامادە و ئەو دوو کۆبوونەوێە بۆن کە
 ھەڵبژاردنیان کرد، خەڵکە کە ناپەزاییەکی ئۆریان بەرانبەریان دەریپ، بەلام ئەوان
 ھەر لایەنگیری خۆیانیان بۆ ھەڵبژاردنە کە نیشان دا. دیارترین کەسی ئەم دەستە
 حاجی مەلامحەالدینە، کە پەکیکە لە بازەرگە ھەرە دەوڵە مەندەکانی سەلیمانی
 پیاویکی خاوەن مەوقیفە⁽²⁸⁾، وێرپای حاجی مستەفا پاشا⁽²⁹⁾ کە کاتی خۆی
 جەنەپال بوو لە سوپای تورکدا⁽³⁰⁾.

لە لاپەرە و دواتر پشکنەری ناوبراو بەم جۆرە باسی یەکیکە لە
 خۆنیشاندا ناوی شاری سەلیمانی دەکات کە پۆلی یازدە و ئاب رووی داوە بە

(*) ((د. کەمال بە تەلەفۆن، لەسەر داواي (نەجات خان)ی خوشکی پارسپاردوو، ئەو ناوەی (مەجید
 بەگ حاجی پەرسول بەگ) ھەلبەگرم و پاستییەکی بنووسم: مەجید بەگی کانیسکان لە خانەوادە
 فوناد مەستی باوکی نەوشیروان، باپیری دوکتۆر یادگار حیشمەت- ع. زەنگەنە)).

(27) مەبەستی عیزەتی فاتەمە کە بە عیزەتی توپچیش ناسراو بوو.

(28) لە دەقی بەلگەنامەدا دەلیت: (a man of some local standing)

(29) مەبەستی مستەفا پاشای یامولکییە کە دوژمنی باوەکوشتە مستەفا کەمال بوو، چونکە کاتی
 خۆی، کە سەرۆکی دادگای عورفی تورکی بوو، فەرمانی لە سیدارەدانی دژی ئەتاتۆرک دەکردبوو.

(30) N. A., C. O., 730/156/6, Kurds in Iraq, 1930, Part II, P. 111

ريڅوڅکه ريڅکی شپې بېرته رکي سهرای له قلم دودات، ده لیت: ((خوښاندانه کانی پېشور، تایبته نه خوښاندانه سهر له به یانی پوڅی یازدهی تاب روی دا دږی نه و کړیوونه ویهی جیگرانی سهرک وه زیران و مهنوی سامی⁽³¹⁾ و نه شرای سلیمانی و سهرک کانی سازیان کړیو. له شوپنه یشدا ژماره یه ک قوتابی له لایه ماموستا کانیانه وه، به تایبته علی ناغا⁽³²⁾ و محمده صالح قهفتان^{(33) *} و ره فیق نه فندییه وه⁽³⁴⁾ هینرا بوون، ویرای شاگردانی فیترگی شوی زانستی که کریم بهگ⁽³⁵⁾ ماموستایان بوو. هه مو نه وانه هاندران بو نه و خوښاندانه که پیاوه شه لاتیبه کانی شیخ قادرو هارپو کانی دایانه پالیان.

(31) له پوڅانه دا سهرک وه زیران و مهنوی سامی بهریتانی له دهره وهی عراق بوون، بویه کا جیگره کانیان هاتنه سلیمانی، جه عفره عسکری جیگری نوری سعید بوو، کړیوونه وکاش هر له بېرته رکي سهرادا سازکړیو، نه و پوڅه رهمزی ففتاح زږد پیاوړه هاتبووه ده ست.

(32) به علی ناگا ناویانگی دهر کړیو، ماموستایه کی روو خوش و سهرک ووتو بوو، ماله کپان ته نیشته مژگه وتی دوو دهرگای سهرده شتی نه حمدهی ساغا، له سهریگی نیوانی سلیمانی - هه له بجه بوو، خوږی علی ناگا سالی ۱۹۵۷ به شی ټینگیزی (دار المعلمین العاليه) ته واو کړد، چه پره و بوو، شوی کړد به نه فسرکی عهره ب، که په کیک بوو له یاریده دهرانی عه بدولکریم قاسم و به عسییه کان سالی ۱۹۶۲ له سوپا دهریان کړد.

(33) مه به سستی میژوونووسی ناسراومان صالح قهفتانه، نازه نین قهفتان دووهم کچییه، هارپو لی من بوو له به شی میژوی (دار المعلمین العاليه)، چه پره و بوو، هوسری خوالیڅو شپو مسته فا جانی حامید بهگ، ده می ساله له نه دهن ده ږی.

(*) (له سالی ۱۸۸۴ دا له دایک بووه، دهرچوی قوتابخانهی جهنگی (نه سته نېول) بووه، له سالی ۱۹۳۷ دا ماوه یه ک سهرپه رشتی رږژنامه ی (ژبان - زیان) کړیووه. خاوه و به پیوه بهری نه و گوفاری (زانستی) به بووه که ژماره ۱ له ۲۵ شوپاتی ۱۹۳۸ دا له شاری سلیمانی بلزکراوه ته وه، له ۳۰ ثابی ۱۹۶۸ له شاره کی خوی کچی دواپی کړیووه و هر له وی له گړستانی (گودی سهیوان) نیژلووه - ع. زهنگه نه)).

(34) مه به سستی ره فیق حیلیمیه.

(35) مه به سستی کریم سعید بهگ، که له بهر پوڅی گوره ی له قوتابخانهی زانستیدا، به کریم زانستی ناسراوه، گیلای کچی سالی ۱۹۵۷ به شی جوگرافیا ی له (دار المعلمین العاليه) ته واو کړد، هوسری خوالیڅو شپو ددوهر جهلیل هوشیاره که له نریکه وه ده مناسی، له کورده هره دلسوزه کان بوو، گیلای کریم بهگیش ده مینکه له ټینگیلته ده ږی.

پۆژانە نووس و مێژوونووس صالح قەفتان

پۆژی دووی ئەیلوول هەپەشە یەکم ئارد بۆ پەشید ئەفەندیی⁽³⁶⁾، بە پێوە بەری خویندن و مامۆستا سەرەکییەکان، کە یەکیکیان لە ناوبراوانی سەرەوێن، پێم راگەیاندن کە خۆنیشانان ئیتر قەدەغە یەو سزای تووندی هەر کە سێک دەدریت هەپەشە بکات، یا رێگە بگرت لەوانە ی دەیانە وێت بە شداری بکەن لە هەلبژاردنە کە داو پێویستە گشت توانایان بخەنە گەپ⁽³⁷⁾.

لێرەدا دوو پرسباری مێژوویی رەوا خۆیان فەرز دەکەن، یەکە میان، ئایا دەتوانین ئەم هەموو چالاکی و بە شدارییانە ی قوتابیانی سلیعیانی لەو پۆژانەدا کە رێگەیان بۆ بەرپابوونی شەپی بەردەرکی سەرا خوش کردو پۆژی شەپە کەیش خۆی کە یەکیک لە بریندارەکانی شاگردێکی زانستی بوو بیانکەینە سەرەتا، یا بەردی بناغە ی لە دایکبوونی بزوتنە ی قوتابیانی کوردستانی باشوور کە هەمیشە

(36) لە رێگە ی بەرێز دکتۆر ئەمین موتەببیبەو زانیم کە مەبەستی رەشید کابانە.

(37) N. A., C. O., 730/157/6, Kurds in Iraq 1930, Part II, PP. 92-93.

شوینی دیاری هه بووه له گشت قوناغه کانی بزووتنه وهی رزگار یخوازی کوردی باشووردا له میژووی هاوچهرخدا، دووه میشیان: ئایا رۆلی دیاری قوتابیان له شه پی بهرده رکی سهرادا به لایه نی که مه وه نامه یه کی ماجستیری سه رکه وتووی ئی ده رناچیت؟.

دوای ئه م ناو بپه ده که پێینه وه سه ر سه رگوزشته که ی شه پی بهرده رکی سه را له پاپۆرته که ی ((پشکنه ری کارگێری ئینگلیز له سلیمانی)) که له لاپه ره ی داهاتووی پاپۆرته که یدا ده گاته سه ر باسی رووداوه کانی پۆژی پێنجی ئه یلوول، واتا بیستوچار سه عات به ر له هه لگێرسانی شه پی بهرده رکی سه راو، ده لیت:

((پۆژی پێنجی ئه یلوول ئاردم به دووی ئه و یازده ره هبه ردا، که له سه ره وه به دریتی باسیانم کردوه ⁽³⁸⁾، شیخ قادر و حه مه ی ئه و په حمان ئاغا و شیخ محه مه دی گولان نه بیته، که له سلیمانی نه بوون نیت ئه وانی تریان هه موویان هاتن و پیم گوتن ئه وانه بۆ خۆیان ئازادن به شداری له هه لێژاردنه که ده که ن یا نایکه ن، به لام بۆیان نییه ریگه له که سیش بگرن به شداری هه مان هه لێژاردن بکه ن)) ⁽³⁹⁾.

لابردنی توفیق وه هبی

توفیق وه هبی، له و قوناغه ناسکه دا، موته سه ریفی سلیمانی بوو، له به ر ئه وه ی کوردیکی دلسۆز بوو، حوکه مه تی عیراقی هه زارو یه ک بوختانی بۆی هه لبه ست تا پۆژی حه شده ی ئابی سالی ١٩٣٠، واتا تۆزده پۆژ به ر له هه لگێرسانی ئاگری شه پی بهرده رکی سه را، به پیتی ((ئیراده یه کی خاوه ن شک))، بریاری له سه ر کار لابردنی توفیق وه هبی کوپی مه عروف ده رچوو. ئه و بریاره له ژماره ٨٩ ی پۆژی ٢٨ ی ئابی سالی ١٩٣٠ ی ((الوقائع العراقية)) دا به ئیمزای شه ریف عه لی و جه عفره عه سکهری جیگری سه ره ک وه زیران له هه مان فایله ها لگێراوه ⁽⁴¹⁾. ئه و بریاره ده بیته هۆیه کی نوێی تری ته شه نه سه ندنی نا په زانی کورد، چونکه به لگه نامه یه کی ناو هه مان فایله به تاییه تی باسی ئه وه ی کربوه که په هبه رانی

(38) مه به ستی عه زمی به گی بابان و هاوه له کانییه.

(39) N. A., C. O., 730/157/6, Kurds in Iraq 1930, Part II, PP. 113-114.

(41) N. A., C. O., 730/157/6, Kurds in Iraq 1930, Part II, P. 147.

توفیق وهبى، مۆتەسەرىفى سالى ۱۹۳۰

بە توندى دىزى بېرىرى لابرېنى توفىق وهېىن و داوا لە حۆكەمەت دەكەن بى ئواخستىن بېگېرېتەو سەر پۇستەكەى خۆى⁽⁴²⁾.

رۆزى شەشى ئەيلوول

لەژىر ناونىشانى ((پۆزى شەشى ئەيلوول)) دا پشكەنر بۆ خۆى نۆر بە وردى بەم جۆرەى لای خوارەو، باسى تەقىنەوئەى شەرى بەردەرکى سەراى بۆ تۆمار كرېووين: ((پۆزى شەشى ئەيلوول))، بېرىرم دا لە ديوانى مۆتەسەرىفىيەت لەسەرا كۆپوونەوئەىك بۆ لىژنەى پشكىننى (هەلېزارىنەكە ك. م.) ساز بىكەم. بەيانىي شەشى ئەيلوول دەعوەتنامەمان نارد بۆ حاجى محىي الدين و نزيكەى ۳۰ كەسى

(42) Ibid, P. 153.

تر له ئه شرافى شار كه نوينه رى گه په كه كان بوون و ده ستركرا به هه لېژاردن⁽⁴³⁾، له كاتى ديارى كراودا ئاماده بوون و هه لېژاردنه كه به سه رپه رشتى سه روكى شاره وانى ده ستى پيكرد... تا ئه و كاته بارودوخى شار، به پيى ئه و راپورتانه ي بومان ده هاتن، ئاسايى بوو، هيچ نيشانه يه كى هه راو بگر له ئارادا نه بوو. ژماره يه كى زۆر له پۆليس له به رده ركى سه را و به ناوبازاردا بلاكورانه وه بۆ ئه وه ي نه هيلن دوكانداره كان دوكانه كانيان دابخه ن و هه روه ها ريگه يش نه دن خه لكه كه له نزيك سه راوه كۆ ببنه وه. هه مان كات له بهر ئه وه ي هه رپه شه له هه موو ناسراوه كان⁽⁴⁴⁾ كرايوو، نزيكه ي سه د پۆليسى تايبه تى له ناو خودى سه رادا ئاماده كران، پيمان وابوو ئه و كارانه مان به سن بۆ داين كردنى هيمنى.

ياخي بوننه كه

زۆرى نه برد ئاگادار كراين كه نزيكه ي په نجا قوتابى شىلاتى به سه ركردايه تى فايقه فه نى⁽⁴⁵⁾ كه وتوونه ته هاندانى دوكانداره كان بۆ ئه وه ي دوكانه كانيان دابخه ن و كۆبينه وه. زۆرى نه برد به ره و پيش هاتن تا گه يشتنه لاي قوتابخانه كه⁽⁴⁶⁾ كه هيزيكي پۆليس ده پياراست. هه شاماته كه به هوى ژماره يه ك شىلاتى و بازارپيه وه تا ده هات زۆرترو ياخي گه رتر ده بوون. ليره دا هيئانه ي هيزى تر به پيويست زانرا،

(43) هه لېژاردنى نوينه رانى سليمانى بۆ ((ئەنجومەنى نوینەران))ى نوئى كه ده بوو دهنگ له سه ر په يمانى سالى ۱۹۳۰ بدات.

(44) مه به ستى له ناسراوه كان، ئه شرافه كان لايهنگرانى هه لېژاردنه كه يه، ئه وان هه رپه شه يان لى كرايوو كه نابيت به شدارى ئه و هه لېژاردنه بكن.

(45) مه به ست فايقه بيگه س (۱۹۰۵-۱۹۴۸)ى شاعيرى ناوداره، بۆ زانبارى پتر: نه وشيروان مسته فا ئه مين، كوردستانى عيراق له سه رده مى قه لم و موراجه عه ت (۱۹۲۸-۱۹۳۰)، زنجيره كتيبى ده رگاي سه رده م، (۲۳) سليمانى، ۱۹۹۹، ۶۱.

(46) مه به ستى قوتابخانه ي به ناويانگى فه يسه ليه يه كه يه كئىك بوو له قوتابخانه هه ره به ناويانگه كانى شارى سليمانى و به ناوى مه ليك فه يسه له وه ناوئرابوو، قوتابخانه ي ناوئرابو دوو نهۆم بوو، كه وتبووه ناوه راستى شار، به رانبه ر سه را.

فرماندهی حامیهی سوپای عراقی داوای سەد سەربازی بێ چەکی کرد بۆ
 یاریەدانی پۆلیسەکان. هێزی پۆلیس لەگەڵ یەدەکەکان (ئیختیاتەکان) دا
 شەقامەکی لای سەریان پاك کردووە، بەلام بارودۆخەکە تا دەهات ئالۆزتر
 دەبوو، زۆری نەبرد بەشیک لە جەماوەرەکە کەوتنە بەکارهێنانی کورسییەکانی
 چاپخانهکی (بەردەرکی سەرا- ک.م.) وەک کۆتەک دژی پۆلیسەکان کە
 ژمارەیهکیان بریندار بوون. لێرەدا دەرکەوت کە بەکارهێنانی هێز کارێکی
 پتویستەو بەو جۆرە یەکەم دەستی چەکداری لەشکر داوا کرا زۆری پێ نەچوو
 کاتیکی حەشاماتەکە درپان بە پۆلیس دا، ئەوساکە ئەوانیش لەسەر خۆ کشانەوە ناو
 باخچەکی سەراوەو سەراکەیش خۆی کە کردبووانە سەنگەر و پەناگی خۆیان.
 لێرەدا بەشیککی یاخیبووەکان رژانه سەر ئەو شەقامەکی کەوتۆتە نزیک چاپخانهکی
 حەماغا لە تەنیشت باخچەکی سەراوە، لە کاتیکیدا ژمارەیهکی کەم لە
 چاونەترسەکانیان هاتبوونە ناو خودی باخچەکەو، ژمارەیهکی تریشیان لەسەر
 شەقامەکەو لەبالەخانەی سەراکە نزیک کەوتبوونەو. لەم ساتەو یاخیبووەکان
 بێ پەروا کەوتنە بەردەبارانی چ سەراو چ پۆلیسەکان. لێرەدا داوا لە فرماندهی
 حامیهکرا بەتالوینیک بنزیڕت بۆ پشتگیری ئەو هێزە تر کە بەپێوە بوو.

بەردەباران تا دەهات تەشەنەی دەسەند، هێرشبەران کەوتنە بەکارهێنانی
 ژمارەیهکی قوچەقانی، هەروەها ژمارەی دارو گۆچان بە دەستی (خۆنیشاندەران -
 ک.م.) تا دەهات پەرهی دەسەند. لەو کاتەدا هەواڵ گەیشت کە بەشیککی تری
 حەشاماتەکە چوونەتە سەر سەریانی بەندیخانهکە کە کەوتبووە شوینیکی تری ناو
 سەراکەووەو بەو جۆرە ئەویشیان خستە مەترسییەو.

زۆری نەبرد کاتیکی هێزی پیاده گەیشتە جێ، چوار چوار بە ئەوپەڕی نێزامەو
 چوونە ناوەندی باخچەکی سەراوە، ئەوساکە بەردەباران وەستاو یاخیبووەکان لە
 باخچەکە کشانەو، هەستیش کرا ئەوانە پشتمانی حەشاماتەکەش وێڵ وێڵ
 کەوتنە پاشەکشێ. هێزەکان نێزەکانیان بەسەر چەکەکانیاندا کرد و فرمانیان
 پێدرا بۆ خۆنیشاندەرهکان بکەن. هێزەکە دەستبەکار بوو، بە پێی فرمان
 پزانه سەر شەقامەکان، بەلام حەشاماتەکە دەستبەرداری شوینەکانی خۆیان

نەبوون و دەبىنرا چۆن ياخىبووھەكان بە تەوژم ھېرشىيان دەبردە سەر سەربازەكان و چەند بەرھەو پېش دەھاتن ھىند زۆرتەر بەردەبارانىيان دەکردن و كورسى و شتى تريان تىدەگرتن، بەو جۆرەيش كار گەيشتە ئاستى خۆينرشتن.

لەو دەمەدا گويمان لە تەقەيەك بوو، سەربازىكى عىراقى كوژدا، ئىنجا دەمانچەى ئۆتوماتىك يا دەمانچەى تر خرايەكارو دوو سەرباز برىندار بوون، ئەوساكە ھىزەكان يەكسەر كەوتنە دەسپېژ، ژمارەيەكى زۆر لە سەربازەكان بە ئەنقەست تەقەيان بە ئاسماندا دەکرد. حەشاماتەكە دەستوبرد كىشانەوھەو ديار نەمان و دواى خۆيان ژمارەيەك كوژداو زامداريان لەسەر شەقامەكان جى ھىشت، بەوھيش تەقە يەكسەر وەستىنرا. زۆرى نەبرد بە تالىونەكەش گەيشتە جى و بەپىي فەرمانىكى خۆم دەست گىرا بەسەر سەرانسەرى شارداو لە ھەر چوار لا ئاسايش دابىن كرا، ئەو كارەيش بە خىرايى و بى ھىچ تەگەرەيەك جىبەجى كرا.

پىكراوھەكان

بەر لە گەيشتنى سوپا، پۆلىس دە پىكراوى كۆكردەوھە، تۆيان بە بەردو تىلا برىندار كرابوون، يەككىشىيان بەخەنجەر، سەدو پەنجاو سى پەنجەرەى سەراو حەقدە گۆپى سەر شەقامەكانىش شكىنرا بوون.

پىكراوانى سوپا

١. يەك نەفەر سەربازى كوژداو.
٢. دوو نەفەر سەربازى برىندار كراو بە گوللە.
٣. يەك نەفەر سەربازى برىندار كراو بە بەرد.

پیکراوی یاخیبووه کان

۱. سیازده کوژراو، پینجیان به نیتزه وه شتیشیان به گولله، ده له و سیازده به یه کسه ر گیانیان له ده ست دا، نه و سیانه که ی تریان پاشتر مردن.
 ۲. بیستو سی بریندار که دوازه یان له نه خوشخانه که وتوون.
- سهرجه می پیکراوه مه ده نییه کان سر به چینه کانی خواره وه ی کومه لن، شاگردیکی فیرگه یش بریندار کراوه.

کۆمیتە ی هەلبژاردن

به ره له وه ی ناژاوه که بگاته لقه پۆپه نه شرافی شار ده نگیان بۆ کۆمیتە ی پشکنین داو ده نگه کانیان خرا نه سندوقی تاییه تی ده نگه کانه وه، دوا ی نه وه نه و نه شرافانه هاتنه لام و گوتیان پتویست بوو حوکمه ت نه و که سانه بپاریزرت که یاسایان پتیشیل نه کردوه، وپرای نه وانه ی هاتبوون بۆ جیبه جی کردنی نه رکیکی کۆمه لایه تی (واتا نه وانه ی بۆ ده نگ دان هاتبوون ک.م.)، گوتیشیان تا ناژاوه چیه کان به ته وای دانه مرکینرینه وه، تا شیخ قادرو هاوه له کانیشی ده ستگیر نه کرین، نه مان ناتوانن له سه ر کاره کانی خویان به رده وام بن. منیش پیم پاگه یاندن که وا هیزه کانی سوپا خه ریکی بلآوه پیکردنی خه لکه که ن و فره مان ی ده ستگیر کردنی هانده ره سه ره کییه کان ده رچوه.

گرتنی ره هبه ره کان

به پیتی نه و فره مانه ی ده رمکرد، له گه ل خۆر ناوا بووندا، پۆژی شه شی نه یللول ده که س له و یازده په هبه ره ی له سه ره تای نه م پاپۆرتیه مدا ناویانم تۆمار کردوه ده ستگیر کران، یازده مینیشیان: شیخ محمه دی گولان که له سلیمانی نه بوو⁽⁴⁷⁾،

(47) شیخ محمه دی گولانی، که ماله که ی له گه په کی کاننیکان بوو، له پاپۆرتیه که دا ناوی هه ره به گولان هاتوه، وا دیاره دوا ی دامرکانده وه ی پاپه رینه که هه له اتوهه بۆ ناوچه ی هه له بجه و دوا جار ناچار بووه خۆی بدات به ده ستوه، وه که ده لێن پیاوینکی چوست و چالاک بووه، نه فسه ری پۆلیس شیخ په زای گولانی کوپی نه وه، پیاوینکی که له گه تی بۆشناغه، زوو دایه پال شورش.

له ناوچهی هه له بجه پۆژی ١٠ی ئه یللول خۆی دا به دهسته وه. وا به باش زانرا ئه و ده سه رکرده یه ی که شه شی ئه یللول گیران بی دواخستن له سلیمانی دور بخزینه وه، بۆیه کا شه وی شه ش له سه ر حه وت گوێزانه وه به ندیخانه ی که رکوک. هه مان کات پۆلیس چالاکانه که وتوونه ته سۆراخی ئه و که سانه ی به شداری ئاژاوه که یان کردوه تا بیانگرن و په وانه ی دادگای تاوان (المحکمة الجنائیة) بکړین⁽⁴⁸⁾.

دوا به دوا ی ئه م سه رگوزشته دورو درێژو ورده پشکنه ر له دوو خالی سه ره کیی پاپۆرته که یدا گه لێک به شانوباهووی هیزه چه کداره کانی میریدا هه ل ده دات و وای نیشان ده دات ئه گه ر ئه و هیزانه ناچار نه کرانایه هه رگیز ده ستیان له دانیشتوانی شاری سلیمانی نه ده کرده وه. له نیوه ی دووه می لاپه ره نۆی پاپۆرته که ی شه وه: به پیشه ی پۆژئاواییه کان، پشکنه ر له ژێر سه رناوی پوخته (خلاصة Summary) دا به هه مان ده ستور تا کۆتایی پاپۆرته که ی له لاپه ره چوارده دا باسی رووداوه کان به کورتی ده کاته وه، هه روه ها ئه و هه نگاوانه ش ده خاته روو که له ناو شارو قه زاکانی سه ر به لیوای سلیمانی بو ته واکردنی هه لپژاردنه که نراون⁽⁴⁹⁾.

هه لسه تگاندنیکی سه ریپی

من به ش به حالی خۆم، تاوه کو ئیمرۆکه و له هیچ سه رچاوه یه ک و به هیچ زوبانیك، پانۆرامایه کی وا فراوان و وردو پر له زانیاریی ئه وه ها ده گه نم ده رباره ی شه پی به رده رکی سه را نه دیوه، به واش ناکه م له دوا پۆژیشدا ببینم. ئه و پاپۆرته ی پشکنه ر ده چیته خانه ی ئه و به ره مانه وه که خوێنه ر خواخوایه تی کۆتاییان نه یه ت.

ویپرای ئه وه گه لێک لایه نی ناو پاپۆرته که یاریده ی میژوونووس ده دن وردتر له دیارده کانی ئالوگۆپی هاوچه رخی کورده واری تی بگات. لێره دا هه ر وه ک نمونه،

(48) N. A., C. O., 730/157/6, Kurds in Iraq 1930, Part II, PP. 110-119.

(49) Ibid, PP. 120-123.

ئامازە بۇ ئۇ تېبىنىيەى ناو پاپۆرتەكە دەكەم كە دەئىت ((سەرچەمى پىكراوھ مەدەنىيەكان سەر بەچىنەكانى خوارەوھى كۆمەلن))، بېوانە: ئۇ بەشەى پىشكەنر تاوى لى ناوھ ((پىكراوى ياخيىبووھكان))، بە داخەوھەن ئۇ بۆچوونەيان پىى ھەزەم تاكرىت كەپىيان واىە: كۆمەلانى خەلك پۈشۈوى درۈستكەرى رووداوى مېژوويىن.

بە پىئويستى دەزانىن سەرنج بۇ چەند لايەنىكى تىرى ناو پاپۆرتەكە پابكىشىن. پىشكەنر، مافى خۆيەتى بەشان و باھووى ھىزەكانى مېرىدا ھەل بدات، بەلام ئۇوھ، ھەلبەت، رىگە لە مېژوونووس تاكرىت ھەست بەوھ بىكات كە زۆربەى ئەفسەرەكان رۆر دېندانە رەفتارىيان دەكرىو كەلكيان لە بىى ئاگايى سەربازەكانيان وەردەگرت بۇ ئۇوھى ئەوانىش بە چاوى دوژمن سەيرى كوردەكە بگەن. تاوھكو ئىستا چەند جارىك لەبەرز لىوای خانەنشېن "فوشاد عارف" م بېستووه كە يەككە لەو ئەفسەرەئەى سلىمانى خەلكى سوورىا بووھ، ئۇ بە يەك چاوسەيرى كوردو جووى دەكرى، شەپى بەردەركى سەراى بە ھەل زانى بۇ درۈيئەى گىيانى ئۇ لاوھ كوردە دىلسۆزانەى زۆر كەمترىان بۇ نەتەوھكەيان دەويست وەك لەوھى ئۇ بۇ عەرەبى دەويست.

بىگومان قورىانىيەكانى كورد لە شەپى بەردەركى سەرادا ژمارەيان لەوھ زۆرتىر بوو كە پىشكەنر لە خالى ((پىكراوى ياخيىبووھكان))دا ئامازەى بۇ كر دووھ، وا ديارە ھەر ئۇ ژمارانەيشن چوونەتە ناو تۆمارى فەرمىى ھوكمەتى عىراقىيەوھو بەرھەمى مېژوونووسە عەرەبە ناسراوھكانى وەك عەبدولرەزاق ئەلھەسەنى. بەر لە ھەر شت ھىچ گومان لەوھدا نىيە كە ژمارەى زامدارەكان لەو ژمارەىەى ناو پاپۆرتەكە زۆرتىر بوون، چونكە گەلەك زامدارى تر لەو پۆژەدا لە ترسى گرتن و تۆلە خۆيان شار دېبووھو، ئۇوھىش دياردەيەكى گىشتىيە نەك تاييەتى.

وېراى ئۇوھى گوتمان بەلگەى تەواو سەلمىنەر ھەيە كە كوژداوھكان زۆرتىر بوون لەو ژمارەىەى پاپۆرتەكە ئامازەى بۇ كر دووھ. بۇ ئەمەيان پەنا دەبەينە بەر بەلگەنامەيەكى زۆر بايەخداری تىرى خودى وەزارەتى موستەعمەرات كە بۇ بابەتى قورىانىيەكانى شەپى بەردەركى سەرا سەرچاوەيەكى، نەك كەم ھاوتە، بەلكو بىى وىتەيە. ئۇ بەلگەنامەيە برىتتىيە لە نامەيەكى سىى لاپەرەيى جىگىرى مەندوبى سامىي بەرىتانى دەربارەى شەپى بەردەركى سەرا كە پۆژى ھەشتى تەشرىنى

دووه می سالی ۱۹۳۰ له به غداوه ناردوویه بۆ شه خسی پاسفیلدی وه زیری
موسه عمرات⁽⁵⁰⁾. نامه که دوازه خال له خو ده گریت، نه می لای خواره وه ده می
وه رگپانی خالی تویه میه که نیحه مه به ستمانه:

((۹-سی منداڵ (به لئی سی منداڵ - م.م.) له ناو کوژراوه کانداهه بوون، یه که میان
ته مه نی نوو دووه میان ته مه نی دهو سییه میشیان ته مه نی دوازه سالان بوو.
هه رسیکیان له ناو جه ماوه ره که دا بوون، یه کیکیان، هه رچۆن بیته، له به رد
هاوێژه کان بوو. هیچ به لگه یه کیش به دهسته وه نییه نیشانی بدات، یا بکریته
بنه می بۆ چوونیکی سه لمیته ر که سه رباره کانی عیراقی مه به ستیان بووه نهو
مندالانه بکوژن))^{(51)*}.

به م بۆنه یه وه ناماژه بۆ نه وه یش ده که ین که له هه مان نامه دا جیگری مه ندوویی
سامیی ده لیت کورده کان ((پۆزی شه شی نه یللول کاتیکی هیرشیان هیئایه سه ر
سه را ویستیان به ندیخانه که ی ناو سه را بشکپن بۆ نه وه ی به نده کانی ناوی

(50) بارۆن سیدنی جیمس ویب پاسفیلد Baron Sidney James Webb Passfield: پۆزی
سیازده ی ته مموزی سالی ۱۸۵۹ له لهنده ن له دایک بووه، خۆی و پیترایس ویبی هاوسه ری له فابییه
ناسراوه کانی به ریتانیا و نه ندای (پارتی کرێکاران) بوون، یاسای له زانکۆی لهنده ن خویندووه، سالی
۱۸۹۵ پۆلی دیاری بینی له دامه زاندنی (قوتابخانه ی ئابووری لهنده ن) دا، سالی ۱۹۱۲ و بۆ ماوه ی
پازده سالان کرایه پروفیسۆری کارگێپی گشتی، له نیوان سالانی ۱۹۲۲ و ۱۹۲۹ دا نه ندای په رله مان بوو،
له نیوان سالانی ۱۹۲۹ و ۱۹۳۱ دا وه زیری موسه عمرات بوو، سیازده ی تشرینی یه که می سالی
۱۹۴۹ کۆچی دوایی کرد، پینچ کتیی به ته نها و سیازده کتیبشی له گه ل پیترایس ویبی هاوسه ریدا
ده رباره ی بیروباوه یی سۆسیالیزمی فابی نووسیوه. بپوانه:

((Oxford Dictionary of National Biography)), Volume 42, Oxford, 2004, P. 982.

(51) N. A., C. O., 730/157/7, Kurds in Iraq 1930, Part III, From: Acting High
Comissioner for Iraq, The Residency, Baghdad, 8. October 1930, To: Lord
Passfield P.C., Secretary of State for the Colonies, London, PP. 26-28.

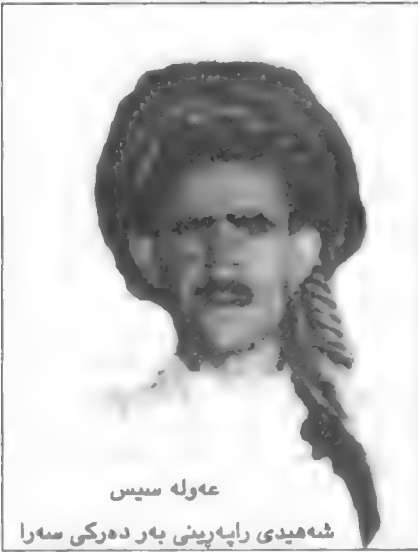
(*) (("نازاد عوبید"ی هاوکارمان له کاتی هه له چنی نه م به شه دا ناگاداری کردینه وه: له ژماره (۸۲۸) ی
(التأخي) نه یللول ۱۹۷۱ دا هاووه ۴۵ کوژدا، ۲۰۰ بریندار، ۱۰۰ گیراو- ع. زه نگه نه)).

فایه ق بیکهس

عهوله سیس

شهیدی راپه پینی بهر ده رکی سه را

نایژرای خه لک له رژی ای نهیلرول له سلیمانی

نازاد بکه ن که ژماره یان چل کهس بوو⁽⁵²⁾ ، نه و قسه بهش راسته چونکه نه و چل
کهسه مه موویان نیشتمان به روه ری کوردو زۆریه یان لایه نگری شیخ مه محمود بوون.

(52) Ibid, P. 27.

مه ترسی

دوو باتبوونه وهی راپه رینیکی وه ک شهشی ئه یل وول

دامرکاندنه وهی شهپی بهرده رکی سهرا له ههرهس هینانیک به و لاره شتیکی تر نه بو، میژووی گشت نه ته وهیهکی خه باتگێڕیش، به میژووی کورد خۆیه وه، پره له ههرهس هینان و پاشه کشی ناچاری که ده رسه کانیا هه میسه ریگه یان خوش کردووه بۆ له دایکبوونی راپه پینی گه ورت، نه و راستیه فه رمانه وایانی عیراقی پۆڭگاری پاشایی باش ده رکیا کوردبو، بۆیه کا دواي ئه وهی راپه پینی شهشی ئه یلوولیان له خوینی کوردا گه وزاند به دوو پۆڭ جه میل مه دفه عیش وه زیری ناوخۆ (نامه یهکی ژۆد نهیانی)، ده نیریت بۆ موته سه رپه کانی هه ر چوار لیوای باکور - موسل، که رکوک، هه ولێر، سلیمانی و وینه یشی داوه ته نوری سه عیدی سه ره ک وه زیران. وه زیری ناوخۆ له و نامه یهیدا که ژماره کی (سی/ ۲۹۵۲) ه به گرمی داوا له و چوار موته سه رپه ده کات ((به هیچ جۆر ریگه نه ده ن جارێکی دی رووداویکی وه ک ئه وهی سلیمانی روو بداته وه))⁽⁵³⁾.

ره تگدانه وهی

شهپی بهرده رکی سهرا له رۆژنامه و گوڤاره ئینگلیزیه کاندای

گه ودهیی شهپی بهرده رکی سهرا له گه لیک دیاردهی تر دا خو ده نوینیت، یه کی له و دیاردانه بایه خ پیدانی پۆژنامه و گوڤاره جیهانییه کانه، به پۆژنامه و گوڤاره ئینگلیزی و عه ره بیه کانه وه، که ده شیت بکریته ناویشانی وتاریکی میژووی په سه ن و به نرخ. لێره دا ته نها دوو نمونه ده مینیه وه، یه که میان ده رباره ی پۆژنامه ی ((تایمس)) ی له نده نیی به ناوبانگه⁽⁵⁴⁾ و دووه میان ده رباره ی گوڤاری

(53) N. A., C. O., 730/157/6, Kurds in Iraq 1930, Part II, very secret, No., C./2252, Ministry of the Interior, Baghdad, the 8th September, 1930, PP. 126-127.

(54) تایمس: یه کیکه له پۆژنامه هه ره دیرین و بلاو سه نگینه کانی دونه، سالی ۱۷۸۸ له لنده ن

دامه زیترا، ئیستا تیرازی پۆژانه ی ۲، ۲۷۴، ۸۵۵ دانه یه.

((پۆڤه لاتى نزيك و هيندستان))⁽⁵⁵⁾ كه له هه موو ژماره يه كيدا، به پتي بۆچووني خۆي، تيشكى ده خسته سه ر سياسه تي ده ولته گه و ده كان و هه لۆيستي گه لاني پۆڤه لاتى نزيك⁽⁵⁶⁾ به رانه ر به و سياسه ته.

پۆڤه نامهي ((تاييس)) پۆڤي دوا زده ي نه يلوولي سالي ١٩٣٠ له ژيژ ناو نيشاني ((شه پي كورد له گه ل هيزه چه كداره كاني عيراقدا. سيازده كوژدان))⁽⁵⁷⁾ نه مه ي لاي خواره وه ي بلۆ كوړدۆته وه:

له هه والني رمانه وه،

به غدا، يازده ي نه يلوول.

له شه پيكي قورسدا له نيوان پۆليس و سوپاي عيراقى و خۆنيشانده راني كورددا له سليحاني، كه ژۆرينه ي دانيشتواني كوردن، سيازده كه س كوژدان كه به كيكيان پۆليسه، ٣٥ كه سيش بريندار بوون، چواريان سه ر يازو تويان پۆليسن.

هه راكه به خۆنيشاندا نتيكي دوو هه زار كه سي دژي نه و كوردانه ده ستي پي كورد كه به شداريي نه و هه لېژاردنه گشتيه ي ئي ستاي عيراقيان كردوه. چه كي خۆنيشانده ران بريتي بوو له ده مانچه و خه نجه ر، نه وان ئابلۆقه ي دايه ره كاني حوكمه تيان دابوو، هاواريان ده كرد ((به روخي ت هه لېژاردن)) و ((هه لېژاردن تيكي ئازاد له ناوچه كورده وارييه كاندا مه حاله)). پۆليس به دار به ربوونه گياني خۆنيشانده ران، به لام كا نيك كار به ده ستان له وه دنيا بوون كه چاره سه ري بارودۆخه كه له ويژه ي پۆليسا نيه داواي له شكريان كرد، له شكر ناچاري ده سريژ بوو.

حالي حازر ده ست به سه ر وه زعدا گيراوه، نو له په هبه ره نه ته وه ييه كاني كورد گيراون و بۆ توژينه وه له گه لپاندا نيژدراونه ته كه ركوكو⁽⁵⁸⁾.

(55) پۆڤه لاتى نزيك و هيندستان: به كيكي بوو له گۆفاره گرنگه ئينگليزييه كان، له لهنده ن چاپ ده كرا، وتاري بايه خداري ده رباره ي هيندستان و به شي نۆري ولاته كاني پۆڤه لات بلۆ ده كرده وه، ژماره يكي به كجار نۆر وتاري به نرخی ده رباره ي كوردو كوردستان بلۆ كوړدۆته وه.

(56) پۆڤه لاتى نزيك: زاراوه يكي جوگرافيه يي - سياسي به له سه ده ي نۆزده هه مه وه داها ت و هه موو نيمپراتۆريه تي عوسمانيه به به شه نه روپايي و نه فه ريقاييه كانيه وه و نيرانه ده گرتوه.

((Kurds battle with Iraqi troops. Thirteen killed.))⁽⁵⁷⁾

لێره دا به پێویستی دهزانين ئاماژه بۆ دوو پاسیتی ناو راپۆرته که ی پۆژنامه ی ((تایمس)) بکهین، به که میان ئه وه یه که ده لێت: ژماره ی ئه وانه ی له خۆنیشاندانه کانی ئه و پۆژه دا به شدار بوون دوو هه زار که س ده بوون. لێکدانه وه یه کی خیرای ئه و ژماره یه ئه وه مان پێ ده لێت که زۆربه ی هه ره زۆری دانیشتوانی شاری سلێمانی له گه ل راپهرینی شه شی ئه یلوولدا بوون، چونکه به پیتی هه موو سه رژمێرییه فه رمیه کان ژماره ی دانیشتوانی ئه وسای شاری سلێمانی به هه یج جۆر له ۳۰ هه زار که س تینه ده په پی ئاخۆ له وانه چه ندیان ژن و مندال و پیرو په ککه و ته بوون؟.

دوه میشیان: دروشمه کانی راپهرینه که یه د، به پیتی ((تایمس)) قه ناعه تی کورده که ئه وه بووه که هه لبژاردنیکی ئازاد له بارودۆخی ئه وسای کوردستاندا کارێکی مه حال بووه، که واته کورد هه لبژاردنیکی ئازادی ده ویست نه ک ساخته. ئه وه یش هه میشه داخوایی گشت نیشتمانپه روه رانی جیهان بووه له و پۆژه وه ی ژبانی په رله مانی داها تووه.

هه رچی گۆفاری ((پۆژه لاتێ نزیک و هندستان)) ه، له ژماره ی پۆژی پینج شه ممه، شازده ی ته شرینی یه که می سالی ۱۹۳۰ یدا، و تارێکی به م ناوونیشانه تێدایه ((عیراق و ناوچه ی باکوور))، که سه رجه می ده رباره ی هه لویستی هه ربووک حوکه تی عیراقی و به ریتانیایه به رانبه ر کێشه ی کوردو پێوه ندیی نێوان کوردو ئاشوورییه کان که هه بوون کنه یان تێدا ده کرد⁽⁵⁹⁾.

(58) ((The Times)), September 12, 1930; N. A., C. O., 730/157/5, No. 783/5, Kurds in Iraq 1930, Part II, P. 38.

(59) (Iraq and Its Norther Province), -(The Near East and India), London, Thursday, October 16, 1930, P. 423; N. A., C. O., 730/157/6, Kurds in Iraq 1930, Part II, PP. 174-175.

شەرى بەردەرکی سەراو دواوۆزی عیراق لە نێوان جەمیل مەدفعەى و کۆرۆنوالیسدا

دیسانەو دەگە پێنەو سەر بەلگە نامەیکى یە کجار بایە خدار، نەك تەنها بۆ روون کردنەوێ لایەنە شاردراوەکانى شەپى بەردەرکی سەرا، بەلکو بەهەمان پلادەو بگرە نۆرتیش بۆ تیشك هاویشتنە سەر دواوۆزى کورد لە چوارچێوەى حوکمەتى عیراقدا کە ئیتر لە سالى ۱۹۳۲و دەبیته ئەندامى ((کۆمەلەى گەلان)) و حوکمەتیکى سەرەخۆ.

سەرچاوەى ئەم بەشەى بابەتە کەمان بریتییه لە پاپۆرتیکى نۆ لاپەرەى کۆرۆنوالیسى⁽⁶⁰⁾ پاپۆزکاری وەزارەتى ناوخوا کە پۆزى هەژدەى ئابى سالى ۱۹۳۰، واتا بیست پۆز بەر لە قەومانى شەپى بەردەرکی سەرا، ناردوویە بۆ جەمیل مەدفعەى وەزیری ناوخوا⁽⁶¹⁾ و لە دە خالى تێرۆتەسەلدا بە وردى بیرو بۆچوونەکانى وەزیر، بەر لە هەرشە لە بەر خاترى دواوۆزى عیراق، هالەسەنگینیت، بەلام جەمیل مەدفعەى بە هیچ جۆر بە پاكانى کۆرۆنوالیس قایل

(60) سێر کینهان کۆرۆنوالیس (Sir Kinhan Cornwallis): نۆژدەى شوپاتى سالى ۱۸۸۳ لە نیویۆرک لە دایک بوو، باوکى نووسەر و پۆژنامەنووسیکى ناسراو بوو، زانکۆى ئۆکسفۆردى تەواو کردووە، زوبانى عەرەبى خویندووە سالى ۱۹۰۶ لە سودان و دواى ئەو لە میسرو عەرەبستان کارى کردووە و لە شەپەکانى ولاتەکیددا دۆى لەشکرى عوسمانى لە سووریا و فەلەستین بەشداری کردووە. لە سالى ۱۹۱۶ بۆتە کۆلۆنێل و کراوەتە بەرتووبەرى بیرۆ (مەکتەبى) عەرەبى بەناویانگ و لە سالى ۱۹۱۹و پێوەندیى نزیکى لەگەڵ مەلیک فەیسەلى یەكەمدا هەبوو و حوزەیرانى سالى ۱۹۲۱ لەگەڵیدا هاتۆتە عیراق و لەوساو بۆ ماوەى پازدە سالان بۆتە راپۆزکاری وەزارەتى ناوخواى عیراقى، سالى ۱۹۳۵ خۆى تەقاویت کردووە و بە بۆنەیهو مەلیک غازى و یاسامى پافندیى داوەتى، لەگەڵ بەرپابوونى جەنگى دووهمى جیهانى گەراوەتەو سەرکارو لە نیسانى سالى ۱۹۴۱و تا مارتى سالى ۱۹۴۵ بۆتە بالۆتیزى بەریتانى لە عیراق، پۆزى ۳ حوزەیرانى سالى ۱۹۵۹ لە ئەندەن کۆچى دواى کردووە. (پروانە: ویب سابتى ئەرشیفى نیشتمانى، هەرەو:ها:

((The pominions Office and Colonial Office, List for 1935)), London, P. 644))

(61) N. A., C. O., 730/157/6, Kurds in Iraq 1930, Part II, PP. 156-164.

نابیت بۆيەكا ھەردوولايان دېنە سەر ئەر بېوايەى پۆختەى بېرۇپۇچوونەكانيان
عەرزى ئەنجومەنى ۋەزيران بىكەن. كۆرۈنۈاليس بى دواخستىن راپۇرتە نۇ
لاپەرەببىيەكەى خۇى ئامادە دەكات و پۇژى ۱۸ى ئاب دەينىترىت بۇ خودى جەمىل
مەدفعى تا ئەر، بەپىيى ياسا، بەرزى بىكاتەرە بۇ ئەنجومەنى ۋەزيران.

كۆرۈنۈاليس، لە خالى يەكەمى راپۇرتەكەيدا، بەر لە ھەر شت، دەكەوتتە
ھەلسەنگاندنى ئەر پېشنىارانەى ۋەزىرى ناوخۇ كە پىيى وابوۋە دەبنە ھۇى ھىمىن
كردنەۋەى بارودۇخى كوردستان و تايبەت سلىمانى جا با بزانين پېشنىارەكانى
ۋەزىر چى بوون:

((أ. بى دواخستىن لابرندى مۈتەسەرىفى سلىمانى توفىق ۋەھبى^(۵) .

ب. بى دواخستىن لابرندى مديرى پۇلىسى سلىمانى و عەرەبىكى كوردى زانى
بخرىتە جى.

ج. لابرندى دەستۇبرىدى سەرجمەى ئەر قايمقام و مودىر ناحيانەى سلىمانى كە
بېرۇپۇچوونيان لەگەل بېرۇپۇچوونى ھوكمەتى ناۋەندىدا يەك ناگرنەۋە .

د. بى دواخستىن ھەموو ئەر كەسە ناسراۋانەى داۋاى دامەزئاندنى ھوكمەتتىكى
كوردىيان لە سلىمانى كردوۋە بگىرپىن و بدرىنە دادگا، ژمارەشىيانى بە دوازده كەس
مەزەندە كردوۋە .

(۵) ((توفىق ۋەھبى (۱۸۹۱-۱۹۸۴): توفىق كوپى مەعروف، لە ۳۱ى كانوونى يەكەمى ۱۸۹۱دا لە شارى
سلىمانى لە دايك بوۋە، (ۋەھبى) نازناۋە، ئەۋىش لەبەر زىرەكى و پېشكەۋتنى لە خويىندىدا پى بەخىراۋە .
خويىندى سەرەتايى و ناۋەندى لە سلىمانى و قوتابخانەى سەربازى لە ۱۹۰۸دا تەۋاۋ كردوۋە . لە
سالانى ۱۹۲۵-۱۹۲۸مۇستابوۋە لە كۆلىجى سەربازى لە بەغدا، پاشان كراۋەتە مۈتەسەرىفى
سلىمانى، دۋاى راپەرپىنى ۶ى ئەيلۈۋلى ۱۹۳۰ لە نىۋان سالانى ۱۹۴۴-۱۹۵۰ چەند جار بۆتە ۋەزىرى
ئابوۋرى. لە ۱۹۴۸-۱۹۵۸ ئەندامى ئەنجومەنى پىاۋ ماقولان بوۋە . دۋاى شۇپشى ۱۴ى تەمۈۋى ۱۹۵۸
چۆتە لەندەن تا لە رىككەۋتى ۵ى كانوونى دوۋەمى ۱۹۸۴ لە لەندەن كۆچى دۋاىى كردوۋە، لە سەر
راسپاردەى خۇى تەرەكەى ھىنراۋەتەرە سلىمانى و لە چىاى پىرەمەگروون نىژراۋە، كۆمەلىك كىتىب و
نوۋسىنى لە بوۋارى جىاجىباى زمان و مېژوۋدا ھەبە . سەرچاۋە: ھىۋا، (گۇڭشان)، پارىس ژمارە ۲ى
مايىسى ۱۹۸۴، - نازاد عوبېدد).

ه. پاره‌دووانی هه‌موو ئه‌و که‌سانه‌ی له پێناو جیا‌بوونه‌وه‌ی (کورده‌دا - ک.م.)
چالاکانه تێده‌کۆشن⁽⁶²⁾.

ئه‌مه‌ی لای خواره‌وه‌یش ده‌قی وه‌لامه‌که‌ی کۆرۆنوالیسه‌ ده‌رباره‌ی ئه‌م
پێشنیارانه‌ی وه‌زیری ناوخۆ:

((٢. من ناتوانم بۆچوونه‌کانتان په‌سه‌ند بکه‌م، له‌به‌ر ئه‌وه‌یش که‌ ئه‌و باب‌ه‌ته‌ بێ
ئه‌ندازه‌ گرنگه‌ واباشه‌، وه‌ک کارێکی ئۆسولێ، پێشکه‌شی ئه‌نجومه‌نی وه‌زیرانی
بکه‌ین، چه‌زیش ده‌که‌م بۆچوونه‌کانم به‌ تۆمار کراوی عه‌ززی وه‌زیره‌کان بکێن بۆ
ئه‌وه‌ی ئه‌وانیش رای خۆیان ده‌رباره‌ی ئه‌و هه‌نگاوه‌ ده‌ربه‌رێن که‌ جه‌نابتان
پێشنیاز ده‌که‌ن بنه‌ڕێن.

٣. بۆ ره‌فتارکردن له‌گه‌ڵ بارۆدۆخی گه‌شتیدا به‌ر له‌ هه‌ر شت ئاشکرایه‌ که
ده‌بێت حوکمه‌تی عێراق له‌ دیارکردنی سیاسه‌تی خۆیدا ته‌نها نه‌پوانیته‌ ئیمڕه‌که‌،
به‌لکو پێویسته‌ هه‌مان کات به‌پوانیته‌ ئه‌و بارۆدۆخی دوا‌ی سا‌لی ١٩٣٢ دێته
کایه‌وه⁽⁶³⁾، ده‌بێت به‌پاری ئه‌وه‌ بدات که‌ نیازیه‌ هه‌ول‌ بدات لیوا کوردیه‌کان یا
له‌ ژێر سایه‌ی به‌ره‌ڵسته‌یی دانیه‌شتوانه‌کانیاندا به‌پێوه‌ ببات، یا به‌ ره‌زامه‌ندی
ئه‌وان. ئه‌گه‌ر پێبازی به‌که‌میان هه‌لبژێردرێت ئه‌وسا‌که‌ پێویسته‌ له‌ رێگه‌ی
به‌کارهێنانی هی‌زه‌وه‌ ئه‌و خه‌لکه‌ دابین بکێن، ئایا له‌ به‌رژه‌وه‌ندی عێراق به‌شیکی
بیاری ولاته‌که‌ی هه‌میشه‌ بێزار بێت، یا له‌ راستیدا گه‌یشتبێته‌ ئاستی به‌پاک‌کردنی
شورشیکێ ئاشکرا؟

٤. له‌ وتووێژێکدا له‌گه‌ڵ به‌رێزتان هه‌ستم کرد جیا‌وازییه‌کی قه‌وڵ له‌
بۆچوونه‌ماندا ده‌رباره‌ی ده‌رفه‌تی پشێوی له‌ لیوا کوردیه‌کاندا، هه‌روه‌ها ده‌رباره‌ی
هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی له‌ لیوايانه‌دا هه‌یه‌. به‌رێزتان له‌و به‌پویه‌دان بزووته‌وه‌ی

(62) Ibid, P. 156.

(63) مه‌به‌ستی کۆرۆنوالیس له‌و قه‌ساره‌ی ئه‌وه‌یه‌ ئه‌و پاسه‌تییه‌ له‌جه‌میل مه‌دفعه‌ی و وه‌زیر
هاویره‌کانی بگه‌یینه‌ت که‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ی عێراق له‌ سا‌لی ١٩٣٢ هه‌ ده‌بێته‌ ده‌وله‌تیکی سه‌ریه‌خۆ ئینگلیز
نیتر وه‌ک جاران به‌رپرس نابن له‌ به‌پێوه‌بردن و په‌فتاره‌کانیدا، بۆیه‌کا پێویسته‌ هه‌ر له‌ ئیستاه‌وه‌ی
نامه‌ده‌ بکات بۆ ئه‌و به‌رپرسییه‌ی دوا‌پۆزی ولاتی له‌سه‌ر وه‌ستاه‌وه‌.

(کوردایه تی-ک.م.) ئیستا دهستکردی ژماره یهك گێره شیۆینن كه نه گهر ده مكوت بكرین نه وساكه بزوتنه وه كه تێكده چیت. به پزتان پیتان وایه ته نانه ته گهر خه لکی دژی حوكمهت پاپه پهن نه و سوپای عیراق ده توانیت به ئاسانی دایانمرکیته وه. ئیوه پیتان گوتم چۆن له پزگاری توركه كاندا كه تیه به کی په رپووت به یهك دوو تزیی شپه وه بی هیچ جۆره نه گهریهك دهیتوانی ده رسی هۆزه رق نه ستوره كان دابدات. گالته هاتنتان به توانای كورد بۆ به ره لهستی كردنی حوكمهتی عیراق بنه مای سیاسهتی ئیوهیه، ئیوه هه مو مه یلیك بۆ ره فشاركردن به نهرمونیانی له گه ل كورددا به لاوازی له قه له م ده ده ن.

به پیتی بۆچوونی من له حاله تی ته قینه وه ی هه ر پاپه پینیکی كوردی گه و ره دا پیکرا هیزه كانی به ریتانیا و عیراق تووشی گه لیك گرفت و كیشه دین، پيشم وایه دوا ی سالی ۱۹۳۲ سوپای عیراق له و باره ی ئیستا تییدا به ناتوانیت (وهك پتویست -ك.م.) روو به رووی نه و نه ركه بیته وه. خو نه گه ر هاتو له م قساندا زیده پزیی ببینریت نه وساكه ده لیم لیشاوی پیداو یستییه مالییه كانی حه ره كاتی سه ربازی و مانه وه ی هیژیکی فه رمیی گه و ره له لیوا كوردییه كاندا زۆر له سه ر حوكمهتی عیراق ده كه ون.

ئه مه له خۆپا نالیم، به لكو پشت به ته جرو به ی نه و حه ره كاته سه ربازیانه ده به ستم كه چهند سالیك له مه و به ر له ناوچه ی سلیمانیدا پاپه رمو پتران، وێپای سه رنجی گشت نه و نه فسه رو كارمه نده به ریتانییانه ی ده رباره ی ئه م باب ته گفتوگۆم له گه لیان كردووه.

به م جۆره وهك به پزتان ده بینن ئیحه له دوو سه نگره ی جیاوازه وه ده پوانینه ئه م مه سه له یه -جه نابتن له و پوانگه یه وه سه یر ده كه ن گوایه شتیکی مه ترسیدار له كورده وه له ئارادا نییه، له كاتیكدا من له و به وایه دام نه وان ده توانن گه و ره ترین زیان به حوكمهتی عیراق بگه یینن. له قوژینی ئه م باوه په وه له سه ره تاوه من لایه نگیری نه وه بووم كه پتویسته حوكمهتی (عیراق-ك.م.) سیاسه تیکی نه و تو بگریته به ر كه هیچ نه بیته جارجاره لای كورد ههستی دلیایی دروست بكات، نه وه یش پتویسته به جۆرێك بیته ته نها لای كورده هوشیاره كان په سندنه بیته،

بەلگە لای ھەرکەس ئیکیش ھەر جۆرە شارەزاییەکی دەربارە ی مەسەلە ی کورد ھەبێت.

من ھەمیشە سەلەم لە روودانی گێرمە و کیشە کردۆتەو، بەلام ئەگەر ھاتوو ھەر گێرمە و کیشە یەک یەخە ی گرتبێت ئەوساکە بێ سۆ دوو لایەنی ھوکمەتی عێراق دەگرم نەک لایەنی کورد تەنانت ئەگەر بێتو گێرمە و کیشە یەک ئەنجامی سکالایەکی رەوای ئەوان بێت، بەلام ئەو ڕۆژ لێ ناگرت بۆ دوا ی ئەو ی چوار سەل بەسەر ئەو زەماتانەدا کە (دراوئە پال کورد-ک.م.) تێپەڕین بێ ئەو ی ھێجیان بۆ بکرت پێویستە ھوکمەتی عێراق ئەو گوێنەدانییە ی پابردووی خۆی بە کورد سەرزەنشت بکات⁽⁶⁴⁾.

کورئوالیس لە سەری دەپوات و لە خالی پێنجەم و شەشەمی راپۆرتە کەیدا دەلێت: ((ئێستا ئێمە گەیشتوینەتە قۆناغێکی دژوارو بە پێی بۆچوونی بەندە پێویستە ھوکمەتی عێراق بە وردی ئاگای لە ھەموو پەفتاریکی خۆی بێت (لەگەڵ کورددا-ک.م.) و ھێچ ھەنگاوێک نەئێت بەبێ ھەلسەنگاندنی ئەنجامە چاوە پوانکراوەکانی... من دەزانم بە پێرتان داخ لە دڵن لە سەرکردەکانی سلێمانی، بەلام ھەمان کات ئەویش دەزانم لەگەڵ ئەو بۆچوونە ی منیشدا نین کە دەلێم وەنەبێت ھوکمەتیش لەم بارە یەو ھێچ گەییەکی لێ نەکرت. کە نوری پاشا کاری گرتە دەست ھەستێکی زۆر باشی لای کورد بەو پراگە یاندنە ی دەربارە ی نیازی ھوکمەت بۆ بلۆک کردنە ی یاسای زمانە ناوچەییەکان و جێبەجێ کردنی ئەو گفتانە ی دراوئەتە کورد دروستکردو بوو ھۆی ناردنی بروسکە ی عەفەوی سوپاسگوزاری لە سلێمانییەو، بەلام زۆری نەخایاند ئەم کارتێکردنە باشە تا رادە یەکی زۆر بەو پراگە یاندنە ی (نوری سەعید-ک.م.) شیوئیرا کە تێیدا گوتی زانیی زمان (واتا زانیی زمانی کوردی -ک.م.) نەک نەتەو⁽⁶⁵⁾ مەرجە بۆ دانانی کارمەندان (لە لیوا کوردییەکاندا-ک.م.)، وێرایی ئەو ی ھێچیش نەکرا بۆ جێبەجێ کردنی گفتەکانی

(64) N. A., C. O., 730/157/6, Kurds in Iraq 1930, Part II, PP. 157-159.

(65) مەبەستیان ئەو بوو ھەموو غەیرە کوردێکی عێراقی، دیارە لەسەر ھەموو شیانەو ھەرەب، مان ئەو یان ھە یە بێنە کارمەندی میریی لە ناوچە کوردەوارییەکانی عێراقدا.

تريش (كه درابونه كورد-ك.م.) و په يمانه كەش⁽⁶⁶⁾ بللوكرايه وه بى نه وهى هيج
 ئاماژه يه كى بۆ مافه كانى كورد تيدا بىت، نه وساكه په هه رانى كورديش هيج
 بپوايه كيان نه ماو له ناو خوياندا يه كيان گرت. خو نه گهر بهاتايه و جه نايى جىگري
 سه رهك وه زيران⁽⁶⁷⁾ بيتوانايه زوو بچيته شارى سليمانى نه وساكه مه وداى نه وه
 نه ده بوو سه رداره كورده كان فريا بگه ون خويان كۆيكه نه وه، به لام به داخه وه ئيمه
 چەند حەفتە يە كمان به مونا قەشە يە كى توند پەوانە دەرياره ي نه وهى ده بىت چ
 بدرىت و چ نه درىت به كورد به فەيزدا، نه وهى هەلى بۆ نه و سه ردارانه ره خساند
 تاوى ولاخه كەيان بدهن. چەند مانگىك له مه ويەر به نده مه ترسى نه و جۆره
 دواخستن و دوودليهم نيشاندا و نه سه فى خويشم ده رپى له سه ر نه وهى نويترينى
 پيشنياره كانم له كاتى پتويستدا قەبوول نه كران.

۷. هەرچۆن بىت هيج كه لكىك له وه دا وه دى ناكەم فيگري خومان به وه وه
 خەريك بگه ين كه ده بوو چ بگه ين، نه وهى پتويسته حوكمهت وه به رچاوى بگريت
 سياسه تى ئىستاو دواپۆزىتى و به ر له هه ر شت بپيار بدرىت ئايا باشترا وايه هەول
 بدرىت سه رداره كورده كان ده مكوت بگرين يان هەول بدرىت پايانكيشيته نه و
 ئاسته ي كه نورى پاشا به بللوكردنه وهى يەكەم راگه ياندنه كەى خۆى كردى. له به ر
 نه و هۆيانەى باسەم كردن پيم وايه نه م سياسه تەى دوايى تاكه رتگەى پتويسته
 بگريته به ر، له وانه يه نه وه كارىكى هه ر وا ئاسان نه بىت، به لام پيم وايه پتويسته
 هەولى بۆ بدرىت. ده بىت هه نكاوى يەكەم برىتى بىت له وه خستنه گه پى نه و
 گفتانه ي وان له پپۆگرامى حوكمه تدا كه پتويسته بللويش بگريته وه⁽⁶⁸⁾.

بۆ جيبه جى كردنى نه م مه به سه ته كورۆنواليس له هه مان خالى پاپۆرتەكهيدا
 پيشنيار ده كات بى دواخستن ناوه رۆكىي ياساى زمانه ناوچه ييه كان جيبه جى
 بگريت و بى هيج جۆره ده ست تيوهردانىك و دواخستننىك ((ياريده ده رى

(66) مه به ستى په يمانى سالى ١٩٣٠يه.

(67) مه به ستى جه غه ره سه كه ريبه كه جىگري نوورى سه عىدى سه رهك وه زيران بوو، نه وه بوو كاتى
 خۆى له گەل جىگري مه ندوبى ساميدا هاتنه سليمانى.

(68) N. A., C. O., 370/157/6, Kurds in Iraq 1930, Part II, PP. 159-161.

بەرتۆه بەری گشتیی کارگێڕیی))⁽⁶⁹⁾ که دەبێت کورد بێت دابمە زیننیت و دەست وێرد بەرتۆه بەریتی وەرگێڕان بکەوێتە کار. داواش دەکات هەردووک مۆتەسەرپی کەرکوک و هەولێر ناگادار بکێژن که پێویستە هەول بەدەن سەردارە کۆردەکانی حۆلکانیان بەلای خۆیاندا رابکێشن و کاریکی ئەوتۆ بکەن نەکەوێت ژێر کاریگەریی برۆگاندە ی رەهەبە رانی سلێمانییە و پێویستە ئەمانیش قایل بکێژن که جێبەجێ کرینی گەشتەکان لە بەرژە وەندیی خۆیانە.

بەندی هەشتەمین پێڕێتە که ی کۆرۆنوالیس بەم جۆرە ی لای خوارە وە داریژاوە:
 ((۸. ئەگەر هاتوو ئەم هەموو کارانە بۆ جێبەجێ کردنی چارەسەرێکی ئاشتییانە سەریان نەگرت، ئەوساکە حۆکەت دەتوانێت پادە بۆ هەر بنووتنە وە یەکی جیاخواری (حركة انفصالية - ک.م.) دابنێت. لە بارودۆخیکی وادا حۆکەت دەتوانێت لە بوواری سیاسەتیدا بەرانبەر بە کۆرد لە ئاستیکی باشتەردا بێت چونکە ئەوساکە حۆکەتی خاوەن شکۆی بەریتانیا و (کۆمەڵەی گەلان) پشتگیری لێ دەکەن، چونکە (حۆکومەتی عێراق - ک.م.) بەم جۆرە سنگ فراوانی و لێتاتووێ⁽⁷⁰⁾ خۆی نیشان دەدات، کە سیش لاریی لەوێ نییە که حۆکەت دەبێت حۆکم بکات. هەمان کات وا چاوە پوان دەکێژت ئەم فاکتەرانە کار بکەن سەر کۆردە میانرۆهەکان و ببێتە هۆی رەواندنە وە ی هەر پشتیوییه ک. دڵسۆزانە هیوادارم حۆکەت هیچ هەنگاوێکی دامرکێنەر نەبێت تەنانەت ئەگەر کۆردەکانیش ناپازی و وەرس بن و هیچ چارەسەرێک بۆ دواپۆژ نیشان نەدەن. بەلام ئەگەر هاتوو سەرۆکە توندپەرە وەکانیان پێیان لەسەر هەلۆیستی خۆیان داگرت تەنات دوا ی هاتنە وە ی وەلامی (کۆمەڵەی گەلان) یش (لەسەر مەزبەتەکانیان - ک.م.) ئەوساکە پێموایە هیچ بەدیلتیک⁽⁷¹⁾ لە ئارادا نامێنێت.

(69) واتا "معاون مدير العام الادلبي" له وهزارهتی ناوخوا.

(70) له دهقی بهلگه نامه که دا زاراوه ی Statesmanship به کارمێنراوه، ئەم وشە یەش Statesman له وەه هاتوو که دهقار دهق مانای "پیاوی دهولهت" ه.

(71) کۆرۆنوالیس لێره دا وشە ی Alternative ی به کارمێنراوه.

۹. تېببیه‌کانی من دهرباره‌ی ئه وه‌نگاوانه‌ی ئیوه پېشنیارتان کردون و وه‌ک له‌سهره‌وه وتران، به‌م جۆره‌ن:

د. ئه‌گه‌ر ئه‌حمده به‌گی توفیق به‌گ قایل بوو ئه‌وا مه‌سه‌له‌ی دانانی موته‌سه‌پیفی (سلیمانی - ک.م.) حال ده‌بیته و ئه‌وساکه وه‌ک بریار دراوه توفیق وه‌مبیه به‌گ به فرمی ئینفیکاک ناکات تا کاتی دانانی ئه‌و که‌سه‌ی ده‌چېته جیگه‌ی ئه‌و.

ب. پېم وایه له‌ روی کارگړییه‌وه دروست نییه موته‌سه‌پیفو به‌پړه‌به‌ری پۆلیس⁽⁷²⁾، له‌ یه‌ک کاتدا بگړدړین، تاییه‌ت چونکه ئه‌فسه‌ری پشکنه‌ری پۆلیسی (سلیمانی - ک.م.) شیپارد (Mr. Sheppard)، له‌سه‌ر پوښتنه، موږاد به‌گیش نیازی هه‌یه وه‌ک کارمه‌ندیکی حوکمه‌تی عیراق خۆی ته‌قاویت بکات، پېشم وا نییه (موږاد به‌گ - ک.م.) وه‌ک فرمانبه‌ریکی حوکمه‌ت له‌ جېبه‌جی کردنی ئه‌رکه‌کانیدا قسوروی هه‌بوو بیته. به‌لای شه‌خسی خۆمه‌وه گړپړنی موږاد به‌گ به‌عه‌ره‌بیکی کوردی زان هه‌له‌یه‌کی گه‌وره‌یه. ئیمه ئه‌و سیاسه‌ته نوییه‌مان تاقیکرده‌وه که ده‌یه‌ویست زمان نه‌ک نه‌ته‌وه بکاته بنه‌مای دامه‌زاندنی (کارمه‌ندان - ک.م.) و گوايه ئه‌وه له به‌رژه‌وه‌ندی کورده، به‌لام له‌م باره‌یه‌وه نابیته ئه‌و راستییه له‌بیر خۆمان به‌رینه‌وه ئه‌و کاره لادانیک بوو له‌ یاسا که له‌م دوايی‌اندا عه‌بدولموسین به‌گ⁽⁷³⁾ تیی که‌وت.

ج. پېم وا نییه هیچ گړپړنیکی قایمقام و موډیر ناحیه‌کان به‌ شیوازیکی له پۆتین به‌ده‌ر شتیکی پتویسته، ته‌نانه‌ت دواي ئه‌وه‌یش که وه‌لامی ((کۆمه‌له‌ی گه‌لان)) دیته‌وه⁽⁷⁴⁾.

د. له‌گه‌ل ه- هه‌ولم دا ئه‌و که‌لکانه نیشان بده‌م که له‌سزا نه‌دانی ره‌هه‌ره‌کانی سلیمانی چاوه‌پوان ده‌کړین، ئه‌و زیانانه‌ی (له‌ سزا دانیان ده‌که‌ونه‌وه - ک.م.) بریتین له‌وه‌ی که له‌وانه‌یه پقی کۆمه‌له (کۆمه‌له‌ی گه‌لان - ک.م.)، دوور نییه

(72) ئه‌وساکه موږاد به‌گ به‌پړه‌به‌ری پۆلیسی لیواي سلیمانی بوو.

(73) مه‌به‌ستی عه‌بدولمحسن ئه‌لسه‌عدونه که له‌ ناوه‌ندی بیسته‌کانی سه‌ده‌ی ږاږدوودا سه‌ره‌ک وه‌زیران بوو.

(74) مه‌به‌ستی نه‌وه‌یه ئالوگړی کارمه‌ندانې ناوچه کوردنشینه‌کان پتویسته دواي گه‌یشتنه‌وه‌ی وه‌لامدانه‌وه‌ی (کۆمه‌له‌ی گه‌لان) یش بۆخواه‌ن مه‌زیته کورده‌کان.

حوکمه‌تی خاوه‌ن شکۆی به‌ریتانیاش، به‌کاریکی سه‌رکیش (مه‌هور-ک.م.) مه‌لبسینیت و کوردیش وه‌پس بکات به‌ر له‌وه‌ی چاره‌سه‌ریکی ناشتیانه بۆ کیشه‌که بیته ئاروه.

له‌و به‌پویه‌دام گرتنی سه‌رکرده‌کانی سلیمانی ده‌بیته هۆی نه‌وه‌ی مه‌موو کورده میان‌په‌وه‌کان بده‌نه پال توند‌په‌وه‌کان و نه‌وه‌یش بیته هۆی ته‌شه‌نه‌کردنیکێ فراوانی یاخیبوون له‌ لیوا کورده‌کانداو هیچ هیوایه‌کی چاره‌سه‌ری ناشتیانه‌ی (کیشه‌ی کورد-ک.م.) له‌ ئارادا نه‌مینیت و هوکمه‌تی عیراقیش دووچارایی نوژمنایه‌تی و به‌ره‌لستیه‌کی هه‌میشه‌یی بیت.

پێویسته داوای لێبوردن بکه‌م چونکه پاپۆرت‌ه‌که‌م وه‌ها دوورو درێژه، به‌لام پیم وایه بایه‌خی بابه‌ته‌که پاکانه‌ی نه‌وه‌م بۆ ده‌کات. نه‌گه‌ر بیته نه‌جیومه‌نی وه‌زیران هه‌لوێستیکێ به‌خشنده‌و دۆستانه‌ بگریته به‌ر، نه‌وساکه‌ من بێ هووده‌ نابم له‌وه‌ی بتوانین کیشه‌که چاره‌سه‌ر بکه‌ین. به‌لام نه‌گه‌ر هاتوو وه‌زیره‌کان هاویر بوون له‌گه‌ڵ به‌پۆزتاندان که ده‌توانریت کورد بێ په‌روا له‌ هیچ سزایه‌ک پێشیل بکړین نه‌وساکه‌ من ده‌توانم ته‌نها بۆچوونی قوولی نا‌په‌زایی خۆم تۆمار بکه‌م. وێنه‌ی نه‌م پاپۆرت‌ه‌م ده‌نێرته‌ خزمه‌ت به‌پۆزان جیگری مه‌ندوبی سامی و جیگری سه‌ره‌ک وه‌زیران.

ئیمزا

ک. کۆرۆنوالیس

پاویژکاری وه‌زاره‌تی ناوخبۆ

((١٩٣٠/٨/١٨)) (75) (*).

(75)N.A., C.O., 370/157/6, kurds In Iraq. 1930, part II, PP. 146-161.

(*) ((تیبینی بۆ چاپی دووهم: سه‌رنجی تۆژه‌رو خۆینه‌ران، له‌ باره‌ی (شه‌پی به‌ر ده‌رگی سه‌رای سلیمانی)یه‌وه، بۆ کتابیک راده‌کیشین. که له‌لایه‌ن: نه‌حمه‌د حسین نه‌حمه‌د به‌ هه‌مان ناوونیشان و له‌ سالی ٢٠٠٢دا له‌لایه‌ن هه‌فته‌نامه‌ی (سلیمانی نوێ)ی سه‌ر به‌شاری سلیمانی بلۆکراوه‌ته‌وه. کتێبه‌که‌ کۆمه‌لێک بابه‌تی له‌ خۆگرتوه‌و که له‌لایه‌ن نووسه‌رو تۆژه‌رو سیاسه‌توانانی کوردی وه‌کو: (مام جه‌لال، نه‌وشیروان مسته‌فا ئه‌مین، عه‌لانه‌دین سجادی، مه‌لا عه‌بدوللا زۆه‌ر، شاکیر فه‌تاح، میرزا محه‌مه‌د ئه‌مین مه‌نگوپی، د. ئاوپه‌حمه‌ن عه‌بدوللا، نه‌حمه‌د خواجه، سدیق سالح، نه‌کرمه‌م محموود سالح ره‌شه، ره‌شید که‌ریم)ی نووسراوه، به‌به‌راوردکردنی ئه‌و بابه‌تانه‌ له‌گه‌ڵ به‌لگه‌نامه‌کانی هوکمه‌تی به‌ریتانی ئه‌دلا لایه‌نی دیکه‌ی راپه‌ینه‌که‌ روون ده‌بیته‌وه. — ع. زه‌نگه‌نه)).

هيوادارم زنده پۇيى نەبىت نەگەر بلىم ھەر شارەزاو ئاگادارىك بە وردى بىر لە ناوەرۇكى ئەم راپۇرتە ناوازيەى كۆرۈنواليس بكانتوۋە دەگاتە ئەو سەرئەنجامەى نەگەر بهاتايە فەرمانپەرۋايانى ئەوساى عىراق بە گوئى كۆرۈنواليسىان بكرديە رقد پىي تىدەچوۋ نە شەپى بەردەركى سەرا، تەنانەت شۇپشى چواردەى گەلاۋىژى سالى ۱۹۵۸يش، روويان بدايە. ئەو پۇژەى لەخويندەۋەى ئەم راپۇرتە بوومەۋە بەپىز دوكتۇر طاهر البكاء، لە ولاتە يەكگرتوۋەكانى ئەمريكاۋە، تەلەفۇنى بۆ كردم، كە لە ۋەلامى ئەو پرسىارەيدا كە ھەموو جارىك دەربارەى كارەكەم لەگەل بەلگەنامە نەينىيەكانى حوكمەتى بەرىتانيدا لىمى دەكات ئەو بۆچوۋنەى سەرۋەم پىي گوت حەپەسا. لەگەل ئەو رايەى دوكتۇر طاهر دام كە دەلىت كاركردن لە بەلگەنامە نەينىيەكانى حوكمەتى بەرىتانيدا پاگەياندىنى ئەركىكى نىشتەمانىيە.

ئەم بۆچوۋنە بە ھىچ جۆر ماناى نكۆلى كردن نىيە لەۋەى كە دىپلۇماسىيە بەرىتانىيەكان بەر لە ھەر شت خزمەتى بەرژەۋەندىيەكانى ولاتەكەى خۇيانىان نەكردوۋە، ئەۋەيش مافىكى پەۋاي خۇيانە، پىتويستە ھەموو دلسۆزىك بەر لە ھەرشت بىر لە نىشتەمانەكەى خۇى بكانتوۋە، بەلام ئەۋەندە ھەيە ئەۋان دورىين بوون لە بىركردنەۋەكەيانداۋ پەناشيان برىۋتە بەر عەقل بەر لە عاتيفە. وپراى ئەۋە و، ھەر لەبەر ئەۋەيش لە ناۋ كاربەدەستانى ئىنگلىزى ئەۋ قۇناغەدا ھى وا ھەبوون كە بە چاۋى گومانەۋە سەيرى پرسى كوردو تايبەت ژمارەيك لە پەھبەرانى كوردىان دەكرد، ئەۋ پاستىيەى تا ئىستا چەند جارىك لە بابەتەكانى ناۋ ئەم بەرھەمەدا ھەستمان پىي كوردوۋە دوايىش ھەستى پىي دەكەين.

بەر لەۋەى كۆتايى بەم بەشەى بابەتەكەمان بھىنن بە پىتويستى دەزانم، رقد بە كورتى، ئاماژەيش بۆ ئەۋە بكەم كە كۆرۈنواليس بەر لەۋ راپۇرتەى سەرۋەى بە ماۋەيك چەند ھەلۋىستىكى بايەخداری ترى نواندوۋە كە لە سەرچەمياندا بە گەرمى و لەسەر ئەساسى مەنتىق ويستوۋىەتى قەناعەت بە فەرمانپەرۋايانى ئەوساى عىراق بكات كە كورد نەتەۋەيكى جياۋازن لە عەرەب و مافى پەۋاي خۇيانە ناۋچە كوردنشېنەكان بەرپۇۋە بەرن و دەبىت ئەۋى پىتويستە لەم بۋارەدا

حوکمه‌تی به‌ریتانی وه‌ک خاوه‌ن ئینتیداب و حوکمه‌تی عیراق وه‌ک ده‌وله‌تیک له‌ژێر سایه‌ی ئینتیداب دا جێبه‌جێ بکه‌ن بۆ راکێشانی هه‌ستی کورد. یه‌کێک له‌و پێشنیارانه‌ی کۆرۆنوالیس کردوونی دانانی سیمبولیکی کوردیی بووه‌ له‌ناو ئالای فهرمیی عیراقد⁽⁷⁶⁾، ئه‌وه‌ی دوا‌ی جێبه‌جێ‌کراو بووه‌ هۆیه‌کی پته‌وکردنی پێوه‌ندی نێوان کورد و عه‌ره‌ب و دوا‌ی که‌وتنی پژی‌می به‌عس و هه‌لوێستی کاربه‌ده‌ستانی نوێی عیراق به‌رانبه‌ر ئالاکه‌ی هه‌دام حه‌سین په‌هه‌رانی کورد زوو ئه‌وه‌ ئاماره‌یان بۆ ده‌کرد.

سه‌ره‌نجامی گه‌راوه‌کان:

ئه‌و کوردانه‌ی سلێمانی که‌ له‌سه‌ر شه‌پی به‌رده‌رکی سه‌را گه‌ران و په‌وانه‌ی به‌ندیخانه‌ی که‌رکوک کران دوا‌ی مه‌ینه‌تییه‌کی زۆر ئینجا ئازادکران. دیسان به‌لگه‌نامه‌ نه‌ئینییه‌کانی حوکمه‌تی به‌ریتانی پهن له‌ زانیاری ده‌گه‌ن ده‌رباره‌ی ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ که‌ له‌م به‌شه‌دا چه‌ند نمونه‌یه‌کی لێ ده‌خه‌ینه به‌رچاو. دیسانه‌وه‌ هه‌لوێستی ئینگلیزه‌کان به‌رانبه‌ر گه‌راوه‌کان گه‌لێک باشت‌ر بوو وه‌ک له‌ هه‌لوێستی فهرمانپه‌روایانی عیراق، به‌ شه‌خسی نوری سه‌عیدی سه‌ره‌ک وزیرانه‌وه‌ که‌ وای به‌ باش ده‌زانی له‌و بوواره‌دا پشته‌ی وه‌زیره‌ توندپه‌وه‌کانی ناو کابینه‌که‌ی بگرت، تایبه‌ت یاسین ئه‌له‌اشمی که‌ تنۆکێک خوێنی عه‌ره‌ب له‌ گه‌یا‌نیدا نه‌بوو. نوری سه‌عید له‌و پۆژانه‌دا پێوێستی به‌ یه‌ک ده‌نگی کابینه‌که‌ی بوو له‌ هه‌لوێستی نه‌نامه‌کانیدا به‌رانبه‌ر په‌یمانی سا‌لی ١٩٣٠، بۆیه‌کا له‌و پۆژانه‌دا پشی پشیی بۆ یاسین ئه‌له‌اشمی ده‌کرد هه‌رچه‌نده‌ له‌ زۆر شتدا له‌ دوو سه‌نگه‌ری جیاوازا بوون. هه‌ر چۆن بێت له‌ وتووێژکی نێوان نوری سه‌عید و سێر فرانسیس هه‌مفرایز⁽⁷⁷⁾ مه‌ندوبی سامیدا ده‌رباره‌ی ((وه‌زعی کورد))⁽⁷⁸⁾، نوری سه‌عید به‌

(76) N. A., C. O., 730/157/5, No. 183/5, Kurds in Iraq 1930, Part II, PP. 2, 10.

(77) سێر فرانسیس هه‌مفرایز Sir Francis Henry Humphrys: پۆژی بیستوچواری نیسانی سا‌لی ١٨٧٩ له‌داک بووه‌، کۆلێجی سه‌ریازی ته‌واو کردو وه‌ک کۆلۆنیل سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیستم له‌ شه‌پی ئه‌فریقادا به‌شداری کردووه‌، ماوه‌یه‌کی زۆر له‌هندستان و ئه‌فغانستان کاری کردووه‌، کۆتایی جه‌نگی

توندی دژی دوو پېشنیاری مەندوبی سامی وەستاوه، یەكەمیان دەریارە ی دادگایکردنی ((نازاوەچییه كوردەكان))⁽⁷⁹⁾، كە هەمفرازی پېشنیاری كوردووە ئاسانکارییان لەگەڵدا بكړیت و دووهمیشیان: دەریارە ی بڵاوکردنەوہی ((یاسای زمانە ناوچەییەكان)) كە نوری سەعید لەگەڵ ئەویدا نەبوو زوو بڵاو بكړیتەوہ⁽⁸⁰⁾.

ئەم بێنەو بەرە یە ماوہ یەكی زۆر دەخاڤنیت بێ ئەوہی هیچ كام لە گیراوەكان بپوخیت، یا وەر بەر بەدات، زوو پتکرا نامەو یادداشت دەنێرن بۆ کاربەدەستانی ئینگلیزو ((كۆمەڵە ی گەلان))، بەپاستی و بە پیشە ی خۆی توفیق قەزاز لە هەموو ماوہ لەكانی دپتر دەهاتە دەست⁽⁸¹⁾. لە بەلگە نامەكانی وەزارەتی موستەعمەر اتیشدا نامە یەكی دایکی رەمزی فەتاح هەلگیراو كە ناردوویە بۆ مەندوبی سامیی بەریتانی، هەر كە نامە كە دەگاتە بەغدا سكرتیری مەندوبی سامی یەكسەر نامە یەك ئاراستە ی نوری سەعید دەكات كە تێیدا داوای روونکردنەوہ یەكی كوردووە دەریارە ی چارەنووسی گیراوەكان ((چونكە ئەو بەبەتێكە كە حوكمەتی خاوەن شكۆی بەریتانی بایەخی پێ دەدات))⁽⁸²⁾.

یەكەم لە شەپگەكانی ئەوروپادا بەشدار بوو، لە سالی ١٩٢٩وہ بوو مەندوبی سامیی بەریتانی لە عێراق، لە نێوان سالی ١٩٣٢و ١٩٣٥وہ هەر لە عێراق بوو بەلۆژی بەریتانی، دوایی لە چەند كۆمپانیایەكی گەورە ی ولاتەكەیدا كاری كوردووە بە كۆمپانیای نەوتی عێراقوہ. ئەفغانستان سالی ١٩٢٨و عێراق سالی ١٩٣٣خەلاتی فەرمیی بەرزیان داوہتی، پۆژی بیست و هەشتی ئابی سالی ١٩٧١كۆچی دوایی كرد. بپوانە:

((Who was who)), Volume VII, 1971-1980, London, 1981, P. 392; ((The Dominions Office and Colonial office List for 1932)), London, P. 693.

(78) ((Kurdish Situatons)).

(79) ((Kurdish agitations)).

(80) N. A., C. O., 730/157/5, No. 783/5, Kurds in Iraq 1930, Part II, PP. 18-23.

(81) گەلێك بەلگە نامە ی دەگەنم دەریارە ی هەلۆیستەكانی توفیق قەزاز هە یەو تا ئیستا چەند جارێكیش لە نووسینەكاندا ئاماژەم بۆیان كوردووە. بە وێنە بپوانە: چەند لاپەرە یەك لە میژووی گەل كورد، بەرگی دووهم، ل ١٦٠، ١٦٨، ٢١٠، ٢٧٤-٢٧٥، ٢٧٧، ٢٧٩.

(82) N. A., C. O., 730/157/5, No. 783/5, Kurds in Iraq 1930, Part I, P. 15.

عەزەمى بەگى بابان

حەمەى ناوڕەحمان ناغا

ئەم فشارانە بى ئەنجام نەبوون، پۆڭى شازدەى كانونى يەكەمى سالى ١٩٣٠، واتا
ئوای تىپەپىيونى سى مانگ و حەفتە يەك بەسەر شەپى بەردەرکى سەرادا، عەبدولقادر
پەشىدى سكرتيرى ئەنجومەنى وەزيران نامە يەكى ((نەئىنى و پەلە))، دەريارەى ئەم
بابەتە بۆ يارىدە دەرى سكرتيرى مەندوبى سامبى دەئيرت كە ئەمەى لای خوارەو
خالە سەرەككەپەكانىن:

((١). ئەو يازدە كەسەى كە لەسەر شەپى بەردەرکى سەرا گىرلۆن وان لە بەندىخانەى
كەركوك:

ئ. پۆڭى شازدەى تەشرىنى دووهمى ١٩٣٠ بىرار درا ئەم ناوانەى لای خوارەو
يەكەيان بە كەفالتەى سى ھەزار پۆپىيە بەردەقەن، بەمەرجىك لە ماوەى سالتىكى تەلوودا
ھىچ كەشە يەك نەئىنەو:

١. عەزەمى بابان⁽⁸³⁾، ٢. فايق بابان، ٣. محەمەد سالىح بەگ، ٤. حەماغا، ٥. عىزەت
بەگ، ٦. مەجىد ئەفەندى، ٧. شىخ محەمەد قەلاتى^(*)؟ Kilati، ٨. عەبدولپەرحمان ناغا.

(83) ناوھەكان وەك خۆيان دەنوسىنەو.

(*) ((دیارە دەبن (گولانى) بىت-ع. زەنگەنە)).

مهجید بهگی کانیتسکان

کهریم بهگی زانستی

ب. ههروهه بربار درا شیخ قادری حهفید نه دریتته دادگا، بهلام هه مان کات به باش نازانریت ریگه ی بدریتته بگه پیتته وه شاری سلیمانی، بویه کا بربارمان داوه دلوا بکهین ریگه ی پی بدریت له شاری ناسرییه بژی و مانی نه وه شی بدریتتی سهردانی به غدا بکات و که فاله تی پینج هه زار پوپیی لی وه ریگریت که له ماوه ی سالتیکی ته واودا هیچ کیشه یه ک نه نیتته وه.

ج. دانی په مزی نه فهندی و توفیق قه زاز به دادگه، دادگای بالای که رکوک پۆژی بیستوسی ته شرینی دووه می سالی ۱۹۳۰ له و تاوانه ی کولییه وه که نه و دوانه ی پی تۆمه تبار کرابوون و برباری دا هه ردوکیان بی تاوانن و پتیویسته نازاد بکرین، هه ردوکیان پۆژی بیستوچواری تشرینی دووه می سالی ۱۹۳۰ گه پانه وه شاری سلیمانی.

۲. نه وه هشتاوچه وت تۆمه تبار ه ی (شه پی به رده رکی سه را-ک.م.) که له سلیمانی گیران تۆ که سیان هه ر له وی به کافاله ت به ردران⁽⁸⁴⁾، نه وانی تریان پۆژی هه ژده ی تشرینی دووه می سالی ۱۹۳۰ برباری به ردانیان بۆ ده رچوو

(84) به داخوه دواگیری نه و لا په په یی به لگه نامه که دپاوه، بویه کا نه مانتوانی رسته که وه ک خۆی نه واو بکهین.

بە مەرجەى لە پۆڭى ديارىكراودا بۆ دادگايى كردنيان نامادە بن، ئە نجام ئە وانيش
پاش چەند پۆڭىك نازاد دەكرين))⁽⁸⁵⁾.

بە جۆرە كيشەى گيراوەكانى شەپى بەردەركى سەرا كۆتايى ھات و دواى
نەو نۆرەى يازدە پەھەرەكەى پاپەپىنى شەشى ئەيلوولى ١٩٣٠ لە سياسەت
سورەكەوتنەو، بەلام بە خاوينى مانەو.

بروسكەيەكى دەگمەنى

حەپسەخانى نەقيب

كەم ئافرەتى كوردى باشوور بە پادەى حەپسەخانى نەقيب و عادىلەخانى جاف
مە مێژووى ھاوچەرخى نەتەو كەياندا چالاک بوون، بۆيەكا ھەردووکیان ناويان لە
تۆمارى مێژووى كوردو بەرھەمى گەشتیارە پۆڭئاواييەكان و بەلگەنامە نەيتنيەكان و
دەكومينتەكانى ((كۆمەلەى گەلان)) دا ديارە. ھەلبەت لەبەر گەلێك ھۆ ئافرەتییكى
وەك حەپسەخانى نەقيب نەیدەتوانى لە رووداوەكانى شەپى بەردەركى سەرا
سوورە پەريز بوو سەتیت. شانازییە بۆ حەپسەخانى نەقيب و بۆ كورد ئەو بەكەم
كەس بوو لەسەر خوينى شەھیدانى پاپەپىنى شەشى ئەيلوول بە شىوازیكى كەم
وتنە ھاتە دەنگ.

حەپسەخان پۆڭى حەوتى ئەيلوولى سالى ١٩٣٠، واتا تەنھا يەك پۆڭ دواى
شەپەكەى بەردەركى سەراو گرتنى شێخ قادرى ھاوسەرى، بروسكەيەكى ناردووہ
بۆ مەندوبى ساميى بەريتانى و بۆ سلاو بەم جۆرە دەست بە قسە پەر لە
شانازییەكانى دەكات:

((لە نقيب زادە حەفصەو،

بۆ شكۆدار مەندوبى ساميى بەريتانى،

پۆڭى حەوتى ئەيلوولى ١٩٣٠،

لە سلیمانیەو.

(85) N. A., C., O., 730/157/5, No. 783/5, Kurds in Iraq 1930, Part I, PP. 10-12.

چه‌پسه‌خانی نه‌قیب ۱۸۸۱-۱۹۵۳

هه‌لېژارنده‌کان به شتړواړنکې درېدانه‌ی بېژلوی نه‌وتو پاده‌په‌رموینریت که هیچ
که‌لنکې جیهان له پوژگاری به‌ریه‌ریه‌کاندا له وینه‌یان نه‌بینیوه. کام یاسا رنګه ده‌دلت
که‌لنک له کاتې هه‌لېژارنده‌ تیرور بکړیت. کي له نېوه یاسا پارېزو کیش له نېوه یاسا
ده‌خاته ژر پېوه؟ کام یاسا رنګه‌ی دلوه چه‌ک دژې چه‌ماوه‌ له کاتې هه‌لېژارنده
به‌کار به‌ینریت؟ نیم‌پو شاری سلیمانی که‌تیندرلوته دلوخیکې دژواری به‌ریه‌ریه
نه‌وتوه که بوی هه‌یه سه‌رتاپای میژووی هه‌رکه‌سیکی به‌رپرس له‌که‌دار بکات.

لیژنه‌که‌تان (لیژنه‌ی سه‌رپه‌رشتیکردنی هه‌لېژارنده‌که‌ن.م.)، که‌وته وتووېژ له‌که‌ل
که‌سانیکدا که هیچ سه‌نگیکیان له‌م ولاته‌دا نییه. چه‌ماوه‌ر کاتنیک به‌مه‌یان زانی بوی
ده‌رپړنی نارپه‌زانی خو‌یان کو‌بوونه‌وه، نه‌مه‌یش بینګومان مانی یاسایی خو‌یانه. کاتنیک
نه‌وان (واتا پیاوونی میری-ن.م.) بیان ندریه‌ی هه‌ره ندری خه‌لکه‌که دژیان په‌نایلز
برده به‌ر سه‌ریانو ره‌شاش و ده‌سرپژیان لیکردن، شه‌ست چه‌فتاپه‌کیان لی کو‌شتن و

بریندار کرد. کام یاسا ریځه‌ی په‌فتاریکی وده‌ها ده‌دات؟، نه‌ی چۆن نه‌وانه‌ی وایان کرد دمتوانن پاکانه بۆ کاره‌که‌یان بکه‌ن؟. ئیمه‌ی کرد بیزاری خۆمان به‌رانبه‌ر به‌م کاره بپنډلنه‌یه دهرده‌بپین و هه‌تا خوینی کوردایه‌تی له ده‌ماره‌کانماندا بجمیّت هه‌ر باسی ده‌که‌ین و ده‌که‌ین، ئیوه یاساپارین، نه‌گه‌ر واییت کۆن نه‌وانه‌ی یاسایان پی شیل کرد؟. هیزه چه‌کداره‌کانی (میری-ک.م.) به‌وه‌وه نه‌وه‌ستان که به چه‌ماوه‌ره‌که‌یان کرد، به‌لکو رژانه ناو مال‌ه‌که‌ی منیشه‌وه‌و که‌وتنه‌ پشکنین و رووی چه‌که‌کانیان کربووه سنگی ئافره‌ته‌کان. نه‌م پشکنینه بووه هۆی فه‌وتان و تالانکرنی شتوومه‌که به‌نرخه‌کانم. من داوای مافه په‌واکانی خۆم له‌سه‌رجه‌می نه‌و که‌سانه ده‌که‌م که یاسایان پی شیل کردو ریژی مال‌ه‌که‌میان نه‌گرت. نوای نه‌م هیزه‌هه‌ر به‌یه هیزه چه‌کداره‌کان که‌وتنه‌ گرتنی پیاوه ناسراوه‌کانمان، نه‌وانه‌ی به‌ره‌به‌یانی پۆژی دواتر په‌موله‌ی به‌غدا کران⁽⁸⁶⁾.

تکا له شکواریتان ده‌که‌م نه‌م بروسکه‌یه‌م وه‌رگێڤنه (سه‌ر زویانی ئینگلیزی-ک.م.) و وینه‌ی پیشکه‌شی (که‌مه‌له‌ی که‌لان) له جنیف بکه‌ن⁽⁸⁷⁾.

پیم وایه که‌س باوه‌ر ناکات ناوه‌رۆکی بروسکه‌یه‌کی وا به‌سۆزی ئافره‌تیکی پۆژه‌لاتی ناخی ده‌روونی گشت ئازادیخواهانی جیهان نه‌هه‌ژینیت، به‌پاستی ناوه‌رۆکی نه‌م بروسکه‌یه‌ی چه‌پسه‌خانی نه‌قیب له هیچ روویه‌که‌وه هیچی له به‌لکه‌نامه به‌ناویانگه‌کانی شوڤشی که‌وره‌ی فره‌نسه که‌متر نییه. نه‌وه‌ی له ناوه‌رۆکی نه‌م بروسکه‌یه‌دا به‌شیوازیکی تایبه‌تی سه‌رنج پاده‌کیشیت نه‌وه‌یه که نو جاران وشه‌ی (یاسا)ی تیدا دووپات بۆته‌وه. وێڤای نه‌وه زۆر پیم سه‌یره که له‌هه‌مان فایلدا سی جاران وینه‌ی نه‌م بروسکه‌یه‌ی چه‌پسه‌خانی نه‌قیب هه‌لگیراوه⁽⁸⁸⁾. من بۆ خۆم تا ئیستا له هیچ فایلیکدا شتی له‌و جۆره‌م به‌رچاوه‌که‌وتووه.

یڤگومان ده‌بوو شیخی به‌رده قاره‌مانیش خۆی له ئاستی رووداوه‌کانی شه‌ری به‌رده‌رکی سه‌رادا پی نه‌گیریت و بیته ده‌نگ.

(86) وادیاره سه‌ره‌تا وا زانراوه گیراوه‌کان ره‌وانه‌ی به‌غدا کراون.

(87) N. A., C. O., 730/157/6, Kurds in Iraq 1930, Part II, PP. 84-85.

(88) Ibid, PP. 88-89, 90-91.

هه‌لۆیستی شیخ مه‌حمود

دوای خه‌باتیکی دوو درێژی بیوچان و هه‌ولیکی زۆری بی نه‌نجام له‌گه‌ل ئینگلیزه‌ تورک و سۆفیه‌دا، شیخ مه‌حمود، له ژێر فشاری فرۆکه و تۆپ و تانکی ئینگلیزه‌، ساڵی ۱۹۲۷ ناچار بوو به‌وه پازی بیت له‌ناو خاکی کوردستانی ئێراندا به‌مێنێته‌وه‌ ده‌ستیش نه‌خاته‌ ناو کاروباری کوردستانی باشووره‌وه‌. له‌ به‌لگه‌نامه‌ نه‌ینیه‌کانه‌وه‌ دیاره‌ شیخ مه‌حمود پۆلیکی راسته‌وخۆی له‌ ئالوگۆڕو رووداوه‌کانی پایزی ساڵی ۱۹۳۰ی کوردستانی باشووردا، تایبته‌ له‌ هه‌لگیرسانی ناگری شه‌پی به‌رده‌رکی سه‌را به‌بووه‌. به‌لام دوای نه‌وه‌ی کار له‌کار ترازو و پا‌په‌رینی شه‌شی ئه‌یلوول هه‌لگیرسا ئیتر شیخ نه‌یده‌توانی دووهره‌په‌ریز بووه‌ستیت، نه‌وه‌ بوو. دوای تێپه‌ریبونی ماوه‌یه‌ك به‌سه‌ر شه‌پی به‌رده‌رکی سه‌رادا، خۆی و پێشمه‌رگه‌کانی سنووری ده‌ستکردیان به‌زانده‌ هاتنه‌وه‌ ناو خاکی کوردستانی باشوور، به‌و جوهره‌ شه‌پی به‌رده‌رکی سه‌را بووه‌ هۆی سه‌ره‌کیی ده‌ست پێکردنی قوناغیکی نوێی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کورد به‌ په‌هه‌ری شیخ مه‌حمود.

به‌پێی به‌لگه‌نامه‌ نه‌ینیه‌کانی وه‌زاره‌تی موسته‌مه‌راتی به‌ریتانی، ئینگلیزه‌کان له‌ پۆزگاره‌دا به‌ په‌رۆشی نه‌وه‌ بوون له‌یه‌ك کاتدا له‌ هه‌ردووک ناوچه‌ی بادینان و سۆراندا شوپشی کورد نه‌ته‌قێته‌وه‌، بۆیه‌کا هه‌ولیکی زۆریان دا بۆ نه‌وه‌ی چه‌ند ده‌توانن پۆزێك زووتر پا‌په‌رینه‌ نوێکه‌ی شیخ مه‌حمود دابه‌رکێننه‌وه‌، تایبته‌ له‌ به‌ر نه‌وه‌یش ئاگادار بوون ناوچه‌ی بارزانیش له‌سه‌رپێیه‌⁽⁸⁹⁾.

دوای نه‌وه‌ی گۆله‌ی ده‌كه‌وێته‌ لیژی و دیسانه‌وه‌ ناچار ده‌بێت په‌نا به‌ریته‌وه‌ به‌ر خاکی کوردستانی ئێران شیخ مه‌حمود به‌ ناچاری رووی ده‌می ده‌کاته‌ به‌ریتانییه‌کان و نامه‌یه‌کی تایبته‌ی ده‌نێرێت بۆ جێگری مه‌ندوبی سامیی له‌ عێراق، ئه‌میش به‌کسه‌ر

(89) بۆ درێژه‌ی نه‌و باسه‌ بپوانه‌ بابته‌ی سییه‌می به‌رگی دووه‌می ((چه‌ند لا‌په‌ره‌یه‌ك له‌ میژووی گه‌لی کورد))، که‌ به‌م ناوینیشانه‌وه‌ نووسیمه‌ ((گالته‌و گه‌پ و گه‌مه‌کانی نێوان شیخ مه‌حمود و فه‌رۆکه‌وانه‌ ئینگلیزه‌کان)). نه‌و بابته‌ که‌ په‌نجا لا‌په‌ره‌یه‌ به‌ پشتیوانی ده‌یان به‌لگه‌نامه‌ی نه‌ینی حوکه‌می به‌ریتانی نووسراوه‌ که‌ سه‌رجه‌میان به‌وردی باسی نه‌و ته‌قه‌للا فراوانه‌ی هێزی ئاسمانیی به‌ریتانی ده‌که‌ن که‌ بۆ دامرکانه‌وه‌ی پا‌په‌رینه‌که‌ی شیخ مه‌حمود دایان.

بۆڭۈى ھەشتى تىشرىنى يەكەمى سالى ۱۹۳۰ ئەم نامەيەى لاي خوارەو ەننریت بۆ
(نورى پاشاي سەرەك ەزىران):

((خۆشەويستم سەرەك ەزىران.

۱. لە تەك ئەم نامەيەمدا دەقى ئەو نامەيەى شىخ مەحمودتان بۆ دەننریم كە بۆ منى
ناردووه.

۲. لە سەرەتاو ەلئیم نیازم نىيە ەلامى (نامەكەى شىخ-ك.م.) ەدەمەو تا لەو
دنيا دەم گەپاوەتەو ناو خاكى ئىران، وئپای ئەو پېم وایە دەبیت سىر
فرانسیس (مەندوبى سامى-ك.م.) ەلامى ەداتەو ئەك من.

۳. ەرچۆن بىت ەز دەكەم بەر لە گەپانەو ەى سىر فرانسىس چەند بتوانم ەئند
ئاگادارى ئەو شتانه بىم كە لە سەریان (ەریارەى شىخ مەحمود-ك.م.)
پىكەوتوون، ەلەت ئەو كاتیش سىر فرانسىس بەختەو ەر دەبیت لەگەل
بەپىزاندا لە سەر ئەو ەلامەى كە دەیننریتەو بۆ شىخ مەحمود پىك بەكون.

۴. بەلای منەو پىویستە ئەم خالە سەرەکیانە لەو لامەكەدا ەبەرچاو بگىرین، ەى
ەك ئەو ەى نابیت شىخ مەحمود دەست بخاتە ناو كاروبارى شارى سلیمانیه ەو
سووریونی ەو كەت لە سەر جىبەجى كەرنى ئەو گفغانەى ەراونەتە كورد، لەوانە
دامەزاندنى كوردىك ەك یاریدەرى كارگىرپى گشتىی ەزارەتى ناوخو و
دامەزاندنى بىرۆى ەرگىپان و دانانى پشكەرنكى پەروەردەى كوردی یاسای
زمانە ناوچەییەكان..

پىویستە ئەو ەیش نیشان ەدریت كە سالانى پابىرو ەرەب و كورد بە تەبابى
پىكەو ەزان، وئپای ئەو ەى كورد پى خۆشە لەگەل نەتەو ەكەدا بۆى كە زمانەكەى
زمانى قورئانە..

ەمان كات دەبیت سەرنجى شىخ مەحمود بۆ ئەو قسانەى مېجەر یونگ
رېكېتشریت كە لە سلیمانى كەرنى، تايبەت ئەو بەشەى تیدا گوتى: ەو كەتى
بەرىتانى گوى ناداتە ەىچ جۆرە چالاکیەكى ەك جوداخوازی لەناو كورددا، ئەو ەیش
نیشان ەدریت كە بىركەرنەو لە سەرەخۆی خەيال پلاویيەو بەرژەو ەندى گشتىی

کورد به بهرژه و هندی عیراقه وه به ستراره ته وه تا که هیوای گه شه سەندن و به خته وه ریی کورد له وه دایه بده نه پال حوکه مه تی عیراق نه ک دژی بووه ستن.

دلسۆرتان

ئیمزا

ر. برووک-پۆپهام⁽⁹⁰⁾ ((91))

ئینجا با لێره دا به دهقی نامه که ی شیخ مهحمود خۆی کۆتایی به بابەتی شه پری بهرده رکی سهرا بهینین که ئه ویش نامه یه کی (بنقۆره: پاشکۆی ژماره ۱)- ع. زهنگه نه) دانسقه ی بلالونه کراوه ی شیخی نه مره وه لبهت تیشک ده هاوێته سه ر که لێک لایه نی باری سهخت و دژواری بزوتنه وه ی رزگار یخوازی نه ته وه یی کورد.

((9/17/1930. سه عاده تی مه ندوبی سامیی به ریتانی له عیراق. دوا ی سلۆ

گومان له وه دا نییه که سه عاده تان باش ناگاداری باری کارگێری ئیستی کوردستان، ئه و کاره پر له شه رمه زاریانه ی له کوردستان کران⁽⁹²⁾. ئه و کاره دپندانه ی عه ره به کان له سلیمانی ئه نجامیان دا کوردستان هه رگیز له وینه یانی

(90) سیر هینری پۆپه یرت موور برووک پۆپهام (Sir Henry Robert Moore Brooke Popham):

پۆژی هه زده ی ئه یلولی سالی ۱۸۷۸ له دایک بووه، سالی ۱۹۰۴ بووه کاپتانی فزۆکه وان، له جهنگی یه که می جیهانیدا له به ره کانی فه پهنسه دا به شدار بوو، دوا ی جهنگ بۆ ماوه یه کی کورت گوێزایه وه رووسیا، سالی ۱۹۲۴ نازناوی یاریده ری ماپشانی پێدرا، له سالی ۱۹۲۷ مه گوێزایه وه عیراق، سالی دواتر بوو به به پۆیه به ری هینزی ئاسمانیی به ریتانی له عیراق، یه که م فزۆکه وان بوو کرایه جینگری مه ندوبی سامی و که ئه و له وێ نه ده بوو ئه رکه کانی به پۆیه ده برد، دوا ی عیراق له که نه داو باشووری ئه فریقا و کینییا و سه نفافۆره و هۆنگ کۆنگ و و شوینی تر کاری کرد، پۆژی بیستی تشرینی یه که می سالی ۱۹۵۳ له لنده ن کوچی دوا یی کرد. به وانه:

((Oxford Dictionary of National Biography)), Vol. 5., PP. 1-6, ((Who was who 1951-1960)), Vol. V, London, 1964, P. 883.

(91) N. A., C. O., 730/157/7, Kurds in Iraq 1930, Part III, Secret, No., P.O. 225, The Residency, Baghdad, 8 October 1930, His Excellency Nuri Pasha al-Sa'id President of the Council of Ministers, Baghdad, PP. 23-25.

(92) مه به سستی شه پری بهرده رکی سه رایه.

به‌خۆبه‌وه نه‌بينیوه، دواى نه‌وه هه‌لبه‌ت لای سه‌عاده‌تتان ته‌واو ئاشکرایه تا چ پاده‌یه‌ك ئیتر كوردو عه‌ره‌ب ناتوانن پێكرا بژین. كورد هه‌میشه‌و بێ هیچ جۆره شه‌رتوشرۆتێك ئیستاو دواپۆژیش خۆیان به‌ قه‌رزدارى حوكمه‌تى به‌ریتانى ده‌زانن. كورد وه‌ك ئه‌ركى سه‌رشانى خۆیان هه‌رگیز درێفییان نه‌كردوه له‌ ده‌رپرێنى دۆستایه‌تى و ملکه‌چییان بۆ به‌ریتانییه‌كان چ ئیمپۆكه‌و چ له‌ دواپۆژیشدا. به‌لام به‌ داخێكى گرانه‌وه ده‌لێم ئه‌م دۆستایه‌تى و ملکه‌چیه‌ تاوه‌كو حاڵى حازر له‌ كێشه‌و نه‌هامه‌تى به‌ولاوه‌ هیچى بۆ كورد لێ نه‌كه‌وتۆته‌وه‌و بۆ عه‌ره‌بیش بوونه‌ته‌ هۆى خێرو بێر.

به‌پێى ئه‌و نامه‌و سه‌ره‌خۆشییانه‌ى پێم گه‌یشتون له‌وه‌ گه‌یشتم كه‌ كورده‌كانى برلوسێشمان هیچ هیوايه‌کیان نه‌ماوه‌و ئه‌وانیش ته‌واو بێ هووده‌ بوون⁽⁹³⁾. به‌رده‌وام له‌هه‌ر چوار لای كوردستانه‌وه‌ هه‌والی ئه‌وه‌م ده‌گاتى كه‌ دواى خوینرپشته‌ پێ له‌ شه‌رمه‌زارییه‌كه‌ى عه‌ره‌ب له‌گه‌ڵ كوردی لای خۆماندا (واتا كوردی كوردستانی باشوور-ك.م.) کردیان ئیتر هه‌قى هیچ ماف و ئیدیعايه‌کیان نییه‌.

به‌ناوی ئه‌م نه‌ته‌وه‌ ئارییه‌وه‌ (ده‌لێم-ك.م.) هه‌موو داواى كورد ئه‌وه‌یه‌ ئێوه‌ له‌ چنگی عه‌ره‌ب رزگاریان بکه‌ن و جودایان بکه‌نه‌وه‌. كورد زۆر به‌ په‌رۆش و به‌واوه‌ داوا ده‌که‌ن هه‌میشه‌ له‌ ژێر حیمایه‌ى به‌ریتانییه‌كاندا بن.

ئیمزا

مه‌حمود⁽⁹⁴⁾

دوا سه‌رنج:

سه‌رگوزشته‌ى شه‌پى به‌رده‌ركى سه‌را ئاو زۆر ده‌كێشیت و وه‌ك گوتمان ئه‌و كاره‌ساته‌ وه‌رچه‌رخانیكى بايه‌خدار بوو له‌ میژووی بزوتنه‌وه‌ى پزگایخوازی هاوچه‌رخى نه‌ته‌وه‌ى كورددا، تاییه‌ت له‌ بوواری شیوازی سه‌ركردایه‌تى ئه‌و بزوتنه‌وه‌یه‌دا، هه‌لبه‌ت له‌ خۆپا نه‌بوو كه‌ سه‌رجه‌مى په‌هه‌رانی شه‌پى به‌رده‌ركى

(93) ده‌بیت شیخ مه‌به‌ستى كوردی تورکیاو ئێران بیت كه‌ ئه‌وانیش جاران وه‌ك كوردی عێراق هیوايان به‌ به‌ریتانیا بوو.

(94) N. A., C. O., 730/157/7, Kurds in Iraq 1930, Part III, P. 25.

سەرا بە پێوانەى کات و شوێن و بۆ پۆزگارى سىیه‌کانى سەده‌ى پابردوو خوێنده‌وارى چاک و لێهاتوو بوون، لە خۆراش نەبوو کە نە لە دوورو نە لە نزیکه‌وه ناوى شىخ مەحمود لە و ژمارە زۆرەى مەزبەتە يەک لە دواى يەکەکانى ئەو پەهه‌رانه‌دا نەهاتوو، هه‌روه‌ها شىخ مەحمود بۆ خۆيشى دره‌نگ لەسەر شەپى بەرده‌رکى سەرا هاته‌ ده‌نگ. ئەوانه‌ هه‌موويان ئالۆگۆپى نوێ و پێويست بوون و هيجيش لە سەنگى قورسى شىخ لە تۆمارى کوردایه‌تییو لە ناخى ده‌روونى دڵسۆزانى کورددا کەم ناکەن‌وه، بەلگه‌کانى ئەم بۆچوونه‌ خه‌رمانێکن، وا مشتێکى کەمى بۆ ئەم دوا سەرنجه‌ لێ ده‌که‌ينه‌ نمونه‌.

بەر له‌ هه‌ر شت پەنا ده‌به‌ينه‌ به‌ر هه‌له‌سه‌نگاندنى به‌رپرسيارىکى گه‌وره‌ى ئینگليز له‌ عيراقى ئەو سالانه‌دا کە به‌ تايبه‌تى و نه‌يتى له‌ پاپۆرتێکدا ئاماده‌ى کړبوه‌ بۆ وه‌زاره‌تى موسته‌عمه‌راتى به‌ريتانى، ئەو به‌رپرسياره‌ فيفيان هۆلته⁽⁹⁵⁾، کە پۆزى سيازده‌ى مايسى سالى ١٩٣١، واته‌ دواى دوا خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانى شىخ مەحمود، ئەو بىروبووچوونه‌ى خۆى ده‌رياره‌ى نووسيه‌، گرنگيش ئەوه‌يه‌ کە فيفيان هۆلت بۆ خۆى له‌ پێنجوين به‌ ناوى هه‌ردووک حوکمه‌تى عيراق و به‌ريتانىيه‌وه‌ وتووێژى ئەو خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانه‌ى له‌گه‌ڵ شىخ مەحموددا کړدوه‌و بۆ خۆيشى له‌گه‌ڵ شىخى

(95) سێر فيفيان هۆلت: پۆزى بېستوبېنجى کانونى دوهمى سالى ١٨٩٦ له‌ داىک بووه‌، له‌ سالى ١٩١٩وه‌ له‌ عيراق کارى کړبوه‌، کە سالى ١٩٢٦ مس بېلى به‌ناوبانگ کړچى دواى کړد ئەو جېگه‌ى گرت‌وه‌و له‌وساوه‌ بووه‌ سکرتيرى پۆزه‌لاتى مەندوبى سامى به‌ريتانى له‌ عيراق کە پۆستىکى به‌رڼو کارىگه‌ر بوو، فيفيان هۆلت له‌و کاره‌يدا هېند سەرکه‌وتو بوو کە ئيتړ ده‌روازه‌ى به‌ره‌وپېش چوون له‌ روويدا کرايه‌وه‌، له‌ پۆزگارێکى ناسکى وه‌ک دواى جەنگى دوهم بووه‌ بالۆيزى به‌ريتانى له‌ ئيران و له‌ نزیکه‌وه‌ ئاگادارى گشت رووداوه‌کانى کۆمارى مه‌هاباد (کوردستان) بوو، سالى ١٩٤٩ کرايه‌ بالۆيزى ولاته‌کەى له‌ کۆريا، واته‌ له‌ پۆزگارێکى سه‌ختى سه‌ره‌تاکانى ((جه‌نگى سارد)) له‌ نيوان هه‌ردووک به‌ره‌ى سۆسپاليزمى و سه‌رمایه‌داريدا کە کۆريا بۆ خۆى يه‌کێک له‌به‌ره‌ سه‌ره‌کيه‌ىکانى ئەو جه‌نگه‌ بوو، ئه‌ر سه‌ره‌وتنه‌ى فيفيان هۆلت ريگه‌يان خۆش کړد بۆ ئەوه‌ى نازناوى به‌رنى سێرى پى بدریت، پۆنک بېستونزى ته‌موزى سالى ١٩٦٠کړچى دواى کړد. بېوانه‌:

(Who was Who)), Vol. V, 1951-1960, London, 1964, PP. 536-537.

به خسر داد له ژیر چاودیری هیزه کانی میریدا له پینجوبینه وه تاوه کو به غدا له
تەخیشتییهوه بووه. فقیان هۆلت له راپۆرتە نهێنییه کهیدا ده‌لێت:

((شیخ مه‌حمود ئازایانه، خاویڤ و مه‌ردانه ده‌جه‌نگی... دۆراندنی له‌شه‌ردا ناوی
ل‌ناو کوردی باشووردا نه‌زێراند. دواي ئه‌وه‌ی له‌ پینجوبین خۆی دا به‌ ده‌سته‌وه‌ به‌
ده‌سته‌سه‌ری گواستمانه‌وه‌، کوردی گونده‌کانی دامینی چیاکان به‌ لێشاو به‌ سه‌ریا
ده‌پێژان، به‌ په‌رۆشه‌وه‌ ده‌ستیان ماچ ده‌کرد، گه‌لێکیان به‌ چاوی پێ له‌ فرمی‌سک و
هه‌نسکه‌وه‌ مال ئاواپیان لێی ده‌کرد... باسی دڵ په‌قیی ده‌که‌ن، به‌لام کێ شایه‌ته‌؟،
ل‌ناو لاسیتییه‌کاندا شایه‌تیکی وایه‌، نه‌وان له‌ کاتی به‌زینیدا پاله‌په‌ستریان بوو تا فریا
بکه‌ون ده‌ستی ماچ بکه‌ن. شایه‌تیکی وایه‌ تاو فرۆکه‌وانه‌کانی هێزی ئاسمانیی
مه‌له‌کیشدا، که‌ دژی جه‌نگین، چنگ ناکه‌وێت، دووانیان لای شیخ دیل بوون، نه‌وانیش
به‌ دڵ ده‌یانویست له‌و کاتی شکستییه‌یدا دڵ نه‌وایی بکه‌ن. که‌س لاری له‌وه‌ نییه‌
شیخ طه‌موح و خاوه‌ن کیریا بوو، به‌لام هه‌ردووکیان بۆ نه‌ته‌وه‌که‌ی بوون نه‌ک ته‌نها
بۆ خۆی، زۆر که‌سی تریش وه‌ک نه‌و طه‌موح و خاوه‌ن کیریا بوون و نه‌وه‌یان پێ
شه‌رم نه‌بوو. با نازناوی چه‌ته‌و یاخه‌یگه‌ری له‌ ئاستی یاسادا پێ بیه‌خشین، ئه‌ی
غاریب‌الدی و مسته‌فا که‌مالیش وه‌ک نه‌و نه‌بوون؟. خۆ نه‌گه‌ر بێتو هه‌ردووک لایه‌نی
مه‌سه‌له‌که‌ وه‌به‌رچاو بگرین نه‌وساکه‌ دروستترین حوکم به‌ سه‌ریدا نه‌وه‌یه‌ که‌
گه‌وره‌ترین هه‌له‌ی شیخ بریتی بوو له‌وه‌ی سه‌ده‌یه‌ک دره‌نگتر له‌وه‌ی ده‌بوو له‌ دایک
بوو))⁽⁹⁶⁾.

دواي ده‌ سالی په‌به‌ق ده‌ربه‌ده‌ری له‌ سه‌ماوه‌ و ناسرییه‌ و عانه‌و به‌غدا، شیخ
مه‌حمود راپه‌رینه‌که‌ی په‌شید عالیی گه‌یلانیی سالی ١٩٤١ی به‌ هه‌ل زانی و له‌
به‌غداوه‌ به‌ نه‌ینی گه‌راپه‌وه‌ کوردستان و ئیتر به‌ پێی دوا پێکه‌وتنه‌نامه‌ی له‌گه‌ڵ
حوکه‌مه‌ندا گوندی داری که‌لی بووه‌ مه‌ل‌به‌ندی خۆی و په‌ناگه‌ی ژماره‌یه‌ک
نیشتمانپه‌روه‌رانی کورد. له‌وساوه‌ هه‌ر کاتێک بۆ زیاره‌تی گلکۆی حاجی کاک

(96) N. A., C. O., 730/163/88069, XM 08533, 1931, Shaikh Mahmud, Part II, Appendix A, Biographical Note on Shaikh Mahmud by Captain V. Holt.

هه‌روه‌ها بپوانه‌: که‌مال مه‌زه‌ر، چه‌ند لاپه‌په‌یه‌ک له‌ میثۆوی گه‌لی کورد، به‌رگی دووه‌م، ل ٦٥-٦٦.

ئاپۇپاي خەلکی کورد لە دەوری ئۆتۆمبیلی شیخ مەحمود، لەکاتی هاتنی
مەلیک فەیسەلی دووهم بۆ سلێمانی، لە سالی ١٩٥٢دا
سەرچاوه: ستۆدیۆ رەفیع - سلێمانی

ئەحمەدی شیخی باپیره گەورە، یا بۆ پرسە و هەر بۆنەیک رنگە ی بکەوتایە سلێمانی
بە ئەوپەری پێژو تەقدیرە و پێشوازیی ئی دەکرا. بۆ خۆم زۆر باشم لە یاده کە ئەمێن
زەکی بەگی میژوونووس سەرەتای هاوینی سالی ١٩٤٨ هاتەوێ سلێمانی، شیخ
مەحمود بە تاییەتی لە داری کەلییە و هات بۆ زیارەتی، هەرچەندە شیخ لە پێبازی
کوردایەتی ئەمێن زەکی بەگ پازی نەبوو، ئەو ئازادی کوردستانی لە لوولە ی
تەنگە وە دەدی دەکرد. بە هەمان دەستوور سالی ١٩٥٢یش شیخ بۆ پێشوازی مەلیک
فەیسەلی دووهم هاتەوێ سلێمانی، بەلام لە قەرەخ شار حەشامەتە کە، لە بریتی ئەوێ
روو بکەن ئۆتۆمبیلە کە ی خاوەن شکو، پالە پەستویان بوو تا بگەنە لای شیخی بەردە
قارەمان و ئۆتۆمبیلە کە یان وەک تەختی پاشایی خستە سەر شانیا. کە لە ئەیلوولی
سالی ١٩٥٦ ییشدا شیخ بۆ دواجار مائاوازی لە چیا سەرکەشەکانی کوردستان کرد
پەش و رووت و جامانە بە سەرەکانی ناویازارو شاگردان و مامۆستایانی قوتابخانەکان و
ئەفەندییەکانی دایەرەکان بە خویینی گەشی ئەختەری شوخ و شەنگ رنگە ی
تەرمە کە ی شیخیان گولایژێن کرد.

بابه تی شه شه م

دیاردە سەرەکیه کانی قۆناغی نوێی خهباتی رزگاریخوازیی کورد
هواي ته‌واو بوونی جهنگی دووهمی جیهانی له‌به‌ر پۆشنایی به‌لگه‌نامه
نه‌تییه‌کانی حوکه‌تی به‌ریتانیادا

سەرەتایەك

تەواو بوونی جەنگی دووھمی جیھان، تایبەت لە وڵاتەدا کە ئیتر بەناوی جیھانی سییەمەو ناسران، سەرەتای قوناغیکی نوێی لە مێژووی هاوچەرخێ گشت جیھاندا دارپشت. گەلانی ئەو جیھانی سییەمە، بەر لە ھەمووانیش گەلە چاوساوەو بێ مافەکانی، دواي ئەوھێ هیچ ھیواپەکیان بە پۆژشاوا نەما پووین کردە وڵاتی شوورەوی. ئەم دیاردەپە لەناو کورددا زۆر زەق دیاربوو، تەنانەت زۆرپەیی ھەرە زۆری دەستەو رێکخراوە نەتەوھەییەکانیش بەئاشکرا ئەو سەنگەرەیان ھەلپژارد. دیپلۆماسییە بەریتانییەکانی ئەو پۆژگارە بەوردی کەوتووئە سۆراخی ھەموو لایەنەکانی ئەم ئالۆگۆرە بایەخدارە کە ((پارتی رزگاری کورد)) یەکیک لە دیاردە گرنگەکانی بوو.

پارتی رزگاری کورد لە بەلگەنامە نەینییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا

پووناکبیرانی کورد، بە ماوەیەك بەرلەوھێ جەنگی جیھانیی دووھم کۆتایی بیت، کەوتنە خۆو ژمارەپەك کۆمەلەو رێکخراوی نوێیان دامەزrand، ئەوانەیی رۆلێکی گەورەیان لە ھاندانی کۆمەلانی خەلکی کوردستاندا بینیو بوونە ھۆی ئەوھێ شار ببیتە ناوھەندێکی کاریگەری تری خەباتی کورد، ((پارتی رزگاری کورد)) یش یەکیک لەو رێکخراوە چالاکانە بوو کە لەسەرەتای سەرھەلدانییەو سەرنجی دیپلۆماسییە ئینگلیزەکانی پراکیشا. ھەر ئەوھەندە بەشی پۆژمەلانی وەزارەتی ھەندەرانی حوکمەتی بەریتانی بە ھەوالی دامەزrandن و بیروپراکانی ((پارتی رزگاری کورد))یان زانی یەکسەر پۆزی بیستو شەشی تەمووزی سالی ۱۹۴۶ بە نامەیی ژمارە ۴۶/۱۲/۲۲۱ داوا لە بالۆیزخانەیی بەریتانی لە بەغدا دەکات چی دەزانیت دەربارەیی ئەو پارتییەو پێیانو شیوازی کاریو ئەندامە چالاکەکانی بیکاتە راپۆرتیکو بۆی بنیۆیت، بالۆیزخانەیی بەریتانی یش داوا لە ئەفسەری پاراستنی ئاسایش و (د.دەبل یو ئووین) دەکات دەستوبرد ئەو فەرمانە جێبەجێ بکات، ئەمەیی لای خواوەھیش دەقی وەرگێراوی راپۆرتەکەیی ئووینە:

((نهێنی،))

ئەفسەری ئاسایشی گشتی،

بەغدا،

بۆ: بالۆیخانەی خاوەن شۆکر لە بەغدا،

بابەت: پارتی رزگاری کورد

١- وەلام بۆ نامەی ژمارە ٢١١/١٠/٤٦ی پۆلی دوازدەمی تەمموزی سالی ١٩٤٦تان و لە خوارەوه پوختهیهکی ئەو زانیارییانەتان بۆ دەنێرین کە ئێمە دەریارە و ئەو پارتییە هەمان. ل

٢- قوتابیانی کۆلیجی یاساو دارالمعلمین العالیة ((پارتی رزگاری)) بیان دامەزراند، رزگاری داوای بە کگرتنی سەرجهمی نیشتمانپەرەوانی کورد دەکات، بە ناو قوتابیانی کەرکوک و هەولێر و سلیمانی و کویسنجەق و پەرەواندزو عەمادییەو زاخۆدا بلۆبۆتەوه، هەمان کات پێوەندیشی لەگەڵ ئەو بارزانییانەدا هەیە کە ئێستە لە ئێران پەناوەرن. ئەو پۆژنامانەی پارتی کۆمەڵە لە مەهاباد (ئێران) بەخشیان دەکات لە رێگەی عەلی عەبدوللای خاوەنی کتێبخانەی پەرەواندزووه دەینێرن بۆ ((پارتی رزگاری)) تا ئەو لە عێراق بە نهێنی دابەشیان بکات.

٣- لە هەولێر بەهۆی ئەو چالاکییانەوه کە ژمارەیهک لە قوتابی و فەرمانبەرانی شار لە هەلسۆراندنی ئاڵەنگی نەروێژی (ئیمسالدا - ک.م.) تواندیان هەست بە بوونی ((پارتی رزگاری)) کراو بەوهیش زانرا کە کتێبخانەی شیخ محەممەد شوێنی کۆبوونەوهی ئەندامانی رزگارییە، وێرای ئەوه نەخشەیهکی ئەو پارتییە دۆزرایەوه کە دابەش کردنی کوردستان بەسەر عێراق و تورکیا و ئێران و سووریا دا نیشان دەدات.

٤- زۆر نێیە وێنەی مەلا مستەفای بارزان بە بەرگی جەنەرالیی رووسییهوه لە سلیمانی دابەش کراوه^(١)، دەشلێن حوکمەتی ناوەندیی عێراق توانیویه لە هەولێر گۆرزی باش لە ((پارتی رزگاری)) بووه شینیت.

(١) بەر لە رووخانی پێژمی پاشایی دابەش کردن و باربوو کردن هێزه نیشتمانپه‌کان لە رێگەی فرۆشتنی وێنەی بارزانی بە بەرگی جەنەرالییه دیارده‌یه‌کی بەریلاو بوو، خوالیخۆشبوو فارسی برینینج

مەلا مستەفای بارزان بە جلی جەنەرالییەوه

ه- وا پێ ده چیت له بهغدا ناکۆکی هه بێت له نێوان باڵی چه پرەوی قوتابیانی (سەر بەم پێکخواه - ک.م.) سه بارهت نه وهی ئایا پیویسته ((رزگاری)) بداته پال ((پارتی تهحه پرۆی نیشتمانی))⁽²⁾ یا وهك دهستهیهکی کۆمونیستی سه ره به خۆ بمینیته وه. به پیتی دیارده هه ستپیکراوه کان لایه نگرانی سه ره به خۆی رزگاری تقدیرن، هه رچه نده ژماره یهك کورد تاوه کو ئیسته ییش وهك ده زگایه کی جیاواز له گه ل تهحه پرۆ کار ده کهن. هه روه ها ئه و پاپۆرتانه ی باسی پێژده ی

که هه ر به دکتۆر فارس ناسرابوو هه میشه دهسته یهك له و وێنه یه ی بارزانی له به ریاخه لدا بوو که به ئیمه و مانانی ده فرقشت.

(2) تهحه پرۆ: پارتیه کی چه پرەوی سەر به حیزبی شیوعی عیراقی بوو، له کۆتایی چله کاندای له کوردستان لایه نگرێ زۆر بوو، به داخه وه دووبه ره کییه کی توندوتیژ که وتبووه نێوان ((پارتی دیموکراتی کوردستان)) و ((پارتی تهحه پرۆی نیشتمانی))، ته نانه ت زۆر جارن به جیا خۆنیشان دانایان ده کرد.

شیخ محمەد ناسراو بە (شیخە شەل)^(*)

علی عەبدوللا ناسراو بە (علی مەکتەبە)

پیشنیارکراوی یە کگرتنی ((پارتی نیشتمانی دیموکراسی)) (الحزب الوطني الديمقراطي) و ((پارتی یەکیەتی نیشتمانی)) (حزب الاتحاد الوطني) و ((پارتی گەل)) (حزب الشعب) دەگەن دەلێن ((رزگاری کورد)) یش هەز دەکات بداتە پال ئەو رێکخراوانە سەرەو بە پێی پەرە و کردنی مەرجەکانیان کە بریتین لە وەستاندنی سەرچەمی چالاکییە نەینییەکان و بانگدانی وەرگرتنی ناشکرای ئەندامەتی. ٦- بە لای سالح حەیدەرییە وە کە قوتابی ((کۆلێجی یاسای بەغدا)) یە کارکردن لە رزگارییەکی چە پەرە و سەرەخۆی وە ئەو ی پۆزانی پشوو (سەری سالی- ک. م.) پابردوو دامەزرێنرا گەلێک باشترە لە و رزگارییە یاسای دەگەن. شایانی باسە سالح حەیدەری خەمی داود پاشای حەیدەرییە.^(**)

ئیمزا

د. دەبلیو. ئۆوین⁽³⁾

(*) ((لە سەر دەمی مندالی ئێمە دا، لە نوای ١٤ تەمموزی ١٩٥٨، دروشمێک لە ناو مندان دەگوترایەو بە ئی گەل، زۆلی گەل، مام رەحمان و شیخە شەل- ع. زەنگەنە)).

(**) ((سالح حەیدەری: نامۆزای دۆد حەیدەرییە. تێبینی د. جەمشید حەیدەری لە سەر چاپی یە کەم - ع. زەنگەنە))
(3) N.A., F.O., 371/52369, Kurdish Problems, Iraqi Kurdistan Relations, Secret, From: D.W. Owen, Defense Security Office, To: His Majesty Embassy, Baghdad, P.8.

به کامیرای د. جمشید حیدری

پۆزی بیست و شەشی تەموزی سالی ١٩٤٦ سكرتیری بالۆیخانەى بەریتانیى لە بەغدا
ئەو زانیاریانەى سەرەووە دەربارەى ((پارتى رزگارى كورد)) بە نامەىەكى تاییەتیی
دەنیرت بۆ بەشى پۆزەلاتى وەزارەتى هەندەرانى حوكمەتى بەریتانى لە لەندەن،
نەمەیش دەقى وەرگێرانى ئەو نامەىە:

((بالۆیخانەى بەریتانى، بەغدا،

ژمارە ٤٦/١٢/٢٢١، ٢٦ تەموزی ١٩٤٦،

بەشى پۆزەلاتى خۆشەویست!

تکایە سەیری نامەى ژمارە ٤٦/٥/٢٢١ ی بیست و نۆى کانوونى یووەمى راپەرئوومان بکەن.
وا پێدەچێت هیچ گومانێک لەوەدا نەبێت کە (پارتى رزگارى كورد) پێکخراویکی بە
رووەکەش، یا بەلکو تەنانهت لەوانەیشە دەستکردى کۆمۆنیست بێت، وا وەك هاوێچ
وێنەى راپۆرتەکەى ئەفسەرى پاراستنى ئاسایشتان بۆ دەنیرم کە ئەو زانیاریە نوێیانەى
تێدایە کە دەستمان کەوتوون.

ئیمزا

دلسۆزى هەمیشەبیتان
(٤) سكرتیر)

(4) Ibid, British Embassy, Baghdad, No. 221/12/46, 26th July, 1946, To: Eastern department, Foreign Office, London.

كوردی سووریا و ئەرکه‌کانی قۆناغی نوێ

له‌بەر ڕۆشنایی به‌لگه‌نامه نه‌ینیه‌کانی حوکه‌می به‌ریتانیادا

تا ئێستا، له زۆر لاپه‌ره‌ی ئهم کتێبه‌دا، ناوی کوردی سووریا و خه‌بات و کۆششی دیاریان له گه‌لێک به‌و ئاردا هاوۆته پێشه‌وه. بێگومان ده‌بیته‌ هۆی سیاسه‌ی کۆمه‌لایه‌تی کارێگه‌ر پالی به‌و ژماره‌ ئهمه‌ی کوردی سووریاوه نابێت ئه‌و پۆله دیاره‌ بیه‌نین. ساڵی ١٩٧٢ به‌ناوی ((کۆپی زانیاری کورد)) هه‌و چوومه‌ دیمه‌شق. له‌وێ به‌ تایبه‌تی سه‌ردانی خوالێخۆشبووان: په‌وشه‌ن به‌درخانی هاوسه‌ری جه‌لاده‌ت به‌درخان و قه‌دری و ئه‌کره‌می نه‌وه‌ی ١٠ مه‌یل پاشاو مه‌مدوح سه‌لیم^٥ کرد، به‌ر له‌وه‌یش قه‌دری جانی شاعیر و عیسه‌مت شه‌ریف وانلیم له‌ به‌غدا دیبوو. به‌پاستی گشتیان نموونه‌ی کوردی دڵسۆزو په‌سه‌ن بوون و هه‌ریه‌که‌شیان به‌ جۆر شیوازیك کاریان کردبووه سه‌ر هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی ئێمه‌و مانان.

به‌لام راستیکه‌ی نه‌مه‌زانی نیشتمانپه‌روه‌ری و دڵسۆزی کوردی سووریا تا ئهم راده‌ زۆره‌ سه‌رنجی دیپلوماسیه‌ به‌ریتانیه‌کانی پاکیشاوه‌ تا ئه‌وکاته‌ی له‌ نزیکه‌وه‌ ئاگاداری ناوه‌ڕۆکی فایله‌کانی ئه‌رشیفی نیشتمانی به‌ریتانی بووم. پوخته‌ی لێکدانه‌وه‌یه‌کی سه‌رپێی هۆکاره‌کانی ئهم دیارده‌یه‌ به‌لای ئێمه‌وه‌ بریتین له‌:

١- سووریا ولاتیکه‌ هه‌موو به‌شی پۆژئاوای که‌وتۆته سه‌ر ده‌ریای سه‌پی ناوه‌راسته‌، بۆیه‌ که‌ باززگانی له‌ دێر زه‌مانه‌وه‌ بۆته‌ پێشه‌ی به‌شیکی زۆری دانیشتووانی^(٦)، هه‌ر له‌و رێگه‌یه‌شه‌وه‌ پڕیشکی شارستانیه‌تی جیهانی

(٥) شایانی باسه‌ دوکتۆر مه‌مدوح سه‌لیم خه‌لکی سووریایه‌، ((راستتر، ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌یان که‌شیکی بیه‌ نه‌بی، خه‌لکی وان) بووه‌، ناویار دوکتۆر نه‌بووه‌، به‌لکه‌ پۆژنامه‌نووسیکی لیته‌اتوو بوو، له‌ ساڵ ١٩٢٥دا، دوا‌ی شکستی شینخ سه‌عید، ئاکنجی سووریا بوو و له‌ لاپه‌ره‌کانی داها‌توودا په‌راویزێکی بیه‌که‌ له‌ سه‌ر ده‌نووسین-ح. زه‌نگه‌نه‌))، خوالێخۆشبوو مه‌سه‌ود محمده‌ هه‌ر له‌و ده‌رویه‌رده‌ مه‌مدوح سه‌لیمی دیبوو، وه‌ک کوردێکی دڵسۆزو دووربین بێ‌ئه‌ندازه‌ سه‌رنجی راکیشا بوو، و تارێکی نازدارو قووڵ ده‌ریاره‌ی بلۆ کرده‌وه‌. مه‌مدوح سه‌لیم له‌ خانویه‌کی په‌پوتدا ده‌ژیا که‌ به‌ هه‌م‌جۆر سه‌رچاوه‌ی نایاب ده‌ریاره‌ی کورد و کوردستان ئاخرا بوو، ته‌نات له‌ سه‌ر ئه‌رنی ژووری میوانه‌که‌شی ژماره‌یه‌ک حه‌ سه‌رچاوانه‌ که‌له‌که‌ کرابوون.

(٦) که‌س نه‌بوو شان له‌شانی فینیه‌یه‌کانی سووریا بدات له‌ به‌واری باززگانی جیهانی دێریندا.

دوا وینهی مەمدوح سەلیم

(دیاری: د. جەمشید حەیدەری)

سەرمایه‌داری، بەر لە زۆریەکی ولاتانی پۆژەهلانی نزیک و ناوەه‌راست شەو‌ه‌زەنگی سەدە ناو‌ه‌نجییه‌کانی سووریای پە‌واندە‌وه.

۲- سووریا بە درێزایی میژووی نوێ و هاوچەرخ، لە بەرگە‌لێک هۆ، بۆتە پە‌ناگە‌ی نیشتمانپەرە‌رانی کوردی تورکیا، ئە‌وانە‌ی خۆیان و ئە‌وه‌یان چاکی خە‌باتیان ئی‌کرد بە‌ لاداو پۆ‌لێکی دیاریان لە‌ بوواری دروستبوونی بنکە‌یه‌کی پتە‌وی کوردایە‌تیدا لە‌ سووریا بینی.

۳- لاوازی پێ‌وه‌ندیی دەرە‌به‌گی و هۆ‌زایە‌تی لە‌ ناو خۆ‌دی کوردی سووریا‌داو ئە‌وه‌ی ژمارە‌یه‌کی زۆریان نیشته‌جێی دی‌ه‌شقی پایتە‌خت بوون کە‌ ناوی یە‌کێک لە‌ گەرە‌که‌ بە‌ ناویانگە‌کانی (حی‌الاک‌راد) بوو، دەرە‌به‌کی دی‌ه‌شقیش بۆتە ناو‌ه‌ندیکی سیاسی و فیک‌ری دیار.

۴- بوونی گۆ‌پی سە‌لاحە‌ددینی ئە‌یوبی لە‌ دی‌ه‌شقی لە‌ قولایی دەر‌وونی کوردی ئە‌و ولاتە‌دا جۆ‌ره‌ شانازیە‌کی دروست کردووه‌ کە‌ ئە‌وان هێ‌چیان لە‌ کە‌س کە‌م‌تر نی‌یه‌.

دانیشتوو: حەسەن ئاغا حاجۆ، جەلادەت عالی بەدرخان، حەجی عەبدولکەریم (نۆینەری پەرلەمان)

راوەستاوان: حاجۆ حاجۆ، جەمیل حاجۆ، جەگەر خۆین، مەجید حاجۆ

(دیاریی: سینەم خانی جەلادەت بەدرخان)

۵- توندپەرەویی بزوتنەوێ نەتەوێ پەرستانی عەرەب، تەنانت میشتیل عەقلەق
 ((پارتی بەعسی عەرەبی سۆشیالیزم)) ی لە سووریا دامەزراند، ئەو جۆرە
 بزوتنەوێ توندپەرەوانە لە هەموو شوێنێک پال بە کەمینەکانەوێ دەنێن بە
 پەرژینێکی پۆلایین چواردەوێ داب و نەریتی نەتەوێ خۆیان بدەن.
 جووێکان باشتەین نمونەن بۆ سەلماندنی ئەم بۆچوونە.
 وە لە خوارەوێ لە زمان زنجیرەیک بەلگەنامە ی نەینیی وەزارەتی هەندەرانی
 بەریتانییەوێ باسی لایەنە جیاوازو کەم، یا هەر نەزانراوەکانی ئەو رۆلە دەکەین کە
 کوردی سووریا لە سەرەتای قۆناغی دواي جەنگی دووێمی جیھانیدا بینویانە.

٦- کوردی سووریا و کۆماری مه‌هاباد (کوردستان):^(٥)

دامه‌زاندنی کۆماری مه‌هاباد و کورتنی ئه‌و کۆماره‌ به‌ پاده‌یه‌ک له‌ ناو کوردی سووریه‌دا ده‌نگی داوه‌ته‌وه‌ ته‌نانه‌ت سه‌رنجی خودی سه‌ره‌ک کۆماری به‌ناوبانگی سووریای ئه‌وسا شوکری قوه‌تلیی و کاربه‌ده‌سته‌ گه‌وره‌کانی ئه‌و وڵاته‌ی پاکیشاوه‌، نه‌وه‌یش هانی دیپلۆماسیه‌ به‌ریتانییه‌کانی داوه‌ هینده‌ی تر به‌ گه‌رمی بکه‌ونه‌ سوواخی لایه‌نه‌ دیارو شاراوه‌کانی ئه‌و بابه‌ته‌، بۆیه‌کا وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانیا به‌م ناوێشانه‌ی لای خواره‌وه‌ فایلێکی سه‌ربه‌خۆی بۆی ته‌رخان کردووه‌: (ته‌رشیفی نیشتمانی، وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران، ٦٢١٤٥/٣٧١، پۆژمه‌لات ١٩٤٧، سووریا، فایلێ ژماره‌ ١٣٠١)^(٦).

((هه‌لوێستی کورد له‌ سووریا)) ناوێشانێ به‌لگه‌نامه‌ی یه‌که‌می ناو ئه‌م فایلێه‌. هه‌چنده‌ لاپه‌ره‌یه‌کی ئه‌م به‌لگه‌نامه‌یه‌دا سه‌رنج و لێکدانه‌وه‌ی ژماره‌یه‌ک کارمه‌ندی نیپلۆماسیه‌ به‌ریتانیی ده‌رباره‌ی ئه‌م بابه‌ته‌ ده‌گه‌مه‌ ته‌ۆمار کراوه‌ و ئه‌مه‌ی لای خواره‌وه‌ ده‌قی وه‌رگێڕاوی تیپینییه‌کانی یه‌کێک له‌و کارمه‌ندانیه‌ که‌ ناوی گ. ه. بێکه‌ر (G.H. Baker) وه‌ پۆژی سیازده‌ی شوباتی ساڵی ١٩٤٧ی به‌سه‌ره‌وه‌یه‌و به‌ چاپکراوی له‌ ناو فایلێکه‌دا هه‌لگیراوه‌:

((ئێمه‌ زۆر باش ئاگاداری جۆری بیرکردنه‌وه‌ی کورد نین چ له‌ سووریا و عێراق، یا له‌ ئێران، یا (ئه‌وه‌نده‌ی من ئاگادارم)^(٨) له‌ تورکیاش، وایه‌ر ده‌یه‌ پرسیاوی سه‌ره‌گیش بریتیه‌ له‌وه‌ی ئایا کورد ئێسته‌که‌ ئاتاجی هیچ پاورێژێک یا رێگه‌ نیشانده‌انێکن له‌لایه‌ن به‌ریتانییه‌کانه‌وه‌. پێموایه‌ هیچ هۆیه‌ک له‌ ئارادا نییه‌ وام لێ بکات بێتم به‌لێ ئه‌وان ئاتاجن، هه‌موو^(٩) ئه‌وه‌ی ئێمه‌ ده‌توانین له‌سه‌ری بپۆین

(٥) ((ده‌سته‌واژه‌ی (کۆماری مه‌هاباد)، له‌هه‌ر کۆتیه‌کی ئه‌م کتێبه‌دا دانراو، له‌ ناو دووکه‌وانه‌دا ناوی (کوردستان) مان له‌ پال داناوه‌، دیاره‌ بۆ ئه‌م کاره‌شمان پاساوی خۆمان هه‌بووه‌، له‌ په‌راویژێکی دیکه‌ی لاپه‌ره‌کانی دواتر دا بنۆقه‌: ل(٤١٠-٤١٥) ئه‌م کتێبه‌، به‌وردی باسیمان کردووه‌ - ع. زه‌نگه‌)).

(7) N.A., F.O., 371/62145, Eastern- 1947, Syria, File No. 1301.

(8) له‌ ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا وایه‌تووه‌: ((as far as I am aware)).

(9) له‌ ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا ئه‌م پرسته‌یه‌ له‌ وشه‌ی (هه‌مووه‌وه‌) تا وشه‌ی (رووسیا) خواره‌ته‌ نێوان دوو که‌وتنی گه‌وره‌وه‌.

تېبېنييه كه ي سكرتېرى شوكرى قوه تلييه كه ده لېت حوكمه تى سووريا به په رۆشه وه ده پوانېته مه يلى كورد به لاي رووسيا دا. به پېويستى ده زانم پلو بۆچوونى بالويزخانه ي خاوه ن شكړ له ديمه شق سه باره ت هم خاله بزانه ن. نه گر كوردى سووريا پېويستيان به پايه ك، يا پاويزكي مه عقول مه بېت نه وا كۆلۆنيل ئېلفينستون⁽¹⁰⁾ كه سيكي ته واو له باره بۆ نه و كارو و چوونيشى بۆ سووريا له وانه به نه نجامى باشى لى بكه وېته وه، پېشم وانييه ئېلفينستون هيچ جۆره گومانېك لاي سوورييه كان بووروزي نيت تاييه ت له و گوشه نيگايه وه كه سكرتېرى قوه تلي به خۆمى گوتوه، تيش ناگه م بۆچ توركه كان ده بېت له چوونى كۆلۆنيل بكه ونه گومانه وه. به مه رحال نه گر كۆلۆنيل ئېلفينستون بېرى گۆپى و بېرارى دا بچيت به ش به حالى خۆم له و باوه په دا نيم زياره ته كه ي بۆ هيچ لايه نيك زيانى لى بكه وېته وه.

نيمه له م پۆژانه دا گه لېك شت ده رياره ي نه وه ي كورد پتر له جاران چاويان بېرپوه ته رووسيا ده بېستين، به لام من بۆ خۆم شتيكى وا له نارادا نابينم پالم پتوه بنيت پشتگيرى بۆچوونيكى له و جۆره بم. بروسكه ي روونكرده وه بۆ ديمه شق.

نيمزا

١٣ ي شوباتى ١٩٤٧)) (11).

(10) كۆلۆنيل ئېلفينستون (Colonel W.E. Elphinston) يه كېكه له و نه فسه ره به ريتانييانه ي له دواى جهنگى يه كه مى جيهانه وه له نزيكه وه ئاگادارى پرسى كورد به گشتى و كوردى سوور به تاييه تى بوو، سالى ١٩١٩ كراوه ته ياريدهرى نه فسه رى سياسي به ريتانى له ناوچه كورده وارييه كانى باكوورى سووريا، به ئينگليزى وتارى له سه ر كورد بلۆ كروه ته وه، پېم وايه يه كېك له وتاره كانى كراوه ته كوردى و له گۆفارى ((كه لاوېن)) دا بلۆ كراوه ته وه.

(11) N.A., F.O., 371/62145, Eastern- 1947, Syria, File No. 1301. Kurdish Situation in Syria, Minutes, G.H. Baker, February, 1947.

پښتې بیستی شوباتی سالی ۱۹۴۷ وەزارەتی هەندەران بیروبوچوونی هاو⁽¹²⁾
دەریارە ی ئەم بابەتە دەنیریت بۆ بالوێزخانە ی بەریتانی لە دیمەشق، ئەمە ی لای
خوارە وەیش دەقی وەرگێرانی ئەو بەلگەنامە یە یە:

((ی ۸۹/۱۳۰۱/۱۵۰۱،

نەیتنی، شفرە ی و. ت. پ،

لە: وەزارەتی هەندەرانە وە،

بۆ: دیمەشق،

ژمارە ۸۸، ۲۰ ی شوباتی ۱۹۴۷،

وێنە ی بۆ:

بیروت، ژمارە ۶،

دایەرە ی پڙهه لاتى ناوه پاست له قاهره، ژمارە ۵۵،

ئەنقەرە، ژمارە ۷.

ئەمە ی لای خوارە وە لە هاو وە یە

۱- کۆلۆنێل ئیلفینستۆن پێوەندیی لەگەڵ ژمارە یە کورددا هەبوو لە و پڙانه وە ی
سالی ۱۹۱۹ کرایە یاریدەری ئەفسەری سیاسیی (بەریتانی - ک. م.) لە ناوچە
کوردییەکانی باکووری سووریا، لەم چەندانە ی دوايشدا لەلایەن موحسین
بەرازییە وە⁽¹³⁾ کە سکرێتیری سەرکۆمارى (سووریا یە - ک. م.) بانگهێشت
کراوە بۆ زیارەتی دیمەشق بۆ ئەو وە ی (پاویژى مەعقول) بداتە کوردی سووریا.

(12) وا دیارە سێر پویرت جۆرج هاو (Sir Robert George Howe) فەرمانبەرێکی گەورە ی
ئەرسای وەزارەتی هەندەرانى حوکمەتی بەریتانی بوو، پښتې نۆژدە ی ئەیلوولی سالی ۱۸۹۳ لەدایک
بوو، دەرچووی زانکۆی کامبریج بوو، لە سالی ۱۹۳۵ وە بۆتە کارمەندی وەزارەتی هەندەران، لە چین و
کۆمارەکانی بەلتیک و خەشەو سودان کاری کردووە، لە سالی ۱۹۴۵ وە بۆتە یاریدەری وەزیری
هەندەرانى حوکمەتی بەریتانی، پښتې بیست و دووی حوزەیرانی سالی ۱۹۸۱ کۆچی دوا یی کردووە.
بیوانە:

((Who was Who)), Vol. V, III London, 1991, P.370.

(13) موحسین بەرازی یەکیکە لە کوردە ناو دارەکانی سووریا.

حوکمهتی سووریا ترسی نه وهی لی نیشتهوه که کوردی نه م ولاته مهیلی دلوته روسیا. له و کاته وهی موحسین گه پاره ته وه سووریا کولونیل ئیلفینستون ده عوه تنامه یه کی نووسراوی له مسته فا شاهینه وه بۆ هاتوه، که یه کیکه له ره هبه ره به ناویانگه کانی کورده به رازییه کان، بۆ نه وهی زیاره تی سووریا بکات.

۲- کولونیل ئیلفینستون له ئیمه ی پرسی ناخو هیچ هۆیه که هه یه وامان لی بکات حز بکه ین نه وه ده عوه تنامه یه قه بول بکات، تا نه گه روا نه بیته له وانه یه نه ویش ده عوه ته که قه بول نه کات. به خته وه ره ده بم نه گه رزوو به رزوو به بروسکه وه لامم بده نه وه تا بزانه ئایا ئیوه هیچ هۆیه که پالتان پتوه ده نیت له و بپوایه دا بن کوردی سووریا، به تایبه تی ئیسته، ئاتاجی (نه سیحه تیکی مه عقول⁽¹⁴⁾ بن)⁽¹⁵⁾.

لینکولینه وهی دیپلوماسییه به ریتانییه کان له لهندهن و دیمه شق ده رباره ی نه م بابه ته به رده وام بوو، پۆئی ۱۰ی مارت له دیمه شقه وه نه م بروسکه یه ده نیترن بۆ وه زاره تی ههنده ران له لهندهن:

((شفره / و.ت.پ،

له: دیمه شقه وه،

بۆ: وه زاره تی ههنده ران،

میستر ئایرئیس،

ژماره ۶۷،

۱۰ی مارت ۱۹۴۷.

بروسکه ی ژماره هه شتاو هه شتتان، نه مه ی لای خواره وه بۆ سیرر.گ. هاوه.

۱- موحسین به رازی هیچ هۆیه که له ئارادا نابینیت بۆ نه وهی کولونیل ئیلفینستون زیاره تی کوردستان نه کات، تایبه ت که له سه ره تاوه پێشنیاری زیاره ته که له خودی کولونیلته وه بووه نه که له به رازییه وه.

(14) خودی به لگه نامه که ئیمزای به سه ره وه نییه.

(15) N.A., F.O., 371/62145, Eastern- 1947, Syria, File No. 1301, E1501/1301/89, Secret, Cypher/ OTP, from: Foreign Office, To: Damascus, No.88, 20th February, 1947, Reported to Beirut, No.6, British Middle East Office, No.55, Angora, No.7.

٢- هه‌رچه‌نده باشت‌ر وایه پاپۆرتیکی راسته‌وخۆمان ده‌رباره‌ی ناوچه کوردیه‌یه‌کان بۆ بیټ، به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌یشدا به‌پاستی ناتوانم بڵێم کوردی سووریا به‌ جۆریکی تایبه‌تی نیسته‌ پێویستییان به‌ (ئه‌سیحه‌تیکی مه‌عقوله‌). راسته‌ رانیۆی رووسی پشی پشی بۆ کورد ده‌کات، به‌لام رووداوه‌کانی ئازهریایجان نه‌بوونه‌ته‌ هۆی ئه‌وه‌ی به‌پوای کورد به‌ رووس په‌ره‌ بسینیت، بۆیه‌کا به‌ پێویستی نازانم ئیحه‌ کۆلۆنیل ئیلفینستۆن هان بده‌ین ده‌عه‌وتنامه‌ کوردیه‌یه‌که‌ قه‌بول بکات.

وینه‌ی بنێردریت بۆ سێر. ر. هاو))⁽¹⁶⁾.

ئهم‌ بیته‌و به‌ریه‌ ماوه‌یه‌کی تر ده‌خایینیت تا پۆژی نۆزده‌ی مارت هاو تمه‌یه‌کی تایبه‌تی، به‌ناوی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانه‌وه‌، ده‌نیریت بۆ کۆلۆنیل ئیلفینستۆن که‌ ئه‌مه‌ی لای خواره‌وه‌ ده‌قی وه‌رگیرداوه‌که‌یه‌تی:

((وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران،

١٩ی مارتى ١٩٤٧،

له‌: سێر. ر. هاوه‌وه‌،

بۆ: کۆلۆنیل ئیلفینستۆن،

ناوچه‌ی ٢٤ هه‌رلینگهام، س. ده‌بل یو. ٦.

سوپاستان ده‌که‌م بۆ نامه‌ی پۆژی هه‌وتی مارت که‌ ده‌رباره‌ی زیاره‌تتان بوو بۆ لای هۆزه‌ کورده‌کانی سه‌ر سنووری نیوان سووریاو تورکیا که‌ بۆ خۆت له‌ نزیکه‌وه‌ شاره‌زایانی. داواى لیڤوردنت لى ده‌که‌م که‌ زووتر وه‌لام نه‌داونه‌ته‌وه‌. به‌پێی بۆچوونی من به‌ر له‌وه‌ی هیه‌ج به‌پاریک بده‌یت باشت‌ر وایه‌ بیروبۆچوونی بالوێزخانه‌ی به‌ریقانی له‌ دیمه‌شق بزانی.

هیه‌ج هۆیه‌ک له‌ ئارادا نابینن فشارتان بخه‌ینه‌ سه‌ر بۆ کردنی ئه‌و گه‌شته‌، به‌لام نه‌گه‌ر به‌پاری چوونیشتان دا هیه‌ج ئیعتیرازێکمان نییه‌، هه‌لبه‌ت له‌و حااله‌ته‌یشدا،

(16) Ibid, Cypher/ OTP, from Damascus, To: Foreign Office, Mr. Eyres, No.67, 10th March 1947.

بئگومان، حەز دەگەم پاستەوخۆ لە یەکیکی وەك تۆوه هەوالی ناوچە کوردییەکان
ببیستم.

لەگەڵ ئەم نامەیەدا نامەگەی مستەفا شاھینت بۆ دەنێرمەوہ⁽¹⁷⁾.

هەوالەکانی کوردی سووریا ئەنقەرە دەروژینن، ئەوێ لەندەن ناتوانیت
بیخاتە پشت گوێ، دوو بەلگەنامەی ناو هەمان فایل تیشکمان بۆ دەخەنە سەر
لایەنەکانی ئەم بابەتە. بەلگەنامەی یەکەمیان بریتییه لەم نامەیە ی لای خوارەوێ
بالتۆزخانە ی بەریتانی لە ئەنقەرە بۆ وەزارەتی هەندەران لە لەندەن:

((شفرە ی و.ت.پ،

لە: ئەنقەرەوہ،

بۆ: وەزارەتی هەندەران،

سێر د. کێللی،

ژمارە ۲۵۷

ی نیسانی ۱۹۴۷،

وێنە ی بۆ دیمەشق و بیروت و دایەرە ی پۆژمەلاتی ناوہ پاست لە قامیرە، نەینێ.

۱- نیشانە بە بروسکە ی ژمارە ۸۸ ی بۆ دیمەشق دەربارە ی زیارەتی کۆلتۆنیل
ئێلفینستۆن.

ئەگەر ئێلفینستۆن بچیتە سووریا بئگومان تورکەکان لەرێگە ی کۆنسولخانە ی
تورکییەوہ لە حەلب پێی دەزانن. ئەگەر ئەو زیارەتە سەری گرت ئەوکاتە حەز
دەگەم دەسەلاتدارانی تورک بە شیوازیکی نەینێ دەربارە ی چوونەگە ی کۆلتۆنیل
ئێلفینستۆن، بەو جۆرە ی لە پەرەگرافی یەگەمی بروسکە ی ئاماژە بۆکراوتاندا
هاتووه، ئاگادار بکەم. ئەگەر وا نەکەم ئەوساکە بەناسانی ئەوگەشتە ی
ئێلفینستۆن لەلایەن تورکەکانەوہ خراب لێک دەدریتەوہ.

(17)Ibid, : Foreign Office, S.W.1, 19 March, 1947, Registry No.E 2195/1301/89,
From: Sir R.Howe, To: Colonel Elphinston, 34 Hurlingham Court, S.W.6.

— له بهر نه وانه زږد به ختوره ده بېم نه گه ر ناگادارم بکه ن له وهی ئایا کولونځل
نئلفینستون ده چیت بڼ سووریا یا ناچیت، نه گه ر ده چیت که ی نیازیه نه و
سه فهره ی بکات؟

تکا له وه زاره تی هه نده ران ده که م وینه ی نه م نامه یه م بنیرن بڼ دیمه شق،
همروه ها بروسکه ی ژماره هه ژده شم))⁽¹⁸⁾.

پاش ماوه یه ک وه زاره تی هه نده رانی به ریتانی نه م وه لامه ی لای خواره وه
منیریت بڼ بالويزخانه ی به ریتانی له نه نقره :

((وه زاره تی هه نده ران،

س. ده بل یو. ۱،

۲۱ ی نیسانی ۱۹۴۷،

ژماره ای ۸۹/۱۳۰۱/۲۸۹۷.

سکرتیری خوشه ویست.

نیشانه به بروسکه ی ژماره ۲۵۷ ی پڅی پینجی مارتتان دهریاره ی نه گه ری
زیاره تی کولونځل نئلفینستون بڼ لای هڅه کورده کان.

کولونځل نئلفینستون نیازی نییه نیسته نه و زیاره ته بکات.

وینه ی نه م نامه یه دهنیرن بڼ بالويزخانه کانمان له دیمه شق و بیروت و دایه ری
پڅه لاتنی ناوه پاستی به ریتانی.

هه میشه دلسوزتان

به شی پڅه لات))⁽¹⁹⁾.

(18) Ibid, Cypher/ OTP, from: Angora, To: : Foreign Office, Sir Kelly, No. 257, 5th April, 1947, Reported to Damascus, Beirut, British Middle East Office Cairo, Secret.

(19) Ibid, : Foreign Office, S.W.1, 21st April, 1947, No. E2897/1301/89, to the Chancery, British Embassy, Angora.

ب- پاپۆرتی کۆلتۆنێل ئێلفینستۆن دەربارە ی پرسی کورد:

لێره دا ئیتر وهزارهتی ههندهرانی حوكمهتی بهریقانی داوا له كۆلتۆنێل ئێلفینستۆن دهكاته بیهو بۆچوونهكانی خۆی دەربارە ی کوردو کوردستان به گشتی و له مە پ کوردی سووریا به تاییه تی بکاته پاپۆرتیکی سه ره به خۆ بۆیانی بنیڕیت. ئێلفینستۆن ده ستوبرد پاپۆرتیکی تیروته سه لی ده لاپه په یی ئاماده ده كاته و پۆژی هه شتی مارتی سا لی ۱۹۴۷ ده ینیڕیت بۆ وهزاره تی هه نده ران. راسته ژماره یه كه هه له ی ئاسایی وه كه هه له ی ناو شوین و سا ل كه وتوونه ته ناو ئه و پاپۆرته وه، راستیشه به ئاسانی هه ست به دژایه تی سۆفیت و كۆمۆنیزم به گشتی و كۆمۆنیزم له ناو كورددا به تاییه تی له هه ندیک شوینی پاپۆرته كه دا ده كرت، به لام نه ئه وانه و نه غه یری ئه وانه یش هه رگیز له بایه خی سیاس ی و كۆمه لایه تی و میژوو ی پاپۆرته كه كه م ناكه نه وه و ئه مه ی لا ی خواره وه یش ده قی وه رگێپراوی ناوه رۆکی ئه و پاپۆرته یه كه به چاپكراوی له فایلی ژماره ۶۱۶۸۷/۳۷۱ ی وهزاره تی هه نده راندا هه لگه راوه، ((كێشه ی کورد سا لی ۱۹۴۷)) یش ناو نیشانی ئه و فایله یه⁽²⁰⁾.

((كێشه ی کورد))

کورد وه كه دێرینترین ئه رستۆکراتیی جیهان وه سف کراون⁽²¹⁾. ده لێن له وچه سۆمه ریه کانی دوو هه زار سا ل به ر له زایین باسی کوردیان کردووه، هیرۆدۆتس⁽²²⁾ و زهینه فونیش⁽²³⁾ باسی کوردیان کردووه. كه واته کورد گه لیکن وه كه قارچك له بین زه ویه وه هه لته تۆقیون. ئه گه ر کورد توانیبتیان بۆ ماوه ی چوار هه زار سا ل وه كه

(20) N.A., F.O., 371/61678, The Kurdish Problem, 1947.

(21) له ده قی فایله كه دا ئه م په سته به یه كه م دێی پاپۆرته كه یه:

((The Kurds have been described as the oldest aristocracy in the World))

(22) هیرۆدۆتس: گه رده ترین و کۆترین میژوونوسی گرێك و جیهان، زۆر ده مێكه ((باوکی میژو)) بۆته نازناوی.

(23) زهینه فون یا كسه نه فون: سه رکرده یه کی سه ربازی گرێکی کۆنه، سا لی ۴۰۱ ی به ر له زایین له رێگه ی کوردستانه وه به ره و ولاتی خۆی گه پاوته وه و له و به ره مه یدا كه ناوی ((ئه ناباسیس)) به باسی کوردی کردووه.

جەنسێکی⁽²⁴⁾ یە کەگرتووی پاستەقینە هەبووین، ئەو ئایا بۆچ ناتوانن وەک گەلێکی جیاوازی خاوەن کێشەیی خۆی بچێنن. من پێموایە هۆی سەرەکی ئەوەیەش ئەوەیە کە کورد گەلێکن مل بۆ تواندەوێت کە چ ناکەن.

هۆزێک هەیه ژمارەیی ئەندامەکانی چوار سەد کەس دەبن، لە سەدەیی حەفدەوێه ئێمەوچەیی مەسایفی غەزەیی عەلەوێکانی سووریا دا دەژین، ئەو هۆزە لە هەر چوار لای بە عەرەب چوار دەورە دراوین، کەچی هەر بە کورد ماوەتەوێت، تەنانەت جێو بەرگیشیان کوردییە.

یە کێک لە کوردە هەرە ناسراوەکانی میژوو سەلاحەددینی ئەبویبە کە ناوی بە ناوی خاچ هەلگران (صلیبی) یەوێ بە ستراوەتەوێت، ئەو باشترین نموونەیە بۆ کوردێکی هاوچەرخی کە چۆن دەتوانێت کاری باش لە چوارچێوەی پزیمێکی عەرەبیدا پاپەر موێنێت.

بە درێژایی سەدەیی حەفدەمە کورد بوونە بە شێک لە خەباتی نێوان تورکە هاتووەکان و سەفەوییەکانی ئێراندا. بە دەستووری کوردی ئیمپێرێکە ئەوسا کوردەکان پێوەندییان لە گەڵ حوکمەتی ئێراندا زۆرباش نەبوو بۆیە کە، هیچ نەبێت زۆریەیان، دایانە پال حوکمەتی عوسمانیی زەوتکەر دژی حوکمەتی ئاریی ئەو ولاتەیی تێیدا دەژیان، چونکە کورد بۆ خۆیشیان ئارین.

کەس ناتوانێت چاوی ئەو ئاستی ئەو وێکچوونە دا بنوقینێت کە ئیمپێرێکە لە نێوان نازەریایان و ناوچەکانی پێژمەلاتی تورکیادا هەیه و خۆی لەو گێل بکات کە ئەگەر هاتوو کورد جاریکی دی یاری دەی هێرشهێنەریکی لە باکوورەو دژی ئەو ولاتەیی تێیدا دەژیەت دا ئەو خۆی لە خۆیدا پەفتاریکی لە نموونە بە دەره⁽²⁵⁾.

(24) لە دەقی بەلگەنامە کە دا ((as a social entity)) چاپ کرلەو، بەلام یە کێک، کە زۆر لەو دەچێت خۆی ئێلغینستۆن خۆی بێت، وشەیی (Social) هەکی بە خەتی خۆی کۆژاندۆتەوێت کوردییە بە (racial)، خەتەکش دەقاو دەق لە خەتی ناوو ئیمزاکەیی دوا لاپەرەو هەموو وشە چاککرلەوێت پاپۆرتە کە دەکات.

(25) مەبەستی نووسەر ئاشکرایە کە دەیهوێت بێت هاریکاری کورد لە گەڵ سۆفیەتەکان کە لە باکوورەو لە سەلەکانی جەنگی دوویدا هاتنە ناو خاکی ئێرانەو پەفتاریکی بێ وێنە نییه و ئەوەتا نازەرییەکانیش هەمان هەلوێستیان هەبوو.

دواى مۆركردنى پەيمانى سالى ۱۶۲۹ لەنڭوان سولتان موراى توركييا و شا
 عەبباسى دووھى ئىران سنوورى ئو دوو ولاتە دەستنيشان كراو بىگورين وەك
 خۆى تاوھكو سالى ۱۹۱۸ ماھو و بەو جۆرەش كورد لە رىگەى سنوورەو لىك
 جياكرانەو بە ھەمان دەستوورى جياكرانەو ھى ھۆزە (كوردیەكانى - ك.م.)
 باشوورى پۆزھەلاتى توركييا و سووریا كە بەپىي پۆكەوتننامەى فرانكلین-
 بووييت⁽²⁶⁾ ئەیلوولى سالى ۱۹۲۱ لىك داپۆندران.

سولتان مورا، گەلىك ئىمتيازی بەخشىيە كوردەكانى توركييا، بەرانبەر ئو
 يارىدەھى دۆى ئىترانىيەكان پىشكەشى سولتانان كورد، برپارى دامەزاندنى يازدە
 ئىمارەتى كوردى دراو تاوھكو سالى ۱۸۲۶ ژيانىكى بەختەو ريان لەناو خاكى
 ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانیدا دەبردە سەر، لەو سالدە سولتان محەمەدى دووم
 بەنيازی لىدانى دەسەلاتى بارۆنەكان، واتا سەرگوردە دەرەبەگەكان، سیاسەتى
 نوێخوازی گرتە بەر تاوھكو بتوانىت لەو رىگەيەو دەزگای كارگىرپى سىفیلو
 مۆدیرن دابەزىنەت.

ياخوونى محەمەد عالى لە مىسرو ھىرشى ئىبراھىم پاشاى (كوپى محەمەد
 عالى - ك.م.) بۆ سەر سووریا و توركييا دەرەفى بۆ كورد پەخساند بە
 سەرگردایەتى بەدرخانى میرى بۆتان كۆنفیدراسیۆنىكى سەرەخۆى كوردی
 دابەزىنە كە لەسالى ۱۸۳۰ وە تاوھكو سالى ۱۸۴۵ ژیا. سالى ۱۸۴۷ توركەكان
 بەدرخانان لاداو دەسەلاتى خۆیانان داسەپاندەو. بەدرخان دوور خراپەو
 دورگەى كریت و سالى ۱۸۶۸ لە دیمەشق كۆچى دواى كورد.

ھەرچەندە ئو پاپەپینەى بەدرخان دامركۆنراپەو بەلام بناغەى بۆ بزوتنەو
 نەتەوھى كورد داپشت كە لەوساوھ لە توركييا درۆھى كۆشاو ئىستاكەش لەلايەن
 (كۆمەلەى خۆبىوون) ھو لە سووریا پەھبەرى دەكرىت. يەكەم سەرۆكى
 (خۆبىوون) جەلادەت بەدرخان بوو كە پاستەوخۆ نەوھى ئو پیاوھە كە
 سەرگوردەى شۆرشى سالى ۱۸۳۰ بوو.

(26) مەبەست ئو رىكەوتننامەيە كە ئەیلوولى سالى ۱۹۲۱ لەنڭوان بەریتانیا و ھەرەنسەدا مۆركو
 بەناوى نوێنەرى بەریتانیا فرانكلین (Franklin)، نوێنەرى ھەرەنسا بوويین (Bouillon) ھو ناسرلەو.

کۆمەڵی کوردی سووریا لە سێ دەستە پێکھاتوو، یەکەیان هۆزە کۆردمکانی باکووری جەزیرۆ کوردداغی باکووری- پۆژناوای حەلەبن کە ژمارەیان حەق دەدات لە دوو سەد هەزار کەسێک، دوو هەلیان کوردی دیمەشق کە ژمارەیان سیست هەزارێک دەبێت و سێهەلیان پەنابەرە سیاسییە کۆردەکانی تورکیان کە ە تلۆجی جیاوازی سووریا و لوبنان نیشتەجێ بوون.

ئەمانە ی دواپی (واتا کۆردە پەنابەرەکانی تورکیا- ک.م.) هێزی بزوێنی کۆمیتە ی نەتەوایی کوردی- (خۆبیوون) پێک دەهێنن و هەر (خۆبیوون) بۆ خوێشی پێوەندیی لەگەڵ بزووتنەوای نەتەوایی ئەرماندا لەرێگە ی ئەندامانی (سحاق) هەو کە سەر بە (خۆبیوون)ن، دامەزراند.

بەدرخاننیکان ئیستا ئەندامی (خۆبیوون) نین، کۆمەڵە کە لەلایەن لیژنە یەکی پینج کەسییەو بە پێوە دەبرێت، دوانیان- قەدری و ئەکرەم کۆردەزای جەمیل پاشای دیاربەکر، وێپرای دوو دوکتۆر (پزیشک)- یەکەیان مەمدوح سەلیمە کە خەلکی حەسە کە یە دوو هەلیان نافیز بەگە کە خەلکی قامیشلییە، جگە لە تیشتمانپەرەریکی خوێن گەرم کە ناوی عوسمان سەبرییە^(*)، پەهەرازی کوردی دیمەشق بایەخ دەدەنە بزووتنەوای نەتەوایی کورد، تاییبەت عەلی زلفق، بەلام وای بۆ دەچم ئەوانە بۆ ناوو شۆڕەتی خۆیان رێگە ی کۆردایەتییان هەلبژاردوو، یا ئەو ی ئاخۆ خەلکی چییان پێی بلێن ئەگەر وا نەکەن.

(*) ((عوسمان سەبری (١٩٠٥-١٩٩٣): لە گوندی نارنجی ناوچە ی کوختە ی ویلايەتی (ئادیا مان) لە کوردستانی باکوور لە دایک بوو، دواي دامرکاندەوای شۆڕشەکانی باکوور روی لە سووریا کردوو و لەوێ ئاکنجی بوو، لە گۆفاری (هاوان) و دواتر لە گۆفاری (رۆناهی) و رۆژنامە ی (رۆژا نوو) بابەت و نووسینی بلۆکریڤتەو، لە رێکخراوی (خۆبیوون)یشدا کاری کردوو و دواتر لە سالی ١٩٢٨دا بەشداری لە دامەزراندنی (نادی کوردستان) لە دیمەشق کردوو. لەگەڵ حەمید دەرویش و چەند تیکۆشەریکی دیکە بەشداری لە دامەزراندنی (پارتی)ی لە سووریا کردوو، لە دواي کەرت بوونی ئەو حیزبە لە سالی ١٩٦٥دا خۆی بۆتە سکرتیری بایکی، رێنووسیکی کوردیشی بە لاتینی دانوو و بە (رێنووسی عوسمان سەبری) ناسراو، لە ژانیدا خەلک نازناوی (شاپۆ)یان داووەتی. چەند جارێک لە عێراق و سووریا و لوبنان گەڕاو، جاریکیش سرگونی مەدەغەشقەر کراو، چەند دانراویکی هەبە. لە ١٩٩٣/١٠/١١ دلی لە لیدان کەوتوو لە گوندی (بێکەفەر) لە پارێزگای حەسە کە نێژراو - ع. زەنگەنە)).

سەرەك ھۆزەكانى (كورد- ك.م.) دواى ئەو ھەپتەىكى گەورەيان بىنى، ئەولە
 پىاوەكانىيان و كۆمەكانىيان دەناردە توركىيا بۆ يارىدەدانى ياخيپوونەكانى ۱۹۲۵
 ۱۹۳۰، وپراى ئەو ھەپتەى رۆلەكى باشيان گىپا لە بووارى ئالوگپکردنى نامەكانى
 (پەھەرانى كورددا- ك.م.) لەنئۆر توركىيا و ئىرانداو لەپشت بەرەكانى شەپەو ە.
 ھەمان كات (خۆبىوون) پىوھەندى بە بزوتنەو ھەپتەى كوردى توركىيا و عىراقو
 ئىرانەو ھەبوو، بەپىي تواناش دەستى يارىدەى بۆ ئەو كوردە نىشتەمانپەرەو ە
 درىژ دەكرد كە ئاتاجى پارە بوون، ماو ەپەكەش (خۆبىوون) مانگانەى بۆ پەھەرى
 ياخيپوونەكەى سالى ۱۹۳۰ ئىحسان نورى⁽²⁷⁾ بپىپو، ئىحسان نورى نۆر بە
 ھەژارى لە تاران دەژيا.

ھەرچەندە بزوتنەو ھەپتەو ھەپتەى كورد ەك ئەنجامىكى پىوتىست نۆرى
 ھىرشى توركىيا بۆسەر بەرژەو ەندىيە دەرەبەگاپەتەيەكان دەستى پىكرد، بەلام
 دەكەوینە گىژاوى ھەلەپەكى گەورەو ئەگەر بىتو ھۆى بزوتنەو ھەپتەى كوردپەتى
 نوئى تەنھا بۆ خەو ەن دەرەبەگەكان بە دەسەلاتو سەنگى پابردووپانەو ە
 بگىپەنەو ە. پاستە ژمارەپەكى نۆر لە پەھەرانى (بزوتنەو ھەپتەى رىزارىخاوى كورد-
 ك.م.) دەرەبەگن، بەلام لە ھەمان كاتدا گەلەكەشيان دەرەبەگ نىن، نە

(27) لە دەقى بەلگەنامەكەدا نووسراو ە (Isman Nuri) و راستىش نەكراو ەتەو، ديارە مەبەست
 ئىحسان نورى پاشايە. شايانى باسە ناو ەندى ھەفتاكانى سەدەى پابردو ە تاران داوام ە
 خوالىخۆشبوو مامۇستا جەمىل پۆزەيانى كورد بمباتە خزمەت ئىحسان نورى پاشا كە دياربوو پۆزەيلەنى
 زوو زوو سەردانى دەكرد، چەند سەعاتىكەم لە خزمەت خۆى و خانى ھاوسەرىدا بۆدە سەر، خانم كە
 ئافرەتەكى شوخو شەنگى تورك بوو، ھەر زوو لەگەل ئىحسان نورىدا ھەزىيان لە يەك كۆرەبوو، پۆزەى
 پاپەپەنەكەى ئاگرى داغىش خانم بە بەرگى پىاوانەى كوردپەو ە شان بەشانى شوپشگىزان دەجەنگى.
 ھەردووكيان نۆر قۆزو بەكجار قورس بوون، لە قەراغ شارى تاران لە شوقەپەكى پچووكدا دەژيان، بە
 داخو ەو ە جاخيان كۆزىر بوو. پوخەى ئەو دىدەنپەم تۆمار كۆرە كە سالى ۱۹۷۵ شوپش نوشوستى
 ھىنا لەگەل گەلەكە نووسراوى تردا لە رىگەى براى بەرژە ((فەرھاد ەو ەنى)) پەو ە ناردە نەغەدەو ەو ەو ە
 لەوئى بە ئەمانەتەو ە لای برادەرەك بۆى دانابووم، خۆم درەنگ ھاتە ئو ەو، بە داخو ە ھەموو نەو
 نووسراوانەم ھەوتان.

جلیزده یه ی له نیتو پیزی سه رکرده کانی ئیمپژکە ی عەرەبی فەلەستینیشدا وەدی
 نمکرت. سه رکرده سروشتییه کانی کورد ئه و دهره به گانه ن که هه میشه به چاوی
 په مبه ر، یا سه رکرده سه یریان کراوه. هه مان بۆچوون عەرەبی فەلەستینیش
 نمکرتنه وه⁽²⁸⁾.

هۆکانی ئه و سێ یاخیبوونه ی له نیتوان هه ردوو جهنگی یه که م و دووه مدا (له
 کوردستانی تورکیا - ک.م.) به رپا بوون - یاخیبوونی سالی ۱۹۲۵ به سه رکردایه تی
 شیخ سه عیدی پیران و یاخیبوونی سالی ۱۹۳۰ به سه رکردایه تی ئیحسان نوری و
 یاخیبوونی دهرسیمی سالی ۱۹۳۷ - له وه قوولتر بوون که بکرتنه ئه نجامی هاندانی
 سه رکرده دهره به گه کان.

سالی ۱۹۱۹ بۆ ماوه ی هه شت مانگ له نیتو هۆزێکی کورددا ژیا م و توانیم زۆر له
 نزیکه وه ئه ندامه کانی بناسم. ده زانم ئه و هۆزه له نیتو هه موو حوکمه ته گاندا گه ر
 ییانتوانیایه حوکمه تی تورکیان هه لده بژاردو زۆریش دژی سه ره بخۆی کورد بوون.
 کورد هه ر ئه وهنده به ره میکی کشتوکالیی ئه وتۆی هه بیته نانه که ی مسۆگه ر
 بکات و کارپێکی هه بیته بۆ میوانه که ی سه ری بپریت و بوتلی عەرەقی بۆ شه و
 هه بیته و گولله ی ته وای بۆ تۆله و به رگری هه بیته ئیتر باکی ئه وه ی نییه سه ر به
 کام حوکمه ته، هه مان کات تورکی ده زانیته و به له دی ئه و ریگه یه یه که پۆزی
 ته گانه ده یگه یی نیته هه وارگه ی هۆزه که ی، ئیتر عه و دالی هیچ گۆرینیته نییه.

له م دوا ییانه دا خوینده واری ژیا نی کوردی گۆرپوه، کوپه گه و ده ی سه ره ک
 هۆزه که⁽²⁹⁾، یا وه ک خۆیان پێی ده لێن ناغا، ئیستا زانکۆی ئه مه ریکایی بیرونی
 ته و او کردووه و ئینگلیزییه کی زۆر باش ده زانیته. هۆزه که بۆ خۆیشی ئیستا
 تا گاداری به سه رهاته کانی جیهانی دهره وه یه، پتر که لکی شارستانه تی نوێ و

(28) له دهقی به لگه نامه که دا به ده ستخه ت ئه م پرسته یه نووسراوه: ((The Same Argument))
 (P.4) ((applies the Arabs in Palestine)) که دهقی وه رگێرانه که ی ده بیته ((هه مان بۆچوون
 عەرەبی فەلەستینیش ده گرتنه وه)).

(29) مه به ستی ئه و سه ره ک هۆزه کوردی سووریا به که سالی ۱۹۱۹ بۆ ماوه ی هه شت مانگ له
 ناویاندا ژیا وه.

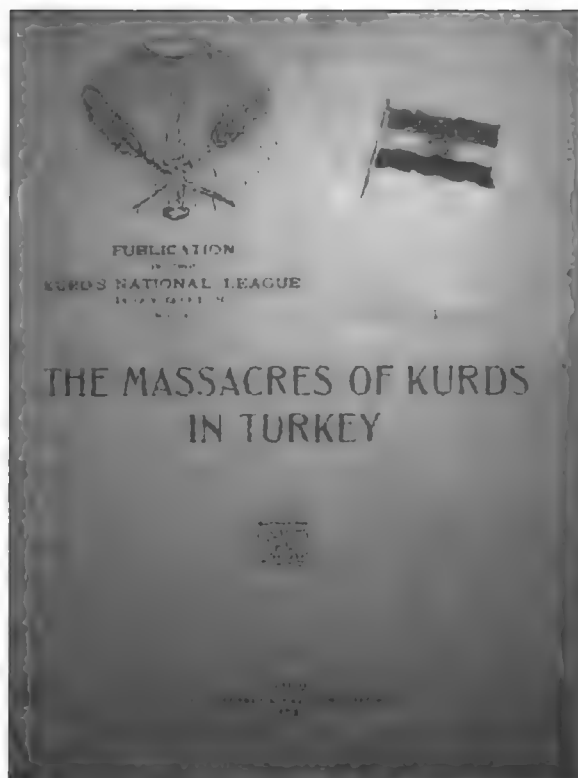
کردنه وهی قوتابخانه و نه خۆشخانه تیده گات و ده شزانیت ئه و کارانه له وێزه ی
سه رکرده ده ره به گه کانیا دا نیه و ههستی پێویستی لاواز کردنی فرمانپه ولی
ده ره به گی له نێوانیا دا له په ره سه ندنایه. ناخۆ هۆی ئه مه چی بێت ؟. پێموایه
ئه وه ئه نجامی شانازی کردنیا نه به ئه سلی خۆیا نه وه. کورد گه لێک شانازی
به خۆیا نه وه ده که ن که کوردن، شانازی به ئه سلی دێرینی خۆیا نه وه ده که نه
سووین له سه ره وهی نه له بۆته ی تورک و نه عه ره ب و نه فارس دا نه توێنه وه.

ئه و سیاسه تی تواندنه وهی مسته فا که مال په یه وهی کرد، به تایبه ت ئه و یاس
دژ به کوردانه ی کانونی دووه می سالی ۱۹۳۷ بـلاو کرایه وه، بوونه هۆی به رپ
بوونی یاخیبوونه کانی کورد له نێوان هه ردووک جهنگی جیهانیدا.

ههستی کوردایه تی، له عیراق و ئێران، شیوازیکی تری هه یه. کورد حه ز له وه
ناکه ن ژێرده سته ی حوکه مێکی عه ره ب یا فارس بن، به لام ئه وان ئاماده بوون
حاله تیکی وا په سه ند بکه ن به و مه رجه ی به چاویکی یه کسان په فتاریان له گه ل
بکریت. کورد له و به وایه دان که له ئێران عادیلا نه مامه له یان له گه ل ناکه ن، هه رچه
ده رباره ی عیراقه دان به وه دا ده نین که به گشتی خراپ مامه له یان له گه ل ناکه ن.
به لام باش له وه گه یشتوون که ئه وه ئه نجامی ده ست تێوه ردانی به ریتانییه کانه وه
به رژه وه ندیی ئه وانه، ئه گینا هیچ به وایه کیان به حوکه مته ی عه ره بیی به غدا نییه.

ناخۆ له وه دا چ به رژه وه ندیه کی حوکه مته ی به ریتانی و گه لی به ریتانی وهی
ده کریت ؟. من وای بۆ ده چم که ناشتی له پۆژه لاتی ناوه پاستدا و پێوه ندیه
پێکوپێک له گه ل گه لانی پۆژه لاتی ناوه پاستدا یه کێکن له به رژه وه ندیه هه ره
سه ره کییه کاشمان و پێویسته به وردی ناگاداری ئه و هه لوێستانه بین که ده بنه هۆی
ناژاوه نانه وه، تایبه ت هه ولی هێزه ده ره کییه کان بۆ تیکدانی ناشتی و ئاسایشی
پۆژه لاتی ناوه پاست تا به و جۆره رێگه بۆ دزه کردنی بیروبووچوونی پوختن
خۆش بکه ن⁽³⁰⁾.

(30) دیاره مه به ستهی کۆلۆنیال ئیلفینستون لێره دا بیروباوه یی لێبرالی و چه پره وه، تایبه ت کۆمۆنیزم.

بلاوکړلوه په کی خړیوون له سالی ۱۹۲۸ دا وینه ی رهنگاوره نگی نالی کوردستانی به سه ره وده په

وهك گوتمان سه دهی حه فده مین كورد دژی نیرانییه كان یاریده ی تورکیان دا،
تو بلنی له دواړوژنکی نژیکدا نه وان به هه مان ده ستورور ناماده بن دژی فارس و
تورك یاریده ی روسه كان بده ن؟.

به لگه ی ته وای نه وه به دهسته وه نییه که روسه كان ده یانه ویت بزوتنه وه ی
رزگار یخوای کورد ناراسته ی خزمه تی نامانجه کانی خو یان بکن، به لام به لگه ی
ته وای نه وه به دهسته وه په که کوی پارچه كان به راستی وینه په کی دلگیر پیک
ده هینیت (31).

(31) مه به سنی نو سه ر نه وه په که برایه تی و پیک وه ژیا نی نه ته وه جیا کانی پوژمه لانی نا وه راست به
ته بایی نامانجه کی به رزی نه وتویه که ده توانریت به ینریتنه دی.

راوه ستاوان: حەسەن ئاغا حاجۆ، مەدەد جەمیل پاشا، مەدەد جەمیل پاشا، مەمدووح سەلیم، عومەر
 ئاغا شەمەدین، جەلادەت عالی بەدرخان، کامەران عالی بەدرخان، عەلی ئاغا زولفقەر، جەمیل حاجۆ، د.
 ئەحمەد نافەر، کۆرپنکی دیکە، جەمیل پاشا، پاسەوانێک.
 دانیشتوان: حاجۆ ئاغا هەفتێرکی، خەلیل رامی، قەدری جەمیل پاشا.
 دانیشتوانی رۆژی پێشەو: ئەکرەم حاجۆ، مەدەد جەمیل پاشا، لای چەپ ئەوێ جەمیل پاشایە
 (دیاری سینه‌مخانی جەلادەت بەدرخان)

دوای تەواو بوونی جەنگی یەکەمی جیهانی (۱۹۱۴-۱۹۱۸) ئالوگۆرە
 سنوورییەکان بوونە هۆی ئەوێ بیست هەزار کوردێک ببنە هاوولاتی کۆماری
 ئەرمینیای سۆڤیەتی⁽³²⁾. روسەکان توانییان لەناو ئەم کۆمەڵگا بچووکەدا هەستی

(32) لە دێر زەمانەوه کورد لە ئەرمینیا دەژین، نۆڤە کوردی ئەرمینیا ئێزیدین کە لە دەست زولم
 نۆڤی موسلمانان بەگشتی و عوسمانییەکان بەتایبەتی پەنایان بردە بەر ئەو بەشە ئەرمینیا کە لەناو
 خاکی روسیای چارەکان (قەیسەرەکان)دا بوو بۆیەکا دەستی عوسمانییەکانیان نەدەگەشتن و دوای
 شۆڤشی ئۆکتۆبەری ساڵی ۱۹۱۷ ئەو بەشە ئەرمینیا بوو بەکێک لە کۆمارەکانی ناو بەکێتی
 سۆڤیەت و کوردیش بە بەشێکی نۆڤ لە مافەکانی خۆی گەشت.

نهموویی کورد له هه موورینگه به که وه گۆش بکه ن و ناوه ندیکیان بۆ ههستی
نهموویی کورد پینگه وه نا که له سه رانسه ری جیهانی کورده واریدا ههست به
به منگدانه وهی ده کرت.

کاتیک هاوپه یمانه کان له سالی ۱۹۴۱ دا هاتنه ناو خاکی ئێرانه وه کوردی
بلکوردی ئێران به گهرمی پیشوازیی روسه کانیا ن کرد، به لام هه رچۆن بێت دوا ی
نه وه ماسه ی سه ره تا نه وه کوردانه تووشی خه ییه ت بوون له وه لۆیسته راسته ی
روسه کان به رانه ریان وه ریان گرت و پێچه وانه ی هه لۆیسته ی حوکمه تی تاران
بوو⁽³³⁾.

کورده کانی باشووری پۆژئاوا ی ئێران به هه مان شیوازه ههست پیشوازیی
هاوپه یمانانیا ن کردو کۆتایی به په وینه وه ی خه ونه کانیا ن هات، نه وان به راسته ی
نهمو یان پێ قووت نه ده چوو چۆن ده شیت به ریتانی و روسه کان دوا ی نه وه ی
شه پیا ن دژی جوکمه تی ئێرانی سه ر به نازییه کان کرد⁽³⁴⁾ و به ریتانییه کان دوا ی
نهمو ی له عیراق شه پیا ن دژی حوکمه تی عه ره بیی سه ر به نازییه کان کرد⁽³⁵⁾ ئینجا
پشتی حوکمه تانی ئێران و عیراق بگرن، به لام ئال و گۆرپکی که م له دیدی نه وه
کوردانه دا رووی داوه که جا ران هه میشه دژی گشت جۆره هاوپه ییه تی (نزیک
که و تنه وه) به ک بوون له گه ل به ریتانیا و روسیا دا.

نوا ی نه وه (سه رنجی کورد - ک.م.) ده ریا ره ی هه لۆیسته ی روس له ئێران
که میک داشکا، به رله وه روسه کان زۆر پشتگیری کوردیا ن له ناوچه
داگیرکراوه کاندایه بهست بوو بۆ سه ر پێ شوێرکردنی کاربه ده ستانی ئێران و له

(33) له دهقی به لگه نامه که دا به م جۆره هاتوه:

((after the first burst of enthusiasm the Kurds Became rather disappointed at the correct attitude the Russians adopted towards them vis-à-vis the Government in Tehran)) (P.6).

(34) مه بهستی حوکمه تی په رزا شای په هله ویه که سالی ۱۹۴۱ له ژێر فشاری سۆڤیه ت و ئینگلیزدا
ناچار بوو خۆی بدات به دهسته وه نه فی کراو به غه ربی کۆچی دوا یی کردو پاش چهند سالتیک
نه رمه که ی هینرایه وه تاران.

(35) مه بهستی حوکمه ته که ی په شید عالی گه یلانییه که سالی ۱۹۴۱ بوخیترا.

هواره دا له هر شوینیک (نیرانییه کان - ک.م.) هستی کوردیان بریندار بکردبایه
نه وان په کسه ر بۆ نه و مه به سته ی خۆیان ده یانقۆسته وه.

که مێک دورتر، له باشوور فه رمانبه رانی کونسولخانه ی رووسیا له کرمانشا به
ناوچه کورده وارییه کاندایه پان و هستی دلسۆزییان به رانبه ر خه لکه که ی ده رپری.
سالی ۱۹۴۲ سیاسه تی رووسیا به رانبه ر کورد چالاک و نیجایی تر بوو، له و پۆژانه دا
(ژیانا کورد)⁽³⁶⁾ که پێکخوازی نه ته وه یی کوردی و هستی کۆمۆنیزمی هه بوو له
کوردستانی رووسیا⁽³⁷⁾ که وته چالاک.

ده رکه وت مه له بێندی نه و پێکخواوه ده وری مه هاباده، واتا شاری قازی
مه مه دی به ناویانگ که له نزیکه وه پێوه ندیی به و رێکخواوه وه هه بوو.⁽³⁸⁾

(36) له لاپه ری حه وتی ده قی به لکه نامه که دا وا هاتوه (Jiana Kurd) که دیاره مه به سته کۆمه له ی
(ژیانه وه یا ژانی کورد) ه که هه به ((ژ.ک)) ناوده براو له و پۆژانه دا به په هه ریی زه بیحی دامه زرا بوو
خوالێخۆشبوو مامۆستا زه بیحیم له نزیکه وه ده ناسی، پیاوێکی چوست و چالاک و زمانزان بوو، کورد و ته نری
چه شنی دانی مار زیره ک بوو، ته نانه ت هه ر له زووه وه خه لکی نازناوی عوله مایان بۆی هه لێژاردبوو.
(*) ((سه رچاوه کان له سه ر پرسی (ژ.ک) جیاواژ و جۆراوجۆرن، هه ندێ سه رچاوه ی دیکه باس له وه
ده که ن هه ردوو پیتی (ژ.ک) له بپی (ژیانه وه ی کوردستان) بوویت، له م باره یشه وه پاساوی خۆیلز
هه یه، به نمونه: "جووتیاری حاجی ترفیتی هه ورامی" له م باره یه وه، که له به دوا داچوونی نه م جۆره
بابه تانه نۆد ورده، بابه تیکی بلۆکژۆته وه، هه روه ها "حامیدی گه وه ری" کتیبیکی به ناوونی شانی
(ژیانه وه ی کوردستان) هه یه به م دوا ییانه له لایه ن ده زگای ئاراسه وه بۆی چاپ کراوه. نه وه ی شایه نری
باسه "عه بدوله رحمان زه بیحی"، که ده کمال له م په راویژه دا به ره مه بری نه و کۆمه له یی داناهه، خۆی
وتاریکی له پۆژنامه ی (خه بات)ی ئاشکرای شه سته کان نووسیوه، وا دیاره نه و به پێژانه ش سه رچاوه ی
بۆچوونه کانیان هه ر وتاره که ی نه م ژماره یی پۆژنامه ی (خه بات) بووه. نه وه ی به بیرم مابێ نه و
ژماره یی پۆژنامه که ش (۱۹۰) بووه، چونکه جارتیکیان له سه ر پاسپارده ی کاک جووتیار خۆم بۆیم فۆتۆ
کردیوه و نارێومه ته سوید - ع. زه نگه نه))

(37) له ده قی به لکه نامه که دا ده لیت (P.7) (in Russian Kurdistan)، مه له بت زاراوێکی له و جۆره نییه.

دیاره مه به سته نه و ناوچانه ی کوردستانه که نه وسا به ده ست هێزه کانی یه که ته سی سۆفیته وه بوون.

(38) زه بیحی ده یزانی کۆمه له ی ((ژ.ک)) پێویستی به که سایه تییه کی وه ک قازی مه مه ده تاوه کۆ بولایت
باشتر کار بکاته سه ر هه موو چین و توێژه کانی کۆمه لگای نه وساکی کوردستان، به کۆمه لانی خه لکیشه وه.

آزادی

کۆمهله که بووه هیزکی بزوینی دیاری بزوتنه وهی رزگاریخوازی کورد
 دهستی کرده بلاق کردنه وهی کوفاری⁽³⁹⁾ (نیشتمان) که تهواو به لای بیرو بهوای
 سۆشیالیزمیدا دهیشکانده وه.

دواتر ناوی کۆمهله که گۆردرا به (کۆمهلا کورد)⁽⁴⁰⁾ بۆ جیا کردنه وهی له
 (پارتی توده) که ناشکرا سه ره به رووسیا بوو، به لام کوردی مه هاباد به چاوی
 گومانه وه ده پیرانییه توده.

تا ده هات دهنگوباوی یاریده ی رووس بۆ دامه زانندی دهوله تیکی کوردیی
 سه ره بخ په ره ی ده سه ندو رووسه کان چاپخانه یه کی کوردییان دایه قازی محمه د.
 سالی ۱۹۴۴ دوو کوفاری کوردیی ده رچوون که هه ردوکیان ناشکرا پێبازی
 کۆمونیستیان گرت بهر، یه که میان ناوی (نازادی) و دوو میان ناوی (یه کیه تی
 تیکۆشین) بوو⁽⁴¹⁾. له کاتیگدا (نیشتمان) کوردی هان ده دا بۆ یه کگرتن له پێناوی

(39) له دهقی به لگه نامه که دا ده ئیت: (P.7) ((it published paper called Nishtman))
 (paper) بۆش له زمانی ئینگلیزیدا گه لێک مانای ههیه، یه کێک له و مانایانه بۆ بوواری پۆژنامه نویسی به
 و تایی پۆژنامه نه ک کوفار به کار دیت.

(40) هه ره به (کۆمهله) نه ک (کۆمهلا) ناو ده بێرا.

(41) پۆژنامه ی ((نازادی)) و کوفاری ((یه کیه تی تیکۆشین)) له لایه ن ده سه ته کۆمونیسته کانی کوردی
 عێراق وه، نه ک ئێران، ده رده کران.

سیکی تی کو شین

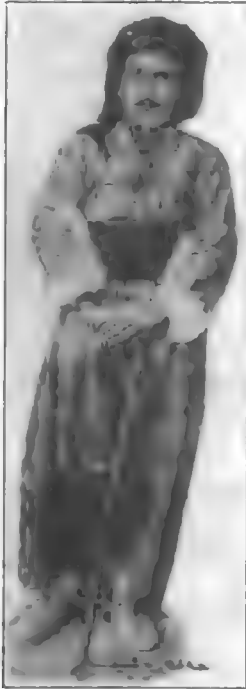
داواکردنی مافه کانیانداو داوای له سهرکرده دهره به گه کان ده کرد خویان بگه یتنه ناستی ژبانی هاوچرخ⁽⁴²⁾، (نازادی) خوی له بابته نه ته وهی لا دواو له بریتی نه وه داوای له کورد ده کرد به ک بگرن دژی کونه پهرستی و نیمپریالیزم کولونیالیزم، به ناشکرایش دژی به ریتانیا بوو. هه مان کات (نازادی) پروپاگنده شی بۆ به کیه تی کوردو عهره ب ده کرد، به لام نه م ریتاز به دلی زۆربه ی خوینهرانی کورد نه بوو.

سالی ۱۹۴۵ قازی محمەد له مه هاباد، به په زامه ندیی رووسه کان-میلیشیا به کی کوردیی دامه زان، وه ک ده شلین له ریگه ی نه فسه ره کورده مه له اتووه کان له سوپای عیراق رووسیا ده ستی له پا په رینه که ی مه لا مسته فادا له ناوچه ی بارزاندا مه بووه و نه وه نه فسه رانه ییش چون بۆ یاریده دانی.

له پۆزانی نه و بینه و به ره به ی به هاری سالی ۱۹۴۶ دا، سه باره ت به کشانه وه ی رووسیا، له نازه ربایجانی (ئیران- ک.م.) دروست بوو بوو قازی محمەد حوکه تیکی کوردیی سه ره خویی له ژیر سایه ی رووسه کانددا دامه زاندو مه لا مسته فایش ببوو (که سایه تیه کی گه وه)⁽⁴³⁾ وه ک سهرکرده ی هیزه

(42) مه به ستی له وه به بلت (ژ. ک.) و ((نیشتمان)) وه ک ((نازادی)) توندپه و نه بوون.

(43) تن نه گه یستم بۆ کولونیل ئیلفینستون نه و دو وشه به (که سایه تیه کی گه وه) به ی خستوت نێوان دو جووت که وانی پچوکه وه: ((Splendid figure)) تۆبلی پیاوانی وه ک قازی و بارزانی به لای ئیلفینستونه وه که سایه تیه گه وه نه بوون ؟.

جەنگلرەکانی مەهاباد. هەر لەو دەورووبەرەدا
قەمباجکە یەکێکی شوومی (تری) بە گۆڕیند⁽⁴⁴⁾ لە مەهاباد
بەجیا بوو کە ناوی حەمە پەشیدە⁽⁴⁵⁾ و پاییزی ساڵی ١٩٤٤
حەمە حوکمەتی رووسیا یاخی بوو، حەمە پەشید،
هوکمەتەوی لە ئێران دوور خرابوووە عێراق، لە شاری
سێلانی لە ژێر چاودێری میریدا دەژیا.

بوا بەناوی ئەوەی رووسەکان لە کەلی شەیتان هاتنە
حوزی و تەنانت بەر لەوەیش قەوام سەلتەنە بێتە سەرەك
و حەزێلەن رۆنگەیان دایە هێزەکانی سوپای ئێران نازەریایجان
گەر بکەنەو، ئیتر ئەوان دەستیان لە قازی محەمەد
هەگرێتو لەوساوە نازانم چێ بەسەر ئەو پیاویدا هاتوو.

هەرچۆن بێت ئێمە باش لەوێ گەشتووین کە سیاسەتی
هوس بەو جۆرە داپۆژاوە کە ی بە پێویستیان زانی
بەشەکی بکەن و هەر کاتێکیش دەرفەتیان بۆ هەلکەوت

سێلەو بێقۆزنەو، بەلام کەم گومان لەوێ دەکەین ئەگەر دیسانەوێ دەرفەتی
هەلریان لە ئێران بۆ هەلکەوتەو پیاویکی تری وەك قازی محەمەد، یا هەر پەڕاوەریکی
تری کورد نامادە دەبێت یاری دەیان بدات بۆ ئەوەی بە مەرامەکانی خۆیان بکەن.

رووسەکان لە عێراق، دوور لە هاندانەکی مەلا مستەفایش، تاییبەت لە رۆگی
پەرپیاگەندەوێ نفوزی خۆیان هەبە. دەستە یەکێ کورد لە بەغدا کە ناوی (پارتی
خەگەری)یان لە خۆیان ناوێ لە پەخشەکانیاندا دەربارە ی مافی نەتەوێی کورد
ستایشی رووسیا دەکەن و پەرخەنە لە بەریتانیا دەگرن.

گومان لەوێدا نییە چ کوردی ئێران و چ عێراق و چ تورکیا تا پادە یەکێ نۆر
کەوتوو نە ژێر کاریگەری پەرپیاگەندەوێ رووسیا و حیزبی شیوعی دژی بەریتانیا.

44. لە دەقی بەلگەنامەدا دەلێت (P.8) ((another stormy petrel)), (Petrel) پێش مەلێکی
حەرییه کە (نەورەس) دەکات و مەبەستی ئەو زارواوە یە کە بە عەرەبی (طائر الشوم) ی پێ دەلێن.
45. مەبەستی حەمە پەشید خانی بانە یە.

گوارا بکی کریم لایه نی! تم می! طوبندواری و سبکی شکورده

ژانویه - سالروز یکم پونہ پوری ۱۲۶۲ جولای ۱۹۶۲

ئەگەر واز لە کورد بھێلریت لەوانە یە ئالودە ی وەرچەرخانیکی گەورە نەبێن لە ژیا نیاندا، بەلام کێشە لەوەدایە ئاخۆ وازیان ئی دەھێنن؟ مەترسییەکی گەورەدایە کە گەلێک کورد، تەنانەت دژی ئەو ئارەزووی خۆشیشان، ناچار بن حەز بکەن رووسە

بگه پښته وه. ئه وهی وا له کورد دهکات به و جۆره سهیری روسیا بکه ن بئ هوده بوونیان له چاره نووسی په شیان. له وانه یشه کورد هه بن چاویان بریښته به ریتانیا، له پاستیشدا کوردی وا هه ن، به لام ئیمه هاندانی کورد بئ پشت به ستن به به ریتانیا له سیاسه تماندا نییه. نه گه ر ئیمه بتوانن قه ناعهت به و حوکمه تانه بکه ن که کورد له گه لیاندا ده ژین به سیاسه تیکي باشت پر هفتاریان له گه ل بکه ن و دان به و هدا بنین که توانده وهی کورد مه حاله و پښووستی به سیاسه تیکي عادیلانه یه نه و سا که نه و کوردانه ده بنه هاوولاتی باشی نه و ولاتانه ی تیا یاندا ده ژین و ئیتر مه ترسیی نه وه یش که م ده بیته وه که کورد بکه ونه ژیر کاریگه ری پهوپا گهنده ی شیوعیه گانه وه.

پښووسته ئامادجی سیاسه تی ئیمه بریتی بیث له وهی حوکمه تانی تورکیا و ئیران و عیراق هان بده ن گوپراهی لی سکالا ره سه نه کانی کورد و ئاماده ی چاکسازی بن له بهر پۆشنایی نه و سکالایانه دا. نه وه بئ خۆی باشت رین ریگه یه بئ به ره له ستنی کردنی نفوزی سۆفیه تی و ریگه نه دان به وهی کیشه ی کورد ببیته هۆی شیواندنی ئاسایشی پۆژه لاتی ناوه راست. ئایا که سیک هه یه هه ز له تیکدانی نه و ئاسایشه بکات (46).

من بئ خۆم پښی کورد ده گرم، پښم وایه هه موو یه کیک له ئیمه که هاو پښی کوردی هه بیث پښووسته هانیان بده ن خۆیان ئاماده بکه ن بئ جۆره پر هفتاریکی وا باش تا جاریکی دی نه وه به سه لمینن که کاتی خۆی سه لاهه ددینی نه یویی سه لماندی. کورد ده توانیت به ناویانگترین هاوولاتی بیث له ولاتیکدا که کورد بئ خۆی حوکمی ناکات.

ئیمزا

ئێلفینستون

تۆزده ی مارتی (۱۹۴۷)) (47).

(46) له دهقی راپۆرته که دا ئه م دوا پرسته یه به ده ستهخت نووسراوه ته وه، واپن ده چیت خه تی ئێلفینستون خۆی بیث.

(47) N.A., F.O., 371/61678, The Kurdish Problem, 1947, PP.817.

بەر لەم راپۆرتە و لە لاپەرە پینجی هەمان فایلدای دەقی ئەو نامەیە هەلگیراوە کە
وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی پۆژی چواردهی مارتی ساڵی ۱۹۴۷
ناردوویە بۆ کۆلۆنیل ئیلفینستون، ئەمە ی لای خوارەو هەش دەقی وەرگیردراوی ئەو
نامەیە:

((وەزارەتی هەندەرانی،

۱۴ی مارتی ۱۹۴۷،

بۆ: کۆلۆنیل ئی. ئیلفینستون،

پەیمانگای مەلەکی پەرسە نیو دەرلە تیپەکان،

بالەخانەی چاتهام ۱۰،

شەقامی گۆرەپانی جیمس،

لەندن س. دەرل یو ۱.

سوپاستان دەرکەم لەمە پ ئەو نامەیە پۆژی هەشتی مارتان کە وێنە
دەسنووسی وتارە کە تانی دەربارە ی کورد لە گەلدا بوو.

هیچ شتێک لە دەسنووسی ئەو وتارە دا نییە مایە ئەو بێت ئێمە لە گەلدا
نە بین. گەلێک منە تبارمان دەرکەن ئە گەر رێگە مان بدەن جارێکی دی ئەو وتارە کە
وا وە ک هاو پێچ بۆ تانی دەرئێرمە وە، بێبێننە وە.

ئێمە بە دڵ خەز دەرکەین، ئە گەر لێتان زیاد نە بێت، ژمارە یەکی ئەو وتارە لە
نەرشیفی خۆماندا هە لگیرین. خۆ ئە گەر هاتوو ئە وە تان پێ نە کرا ئە و ساکە تکیا ی بۆ
ماو یە ک دەسنووسە کەم بۆ بنێرنە وە تا وە کو بتوانم وێنە ی لە سەر بگرە وە.

ئیمزا

سێرر. هاو (48)

(48) Ibid, 14th March, 1947, To: Colonel E. Elphinston, Royal Institute of
International Affairs, Chatham House 10, St. James Square, S.W.1.

يادداشتی دوکتور ئەحمەد

نافیز بەگ بو بیفن

هەر ئەرمانگە کۆلۆنیال ئیلفینستۆن ئەو راپۆرتە دوورو درێژە ی خۆی سەبارەت سە پرەسی کورد نارێوتە وەزارەتی هەندەرائی ولاتەکە ی، کوردێکی دڵسۆزی سووریای، کە ناوی دوکتور ئەحمەد نافیز بەگ، بێ ئەوە ی هیچ ئاگایەکی لە پێپۆرتە نەینیبە کە ی ئیلفینستۆن بیت، یادداشتێکی گرنگی دەربارە ی پرەسی کورد ترمووە بو سێر بیفنی⁽⁴⁹⁾ وەزیری هەندەرائی بەریتانی کە ئەو کاتە لە مۆسکۆ لە کۆنگرە بەکی ولاتە هاو پەیمانەکان بوو.

ئەرستەوە بۆ چەپ: قەدری جەمیل پاشا، د. نووری دەرسیمی، د. ئەحمەد نافیز، د. نۆرەددین زازا

(حەلەب ۱۶/۸/۱۹۴۷)

(49) سێر ئیترنیست بیفن: پۆزی حەوتی مارتی ساڵی ۱۸۸۱ لە دایک بوو، لە هەپەتی لاوییه وە پینومنیی بە نەقابە کۆنگارەکان و سۆشیالیزمەکانی ولاتەکە ی وە هەبوو، ساڵەکانی جەنگی دووهمی جیهانی وەزیری کار (عەمەل) بوو، لە هەلبژاردنی گشتیی ساڵی ۱۹۴۵ دا سێر ئیترنیست بیفن پۆلیکی گەورە ی گێنرا بۆ ئەوە ی ((پارتی کۆنگاران)) سەرکەوتیت بۆیە کا لە سواوە ئەتلی کریدی وەزیری هەندەران لە کابینە کە ی خۆیدا، بیفن، بە دەستووری چەرچل، نۆزی دەخواردو نۆزی دەخواردو وەو نۆز نۆزیش جگەرە ی دەگێشاو هیچیش وەرزیش نەدە کرد، لە دوا ی ساڵی ۱۹۴۵ وە تەندروستی خراب بوو پۆزی چواردە ی نیسانی ساڵی ۱۹۵۱ بە نەخۆشیی دڵ کۆچی دوا ی کرد. بپوانە:

((Oxford Dictionary of National Biography)), Vol.5, Oxford University Press, 2004. P.P.601-6011.

شایانی باسه ئیلفینستون له راپۆرتەکی خۆیدا کاتێک دێنه سه‌ر باسی ((خۆیبوون)) ناوی ئەحمەد نافیز بەگی هێناوه و هە کۆتمان دەلێت ((کۆمەڵە که له لایەن لیژنەیەکی پێنج کەسییەوه بە پێوه دەبرێت)) که دوانیان دوکتۆز ((یەکه میان مەمدوح سەلیمی^(۵۰)) خەلکی حەسە که یەو دووه میان نافیز بەگە که خەلکی قامیشلییه))⁽⁵⁰⁾.

یادداشتەکی ئەحمەد نافیز بەگ لە دوو لاپەرە پێکهاتوووە بە زوبانی فەرەنسی نووسراوە⁽⁵¹⁾ بە تەنها لە فایلیکی سەر بە خۆی وەزارەتی هەندە رانی

(*) ((مەمدوح سەلیم (۱۸۹۳ - ۱۹۷۶): پۆژنامە نووس و شۆڕشگێڕێکی کوردستانی باکوور بوو، خەلکی (وان) نەو هە (حەسەگە)، ئەمە ئەگەر ئەم ناوێ و هە کوو لەم بەلگە نامە یی سەر وە دا هاتوووە کە سێکری دیکە نەبوو، دواي تێکچوونی شۆڕشی سە عیدی پێران پە پێوه سووریا و لەوێ ئاکنجی بوو. د. کە مال خۆی لە هەندێ لە نووسینەکانی باسی دەکات، تەنانەت خۆی لە سەرەتای حەفتاکاندا بێیە نامازەشی بۆ ئەو کردوو مامۆستا مەسعود مەمەد بە بۆنەی کۆچی دواي شیوە نێکی بە سۆزی بۆی کردوو، هەروەها باس لەو دەکری ناویرلو کتێبخانە یەکی گەرە ی لە ماله وە هەبوو، ئەسکە نەدر بەگ ناوێکی دیکە ی ئەو زاتە بوو و لە نێو (خۆیبوون) پێی ناسراوە، لە سالی ۱۹۱۲ و دواتر ئەندامی (جفاتی هێتی تەلەبە ی کوردان) بوو و ماوێ کیش سکرێتێری ئەو کۆمەڵە یە بوو. لە سالی ۱۹۱۹ دا، دواي هەمزە مۆکسی، لە ژمارە (۲۱) بە نالووی (ژین) دا بۆتە خاوەن ئیمتیازو بە پێوه بەری لێپرسرای ئەو گۆزارە، دواتر بەرپر سیاریتی پۆژنامە ی (ژین) هەفتانە ی وەرگرتوو کە دواي جیا بونە وە یان لە کۆمەڵە ی تە علی کوردستان بۆتە زمانی (کۆمەڵە ی تە شکیلانی ئیجتیماعی ی کورد)، لە سالی ۱۹۲۵ دا ماوێ کە هاتووە بە عو لەوێ میوانی دوکتۆر مەمەد شوکری سە کبان بوو، تەنانەت دوو و تاریشی لە گۆزاری (نیاری کوردستان بۆ کوردنە وە، لە یە کێکیاندا بەرگری لە (جفاتی هێتی تەلەبە ی کوردان) کردوو، مەمەد ئوزون پۆمانێکری تایبەتی بە ناوونیشانی (سییا ئە فین) لە سەر ژبانی نووسیوە، بە داخووە لە هیچ کام لە سەر چاومکری ئەسکۆ بیدیاری ژبانی ناودارانی کورد، کە ئێستا لە بەر دەستن، ناوی ئەو زاتە نە هاتوو، ئەو ی شایانی بە پێشتەر لە نووسینێکدا مەن سالی (۱۸۸۰) م بۆ لە دایک بوونی (مەمدوح سەلیم) داناو، ئەو بوو دواتر د. جەمشید حەیدەری بە بەلگە یەکی پەسمی ئەو سالی بۆ راست کردووە و بۆی سە لە مەندوم کە ئەو سە ۱۸۹۳ بوو، دیارە بە پێی ئەمەن و سالی کۆچی دوايە کە ی ناویراویش بێت ئەو ی د. جەمشید پاسترە - ع. زەنگە نە)).

(50) N.A., F.O., 371/61678, The Kurdish Problem, 1947, PP.10.

(51) نۆد بە گەرمی سوپاسی برای بەرێز دوکتۆر نەجاتی عەبدوللا دەکەم کە دەقی یادداشت فەرەنسییەکی ئەحمەد نافیز بەگم بۆی ناردە پاریس و نویش لە رنگی پۆستەرە دەقی وەرگێڕانەکی خۆ

هوكمهتى بهريتانيدا هه لگيراو⁽⁵²⁾. دامينى لاپه پهرى دووه مى يادداشته كه ئيمزاي هوكتور نهحمده نافيز⁽⁵⁾ و مۆرى (كۆمهلهى كوردى)ى به سهره وهيه، ناوى كۆمهلهكه له سهر مۆره كه به كوردى و فهره نسى به م جۆره هه لگه نراوه:

((LIGUE KURDE، KOMEL E KURDI)). دوكتور نافيز له بىدشته كه يدا له ريگه ي بيفنه وه داوا له دهوله ته كه وره كان ده كات پشته كورد گىرن بۆ دامه زاندى ((كوردستانىكى به كگرتوى سهر به خۆ))⁽⁵³⁾ نه مه يش خومۆكى يادداشته كه يه:

((بيروت، يازدهى مارتى ١٩٤٧،

بۆ: جه نابهى به پىز بيفن،

مۆسكۆ.

جه نابهى به پىز

له وهتى جهنگ كوتايى هاتوه گهلى كورد پۆزاني تهنگانه له ريگه ي (كۆمهلهى كورد)و چه ندين پىكخراوى هه مه چه شنه وه رووى له زله يزه كان ناوه هه ولّ بدهن كوتاييهك بۆ ئه وه وشه دابنن كه هه پشه له بوونى فيزيكى گهلى كورد ده كات و وهكى ديكه په وشى ناشتايى جيهانى، به ناشتى و ئارامى و لاتسانى پۆزه لاتى تزيكه وه ده خاته مه ترسييه وه.

ژماره ي گهلى كورد نۆ مليون كه سه، كورد خاوهنى خاك و زه ويى خۆيهتى نهك كه مينه يهكى نه ته وه يى له چوارچيوه ي ئه وه دهوله تانه دا كه كوردستانيان دابهش كړيووه، كورد گه لىكه گشت تاييه ته ندييه پىويسته كانى هه يه بۆ ئه وه ي سنوورو سهر به خۆيى خۆي هه بىت.

سهر زويانى كوردى بۆ نارينه وه له لهندهن. وا دياره دوكتور نهجاتى عه بىولا به كيكه له لاره هه ره بلسۆزه كانى كورد بۆيه كا له قورلايى دلاره تامه زىلى بينينيم.

(52) N.A., F.O., 371/61547, Kurdish Situation, 1947, PP.1-4.

(5): ((له په راويزنكى لاپه ره ٢٦١ ئه م كتيبه دا د. نهحمده نافز بناسه - ع. زهنگه نه))

(53) له دهتى نامه كه يدا دوكتور نهحمده نافيز ئه م پسته يه ي وا دارشتوه:

((United Independent Kurdistan)).

ئەو پرنسپالەى لە كۆتايى جەنگى يەكەمى جىيانىيەو جاپ دراوڧ مافى ئەو دەدەنە كورد داواى گەپاندەوئى حەقى زەوت كراويان بكن. جىگەى ئامازە پىكردنە كە ئەو سى دەولەتە سەرەككىيەى كوردستانيان دابەش كردووە، وئە توركيوا ئىيران و عىراق، دەولەتانىكى خاوەن پابردوويەكى خويئاوين. بۆ ئەوئى نەچىنە ناو وردەكارىيەكانەو هئىند بەسە ئەو وەبىر بەئىنەو چۆن تورك لە دەورانى جەنگى گەورەدا ئەرمەن و ئىنجا، لە ماوئى ئەم چارەكە سەدەيەى دوايىدا، كوردىشيان پەشەكوژ كردووە، چۆن ئىران بە دەستوورى سەدە ناوئىيەكان مامەلەى كوردى كردووەو چۆن لە عىراقىش ئاسوورى-كەلانى و كورد رەشەكوژ كراون.

گومان لەو دەدا نىيە كورد چۆن لە ماوئى جەنگدا بە وەفا لەگەل ھاوپەيمانەكاندا مايەووە بە دەستوورى سالى ۱۹۱۸ گشت متمانەو ھىوايەكى خۆى خستبوو سەر بىرۆكەى دىموكراسىي و ئازادى ھاوپەيمانەكان، ئەوئى لە بەرپاكردنى شۆپشى جەنەپال مستەفا بارزانى لە عىراق و دامەزراندنى كۆمارى كوردى مەھاباد بە سەرگردايەتى سەرۆكى گەورەيان قازى مەمەد لە ئىزلە پەنگى خۆى دايەو، وئىپاى شۆپشەكانى سالانى ۱۹۲۵-۱۹۲۶ و ۱۹۳۰ و ۱۹۳۸ لە توركييا. كورد لە ھەموو لايەكەو ئەوئىيان بە پاشكوى دەريپى كە دەيانەوئەت بە ئازادى لە ولاتى خۆياندا بژىن و ئەوئىش بە مافىكى سروشتىي خۆيان دەزانن- مافىك كە جاپنامە يەك لە داواى يەكەكانى ھاوپەيمانەكان دانيان پىدا ناو.

بەلام ئايا ئەوان (تاوانبارن- ك.م.) لەو ھەموو بەرپرسى و ئەو ھەموو خويژ پشتنە بە كوئى گەشتن ؟، لەكاتىكدا لە ئۆرئىنبورگ⁽⁵⁴⁾ و چەندىن شوئىنى بىكە تاوانكارانى دژە مرقفايەتى يا سزا دراون، يا خەرىكە سزا دەدرئ. بەرانبەر بەو بە چاوى خۆمان دەبىنئىن حوكمەتى ئىران ھىزەكانى خۆى ناردۆتە سەر كۆمارى مەھاباد و ئاوايىەكانى كورد بۆمباباران دەكات و خەلگانى بئوئى چەندىن شارى ھەمە چەشنە، بە مەھابادىشەو، دەكوژرئ، فەرمانپەر وايانى عىراقىش شانازى

(54) ئۆرئىنبورگ شارىكە لە ئەلمانىا، داواى كۆتايى جەنگى دووئى جىيان ھاوپەيمانەكان لەو شەو دادگەيەكى بەرزيان بۆ دادگايى كوردنى نازىيەكان دامەزراند.

بههوه ده‌که‌ن ته‌نانه‌ت مریشکی زیندووش له‌ ئاواپیه‌ کوردییه‌کاندا نه‌ماون. ئیمه‌ به‌ نه‌وپه‌پی نیگه‌رانییه‌وه‌ روو ده‌که‌ینه‌ (نوینه‌رانی - ک. م.) نه‌و زله‌یزانه‌ی به‌رپرسیاری جیهان و دادپه‌روه‌ری و ئازادییان له‌ نه‌ستو‌دایه‌و ده‌پرسی‌ن چۆن نه‌توانن وا بێ خه‌م لێی دانیشتون ؟.

په‌وشه‌که‌ له‌ تورکیاش به‌ هه‌مان شیوه‌و شیوازه‌، وێپای نه‌وه‌ی که‌ ستاستیکه‌ فهرمییه‌کان نه‌وه‌ به‌ دیار ده‌خه‌ن که‌ چوار ملیۆن دانیشتووی نه‌و ناوچانه‌ی وه‌ک کوردستان ناسراون (پروانه‌ نه‌خشه‌ی نی. م. تورک که‌ له‌ ماوه‌ی جه‌نگی جیهانی‌دا بۆکو‌راوه‌ته‌وه‌) که‌چی له‌وێ (واتا له‌ تورکیا - ک. م.) کورده‌کان ناتوانن ته‌نانه‌ت بشلێن ئیمه‌ کوردین، نه‌وان له‌سه‌ر پچووکترین بیانوو ده‌گیرێن و زیندانی ده‌کری‌ن، نه‌لاقه‌ ده‌کری‌ن، ده‌کوژری‌ن، ناوچه‌که‌ له‌رووی ئابووری‌شه‌وه‌ به‌ جارێک وێرانه‌یه‌.

نه‌گه‌ر چه‌ند له‌ به‌رچاو گرتنیکی نیو ده‌وله‌تی پێگه‌ر بن له‌وه‌ی ده‌مو ده‌ست به‌ر له‌وه‌ بکری‌ته‌وه‌ کوردستانێکی به‌کگرتوو و سه‌ربه‌خۆ دروست ببێت، نه‌وه‌ی ده‌مشیت و ده‌بێت ده‌موده‌ست به‌ جیگه‌ی بگه‌یه‌نرێت نه‌وه‌یه‌ که‌ هێزه‌ گه‌وره‌کان ته‌ده‌خول بکه‌ن بۆ نه‌وه‌ی په‌وشیکی به‌رگه‌ بۆ گه‌راو و مۆفانه‌ بۆ کورد دروست ببێت و دان به‌ ئۆتۆمییه‌که‌ یاندا بنرێت له‌ چوارچێوه‌ی نه‌و وڵاته‌نی تییدان. ئیمه‌ رینگه‌ به‌ خۆمان ده‌ده‌ین سه‌رنجی جه‌نابی به‌پێژتان بۆ نه‌وه‌ پاکیشین که‌ نه‌م هه‌لوێسته‌ی ده‌وله‌تانی خاوه‌ن مه‌سه‌له‌که‌ که‌ ته‌حه‌دای هه‌موو به‌رۆکه‌یه‌کی دایه‌په‌روه‌ری و ماف پارێزی ده‌که‌ن و هه‌لوێستی خه‌مساردیی گه‌وره‌ هێزه‌کان به‌وه‌ کو‌تایی دیت که‌ گه‌نجانی دڵ گه‌رمی کورد بێزار ببن، نه‌وه‌ هانیان ده‌دات هه‌موو بلوه‌پو گشت متمانه‌یه‌کیان به‌ ماف و دادپه‌روه‌ری له‌ده‌ست به‌دن.

به‌لای ئیمه‌وه‌ پێویسته‌ پێ له‌سه‌ر نه‌و خاله‌ دابگیرن و به‌ راشکاوی بلێین نه‌گه‌ر هاتوو سه‌به‌ینی گه‌نجانی ئاوه‌ها له‌ناو مو‌عاناتدا له‌ دایکبوون و دژی نه‌م بێ دادییه‌ رابوون و چه‌ند چه‌مکیکی پوچه‌گه‌راییی و بێ هوو‌ده‌بیان کرده‌ هی خۆیان و نه‌مانه‌یان ته‌رجه‌مه‌ کرد بۆ کرده‌وه‌، چۆن ده‌کری‌ت نه‌وانه‌ سزا بدری‌ن ؟. نه‌م گه‌نجه‌ هاوچه‌رخانه‌ی ئیمه‌ی نه‌م تیپینیان ته‌ن بۆ ده‌نوسین داخۆ چ ده‌بینن به‌ چاوی خۆیان ؟، نیشتمانپه‌روه‌رانی کورد، نه‌فسه‌رو نه‌ندازیارو نووسه‌رو مامۆستا هاوشان

له گه ل جووتیارو چیا بیه نیشتمان په روږه رو چاکه کاندایه کیان گرتووه به یه ک دمنگ
 بۆ سه ربه خۆیی خۆیان خه بات ده که ن، به لام له وه لامدا زۆر دل په قانه بهر
 په شاش ده درین و له بهرانبه رو له دیوه که ی دیکه له یه ک کاتدا له لایه ن ئیرلر
 عیراقه وه بۆمباران ده کړین.

جه نابی به پښ: له گه ل سوپاسگوزای پېشده ستیانه مدا تکایه پښلینانی له
 هه مووان شایانتری ئیمه قه بوول بفرموون.

مۆر:

ئیمزا: د. نه. نافین^(*)

بېگومان ده بیټ لاوانی کوردی سووریا له هه رکوی بن، نه وانه ی به شیریک و
 خاویښ گۆش کراون چا و دلی دوکتور نه حمده نافیز^(*) و هاوه له کانی له به هه شتر
 به ریندا هینده ی تر رووناک بکه نه وه.

55) N.A., F.O., 371/61547, Kurdish Situation, 1947, PP.1-4.

(*) دکتور نه حمده نافیز به گ (۱۹۰۲-۱۹۶۸): نویش هه ر خه لکی باکوور بووه، خه باتگپړنکی منځه
 نه ناس بووه، به به چه خه لکی (پاخر مادن) ه، که شارنکه ده که وینه نیتوان (دیاریه کی) و (تالازین. نه
 تیکۆشه ره ولاتپاریزه له باب و کالانییه وه هه ر ولاتپاریز بوونه، (مه لا یوسف) ی باوکیخه
 کورد په روژکی ژبهاتی بووه. (نه حمده نافین)، داوی خویندنی سه ره تایی و ناوه ندی له شارمکی
 (مادن) و (دیاریه کی)، به مه به سستی ته واو کردنی خویندنی بالا رو له نه سته نبۆل ده کات و له
 خویندنی پزیشکی ته واو ده کات. هه ر له و شاره شدا تیکه لی کۆمه له و ریکخواه کانی کوردان ده میت
 له گه ل به ماله ی (جه میل پاشا) و به درخانیان نیتوانی خۆش بووه، په یوه ندی به (کۆمه له
 نازادی) یوه کربوه، که راپه رینه که ی (شیخ سه عیدی پیران) ده سته پیده کات، نویش به شدلریمکی
 کاریگه ری تیدا ده کات، نه وه بوو دواتر به سه ردا ده گیرئ. سالی ۱۹۲۷ کاتی هه لبژاردنی شاره ولنییه گ
 له تورکیا ده سته پیده کات، نه وه بوو (دوکتور نافین) یش له سه ر داوا ی خه لکی (مادن) خۆی هه لده برتیه
 ده بیته سه روکی شاره وانی، له ویدا نه خۆشخانه یه ک بۆ شاره که دروست ده کات، به لام نه ومنځه
 پیناچی، که مالییه کان لئی هه لده گه رینه وه و لیتاگه رین نه وه نده له سه ر کاره که ی خۆی به میتیتیه
 نه وه بوو سه روکی هه موو شاره وانییه کانی کوردستان لاده دن و (تورک) ده خه نه شویتنیان، خیه
 (دکتور نه حمده نافین) ناچار ده بی بجیته (دیاریه کی)، به لام له ویش هه ر وازی لیتا هیتن، (مستفا تله

كوردە سووریه كانی له ندهن

خۆشبه ختانه ژماره یهك له واره كوردە سووریانه م ناسیوه كه نیشته جی
ندهن. پیری موغانی ئه و كوردانه دوكتور جهواد مه لایه كه هه رته و نده
زنجیوی من لێره م پێوه ندیی پێوه كردم و بیری خستمه وه چۆن سالی ۱۹۷۲
كاتێك هیشتا قوتابی بووه و سه ردانی به غدا ی كردوه له ((كۆپی زانیاری كورد))
هاتوته لای منیش. دوكتور جهواد به گه رمی ئاماده یی برایانه ی خۆی بۆ هه موو
یاریده یه كی پتویست نیشان داو به و بۆنه یه شه وه داوای لێ كردم سه ردانی
مه لبه ندی ((كه مه له ی پۆژئاوای كوردستان)) له ندهن بكه م، تاییه ت پۆژی
حه فده ی ته موزی ۲۰۰۷ چونكه، وه ك گوتی، له و پۆژه دا ((كۆپی پۆشنییری

شه ركسی) كه حاكمی كوردستان ده بی و سیاسه تی ((شه تاتورك)) له ناوچه كه جێبه جێ ده كات، زیاتر
ته نگی پێته لده چنی و فره مان ی داده ری بۆ ده رده كات، تا بینێرێته ((شه زمیر))، شه وه بوو (دكتور شه حمه د
تقیق) به ما ن و منداله وه له گه ل (نوره ددین زازا) ی برای، كه دواتر له سو ریا پارته دیموكراتی كوردی
بمه زانده وه، سنوور ده بێن و ده چنه سو ریا، له و ئی سه ره تا له هه لب جیوار ده بی، دواتر به هاوکاری
نۆست و براده رانی ده چیته دیه شق و له و ئی ئاكنجی ده بی. دیاره ئه وسا ده ولته تی فره نسا، كه
حوكمی ئه و ولاته ی ده كرد و نێوانیشی له گه ل تورکیا خۆشبوو، نه یده هیشتا رۆشنییری كورد
له ناوچه ی جزیره و شوێنه كانی دیکه ی كوردان به مێننه وه، بۆیه ماوه یه كی نۆدی ویست تا رێگا به
شه حمه د نافیز درا بچیته ناوچه ی (هه یندیوه).

هوا ی خه باتیکی درێزخایه ن، شه وه بوو له سالی ۱۹۶۸ دا شه حمه د نافیز نه خۆش ده كه و ئی و ده چیته
بیروت تا له نه خۆشخانه ی شه مه ریکی چاره ی خۆی بكات، به لām له و ئی مردن پشته ی لێ ده ستینی و كۆچی
هولی ده كات، له سه ر راسپاردە ی خۆیشی ده بیه ن له گوندی (هه وگه ر) ده بینێن، ده لێن به هه زاران
كه س له كوردو هه ره ب و شه رمه نی و سریان ی ناوچه كه، چوو بوونه پێشوازی ته ره كه ی. دكتور شه حمه د
نافیز له ژبانی خۆیدا هه ر دۆست و خۆشه ویستی خه لك نیشتمانپه روه رانی كوردی ناوچه كه بووه، له وانه
(حاجق ئاغای هه فێركی، هه بدوله رحمان ئاغا عه ل یونس، هه مزه به گی مۆكسی، حاجی موسا، هه سه ن
ئاغا حاجق، مه مدووح سه لیم)، هه روه ما (جه لاده ت به درخان) كۆشه یه كی له كۆشاری (هاول) دا بۆ
ته رخان كرده بوو، به رده وام بابته تی ته ندروستی تیدا بلۆده كرده وه. به داخه وه له كتیخانه كه مدا
نه كه وتمه وه سه ر ئه و سه رچاوانه ی له باره ی ئه و زاته نووسیویانه، بۆیه نه كرا چالاکیه سیاسیه كانی
یه كه باس بكه م- ع. زه نكه نه)).

دەربارەى پەرتوکیکی نوێی دوکتۆر پەرزوان بادینی)) دەبەستن کە بە عەرەبى دوو ساڵ لەمەوبەر لە پارێس چاپی کردووە، بەر لەوەیش لە مۆسکۆ بە رووسی بلۆی کردۆتەو⁽⁵⁶⁾. بەر لە پۆڤی کۆپەکەیان دوکتۆر جەوادو دوکتۆر پەرزوانم لەو کۆپەدا بینی کە ئێوارەى پازدەى تەمموز بۆ باسی میژووی کەرکوک و دەروەری بۆ منیان ساز کردبوو⁽⁵⁷⁾، هەردووکیان لە بەشدارە چالاکەکانى ئەو کۆپە بوون.

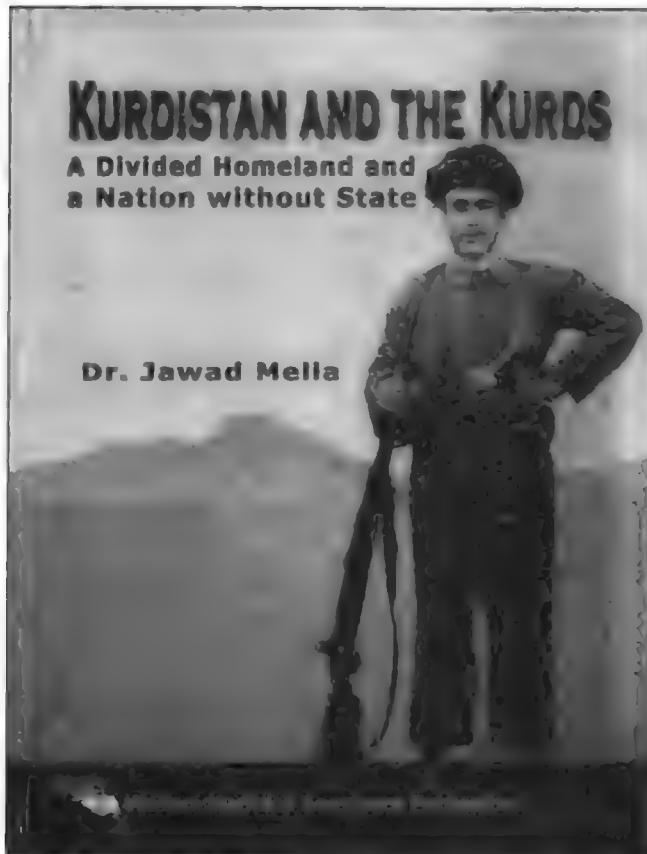
بەر لە بەستنى کۆپەکە بە سەعاتێک من و شەهلاو نەجاتى خوشکم گەیشتنە مەلەندى ((کۆمەلەى پۆڤتاواى کوردستان)) چونکە دوکتۆر جەواد حەزى دەکرد پێشانگای کوردەوارى مەلەندەکەیان ببینن کە دڵ و چاوی روون کردینەو، لە نیمچە هۆلێکدا گەنجینەى کە جەل و بەرگ و کەش و گەلێک کەل و کەلوپەل کوردەوارى تر بە شێوازێکى پازاوێ سەرچ پاكیش لەنیو ئالای کوردستاندا دانرابوون، وەك گوتیشیان، ژمارەى کى باش لە بیانییەکان سەردانى دەکەن. وێرەى ئەو هەر لە تەنیش پێشانگاکەو کتێبخانەى کى پچوک، بەلام پەر لە سەرچاو، دەربارەى کوردی سووریا دانراو، تاییەت ئەوانەى ((کۆمەلەى پۆڤتاواى کوردستان)) بلۆیکردوونەتەو، وەك کتێبەکەى دوکتۆر جەواد خۆی کە لە نەندەن ساڵى ۲۰۰۵ بەم ناوێشانەو بلۆی کردۆتەو: ((کوردستان و کورد. نیشتمانێکى دابەش کراو نەتەوێکى بێ دەولەت))⁽⁵⁸⁾.

لەکاتى دیارى کراودا کۆپەکە دەستى پێکردو دوکتۆر پەرزوان بادینی بە کوردییەکى پەوان ئەوى مەبەستى بوو پایگەیان، ئینجا ئامادە بووان، کە زۆربەیان کوردی سووریا بوون، کەوتنە وتووێژو پرسیار. دوکتۆر جەواد خۆی کۆپەکەى بەپێوە دەبرد، بەر لە کوتایى داواى لە منیش کرد شتێک بلێم. سەرەتا بە زوبانى

(56) د. رضوان بادینی، اکراد سوریا: موعده مع التاريخ، پاريس، ۲۰۰۵، ۱۹۵ صفحه.

(57) بەرێز کاک شێرکۆ حەبیب کۆپەکەى بەرێوە دەبرد، ئەویش یەکیکە لە برا کوردانەى دانیشتووی نەندەن کە زۆر خزمەتیار کردوین، تەنانت کاتى خۆى بۆ بەسەکردنەوهم بە تاییەتى ماتبوو مانجستەر بۆ لام.

(58) Dr. Jawad Mella, Kurdistan and the Kurd. A Divided Home and a Nation without State, London, 2005, 296 PP.

كوردی گوتم له بهر ئه وهی دۆستی نزیکى نه ته وه که مان عبدالمعزم الاعسم و هاوسه ره که ی⁽⁵⁹⁾ لێره ن و کۆپه که یان گه وره تر کردووه، بۆیه من قسه کانی خۆم به عه ره بى ده که م. پاش ئه وه زۆر به كورتى باسى بوخته ی ناوه رۆكى نه و به لگه نامانه ی سه ره وه م، ده رباره ی هه لۆیستی په سه نی باوو باپیرانیان، بۆ کردن که بێ نه ندازه پێیان شاگه شکه بوون، تایبه ت له و شوێنه دا که سه رنجم پاکیشان

(59) براده ران گوتمیان: عبدالمعزم ناماده ی گشت کۆپه کانی کوردان ده بیته، نه و پۆزه یش به ر نه ده ست پێکړینی کۆپه که به ماوه یه ک هاتو بێ نه وه ی هه یج له دوکتور په زوان بادینی تریگات، چونکه وه ک گوتم: نه و به کوردی قسه ی ده کرد، خۆی و هاوسه ری بێ ورته له پێشی پێشه وه دانیشتیبوون، وا دیاره هه ندیک جار شتیکی له قسه کانی دوکتور په زوان هه لده کړاند چونکه به سه ر پشتگیری خۆی ده رده یی.

بۇ ئەرەبى ھەردووك زاراۋى ((كوردستانى سوورىيا))و ((كوردستانى پۇژئاوا)) لىر
بەلگەنامانەدا چەند جارىك بەكار ھىنراون⁽⁶⁰⁾.

ئەو كاتەبى خۇرى پىرۋى مەھاباد ئاۋا بوو مائەمىنى سەرتاپاي كوردستانى
گرتەۋە، بەلام ئەرەب بۇ خۇرى، ھەروەك چۆن لاپەرەيەكى بايەخدارى مېژوۋى
نەتەرەكەمان بوو، بە ھەمان شىۋاز وانەيەكى پىر لە سوۋدى ئەو مېژوۋەش بوو.
وەك لە بابەتى داھاتوۋى ئەم كىتەبەدا ھەست بە گەلەك لايەنى نەزانراۋى دەكەين.

(60) شامق ئەمىن كۆپەكەبى بۇ سەتەلايتى كوردستان تۆمار كىرد، نۆرم پىن خۇش بوو گە زالىمە
ھاۋسەرى شامق كىژە كوردىكى سوۋى قەشەنگە، بادىنى سۆرانىش نۆر بە باشى دەزانىت.

بابەتى ھەوتەم

ھەتھاتن و خىرا ئاوابوونى خۆرى مەھاباد

لەبەر پۇشنایى بەلگەنامە نەئینیيەکانى ھوكمەتى بەریتانیادا

پیشه‌کی

نه بابته‌کانی ئەم بەرھەمەدا، کەم ناو بە پادەیی ناوھەکانی مەھاباد و کۆماری مەھاباد (کوردستان) دووپات بۆتەو، هۆی ئەوەش لای مەمووان ئاشکرایە، مەمکرا ئەو باسو خواسانەش لەم بابتەدا کۆبکەینەو، چونکە هاوسەنگیی جیون بەشەکانی کتێبەکە تەواو تێک دەچوو. ئەوەیش کە لەم بەشەدا بۆلوی مەمکەینەو، چمکیکی کەمی ئەو خەرمانە دەوڵەمەندو ھەمە جۆرە، کە لەناو مەگەنامە نەپتینیەکانی حوکمەتی بەریتانیدا رەنگیان داوەتەو، ئەو بەلگەنامانە یێن لە لاپەرەیی نەزانراو کەم زانراو، کە بێگومان دەتوانن مێژووی نووسراوەی موچەرخێ کورد دەوڵەمەندتر بکەن، وێپای ئەو وانە گرنگانەیی کە پێویستە پەرانی کورد، بەر لە مەمووان، دەرسیان ئی وەرگیرن.

بێگومان لەدایکبوونی مەموو رووداوێکی مێژوویی، وەک مەھاباد، پێویستی بە زنجیری دوو درێژی کەم هاوتایە، ئەو ژانەی کاتی خۆی مامۆستا ئیبراھیم نەحمەد بە پەرەوایی ناوی ((ژانی گەل)) ی بۆی ھەلبژاردووە. بەر لە ھەر شتیش پێویستە ئەو ھەبیر بەپتینیەو کە هۆی دەرەکی پۆلێکی گەورەیی لە ھەڵھاتنی خۆری مەھابادا بینی، ئەگەر زۆرانبازی ئێوان زلھێزەکان و توندپەرەویی نازییەکان و ھەلەکانی پەزا شای پەھلەوی نەبوونایە ئەو خۆرە پێرۆزە بۆی نەدەلوا خۆی لە گەردەلوولی ستەم و زۆرداری قوتار بکات.

لەگەڵ ئەوەیشدا نیشتمانپەرەوانی کوردستانی پۆزھەلات، لەپێناو پزگایی گەلو نیشتماندا، عەودالی ھەر دەرھەتێک بوون و لە ھەر کوێیەکەو بووبیت تا لەپێناو ئەو خەون و ئاواتەیاندا بیقۆزنەو. بەھۆی ھەلە گەورەکی ھیتلەرەو، کە سالی ١٩٤١ ھێرشێ بردە سەر یەکیەتی سۆڤیەت و رووداوێ گەورە یەک لەمواوەکەکانی ئەو ھێرشە - بانگدانی جەنگ دژی ئەلەمانیای نازی لەلایەن سۆڤیەتەو و داگیرکردنی خاکی ئێران لەلایەن ھاوپەیمانیەکانەو و کەوتنی پەزا شا رینگەیان خۆش کرد بۆ ھەڵھاتنی خۆری مەھاباد، ئەو رووداوێ مێژووییە دەگمەنە لەناو کوردی کوردستان و دەرەوێ کوردستاندا راستەوخۆ دەنگی دایەو و بوو ھۆی شلەژاندنێکی کەم وێنە گشت فەرمانرەوایانی ئەو ولاتانەیی کوردستانیانی بە سەردا دابەش کرابوو.

دەنگدانەوێ مەهاباد لە بەشەکانی تری کوردستاندا و

هەلوێستی بەریتانیاو یەکێتی سۆڤیەت

لەبەر روژنایی بەلگەنامە نەینییەکانی حوکمەتی بەریتانیا

بەلگەنامەکانی ناویەکیک لەو فایلانی وەزارەتی هەندەرائی حوکمەتی بەریتانی، کە پێیە لە باسو و خواسی دانسقی ئەم بابەتە، لە کۆتایی سالی ١٩٤١ وە دەست پێ دەکات، وا دیارە مەهاباد، بەر لە هەمووان، فەرمانرەوایی تورکیای تۆقاندوو. یەکەم بەلگەنامەی ناو ئەم فایلە، کە هەشتاو سێ بەلگەنامەی تێدا، بریتیە لە نامەیەکی ئەنتۆنی ئیدنی^(١) وەزیری هەندەرائی بەریتانیا، کە پۆلی بیستی کانونی یەکەمی سالی ١٩٤١، بۆ میخائیل مۆلوتوفی^(٢) وەزیری هەندەرائی یەکێتی سۆڤیەت ناردوو، تیایدا باسی نیکەرائی زۆی تورکیای بۆ کردوو دەربارە ئێوەی ((کوردەکان نیازیانە دەوڵەتیکی سەرەخو

(١) پۆلەرت ئەنتۆنی ئیدنی (Robert Anthony Eden): پۆلی دوازدەمی حوزەیرانی سالی ١٨٧٩ لەداک بوو، خوێندنی بەرزی بە سەرکەوتویی تەواو کردوو، سالی ١٩١٧ میدالی سەربازی پێ دراو، لە پایزی ١٩١٩ وە شەپگەکانی فەرەنسە بریندار کراو و سالی ١٩١٧ میدالی سەربازی پێ دراو، لە پایزی ١٩١٩ وە دەستی کردە خوێندنی زمانە پۆزەلاتییەکان لە زانکۆی ئۆکسفۆرد، تاییەت فارسی و عەرەبی، سالی ١٩٢٢ بە پلەی شەرف خوێندنی تەواو کردو یەکەمی دەوڵەتی خۆی بوو، ئەندام پەرلەمانتیکەر چالاکی حیزبی موحافیزین بوو، لە سییەکانی سەدەی پێدوو، وەک دیپلۆماسییەکی سەرکەوتوو. ناویانگی دەرکرد، کانونی یەکەمی سالی ١٩٣٥ بوو وەزیری هەندەران، سالی ١٩٣٥ وەزیری هەندەرائی وەزارەتەکی چەرچۆل بوو، ناوەندی پەنجاکانی سەدەی پێدوو بوو سەرک وەزیران، گەلیک وتارو کتییە هەیە، وێرای یادداشتەکانی، کە لە چەند بەرگێکدا چاپ کراون، ژمارەیکە زۆر میدال و خەلاتی بەرزی پێ دراو، پۆلی بیست و شەشی تەموزی سالی ١٩٦١ کۆچی دوازی کرد. بپوانە:

(Oxford Dictionary of National Biography)), Vol. 17, Oxford University Press, 2004, PP. 664-679.

(٢) میخائیل مۆلوتوف: وەزیری هەندەرائی ئەوسای یەکێتی سۆڤیەت و یەکێک لە پەرەبەرە دەست پوشتووکانی ئەو وڵاتە بوو لە پۆلگاری ستالیندا (١٩٢٤-١٩٥٣).

للمعزین))، مۆلتۆڤلە ۋەلامەکی خۆیدا، کە پۆڭی بەکی کانونی دوو می سالی ۱۹۴۲ ناردوویە بۆ ئیدن، دەلیت ((یەکیەتی سۆفیەت نە ئاگاداری نیازیکی وای کوردەو نە ئاگاداری هەراویگری کوردی تورکیایە))⁽³⁾.

سێ بەلگەنامە ی تری هەمان فایل بۆ ئەم بابەتە تەرخان کراون، ۋەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی تورکیا پۆڭانی دوو و پینچ و یازدە ی کانونی دوو می سالی ۱۹۴۲ سێ نامە دەنیریت بۆ ۋەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەربارە ی بارودۆخی کوردستانی ئێران، لەندەن حەزی کردووە مۆسکۆ بۆ خۆی ئەنقەرە دلتیا بکات دەربارە ی ۋەزعی کوردستان. شایانی باسە ئەو بەلگەنامانە لەناو فایلە کەدا بەم ناویشانە ۋە هەلگیراون ((چالاکییەکانی کورد و هەلوێستی حوکمەتی تورکیا))⁽⁴⁾.

هەلبەت حوکمەتی بەریتانی بۆ خۆیشی عەودالی ئەو بوو لە نزیکە ۋە ئاگاداری گشت ئال و گۆرەکانی مەهاباد بێت. پۆڭی نوێ کانونی دوو می سالی ۱۹۴۲ بۆلاردی⁽⁵⁾ بالوێزی بەریتانی لە تاران نامە یەکی تایبەتی دەنیریت بۆ ۋەزارەتی

(3) N.A., F.O., 371/31388, Eastern 1942, Persia File No. 21, Confidential, E 60/21/34, December 20, 1941 and January 1, 1942, PP. 3-9.

(4) Ibid, Kurdish Activities, attitude of the The Turkish Government, PP. 10-12.

(5) سیر پیدەر ولیام بۆلارد (Sir Rader William Bullard): پۆڭی پینچی کانونی یەکی می سالی ۱۸۸۵ لە لەندەن لەداک بوو، یەکیکە لە دیپلۆماسییە هەرە بەناویانگەکانی بەریتانی و جیهان لە سەدە ی بیستەمدا، گەلێک لایەنی ژیان و کارەکانی سەرنج پادەکیشن، یەکەم کاری دیپلۆماسیی لە نەستەموول لە دواپۆڭەکانی فرمانپەرەوایی سولتان عەبدولعەمیدی دوو میدا بوو، دوا ی ئەو بۆتە جینگری کۆنسول لە تەرابزقۆن و ئەرزیقۆم و بەو ھۆیە ۋە کوردیشی لە نزیکە ۋە ناسیو، کە ھاوینی سالی ۱۹۱۴ کراو تە کۆنسولی بەریتانی لە بەسرە بە کەلەک لە دیاربەکرەو بە دێجلەدا ھاتۆتە بەغدا و لەوێشەو بە پاپۆر چۆتە بەسرە، شەش سال لە عێراق مایەو، ئینجا تا سالی ۱۹۲۰ بە ریز لە عەرەبیی سعودی و یۆنان و حەبەشە کاری کردووە، دوا ی ئەو چوار سالی وەک کۆنسول لە مۆسکۆ لینینگراد بردە سەر و ئینجا تا سەرەتای جەنگی دوو می جیهان بە ریز بوو کارمەندی بالوێزخانەکانی بەریتانیا لە سترازبورگ و پەربات و بیروت و جەددەو لە کانونی یەکی می سالی ۱۹۲۹ یشدا، وانا سەرەتای جەنگی دوو م، بوو ۋەزیر موفەوز لە تاران و سالی ۱۹۴۲ ھەر لەوێ بوو بالوێز، لەو سالانەدا تاران شتی گەردە ی بە خۆیە ۋە بینی، می وەک ((کۆنفرانسی سێ گەورەکە)) (The Big Three) چەرچلو

ھەندەران لە ھەندەن دەريارەى ھەلۆستى يەكپەتەى سۆفپەت بەرانبەر بە كوربە
بارودۆخى شارى پەزائىيە (ورمەن)، ئەمەى لای خوارەو دەقى وەرگىپاوى خال
سەرەكپەكانى ئەو نامەيە:

((لە تارانەو بۆ وەزارەتى ھەندەران،

سپەر. بۆلارد،

ژمارە ٤٢،

پاستەوخۆ.

١- بروسكەى ژمارە ٢٦٨٤ تان و بروسكەى ژمارە ٦٠٦ى من بۆ ئەنقەرە.

بالتۆزى توركيا بروسكەيەكى نیشان دام كە لە كۆنسولى توركياو لە پەزائىيە
پىنى گەيشتو، ئەمەى لای خوارەو ناوەرۆكپە:

((كوردو ئەرمەن و ئاشوورى پارتىيەكيان بە ناوى ((بزگارى)) ھەو دامەزاندو
كە ھەپەشە لە فەرمانبەرانى حوكمەت دەكات بۆ ئەو پەزائىيە بەجىبەيتن.
ئەفسەرىكى پۆلىس و ئەو ئاشوورىيانەى كە قەبۆل ناكەن بەدەنە پال ئەم پارتىيە
كوژراون. باندە چەكدارەكان لە شارى پەزائىيە و دەورووبەرىدا تالانى دەكەن.
پۆزى سىو يەكى كانوونى يەكەمى ١٩٤١ سۆفپەتەكان فەرمانيان داوێتە حاكمى
شار ژمارەى پۆلىسى پەزائىيە لە سەدەو بەيئىتە خوارى بۆ چلو پىنج ئەگىنا بۆ
خۆيان چەكى پتر لە چلو پىنج كەسيان دادەمالن.

پۆزفەلت و ستالېن، لەو كۆنفرانسەدا چەرچەل لە نۆوان ستالېن و پۆزفەلتدا دانىشتبو، بەرانبەر شىيان بۆلە.
لە نۆوان فۆرشىلۆف و مۆلۆتوفدا دانىشتبو، لەسەر پۆلى گەورەى لەو كۆنفرانسەدا بۆلە خەلات كر
لەدواى چەنگەو تەقاوت بو، بەلام ھەر سەرقالى كارى دىپلۆماسىي بو، لەنۆوان سالانى ١٩٥١-
١٩٥٦دا بوو بە پۆزەبەرى ((مەھەدى دىراساتى كۆمۆنىلست)) لە زانكۆى تۆكسفۆرد، نووسىنى نۆمە
سالى ١٩٦١ بىرەو پەيەكانى خۆى بەم ناوئىشانەو بۆلە كردەو ((The Camels must Go :
(ھوشترەكان دەيئە بۆن)، ئەدەب دۆست و زمانزان بو، گەلەك زمانى پۆزئاواى و پۆزەلاتىي دەرتر
ژمارەيەكى نۆمە ھەدەى فەخرىي پىدرايو، پۆزى بىست و چوارى مايسى سالى ١٩٧٦ كۆچى بو
كرد. بپوانە:

Oxford Dictionary of National Biography)), Vol. 18, Oxford University Press,
2004, PP.603-605.

۲- وهزیری هه نده رانی (نێران- ك.م) ئه وهه والانهی پێن پراگه یاندم، گوتیشی له ماکردا سۆفیه تییه کان فرمانیان داوه ته فرمانبهره فارسه کان ئه وه شاره جێ بهێلن چونکه نازه ری تاکه زویانی فهرمی ئه وه شاره یه .

۳- من هیچ کاتێک هه وال به بالۆیزی سۆفیه تی پاناگه یه من چونکه بهروام به ئه مانه تی نییه، وێپای ئه وهی بالۆیزخانه که یان گه لێک جێگه ی گومانه، ته نانه ت خودی وهزیری هه نده رانی (نێران- ك.م.) بۆ خۆمی گێپراوه ته وه چون بالۆیزی سۆفیه تی چه ند جارێک گله یی لای وه زیر کردووه و پێی گوتووه: ئێوه هه میشه لۆمه ی سۆفیه تییه کان ده که ن بێ ئه وهی جارێکیش چیه ده ئی به ریتانییه کان قسه بکه ن. هه رچۆن بێت من، به په زامه ندیی بالۆیزی تورکیا، قسه کانی کۆنسولی تورکم کردۆته بنه مای قسه کانم له گه ل بالۆیزی سۆفیه تدا، ئه وه پاساو هه یه ش که بۆم هێناوه ته وه ئه وه یه که جیاوازیی سیاسیی نێوان ئێمه و ئه وان له وانه یه کێشه مان بۆ دروست بکات، تاییه ت ئه گه ر بێتو لایه نێکی تر ده ست له و کاره وه ردا ت. ئه وه یشم وه بیر بالۆیز هێنا یه وه که گفتم پێ داوه ده رباره ی سیاسه تی خۆمان له مه پ کورد ناگاداری بکه م و پێشم گوت: ئاماده م به خۆشییه وه سه باره ت ئه وه وه هه ر لایه نێکی تری سیاسه تمان به رانه بر ئێران ناگاداری بکه م. بالۆیز نه بیرسی من چ مافیکم هه یه بابه تی سیاسه تی سۆفیه تییه له نازه ریا یجان له گه لی بوورۆژینم، به لام پشته نه گرتم له وه دا که گوتم: ئه وه هه له ی من بوو (چونکه شتێک نییه نه ئینی بێت) ⁽⁶⁾.

۴- بالۆیزی سۆفیه تی تۆمه تی ئه وهی دایه پال حاکمی په زانییه که پیاویکی موالی نییه وه ک نموونه ئه وهی گێپرایه وه که چه کی داوه ته ژماره یه ک کورد له گوشه نیگای ئه وه وه گوایه ئه وانه کوردی (چاکن) ⁽⁷⁾. بالۆیز خودی خۆی به وه موخته نیعه (چونکه هێشتا ته علیماتی وه رنه گرتووه ته وه سه باره ت

⁽⁶⁾ بهر جۆره ئه وه دوو وشه یه (group undec) خراوه ته نێوان دوو که وانی گه وهره وه که له پێژه ندیی جێتو ماسیدا بۆ حاله تێک به کار دێت که پێویستی به شفره نه بێت.

⁽⁷⁾ له ده فی به لگه نامه که خۆیدا ئه وه وشه یه به م جۆره خراوه ته نێوان دوو جووت که وانی چچوکه وه: For instance, he had given arms to some of the Kurds on the ground that they were ((good)) Kurds.

پرسپاره‌کانی له ده‌زگا به‌رپرسه سۆفیه‌تیه‌کان) که نه‌گه‌ر شتیکی وه‌ه
 بزوتنه‌وه‌ی رزگاربخوازیی له ئارادا بی‌ت نه‌وه کارێکی عه‌فه‌ویییه، یا کرده‌ی
 حاکمه بۆ مه‌به‌سته تایبه‌تیه‌کانی خۆی. لێشم پرسى به‌رپرسه
 سۆفیه‌تیه‌کان پشت به چ بۆچوونێک برپاری که‌م کردنه‌وه‌ی ژماره‌ی پۆلیس و
 جه‌ندرمه‌ی په‌زانییه‌یان داوه، بۆشم روون کرده‌وه که به‌رپرسانی به‌ریتانی
 کارێکی وایان له‌و ناوچانه‌دا نه‌کردوه که به‌ده‌ست نه‌وانه‌وه‌ن نه‌با حوکمه‌تی
 ئێران نه‌وه بکاته به‌لگه‌ی بێ ده‌سه‌لاتیی پاراستنی ئاسایشی ناوچه‌که. بالۆیز
 گووتی: ده‌زگا‌کانی ئاسایش له‌گه‌ڵ هاتنی هیزه چه‌کداره‌کانی سۆفیه‌ت
 هه‌موویان رووخان، کاتیکیش وه‌زیری ناوخۆی (ئێران - ک.م.) داوای کرد رنگه
 بدریته حوکمه‌ته‌که‌ی بۆ دامه‌زراندنه‌وه‌ی نه‌و ده‌زگایانه لێیم پرسى چه‌ند
 ژماره‌ی پۆلیس و جه‌ندرمه پێویستن بۆ جێبه‌جێ کردنی نه‌و کاره، نه‌ویش نه‌ر
 ژمارانه‌ی بۆ په‌زانییه گووت، به‌لام گووتیشی بۆ هه‌ندێک ناوچه حوکمه‌ت به
 پێویستی ده‌زانیت نه‌و ژماره‌یه زۆتر بی‌ت، نه‌وه‌ی به‌رپرسانی سۆفیه‌ت پلزی
 بوون له‌سه‌ری.

ه- وه‌زیری هه‌نده‌رانی (ئێران - ک.م.) وێنه‌ی نه‌و تیبینیانه‌ی بۆ ناردووم که
 بیده‌مه بالۆیزی سۆفیه‌تی سه‌باره‌ت رووداوه‌کانی په‌زانییه‌و ماکۆ، ده‌شلێت
 حوکمه‌تی ئێران پێشنیاری کردووه له‌شکر بنێریت نه‌و ناوچانه. دواتریش
 بروسکه‌تان ده‌رباره‌ی نه‌م بابته بۆ ده‌نیۆم⁽⁸⁾.

داوای نه‌مه، ده‌رباره‌ی هه‌مان بابته، بروسکه‌یه‌کی بێ نه‌ندازه نه‌ینی دانرلوه
 که به‌ر له نه‌دریس و ژماره‌و هه‌ر شتیکی دی نه‌م دوو دی‌په له‌سه‌ری سه‌ره‌وه‌ی
 لاپه‌په‌که‌دا نووسراوه که تاوه‌کو نه‌و پۆژه‌ی نه‌م بروسکه‌یه‌م دی له‌ناو نه‌و هه‌زارێن
 به‌لگه‌نامه‌و یادداشت و بروسکه‌نه‌دا که من دیوم، له وێنه‌یم به‌رچاو نه‌که‌وتوه:

(8) N.A., F.O., 371/31388, Eastern 1942, Persia File No. 21, from Tehran To Foreign Office, Sir R. Bullard, No. 42, 9th January, 1942, Immediat, PP. 14-15.

((تم بروسکه به یه کجار نه‌ئینییه و پتویسته نه و کارمه‌نده‌ی وه‌ری ده‌گرت
معلی‌گرت و نه‌یدات به که س))⁽⁹⁾.

نوا به‌دوای نه‌مه ناوه‌رۆکی بروسکه که ده‌ست پێ ده‌کات که نه‌مه‌ی لای
خواره‌وه ده‌قی وه‌رگێرداوه که یه‌تی:

((له تاران‌وه بۆ وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران،

سێر پ. بۆلارد،

ژماره ٤٨،

٩ی کانوونی دووه‌می ١٩٤٢،

وێنه‌ی بۆ:

ده‌له‌ی و نه‌نقه‌ره ژماره ٦ و قاھیره و به‌غدا.

١- بروسکه‌ی ژماره ١٢٥٨ تان.

حوکه‌تی ئێران له‌و به‌روایه دایه که بنووتنه‌وه سه‌ریازییه‌کانی نه‌م دواییانه بۆ
ملویه‌ک نه‌مه‌ترسییه‌ی نه‌ه‌شت که له‌ کورد له‌ ئارادا بوو. هه‌مان کات
ب‌گۆکردنه‌وه‌ی نه‌و پاگه‌یانده‌مان، که سیاسه‌تی ئێمه هه‌ول ده‌دات، هانی
حوکه‌تی ئێران بدات ده‌سه‌لاتی بگێڕینه‌وه کوردستان و هه‌موو سکاڵایه‌کی په‌وا
چاره‌سه‌ر بگات قه‌ناعه‌تی به‌ دلسۆزی ئێمه به‌ حوکه‌تی ئێران کردو ئیدیعاکانی
په‌مبه‌ره کورده‌کانی به‌ درق خسته‌وه که گوايه حوکه‌تی خاوه‌ن شکۆی به‌ریتانیا
پشتی بنووتنه‌وه‌ی کوردی ده‌گرت، نه‌وه‌ی په‌مبه‌ره کورده‌کان به‌وانه‌یان
ده‌گوت که دوویان که‌وتوون.

٢- وه‌زیری هه‌نده‌رائی (ئێران - ک.م.) دانی به‌وه‌دا نا که سه‌رکه‌وتنه‌کانی
حوکه‌تی ئێران به‌سه‌ر کوردا چاره‌سه‌رنین، به‌لکو پتویسته هۆکانی
ناپه‌زاییان چاره‌سه‌ر بکړن. هه‌رچۆن بێت له‌و به‌روایه‌دا نیم که به‌رپرسیاره
سه‌ریازییه (ئێرانییه‌کان - ک.م.) له‌گه‌ڵ نه‌م بۆچوونه‌دا بن. داوا له‌ حوکه‌تی

(9) نه‌مه ده‌قی ئینگلیزییه که یه‌تی:

((This telegram is of particular secret and should be retained by the authorized
recipient and no passed on)).

ئىران دەكەم دەربارەى نەخشەى چاكسازىيەكانيان (لە كوردستان - ك.م.)
ئاگادارمان بكن چونكە دەمەوئە ئۆو زانيارىتان دەربارەيان ھەبئەت.

۲- ئەو پىئى واىە، ئەو ەى لە پەرەگرافى چوارى بروسكەكەتدا ئامازەت بۆ
مەترسىيە روودانى كوردو ە ئىستا لەوانە نىيە روو بدات، بەلام من پۆئى
دوازەى كانوونى دوو ە لەگەل جەنەپال قوینان (General Quinan) باسى
ئەو دەكەم. بە داخو ە كوردىك نىيە كە پۆزى گشتىيە ھەبئەت⁽¹⁰⁾ تاو ەكو
بكرتە حاكىمى كوردستان⁽¹¹⁾.

دواى ئەو ە تۆرە دئە سەر بالۆيزى بەرىتانيا لە ئەنقەرە ەزىرى ەندەرانى
توركيا بىيئەتو دەربارەى ەمان بابەت ئال و گۆپى بۆچوونەكانيان بكن ەك لە
بەلگەنامەيەدا رەنگى داو ەتو ە:

((لە توركياو ە،

لە ئەنقەرەو ە بۆ ەزارەتى ەندەران،

سیر ە. كئاتچبول ەگئىسئەن،

ژمارە ۶۹،

۱۰ى كانوونى دوو ەى ۱۹۴۲،

وئەى بۆ كویبەشئە ژمارە ۳و

تاران ژمارە ۵و بەغدا ژمارە ۹و

بئروت ژمارە ۸و قاهىرە ژمارە ۲۹،

تكا لە ەزارەتى ەندەران دەكەين وئەى بروسكەى ژمارە سئەمان بۆ

كویبەشئە و وئەى بروسكەى ژمارە ەشتىشمان بۆ بئروت بنئرن.

۱. لە دىدەنى ئىمپۇمدا لەگەل ەزىرى ەندەرانى (توركیادا - ك.م.) باسى پرسی
كورد ە گۆشەنىگای ناو ەزۆكى پەرەگرافى دوو ەى بروسكەى ژمارە بىستو

(10) ديارە مەبەستى ئەو كوردانەيە كە سەر بە تاران، يا لەندەن.

(11) N.A., F.O., 371/31388, Eastern 1942, Persia File No. 21, from Tehran To Foreign Office, Sir R. Bullard, No.48, 9th January, 1942, Reported to Foreign New Delhi, Angora No.6, Cairo Saving, Baghdad Saving, P.17.

حېتى مۆسكۈرە كرد. پېيم گوت: مۆلتۆز دەلېت ھېچ ئەساسىك نىيە بۇ گومان
 سىرە سىياسەتى سۆڧىەت، پېيشم راگە ياند كە جەنابتان يادداشتىكتان
 حىرەى بابەتەكە دارەتە ستالېن، دەبېت تەعلیمات بۇ روونكردنەوہى ئەو باسە
 حىرەتە بىارە ئەو كات شتەكان باشتى روون دەبنەوہ. ھەرۈھا باسى ئەو یشم
 ھىك كود كە مۆلتۆز گوتوویە: ھېچ ھۆيەكى سىياسىي گرنك لە ئارادا نىيە بۇ
 حىرەتە تا نىازى بېت سىياسەتى خۆى بشارىتەوہ و ھېچ ھۆيەكىش بۇ نىگەرانى
 ھەنە نىيە.

- ھەرۈھا ۋەزىرى ھەندەرانى توركىيام لە بروسكەى ژمارە دووسەدو نەوہتو
 یشى كويە شىف ئاگادار كرد، لە ۋەلامدا گوتى: ئەو یش ئەو بروسكەيەى
 ىگىشتوہ كە پېشنىار دەكات ھوكمەتى توركىيا بۇ خۆى راستەوخۇ پېئوہندىي
 ە ھوكمەتى سۆڧىەتەوہ بگات.

- ۋەزىرى ھەندەران قسەكانمى كەمىك بە گومانەوہ ۋەرگرتو گوتى: گەلېك
 ىك بە ۋشەى (سىياسەت) دەكرېت. لە ۋەلامدا منىش پېيم گوت: ئەم ۋشەيە
 ىرەستە ھەموو شتېك بگرېتەوہ بۇ داپۇشىنىي ئەوہى ناو نراوہ پىلانى
 ەريەخۆى كورد، يان چالاكىي دژى ئەو دەۋلەتانەى كوردىيان تېدا دەژى.
 ىرەى ھەندەران قسەكەى خۆى دوپات نەكردەوہ.

- ھەرچى دەربارەى كوردى عىراقە، ۋەزىرم ئاگادارى ناوہرۆكى بروسكەى ژمارە
 ەزىرو سى سەدو شەستو پېنجى بەغدا كرد. ئەو یشم پېى راگە ياند كە ھەفتەى
 ىخووكاتېك لە بەغدا بووم قسەم لەگەل بالۆپزى ھوكمەتى خاوەن شىكۆى
 ەرىتانىاو سەركردەى بالای ھىزەكانى (بەرىتانىا لە عىراق - ك.م.) كردو
 ەرىووكيان گوتىيان: كوردى عىراق دابىن كرارون ۋە ھەردووكىشيان پېيان وابە
 كۆزى عىراق سەرچاۋە نىن بۇ ھېچ جۆرە نىگەرانىيەك (قەلەق).

* دەربارەى كوردى سەورىاش پېيم گوت كە لە ھەلەب بووم كۆلۆنېل
 ىھىنستونم دىو پېى راگە ياندم كە جەلادەت بەدرخان ئەو گفەتى خۆى دوپات
 كردموہ، كە لە ئەسلدا دابوويە جەنەپال ۋىيگاندى (General Weygand)
 ھەرۈہى ئەوہى كېشە بۇ توركە ھاۋپەيمانەكانمان دروست نەكەن.

٦. به گشتی وه زیری هه نده رانی تورکیا له بیرو بۆ چوونیدا ده رباره ی کوردی هه میو شوین، ته نها کوردی ئیران نه بیته، میانپه و بوو.

٧. نه و هه مان کات قه له قه یکی زۆری ده رباره ی چالاکیه کانی روسیا له نازه ریا بجان ده ربپی.

له گه له نه م بروسکه یه دا بروسکه ی ژماره په نجاو هه وتیش بنه یزن بو کوبیه شیف و بروسکه ی ژماره هه شتیش بۆ بیروت⁽¹²⁾.

ژماره یه ک به لگه نامه ی تریش له هه مان فایلدا بۆ هه مان بابته ته رخان کره ی به لام بی نه وه ی شتیکی نوێیان تیدا بیته⁽¹³⁾.

له لاپه ره بیستو هه وتی هه مان فایلدا نه م بروسکه یه شی تیدا یه که خوه وه زیری هه نده رانی به ریتانی نه نتۆنی ئیدن ناردوویه بۆ س. کرییس کوبیه شیف، نه مه ی لای خواره وه ده قی وه رگێرداره که یه تی: ((نه ینی،

ای ٣٢١/٢١/٣٤،

له: میسته ر ئیدنه وه،

بۆ: سیر کرییس، کوبیه شیف،

ژماره ١٦،

وه زاره تی هه نده ران،

١٢ ی کانونی دووه می ١٩٤٢.

سیر: له کاتی گفتوگۆی نه م ئیواره یه مدا له گه له بالوێزی سۆفیه تی له نده ن- ک.م.) پێیم گوته: که له مۆسکو بووم له گه له میخائیل مۆلوتوفدا قه ده رباره ی کورد کردو له و باره یه وه تیپینییه کم پێی گووته که بریتیی هه وه ی نه مه سه له یه هیشتا نه چۆته خانیه به لگه نامه یه کی دیپلوماسیی هه وه، به لکو بریتی هه

١ Ibid, From Turkey, From Angora to Foreign Office, Sir Knatchbull Hungessen, 10th January, 1942, Reported to Kuibyshev No.3, Baghdad, No.9, Beirut ٢٩, PP. 19-20.

٢ Ibid, PP. 21-26.

ه ټيپينښه كه به بڼ من ناماده كرابوو، بډيه كا به شيوازيك دانه پڅرځوابو بشپټ بڼ
 كرمي پيشكه شي حوكمه ټيكي بياني بكرت. نيمه نيسته وه لامي مډلوترفمان بڼ
 ستوتوه كه تا پاده به كه به شيوازيكي په ق دارپژراوه، دوور نيه نه وه يش نه نجامي
 كرمه ليه ي من بيت كه به شيوازه به لگه نامه يكي (فهرميم - ك.م.) پيشكه ش به
 حوكمه تي سؤفيه تي كړدوه، له وانه به هر له بهر نه وه يش بيت كه وه زاره تي
 مهنه مراني سؤفيه تي دروست له مه سه له كه نه گه يشتوه. م. مايسكي⁽¹⁴⁾ پيكنه ني و
 گوتي: من ته واو به و جوړه تيگه يستم و ه لبت ميخائيل مډلوترفيش به ه مان جوړ
 ټيگه يشتوه، گوتيشي ه ول ددات ه موو لايه نه كاني نه و كار ه بڼ حوكمه ته كي
 خي روون بكا ته وه. دلسقزتان نه ننوني نيدن⁽¹⁵⁾.

نم به لگه نامه يش كه پوڅي ه ژده ي كانوني دوه مي سالي ۱۹۴۲ وه زاره تي
 مهنه مراني به ريتاني له لنده نه وه ناروويه بڼ بالويژخانه ي به ريتاني له تاران به
 ه مان شيواز دارپژراوه، نه مه ي لاي خواره وه ده ق وهرگيپانه كه يه تي:
 ((نم بروسكه به به كجار نه نښييه و پټويسته نه و كارمهنده ي وهر ي ده گرت
 ه لپيگرت و نه يدات به كه س.

بڼ نيران،

له وه زاره تي هنده رانه وه،

بڼ تاران،

ژماره ۹۴،

۱۸ ي كانوني دوه مي ۱۹۴۲،

وينه ي بڼ:

نمقه ره ژماره ۱۲۱،

كوبه شيف ژماره ۱۰۶.

۴. بياره مه به ست له م. مايسكي (M. Maisky) ناري بالويژي سؤفيه تيبه له لنده ن.

(15) N.A., F.O., 371/31388, Eastern 1942, Persia File No. 21, Secret, E 321/21.

Mr. Eden to Sir S. Cripp (Kuibyshev), No.16, Foreign Office, January 13, 1942. 27-29.

۱- که له مۆسکۆ بووم تېبېنیه کم دهرباره ی وه زعی کورد پېشکه شی م. مۆلۆتوف کرد که نه ساسه که ی بروسکه کانی تۆو سېر ه. کتاجبول هه گېستېن بوو، نو تېبېنیه ش بۆ به کارهتانی من ئاماده کرابوو (واتا نه ک بۆ نه وه ی له گه سۆفیه تیه کاندایاسی بکه م- ک.م.)، له بهر نه وه ش که بۆ پێوهندی کړن به حوکمه تی سۆفیه تیه وه ئاماده نه کرابوو بۆیه کا به شیوازیکی پیکوپینه دانه پێژرابوو، ئه م عیباره ته ی تیکه وتبوو:

((به لای سېر بۆلارده وه گه وره ترین ته گه ره له م بوواره دا نه وه یه که سیاسه تی سیاسیی سۆفیه تی⁽¹⁶⁾ له و ناوچه داگیرکراوه ی (ئێراندا- ک.م.) که به ده ست سۆفیه ته وه یه کاروباری له لایه ن ده زگایه که وه ده بریت به پێوه که بالۆیزی سۆفیه تی له تاران که م قسه ی لای ده پوات)).

یه کسه ر ئه م هه لۆیسته م بۆ م. مایسکی و م. مۆلۆتوف روون کرده وه وه هه ربه وکێلار دروست هه لیا نه سه نگاند، به لām بۆ نه وه ی هیه ج جۆره لیکدان وه یه کی نادرست نه یه ته کایه وه، که له وانه بیت کار بکاته پێوه ندیی تۆ به هاوکلره سۆفیه تیه که ته وه (واتا بالۆیزی سۆفیه تی له تاران- ک.م.)، من جارتکی بو نه وه ی پوویدا بۆ م. مایسکیم روون کرده وه. پێشم گووت پاستیکه ی شیولزی توندی داپشتنی نه وه لām ی من له حوکمه تی سۆفیه ته وه پێم گه یشت (بیوت بروسکه ی ژماره سه د و چوارم بۆ نه نقه ره) له وانه یه نه نجامی نه وه بیت که وه زاره تی هه نده رانی سۆفیه تی دروست له هه لۆیسته که نه گه یشتبوو. م. مایسکی جه ختی نه وه ی کرده وه که چ خۆی و چ میخانیل مۆلۆتوف ته و او دروست له وه زعه که گه یشتوون و گفتیشی دا هه موو لایه نه کانی (ئه م باب ته- ک.م.) بۆ ده زگا کانی حوکمه ته که ی به پیکوپینکی روون بکاته وه⁽¹⁷⁾.

(16) له ده قی به لکه نامه که دا به ئینگلیزی وا ها توه:

((The main difficulty is that Soviet Political Policy...))

(17) Ibid, To Persia, from Foreign Office to Tehran, No. 49, 18th January, 1942, Reported to Angora No. 121, Kuibyshev No. 106, PP. 30-31

ئالۋ گۆرۈپ خىراكانى ئىو پۇژانەى ورمىۋ دەۋوبەرى، كە سەرەتاي
 ۋەرچەرخانىكى نوۋى بون، سەرنجى گەلىك لايەنى دەۋلەتتېيان پاكىشا.
 بەلگەنامەى داھاتوۋى ناۋ ھەمان قايىل بىرىتېيە لە نامەيەكى سىرپ. بۇلارد كە پۇژى
 چواردەى كانوۋنى دوۋەمى سالى ۱۹۴۲ لە تارانەۋە ناردوۋىيە بۇ ۋەزارەتى
 ھەندەرانى حوكمەتەكى لە لەندەن دەربارەى ئىم بابەتە، ۋەك لە دەقى
 ۋەرگىترانەكەيدا دەيىينىن:

((له ئێرانەوە،

له تارانەو به بۆ وهزارهتی ههندهران،

سێر پ. بۆلارد،

ژماره ٦٨،

١٤ کانوونی دووهمی ١٩٤٢،

وێنه ی بۆ:

حوکمهتی هندو ئه نقره وه به غداو قاهره، راسته وخۆ.

١- تکایه وێنه ی بنێرن بۆ کویبه شیف له گه ل بروسکه ی ژماره بیستو دوومدا.

ئه مه ی لای خواره وه مان له ته ورێزه وه پێ گه یشتوه:

نزیکه ی چوار سه د که س له دانیشتوانی په زانییه که له ئه شرافو بازرگانو کارمه ندانی میری پێکهاتوون دوینیکه گه یشتنه ئێره (واتا ته ورێز- ک. م.) که له تاو وه زعی ئه وێ هه لها توون. له ریگه ی سه رچاوه ی باوه پ پێکراوه وه زانیومه که چوار جه ندرمه پێرێ له سه ر شه قامه کانی په زانییه کوژدان، هه روه ها چوهر که سیش له کارمه ندانی کۆمپانیای شه مه نده فهری به ها، وێرای کوشتنی بێ وچانی خه لکی به هاندانی ئه و ده زگا تیرۆسته بێ به زه بییهانی له هه موو نایینو قه ومیکیان تێدایه و ئامانجیان تیکدانی ته ختو تاراجی سه رجه می ده زگ کارگێڕیه کانی تاران و دامه زاندنی حوکمه تیکی ناوچه ییه له ژێر چاوبێری سۆفیه تدا. سۆفیه تییه کان ده وره بیه ری دوو هه زار تا سێ هه زار سه ریازیان له وێ هه یه، به لām ته ده خولیان نه کردوه. حاکمی گشتی په زانییه ش داوای یاریده ی له تاران کردوه چونکه ئاسایشی گشتی نه ماوه.

٢- پیم وایه ئه وه والانه ی سه ره وه پاستن و هیچ گه رده نه کراون، وێنه ی بۆ

کویبه شیف- ژماره هه شتاو دووی پۆژی پاژده ی کانوونی دووهمی وه زارمه تی

هه نده ران))⁽¹⁸⁾.

18) Ibid, From Persia, from Tehran to Foreign Office, Sir R. Bullard, No. 68, 14th January, 1942, Reported to Government of India, Angora, Baghdad, Cairo, immediat, PP. 32-33.

سوی ئوۋە گرنىگىزىن زىنجىرەى ئىم فایله دەست پىز دەكات و برىتییە له حەفدە
 حىرە (ل ۲۴-۵۱) كە سەرجه ميان بەلگەنامەى بايەخدان، چونكە بۆ بابەتى
 سىستىمى يەكەتى سۆفیهت بەرانبەر كوردو ئازەر، لە و قۇناغەى جەنگى دووهدا،
 تەرخان كراون. شایەنى باسە ئو حەفدە لا پەرەیه هیند خویتراونەتەو و هیند
 سەرنجیان لەسەر نووسراو و هیند بۆ وینەگرتن یا بۆ هەر مەبەستىكى تر لە
 مەبەكە دەرەمیتراون كە بەشیکیان پەپپووت بوون و پىزى دانانەو هیان لەناو
 مەبەكەدا تەواو شیتوینرا بوو. وا لە خوارەو بەلگەنامە هەرە گرنەگانیان، تاییەت
 نەوتەمیان كە لە رووى ناوەرۆكەو دووپات بوونەو هیان تیدا نییە، وەك خۆیان
 حەكیمە كوردی، لەبەر دپاویى چەند شوینىكى لا پەرەگانیش ناچار بووین ئو
 پەتەنە بپەتەن كە شوینەگانیان لە بەلگەنامەكاندا دپاوە.

ئوۋەم بەلگەنامەى ئىم زىنجىرەى لە بالتويزخانەى برىتانىيەو لە تاران پۆزى
 یزەى كانوونى دووهمى سالى ۱۹۴۲ نۆردراو بۆ وەزارەتى هەندەرانى برىتانى
 ە ئەندەن، برىتییە لە دوو بەش، بەشى يەكە ميان سەعات یازدەو چل دەقیقە
 جیردراو و بەشى دوو مەشيان سەعات دوو و نیوى هەمان پۆز نۆردراو، وا لە
 حورەو دەقى وەرگىتپاوى هەردووك بەشەكە پێشكەش دەكەین:

بەشى يەكەم:

بەشى يەكەمى ئو بەلگەنامەى برىتییە لە چوار خال، كە لە لا پەرەیهكى
 گەردەى دوو دیویدا تۆمار كراون، ئەمەيش دەقى وەرگىتپانەكەیانە:
 ((لە ئێرانەو،

لە تارانەو بۆ وەزارەتى هەندەران،

سێرپ. بۆلارد،

ژمارە ۷۶،

۱۵ى كانوونى دووهمى ۱۹۴۲،

وینەى بۆ:

حوكمەتى هند ژمارە ۳۶،

قامبەرە ژمارە ۱۳،

به‌غدا ژماره ۲۳،

نه‌نقاره ژماره ۱۱،

نقد په‌له⁽¹⁹⁾

تکایه وینه‌ی ئەم نامە یه له‌گه‌ڵ بروسکه‌ی ژماره بیست و پینجمدا بنیرن بقو
کوبیه‌شیف.

نیشانه به هەردووک بروسکه‌م ژماره ۴۲ و ژماره ۶۸،

۱- بالۆیزی تورکیا (له تاران- ک.م.) و حوکمه‌تی ئێران پۆژی سیازده‌ی کانونی
دوهم به ره‌سمی پێیان پاگه‌یه‌ندرا که کورده‌کان ره‌زانییه‌یان داگیر کردووه‌و
هه‌رمانبه‌ره ئێرانییه‌کان له‌وئ هه‌لهاتوون. هەردووک لایان به پێویستی ده‌زانن
(له په‌زانییه- ک.م.) ئینزار چاپ بدریت، به‌لام به‌وانه‌ ناوه‌رۆکی نه‌و
بروسکه‌یه‌ی کۆنسولی حوکمه‌تی خاوه‌ن شکو له ته‌وریزه‌وه ناردوویه‌و له
سه‌ره‌وه ئاماژه‌ی بقو کراره‌. به‌ر له‌ بینینی نه‌و بروسکه‌یه له بالۆیزی سۆفیه‌مه
پرسی که ئایا نه‌و ئاگاداری هه‌واله‌کانی ره‌زانییه‌یه، له وه‌لامدا گووتی: حاکمی
شار ئیستیقاله‌ی کردووه‌و نه‌وئ جی‌ه‌یشته‌وه‌و نه‌و ده‌نگوباوئیکی وای
بلاوکردۆته‌وه، گووتیشی ئیستاکه له‌وئ ته‌واو هیمنه. هه‌رچی بالۆیزی تورکیو
حوکمه‌تی ئێرانه له‌و به‌وايه‌دان بارودۆخه‌که به‌و جۆره نییه وه‌ک رووس
ده‌لێن و نقد به‌لگه‌ش هه‌ن که نه‌وه ده‌سه‌لمێنن.

۲- ده‌می‌که ئاماژه‌م بقو نه‌وه کردووه که نه‌وه‌ی رووس ده‌یلێن گوايه نه‌وان ده‌ست له
کاروباری ناوخۆ وه‌رناده‌ن ته‌واو پێچه‌وانه‌ی نه‌وه‌یه که ئیتمه ده‌یزانین. سه‌رمه‌تی
ئیحتیلال دوا‌ی نه‌وه‌ی چه‌کی جه‌ندرمه‌و پۆلیسی شاریان دامالێ قایل نه‌بوون
هاریکاری بکه‌ن بقو دامرکانده‌وه‌ی ئاژاوه‌که. له ئازه‌ریايجان کاریه‌ده‌ستی بن
که‌لکیان داناوه‌و رێگه‌ی به‌په‌لایان داوه‌و له‌وانه‌یشه هانی بده‌ن.

۳- به پێی قسه‌ی وه‌زیری هه‌نده‌رانی (ئێران- ک.م.) بالۆیزی سۆفیه‌تی پێی
گوتووه تاوه‌کو ئیسته چه‌ند جارێک بروسکه‌ی ناردۆته مۆسکو ده‌رباره‌ی نه‌و
داوايه‌ی ئێران که رێگه‌ی پێ بدریت ژماره‌ی جه‌ندمه‌رکانی له ناوچه‌که‌دا نقد
بکات، به‌لام تاوه‌کو ئیسته وه‌لامی وه‌رنه‌گرتۆته‌وه. بالۆیزی (سۆفیه‌تی له

(19) له ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا خه‌تێک به‌ژێر (نقد په‌له) که‌دا هاتووه.

جیران ک.م.) هیچ ناتوانیت کار بکاته سەر بەرپرسیانی سۆفیهات لە
 عزمربایجان، تەنانەت وەک پێتووستیشە ئاگاداری وەزەعەکی ناوە، ئەوەش
 تەقەزەت کە ئایا مۆسکۆ خۆی ئەو سیاسەتە دادەپێژێت کە پێتووستە (لە
 خۆجەگەدا- ک.م.) پەپەرە و بکریت، ئەوان ئامادەن بۆ پەرە و پەشت گوێی
 خەن گەر هەلۆیستیککی واکەل دیدیاندا بگۆجێت، بەلام بە هەر حال
 زەحمەتە بەرپرسی کاربەدەستە ناوچەییە سۆفیهاتیەکان (لەوێ روو
 حەت- ک.م.) وە پەشت گوێ بخێت.

١- یەکەم: بەرپرسە سۆفیهاتیەکان رێگەیان نەدا هێزەکانی سوپای ئێران بنگە
 خۆیانمان هەبێت نەک لەو ناوچانە ئێراندا (کە بەدەست ئەوانەوێ) بەلکو لە
 مەمور ئەو ناوچانە تریش کە وەتەنەتە باکووری قەزوین- تاران-
 مەشەدمو، وێرایی ئەو ئێرانییەکان تەنانەت مافی ئەوێشان نییە خۆیان
 بە تەنها لە رێگە جەندەرمە و ئاسایشی ناوچەکە داڕێژن بکەن.

دووەم: بە درێژایی چەند هەفتەیەک دواى داگیرکردن (سۆفیهاتەکان- ک.م.)
 یەکێکێک نەدەدایە جەندەرمە و پۆلیسی ئێرانى چەک هەلبگرێ. حوکمەتی ئێرانى
 یەکێکێک ئەو شێوازە سۆفیهاتیەکان لەم بوواریدا پەپەرەیان دەکرد تەنها بە
 سەت جەندەرمە و ژمارەیان بەپێی شوێنە جیاوازەکان دەستنیشان کردبوو،
 هەجری پۆلیسە هیچ تەحیددیک بۆ ژمارەیان دانەنرابوو، تەقەزە نییە فەرمانیان
 حە ژمارەى جەندەرمە لەو پێژە بە کەمتر بێت کە سەرەتا لەسەری پێککەوتبوون.
 حە سوپای خۆمە کە تەحیددی ژمارەى پۆلیس نەکرابوو چونکە هیچ
 یەکێکێک نەدەدایە نووسراوە دەریارەى ئەو بابەتە نییە لە چەند خشتەپەکی
 جە جەوت بەولایە کە لە چەند شوێنێک ئاماژە بۆ ژمارەیان کراوە. هەرچۆن بێت
 مەگەر سۆفیهاتەکان بە راستی بیانەوێت، وەک دەڵێن، یاریدەى حوکمەتی ئێران
 سە ئەوساکە هیچ هۆیکە پەسەند لە ئارادا نابێت رێگە نەدرێت ژمارەى
 حەرمە زۆر بکریت، تاییبەت لەو ناوچانەدا کە هەموومان دەزانین هێمن نین و
 سەرخەش لە وجوودی هێزی سەریازی، بە هەمان دەستور هیچ ماناشی نییە
 حەرمەن بێرێت دەریارەى کەم کردنەوێ تەنانەت ژمارەى پۆلیسیش. فەرمانی
 کەم کردنەوێ ژمارەى پۆلیسی تەوێز لە چوار سەدەوێ بۆ دوو سەدو پەنجایە

کاتیڤدا ده رچوو که به پتی راپورته کانی کزنسولی خاوهن شکو کورده کان بی
 په روا به تفهنگه وه و ته نانه ت به په شاشیشه وه هاتوچویان ده کرد.
سییه م: په هبه رانی کورد بردرانه باکو بی سهردانیکي پوښنیریی⁽²⁰⁾، وا دیاره
 نوو زوو ده عوه ت و ده عوه تکاری ده کرتیت.

چواره م: هر چه نده به لگه ی ته واو ده ربارهی نه م خاله به ده سته وه نییه، به لام
 گومان له وه دا نییه که به گشتی نه فسه رو قومیسه ری سؤفیه تی نه و تو هه ن، نه گهر
 ده زگا فهرمییه سؤفیه تییه کانیش نه بیټ، نه وان هر که مینه کان دژی حوکمه تی
 ناوه ندی و کرتیکاران دژی پاره داران و باج ده ران دژی میری و تورک زویان دژی فارسی
 زویان و راستیکه، هه موو مه یلنکی په کته گرتن هان ده دن.

به شی دووه میش دیت.

وینه ی لی نیردراوه بؤ کویبه شیف به ژماره هه شتاو پینجی وه زاره تی
 هه نده ران)).⁽²¹⁾

به شی دووه م:

به شی دووه می هه مان به لگه نامه بریتییه له پینج خال که له لاپه په یه کی
 گه وره ی دوو دیویدا تو مار کراون و نه می لای خواره وه یش ده قی
 وه رگیتدراوه که یانه:

((له نیرانه وه،

له تارانه وه بؤ وه زاره تی هه نده ران،

سیر پ. بؤ لارد،

ژماره ۷۶، به شی دووه م،

۱۵ ی کانونی دووه می ۱۹۴۲،

نقد به په له

(20) له ده قی به لگه نامه که دا ده لیت: ((on a cultural visit)).

(21) N.A., F.O., 371/31388, Eastern 1942, Persia File No. 21, From Persia, From Tehran to Foreign Office, Sir R. Bullard, No.76, Reported to Government of India No. 36, Cairo No. 13, Baghdad No. 23, Angora No. 11, Most Immediat, P. 37.

— سهرتا له وېړوايه دا بووم كه حوكمته تي سؤفيه تي گشت كړششيكي سهره كيي
خړي بؤ دابهش كردني ئيران دوا دهخات بؤ دواي قؤناغي كشانه وه و خړي به
مهلسه نگاندي وه زعه كه وه و پيدا كردني سيخوړه وه خهريك دهكات. هرچؤن
ييت رووداوه كاني نه م دواييانه ي نازهر يايجان نامازه بؤ نيازي دوورتر دهكهن،
لعلنه يشه نه وه ي من ده يلئيم به زه بري فشاري چهند هؤيه كي وهك نه مانه ي
لاي خواره وه روو بدات:

په كهم: سهرگه وتن به سهر نه له مانيدا، نه وه ي نهك ته نها سهنكي رووسيا له
پخي هاوپه يمانه كاندا زؤر دهكات به لكو ده شبېته هؤي نه وه ي زؤر حسيتب بؤ
تيرن نهكات.

بووه م: پته و كردني جيگه پتي رووسيا له پؤژه لاتي دور⁽²²⁾.

صنيم: له نزيكه وه زانيني ههره س هيناني ده ولته تي ئيراني.

چولرم: دلسؤزي به ريتانييه كان بؤ حوكمته تي ئيران كه بووه هؤي نه وه ي
پخي كورد نه گرين، نه وه ي ده رفته تي بؤ رووسيا په خساندووه كه خړي به
مؤستيان له قه له م بدات.

٦— هرچؤن ييت هؤ بزوينه كاني سياسه تي سؤفيه تي به رانېهر نازهر يايجان بووه
هؤي ئالؤز كردني بارودوخه كه و نه وه يش به مخرجيك چاره سهر ده كريت نه گهر
ييتوو له باكوور په فتار له گه ل حوكمته تي ئيراندا بكريت به و شيوازه ي ئيمه له
باشوور په فتاري له گه ل ده كه ين، واتا ريگه ي بدرتتي چهند به پتويست ده زانن
هيند جه ندرمه و پؤليسيان هه بيت كه پشت نه ستوور بن به هيزيكي سهر يازي
له بار. نه گهر نه وه به س بيت بي هاريكاري، يا هيچ نه بيت بي ده ست
تيوهر داني به رپرسان ي سؤفيه ت...⁽²³⁾ حوكمته تي سؤفيه تي حه ز ناكات نه و

(22) وهك ده زانين له و پؤژانه دا كؤمونيسته كاني چين به سهرؤكايه تي ماوتسي تؤنگ له گهرمه ي
خه باتدا بوون و جي پتي شان كاي شيكبان شلقو كرده وو.

(23) ليزره دا له نير دوو كه واني گهره دا نووسراوه (grp. Undec) كه مه به ست له و په بلتت بزمان
نه خوئيندرايه وه، دياره له بالؤيزخانه ي به ريتاني له تاران نه وه ي په شنووسي به لگه نامه كي چاپ

دهسه لاتە كه مەيش بداته حوكمەتى ئىران، بۆيەكا بە پتووستى دەزانم
حوكمەتى خاوەن شىكۆ ئەو بابەتە لەگەڵ حوكمەتى سۆڤيەتيدا، لەسەر بنەمای
زانبارییەكانى توركو كونسولخانەى خاوەن شىكۆ لە تەرەپى، بوورۆژنەیت.

۷- ھەراو بگرەكەى ئازەربایجان زىانى زۆرى بە ئیمەيش گەياند، بەلام ئەو
پاستییەى پتووستە وەبەر چاوبگریت ئەو یەكە حوكمەتى سۆڤيەتى
چاوەپوانى شتىكى وەها نەبوون...⁽²⁴⁾. ئەو ھەلۆستەى من پيشنیارم کردووە
پشت بەو سەرنجانە دەبەستیت كە لە پەرەگرافى داھاتوودا باسم کردوون لە
خالى ھەشتەمدا- ك.م.).

۸- یەكەم: ھاندانى كورد لە باكوور بارى سەرشانى بەرىتانىيەكان لە باشوور
قورستر دەكات. بە ھەمان دەستوور كار بە دەستە سەربازییە ئىترانىيەكان
دەترسین بەردەوام بن لەسەر كارە سەربازییەكانیان بەرەو باكوور نەب
رووسەكان بگەونە ھاندانى كورد دژيان (زۆر باشە. كورد ئىستا ھەست دەكەن
كە تەنھا رووسیا دۆستى ئەوانن)⁽²⁵⁾.

دووەم: حوكمەتى توركى تەنانت لەو ھەيش پتر نیازەكانى سۆڤيەت شپەزەى
دەكەن (ھەرچۆن بێت ئیمە لەمەدا ناتوانین پشت بە تورکیا ببەستین، ئیمە
شەپمان لەگەڵ ئەلەمانە بۆيەكا دەتوانین- ھیچ نەبێت لەم قۇناغەدا- تورکیا
وەپشت گۆی بخەین).

سێیەم: بۆچوونىكى وەك ئەو ھەى ئازەربایجان، لەلایەن رووسەو، ھان دراوون بۆ
ئەو ھەى لە ئەنجامدا وڵاتەكەیان بخڕیتە سەر رووسیا دەبێتە ھۆى لەكار خستنى
وہزارەتى جەنگى ئىران كە خۆى لە خۆیدا ناتوانیت بەرەنگارى كیشە

کردووە لەو شوێنەدا شتىك ھەبوو بۆ نەخویندراو و تەو بۆيەكا ئەو تېبىنىيەى داناو، ئیمەيش بە
ناچارى ئەو خالانەمان داناو.

(24) ديسانەو لە دەقى بەلگەنامەكەدا ھەمان دور و شە خراونەت نۆ دوو كەوانى گەرەو بۆ ھەملر
ئەو مەبەستەى لە پەراوێزى پيشوودا روونمان کردۆتەو.

(25) لە دەقى بەلگەنامەكەدا وا ھاتووە:

(Excellent. Kurds will now realize that Russia their only friend)).

حسوكىيەكانى وەك پاراستنى ئاسايشى ھەموو ناوچەكان بېيتەو (ھوكمەتى سىر بە ھەر حال و بەرانبەر بە ھەر شتىك تەواو بىن ھودەيە ئىتر بۆچ دەبېت ئىمە ھىكسزى لەشكرىك بىكەين كە لەوانەيە لە دوايىدا دژى خۇمان بەكار بەيتىرت).

چولرەم: لەوانەيە ھەراوبگر بە جۆرىك تەشەنە بسىنىت كە كار بىكاتە ھىل و سىمىنەكانى پىئوھندى ئىنگلىز-رووسى (ئەم پىگايانە كەمتر بايەخيان بۆ ئەم سەلەبە ھەيە چونكە سەرگەوتنەكانمان لە باكوورى رووسىادا دەبنە ھۆى ئوھى خومەلو چەكى زۆرتر لە رىگەى مورمانسكەو⁽²⁶⁾ بۆ رووسيا بنىردىرت. ھەرچى ھىزىرەى ھىلەكانى پىئوھندى ناوچەكەى ئىمەيە دەتوانىن وەلام بەدەينەو. لەم جورمەنا تاكە رىگەى بايەخدار كە لەوانەيە بىكەوتتە مەترسىيەو و لەوانەيشە سىستىمان بەو رىگەيە بېيت بۆ پتەوكردى بەرەى قەفقاس، بەلام لە پاستىدا تىمە تاتاجى شتىكى لەو بابەتە نىين، خۆ ئەگەر ھاتو پىويسىتمان پىي بوو نىرساكە سۆفەتپىيەكان كوردەكان ناچار دەكەن ھىمن بن).

پىنجەم: ھەر گىرە شىوئىيەك لە باكوورى باكوورى پۆژئاواى (ئىران-ك.م.) كە سەتوچە ھەرە زەنگىنەكانى ئەم ولاتەن، دەبېتە كۆسپ لەبەر دەم ھەولەكانماندا خەجىزەندەوھى ژيانى ئابوورى ئىران (چ دەكرىت لە حالەتتىكى وەھادا ؟، لەوانەيە سىرتىكى بە توانا شتىكى باش بېت بۆ بەرىتانىا...)⁽²⁷⁾.

— كاتىك كاربەدەستانى ئىران...⁽²⁸⁾ رازى بن لە سىياسەتى سۆفەت بەرانبەر ولاتەكەيان ئەوساكە بە ئاسانى دەتوانم ئەوھيان وەبىر بەيتەو ھەر كاتىك پەيمانەكە مۆر بىكرىت بۆ ئەوان ئاسانتر دەبېت لەگەل سۆفەتپىيەكاندا گەتوگۆ دەربارەى ئەمەو ھەر بابەتتىكى تر بىكەن.. بە داخوھە وەزەى ئازەربايجان كار

(26) مورمانسك: يەككە لە بەندەرە گزنگەكانى باكوورى رووسيا، لە جەنگى دووھەمى جىھاندا، دواى ئوھى سىكرى ئەلەمانىيە نازى توانىيى زۆر لەو ناوچانەى باكوورى داگر بىكاتو تەنانت بىشگاتە قەراغ شارى لىتىنگراد پەتەرسبورگ) و ئابلقوھى بىدات، سەنگى ئەو بەندەرە ھىندەى تر گەورە بوو چونكە بەشى سەرەكىيى بىردەكانى ھاوپەيمانان لەوتوھ دەگەيتىرنلە سوپاى سۆفەتپىيەتى و شارە ئابلقوھە دلەوھەكانى ئەو ولاتە.

(27) دىسانەوھە ھەمان دوو وشە (grp. Undec) خراونەتە نىوان دوو كەوانەوھ.

(28) دىسانەوھە ھەمان دوو وشە خراونەتە نىوان دوو كەوانى گەورەوھ.

ناکاته سەر بەرژە وەندییەکانی ئێران بە تەنھا، بە لکو کار دەکاتە سەر
نێمەیش.

(وێنەی ئەم بەشی دووەمە دەدرێتە کۆبیەشیفیش - ژمارە ٨٥).⁽²⁹⁾

ژمارە یەکێ ئۆر لە لێپرسراوان و دەزگا فەرمییەکانی حوکمەتی بەریتانی بە
بایەخەو ئەم پاپۆرتە ی سێر پ. بۆلارد دەخوێننەو و پاپۆچوونی خۆی
دەربارەی خالەکان و هەلسەنگاندن و دیدەکانی دەردەبەین⁽³⁰⁾.
هەر هەشت خالی دوا بە لگە نامەی ئەم بەشی هەمان فایل بایەخیان وە
وەرچەرخانیکی خێرای تر لە بارودۆخی ورمێداو هەلۆیستی بەریتانی و
سۆڤییه تەکان بە رانبەری ئۆرە، ئەمە ی لای خوارەویش دەقی وەرگێڕدراوی نە
خالانە یه:

((ی ٣٤/٢١/٣٣٢،

شفرە،

بۆ ئێران،

لە وەزارەتی هەندەرانەو بۆ تاران،

ژمارە ١١٦،

٢١ کانوونی دووەمی ١٩٤٢،

وێنەی ئی درلوه تە:

ئەنقەرە ژمارە ١٤٩،

کۆبیەشیف ژمارە ١٣٠،

حوکمەتی هند ژمارە ١٣٤٩،

بەغدا ژمارە ٨٤،

قاھیرە ژمارە ٣٨٤.

29) N.A., F.O., 371/31388, Eastern 1942, Persia File No. 21, From Persia, From
Tehran to Foreign Office, Sir R. Bullard, No.76, (part 2), 15th January, 1942, Most
immediat, PP. 39-40.

30) Ibid, PP. 41-48.

- ١- بروسکەى ژمارە حەفتاو شەشتان (دەربارەى رووداوەکانى ئازەربایجان و کوردستانی ئێران). ئەمەى لای خوارەووە بریتییه لەو یادداشتەى پۆژى بیست و یەکی کانوونی دووهم ئاردوومە بۆ ئالۆیزی سۆفیهى (لە لەندەن - ک. م.).
- ٢- پاپۆرتەکان و پادەگەییەن کە کوردو ئەرمەن و ئاشوورییهکانى رەزانییه لیژنەیهکیان دامەزاندووە بۆ لابردنى فەرمانبەرەکانى حوکمەتى ئێران و دامەزاندنى حوکمەتێکى سەرپەخۆى ناوچەیی⁽³¹⁾.
- ٣- حوکمەتى سۆفیهى لەگەڵ ئەوەدا یە کە زۆر پێویستە هیمنى و ئاسایشى گشتى هەموو ئێران بپارێژێت. ئەگەر هاتوو بەرپەللاى بەردەوام بوو لەوانە یە حوکمەتى هەردوو لامان ناچار بن تەدەخول بکەن بۆ دابین کردنى ئاسایش، ئەو کارەى دەبیته هۆى خەریکبوونی هێزێکى چەکدارى زۆر کە لەوانە یە لە شوێنى تر پێویستمان پێى بێت.
- ٤- وێرپای ئەوە تەشەنەسەندنى ناشارامییهکى لەو جۆرە وەک ئەنجامى بێ دەسلەلاتى حوکمەتى ئێران لە بواری پاراستنى ئاسایشدا لەوانە یە خراپ کار بکاتە سەر ئەو پڕۆگرامەى یاریدەى جەنگی پێویستیان پێدا دەنێدرێت بۆ یەکیهتى سۆفیهى، ئەگەر ناشارامیى ناوچەکانى ئازەربایجان و کوردستانی ئێران بگێرێتەو ئەوە، بێگومان، کار دەکاتە سەر هەندێ ئەو کەلوپەلە سەریازیانەى دەگەنە یەکیهتى سۆفیهى.
- ٥- لەوەیش پتر حوکمەتى خاوەن شکۆى بەریتانى سلّ لەوە دەکاتەو ئەو پاپۆرتانەى باسى ناشارامیى تەوڕیزو پەزانییه دەکەن ببە هۆى ناپەزایى توندی حوکمەتى تورکیا چونکە ئەو رووداوانە لە ناوچەیهکى زۆر نزیک لە سنوورى ئەوەوە روو دەدەن. لە گۆشەنیگای ئەو بەرژەوهندیانەشەو کە ستالین لەکاتى گفتوگۆکانى مۆسکۆدا باسى کردن پێویستە پشتى حوکمەتى تورکیا، وەک سەنگەرێک دژی ئەلەمانیا، بگێرێت، بۆیه کە بە پێویستى دەزانم ئاماژە بۆ ئەوە بکەم کە بە پێى مەترسیی سێر ه. کناچبول - هەگینسین وەزعی ئێستەى کوردستانی ئێران گەورەترین کۆسپە لەبەردەم چاکبوونی

(31) لە دەقی بەلگەنامەکەدا وایە: هاتوو:

((and setting up independent local government in their place))

پێوهندییهکانی نێوان تورک و سۆفییه. تورکیا، له بهر مهوقیعی جوگرافی، بێ ئەندازه مه بهستیه هیچ ئال و گۆپێک له وه زعی ئازهریایجانی ئێراندا روو نه دات. بۆیه کا ژۆر مه بهسته ئه مه ترسییهی تورکیا کۆتایی بێت، چونکه ئه گه ر وا نه بێت ئه وه کار ده کاته سه ره مه موو سیاسه تی ئه و ولاته به رانه به ر جه نگو له وانه یه ته نانه ت کار بکاته سه ره مه لۆیستیشی به رانه به ر هێرشی ئه له مان.

۶- حوکمه تی خاوه ن شکۆ باش هه ست به ئه رکی سه رشانی حوکمه تی ئێرانی ده کات که پێویسته ئاسایشی ناوخۆی هه موو ولات به یارێزێت، هه روه ها باشیش له وه گه یشتوه که حوکمه تی سۆفییه تی ناتوانێت رێگه بدات حوکمه تی ئێران هێزه کانی خۆی بنێرێت، یا رێگه بدات هێزه کانی جه ندرمه بگه پێنه وه ئه و ناوچانه ی له لایه ن سوپای سۆفییه ته وه داگیر کران، به لکو فه رمان دراوه ته ده سه لاتێ کارگیریی ته وریژو ره زانییه که ژماره ی پۆلیسی ئه و دوو شاره که م بکریته وه تا نیه ی ژماره ی ئیسته یان.

۷- ئه گه ر ئه مه واقعیی حال بێت ده توانم پێشنیار بکه م که حوکمه تی سۆفییه تی ئه وه وه به ر چاو بگریێت که له به ر ئه وه ی حوکمه تی ئێران پێویسته ئاسایش بگه پێته وه بۆیه کا ده بێت رێگه ی بدرێت چه ند بۆ ئه و کاره پێویسته هیند جه ندرمه و پۆلیسیان له ئازهریایجان و کوردستان هه بێت و ده بێت رێگه یش بدرێت ژماره یه کی باش سه رباز بۆ جێبه جێ کردنی ئه و مه به سته پشتیان بگرن. هه روه ها پێویستیه فه رمان بدرێته به ره برسانی سۆفییه تی بۆ ئه وه ی له و ناوچانه دا، له پێناوی دا به ن کردنی ئاسایشدا، هاریکاری له گه ل ئێرانییه کانه دا بکه ن.

۸- به رانه به ره وه ی بالۆیزی سۆفییه تی ئه م پێشنیارانه بگه یینێته حوکمه ته که ی ده یه ویت به لێنی ئه وه بدرێت که حوکمه تی به ریتانیش په یره ویی هه مان سیاسه ت بکات له و ناوچانه ی (ئێراندا - ک.م.) که له لایه ن ئه وه وه داگیر کران. له کۆتاییشدا ده رباره ی ئه وه ی له م بوواره دا پێوه ندیی به حوکمه تی تورکیا وه مه یه ئه و ته علیمات نێردراوه بۆ بالۆیزی حوکمه تی خاوه ن شکۆ له ئه نفه ره که له م باره یه وه پێشنیاری نزیک که وته وه ی تورک له سۆفییه تیان بۆ بکات⁽³²⁾.

(32) N.A., F.O., 371/31388, Eastern 1942, Persia File No. 21, E 332/21/34, Cypher, To Persia, From Foreign Office, To: Tehran, No. 116, 21st January, 1942, Reported

پۆڭى بېستويهكى شوباتى سالى ۱۹۴۲ ئەنقۇنى ئىدىنى ۋەزىرى ھەندەرانى
 ھەيتانى ئەم بەلگەنامەيە دەنئىرئىت بۆ ۋەزىرى ھەندەرانى سۆڧىيەتى، ئەۋىش بە
 خەمەكى تايىيەتى سوپاسى ئىدىن دەكات⁽³³⁾.

نوا بەدۋى ئەمانە لە ھەمان فايلدا ئەم نامە دە خالەيى بالتۆيزى بەریتانى لە
 نەقەرەۋە ئاردوۋىيە بۆ ۋەزارەتى ھەندەرانى بەریتانى لە لەندەن ھەلگىراۋە،
 نەمى لای خوارەۋە دەقى ۋەرگىڭدراۋى ئەۋ نامەيەيە:

((بە شفرە،

لە تورکياۋە،

لە نەنقەرەۋە بۆ ۋەزارەتى ھەندەران،

سىر. ھ. كىتاتچىبول - ھوگىسئىن،

ژمارە ۹۴،

۱۴ى كانۇنى دوۋەمى ۱۹۴۲،

ۋىتەنى لى دراۋەتە:

تاران ژمارە ۶،

بەغداۋ قاھىرە ۋە ھوگمەتى ھىند.

۱- نىشانە بە بروسكەكانم ژمارە ۲۹۱۶ ۋ ۰۶۹ ۋەزارەتى ھەندەرانى (تورکيا-
 ك.م.)، پۆڭى دەى كانۇنى دوۋەم سىيەم يادداشتى ۋەبىرھىتەرەۋەى⁽³⁴⁾ بۆ
 ئاردوۋم.

۲- ۋەك لە پەرەگرافى دوۋەمى بروسكەى ژمارە ۲۸۳۹مدا سەبارەت بە (سنگ
 فراۋانىيى)⁽³⁵⁾ سۆڧىيەتى ئامازەى پىن كراۋ لە پەرەگرافى دوۋەمى بروسكەكى
 تۇدا دەرھەق تەسرىحەكى م. مۆلۆتۇڭ كە باسى ئەۋ دەۋەتە دەكات كە

to Angora No. 149, Kuibyshev No. 1130, government of India No. 1349, Baghdad
 No. 84, Cairo No. 384, PP. 49-50.

(33)Ibid, P.51.

(34) Aide- memoire زاراۋىكى فەرەنسىيە بە واتاى (مذكرة تأكيد) دىت.

(35) لە دەقى بەلگەنامەكەدا ۋەشەى دلفراۋانىيى ((toleration)) بەۋ جۆرە لەنئوان دوو جۈوت كەۋانى
 پچوۋكا ھاتوۋە مەبەستى جۆرە گالتە پىن كرىنىك، يا پاگەياندنى پىچەۋانەى ئەۋ ۋەشەيە.

سۆڤىتىيەكان بۇ سەردارەكانى كوردىيان كرىوۋە كە بچنە باكۇ پىنجىشيان بە ناو ناويان ھاتوۋە ۋەك دەشلىن باسى نەخشەى سەربەخۇى كوردىيان كرىوۋە خەلاتەكەشيان برىتى بوۋە لە تەنگىك دەستىك جلو بەرگۈ سىتىگ بىتەل (لاسكى)، دەشلىن كە گەپاۋنەتەۋە رەزائىيە سەدان كورد بە ئالەى (كوردستان - ك.م.) ۋەيىنەى ستالين ۋە مۇلتۇقۇف ۋە دروشمى (ھەر بىر بەلشەڧىزم) ۋە پىشوازيان كراۋون.

۳- بە پىى دەنگوباسە دوپپات كراۋەكان لە باكۇ بىپار دراۋە كۆمىتەبەكرى ناۋەندى (ىزگارى)⁽³⁶⁾ دابەزىنىت بۇ ئاۋەى بىتە بىنەماى دامەزىننى دەۋلەتى سەربەخۇى كورد.

۴- ۋەك دەلىن كۆبۈنەۋەى تر لە رەزائىيە ساز كراۋە بۇ سۆيىندخولرىنى سەربەخۇى لە لايەن ئەندامە كوردو ئەرمەن ۋە ئاشوورىيەكانى كۆمىتەى ناۋىراۋە ۋە دەشلىن دە ھەزار كەس بەشدارى ئە كۆبۈنەۋەىيان كرىوۋە بىپارىيان داۋە ئەگەر (بە خۇشى - ك.م.) دەسەلات نەدرىتە كۆمىتەى ىزگارى ئەۋساكە بە زەبرى چەك ۋەرى دەگرن. ۋەك دەشلىن ناھەزائى ئەۋپىلەزە توۋشى ئەزىت ھاتوۋن.

۵- دەنگو باسە دوپپاتكراۋەكان كە لە پەرەگرافى يەكەمى بروسكەى تارانى ژملە چلو دوۋدا ئامازەى بۇ كراۋە ئەندامانى ھۆزە كوردو ئەرمەن ۋە ئاشوورىيەكلى (پەزائىيە - ك.م.) بە لايەنى كەمەۋە دە ھەزار تەنگىيان ھەپە.

۶- دەلىن بەرپىرسانى سۆڤىەتى گوى نادەنە ۋەپسبۈۋنى خەلكى (سەرب ئىران - ك.م.) ۋە تەنەت لەۋەش زىاتر ئەۋ تاۋانبارانەيان ئازاد كرىوۋە كە كاتى خۇى لە لايەن ھۆكەمەتى ئىرانەۋە بەند كرابوۋن.

۷- ۋاش باۋە كە موخابەراتى سۆڤىەتى⁽³⁷⁾ لە باكۇ سەردارەكانى كوردىيان پاسپاردوۋە كە پەتا بەرنە بەر چەك ئەگەر ھاتوۋ پۇلىسى ئىرانى ھەۋلىن.

(36) دىسانەۋە لە دەقى بەلگەنامەكەدا ۋەشەى ىزگارى ((deliverance)) خراۋەتە نىۋان بوۋ جۈۋە كەۋانى پچۈۋكەۋە.

نا چه کیان بکن. دهنگوبایکی واش هه یه که دهسته ریگرو جه رده کان به تاو شاری ره زانییه و دهورو به ریدا بللو بوونه ته وه.

۸- وهک ده لاین هیزه چه کداره سؤقیه تییه کان ده سلاتی ته وای پروپاگنده یان له نازه ربایجانی ئیران پی دراوه و بقو نه مبه سته یش راپرتی زور بللو ده که نه وه ده رباره ی نه وه ی بارودوخی تورکه کانی نازه ربایجانی روسیا گه لیک باشه.

۹- وینه ی یادداشته دوپات کراوه کانتان له ریگه ی جانتای دیپلوماسییه وه بقو ده نیرین.

۱۰- تکیه وینه ی بروسکه ی ژماره پینجیشم بنیرن بقو کوییه شیف. (وینه ی به پی ژماره نه وه تویه کی وه زاره تی هنده ران ده دریته کوییه شیف)⁽³⁸⁾.

به شی زوری به لگه نامه کانی دواتری نه م فایله بقو بابه تی خالی هه شته می هه لگه نامه ی پیشوو، واتا بایه خ دان به پروپاگنده ده رباره ی باری چاکی نازه ربایجانی سؤقیه له نازه ربایجانی ئیران، ته رخان کراون⁽³⁹⁾، وپرای بیه خ دانی تورکیا به سیاسه تی سؤقیه ت به ران به ر کوردی ئیران⁽⁴⁰⁾.

(37) له دهقی به لگه نامه که دا G.P.U ها تووه که له K.G.B. ی روسییه وه ها تووه، واتا ((گرمیته ی پلرستنی ئاسایشی ده ولت)) که له سه ره تای شوپشی ئوکتوبری سالی ۱۹۱۷ دا وهک ده زگایه کی نه منی دامه زینرا، له پوژگاری نه رمانره وایی ستالیندا بووه ده زگایه کی داپلوسینتری که م هاوتا له سه رانسه ری جیهاندا.

(38) N.A., F.O., 371/31388, Eastern 1942, Persia File No. 21, Cypher, From Turkey, From Angora to Foreign Office, Sir H. Knatchbull- Hugessen, No.94. January 14th, 1942, Reported to Tehran No.6, Baghdad, Cairo, government of India, PP. 52-53.

(39) Ibid, PP. 54-70.

(40) Ibid, PP. 71-83.

رۆژنامه بیانیه‌کان چۆن باسی مه‌هاباد و ره‌نگدانه‌وه‌ی

مه‌هابادیان کردووه؟

به‌لگه‌نامه نه‌ینیه‌کانی حوکه‌تی به‌ریتانی تیشکیان خستوته سه‌رگه‌لیک لایه‌نی بایه‌خداری ئه‌م بابته. یه‌که‌م به‌لگه‌نامه‌ی فایلیکی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانی که ۱۳۲ لاپه‌ره‌یه‌و ته‌رخان کراوه بۆ کێشه‌ی کورد له‌ سالی ۱۹۴۶دا بریتیه له‌ نامه‌ی بالۆیزی به‌ریتانی له‌ قاهره بۆ خودی سی‌ ئیرنیست بیثنی وه‌زیری هه‌نده‌ران⁽⁴¹⁾ که تیدا باسی وتاریکی پۆژنامه‌یه‌کی میسری به‌ زویانی فره‌نسی ده‌کات ده‌ریاره‌ی پرسی کورد که پۆژی بیستی مایسی سالی ۱۹۴۶ بلۆی کردۆته‌وه⁽⁴²⁾. شایانی باسه پۆژنامه‌ی ناوبراو نه‌خشه‌یه‌کی گه‌وره‌ی کوردستانی‌شی له‌گه‌ڵ وتاره‌که‌یه‌ بلۆکردۆته‌وه‌و هه‌مووی به‌سه‌ر یه‌که‌وه وه‌ک هاوپیچ ناروون بۆ بیثن، ئه‌مه‌ی لای خواره‌وه‌یش ده‌قی وه‌رگێراوی نامه‌که‌ی بالۆیزه:

((بالۆیزخانه‌ی به‌ریتانی،

قاهره،

ژماره ۸۲۶ (۶/۲۲۸/۴۶)،

۱۲ ته‌موز، ۱۹۴۶.

گه‌وره‌م

۱- شه‌ره‌فهم‌ندم له‌گه‌ڵ هاوپیچی ئه‌م نامه‌یه‌دا وتاریکتان سه‌باره‌ت به‌ داواکارییه‌کلی کرد بۆ بنێرم که پۆژی بیستی مایس له‌ پۆژنامه‌ی (Progre's Egyptien)دا بلۆ کراوه‌ته‌وه. ئه‌وه‌ی به‌ر له‌هر شت له‌م وتاره‌دا سه‌رنج پاده‌کێشیت ده‌ریاره‌ی سنووری کوردستانه که به‌ جۆرێک کێشراوه‌ کانه نه‌وته‌کانی ئینگلیزی- ئێرانی بگرتۆته‌وه، بۆیه‌کا وتاره‌که‌ له‌وه ده‌کات پرۆپاگه‌نده‌یه‌کی سه‌ر به‌ رووسیا بیست هه‌رچۆن بیست له‌وانه‌یه‌ بیروبو‌چوونی نه‌ته‌وه‌یی ئێسته‌ی کورد بیه‌ستریته‌وه به‌ناوی جه‌نه‌راڵ شه‌ریف پاشاوه که تۆماری پێوه‌ندی به‌ به‌ریتانییه‌کانه‌وه

(41) ده‌ریاره‌ی پوخته‌ی ژياننامه‌ی سی‌ ئیرنیست بیثن بپوانه په‌راویزی ژماره ۴۹ی بابته‌ی شه‌شمه ئه‌م کتیه.

(42) Les Kurdes revendiquent leur autonomie, ((Progre's Egyptien)), 20th May, 1946.

دووووریزه، به لām بێگومان له وانه نیه له پابردودا هیچ پێوهندییهکی به روسیه هه‌بوو. من نه‌مزانێ مه‌به‌ست له‌ دیپلۆماسیه به‌ریتانییه کێیه که ناوی له ستوونی دووه‌می وتاره‌که‌دا هاتوه، به‌لام بۆچوونه‌کانی رۆژ له‌وانه ده‌که‌ن که جه‌نه‌راڵ شه‌ریف پاشا ته‌شرینی دووه‌می ساڵی ۱۹۴۵ بۆ سێر والتر سمارت (Sir Walter Smart) ی ده‌رپرێون و له‌ نامه‌یه‌مدا که ژماره‌که‌ی ۱۵۷۷ و پۆلی بیست و تری ته‌شرینی دووه‌می ساڵی ۱۹۴۵ بۆم ناردوون له‌باره‌یان ئاگادارم کردوون. ۲- وینه‌کانی ئه‌م هاوێچه‌م بۆ نه‌قهره‌و به‌غدا و تارانیش ده‌نێرم.

خزمه‌تکاری هه‌ره‌ دلسۆزتان

نیمزا⁽⁴³⁾.

ناوی دوو لاپه‌ره، له‌ هه‌مان فایله‌دا، نامه‌یه‌کی له‌ وه‌یش بایه‌خدارتری باڵۆزی به‌ریتانی له‌ یه‌که‌ته‌ی سوڤیه‌تی تێدا یه‌ که پۆلی شازده‌ی حوزه‌یرانی ساڵی ۱۹۴۶ ترموویه بۆ وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانی له‌ لنده‌ن و ئه‌مه‌یش ده‌قی وه‌رگێراوی ترموژی ئه‌و نامه‌یه‌یه:

((له‌ مۆسکۆوه بۆ وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران،

به‌ریژ. م. پیتیرسۆن،

ژماره ۲۱۰۳،

۱۶ ی حوزه‌یرانی ۱۹۴۶،

بایه‌خدار (موهیم).

۱- تکیه وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران ئه‌مانه بنێریت بۆ: تاران ژماره ۱۵۸ و نه‌قهره ژماره ۵۳ و به‌غدا ژماره ۱۷ و واشنتۆن ژماره ۱۶۱.

پۆژنامه‌ی (ترود)⁽⁴⁴⁾ پۆلی پازده‌ی حوزه‌یران ستوونێکی بۆ وتاری فاسیلیف (Vasiliev) (ئایا پرسی کورد له‌ تورکیا هه‌یه ؟) ته‌رخان کردوه.

(43) N.A., F.O., 371/52369, Eastern 1946, Iraq File No.19, Kurdish Problems: Iraq Kurdistan Relations, British Embassy, Cairo, No. 826 (228/6/46), 12th July 1946, PP. 2-4.

(44) یه‌کێک له‌ پۆژنامه سه‌ره‌کییه‌کانی پۆژگاری سوڤیه‌ت ناوی ((ترود)) وانا ((کار- العمل)) بوو که له‌ مۆسکۆ ده‌رده‌چوو.

٢- ناوهزێکی سه‌ره‌کی ئه‌و وتاره‌ بریتیه‌ له‌وه‌ی که نووسه‌ ده‌لێت هه‌رچه‌نده‌ سه‌رژمێرییه‌ فه‌رمیه‌یه‌کانی تورکیا دان به‌وه‌دا ده‌نێن که نزیکه‌ی ملیۆن و نیوێک کورد له‌ تورکیا ده‌ژین به‌لام تورکه‌کان دان به‌ بوونیاندا نانیۆ و په‌نا ده‌به‌نه‌ به‌ نه‌مرانی داپلۆسه‌ر دژی ئاواته‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانیان. وتاره‌که‌ ده‌سلێت (کوردیه‌کان ته‌نها رانه‌گۆیزاون ته‌ ناوچه‌کانی ناوه‌ندی تورکیا، به‌لکو راگۆیزاویشتنه‌ ناوچه‌کانی قارس و ئه‌رده‌هان). ده‌ریاره‌ی ئه‌وه‌ی (له‌ودیه‌و شهورای ئاسنین) وه‌هه‌ (45) روو ده‌دات شتی گه‌لێک سته‌م ده‌گێڕنه‌وه‌.

٣- له‌م رووه‌وه‌ په‌رخه‌ نه‌ په‌یمانی تورکی-عیراقی ده‌گیریت، ده‌لێن ئه‌و راپۆرت نه‌هێنیا نه‌یش که باسی په‌فتاری (حوکه‌تی تورکیا-ک.م.) له‌گه‌ڵ هه‌زه‌کانی کورد ده‌که‌ن زۆر رێگه‌یان تی ده‌چیت. پۆژنامه‌یه‌کی فارسی به‌ نای (ده‌ریا) وه‌ (46) که پشتگیری ئاواته‌کانی کورد ده‌کات و (پۆژنامه‌ی تروود-ک.م.) شتی ئی وه‌رگرتوه‌ له‌لایه‌ن پۆژنامه‌ تورکییه‌کانه‌وه‌ هێرشی کراوه‌ ته‌ سه‌رو به‌پێی ئه‌و پۆژنامه‌ سه‌رجه‌می ئه‌و شتانه‌ به‌ هاندانی سۆقیه‌ت روو ده‌ده‌ن.

٤- وتاره‌که‌ گه‌یشتر ته‌ ئه‌م سه‌رنه‌جابه‌: به‌هۆی په‌ره‌سه‌ندنی هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌وه‌ پرسی کورد له‌وانه‌ نییه‌ له‌ رێگه‌ی دامرکانده‌وه‌، یا له‌ رێگه‌ی نکوولی کرینی بوونییه‌وه‌ چاره‌سه‌ر بکړیت. وه‌رگێڕانی وتاره‌که‌تان (له‌ زوبانی رووسییه‌وه‌ بۆ سه‌ر زوبانی ئینگلیزی-ک.م.) به‌ جانتای دیپلۆماسیدا بۆ ده‌نێرم.

به‌م ژمارانه‌ی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران ٦٣٠ و ٣٦٨ و ٤٩٦ یه‌ک له‌نای یه‌ک، وێنه‌ی ئی نێردراوه‌ ته‌ تاران و ئه‌نقه‌ره‌و به‌غدا، بۆ واشنتۆنیش به‌ ژماره‌ ٨١٥ ی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران نێردراوه‌.

هه‌روه‌ها وێنه‌یشی ئی نێردراوه‌ ته‌ به‌شه‌کانی راگه‌یاندن (47).

(45) واتا (وراء الستار الحیدیی) په‌ره‌.

(46) له‌ ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا سه‌ره‌تا به‌ هه‌له‌ نای پۆژنامه‌که‌ چاپ کراوه‌، له‌ بریتی (Darya) نووسراوه‌ (Darka)، له‌ به‌لگه‌نامه‌ی دواتری هه‌مان فایله‌دا، که ده‌ریاره‌ی هه‌مان بابته‌، ناوه‌که‌ به‌ دروستی هاتوه‌. به‌پێز (دوکتۆر نه‌مین موئابجی)یش هه‌مان بۆچوونی هه‌یه‌.

(47) N.A., F.O., 371/52369, Kurdish problems: Iraqi Kurdistan Relations, Departmental No.2, Moscow to Foreign Office, Sir M. Peterson, No. 2103, 16th June, 1946, PP. 9-10.

حو لاڤه پره دواتری هه مان فایل ته رخا کراره بۆ بروسکه یه کی نهینیی که به
سهر یفۆرتک له وه وه بهر، وانا پازدهی حوزهیرانی سالی ۱۹۴۶، له مۆسکوه نێردراوه
و و مزله تهی هه نده رانی حوکمه تی به ریتانی له لندهن که نه مه یش ده قی
یه رگیراوه که یه تی:

((به شفره،

له مۆسکوه بۆ وه زاره تی هه نده ران،

سیر م. پیتیرسون،

ژملره ۲۱۰۴،

۱۵ حوزهیرانی ۱۹۴۶،

بلیه خدار.

تیشانه به بروسکه ی راسته وخو نێردراوم. نه مه یه که م جاره پرسى کورد له
په رتله وانیی سۆفیه تیدا مونا قه شه ده کړیت، نه گهر (هه واله کانی مۆسکو)
(Moscow News) ی لێ ده ریکه یین، که گۆفاریکی په رپاگه نده ییه و به ئینگلیزی چاپ
سکریت (بهوانه بروسکه ی ژماره ۲۸۸ ی میسته ر پۆبه رتس (Mr. Roberts)⁽⁴⁸⁾.
تکا له وه زاره تی هه نده ران ده که م وینه ی نه م بروسکه یه بنیتریت بۆ به غداو
معه ره و تاران و واشنتون به پێی ژماره ی بروسکه کانم ۱۸ و ۵۴ و ۱۵۹ و ۱۶۲))⁽⁴⁹⁾.

(48) وا دیاره بهر له وه له ((هه واله کانی مۆسکو)) (Moscow News) دا و تارنکی تر ده رباره ی پرسى
کورد به ئینگلیزی بلاکراوه ته وه و کاتی خۆی پۆبه رتس به بروسکه وه زاره تی هه نده رانی حوکمه تی
به ریتانیی ده رباره ی ناگادار کردوه.

(49) N.A., F.O., 371/52369, Kurdish problems: Iraqi Kurdistan Relations, Cypher.
Departmental 2, From Moscow to Foreign Office, Sir M. Peterson, No. 2104, 15th
June, 1946, PP11-12.

دهقى وتارىكى

پۇژنامەى ((تروود))

لاپەپە چواردەو پازدەى ھەمان فايل تەرخان كراون بۇ دەقى وەرگىپراوى وتارە رووسىيەكەى پۇژنامەى ((تروود)) بۇ سەر زوبانى ئىنگلىزى كە وتارىكى روودى درىژى بايەخدارەو نەخشەيەكى گەرەى كوردستانىشى لەگەلدايە، ئەمەيش دەقى وەرگىپراوى ئەو وتارەيە لە ئىنگلىزىيەو بۇ سەر زوبانى كوردى⁽⁵⁰⁾:

پۇژنامەى ((تروود))،

پازدەى حوزەيرانى ۱۹۴۶،

ئايا پرسى كورد لە توركيە ھەي ؟،

نووسىنى ئاى. فاسىلييىف.

ئەوئەندەى مەن بىزانم ژمارەيەكى وەبەرچاوى ئۇنانى و ئەرمەن و جوولەكەر عىسايى و كوردو ھى دى لە توركيە ھەن. لەگەل ئەوئەيشدا بەرپرسە فەرمىيەكانى تورك و پۇژنامە توركيەكان ھەموو دەرەفەتەك دەقۇزەو بۇ ئەوئەى بلىن پرسى نەتەوئەى لە توركيادا نىيە ھەموو ئەو كەسانەى لەم ولاتەدا دەرژىن توركىن نووسەرى تورك تىكىن ئەلپ (Tekin Alp) باسى ئەوئەى لەو كىتەبەيدا كوردوۋە كە سەرەتاي سالى ۱۹۳۶ بە ناوونىشانى ((كەمالىزم)) ھەو بىلوى كوردتەو.

بەپىي سەرژمىرى فەرمىي، كە سەرژمىرىكى ياساييە، نىكەى ملىقۇن و نىونە كورد لە ويلايەتەكانى پۇژمەلاتى توركيە دەرژىن⁽⁵¹⁾ كە لە پۇژمەلاتەو لەگەز

(50) بە داخوۋە لە ئەندەئەو دەستەم نەگەيشتە دەقى وتارەكە بە زوبانى رووسى، بەلام لەو دىنىيە وتارەكە بە ئەمانەتەو كراوئە ئىنگلىزى.

(51) پۇژى سىويەكى تەموزى ۲۰۰۷ گەيشتەبومە ئەم ئاستە كاتەك براى بەرپىز مامۇستا مستە ھىجرى سەعات يەك و نىوى نىوہپۇ بە كاتى لەندەن تەلەفونى بۇ كەردم، ئۇدى پىن خۇش بوو كە عەزە كەرد بە دانانى ئەم كىتەبەو خەرىكم و ئىمىرۇ گەيشتەبومە تە بابەتى حەوتەمى كە دەرپارەى كۆملىق ھەبابادە. شايانى باسە لەو كۆپەدا كە چەند پۇژىك لەمەو بەر لىرە بۇ كىشەى كەركوك بۇيان سەرد كەردم بە شىتواژىكى تابىيەتى سۇپاسى برا دىموكراتەكانى ئەودىوم كەرد چۈنكە يارىدەى دىلشۇزەنى ئەوان نەبوايە بەرگى يەكەمى كىتەبەكەم دەرپارەى ((كەركوك و دەروويەرى)) زەحمەت بوو بەچەپ

هه مان هه والئير، كه زۆر نيبه له گهشتيكي پۆژه لاتى نزيكه وه گه پاره ته وه. رايگه ياند كه ((شتيكي ديارى كراو دهرياره ي چاره نووسى كوردى توركي نازانرئيت كوردستانى توركي به شوورايه كى پۆلايين چوارده وه دراوه))، پاستيگه شى واب. شتيكى كه م دهرياره ي بارودۆخى ئيستى كوردى توركي ده زانرئيت، به زه حمه تيخر چاوه پوان ده كريت پۆژنامه كانى تورك دهرياره ي ئه و پرسه بنووسن، نه ك ته نها له بهر ئه وه ي به گشتى نكولى بوونى كورد، وه ك يه كئيك له نه ته وه كانى توركي، ده كريت ئه وه ي هه والئيرى پۆژنامه ي ((نيويورك پۆست)) (New York Post) پۆژى هه فده ي نيسانى سالى ١٩٤٦ دهرياره ي نووسيوويه. به پتي گوتى ئه و:

((كورد له توركي به پاده يه ك يا كوژداون يا نه فى كراون كه حوكمه تى توركي ئيستاكه ئيديعا ده كات گوايه پرسى كورد له توركيادا نيبه)).

له گه ل ئه وه يشدا ئه وه والانه ي جار جاره دزه ده كه نه سه ر لاپه ره كنى پۆژنامه بيانبيه كان ئه وه نيشان ده دن كه پرسى كورد نه ك ته نها له توركي هه يه. به لكو سه ريارى ئه وه يش بۆته هۆى نيه گه رانى حوكمه تى تورك.

به پتي پاگه ياندى پۆژنامه بيانبيه كان، ته نانه ت پۆژنامه توركييه كانيش، پۆژى بيست و چوارى مارت په يمانتيكى دۆستايه تى له نتيوان عيراق و توركيادا مۆر كرلوه سه باره ت به ئه م بابته ئه وه پاگه يينراوه كه ((كارى هاوبه ش له بووارى كۆششد دژى هۆزه كانى كورد)) له نتيوان هه ردوك حوكمه ت و تووئى دهرياره كرلوه. ئه وه ي به پتي بۆچوونى ژماره يه ك هه والئيرى بيانى له پاشكۆكانى په يمانه كه ر په نكي داوه ته وه.

ئه م جۆره پاپۆرتانه زۆر جيه گى به پوان، چونكه دهرياره ي ئه وه هه نكاوانه ن كه ئاراسته كراون بۆ دامركاندنه وه ي ئاواته نه ته وه ييه كانى كوردى توركي. دهرياره ي ئه و ئاواتانه پۆژنامه ي ((دهريا)) ي ئيرانى پۆژى پازده ي نيسان نووسيوويه و ده لئيت ((بزوتنه وه ي كورد له توركي و عيراق له پيتناوى ئۆتۆنۆميدا ديارده يه كى ته رو سروشتييه، چونكه كورد له رووى نه ژاده وه چ له تورك و چ له عه رهب جياولنن)) ئه وان ((بيگومان مافى خۆيانه داوا بكه ن به زوبانى زگماكى خۆيان بخوين)).

پۆژنامە تورکییەکان کاتیڤ باسی کورد دەکەن هێرشێکی دوژمنانە دەبەنە سەر یەکێتی سۆفیەت و پەخنە لە کۆمارە سۆشیالیزمە سۆفیەتیە یەگەرتوووەکان دەگرن چونکە وەک دەلێن کورد بۆ سەر بەخۆی نەتەوایی هان دەدەن، سەرباری ئەوەی پەخنە لە کارەکانی حوکمەتی تورکیا دەگرن، پۆژنامە تورکییەکان ئەمە بۆیە کە دەکەن تاوەکو پاستیی بارودۆخی کوردستانی تورکیا، کە بریتییە لە وێنەیەکی زۆر ستم، بشارنەو.

پۆژی سیی نیشان هەواڵنێری ئازانسێک لە بەغداو⁽⁵²⁾ بە پشتیوانی تەعلیقێکی ماجید مستەفا بەگی⁽⁵³⁾ ئەندامی پەرلەمان دەلێت ((کورد لە تورکیا گەلێک خراپ پەفتار دەکرێن)) و داواشی لە ((نەتەوە یەگەرتوووەکان کردووە لە باری ژبانی کوردی تورکیا بکۆلێتەو)).

لە ناوچانەدا، کە کوردیان تێدا دەژین، هیچ دەزگایەکی تەندروستی، یا قوتابخانە، یا هیچ جۆرە پێکخراویکی رووناکبیری نییە، کورد قەدەغەن لەوێ لە سوپادا یا لە دەزگا کارگێڕییەکاندا هیچ جۆرە پۆستێکیان بدرێت، وێرایی ئەوەی ناتوانن هیچ هەستێکی پشتگیری بەرانبەر هیچ بزوتنەوێکی نەتەوایی کورد دەربێژن.

لەوێش بەولایە وەک پۆژنامەی ((دەیلی ئێکسپریس)) (Daily Express) ی (لەندەنی) پۆژی بیست و یەکێ مارت پایگەیانداووە ((لە تورکیا کوردەکان لە گوندەکانی سەر سنووری سووریە پاگوێژداون)) و دوو خراوەتەو قوولایی ولاتەو. بە هەمان دەستوور پاگواستنی دانیشتوانی گوندەکانی ناوچەکانی سەر سنووری ئێران و عێراقیش بە نیازی تواندەوێان کاری کردۆتە سەر باری ژبانیان. کوردەکان تەنھا پاناگوێژێنە ناوچەکانی ناو قوولایی تورکیاوە، بەلکو هەمان کات پاشیانداوگۆژێنە ناوچەکانی قارس و ئێردەهان، ئەو دوو ناوچەیی هەمان کات

(52) لە دەقی بەلگەنامەکەدا دەلێت: ((AP correspondent in Baghdad)), بۆ پیتی A دەزانم کورتکراوەی (Agency)، بەلام بە داخووە نەمزانی پیتی P ئاماژە بۆ چی دەکات؟

(53) بە هەلە، یا بە پیتی نەریتی پۆژناواییەکان دەلێت: مستەفا ماجید بەگ، کە دیارە مەبەستی ماجید مستەفا، ئەوسا ئەندامی ئەنجومەنی نوێنەران بوو.

ژماره یهك نهمه نیاڼ لى دورور خستوتنه وه ژماره یهكی تریشیان لى كوشتونو پټیان وایه به و جۆره گوايه چاره سهرى پرسى نهمه نیشیان كېدووه. هه ربهر جۆره ییش ئیستا له توركیا هه ول ددهن گوايه پرسى كوردیش ((چاره سهرى))⁽⁵⁴⁾ بكه. دهیان هه زار كورد له زیدی باوو باپیرانیان پاگویتزاون و ناچار كراون دهست له مال و حالیان هه لیكړنو نازانن چۆن پارووه نانێك پهیدا بكه، تایبته دواى نه وهى هه موو مه پو مالاتیان له قه راغ شه قامه كان مردار بوونه ته وه، ژماره یهكی زۆر له پیرو ئافرهت و منداله كانیان له ریگه مردوون، ته نها ژماره یهكی كه میز گه یشتوونه ته نه وه وارگانه ی بۆیان دیاری كراوه.

نه و كوردانه ییش كه نه یانویستوو پاگویتزین، یا له پیزه كانی سوپادا بینه سه ریا، په نایان بردۆته بهر كۆوه سه خته كان و له وى ژيانێكى دژوار به سه ر ده بهن هه موو نه مانه ناشیت نه بینه هۆى نا په زایى كورد.

نه م جۆره نكولى كرده ی بوونی كورد له توركیا و هه مان كات نه بوونی پرسى كورد وهك نه نجامی نه بوونی كورد ته نها نیشانه ی نه وهن كه ده سه لاتدارانی تورك به و جۆره ده یانه ویت نیازه كانیان بۆ ((چاره سهرى))⁽⁵⁵⁾ پرسى كورد به شیولزی توركانه له پای گشتی بشارنه وه. چه وساندنه وه و زۆر لیكړدن و قه ده غه كاری ئاواتی نه ته وه یی هه رگیز نه نجامی باشیان له بوواری چاره سه ركردنی پرسى نه ته وه پیدا لى نه كه وتۆته وه، دوا به دواى پماندنی فاشیزم له ریگه ی هاریكاریه هه موو گه له ئازادىخواكانه وه هیوا و ئاواتی سه رجه م نه ته وه كانی جیهان به شیوازیكى بهرچاو په ره ی سه ند. راستیکه ی هیچ شتیكى سه یر له وه دا وه دی ناكریت گه ر ئاواتی نه ته وه یی كوردی توركیا⁽⁵⁶⁾ په ره بسینیت و به م شیوه، یا بهر شیوه ته عبیر له بوونی خۆی بكات. نه وه نه شاره زاییه كى سیاسیه نه گه

(54) وشه ی ((Solve)) به و جۆر خراوته نیو دوو جووت كه وانی پچووكه وه.

(55) لیته دا وشه ی چاره سه ره كه، وهك جارانی دیكه نه خراوته نیوان دوو جووت كه وانی پچووكه وه به لكو ئیمه خۆمان به هه مان ده ستوور خستومان ته نیوان نه و دوو جووت كه وانه وه، چونكه نه و گه به پێچه وانه وه ئالۆزكړدن و دژواركردنی چاره سهرى پرسى كورده له توركیا.

(56) له ده قى به لگه نامه كه دا ده لیت ((The Turkish Kurds)) وانا كورده توركه كان.

گوتزنت پرسی کورد له تورکیا له ریگهی تواندنه وهی زۆره ملیتی کورده وه، یا له یگی دامرکاندنه وهی ئاواتی نه ته وه بییه وه، یا هه ر نه بییت له ریگهی نکولی له حوێ مه سه له که وه، بپوانیته بابه ته که))⁽⁵⁷⁾.

هه زار هه زار جار مالت ئاوا فاسیلیتێف چونکه، بۆ کورد بییت یا بۆ کورد نه بییت، هه ر راستییانه ت گوتوه که بێگومان خزمه تی هه مووان ده کات، ههی تورک ئینجا مهی کورد.

نوا به نوای ئهم وتاره بایه خداره، که زیندوویتی پرسی کورد نیشان ده دات، له مهعان فایلدا شهش لاپه ره ته رخا ن کراوه بۆ هه مان بابته، به لام ئه مجاره یان له یوتگیه کی جیاوازه وه. چاپه مه نییه پۆژئاواییه کان به هۆی کۆماری مه هاباد کوردستان) وه که مترعه ودائی هه واله کانی کوردستان نه بوون. بۆ روون کرینه وهی ئه مه بهر له هه ر شت دهقی وه رگێڕانی نامه یه کی بالۆی زخانه ی به ریتانی له نه نقه ره بۆ به شی پۆژه لاتی وه زاره تی هه نده رانی به ریتانی له لهنده ن بێشکه ش ده که ین:

((بالۆی زخانه ی به ریتانی،

نه نقه ره،

ههی ته موزی ١٩٤٦،

ژماره ٤٦/٢٦/١٤.

١- خۆشه ویستم هایتەر

پێم وایه به شی (پۆژه لات- ک. م.) هه ز ده که ن ئهم یادداشته هاوپیچه ده رباره ی کورد بخوێننه وه که به ناو پێوه ندیی هه یه به نوکتۆر بووره وه (Doctor Burr) و نه لایه ن ئالین (Allen) ی مولحه قی پۆژنامه وانیییه وه نووسراوه وه ک پاگه یان دنیك به نوێنه رانی پۆژنامه ی (تایمس) و (ده یلی تیلێگراف) و هه والنیتره سوپسری و نه مه ریکایی و که نه دییه کانه وه که عه ودائی زانیاری بوون ده رباره ی بابه ته که ی

(57)N.A., F.O., 371/52369, Kurdish problems: Iraqi Kurdistan Relations, Cyprus Departmential 2, PP. 14-15.

ئالین. ھەرچی بابەتەکی دوکتور مالکۆلم بوورە لە (گۆفاری کۆمەڵەی ناسیایی ناوەندی مەلەکی) دا (پۆژی یازدە مارتی ساڵی ۱۹۴۶ - ک. م.) بڵاو کراوەتەوە. ۲- لە سەر داوای مولحەقی سەریازی وێنە یەکی تایبەتی (وتارەکت - ک. م.) بۆ دەنێرم تا ئێوە بینێرن بۆ وەزارەتی جەنگ کە پێم وایە پێیان خۆشە ببینن.

ئیمزا

د.سۆزتان

(داشید ف. کیلی) 58)

چوار لاپەڕەی دوا ئێوە نامەیە تەرخان کران بۆ وتارەکی مالکۆلم بوور کە، وەک گۆتمان، پۆژی یازدە مارتی ساڵی ۱۹۴۶ لە ((گۆفاری کۆمەڵەی ناسیایی ناوەندی مەلەکی)) دا بڵاوی کردۆتەو، و لە خوارەو ئێوی بە پێویستی دەزانین لە ناوەڕۆکی ئێوە وتارە و سەرنجی خۆمان دەربارەی بڵاو دەکەینەو: ((تێبینییەک دەربارەی کورد. نووسینی مالکۆلم بوور.

بۆ ئێوەی بتوانیت لە کێشە ئێستە کورد تێبگەیت پێویستە لە پەوانگە میژووپیەو تێی بپوانیت. کورد گەلێکی دێرین و ھەموو ئێوە تایبەتمەندیانەیلز پێوە دیارە کە وان لە ژینگە و ئابووری گەلە شاخاویەکاندا. سەرەتای سەدەی ھەژدەمین خوو و پەشتیان زۆر لە خوو و پەوشتی ئێسکۆتەندییە شاخاویکانی ئێستەیان دەکرد. لە پاستیشدا ئێوە مەلەبەندە سەرەکیانە وەک دیاربەکر و سنە و مەجلیسی دەرەبەگانی بدلیس و عەمادییە و شارەزوور و داب و نەریتی قەلاکانی بنەمالە ھەرمانپەرە واکانیان گەلێک ئاوەدان و پاراوە ترن ئەگەر لە پەوی ژیاڕیشەرە پێشکەوتوتر نەبن وەک لە سەردارە کوردەکانی ناوچە شاخاویکانی ئیمێرۆ تراجیدیای پەوی کەلچەری ناوچە شاخاویکان لە دوا ساڵی ۱۹۴۵ وە لەو دایە کە سەد ساڵ دواکەوت. لە پاستیدا تراجیدیایە کە لە ھەولێ داسەپاندنی دەولەتیکر نوێدایە بە سەر کۆمەلگایەکی دواکەوتودا کە ھەمان کات گیرۆدەی ئابوورییەکر

58) Ibid, From: David V. Kelly, British Embassy, Angora, 5th July, 1946, No. 426/46, To: W.G. Hayter, Esq. Foreign office, London, P.18.

حرمالی و فه و زاو له خۆبایی بوون و پێوهندیی باوکایهتی هاتبێت و قه بوولی هیچ سێر مهیهکی به ره و پێشچوون نه کات)).

لێره دا پێویستمان به پوونکردنه وه و هه له سه نگاندنی ئهم بۆچوونانه ی ملکۆلم بووه . کهس ناتوانیت نکۆلی له وه بکات که بوور خۆینده واریکی پڕو له حوری به راوردی میژوویی و نه ده بیدا شۆره سواره و تا راده یه کی باش ئاگاداری میتووی نوێ و هاوچه رخی کورده و به سه رکه و توویی کورد به راورد ده کات به گه له شاخاوێکانی وه ک گه لانی ناوچه ی ئالپ و بۆسنه و هه رسک، وێپرای نیسکۆتله ندیه کان وه ک له سه ره تادا گوتمان، باسی سواره ی حه میدی و یاسه تی سوڵتان عه بدولحه میدی دووم و نه و ده رده سه ربپانه مان بۆ ده کات که کورد له سه له کانی جهنگی یه که می جیهاندا گیرۆده یان بوو، له و به واره دا دێته سه ر حسی هێرشێ له شکری پووسیش به سه رکردایه تی جه نه پال به راتۆف بۆ سه ر کورستانی باشوور و پوخته ی کوشتاره که ی په واندزمان پێشکه ش ده کات که نه رمه نیش ده ستیان تییدا هه بوو، دوا ی نه وه دێته سه ر پا په رینه کانی کورد دژی کمالیه کان و ئاماژه بۆ شیخ سه عیدی پیران وه ک په هه ربێکی ئایینی ده کات.

بوا به دوا ی نه وانه (بوور) باسی سه رجه کانی نه ته وه په رستانی کورد ده کات نه ونه ی، وه ک ده لیت: ((ژماره ی گه له که یان به ۱۰ ملیۆن له قه له م ده دن و کورستانی ش به لایانه وه له شاخی توور سه وه ده ست پێ ده کات و ده گاته سه ر زه ربای قه زوین له باکووره وه و که نداوی فارس له باشووره وه)) و ته نانه ت ((نه و نه وانه ی که کوردیش نازانن نه وان هه ر به کوردیان داده نیی))، به لام بۆ تیزیدیه کان دان به وه دا ده نیت که ((کوردن و به کوردی ده دوین هه رچه نده جیا لزییه کی زۆر له نێوان که لچه ری ئیزیدی و موسلمانه کانه هه یه)).

هه رچی ماکۆلم بوور خۆیه تی ژماره ی کورد به دوو ملیۆن ده خه ملێنیت و نه وه یش، بێگومان، به هه موو پێواندنێک ژماره یه کی یه کجار که مه ، به تایبه ت نه گه ر نه وه وه به رچاو بگرین که بوور بۆ خۆی ژماره ی کوردی عێراق به ته نها به ۷۰۰ هه زار کهس له قه له م ده دات، به و پێوانه یش ژماره ی چ کوردی تورکیا و چ کوردی ئێران له ژماره ی کوردی عێراق که متر ده رده چن و هه یچیش بۆ کوردی سووریا و لوبنان و نه رمینیا و ئازه ربایجانی باکوور و شوینه کانی دیکه نامێنێته وه .

به پتویستی ده زانین دیسانه وه بیتنه وه سه ره مه بهستی سه ره کی بوور له وتاره کی، ئه وه مه بهستی له ژیر په رده وه زیره کانه ئاماژه ی بۆ ده کات، وه ئه وه ی ده لیت ((ته نانه ت له ئیمپری عیراقیشدا)) کورد ((ئه گه ر یاریده ی ژیرانه ی به ریتانییه کان نه بووایه گه یشتبوونه ئاستی گیانه لا))، ئینجا له گه ل ئه وه شد ((ده توانیت له ناو کوردی عیراقیشدا خانه واده ی ئه وتو وه دی بکه یت که ره فتار و کرده وه یان ئالان بریک ستیوارت و رۆب رۆی لای خۆمان ده هیننه وه یاد))⁽⁵⁹⁾

که واییت مه بهستی سه ره کی مه لکۆم له وتاره سه نگینه کی ئه وه یه پیمان بلیت کورد هه رچه نده گه لیک دیرین و خاوه ن دابو نه ریت و هه لۆیستی په سه نه به لام میژوو زۆلی لئی کردوو و ئیستا که کاتی دامه زانندی کۆماری مه هاباد (کوردستان) به یاریده ی به کیه تی سۆقیه ت نییه چونکه ئه وه خۆی له خۆیدا باز دانه به سه ر قوتاغی میژووی ئیستی کرددا که له بارتین پزیم بۆی پزیمی میانپه وه ی عیراقیه له ژیر سایه به ریتانیدا، بئ ئه وه ی ده رگای که لک وه رگرتن له (شۆرش کشتوگالی) تورکیا نه پوماندا دابخات، چونکه به م جۆره ی لای خواره وه کۆتایی به وتاره کی ده هینیت:

((به م جۆره تورک که قه وه تیان له شۆرشه کشتوگالیه کی ئه تاتورکه وه هاتوو نمونه یه کیان داچه سپاندوو که ده ست ده دات نه ک هه ر له ناوچه کوردنشینه کانی ولاته دراوسێکاندا، به لکو له سه رانه سه ری پۆژه لاتی ناوه راستیشد لاسایی بکریته وه))⁽⁶⁰⁾.

(59) ئالان بریک ستیوارت (Allan Breck Stewart): سکۆله ندیه، سالی ۱۷۵۲ کۆچی دویم کردوو، پۆب پۆیش (Rob Roy) سکۆله ندیه، سالی ۱۶۷۱ له دایکبوو و سالی ۱۷۲۴ کۆچی دویم کردوو، هه ردووکیان پاله وانی دژ به یاسا بوون لای قهومی خۆیان چونکه به خشنده و هه ژر به بوون و تا راده به ک ده یان شو به یین به پۆین هوو (Robin Hood) ی به ناوبانگ که پاله وانیکی ئه فسانه ی باخی بوو، له کۆتاییه کانی سه ده ی دوازه وه له به ریتانیا سه ری هه لداوه، له سه ده ی پازده مین وه ده یان کتییان ده رباره ی پۆین هوو دا ناوه، هی وایان هه یه ته نانه ت شوینی گۆپه که شی ده ستیش کردوو، له سه ده ی رابردوو وه پۆین هوو بوو بابه تیکی سه رکه وتووی فلیمه کانی هۆلیوود بوو نه ویش هی ته له فیزیق. ده رباره ی ئه و سێ پاله وانه ئه فسانه ییه بپوانه:

(Oxford Dictionary of National Biography)), Vol. 27, Oxford University Press, 2004, PP. 926-929, Vol. 35., Oxford University Press, PP. 440-444.

(60) N.A., F.O., 371/52369, Kurdish Problems: Iraqi Kurdistan Relations, From: David V. Kelly, British Embassy, Angora, 5th July, 1946, No. 14/26/46. To: W.G.

شەریف پاشا و مەھاباد

« دەستووری مەھاباد شەریف پاشای خەندانیش یەکیکە لەو کوردە
 — یۆتەیی کەم کورد بە پادەیی ئەو ناوی لەنتۆ بەلگەنامە جیاوازی نەیتییەکانی
 جەختی بەریتانیدا دووپات بووەتەو، بێگومان رووداوەکانی مەھاباد ناخی
 حەسە شەریف پاشایان هەژاندووە، وای بۆ دەچم ئەگەر هەستی شاردراوەیی
 « زەر سۆفیەت و کۆمۆنیزم نەبوایە بە گۆچانە ماندووەکەیی لەو پۆژانەدا بەر لە
 سیوزن رووی دەکردە مەھاباد.

شەریف پاشا

Hayter, Esq. Foreign Office, London, Brace Lenman, The Jacobit Rising in Britain
 1689-1746, London, 1980, PP. 11-12, 46-47, 182, 236.

بېنگومان مه هابادو شەریف پاشا دوو دیوی یەك لیرە ی بێ غەلو غەشن، بۆیەك
لەو بەلگەنامە نەینییانەدا كە بۆ باسو خواسی مه هاباد تەرخان كراون گەلێك جەر
ناوی شەریف پاشا دووپات دەبیتهوه و ئەمانە ی لای خوارەوه چەند نمونە یەك
بەلگە ی ئەو بۆچوونە.

باشترین بەلگە ی ئەم بوواری زنجیرە یەك پاستیی نەزانراون كە لەو قەب
گەورە یەدا هەلگیراون كە سەرچەمی بەلگەنامەكانی بۆ پرسی كورد لە ساڵ
١٩٤٦دا تەرخان كراون و چەند ئاماژە یەكی سەلمێتەریان تێدا یە بۆ ئەم بۆچوونە
ئەمە ی لای خوارەوه دەقی وەرگێڕای ئەو بەلگەنامە یەكە كە لە لاپەرە پەنجەر
هەشتی ئەو فایله دا هەلگیراوه:

((لە قاهیرەوه بۆ وەزارەتی هەندەران،

لە لۆرد كیللیرنەوه⁽⁶¹⁾،

ژمارە ٤٢٥،

٣١ ی کانوونی یەكەمی ١٩٤٥،

وێنە ی بۆ بەغدا، ژمارە ٧٠.

١- بروسكە ی ژمارە ١٩٥١تان، پۆلی پازدە ی کانوونی یەكەمی ١٩٤٥ دەریارە
گفتوگۆی نێوان وەزیری پۆلەلات و شەریف پاشا. ئەمانە ی خوارەوه بۆ میستەر
هاو (Mr. Howe) ن⁽⁶²⁾.

(61) مەبەست لامپسۆن مایلس وێدێر بووین كیللیرنە (Simpson Miles Wedder burn Killearn).

پۆلی چواری ئابی ساڵی ١٨٨٠ لە دایك بووه. بەشی هەرە نۆدی ژبانی دیپلۆماسیی خۆی لە پۆلەلات
دوور، تایبەت لە چین و ژاپۆن، هەروەها لە میسرو سودان بردۆتە سەر، پیاویكی بێ ئەندازە كەتر
قەلو بووه، درۆزی مەترۆك و ٩٦ سانتیمەترو كێشی ١١٥ كیلو بووه، پۆلی هەژدە ی ئەیلوولی ساڵ
١٩٦٤ كۆچی دوا یی كردووه. بڕوانە:

((Oxford Dictionary of National Biography)), Vol. 32, Oxford University Press, 2004, PP. 355-356.

(62) سێر رۆبەرت جۆرج هاو (Sir Robert George Howe): پۆلی نۆزدە ی ئەیلوولی ساڵی ١٩٢٣
لە دایك بووه، دەرچووی زانكۆی كامبڕیدج، لە پۆلی یەكی تەشرینی یەكەمی ساڵی ١٩١٩وه زوێر

شريف پاشا بهر له م زياره ته دوايشي په يوه نديي به بالويزخانه ي
 - (سيمه له ميسر - ك. م.) هه بوو. شريف پاشا كه داواي كرد وه زيري
 وركه بېنيت وه زير نه يده زاني شريف پاشا ده يه ویت دهر باره ي چي قسه ي
 بگات. جاريكيان كه پرسى كوردى وروژاند وه زاره ته پڅه هلات بڼو
 هه ملى نده، نه وه د شريف پاشا بڼو خڅيشي له دوا بڼگه ي يادداشته كه يدا
 نديي بڼو كړدوه.

1 - ځيومان نيوه يش پازين كه شتيكي باش نيبه ريگه ي شريف پاشا بدرت
 ځي حوكمه تي خاوه ن شكو تيكل به چالاكيه كاني خڅي بگات. وه زيري
 وركه هه لوښته ي زږد به رووني دهر بڼي له كاتي گفنگوگركه يدا له گه
 شريف پاشا. پښم وايه شتيكي باشه نيمه تيي بگه ييښين كه وا ناگاداري گشت
 چالاكيه كاني. له م قوښنه وه هه نديك شت هه يه پښويسته به شريف پاشايان
 ځي نه گره هاتوو جاريكي دي په يوه نديي پښو كړدين تا نه هيلين (به جاريك -
 - 1) ليمان دور بگه وښته وه.

2 - نه لايه كي تره وه پښم وايه نيسته هيچ پښويست ناكات ريگه بده ين حوكمه تي
 ځي ق له بهر هيچ هڅه ك گومان له وه بگات نيمه پشتگيري نه و كه سانه ده كه ين
 كه كږ بڼو سهر به خڅي كورد ده كه ن، ځي نه گره شريف پاشا به خود موختاري
 ځي. قايل بوو وه جاريكي ديكه له بالويزخانه ي خاوه ن شكو پښوازي لي
 كړي وه نه وساكه پښويسته حوكمه تي عراقي دان به وه دا بنيت كه شريف پاشا
 بلنومري په واي خڅي هه يه بڼو نه وه (له هه لوښتي عراق - ك. م.) نا پازي
 نيته وږاي نه وه هه ميشه له وانه يه نه و جږه په يوه ندييانه وه كه پشتگيري به كي
 مرمي له لايه ن شريف پاشا وه هه لسه نكيږيږي.

3 - وه كه جږه موازه نه يه كه له وانه يه وا باشتري بڼت جاريكي تر پښوازي شريف
 پشا له دهره وه ي بالويزخانه ي خاوه ن شكو بگه ين وه هه ول بده ين له ريگه ي

سيمه يي ستر هاو ده ستي پڼ كړدوه، به پيز له دانيمارك و يوكوسلاوياو نه رجه نښين و پښانيو چين
 كڅ كړدوه تا پڅي يه كي مارتى سالى ۱۹۲۸ گويژاوه ته وه خودي وه زاره تي هه نده ران له له نده ن،
 سومه كيش له حه به شو سودان كاري كړدوه. بڼانه:

((Who Was Who)), Volume VIII, London, P.370, ((Foreign Office List and
 Diplomatic and Consular Year Book)), one Hundred and Twenty - First Publication,
 London, 1948, P.253.

ترهوه په یوه نندۍ پټوه بګین بڼه وهی به لایه نی که مه وه له وه دلنای بګین
که نیمه ناګاداری چالاکیه کانین. نایا قایلن به قسه کانه؟
ویننه ی لی نیردراوه بڼ میستر هاوو بڼ سکرتراییه تی بهی
پژمه لات))⁽⁶³⁾.

بېګومان نه وه موو بایه خدانه ی حوکه تی به ریتانی به شریف پاشا نه نجامی
ګوره بوونی پرسې کورد بوو به هوی مه هاباده وه، نه وهی له ګلک به لګه نامی
نهنی تری نه و پژګاره ی وه زاره تی هنده رانی به ریتانیدا په نګی داوه ته وه وګر
ګه یشتوه به وهی یادداشتی سهریه خق دهریاره ی بنوسن. به م یادداشتو به
ګلک له به لګه نامه کانی دیکه دا دیاره که مه ترسیی به که می به ریتانییه کان له
بوواره دا له وه هاتبو که ته واو له په نگدانه وهی مه هاباد له ناو کوردی عیرهد
زراوه تره ک بېوون، چونکه پیم وایه کوردی عیراق پتر له هم مووان که وتبونه تر
کاریګری کوماری مه هاباد (ګوردستان) که بڼ خویشیان له ریګی
بارزانیه کانو نه فسره کورده کانه وه پوئی راسته وخوی خوئیانیان نه
روداوه کانی نه و پژګاره ی کوردستاندا بینی، نه و مه ترسییه ی به ریتانییه کلز
ته واو له په یوه نندیه به رده وامه کانیان به شریف پاشاوه په نګی داوه ته وه نه
یادداشتی لای خواره وهی سیر والتر سمارت⁽⁶⁴⁾ نمونه په کی سملینه ری نمر

(63) N.A., F.O., 371/52369, Eastern 1946, Iraq, File No. 19, From Cairo to Foreign
Office, Lord Kill earn, No. 425, 31st December, 1945, Reported to Baghdad No.70.

(64) سیر والتر سمارت له لیکه سندهر (Sir Walter Smart Alexander): پوئی دوازه دی ته شری

دوه می سالی ۱۸۹۳ له دایک بووه، دیپلوماسییه کی به ریتانیی به ناویانګه، زوریه ی سالانی کاری
پژمه لات بردوته سهر، نایبیت له نیران وولاته عره بیه کان، له دیمه شقو بیروت و حله بو قاهره
تاران و توریزو شیراز کاری کردوه، له پژئاواش له ولاته په کورتوه کانی نه مریکا کونسول بووه
ګلک نازناو و میدالی به رزی پڼ دراوه، پوئی په کی ثابی سالی ۱۹۴۵ کاتیک له قاهره کاری کرپوه
نازناوی (Plenipotentialy) له لایه ن وه زاره تی هنده رانی به ریتانییه وه دراوه تی، به پیی نهره مګر
لاتینیی ٹوکسفورد نه و نازناوه پله په کی دیپلوماسییه به ریزو ده ګه نه، له بالویزی (فوق العاده) زدره
چونکه مافی نه وهی هیه به پیی بچوونی خوی، بڼ نه وهی بګرپته وه بڼ وه زاره تی هنده مری.
هلویتست وهریګریت. دهریاره ی ژینامه ی سیر والتر سمارت بېوانه:

(The Foreign List and Diplomatic and Consular Book)), London, one Hundred and
Twenty-Second Publication, P.346.

حرمیشیانیه و له بهر ئه و بایه خهشییه که وینه ی یادداشت که له دوو فایل
 حیوژی وهزاره تی ههنده رانی بهریتانیا دا هه لگیراوه، به که میان فایل ژماره
 ٥٠٣٤٦ (٥٠٣٤٦) ه که ئه مه ناوونیشانییه ((پۆشه لات ١٩٤٥، عراق، فایل
 ٥٠٣٤٦))، دووهمیشیان فایل ژماره (٥٢٣٦٩/٣٧١) به که ئه مه ناوونیشانییه
 پۆشه لات ١٩٤٦، عراق، فایل ١٩))^(٦٦). له فایل به که میاندا ژماره یه که نامه ی
 تیعنی ده رباره ی هه مان یادداشت له نیوان ژماره یه که دیپلوماسیی بهریتانیا دا
 محکیرلوه که گه لیک لایه نی نه زانراوی ئه و بابه ته مان بۆ رووناک ده کاته وه بۆیه کا
 و مرگه پانی ده قی گرنگترینی ئه و نامانه ده ست پێ ده که یه، که به که میان
 حرمیشیه له نامه یه کی بالوێزی بهریتانی سێر ه. ستونهیۆیر بێرد^(٦٧) که پۆزی
 یستی ته شیرینی دووهمی سالی ١٩٤٥ له به غداوه به بروسکه ناردوویه بۆ
 وهره رته تی ههنده رانی ولاته که ی و ئه مه ی لای خواره وه ده قی وه رگێرانه که یه تی:
 ((ئه م بروسکه یه نه ئینییه بۆیه کا پێویسته ئه و بهرپرسی وه ری ده گرت به
 شیولزکی تایبه تی بیپاریژنت و نه گاته ده ست که س.

له به غداوه بۆ وهزاره تی ههنده ران،

له سێر ه. ستونهیۆیر بێرده وه،

ژماره ٩٠،

حرمیره ی زاراوه ی Plenipotentialy یش به وانه:

((The Latin Oxford Dictionary)), Oxford, Eight Edition, 1990, P.914.

(65) N.A., F.O., 371/45346, Eastern 1945, Iraq, File No. 3229.

(66) N.A., F.O., 371/52369, Eastern 1945, Iraq, File No. 19.

(67) سێر فرانسیس هه ف^(٦٧) ولیه م ستونهیۆیر بێرد (Sir Francis Hugh William Stonehewer Bird)

یخنی سیازده ی ته شیرینی دووهمی سالی ١٨٩١ له دایک بووه، له هه په تی لاییه وه بۆته کارمه ندی
 وهره رته تی ههنده ران، له یۆگوسلافیا و سعودیه و کازابلانکا و پژمانیا و حه به شه کاری کردووه، پۆزی
 یستو هه شتی مارتی سالی ١٩٤٥ بۆته بالوێزی ولاته که ی له عراق، ئینگلیزییه که ی بێ ئه ندازه
 حوله مند بووه، با ئه وه یش بلتین پاش ته نها مانگو نیویک دوی ئه وه ی بووه ته بالوێزی ولاته که ی له
 عه با ئه م راپۆرته چه پیره ی وه ک شاره زایه کی کون و که له به ری سه رانه ری عراق، به کوردستانی
 خه وریشه وه نووسیوه. ده رباره ی به وانه:

((The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1947)), London, P. 308.

(68) ((وا یاره ئه و ناوه له په رلۆژی (٧٣) ی ل ٢٩٦ دا به (هه خ) خۆپنדרلوه ته وه - ع. زهنگه نه)).

۲۰ی تەشرینی دووهمی ۱۹۴۵،

وینە ی بۆ:

بیرۆت، ژمارە ۴۷،

تاران، ژمارە ۱۸۱،

نەنقەرە، ژمارە ۱۳.

۱- ئەم بەیاننیه که سەرەك وه‌زیرانی عیراقم دی به‌ دەر فەتم زانی دەر یارە ی رووداو ه‌کانی ئەم دوا ییانە ی باکووری ئێران گفتوگۆ ی له‌ گه‌ل بکه‌م و پیتی بلیتم: ئەو رووداو ه‌ بۆ حوکمه‌تی عیراقی به‌ که‌ لکن بۆ ئەو ه‌ی دیسانه‌ وه‌ هاوولاتییه‌ کورده‌ کان د‌لنیا بکاته‌ وه‌ که‌ به‌ رژه‌ وه‌ ندیه‌ کان یان ناخرینه‌ پشت گو ی و ئەوانیش وه‌ ک سەرجه‌ می دانیش تروانی عیراق به‌ شی ته‌ وای خۆیان ده‌ بی‌ت له‌ گشت چاکسازی و به‌ ره‌ و پیشچوونیکی ولاتدا.

۲- ئەو روونکردنه‌ وه‌ یه‌ ی حوکمه‌تی خاوه‌ ن شکوم دەر یارە ی ه‌ لویستمان به‌ رانبه‌ ر کوردی عیراق ه‌ یئایه‌ وه‌ یاد به‌ پێزیان، ئەو ه‌ی که‌ پۆژی چوارده‌ ی حوزه‌ یزان وینەیم ئی دایه‌ ده‌ ست خۆی، ه‌ر وه‌ ک چۆن له‌ نامه‌ ی ژماره‌ ۲۵۱میشدا ئاماژه‌ م بۆی کردووه‌. له‌ پۆژانی ه‌ راو بگه‌ ره‌ که‌ ی ئەم دوا ییانە ی بارزاندای کارێکی وامان کرد ه‌ مووان، به‌ کوردیشه‌ وه‌، ئۆر به‌ روونی بزانه‌ ی به‌ لای ئیمه‌ وه‌ ه‌ مووان هاوولاتییه‌ کی عیراقی ئاسایین، بۆیه‌ کا شتیکی بایه‌ خداره‌ کورد له‌ ه‌ یچ شوپینێک له‌ دەر وه‌ ی سنووری عیراق به‌ دوا ی دۆستدا نه‌ گه‌ پین.

۳- سەرەك وه‌ زیران یه‌ کسه‌ ر له‌ مه‌ به‌ سه‌ کانم گه‌ یشت و سوپاسی کرسم گفتیشی دا کارێکی نه‌ وتۆ بکات له‌ وتاری عه‌ رشدا، کاتی کردنه‌ وه‌ ی په‌ رله‌ مان له‌ پۆژی یه‌ کی کانونی یه‌ که‌ می داهاتوو، ئاماژه‌ یه‌ کی له‌ بار بۆ کوردستان بکرنه‌ تێیدا بگوتریت ئۆر به‌ ی کوردی عیراق⁽⁶⁸⁾ د‌ل‌سۆزی ولاتن⁽⁶⁹⁾.

ناوه‌ روکی به‌ لگه‌ نامه‌ ی دواتریش، که‌ سی‌ر هاو به‌ ناوی وه‌ زاره‌ تی ه‌ نده‌ رانی به‌ ریتانییه‌ وه‌ پۆژی پینجی شوباتی سا لی ۱۹۴۶ ناردوویه‌ بۆ سی‌ر ه‌ ف ولیه‌ م

(68) به‌ داخوه‌ ده‌ ستم ناگات به‌ تۆماره‌ کانی په‌ رله‌ مانی ئەو کاتی عیراقیدا ناوه‌ کو بزانه‌ چی -
وتاری عه‌ رشدا دەر یارە ی ئەم بابته‌ گوتراوه‌.

(69) N.A., F.O., 371/45346, Eastern 1945, Iraq, File No. 3229, From Baghdad to Foreign office, Sir H. Stone hewer Bird, No. 90, 20th November, 1945, Reported to: Beirut No.47, Tehran No. 181, Angora No. 13, P.32.

سۆجەنیز بێردی بالۆیزی بەریتانی لە بەغدا، جارێکی دیکە لایەنەکانی بایەخی
سە. یادداشتەمان بۆ دەخاتە روو، ئەمە ی لای خوارەویش دەقی وەرگێراوی
سە. هەگە نامە یە یە:

ومزله تی هەندەران،

سە. دەبلیو ۱،

ژمارە ۹۳/۱۹/۱۰۰۸،

شەخسی و نەتی،

پیتنجی شوپاتی ۱۹۴۶.

گەلیک سوپاستان دەگەم بۆ نامە ی پۆژی دوازدە ی کانوونی دووهمتان دەریارە ی
سەگنی سمارت لەگەڵ جەنەرال شەریف پاشادا دەریارە ی پرسى کورد.

من پێم وایە هەمیشە زەحمەتە بۆ وەزیری پۆژەلات بپیار بدات ناچارە
سەمنی یەکیکی تایبەتی بکات و دەریارە ی ئەم حالەتە (حالەتی بینینی
شەریف پاشا - ک. م.) من پێم وانییە سمارت چاکی کردبێت پەفرزی بینینی ئەو
سەو ی کردبێت. من لەگەڵتەم لەوانە یە هۆ بزوتنەکانی شەریف پاشا بۆ ئەو ی
سە بالۆیزخانە ی بەریتانی پێشوازی لێ بکریت بریتیی بێت لەو ی بە
جەمەتەکی پابگی پیتیت کە و ئەو لەو بالۆیزخانە ی پێشوازی لێ گراوە و ئەو
بکە سەرما یە بۆ خۆی، بەلام من لەو دەترسێم کەس لە ئێمە هەمیشە
نەتوانی بێنێت یەکیک پەفرز بکات تەنها لەبەر ئەو ی گومان لە پادە ی خاوینی
هۆ پالنیوهرەکانی دەکریت. بە هەر حال کە جەنەرال شەریف پاشا پرسى
خوێمۆختاری کوردستانی عێراقی لە چوارچێوە ی دەولەتی عێراقدا وروژاند،
سمارت حەقی بوو کە نەبویست بپینیت. هەرچەندە (نۆتۆنۆمی ناوچە یی)
بەبەتیکى یەکجار بلۆه (لە ئیمپۆی ئێراندا - ک. م.) بەلام سمارت نەیدەویست
شەتیک بلێت کە لەوانە بێت بۆ بەرژەوهندی عێراق لێک نەدرێتەو، هەرچەندە ئەو
بە پاشکاو ی لە وەلامە کەیدا گوتوویە ((ئێمە ناتوانین هانی هیچ بزوتنەو یە ک
بەدین کە لەوانە بێت هاو پەیمانەکانمان لاواز بکات)). بە لای ئێمەو ئەم وەلامە
تەولو لەگەڵ پەوتی راستیدا دەگونجێت.

ئەویش⁽⁷⁰⁾ كە تايپەتە بە ئايا عەزام⁽⁷¹⁾ كەمتر لە نوری⁽⁷²⁾ بايەخ دەلتە
 پرسى ھىجرەتى جوولەكە بۆ فەلەستىن بەلای مەوہ بابەتیکە ھەلناگرتت نۆر
 لىي بکۆلریتەو، وا دیارە نە میسرپیەکان و نە عیراقپیەکان لە راستی
 پیشنیارەکانی ئیمەیان بە دلە دەربارەى ئەوہى تا ماوہیەکی دیکە رینگە لەر
 ھىجرەتە نەگرتت. ئەوان ھەردووکیان دەلێن ئامادەن ئەوہى ئیمە پیمان باشە
 قەبوولی بکەن، بەلام کێشەكە لەوہ دایە كە دەولەتە عەرەبییەکان لەو بپورمەد
 ھەلوستیکى لەوہ پەقتریان ھەبە.

لەوہ دلتیام ئیوہ باش دەكەن ھىچ جۆرە پەخنەبەك لە بالۆیزخانەى قاھیرە
 لە بروسكە دىپلۆماسییەكانتاندان ناگرن. ئەگەر لە دواپۆژدا ھىچ گلەبیەكتان ھەبوو
 باشتەر وایە ئیمە ئاگادار بکەن، ئەزساكە ئیمەیش، بەو شیوازەى كە لە تواناماند
 بێت یاریدەى خۆمان پیشكەش دەكەین.

ئیمزا

دەلسۆرتەن

ر. گ. ھەو

وینەى بۆ سێر ھەخ ستۆنھیتۆیر بێرد لە بەغدا⁽⁷³⁾.

لەپەرەى دواترى ھەمان فایل تەرخان کراوہ بۆ دەقى ئەو نامەبەى ھاوئارەبویە
 بۆ سێر ھەخ ستۆنھیتۆیر بێرد دەربارەى شەریف پاشا⁽⁷⁴⁾. بەر لە تۆمارکرنى

(70) ئەم دوابەتەى بەلگەنامەكە پەيوەندى نىبە بە كوردو شەریف پاشا، بەلام بە پتویستە.
 نەزانی لەویدا ناوہرۆكى بەلگەنامەكە بقرتین، ھەلبەت فەلەستین و جوولەكەیش بابەتێكى گرنگ.

(71) مەبەستى عەبدولرەحمان عەزامى ئەمىندارى گشتى كۆمكارى عەرەبییە.

(72) مەبەستى نوری سەعیدە.

(73) N.A., F.O., 371/52369, Eastern 1946, Iraq, File No.19, Foreign office, S.W.1.,
 No. 1008/19/93, Personal and Confidential, 5th February, 1946, Sgd. R.G. Howe,
 Copy to: Sir Hugh Stone hewer Bird, Baghdad, P.77.

(74) Ibid, Registry No. E 1008/19/93, From: Mr. Howe, To: Sir A. Stone hewer
 Bird, Baghdad, Personal and Confidential, P.78.

سەر یەدلاشتەکی سمارت، بالۆیزی بەریتانی لە قاھیرە لۆرد کلیریش ئەمە ی
نە حورمەوی کردۆتە پیشەکی، یا روون کردنەوێ یادداشتەکە:

یەنۆمەنییەکانی عێراق بە کوردەوێ. نیشانە بە نامە ی ژمارە ١٢
١٩٢٩- وێنە ی یادداشتی سێر والتەر سمارتە بە بەرواری بیست و
سێ تەشرینی دووێم کە باسی دیدەنییەک لە گەڵ جەنەرال شەریف پاشادا
حکمت شەریف پاشا کاتی خۆی سەرۆکی ئەو کۆمیتە کوردییە بوو کە لە
سەر لە پۆژانی وتووێژەکانی پەیمانەکانی فێرسایدادامەزێنراو. شەریف پاشا
خۆشییە کە لە لایەن ژمارەییەک لە ئەشرافی ناوچەکانی کەرکوک و سلێمانی و
جەنەرل کرۆوتە نوێنەریان بۆ داواکردنی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستانی عێراق لە
جەرجێوەی دەولەتی عێراقدا لە کۆنفرانسی ئاشتی⁽⁷⁵⁾.

ئەمە ی لای خوارەویش دەقی وەرگێراوی⁽⁷⁶⁾ ئەو یادداشتە گرنگە یە:
یەدلاشت.

جەنەرال شەریف پاشا، ئەوێ مەن بیزانم، سەرۆکی ئەو کۆمیتە کوردییە بوو
کە لە پاریس کاتی گفتوگۆکانی پەیمانەکانی فێرسایدادامەزێنراو لە گەڵ سەرۆک
یەنۆمەنی⁽⁷⁷⁾ باسی سەرەخۆیی کوردستانی کردووە، ئیمپێر بەیانی (واتا پۆژی
یەنۆمەنی تەشرینی یەکەمی ١٩٤٥- ک. م.) بانگی کردم.

نە دانیشتنەکەدا پێی پاگەیاندم ژمارەییەک لە ئەشرافی ناوچەکانی کەرکوک و
سلێمانی و مووسل⁽⁷⁸⁾ داوایان لێی کردووە داخووزییەک دەریارە ی ئۆتۆنۆمی
کوردستانی عێراق، لە چوارچێوەی دەولەتی عێراقیدا، پیشکەش بە کۆنفرانسی

(75) N.A., F.O., 371/45346, Eastern 1945, Iraq, File No. 3229, Iraqi Relations with K...
From Lord Kill earn, Cairo, No. 1577(1327/3/45), Dated 29th November, 1945, P.33.

(76) شایانی باسە منیش دوو جار ئەو یادداشتەم وەرگێراوەتە سەر زوبانی کوردی.

(77) مەبەستی ویدێر ویلسنی سەرۆکی بەناویانگی ولاتە بەکگرتووەکانی ئەمەریکایە کە سەرۆکی
یەحیی ولاتەکی بوو بۆ کۆنفرانسی ئاشتی لە پاریس لە سالی ١٩١٩داو لە و قوناغەدا چوارە بەندە
حنوولەکی خۆی بلۆ کردووە.

(78) لە هەموو بەلگەنامەکانی تری ئەم فایلەدا ناوی هەولێرش لە گشت ئەو شوێنانەدا هاتووە کە
ئەم ئەم بابەتە دەکن.

ناشتی بکات، گوتیشی ئەوانەى ئەو نامەیان بۆى ناردووه دواى ماوهیهکی کورت وەکالەتى تایبەتیی بۆ دەنێرن بۆ جێبەجێ کردنى ئەو کارە. هەمان کات شەریف پاشا هەمیشە لایەنگرى بەریتانیەکان بوو و هەرگیز نایەوێت بۆ ناگاداریی ئێمە هیچ هەنگاوێک بنێت، بۆیەکا حەز دەکات لەوە دلتیایم نەبا راپۆرتی سیخوڤە نەهێنێبەکانمان ببێتە هۆی ئەوێ گومانى ئۆ بکەین.

شەریف پاشا ئەویشی نیشان دا کە بارودۆخى کوردستان بەرەو قۆناغێکى مەترسیدار دەچێت. هەرچى کوردی تورکیایە هەرگیز ناتوانن لەو سیاسەتى کوشتارو داپلۆسینەى بیستەکانى تورک خوێش بین.

(کۆمیتەى کوردی) بە سەرۆکایەتى بەدرخانیهکان لە دیمەشق یۆ سەرەخۆی کوردی تورکیا خەبات دەکەن. لە ئێرانیش رووس بە پارەو لە رێگەى دیکەووە کورد دەبزوین، ئەگەر بەریتانیای گەرە دەستوبرد فرێ نەکەوێت شتێک بکات ئەو رووس بە شۆوازیکی غەیرە موباشیر بۆمان دەگەن کە رکوک و تەوقەسەرى هەناردنى نەوتى عێراقى⁽⁷⁹⁾.

شەریف پاشا ئەویشی گێڕایەووە چۆن سالى ۱۹۱۹ بە پەرەبەریی ئەر گفتوگوى دامەزrandنى کوردستانىکى سەرەخۆی پێکھاتوو لە ھەر سێ پارچەکەى کوردستانى عێراق و ئێران و تورکیا کرا. ئەو پێى وابە جێگەى دلخە بەریتانیای گەرە لایەنگیریى ئەو پەرۆزەپەى نەکرد، ئێستەیش، وەک دەلێت گرنک ئەوێە کوردستانى عێراق بە لایەنگرى بەریتانیا بمینێتەووەو ببیتە شوورایەک لەبەردەم پێشکەوتنى رووسدا، بەلام کوردی عێراق لە لایەن عەرەبەو باش مامەلە ناکرێن، دەرەفتى خوێندنیان بە زوبانى زگماکی خوێان یۆ نەپەخسێنراو، فەرمانبەرى عەرەب دەنێرن بۆ حوکمرانیان، زۆر پێویستە کورد دەزگای پەرەوێدەى تایبەتیی خوێانیان هەبێت و فەرمانبەرى کورد ولاتەکەیان بەرپۆە ببات.

(79) لە دەقى بەلگەنامەکەدا قسەکەى شەریف پاشا بەم جۆرە داپۆژراو:

Unless Great Britain did something soon, the Russians would, indirectly, be in Erbil and on top of our Iraq oil supplies)) N.A., F.O., 371/45346, Eastern 1945, File No. 3229, Iraqi Relations with Kurds, From Lord Kill earn, Cairo, No. 1327(1327/3/45), Dated 29th November, 1945, P.35.

حەرفێ شەریف پاشا گوتیشی هەز دەکات بزانیت هەلۆیستی ئێمە بەرانبەر
 یەحییە دلمەزاندنی کوردستانیکی ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی عێراقدا چییە.
 ٤. وەلامدا پێم گوت: من ناتوانم وەلامی ئەو پرسیارە ی بدمەوه، بەلام
 حەرفێ دەزانم ئێمە هاوێهەمانی تورکیا و عێراق و ئێرانین، بۆیه کە نابێت هیچ
 هەستەیهێکمان بێت بۆ ئەوانە بێت بێتە هۆی لاواز بوونی ئەو
 هەستەیهێکانمان. لێشەم پرسى ئایا گومان لەوەدا هەیه کوردستانیکی ئۆتۆنۆمی
 بۆ جۆرە لە عێراقدا نابێتە ناوەندیکی پاکیشەر بۆ دوست بوونی
 هەستەیهێکی لەو بابەتە لە کوردستانی ئێران و کوردستانی تورکیادا؟
 حەرفێ شەریف پاشا لە وەلامدا گوتی: بەلێ پێی تۆ دەچێت شتیکی وا روو
 ست گوتیشی ئەمە تەنها بۆ روون کردنەوه بوو، ئێمە پێوهندییمان هەر وەك
 خۆی دەمێنیت⁽⁸⁰⁾ و دواى ئەوەی ئەو وەكالهتەى لە سەرەوه ئاماژەمان بۆی
 کردە دەگاتە دەستی دێتە سەردانم.

شەریف پاشا ماوهیهێک لەگەڵ تورکە لاوهکان بوو، بەلام لەگەڵ (کۆمیتەى
 خەركانى لا) دا تێكچوو بۆیه کە ناچار بوو لە تورکیا هەلبێت و بچێتە فەرەنسای،
 مەزنش تورکە لاوهکان هەولیان دا تیرۆرى بکەن⁽⁸¹⁾، ئەو لەوساوه بە یەكجاری لە
 مەرمەنسە دەژی. شەریف پاشا خەلکی سلێمانییە و وەك بیستووێهە پۆلیکی
 گەورەى دیوه لەو کۆششەدا کە دواى جەنگی ئەم دوایه بۆ سەرەخۆی
 کوردستان دراوه.

شەریف پاشا هەمیشە خۆی بە دۆستی زۆر نزیکى ئێمە زانیوه، بەلام لە پۆزانی
 جەنگی (دووهدا- ک. م.) چەند راپۆرتێکی نەپێنى ئاماژەیان بۆ ئەوه کردووه کە

(80) لە دەقی بەلگەنامەکەدا ئەم بەشەى وەلامەکەى شەریف پاشا بەم جۆرە دایژێراوه:

((He said that this present demarche was merely to keep "au courant", "demarche"
 us au courant))

مەرمەنسێ وەك زاواو بە واتای هەر وەك خۆی، یا تا ئێمە بۆکەش دێن. شایانى باسە سێر و التەر
 سەرت بە تاییهتی خەتی بە ژێر ئەو دوو وشەیهدا مێناوه.

(81) باسی ئەوهمان لە سەرەتای بابەتی ژمارە چوارى ئەم کتێبهدا کردووه کە بۆ (ناودارانی کورد لە

سالی ١٩١٩) دا تەرخان کراوه.

پټوهندی به نه له مانه کانه وه هېووه⁽⁸²⁾ وهك به شټك له ههستی دژ به روسی (هېوانه ۱۶۰۰/۶/۴۲، هاوپیچ). زږد روونو ناشکرایه که جهنرال شریف پاشا هرگیز دژ به ریتانییه کان نه بووه، به لام وهك کورد په روه رټك هه میشه ناماده بووه شټك بڼ به روه پیښ بردنی به رژه وهندییه کانی کورد بکات، له م باره یوه هېوته نامه ی ژماره ۱۱۲۱/۲/۴۴ ی ده زگای (نیستیخباراتی پاراستنی ناسایشی پږژه لاتى ناوه پاست)⁽⁸³⁾ که زږدو که م پږشنایى ده خاته سر ژيان نامه ی نه م پیاوه⁽⁸⁴⁾.

نیمز

والتر سمارت

۲۶ ی تشرینی دوهمی سالی ۱۹۴۵))⁽⁸⁵⁾

نه م هه لویسته ی شریف پاشا، که سیږ والتر سمارت له یادداشته کېدا باسی ده کات، په کیکه له ده یان هه لویستی تری هاوشانی و باوه پش ناکه م نهوی بیخوینټه وه، چ له کوردو چ له غه یری کورد، هه ست نه کات نه و پیاوه تا چ رادمیه ک دیپلوماسییه کی هاوچه رخ و پږ و دلسوز و شاره زایه کی چاکی په تپه تیڼی سیاست

(82) شریف پاشا، هه مان کات و بڼ هه مان مه به ست، پټوهندی به مؤسزلیښه وه کړدوه و ږو نامه ی بڼی ناردوه. هېوانه: د. فرهاد پیربال، ژنه رال شریف پاشا (۱۸۶۵-۱۹۵۱). په کچر سیاستمه داری کورد که داوی ده وله تیکی سهر به خوی بڼ کورد کړد، سلیمانی، ده زگای چاپ و په خسر سرده م، ۲۰۰۱، ل ۱۳۶-۱۳۹.

(83) ته نها کور تکراره ی ناوی نه و ده زگایه نووسراوه (S.I.M.E.) که نه م ده قی ته ولوی ناوه کېچر (Security Intelligence Middle East)) وانا ((نیستیخباراتی پاراستنی ناسایشی پږژه لاتى ناوه پاست)) که ده زگایه کی سیخوړی زږد چالاکى به ریتانی بوو، ساله کانی جهنگی دوهمی جبهه پیاوه کانی به پاست و به چه پدا له ناوچه کانی پږژه لاتى ناوه پاستدا، به کوردستانه وه، گاله یان ده مات. (84) له ده قی به لکه نامه که دا ده لټت: ((more or less white- washing him)) که بېگومان نمره ده گه ییښت که نامازده مان بڼی کړدوه.

85) N.A., F.O., 371/45346, Eastern 1945, Iraq, File No. 3229, Iraqi Relations with Kurds, From Lord Kill earn, Cairo, No. 1577(1327/3/45), Dated 29th November, 1945, PP. 34-36.

حەم بە ئەو دەودل بېت كە بە قوولئ بەرەمەكانى ماكياڧىللىي خوئندۆتەو. حەم كورد سەرى نەوازش بۆ ئەو پیاو دەلسۆزەي ((قاچى لە پارىس و بېرى لە حەيتيا و دليشى لە كوردستان)) بوو⁽⁸⁶⁾ دانانەوئىت و ەزار پەحمەت بۆ گۆرە بەگى لە قامېرە نەئىرئەت، تايبەت دواي ئەوەي بە خامەي پېرۆزى خۆي پوختەي سەر بۆ كوردوئىنەتە مۆئۆدرامايەكى⁽⁸⁷⁾ دانسقە⁽⁸⁸⁾، بەئى كوردئىكى وا دەلسۆز دەبېت گەت گەستى ئەوەي ((لە پارىس لە ئوتئەلئىكى دەرهجە پئىنجى ئەرمەنئىيەك)) كەئىتو پارەي ئوتئەلەكەي نەبېت بېدات، بەلكو ((پارەي ژەمئەك خوارىنى حەرمە)) بېشى لە باخەلدا نەبووئەت⁽⁸⁹⁾.

شايانى باسە دەنگوباوي ئەم ەولانەي دواي شەرىف پاشا، ەستى حەممان بەگى بابانى بزواندوو و بەو بۆنەيەو شەيخەركى ناوازەي بەسەردا حەرمە^{(90)(*)}.

١. لئەردا بچىنە سەر باسى ەئوئىستى چىن و دەستەيەكى دىكەي كوردستان كە ە قەد روو ە گەلئەك لە شەرىف پاشا و ئەوەي بەدرخان و جەمىل پاشاى دياربەكر حەولئە، بەلام تەنانەت ئەوانئىش لەبەر ئەوەي بە دەست يەك دۆژمەنەو دەياننالاند قە بە گەرمى، ەيچ نەبېت لە سەرەتاو، لە دەورى دروشمەكانى كۆمارى مەهاباد كوردستان) ئالان و لەناو خۆياندا كەوتبوونە پېشپەركئى يەكتر لە بوواري دەربېرىنى حەرمەئىستاندا بەرانبەر يەكئەتى سۆڧىەت.

(86) بە كەمئەك دەستكارئىيەو لە مۆئۆدراماكەي وەرگىراو.

(87) لە وشەي (Drama) وە ەاتوو كە ماناى ەونەرى شائۆبە.

(88) بېوانە دەقى ئەو مۆئۆدرامايە لە: د. فەرەاد پېرپال، سەرچاوەي ناوېرلو، ل ١٢٤-١٣٣.

(89) ەمان سەرچاو، ل ١٣١.

(90) بېوانە: محمود أحمد محمد، بەشئەك لە دىوانى ئەو پەحمەن بەگى بابان، بەغدا، ١٩٨٩، ل ٨١.

٢: ((شايانى باسە (عەبدولپەھىم رەحمى ەكارى) بېش، لە ژۆر ناوئىشانئى: (ژ بۆ شەرىف پاشا) شەيخەركى بۆ نووسىيو و لە ژمارە (٢١) ي سالى ١٩١٩ ي كۆشارى (ژۆر) لە ئەستەنبول بۆلوى كەرمووەتەو-ع.زەنگەنە))

هه‌لوێستی ژماره‌یه‌ك

ده‌ره‌به‌گی کورد

فایلی ژماره ۲۳۶۹/۳۷۱ ی سالی ۱۹۴۶ ی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی حوكمه‌تی به‌ریتانی گه‌لیك به‌لگه‌نامه‌ی گرنگی ده‌ریاره‌ی كۆماری مه‌هاباد (كوردستان) تێدیه‌ك ته‌نها ده‌قی به‌شێکی كه‌می پاپۆرتی كاپته‌ن م.م. جاكسونی یاریده‌ری پاپۆزكاره‌ سیاسی هه‌ولێری ئی وه‌رده‌گرین كه‌ ته‌رخان كراوه‌ بۆ ئه‌و گفتوگۆیه‌ی له‌گه‌ل سێ سه‌ره‌ك هۆزی كوردستانی ئێراندا كرده‌ویه‌تی و ئه‌مه‌ی لای خواره‌وه‌ش ده‌قی وه‌رگێراوی ئه‌و به‌شه‌ی پاپۆرته‌كه‌یه‌تی:

((۱- ده‌ره‌فه‌تێکی باش بوو له‌ نزیک سنووری عێراقی-ئێرانی، له‌ زینقی شیخی^(*) دیدنه‌ی له‌گه‌ل سێ گه‌وره‌ پیاوی كوردستانی ئێراندا بکه‌م، قه‌ره‌نی ئاغای قه‌ل‌په‌شی سه‌رۆکی پیران و شیخ موسلیحی خزمی شیخ عوبه‌یدوللای زینق، كه‌ وێنه‌یه‌كه‌ ره‌نگاوه‌نگی ئال‌وگۆره‌كانی نازه‌ریایجانی ئی وه‌دی ده‌هات... پاش پێشه‌كیه‌كه‌ ئاسایی ئه‌م په‌رسیارانهم ئی كردن:

كاپته‌ن جاكسون: ئاغا گونده‌كه‌ت له‌ ئێران كه‌وتۆته‌ كۆیه‌ ؟
قه‌ره‌نی ئاغا: گونده‌كه‌ی من قه‌ل‌په‌شه‌، لێم ببوره‌ ئه‌و گونده‌ له‌ ئێران نییه‌، به‌لكو له‌ ناو نازه‌ریایجاندايه‌.

(*) ((زینقی شیخی: گوندێكه‌ كه‌وتۆته‌ نێوان حاجی ئۆمه‌ران و پایات، به‌ دوو کیلومه‌ترێك له‌ (ئازادی) یه‌مه‌ سووره‌، پۆلێکی به‌رچاوی له‌ شۆپشی ئه‌یلولدا هه‌بووه‌، وه‌كو رۆژ له‌ گونده‌كانی دیکه‌ی كوردستان كه‌ له‌ گه‌ گوندێکی دیکه‌ به‌جووته‌ ناویان دیت. رۆژجار ئه‌میش له‌گه‌ل گوندی خه‌لان، واته‌ وه‌كو (زینقی و خه‌لان) شه‌ هاتوه‌. له‌دوای نسكۆی شۆپشی ئه‌یلول و پاگواستنی خه‌لكی گونده‌كان ئه‌میش تێكرابوو، له‌دوای پله‌په‌ جارێکی دیکه‌ ئاوه‌دان كراوه‌ته‌وه‌، له‌ده‌قه‌كه‌دا ناوی وه‌كو (زینقی شیخی) هاتوه‌، نه‌مویست ده‌ستگیر ناوه‌كه‌ بکه‌م، له‌بیرشم كرده‌بوو په‌راوێزی بۆ بکه‌م، ئه‌وه‌بوو له‌كاتی هه‌له‌بژێری كۆمپوته‌ردا (ئه‌یوب محمه‌ بابه‌كه‌ی) هاوكارمان، كه‌ به‌په‌سه‌ن خه‌لكی ئه‌و گونده‌یه‌، ناوه‌ پاسته‌كه‌ی نووسیویه‌وه‌. كاتی ئاگاداری سه‌ كرده‌وه‌، سه‌ره‌تا ده‌ستخۆشیم لێی كرد، به‌لام كه‌ دواتر جارێکی دیکه‌ هه‌له‌بژێری بابته‌كه‌م كرده‌وه‌ سێ له‌دووتویی به‌لگه‌مانه‌دا هاتوه‌ بۆیه‌ وه‌كو خۆیم داناوه‌ته‌وه‌، ئه‌وه‌ به‌چاپۆشین له‌وه‌ی له‌ هه‌ندی سه‌رچۆله‌ دیکه‌ش هه‌ر به‌ (زینق) نووسراوه‌ -ع.زه‌نگه‌نه‌)).

کەپتەن جاکسۆن: چۆن وای ئی هات؟ من پێم وابوو ئازەربایجان بە شیکە لە ئێران و
حیجی باکووری ئەو ولاتە پێک دەهێنێت.

قەرەنی ئاغا: ئا، وا دیارە نەتیبیستوووە ئیستا کە ئێمە حوکمەتی خۆمانمان هەیە.
کەپتەن جاکسۆن: بە ئی شتێکم دەریارە ی ئەوە بیستوووە، وایزەم شەڕێکی زۆر
حەش لەسەر ئەوە قەوماوە.

قەرەنی ئاغا: نەخێر وا نەبوو، سەرکەوتنیکی ئاسان بوو، لە گەلیک شوێن هیچ
خەزە شەڕێکیش نەقەوما.

کەپتەن جاکسۆن: کەوابێ ئێوە زۆر باش چە کدارو ئامادە بوون، ئێوە لە کوێوە
خەزە هەموو چە کەتان دەستکەوت، ئایا کەپوتانن؟

قەرەنی ئاغا (بە فیزیکیگە): نەخێر، دڵنیابە نەمانکەپوون، بە لکو لە روسەکانی
جەستەنەو بە ژمان هاتوون !

کەپتەن جاکسۆن: بە راستە؟، من وام دەزانم روسەکان لە هیچ کام لە
جەستەکاندا بە شدار نەبوون، چونکە ئەوان بۆ خۆیان وایان دەگوت.

قەرەنی ئاغا: ئۆ، کوپە بە سییە، ئەوان لەسەر لاپەرەکانی پۆژنامەکانی تەوریزو
بەرتێبەش هەمان شتیان گوت، ئەو تەنها بۆ سەر ئی شیواندە⁽⁹⁾، ئەوان زۆر زۆر
بە زەمان دەدەن، بە وێنە پێنج سەد تەنگو تۆ لۆرییان داو بە مەهابادی ئێمە، لە
هەموو شوێنیکی (کوردستانی- ک. م.) تەنگو ئوتومبیلیان دا بەش کردووە، ئەوان
خۆ ئێمە گەلیک باشن.

کەپتەن جاکسۆن: یە کەم جار هەرا لە کوئی قەوما؟

قەرەنی ئاغا: ئۆ، لە مەهاباد. ئێمە یە کەم کەس بووین فەرمانبەر و سەربازە
هەرسەکانمان لە مەهاباد و دەره نا، دوا ی ئەو ناوچەکانی دیکەش هەمان پێبازیان
گرتە بەر.

کەپتەن جاکسۆن: کەواتە ئێوە ئیستا حوکمەتی خۆتانان هەیە، لەوانە یە بگوتریت
پووتیش.

(9) لە دمی بەلگەنامەدا وشە (bluff) ی بەکار هێناوە کە بۆلای کوردی و عەرەبی لەمۆه هاتووە، لە
عەریبا خراوە تە قانێ پابردو و داها تووشووە: بَلْفَنِي، بَلْفَنِي...

محەمەد ئەمىن ئاغا: نەخىر، بەلام بەم زوانە بەخىرى دايدەمىزىن. ئىستەك كىشەيەك لە نىو كورد و توركماندا (مەبەستى ئازەرەكانە- ك. م.) ھەيە، ئەمىر دەيانەوئىت حوكمەتتىكى جياواز لە تەوريز دابەمىزىن، كوردىش دەيانەوئىت حوكمەتتىكى جياواز بۇ خويان لە مەھاباد دابەمىزىن.

كاپتەن جاكسون: ئەو جياوازيەي نىوانتان چۆن چارەسەر دەكرىت؟
قەرەنى ئاغا: بەلى قازى محەمەد پەھەرمانە، ئەو چۆتە مۆسكۆ بۇ وتوويز لەگەز ستالىندا، ئىمە لەو دۇنيان چ وەلامىك لەگەل خۇيدا دەھىنئىتەو، روسەكلر ھەمىشە پىشتى ئىمەي كورد دەگرن.

كاپتەن جاكسون: وا ديارە قازى محەمەد پياويكى گەرەيە، ئايا ئەو پياوھ نىيە كە پەھەرى كۆمەلەيە لە مەھاباد؟

محەمەد ئەمىن ئاغا: قوربان كۆمەلە بەسەر چوو، ئىمە ھەموومان ئىستەك ديموكراتىن ((مەبەستى ئەو پەھەرمان لە (حيزبى ديموكراتى كوردستان)ين- ك. م.))، بەلام قازى محەمەد ھەر سەركمانە، ھەلبەت پياويكى يەكجار گەرەيە. ئىنگلىزى و فەرەنسى و گەلىك زمانى دى دەزانئىت.

كاپتەن جاكسون: ئايا ئىوھ لە مەھاباد پۇژنامەي خۇتانتان ھەيە؟
قەرەنى ئاغا: بەلى زۆر نىيە دەستى بە دەرچوون كردووه، روسەكلر چاپخانەيەك و كاغەزىشيان داوينەت.

كاپتەن جاكسون: ئايا ئىوھ ھىچ پياويكى گەرەي ترى وەك قازىتان ھەيە؟
قەرەنى ئاغا: ئەي چۆن نىمانە، مەلا مستەفاي بارزان كارى سەريازى بەپنۆھ دەبات، روسەكان زۆريان خۆش دەوئىت، قازى محەمەد زەوى و زارىكى زۆرى ئە دەوروپەرى شىنۆ پى داوھ و نزيكەي تۆ ھەزار دىنارى عىراقىشى بۇ خوى و لايەنگرەكانى كۆكردۆتەوھ.

كاپتەن جاكسون: كەواتە بارزانى و پياوھكانى لە شەپەرەكانى ئىستەدا بەشەر بوون؟

قەرەنى ئاغا: بەلى بەشدار بوون، ئەحمەد ئاغاى مېرگەسوورو شىخ ئەحمەدى بارزان بەرپرسى بەرەي پەزائىيە بوون، مەلا مستەفايش ناوچەكەي بەسەر كردۆتەوھ.

جکسر بۆ پۆزى دواتر گەيشته شتو که لیڤه وه نزیکه و بى دواکه وتن له ویشه وه چوه
سەرشت.

کاپتن جاکسون: وا دیاره خەریکن سەردەشتیش بخەنە سەر ناوچەکەتان.
قەرەنى ئاغا: بەلێ ئەک هەر سەردەشت، بەلکو سنەیش!
کاپتن جاکسون: کەى بەخێرئ ئەو کارە جێبەجێ دەکەن؟
قەرەنى ئاغا: هەلبەت ئەو کارىکى پێویستەو زۆر ناخايىتت!
کاپتن جاکسون: ئایا لەوئ کەس هەیه کار بۆ ئێوه بکات؟
قەرەنى ئاغا: بەلێ هەمانە، حەمە پەشىد خان یەکیکیانە.
کاپتن جاکسون: بۆ حەمە پەشىد خان ئیستا لە ئێرانە؟
قەرەنى ئاغا: زۆر نیه لە عێراق هەلپاتوو، رووسەکان لە پۆژنامەکانى خۆیاندا
وێان ڤاگەیاندوو کە بەریتانییهکان یاریدەى حەمە پەشىد خانیان داوه بۆ ئەوێ
هەلبەت تاوهکو لەوئ (لە سەردەشت- ک. م.) هەرایەک دژی ئێرانییهکان بنێتەوه.
کاپتن جاکسون: ئەگەر ئێوه حوکمەتى خۆتان دامەزراند ئایا کادری تەواوتان
هەیه بۆ ئەوێ بیهەن بەرێوه؟

محەمەد ئەمین ئاغا: ژمارەیهکی زۆر کادریان هەیه، بەلام رووسەکانیش گەفتیان پى
لەوین چى پێویست بێت بۆ ئەوێ یاریدەمان بدەن، وێرای ئەوێش ئێمە رێگەمان داوه
سەرچەمى کارمەندە فەرمییه ئازەرییهکان لە شوێنەکانى خۆیان بمێننەوه.
کاپتن جاکسون: ئەى دەربارەى ڤاره چۆن؟، ئایا تاران دەستى نەگرتوو بەسەر
ڤارهیهکی زۆرتاندا؟

قەرەنى ئاغا: پاستە وایە، بەلام رووسەکان پێیان ڤاگەیاندوین تاوهکو ئەو پۆزەى
بەریتانى و ئەمەریکاییهکان دان بە حوکمەتەکەماندا دەنێن ئەوان ڤارهمان بۆ چاپ
دەکەن.

کاپتن جاکسون: بەلام گریمان بەریتانى و ئەمەریکاییهکان ئەوێیان نەکرد، ئەوسا
چۆن؟

قەرەنى ئاغا: نەخێر دانى پێدا دەنێن، ئەى ئەوێ ئەوان نین ئەو هەموو قسانە
دەربارەى مافى گەلە بچووکهکان دەجوونەوه؟

کاپتن جاکسون: ئەي ئاخۆ وه زعی تووتنی ئیمسالتان خراپ نییه؟
 قهرنی ئاغا: بەلێ خراپه، تاران تا ئیسته کهیش دوو ملیۆن پیاڵی داهااتی سێ
 پارمان قهرزداره، بهلام رووسهکان دهڵێن ئهگەر تاران بهرهمی تووتنی ئیمسالیه
 نهبرد ئهوا ئیمه دهیبهین و دوو ملیۆن پیاڵه کهی پاریشن دهدهین.
 کاپتن جاکسون: وا پێ دهچیت رووسهکان حوکهته که تان به پێوه دهبن؟
 قهرنی ئاغا: ئای قوربان ئهوان گهلیک خاسنو باشترین دوستی کوریه
 ههرچییهکیان لێ داوا بکهین پێ سێ و دوو دهماندهن!
 کاپتن جاکسون: ئەي ئیوه بهرانبهر ئه و چاک یه ئهوان چییان پێ دهدهن؟
 قهرنی ئاغا: ئهوانیش مافی دهرمێنانی نهوتی (کورستان- ک. م.) یان پێ لروه
 کاپتن جاکسون: ئایا دهستیان به کار کردوه؟
 قهرنی ئاغا: بەلێ، ژمارهیهکی زۆر ئهندازیاریشیان له رووسیاوه هێناوه.
 کاپتن جاکسون: ئەي ئاخۆ ههژارانی (کور- ک. م.) لهم ههموو ئالو گۆته
 چییان پێ دهبردریت؟
 قهرنی ئاغا: ئهوان زهوییهکانیان له زهنگینهکانی تاران وهگرتهوه، وێرای ئهوه
 خهریکین قوتابخانه و نهخۆشخانه و رێگه و بان و هێڵی شههمهنده فهران بۆ دروست
 دهکهین.
 کاپتن جاکسون: وای بۆ دهچم دواي ئهوهی زهنگینهکانی تاران نهماون، ئاغلی
 (کوردهی- ک. م.) وهك به پێژتان زهوی و زار دهدهنه ئه و خهڵکه!
 محهمد ئهمین ئاغا به گهرمی: نهخیر ئیمه کۆمونیست نین، ئیمه دیموکراتین!
 کاپتن جاکسون: وای بۆ دهچم سهربهخۆیه که تان زۆر تهواو نهیت، رووسهکه
 حوکهته که تان بۆ به پێوه دهبن، وێرای ئهوهیش ههرچییهکتان پێویسته
 رووسیاوه دهیانیهێنن.
 قهرنی ئاغا: بەلێ، ئهوه تا خۆمان دهگرین، رووسهکانیش گهتی ئهوهیان
 داوین.
 کاپتن جاکسون: کهواته ئیوه که وتووینه ته نیوان دوو ئاگرهوه، چونکه رووسهکه
 پهیمانیان داوه له یهکی مارت وه ناوچهکه بهجێ بهێڵن!

قهرمنی ئاغا: ئه‌وه هه‌ر قسه‌یه، ئیمه دلتیاین له‌وه‌ی ئیمه چهند پتویستمان پێ
یت نه‌ولن هیتند ده‌مینه‌وه.

کله‌ته‌ن جاکسون: چ گه‌لێکی تهران له ئازهربايجان سه‌ندوه؟

قهرمنی ئاغا: ئاشووری و ئهرمه‌ن.

کله‌ته‌ن جاکسون: ئایا ئهرمه‌نه‌کان نیازیان نییه بچنه ئهرمینیای سوڤیه‌تی تا له‌وێ

هیسته‌جێ ببن؟

قهرمنی ئاغا: ئیمه به‌ رووسه‌کانمان گوتوه کاریکی خراپه ژماره‌ی دانیش‌توانی
ئهرمیرایجان که‌م بکریته‌وه، ئه‌وانیش ته‌علیماتیان ده‌رکردوه که ده‌بیته ئهرمه‌نه‌کان
هه‌ر له‌و شوێنه‌ی خۆیان به‌مینه‌وه، وێرای ئه‌وه‌یش گفتیان داوه به‌م زوانه‌ سێ
خوچه‌ی تورکیاش بخه‌نه سه‌ر ئازهربايجان.

ئه‌م گفتوگۆیه‌وه به‌ روونی دیاره‌ پرۆپاگه‌نده‌ی رووس له ئازهربايجان ته‌واو له‌گه‌ڵ
بیروبووچوونی عه‌شره‌تییه‌کاندا ده‌گونجیت. بێگومان هه‌رچی سیاسه‌تی ئیجابی و
به‌ستگۆی به‌ریته‌نیشه، وه‌ک ئه‌و سیاسه‌ته‌ی له‌ عێراق په‌یره‌وی ده‌کات، له‌وانه‌ نییه
هه‌گه‌ڵ بیروبووچوونی عه‌شره‌تییه‌ ساکاره‌کاندا بگونجیت، ئه‌وانه‌ی هه‌رگیز بێر له‌ سه‌به‌ی
بۆنێ ناگه‌نه‌وه، به‌لام رووسه‌کان، به‌ پێچه‌وانه‌وه له‌ رێگه‌ی جۆره‌ گفتیکی خه‌راوه که
له‌وانه‌یه جێبه‌جێ بکه‌ن یا نا، توانیویه‌ کاریکی زۆر بکه‌نه سه‌ر ناوچه‌ کوردیه‌کان.
له‌ دوا داوشدا داوا ده‌که‌م به‌راوردێک بکه‌ن له‌نیوان ئه‌و شیوازی هه‌ماس و ئاواته‌ی
کوردی ئێران و ئه‌و په‌شبینی و بێ هووده‌ییی بالی به‌سه‌ر په‌واندزدا کێشاهه
که‌ولبزانم، ئیمپۆر یا دواپۆز، له‌مدیو سنوور (مه‌به‌ستی ناو خاکی کوردستانی عێراقه‌-
له‌م.) په‌نگ ده‌داته‌وه.

ئیمزا

جێگه‌ی یاریده‌ری

پاویژکاری سیاسي

کاپته‌ن ه. م. جاکسون، هه‌ولێن⁽⁹²⁾

(92) N.A., F.O., 371/52369, Eastern 1946, Iraq, File No. 19, Tour Notes: Deputy Assistant Political Adviser, Erbil, Rowanduz- Rayat, 6-9 January, 1946, PP. 65-70.

له بهر بایه خی زۆری پاپۆرتەکه‌ی کاپتەن جاکسون، بالۆیزخانە‌ی بە‌ریتانی له به‌غدا وێنە‌یه‌کی دە‌نیرێت بۆ وه‌زارە‌تی هە‌نده‌رانی بە‌ریتانی که پۆ‌ژی چوارده‌ی شوبات به‌م نامە‌یه‌ی لای خواره‌وه‌ی بیروبو‌چوونی خۆ‌ی ده‌رباره‌ی ده‌رده‌برێت:

((وه‌زارە‌تی هە‌نده‌ران،

١٤ شوباتی ١٩٤٦،

ژماره ٥٩ (٩٣/١٩/١٨٨)

سێر

١- به‌ شه‌وقێ‌کی زۆره‌وه نامە‌ی ژماره‌ سی و یه‌کی هه‌ژده‌ی کانونی دوهمی پێ‌زدارتان و پاپۆرتە‌که‌ی کاپتەن ه.م. جاکسونی هارپیتچیشیم خوێنده‌وه که ده‌رباره‌ی کوردی په‌واندزی کوردستانی عێراق و وێنه‌ی هه‌ردووکیان ناره‌ بالۆیزخانە‌ی هوکمه‌تی خاوه‌ن شکو له‌ واشنتۆن و مۆسکو.

٢- بیروبو‌چوونتان ده‌رباره‌ی ئه‌وه‌ی که ته‌نها به‌شێ‌کی پچوک له‌ کوردستانی عێراق که‌وتۆته ژێر کاریگه‌ری پپۆ‌ژه‌ی سه‌ربه‌خۆیی بزوتنه‌وه‌ی (دیموکراسی)⁹³ له‌ رێ‌گه‌ی سنووری ئێ‌رانه‌وه سه‌رنج پاده‌کێ‌شیت، هه‌روه‌ها زۆر به‌ گه‌رمی له‌ گه‌ل ئه‌ر بو‌چوونه‌ی به‌ پێ‌زداندام ده‌رباره‌ی پێ‌ویستی بێ ئه‌ندازه‌ی نانی هه‌نگاوێ‌که‌ راسته‌وخۆ بۆ پاراستنی کورد له‌ ئه‌نجامه‌کانی ئه‌و نا‌په‌زاییه‌ په‌وایه‌ی هه‌یانه. به‌نده له‌وه‌ دانیام که پێ‌زدارتان هیچ هه‌لێ‌ک له‌ ده‌ست خۆتان ناده‌ن بۆ ئه‌وه‌ی رێ‌گه‌ی پاست نیشانی کارمه‌ندانی هوکمه‌تی عێراقی بده‌ن و تێیان بگه‌یه‌نن که وه‌زعه‌که‌ ترسناکه‌و ته‌حه‌مولی هیچ جۆره‌ دواخستنی‌ک ناکات، بۆیه‌کا پێ‌ویسته له‌ سه‌ری‌ل ده‌ستوبرد ئه‌و گه‌فته‌ باشانه‌ی له‌ پابردوودا داویانه‌ته کورد هه‌موویان جێ‌به‌جێ بکه‌ن.

له‌ گه‌ل پێ‌زی زۆرمدا بۆ جه‌نابی سێر

له‌ خزمه‌تکاری ئه‌لقه له‌ گوێ‌تانه‌وه

پ. ده‌بلیو. پاکسته‌ن⁹⁴

(93) له ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا وشه‌ی دیموکراسی به‌و جۆره‌ خراوته‌ نێوان دو جووت که‌وانی پچوکه‌وه.

(94) N.A., F.O., 371/52369, Eastern 1946, Iraq, File No. 19, From Foreign office, 14th February, 1946, No. 59 (E 988/19/93), To His Excellency Sir Hugh Stowe hewer Bird, Baghdad, P.73.

سەربارى ھەموو ئەوانەى گوتمانن بالۆيزى بەريتانى لە بەغدا راپۆرتەكەى
كەپتەن جاكسون بە تايبەتى دەنيرت بۆ خودى ۋەزىرى ھەندەرانى ۋلاتەكەى سىر
تيرنست بېشن ۋە ئەمەى لای خوارە ۋەيش دەقى ۋەرگىرپانى نامەكەيەتى:

((بالۆيزخانەى بەريتانى،

بەغدا،

۱۸ى كانوونى دووھى ۱۹۴۶،

ژمارە ۳۱، ۴/۴/۴۶،

سىر تيرنست بېشن

۱- شەرەفمەند دەبم لەگەڵ ئەم نامەيەمدا ۋێنەى ئەو راپۆرتەى ھ. م.
جاكسونى يارىدەرى راپۆزىكارى سياسىي ھىزەكانى بەريتانى لە ھەوليرتان
سەربارى بارودۆخى پەواندز لە كوردستانى عىراق، بنيرمە خزمەتتان. پيم وایە
ئەوى خويندەنەوى راپۆرتەكە- ك. م.) لەگەڵم دەبن كە كاپتەن جاكسون
ۋەتەيەكى يەكجار باشى بۆ بارودۆخى ئەو ناوچە نۆز بزیوھى ۋلات كيشاوە،
سەرنجە وردو بۆ لایەنەكانى شایانى سوپاسن، گفتوگۆكانیشى لەگەڵ ئاغا
كوردەكانى كوردستانى ئيران بايەخىكى نۆزبان ھەيە.

۲- من بەگشتى لەگەڵ بۆچوونەكانى كاپتەن جاكسون دام، چ خۆم و چ
ستافەكەشم ھىچ دەرفەتێكمان لەكيس نەداوھ بۆ فشار خستە سەر حوكمەتى
عىراق دەريارەى پادەى بۆ ئەندازەى پتيوستى چارەسەرکردنى سكاڵا پەواكانى
كورد. ئەو سكاڵايانەى كاپتەن جاكسون ئاماژەى بۆيان كردووە ھەر ئەوانەن كە
سەرنجى منيشيان راکيشاوە ھىوادارم ھەموو ئەمانە ببنە ھاندەرى حوكمەتى
(عىراق- ك. م.) كە ئاوپ لە كورد بداتەوھ.

۳- راستە كورد ھىزىكى گەلێك نۆى لەئاسۆدا ۋەدى دەكەن (ديارە مەبەستى
بەكەيتى سۆفەتە- ك. م.) و ھەز دەكەن بۆ ئەمیان دەست لە خۆشەويستە
كۆنەكەيان ھەلبگرن. ئەوان ناتوانن لەوھ بگەن كە حوكمەتى خاوەن شكر بۆ
وچان كار بۆ خزمەتى بەرزەوھەندىيەكانى ئەوان دەكات بۆ ئەوھى ھىچ جۆرە
پەيمانىكى ئەوتريان بداتى كە پتي جيبەجى نەكرىت. ھەلبەت بەرھەمى

سیاسەتییکی لەو بابەتە کتوپڕ دەرناکەوێت، تاییبەت ئەگەر لەگەڵ گەتە
 دڵخۆشکەرەکانی (دیموکراتەکانی)⁽⁹⁵⁾ نازەریایجان⁽⁹⁶⁾ بەراوردی بکەین، هیچ
 نەبێت بۆ ئەوانە کۆلکردنی پەواندزیان لە لایەن رووسەووە لە سالاکانی جەنگی
 یەکەمدا لەیاد نییە⁽⁹⁷⁾. باوەڕ ناکەم لە بەشێکی پچوکی کوردستانی عێراق
 بەولایە، ئەو بەشە سوبای عێراق پایزی پابردوو لەگەڵ مەلا مستەفای بارزەند
 شەپی تێدا کرد، بەو دەردە پەواندز برابیت.

٤- وێنەی ئەم نامەیە دەنێرم بۆ بالتۆیزخانەکانی خاوەن شکر لە ئەنقەرە
 قاهیرە و سەرۆکی بەرپۆوەبەریتی پۆژەلاتی ناوەراستی بەریتانی لە قاهیرە.
 ھەروەھا بەشی سێیەمی ئەم نامەیەم لێرە دایە پراویژکاری سیاسیی سەرەکی
 مولحەقی سەربازی ئەمەریکا، وەك زانیومە ئەویش ناردوویە بۆ واشنتۆن.
 سێر شەرەفمەند دەبم لەگەڵ پێژنکی زۆرمدا خزمەتکاری ھەرە دڵسۆزان بـم.
 ئیمزا⁽⁹⁸⁾

(95) وشە دیموکراتەکان لە دەقی بەلگەنامەکاندا بەو جۆرە خراوەتە نێوان دوو جوت کەوتی
 پچووکەو.

(96) لە بەلگەنامەکاندا لەباتی ناوی کوردستان زوو زوو ناوی نازەریایجان دوپات دەبێتەو، بۆیە
 لێرەدا ئەو وەبەر خۆنەری بەپێژ دەھێنێتەو، کە بە نیازی خراپ و بۆ نەوێ دووبەرەکی
 نەتەوێ و نایینی لە پۆژگاری پەزاشای پەهلەوییەو، بەشێکی بەرفراوانی کوردستانی پۆژەلاتی
 سووننی مەزھەب، بە مەھابادیشەو، لە رووی کارگێڕییەو خراوەتە سەر نازەریایجانی شیعی مەزھەب
 بۆیەکا، وەك گومەن، زۆر جار لە نووسینی پۆژئاواییەکاندا ناماژە بۆ ئەو ناوچانە لە رنگی
 نازەریایجانەو دەکرێت ئەک لە رێگای کوردستانەو.

(97) شایانی گوتنە دیپلۆماسییە پۆژئاواییەکان لەم بوواریدا ئەو پاستییە لەیاد دەکەن کە جەمەز
 باراتۆف (General Baratov) ی سەرکردە یەزەکانی رووسیا لە کوردستان دایە پال لەشکری سیر
 (الجیش الایض) کە گەورەترین دۆزنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر و دامەزراندنی یەکیەتی سۆڤیەت و لەشکری
 سوور (الجیش الاحمر) بوو بۆیەکا ولاتە سەرمايەدارەکانی پۆژئاوا بە ھەموو جۆر یاریدە نە
 لەشکرەیان دەدا.

(98) N.A., F.O., 371/52369, Eastern 1946, Iraq, File No. 19, From British Embassy,
 Baghdad, 18th January, 1946, No. 31/166/4/46, To: Sir Ernest Bevin, London, P.64.

خوشه ختانه له گال نه م نامه يه ي بالويزي بهریتانی بو ئیرنست بیتن، به شی
مکسر پېږته کې کاپته ن جاکسونی له گالدايه ، وهك له خواره وه دهیبینین،
حسرت جاکسون له ویدا باسی ریگو بانو کشو هه وای پړه واندزیشمان بو
سکت

تیمیه کانی گشتیک

جیگری یاریده ری پوړی کاري سیاسي هه ولیر،

((په واندز- پایات،

۶-۹ ی کانونی دوه می ۱۹۴۶.

ریگو بان:

- ۱- هه ولیر- باتاس- پړه واندز- پړزان- پایات- زینوی شیخی- گالاله-
پړتوک- جندیان- دیانا- هریر- هه ولیر.
- ۲- وه زعی ریگی سهره کی نیوان هه ولیرو پایات زور باشه، به لام پیویسته پردی
گالاله- پایات بن دواختن چاک بکریته وه، چونکه په پینه وهی چه که قورسه کان له
هونی راپرېدودا له گال لیثاوی بارانی نیسته به شیک له پرده که یان داته پاندوه، چند
خویتیکی ریگه کیش ئیر بهرگی چه کی قورس ناگریت. تاشه به ردی گوره یش له زور
خوین که وتونه ته ناو گیلی علی به گو ریگی نیوان دهریه ند و پایات. به گشتی
خیشانه ی هیچ کاریکی چاک کردنی ریگه که وه بهرچاو ناکه ویت.

کش و هه وا:

- ۱- له ولای پایاته وه و نزیك حاجی ئومهران ریگو بان به هوی به فیره وه گراوه.
له ساله ناساییه کانداه دهریه ند به ولاره جاروبار ریگه ده گریت.
- پله ی گرما بو نه م وه زهی نیسته زور بهرزه، تهنانه ت له بهرزی زینوی
شیخیش هر بهرزه، له وی شه وو بهر به یان گالیک سارده، به لام گرما ی پوژ وا
له پیاو ده کات هه ست بکات به هاره نهك زستان، لیزمه ی بارانیکی زوریش گشت
تاوچه که ی گرتوته وه.

بارودۆخی سیاسی:

۱- پەواندز

۱- تەنھا دوو شتی دڵخۆشکەر لە ناوچەى پەواندزدا ھەيە - کەش و ھەوێ ناھەنگى ئاشووریەکان بە بۆنەى جیژنى سەرى سەڵەوہ. بە راستى، نەک تەنھا لای خەلکى ناوچەکە بە لکو بە لای حوکمەتى عیراقیشەوہ، خۆشیی کەش و ھەوای ئیمسال پەحمەتیەکی گەورەيە، ئەوہى تا پادەيەک لە پەنگدانەوہى قوربانییەکانى شەپى ئیستەى کەم کردۆتەوہ، چونکە بە لایەنى کەمەوہ دانیشتوانى دەشتى ديانا دەتوانن لە دەواردا ژيان بەرنە سەر، نۆزەى ئاشووریەکانى ھاودیانیشت، ھېچ نەبیّت لەبەر باران، توانییویانە ژووریک لە مەلە ئاوارە بووہەکانیان چاک بکەنەوہ، ھەرچەندە کوردی ھاودیان و ناوچەکانى بیکى دەشتى ديانا ھیشتا فریا نەکەوتوون شتیکی ئەوتۆ بکەن بۆ ئەوہى خانووبەرەکانیان و لى بکەن دەست بەدەن بۆ ئەوہى تێیدا بژین. حوکمەتیش بێت گەنمى بۆ ناردوون بەو مەرجەى دواى دروینەى بەرھەمى داھاتوو بیگێرنەوہ، بەلام کەس تاوہکو ئیستە پارەى قەرەبووى کشتوکال و ناومال و ھەرنەگرتووە ھەرچەندە پارێزگارى ھەولێر⁽⁹⁹⁾ گەنمى داوہ بەم زووانە شتیک لەو قەرەبووہى بپارێرلەو ھەر ئەوہندە لە بەغداوہ بگات، دابەشى بکات. پێژەى نەخۆشیش لە ناوچەکە لەوہ نزمترە کە چاوہپوان دەکرا، بۆیەکا بە درێژایى دوو ھەفتەى پابردوو، نە گشت ناوچەى ديانادا، چوار کەس مردوون، دکتۆرى پەواندزیش لە ھېچ کامیاندا

(99) لەو سالانەدا خوالیخۆشبوو سەعید قەزاز پارێزگارى لیواى ھەولێر بوو.

(*) ((ناوبراو لە سالى ۱۹۰۴دا لەدايک بوو، لە ۱۴/۸/۱۹۴۴دا بۆتە جینگى مەسەپى لیوا (پارێزگاى ھەولێر، لە ۱۷/۹/۱۹۴۴دا کراوہتە مەسەپ، دیارە لەو سالانەدا بزووتنەوہکەى بارزان لەگەرمەید بوو، حکومەتیش چەند کەسایەتیەکی کوردی لەخۆى کۆکردبووہ و پلە و پایەى داوون. بۆ زیتر زانیاری لەسەر ئەو پرسە بنۆرە: سەید قەزاز و دورە فى سیاسە العراق حتى عام ۱۹۵۹، عبدالرحمن البیاتی، تقدیم د. کمال مظهر، ۲۰۰۱. دیارە ئەمۆ بەلگەنامەکان سەلماندویانە کە سەعید قەزاز، ۵ لەپاپەندنى کاروبارى دەولەت و ھەزیفەکەى و چ لەپاستگوییى بۆ کوردایەتى، پیاویکی بى غەل و غەش بووہ و بەسەریریش چۆتە بەرپەتى سێدارە - ع. زەنگەنە)).

سېيەم: مەلا مستەفای بارزان و لایەنگرەکانی، که حوکمەتی عیراق بە یاریدە ی ھۆزەکانی کورد کردنیە ئەودییو سنوورەو، ئیستە لەپێتاو ئازادیدا بەشداریکی سەرەکین لەو خەباتەدا.

لەبەر ئەوەیش که ئەوان دەزانن سنوورەکانی نێوان پارچەکانی کوردستان سنووریکی دەستکردن، بۆیکە لەو دێنیان پۆژێک لە پۆژان مەلا مستەفاو کوردی ئازەربایجان (مەهاباد)⁽¹⁰²⁾ روو دەکەنە عیراق. وێپای ئەوەیش ئەو کوردانە ی لەودیو سنوورەو دێن ئەو دەگێرەو که بارزانێ نە ھەر ئەو ی کردووە بە تەنھا یەکیک لە ئامانجەکانی، بەلکو ھەمان کات بۆ سزادانی ئەو کوردانەیش که سالی پابردووی خیانەتیان لە پرسی کورد کرد.

د- با ئەوەیش بڵێین سالی پابردووی ھۆزەکانی کورد یاریدە یەکی نۆدی حوکمەتی عیراقییان داو لەوانەیشە ئەو کارە دیسانەو دووبات بێتەو. بە پێی بۆچوونی من، ھەرچۆن بێت، چەند ھۆیک لە ئارادان که دەبنە کۆسپ لەبەر دەم روودانی شتیکی وادا، ھی وەک:

یەکەم: بە پێی بۆچوونی من ھیچ گومان لەویدا نییە که زۆریە ھەرە نۆدی ئەو سەرەک ھۆزانە ی یاریدە ی حوکمەتیاندا خراپترین نمونە ی کوردن، لە ناو خەلکدا خۆشەویست نین و ئەو ی پالی پێو ناو (بۆ یاریدەدانی حوکمەتی عیراق- ک. م.) بریتی بوو: لە دۆژمنایەتی شەخسییان و غیرە کردنیان و ھەلەیان بۆ دەسکەوت، ھی وەک شێخ پەشیدی لۆلان و شێخ پەقیبی سورچی و ئاغاکانی زێبار، کەس لەم ناوانە شەعبییەتیان نییە و ئاغا یانی زێبار چونکە دێرەقن ھەرگیز لە ناو خەلکدا خۆشەویست نەبوون، ئەوان سالی پاریش بە کردەو ھیچ ھەوڵیکیان نەدا بۆ ئەو ی وێنە ی خۆیان لای خەلکی چاک بکەن، ئەوان ئەمە باش دەزانن...⁽¹⁰³⁾.

(102) لە شوێنەدا خۆمان ناوی مەهابادمان خستۆتە نێوان دوو کەوانی گەرەو.

(103) پاستیکە ی حەزم نەدەکرد ئامازە بۆ ناوی کەس بکەم، بەلام پێم وابە بۆ ئیمپۆی کورد نەد پێویستە، بەر لە ھەرشت، کەک لە وانەکانی مێژووی خۆیان وەرگرن.

دووهم: سالى پابردوو له وهى ده كرد سهر به خوځى كورد هېشتا هيوايه كى زځر
دوور بېت و چالاكويه كانى حوكمه تى عيراقيش دځى مه لا مسته فا وهك كڅششى
ميرى بڅ سزادانى بڼه ماله يه كى سهر كېش و باوه ربه خو كه هه ميشه له گه ل حوكمه تدا
ناكڅكن، نه نجامدار بېت، به لام ئيمړوكه بارودوخه كه به جارېك كڅر دراوه و پڼگى
هه لويستى مه لا مسته فا گه لېك پته وه.

سپڼم: پړوپاگه ندهى چالاكى ده زگا فهرميه ناوچه ييه كان و سوپاى عيراق، له
ماوهى سالى پابردوودا، ديارو وه به رچاو بوون. به ريتانياش وهك يه كېك له
زله يزه كان، له و پڅڅه وهى حوكمه تى عيراق دامه زراوه، هه ميشه جى پڼى له
باكوورى نه و ولاته دا قايم بووه و كوردش به چاوى دڅست و پاريزهر سهر يريان
كردووه، به لام له نڼو هڅزه كانى كورده كانى هه نده راندا ئيستنه نه و
پړوپاگه نده يه يان دڅ ده كړيت كه به ريتانيا هه ميشه هڅزېكى گوره بووه له پشت
حوكمه تى عيراق وه دځى مه لا مسته فا، بڅ نه و مه به سته سوپاى عيراق له لايه ن
به ريتانيا وه پړچك ده كړيت، فرڅكه و تڅپ و لڅرى نه و سوپا يه هه موويان به ريتانيا
داوياننه ته سوپاى ناوبراو بڅ له ناو بردنى مه لا مسته فا. به لام ئيستنه ده وله تېكى
گه وړهى وهك نه و له گڅړه پانه كه دا سهرى هه لداوه كه نه گهر به شڼوازيكى
فهرميش نه بېت نه و به شڼوازيكى تايبه تى پشتى ناواته كانى كورد ده گړيت و هېچ
نه بېت هانيان ده دات.

ه. پهنگې نه وهى لوى په واندز بيرى نه بېت، به لام ته مه ندارانى نه و اشاره به
پڅو كينه وه هڅرشى رووسيان بڅ سهر ناوچه ي په واندز و سووتاندن و تالانى و
كاولكار ييه كانيانيان له ياده كه چڼ يالڼكى گه پريان دواى خوځيان جى هڅشت.
به لام نه و راستيه هه لويست و كار ه باشه كانى ئيستاي رووس به رانبر كوردى
نازه ريبايجان (مه هاباد) ناسرپته وه، هه رچڼ بېت ياريدى رووس له وه باشته كه
هېچ ياريدى هيك له كه س وهر نه گرن. له گه ل نه وه يشدا زاراوى كڅمونيست و
به لشه فيك له و زاراوانه كه پياوانى هڅزه كان و ته مه نداران ده توقڼن، هه رچه نده
له وانه يه ته نها پڼويستيان به چكى رووس نه وه يان له بير به رپته وه.

و- ئەو ھەلەپە ئەگەر وا بزانریت ھەستیکى فروانى دژ بە ھەرىتانىيەکان (لە ئلە کورددا- ک. م.) لە ئارادایە، کوردەکان لەو دەگەن بێ ھەرىتانىيەکان وەزعیان لە عێراقدا دژوارتر دەبیت و لەویش دەگەن کە ھەرىتانىيەکان گەلێک کارى چاکیان لە کوردستاندا کردووە. تا ئیمڕۆکەیش جۆرە ھیوايەك ھەپە بەوێ ھەرىتانىيەکان مەیلیان بۆ کورد ھەبیت، بەلام ئەو ھیوايەى کورد ئیتستە تەواو کز بوو و وەك جارى جاران نەماو. شتىكى سەیر نییە لەناو خویندەوارانى کورددا بە توندی پەخنە لە ھەرىتانیا بگىریت چونکە کاتى خۆى زۆر باسى ھەپانی ئەتلەسى و مافى نەتەو پچووکەکانى دەکردو ئیتستەیش ئەوانەى لە یاد کردووە وەك ئەوێ ھەر نەبووین. بەلام ەشرەتیيەکان ئەو ھەپان لەیادە چۆن (کاتى خۆى- ک. م.) ئەفسەرە ھەرىتانىيەکان گىانیان کردووە بە ھەر پەواندزى ھەلتەکیتراو کاول کراو.

ز- پۆڤى یەکی کانوونى دووھى سالى ۱۹۴۶ داواکردنى لەدايک بووانى سالى ۱۹۲۷ بۆ سەربازى بوو سەربازى ھۆ پەشبینىيەکانى کورد دواى روودلوو جەرگپرەکانى پار کە بە جارىک چارەى لەشکرى عێراقىيان لا پەش بوو... تەنانت دەزگا کارگىرپى ناوچەییەکانیش بىرەوھرى تالیان دەربارەى ئەو رووداوانە لە دلدایە. ئەو بانگھێشتەى لەدايک بووانى سالى ۱۹۲۷ ھیندەى دیکە قورس ھاتە ھەر چاوا چونکە بەدەلى پەنجا دینارىش⁽¹⁰⁴⁾ پارەيەکی زۆرەو بە ھەمووان نادریت⁽¹⁰⁵⁾.

بىگومان ھەموو ئەمانە گەورەيى کۆمارى مەھاباد (کوردستان) و پەنگدانەوێ لە بەشەکانى دیکەى کوردستاندا نیشان دەدەن، ئەو بابەتەى لە گەلێک فایلە

(104) لە عێراق، لە پۆڤگارى پاشايیدا، ئەو لاوانەى کاتى سەربازىيان دەھاتو لە قوتابخانە نەبوون دەیانئوانى پەنجا دینار بدەن و لەباتى دوو سالى تەنھا سى مانگ سەربازى بکەن، ئەوێ پێیان دەگوت بەدەل کە لە (بدل)ى عەرەبىيەو وەرگىراو، ئەو یاسایەش لەبەر دوو ھۆ دانرايو، یەكەمیان دلیج کردنى داھاتیك بوو بۆ بودجەى دەولەت کە ئەوسا زۆر لاواز بوو، دووھمیشیان بۆ یاریدەدانى کۆپى پارەداران بوو، تايبەت ئەوانەيان کە لایەنگرى دەولەت بوون.

(105) N.A., F.O., 371/52369, Eastern 1946, Iraq, File No. 19, From British Embassy, Baghdad, 18th January, 1946, No. 31/166/4/46, To: Sir Ernest Bevin, London, PP. 65-70.

حکومتی تردا به روونی پهنکی داوه تهوه، به پادهیهک سه رجه می به لگه نامه کانی
 مسی ژماره ۴۵۵۰۳/۲۷۱ ی وه زارته می هنده رانی حوکمه تی به ریتانی بۆ بابته تی
 خرمیشاندان بۆ پشتگیری سه ریه خویی کورد سالی (۱۹۴۵)⁽¹⁰⁶⁾ ته رخا کران.
 مو فایله دا ده یان به لگه نامه ی بایه خدار ده رباره ی کوماری مه هاباد
 کوردستان و ده نگدانه وه ی و په خشه ی پتکخواه کوردیه کان و پاپورت و نامه ی
 گرمه ده ستانی ئینگلیز له لهنده و تاران و به غداو نه نقهره هه لگراوه، و پرای
 سیمیهک به لگه نامه به زوبانی فره نسسی که میژووی هه موویان ده گه رپته وه
 خومدی چله کانی سه ده ی پابردوو. له یه کتیک له و پاپورتانه دا، به وینه، نه م
 سرتی ده رباره ی کوردو کوردستان تییدا هاتوه:

ناوچه	روپیتی گشتی به کیلومه تری چوارگوشه	کوردنشینه کان به کیلومه تری چوارگوشه ریژه یان	کۆی ژماره ی دانیشته وان	ژماره ی کوردو پژده یان
تورکیا	۷۶۰۰۰۰	۲۲۰۰۰۰ (٪۲۹)	۱۶۲۰۰۰۰	۴۰۰۰۰۰ (٪۲۵)
تیران	۱۶۰۰۰۰	۱۹۰۰۰۰ (٪۱۲)	۱۵۰۰۰۰۰	۳۵۰۰۰۰ (٪۲۳)
عیراق	۴۵۰۰۰ (107)	۱۰۵۰۰۰ (٪۲۹)	۳۵۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰ (٪۲۸) (108)

له هه مان فایله دا نامه یه کی فره می و نه یینی کۆنسولی گشتیی به ریتانی له
 ته ورئیز ج. ده بلیو. ول (J.W. Wall) ی تیدایه که پۆزی حه وتی مایسی سالی ۱۹۴۵
 تاردویه بۆ سیر پیده ر بۆلادری بالویزی به ریتانی له تاران و نه میش پۆزی شازده ی

(106) N.A., F.O., 371/45503, Demonstration in favour of Kurdish Independence.

(107) له ده قی به لگه نامه که دا ژماره که به هه له ۳۰۰ هه زار کیلومه تری چوارگوشه نووسراوه.

(108) N.A., F.O., 371/45503, Demonstration in favour of Kurdish Independence, PP. 10, 19.

همان مانگ ناردوويه بۆ وهزارهتی ههندهرانی بهریتانی و تییدا باسی ((ناههنگی
سهرهخۆیی کورد له مههاباد)) دهکات و دهلیت ((هر بژی ستالین نازادگیری نهتوه
پچوکهکان)) یهکێک له دروشمه سهرهکییهکانی ئهوه ناههنگه بوو.

به پیتی ههمان بهلگهنامه ئهمانه کوردی بهشهکانی دیکهی کوردستانیان بزواندوه،
به ره له ههموانیش شاره کوردهکانی تورکیا، تاییهت دیاربهکر، که زنجیرهیهک
خۆپیشاندهانی پشتگیریان ساز کردوهو ((هیژه چهکدارهکانی تورکیا دهسپژێران لی
کردون و به پیتی ههوالهکانی ۱۲۰ (بهلی تهنها سه دویست - ک. م.) ناوداری کورد له سهر
ئهوه گیراون و له سیداره دراون))⁽¹⁰⁹⁾.

کاتیکی بهلگهنامهکانی ناو ئهم فایله دینه سهر باسی خودی مههاباد، ههندیکی شت
دهگیرنهوه که پیم وایه که سمان چاوه پوان نه بووین ئه و شتانه له مایسی سالی ۱۹۴۵ و
تهنانهت به ره له وهیش روویان دابیت، وهک باسی ((خۆ ئاماده کردن بۆ دامه زاندهنی
له شکری سهرهخۆی کورد)) و ناوژه کردنی قازی محهمه د بۆ پۆستی ((سهرهک
کۆماری کورد))، هر له ویدا بهلگهنامهکه دهلیت:

((بهلام دوو کهس بزووینهی سهرهکیی رووداوهکان - خهلیل بلوری و عهزینی
فهینوللا بهگی⁽¹¹⁰⁾، ئه و دووانه ی پۆزی پازدهی شوبات ئازلوه چینیان هان دا هیرش
به رنه سهر پۆستی پۆلیسی مههاباد. وهک دهلیت: ئه و دووانه پیاوانی هۆزهکانی
دهورویهی مههاباد هان دهدهن بدهنه پال له شکری سهرهخۆی (کوردستان - ک. م.)
دژی فرمان و ئاره زووی سهرۆکهکانی خۆیان، ئه وانه ی دلایان له سهر له شکری ئێرانی له
تهوریز کرد فرایان بکهویت، ئه میش یاریده ریکی خۆی نارد هههاباد بۆ سۆراخی ئه و
ههوالانه، هیوادارم دوا ی گه پانه وهی له نزیکتره وه ئاگاداری ههوالهکانی مههاباد بم.

موخبیرێکمان له پهرزانییه (که ههوالهکی پێویستی به به دوا داچووندا هیه) دهلیت
سهردارانی شکاکو ههرکی و به گزاده چهند کۆبوونه وهیهکیان له نزیک شار ساز داوه و
سوورن له سهر ئه وهی هاوکاریی کوردی مههاباد بکن. وا دیاره په هه بهرانی ئهم
ههلوێسته بریتین له تاهیری کۆبی سمکزی شکاکو په شید بهگی ههرکی و سه عید خان

(109) Ibid, From: Sir R. Bullard, Tehran, To: Foreign Office, No. 245/90/A-7/45,
16th May, 1945.

(110) گه لێک سوپاسی برای بهرێز مامۆستا هاشمی کهریمی دهکهم که چهند ناو رووداوێکی ناو ئهم
بابه تهی بۆ روون کردومه تهوه.

به گي برای. هرچی عه مر خانی شکاکه (یاریده ری پابردوی سمکۆ) وا دیاره
خۆی دودره په ریز گرتوو.

((وا پێ ده چیت جموجۆلی کوردی مه لبه ندی په زانییه تا پاده یه ک بوویته
هۆی نا په زایی توده بیه کانی گونده کانی ئه و ناوچه یه. ئه و گوندنشینه، که
هیچیان دژی کورده شه پخوازه کان له لایه ن کۆمیته ی ناوچه یی توده وه بۆ نه کرا،
په نایان برده بهر پارتی توده خۆی. ژماره یه ک له سه ره ک هۆزه کانی کورد بۆ
ئه م کاره هانیان دان، یه کێک له وانه زیقۆ به گي هرکی بو.

پاپۆرتیکی تر که له مه هاباده وه پیمان گه یشتوو، باسی ئه وه ده کات چۆن
سێ حه فته له مه وه بهر کاتی ک جێگری کۆنسولی سۆفیه تی له په زانییه وه هاتۆته
مه هاباد به بۆنه ی کورده وه ی لقی ((کۆمه لای روونا کبیری ئیرانی-
سۆفیه تی)) یه وه له وێ گاردی شه ره فی له شکری سه ره خۆیی تازه دامه زلای
کورد پێشوازی کردوو))⁽¹¹¹⁾.

وه ک چاره پوان ده کرا به و شیوازه لایه نه کانی ئابووری و تیکه لاییی ژیا نی
ئابووری پارچه کانی کوردستان و په نگدانه وه ی ئه و فاکته ره له سه ره له لۆیستی
سیاسیی گشت لایه نه کان له ناو دوو توێ به لگه نامه نه یێ بیه کانی حوکمه تی
به ریتانیدا به زه قی خۆ ده نوێن. له م بوواره دا په نا ده به یه بهر به شیکي که می
پاپۆرتیکی وه زاره تی هه نده رانی به ریتانی که راسته وخۆ پێوه ندیی به کۆماری
مه هاباد (کوردستان) وه هیه.

له هه مان فایلێ ژماره ۲۳۶۹/۲۷۱ هـ وه زاره تی هه نده راندا پاپۆرتیکی دودرو
دریژی به شی توێژینه وه ی ئه و وه زاره ته هه لگیراوه که له حه فده خالی سه ره کیی
پێکهاتوو وه له گه رمه ی پۆزانی کۆماری مه هاباد (کوردستان) دا نووسراوه و سێ
خالی کۆتایی پاپۆرتیه که بۆ ئه م مه سه له یه ته رخا ن کراون و ئه مه ی لای
خواره وه ی ش ده قی وه رگێراوی ئه و سێ خاله یه:

((۱۵- دوو خال هه ن له وانه یه وا له پرسی کوردستانی تورکیا بکه ن
بایه خیکي زۆری بۆ حوکمه تی سۆفیه تی هه بیّت، یه که میان بریتیه له وه ی له و
ویلایه تانه دا، که به ویلایه تی کوردیی ده ژمێردین، له وانه یه نه وت بۆژێته وه.

(111) N.A., F.O., 371/45503, Demonstration in favour of Kurdish Independence,
PP. 56-58.

كۆمپانىيە ستاندرەد ئۆيل⁽¹¹²⁾ لەو ەگەشتو ە بۆيەكا ەوئى داو ە مافى دەرەيتاننى ئو
نەوتى بىرقتى.

١٦) نوو ەم خايشيان بوونى كورد ە سايليزياو كوردداغ (شاخى كورد) لەسەر
سنووى نئون توركيو سورياو لە نووى سىو پىنچ ميل لە بەندەرى
ئەسكەندەر وونەو، ئو ەى لەوانەيە رووسەكان بىكەنە بيانوو بۆ گەورەكرىنى رووپىئوى
كوردستان بە جۆرىك ئو بەندەرەيش بگرتەو.

ئەم داخووزيە دەشت شانبەشانى چاوتىپىنى ئەمەريكايەكان لە سايليزيا
دابىرت، تا بەلگە بخرتە تاي يەك تەرانو ەو ە لەگەل پىرژەى جۆرجيەكان لەمەر
شاخى توووس، لەوانەيشە ەيچ كامپىكان سەر نەگرت.

١٧) زەحمەتە بىر لەو بگرتەو ە كە لەوانەيە تورك ەيچ جۆرە سازشيك لە بوواري
ئازابى كورداندا بگن، تەنانت ئەگەرچى توركىش لەو گەلانە بن بە سروشتو نەريت
ئامادە بن لە رىگەى نانى ەنگاوئىكى لىبراليەو ە بۆ قازانجى خويان بيقۆزەو، ئىنجا
لەگەل ئەو ەيشدا ەقل ەريگىز تەسەورى ئەو ناكات تورك لەژىر فشارى رووسا
ەنگاوئىكى وا لەگەل كورددا بنينو تەنانت ئەگەر لەسەر كاغەزىش ئەو ەيان كرد بە
كردەو ەيچ ناكەن. ترس لەو ەى بارى كەمىنەيەك بەرەو ئۆتۆئۆمى بچىتو
خوئموختارىيەكەش بەرەو سەريەخۆيى بپوات ئەو ەك تىغىكى كوشندەيە ئاراستەى
سياسەتى تورك كردەكەيان دەكرت، بۆيەكا بە لايانەو ە باشتر وايە شەپ بگەن ەك
لەو ەى خويان بخەنە گىژاويكەو ە بپتە ەوى لەدەست دلىنى بەشيكى زۆرى ولاتەكەيان و
دانىشتووانى ئەو ولاتە.

بەشى توژىنەو،

و ەزارەتى ەندەران،

٩ى مايسى ١٩٤٦))⁽¹¹³⁾

(112) ((Standard Oil Company)) بەكئىكە لە كۆمپانيا نەوتىيە ەرە كۆنو گەورەكانى ولاتە
بەكگرتو ەكانى ئەمەريكاو ەمرو جىهان، سەرەتاي دامەزناندى دەگرتەو سالى ١٨٦٣، ماو ەيەكى
زۆر ٩٠-٩٥٪ نەوتى ئەمەريكاي بە دەستەو بوو، ەر زوويش دەستى گەيشتە كانە نەوتە
دەولەمەندەكانى پۆزەلاتى نزيكو ناو ەراست، بە كوردستانيشەو. بپوانە:

Internet, B.S. Beth, British oil policy 1919-1939, London, 1985, PP.1-5, 41-44, 93, 103-108, 132 etc.

چەند نموونەيەکی دەگمەنتر لە بەلگەنامە نەيئەکانی

حوکەمەتی بەریتانییدا دەربارەی کۆماری مەهاباد (کوردستان)

بیگومان نەوانەى تا ئیستا لەم بابەتەدا دەربارەى کۆماری مەهاباد (کوردستان) پیشکەشمان کردوون پەردە لەسەر پووی گەلیک رووداوی نەزانراوی ئەو کۆمارە لا دەدەن، ئینجا لەگەڵ ئەوەیشدا ژمارەيەکی زۆر فایلی دیکەى وەزارەتی هەندەرانى بەریتانی تەرخان کران بۆ باسی مەهاباد و شتی بەکجار حەپسێنەریشیان تێدا هەلگیراوه. فایلی ژمارە ۲۵۹۶/۱۹۵ یەکیکە لەو فایلانە کە ئەمەى لای خوارەوه پوختەى پێناسەکەيەتی.

ئەم فایلە ژمارەى لا پەرەکانى لەسەر نییە، کە بۆ خۆم ژماردەن دەرجوو ۹۷ لا پەرەيە، گەلیک لە لا پەرەکانى هەردووک دیویان نووسران، دوو نەخشەى گەورەى کوردستان و وێنەى پۆژنامەيەکی تێدایە کە وتاریکی لەسەر کورد بلأو کردۆتەوه. میژووی بەلگەنامەى یەکەمى ناو ئەم فایلە چوار دەى تەشرینی دووەمى سالى ۱۹۴۶ و میژووی دوا بەلگەنامەيشی سى و یەکی کانوونی یەکەمى هەمان سالە.

لەسەر بەرگی یەکەمى فایلەکە نووسراوه ((بالیۆرخانەى بەریتانی، ئەنقەرە، ژمارە ۱۴، ئەوپەڕى نەيئى، ناوی فایل: کورد و کوردستان، ئەوپەڕى نەيئى)). شایانى باسە لەسەر بەرگی پشتهوێ هەمان فایل جاريکی دیکە بە گەورەيى نووسراوه ((ئەوپەڕى نەيئى))، وانا سێ جار لەسەر هەردووک بەرگی ئەم فایلە پستەى ((ئەوپەڕى نەيئى)) نووسراوه.

پاستە چەند بەلگەنامەيەکی ناو ئەم فایلە لە فایلەکانى تری هەمان وەزارەتدا هەن، وەک بەشیك لە راپۆرتەکەى کاپتەن جاکسون، بەلام من بۆ خۆم تا ئیستا لە وێنەى ئەم قەلغانى (نەيئى) یەم لە هیچ فایلیکی تردا بەدى نەکردووه⁽¹¹⁴⁾.

لە گەلیک رووێوە بەلگەنامەکانى ناو فایلی ژمارە (۲۷۱/۲۰۲۷۵) ی وەزارەتی هەندەرانى بەریتانی بە یەخێکی زۆریان بۆ بابەتی کۆماری مەهاباد (کوردستان)

(113) N.A., F.O., 371/52369, Eastern 1946, Iraq, File No. 19, The Kurds of Turkey, Research Department, From Foreign office, 29th May, 1946, PP. 26-35.

(114) N.A., F.O., 371/52369, British Embassy, Angora, No.14, Top Secret, Name of File: Kurds and Kurdistan, Top Secret.

ههيه⁽¹¹⁵⁾. ژماره ی لاپه‌په‌کانی ناو ئەم فایلە سەدو حەفتاو دوو لاپه‌په‌یه؛ حەفدە ی کانوونی دووهمی سالی ۱۹۴۶ مێژووی یەكەم بەلگەنامە ی و یەکی کانوونی دووهمی سالی ۱۹۴۷ مێژووی دوا بەلگەنامە‌کە‌یه‌تی، ژماره‌یه‌ك له لاپه‌په‌کانی له هەردووک دیویان نووسراوه، چەند پارچە پۆژنامە‌یه‌کی تێدا هەلگیراوه که وتاریان دەر‌بارە‌ی کورد و کۆماری مە‌هاباد (کوردستان) تێدا‌یه؛ ه‌ی وە‌ك وتاریکی م. فلیپس پرایس که به ناوونیشانی ((رێگە بە‌ره‌و دیمە‌شق)) پۆژی بیست و شە‌شی کانوونی دووهمی سالی ۱۹۴۶ له پۆژنامە‌ی ((مانچستەر گاردیان)) دا بلای کردۆته‌وه⁽¹¹⁶⁾. وا دیاره ئەم فایلە له‌لایەن توێژەرانی و‌کە‌سانی تره‌وه زۆر بە‌کار‌هاتووه بۆ‌یه‌کا چ بە‌رگ و چ لاپه‌په‌کانی بە‌جاریک پە‌ریشانی.

ئەم فایلە پ‌رییه له بە‌لگەنامە‌ی بایە‌خدار دەر‌بارە‌ی نا‌کۆکیه‌کانی نیوان قازی محە‌مه‌دو جە‌عفر پ‌یشه‌وه‌ریی سەرە‌ك کۆماری ئازە‌ربایجان⁽¹¹⁷⁾ که دە‌بیوست کۆماری مە‌هاباد (کوردستان) بریتی بێت له خودم‌وختاریه‌کی ناوچه‌یی ژێر دە‌سته‌ی ئازە‌ربایجان، وە‌ك ئە‌و راپۆرتە‌ گ‌رن‌گ‌ی جی‌گ‌ری کۆنسولی بە‌ریتانی له تەر‌یز پۆژی هە‌شتی شوباتی سالی ۱۹۴۶ ناردوویه بۆ سێ‌ر پ‌یدەر بۆ‌لارد له تاران⁽¹¹⁸⁾.

له هە‌مان فایلدا ئەم بە‌لگە‌نامە‌ گ‌رن‌گ‌ش دەر‌بارە‌ی هە‌ل‌وێستی حە‌مه‌ پ‌ه‌شید خانی بانه هە‌لگیراوه:

(115) N.A., F.O., 371/52702, Eastern 1946, Persia, File No.104.

(116) Ibid, P.42., M. Philips Price, The Road to Damascus, -(Manchester Guardian), Manchester, 26th January, 1946.

(117) شایانی باسه، بە‌ر له‌وه‌ی له‌شکری ئێ‌رانی بگاته تەر‌یز، جە‌عفر پ‌یشه‌وه‌ری و‌هاوه‌له‌کانی هە‌لهاتنه ناو‌خاکی ئازە‌ربایجانی سۆ‌فیه‌تیه‌وه، پاش ماوه‌یه‌ك پ‌یشه‌وه‌ری به‌کاره‌ساتی ئوتومبیل‌گیانی له‌ده‌ست نا، ده‌نگوباسیکی وا بلای بۆ‌وه که باق‌پۆشی سکرته‌ری پارتی کۆمونیستی ئازە‌ربایجانی سۆ‌فیه‌تی و یه‌کێک له‌کاربه‌ده‌سته هەرە نزیکه‌کانی ستالین پیلانی وەر‌گ‌رانی ئوتومبیله‌کی پ‌یشه‌وه‌ری د‌ر‌پشت‌وه، هە‌مووی چە‌ند سالتیکی نه‌خایاند دوا‌ی مریدی ستالین که باق‌پۆش بۆ‌خویشی له‌سێ‌داره‌ درا. باق‌پۆش گ‌لێک عە‌زێتی بارزانییه‌کانیشی دا‌بوو. له‌شە‌سته‌کانی سە‌ده‌ی ر‌اب‌ردوودا بۆ‌خۆم د‌ر‌یژه‌ی ئە‌م هە‌والاته‌م له‌ ئازە‌ریه‌کانی باکو‌ر کورده پ‌ه‌نا‌به‌ره‌کانی وە‌ك دوکتور پ‌ه‌حیمی قازی و دوکتور ع‌لی گ‌ه‌لاوێژ بیست‌وه.

(118) N.A., F.O., 371/52702, Eastern 1946, Persia, File No.104, PP. 35-36.

((به شفره،

له تارانوه بۆ به غدا،

سیر پ. بۆلارد،

ژماره ۳،

۲ی کانوونی دووه می ۱۹۴۶،

وێنه ی لێ دراوه ته وه زاره تی

هه نده ران، ژماره ۱۴،

حوکمه تی هند،

دایه ره ی پۆژه لاتی ناوه پاستی

به ریتانی له قاهره .

نیشانه به بروسکه ی ژماره نه وه تتان. به پیتی راگه یاندنی سه رۆکی ستافی
گشتیی سوپای ئێران همه په شید (خانی بانه - ک. م.) سنووری به زاندووه⁽¹¹⁹⁾
ئێستا له مه هاباد له گه ل قازی محمه ددا خه ریکی پیلان گێرانه .

سه رۆکی ستافی گشتیی سوپای ئێران ئاماژه ی بۆ نه وه کرد که ده زگا
به رپر سه کانی عیراق پایان گه یاندووه که نه یانتووانیوه همه په شید بگرن و که
ده رباره ی نه وه لئی پرسرا گوته ی نه وه به و جۆره ئاگادار کراوه .

تکا له وه زاره تی هه نده ران ده کم بروسکه ی ژماره سێ و ژماره نۆیشم بنێرن
بۆ به غداو حوکمه تی هند.

وێنه ی دراوه ته به غداو به پیتی ژماره چوارده ی وه زاره تی هه نده ران و به لقی
دایه ره ی ته له گرافی هند بۆ گه یاندنی به حوکمه تی هند⁽¹²⁰⁾.

پیم وایه گرن گترین به لگه نامه ی ناو نه م فایله ده رباره ی راپۆرتی نه و
کارمه نده ی ئیستیخباراتی به ریتانییه، که به تایبه تی له له نده نه وه ناردوو یانه ته
سووریاو کوردستانی عیراق ته نها بۆ نه وه ی له نزیکه وه ده رسی پاده ی کارتی کردنی

(119) نه و کات همه په شید خان دوو خرابووه عیراق.

(120) N.A., F.O., 371/52702, Eastern 1946, Persia, File No.104, Cypher, From Tehran to Baghdad, Sir R. Bullard, No.3, 36 January, 1946, Reported to Foreign Office, No.14, Government of India, British Middle East Office Cairo, P.3.

پروپاگاندەى سۆفیهى لەسەر کوردو ئو هەنگاوانەى پێویستە دەزگا بەریتانییە
 پەیوەندیدارەکان بۆ بەرەنگاربوونەوهى ئو پروپاگاندەى بێنێن. شایانى باسە لە
 هیچ کام لە بەلگەنامەکاندا ناوی ئو کارمەندە نەهاتووه، کە دوور نییە
 ئەفسەرێکی دەرەجەدار بووبێت و ((رووسیا و کورد)) یشی کردۆتە ناوێشانی
 راپۆرتەکەى⁽¹²¹⁾. ئەمەى لای خوارەوه دەقى وەرگێردراوى خالە سەرەکییەکانى
 راپۆرتەکەى ئو کارمەندەى کە بە ئیمزاو لێدوانى لیوا ماکنایەوه پۆژى بیست و
 حەوتى کانوونى دوهمى سالى ۱۹۴۶ نێردراوه بۆ ئو دەزگایانە:

((نهیتى،

ستافى گشتى دەزگای زانیارى

(نیستخبارات - ک. م.))، سەرکردایەتیی

گشتى هێزەکانى پۆژمەلاتی

ناوەراست،

۲۷ کانوونى دوهمى ۱۹۴۶⁽¹²²⁾،

بەپێوەبەرى دەزگای زانیارى (م. ئای. ۳)،

دایەرەى جەنگ،

لەندن، س. دەبلیو. ۱.

۱- ماوەیهکى زۆر نییە کارمەندێکمان ناردۆتە سووریاو باکوورى عێراق بۆ
 ئەوهى دراسەى وەزعی کورد بکات و بۆ پێشکەشکردنى ھەر پێشنیاریکی پێویستى
 بە بێردا دێت بۆ بەرپەرچ دانەوهى پروپاگاندەى سۆفیهى⁽¹²³⁾. راپۆرتەکەى
 ھاوێچى ئەم نامەیهیه.

۲- من نامەوێت دەرپەرەى راپۆرتەکە، کە سەرۆبەرى راپۆرتێکی سیاسییە،
 هیچ بلێم، تەنھا ئەوه نەبێت کە لەگەڵ دێرى یەکەمیدا نیم وەك بنەمایەکی وتووێژ،

(121) Ibid, Russia and the Kurds, 10 January, 1946, P.49.

(122) لە باتى سالى ۱۹۴۶ بە ھەلە سالى ۱۹۴۷ چاپ کراوە.

(123) دەقى ئینگلیزییەکەى بەم جۆرەیه:

((1-An observer was recently sent into Syria and Northern Iraq to study the Kurdish situation and to make any Suggestions thought necessary to offset Russia propaganda. His report is attached)) (N.A.,F.O., 371/52702, Eastern 1946, Persia, File No.104, P.48).

هەر وەك چۆن لە گەڵ ئەوەیشتا نەیم كە ئیستا كاتیكى لە بارە بۆ جێبەجێ كردنى
بڕگەى بە كەمى ((پیشنیاره كانی دەستبەكار بوون)) (مقترحات العمل).

۲- هەرچۆن بێت كێشەى كورد كاتێك بۆ ئێمە دەبێتە دیاردەیهكى ترسناكى
گه‌وره‌ كە روسیا بێر لەو بکاتەوێه كەك له‌ دەستكەوتەكانى نازەربایجان
وهریگریت بۆ كارکردنه‌ سه‌ر كوردی عراق.

رووسیا بانگه‌یشتی ژماره‌یه‌ك له‌و سه‌ركرده‌ (كوردانه‌ی- ك. م.) بۆ شارى باكو
كربوه‌ كە له‌ ئێران ده‌ژین، پاره‌و چه‌كیشی داوه‌ته‌ هۆزى جیاواز، زنجیره‌یه‌ك پاپۆرت
ئاماژه‌یان بۆ ئەوێه كاربوه‌ كە هۆزه‌ (كوردەكانى- ك. م.) عراق به‌ به‌مه‌شتى
سۆڤیه‌تى له‌ نازەربایجانی دراوسێیان گەلێك به‌خته‌وه‌رن- ئەمه‌یش هه‌مان
په‌نگه‌انه‌وه‌ی له‌ناو كوردی ولاته‌كانى دیکه‌ی پۆژه‌لاتى ناوه‌راستدا ده‌بێت...

ئیمزا

لیوا گ. ماكناب⁽¹²⁴⁾.

ئەو كارمه‌نده‌ له‌ خودی پاپۆرتكەیدا گه‌وره‌ترین رێبازی به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی
پلانه‌كانى به‌كیه‌تى سۆڤیه‌ت له‌ كوردستاندا له‌وه‌دا ده‌بینیت (ده‌ستوبرد له‌ عراق
و تورکیا و سووریا ئۆتۆتۆمى بدریتە كورد) و وەك ده‌لێت ((نورى پاشا (دیاره‌
مه‌به‌ستى نوری سه‌عیده‌- ك. م.) ئاماده‌یه‌ به‌یانی ئەو ئۆتۆتۆمیه‌ بداته‌ كورد))،
هه‌رجی ((سووریا شه‌ گۆی پایه‌له‌))، به‌لام تورکیا ده‌بێت ((فشاری بخزیتە سه‌رو
هه‌په‌شه‌ی ئەوه‌ی ئی بكریت كە هه‌لۆیستی (نادیموكراسییانه‌ی ك. م.) ده‌بێتە هۆی
ئەوه‌ی ناوچه‌ كوردنشینه‌كان بدۆزینیت)) ئەوسا كە ((ئویش ناچار ده‌بێت مل
بدات))⁽¹²⁵⁾.

(124) Ibid, Secret, General Staff Intelligence General Headquarters Middle East Force, 27 January, 1946, Director of Military Intelligence (M. I. 3) The War Office, London S.W.1., Brigadier G. Mac nab, P.48.

(125) Ibid, Russia and the Kurds, 10 January, 1946, P.49.

سەرەنجام

ھەموو ئەو بەلگەنامانەى بۇ نووسىنى بابەتى ھەوتەمى ئەم كىتپە بەكار ھېنارون ۋەكوو كانىاۋىكن لە زەربايەكى بى سنوور، بۆيەكا زۆر بە دلئىيايەۋە دوپىاتى دەكەمەۋە كە زانكۆكانى كوردستان دەتوانن، بە پشتىۋانى بەلگەنامە نەيتىيەكانى ھوكمەتى بەرىتانى، ژمارەيەكى زۆر نامەى ماجستىرو دوكتۇراى پەسەن بۇ لاپەرە جىاۋازەكانى مېژۋى كۆمارى مەھاباد (كوردستان) تەرخان بگەن.

لېرەشدا ژمارەيەك بەلگەنامە دەھىنمەۋە كە گشتيان ئاماژە بۇ سەۋزبۈنەۋەى خىراى تۆۋەكانى كۆمارى مەھاباد (كوردستان) لەسەر دەستى پۆلەكانى كوردستانى ئىرانى ۋەك نەمران ھەژارو قاسملو ھىمن ۋ زەبىجى ۋ سادى شەرفكەندى ۋ پەھىمى قازى ۋ ەلى گەلاۋىژ ۋ غەفورى ھەمزەبى ۋ ئەۋانى تر دەكەن. بەلگەنامەكانى ناۋ فايلى ژمارە (۱۱۴۸۰۹/۳۷۱) ى ۋەزارەتى ھەندەرانى بەرىتانى بۇ چالاكىيەكانى ((ھىزبى دېمۇكراتى كوردستان)) ى ئىران ۋ تاييەت ((كوردستان)) ى ئۆرگانى ئەۋ ھىزبە تەرخان كراون.

بەلگەنامەى يەكەمى ناۋ ئەم فايلى تيشكى تەۋاۋ دەخاتە سەرگشت لايەنەكانى ئەم بابەتە. بەلگەنامەى ئاماژە بۆكراۋ بالۆيىزى بەرىتانى لە تاران پۆژى ھەژدەى كانوونى دوۋەمى سالى ۱۹۵۵ ناردوۋىيە بۇ دوگالدىل. ستىۋارت لە بەشى پۆژەلاتى ۋەزارەتى ھەندەرانى بەرىتانى لە لەندەن، بەلگەنامەكە دوۋ لاپەرە ۋ پىنچ خالى سەرەكىيە كە ئەمەى لاي خوارەۋە دەقى ۋەرگىپدراۋەكەيەتى:

((نەيتى،

ژمارە ۵۵/۱/۱۰۱۹،

بالۆيىزخانەى بەرىتانى، تاران،

۱۸ ى كانوونى دوۋەمى ۱۹۵۵،

بۇ: دوگالدىل. ستىۋارت،

بەشى پۆژەلات،

ۋەزارەتى ھەندەران،

لەندەن، س. دەبلیو ۱.

خۆشەویستم دوگالد

۱- تکیایە ئاماژە بەدەنە نامەی دینس ڤایت (Denis Wright) بۆ فرای (Fry) کە ژمارەکی ۱۸۲ ە. پ ۱۰۱، ۵۴/۲ و پۆلی حەوتی ئابی سالی پابردوو بمریارە کوردستان نووسراوە. ماوەیەکی کورت لەمەوبەر لێرە هاوێلم⁽¹²⁶⁾ لە بالۆیخانەی ولاتە یەگرتووکانی ئەمەریکا چەند وینەییەکی لە وەرگێڕدراوی تومرۆکی پۆژنامەی (کوردستان)ی دامێ کە ئۆرگانی ئەو پارتەییە کە پێی دەلێن (حیزبی دیموکراتی کوردستان). بالۆیخانەی ولاتە یەگرتووکانی ئەمەریکا، لە ینگە کۆنسولخانەکی تەوریزیانەو پاش دەرجوونیان بە ماوەیەکی کورت، وێنەی پۆژنامەکانیان دەستکەوتبوو. ئەو پۆژنامەیی بۆ یەکەم جار سالی ۱۹۴۶ بەخش بوو، لەوساو پچر پچر مانگی جاریک دەردەچیت.

۲- (کوردستان) لەسەر لاپەڕەیی گەورە و بە کوردی و نەینی چاپ و دابەش دەکری. ئەمەریکاییەکان بەوەیان زانیو کە ئەو پۆژنامەیی لە مەهابادو سەقز بلۆ دەکریو، وا پێ دەچیت دەشگاتە باکووری ئەو ناوچانە، بەلام ئەوان نازان تیرایی هەر ژمارەییەکی چەندەو تا چ پادەییەکی کاریگەر.

۳- ژمارەکانی زووی (کوردستان-ک. م.) تا پادەییەکی نۆد پەپەرەیی پۆبانی کۆمۆنیزمیان دەکرد، باسی کوردستانیشیان، وەک ناوچەییەکی سەربەخۆی هاوشانی ئێران و ئازەربایجان دەکرد. دواژمارەیی، کە بالۆیخانەی ولاتە یەگرتووکان دەستی کەوتوو، ئەیلوولی سالی ۱۹۵۴ چاپ کراوەو گەلیک ئاشکراتر باسی سەربەخۆیی کوردستانیکی (ئازاد لە چەوساندنەوێ ئێران و تورکیا و عێراق) دەکات و یادی (کۆماری دیموکراسیی) کوردیی سالی ۱۹۴۶ و قوربانییەکانی دەکاتەو کەمتر ئاماژە بۆ هاریکاری لەگەڵ هاوێ ئازەری و فارسەکاندا دەکات، بەلام مەلەبەت خێرو بێرەکانی یەکیەتی سۆڤیەت لە یاد ناکات. وا دیارە

(126) لە دەقی بەلگەنامەدا دەلێت: ((My opposite number in the United Embassy here...))

سەرەتای ئەو پستەیی، وانا my opposite number مانای (ژمارەکی بەرانبەر)ە، ئەوەیش زاروونیک بۆ واتای (ئەوێ لەو لا کارەکی وەک کارەکی خۆم وایە لەم لا) بەکار دەمینرێت.

ئەمەریکاییەکان زۆر بایەخیان بەم وەرچەرخانە داو، بەلام پەنگبێ هۆی سەرەکی
ئەو لەو وە هاتبێت کە ئەو ژمارەیی (کوردستان - ک. م.) یادی دامەزراندنی
(حیزبی دیموکراتی کوردستان) لە سالی ۱۹۴۶دا⁽¹²⁷⁾ دەکاتەو. هیچ گومان لەوەدا
نییە کە دەرچوونی ئەم ژمارەیی (کوردستان) چەپۆکیکە ئاراستەیی ئەو دەستەیی
دەکرێت کە دوو مانگیک لەمەوبەر خۆیان ناو ناو (چاکسازیکە رانی پارتی تودە))
دژی جیاپوئەو خوازان و ناردبوویان بۆ پۆژنامەکانی تاران.

۴- هەمان کات هاوکارە ئەمەریکاییەکم پێی پراگە یاندم کە ئەوان بەلگەیی
ناراستە و خۆیان لایە دەربارەیی ئەوێ ژمارەیی کەم لە نوێنەرانی مەلا مستەفای
بارزان (بپوانە نامەیی ژمارە ۵۴/۱۲/۱۰۱۱۵ ی بالۆیژخانەیی بەریتانی لە بەغدا کە
پۆژی بەکی حوزەیرانی سالی ۱۹۵۴ دەربارەیی ئەو بابەتە ناردوویە بۆ مۆسکو)
دەورو بەری سێ چوار مانگ لەمەوبەر لە بەکیەتی سۆڤیەتەو هاتوونەتە ئێران و
ماوەیەک لە ناوچە کوردەوارییەکانی باکووری ئێران ماونەتەو و پێوەندیان بە
سەرەک هۆزەکانەو کردو و ئینجا چوونەتە عێراق. ئێمە بۆ خۆمان لە تاران
هیچمان دەربارەیی ئەمە نەبێستوو، بەلام هیچ شتێک لە ئارادا نییە بۆ ئەوێ و
بە بیردا بێت کە بارودۆخی ناوچە کوردەوارییەکان ئارام نەبێت لەکاتی ئەو
رووداوەیی لە نامەکی سەرەوێ دینیس ڤایتا (Denis Wright) باسی کراو.

۵- وێنەیی ئەم نامەیی دەنێرم بۆ بالۆیژخانەکانمان لە هەریەک لە ئەنقەرەو
بەغدا و مۆسکو نوێنەرایی خاوەن شکر لە نیقوسیا⁽¹²⁸⁾.

پاش ماوەیەک دوگالد ئەم وەلامە دەنێرێت بۆ ج. ت. فێرنلیی (J.T. Fearnley)
لە تاران:

((لە وەزارەتی هەندەرانیو،

س. دەبلیو ۱،

۱۶ی مارتی ۱۹۵۵،

(127) بە هەڵە لە بەلگەنامەکاندا لەبانی ۱۹۴۶ سالی ۱۹۵۴ چاپ کراو.

(128) N.A., F.O., 371/114809, Confidential, No. 1019/1/55, British Embassy, Tehran, January 18, 1955, To: Dugald L. Stewart, Eastern Department, London.

کوردستان

أرگانی حزبی دیموکراتی کوردستان

ژماره ای، پ. ۱/۱۰۶،

نهی.

گهلیک سوپاسی نامه‌ی ژماره ۵۵/۱/۱۰۱۹ ی پۆئی ههژده‌ی مارتان دهریاره‌ی
پۆژنامه‌ی (کوردستان) ده‌که‌م.

به‌شی توێژینه‌وه‌و پاگه‌یاندنی (وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران - ک. م.) هه‌ز ده‌گات
وتنه‌ی ئه‌و ته‌رجه‌مانه‌ی (ناوه‌زۆکی پۆژنامه‌ی کوردستان - ک. م.) ببینیت ئه‌گه‌ر
لێتان زیادن، وێپای هه‌ر ته‌رجه‌مه‌یه‌کی وه‌ک ئه‌وه له‌ دواپۆژدا.

ئیمزا

دوگالد ل. ستیوارت⁽¹²⁹⁾.

له‌م به‌واره‌دا ((به‌شی توێژینه‌وه‌))ی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانی ده‌گاته‌ ئه‌و
به‌ویه‌ی پێویستییان به‌وه هه‌یه‌ فایلیکی سه‌ربه‌خۆ بۆ پۆژنامه‌ کوردیه‌کان ته‌رخان
بکه‌ن وه‌ک له‌م نامه‌یه‌ی ئێکلیسی کارمه‌ندی ئه‌و به‌شه‌وه به‌ روونی دهرده‌که‌وێت:

(129) Ibid, Foreign Office, S.W.1, March 16, 1955, No. EP 1016/1, Confidential.
To: J.T. Fearnley, Esq. Tehran.

((مۆزەكانى كورد))

نوڤتيرين پۇژنامە دەربارەى كورد بۇ بەشى توڤژىنەوە نارد، نكاىە ھەر
پۇژنامە يەكتان لايە لەمەپ كوردى توركييا و سووريا و عىراق و ئىران بۆمىيانى بنىڤن
بۇ پىكەوەننى فائىلىكى تەواو بۇ ھەر بابەتلىك و بۇ ھەر سالىك.

ئىمزا

إى. ئىكلىس

بەشى توڤژىنەوە

- ۱ى كانوونى دووە مى ۱۹۵۶

وڤنەى بۇ:

بەشى باشوور،

بەشى سەوز،

بەشى پۇژمەلات و سووريا و لوڤنان))⁽¹³⁰⁾.

دوا بەلگەنامەى ناو ئەم فائىلە دەربارەى پۇژنامەى ((كوردستان))
وەلامنامەىكى بالوڤزخانەى بەرىتانييە لە تاران كە پۇژى دووى مائىسى سالى
۱۹۵۵ ناردوويە بۇ بەشى پۇژمەلاتى وەزارەتى ھەندەران لە لەندەن و ئەمەيش
دەقى وەرگىڤدراوەكەيەتى:

((بالوڤزخانەى بەرىتانى،

۲ى مائىسى ۱۹۵۵،

ژمارە ۱۰۱۹/۳/۵۵،

نەڤنى.

دوگالدى خۇشەويست.

۱- نامەى ژمارە إى. پ/ ۱ى شازدەى مارتتان دەربارەى پۇژنامەى
((كوردستان))⁽¹³¹⁾، وا ھاوڤىچ لەگەل ئەم نامەيەمدا دوو وڤنەى وەرگىڤدراوى

(130) Ibid, Kurdish Tribes, E. Eccles, Research Department, January 10, 1956, Southern Division, Green Division, Eastern and Levant Division.

تەلوتان بۇ دەنئىرم كە مى ھەموو ئەو ژمارانەى پۇژنامەكەن و لئىرە گەىشتونەتە دەست بالتوئىزخانەى ولاتە يەكگرتووەكان. وەرگىترانەكە لە ھەندىك شوئندا زۆر تەلولىيە، چونكە ئەوانەى لامان كار دەكەن سەرەتا لە كوردىيەووە كوردويانن بە فارسى وئىنجا لە فارسىيەووە كراونەتە ئىنگلىزى.

۲- كونسولخانەى ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمەرىكا لە تەورئىز لە دواى ئەو ژمارەيەى (كوردستانەووە - ك. م.)، كە پۇژى شازدەى ئەيلوولى ۱۹۵۴ دەرچووە، ژمارەى دىكەى پىن نەگەىشتووە. بە ھەر حال ئەمە وا ناگەيەئىت پەخشى پۇژنامەكە دواى ئەو ژمارەيە وەستابى. ھەرچۇن بىت وا پىن ناچىت ئەو ھىرشەى دەزگا ئىترانىيەكان، دەوربەرى مانگىك لەمەوبەر كوردیانە سەر چاپخانەكەى حىزى تودە لە تەورئىز بىيەتە ھوى دەرنەچوونى (ئەو جۆرە - ك. م.) پۇژنامانە. بەپىنى قسەى ھاوکارە ئەمەرىكايەكانم دەزگا (ئەمىنيەكان - ك. م.) لە كاتى ھىرشەكەياندا پلىتى ناوى پۇژنامەى (كوردستان)يان دۆزىووەتەو، لەوانەيە لەو كاتەدا چاپى پۇژنامەكە تەواو بووئىت. بىن گومان ئەو جۆرە چالاكىيە نەئىنيانە زۆر ئاسانترە لە تەورئىز بكرىن وەك لە خودى كوردستان كە شارەكانى لەو بچوكتىن.

ئىمزا

ج.ن. فەرنلئى (132).

دوا بەدواى ئەم نامەيە، وەرگىترادراوى ئىنگلىزىي ناوەرۆكى ئەم ژمارانەى پۇژنامەى ((كوردستان)) بەم جۆرە ھەلگىراون:

۱- ژمارەى پۇژى يەك شەممەى پازدەى ئۆردىيەھەشتى سالى ۱۳۳۲ (واتا مايسى سالى ۱۹۵۴) كە برىتييە لە چوار لاپەپەو نيوى زۆر گەورەو ئەمەى لای خوارەو ھىش ناوئىشانەكانى ناوەرۆكى ئەو ژمارەيەن:

(131) شاينى گوتنە لە ھەر شوئىنكى بەلگەنامەكانى ناو ئەم فایلەدا ناوى پۇژنامەى ((كوردستان)) ھاتووە خەتەك، بە مەبەستى سەرنج پاكىشان بەئىر ناوەكەدا ھىتراوہ.

(132) N.A., F.O., 371/114809, Confidential, No. 1019/1/55, British Embassy, Tehran, May 2, 1955, No. 1019/3/55, Confidential From: J.T. Fearnley, To: Dugald L. Stewart, Esq., Eastern Department, Foreign Office, London.

۱- سەرۆتار (ل ۱-۲).

۲- گەلانی ئىران ھەمىشە لەپىناو جىبەجىن کردنى مافى خۆمالى کردنى نەوتدا دەجەنگن (ل ۲-۳).

۳- براپەتتى ھەمىشەيى نىوان گەلانی کوردستان و ئازەربايجان پۆژ لەدوای پۆژ توندوتۆلتەر و ئاگادارتەر دەبىت (ل ۳-۴).

۴- ھەرشەکاوە بىت پۆژى بەكى ئايار- پۆژى فيستيفالى جيهان (ل ۴-۵).
ب- ژمارە دووى خوولى دووم^(۵)، پۆژى يەك شەممەي نۆزدەي خورددادی سالى ۱۳۳۳ (واتا حوزەيرانى سالى ۱۹۵۴) كە برىتتيە لە سى لاپەرە و نيوى زۆرگەرەو ئەمانەيش ناوئيشانەكانى ناوەرۆكى ئەو ژمارەيەن:

۱- وتارى ((لە ريگەي دەنگ دانى بپوا (سيفه) بە حوكمەتەكەي زاهيدى مەجليس سروشتي پاستەقبنەي خۆي نيشان دەدات)) (ل ۱).

(۵) ((بەچاوپۆشين لەو پۆژنامەي (كوردستان)ەي كە بەيەك لاپەرەو وەكو بەشېك لەپۆژنامەي (ئازەربايجان)ى تۆرگانی (فیرقەي ديموكراتى ئازەربايجان)ە لەباكو پايتهختى ئازەربايجانى سۆفەتتى جاران بلاكرواوتەو، كە د.كەمال خۆيشى لە ۲۲۳ى كتيبى (تېگەيشتنى پاستى) بەكەيدا باسى دەكات، ئەوئەندەي ئاگادارم، دەبىن پۆژنامەي (كوردستان)، لەدوای پووخانى (جەمھوريەتي كوردستان) و وەستانى پۆژنامەكەيان، ئەو بەيەكەم جارە، وەكو خوولى دووم، جارێكى ديكە لەسالى ۱۹۵۴دا دەست بەبلاكركردنەوي دەكرێتەو، ئەو بەلگەنامەي سەرەوێش زياتر ئەو بۆچوونە دەسەلمێن. لەم بارەيەوێش، لەگەل ھاوکارم پەفيق سالىح، لەبابەتێكماندا بەناوئيشانى (پابەري پۆژنامەنووسىي كوردى) لەژمارە (۱۱-۱۲)ى گۆشارى (پۆژنامەفانى) لەسالى ۲۰۰۳دا نووسىومانە: (نووسەرانى ئەم پۆژنامەيە: غەنى بلورىيان، سەديقى ئەنجىرى، عەزىزى يوسفى، عەبدولپەحمان قاسملو بويون، چاپخانه: فیرقەي حيزىي ديموكراتى ئازەربايجان، شوپتى دەرچوون: تەوریز، ژمارەكانى: ژمارە (۱)ى لە ۱۳۳۳/۲/۲۵، ھەتاوى (۲۵)ى ئاويلي ۱۹۵۴)دا دەرچووە، ژمارەي (۴)ى لە ۱۳۳۳/۲/۱۶ (۶ى ژوئەي ۱۹۵۴)دا دەرچووە، ژمارە (۵)ى پۆليس دەستى بەسەردا گرتووە. ھەر لەویدا نووسىومانە: (پيشتر جگە لەژمارە ۲۵۷ى پۆژنامەي (كوردستان)ى تۆرگانی حيزىي ديموكراتى كوردستان، كە لەسالى ۱۹۹۸دا بلاكرواوتەو. ھىچ سەرچاوەو كەسێكى ديكە باسى ئەم پۆژنامەيەي نەكردووە)، پيشم وايە ئەم زانباريانەي لەبابەتەكەي ئێمەدا ھاوتووە لەگەل ناوەرۆكى ناو ئەو بەلگەنامەي تێكەكەنەو - ع. زەنگەنە)).

۲- بۆ پېشەوۈ لە پېناو وەدى ھېنانى ئاوانەكانى گەلى ئىتراندا (ل۲).

۳- لاپەرە سىيى وەرگىڭدەرانى ئەم ژمارەيە تەرخان كراوۈ بۆ بابەتتىكى بابەخدار دەربارەيى سىياسەتى شۆڧىتىنى فەرمانپەرەوايانى ئىتران دژى نەتەوۈى كورد بەم ناوئىشانەوۈ ((لەناو بۆردى نەتەوۈيەك)) كە بەم جۆرە دەست پى دەكات. ((ئىمپىريالى و فاشى و دەرەبەگانى حوكمەتى كۆنەپەرست ھەول دەدەن نىشانى بدەن كورد نەتەوۈيەكى ژيارىي نىيەو چىيان پى بىكرىت دەيگەن بۆ پىشەكېش كۆردى ھىواو رووناكىي نەژادى كۆردو بەو جۆرە دەيانەوۆت دابو نەرىتمان كۆپرەكەنەوۈ)) (ل۳).

۴- يادى سەرگەوتن بەسەر فاشىزىمدا. لەم وتارەيدا پۆژنامەى ((كوردستان)) بە گەرمى يادى نۆى مايسى سالى ۱۹۴۵ دەكاتەوۈ كە (پۆژى سەرگەوتنى لەشكرى سۆڧىتتەيە بەسەر فاشىزىمدا)⁽¹³³⁾ و كە بوو ھۆى رىزگار كۆردى گىشت گەلانى جىهان لەدەست زولم و نۆرى فاشىستى) (ل۴).

ج- دواى ئەوۈ لە سى لاپەرەو نىوى نۆرگەورەدا وەرگىڭدەراوى ئىنگلىزىي ئەو ژمارەيەى پۆژنامەى ((كوردستان)) ھەلگىراوۈ كە پۆژى شازدەى ئەيلوولى سالى ۱۹۵۴ دەرجوۈو سەرچەمى بۆ يادى نۆيەم سالى پۆژى بىست و پىنجى شەھرىوۈرى سالى ۱۳۲۴، واتا شازدەى ئەيلوولى سالى ۱۹۴۵ كراوۈ كە لەو پۆژەدا ((حىزبى دىمۆكراتى كوردستان))ى ئىتران دامەزىنراوۈ. سەرچەمى سى لاپەرەي يەكەمى ئەو ژمارەيە بۆ سەروتارى ((كوردستان)) بە بۆنەى ئەو يادەوۈ تەرخان كراوۈ بە وردى باسى خەباتى پەواى نەتەوۈى كۆردو دامەزىندان و كەوتنى (كۆمارى مەھاباد-كوردستان) و لەسىدارە دانى قازى مەمەدو سەيفى قازى و

(133) پۆژى نۆى مايسى سالى ۱۹۴۵ سوپاى سوورى سۆڧىتى توانىي بەرلىنى پايتەختى ئەلەمانىاي ھىتلەرى بگىرت و ئەو پۆژە كرايە جەژنى سەرگەوتن بەسەر فاشىزىمداو سەرچەمى چەپرەوانى جىهان ھەموو سال يادىان دەكرەوۈ. شاينى باسە پىشەركىيەكى گەلىك توند لەنتوان ھىزە چەكدارەكانى يەكەتتى سۆڧىت و ولاتە يەكگرتوۈەكانى ئەمەرىكادا ھەبوو بۆ داگىركۆردى شارى بەرلىن، ھەرچەندە كەوتنى ئەلەمانيا كۆتايى تەواوۈتتى بە جەنگى جىهانىي دوۈم نەھىتا.

سەدرى قازى و نوشوستىيەكانى كورد دەكات و بەلئىنى كۆل نەدان و تۆلە
سەندنەو دەدات (ل ۱-۳).

هەرچى لاپەپەى چوارى ئەو ژمارەيەى پۆژنامەى ((كوردستان)) ه تەرخان
كراوہ بۆ ئەم سى بابەتە:

۱- داواى باربوو كردنى (حيزبى ديمۆكراتى كوردستان) چونكە حيزب لە
ياريدەى نيشتمانپەروران بەولاوہ هيج شك نابات، بۆيەكا داوا لە دلسۆزان دەكات
هەريەكەيان داھاتى پۆژيكيان بۆ حيزب تەرخان بکەن.

۲- سروودى ((ئەى پەقىب هەر ماوہ قەومى كورد زمان)) كە بە سروودى
نەتەوہيى كورد وەسفى دەكات، دەبىت ((كوردستان)) لەو ژمارەيەيدا هەموو
بەيتەكانى هۆنراوہ ناوازەكەى دلدارى بلۆو كردبىتەوہ، بەلام لە وەرگێردراوہكەى
بالۆيزخانەى ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمەريكادا تەنھا چوار درېپى يەكەمى كراوہتە
ئىنگليزى.

۳- لەو لاپەپەيدا لەژێر ناوئىشانى ((هەوالەكان)) دا ((كوردستان)) باسى
تەخشان و پەخشانى ((هەتيوہكەى پەزا خان)) دەكات، كە ديارە مەبەستى
محەمەد پەزا شاى، لەویدا ((كوردستان)) دەلێت شا كە ھاتۆتە مەھاباد تەنھا لە
شەوێكدا بىست و سێ ھزار تومانى خەرج كردووەو ئەوہ بۆتە وێردى سەر زمانى
پۆژنامە كۆنەپەرستەكانى ئێران⁽¹³⁴⁾.

(134) N.A., F.O., 371/114809, Confidential, No. 1019/1/55, British Embassy, Tehran, May 2, 1955, From: J.T. Fearnley, To: Dugald L. Stewart, Esquire., Eastern Department, Foreign Office, London.

داستانه‌که‌ی محهمه‌دی مه‌ولود

حه‌ز ده‌که‌م کۆتایی ئهم بابته به کورته باسیکی یه‌کێک له پۆله هه‌ره دلسۆزو سکاره‌کانی مه‌هاباد به‌یتم که ناوی محهمه‌دی مه‌ولوده، له ساڵی ۱۹۶۱وه سوکتوره نه‌سرین فه‌خری و دوکتۆر عیزه‌ددین مسته‌فا په‌سول و من له نزیکه‌وه نه‌و زاته‌مان ناسیو به دل خۆشمان ویست و پێزیکی تایبه‌تیمان لێی ده‌نا. هه‌واڵیخۆشبوو محهمه‌دی مه‌ولود پیره‌کوردیکی ساکارو په‌شیدو به جه‌وه‌رو لای خه‌ک خۆشه‌ویست و پێزدار بووه، هه‌ر زوو هه‌ستی کوردایه‌تی په‌سه‌ن پالی پێوه توه بیه‌ته پێشمه‌رگه‌یه‌کی دلسۆزی کۆماری مه‌هاباد (کوردستان) و نزیک خودی قلزی محهمه‌د. ئاوا بوونی خۆری نه‌و کۆماره و له‌سێداره‌دانی پێشه‌واو هاوه‌له‌کانی و کرداره چه‌په‌له‌کانی دوژمن ناخی ده‌روونی خاوینی ده‌هه‌ژێنن،

حه‌مه‌ی مه‌ولوودی: له‌ساڵه‌کانی نوایی ژيانیدا. یه‌کێک بوو له‌که‌سایه‌تییه‌ ناوداره‌کانی کۆماری کوردستان، ساڵی ۱۹۷۹ له‌ته‌مه‌نی (۸۰) ساڵیدا له (باکۆ) کۆچی نوایی کردبووه. که‌چه‌که‌ی له‌سه‌روه‌سیه‌تی باوکی هاتۆته‌وه مه‌هاباد و مشتێ له‌خاکه‌که‌ی بردبووه بۆ (باکۆ) و به‌سه‌ر کلکۆی نه‌و گۆرغه‌رییه‌ی داگرده‌وه.

((سه‌رچاوه: ژماره ۵۹ی گۆفاری (مه‌هاباد)ی ۲۰۰۶)).

خۆی له گه‌ل خۆیدا برپار ده‌دات تۆله‌یه‌ك بسینیت، بیرى ساكارى نه‌م
 نه‌خشه‌یه‌ى بۆ داده‌پێژیت- نه‌و مه‌لايه‌ى به‌ر له‌سیداره‌دانى ته‌لقینی قازى
 محمه‌دى داوه‌ خۆل و دۆى به‌سه‌ردا بکات و به‌ سواری که‌ریك چه‌ند بۆى بلویت
 هیند شاربه‌ده‌رى بکات⁽¹³⁵⁾، نه‌نجام محمه‌دى مه‌ولود په‌نا ده‌باته‌ به‌ر ولاتی
 سۆقیه‌ت و له‌ شارى باکوێ پایته‌ختى نازه‌ربایجان تا کوچى دوايى له‌ کوټايى
 حه‌فتاکانى سه‌ده‌ى پابردودا به‌ قه‌دره‌وه‌ ده‌ژیا^(*).

(135) شایانى باسه‌ محمه‌دى مه‌ولود بۆ خۆى نۆز ده‌گه‌من توخنى نه‌و باسه‌ ده‌که‌وت، به‌لام گه‌لێك
 جار دوکتۆر په‌حمى قازى و دوکتۆر عه‌لى گه‌لاوێژ کاک عه‌بدوللای برائى دوکتۆر موراو ژماره‌یه‌ك
 نازه‌ریی وه‌ك دوکتۆر پۆننیدێژ نه‌م باسه‌یان بۆ گێڤاومه‌ته‌وه‌، هه‌روه‌ها به‌ بۆنه‌ى سال یادی مه‌هاباده‌وه
 پوخته‌یم له‌ وتاریكمدا نووسی كه‌ پێم وایه‌ له‌ پۆژنامه‌ى (كو‌ردستان) دا بڵاو كرايه‌وه‌، به‌و بۆنه‌یه‌وه‌ برائى
 به‌پێژ مامۆستا عه‌بدوللای حه‌سه‌ن زاده‌ ناگادارى كردم كه‌ نه‌و مه‌لايه‌ ناوى مه‌لا سدیق بووه‌و پیاویكى
 خراپ نه‌بووه‌، پێى وابوو به‌و كاره‌ى ئه‌ركێكى ئایینی به‌جێ ده‌گه‌یه‌نیت، برائى به‌پێژ مامۆستا هاشمى
 كه‌ریمیش له‌م پۆژانه‌دا له‌ لهنده‌ن نه‌مه‌ى دووپات كرده‌وه‌و به‌پێى گێڤانه‌وه‌ى دیموكراته‌كانى ئه‌وسه‌ر
 ساڤاك، به‌ نۆز هه‌ره‌شه‌ى كوشتن، گه‌لێك له‌ پیاوه‌ ئاینیه‌كانى مه‌هاباد ده‌ووبه‌ریان ناچار كرده‌وه
 قسه‌ى ناشیرین دژی كۆمارى مه‌هاباد (كو‌ردستان) و پێشه‌وا بكن و ته‌نها مه‌لايه‌ك زاتى كرده‌وه
 به‌په‌رچیان بداته‌وه‌و له‌سه‌ر نه‌وه‌ شه‌هیدیان كرده‌وه‌.

(*) ((وه‌كو ده‌بینن هه‌ر بابته‌ك په‌یه‌هه‌ندى به‌ناوه‌ریكى به‌لگه‌نامه‌كانى به‌ریستانیه‌وه‌ هه‌بویت د.
 كه‌مال باسیان ده‌كات و هه‌ندێك پوونگه‌نه‌وه‌شیان له‌باره‌وه‌ ده‌نوسیتوه‌، به‌لام نه‌م بابته‌ى
 "محمه‌دى مه‌ولود" له‌دوور نزیكه‌وه‌ هه‌چ په‌یه‌هه‌ندییه‌كى به‌و به‌لگه‌نامه‌نه‌وه‌ نییه‌ كه‌چى وا لێره‌دا
 جێى كراوه‌ته‌وه‌و له‌پێگه‌یه‌وه‌ كوټايى به‌م بابته‌ هه‌تراهه‌، من پێموايه‌ ئا نه‌وه‌شیان یه‌ك له‌و
 شێوازانیه‌ كه‌ د. كه‌مال له‌پێگه‌یه‌وه‌ مێژووى لای، ته‌نانه‌ت خه‌لكى ئاسایی خۆشه‌ویست كرده‌وه‌. به‌لام
 دانیام له‌پال نه‌و مه‌به‌سته‌دا د. كه‌مال ده‌یه‌وێ خۆینه‌ران شاره‌زای هه‌ندێ چه‌مكى (مێژوو)مان بکات كه‌
 نه‌ده‌بووايه‌ له‌سه‌ر لاپه‌ره‌كان بنوسرابانه‌وه‌. من نه‌وه‌نده‌ى سه‌ردێتم و سه‌رده‌به‌م و به‌ر له‌پابردووى
 خۆمان و نه‌و عه‌قلیه‌ته‌ى ده‌سته‌بۆژ (سیاسیه‌یگان)ى میللته‌كه‌ى خۆمان، له‌باره‌ى نه‌وه‌ى په‌یه‌هه‌ندى
 به‌شكستى پاپه‌رین و شوڤه‌شكانیه‌نه‌وه‌ هه‌یه‌ ده‌كه‌مه‌وه‌، نه‌وه‌نده‌ى دیکه‌ غه‌م دامه‌گه‌رێ، ته‌نانه‌ت
 هه‌ندێ جارن و ده‌م داده‌به‌ژێ، نازانم بۆ كه‌ لێیان ده‌قه‌ومێ چه‌ند پاساویكى بێ بنه‌ما بۆ
 تێكشكانه‌كه‌یان دێنه‌وه‌، نه‌و تا "مه‌لاى خه‌تى" به‌رامبه‌ر تێكشكانى جوولانه‌وه‌كه‌ى پاشای كۆره‌ قه‌یت
 كراوه‌ته‌وه‌، "نێژدین شیر" پاساوى پووخانى نه‌ماره‌تى (بۆتان)ه‌، شكانى شێخ مه‌حمودى حه‌فیدیش
 "مشیرى حه‌مه‌ى سلێمان"ى بۆ قوت كراوه‌ته‌وه‌و ناوه‌ناوه‌ (گه‌ره‌شان) ده‌كێشته‌وه‌. باش بوو چه‌ند
 سالیك له‌مه‌وبه‌ر د.كه‌مال خۆى بابته‌كه‌ى ("مشیرى حه‌مه‌ى سلێمان"ى وێژاند و داواى لێبواردنى

هه‌نگیانی کرد. هه‌ندێك هه‌بۆن بۆچوونه‌كه‌ی دوكتۆریان پێ قبول نه‌كرا‌بوو، به‌لام تاوه‌كو نه‌مۆكه‌ش مێلتوانیوه، جگه‌ له‌یادداشته‌كانی په‌فیی حیلمی، یه‌ك به‌لگه‌ی له‌سه‌ر بێننه‌وه، دیاره‌ بۆچوونه‌كانی نه‌وشیان له‌یادداشتی وه‌رگرتوه‌ كه‌ به‌ماوه‌ی پتر له‌ (٢٥) سال دواتر نووسراوه‌ته‌وه، نه‌وه‌ش ناكاته‌ به‌لگه‌ی بنه‌ب. "نێزیدین شیر" یش له‌ناوه‌پاستی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مدا خۆی شۆپشی دژی ده‌وله‌تی عوسمانی كردیوه، ته‌نانه‌ت حاجی قادری كۆبی له‌شیرنكیدا به‌ (شیر) داناه. "د. چه‌بار قادر" یش بابه‌تێکی له‌سه‌ر نووسیوه‌ و پێمان ده‌لێت: نه‌و كاته‌ی "به‌درخان پاشا" دژی ده‌وله‌تی عوسمانی پێه‌ریوه، نه‌و زاته‌و خانه‌واده‌كه‌ی هه‌موویان لای "به‌درخان پاشا" له‌زندان بوون. جگه‌ له‌و پاساوی هه‌تانه‌وه‌ی بۆچوونه‌كه‌ی "حاجی قادر"، هه‌روه‌ها به‌كه‌مین پۆژنامه‌ی كوردی (كوردستان) یش كه‌ باس له‌ "به‌درخان" و بنه‌ماله‌ی به‌درخانیاان ده‌كات، به‌تاقه‌ وشه‌یه‌كیش چیه‌ نه‌زێك نه‌و بابه‌ته‌ نه‌كه‌وتوه‌ته‌وه، نه‌و بابه‌تشیان ته‌نیا نه‌و بۆچوونه‌ی له‌باره‌وه‌ له‌به‌رده‌سته‌ كه‌ "د. به‌ج شیركو" له‌كتیبه‌كه‌ی (القضية الكردية) دا باسی كردیوه، دیاره‌ تاوه‌كو ئێستا كێشه‌ی نه‌میش په‌كلا نه‌بۆته‌وه‌ نه‌مێوان سێ كه‌سان: "چه‌لاده‌ت به‌درخان و سوڤه‌یا به‌درخان و مه‌مه‌د عه‌لی عه‌ونی" كامیان نووسه‌ری نه‌و كتێبه‌ن و به‌لگه‌یه‌كی پاست و دروست له‌به‌رده‌ستدا نییه‌ هه‌ی كامیان بووه‌.

چه‌ند سالێكیش له‌مه‌وێر له‌ژماره‌ (١٢) ی گۆفاری (هه‌زار مێرد) دا كاته‌ی هاوكارم "سه‌دیق سالج" بابه‌تێکی له‌باره‌ی "سه‌عید ته‌هر" بڵاوكرده‌بۆوه‌ تیایدا ئاماژه‌یه‌كی وای دا‌بوو گوايه‌ سه‌رۆكی هه‌رێمی كوردستان به‌ناوی نه‌و زاته‌ كرابێته‌وه‌ كه‌ ناوه‌ ئه‌سلیه‌كه‌ی "مه‌سه‌وود" بوو، له‌و بابه‌ته‌مدا كه‌ به‌ناوێشانی (كارێزمای كورد مه‌لا مسته‌فای بارزانی) نووسیومه، به‌ته‌ما‌بووم نه‌و بابه‌ته‌ی هاوكارم، له‌گه‌ڵ چه‌ند بابه‌تی تۆژه‌رانی دیکه‌ بۆ ده‌ستخستنی زانیاری له‌سه‌ر نه‌و پرسانه‌ نه‌وسا چۆمه‌ لای د.كه‌مال له‌به‌غدا، دیاریبوو بۆچوونه‌كه‌ی ئێ وه‌رنه‌گرت، به‌لكو ئامۆژگاری كردم پاست و دروستی سه‌رپورده‌كه‌ له‌ "مه‌سه‌وود بارزانی" خۆی بپرسم، نه‌وه‌بوو له‌پێگای "فه‌یسه‌ل ده‌باغ" وه‌ نامه‌یه‌كم بۆ جه‌نابی نووسی، نه‌وه‌نده‌ی نه‌برد وه‌لام بۆ هاته‌وه‌ كه‌ جه‌نابی، له‌ناوی باپیره‌ گه‌وره‌ی خۆی زیاتر به‌ناوی هه‌چ كه‌سێكه‌وه‌ نه‌كراوه، دیاره‌ سه‌رچه‌له‌ی نه‌و زاته‌ خۆی هه‌موو گومان و بۆچوونه‌كانی دیکه‌ وه‌لا ده‌ن. هه‌ر له‌و بابه‌ته‌ی (كارێزمای كورد...) دا باسی دادگاییكردنی پێشه‌وای كوردستان "قازی مه‌مه‌د" و هاوه‌لانی وه‌سه‌یه‌تنامه‌كه‌یان كراوه، چونكه‌ له‌سالی ٢٠٠٠ دا كه‌ گۆفاری (خه‌باتی قوتابیان) ده‌قی وه‌سه‌یه‌تنامه‌یه‌كی بڵاوكرده‌وه‌ گوايه‌ نه‌وه‌ هه‌ی پێشه‌وا قازی مه‌مه‌د بووه‌ و له‌شێوه‌ ئه‌رشیفی سوپای ئێران چنگ خراوه، زوو به‌زۆ من، به‌باوه‌ریێکی نقد پته‌وه‌وه، نه‌و بۆچوونه‌ی ناو وتاره‌كه‌ی (خه‌باتی قوتابیان)م په‌ت كرده‌وه، به‌تایبه‌تی كه‌ ده‌قی وه‌سه‌یه‌تنامه‌یه‌كم ل‌ابوو، كه‌ به‌ ئیمزای سه‌ید مه‌مه‌دی سه‌مه‌دی له‌ ژماره‌ (٢٤ - ٢٥) ی گۆفاری (مامۆستای كورد) بڵاوكرابوووه‌ كه‌ فه‌ره‌اد شاكه‌ل له‌سوێد ده‌ری ده‌کرد.

به‌داخوه‌ نه‌وه‌نده‌ی پێنه‌چوو كه‌ ناوه‌ڕۆكی هه‌مان وتار هه‌تێرایه‌ سه‌ر پێنۆسی لاتینی و له‌گه‌ڵ هه‌مان وتاردا له‌دوو توێتی كتێبێكدا هه‌زاران دانه‌ی ئێ چاپ كرا، دیاره‌ نه‌و كتێبه‌ بڵاوكرابوه‌، به‌ره‌و یادی سه‌د ساله‌ بارزانی ده‌چووین، منیش ده‌مێك بوو خۆم ئاماده‌ ده‌کرد و به‌دوای هه‌ر به‌لگه‌نامه‌یه‌كدا ده‌گه‌ڕام

که له سەر ئه و زاته نووسرايئ، دياره دواى بينينى به لگه نامه بلوکراوه کهى (ماموستاى کورد) به ههچ شيوه يه ک پيم قبول نده کراو بهوام نده کرد، جه نابى قازى له سهرمه رگدا وه سبه تى ناوه ها بئ ماناى کردبئ و شالووش بباته سهر ميلله تى کهى دیکه، بۆيه ئه وهنده ي بۆم بلوايا و بۆم بچووبايه سهر به دواى به لگه و پای پيسپور و سياسى بيه کان ده که پام، به بيرمه کاتى خۆى له نووسينگى هه وليرى (هيزى ديموکراتى کوردستان) له سهر ئه و پرسه قسم له گه ل "عه بدوللا حه سه ن زاده" هه روه ها "که مالى که ريمى" ش کردبوو، که له سهر وه د. که مال له په راويزه کهى خۆيدا شاهيديه کهى يه که ميان و چه ند که سبکى دیکه ل ه زاريانه وه له سهر "مه لا سديق سديق" گيراوه ته وه .

هه روه ها پيموانيه د. که مال مه زه مر ئه و پۆژه ي کوتايى نادارى ۲۰۰۱ى له بير چووبئ، که مه لا جه ميللى پۆژه يانى تيدا تيرز کرا. ئه وه بوو پاش نيوه پۆکه لى له سهر ئه و په وداوه جهرگ بره ته له فونم بۆ جه نابى کردو ويستم هه وال کهى پئ بلیم تا ئه ویش لای خۆيه وه دۆست و ناسياوانى به غداى لى ئاگادار بکات، ئه وه بوو لای ئيواره ش سهردانى جه نابيم کرد. ديار بوو کورده گانى به غدا له سهر ئه و په وداوه شله ژابوون، بۆيه شه هلا خانيش رى دانه ده گرت له گه ل خوشکى د. که مال بچه لای دوکتور، که پيشتر مه وعيديان بۆ دانابوو، بۆيه هه موو لايه ک حه زيان ده کرد تا گه رانه وه ي ئه وان من له گه ل ماموستا بيمينه وه، پيموايه ئه و ماوه ي (۶) سه عاته لى له وى ماومه ته وه زيرينترين کاتمه له ژياندا که هه ر هه موويم له گه ل به پيزيدا به قسه کردن له سهر ميژووى هاوچه رخ و نوئى به سهر برديئت، هه ر ئه وسابوو خۆزگه لى ئه وه م ده برد ته سجيلنگمان لاپوايه و ئه و هه موو گفتوگويه مان توماريکردابا، يه ک له و پرسانه ي ميژوومان که ئه وسبا باسمان کردبوو ده قى ئه و وه سبه تنامه ي (ماموستاى کورد) و وه سبه تنامه ساخته کهى "م. م. بۆگانی" ي (خه باتى قوتاييان) بوو. هه ر له ويدا باسى ئه و "مه لا سديق" هتمان کردبوو، به داخه وه ئه وسبا سهرده واهه کان هيشتا ئاوتز بوون، به لام من هه رولزم له کردنه ويان نه هئنا. ئه وه بوو له سالى ۲۰۰۷دا، که دلتيا بووم ژۆربه ي ناوه رۆکى ئه و کتتبه به ناوونيشانى (سه رۆک کۆمارى کوردستان له په رده م دادگای ئيراندا) بلوکراوه ته وه وه کو هه لبه ستراره، ئه و "م. م. بۆگانی" يه ش که ده ستنوو سه فارسى به کهى له گه ل خۆى هئنا بووه کوردستان، ته نيا بۆ ئامانج و مه به ستى خۆى و چه ند ده سته و تى کهى ماددى ئه و وه سبه تنامه ي هه لبه ستروه. دواى ئه وه ي که هاوکارمان "موسا ئه حمه د" يش، که ئه و کاته ي (خه باتى قوتاييان) بابه ته کهى بلوکريوت ته وه ئه و سهرنوسه رى بووه، هه موو بۆچوونه گانى سه لماندم. ئه وه بوو بابه تى که به ناوونيشانى (دلوهرى گرين و وه سبه تنامه کهى پيشه و قازى محمه د...) به ئيمزای (کوردى کهى يه که رنگ) وه کو (ديارى ژماره) (۱۰) ي (پۆژنامه نووس) له سالى ۲۰۰۷دا له و گۆزاره که دا بلوکرده وه، وا ليزه دا له ته ک هه موو ئه و په و نکرده وانه دا ئه و وئانه ي "مه لا سديق سديق" و "محمه دى مه ولود" و فۆتۆى وه سبه تنامه کهى پيشه و قازيش وه کو ديارى به کهى دانسقه ده خه مه نيو ئه م کتتبه . جارى کهى دیکه ش ده يلته وه هه قه ئيمه له جباتى قسه و شيعرى درۆى هه لبه ستراره له سهر سهرکرده و ربه ره کانمان، به دواى به لگه نامه ي پاست و دروست دا بگه رپيئ، په وداوه گانى ژانايانشان به تال و شيرينيه وه، وه کو خۆى بنووسينه وه -ع. زه نگه نه)).

وهسیتنامه‌ی پیشه‌وا قازی محمدهد

ناماده‌کردنی: سه‌یید محمده‌ی سه‌مده‌ی

سالی ۱۹۹۵ جلونویه‌مین سالرۆزی دامه‌زران و پرووخانی کۆماری کوردستان له مه‌هاباده و جلوه‌شته‌مین سالرۆزی شه‌هیدبوونی پیشه‌وای خۆشه‌ویست و گهره‌ی کورد قازی محمده. له ماوه‌ی هه‌موو نه‌م سالانه‌ی رابوردوودا زۆر کتیب و لیکۆلینه‌وه و وتار له‌باره‌ی نه‌زموونی کۆماری کوردستان و زیان و شه‌هیدبوونی پیشه‌واوه نووسراوه. له زۆربه‌ی سه‌رچاومه‌کانیشدا باسی وه‌سیتنامه [یا وه‌سیتنامه‌کان]ی قازی کراوه، به‌لام هه‌تا ئێستا تیکستی راسته‌قینه‌ی نه‌و وه‌سیتنامه‌یه له هیچ کۆتیه‌ک بۆلونه‌کراوته‌وه.

ئێستا بۆ یه‌که‌م جار وه‌سیتنامه‌که‌ی پیشه‌وا له مامۆستای کورددا بۆلۆمه‌کرێته‌وه. سوایاس بۆ براری میژا مامۆستا سه‌یید محمده‌ی سه‌مده‌ی و نه‌و به‌ریزانه‌ی که بۆ ناماده‌کردنی نه‌م به‌لگه‌ گرنگه‌ی میژووی تازه‌ی کوردستان هه‌ولیان داوه.

خوێندنه‌وه و لیکۆلینه‌وه‌ی نه‌م به‌لگه‌نامه‌یه زۆر شت سه‌بارمه‌ کۆماری کوردستان، هه‌لومه‌رجی شه‌هیدبوونی پیشه‌واکانی کۆمار و ته‌نانه‌ت باری ده‌روونی پیشه‌وا قازی محمده‌ ده‌خاته‌ روو. هیوادارین بۆلۆبونه‌وه‌که‌ی بێته‌ هۆی زیاتر ناسین و ناساندنی نه‌و قۆناخه‌ی میژووی کورد و قوولکرینه‌وه‌ی باس و لیکۆلینه‌وه‌که‌ی بێهه‌ندیدار به‌ نه‌زموونی کۆماری کوردستانه‌وه، به‌تایبه‌ت که ده‌زانی سالی داهاتوو؛ ۱۹۹۶، یادی په‌نجایه‌مین سالی دامه‌زران و پرووخانی کۆماری کوردستانه‌.

مامۆستای کورد

دینار و سینه را در کمال مهر در روز پنجشنبه ۱۳۰۲ بکشد بنابر این بکشد

علاءالدین محمد و محمد بن محمد طایفه سرافرازان
و سایر اهل طایفه

سید علی محمد طایفه سرافرازان
و سایر اهل طایفه

شیخ و اهل طایفه سرافرازان
و سایر اهل طایفه

سلیمان بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

محمد بن محمد و اهل طایفه

هه‌ندی سهرنج و پرونگردنه‌وه:

- ١- ئەم سەنەدی لێره‌دا بڵاوده‌کریته‌وه به‌شێک له‌ وه‌سیتنامه‌ی پیشه‌وا قازی محمەد، که‌ به‌ خەنتی مه‌لا صدیق صدقی له‌ شەوی ١٠-١٣٢٦ی مه‌تاوه‌دا، نیو سه‌عاتیکی پیش شه‌هید بوونی قازی نووسراوه‌ته‌وه و له‌ژێروه‌وه‌ نیمزای مه‌لا صدیق و قازی محمەدی پێوه‌یه‌. قازی هه‌میشه‌ نیمزای خۆی به‌ "محمد قاضی" نووسیوه‌. ماموستا مه‌لا سەدبەقی سەدی رۆحانییه‌کی زۆر به‌رزای مه‌هابادی بووه‌ و له‌ رابوردوودا پێشنوێز و دهرسبێژی مرگه‌وتی هه‌باساغا‌ی مه‌هاباد بووه‌. له‌ شەوی له‌ دار درانی قازیدا بڕ وه‌سیت کردنی قازی و پارانی، ئه‌ویان هه‌ناوه‌ تا وه‌سیته‌که‌یان یادداشت بکا.
- ئەسلی ئەم وه‌سیتنامه‌یه‌ له‌لای "دۆکتۆر عەبدولڵا نەبریشمی" یه‌. دۆکتۆر نەبریشمی پیاویکی هه‌لکەوتووی مه‌هاباده‌، زاوای قازی محمەده‌ و ئیستا له‌ تاران ده‌ژی. کاک سه‌عیدی هوماپوون که‌ خوشکه‌زای قازیه‌یه‌، بڕ پرونگردنه‌وه‌ و شیکردنه‌وه‌ی چەند جیگه‌یه‌کی نه‌و به‌لگه‌نامه‌یه‌ بارمه‌تبیان دام. زۆر سوپاس بۆ که‌وه‌می و پیاوه‌تی هه‌ردوو لایان.
- ٢- [گندمی که‌ در تثبیت است]، تثبیت (تەسبیت) ناوی جیگه‌یه‌که‌ و عه‌مباری ده‌غل و دان بووه‌.
- ٣- معینی: محمەد ئەمینی مو‌عینی: وه‌زیری کیشور له‌ کابینه‌ی گۆماری مه‌هابادا.
- ٤- [سید سلام نهمیدام هشت هزار تومان]، سه‌هید سه‌لامی حوسه‌ینی، ئه‌رباب (خاو‌من)ی دێی سه‌وزی بووه‌.

٥- باباشیخ: جه‌نابی حاجی باباشیخ: سه‌رۆکومزیرانی هوکوومه‌تی مه‌هاباد.

- ٦- له‌ نوو جیگه‌دا ناوی سه‌روان شه‌ریف هاتوه‌. ئەم سه‌روان شه‌ریفه‌ ئه‌فسه‌ریک بووه‌ له‌ پادگانی مه‌هاباد که‌ نه‌و سه‌رده‌مه‌ له‌ لایه‌ن هوکوومه‌ته‌وه‌ وەک وه‌کیل (پاریزه‌ری) به‌زۆر دانراو (تسخیری) بۆ پیشه‌وا قازی دیاری کراوه‌، پیاویکی به‌ریز و راستگۆ بووه‌، باشتەر خاتوو مریه‌ی کاکاغازاده‌ی خه‌لکی مه‌هاباد بوو به‌ هاوسه‌ری. زۆریه‌ی پروداوه‌کان له‌ باره‌ی قازیه‌وه‌ و کاروباری به‌ دادگا‌دانی نه‌ری بۆ خه‌لکی مه‌هاباد گه‌ی‌را‌بووه‌وه‌ و ناشکرا کردبوو.
- ٧- [عیالم مادر بچه‌ها ... و ملا عبدالله]، مه‌به‌ست مه‌لا عەبدوللای موده‌رپه‌سییه‌.
- ٨- [اگر ان پانزده هزار تومان بالا اخذ شد به‌ هر یک از سعید همایون و میرزا رحیم ... و به‌ محمد فیروزه خانم]، سه‌عیدی هوماپوونی که‌سایه‌تییه‌کی به‌ریز و خوشه‌په‌ستی مه‌هاباده‌ (له‌ بنه‌ماله‌ی فه‌یزوللا به‌گه‌یه‌) و خوشکه‌زای پیشه‌وا قازی محمەده‌. میرزا رحیم، میرزا رحیمی جه‌وانه‌ردی قازیه‌یه‌. محمەدی فه‌یروزه‌ خانم کارمه‌ندی نێداره‌ی دوخانییات (کارگێری تووتن)ی مه‌هاباد بووه‌، نایه‌نیکی لێهاتوو بووه‌ و پوورزای قازی بووه‌.
- ٩- میرزا رحمت: خودالی خوشبوو میرزا رحمتی شافعی، په‌کیک بوو له‌ که‌سایه‌تییه‌ ناو‌دار و دها‌ره‌کانی مه‌هاباد.
- ١٠- ناغلیان: ناوی دێیه‌که‌ له‌ ده‌روبه‌ری مه‌هاباد.

این وصیتنامه، قاضی در دهم فروردین ۱۳۲۶ بحضور اینجانب محمد صدیق صدقی گفته‌اند.

چون سروان شریف زحمت ... در حدود سیصد تومانی به او بدهند.

یک پارچه با دو پارچه قالی یا قالیچه سید رحیم پسر سید جامی با اسبابهای منته، بدهید بخودش و او هم پولی به من مقروض است، اگر داد خوب و اگر نداد مختار است.

اگر آن پانزده هزار تومان بالا اخذ شد به هر یک از سعید همایون و میرزا رحیم که خدمت کرده‌اند یک هزار تومان و به محمد فیروزه خانم هم پانصد تومان بدهید.

گندمی که در تثبیت بوده‌است و مال من است اگر دادند بگیرید.

خواهر خودم هستند غیر از اغلیان که به اسم خودم ثبت شده، در همه، ترکه پدرم حق دارند، ایشان را راضی نمائید.

ماشین فور ۴۶ هم مال شخص خودم است.

عیالم مادر بچه‌ها وصی باشد اطفالها سرپرستی بکند و ملا عبدالله ناظر باشد.

موقعی که مرا بازداشت کردند پنجهزار و دوست تومان در جیبم بوده، از من گرفتند و یکصد و پنجاه و سه تومان هم یک فقره و ده هزار تومان هم سروان شریف به نام حق الوکاله از عیال من گرفته آن را هم پس بگیرید.

مام عزیز قرنی اقا کاری که بر سرش آمده به خیالش به تحریک من بوده‌است اگرچه بی خیرم، اما کاری بکنید که مرا آزاد نماید.

معینی سه هزار تومان چیزی زیاد یا کم به من مقروض است و او هم چیزی داده‌است و ساعت که به عنوان هدیه برای من آورده داخل دفتر شرکت کرده و من با شرکت طرف نیوده‌ام.

میرزا رحمت یا دیگری فرچند از کشتن نجاتش دادم اگر از من چیزی در دل داشته باشد ازدم کند.

سید سلام نمیدانم هشت هزار تومان یا چیزی کمتر طلب بر سرم دارد، هرچه خودش گفت به او بدهید.

نوکرها که این مدت خدمت کرده‌اند زحمت با من کشیده‌اند، نیکی به ایشان کرده و ایشان را راضی نمائید.

تلفون را برده‌اند تعقیب نمائید.

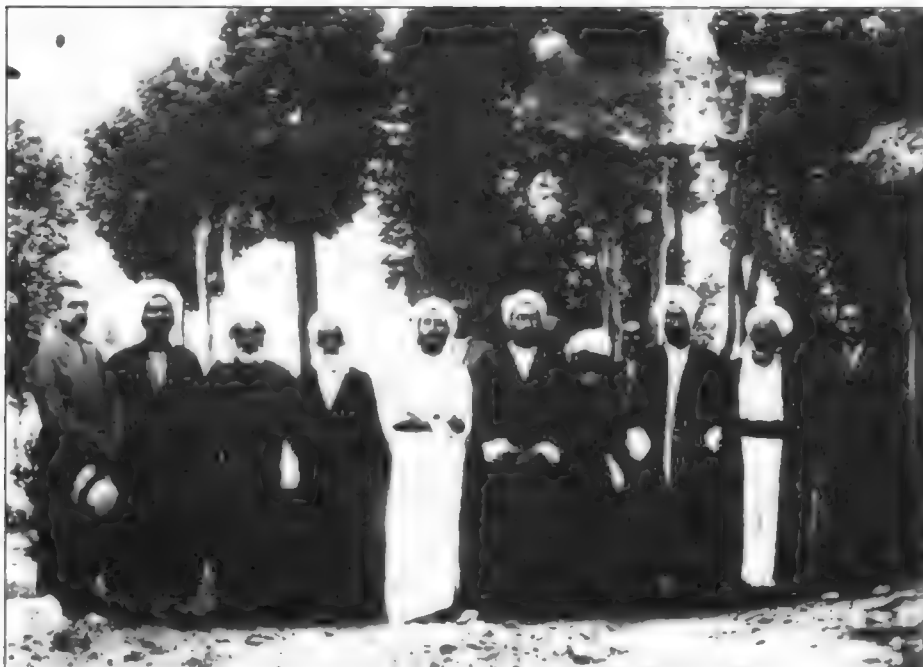
بعد از ... چند هزار تومان برابرم اسقاط و تهلیل نمائید.

اتومبیلی که از بابا شیخ گرفته‌اند انهم مال شخصی خودش است.

شب ۱۰-۱-۱۳۲۶

امضاء، ملا صدیق صدقی و قاضی محمد

چهار جیب که بشخص خودم ... و در اختیار من بوده آنها هم مال شخص خودم میباشند.

مه‌آباد - مزگه‌وتی شاده‌رویش - ۱۳۱۵/۱۶ ی مه‌تاوی.

له‌راسته‌وه: ۱- روحانی (ره‌یسی سه‌بت و نه‌ه‌وال)، ۲- مه‌لا حوسین مه‌جدی، ۳- مه‌لا
 عه‌بدوللا موده‌پرسی، ۴- میرزا وه‌هاب قازی (کوپ‌ی قازی مونعیم)، ۵- قازی مونعیم، ۶-
 شه‌مسولواغیزین، ۷- قازی محمه‌د، ۸- مه‌لا سه‌دیق سدقی (نه‌و مه‌لایه‌ی دواتر ته‌لقینی
 پیشه‌وا قازی و هاوه‌لانی داوه)، ۹- مه‌لا نه‌حمه‌دی ماوه‌رانی، ۱۰- مه‌لا محمه‌دی لامیجانی،
 ۱۱- سه‌دیری قازی.

((دیاری: حاجی محمه‌د مه‌لانی، ژماره ۶۱ ی گراف‌ی (مه‌آباد) ی نیسانی ۲۰۰۶)).

سەرۆك كۆماری كوردستان
لە بەردەم دادگای ئیڕايدا

ئۆزىنى ئۆگەتتى
ئەمەلىي ئەزىزلىشى

بەردەم كوردى
بەردەم سالىج

ئەو ئەركىنچىلەك دەستىيەتنامە ھەلبەستلەۋەكەي

پىشەۋا (قازى مەمەد)ى تىدا بۆلۈكلەتەۋە

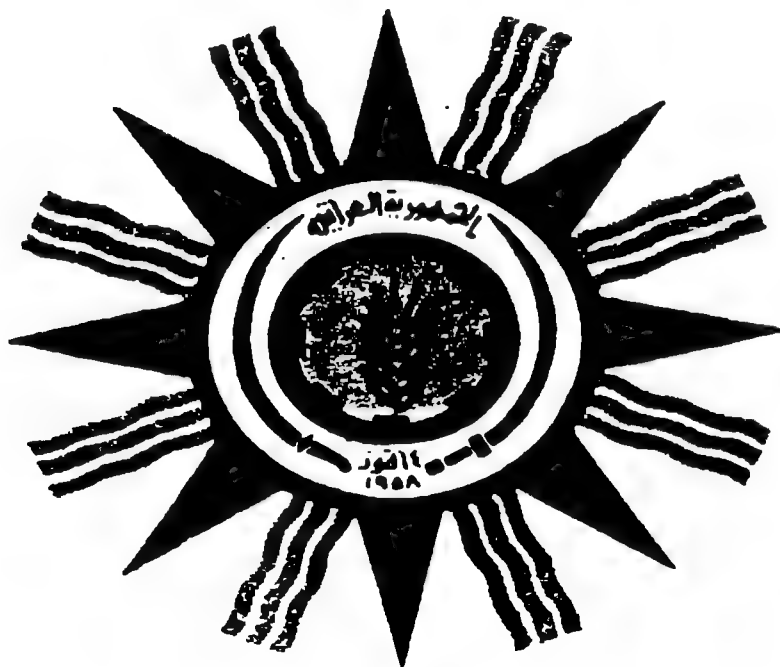
((ھاركارمان (مامۇستەئەمەد) كە كاتى خۇي سەرنوسەرى گۇشارى (خەباتى قوتاييان) بىۋە
بەۋالچىۋىنىكى لەسەر بۆچۈنەكانى ئىمە لەسەر ۋەسىيەتنامەكەي پىشەۋا ھەبۋە ۋە نامەپەك بۆي
نارىۋىن، ئىمەش دەقى نامەكەيمان لە ل (۲۲۶-۲۲۸)ى كىتەبى (بىستىكى خاكي كوردستان بەھەمۇر دۇنيا
ئاگىر مەۋە) بۆلۈكلەتەۋە - ع.زەنگەنە))

بابه تی هه شتم

پرسی کورد له نڤوان بهرداشی عهبدولکه ریم قاسم و به عسدا، چۆن
له به لگه نامه نهینیه کانی حوکه تی به ریتانیا دا پرهنگی داوه ته وه...؟!

پیشه کی

باوه پ ناکه م که س گومان له بایه خی زۆری ئەم بابەتە بکات، هۆ بزۆینه جیاوازه کانی سه رجه می رووداوه کانی پتووستییان به لیکدانه وه وه لسه نگاندنی قوول و بابەتە کیه، تایبەت ئەگەر ئەوه یش له به رچاو بگرین که گشت لایەنه ناوخۆو دهره کیه کان، له ئەوپه پری چه په وه تا ئەوپه پری راست، نۆبائی به سه رهاته کانی ئەو قوناغه یان ده که وینه نه ستو که به شۆرشی چوارده ی گه لایۆژی سالی ۱۹۵۸ ده ست پێ ده کات و تا ئیمه رۆکه یش به رده وامه، به لام کۆتاییه کانی سالی ۱۹۶۳ ئەلقه یه کی گه لێک بایه خداری زنجیره ی ئەو میژووه پێک ده مینیت، دلنایام له وه ی که م روودای دیکه ی ناوچه که به راده ی ئەو ئەلقه یه به قوولی له به لگه نامه نه یینیه کانی حوکه تی به ریتانیا دا رهنگی دابینه وه، له و به واره دا پرسی کوردیش شوینیکی گه رده و دیاری هه یه.

سەفەرێن جەمهوریە ئەعەراییە

بێگومان شوێنێکی چوارده‌ی گه‌لاوێژ، به‌هه‌موو پێژدانیك، هه‌نگاوێکی مێژوویی گه‌وره‌ بوو بۆ پێشكه‌وه، به‌پێی به‌ندیکی سه‌ربه‌خۆی ده‌ستووری کاتیی ئه‌و شوێنێک کوردو عه‌رب بپه‌وه‌ دوو گه‌لی هاوبه‌شی عێراق و خه‌نجاری کوردی شانه‌شانی شیری عه‌ربه‌ی دروشم و ئالای فه‌رمیی نوێی عێراقیان پازنده‌وه، یاسای چاککردنی کشتوکال و کشانه‌وه له‌ په‌یمانی به‌غدا⁽¹⁾ بۆکی ئیسته‌رلینی و هه‌ولێ خۆمالی کردنی نه‌وت و گه‌لیک شتی تری وه‌ک ئه‌وان هه‌نگاوی گه‌رنج بپه‌وه‌ بۆ پێشكه‌وه نه‌گه‌ر به‌هاتایه‌ ولات دووچاری گێژاوێکی سه‌ختی ئه‌وتو نه‌هاتایه‌ و له‌ نیشتمانپه‌روه‌ریکی گه‌وره‌ی وه‌ک مه‌مه‌د په‌زا شه‌بیی بکات فاتحیا بۆ پۆحیانه‌تی نوری سه‌عید بنی‌ریت و مه‌سه‌عود مه‌مه‌دیش، که‌ به‌کێک بوو له‌ په‌رله‌مه‌نتاره‌ هه‌ره‌ چالاکه‌کانی به‌ره‌ی موخاره‌زه، وای لێ بێت تا دواپۆزی ژبانی خه‌ون به‌وه‌وه‌ بپینێت په‌وپه‌وه‌ی مێژوویی ولات بگه‌رێته‌وه‌ ئاستی پۆزی سیازده‌ی ته‌مموزی ساڵی ١٩٥٨⁽²⁾.

یه‌که‌م به‌رپرسی ئه‌و وه‌رچه‌رخانه‌ عه‌بدولکه‌ریم قاسمه‌. که‌س لاریی له‌وه‌ نییه‌ که‌ عه‌بدولکه‌ریم قاسم نیشتمانپه‌روه‌ریکی دلسۆزو پیاوێکی ساکارو بێ ته‌وفی‌زو له‌خۆبوردووش بوو، تا کۆچی دوا‌یی کرد چه‌ند ژوورێکی وه‌زاره‌تی به‌رگری کردبووه‌ شوێنی ژبان و باره‌گای کاری پۆزانه‌ی⁽³⁾ دانه‌رم و ده‌ست و داوین خاوی‌نو

(1) شایانی باسه‌ ئێواره‌ی پۆزی ئاهه‌نگی نه‌وێزی ساڵی ١٩٥٩، که‌ له‌ هۆلی کۆلیجی علوم له‌ ئه‌زه‌میه‌ ساز کرا، عه‌بدولکه‌ریم قاسم بۆ خۆی ئاماده‌ی بوو، له‌وێ وتاریکی خوێنده‌وه‌ تێیدا گووتی: هه‌زه‌که‌م به‌م بۆنه‌یه‌ره‌ ئاگادارتان بکه‌م که‌ له‌م پۆزانه‌دا مژده‌یه‌کی خۆش به‌ گه‌لی عێراق پاده‌گه‌یینه‌ن، دوا‌یی ده‌رکه‌وت مه‌به‌ستی هه‌ولێ کشانه‌وه‌ی عێراق بوو له‌ ((په‌یمانی به‌غدا)) که‌ له‌وساوه‌ ناوی بووه‌ ((په‌یمانی سی‌نتل)). له‌و ئاهه‌نگه‌دا بۆ خۆم ئاماده‌ بووم و تارێکیشم ده‌ریاره‌ی به‌ کوردی بلۆ کرده‌وه‌، نوکتێر عیزه‌دین مسته‌فا په‌سولیش به‌ به‌رگی کوردیه‌وه‌ عه‌رفی ئاهه‌نگه‌که‌ بوو، مام جه‌لالیش سه‌رپه‌رشتیی ئاهه‌نگه‌کی ده‌کرد.

(2) ئه‌م وتاره‌ی د. که‌مال به‌ناوونیشانی (نه‌وێزی ساڵی ١٩٥٩ له‌ به‌غدا) له‌ ژماره‌ (٨)ی گوشاری (هه‌وا)ی ئه‌و ساڵه‌دا بلۆکراوه‌ته‌وه‌-ع. زه‌نگه‌نه‌.

(3) جاره‌های جار بۆ خۆم ئه‌و قسه‌یه‌م له‌ خوالێخۆشبوو مه‌سه‌عود مه‌مه‌د بپه‌ستوه‌.

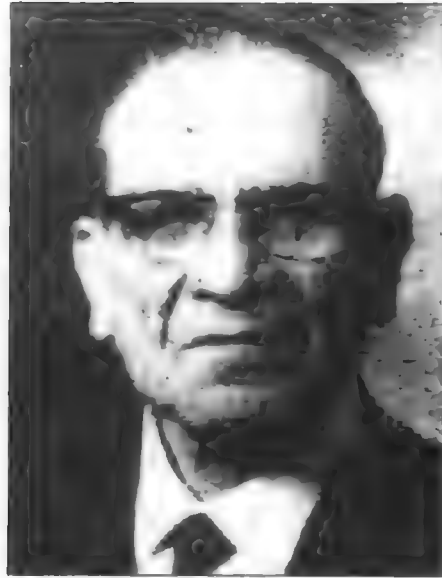
(3) به‌رێز فوئاد عارف، که‌ پێوه‌ندیی زۆر نزیکێ به‌ عه‌بدولکه‌ریم قاسمه‌وه‌ هه‌بوو، شتی گه‌لیک دانه‌سه‌ له‌م باره‌یه‌وه‌ ده‌گێرێته‌وه‌ و له‌ یادداشته‌کانی خۆشیدا ئاماره‌ی بۆ هه‌ندیکیان کړیوه‌، کاک فوئاد چه‌ند جارێک له‌و ژووری نووسته‌ی وه‌زاره‌تی به‌رگری له‌گه‌ڵ عه‌بدولکه‌ریم قاسمدا خه‌وتوه‌، ده‌لێت ژووره‌که‌ یه‌ک قه‌پۆله‌ی تێدا بووه‌ و به‌زۆر ئه‌وی له‌سه‌ر قه‌پۆله‌کی خۆی نواندوه‌ و بۆ خۆشی له‌سه‌ر ئه‌زه‌که‌ نووستوه‌، له‌مه‌دا عه‌بدولکه‌ریم قاسم تا پاده‌یه‌ک له‌ ستالینی کړیوه‌، هه‌رچه‌نده‌ جیاوازیی تێوانی ئه‌و بوانه‌ ئاسمان و پێسمانه‌. ده‌ریاره‌ی ژاننامه‌ی ستالین که‌ چۆرجه‌یه‌ و پۆزی بیسته‌ویه‌کی کانونی یه‌که‌می ساڵی ١٨٧٩ له‌دیک بووه‌ و له‌ ساڵی ١٩٢٤وه‌ بووه‌ سکرتیری یه‌که‌می پارته‌ی کۆمونیستی سۆفیه‌تی تا کۆچی دوا‌یی کتێپه‌ی له‌ پینجی مارتی ساڵی ١٩٥٣دا بپه‌وته‌:

"The New Encyclopedia Britannica", Volume 28, Chicago, London...., 1988, PP. 193-197.

نهفسهريكي ليها توبو، كورديشي خوش دهويست، بهلام پياوي سياست و حوكم نهبو، نه دوانه، وانا سياست و حوكم، سهخترين ديارده و هونهري ژيان، ماكياڤيللي واتنه ئوي له عۆدهي نه و هونه نه بهت ناييت توخني بكهوئيت.

ليزه دا به پيوستى ده زانم، بۆ پتر روونكردهوي مه بهست پوختهي سهركوزشته يه كي سهير دهريارهي عهبدولسهلام عارفي په ههري دوهمي شوپشي چواردهي گهلاويژ بگيرمهوه. ليوا پوكن دوكتور سوبجي نازم، كه توژه ره له كولي جي زانسته سياسييهكاني زانكوي بهغدا، ده ميكه دهيناسم، توركمانيكي كهركوكيي كه له گهت و كامل و به توانايه، سالي ۱۹۶۳ يه كه مي كولي جي نهركاني عيراقى بووه، بويه كا ههليان بزاردوه ببيته گوره يارهري عهبدولسهلام عارف، دواي كوديتاي ههشتي شوباتي نه و سالي و تا كه وتنه خوارهوي فپو كه كهي عهبدولسهلام عارف له و پوسته دا ماوه ته وه، دوكتور سوبجي به چاوي مام سهيري فهريق عومر عاليي كردوه بويه كا پاويژي پتي كردوه نه و كاره بكات يا نا، عومر عالي كاره كهي پي ناخوش بووه، بهلام زانوييه دوكتور سوبجي وه كه نهفسهريكي مافي په تكدنهوي نه و فرمانه ي نيبه، بويه كا پتي گوتوه نه و پياوه ههله شهيه و شتي سهيري لي ده وه شيته وه، له بهر نه وه ئاموزگاري من نه وه يه، هه موو شهويك بهر له نوستن، سه رنجهكاني خوت له باره ي په فتارهكاني بنوسيته وه. دوكتور سوبجي نه و ئاموزگارييه ي لا په سهند ده بيت و له يه كه م پوژي كاره كه ي وه له ده فته ري تاييه تيدا نه وي له مال و له كوشك له و پياوه ي ديوه ويستوه هه مووي وه كه خويان، به وردى و بيلايه نانه، تومار كردون و دواي يادداشتيكي گوره و ده گمانيان لي ده رچوه. چهند ساليك له مه بهر، دواي نه وي يادداشته كه ي ته ته له كردو به شيوازيكي نازدار دايرشته وه، داواي له من كرد پيشه كيبه كي بۆ بنووسم.

نۆد به وردى كه وتنه خويندنهوي نه و يادداشته، به راستي ههركيز نه مده زاني و بپوام نه ده كرد عهبدولسهلام هيند سيفاتي باشي تيدا بيت، هيند دل ساف و ساكارو به وه فا بووييت بۆ هاوپي و براده رو دراوسيكانى، هه موو پوژ بهر له دهوام داواي له ياره رو ياساولهكاني كردوه له تهختاني عهتتهر چاوه پتي بن و خوي به سهلتى و به پي هاتوه و لاي گه ليك دوكاندار لاي داوه و ماوه يه كي كورتى له چايخانه كه ي ته نيشت سينه ماي نه عزميه يه له گه ل هاوپي كونهكاني برنۆته سه ر، يا چو ن ئيواره يه كيان

كاميل چادرچى

محەمەد پەزا شەيبىي زۆر بە تورەيى ھاتۆتە سەرى و چۆن ئەم لەسەرەخۆ دلنەوايى
 كەردووە و ساردى كەردووە تەو و دوايش تەكاى لىي كەردووە بەر لەوەى بىروات پىكرا
 نوێزى خەوتنان بکەن، بەو مەرجەى شىخ بىيەتە پىش نوێز، چۆن ھەر لە مالا
 كۆنەكەى خۆى لە ئەزەمىيە زيارە و قەبولى نەكەردووە بگويژنەتە وە كۆشكى كۆمارى و
 چۆن رىگەى نەداوە منداڵەكانى خۆيان لە كەس بە زياتر بزانن⁽⁴⁾، يا بھىلتە ھىچ كاميان
 ھىچ جۆرە پۆستىكى ديار وەريگەن و چۆن و چۆن...؟!

ئىنجا، لە گەڵ ھەموو ئەوانە و گەلىكى دىكەى وەك ئەوانە، كۆتايى پىشەكەيەكەى
 خۆم بەو ھىنا كە بەختى ئەو پياوہ نەبھىناوہ بۆيەكا تىكەلى سىياسەت بوو و
 بوو تە سەرەك كۆمار، چونكە لە بووارى كارگىريدا تەنھا شايانى ئەو بوو بىيەتە
 سەروكى كۆمەلەيىكى ھاريكارى ئىسلامى (جمعية تعاونية إسلامية).

(4) كۆتايى خەفتاكانى سەدەى پابىرو پەجا عەبدولسەلام عارف يەكێك بوو لە قوتابىەكانم لە بەشى فارسىي
 كۆلىجى زمانەكانى زانكۆى بەغدا كە دوكتۆر ئەمىن مۆتابجى سەروكى ئەو بەشە بوو، پەجا كچىكى مۆغرو
 پىكۆپىك بوو، پىم وايە ھەر بۆ ئەزىزەت دان لەو بەشە وەرگىرا بوو، دەمبىست قوتابىيە بەسىيەكان بە پلارو
 توانج وەرسىيان كەردووە، من بۆ خۆم زۆر پىژم لىي دەنا.

بۆ هه‌مان مه‌به‌ست په‌نا ده‌به‌مه به‌ر کامیل چادرچی، که نیشتمانی په‌روه‌ریکی په‌سه‌نو ئازاو دلسۆزو دیموکراسیخواز بووه، رووناکبیرانی کوردیش به‌ دل خوشیان ده‌ویست، چونکه که‌م په‌هه‌به‌ری عه‌ره‌ب به‌ پاده‌ی نه‌و په‌رۆشی براه‌تی و هاو‌خه‌باتیی نێوان کوردو عه‌ره‌ب بوون، ته‌نانه‌ت کامیل چادرچی یه‌که‌م که‌س بوو، به‌ر له‌ شۆڕشی چواره‌ی گه‌لاویژ به‌ چهند سالتیک، هاو‌به‌شیی کوردو عه‌ره‌بی کرد‌بووه به‌ندیکی سه‌ره‌کیی پرۆگرامی ((پارتی نیشتمانی دیموکراسی)) (الحزب الوطني الديمقراطي)⁽⁵⁾، به‌لام ئاخۆ نه‌و کامیل چادرچی به‌ گه‌وره‌یه‌ چهند له‌و دروشمه‌ به‌رزانه‌ی پێی جێبه‌جێ ده‌کرا نه‌گه‌ر له‌و سالانه‌دا ببوایه‌ته سه‌ره‌ک وه‌زیران، یا سه‌ره‌ک کۆماری عێراق؟

(5) دوکتۆر عادل ته‌قی به‌لداوی، که یه‌کێکه له‌ قوتابییه هه‌ره خۆشه‌ویسته‌کان و ئێستا مێژوونووسێکی ناسراوه‌و دۆستی کوردیشه، کتێبیکی سه‌ره‌خۆی ده‌ریاره‌ی بارزانی له‌ به‌ر پۆشنایی به‌لگه‌نامه نه‌هێنیه‌کانی حوکمه‌تی عێراقیدا بلۆک‌کردۆته‌وه، کاتی خۆشی به‌ سه‌ره‌رشتیی من هه‌ردووک نامه‌ی ماجستێرو دوکتۆراکه‌ی ته‌رخان کرد بۆ مێژووی ((پارتی نیشتمانی دیموکراسی)) و ((پارتی نیشتمانی)) و په‌هه‌به‌ره دیاره‌کانیان چادرچی و مه‌مه‌د حه‌دیدو حه‌سین جه‌میل و نه‌وانی تر، نه‌وه‌ی یاریده‌ی منیشی دا نزیکتر ئاگاداری هه‌لوێسته سیاسیه‌کانی کامیل چادرچی بم.

کورتە پێناسە یەکی فایله کانی ئەم بابەتە

ناوەڕۆکی هەزاران لە بەلگەنامە نەپتییەکانی تایبەت وەزارەتی هەندەرائی
حوکمەتی بەریتانی پۆشنایی تەواو دەخەنە سەر گەلیک لایەنی نەبێنراو و کەم
زانراوی ئەم بابەتە، کە پۆشنبێرو توێژەر و سیاسەتمەدارانی کورد و عەرەب و غەیری
ئەوانیش تەمەرزۆی زانیانیان. لێره دا زۆر بە کورتی، بە پێزو بەپێی پۆژگار، ئاماژە
بۆ ناوەڕۆکی تەنھا حەفدە فایلی وەزارەتی هەندەرائی حوکمەتی بەریتانی دەکەین
کە وێنەی سەرجه میانمان گرتوووە و توێژەران، بەپێی پتویست، دەتوانن
کەلکیان ئی وەر یگرن.

یەکەم- فایلی ژمارە ١٦٤٢٨٢/٣٧١

ژمارە ی لا پەرە کانی لە سەر نییە، سەد و پەنجا لا پەرە یە ک دەبێت، بەلگەنامەی
یەکەمی ناو ئەم فایله نامە یەکی نەپتیی بالۆیزی بەریتانییە لە بەغدا، کە پۆژی
حەفدە ی کانونی یەکەمی سالی ١٩٦٢ ناردوو یە بۆ هەردووک بەشی پۆژەلات و
ئابووری وەزارەتی هەندەرائی بەریتانی دەر بارە ی بارودۆخی ئەمنیی کەرکوک و
دەورو بەری.

دوا بەلگەنامەی ناو هەمان فایل بریتییە لە نامەی نەپتیی بالۆیزخانە ی بەریتانی
بۆ ژمارە یە ک لە بەشە کانی وەزارەتی هەندەرائی بەریتانی لە لەندەن بە بەرواری
بیست و نۆی کانونی یەکەمی سالی ١٩٦٢ دەر بارە ی پتووەندی کردنی
بەریتانییەکان بە دیپلۆماسییەکانی ولاتە یە کگرتوووە کانی ئەمەریکا وە لە عێراق
دەرحەق هەمان بابەت.

ئەم فایله پرییە لە بەلگەنامە ی زۆر بایەخدار و نەزانراو دەر بارە ی سیاسەتی
عەبدولکەریم قاسم لە بواری نەوتدا، کە هەمیشە یە کێک بوو لە هۆ
سەرەکییەکانی بایەخدانی گشت لایەنەکان بە پرسی کورد لە میژووی نوێ و
تایبەت هاوچەر خەدا. یە کێک لە بەلگەنامە هەرە گرنگەکانی ناو ئەم فایله بریتییە لە
راپۆرتێکی بیست و نۆ لا پەرە یی کە لە پەنجاو دوو خاڵ پتیکاتوو و میژووی

بیست و شش شەشی تەشرینی دووھمی سالی ١٩٦٢ی بە سەرھووەیەو بریتییە لەپای ھاوێشە سەرۆکێکی ((کۆمپانیای نەوتی عێراق)) و ((کۆمپانیای نەوتی موسڵ)) و ((کۆمپانیای نەوتی بەسرە)) کە بەرێز ئەمانە بوون- ھ. والدووک (H. Waldoock) و س. ب. ر. کووک (S.B.R. Cooke) و ی. لاوتەرپاچت (E. Lauterpacht) و پێرای م. ج. مەستیل (M.J. mustill)⁽⁶⁾.

لێرەدا ئەم پرسیارە زانستییە پەوایە دیتە پیشەوەر: ئایا ((سیاسەتی عەبدولکەریم قاسم لە بواری نەوتدا لەبەر پۆشنایی بەلگەنامە نەینییەکانی ھۆکەمتی بەریتانیادا)) چۆن نامەبەکی دوکتورای پەسەن و بەکەلکی ئی دەردەچیت؟.

دووھم- فایلێ ژمارە ١٧٠٤٢٨/٣٧١

ئەم فایلەش ژمارە ی لا پەپە ی لەسەر نییە، دووسەد لا پەپە دەبێت، پەکەم بەلگەنامە ی ناو ئەم فایلە بریتییە لە نامەبەکی نەینیی د. ک. ھاسکێل⁽⁷⁾ کە پۆژی بیست و دوو کانوونی یەکەمی سالی ١٩٦٢ لە بەغداوہ ناردوویە بۆ وەزارەتی ھەندەرائی بەریتانی و پێیان پادەگە یەنێت پۆژنامە ی ((الجمهورية)) ی عێراقی لە ژمارە ی پۆژی بیست و دوو کانوونی یەکەمی ئەو سالەیدا ئەو بپاریارە ی بلۆ کردۆتەو کە لە پۆژی شەشی کانوونی دووھمی سالی ١٩٦٣وہ عەبدولکەریم قاسم، دوا ی ئەوہ ی چوار سالی وە ک عەمید پوکن بردووەتە سەر، دەبێتە لیوا پوکن.

(6) N.A., F.O., 371/164282, Iraq Petroleum Company Limited, Mosul Petroleum Company Limited, Basrah Petroleum Company Limited, Joint Opinion, Messrs. Bischoff and Company, City Wall House, 79/83, Chiswell Street, London, E. C.. 1.

(7) دۆنالد کیت ھاسکێل (Donald Keith Haskell): پۆژی تری مایسی سالی ١٩٣٩ لەدایک بوو، سالی ١٩٦١ زانکۆی کامبریجی تەوا کردوو، لەو سالەوہ بوو تە کارمەندی وەزارەتی ھەندەرائی بەریتانی و بەرێز لەم شوێنانە کاری کردوو: بارەگای وەزارەت لە لندەن و بیروت و بەغدا و بەنغازی و طرابلس و سانتیاگو شویینی دیکە، دیپلۆماسییەکی سەرکەوتوو بوو و چەند خەلاتێکی وەرگرتوو. بپوانە:

"Who's Who 1980", London, 1980, P. 1126.

دوا بەلگەنامەى ناو ھەمان فایل دیسانەوہ نامەىەکی ھاسکێلە کە پۆڤى بیستو
 دووى کانوونى دووہى سالى ۱۹۶۲ ناردوویە بۆ گوردچایلد لە بەشى پۆڤەلاتى
 وەزارەتى ھەندەرانى بەرىتانى و تێیدا باسى ئەوہ دەکات چۆن مانگرتنى قوتابییە
 بەعسییەکان بۆتە ھۆى دواخستنى پۆڤى ھەلبژاردنى ئەندامانى نەقابەى مامۆستایان بۆ
 کوتایى مانگى شویات و پۆڤنامە شیوعییەکانیش زۆر بە توندی دژى ئەو دواخستەن⁽⁸⁾.

سێیەم- فایلى ژمارە ۱۶۴۲۸۴/۳۷۱

فایلیکی پچووکه، ئەمەشیان لاپەرەى لەسەر نییە، بەپێى ژماردنى خۆم بەنجاو تو
 لاپەرەى، بەلگەنامەى یەكەمى ناو ئەم فایله نامەىەکی فەرمى و نەیتنى بالۆیزخانەى
 بەرىتانىیە لە بەغدا، کە پۆڤى بیست و چوارى کانوونى دووہى سالى ۱۹۶۲ بە ئیمزای
 د. ج. ب. پۆبییەوہ⁽⁹⁾ نێردراوہ بۆ د. م. سمیث⁽¹⁰⁾ و بەشى ((خویندەن و
 کۆمەلایەتیەکان)) و ((بەشى ھەرەوہزى تەکنیکی)) وەزارەتى ھەندەرانى بەرىتانى لە
 ھەندەن. لەو نامەىدا، کە لە شەش خال پیکھاتوہ، پۆبى باسى ئەوہ دەکات چۆن
 سیاسەت بالى بەسەر گشت بووارەکانى خویندەندا کیشاوہ و چۆن کاربەدەستانى
 عێراقى، لەدواى شۆڤشى چوارەى گەلاوێژەوہ، بەچاوى گومانەوہ سەیرى ئەو
 بەرىتانىیانەیان کردوہ کە لەبووارى خویندەن و پەرەدەدا کاریان کردوہ⁽¹¹⁾.

(8) N.A., F.O., 371/170428, From: D. Haskell, British Embassy, Baghdad, No. 10116/1/63, January 22, 1963, To: D.L.N Godchild, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

(9) دۆگلاس جۆن بریت پۆبى (Douglas John Breet Robey): پۆڤى ھوتى ئابى سالى ۱۹۱۴ لەداک بوو، لەسالى ۱۹۳۷وہ بۆتە کارمەندى وەزارەتى ھەندەرانى بەرىتانى، بەرێز لە پەکیئو واشنتۆن و پارىس و بەرلین و بەغدا و شیکاگو و نەتوہ یەکگرتوہکان کارى کردوہ، ژمارەىەک وتارو کتیبى ھەى. بپوانە: (Who's Who 1980), London, 1980, P.2176.

(10) دەبێت مەبەستى دافید ماکلز سمیث ((David Macles Smith)) بێت کە سالى ۱۹۰۰ لەداک بوو و وتارو بەرھەمى زانستى زۆرە. بپوانە: Ibid, P. 2364.

(11) N.A., F.O., 371/164284, From: D.J.B. Robey, British Embassy, Baghdad, No. 1741/3/62, Confidential, January 24, 1962, To: D.M. Smith, Esq., Education and

هەرچی دوا بەلگەنامەى ناو ئەم فایله یە، بریتییە لە راپۆرتییکی یازدە لاپەرەیی
کە لە دوازدە خال و دوو پاشکۆ پێکھاتوو، پۆجەر ئەلیتی بالۆیزی بەریتانی لە
بەغدا پۆژی یەکی کانونی یەکەمی ساڵی ۱۹۶۲ ناردووێ بە وەزارەتی هەندەران
لە ئەندەن دەربارەى هەمان بابەتی خویندن و پەرودە لە پۆزگاری فرمانپەرەوایی
عەبدولکەریم قاسمدا^(۱۲).

چوارەم- فایلی ژمارە ۱۷۰۴۲۹/۳۷۱

ئەمەشیان ژمارەى لاپەرەى لەسەر نییە، دوو سەد لاپەرە دەبیّت، بەلگەنامەى
یەکەمی راپۆرتییکی نەیتی دوو لاپەرەیی چۆپەرە، کارمەندى بالۆیزخانەى بەریتانی
لە بەغدا، پ. دەبلیو. مۆنرۆ (R.W.Monro) ناو، پۆژی بیست و دووی کانونی
دووەمی ساڵی ۱۹۶۲ ناردووێ بە وەزارەتى هەندەران لە
ئەندەن، دیسانە وە باسی مانگرتنەکەى قوتابییه بە عەسییه کان و خۆپیشاندانەکانی
لە بەغدا تێدا یە، وێرایی بیروبووچوونی هەردووک پۆژنامەى ((الجمهورية)) ی میرى و
((المواطن)) ی سەر بە کامیل چادرچى^(۱۳).

دوا بەلگەنامەى ناو ئەم فایله ش بروسکەى بالۆیزی بەریتانی لە هۆلەندەیه، کە
پۆژی دەى شوپاتی ساڵی ۱۹۶۲ ناردووێ بە وەزارەتى هەندەرانى ولاتەکەى لە
ئەندەن دەربارەى ئەوێ حوکمەتى هۆلەندى هیشتا بپاری خۆى ئەداوێ دان بە
پۆژى نوێى عێراقدا بنیّت^(۱۴).

Social Services Department, Department of Technical Co-operation, Foreign Office,
London, S.W.1.

(12) Ibid, Form: Roger Allen, British Embassy, Baghdad, No. 81 (1746/11/62),
December 1, 1962, To: Foreign Office, London S.W.1.

(13) N.A., F.O., 371/170429, From: R.W. Monro, British Embassy, Baghdad, No.
1016/9/63, Confidential, January 22, 1963, To: D.L. N. Godchild, Eastern, Foreign
Office, London, S.W.1.

(14) Ibid, From: The Hague, To: Sir A. Noble, No. 37, February 10, 1963, Foreign
Office, London, S.W.1.

شایانی باسه بالۆیزی بهریتانی له ستۆکھۆلم وینەى بروسکه‌که‌ى خۆى به ریز داوێته هەریەک له بالۆیزخانەکانى بهریتانیا له تاران و واشنتۆن و پارێس و بۆن و ئەنفەر و پۆماو باره‌گای ((په‌یمانی ناتۆ)) و به‌غدا و نیویۆرک.

پێنجەم- فایلی ژماره ۱۷۰۴۳۰/۳۷۱

ژماره‌ى لاپه‌ره‌ى له‌سه‌ر نییه‌، نزیکه‌ى سه‌دو په‌نجا لاپه‌ره‌ ده‌بێت، فایلیکی یه‌كجار بایه‌خداره‌، سه‌رجه‌مى به‌لگه‌نامه‌کانى ناو ئەم فایله‌ بۆ یه‌که‌م چوار پۆزى دواى کۆدیته‌ى هه‌شتى شوباتى به‌عسییه‌کان ته‌رخان کراون، ئەو پۆزانه‌ى دیپلۆماسییه‌ به‌ریتانییه‌کان، له‌و چوار پۆزه‌دا به‌ په‌رۆشه‌وه‌و ئان به‌ئان دوو رووداوه‌کانى عێراق که‌وتبوون، بۆیه‌کا له‌م فایله‌دا گه‌لێک هه‌والی بێ‌ئەندازه‌ دانسقه‌ ده‌خوێنینه‌وه‌.

به‌لگه‌نامه‌ى یه‌که‌مى ناو ئەم فایله‌ بروسکه‌یه‌کى بالۆیزی به‌ریتانییه‌ له‌ به‌غدا که‌ پۆزى دووهمى کۆدیته‌که‌ ناردوویه‌ بۆ وه‌زاره‌تى هه‌نده‌رانى به‌ریتانى و تییدا وه‌زاره‌ت له‌وه‌ ناگادار ده‌کات که‌ گشت دیپلۆماسییه‌ به‌لچکییه‌کان له‌ عێراق سه‌لامه‌تن⁽¹⁵⁾.

هه‌رچى دوا به‌لگه‌نامه‌ى ناو ئەم فایله‌یه‌ بریتیه‌ له‌ بروسکه‌یه‌کى بالۆیزخانەى به‌ریتانى له‌ تاران، که‌ پۆزى یازده‌ى شوباتى هه‌مان ساڵ ناردوویه‌ بۆ وه‌زاره‌تى هه‌نده‌رانى به‌ریتانى و تییدا ده‌لێت ئەم به‌یانیه‌ وه‌زیری هه‌نده‌رانى ئێران پێى راگه‌یاند که‌ هه‌ر ئیمپۆتاران دان به‌ پۆزى نوێى عێراقدا ده‌نێت⁽¹⁶⁾.

به‌لگه‌نامه‌ى دووهمى ناو ئەم فایله‌ بروسکه‌یه‌کى نه‌هێنى بالۆیزی به‌ریتانى له‌ به‌غدا سی‌ر پۆجه‌ر ئەلێنه‌ که‌ پۆزى نۆى شوبات ناردوویه‌ بۆ وه‌زاره‌تى هه‌نده‌رانى به‌ریتانى بۆ راگه‌یاندنى هه‌والی بریندار بوونى دوو به‌ریتانى که‌ گولله‌ى وێڵ به‌ر

(15) N.A., F.O., 371/170430, From: British Embassy, Baghdad, No.108, 9 February, 1963 To: Foreign Office, London, S.W.1.

(16) Ibid, From: British Embassy, Tehran No.136, 11 February, 1963, To: Foreign Office, London, S.W.1.

«هېان كه وتوو، يه كه ميان ك. دېښى هه والښى پښتو دوو مېشيان پ.
برېښوېتى نه فسه رى ياريدو رى كارگيرپه و چوڼ هه ردووكيان گه پيښدراونه ته
نه خوشخانه⁽¹⁷⁾».

هه مان پښى نوى شوبات ديسان ستر پوچر نه گين له به غداوه بروسكه يه كى
په لى ناردووه بى وه زارته هه نده ران له لندهن دهر باره دى نوزينه وه لاشى
هر يه ك له عه بدولكريم جه ده وه سفى تاهير له ناو داروپه ردوى وه زارته
به رگريدا، به لام هرچى عه بدولكريم قاسم مه دواى و ته ها شينخ نه حمه ده⁽¹⁸⁾ به
زيندوى ده ستيگر كراون و دواى نه وه گولله باران كراون و تهرمه كانيان له هولى
(نه نجو مهنى نيشتمانى)) عه رز ده كرڼ⁽¹⁹⁾.

پښى دواتر، وانا ده شوبات، ستر پوچر ښلڼ له به غداوه بروسكه يه كى
ناردووه بى وه زارته هه نده ران له لندهن دلنښايان ده كات له وه زى به ريتانيه كانى
به غداو كه ركوك و به سره، نه وه يش به لگه نامه دى چواره مى ناو هه مان فاي له.

هه مان پښى ده شوبات ديسان وه ستر پوچر ښلڼ له به غداوه بروسكه يه كى
ناردووه بى وه زارته هه نده ران له لندهن و تييدا فهرانپه واپانى به ريتانيا له وه
ناگادار ده كات كه وه زيرى هه نده رانى پښى نوى عراق پتى پاگه ياندووه كه
حوكمه ته كى ((هيواداره باشتريڼ پتو ه ندى به به ريتانيا وه ه پت و نيازپه به
زوتريڼ كات بالوتريڼكى خوى بنپريته له ندهن))⁽²⁰⁾.

به لگه نامه دى شه شه مى هه مان فاي بروسكه يه كى په لو نه پنى ستر پوچر
ښلڼه بى وه زارته هه نده رانى ولاته كى و تييدا ده لڼت:

(17) Ibid, From: British Embassy, Baghdad No.139, 9 February, 1963, To: Foreign Office, London, S.W.1

(18) له ده قى به لگه نامه كه دا به هه تاهير شينخ نه حمه د (Taher Shaikh Ahmed) نو سراه.

(19) N.A., F.O., 371/170430, From: British Embassy, Baghdad, No.110, 9 February, 1963 To: Foreign Office, London, S.W.1.

(20) Ibid, From: British Embassy, Baghdad, No.127, 10 February, 1963, To: Foreign Office, London, S.W.1

((وهزیری هه‌نده‌رانی نوێی عیراق داوای ئێ‌ کردووم ئیم‌پۆ سه‌عات دوو و نیوی پاش نیوه‌پۆ به‌کاتی به‌غدا بچم بۆ‌لای، پێشنیاریش ده‌که‌م بچم)).

وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانی به‌کسەر موافه‌قه‌ت ده‌کات، هه‌مان کات وه‌زیری هه‌نده‌ران پێشنیار ده‌کات ((له‌ ماوه‌ی بیست و چوار سه‌عات، یا ئه‌وپه‌ره‌که‌ی له‌ ماوه‌ی چل و هه‌شت سه‌عاتدا، حوکه‌مه‌تی خاوه‌ن شکر به‌ فهرمی دان به‌ پزیمی نوێی عیراقدا بنێت))⁽²¹⁾.

به‌لگه‌نامه‌ی دواتری ناو هه‌مان فایل می سێر پۆجه‌ر ئیلتیه‌ که‌ داوی دیده‌نییه‌که‌ی له‌گه‌ڵ وه‌زیری هه‌نده‌رانی پزیمی نوێی عیراقدا به‌کسەر ناردویه‌ بۆ وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران و ئه‌مه‌ی لای خواره‌وه‌یش ده‌قی وه‌رگیرانه‌که‌یه‌تی:

((وه‌زیری هه‌نده‌رانی (عیراق - ک.م.) گه‌نجیکی سی سالان ده‌بی‌ت⁽²²⁾، چونکه‌ به‌وانامه‌ی ئه‌ندازیاری له‌ لنده‌ن وه‌رگرتوه‌، ئینگلیزییه‌کی زۆر باش ده‌زانیت، پێی گوتم که‌ ژنیکی ئینگلیزی هه‌بوه‌، عه‌سه‌بییه‌تی پێوه‌ دیار بوو، به‌لام به‌کجار دۆستانه‌ گفتوگۆی له‌گه‌ڵ ده‌کردم))⁽²³⁾.

به‌لگه‌نامه‌کانی دیکه‌ی ناو ئه‌م فایلێ زۆر به‌روونی پاده‌ی به‌خته‌وه‌ری گشت فهرمانپه‌وا کۆنه‌په‌سته‌کانی ناوچه‌که‌، له‌سه‌روو هه‌مووشیاوه‌ نه‌ته‌وه‌په‌سته

(21) Ibid, From: British Embassy, Baghdad No.123, 10 February, 1963, To: Foreign Office, London, S.W.1, Ibid, From Foreign Office, London, To: Baghdad, Cypher, OTP, No. 179, February 10, 1963, Emergency, Confidential.

(22) مه‌به‌ستی طالب حه‌سین شهبیه، داوی بووه‌ نوێنه‌ری عیراق له‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوه‌کان، به‌ر له‌ کۆچی داوی بیره‌وه‌رییه‌کانی ده‌رباره‌ی ئه‌و پۆزگاره‌ بۆ کردوه‌ته‌وه‌.

(*) ((ئه‌و بیره‌وه‌رییه‌ی له‌م په‌راویزه‌دا ئاماژه‌ی بۆ کراوه‌، له‌پۆزنامه‌ی (الزمان)ی چاپی (لنده‌ن)دا بۆکراوه‌ته‌وه‌، (سالح مه‌مه‌د ئه‌مین) به‌شی (١٧) و (١٨)، که‌ تاییه‌ته‌ به‌ پرسسی کورد، کردویه‌تیبه‌ کوردی و له‌ژماره‌ (٣)ی (باسکای) ١٩٩٩دا بۆلای کردۆته‌وه‌ و به‌داواچوونیکیشی له‌سه‌ر نووسیه‌.

باسکار: گۆفاریکه‌ تاسالی ٢٠٠١، (٧) ژماره‌ی ئێ‌ ده‌رچوه‌، له‌وساوه‌ ژماره‌ی دیکه‌ی ئێ‌ بۆلونه‌کراوه‌ته‌وه‌، (سه‌باحی غالب) سه‌رنوسه‌ری بووه‌ - ع. زه‌نگه‌نه‌)).

(23) N.A., F.O., 371/170430 Confidential, From: Sir Roger Allen, British Embassy, Baghdad, Cypher OTP, No.128, February 10, 1963, To: Foreign office, Immediat, London, S.W.1.

عەرەبەكان نیشان دەدەن كە بەبۆنەى كەوتنى پڙىمه كەى عەبدولكەرىم قاسمەو
 بىشېركىيان بوو لە بوواری پشتگیری و دان پیاواندا بە پڙىمی بە عس. بە پىی یەكێك
 نە بەلگەنامەكان سەعات حەوت و نیوی سەرلەبەیانى پۆزى تۆى شوبات شیخی
 كۆیت بروسكەى پیرۆزبایی بۆ عەبدولسەلام عارف ناردوو و لە هەموو كوچەو
 كولان و شەقامێك و نیزگەى كۆیت بۆتە شایى و هەلپەركێ، هەمویشى بیست سالى
 نەخایاند كاتێك سەدام حسەین سەد قات حەقى ئەو چاگەبەى دانەو.

شەشەم- فایلێ ژمارە ۱۷۰۴۳۱/۳۷۱

ژمارەى لاپەرەكانى لەسەر نییه، دوو سەد لاپەرە دەبێت، بەلگەنامەى یەكەمى
 بروسكەى وەزارەتى هەندەرانى حوكمەتى بەرىتانییه بۆ بالۆیزخانەى بەرىتانی لە
 بەغدا، لە سەعات هەشت و دە دەقیقەى بەیانى هەشتى شوباتى ۱۹۶۳ بەكاتى
 لەندەن. دەقى ناوەرۆكى بروسكەكە دەلیت:

((حوكمەتى ئەلەمانىای (پۆژئاوا- ك. م.) هەوالى ستافى بالۆیزخانەكەیان لە
 بەغداو ئەلەمانەكانى دیکەى ئەوێیان لە ئێمە پرسى. تکیە پێوەندى بە
 بالۆیزخانەكەیانەو بەگەن و ئەم پاپۆرتەیان بەگەنێن))⁽²⁴⁾.

دوا بەلگەنامەى ناو هەمان فایل بریتىیه لە دوو وتار، یەكەمیان وتارى پۆژنامەى
 ((تایمس))ى پۆزى دوازدەى شوباتى هەمان سالا بە ناوێشانى ((پیاو نوێكانى
 عێراق))و⁽²⁵⁾، دووهمیشیان وتارى پۆژنامەى ((دەیلی مەیل))ى پۆزى سیازدەى
 شوباتى هەمان سالا بەناوى (یەكەم هەوالئێزى بەرىتانی لە بەغدا)و⁽²⁶⁾، هەردوو
 وتارەكەش ئاماژەیان بۆ كورد كردوو، لە ((دەیلی مەیل))دا وێنەى ئارژەر كووك
 سێر پۆجەر ئەلیتێ بالۆیزى بەرىتانی لە بەغداو وێنەى خۆپیشاندانێكى گەورەى

(24) N.A., F.O., 371/170430, Confidential, From:, Foreign office, London, To: Baghdad, Cypher OTP, No.147, February 8, 1963, D.8. 10 p-m.

(25) Ibid, Iraq's New Men, "The Times", 12 February, 1963.

(26) Ibid, Arthur Cook, First British reporter in Baghdad, The voices of Nasser Speak, - "Daily Mail", February, 1963.

خه لکی کویت به بۆنه ی سه رکه وتنی کۆدیتای هه شتی شوپاته وه بڵاو کراونه ته وه
(بپوانه پاشکوری ژماره (٦)).

وێرای هه موو نه وانه گه لێک به لگه نامه ی ده گمه ن و بایه خدار ده رباره ی رووداو
نال و گۆپو هه لسوکه وتی په هه برانی پژیعی نوێ له م فایله دا هه لگیراون.

هه وته م - فایلی ژماره ١٧٠٤٣٢/٣٧١

ژماره ی لاپه ره کانی له سه ر نییه، نزیکه ی دوو سه د لاپه ره ده بیته، به لگه نامه ی
یه که می بریتیه له نامه یه کی نه ئینی بالۆیزخانه ی به ریتانی له که راجی که پۆزی
دوا زده ی شوپاتی سالی ١٩٦٣ ناردوویه بۆ وه زاره تی هه نده رانی به ریتانی له
له نده ن ده رباره ی هه والی دان پێدانانی پاکستان به پژیعی نوێ عیراقد، دوا
به لگه نامه ی بریتیه له وتاریکی ئیریک داووتقون له ((ده یلی تیلێگراف)) دا به م
ناوونیشانه وه: ((جهنگی عیراق دژی کۆمونیسته کان))⁽²⁷⁾.

هه شته م - فایلی ژماره ١٧٠٤٣٣/٣٧١

ژماره ی لاپه ره کانی له سه ر نییه، به لام فایلیکی زۆر گه وره یه، به لایه نی که مه وه
سێ سه د لاپه ره ده بیته، سێ لاپه ره ی یه که می بریتین له ژماره یه ک بروسکه ی په له
نه ئینی بالۆیزخانه ی به ریتانی له به غدا بۆ وه زاره تی هه نده ران له له نده ن ده رباره ی
رووداوه کانی پۆزانی یه که می دوا ی کۆدیتای هه شتی شوپاتی ١٩٦٣.
دوا ی بروسکه کان، یه که م به لگه نامه ی ناو ئه م فایله نامه یه کی نه ئینی
بالۆیزخانه ی به ریتانییه له نه نقه ره که پۆزی پا زده ی شوپاتی سالی ١٩٦٣
ناردوویه بۆ وه زاره تی هه نده رانی به ریتانی له له نده ن، له خالی پێنجه می
نامه که یدا بالۆیز ده لێت ((به پێی بۆچوونی پۆژنامه تورکییه کان پێوه ندی تورکیا
به پژیعی نوێ عیراقه وه له جاران با شتر ده بیته))، وێنه ی ئه م نامه یه دراوه ته
به غدا و دیعه شق و بیروت و عه ممان و تاران و قا هیره و ئه سینا⁽²⁸⁾.

(27) N.A., F.O., 371/170432, Eric Downton, Iraq's "War" on Communists, - "Daily Telegraph", 21 February, 1963.

(28) N.A., F.O., 371/170433, From Ankara, To: Foreign Office, By Bag, No. 10 Saving, February 15, 1963, London, S.W.1.

هوا به لگه نامه ی ناو هه مان فایل سوپاسنامه به کی نهی (گ. ف. هیلل) هه پۆژی بنزده ی مارتی سالی ۱۹۶۳ ناردووه بۆ ((پۆجهر ئه لێن)) ی بالۆیزی به ریتانی له به غدا که راپۆرتیکی سێ لاپه ره ی نهییهی ده رباره ی رووداو و رابه رانی کۆدیتای هه شتی شویات و سه رنچ و بۆچوونیانی بۆی ناردووه ⁽²⁹⁾.

یه کێک له به لگه نامه ده گمه نه کانی ناو ئه م فایله راپۆرتیکی نهییهی دوو لاپه ره و نیویه به رباره ی هه لۆیستی ئیزگی ((په یکی ئێران)) به رانه ر کۆدیتای هه شتی شویات، ((په یکی ئێران)) ئیزگی به کی نهییهی بوو، پڕۆگرامه کانی به فارسی و ئازهری و کوردی له نه له مانیای پۆژه لاتوه به خشی ده کرد ⁽³⁰⁾، ده قی وتاره که ی ((په یکی ئێران)) به زمانی کوردی بووه، به لام له فایله که دا وه رگێرانه که ی به ئینگلیزی هه لگیراوه. به کورتی ئه م فایله پڕیه له راپۆرت و نامه و بروسکه ی یه که له دوا ی یه که ده رباره ی کۆدیتا که ی هه شتی شویات، که زانیارییه کانی ناو زۆریه یان پێوه ندییان به پرس ی کورده وه هه یه، بۆیه کا سه رچاوه یه کی په سه ن و پێویستن بۆ هه مووان، تایبه ت بۆ توێژه رو نووسه ران.

تۆیه م- فایل ی ژماره ۱۷۰۴۳۵/۲۷۱

ژماره ی لاپه ره کانی له سه ر نییه، نزیکه ی سه د و په نجا لاپه ره ده بیته، یه که م به لگه نامه ی ناو ئه م فایله نامه یه کی فهرمی وه زیری هه ندهرانی نوێی عیراق ((طالب حه سین شهبیب)) هه که پۆژی بیستی شویاتی سالی ۱۹۶۳ ناردووه بۆ سێر ((پۆجهر ئه لێن)) ی بالۆیزی به ریتانی له به غداو تییدا سوپاسگوزاری پڕیمی نوێی عیراق راده گه یه نیته به رانه ر بپاری دان پێدانانی حوکمه تی خاوه ن شکوی به ریتانی له پۆژی دۆلژده ی شویاتدا به پڕیمی نوێی عیراق ⁽³¹⁾. شایانی باسه نامه که ی (طالب شهبیب) له سه ر لاپه ره فهرمییه کانی پۆژگاری فهرمانپره وایی عه بدولکه ریم قاسم چاپ کراوه که

(29) Ibid, Confidential, EQ 1015, From: G.F. Hiller, Foreign Office, London, March 15, 1963, To: Sir Roger Allen, K.C.M.G, British Embassy, Baghdad.

(30) Ibid, No. EE/1176/A4/1, International Affairs, Middle East, Peyk-e Iran, on the Iraqi Coup d'Etat, Berlin (G D R), in Kurdish.

(31) N.A., F.O., 371/170435, From: Foreign Office, Baghdad February 20, 1963, To: Sir Roger Allen, Ambassador of Her British Majesty's Government, Baghdad.

له لای سهرهوهی به دروشمه کۆنهکە ی ئەر پۆڭگارە پازاوه تهوه که وێنه ی شیر ی
 عەرەبو خەنجەری کوردی تێدا به (بروانه: پاشکۆی ژماره (٥)).
 دوا به لگه نامه ی ناو هه مان فایل بریتیه له دوو نامه ی نهێنی ده رباره ی پرس ی کورد
 به به رواری یازده ی نیسان و یازده ی مایسی سالی ١٩٦٣، وێرای ده یان به لگه نامه ی نۆد
 بایه خداری دیکه ده رباره ی هه مان بابته.

ده یه م- فایلی ژماره ١٧٠٤٣٧/٣٧١

ژماره ی لاپه ره کانی له سه ر نییه، نزیکه ی دوو سه د لاپه ره ده بیته، ((بیئوه ندیه کانی
 کوردی عیراق)) ناوونیشانی یه که م به لگه نامه ی ناو ته م فایله یه و بریتیه له یادداشتیکه ی
 دوو درێژی چوار لاپه ره یی که پۆژی تۆی مایسی سالی ١٩٦٣ کارمه ندی وه زاره تی
 هه ندهرانی به ریتانی ((پێرسی کراډۆک))⁽³²⁾ نووسیویه⁽³³⁾. ته م چوار وتاره گرنگه ی
 خواره ویش له هه مان فایلدا هه لگیراون:

أ- ((مه ترسییه کانی پاپه رین له عیراق))، پۆژنامه ی ((یۆرکشایه ر پۆست))،
 یازده ی مایسی ١٩٦٣⁽³⁴⁾.

ب- ((کورد هه ول ده دن سه رۆک ناسر یاریده یان بدات، له هه والته ی پۆژه لات ی
 ناوه پاستمانه وه، بیئوت))، پۆژنامه ی ((تایمس))، هه ژده ی مایسی ١٩٦٣⁽³⁵⁾.

(32) پێرسی کراډۆک (Percy Cradock): پۆژی بیست و شه شی ته شیرینی یه که می سالی ١٩٦٣
 له دایک بووه، له سالی ١٩٥٤ وه بووه ته کارمه ندی وه زاره تی هه ندهرانی به ریتانی، وه ک کۆنسۆل وه زیر
 موغه وه له چین وه هۆنگ کۆنگ و کوالامپور شوینی دیکه کاری کردوه، سالی ١٩٧٦ بووه ته بالتویزی
 به ریتانیا له ئەله مانیا ی پۆژه لات، کاتێک ئەر نامه یه ی لای سهره وه ی نووسیوه و تا سالی ١٩٦٦ له
 خودی وه زاره تی هه ندهران کارمه ند بووه. بروانه:

((Who's Who 1980)), London, 1980, P. 570.

(33) N.A., F.O., 371/170437, Confidential, Iraqi, Kurdish Relations, P. Cradock, May 9, 1963.

(34) Rising Dangers in Iraq, - ((Yourkshire Post)), 15 May, 1963.

(35) Kurds Seek help of President Nasser, From our Middle East Corresponded, Beirut, -((The Times)), 18 May, 1963.

ج- ((ناماده بوونی هیزهکانی عیراق بۆ شه‌ری کورد))، پۆژنامه‌ی ((ده‌یلی تیلگراف))، بیستی مایسی ۱۹۶۳⁽³⁶⁾.

د- ((پوچه‌لکینه‌وه‌ی پیلانه‌که‌ی عیراق، سه‌و هه‌شتا گیرا))، پۆژنامه‌ی ((تویزیرفه‌))، بیست و شه‌شی مایسی ۱۹۶۳. له‌ ناوه‌ڕۆکی وتاره‌که‌دا ((تویزیرفه‌)) ده‌لێت: شه‌ست که‌س له‌ گیراوه‌کان نه‌فسه‌رن⁽³⁷⁾.

یازده- فایلێ ژماره ۱۷۰۴۳۸/۳۷۱

ژماره‌ی لاپه‌ره‌کانی له‌سه‌ر نییه‌، نزیکه‌ی سه‌و په‌نجا لاپه‌ره‌ ده‌بی‌ت. یه‌که‌م به‌لگه‌نامه‌ی ناو ئه‌م فایله‌ نامه‌یه‌کی نه‌ئینی بالۆیزی به‌ریانی سی‌ر ((پۆجه‌ر ئه‌لێن)) ه‌ که‌ پۆژی تۆی حوزه‌یرانی ساڵی ۱۹۶۳ ده‌ریاره‌ی چالاکییه‌کانی چه‌کدارانی کورد له‌ ده‌ورییه‌ری که‌رکوک ئاربه‌وییه‌ بۆ به‌شی پۆژه‌لاتی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی حوکه‌مه‌تی به‌ریانی، پێشنیار ده‌کات به‌ریتانییه‌کانی ئه‌و ناوچه‌انه‌ بگوێزێنه‌وه‌ ناو که‌رکوک خۆی، یا بۆ به‌غدا⁽³⁸⁾.

لوا به‌لگه‌نامه‌ی ناو هه‌مان فایلێش بریتیه‌ له‌ به‌یانیکه‌ی حه‌وت لاپه‌ره‌یی ((نه‌جومه‌نی سه‌رکردلیه‌تی شۆپش)) که‌ پۆژی ده‌ی حوزه‌یرانی هه‌مان ساڵ بالۆی کردۆته‌وه‌ له‌ گه‌ڵ ناوه‌ڕۆکی ئه‌و کۆنگره‌ پۆژنامه‌وانیه‌ی جیگرێ سه‌ره‌ک وه‌زیران و وه‌زیری ئیرشاد عه‌لی سالح سه‌عدی هه‌مان پۆژ به‌ستویه‌تی و گه‌لێک پۆژنامه‌نوس و هه‌والنێری عیراقی و عه‌ره‌بو بیانی تێیدا به‌شدار بوون و چ ئه‌میان که‌ پێنج لاپه‌ره‌یه‌و چ ئه‌ویان بۆ سیاسه‌تی به‌عس به‌رانبه‌ر پرسێ کورد له‌و پۆژگا‌ره‌ ناسکه‌دا ته‌رخان کراون⁽³⁹⁾.

وێرایی ئه‌وانه‌ به‌شی هه‌ره‌ زۆری به‌لگه‌نامه‌کانی ناو ئه‌م فایله‌ پێوه‌ندیان به‌ پرسێ کورده‌وه‌ هه‌یه‌ له‌ پۆژانی فه‌رمانه‌په‌وایی به‌عسدا و به‌و جۆره‌ ده‌بنه‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی بایه‌خدار بۆ تۆزینه‌وه‌ی پرسێ کورد له‌و قۆناغه‌دا.

(36) ((Iraqi Troops Massing in case of Kurdish War)), -((Daily Telegraph)), 20 May, 1963.

(37) ((Iraq plot foiled, 180 arrested)), -"The Observer", 26 May, 1963.

(38) N.A., F.O., 371/170438, Confidential, From: Sir Roger Allen, No. 613, June 9, 1963, Cypher OTP, British Embassy, Baghdad, To: Foreign Office, Priority Confidential, London, S.W.1.

(39) Ibid, Sayed Ali Saleh Al-Sa'adi, Deputy Prime Minister and Minister of Guidance, held a Press Conference at 11.30 A.M. at Broadcasting Station, PP.8-12.

هوازده- فایلی ژماره ۱۷۰۴۳۹/۳۷۱

ژماره‌ی لاپه‌په‌کانی له‌سه‌ر نییه، یه‌که‌م به‌لگه‌نامه‌ی بریتیه له نامه‌یه‌کی نه‌یتنی بالۆی‌خانه‌ی به‌ریتانی له به‌غدا که پۆژی یازده‌ی حوزه‌یرانی سالی ۱۹۶۳ به ناوونیشانی ((هه‌لۆیستی کورد)) (Kurdish Situation) هه‌ ناردوویه بۆ به‌شی پۆژه‌لاتی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران له‌نده‌ن.

دوا دوو به‌لگه‌نامه‌ی ناو هه‌مان فایلیش بریتین له دوو نامه‌ی دیکه‌ی هه‌مان وه‌زاره‌ت، ده‌ریاره‌ی هه‌مان باب‌ه‌ت، که پۆژانی سیازده‌ی ته‌مموزو حه‌وتی نه‌یلوولی سالی ۱۹۶۳ ناردوونی بۆ به‌شی پۆژه‌لاتی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانی له‌نده‌ن. وێپای ئه‌وانه زۆریه‌ی به‌لگه‌نامه‌کانی تری ناو ئه‌م فایله ته‌رخان کران بۆ پرسی کوردی عێراق له دوا قو‌ناغی یه‌که‌م فهرمان‌په‌وایی به‌عسدا، له‌وانه ئیستیقاله‌که‌ی فوناد عارف و باب‌ه‌ عه‌لیی شیخ مه‌حمود و چالاکیه‌کانی جه‌وامیری (بن‌قوله: پاشکۆی ژماره (۴) - ع. زه‌نگه‌نه) له‌ ئیه‌نناو محمه‌د سه‌عید خه‌فاف له‌نده‌ن، وێپای ژماره‌یه‌ک پۆژنامه‌ی جۆراو جۆر که هه‌واله‌کانی کوردستانی ئه‌و پۆژگارهیان بلۆ کره‌وه‌ته‌وه⁽⁴⁰⁾.

سیازده- فایلی ژماره ۴۵۲۲۷۸/۳۷۱

ژماره‌ی لاپه‌په‌ی له‌سه‌ر نییه، نزیکه‌ی سه‌د لاپه‌په‌ ده‌یت. له‌گه‌ل ئه‌وه‌یشدا به‌لگه‌نامه‌کانی بایه‌خیکێ تاییه‌تیان هه‌یه، چونکه زۆریه‌یان ده‌ریاره‌ی وتووێژی حوکه‌می به‌عس له‌گه‌ل په‌هه‌رانی کورددا.

به‌لگه‌نامه‌ی یه‌که‌می ناو ئه‌م فایله نامه‌یه‌کی دوو لاپه‌په‌ی سێر ((پۆجه‌ر ئه‌لین))ی بالۆی‌ی به‌ریتانییه له به‌غدا که پۆژی یازده‌ی نیسانی سالی ۱۹۶۳ به ناوونیشانی ((وتووێژی عێراقی - کوردی)) یه‌وه ناردوویه بۆ به‌شی پۆژه‌لاتی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانی له‌نده‌ن⁽⁴¹⁾.

(40) له به‌شه‌کانی دیکه‌ی ئه‌م باب‌ه‌تدا دێینه‌وه سه‌ر درێژه‌ی ناوه‌ڕۆکی ئه‌م به‌لگه‌نامانه و وێنه‌ی به‌شیکیشیان ده‌که‌ینه پاشکۆی ئه‌م کتێبه‌.

(41) N.A., F.O., 371/4522787, Confidential, From British Embassy, Baghdad, No. 395, 11 April, 1963, Iraqi- Kurdish Negotiations, To: Foreign Office, London, S.W.1

نوا بەلگەنامەى ناو ھەمان فایل دیسانەوہ بریتییە لە نامەیکە سى لاپەرەى جیوپى نەینى سىر پۆجەر ئەلینى بالۆیزى بەریتانى لە بەغدا دەربارەى پرسى کورد کە پۆژى پازدەى مایسى ھەمان سال ناردوویە بۆ بەشى پۆژەلاتى وەزارەتى ھەندەرانى بەریتانى لە ھەندەن و وینەشى لى داووتە بالۆیزخانەکانى بەریتانیا لە ھەر یەك لە ولسنتون و تاران و ئەنقەرە و قاھیرە و بیروت و دیمەشق⁽⁴²⁾.

لەم فایلەدا گەلێك بەلگەنامەى گرنكى دیکە دەربارەى پرسى کورد لەو پۆژگارەدا ھەلگیراون، لیژەدا سەرئەجى خوینەر بەتایبەتى بۆ بابەتەکانى ناو ئەم پێنج پۆژنامەى لای خوارەوہى ھەمان فایل پادەکیشین:

ا- ((بپارى کوشتنى نواز دە سەریازى عیراقى بە گولە))، پۆژنامەى ((تایمس))، ۲۲ى نیسانی ۱۹۶۳. بەپێى ((تایمس)) ئەو سەریازانە بە کوشتنى عەبدولوەھاب شەوافى رەھبەرى یاخیبوونەکەى موسلى سالى ۱۹۵۹ تاوانبار کراون⁽⁴³⁾.

ب- تائیسە لە ناو ئەو فایلانەى ئەرشیفى نیشتمانى حوکمەتى بەریتانیدا، کە بۆ پرسى کورد تەرخان کراون و من دیومن، تەنھا پۆژنامە بەریتانییەکان ھەلگیراون ئەم فایلە نەبێت کە وتاریکی گەورەى پۆژنامەى بەناوبانگى ((نیویۆرک تایمس))ى ئەمەریکی دەربارەى ئەو پرسەى تیدا ھەلگیراوە. ((مۆسکۆ پشنگیریى دامەزراندنى دەولەتێک بۆ ھۆزە کوردەکان دەکات)) ناوونیشانى وتارەکەو ((سێیمۆر تۆپینگیش)) نووسەرییەو بەشى یەکەمى لە عەموودى یەکەمى لاپەرەى یەکەم و بەشەکەى دیکەشى لە عەموودى شەشەمى لاپەرە شەشى ((نیویۆرک تایمس))ى پۆژى ھەوتى مایسى سالى ۱۹۶۳دا بلاوکراوەتەو، کە لە پۆژانى وتووێژى دامەزراندنى ((کۆمارى عەرەبیى یەگرتوو))دا پێشکەشى کردبوو دەربارەى ئەوہى کوردستانی عیراق ھاوشانى ولاتە عەرەبییەکان بێت و بە دەستوورى ئەوان یەکێک لە ئیقلىمەکانى ئەو کۆمارە بێت⁽⁴⁴⁾.

(42) Ibid, Confidential, From British Embassy, Baghdad, No. 522, 15 May, 1963, To: Foreign Office, London, S.W.1

(43) ((12 Iraq Soldiers to be shot)), - "The Times", 22 April, 1963.

(44) Seymour Topping, Moscow Supports State for Iraqi Kurdish Tribes, - "New York Times", 7 May, 1963.

ج- ((ئینسات، روس پشتگیری دهوله تیکی کوردی دهکن له ناو کوماری عهریبی به کگرتوی نویدا))، پۆژنامهی ((تایمس))، ۸ مایسی ۱۹۶۳⁽⁴⁵⁾.

د- کلیر هولینگورث، به عسییه کان خالی پشکنین (سیطرة) داده نینه وه، پۆژنامهی ((گاردیان))، ۱۴ مایسی ۱۹۶۳⁽⁴⁶⁾.

ه- ریچارد بیستون، پژی عیراقی له مه ترسیدایه. یاریدهی نا به دلی هیزه سه به ناسریه کان)) پۆژنامهی ((دهیلی تیلینگراف))، ۲۱ مایسی ۱۹۶۳⁽⁴⁷⁾.

چوارده- فایلێ ژماره ۱۷۰۴۴۹/۳۷۱

ژماره ی لاپه ره کانی له سه ر نییه، فایلێکی گه وریه، ((پاپه پینی کورد: پینکادان له گه ل سوپادا)) ناوونیشانی ئەم فایلێه⁽⁴⁸⁾، واتا گشت به لگه نامه کانی ناوی ده رباره ی پرسی کوردن له گه رمه ی پۆژانی به که م فه رمانه وایی به عسی عیراقدا.

به لگه نامه ی به که می ناو ئەم فایلێ و گه لێک به لگه نامه ی دیکه شی ده رباره ی هه لتهانی هه زاره ها منداڵ و ئافرهت و پیرێژ و پیره میترو په که وته ی کوردی عیراقن له ژیر فشاری سوپادا بۆ ناو خاکی تورکیا، تاییهت بۆ ناوچه شاخاوییه سه خته کانی هه کاری وه لۆیستی حوکمه تی تورکیا به رانه ریان وه ک نواییش له م بابه ته دا به درژی باسی ده که ی. له هه مان فایلدا گه لێک به لگه نامه ی دیکه ی نه یی و بایه خداری وه زاره تی هه نده رانی حوکمه تی به ریتانی هه لگه راون، که به شی هه ره زۆریان بۆ داڕشتنی ناوه روکی ئەم بابه ته به کار ده هیترێن و دلنایان له وه ی له هه موو روویه که وه سه رنجی خوێنه ر پاده کیشتن.

پازده- فایلێ ژماره ۱۶۴۲۸۱/۳۷۱

ژماره ی لاپه ره کانی له سه ر نییه، به لایه نی که مه وه سی سه د لاپه ره ده بیته. به لگه نامه ی به که می ناو ئەم فایلێ بریتیه له یادداشتێکی بالۆیخانه ی به ریتانی له

(45) Monitor, Russian Support For Kurdish State in New U.A..R., -"The Times", 8 May, 1963.

(46) Clare Holling worth, Ba,atheists retain control, -"The Guardian", 14 May, 1963.

(47) Richard Beston, Iraq Regime in Danger. Discontent aiding pro- Nasser forces, - "Daily Telegraph", 21 May, 1963.

(48) N.A., F.O., 371/170449, Kurdish Revolt: Conflict with army.

مخدا، پۆزى شازدەى تەشرىنى دوۋەمى سالى ۱۹۶۲ ئارديوپە بۆلەندەن دەريارەى سونۇخى ولات لە دوا قۇناغى فرمانپەرۋاىى عەبولكەرىم قاسمدا⁽⁴⁹⁾، دوا بەلگەنامەى تۆھمان فايلىش برىتيپە لە وتارىكى پۇژنامەى ((دەيلى تىلگراف)) كە پۇزى حەوتى كىنۇنى يەكەمى سالى ۱۹۶۳، وانا دواى كەوتنى پۇژىمى بەعسى يەكسەر بلوى كرىۋەتەۋە⁽⁵⁰⁾.

يەككە لە پۇژنامەكانى ناۋ ئەم فايلى باسى فراندنى ((مىستەر فرانك گۇسلىنگ))ى برىتانىي تەمەن سىۋ ھەشت سالان دەكات كە جىۋلۇجىيەكى كۇمپانىي نەوتى كىركوك بوۋەۋا مەزەندە دەكات ((شاخاۋىكان لەنزىك كەركوكەۋە فراندىپىتيان))⁽⁵¹⁾.

شازدە - فايلى ژمارە ۱۸۶۷۴۸/۳۷۱

ژمارەى لاپەرەكانى لەسەر نىيە، فايلىكى نۇرگەرەيە، بەلەينى كەم سىسەد لاپەرە دەپىت، بەلگەنامەى يەكەمى ناۋ ئەم فايلى برىتيپە لە نامەيەكى بالويزخانەى برىتانى لە ستوكھولمى پايتەختى سۈيدەۋە كە پۇزى ھەژدەى مائىسى سالى ۱۹۶۶ بالويزى برىتانى ئارديوپە بۆلەشى پۇژمەلاتى ۋەزارەتى ھەندەرانى حوكمەتى برىتانى لەلەندەن، نامەكە دەريارەى وتارى پۇژنامەيەكى سۈيدىيە كە پۇژىك لەۋەۋبەر دەرھەق ((گۇمىتەى كوردى - سۈيدى)) (Swedish Kurd Coommittee) نۇوسىۋىيە، كۇمىتەى ناۋىراۋ بە دەستورى ((كۇمەلەى خويىنكارانى كورد لە ئەۋروپا)) ھەۋلى داۋە پىرسى كورد بوۋىۋىژنىتەۋ ((خاچى سۈرى سۈيدى)) قايىل بىكات يارىدەى لىتەۋماۋانى كوردى عىراق بىدات⁽⁵²⁾.

دوا بەلگەنامەى ناۋ ھەمان فايلىش برىتيپە لە بەياننامەى لىژنەى ناۋەندىي ((پارتى دىموكراتى كوردستان)) كە پۇزى پىنجى تەشرىنى دوۋەمى سالى ۱۹۶۶ دەرھەق

(49) N.A., F.O., 371/164281, Confidential, From: Sir Roger Allen, British Embassy, Baghdad, No. 754, November 16, 1962, Cypher OTP To: Foreign Office, London, S.W.1

(50) Eric Downston, Europeans in Iraq agree to curfew, Daily Telegraph Special Correspondent, Beirut, -"Daily Telegraph", 7 December, 1963.

(51) "Briton Missing in Iraq", -"The Times", 19 December, 1963.

(52) N.A., F.O., 371/186748, From: J.H. Lambert, British Embassy, Stockholm, 18 May, 1966, To: Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

حهوته مین کونگره ی پارتی بلای کربوته وه (بنۆره: پاشکوی ژماره ١٦)، به یاننامه که سئ لاپه په وهک هاوپیچ له گه ل نامه یه کی بالۆیزخانه ی به ریتانی له به غداوه ناردویه بۆ به شی پۆزه لاتێ وه زاره تی هه نده رانی حوکه ته ی به ریتانی له له نده و تیرو ته سه ل باسی پرسى نه وتیش وهک هۆیه کی کاریگه رى سیاسى ده کات⁽⁵³⁾. شایانی باسه وینه ی ئەم نامه یی بالۆیزخانه ی به ریتانی له به غداو هاوپیچه که ی دراونه ته هه ریه که له بالۆیزخانه کانێ به ریتانیا له ئەنقه ره و تاران و دیمه شق و عه ممان و به حه ره ی نو بیروت و قاهره و جه دده و کویت و مۆسکۆ ته ل ئەبیب و واشنتۆن و نیقوسیا و عه دن.

وێپای هه موو ئەوانه ی گوتمان ژماره یه کی یه کجار زۆر به لگه نامه ی ده گمەن ده رباره ی پرسى کورد له پۆزگاری فه رمانپه وایى عه بدولسه لام عارفدا له م فایلدا هه لگه یرون.

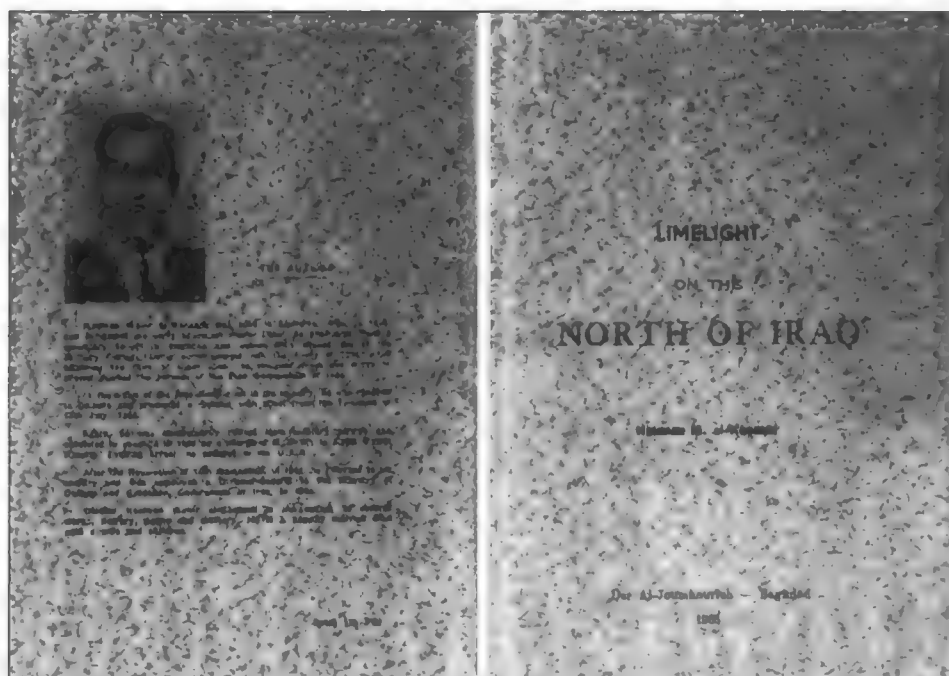
حه فده - فایلێ ژماره ١٨٠٨١٣/٢٧١

ئەمیش فایلێکی زۆر گه وریه، ژماره ی لاپه ره کانێ له سه ر نییه، به لایه نی که مه وه سئ سه د لاپه ره ده بیته، به شی هه ره زۆری به لگه نامه کانێ ناو ئەم فایل ده رباره ی پرسى کوردی عیراقن له پۆزگاری فه رمانپه وایى عه بدولسه لام عارفدا. شایانی باسه ئەو کتێبه ی نه ته وه په رستی عه رب نه عمان ما هیر که نعانێی له و پۆزگاره دا به ناوونیشانی ((په وناکیی مه شخه لێک بۆ سه ر باکووری عیراق)) به ئینگلیزی بلای کربوته وه و هه فتاو دوو لاپه ره یه له م فایلدا هه لگه یاره و⁽⁵⁴⁾.

وێپای ئەم هه فده فایل ده و له مه ندو زه نگی نو سه نگی نه ی وه زاره تی هه نده رانی حوکه ته ی به ریتانی له ده یان فایلێ دیکه ی هه مان وه زاره تدا باسو خواسی شوپشی چوارده ی گه لاوێژو یه که م فه رمانپه وایى به عسی عیراقو پۆزگاری عه بدولسه لام عارف ها ته وه ته پی شه وه که تاییه ت بۆ توێژه ران و سیاسه ته دارانی کوردو عیراقو عه رب که لکی زۆریان هه یه، ئەوه ی له دوو توپی ئەم کتێبه ی شدا هه سته پی ده کریت. دوا ی ئەم کورته پێناسه یه ی ئەم هه فده فایل ده چینه سه ر گێرانه وه ی پوخته ی میژووی پرسى کورد له پۆزگاری فه رمانپه وایى عه بدولکه ریم قاسمه وه تا کوتایی پۆزگاریی فه رمانپه وای عه بدولسه لام عارف له به ر پۆشانیی به لگه نامه نه یینه کانێ حوکه ته ی به ریتانیدا.

(53) Ibid, Confidential, From: S.L. Eager ton, British Embassy, Baghdad, No. 10114/117/66, 20 December, 1966, Kurdish Affairs, To: D. Montgomery, Esq., Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

(54) Naaman M. al- Kanaani, Limelight on the North of Iraq, Baghdad.

وینهی هه‌ڕه‌و به‌رگی کتێبه‌که‌ی (نعمان ماهر الکنعانی) که له‌ڕۆژگاری عه‌بدولسه‌لام عارفدا به‌ ئینگلیزی و عه‌ره‌بی له‌ ساڵی ١٩٦٥دا له‌ به‌غدا چاپکراوه‌، کتێبه‌که‌ ٧٢ لاپه‌ڕه‌یه‌و دانیه‌کی به‌ ئینگلیزی له‌ فایلی ژماره‌ (١٨٠٨١٣/٣٧١)ی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی حکومه‌تی به‌ریفانیدا هه‌لگیراوه‌ وینه‌ی به‌رگی پشت‌وه‌ی کتێبه‌که‌ بریتیه‌ له‌ پێناسه‌ی دانهر-که‌مال مه‌زه‌هر.

دواپوژده کانی عهبدولکه یریم قاسم و پرسی کورد

له بهر روشنایی بهلگه نامه نهینیه کانی حوکه مه تی بهریتانیا دا

دیپلۆماسیه بهریتانییه کان، به وردی وهنگاو بههنگاو تاقیبی ئال و گوپه خیراکانی دوا قوناغی فرمانپه وایی عهبدولکه یریم قاسمیان دهکرد، هه وال و سهرنج و تیبینیه کانی خویانیان، یهک له دوا یی یهک، ده کرده پاپورت و یادداشت و ده یانناردنه دهزگا بهرپرسه کانی ههردوو وهزاره تی هه نده ران و جهنگی بهریتانی له لهندهن. مولحه قی سه ریازی بالۆی زخانه ی بهریتانی له بهغدا پوژی ههژده ی شوباتی سالی ۱۹۶۳ یادداشتی کی چوار لاپه پهی بق یاریده ری وهزیری جهنگ له لهندهن ناردوو، ناوبراو بهشی هه ره رۆی بهشی یه که می یادداشته که ی تهرخان کردوو بق پرسی کورد له دواپوژده کانی فرمانپه وایی عهبدولکه یریم قاسم داو ته نانه ت وشه ی ((جاش)) یشی⁽⁵⁵⁾ به کاره ی ناوه، ئه مه ی لای خواره وه ده قی وه رگێدرای ناوه رۆکی ئه و یادداشته یه:

((نهینیی،

بهشی یه که م،

باری سه ریازی،

حه ره کاتی کوردی.

۱- هه والی دیکه ی دوا ی نامه ی ژماره ۲۳، په ره گرافی یهک. ده نگوباسی که هه یه گوایه ۶۰۰ که س له وانه ی پییان ده لێن یاخیگر (متمرد) خویان داوه به دهسته وه. هه رچۆن بیته هه مووان ده زانن ئه و شهش سه ده که سه یاخیگر نین، به لکو (جاش) ن⁽⁵⁶⁾ واتا ئه و عه شایر بیانه ی سه ره به حوکه تن، حوکه تیش به چاوی یه ده که سه یریان ده کات.

(55) ئه مه یه که م بهلگه نامه ی نهینیی حوکه مه تی بهریتانییه، له وهزاران بهلگه نامه ی من تا ئیستا

دیومن، وشه ی (جاش) به کار به ی نهیت، وا دیاره ئه وانیش له زووه وه فتری ئه و وشه یه بون.

(56) له ده قی بهلگه نامه که دا، له نێو دوو جوت که وانی بچووکدا، نووسراوه جهش "jahash"، وهک

ناشکرایشه وشه ی جاش له زمانی کوردیدا له جهشی عه ره بییه وه هاتوو.

٢- هه‌وایی دیکه‌ی دوا‌ی نامه‌ی ژماره ٢٣، په‌ره‌گرافی دوو. دیسانه‌وه ب‌ریاری لی‌ووردن (عه‌فوات) تا کۆتایی جێژنی قوربان، وانا تا بیست و هه‌وتی شوباتی سالی ١٩٦٣ درێژ کرایه‌وه.

٣- به‌پێی سه‌رچاوه‌یه‌کی باوه‌ڕ پێ‌کراو، پۆژی دوو شه‌مه‌ی بیست و هه‌شتی کانوونی دووه‌می ١٩٦٣، بیست برینداری دیکه له باکووره‌وه گه‌یه‌نانه نه‌خۆشخانه‌ی سه‌ربازگه‌ی په‌شید (له به‌غدا- ک.م.). به‌پێی سه‌رچاوه‌یه‌کی تر هێرشێکی (کو‌رد- ک.م.)، به‌لام به‌ زیانیکی زۆر، پووجه‌ڵ کرایه‌وه به‌م جو‌رده- یاخه‌گه‌ران له‌ ژێر ئالایه‌کی سپیدا گوايه بۆ خۆیه‌ده‌سته‌وه دان به‌ره‌وه‌پیری سوپا هاتوون و له‌په‌ڕ چه‌که شار‌دراوه‌کانیان ده‌ره‌یتاوه‌وه که‌وتوونه‌ته ده‌سه‌رێژ له سه‌ربازه‌کان.

٤- به‌پێی سه‌رچاوه‌کان، پۆژی سیویه‌کی کانوونی دووه‌می سالی ١٩٦٣، باری دوو لۆری کوژاوو برینداری سوپا له باکووره‌وه هێنراونه‌ته‌وه به‌غدا. هه‌روه‌ها ئه‌وه‌یش ده‌گێژنه‌وه چۆن خه‌بهرێکی رووس، که له‌گه‌ڵ هێزی ئاسمانی عیراقیدا کار ده‌کات، کۆتایی کانوونی دووه‌می (سالی ١٩٦٣- ک.م.) له ژووری نووستنه‌که‌ی له‌ که‌رکوک فرێنراوه.

٥- پۆژی سێی شوباتی ١٩٦٣ سیفیلێکی به‌ریتانی، به‌ناوی میسته‌ر ئارمسترۆنگه‌وه، که ئه‌ندازیاری کۆمپانیای نه‌وتی عیراقی- به‌ریتانییه، له کاتۆمبیری هه‌ژده‌وه پا‌زده ده‌قیقه له‌ریگه‌ی نیوان زاب- دووب‌زدا که‌وتووته ناو بۆسه‌یه‌کی کو‌رده‌کانه‌وه‌وه بریندار کراوه، دوا‌ی سێ س‌ه‌عات قافله‌یه‌کی سه‌ریازی، له‌گه‌ڵ ئوتومبیلێکی فریاگوزاری، گه‌یشه‌ لای برینداره‌که.

ته‌علیق: وا پێ ده‌چێت ئه‌م رووداوه ئه‌نجامی بێ به‌ختی ئه‌و سیفيله به‌ریتانییه بێت چونکه س‌ه‌عات هه‌ژده‌وه چاره‌کێک تاریکایی دادێت بۆیه‌کا یاخه‌گه‌ره‌کان زۆر لۆمه‌یان ناچێته سه‌ر⁽⁵⁷⁾.

(57) دوو‌ر نییه مه‌به‌ستی له‌ قسه‌یه‌ی ئه‌وه بیت بێت پێشمه‌رکه‌کان ئه‌و ئه‌ندازاره ئینگلیزه‌یان نه‌ناسیوه‌ته‌وه.

٦- شەوی سێ لەسەر چواری شوباتی ١٩٦٣، کوردەکان دەسپێژیان لە شەمەندەفەری شەوانەیی نێوان کەرکوک و بەغدا کرد، ئێ و هێرشە بوو هۆی ئەوەی شەمەندەفەرە کە شەش سەعات دواي کاتی خۆی بگاتە بەغدا. شەمەندەفەرە کە گەشتبوو بوزخووماتو کاتێک سێ سەد سوارەیی کورد ئابلقەیان دلەو ژمارەیه ک لە پۆلیسانەیان کوشتوو کە بەرگریان کردبوو، کوردەکان چل پەنجا سەریازنکیشیان لە پاسەوانانی شەمەندەفەرە کە بەئیل گرتوو، ژمارەیه ک ئەفسەری سوپا و معاونیکی پۆلیسیش بەئیل گیراون⁽⁵⁸⁾.

بۆ پۆزی دواتر هەمان مولحەقی سەریازی بەریتانی بەشی دوویمی یادداشته کە ی دەنێرێت بۆ جیگری وەزیری جەنگ، ئەم بەشەیان سیازدە لاپەرەیی گەورەیه، بەلام تەنها ئەمە ی لای خوارەووەی، کە لە سەرەتای ئێ و بەشەدا هاتوو، پەيوەندی بە شۆڕشی یازدە ی (ئەیلوول) ی سالی ١٩٦١ و پەنگدانە وەکانییه وە هەيو ئەمە ی لای خوارەووەیش دەقی وەرگیرانە کە یەتی:

((جەنگی دژ بە کورد (لە پۆزگاری عەبدولکەریم قاسمدا- ک. م.) هەژدە مانگ درێژە ی کێشا بێ ئەوە ی هیچ سەرکەوتنێکی سەریازی، یا چارەسەرێکی سیاسیی، ئی بکەوتتە وە. سوپا نەیتوانی کورد ببەزێنێت چونکە نە مەشقی تەواوی هەبوو، نە دلێشی بەشەرە کە وە بوو. راستیکەشی رێگە نە دەدرایە سوپا تەکانی تەواوی خۆی لە هێرشەکانیدا بدات، خۆ ئەگەر هاتوو لەشویێک هەنگاوێکی وای نا ئەوا بەلالووتییه وە بۆی لەقەلم دەدرا⁽⁵⁹⁾. زیانەکانی سوپا، کە ژمارەیه کی زۆریان (لەلایەن کوردە وە- ک. م.) بە ئیل گیرابوون، بوونە هۆی ئەوە ی زۆریه ی ئەفسەرو دەرجەدارانی سوپا ببێنە دۆژمنی قاسم⁽⁶⁰⁾.

(58) N.A., F.O., 371/170434, Secret, Military Attache, British Embassy, Baghdad, 18 February, 1963, No. MA/I/1/31, Memorandum for the Under Secretary of State, The War Office, London, Part I- Military, Kurdish Op.

(59) لە دەقی بەلگەنامە کەدا وە هاتوو: ((more often than not received a "bloody nos")) (بلۆدی نۆس) هەکەشی کە خراوە تە نێوان دوو جوت کەوانی پچوک وە زاراو یە وە مانای بۆکسێکی خۆیناوی یا بۆکسێکی خۆین پۆزێن دەگە یە نیت.

(60) N.A., F.O., 371/170434, Secret, Military Attache, British Embassy, Baghdad, No. MA/I/60/13, 19 February, 1963, Memorandum for the Under Secretary of State, The War Office, London.

به‌داخه وه کاتفامیی عه‌بدولکه‌ریم قاسم له بوواری سیاسه‌تدا که‌یشتبووه نه‌و ناسته نزمه‌ی مه‌رگی بارزانیی لای ببیته رزگارکه‌ری پۆتمه‌که‌ی له‌گشت نه‌هامه‌تییه‌کانی، بۆیه‌کا به‌ر له‌ کۆدیته‌ی هه‌شتی شوباتی سالی ۱۹۶۳ هه‌ر نه‌وه‌نده‌ت ده‌زانی ده‌زگا فهرمییه‌کانی پاگه‌یاندن ده‌که‌وته‌ جارپدانی هه‌والی کوشتنی بارزانی. یازده پۆژ به‌ر له‌ که‌وته‌نی پۆتمه‌که‌ی عه‌بدولکه‌ریم قاسم به‌غدا بۆ بواجار هه‌والی کوشتنی بارزانیی پاگه‌یاند، نه‌و هه‌واله‌ی به‌کسه‌ر به‌م جوړه‌ی لای خواره‌وه ده‌چیته ناو به‌کێک له‌ به‌لگه‌نامه‌کانی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی حوکمه‌تی به‌ریتانییه‌وه:

((دوینێ له‌ به‌غدا هه‌والی مردنی په‌هه‌ری به‌ناویانگی یاخه‌یگه‌رییه‌که‌ی کورد، که‌ به‌ ((مه‌لای سوور)) (الملا الاحمر) ناسراوه پاگه‌یه‌نرا. به‌پیتی نه‌و هه‌واله‌ (بارزانی- ک. م.) له‌ کاتی هێرشه‌کی سوپای عه‌راقیدا به‌ سه‌ختی برینه‌دار بووه، به‌ برینه‌داری په‌نای برده‌وه‌ته به‌ر گوندیک له‌ناو خاکی تورکیاداوه‌وه‌ی گیانی له‌ده‌ست بوه))⁽⁶¹⁾.

ده‌ستوبرد گشت پۆژنامه به‌ناویانگه‌کانی جیهان نه‌م هه‌واله‌ بڵاو ده‌که‌نه‌وه، سیان له‌و پۆژنامه‌- ((تایمس)) و ((سه‌ندئیی ئیکسپرێس)) و ((سه‌ندئیی تیلگراف)) له‌ هه‌مان فایله‌دا هه‌لگیراون⁽⁶²⁾، وێپای ده‌یان به‌لگه‌نامه‌ی بایه‌خداری بیکه‌ ده‌رباره‌ی هه‌لوێستی هه‌له‌شه‌ی عه‌بدولکه‌ریم قاسم به‌رانبه‌ر کورد. جگه‌ له‌وانه‌ نه‌م به‌لگه‌نامه به‌نرخانه‌ی لای خواره‌وه‌یش له‌ هه‌مان فایله‌دا هه‌لگیراون:

أ- به‌یاننامه‌ی ((پارتی دیموکراتی کوردستان- ناوچه‌ی به‌غدا)) که‌ پۆژی پازده‌ی کانوونی یه‌که‌می سالی ۱۹۶۲ بڵاو کراوه‌ته‌وه‌و باسی خۆپیشاندانیکی جه‌ماوه‌ری شاری سلێمانی دژی دیکتاتۆرییه‌تی عه‌بدولکه‌ریم قاسم و

(61) N.A., F.O., 371/170428, Internal Political Situation: military coup and revolution and Kurdish situation, 1963.

(62) Ibid, "Death" Claim by Baghdad, by our Diplomatic Staff, "Sunday Telegraph", London, 30 December, 1962, Kurdish rebel, "Red Mullah" is reported dead, - "Sunday Express", London, 30 Times" London, 1 January, 1963.

دارودهسته‌که‌ی ده‌کات، وێپرای کوشتنی ژماره‌یه‌ک جاش که به‌کیکیان ناوی شیخ محهمه‌د بووه.

ب- نه‌خشه‌ی کوشتنی زه‌عیم مسته‌فا، به‌لام ئه‌و پێش کات هاتوه‌ته‌ سلێمانی بۆیه‌کا نه‌خشه‌که‌ سه‌ری نه‌گرتوه‌.

ج- کوشتن و به‌دیل گرتنی نزیکه‌ی سی و شه‌ش سه‌رباز و دوو ئه‌فسه‌ر. شایانی باسه‌ له‌ ناوه‌ندی چله‌کانی سه‌ده‌ی رابردووه‌ پۆژئاواییه‌کان به‌ ته‌وسه‌وه‌ نازناوی ((The Red Mulla))^(*) یان بۆ بارزانی هه‌لبژاردبوو به‌و نیازه‌ی وای نیشان بده‌ن گویا مه‌لا مسته‌فا پیاوی ئه‌لقه‌ له‌ گۆی شووره‌ویییه‌، جاروبار نه‌ته‌وه‌ په‌رستانی عه‌ره‌بیش ئه‌و نو‌قه‌یان ده‌شکاند.

له‌ هه‌مان فایله‌دا ژماره‌یه‌ک به‌یاننامه‌ی به‌عسی عیراق هه‌لگیراوه‌، که‌ له‌ هه‌موویان سه‌یرو سه‌مه‌ره‌و سه‌رنج پاکێشتر ئه‌و وتاره‌ی ((الاشتراکی)) ی تۆرگانی به‌عسه‌ که‌ له‌ ژماره‌ی مانگی ته‌شرینی دووه‌می ساڵی ۱۹۶۲یدا به‌م ناوونیشانه‌ بلأوی کردووه‌ته‌وه‌: ((مه‌ترسییه‌کانی بزوتنه‌وه‌ی گومان لێکراوی باکوورو هه‌لوێستی قاسم به‌رانبه‌ری))، واته‌ به‌عسییه‌کان به‌ر له‌وه‌ی ده‌سه‌لات بگره‌ ده‌ست به‌ ماوه‌یه‌کی کورت به‌و جۆره‌ ده‌یانپوانییه‌ ئه‌و کورده‌ی به‌ چه‌که‌وه‌ به‌ره‌نگاری گه‌وره‌ترین دوژمنی سه‌ر سه‌ختی ئه‌وسای به‌عس بووه‌وه‌ !.

دوژمنانی کورد هه‌میشه‌ به‌ند و بالۆره‌ی ئه‌وه‌یان لێ داوه‌، تا ئێسته‌یش به‌رده‌وام لێ ده‌ده‌نه‌وه‌، گویا به‌زوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کورد ده‌سنیژی ئینگلیزو ئه‌مه‌ریکایی و سایۆنیزم و ئێران و سو‌فیه‌ت و گه‌لێک لایه‌نی دیکه‌ن. تا ئێسته‌ له‌ زمان به‌لگه‌نامه‌ نه‌هێنییه‌کانی حوکه‌می به‌ریتانییه‌وه‌ پاده‌ی بی‌وێژدانیی ئه‌و جۆره‌ بوختان و تۆمه‌تانه‌مان به‌پێی توانا نیشان داوه‌. ئێسته‌یش با بزانی ئه‌و وه‌زیری هه‌نده‌رانه‌ی محهمه‌د په‌زا شای په‌هله‌وی، که‌ به‌ خوێنی سه‌ری عه‌بدولکه‌ریم قاسم تینوو بوو، چی ده‌رباره‌ی هه‌لوێستی ئه‌و پیاوه‌ به‌رانبه‌ر کورده‌ی عیراق ده‌لێت. پۆژی سێی کانوونی دووه‌می ساڵی ۱۹۶۲ بالۆیزی به‌ریتانی

(*) ((بۆ زیاتر زانیاری له‌سه‌ر ئه‌م بۆچوونه‌ بنۆره‌: کتێبی (خناجر و جبال لو قاسم والا کرد) ی نه‌حمه‌د

فه‌وزی - ع. زه‌نگه‌نه‌)).

له تاران نامه‌یه‌کی نه‌ئینی ناردوو به‌شی پۆژه‌لاتی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی ولاته‌کی که نه‌می لای خواره‌وه ده‌قی وه‌رگیرانه‌که‌یه‌تی:

((۱- هه‌لبه‌ت لیڤه (واتا له تاران- ک. م.) له نزیکه‌وه تاقیبی ئالوگیره‌کانی کوردستانی عیراق ده‌که‌ن.

۲- له‌کاتی گه‌فتوگوه‌کی نه‌م دوایانه‌مدا له‌گه‌ل وه‌زیری هه‌نده‌رانی (نێران- ک. م.) وه‌زیر له‌ خۆپا گوتی: ئه‌و تا پاده‌یه‌ک مه‌یلی به‌لای کۆششی قاسمدا، بۆ لمرکانده‌وه‌ی یاخه‌یوه‌که‌ی کورد، ده‌شکێته‌وه، چونکه ئێرانیه‌کان مه‌ترسیان له‌ بنووتنه‌وه‌یه‌کی کوردی جیا‌بوه‌وه‌خواز هه‌یه که له‌سه‌ر سنووری ولاته‌که‌یان له‌ لایه‌ن بارزانییه‌ مه‌یلداره‌کانی کۆمۆنیسته‌وه‌ سه‌رکردایه‌تی بکێت.

نه‌میش په‌یوه‌ندی هه‌یه به‌و پاپۆرتانه‌وه‌ی پێمان گه‌یشتیوه‌ن ده‌ریاره‌ی ئه‌وه‌ی ئێرانیه‌کان نیازان نییه هه‌چ جۆره یاریده‌یه‌کی وه‌ک چه‌ک و ئازوقه‌ و شتی بیکه بۆ یاخه‌یوه‌ (کوردیه‌کان- ک. م.) بنێرن نه‌با بینه‌ هۆی فشار خسته‌ سه‌ر قاسم. ئه‌وه‌نده‌ی ئێمه ئاگادارین ئێرانیه‌کان سنووریان له‌رووی یاخه‌گیره (کوردیه‌کاندا- ک. م.) له‌خسته‌وه، هه‌رچه‌نده‌ هاتوچۆی ئاسایی هۆزه‌کان له‌ رێگه‌ی سنووره‌وه‌ وه‌ک خۆیه‌تی.

۳- وێنه‌ی نه‌م نامه‌یه‌مان ده‌نێرن بۆ هه‌ردووک بالۆی‌خانه‌مان له‌ به‌غدو ئه‌نقهره))⁽⁶³⁾.

هه‌رچۆن بێت که‌س ناتوانێت نكۆلی له‌وه هه‌بێت که پاپه‌پینی نوێی کوردستانی باشوور گشت به‌شه‌کانی دیکه‌ی کوردستانی هه‌ژانده‌بوو، وا دیاره له‌ هه‌مووانیش پتر فه‌رمانه‌وایانی تورکیای زراوه‌تره‌ک کردوو، ئه‌وه‌ی دیپلۆماسیه‌ به‌ریتانییه‌کان به‌ ئاسانی هه‌ستیای پتی کردوو و گه‌لێک نامه‌ و بروسکه‌ و پاپۆرتیان ده‌رباره‌ی نووسیه‌. به‌ وێنه‌ به‌شی پۆژه‌لاتی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران له‌ پاپۆرتێکی نه‌ئینی خۆیدا ده‌لێت:

((پاپۆرتێکی پۆژنامه‌وانیی سووریا ده‌ریاره‌ی کێشه‌ی کورد وای بۆ ده‌چێت کوردی عیراق و تورکیا و ئێران و سووریا یه‌که‌ده‌گرن و کوردستانێکی سه‌ربه‌خۆ داده‌مه‌زرێنن))⁽⁶⁴⁾.

(63) N.A., F.O., 371/163988, Kurdish question in the Middle -East, 962, Confidential, No. 1821/62, British Embassy, Tehran, January 3, 962, To: Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

هه مان پۆڭى پازدهى تەشرىنى دووهى سالى ۱۹۶۲ ج. ك. كلۆپى بالۆيزى بهريتانى له مۆسكو، بى ئەوهى ئاگادارى ناوه رۆكى ئەو راپۆرتەى سەر وه بىت، دهريارهى هه مان بابەت راپۆرتىكى چروپى يەكجار بايه خدارى نارووه بۆ وه زارهتى هه نده رانى حوكمه تهكهى له له ندهن، ئەمهى لای خواره وه دهقى وه رگپراوه كه يهتى:

۱- پۆژنامهى ((پرافدا)) پۆڭى پازدهى تەشرىنى دووهى نامه يهكى ئازانسى تاسى له بىروته وه بهم ئاوينيشانه وه بلۆ كر دووه ته وه ((درۆ ده له سه كانى پۆژنامه پۆژئاوايه كان دهريارهى هه لۆيستى كوردى عىراق)) كه پوختهى وتارىكى دووه درۆيى پۆژنامه يهكى لوبنانيه به ناوى ((الهدف)) وه⁽⁶⁵⁾.

۲- ماكى وتاره كهى ((الهدف- ك. م.)) برىتيه له ناوه رۆكى ديه دنيه يهكى هه والتى رىكى پۆژنامه كه له ديمه شق له گه ل (په به رىكى كوردى ناسراوى لايه نگرى بارزانيدا) كه نارى نه هيتاوه. مه به ستى سهر كه يى نامه كه برىتيه له به درۆ خستنه وهى ته ووى ئەو ده نگو باوهى پۆژنامهى ((نيويۆرك تايمس)) په خشى كر دووه، گوايه ئامانجى بارزانى يه كخستنى هه موو كوردى عىراقو توركيانو ئىزانو سوورياه له كوردستانىكى سهر به خۆدا. هه مان كات ((پرافدا)) ئەم تىبينىيانهى خواره وه يشى تۆمار كر دووه:

أ- بارزانى ته نها هه ول بۆ خودموختارى كوردى عىراقى، چه سپىنراو له ده ستورى كاتى عىراقدا ده دات، زووتر قاسم ئەمهى په سه ند كر دبوو.

ب- مه به ستى وتاره كانى پۆژنامه پۆژئاوايه كان دهريارهى بارزانى نانه وهى پشيويه له ناوچه كه دا، تايهت له توركيانو ئىزانو سووريا.

ج- به ريتانيه كان فشار ده خه نه سهر قاسم بۆ ئەوهى هه لۆيستى له گه ل كۆمپانياكانى نه وت و داوا كردنى كوێتدا بگۆرێت. ئەو تۆمه تانهى ده ياندايه پال بارزانى دهريارهى دامه زاندى ده ولە تىكى كوردى به شىكن له فشارو سياسه تى ته قليدى به ريتانيه كان- دابهش بكه و حوكم بكه (فرق تسد- ك. م.).

(64) Ibid, Eastern Department, General, No. 1821/3, November 15, 1962.

(65) لای ناوى ((الهدف)) وه پرسكه يهكى داناره وهك نيشانهى ئەوهى كه ئەو پۆژنامه يه لای ئەوان نه ناسراوه.

د- مەبەستى راپۆرتە پۆژئاوايىيەكان دەريارەى ئەوەى بارزانى داواى يارىدەى ئەمەريکاي کردووە شلوق کردنى جى پيىەتى. قاسم کاتىک بارزانى بە پياوى بەريتانىا لە قەلەم دا کەوتە ھەمان ھەلەوہ.

ه. لەگەل ھەموو ئەمانەيشدا، کورد دەيانەوێت لەگەل قاسمدا بگەنە رىککەوتنامەيەک و بگەپنەوہ دۆخى ھاريکاريى کوردو عەرەب (لە پيئناو پاراستنى سەريەخۆيى ولاتەگەماندا).

۳- ماوہيەکە ئەمە يەکەم ئاماژەيە بۆ کيشەى کورد لە پۆژنامە سۆفيتيەکاندا و ھەرچەند ئەو ئاماژە کردنە لە سەرچاوہيەکى دەرەکى وەرگيراوہ، بەلام بلۆککردنەوہى لە ((پراشدا))دا بى ھيچ جۆرە پەخنەيەک ئەگەرى ئەوہ دروست دەکات کە دەبيت ئەو سەرچاوہيە (واتا پۆژنامەى ((الهدف)) - ک. م.) زۆر لە سياسەتى سۆفيتيەوہ نزىک بييت تا بەو جۆرە بە فەرمى پشستگيريى لى بکريت. ئيتمە شتيكى ئەوتو دەريارەى ئەو پۆژنامەيە نازانين کە دەقى وتارەکەى تيدا پەخش بووہ تا خەملى ئەوہ لى بدەين کە لەوانەيە ھەموو کارەکە پلانتيكى پيکخراو بييت بۆ دەرپرپنى مەبەستە (شاردراوہکان - ک. م.) بەم جۆرە.

۴- ويئەى ئەم نامەيە دەنيترم بۆ بالويژخانەکانمان لە بەغداو بيروت و ديمەشق و ئەنقەرە و تاران و قاھيرە⁽⁶⁶⁾،^(۶۰)

بەو جۆرە کورتبينى عەبدولکەریم قاسم و دەستەو دايەرەکەى، ھەرۆھە تەلەکەبازيى شۆفيتيىيە عەرەبەکان، کارىکى ئەوتويان کرد پرسى کورد ببيتە يەکىک لە بارە ھەرە قورسەکانى سەرشانى پۆژمەکەى لەدوا قوناغى تەمەنيداو بارزانى واتەنى: عەبدولکەریم قاسم ئاسکيک بوو کورد ماندووى کردو بە داخەوہ بەعس پاوى کرد.

(66) N.A., F.O., 371/163988, Kurdish question in the Middle -East, 1962, Confidential, No. 10213/15/11, British Embassy, Moscow, November 15, 1961, To: Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

(*) ((بئقەرە: پاشکوى ژمارە (۳). ع. زەنگەنە)).

سهره‌نای حوکمی به‌عس

له‌بهر رۆشنایی به‌لگه‌نامه نه‌پنیه‌کانی حوکمه‌تی به‌ریتانیا

دوای نه‌وه‌ی کار له‌کار تراز، پۆزی هه‌شتی شوباتی سالی ۱۹۶۳ کۆدیتای لقی عیراقی ((پارتی به‌عسی عه‌ره‌بیی ئیشتراکیی)) سه‌ری گرت، دیپلۆماسیه به‌ریتانییه‌کان له‌هر چوار لاره‌و ئان به‌ئان که‌وتنه‌ دووی هه‌واله‌کانی نه‌و رووداوه‌و ته‌ته‌له‌ کردن و لیکدانه‌وه‌یان، به‌و جۆره هه‌زاره‌ها له‌ نامو و پاپۆرت و یادداشت و بروسکه‌کانیان بوونه‌ گه‌نجینه‌یه‌کی که‌م وینه‌ بۆ لیکدانه‌وه‌و تیگه‌یشتنی هه‌موو لایه‌نه نه‌پنی و شاردراره‌و هه‌شتی شوبات، وا له‌م به‌شه‌دا چه‌ند نمونه‌یه‌کی نه‌و پاستیه ده‌خه‌ینه به‌رچاو.

یه‌کێک له به‌لگه‌نامه‌کانی ناو فایلی ژماره ۱۷۰۴۳۴/۳۷۱ ی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران به‌م شیوازه‌ی لای خواره‌وه باسی که‌وتنی دراماتیکی عه‌بدولکه‌ریم قاسمان بۆ ده‌کات: ((نه‌پنی))

ژماره ۱۰۱۲۴/۵۶/۶۳

۱۵، کورته‌یه‌ک.

قاسم به‌شیوازیکی سه‌رنج پاکیش و کتوپر که‌وت. له سوپا به‌ولاره قاسم هیچ هه‌یزکی پێکخراوی ولاته‌که‌ی له‌پشت نه‌بوو، هه‌ولی ده‌دا هاوسه‌نگی ته‌رازووی هه‌یزی نیوان کۆمونیست و نه‌ته‌وه‌په‌رسته‌کان رابگریت و پتر له هه‌رشت پشته به‌ یاساوه تایبه‌تیه‌کانی خۆی ده‌به‌ست. به‌لام وه‌ک ده‌رکه‌وت، سوپا له سیاسه‌ت دووره په‌ریز نه‌بوو⁽⁶⁷⁾، نه‌وانه‌یش که له دژی وه‌ستان بریتی بوون له نه‌ته‌وه‌په‌رستان، به به‌عسییه‌کانیشه‌وه، بۆیه‌کا که‌س نه‌بوو قاسم پشته پێ به‌ستیت (په‌ره‌گرافی یه‌که‌م و دووه‌م).

تاوه‌کو ئیسته به ته‌واوه‌تی ناوی پیلانگیره‌کان نه‌زانراوه، به‌لام وا دیاره بنکه‌ی سه‌ره‌کیی بزوتنه‌وه‌که‌یان حه‌بانیه‌یه، وێرای شانه‌یه‌کیان له نه‌بوغریب.

(67) له ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا وا هاتوه: ((out the army proved to be not above politics))

که نه‌وه‌یش له ده‌قی نه‌و رسته‌یه‌ی عه‌بدولکه‌ریم قاسم وه‌رگه‌راوه که تا کۆچی دوایی کردبووه بنیشته خۆشه‌ی ژیر دانی - ((الجيش فوق الميول والاتجاهات)).

یەكەم ئامانجى پىلانگىڭپەرەكان گرتنى ئىزگە بوو، ھەمان كات ھىرشىشيان كرده سەر ئو فېرۇكانەى لە سەريازگەى (مەسكەر) پەشىد بوون، يەكەم ھىرشى فېرۇكەيش بۇ سەر وەزارەتى بەرگىرى لە و كاتەو دەستى پىن كەرد كە ئىزگە كەوتە دەست پىلانگىڭپەرەكان.

ناشزانرەت پىلانگىڭپەرەكان بۆچ لە سەرەتاو ھىرشىيان نەبردە سەر مالەكەى قاسم، دوور نىيە نەيانووستىبەت ھىزەكانى سوپا ھەست بە ھىچ بكن بەر لە گرتنى ئىزگە و ھىرشە ئاسمانىيەكانى سەر بارەگای وەزارەتى بەرگىرى (پەرەگرافى سىنەم).

خودى وەزارەتى بەرگىرى ئى دەرىكەيت ئىتر ھىچ كام لە چەكدارەكانى مىرى بەرھەلىستى پىلانگىڭپەرەكانيان نەكرد، چەند خۇنىشاندانىكى پەرشو بلاویش پىنكخرا⁽⁶⁸⁾. بەو جۆرە شەوى ھەشت لە سەر تۆرى شوپات دەست بەسەر وەزارەتى بەرگىرىدا گىرا (پەرەگرافى چوارەم).

وا پىن دەچىت قاسم بەرەبەيانى دووھم پۆژ لەناو بارەگای وەزارەتى بەرگىرىدا دەستگىر كرابەت و سەعات يەك و نىوى دواى نىوہ پۆژ كۆڭرابەت (پەرەگرافى پىنجەم). گەلەك باسى ئەو دەكرەت گوايە قاسم بە زەحمەت (يا بە عونف - ك. م.) لاىرابەت، لە پاستىدا بەرھەلىستى و خوينرەشتىنىكى كەم قەوماون، ھەرچەندە دوور نىيە قاسم زۆر ھەولى دابەت بە سەرپەرشتى كۆمۇنىستەكان خۇنىشاندانى جەماوهرى ساز بكەت. كۆمۇنىستەكان دەتوانن پۆژىك لە پۆژان بەو جۆرە كەشە بنىنەو، ئەمەيش خۇى لە خۇيدا يەكەك بوو لە پرنسىپە سەرەككىيەكانى سىياسەتى قاسم (پەرەگرافى شەشەم).

قاسم پىاويكى خوينرەژ نەبوو، بەلام تەموحو لەخۇبايى و خۇپەرست (ئەنانى) و گوومانكەر (شكاك) بوو. پەرەنگبى ھىچ جۆرە پەرەگىكى شىتى لەو پىاوەدا نەبوو،

(68) چەپەرەوانى كازمىيە بەشى ھەرە زۆرى ئو خۇپىشاندانانەيان دۆى كودىتاي ھەشتى شوپات ساز كەرد، شايانى باسە ئەوساكە تاھىر شەھباز حەيدەرى، كە لە بنەمالەى حەيدەرىيەكانى ھەولتەرە، قايمقامى كازم بوو، ھەر ئو پۆژە بەند كرا، بەلام لىواى بۇلىس ئەحمەد ئەمىنى ھاوپىتى نىزىكى، كە دەستپىشتوو بوو، فرىاي كەوت.

بەلام دەستەووسان بوو لە بەرەنگاریبوونەوهی ئەو کێشەکانی تەنگیان پێ
هەڵدەچنی، سەرباری ئەوەیش پۆڤ بە پۆڤ قیرسیچمەتر دەبوو. پاستیکە قاسم
خۆی لە خۆیدا بە هیچ جۆر کەسایەتییەک نەبوو بایەختکی ئەوتۆی هەبووییت،
بەلام شێوازی سەرەلەدان و لەناو چوونی نمونەیهکی ترسناکە (بەرەگرافی
خەوتەم)⁽⁶⁹⁾.

بەلگەنامەی یەكەمی ناو هەمان فایل بریتییە لە نامەیهکی نەپتیی د. ك.
هاسكێلی⁽⁷⁰⁾ یاریدەری بالۆیزی بەریتانی لە بەغدا کە ئاردوویە بۆ بەشی پۆڤهلاتی
وەزارەتی هەندەرانێ حوکمەتی بەریتانی لە لەندەن، تێیدا باسی دەرچوونی یەكەم
پۆڤنامەی پۆڤی نوێ بەناوی (الجماهیر) هەو و یەكەم دیدەنێ پەيامنێری ئەو
پۆڤنامەیه لەگەڵ حامیدی برای عەبدولکەریم قاسم و ژمارەیهک وەزیرو بەرپرسیاری
پۆڤی پێشوو دا دەکات کە لە (الجماهیر) دا بلۆ کراوەتەو، ئەمە ی لای
خوارەویش دەقی وەرگێڕانەکەیهتی:

((نەپتیی،

بالۆیزخانە ی بەریتانی،

بەغدا،

ژمارە ٦٣/١/١٠١٢٨،

پۆڤی ١٩ شوبات، ١٩٦٢.

خۆشەویستم گودچایلد.

(69) N.A., F.O., 371/170434, Confidential, No. 10124/56/63, 15, Summary.

(70) دۆنالد کیت هاسکێل (* (Donald Keith Haskell): دیپلۆماسییەکی وریاو چالاک بوو، نۆی
مایسی سالی ١٩٢٩ لە دایک بوو، دەرچووی (قوتابخانە ی زمانەوانیی پلۆتسمۆث) و زانکۆی کامبریج
بوو، لە سالی ١٩٦١ وە بوو کارمەندی وەزارەتی هەندەرانێ بەریتانی و بەرپز لەم شوێنانە کاری
دیپلۆماسیی کردوو - بارەگای وەزارەت لە لەندەن و لوبنان و عێراق و لیبیا و کۆمۆنۆلیت و سانتیاگو
یابان. بپوانە:

((Who's Who 1980. An Annual Biographical Dictionary)), London, 1980, P.1126.

(*) ((پەراوێزی ژمارە (٧) یش هەرباسی ئەم زاتە ی کردوو - ع.زەنگەن)).

۱- ژماره یك له یاریده رو وه زیرانی قاسم، كه ئیسته كه بهندن و چاوه پوانی لهگایکردن، له م پۆژانه دا دیده نیی پۆژنامه وانیمان له گه لدا ساز کرا. (الجمهیر) كه به كم پۆژنامه ی عه ره بییه له دواى شوپشه وه (له عراق- ك. م.) ده رده چیت، له ژماره ی پۆژی چوارده ی شوباتیدا پایگه یاند كه هه والئیریکى دیده نیی له گه ل حامید قاسم و لیوا (ئه حمده سالح- ك. م) ئه له به دى و هاشم جهواد و ئیسماعیل عارف و ته له عت شیبانیدا کردوه. (71)*.

۲- (میر)⁽⁷²⁾ حامید قاسم به درۆژی باسی ده سكه وته حه رامه كانی كرد كه گوتی ئه مانه ن: پتر له سه د هه زار دیناری عیراقیی كاش و خانویه ك كه بیست هه زار دیناری عیراقی ده هینیت و سئ ئوتومبیل. هه رچی ئه له به دى و سئ وه زیره كه شه له ناو خۆیاندای پێشپه رکییان بوو له تاوانبار کردنی قاسمدا له سه ر ئه وه ی (له ئامانجه سه ره کییه كانی شوپشی چوارده ی گه لایژ لای دا) و

(71) ئه حمده سالح ئه له به دى حاکمی عه سکه ریی گشتی و هاشم جهواد وه زیری هه نده ران و ئیسماعیل عارف وه زیری په ره رده و ته له عت شیبانی وه زیری پلاندانان بوو.
(*) ((هاشم جهواد: له ۷ ی شوباتی ۱۹۵۹ تا ۸ ی شوباتی ۱۹۶۲ وه زیری خارجه یه بووه.
ئیسماعیل ئیبراهیم العارف: له ۳ ی ئایاری ۱۹۶۰ تا ۸ ی شوباتی ۱۹۶۲ وه زیری (العارف) بوو، له هه مان کاتدا جێگری وه زیری (الارشاد) بوو.
د. طلحه علی محمد الشیبانی: له ۷ ی شوباتی ۱۹۵۹ تا ۸ ی شوباتی ۱۹۶۲ وه زیری پلاندانان (التخطيط) بوو.

ئو زانیارییه ئی سه ره وه م له کتیبی (تاریخ الوزارات العراقية فی العهد الجمهوري، ۱۹۵۸ - ۱۹۶۸، الجزء الخامس، ۱۹۶۱ - ۸ شوبات ۱۹۶۲) ده ره ئناره، ئه وه ی شایه نی باسه کتیبه كه له ئاماده کردنی هه ریه ك له (د. نوری العانی و آ. د. علاه الحری و د. محمد الدلیمی و د. جهاد مجید و د. أحمد الدلیمی والسید کامل جهواد) بووه. له سالی ۲۰۰۲ دا له به غدا بلاوکراوه ته وه - ع. زه نگه نه))

(72) له ده قی به لگه نامه که دا واهاتوه: "Prince" Hamid Qasim، ئاچه زانی عه بدولکه ریم قاسم به راست و چه پدا په رپاگه نده ی ئه وه یان بێ حامید، كه برای عه بدولکه ریم قاسمه ده کرد، گوايه ئه وه له ی قوستانه وه و ندر زه نگین بووه، هه رچه نده خوا هه لناگرت شتی وا له ئارادا نه بوو، به ر له شوپشی چوارده ی گه لایژ حامید قاسم بازگانی دانه وتله بوو، دواى شوپشیش هیه پۆستیکى وه رنه گرت، نه حامیدو نه مال و مندالی، به هیه جۆر خۆیان ده رنه ده خست.

(وهزيره كان و گهلی) له نازادی بیهش کردبوو. ئیسماعیل عارف پریگه یاند ئه و چۆن بێ ئه نجام ههولی داوه قهناعت به قاسم بکات سه ره به ستنی بداته وه زاره تی په روه رده بۆ چاره سه رکردنی مانگرتنه کانی قوتابییان⁽⁷³⁾. هه رچی ته له عت شیبانیشه ئۆبالی (خۆشکردنی ناگری دووبه ره کیی) خسته ئه سترگی کۆمونیسته کانی عیراق، ئه وهی هانی (مه یله دیکتا تۆرییه کانی) قاسمی دا.

۳- ده ره باره ی سیاسه تی ده ره وهی قاسم، هاشم جه واد گوتی: ئه و له و به وایه دایه که ئه و سیاسه ته (خزمه تی پیلانه کانی ئیمپریالیزمی ئه نگلۆ- ئه مه ریکایی له ناوچه که دا ده کرد). هه رچۆن بێت جه واد ئه م تۆمه ته، که جیگه ی به وایه نییه، له و دیده نییه دا که پۆژنامه نووسه به ریتانییه کان له گه لیدا سازیان کرد دووپاتی نه کردوه وه، به لām به و پۆژنامه نووسانه ی گوت که ئه و (پۆلی هیوهر کردنه وهی له نێوان قاسم و جیهانی ده ره وه دا ده بینن)⁽⁷⁴⁾، به وێنه قاسم کێشه ی کۆیتی وه ها دا پشت که بیکاته بیانوو بۆ کشانه وه له کۆبوونه وه کانی جامیعه ی عه ره بیی تا به و جۆره خۆی قوتار بکات له تاوانی ئیسرا ئیل له بواری گۆپنی پێره وی رووباری ئوردو ندا.

۴- ژماره یه ک په یامنیتری بیانی ش دیده نییان له گه ل ئه و گیرا وانه دا کردو به شیک له دیده نییه که یان له سه ر لاپه ره کانی پۆژنامه له نده نییه کاندایا بۆ لۆکرایه وه⁽⁷⁵⁾. به پێی قسه ی بینه ران هاشم جه واد له هه ر پێنجیان وریاو خوینده وارتی بوو، هه رچی ئیسماعیل عارف و ته له عت شیبانیشه خراپ نه بوون، به لām ئه حمه د سālح عه بدی له شیوازی قسه کردنی دا وازی نه بوو، له وهی ده کرد رووخابی ت، هه رچی حامید قاسمی شه له خۆی پیرتر دیار بوو، به کجار پیسی ش بوو، به هه ر لایه کیشدا ده یروانیی هه ستت ده کرد تۆقیوه. هه مو ئه مانه له و وێنانه وه

(73) به عسییه کان له رێگه ی زنجیره یه ک مانگرتنی قوتابیانی فێرگه و کۆلیجه کانی به غدا وه رێگه یان بۆ به ریا بوونی کۆدی تایی هه شتی شو بات خۆش کرد.

(74) له ده قی به لگه نامه که دا وا ها توه:

((He described himself as a "shock-absorber" between Qasim and the outside world)).

(75) له شوینی خۆیدا ئاماژه یان بۆ ده که یین.

بیار بوون که له پۆژنامهی (الجمامیر) دا بلۆکرا بونوه، بهندهکان بيجامه و
سداشەيان له بەردا بوو، ئەحمەد سالح عەبدی له هەموویان دا پوخاوتر بوو، بەلام
پۆژنامه که هیچ وێنە یەکی حامید قاسمی چاپ نەکردبوو.

۵- ئەو ماوه بزانی نایا ئەم هەموو پارانەو یە دادی ئەو دەدەن ملیان له
پەتی سیداره رزگار بێت. پاپۆرتەکان وا پادەگە یەنن بریاری خنکاندن عەبدی
دەرچووییەت، بەلام وا پێ دەچێت جێبەجێ کردنی ئەو بریاره دواخرا بێت بۆ کاتیکی
نادیار، لەوانە یە پۆژمی نوێش نیازی بێت دادگا یکردنێکی شاتۆگەرییانە بۆ ئەمانە
پێک بخات که مایە بەزەیین، چونکە لەوانە یە بەو جۆره پەنگدانەو ی خراپی
کوشتنە پەلەکە ی قاسم و ئەوانی دیکە له پۆژانی یەکەمی شۆڕشدا کەم بکاتەو.

د.سۆزتان

ئیمزا

د. ک. هاسکینل⁽⁷⁶⁾.

لەپەرە ی دواتری هەمان فایل بۆ وتاریکی پۆژنامه ی ((گاردیان)) ی بەریتانی
تەرخان کراوه که (کلەر هۆلینگوورث) به ناوونیشانی ((شۆڕشی چینی ناوەندی
عیراقی)) وە نووسیویە⁽⁷⁷⁾.

بەلگەنامە یەکی دیکە ی ناو ئەم فایلە بریتییە له نامە یەکی دوورو درێژی
(مۆنرۆ) ی کارمەندی بالۆیژخانە ی بەریتانی له بەغدا که پۆژی بیست و شەشی
شوباتی سالی ۱۹۶۳ ناردوویە بۆ بەشی پۆژەلاتی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی
له لەندەن، تییدا به هەندێک پلارو توانجەو تیشک دەخاتە سەر گەلێک لایەنی
نەزانراوی پەيوەندیی نێوان پۆژمی نوێی عیراق و شیوعییەکان و یەکیەتی سۆفیەت،
که ئەمە ی لای خواوەو دەقی وەرگێراوە کە یەتی:

(76) N.A., F.O., 371/170434, Confidential, From: D.K. Haskell, British Embassy, Baghdad, No. 10128/1/63, February 19, 1963 To: Goodchild, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1

(77) Ibid, Clare Hollingsworth, Iraq's middle- class revolution, -((The Guardian)), 27 February, 1963.

((نهيئي،))

له پ. ده بليوو مؤنرؤوه،

بالويزخانهى به ريتانى،

به غذا،

۲۶ى شوياتى ۱۹۶۲،

ژماره ۶۳/۹/۱۰۱۱۳،

بؤ: د. ل. ن. گودچايلد،

به شى پؤژهه لات،

وه زاره تى هه نده ران،

له نده ن

خؤشه ويستم گودچايلد

۱- سر له به يانيى پؤژى شؤپش، واتا هه شتى شويات، هه روه ها ئتواره كه يشى، كؤمؤنيسته كان له ريگه ي به ياننامه وه داوايان له ئەندامانى حيزبه كه يان كرد چەك بؤ به رگريى له پؤژمى قاسم هه لېگرن. غه وغا بؤ ماوه يه ك به شه قامه كاندا سووپانه وه و دواى قه ده غه كردنى هاتوچؤ سوپاو هه ره س قه ومى به ته واوه تى ده ستيان به سر وه زه كه كدا گرت. له ئەنجامى ئەمه دا، هه لېه ت وئپاي دووبه ره كيى دووو درؤژى نيوان پارتى به عسو كؤمؤنيسته كان، پؤژمى نوئ پهنائى برؤوته به ر زنجيره يه ك كارى هه مه جؤر بؤ له ناو بردنى كؤمؤنيزمى پؤكخراو له عيراقدا.

۲- هه رچؤن بئت به عسييه كان، له پاگه ياننده كانياندا بؤ پاى گشتى، هه ول ده دهن هئليك بكؤشن له نيوان هه لوئىستاندا به رانبه ر كؤمؤنيزم به گشتى و كه ليئبوورده دهن له كه لى و نه وانى ئيديعائى كؤمؤنيستى ده كه ن و به توندى دژى شؤپش وه ستان و چه كيان له روويدا هه لگرت. له يه كيئك له و كؤنفرانسه پؤژنامه وانبيه زؤرانه ي له سه ره تاي شؤپشه وه ساز ده كرؤن نه وه پاگه يه نرا كه له وانى به ته نها هه شت كه س به په سمى هه لواسرابن، له نيوه ي نه و ژماره يه ش كه متر كوژرابن و نه وانى ديكه ش گيراون. زؤر له وه ده كات نه مه پاست بئت، به لام

بەپىتى قەسەيەكى بەربىلگە سەرجمى پەھبەرە گەورەكانى كۆمۇنىست گىراون و پەنجاشيان بەبى دەنگ ھەلۋاسراون.

۳- نە ھۆكەمەت و نە پۇڭنامەكان پۇڭتارىكى توندپەويان دۇ بە كۆمۇنىستەكان پەپەرە نە كەردىو، ئەگەر توندپەوي رووشى دابىت ئەو پەنگدانەوھى ئەو ھىرشانەيە كە لەولاتى ئەودىو شورداي پۇللاينەو⁽⁷⁸⁾ دەيكەنە سەريان. بە وئە (الجمامىر)ى يەكەم پۇڭنامەى فەرمىي شۇرپش، كە ئاشكرايش گوتەبىئى ھۆكەمەت، دەلئىت: كۆمۇنىستەكان و دىلشۇزانى پۇڭمى قاسم دەرەفتى لەباريان بۇ پەخساو سامانىكى رۇريان لەسەر ھىسبى كۆمەل بۇ خۇيان پىكەو نا. ئەمە بىگومان وايە. ھەرچى دەريارەى ھىرشى دوزمانەى ئىزگەى يەكەتى سۇفەتە ھەمان پۇڭنامە دەلئىت: بىگومان ئەو دەپتە ھۇى تىكەنى پەيوەندى لەگەل ولاتە سۇشاليزمەكاندا، ئەنجامى ئەو ھىش يەخەى خۇيان دەگرتەو. (الجمامىر) لەم بارەيەو پەرسىار دەكات و دەلئىت: ئايا ئەو ھىرشە بۇ پاراستنى دەستەيەكى دىموكراتىخوازو نىشتەمانپەرەو؟. (بۇ خۇشى وەلام دەداتەو- ك. م.) دەلئىت: كۆمۇنىستەكانى عىراق ھەرگىز نە دىموكراتىخوازو نە نىشتەمانپەرەو بوون، تايەت ئەوانەيان كە لولايان كرد چەك لەرووى ئەو شۇرشەدا ھەلگىرپت كە دىكتاتورىيەتى رووخاند. ئىزگەكانى ولاتە سۇشاليزمىيەكان، غەيرەز ئەوھى زيان بە خۇيان دەگەيەنن، ھىچيان پى ئاكەرت، بىگومان ئەگەر بىت ئەو ھىرشانە ئەو سىتېنرەن ئەوساكە دەبنە ھۇى تىكچوونى پەيوەندى عىراق بە گەلانى ولاتە سۇشاليزمەكانەو.

۴- پۇڭنامەى (الفجر الجديد) ھىش لە سەروتارىكى خۇيدا بە ناوونىشانى (دۇكانى رادىو مۇسكۇو پۇڭنامە شىوعىيەكان) ھەو دەلئىت: شۇپشى (ھەشتى شوبات- ك. م.) بۇ ئەو ھەلگىرسا تاوھكو عىراق بگىرپتەو ناو پىزى عەرەبو بە يەكجارەكى لە خرابەكارى كۆمۇنىزم و بەدەپى گىرەشىۋىنەكان رىزگارى بكات.

(78) شورداي پۇللاين (Iron Curtain) (السور الحديدى): زاروئىك بوو بە ولاتە سۇشاليزمەكان دەگوترا، تايەت لە دوا قۇناغى فەرمانپەرەواى ستالىندا، وىنستەن چەرچلى سەرەك وەزىرانى بەرىتانىا يەكەم كەس بوو سالى ۱۹۴۶ ئەو زاراوہيەى بەكار ھىنا، ئەو ھىش بە سەرەتاي دەست پى كردنى جەنگى سارد (الحرب الباردة) لە نىوان بەرەى سۇشاليزم و بەرەى سەرمایەدارىدا دەژمىردىت.

کۆمۆنیستەکان سەنگەری شەپکی دۆپایان بۆ خۆیان ھەلبژاردووە، عێراق ئیستا لە جیهان مەعزول نییە و حوکمەتە کەشی ھەول دەدات شۆرش لە گێڕەشیوتنەرەن بپارێژێت. ئەم حوکمەتە ئیستا بۆ پزگارکردنی عێراق لە خۆینپێژەرانی بەعس و لە چەتە پیاوکۆژ و لات فرۆشەکان دروست بوو.

گەلیک سەرۆتاری دیکە لە و بابەتە بلۆ کراوەتەو، وێپای پڕۆتییستی توندوتیژ دژی ئیزگی (پەیکێ ئێران) چونکە ھەول دەدات کورد ھان بدات. وەزیری دەولەت حازم جەوادیش، کە ئیستا گوتەبیژی حوکمەتە، لە دوا کۆنفرانسی پۆژنامەوانیی خۆیدا زۆر بە پەقی دژی کۆمۆنیزم دواو بەشیک لە شریتیکی قاسمی بۆ ئامادەبووان ئا دا کە لە وەزارەتی بەرگری تۆماری کردبوو، قاسم لەو شریتەدا دلوا لە جەماوەر دەکات (دژی شۆرش - ک. م.) پاپەپن، ھەروەھا نمونە ی ئەر بەیاننامەنی بە سەریاندا دا بەش کرد، کە حیزبی شیوعیی پۆژی ھەشتی شوبات بلۆی کردبوو و تییدا ھانی خەلک دەدات بۆ بەرگری چەکدارانە.

۵- گەلیک دیاردە ئاماژە بۆ ئەو دەکەن کە تەلەفزیۆنی بەغدا ئیستا ھێج فلیمیک نیشان نادات پەیوەندی بە کۆمۆنیزمەو ھەبێت، گشت کۆمۆنیستە ناسراوەکانی دەزگاکانی میری، تاییەت ئەوانەیان کە سەر بە وەزارەتی ئێرشاو ئاژانسی ھەوالەکانن، یا بە یەکجاری یا بۆ چەند سالیکی دیاری کراو دەستیان لە کار کێشراوەتەو.

لە رینگە دیەنییە زۆرەکانمانەو، لەگەڵ کاریبەدەستانی حوکمەتی نویدا، لەو گەیشتوین کە چاوبە گشت پێککەوتننامە کۆنەکانی (عێراق - ک. م.) لەگەڵ ولاتە سۆشیالیستەکاندا دەگێردرێتەو، واش پێدەچێت لەگەڵ ئەویشدا پێککەوتننامە کۆنەکان وەک خۆیان بھێننەو، بەلام دەرگە قۆنتەراتی پڕۆژە نوێکان بۆ ھەمووان کراوە دەبێت. گەلیک شت دەریارە ئالوگۆپەکانی بەسەرھاتی خۆیندکارە ئەفریقایەکان لە بەلغاریا پاگەیندراو، بەلام ھەمان کات رینگە دراوئە بالۆیزخانە بەلغاریا (لە بەغدا - ک. م.) کە ئەویش روونکردنەوێ خۆی دەریارە ئەو بابەتە پابگەینێت.

بیست و سی شوبات، کە پۆژی یادی دامەزراندنی سوپای رووسییە، تەنھا سێ کەسی سیفیل (لە عێراقییەکان - ک. م.) و دە دوازدە ئەفسەری سوپا ھاتبوون، جاران بە لێشاو کۆمۆنیست و تەنانت خەلکی لاوەکیش ئەو یادەیان دەکردەو.

نه شاری به غدا دهنگوباویکی زږد هه یه ده‌رباره‌ی نه‌وه‌ی دوو سه‌د ته‌کنیکیه‌کی ولاته سۆشیالیزمه‌کان ده‌گه‌پښه‌وه ولاته‌کانی خۆیان، به‌لام تاوه‌کو نیستا که‌س به ته‌لوته‌ی نازانیت نه‌وه پاسته یا راست نییه. زږد نییه وه‌زیری هه‌نده‌رانی عراق به جینگری بالۆیزی ولاته یه‌گگرتوه‌کانی نه‌مه‌ریکای گوتوه که سه‌دو په‌نجا ته‌کنیکي سۆفیتی مانگی حه‌فتا هه‌زار دیناری عراقی له‌سه‌ر حوکمه‌ت ده‌که‌ون، نه‌وه‌یش باریکی قورسه به‌سه‌ر ولاته‌وه که به‌رگی ناگریت. هه‌مان کات ده‌نگوباویکی دیکه بلّوه، گوايه ده‌بوو چوار سه‌د ته‌کنیکي سۆفیه‌تی تر له‌م پږژنه‌دا بگه‌نه عراق، به‌لام دواي به‌ریابوونی شوپش نه‌و بریاره ئیلفا کرا. به‌پتوه‌به‌ری ئوتیلّیکی به‌غدا، که زږد له‌نزیکه‌وه ده‌یناسم، به‌خۆمی گوت نه‌و بیستو پینچ ته‌کنیککاره سۆفیه‌تییه‌ی له‌ ئوتیلّیه‌کی نه‌و ده‌ژین له‌ پږژی شوپشه‌وه (واتا له‌هه‌شتی شوباته‌وه-ک. م.) تا بیستی شوبات، نه‌و پږژه‌ی که یه‌کترمان دی، نه‌چوونه‌ته سه‌ر کار.

دوا هه‌والیشم⁽⁷⁹⁾ ده‌رباره‌ی دیدهنی نه‌م دواپانه‌ی بالۆیزی رووسه له‌گه‌ل وه‌زیری نوێ هه‌نده‌رانی عراق، له‌و کاته‌دا بالۆیزی ئیتالی و چهند که‌ستیکی دیکه له‌ ئووری پیشوازی، که به‌رانبه‌ر ئووری وه‌زیره، چاوه‌پوانی تۆره‌ی خۆیان بوون گوئیان لّا بووه بالۆیز چۆن به‌تووپه‌یی به‌سه‌ر وه‌زیری نویدا ده‌قیژنیت و چۆن له‌ قیژه‌ قیژ نه‌که‌وتوه تا نه‌و کاته‌ی ده‌ستکراوه به‌ وه‌رگێرانی قسه‌کانی (له‌ رووسییه‌وه بۆ عه‌ره‌بی-ک. م.)، دواپیش بالۆیزی رووسی که له‌ ئووری وه‌زیر هاتوه‌ته ده‌ره‌وه هه‌لچوون و تووپه‌یی و روو گرێیه‌کی زږدی پتوه دیار بووه.

٦- نه‌مانه هه‌ر هه‌موویان ئاماژه بۆ (وینه‌ی نوێی) عراق ده‌که‌ن، نه‌ی ئاخو کار به‌ره‌و کوێ ده‌پوات، نه‌وه‌یان شتیکی دیکه‌یه.

ئیمزا

ر. ده‌بلیو. مۆنرۆ⁽⁸⁰⁾.

(79) له‌ ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا وا هاتوه: ((Last but not least)) که ده‌قاو ده‌ق ((اخیراً ولبس أخراً))ی عه‌ره‌بی ده‌گرته‌وه.

(80) N.A., F.O., 371/170434, Confidential, R.W. Monro, British Embassy, Baghdad, No. 10113/9/63, February 26, 1963, To: D.L. N. Good child, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1

ناوهروکی به لگه نامه ی دواتری ناو هه مان فایل بۆی هه یه تیشک بخاته سه ر
سرووشتی ئه و پۆژانه ی میژووی عیراق. پۆژی حه وتی مارتی سالی ۱۹۶۲
بالۆیزخانه ی به ریتانی له به غدا به شفره ئه م بروسکه یه ی لای خواره وه ی ناردوه
بۆ به شی پۆژه لاتنی وه زاره تی هه نده ران له له نده ن:

((نهینتی،

له به غداوه،

بۆ وه زاره تی هه نده ران، له نده ن،

به شفره، له: سیڕ پۆجه ر ئه لینه وه،

ژماره ۲۴۷، ۷ی مارتی ۱۹۶۲.

۱- بیگومان ئه و پاپۆرتانه تان دیوه ده رباره ی ئه وه ی حوکه مه ت بپاری داوه
پۆژی هه شتی مارت خۆنیشاندانی پشتگیریی (پژیمی نوێ- ک. م.) له به غدا ساز
بکات. ئه م هه نگاوه له لایه ن گه لێک لایه نه وه به هه نگاوێکی هه له شه داده نرێت و
نۆر عیراقی بپاریان داوه کاتی خۆنیشاندانه که له مالّ ده رنه چن، چونکه ده ترسین
ناجه زانی (به عس- ک. م.) ئه م ده رفه ته بۆ نانه وه ی ئاژاوه بقۆزنه وه. وه ک هه موو
جار هاتوچۆی (ئوتومبیل) له به غدا قه ده غه ده کړیت.

۲- له ئیمشه وه وه ش هه موو ده زگا فه رمیکانی بالۆیزخانه که مان چۆل ده که یزو
ته نها ژماره یه کی که م پیاویان تیدا ده مێلینه وه، له کۆنسلخانه و مالی مولحه قی
فهرکه وانی له مه سه بح بنکه ی هه والئیری داده نئین. له به ر دوو هۆ په نا ده به یه نه به ر
ئه م کارانه، یه که میان بۆ ئیحتیاته و دووه میشیان بۆ ئاماده بوونه، نه با هێرش بکړیته
سه ر بالۆیزخانه که مان، به مالّ و مندالی دیپلوماسیه کانی خۆمانیشمان پراگه یاندوه له
مالّ ده رنه چن، هه مان پاسپارده ییش ده گه یه نینه به ریتانییه کانی بیکه ی ئیره⁽⁸¹⁾.

شایانی باسو سه رنجه دیپلوماسیه به ریتانییه کانی بالۆیزخانه ی به ریتانی له
عیراق نۆر زوو له سروشت و نیازی نادیموکراسییانه ی پژیمی به عس گه یشتوون،
بۆیه کا له پاپۆرت و نامه و بروسکه نه ئینییه کانیاندا ده ستیان له به کاره یانی زاراوه ی
(شۆرپش) هه لگرتوه کاتی که باسی رووداوه کانی هه شتی شوباتی سالی ۱۹۶۲

(81) Ibid, Confidential, No. 10124/56/63, 15, Summary.

عیراقیان کردووو ئیتر هر به کۆدیتا ناویان هیناوه و رووی پاسته قینه یان به وردی هه لسه نگاندووو، نه وهی توێژه ره به ئاسانی له و پاپۆرته پینچ لاپه ره ییه ی پۆژی دووی مارتی سالی ۱۹۶۳ی بالۆی زخانه ی به ریتانی له به غدا ههستی پی ده کات⁽⁸²⁾.

کاتی که به عس، له دواپۆزانی ژیا نی به که م پژی میدا، گلۆلی که و ته لیژی به گرمی که و ته باسی ((دیموکراسی)) و دانی گفتی سازکردنی هه لباردن و سه ره سستی حیزه موعاریزه کان ته شرینی به که می سالی ۱۹۶۳ پۆژنامه ی ((تایمس)) به م جۆره ی لای خواره وه باسی کردووو:

((به غدا گفتی هه لباردن ده دات،

ئازاد کردنی ۲۲۸ به ندکراو،

به غدا، سیی ته شرینی به که م.

سه ره ک وه زیرانی عیراق لیوا پوکن نه حمده حه سه ن به کر ئیمپۆ پایگه یاند هیواداره ولات بتوانیت به زووترین کات هه لباردنی گشتیی ساز بکات بۆ دامه زراندنی هوکمه تیکی دیموکراسی له گه ل پارتیی موعاریزه کاند:

له دیده نییه کدا جه نه رال به کر پایگه یاند ((ئیمه دیموکراسی په ره رین و نقد به توندی به واما ن به ژیا نی دیموکراسی هه یه. هیچ هوکمه تی که نییه بتوانیت له هوکمه د بمیتیت بی پشتیوانیی ته وای گه ل له ریگه ی هه لباردنه وه)).

به کر له سه ر قسه کانی پۆیشت و گوئی: پۆیسته پارتیی موعاریزه کان هان بدرین چونکه دواپۆژی هوکمه تی عیراق له گه ل گه ل دایه، دیاری کردنی پۆژی هه لباردنی له سه ر نه وه وه ستاوه که ی هوکمه ت ههستی کرد که بارودق خه که له باره بۆ نه جامدانی.

جه نه رال له سه ر قسه کانی پۆیشت و گوئی: هه لویستی عیراق له ئاستی کیشه نیوده وه لیه کاند پۆیسته هه لویستیکی بی لایه نانه بیّت - ((سیاسه تمان له بواری کیشه جیهانییه کاند له ناخی ویزدانمانه وه هه لده قولیت و لایه نگری که س ناکه ین)). گووتیشی: گشت ولاتیکی دواکه وتوو، به ر له هر شت، ده بیّت بیر له به رژه وه ندییه کانی خۆی بکاته وه.

(82) Ibid, The Situation in Iraq, 5PP., 2 March, 1963.

گفتوگو دەر باره ی یه کیه تی

سهره ک وه زیرانی عراق پایگه یان: یه کیه تی سوپایی له نیوان عراق و سووریا دا ههنگای یه که مه به ره و یه کیه تی به کی یه کجاره کی نیوانیان، هیواشی خواست نه و یه کیه تی به بال بکیشیت به سهر گشت نیشتمانی عه ره بدا. گووتیشی هیچ میژویه کی دیار ده ستنیشان نه کراوه بۆ پاگه یاندنی یه کیه تی فیدرالی، به لام ههردوک حوکمه تی عراق و سووریا له کیشه کانی نه م بوواره ده کۆلنه وه.

که (ناماده بان- ک. م.) له سهره ک وه زیرانیان پرسی ئایا عراق نیازی هه یه ده زگا کانی وه ک بانک و زه مان (ضمان) خو مالی بکات، له وه لامدا گووتی: هیشتا به ته واوه تی له و باب ته نه کۆلراوه ته وه.

(به کر) نه و پایه شی سه لماند، که که سایه تی و دهسته و دایه ره ی وه ک پارتی کۆمونیست هه ن که پشتی حوکمه تی نیسته ی عراق ناگرن، ((به لام له وه لامدا گووتی- ک. م.)) پۆژیک دیت کۆمونیسته کان له وه تی بگه ن که ئیمه له پیناو به رژه وه ندیی گه له که ماندا کار ده که یه ن، به ر له هه مووایش هه ژارانی گه ل، نه و ساکه نه وانیش دینه سه ر پۆ و پشتی شوپش ده گرن)).

هه رچی هه والی ئازاد کردنی دوو سه دو بیست و هه شت به نده که یشه نه وه، وه ک پۆژنامه ی ((العرب)) ده لیت، به پیتی فه رمانی حاکی سهر بازی گشتی عراق لیوا پوکن په شید موسلیح ئازاد کراون. دهسته ی یه که می ئازاد کراوه کان ژماره یان دوو سه د که س بوو که پۆژی بیستی ته شرینی یه که م به ردران- پۆیته ر))⁽⁸³⁾.

بیگومان دیارده یه کی ئاسایی و گشتیه نه گه ر دوا ی به رپابوونی شوپشی (ئه یلول) ی ۱۹۶۱ سه ر کردایه تی نه و شوپشه، له گۆشه نیگای په نده به ناوبانگه که ی عه ره ب خو یانه وه ((دوژمنی دوژمنم دۆستمه)) (عدو عدوی صدیقی)، په یوه ندیی به دوژمنانی پۆیمه که ی عه بدولکه ریم قاسمه وه کردبیت، یه کیکیش له و دوژمنانه ی عه بدولکه ریم قاسم ک. سه ر کردایه تی شوپشی ئه یلول به ر له رووخانی پۆیمه که ی په یوه ندیی نه یینیان پیوه ی کردووه سه ر کردایه تی لقی

(83) Ibid, Baghdad Promise of Election. 228 Prisoners Freed, -"The Times", 31 October, 1963, Iraq "needs a Democracy", Pledge by Premier, ((Yorkshire post)) 31 October, 1963.

عیراقی ((پارتی به عسسی عه ره بیهی سۆشیالیزمی)) بووه که بارزانییان له وه ناگادار کردووه نه وان پیلانی روو خاندنی پژیعیان داپشتوو و په یعیانیان داوه تی که ههنگاو به ههنگاو له هه موو کرداره کانی خۆیان له و بوواره دا ناگاداری بکه نه وه، ته نانه ت له ((سه عاتی سفری)) ش⁽⁸⁴⁾، واتا له و پۆژه یش که تییدا ده سته کار ده بن، به لام نه وه یان له سه رکردایه تی کورد شار دۆته وه و پۆژیکی دره نگریان له هه شتی شو بات پی پراگه یاندوون، دواتر گه لیک پۆزش و بیانووی به عسیانه یان بق هیناونه ته وه، نه وه یش بووه ته سه ره تای نه خشه گلاره که یان، که دوا ئامانجی به عه رب کردنی نه ته وه ی کورد بوو، وه ک له به شی داهاتووی ئه م باب ته دا رووی گه لیک لایه نی شار دراوه و بایه خداری له بهر رو شنایی ژماره یه ک له به لگه نامه نه یینییه کانی وه زاره تی هه تده رانی حوکه تی به ریتانیدا ده خه یه به رچاو.

(84) ((سه عاتی سفری)): زاراویکی سیاسی باوه، له بوواری کاری تقد گرنگو نه یینی، وه ک جهنگو کویتا، به کار ده هینریت، به واتای سه عاتی ده سته کار بوونه و ته نها ژماره یه کی په کجار که م له ره هیه رو سه رکرده کان به و سه عاته نادیاره ده زانن.

پرسی کورد و رۆژانی دهسهلاتی یه کهمی به عس

له بهر رۆشنایی به لگه نامه نهینیه کانی حوکمهتی به ریتانیادا

به عسییه کان سه ره تا خۆیان وا نیشان دا گوايه له گه ل کورد نیازیان خاوتنه و پزیمه که یان هه ول ده دات له سنووری عیراقد چاره سه ریکی دیموکراسییانه ی کیشه که یان بکه ن، نه وه ی دیپلوماسییه به ریتانییه کان، له پۆزی هه شتی شوباتی سالی ۱۹۶۳وه، به وردی که وتنه دووی هه واله کانی.

یه که م گه ره پیاوی کورد، که پۆزی هه شتی شوبات په یوه ندیی به سه رکردایه تی کودیتاکه وه کردوه فوناد عارف بووه، به ر له نیوه پۆی نه و پۆزه به پێ روو ده کاته بنکه ی سه رکردایه تی، له نزیک گوپه پانی حافز قازی توشی لۆرییه کی سه ربازی دیت و ده یوه ستینیت، دوا ی نه وه ی خۆی به شۆفیره که ی ده ناسینیت داوا ی ل ده کات بیگه یه نیته نه و بنکه یه، که هه ست به دوودلی شۆفیره که ده کات ده مانچه ی ل ده رده هینیت و ناچاری ده کات بیگه یه نیت⁽⁸⁵⁾. به لگه نامه نهینیه کانی وه زاره تی هه نده رانی به ریتانی به م جۆره ی لای خواره وه له و به شه ی فایل ی ژماره (۱۷۰۴۳۳/۳۷۱) ی خۆیاندا که ناوی ((کورد و پزیمی نو))⁽⁸⁶⁾، له زوبان ((هه والنیری ده نگوباسی پۆزه لات ی ناوه پاست)) وه، ئاماره یان بۆ نه م ده وه ی فوناد عارف کردوه:

((فوناد عارفی وه زیری ده ولت و نوینه ری کورد له حوکمه تی شۆپشدا پایگه یاند که هه یج جۆره جیاوازییه ک له نیوان شۆپش و کورددا نییه، ئیمه نه وه ی یه ک بنه ماله و یه ک ولاتین، هه موو شتیکیش به باشتین شیوازیکی له بار به پتوه ده چیت))⁽⁸⁷⁾. جه لال تاله بانی و سالح یوسفیش، یه که م دوو نوینه ری شۆپشن که ده گه نه به غدا، زوو زوو ناویان له به لگه نامه کانی ناو نه م فایل و گه لیک به لگه نامه ی دیکه ی ناو فایل کانی تری هه مان وه زاره تدا دووپات ده بیته وه. له به شی ((کورد و پزیمی نو)) ی هه مان فایلدا ده لیت:

(85) چهند جارێك دهقی ئەم قسەنامە لە خۆدی فوناد عارف خۆی بیستووه.

(86) Kurds and the new regime.

(87) N.A., F.O., 371/170433, Kurds and the new regime.

((جهلال تالەبانی و صالح یوسفی نوینەری کوردی ناوچهی سلیمانین که
که وتووێته باکووری عیراقه وه دوینن شهو به فێۆکه یهکی جهنگی، له رینگه
که رکۆکه وه، گه یشتنه به غدا. تالەبانی هەر دوینن له گەڵ سەرەك کۆمارو
(عه بدولسه لام - ك. م.) عارف و سەرەك وه زیران (ئەحمەد حەسەن - ك. م.) به كر
وه زیری به رگری صالح مه هدی عه ماشدا كۆبووه وه))⁽⁸⁸⁾.

دواى نهمه يه كسره ناوه روځى بروسكې دووهمى همان به ش هه لگړاوه، كه بریتیه له ناوه روځى هه والیکى نیزگى لهندهن، به ناوونیشانی ((مسته فا بارزانی شه پى پاگرت)) كه ساعات شش و نیوی نیواره ی دوو شه معی دوازده ی شوباتی ۱۹۶۲ به کاتی لهندهن، پایگه یاندووه، نهمه ی لای خواره وه دهقی وه رگړدراوه كه به نى:

(88) Ibid.

((تالەبانی رایگەیاندا کە لە بەغدا لەگەڵ بەرپرساندا دەستی بە وتووێژی سەرەتایی (تمهیدی) کردووە. دواى ئەوەش گوتی: مستەفا بارزانی پەهەری کورد هەر ئەوەندە هەوالی شۆپشی چواردەى پەمەزانی بیست وەک بەلگەى خوشەویستی بەرانبەر ناسیۆنالیزمى عەرەبى و بۆ دەربڕینی هەستىكى دلسۆزانه بەرانبەر برايه‌تى عەرەب و کورد و بۆ بەرپەست کردنى لە خۆرا پزاندنى خوێنى نازدارى عەرەب و کورد شەپى وەستاند.

تالەبانی هەمان کات گوتی: ((وتووێژى دیکە لەگەڵ بەرپرسانی حوکمەتى عیراقیدا دەکات و ئیمە لەگەڵ پەهەرانى شۆپشى عیراقین))⁽⁸⁹⁾.

(89) Ibid.

((پێویستی گەشتن بە پێککهوتن)) ناوێشیانی بروسکی سێیه می ئیزگی نەندەنە کە پاش تەنها دوو دەقیقە لە پەخشی بروسکی دووهم رایگەیانندووه، ئەمە ی لای خوارەویش دەقی وەرگێراوە کە یەتی:

((جەلال تالەبانی، کە نوێنەری ((پارتی دیموکراتی کوردستان)) وە سالح یوسفی کە نوێنەری یاخیبوونە کە ی کوردە نەتەو پەرستەکانن، دوینی شەو گەشتوونەتە بەغدا، گوتیان مستەفا بارزانی ته کیدی بۆ کردوون کە پێویستە لە گەڵ شوێشی عێراقیدا بگەن پێککهوتنە یەکی ئەوتو کە گەرانیی بەرزەو هندییه کانی هەردووک لا، چ عەرەب و چ کورد، بکات))⁽⁹⁰⁾.

لە هەمان فایلدا، دوا ی ئەم هەوالە گرنگانە، یە کسەر سێ وتاری بایە خداری دوو پۆژنامە نووسی پۆژناوایی هەلگیراون، یە کە میان وتاری پۆژنامە نووسی ئەمەریکایی بە ناویانگ ((دانا ئادەمس شمیدت)) ی خواوەنی کتیبی ((گەشتیک بە ناو ئازایاندا)) یە⁽⁹¹⁾ کە پۆژی حەفدە ی شوباتی سالی ۱۹۶۳ بە ناوێشیانی ((پەرەبەرە کوردەکان شاخەکان جێ دەهێلن بۆ کۆبوونەوێ ناستی لە بەغدا)) لە ستوونی چوارەمی لاپەرە ی یە کە م و ستوونی چوارەمی لاپەرە ی شەشەمی ((نیویۆرک تایمس)) دا بلۆی کردۆتەو⁽⁹²⁾

هەردووک وتارە کە ی دیکەش ((ریچارد بیستۆن)) لە پۆژنامە ی ((دەیلی تیلگراف)) دا بلۆی کردوونەتەو، ((کورد لە هەلوێستی هێزەو سازش دەکەن))

(90) لە دەقی بەلگەنامە کە دا واهاتوو:

((Mustafa Barzani had stressed to them: the need to reach an agreement with Iraqi Revolution which would guarantee the interests of both the Arabs and the Kurds)) (Ibid).

ئەو ی سەرئێرێ پادە کێشێت بارزانی لەو جۆرە راگەیاندا نەیدا هەمیشە ناوی عەرەبی پێش ناوی کورد دەخست.

(91) Dana Adams Schmidt, Journey Among Brave Men, Boston, Little Brown, 1964, 289 PP.

شایانی باسە هەر زوو مامۆستا جەرگیس فەتحوللا ئەم کتیبە ی وەرگێراپە سەر زوبانی عەرەبی و بلۆی کردەو.

* ((هێشتا مامۆستا جەرگیس فەتحوللا لە ژاندا مابوو، کە دەزگای (ئاراس) لە هەولێر ئەو کتیبە و چەند کتیبەکی دیکە ی لە سەر پرسی کورد دووبارە بۆ چاپ کردەو. ع. زەنگەنە)).

(92) Dana Adams Schmidt, Kurd Chiefs Leaving Mountains For Peace Meetings in Baghdad, -((New York Times)), February 17, 1963.

((الكرد يسامون من موقع القوة)) ناوونیشانی وتاری یه که میانه که پۆژی بیست و یه کی شوبات بلۆی کردۆته وه⁽⁹³⁾ و ((کورد هیوادان به م زووانه بگه نه پێککه وتننامه ی ئۆتۆنۆمی)) ش ناوونیشانی وتاری دووه میانه که پاش شهش پۆژ له هه مان پۆژنامه دا بلۆی کردۆته وه⁽⁹⁴⁾.

ئهمه ی لای خواره ویش دهقی وه رگێدرای هه والێکی دیکه ی ئهم بوواره یه که له فایلێ ژماره (۱۷۰۴۴۷/۲۷۱) ی وه زاره تی هه نده رانی حوکمه تی به ریتانیدا هه لگیراوه :
(نهیانی، عیراق)

وتووێژ له گه ل کوردا.

به پێی ئه وه والانه ی که ئه مه ریکاییه کان له بروسکه کانی خۆیاندان پایانگه ندوون، تاهیر یه حیا به ناوی ((ئنجوومه نی سه رکردایه تی شوێش)) وه وه به و دوو نوێنه ره کورده ی پاگه یاندوه، که پۆژی هه ژده ی شوبات گه یشتوونه ته به غدا، پرنسیپی ئۆتۆنۆمی کورد لای حوکمه ت په سه ند کراوه، به لام تا ئیستا ئهم قسه یه روون نییه که له واقیعدا چی پاده گه یینێت.

به پێی قسه ی ئه مه ریکاییه کان یه کێک له کۆسپه گه ره کانی وتووێژ، پرسی ئازادکرنی دیله کورده کانه، حوکمه ت نایه ویت ئه وه بنده کوردانه ئازاد بکات، که جۆرێک په یوه ندمیان له گه ل کۆمونیسته کاند هه بووه، وێرایی ژماره یه کی رۆژ له و کوردانه ی که له پاریس ویدا شتیکیان کړیوه، تاییه ت له ئه ندامانی ((پارتی دیموکراتی کوردستان)).

ئیمزا

پ. کراډۆک⁽⁹⁵⁾

پۆژی ۲۷ ی شوباتی ۱۹۶۳⁽⁹⁶⁾.

(93) Richard in Beston, Kurds Bargaining From Position of Strength, -"Daily Telegraph", 21 February, 1963.

(94) Richard in Beston, Kurds hoping Autonomy Pact Near, -"Daily Telegraph", 27 February, 1963.

(95) پیرسی کراډۆک (Percy Cradock): پۆژی بیست و شهشی ته شرینی یه که می سالی ۱۹۲۳ له دایک بووه، له سالی ۱۹۴۵ وه بۆته کارمه ندی وه زاره تی هه نده رانی به ریتانی، وه ک کۆنسۆل وه زیر موفه وه، له چین و هۆنگ کۆنگ و کوالامپووه شوینی دیکه کاری کردوه، کاتێک ئه وه نامه یه ی لای سه ره وه ی نووسیوه و تا سالی ۱۹۶۶ له خودی وه زاره تی هه نده ران کارمه ند بووه. بپوانه:

((Who's Who 1980. An Annual Biographical Dictionary)), London, 1980, P.1128.

به دهگهمن هه بون بپوا به م جۆره گفتو پاگه یاندانهی فرمانپه وایانی پژی می نویی عیراق بکه ن، ئه وه تا هه مووی چوار مانگو دوو پۆژ به سهر کۆدیتای هه شتی شو باتدا تیپه پی کاتیک پژی می نویی به فره می و به شیوازیکی دراماتیکی دژی کورد بانگی ده ستپیکردنه وه ی شه پی دا، له و پۆژه دا، واتا ده ی حوزه ی رانی سالی ۱۹۶۳، ((ئهنجوومه نی سه رکردایه تی شۆپش)) به یاننامه به کی حه و ت لاپه په بی ده رباره ی دلسه پاندنه وه ی جهنگی به سهر کورددا پاگه یاند، دوا به دوا ی ئه وه هه مان پۆژ عه لی سالح سه عدی جیگری سه ره ک وه زیران و وه زیری ئیرشاد کۆنفرانسیکی گه وره ی پۆژنامه وانی له باره گای ئیزگه و ته له فیزیۆنی به غدا به ست که ژماره به کی به کجار تقد پۆژنامه نووس و هه والتیزی عیراقی و عه ره ب و بیانیی ناماده ی بون و ده قی وه رگێرداوی به یاننامه و کۆنفرانسه که بۆ سه ر زوبانی ئینگلیزی له فایلی ژماره (۱۷۰۴۳۸/۲۷۱) ی وه زاره تی هه نده رانی حوکه می به ریتانیدا هه لگیراون و ئه مه ی لای خواره و هیش پوخته به کی وه رگێرداوه کی هه ردوکیان:

أ- هه ر له سه ره تاوه به یاننامه که ی ((ئهنجوومه نی سه رکردایه تی شۆپش)) ده یه ویت نیازخاوینی به عس له گه ل کورددا ده رپێت، گوا به کۆدیتا که یان هه ولای داوه هه موو ئه و دیاردانه ی پژی می عه بدولکه ریم قاسم ((له ماوه ی چوار سال و نویی)) ته مه نیدا له ژبانی سیاسیی عیراقد تیکی دابو گشتیان چاره سه ر بکات، ((تایبه ت ئه و باردوخه به کجار ئاناسایی هه ولای ده دا له ناو عه ره ب و کورددا دروستی⁽⁹⁷⁾ بکات که سه ده ها ساله به خۆشه و یستی و هاوپیژی و هاوچاره نووسی پیکرا ده ژین^{(98)*}).

(96) N.A., F.O., 371/170434, Confidential, Iraq: Negotiation With the Kurds, From: P. Cradock, To: Good child, February 27, 1963.

(97) سه عات ده ی ئه م به یانییه ی پۆژی سیی ئابی ۲۰۰۷ به کاتی له نده ن گه یشتبوومه ئه م ئاسته ی پاکنووسی ئه م لاپه په یی کتێبه که م بکه م کاتیک خاتو به یانی کچی کوردی دلسۆزو په سه ن ئیسماعیل حه قی شاوه یسی مامۆستای خۆشه و یستم له سویده وه ته له فۆنی بۆ کردم، دانیام له به هه شتی پاراوه ی کوردایه تیدا چاوو دله گه وره که ی شاوه یسی کوردستان به م به ره مه ده گه شتیه وه. له لاپه په ۱۴۷- ۱۴۸ و ۲۶۵-۲۶۶ و ۲۴۲-۲۴۴ ی کتێبی ((میژوو)) دا به ز به ره مه نایا به کانی شاوه یسم نرخاندوه.

(98) N.A., F.O., 371/170438, Notification issued by the National Council of Revolutionary Command, P.1. (*)) (بنۆپه: پاشکۆی ژماره (۹). ع- زه نگه ن).

ب- ((له بهر پۆشنایی ئاره زووی نهنجومه نی سه رکردایه تی شوپشدا بۆ نه هیشتنی خیرای ئاسه واری نه و سیاسه ته جیاوازا کارییه ی پژی می ره شی قاسم له گه ل هاوولاتییه کورده کاندایه پیره وی ده کرد، شوپش له لای خو یه وه ده ستپیشکهری کرد له وه ستاندنی شه ردا له باکو رو نه و به ندیه سیاسیه کوردانه ی نازاد کرد که له لایه ن قاسمه وه حوکم درابوون، گشت نه و کار به ده ست و فرمان به رو کرێکارانه ش، که له لایه ن ده سه لاتداره زۆرداره کانی قاسمی (دابه شکه ر) وه⁽⁹⁹⁾ فه سل کرابوون، گێپدرانه وه سه رکاره کانی خو یان بۆ نه وه ی له گه ل برا (عه ره به کانیاندا - ک. م.) له بواری پیکه وه نانی کومه لگایه کی شوپشگێپدا به شدارین.

سه رباری نه وانه حوکمه تی شوپشگێپ هه موو هه نگاو یکی حازم و خیرای نا بۆ نه هیشتنی نه و ئابلو قه ئابوورییه ی قاسمی (دابه شکه ر) به سه ر ناوچه کانی باکووردا دایسه پاندبوو تا به و جۆره ژیا نی ئابووری بگه شیته وه و گشت هاوولاتیان ئاسوده بژین))⁽¹⁰⁰⁾.

ج- ((شوپش په له ی بوو نه و هاو بواییه ی نیوان عه ره بو کرد، که پژی می تاوانباری قاسمی (دابه شکه ر) خستبوویه مه ترسییه وه، بگێپیته وه دۆخه که ی جارانی، بۆیه کا وه فدیکی شه عبی، که له م زاتانه - سه ید شیخ محمه د ره زا شه ببی و حسه ین جه میل و فایه ق سامه پائی و فه یسه ل حه بب خه یزه ران و دکتۆر عه بدوله زیز دووری و زه ید نه حمه د عوسمان پیکه اتبوو^{(101)*}، نارد بۆ گفتوگو

(99) شایانی باسه له هه ر شوینی کدا ناوی عه بدولکه ریم قاسم هاتوه نه و وشه ی دابه شکه ره به و جۆره خراوه ته وه نیوان دوو که وانی گه وره وه.

(100) N.A., F.O., 371/170438, Notification issued by the National Council of Revolutionary Command, P.I.

(101) هه ر هه موویان نیشتمانی به ره رو بوون و باش له سروشتی به عس تیگه یشتبوون و هه ر یه که یان به شیوازی که حزی ده کرد کیشه ی کورد ناشتیانه چاره سه ر بکریت.

(*) ((زه ید نه حمه د عوسمان (۱۹۲۴-۱۹۷۸): یه کێک بوو له که سایه تییه کومه لایه تی و رۆشنیری و سیاسیه کانی شاری هه ولێر، له خانه واده یه کی ئایینی کۆن و ناسراوی نه و شاره یه، له سا لی ۱۹۲۴ دا هه ر له و شاره دا له دایک بووه، خو یئدنی سه ره تایی و ئاماده یی له وی ته واه کردوه، دواتر چۆته قاهیره تا له وی له کۆلیژی مافی سه ر به زانکۆی مه لیک فوئاد بخو یئ، به لام نه یوانیوه خو یئدن له وی ته واه

(دیاری: نھحسان موفتی)

بکات، بۆیه گهراوتهوه ئیراق و چووته کۆلیژی ماف له بهغدا، له سالی ۱۹۵۸ دا وهکو نوینهری ههولیر ههلبژێردراوه، نوینهری ئیراقیش بووه له حوکمهتی فیدرالی هاشمی له نیوان ئیراق و ئورسون دا، نوای ۱۴ ته مووزی ۱۹۵۸ بۆته رکا بهر، نوای کۆده تایی ۱۹۶۸ چۆته پال شۆرشێ تهیلوول، له ۱۷ ی تهیلوولی ۱۹۷۸ دا کۆچی نوایی کردووه، له گۆرستانی خانهواده کهیان له باداوه نێژراوه.

زهید نهحمده عوسمان پیاویکی لیبرالی بووه و برۆی به دیموکراسییهت ههبووه، ههزی به رژێمهکانی رۆژئاوا کردووه، له سهردهمی شۆرشێ تهیلوولدا جێی متمانهی شۆرش بووه و بهردهوام به شداری لهو شاندا نه کردووه که ویستویانه سهرکردایهتی شۆرش و حکومهت بهیهک بگهیهن.

د. کهمال مهزههر، پێی وایه ههردوو کتیبی: (المجاهد الكردي أمين بروسك ولجنة فلسطين الدولية) و (نضال الأكراد، القاهرة، ۱۹۴۶) که به نيمزای (مههمهد شێرزاد) و به زمانی عهरेبی بلوکراونهتهوه، نهوه هێ (زهید نهحمده عوسمان)ن، به تاییهتی نهو کتیبهیی نواییان، لای میژوونوسان به سهراچاوهیهکی باشی میژووی هاوچرخ داده نریت-ع. زهنگه نه))

له گه‌ل نوینه‌رانی مسته‌فا بارزانی و پارتی‌که‌یداو ده‌رپرینی هستی پتویستی به‌رده‌وامبوونی په‌یوه‌ندی له‌گه‌لیاندا بۆ به‌رپاکردنی ناشتییه‌کی هه‌میشه‌یی له ناوچه‌کانی باکوورداو پته‌وکردنی په‌یوه‌ندییه‌ میژوویه‌کانی عه‌ره‌ب و کورد و جیبه‌جێ‌کردنی ئاواته‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی کورد))... ((له‌گه‌ل ئه‌و راستیه‌شدا که مسته‌فا بارزانی و ده‌سته‌و دایه‌ره‌که‌ی مافی ئه‌وه‌یان نییه‌ نوینه‌ری گشت کورد بن و له‌گه‌ل ئه‌و راستیه‌ش که بارزانییه‌کان به‌کێک بوون له‌و لایه‌نانه‌ی به‌هه‌موو توانایانه‌وه‌ پشته‌ی حوکی فره‌ دیکتاتۆری قاسمیان گرت و له‌کوشتاره‌ خویناویه‌ ترسناکه‌کانی موسڵ و که‌رکوک یاریده‌یان دا و پشته‌ی سیاسه‌تی تاوانباری کۆمۆنیسته‌کانی ناو ولاتیان گرت که دژ به‌ به‌رژه‌وه‌ندی گه‌ل و ئاواته‌کانی له‌ بواری نازادی و دیموکراسیدا بوو، وێرایی پێیازی ده‌ره‌به‌گیان و په‌یوه‌ندیان به‌ ئیمپریالیزم و کۆنه‌په‌رستان و زایۆنیزمه‌وه‌ هه‌لوێست و تاوانه‌کانیان ده‌رحه‌ق هاوولاتییه‌ کورده‌کانی دیکه‌))، ئینجا له‌گه‌ل هه‌موو ئه‌وانه‌یشدا ((به‌روای حوکه‌می شۆپش به‌یه‌کیه‌تی و هاوچاره‌نووسی عه‌ره‌ب و کورد روون و ناشکرا له‌وه‌دا خۆی نواند که ئاسانکاری بۆ نوینه‌رانی کورد کرد تاوه‌کو له‌ وه‌فده‌ فره‌می و کۆمه‌لایه‌تییه‌کاندا به‌شدارین که ده‌رسی کاروباره‌کانی به‌کیه‌تی ناوچه‌ عه‌ره‌بییه‌کانیان ده‌کرد و به‌و جۆره‌ مه‌ودا بۆ کورد په‌خسێنرا تا له‌ نزیکه‌وه‌ ئاگاداری ئاماده‌کاری و نه‌جابه‌کانی گفتوگۆکانی (په‌ڕۆه‌ی -ک. م.) به‌کیه‌تی فیدرالی نیوان میسر و سووریا و عێراق بن))⁽¹⁰²⁾.

د- به‌و جۆره‌ به‌یاننامه‌ی ((ئه‌نجومه‌نی سه‌رکردایه‌تی شۆپش)) به‌ راست و چه‌پدا باسی دلفراوانی و دلسۆزی و لێبوورده‌یی و خۆشه‌ویستی خۆی به‌رانبه‌ر کورد ده‌کات، به‌ راست و چه‌پیشدا باسی سه‌له‌یی و بێ وه‌فایی و بێگانه‌په‌رستی شۆپشی ئه‌یلوول ده‌کات و دوا‌یی له‌ بیست و سێ خاڵدا ژماره‌یه‌ک به‌لگه‌ وه‌ک نمونه‌ بۆ نیازپاکی خۆی و سه‌له‌یی کورد عه‌رز ده‌کات ه‌ی وه‌ک ((په‌نادانی هه‌موو ئه‌و کۆمۆنیست و پیاوکۆژانه‌ی له‌ده‌ست دادگا مه‌ده‌نی و سه‌ربازییه‌کان هه‌له‌اتوون و

(102) N.A., F.O., 371/170438, Notification issued by the National Council of Revolutionary Command, PP.1-2.

تایانداته وه دهست بهرپر سه عیراقیه کان)) و ((پشکنینی ئوتومبیل له سه ر رژگه سه ره کییه کان و زهوت کردن و به تالان بردنی مال و مولکی خه لگی)) و ((هیرش بردنه سه ر بنکه پۆلیسییه که لاگان و به دیل گرتن و زهوت کردنی چه که کانیا، ویرای هیرش بردنه سه ر بنکه پۆلیسییه کان و تالان کردنیا)) و ((به نیازی ته گه ره خستنه بهر چالاکییه کانی ده زگاگانی میری و دواخستنی کاری هاوولاتیان هیلای ته له فۆنه کانی نیوان شارو قه زاکان ده بپن)) و ((ده سترپژ له هیزه چه کداره کانی (میری - ک. م.) ده که ن)) و ((هاوولاتیان ده فرتن، وه ک فراندنی قایعقامی میرگه سۆرو سۆ که س له ئەندامانی حه ره سی قهومی له ناوچه ی مه خمورو پینجی بیکه یان له ناوچه ی ئالتون کۆپری و پینجی دیکه شیان له ناوچه ی عهین دبس)) و ((هیرشی سۆ سه د که س له یاخه گه ران و کۆمۆنیسته کان له پۆژی پینجی مایسی سالی ۱۹۶۳ دا بۆ سه ر گوندی ئهین ناسرو زهوت کردنی چه ک و پاره و پوول و ئازاردانی دانیشتهوانی ئاشتیخوانی ئه و گونده)) و ((ده سترپژ پۆژی چوارده ی مایسی سالی ۱۹۶۳ ی جیابوونه وه خوازان بۆ سه ر ئه و هیزانه ی سوپا که له ده زگای ئه لکتریکی نیشتمانی دبس هیرشی هه ردووک شه لاتی جه بار جه باری و عادل عیزهت و پتر له سۆ سه د شه لاتی دیکه بۆ سه ر ناوچه ی قه ره حه سه ن و تالانکردنی چه کی دانیشتهوانی و کشانه وه یان به ره و گوندی ته کییه ی جه باری، هه مویشیان له دهسته و دایه ره ی بارزانی بوون)) و ((هیرشی پۆژی چواری حوزه ی رانی سالی ۱۹۶۳ ی جیابوونه وه خوازان و کۆمۆنیسته هه لهاته وه کان بۆ سه ر سواری سه لاهه ددین⁽¹⁰³⁾*) و شه پ له نیوانیا ندا پتر له پینج سه عاتی خایاندو به

(103) میری به ناوی سه لاهه ددینی ئه یوبیه وه ناوی ((سواری سه لاهه ددین*)) ی له و کوردانه نابوو

که دژی شوپشی ئه یلول هاریکاری سوپا و پۆلیسیان ده کرد.

(*) ((چه کداری مۆزه عه ره به کانی نزیک سنووری کوردستانیش، که حکومهت بۆ دژایهتی بزوتنه وه ی کورد چه کداری کردبوون، پینیان ده گوترا (فرسان خالد)، به بیرمه له ناوه پاستی شهسته کان چه ند لۆرییه ک له و چه کدارانه به ناو شاری هه ولێردا ده سوپانه وه هاواریان ده کرد: (ئه حه نل به سوو - - - - - وینه له ده سوو)، هه ره و سابو ئه وانه نۆد گوندی کوردیان تالان کردبوو، هه تا ئه م سالانه ی دوایش، که خه لکی ده شتی هه ولێر باسی ئه و سالانه یان ده گنێپه وه به (سالی فره وود) ناویان ده میتا، دیاره

كشانه‌وه‌ی جيابوونه‌وه‌خوازن، كه شازده كه‌سيان لى زامدارو هه‌ژده‌يان لى به‌ديل گيرا، كوتايى هات، هه‌رچى سواره‌كانيشه شىخ سامى عابيد غه‌زاله‌ى سهره‌ك هۆزى سليقانيان لى كوژدا)) و ((پۆزى بيست و هه‌شتى مايسى سالى ۱۹۶۳ كوردەكان هه‌رشيان هه‌تايه سهر گوندى زه‌لكه له ناوچه‌ى مه‌يدان و شىخ نورى زه‌لكه‌يان كوشت و گونده‌كه‌يان سووتاند له‌سهر نه‌وه‌ى شىخ نورى قايل نه‌بوو هه‌ريكاريان له‌گه‌ل بكات، دانىشتوانى گونده‌كه‌ش ناچار بوون په‌نا به‌رنه به‌ر پۆستى پۆلىسى مه‌يدان)) و ((پۆزى پينجى حوزەيرانى سالى ۱۹۶۳ جيابوونه‌وه‌خوازن ده‌سپيژيان له‌و پۆستانه كرد كه له شاخى قه‌ره‌چۆك تاقىبى نه‌و كۆمۆنىست و چلكاوخۆرو جيابوونه‌وه‌خوازنه‌يان ده‌كرد كه سهرقالي پپۆياگه‌نده بوون و هه‌ره‌سه قه‌ومييه‌كانيان كوشت)) و ((عومەر مسته‌فاى جيابوونه‌وه‌خواز، كه به عومەر ده‌بابه ناسراوه، مه‌كتەبى پارێزەر كه‌مال محى الدينى له كۆيسنجەق كردۆته دادگه‌و بپياري نياسايى دى بى‌تاوانان ده‌ر ده‌كات)) و ((ده‌سپيژى تاوانباران له هه‌ليۆكۆپته‌رێك، كه به ئاسمانى چه‌مچه‌مالدا ده‌فپى و پێكانى لاقى فپۆكه‌وانه‌كه‌ى)) و ((جيابوونه‌وه‌خوازه خۆفروشه‌كان، كه له خانه‌قين دادگايه‌كى به‌په‌للايان دامه‌زراندوه، بپياري له سىداره‌دانى چوار هاوولاتى بى تاوانى ده‌ركردوه، بپياريه‌كه‌ش به سهریاندا جيبه‌جى كراوه)) و ((پۆزى شەشى حوزەيرانى سالى ۱۹۶۳ جيابوونه‌وه‌خوازن په‌لامارى قافله‌يه‌كى ته‌جهيزاتيان له بنكه‌ى پۆلىسى نه‌زم‌داو شه‌رێكى قورسى چه‌ند سه‌عاتى قه‌وما)) و ((هه‌روه‌ها پۆزى هه‌شتى حوزەيرانى سالى ۱۹۶۳ له ناوچه‌ى سپيەك هه‌رشيان كرده سهر قافله‌يه‌كى نه‌و سهربازانه‌ى بۆ هه‌وانه‌وه ده‌چوون و موقه‌ده‌مى شه‌هيد

چه‌كداره كوردەكانيش له‌ناو خه‌لكدا پتيان ده‌گوترا: جاش يان جاش پۆلىس، هى عه‌ره‌به‌كانيش پتيان ده‌گوترا جاشى عه‌ره‌ب، بۆ زياتر پشت راستكردنه‌وه‌ى ئه‌م بۆچوونانه‌م ته‌له‌فۆنم بۆ (ممتاز هه‌يدەرى)ى مولكداريكي نه‌وساى ناوچه‌كه كرد، نه‌ويش گووتى: له‌باره‌ى جاشه كوردەكانه‌وه خه‌ك ده‌يانگوت: له‌برسان و له‌ترسان كاكه مه‌بنه‌ فورسان، به‌لام نه‌وه‌ى به‌يهرم مايبێت ده‌قى شيعه‌كه ئاره‌هابروه: له‌برسان و له‌ترسان خه‌ك هه‌مووى بوونه‌ فورسان — ع. زه‌نگه‌نه)).

عەباس كەمالو سێ سەریاز كۆژدان و بیست و سێ نایب زابێ و سەریازی دیکە
بریندار کران و ناگریان لە چوار ئوتومبیلی سوپایی بەردا⁽¹⁰⁴⁾.

ه. دوا بەدوای نمایشی بیست و سێ خاڵە پێ لە ((تاوانەکانی)) کورد
بەیاننامەکی ((ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆپش)) بێ کەم و زۆر دەلێت:
((ئەمانە گوتمان شتیکی کەمن لەو رووداوێ تاوانکاری و چەتەگەریانی
جیاپوونە و خوازەکان لە پۆزانی وتووێژدا کردوویان، وێرای کارە نایاساییەکانیان
لە بواری هاندانی سەریازو پۆلیسە کۆردەکانی ناو پیزەکانی سوپاو پۆلیس بۆ
ئەوێ بە چەکەکانیانە وەهێن)).

لەبەر ئەمانە و گەلیتە هۆی دیکە وەك ئەمانە ((ئەنجومەنی سەرکردایەتی
شۆپش بریاری دا لە ئیمپڕۆو ناوچەکانی نیشتیمان لە پاشماوەی بارزانییەکان و
پیاوێکانیان پاك بكاتەو، هەروەها بپارێشی دا هەموو ناوچەکانی باکووری
(عراق- ك. م.) ناوچە بزووتنەوێ سەریازی بێ)). بەلام خوا هەلتاگرێت
بەخشندەیی بێ ئەندازە و سنگ فراوانیی بێ سنووری ((ئەنجومەنی سەرکردایەتی
شۆپش)) بە زەقی خۆی لەو مۆلەتە بیست و چوار سەعاتیەدا نواند کە دابووێ
شۆپشگێڕانی کورد بۆ ئەوێ بە چەکەکانیانە وەخۆیان بدەن بە دەستەوێ !!⁽¹⁰⁵⁾.

و- دواي ئەم هەموو درۆو دەلهسانە تۆرە جەنابی عەلی سالح سەعدی دێت
کە دەلێن گوايە بە پەگەز کۆردە، ئەمیش ماوەی پێر لە دوو سەعات تۆمەتەکانی
((ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆپش)) دووپات دەکاتەو و هێرشێکی زۆر دەکاتە
سەر بارزانی و تالەبانی چونکە هەردووکیان وەك دەفەرمووێت، لە یەك کاتدا گوايە
داردەستی دەرەبەگان و کۆنەپەرستان و ئیمپریالسیەکان و کۆمۆنیستەکان و
زایۆنیستەکان و هەر بەو جۆرە شێوازەیش وەلامی گشت پرسیارەکانی
پۆژنامەنوس و هەوائێرەکان دەداتەو⁽¹⁰⁶⁾ (بپوانە: پاشکۆی ژمارە ۸-۹)، هەموو

(104) N.A., F.O., 371/170438, Notification issued by the National Council of Revolutionary Command, PP.2-6.

(105) Ibid, P.7.

(106) Ibid, PP. 8-12.

ئەمانەت گومان لەوەدا ناهێڵن کە کورد بە درێژایی میژووی نوێ و هاوچەرخى خۆى تووشى دوژمنى هەزار رووى وەك بەعس نەهاتوو، ئەوێ ئەرکى سەر شانى سەرکردایەتیی شۆپشی ئەیلوولی هێندەى دیکە سەخت و دژوارتر کردو ناچاری کرد پەنا بەریتەو بەر چەك و پتر لە جارانیشت بایەخ بداتە پاگەیان و پەيوەندیەکانى بە هیژو ولاتەکانى دەرەوێ کوردستان.

هەرچى وەلامى تۆمەتەکانى ((ئەنجومەنى سەرکردایەتیی شۆپش)) و جیگرى سەرەك وەزیران و وەزیری ئیرشاد عەلى سەلح سەعدییه لەو یادداشته پازدە لاپەرەییەى جەلال تالەبانیدا دەخوینێنەو کە بە ناوینیشانى ((پرسی کوردو بەعس لە عێراق)) بە زوبانی عەرەبى لە فایلێ ژمارە (١٧٠٤٤٧/٢٧١) ی وەزارەتى هەندەرانى حوکمەتى بەریتانیدا هەلگیراوه. یادداشتهکە لە سى و نۆ خالى سەرەکی پێکھاتوو و دوا خالى بە شێوازیکی قوول رووی راستەقینەى پژیى بەعسى بەم جۆرە نیشان داوه:

((٢٩- لە بارودۆخیکی وای پڕ لە پیلان و هەلخەلە تاندن و درێژدادپی و غەشو تەلەگە بازیدا، بەعس رووی راستەقینەى نیازەکانى خۆى دەرپێی، پۆژى ١٠ ی حوزەیرانى سالى ١٩٦٢ ئینزازیکی دایە هیژە چەكدارەکانى کورد، کە چەكەکانیان بەدەستەو بەدەن، ئەگینا حوکمەت بانگی جەنگی تەفروتونا کردنیا ن دژ دەدات))⁽¹⁰⁷⁾.

دوو لاپەرەى دواترى ئەو یادداشته بۆ پوختەیهکی ناوهرۆکی تەرخان کراوه، ((کارە سەلبییهکانى (بەعس- ک. م.) لە پۆژانى وتووێژدا)) ناوونیشانى دوا بەشى ئەو پوختەیهیەو ئەمەى لای خوارەویش دەقی وەرگێرانەکەیتى:

((ب- کارە سەلبییهکانى (بەعس- ک. م.) پۆژانى وتووێژ:

١- جیبەجێ نەکردنى یاسای بەخشینی گشتى (قانون العفو العام) بۆ بەشداربووانى شۆپشی (کورد- ک. م.).

٢- لانه بردنى برپاری حەجزی پارەو پوولی بەشدارانى شۆپشی (کورد- ک. م.).

(107) N.A., F.O., 371/170447, Kurdish Question and Ba,atheists in Iraq, P.14.

- ۳- نازاندنه کردنی سڼ هزار بهندکراوی (کورد- ک. م.) که له پڙگاری فرمانپه وایی قاسمه وه، وپړای نه وانی دیکه⁽¹⁰⁸⁾، له بهندیخانه کاندان.
- ۴- گشت نهفسه رانی کورد، له پڙانی وتووژدا، له سوپا دوور خراڼه وه.
- ۵- دهست کیشانه وهی زږبهی هره زږی فرمانبهره کارگپریسه کانی کورد له کار به شیوازکی تاییه ت.
- ۶- دانانه وهی ئابلوقهی ئابووری له سهر (کوردستان- ک. م.) به شیوازکی خراپتر له جاران.
- ۷- دهستکردنه وهی (حوکمت- ک. م.) به بزووتنه وه سهریازیه کانی له نزیك نه و ناوچانه وهی هیزه کوردیه کانیان کویوته وه.
- ۸- نه و فرمانپه واکارگپریانهی دژ به کوردن، هی وهک به دره دین عالیی موته سهریفی هه ولپرو زه عیم سدیق مسته فا که خودی عه معاش ده ریارهی گووتی تاوانبارکی ترسناکه و پتویسته له سهر گشت کاره کانی دادگایی بکړت، نه گوردان به فرمانپه وای دیکه به و جوړهی (کورد- ک. م.) داوای گورپینیانی کردبوو.
- ۹- پڙانی کونگرهی کویسنجه ق فوجی مه غاویری نه و ناوچه په که وته شه پ فروشتن به دانیشتونانی و دهستی کرده سووتاندنی گونده کانی نه و ناوه.
- ۱۰- تاوه کو ئیستا هیچ هه نگاوێک بۆ لابرندی ئاسه واره خراپه کانی (پژیمی- ک. م.) قاسم نه نراوه. ((بنۆره: پاشکوی ژماره ۱۰ - ع. زهنگه نه))

(108) به داخوه وینهی چهند شوینیکی یادداشته که به باشی دهرنه چوون، له م بهندی سییه مهی پوخته که یدا وشه په کم بۆ نه خویندراپه وه.

(*) ((بۆ ئاسانکاری بهردهم خویندرو تۆده رانمان، ههروه ما بۆ بهرچاپوړونی سیاسیه کانیان، به پتویستمان زانی دهقی یادداشتی ئامازه بۆکراو دووباره به پتووسی نوئ بنووسینه وه و له گه ل پاشکوی ژماره (۱۰) داینینین، سوپاس بۆ هاوکارم (په فیک صالح)، که تایپکردنی یادداشته کی خسته نه ستوی خو، پتیشموایه یادداشته که مان به شیوه یه کی راست و دروست نووسیوه ته وه، دهشتوانم بلیم هه مو که له بهر کانیان پ کړدوته وه - ع. زهنگه نه)).

۱۱- فەوجى ئەو جاش پۇلىسانەى قاسم لە خۆفرۆشانى (كورد- ك. م.) دروستى كوردبون تاوهكو ئىستایش بآلوهيان پى نه كراوه.

۱۲- بەردەوام بون لەسەر هەلخەتاندن و درێژدادپى و تەلەكەبازى به درێژاى چوار مانگى پابردو⁽¹⁰⁹⁾.

شایانى باسە ئەو فایلهى یادداشتەكەى تالەبانى تیدا هەلگیراوه یەكێكە لە فایله گەورەكانى ئەو پۆزگارەى وەزارەتى هەندەرانى حوكمەتى بەرىتانى دەربارەى پرسى كورد، بەلگەنامەكانى لە پۆزى بیستى حوزەیرانى سالى ۱۹۶۲ وە دەست پى دەكەن تاوهكو بیست و حەوتى تەموزى هەمان سال و گەلێك بابەتى گرنگیان تیدا. بە وێنە بەلگەنامەى بەر لە یادداشتەكەى تالەبانى نامەى كى نهینى (پۆدرىك پارکىس)ى بالۆیزى بەرىتانى لە عەممان هەلگیراوه كە پۆزى دەى تەموزى سالى ۱۹۶۲ ناردوویه بۆ (پ. س. كراوفۆرد) لە بەشى پۆزەلەتى وەزارەتى هەندەرانى حوكمەتى بەرىتانى لە لەندەن دەربارەى ئەوێى حەسەنى پاشاى ئوردون پۆزى هەشتى تەموز داواى كردووه بۆ كۆشك و بۆ ماوهى دوو سەعات گفتوگۆیان دەربارەى كێشەى كوردى عىراق كردووه⁽¹¹⁰⁾.

بەو جۆرە پۆز بە پۆز بارودۆخى بەعسییهكان لە كوردستان روو لە لیژى دەكات، تەنانت وەزەكە دەگاتە ئەو پادەیهى پۆزى نۆى حوزەیرانى سالى ۱۹۶۳ (سىر پۆجەر ئیلین) لەتاو چالاكییهكانى ((باندە كوردییهكان))⁽¹¹¹⁾ لە دەورووبەرى كەركوك داوا لە وەزارەتى هەندەرانى وڵاتەكەى دەكات رێگەى بدەن: ((۱- یان ئن و مندالى بەرىتانیهكان لە كەركوك وە بگوێزنەو بەغدا، یا تەنانت

ب- هەر هەموو بەرىتانیهكانى دەورووبەرى كەركوك⁽¹¹²⁾ بگوێزێنەو⁽¹¹³⁾ .

(109) N.A., F.O., 371/170447, Kurdish Question and Ba'atheists in Iraq, P.15.

(110) Ibid, Confidential, From: Roderick Parkes, British Embassy, Amman, July 10, 1963, To: R. S. Crawford, Foreign Office, London, S.W.1

((The Kurdish bands)).

(111) لە دەقى بەلگەنامەكەدا وا هاتووه: .

(112) لە دەقى بەلگەنامەكەدا وا هاتووه: .

((A- To arrange evacuation to Baghdad of British wives and families, or even.
B- To withdraw all British personnel from Kirkuk neighborhood)).

له گه‌ل هه‌موو نوشوستییه‌کانی و ناوێزانی و ئابرووچوونیدا، چ له ناوه‌وه‌و چ له دهره‌وه‌ی ولات، ئینجا پڕییمی به‌عس له دوژمنکارییه‌کانی خۆی دژی کورد نه‌که‌وت، کارگه‌یشت به‌وه‌ی ده‌یان هه‌زار منداڵ و ئافره‌ت و پیریژن و پیره‌می‌ردی کورد په‌رته‌وازه‌و سه‌رگه‌ردان بن و گه‌لیکیان ناچار بن په‌نا به‌رنه‌ به‌ر خاکی ولاته‌ دراوسێکان. ئه‌مه‌یش به‌ روونی له ناوه‌رۆکی ژماره‌یه‌ک له به‌لگه‌نامه نه‌ینیبه‌کانی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانیی حوکمه‌تی به‌ریتانیی ئه‌و پۆزگاره‌دا په‌نگی داوه‌ته‌وه. پۆژی بیست و هه‌شتی ئابی ساڵی ۱۹۶۲ بالۆی‌زخانه‌ی به‌ریتانیی له نه‌قهره، له‌نده‌نی له‌وه ئاگادار کردۆته‌وه که ده‌رویه‌ری هه‌شت سه‌د بارزانی، به‌ خۆیان و خاوه‌ خه‌زان و چه‌که‌کانیا نه‌وه، له‌ژێر فشاری سوپای عیراقیدا، په‌نایان هه‌یناوه‌ته به‌ر ناوچه‌ی هه‌کاری⁽¹¹⁴⁾ له ناو خاکی تورکیاداوه ((دوای ئه‌وه‌ی سه‌ربازه‌ تورکه‌کان پیاوه‌کانیان چه‌ک کردووه هه‌موویان پراگۆی‌زاونه‌ته کامپیکی تایبه‌تی)). پاش هه‌شت پۆژ به‌و بۆنه‌یه‌وه ئیرکینی (Mr. Erkin) وه‌زیری هه‌نده‌رانی تورکیا له‌به‌ر ده‌می ((ئهنجومه‌نیی نیشتمانیی گه‌وره‌))ی ولاته‌که‌یدا پرایه‌گه‌یاندووه که به‌هۆی هه‌ترشی سوپای عیراقه‌وه ((شه‌پۆلی هه‌لها‌تن له ناو کوردی عیراقدا ده‌ستی پێ‌کردووه)).

ئیرکین له‌ گوته‌که‌ی خۆیدا، به‌پیتی نامه نه‌ینیبه‌که‌ی بالۆی‌زی به‌ریتانیی له نه‌قهره، ئاماژه‌ی بۆ ئه‌م خاله‌ گرنگه‌ی لای خوا ره‌وه‌ی کردووه:

((۲- به‌ر له‌وه‌ میسته‌ر ئیرکین دیسانه‌وه ئه‌و ده‌نگوباوه‌ی به‌ درۆخسته‌وه که کۆمۆنیسته‌کان ده‌رباره‌ی ئه‌وه‌ی گوايه حوکمه‌ته‌که‌ی چالاکانه (دژی کورد- ک. م.) یاریده‌ی حوکمه‌تی عیراق ده‌دات و گوايه ته‌نانه‌ت بۆمبی ناپالمیش ده‌داته عیراقیه‌کان))⁽¹¹⁵⁾.

(113) N.A., F.O., 371/170438, Confidential From: Baghdad, To: Foreign Office, Cypher OTP, Sir Roger Allen, No. 613, Priority Confidential.

(114) هه‌کاری: به‌کێکه‌ له‌ ناوچه‌ هه‌ره‌ سه‌خته‌کانی کوردستان و هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌یش له‌ تورکیا بۆته به‌کێک له‌ بنکه‌ سه‌ره‌کێبه‌کانی ((پارتی کرێکارانی کوردستان)).

(115) N.A., F.O., 371/170449, Kurdish Revolt, Conflict With army, Inward Saving Telegram From: Ankara, To: Foreign Office, R. September 6, 1963.

بەلگەنامەى دواترى ناو ھەمان فایل دیسانەو ە بۆ بابەتى ئەو پەنابەرانە تەرخان کراوە و زانیاریی زۆرترو گرنگترى دەربارەیان تێدا ە. پۆڤى پێنجى ئەیلوولى ھەمان سال بالۆیزى بەرىتانى لە ئەنقەرە بروسکەيەك دەنیریت بۆ وەزارەتى ھەندەرانى ولاتەكەى و تێیدا دەلێت:

((پۆڤى چوارى ئەیلوول ئىسماعیل ئێرەز (Ismail Erez) ى کارمەندى وەزارەتى ھەندەرانى تورکيا پێى راگەياندم ئەو پەنابەرە کوردانەى (ھاتونەتە ناو خاکی تورکياو- ک. م.) بارزانیى نین، بەلکو سەر بە ھۆزى دیکەى کوردى سەر سنوورى تورکيان، زۆربەشیان پیرەمێردو ڤنو مندالن و دەلێن پیاوھکانیان شان بەشانی بارزانی خەبات دەکەن⁽¹¹⁶⁾. ئێرەز گووتى ئەو ناوى تەواوى ئەو ھۆزە پەنابەرانە نازانیت، بەلام بەپێى پۆڤنامە تورکيیەکان نەستوورى و پێکانین، ژمارەیشیان نەك ھەشت سەد کەس بەلکو خۆى لە ھەزارو دوو سەد کەس دەدات، چاوھپوانیش دەکریت شەپۆلى کوردە ھەلھاتووھکانى (عیراقى- ک. م.) روو لە بەرزبوونەو ە بگات⁽¹¹⁷⁾)).

ئەو ھەوالە لەسەر لاپەپەکانى پۆڤنامە تورکيیەکانیش پەنگى داوھتەو، پۆڤى بیست و دووى تەشرینی یەكەمى سالى ۱۹۶۳ بالۆیزخانەى بەرىتانى لە ئەنقەرەو ە بە نامەيەكى تايبەتى وەزارەتى ھەندەرانى بەرىتانى لە پوختەى ناوھروکى بابەتەکانى پۆڤنامە تورکيیەکان دەربارەى پەناھەندەکانى کورد بەم جۆرەى لای خواوھو ە ناگادار دەکات:

((۲- دوینى پۆڤنامەکانى (تورکيا- ک. م.) پايانگەياندم کە کۆمەلێك پەناھەندەى (نوێى کوردى عیراق- ک. م.) کە ژمارەیان ھەزار کەسێك دەبێت و زۆربەیان ڤنو مندالن پۆڤى بیستى تەشرینی دووھم راگوێزاونەتەو ە ماردین بۆ ئەو ەى ئاودیوى عیراق بکۆنەو، دەلێن ئەم پەناھەندانە لە ھۆزەكەى کەلحیى سەر بە مەڕین.

((fighting with Barzani)).

(116) لە دەقى بەلگەنامەكەدا ە ھاتوو ە:

(117) N.A., F.O., 371/170449, Kurdish Revolt, Conflict With army, From: British Embassy, Ankara, Department, Foreign Office, London, S.W.1.

۳- به پیتی هه‌واله‌کان له پۆژی هه‌ژده‌ی ته‌شرینی یه‌که‌مه‌وه په‌وانه‌کردنه‌وه‌ی په‌ناهه‌نده (کورد- ک. م.) عیراقیییه‌کان ده‌ستی پێ کردووه .
 وینه‌ی بۆ بالۆیزخانه‌کانی به‌ریتانیا له به‌غداو دیمه‌شقو تاران))⁽¹¹⁸⁾.

به‌و جۆره، به‌ر له ده‌ی حوزه‌یرانی سالی ۱۹۶۳ به‌ ماوه‌یه‌کی زۆر، پژیعی به‌عس خۆی ئاماده ده‌کرد یا نه‌وه‌تا سه‌ر به سه‌رکردایه‌تی شۆپشی نه‌یلوول شۆپ بکات و به‌ جۆرێک به‌چه‌ند مافیکی سه‌ره‌تایی گه‌لیک که‌مه‌تر له خودموختارییه‌کی رووکه‌ش قایل بێت، یا ئاماده بێ بۆ شه‌ری ته‌فروتوونا کردنی کوردی عیراق، نه‌وه‌ی هه‌موو پۆژێک هێنده‌ی دیکه‌ چاره‌ی پژیمه‌که‌یانی لای هه‌ره میانپه‌وو دونه‌یاده دلسۆزه‌کانی عیراق په‌شته‌ر ده‌کرد، له دوو توێی به‌لگه‌نامه

(118) Ibid, From: British Embassy, Ankara, October 22, 1963, To: Central Department, Foreign Office, London, S.W.1.

نەینییەکانی حوکمەتی بەریتانیدا توێژەر زۆر بە ئاسانی هەستی پێ دەکات. بە وێنە عەلی حەیدەر سلێمان⁽¹¹⁹⁾*) بەکێک لەوانە بوو، کە مۆنرۆی کارمەندی بالۆیخانەی بەریتانی لە بەغدا تەنها دوو پۆڤ بەر لە بیاننامەکی دەی حوزەیرانی

(119) عەلی حەیدەر کوپی سلێمان بەگی پەواندزییە، کە بە سیلاحشۆر ناسرا بوو، لە نەوێ میڕی پەواندزە*)، بەکێک بوو، لەو حەفتا و نۆ کوردی لەسەر پاپەڕینی مایسی سالی ١٩٤١ گێران، چەند جارێک بوو، تەنۆنەری هەولێر لە پەرلەمانی عێراقیداو چەند جارێکیش بوو، وەزیر، سالی ١٩٢٩ باشترین کتێبی لە سەر مێژووی ئەوروپا بۆ پۆلی سیتی ناوەندی دانا.

(*) ((عەلی حەیدەر سلێمان (١٩٠٥-١٩٩١): لەبەشێک لەو پەرەواندزی د. کەمال کە واماژەیی بۆ عەلی حەیدەر کردووە، بەگومان بۆم گواپە (لەنەوێ میڕی پەواندز) بووین، چونکە ئەو نەوێ میڕی من ئاگادارم و پێشم وایە (پاشا گۆرە)ی پەواندز وەچەیی لەپاش بەجێ نەماوە، بۆیە بەتەما بۆم ئەو داپشتنەیی د. کەمال بگێرم و بیکەمە (لەخانەوادە یان بنەمالە، یان مائالباتی میڕی پەواندز)، ئەو بۆ دواتر پەییوەندیم بە مامۆستا (فەخری سیلاح شۆپ) وە کرد کە هەندێ زانیاری نووسراو وێنەییکی ناوبراوی بۆ هێنام، لەنۆوسینەکاندا دەزانین عەلی حەیدەر لە ١٩٠٥/٣/٤ دا لەپەواندز لەدایک بوو، پەچەلەکی دەچیتەو سەر میرەکانی سۆران کە ئەوانیش دەچنەو سەر عەشیرەتی راوەندی، کە سەلاحەدینی ئەویبیش بەکێک بوو، لەوان. عەلی حەیدەر سەرەتای ژیانی زۆریی لەبەغدا و مووسڵ و حەلب و دێرلۆوی سورێ بەسەر بردووە، هەندێ لە قوناغەکانی خۆیندینیشی لەو شوێناندا تەواوکردووە، ئەو نەوێش کە خۆم لەسەرچاوەکان بەبێرم مابین، لەسالی ١٩٢٥-١٩٢٦ دا، کە قوتابخانەیی لەپەواندز تەواوکردووە، حوسێن حوزنی موکریانی لەگۆفاری (زاری کرمانجی) دا هەوالی چوونی بۆ بەیروت بەمەبەستی تەواوکردنی خۆیندن راگەیانندووە و پێشبینی لیها تووی و دواپۆڤی کردووە.

عەلی حەیدەر لەسالی ١٩٣٠ دا ژنی هێناوە، کوپو کچیکێ هەبوو، کوپەکی نای (عامل) و کچەکی نای (عاملە) بوو. لەژیاانی وەزیری خۆیدا پەلە بەپەلە سەرکەوتوو تا دواتر پۆستی چەند وەزارەتیکی وەرگرتوو، لەدوای شۆپشی چواردەیی تەمۆزیش جێی متمانەیی دەسەلات و شۆپش بوو، چەند جارێک کراوەتە بالۆیخی عێراق، دواتر لەناوەراستی شەستەکان پۆلیکی گرنگی لەدانوستانی نۆوان حکومەت و شۆپشی کورد بینیوە.

ئەوێ شایانی باسیشە لەسالی ٢٠٠٢ دا قوتابییک، کە پێدەچێ عەرەب بووین، بەناوی (محمود شەحان الدیلمی) بەناوونیشانی (علی حیدر سلیمان، نشاطة الثقافي و دوره السياسي في العراق حتى عام ١٩٦٨) نامەیکە ماستەری لەسەر ناوبرا و پێشکەش بە زانکۆی بەغدا کردووە، ئای کە بۆ تۆمارکردنی مێژووی خۆمان زۆر بێ خەمین...! وادیارە هەمیشە دەبێ خەک بۆمان بنۆسیتەو... - ع. زەنگەنە))

((ئەنجومەنى سەركردايەتى شۆپشى)) چەند جارىك لەو نامە دوورودريژە سى
 لاپەرەبىيەى خۆيدا كە ناردوويە بۆ د. ل. ن. گودچايلد لە بەشى پۆژھەلاتى وەزارەتى
 ھەندەرانى بەريتانيى دەربارەى پرسى كورد، باسى ھەولە دلسۆزەكانى كردووە
 سەرئەنجام وەك خۆى بە خودى بالۆيزى بەريتانيى گوتووە ھىند وەپس بوو لە
 فرتوفىلى بەعسىيەكان كە لەو ليژنەيەى پزىم ناوى لى نابوو ليژنەى واسىتەى نيوان
 بەغداو سەركردايەتیی شۆپشى ئەيلوول دەست ھەلبگریت⁽¹²⁰⁾.

ھەمان بەلگەنامە، بە ھەمان دەستور، باسى ھەلوئىستى بابە عەلىى شىخ
 مەحمود و مەمەد سەعید خەفاف دەكات، ئەوانىش گەلىك سكاالى خۆيان لای
 ئىنگليزەكان كردووە⁽¹²¹⁾ (پروانە: پاشكۆى ژمارە ۱۷).

لەو بارودۆخە ناسك و سەختەدا دیاردەيەكى ئاسایى بوو پەرەبەرانى كورد
 بىوچان ھەول بەدەن بۆ ئەوەى سەرنجى گشت لایەنە كاریگەرە عىراقى و عەرەب و
 ئەورپایى و ئەمەريكايیەكان بۆ ئەو كردارە ناھەموارانەى بەعس پاكیشتن. دىتنى
 موشىر عەبدولھەكىم عامىر لە سەرەتادا، ئىنجا دىتنى خودى جەمال عەبدولناصر،
 لە لایەن تالەبانییەو، یەكێكە لەو پەيوەندییە بايەخدارانەى ئەو پۆژگارەى
 سەركردايەتیی شۆپشى ئەيلوول، شایانى باسە پۆژنامەى ((الاخبار))ى قاھىرى بە
 تايبەتى ئاماژەى بۆ ئەو دوو دیدەنییەى تالەبانى كردووە⁽¹²²⁾.

خۆنامادە كردنى گشت چىن و دەستە و توێژەكانى كوردەوارى بۆ بەرەنگاربوونەوەى
 ھىرشى بەرفراوانى پزىمى بەعس بۆ سەر كوردستان بە شىوازىكى تايبەتیی سەرنجى
 دىپلوماسییە بەريتانییەكانى پاكیشاوہ چونكە لەو بووارەدا كار گەيشتووە بەوەى
 كوردەكان تەنانت بە قوولى دەرسى تاكتىك و شىوازى شەپى پارتیزانى
 يۆگوسلافيەكان دژى نازىيەكان بكن و كتيبى تايبەتیی لەسەر بخویننەوہ⁽¹²³⁾.

(120) N.A., F.O., 371/170438, From: R.W. Monro, British Embassy, Baghdad, NO.
 10114/98/63, June 8, 1963, To: D.L.N. Goodchild Esq. Eastern Department, Foreign
 Office, London, S.W.1., P.1.

(121) Ibid, PP.1,3.

(122) Ibid, P.1.

(123) Ibid, P.2.

باباعالی شیخ مەحمود

(دیاری: شیخ مەحمودی شیخ کاو)

مۆنرۆ لە تۆیەم خالی پاپۆرتە کەیدا دەلێت ((وێنەی ئەم نامەیەم ناردووە بۆ هەریەک (لە بالۆیزخانە کائەمان - ک. م.) لە ئەنقەرە و بیروت و قاھیرە و دیمەشق و تاران و واشنتۆن و مۆسکۆ))⁽¹²⁴⁾.

دیپلۆماسییە بەریتانییەکان لە عێراق بەر لەوەیش چەند جارێکی دیکە لە نامە نەتینییەکانی خۆیاندا ئاماژەیە بۆ بایەخپێدانی سەرکردایەتیی شۆرشێ ئەیلوول بە پاکیشانی سەرنجی پای گشتیی جیهانی بۆ پرسێ نەتەوێ کەیان کردووە. ئەم نامە نۆ خاڵییە لای خواریوەی کە هەمان (مۆنرۆ) لە بەغداوە دیسانەو ناردوویە بۆ (گودچايلد) لە لەندەن، بایەخی زۆری هەیە بۆ روونکردنەوێ هەمان بابەت:

(124) Ibid, P.3.

((نهی))

ژماره ۱۱۳/۱۰/۶۲،

بالتویزخانه‌ی به‌ریتانی،

به‌غدا،

۵ی مارتی ۱۹۶۲.

خۆشه‌ویستم گودچایلد.

۱- له لێژە‌ی نامە‌ی پۆڤی بیست و شە‌شی شوباتمدا پێتان پادە‌گە‌یە‌م که نوێترین هە‌والی پرسی کورد ئە‌وە‌یە: سەرە‌تا وا پێدە‌چوو گفتوگۆ دە‌ریارە‌ی باش ب‌ه‌وات بە‌پێ‌وه، بە‌لام ئێ‌ستا، ئە‌گەر پ‌چ‌راندنی یە‌ک‌جارە‌کی نە‌ییت، گە‌یشتۆتە‌ ناستی وە‌ستان.

۲- چە‌ند پۆڤێک لە‌مە‌وبەر تالە‌بانی بە‌ هە‌والنێ‌ری پۆیتە‌ری پ‌اگە‌یاندا که لە‌گە‌ڵ فوناد عارفدا پێک‌را جە‌مال عە‌بدولناحیریان لە‌ قامبەر بە‌ تە‌نها بینێ‌وه و هە‌ستیان بە‌وه‌ کرد‌وه که عە‌بدولناحیر لە‌ کێ‌شە‌ی کورد گە‌یشت‌وه. ئە‌وە‌ی کورد دە‌یانە‌وێت ئۆتۆمبێ‌یه‌کی ناوچە‌ییە‌ له‌ چوارچێ‌وه‌ی عێ‌راقدا که مافی بە‌پێ‌وه‌بردنی کاروباری خۆیندن و ژیا‌نی کۆمە‌ڵایە‌تی و ئابووری و کارگێ‌ری ناو‌خوایان بۆ مسۆگەر بکات بە‌ پ‌ا‌ه‌ری یە‌ک سەرۆک و یە‌ک سیاسە‌تی دە‌ره‌وه، لە‌گە‌ڵ سوپایە‌کی نیشتمانی و یە‌ک هێ‌زی پۆلیسدا که ه‌ی کوردو عەرە‌ب بن. بە‌پێ‌ی قسە‌ی خودی تالە‌بانی، کوردستان دە‌یە‌وێت بۆ عێ‌راق وە‌ک ئیسکۆت‌لە‌ندە‌ وایێت بۆ بە‌ریتانیا، گووتیشی کورد داوا‌ی بە‌شێ‌کی تایبە‌تی له‌ دا‌هاتی نە‌وت نە‌کرد‌وه، بە‌لام له‌ بوواری ئابووریدا پ‌ه‌ی‌رە‌وکردنی هە‌ل‌وێستێ‌کی یە‌کسانیی مە‌بە‌سته.

۳- که پۆڤی بیست و هە‌شتی شوبات تالە‌بانی و (شە‌و‌کە‌ت - ک. م.) عە‌قراویم^(*) دی ئە‌وان ه‌ی‌چیان دە‌ریارە‌ی وتووێ‌ژ (لە‌گە‌ڵ حوکمە‌تی عێ‌راقدا - ک. م.)، یا بوونی تە‌گەرە‌یه‌ک له‌ رێگە‌یدا نە‌گوت، بە‌لام و‌ه‌ی هە‌ر‌یوکیان بە‌رز بوو، گووتیشیان نوێنە‌رانی کورد بۆ وتووێ‌ژ تە‌مسێ‌لی هە‌موو کوردستان دە‌کە‌ن چونکە، وە‌ک گووتیان، بە‌ر له

^(*) ((ماوه‌یه‌ک له‌ دە‌سته‌ی یە‌کە‌می خاوه‌نی ئیمتیاز و نووسە‌رانی رۆژنامە‌ی (التاخی - برایی) ب‌ه‌وه که یە‌کە‌م ژمارە‌ی له‌ ۱۹۶۷/۴/۲۹ دا دە‌رچوو - ع. زە‌نگە‌نە)).

هەمزە عەبدوللا (١٩١٤-١٢/١٣/١٩٩٨)^(*)

نیهراھیم نەحمەد (١٩١٤-٢٠٠٠)

شۆپش بە ماوەیەکی کورت لە گەڵ ئەو ھۆزە کوردییانەدا پێککەوتبووین کە بەر لەو ھاریکاری قاسمیان دەکرد، بەو جۆرەیش وەفدی و تۆوێژی کورد نوێنەری سەرچەمی ھۆزە کوردەکان و (پارتی دیموکراتی کوردستان) و لایەنگرانی جارانێ قاسمە.

٤- دەربارەی دەسەلاتی شیوعی لە کوردستاندا، چ تالەبانی و چ عەقراوی، گووتیان سەرەتای شەستەکان ھیزی کۆمۆنیستەکان (لە ناو پارتیدا- ک. م.) تێکشکێنرا، دواى ئەوێ مەلا مستەفا ژمارە یەکیانی لە کۆمیتەى ناوەندی حیزب دوور خستەو، لەوانە ھەمزە عەبدوللا و سالح حەیدەری و نەژادی نەحمەدی عزیز ئاغاو خەسرەو توفیق⁽¹²⁵⁾ و حەمید عوسمان. بەر لەو ھەواری ھەولێ نوورخستەوێ کوردپەرورە پەسەنەکاندا مەلا مستەفا مەیلی دایە کۆمۆنیستەکان و گەلیک لێو کوردانەى

(*) ((لە چاپی یەکەمدا کۆچیی دواى ھەمزە عەبدوللامان لە ١٢/١٣/١٩٩٩ نووسی بوو، لێرەدا د.جەمشید حەیدەری ئاوەھای بۆ راست کردووینەوتەو - ع. زەنگەنە)).

(125) خوالێخۆشبوو خەسرەوی توفیق ئەفەندی ئاغا فەتھوللا، یەکێک بوو لە برادرە ھەرە نزیکەکانم، سالی ١٩٧٤ سەنگەری شۆپش لە ناوپردان بەیەکەو کۆی کردینەو، کوردیکی خۆیندەوارو پەسەن و چاوەتەرس بوو، بە ئاگاداریی خۆم لە سەرەمەرگیشدا عەوداڵی ھەوالی یەکیزیی کورد بوو، پشتی بە خاتوو شەھبال ماجید مستەفای ھاوسەری نۆز قایم بوو.

((تەجمید))^{(126)*} کرد که کۆمۆنیست نەبوون، لەوانە ئیبراهیم ئەحمەدی سکرێتێری گشتیی ((پارتی دیموکراتی کوردستان)) و جەلال تالەبانی خۆی. کوردی عێراق لەم نۆلیانەدا لەسەر بە کۆمۆنیزمەوە گۆڕدەران بۆ نەتەوەپەرستی رووت، ئەوان حەز دەکەن پۆژناوا پشستی ئاوانەکانیان بگرت.

(126) لە دەقی بەلگەنامەکەدا وا هاوتوو: "frozen".

(*) ((ئالێرەدا (پاڤۆرتنوووس)، وەکو هەندێک لە کادیبرانی حیزبەکی خۆی، کەوتۆتە هەڵەبەکی نۆز زەق و گەردەوه، دوو پووداوی ناو مێژووی "پارتی" تێکەڵ و پێکەڵ کردووه. بەکەمیان لا بێردنی "برایم ئەحمەد" وەکو سکرێتێری گشتی ئەوسای پارتی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستان بووه، کە ئەم پووداوه لە کانوونی دووهمی سالی ١٩٥٩دا بووه، هەر لەگەڵ ئەویشدا ئەندامیەتی "تالەبانی" هەڵبەسێردراوه، واتە (تەجمید) کراوه، ئا لێرەدا ئەو هەڵبەساردنە دەقۆزمەوه و لەسەر زاری "مەمتاز حەیدەری" ئەو پووداوهی ناو حیزبەکانی ئەوساتان بۆ دەگێژمەوه، ناوبراوە دەلی: ئەوسا ئێمە لەبەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستان بووین، لەلایەن مامۆستا کەمال عەبدولقادر نەشئەتەر، کە ئەوسا مەسئولی مەن بوو لە پارتی، پێمان راگەیەنرابوو کە مام جەلال، پێشموایە ئەوسا ناوه نەهێنێبەکە "شۆرش" بوو، تەجمید کراوه. بەرپەکت یەکێتی لاوانی دیموکراتی عێراقی بۆ سەردانی بارەگای یەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستانیان دەکرد. مام جەلال و شیخ لەتیف و یەک دوو کەسی دیکەمان لەگەڵ بوو، لەناو مەراسیمەکەدا لەبارەگای لاوان، کە لە نزیک چاپخانەی سەید مەجید بەرزنجی بەرانبەر دائێرەیی کارەبا بوو، مام جەلال دەبویست لەکۆبوونەوەکەدا چەند قسە یەک بکات، ئەو بوو منیش پێم گوت: بەپێی بێاری حیزب تۆ (تەجمید) کراوی، بۆیە لەو کۆبوونەوە حەقی قسەکردنت نییه. ئەویش بەگیانێکی حیزبپێانە قەبۆلی کردو گوتیشی باشە قسە ناکەم!).

(ئەو چەند دێرەیی سەرەوهەم، کە لە سلێمانی بوو، لەبەردەنگی تەلەفۆنی مۆبایل نووسیبووەتەوه). هەرچی دوور خستەوهی پێنج کەسەکی دیکە یە ئەو لە کۆتایی حوزەیرانی سالی ١٩٥٩دا بووه، ئەو بوو لە کۆبوونەوەی هەندێک لە کادیبرە پێشکەوتووکانی پارتی، بەسەرۆکایەتی مەلا مستەفا، بێاری دوور خستەوهی ئەو کەسانە دراوه، پۆژنامەی (خەبات) و بارەگاکیان، کە ئەوسا هەر بارەگای پۆژنامەی (خەبات) بووه، لێ سەندراوەتەوه و برایم ئەحمەد و جەلال تالەبانی گەپاونەتەوه ناو حیزب، ئەوێ شایانی باسە ئەوسا لەکاتی ئەو پووداوانە براهیم ئەحمەد لەگەڵ وەفدێکی عێراق لەولاتانی باکووری ئەفریقا بووه، هەموو ئەو پرسیارەشمان لەم بابەتەدا باس کردووه کە بەناوونیشانێ (دانگاییکردنی خەبات) لەژماره (٤،٣،٢)ی کۆشاری (پۆژنامەفانی)ی سەندیکای پۆژنامەنووسانی کوردستان لەسالی ٢٠٠١دا بۆکراوەتەوه - ع. زەنگەنه).

حمید عوسمان

سالح حیدەری

ئەگەر بێتو پۆژئاوا نۆستی کوردی عێراق بێت ئەوا جارێکی دیکە دەرفەت بۆ کۆمۆنیزم هەلەناکەوێت لە کوردستاندا سەر بەرز بکاتەو. هەرچۆن بێت کورد زۆر پێویستییان بە یاریدە هەیە، لە هەر کۆیەکەو بێت، ئەگەر پێویست بکات ئامادەن هاریکاری شەیتان بکەن بۆ ئەوەی بە ئامانجەکانیان بگەن. خۆ ئەگەر پۆژئاوا یاریدەیان نەدات ئەوساکە ئەوان درێژە بە خەباتی خۆیان دەدەن لەگەڵ یاریدە (لایەنی دیکە)⁽¹²⁷⁾. پێویست ناکات تورکیا و ئێران مەترسییان (لە شۆڕشی کورد- ک. م.) هەبێت، چونکە کوردی عێراق تەنها بۆ خۆیان بێر لە ئۆتۆتۆمی لە چوارچێوەی عێراقدا دەکەنەو، پێویستە ئەوانیش خەز بکەن ئەوەمان بۆ جێبەجێ بێت. خۆ ئەگەر هاتو کارەکان بە رێگەیەکی چەوتدا بران بەرێو⁽¹²⁸⁾ ئەوساکە بێگومان کوردستان دەبێتە کۆریایەکی باکوور رۆژەلات

(127) لە دەقی بەلگەنامەکاندا وا هاتووە:

If the west did not help them would continue the struggle with help from ((other)).

(128) دیارە مەبەست هەلوێستی تورکیا و ئێران و سووریا و تایبەت ولاتە پۆژئاواییەکانە.

نەزاد نەحمەد عەزیز ناغا

خەسرۆ تەوفیق

بەرلینتکی یا کوبایه کی دیکه. بەلام ئەگەر دژانی کۆمۆنیست یاریده ی کورد بدهن ئەوا بەو کاره یان بۆ ماوه ی په نجا سالی داها تۆو کۆمۆنیزم له باکووری (عیراق- ک. م.) بنێ ده بیته. ئەمه دهره تیکی له باره بۆ پۆژناوا هه لکه وتوو به بۆ نه وه ی په یوه ندیی به کورده وه چاک بکاتو به و جۆره وه رچه رخاننکی میژووی بیته گایه وه.

ئەوان (واتا تالەبانی و عەقراوی- ک. م.) ئەوساکه داوایان لی کردم به ته حدید پێیان بلێم سیاسه تی حوکمه تی خاوه ن شکر له گه ل کوردی عیراقدا چۆن بوو، ئایا له گه لیان بوو یا له دژیان بوو، یا بێ لایه ن بوو ؟. ئەوان وه لامیکی روونو بێ پێچو په نایان ویست، وه لامیکی دوور له زویانی پازاوه ی دیپلۆماسی⁽¹²⁹⁾، ههروه ها ویستیان نه وه یش بزانه ئایا ئیعه ده تۆانین ئێزانو تورکیا قایل بکه ین که هیچ کاریکی دۆژمنانه دژی بزۆوتنه وه ی خودموختاری و بێ وه یی کوردی عیراق

(129) له ده قی به لگه نامه که داوا ها تۆوه :

((by working to reforce the partnership of all countrymen))

نه نجام نه ده نو ئايا ده توانين، نه گهر له توانادا بښت، نفوزى خومان له گهڼ
 حوكمه تى عيراقدا به كار بهيښين بۇ گه يشتن به چاره سهرېكى عاديلانه تى كېشه تى
 كورد. گووتيشيان هر ياريدويه كى مه عنه وى يا مادى كورد بدن به دلخوشى
 وهرده گيرېت. پڙئاوا ده توانيت سهد دهرسه دله وه دلنيا بښت كه كوردى عيراق
 كڙمونيست نه بوون. (تاله بانى گووتى - ك. م.) من بۇ به ريتانيه كان باسى
 سياسه تى ده ستيوره رنه دانى ولاتانى پڙمه لاتى ناوه راست له كاروبارى ناوخوى
 يه كديدام كورد، به لام نه وان، ديار بوو، به و قسانه تى من قايل نه بوون. له كوتايى
 ديدنه يه كه دا تاله بانى به گالته وه گووتى: قاسم ئيمه (واتا به ريتانيه كان - ك.
 م.) ناچار كورد پېنچ هزار پاوه ن بدينه كورد، به لام كوا نه و پاره يه تى ئيستاكه
 ئيمه موحتاجى پولېكېن ؟.

له بيست و هه شتى شوبانه وه بارودوخه كه روو له خراپ بوون ده كات. تاله بانى
 گه پراوه ته وه باكووو به پيى راپورته كان گووتويه تى ناماده يه بچيته وه به غدا نه گهر
 مه لا مسته فا فرمانى نه وه تى بداتى. پڙى شه ممه، پڙكه و تى دروى مارت
 (نه نجومه تى سهر كرده تى شوپش) به ياننامه يه كى دهر كورد كه تييدا
 سوور بيوونيانى دهر پرپوه له سهر (نه هيشتنى هيچ پاشماويه كى پڙيمى بيزراوى
 قاسم... له پڙگه تى كار كرده وه بۇ داسه پاندى هاوبه شىي له نيو گشت
 هاوولاتياندا... بۇ مسوگه ركردى مافه كانى برا كورده كانمان... بۇ بنياتنانه وه تى
 ولات... بۇ دامه زراندى حوكمه ت له سهر بناغه تى يه كسانى و به رژه وه ندى
 كومه لايه تى... بۇ مسوگه ركردى ياساو نيزام... هتد⁽¹³⁰⁾. راسته هه موو نه مانه
 ديارده تى قيزه ونن، به لام ناواتى هه مووان نه وه يه گوپيبيستى پاگه ياندى هه والى
 موركردنى پڙكه و تننامه يه ك بن.

ئيمه تاوه كو ئيستا نه مانزانپوه نه و خالانه چين كه بوونه ته كڙسپ له بهر ده م
 وتوويزدا. ده نگوياويك هه يه كه نوينه رانى جاف⁽¹³¹⁾ و زيبارى (نه وانه تى هاريكاربيان

(130) شايانى باسه نه و خاله يه ك له دواى يه كانه به و جزره له ده قى به لگه نامه كه دا هاتوه.

(131) ديارده يه كى ناساييه له هه لو مارجى وه ك كوردستاندا له نيو سهر كرده تى موزه كاندا
 بيروبوچوونى جياواز دروست بښت، نه گهر به و گه زه يش موزى گه وده تى جاف بېتيون ده لئين كولا له

له گەل بزووتنه وه که ی بارزانیدا نه کرد) هاتوونه ته به غدا، له وانه یه حوکمهت به وه قایل نه بوو بیئت که مه لا مسته فا وتووێژ به ناوی سه رجه می کوردستانه وه بکات. وه زیری هه نده رانی عیراق به جیگری بالوێزی ولاته یه کگرتوه کانی نه مه ریکای گوتوه: کورد داوای ئۆتۆتۆمی ته واد ده که ن، به لام بێ نه وه ی پیمان بلێن نه وان مه به ستیان له و قسه یه چیه. (به پێی قسه ی نه و- ک. م.) حوکمهت هه ز ده کات خودمۆختارییه کی کارگێری و رووناکبیری و ژماره یه کی عادیل نه ندان له وه زاره تداو له حوکمه تی ناوه ندیدا بداته کورد، چونکه نه وان ناتوانن له وه پتریان بده نی له ترسی نه وه ی نه با که مینه کانی دیکه ی وه ک شیعو ته نانه ت گاوه رکه کانی ش داخوازی وه ک نه وانه ی نه وان داوا بکه ن. وه زیر گوتیشی وا پێ ناچیت بارودۆخه که ی ئیستا باش بیئت.

بیستومه نه چۆن نه و نه فسه رانه ی پشتگیری پێژمی قاسمیان ده کرد سووگایه تییان به کورد ده کرد، بیستووشمانه پاکسازییه کی زۆر له پیزه کانی فرۆکه وانه کاندای ده کړیت هه رچه نده له بهر دووری به ئاسانی ده ستمان به بنکه فرۆکه وانییه کاندای ناگات تاوه کو له نزیکه وه بزاین شتی وا دوا ی شوپش رووی داوه یا رووی نه داوه، به لام هه رچۆن بیئت له وه ناگات وه زعی حوکمهت زۆر باش بیئت.

نیمزا

ر. ده بلیو. مۆنرۆ). (132)

سوهره که ی نه حمه د موختار جافو جوانپۆکان و دوکتۆر نه کره م جافو ئالاکانی کوردستان و وینه بازاره وانه مالی به من خانی حامید به گی جاف که به ته مه نی نه و ته سالییه وه به سه روپێچی لاری په سه نی کورده وارییه وه نه ک هه موو پۆژ شه قامه کانی له نده ن ته ی ده کات، به لکو به ر له زۆریه ی که نه کانه ناماده ی گشت نامه نگو کړو خو نیشاندانه کانی کوردی نه م ولاته ده بیئت، نه مانیش چه ند نمونه یه کی که می ده یان و ده یان نمونه ی دیکه ی وه ک خو یانن.

(132) N.A., F.O., 371/170434, Confidential From: R.W. Monro, British Embassy, Baghdad, No. 10113/31/63, March 5, 1963, To: D.L.N. Goodchild, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

له هه مان فایلدا وێنه‌ی دوو پۆژنامه‌ی له‌نده‌نی هه‌لگیرا، که هه‌ردووکیان به گومانه‌وه باسی هه‌لۆیستی پژیعی به‌عس ده‌که‌ن به‌رانبه‌ر پرسى کوردی عێراق له‌و پۆژگاره‌ ناسکه‌دا، یه‌که‌میان پۆژنامه‌ی ((ده‌یلی تیلیگراف)) ه‌ که پۆژی یازده‌ی مارتى ١٩٦٣ له‌ زاری ئازانسى پۆیته‌ره‌وه‌ وتاریکی به‌م ناوێشانه‌وه‌ بلۆ کردۆته‌وه‌ ((کورد مافه‌ نه‌ته‌وه‌ییه‌کانیان پێ درا- به‌پێی ئیدیعای عێراق))⁽¹³³⁾. له‌ وتاره‌که‌یدا ((ده‌یلی تیلیگراف)) ته‌نها له‌ زاری پۆیته‌رو ئیزگه‌ی به‌غداوه‌ ده‌دوێت و نه‌خشه‌یه‌کی باکووری عێراقیشی چاپ کردوه‌.

وتاری دووه‌میان ه‌ی پۆژنامه‌ی ((گاردیان)) ه‌، که نه‌ویش له‌هه‌مان یازده‌ی مارتدا وتاریکی درێژی به‌م ناوێشانه‌وه‌ بلۆ کردۆته‌وه‌: ((کوردستان له‌ عێراقدا))^(*) ناوی نووسه‌ره‌که‌ی له‌سه‌ر نییه‌، بۆیه‌ که ده‌بێ به‌پاو بۆچوونی پۆژنامه‌که‌ دابنرێ. ((گاردیان)) یش وه‌ک ((ده‌یلی تیلیگراف)) دواى ئه‌وه‌ی باسی به‌یاننامه‌که‌ی ((ئه‌نجومهنی سه‌رکردایه‌تی شۆرش)) ده‌کات ئینجا ده‌لێت:

((پاڤۆرته‌کان به‌ روونی بۆمان ده‌رناخه‌ن ئه‌م عه‌زه‌ چى ده‌گه‌ییته‌ت، یا هیچ نه‌بێت ئه‌و کورده‌ی پاڤه‌پویه‌ پێی قایله‌. جه‌نه‌رāl بارزانی پاڤه‌ریان قایل نییه‌ به‌و گفته‌ غامیزانه‌ی په‌مبه‌رانی نوێی عێراق ده‌رباره‌ی (مافه‌کانی)⁽¹³⁴⁾ کورد دواى ئه‌وه‌ی هاڼه‌ سه‌ر حوکم دایان. گفتوگۆکانی به‌غدا له‌ نێوان نوێنه‌رانی جه‌نه‌رāl بارزانی و حوکمه‌تی عێراقیدا گه‌یشه‌ لیواری رووخان⁽¹³⁵⁾ تا وه‌فدیکی بالای میری گه‌یشه‌ باره‌گای جه‌نه‌رāl بارزانی له‌ شاخه‌کاندا. ئایا کورده‌کان پتر له‌ خودمۆختاریی کارگێڕییان ده‌وێت، یاخود داخوایی دیکه‌یشیان هه‌یه‌، ه‌ی وه‌ک به‌شێک له‌ داهاشی نه‌وت به‌ سه‌ره‌رشته‌یی خۆیان، ته‌نانه‌ت کێشانه‌وه‌ی هێزه‌ عێراقیه‌کان له‌ ناوچه‌ کوردیه‌کان تاوه‌کو هێزی کوردییان تێ بجێت.

(133) Ibid, Kurds Given "Notional Rights" -Iraq Claim, "Dialy Telegraph", 11 March, 1963.

(*) Ibid ((Kurdistan in Iraq)), ((The Gurdian)), 11 March, 1963.

(134) له‌ ده‌قی وتاره‌که‌ی ((گاردیان)) دا وشه‌ی مافه‌کان ((rights)) به‌و جۆره‌ خراوته‌ نێوان دوو جیوت که‌وانی پچۆکه‌وه‌.

(135) له‌ ده‌قی وتاره‌که‌دا وا هاڼوه‌: ((verge of breaking)).

کوردستان نه هاتنه دی. به هر حال کورد، وهك به کێك لهو که مینه نه ته وهیه بایه خدارانهی له لایه ن بێگانه وه حوکم ده کرێن، هه میشه گوماندارین و مه یلی شۆرشیان هه یه. هه لسوکه وتی فرمانپه وایان له گه ل کورددا له ولاتی که وه بۆ ولاتی که دیکه ده گرپدرێت، تورکیا ته نانه ت وهك دهسته یه کی جیاواز دان به بوونیشیاندا نانیئت.

ئێستا وا پێده چێت به کێك له شۆرشهکانی کورد سه رکه وتبێت، دوا ی هه ژده مانگ له شه پ، حوکمه تێکی عه رهب دانی به مافی ئۆتۆمبیاندا ناوه. ته نانه ت نه گه ر کوردهکانی دیکه ی ئه ویدو سنووریش به چاوی بناغه یه ک بۆ دامه زرانندی حوکمه تێکی به کگرتووی کوردستان سه یری ئه و حوکمه ته ئۆتۆمبییه ی باکووری عیراق نه که ن خۆ هه یج نه بیئت پێویسته به چاوی نمونه یه ک که ده شیت بۆ ناوچهکانی خۆیان لاسایی بکه نه وه.

هه رچۆن بیئت ئه وانه ی تاوه کو ئێستا گوتمان لایه نی تیوری (نه زه ری) بابه ته که ن، تاییه ت سه باره ت به ئه گه ری به ره نگاری بوونه وه ی فرمانپه و نوێکانی عیراق له گه ل مه ترسی (شه ردا- ک. م.) که له پاستیدا له وانه یه شه پێکی کاولکاری بیئت و له وانه ی شه ببیته هۆی که وتنی حوکمه ت. ئه وان شایانی پیرۆزیاین بۆ ئه و ئازایه تی و دووربینیه ی له مامه له کردنی کێشه که دا په یره ویان کرد، خۆ نه گه ر هاو چاره سه رکردنی کێشه که نه بووه هۆی مسۆگه رکردنی پێکه وه ژیا نی برایانه ی عه رهب و کورد له ژێر سایه ی یه ک ده وله تی عیراقیدا، ئه و هه ر هه یج نه بیئت هه نگاوێکی هیوا به خشی چاکتره وهك له به رده وامبوونی شه پ⁽¹³⁷⁾.

لێره دا پرسیارێکی په و دێته پێشه وه: تۆ بۆی فرمانپه وایانی به عسی ئه وسا و دوا ی ئه وانیش ئه م جۆره لیکدانه وه قوولانه ی وهك ئه مه ی پۆژنامه ی ((گاردیان)) یان خۆیند بیته وه ؟، پێم وایه ئه گه ر خۆیند بیشیانه وه که لکیان لێ وه رنه گرتوه، ئه گینا نه ده بوونه هۆی ئه و هه موو نه هه مه تییا نه ی گه لانی عیراق تووشیان هاوون !.

(137) N.A., F.O., 371/170434, Kurdistan in Iraq ?, -"The Gurdian", 11 March, 1963.

سەرجهمی ئالوگپرە یەك لە دواى یەكەكانى ئەو پۆڭكارەى عىراق ئالۆزبىونى گىروگرفتە زۆرەكانى پزىمى بەعس دەخەنە روو، ئەو پاستىيەى ديسانەو و بە روونى ئەو نیشان دەدەن چۆن پزىمى بەعسى ھەولتى دەدا بە بزرگپرەكى پینەو پەرز دەلاقەكانى جەستەى پزىمەكەى داپۆشیت. بە وینە پۆڭى ھەوتى تەشرینی یەكەمى سالى ۱۹۶۳ سى وەزیری قورسى سەر بە جەمال عەبدولناصر ئىستىقالە دەدەن- پەجەب عەبدولمەجید و ناجى طالب و دوکتور محەمەد جەواد ئەلبوسى⁽¹³⁸⁾ كە جینگەیان بە چەند كەسێكى وەك ھەمید خەلخالى⁽¹³⁹⁾ بەعسى پەردەكەنەو⁽¹⁴⁰⁾.

ئەو جۆرە كردارە ھێندەى دیکە ناھەزانی پزىمى بەعسییان ھان دەدا بۆ داپشتنى پلانى قوتار کردنى عىراق پۆڭك زووتر لە دەست ئەو پزىمە. پۆڭى بیستى تەشرینی یەكەمى ۱۹۶۳ ھاكى سەربازى گشتى عىراق فەریق پەشید موسلیح بەیاننامەىك دەربارەى ((ئۆزینەوێ تۆرپكى سیخوپی لە عىراق)) پادەگەنەیت كە بالۆیزخانەى بەرىتانى لە بەغداو پۆژنامە بەرىتانىيەكان گشت ھەوالەكانى پادەگەنەیت و لە خوارەو چەند نمونەىك پێشكەش دەكەین و سەرەتا بە دەقى وەرگێرانی نووسینىكى پۆژنامەى ((دەیلی تیلگراف)) دەست پى دەكەین:

(138) لە رێگەى خوالێخۆشبوو مەسعود محەمەدو لە نزیکەو خوالێخۆشبوو پەجەب عەبدولمەجید و ناجى طالب و صوبى عەبدولھەمید ناسى، زوو زوو پێكەو لە مالى پەجەب عەبدولمەجید كۆ دەبوونەو، بەر لەو دەمزانى پەجەب عەبدولمەجید ئەفسەرىكى ئەندازىارى لێھاتوو بوو و یەكەم شانەى نەیتى ئەفسەرە ئازادىھاكانى ناو سوپای عىراقى ئەو دايمەزاندوو، بەلام تاوەكو لە نزیکەو ئەمناسى ھەرگیز نەمەدەزانی چەند پیاویكى كراو و خۆپندەوارو كۆردى خۆش دەوێت و لە نزیکەو پەيوەندى تابىيەتى بە تالەبانىيەو ھەيو پىروای بەو پەيوە كۆرد دەبێت دەولەتى سەریەخۆى خۆى ھەبێت، خوالێخۆشبوو (دايگى محەمەد)ى ھاوسەرىشى، كە بە پاستى شازن بوو، كۆردى فەیلی بوو.

(139) بیرم دیت ھەمید خەلخال لە ناوھەندى پەنجاكانى سەدەى پەربردودا لە ((دار المعلمین العالیة))دا لەگەڵ نێمە قوتابى بوو، پێموایە سالى ۱۹۵۷ زانكۆى تەواو كرد، بەعسیيەكى داسۆز بى وەى بوو. (140) N.A., F.O., 371/170441, ((The Iraq Times)), Baghdad, October 8, 1963.

((نۆزینەوێ پیلانی سیخوڕانی عێراق،

پۆلی ئەفسەرە دوورخراوەکان،

لە هەوالئێرمانەو،

بەغدا،

پۆژی یەکشەممە.

حاکمی عەسکەری گشتیی عێراق فەریق پەشید موسڵح ئیمێق (واتا بیستی تەشرینی یەکەمی ١٩٦٢ - ک. م.) پرایگ یاند تۆپکی سیخوڕی نۆزاو تەوێ که کاریان دەکردو پارەیان دابەش دەکرد نژی کۆماری عێراق و گووتی: پیلانگێڕەکان ئەفسەری دوورخراوەی سوپا و (پیاوانی توندپەوی پۆژی) جەنەپال قاسمن.

هەمان کات فەریق موسڵح گووتیشی پیلانگێڕەکان ((پەییوەندییان بە بیگانه و ئیمپریالیستیەکانەو لە رێگەی سنوورەو هەبوو. لە پاگە یاندنە کەیدا فەریق پەشید موسڵح گووتی: سەرچەمی بەشداریانی ئەو پیلانە دەستگیر کران و شەوی پێنج شەممە ی داهاتوو دەدرێنە دادگای شۆرش))⁽¹⁴¹⁾.

((تایمسی))ی لەندەنیش که لە هەمان فایلدە هەلگیراوە هەمان هەوالی بەم جۆرە ی

لای خوارەو بەلاو کردۆتەو:

((لە عێراق ئەفسەرە دوورخراوەکان دەستگیر دەکۆن،

لە هەوالئێری پۆژەلاتی ناوە پاستمانەو،

بێروت،

بیستی تەشرینی یەکەم.

نۆزینەوێ پیلانگێڕی دیکە نژی حوکمەتی بەعس لە بەغدا پاگە یاندرا. بە پێی قسە ی حاکمی عەسکەری گشتیی عێراق فەریق پەشید موسڵح، ژمارە یەک ئەفسەری دوورخراوەی سوپا که لایەنگری پۆژی پیشوون و سەر بە دەره بەگەکانن، دەستگیر کران و بەم زووانە دادگایی دەکۆن.

(141) Ibid, ((Iraqi Spy plot Discovered)), -((Daily Telegraph)), 21 October, 1963.

فەریق موسڵیح گووتی پیلانگێڕەکان پارەیان بەشیوەتەووە لە رێگەی سنوورەو
 پەییوەندییان بە بێگانەو یاخیکەرانی کوردەووە لە باکووری عێراق کردووە. هەرەها
 گووتیشی ئەوان دەیانویست (هیلالی خەسیب)⁽¹⁴²⁾ دامەزێنن.

بیرۆکەی هیلالی خەسیب بیرۆکەیەکی کۆنەو ئامانجی سەرەکیی بریتییە لە
 یەگەرتنی عێراق و سووریا و لوینان و ئوردن⁽¹⁴³⁾.

لەپەرەیی دواتری هەمان فایل بریتییە لە بروسکەییەکی دوورو درێژی کۆنفرانسه
 پۆژنامەوانییەکی پەشید موسڵح لە پۆژی تۆزەدی تەشرینی یەكەمی ۱۹۶۳دا، وێپرای
 گوتهیەکی سەرەك وەزیرانی ئەوسای عێراق ئەحمەد حەسەن بەكر كە دەربارەى
 هەمان بابەت لە كوت خوێندبوویەو. لەم بروسكەيەدا ناوی كورد بەم جۆرە هاتووە:

((حاکمی عەسكەری گشتی گووتیشی: ئێمە بەلگەی تەواومان بە دەستەواییە کە
 ئەندامانی ئەم دەستە پەییوەندییان بە یاخیبوونەکی بارزانییەووە هەبوو، بەلگەمان
 بە دەستەواییە نیشانی دەدەن کە ئەوانە شەعوین و⁽¹⁴⁴⁾ دژی لایەنە عەرەبییەکان کار
 دەکەن و پیلان دژی کۆماری عێراق دەگێژن. گشت عێراقییەك و گشت عەرەبیك ئێستا
 دژی یاخیبوونەکی بارزانی چۆنکە ئەو پیاوێ پارچە پارچەبوونی عێراقی دەوێت.
 ئێمە دەمانەوێت پای گشتی لەوێ دلتیا بکەین کە لە پیلانەکاندا ژمارەیک لە ئەفسەری
 سوورخراوەی پۆشمی گۆڕ بە گۆڕ دەرهەبەگی بەشداریان دەستگیر کردووە))⁽¹⁴⁵⁾.

(142) ((هیلالی خەسیب)) (Fortile Crescent) پێژەییەکی سیاسی بوو کە بەشێك لە
 نەتەوەپەرستانی عێراق و سووریا باوەڕیان پێی بوو، کردبوویانە دروشمی پۆژانەی خەباتی خۆیان
 لەپێناو یەگەرتنی سووریای گەورە و عێراقدا، بەعسییەکان بە توندی دژی ئەو پێژەییە بوون.

21 ((The Times)) --, ((Ex- Officers held in Iraq)), N.A., F.O., 371/170441, (143) October, 1963

(144) ((شەعوین)) زاراویکی کۆنە بە گەلە موسڵمانەکانیان دەگوت و لە سەرەو هەمووانیشەووە بە
 فارس، گواپە ئەو نەتەوانە بە درۆ بوونەتە موسڵمان تا لەو رێگەییەووە کەن بکەن و زەفەر بە ئیسلام
 بەرن، بەعسییەکان زوو زوو ئەو زاراویان لە نووسینەکانی خۆیاندا نوویات دەکردهووە وەك پلارو
 توانج دژی هەمووان - کورد و فارس و عەجەم و شیوعی و تەنانت بۆ نیشتمانپەرەری وەك کامیل
 چادچیش بەکاریان دەهێنا.

(145) N.A., F.O., 371/170441, Arrests of Spies in Baghdad, Experts of report of
 statement by Gen. Rashid Muslih, Military Governor- General.

بەلگەنامەيەکی دیکەى ناو ھەمان فایل، لە زارى ئیزگەى لەندەنەو، بەم جۆرەى لای خوارەو ە ناوی دەستگیرکراوەکانى تۆمار کردووە: جەنەرال محەمەد رەشید جەنابى و کۆلۆنێل سالىح مەھدی سامەرانی و کۆلۆنێل یاسین محەمەد رەوف و توفیق سویدی و لوئەى توفیق سویدی و جەمال بابان و ئەحمەد موختار بابان و جەواد عەبدولھادی چەلەبى و فەریق غازى داغستانی و کۆلۆنێل عەلى بەدرى و کۆلۆنێل محەمەد شىخ لەتيف و دادوەر جەودەت ھندى و شىخ عەلى شەعلان و شىخ طالب سوھیل و⁽¹⁴⁶⁾ لیوا پوکن شەمسەددین توفیق عەزاوى و⁽¹⁴⁷⁾ شىخ سالىح ھلال و عیسا مەحمود و پارێزەر سدیق عەبدولھادی بەسام و زەرب قەسسار و جەنەرالى فووکەوان جەسام محەمەد شاھرى و صاحب محەمەد مەلا مەحمود و ژمارەيەکی تر⁽¹⁴⁸⁾، دووان لە دەستگیرکراوەکان لە پۆزگارى پاشاییدا سەرەك وەزیران بوون- توفیق سویدی و ئەحمەد موختار بابان، ژمارەيەکیشیان وەزیر بوون ھى وەك جەمال بابان و عەبدولھادی چەلەبى، كە ماوہیەكیش سەرۆكى ((ئەنجومەنى پیران)) (مجلس الاعیان) بوو.

ھەرچۆن بێت كورد دەورى لە لاوازکردنى خێرای پژیى بەعسدا كەم نەبوو، ئەو پژیى مۆرانە لە ھەموو لایەكەو كەنى دەكرد لە جەستەیداو بە شىوازىكى چاوەپوان نەكراو دراماتىكى لە تەمەنى ئۆمانگیدا رووخا.

(146) شایانى باسە ژنىكى لوبنانى ھەبوو، سەفییەى كچی كە ئافرەتێكى لیھاتووەو ئیستا ئەندام پەرلەمانە، ھاوسەرى دوكتۆر بەختیار ئەمینە كە یەكێك بوو لە وەزیرەكانى كابینەكەى ئەیاد عەلاوى.

(147) لە پۆزگارى فەرمانپەرەى عەبدولكەرىم قاسەدا دوو دادگای سەریازی ھەبوو، سەرۆكى یەكەمیان شەمسەددین توفیق عەزاوى بوو كە پیاویكى كۆنەپەرست بوو، كاری ئەو دادگایە دادگاییکردنى پێشكەوتنخوازەكان بوو، دادگای سەریازی دووھەم بە سەرۆكایەتى عەقید ئیبراھیم غەزالى بوو كە تەرخان كرابوو بۆ دادگاییکردنى كۆنەپەرستەكان، دواى كۆدیتای ھەشتى شووباتى ١٩٦٣ ناچار بوو لە رینگى ئێرانەو بە قاچاغ پەنا بەریتە بەر یەكەتى سۆڤیەت، لەوێ لە نزیکەو ناسیم، بە پێى توانا خزمەت كرد، خێزانى لە بنەمالەى محەمەد مەھدی كۆبەيە.

(148) N.A., F.O., 371/170441, BBC Mon Testing, Iraq Plot Trail.

کهوتنی کتوپری رژیمی به عس له بهر رۆشنایی به لگه نامه نهینیه کانی حوکمهتی بهریتانیا دا

دیپلوماسییه بهریتانییه کان، وهك چاوه پوان ده کرا، به وردی دوی گشت
هه واله کانی کهوتنی یه کهم پژی می فه رمانپه وایی به عسو دیارده و نه نجامه کانی نه و
کهوتنه کتوپره کهوتن، بویه کا ژماره یه کی یه کجار زۆر نامه و به لگه نامه و بروسکه ی
نهینیی، وێپرای نووسینی پۆژنامه و هه والتهیره کان، له فایله کانی ئه رشیفی
نیشتمانیی حوکمهتی بهریتانیا دا، ده رباره ی نه و رووداوه، هه لگیراون و نه مه ی لای
خواره وه چه ند نمونه یه کی هه لپژارده یانن.

بالتویزخانه ی بهریتانی له به غدا، پۆژی سیازده ی ته شرینی دووه می سالی ۱۹۶۳
نه م نامه ((په له و نهینیی)) یه ی ده رباره ی دوورخستنه وه ی عه لی سالح سه عدی
ناردووه، بۆ وه زاره تی هه نده ران له لهنده ن:

((له به غداوه،

بۆ وه زاره تی هه نده ران،

سیر پۆجه ر نه لین،

ژماره ۱۱۷۰،

۱۲ ی ته شرینی دووه می ۱۹۶۳،

په له و نهینیی.

بۆ ئاگاداری وێنه ی نه م نامه یه نێردراوه بۆ هه ریه ك له بالتویزخانه کانمان له
دیعه شق و بیروت و قاهره و عه مان و مه درید.

۱- تاوه کو ئیستا حوکمهتی عیراق هه والی دوورخستنه وه ی عه لی سالح
سه عدی جیگری سه ره ك وه زیرانی بۆ ئیسپانیا پانه گه یاندووه، نه وه ی شه وی
یازده له سه ر دوازه ی ته شرینی دووه م رووی دا. وا دیاره چوار که سی دیکه
له گه ل سه عیددا دوورخاونه ته وه، یه کیکیان وه زیری کاروباری کومه لایه تییه،
وێپرای دوو نه ندانی (نه نجوومه نی سه رکردایه تی شوپش) که وا پێ ده چیت

ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر

یەکنکیان سکرتیری ئەو ئەنجومەنە بیٲ، چوارەمیشیان وەنداوییه که لەم
دواییانەدا لە سەرکردایەتیی (حەرەسی قەومی) دوور خرایەو.

٢- وا دیارە ئەم کۆدیتایە لەلایەن سەرەك کۆمار (عەبدولسەلام عارف- ك.
م.) و سەرەك وەزیران (ئەحمەد حەسەن بەكر- ك. م.) هەو بە پشتگیری
میانپەرەكان ساز كرایی. گەرچی بەغدا بە شائیعات تەنراوە، بەلام تاوەكو ئیستا
هێمنە. ئیمڕۆ بەیانی ژمارەیهك فرۆكه بە نزمی بەسەر بەغدادا فرین، هەروەها وا
دیارە پەكیتێك یا بۆمبایەك گیراوە تە وەزارەتی بەرگری^(١٤٩).

هەمان پۆژ، پاش تەنها سێ سەعات و سیژدە دەقیقە، بالۆیخانەی بەریتانی لە
بەغدا بروسكەیهكی دیكە دەریارەئ هەمان بابەت دەنیریت بۆ وەزارەتی هەندەران
لە لەندەن که ئەمەئ لای خواریوە دەقی وەرگیراوەكەیهتی:

(149) N.A., F.O., 371/170441, From: Baghdad, To: Foreign Office, London, Sir
Roger Allen, No. 1170, November 13, 1963, Emergency, Immediate.

((له به غداوه،

بۆ وهزارهتی ههندهران،

سێر پۆجهر ئهلین،

ژماره ۱۱۷۴،

۱۳ تشرینی دووهمی ۱۹۶۲،

پهله و نهێنی.

بۆ ئاگاداری وێنه ی ئهم بروسکه یه نێردراوه بۆ ههریه که له بالۆیزخانه کانیان له
نیمه شق و عه مان و قاهره و بیروت.

۱- چەند حاله تێکی پچوکی تهقه به چهکی سووکی لی ده ریکهیت، به غدا
هیمنه. قه ناسیک به رپرسی ئه و هێرشه ئه زیه ی سه عات ئۆ چاره که بۆ که له
په ره گرافی دووی بروسکه ی پێشوومدا ئاماژه م بۆی کردبوو، ئه و که سه ده وروپهری
سێ په کیتی گرتۆته کۆشکی کۆماری و وهزارهتی به رگری، له وسایشه وه هه یچ
جۆره چالاکییه کی فپۆکه وانی دووی نه داوه.

۲- ئه و تانکانه ی ستۆدیۆکانی ئیزگی نزیک بالۆیزخانه که مانیا⁽¹⁵⁰⁾
ده پاراست ئیسته چوارده و ده ی ناوچه که یان داوه. سه عات ده و چل و پینچ ده قیقه
ئیزگی به غدا پایگه یاندا که پاش ماوه یه کی کورت سه ره که وه زیران پایگه یاندا نێک
په خش ده کات، به لām پاش ته نها شه ش ده قیقه هه موو په خشی ئیزگی پاره ستا،
هه رچه نده گویمان له ده نگی شه پۆله کانیه تی.

۳- ده وروپهری سه عات یازده خۆنیشاندانیکی سێ سه ده که سیی، به
سه رکردایه تی ژماره یه که لوی هه ره س قه ومی، به لای بالۆیزخانه که ماندا به ره و
ستۆدیۆکانی ئیزگی ملیان ناو دروشمه کانی به عسو دروشمه باوه کانی دیکه ی وه که
ئه وانه ی ده رباره ی فه له ستینیان ده گوتیه وه، جاروباریش هیتافیان دژی حازم
جه واد ده کیشا.

۴- له دوینی شه وه وه هه ره سی قه ومی به شه قامه کاندا ده سوو پینیه وه.

(150) ستۆدیۆکانی ئیزگی به غدا له که رخ که وتونه ته نزیک باره گای بالۆیزخانه ی به ریتانی له عیراق و
ده نگیته ره کانیشی (المرسلات) له ئه بوغریب دانراون.

۵- وا دیاره قه دهغه کردنی هاتوچۆ (منع التجول) ئیستا به تهواوهتی جێبهجێ دهکریت و ههمووان شهقامهکانیان چۆل کردوه، بهلام بهشیک له شهقامهکان به دهست سوپاوهیهو به شهکهی دیکهشیان به دهست ههسته قهومییهوهن.

۶- بههۆی وهستانی پێوهندی تهلهفونییهوه ناتوانین پێوهندی بهو بهریتانیانهوه بکهین (که له عیراق دهژین- ک. م.) بهلام له بهرگه لیک هۆ دانیان له وهی کهسیان له مال دهراچن و ههموویان بپوهین⁽¹⁵¹⁾.

بالتیخانهی بهریتانی له بهгда، هه مان پۆی سیازدهی تهشرینی یه که م، نه م بروسکه سهیره ده نیریت بۆ وهزارهتی هه نده رانی بهریتانی له لهندهن:

((۱- سه عات دوازه و دهقیقه یه که ئیزگهی بهгда به یاننامه یه کی به ناوی سه ره که وه زیران نه حمده حه سه ن به که ره وه بلوکرده وه، که تییدا ده لیت یه که یه تی پیزه کانی حیزی (به عس- ک. م.) ته واو تیکشکینرا، به ملیونه ها له کومه لانی خه لک پشتگیری سه رکردایه تی نوێ ده که ن و داوا ی پشه کیش کردنی کۆمۆنیزم و ئیمپریالیزم ده که ن.

۲- وه زیری به رگری سالت مه هدی عه ماش، به ناوی نه حمده حه سه ن به که ره وه، به یاننامه که ی خوینده وه⁽¹⁵²⁾.

دوا دوو به لگه نامه ی هه مان فایل، که پۆی نۆزده ی تهشرینی دووه می هه مان سال وهزاره تی هه نده رانی بهریتانی ناروونی بۆ بالتیژی بهریتانی له تاران، بایه خیان یه که جار نۆره بۆ لیکدانه وهی دوورخستنه وهی عه لی سالت سه عدی و هه لسه نگاندنی پژی می فه رمان په وایی به عس، چونکه خودی وه زیر داوا له بالتیژ ده کات نه سیحه تی محمه د په زا شای ئیران بکات دووره په ریز بیت له ئالوگۆره کانی عیراق و ده ست نه خاته رووداوه کانی و به و

(151) N.A., F.O., 371/170441, From: Baghdad, To: Foreign Office, London, Sir Roger Allen, No. 1174, November 13, 1963, Emergency, Confidential.

(152) Ibid, From: Baghdad Embassy, To: Foreign Office, London, Sir Roger Allen, No. 1176, November 13, 1963, Confidential.

بۆنە يەشەۋە ۋەزىر ئاماژە بۆ ئۇ ۋە دەكات كە يەكشەنبە سۆڭەك تېش
(جاريگا لە دوورە ۋە) چاۋدېرى ۋەزى عىراق دەكات (153).

نەتە ۋە پەرستە غەرەبەكانى سەر بە جەمال غەبدولناصر ۋە ۋەزىرەكى ئۆز كەم لە
بە عىسىيە ميانرە ۋەكان ۋە ۋەزىرەكى لە وانىش كە مەتر كە ساپەتتى بىلەن بوونە
فەرمانرە ۋە نوپى عىراق كە لە ناۋ بەلگە نامە نەيتىيەكانى ۋە ۋەزىرەتى ھەندەرانى
ھۆكەمەتى بەریتانىادا پوختە يەك دەريارە ۋە ھەريە كىچىكان ھەيە، لە گەل بايەخ
پىدانىكى تايىبەتى بە فرتوفىلەكانى سالىھ مەھدى غەمماش كە سەرەتا بە ۋە دەست پى
دەكەين.

((لە بالۆيخانە ي بەریتانىيە ۋە،

بە غدا،

۳۰ ئاينى يەكەمى ۱۹۶۳،

لە د. ك. ھاسكىلە ۋە،

بۆ دەبل يو. مارسدين،

بەشى پۆزەلەت،

ۋە ۋەزىرەتى ھەندەران،

لە ھەندەن.

۱- ئەمانەتى لاي خوارە ۋە دەريارە ۋە ۋەزىرەكانى پۆزى ھەژدە تەشرىنى
بوونەن لە بە غدا ۋە فرتوفىلەكانى لە ۋە پۆزەدا دەريارە چارەنوسى ۋەزىرى
بە رگىرى پىشور جەنە پال غەمماش كە ۋەتەنە سەر زاران.

۲- ئۆز نوۋ دەركەۋت لە ۋە ۋەتەنە سالىھ مەھدى غەمماش نەگىراپىت، ئەگەر
ۋەبىت ماناى ۋە بىگومان لە ۋەلەت دەرجوۋە. ۋاش بە بىردا دىت كە لە ۋە ۋەتەنە ۋەك
بالۆيىزى عىراق لە دوورە پايەختىكى لە بار دانراپىت، بە دەستورى ئۇ ۋە
(غەبدولكەرىم قاسم - ك. م.) سالى ۱۹۵۸ لە گەل سەرەك كۆمارى ئىستە
(غەبدولسەلام - ك. م.) عارفدا كرى (154). تەنانەت پاپورتى ئۇ ۋەتەنە ھەيە كە

(153) Ibid, From: Baghdad, To: Foreign Office, London, To: British Embassy, Tehran, No. 1455, November 13, 1963, Confidential.

(154) دواى شۆپشى چواردەى گەلاۋىتى سالى ۱۹۵۸، بە ماۋەيەكى كورت، دوۋىرەكى كە ۋە نىۋان
ھەردىك سەزىكى ئۇ شۆپشە ۋە - غەبدولكەرىم قاسم ۋە غەبدولسەلام عارف، ئۇ ساكە ئۆزىنە

جەنەرال تاهیر یەحیای سەرەك وەزیران پیتی باشە عەمماش بکریته (بالۆیزی
عیراق- ک. م.) لە واشنتۆن چونکە، وەك گوتووێه (ئەمریکا یەکان هەمیشە
بە عەسییەکانیان خۆش ویستوو بۆیەکا دەتوانن تەحەمولیان بکەن) (155).
ئیزگەکانی قاھیرە و پاریس و تونس پایانگەیاندا کە (عەمماش- ک. م.) لە بەغداو
بە فەرۆکە یەکی سەریازی گەیشتۆتە قاھیرە، ئەویش لێرە (واتا لە بەغدا- ک. م.)
مەزەندە ی خەلگەکی دەریارە ی چارەنووسی عەمماش پتر لە جاران بەرفراوانتر
کرد. یەکیک لە نووکتانە ی دەریارە ی ئەمە وا لەسەر زاری خەلکی دەلێت: عەمماش
بۆ خۆی داوی کردووە، ئەگەر بریاری دوورخستەو (نەفی)یان داوێ ئەوا با
بینێرنە قاھیرە، خۆ ئەگەر وا نەبێت ئەوساکە بۆ خۆی دەتوانێت داوی پەنا بەری
لەوێ بکات ! هەرچۆن بێت رووداوەکان وا نیشان دەدەن لەوانە یە عەمماش لە
قاھیرە نیشتەجێ کرابێت. پاپۆرتە پۆژنامەوانییەکانی ئیمپۆرکەیش دەلێن دوینی
عەمماش لەگەڵ خێزان و منداڵەکانیدا گەیشتوونەتە ئەوێ، لەوانەیشە بەر لەو
عەمماش گەپابێتووە بەغدا بۆ ئەوێ خێزانەکی لەگەڵ خۆیدا بەریت.

۳- وەزیری ئیرشاد لە کۆنفرانسی پۆژنامەوانییەکی خۆیدا کە پۆژی بیستو چواری
تەشرینی یەكەم بەستی (پروانە نامە ی ژمارە ۶۳/۱۸۹/۱۰۱۳ ی پۆژی حەوتی تەشرینی
یەكەم) پایگەیاندا کە جەنەرال عەمماش کراوەتە بالۆیزی عیراق لە قاھیرە، بەلام پۆژی
دواتر وەزیری نوێی بەرگری فەریق تکریتی ئەو قسە یە بە درۆ خستەو.

لە دوا بەشی نامە کەیدا بالۆیزی بەریتانی لە بەغدا ئاماژە بۆ ئەو سەرچاوە
پۆژنامەوانییانە دەکات کە هەمان هەوالیان بلۆک کردۆتەو، لەوانە پۆژنامە ی

ئەفسەران و جەماوەری عیراق، بە کوردیشەو، بە دڵ و بە گیان لەگەڵ عەبدولکەریم قاسمدا بوون،
ئەمیش بۆ چارەسەری کێشە کە بریاری دا عەبدولسەلام عارف بکاتە بالۆیزی عیراق لە بۆن، ئەو بریارە
کێشەکی دژوارتر کرد، عەبدولسەلام یاخی بوو، بۆیەکا درایە دادگا و فەرمانی لەسێدارەدانی بۆ
دەرچوو، بەلام عەبدولکەریم قاسم بە بریاریکی شاتۆگەرییانە بەخشیی.

(155) دەقی قسەکی تایەر یەحیا خراوەتە نێوان دوو جوت کەوانی پچوکەووە ئەمەیش
دەقەکیەتی:

((It was even reported that General Yahya, the new Prime Minister, favoured his
appointment to Washington, Commenting ((the Americans have always liked the
Ba'athist, they can have them!))

((العرب)) ی پۆژی بیست و هه شتی ته شرینی دووهم. له خالی چواره مینی نامه کهیدا
 بالۆیزی به ریتانی ئهم تیبنیه وردە ی لای خواره وه ی بۆ تۆمار کردوین:
 ((بیگومان شتیکی سه رنج پاکیشه ئه گه ره معاش بجیته قاهره، ئه وساکه
 ئیمه ییش به خته وه ره ده بین بزانی نایا جه مال عه بدولناصر هیچ بایه ختیکی پی
 ده دات یا نا)).

بالۆیزی به ریتانی له به غدا، له دوا خالی نامه کهیدا ده لیت ((وینە ی ئهم
 نامه یه ده نۆمره هه ریه که له بالۆیزخانه کانمان له عه مان و بیروت و قاهره و
 سیمه شق و کویت و واشنتۆن))⁽¹⁵⁶⁾.

ئهمه ی لای خواره وه ییش بریتییه له و زانیارییه که له به لگه نامه نه ئینییه کانی
 وه زاره تی هه نده رانی حوکمه تی به ریتانییدا، ده رباره ی گشت فه رمانه وه
 سه ره کییه کانی پۆیمی نوێ عیراق هه لگیراون: ((سه ره که وه زیرانی نوێ تاهیر
 به حیا نه ته وه په رسته، دوور نییه ناصریش بیته، وه که سه رۆک ئه رکانی له شکر (له
 پۆزگاری به عسدا - ک. م.) بووه په هه به ری راسته قینه ی کۆدیتاکه ی ئهم دوا ییانه.
 وه زیری به رگری فه ریق پوکن هه ردان تکریتی به عسییه، له شوبانه وه بۆته
 فه رمانده ی هیزی ئاسمانی، خاڵۆزای سه ره که وه زیرانی ئیستایه.

وه زیری ناوخۆ، لیوا په شید موسلیح، نه ته وه په رسته، له وانه یه دژی به عس و
 سه ره به ناصر بیته، حاکمی سه ربازی گشتی بوو.

وه زیری هه نده ران، لیوا صوبحی عه بدولعه مید، دژی به عسه، له وانه یه سه ره به
 عه بدولناصر بیته، به پۆیه به ری بزوتنه وه ی سه ربازی (مدیر الحركات العسكرية) بوو.
 وه زیری شاره وانی و کاروباری لادی، فه ریق پوکن محمه د شیت خطاب،
 به عسییه، له حوکمه تی پێشودا هه مان وه زاره تی به ده سته وه بوو.

وه زیری پلان دانان (التخطيط)، دوکتۆر عه بدولکه ریم ئه لعه لی، هیچ
 هه لۆیستیکی سیاسی دیاری نییه، ئه ندازیاره.

(156) N.A., F.O., 371/170443, Confidential, From: D.K. Hasskell, British Embassy, Baghdad, No. 10/3/192/63, November 30, 1963, To: Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

وه زيرى كاروبارى هاتوچۆ، فەريق عەبدولسەتار عەبدوللەتيف،
 نەتەو پەرستە، لەوانە يە سەر بە بە عەس بێت، لە حوکمەتى پيشوودا وه زيرى
 كاروبارى هاتوچۆ بە وه کاله تيش وه زيرى پيشە سازى بوو.
 وه زيرى نەوت دوکتۆر عەبدولعەزىز ئەلوترى، هەلۆيستی سياسى ديارى نيە،
 لەوانە يە مەيلى بە عەسى هەبێت⁽¹⁵⁷⁾.
 وه زيرى پيشە سازى عەبدولکەریم کەنونه، هەلۆيستی سياسى ديارى نيە،
 بەر لە کەوتنى بە عەس بە کارى مەدە نيە وه خەريک بوو، هاوپی سەرەك
 وه زيرانى نوێه.
 وه زيرى پەرەردە دوکتۆر ئەحمەد عەبدولسەتار ئەلجەوارى، نەتەو پەرستە،
 دايە پال بە عەسيه کان، لە حوکمەتى پيشوودا هەمان وه زارەتى بە دەستەو بوو.
 وه زيرى دارايى، دوکتۆر محەمەد جەواد ئەلبوسى، وا ديارە هەلۆيستی
 سياسى ديارى نيە، ئابوريناسە، مايسى سالى ١٩٦٢ وه زيرى دارايى بوو، بەلام
 تەشرىنى يە کەمى هەمان سالى دەستى لە وه زارەت هەلگرت.
 وه زيرى داد، کاميل ئەلخەطیب، لەوانە يە مەيلى بە عەسى هەبێت، پارێزەرە،
 تەشرىنى يە کەمى سالى ١٩٦٢ کرایە وه زيرى داد.
 وه زيرى تەندروستى، دوکتۆر عیزەت مستەفا، لە حوکمەتى پيشوودا هەمان
 وه زارەتى بە دەستەو بوو⁽¹⁵⁸⁾.

(157) لە بەلگەنامە کەدا وا هاتووه:

((bue sympathetic to Ba'ath)) وشەى (bue) م لە هېچ فەرەهەنگىدا نەمۆزىيەو، تەنانەت لە
 ((فەرەهەنگى ئینگلیزى ئەلیکترۆنى ئۆکسفۆرد)) (Oxford Electronic English Dictionary) پيشدا،
 کە بەرغراوانترین فەرەهەنگى ئینگلیزى، بەلام بە شىواى داپشتنى پستە کەدا وا ديارە مەبەستى بێت
 بێت لەوانە يە وه زيرى نەوت مەيلى بە عەسى هەبێت، لەوانە يە وشە کە هەلەى چاپ بێت.
 (158) باسى بېروبوچوونى دوکتۆر عیزەت مستەفاى نەکردوو، بەلام يە کێک بوو لە بە عەسيه کۆنە
 ميانپەرەوکان، مالهە کە لە مەنسور (شارح الامرات) لای مالى خوالیخۆشبوو پەرەب عەبدولمەجیدەو
 بوو، بە پتی قەسەى ئەو دوکتۆر عیزەت پیاویکی قورس و پارەدار بوو، لە دواى کۆدیتای تەمموونى
 شەست و هەشت تاهە کو سالى ١٩٧٢ بۆتە وه زيرى تەندروستى، لەو سالىدا لە سەر پیلانە گەرەکەى

وه زيرى كشتوكال، ليوای فېوكه وان عارف عه بدولپه زاق كه بق ماوهى سى
حه فته دواى شوپشى شوباتى سالى ۱۹۶۳ فرماندهى ميزى ناسمانى بوو، هيچ له
كشتوكال تى ناگات.

وه زيرى نابوورى، دوكتور عه بدولعزیز نه لحافظ، پياويكى به توانايه، هيچ
جوره مه يلنكى سياسى نيه، پاك (عه ميد) كوليچى بازگانى زانكوى به غدا
بوو.

وه زيرى بيناو كاره گشتيپه كان، دوكتور عه بدولفه تاح نه لعبوسى، دور نيه
نه ته وه په رستىكى بى لايه ن بى، نه دازيارىكى عراقى پيشه ييه، نه دماى
(كوميتى كومه لى نه دازياران).

وه زيرى نيسلاحي زه راعى، دوكتور عه بدولصاحب عه لوان، پاكى پيشووى
كوليچى كشتوكال بوو، هره ها وه پاويزكار هاريكاري له بوورى دانانى ياساى
چاكردنى كشتوكال (قانون الاصلاح الزراعى) دا كړدوه، پتر زانايه وه كه له وهى
سياسه تمه دار بى، نه ته وه په رسته و له وانه يه سر به به عس بوويت.

وه زيرى كاروبارى وه حده، دوكتور شاميل سامه پائى، نه ته وه په رسته و له وانه يه
مه يلى ناصري مه بى، فيزيكه.

وه زيرى ده ولت موسليح نه قشبه ندى، كورده، به لام به هوى دوبه ركه ي
هوزايه تپيه وه دوزمنى باوه كوشته ي مه لا مسته فا و بارزانيه كانه، پيشينه يه كى
ناينى هيه، خالوزاى نه دماى ((نه جوومه نى سياده)) كه ي پوزگارى قاسم

تازم گزاري به پړوه به رى گشتى ناسايش، له وه زاروت لبراووه دوكتور رياض حاج نيراهيم حه ين
جنگه ي گرتوته وه، دوكتور رياضيش له به عسيپه كونه ميانپه وه كان بووه، كاتى خوى زقده ي
كوبونه وه نه پنيپه كانى سر كړدايه تى به عس له مالى نه و ساز كراوه. له پوزانى شپى نيران و عراقدا
له كوبونه وه يه كى سر كړدايه تيدا به مه به ستى بنجر كړدى بيانپه وه كانى نيام خومه ينى زقر ساويلكانه
پيشنبارى كړدوه هدام حه ين بق ماوه يه كى كورت به روكه ش ده ست له پوستى سره كه كوما
مه لبرگرت و وه كه سر وكي حيزب ولت به پړوه به رت، له سر نه و قسه يه ي هدام فرمانى داوه
سهره تا زمانى بچن و نينجا بيكوئن. بهر له كه وتنى پزيم چنه د جارتك له پزيشكه كورده كانم بيستوه
كه دوكتور رياض پياويكى پيكوپك بووه.

بوو⁽¹⁵⁹⁾، بۆ خۆیشی له پۆژگاری نوری سه عیددا ئەندامی ((ئەنجومەنی نوێنەران)) بوو.

وەزیری کارو کاروباری کۆمەڵایەتی (العمل والشؤون الاجتماعية)، دوکتۆر عەبدولکەریم هانی، لەوانەیە بە عەسی بێت، جاران له وهزارهتی تەندروستی بە پێوە بەری خزمەتگوزارییە پزیشکایەتیەکان (مدير الخدمات الطبية) بوو. هەر جۆرە ئالوگۆڕێک لەم کابینە یەدا رووی بدایە ئالوێزخانە ی بەریتانی له بهغدا یە کەسەر بەشی پۆژە لاتێ وهزارهتی ههندهرانی دهربارهی ئاگادار دهکرد. به وینه هەر ئه وهنده عەبدولعەجید دوجەیلی کرایە وەزیری کاروباری هاتوچۆ یە کەسەر ئالوێزخانە ی بەریتانی له بهغداوه ئەم بروسکە یە ی لای خوارە وە ی ناردوو بۆ لهندهن:

((نهیتی،

له بهغداوه،

بۆ وهزارهتی ههندهران،

لهندهن.

پۆژنامەکانی (عیراق - ک. م.) ئەم بە یانییە پرایانگە یاند کە عەبدوللە تیفی وەزیری پێشوی کاروباری هاتوچۆ کراو ته ئالوێز له دیوانی وهزارهتی ههندهران و له جێگە ی ئه وه عەبدولعەجید دوجەیلی دانراوه کە ناھرییەکی میانرە وە و هەمان کات دژ بە کۆمۆنیزم و بە عەسە، دانانیشتی له و پۆستەدا دەستگە وتیکە بۆ سەرۆک عەبدولسەلام عارف⁽¹⁶⁰⁾.

شایانی باسە جاریکی دیکە له هەمان فایلدای لیستیکی دیکە ی ناوی فەرمانرە وایانی پۆتیمی نوێ هەلگیراوه، بە لām ئەمجارە یان به ناوی (سەرە کۆمار فیلد مارشال عەبدولسەلام محەمەد عارف) دەست پێ دەکات کە دەر بارە ی

(159) مەبەستی خالید نەقشە بنییه کە بەر لە وە ی پۆتیمە کە ی عەبدولکەریم قاسم بڕوخیت ئه و کۆچی دوا یی کرد.

(160) N.A., F.O., 371/170443, Confidential, From: Baghdad Embassy, To: Foreign Office, London, Sir Roger Allen, No. 1283, December 5, 1963.

دەلتە: ((نەتەو پەرستە، سەرەتای پۆزانی شوپشەکی قاسم پکە بەری قاسم بوو، دواى کۆدیتای شوپاتی سالی ۱۹۶۲ هاریکاری پارتی به عسی کرد، مه یلی ناصیری هه یه)).

دوا به دواى ئەو هه کسەر به م جۆره باسی ئەحمەد هه سەن به کر ده کات: ((جێگری سەرەك کۆمار فەریق ئەحمەد هه سەن به کر، به عسییه کی میانپه وه، له هوکمه تی پێشوو دا سەرەك وه زیران بوو))⁽¹⁶¹⁾، دواى ئەو هه ییش لیسته ی ناوی وه زیره کان وهك خۆی دیسانه وه تۆمار ده کات.

که وابیت تاکه ((ده سته وتی)) کرد، له رووخانی پژی می به عسی، وه زیریکی بی ده سەلات بوو که هۆی هه لێزاردنی ئەویش هۆیه کی نابابه تی شوپینی زه ق بوو به پیتی ته رازوه بی سه رویه ره که ی عه بدولسه لام عارف که نه یده زانی نه قشبه ندیه کان له پۆزگاری خالید نه قشبه ندی گه وه وه له ژێر فشاری زنجیره یه ك هۆی سیاسی و ئابووری و کۆمه لایه تی ئالۆزو تیکه لاوه وه له چوارچێوه ی بنه ماله و ته نانه ت کوردستانی نیشتمان و پێوه ندی خوینه وه ده رچووون و ببوونه پێبازیکی ئاینی به رفراوان و له وساوه له ژێر پاله په ستۆی فشاری زنجیره یه ك هۆکاری باب ته ییه وه شوپنه نه یان به بزوتنه وه ی رزگاریخوایی نه ته وه ی کورده وه دیار بوو⁽¹⁶²⁾.

پێویسته، له م گۆشه نیگایه وه، هه لۆیستی ئەو خالید نه قشبه ندیه، که له په نجاکانی سه ده ی پابردوه وه ناوی که وتۆته سه ر زاران و له م به لگه نامه یه دا ناوی هاتوه، هه لسه نگین. خالید نه قشبه ندی ده رچووی کۆلجی سه ربازی بوو، له پۆزگاری پاشاییه وه بووه فه رمانده ی سه ربازی حامیه ی په واندز، پاشان پێبازی کارگێری گرت به رو سه ره تای په نجاکانی سه ده ی پابردوو بووه قایمقامی ژماره یه ك قه زای کوردستانی وهك: هه له بجه و رانیه، دواى ئەو هه بووه پارێزگار

(161) Ibid, Confidential, From: Baghdad Embassy, To: Foreign Office, London, S.W.1.

(162) بۆ درێژه ی ئەو باب ته بپوانه: جه عفر ره سول عه لی، سۆفیزم و کاریگه ری له بزوتنه وه ی رزگاری - نه ته وه یی گه لی کورده دا ۱۸۸۰-۱۹۲۵، نامه ی دوکتورا، زانکۆی کۆیسنجه ق، ئەیلوولی ۲۰۰۷.

خالد نەقشەندى

(موتەسەپف)ى ھەولېر، خالد نەقشەندى پىداۋىكى سادە و ساكارو بىن تېوفىز بوو، نەزارى كوپى گەيشتە پلەى عەقىد لە سوپاي عىراقىدا و يەكك بوو لەوانەى بە فەرمانى سەدام حسەين لەسەدارە درا، غازىي كورپىشى، كە كۆلجى ئەندازىيى زانكۆى بەغداى تەواو كىرد زوو خۆى خانەنشىن كىرد. ھەرچى موسلىح نەقشەندىشە لە دوا قۇناغى پۆزگارى پاشايىدا نوڭەرى ھەولېر بوو لە پەرلەمانى ئەوسادا⁽¹⁶³⁾. بەلام لە سەراپاي ئەم مېژوودا تەنھا ئەو سەرەنجى عەبدولسەلام عارفى پاكىشاۋە كە وەك لە دەقى بەلگەنامەكەدا دەلئىت: ((موسلىح نەقشەندى دوزمنى باۋەكۈشتەى مەلا مستەفا و بارزانيەكان بوو)) بۆيەكا بوو تە تاكە وەزىرى كوردى ناو يەكەم كابىنەى پۆزگارى نوڭ و ئەو ەيش، بىن گومان، ھۆى سەرەكىي چارەسەرەنەكردنى كېشەى كوردە لە پۆزگارى فەرمانپەرۋايى عەبدولسەلام عارفدا.

(163) دېدەنى لەگەل تاهىر شەھباز ھەيدەرى و شىخ ئەھمەدى شىخ عەبدولقادىرى نەقشەندى.

پرسی کورد له پروژانی فهرمانه‌وایی عه‌بدولسه‌لام عارف دا له‌به‌ر روشنایی به‌لگه‌نامه نه‌ینیه‌کانی حوکمه‌تی به‌ریتانیادا

پاسته عه‌بدولسه‌لام عارفی سه‌ره‌ك كۆمار له پۆژگاری فه‌رمانه‌وایی به‌عسدا ده‌سه‌لاتی‌کی نه‌وتۆی نه‌بوو، ته‌نها له بوواری شه‌ری کورددا نه‌بی‌ت كه به ئاره‌زووی خۆی هه‌رچی‌یه‌کی بویستایه ده‌یکرد، زوو زوویش سه‌ری هه‌یزه‌کانی سوپای له کوردستان ده‌دا، نه‌وه‌ی به شتوازی‌کی خه‌ستوخۆل له به‌لگه‌نامه نه‌ینیه‌کانی حوکمه‌تی به‌ریتانیادا په‌نگی داوه‌ته‌وه‌و وای به باش ده‌زانین ئه‌م به‌شه‌ی بابه‌ته‌که‌مان به چه‌ند نموونه‌یه‌ك له ناوه‌رۆکی ئه‌و به‌لگه‌نامه‌نه ده‌ست پێ بکه‌ین و تیشک‌یش به‌هاوێژینه سه‌ر نه‌وه‌ی چۆن عه‌بدولسه‌لام ده‌یویست د‌ل‌س‌و‌زی خۆی بۆ یه‌کیه‌تی عه‌ره‌ب له رێگه‌ی سوور کردنی ده‌ستی سه‌ربازه سووریه‌کان به خۆینی کورد به‌له‌م‌ین‌یت.

عه‌بدولسه‌لام عارف

پۆژی بیست و پینجی تەشرینی یەكەمی سالی ١٩٦٣ بالۆیزی بەریتانی لە بەغدا
ئەم نامەیە لای خواوەندی ناردوووە بۆ بەشی پۆژەلاتی وەزارەتی هەندەرائی
بەریتانی لە هەندەن:

((نهیانی،

لە س.ل. ئینگیرتۆنەوه،

بەغدا،

ژمارە ٦٣/٢٢٩/١٠١٤،

بۆ میستەر گودچایلد،

بەشی پۆژەلات،

وەزارەتی هەندەران،

لە هەندەن.

بارودۆخی ئیستای شەپ، دژی کورد، وای نیشان دەدات عێراقییەکان نزیکەی سێ
هەفتەیان پێویستە بۆ ئەوەی بە تەواوەتی خۆیان دژی ((پارتی دیموکراتی
کوردستان)) ئامادە بکەن، پارتی ناوچە شاخاوییهکانی دەورووبەری سلیمانی و
هەلەبجەیی بە دەستەوێه. عێراقییەکان ژمارەیهکی زۆر بەتالقونیان گواستۆتەوه
کەرکوک و سلیمانی بۆ ئەوەی لەو بزوتنەوانەی لەشکردا بەشداری بکەن کە
هەول دەدەن رێگەی کەرکوک- سلیمانی- هەلەبجە پاک بکەنەوه. بەشی زۆری
ئەو هیژانە لە باکوورەوه هینراون.

هەرچۆن بیت کەش و هەوای زستان بەرپۆهیه، تەنانت لە دەورووبەری زاخویش
بارانیکی بێ شومار باریوه، پێویستە مانگی داها توویش سوپای عێراقی بەشی
زۆری هیژەکانی خۆی پاگوێزێتە زستانە هەوارهکانی مووسل و هەولێر و کەرکوک و
سلیمانی، لە ناوچە شاخاوییهکاندا تەنها ئەو پۆستانە دەهێلێتەوه کە قایمگیرن،
گرنگترینیان بامەڕنیه کە کەوتۆتە باشووری زاخووه، وێپای عەقرە کە کەوتووتە
ئەولای باشووری پۆژەلاتەوه، ئەوه وێپای بافێستاو سەید صادق و دوکان. وای
پێدەچێت کوردەکان چەك و ئازوقەی باشیان هەبێت و وەزارەتی جەنگی
(بەریتانی- ک. م.) لەو باوەڕەدا یە چەکی کاریگەریشیان، هی وەك بازوکا، دژی

تاتك ههيه، به لām نهوان له بهردهم هيرشى فركه دا بى دهسلانن بويهكا، بى نهوهى
له بومبارانى هيرى ناسمانى عراقى خويان بياريزن، په نا دهبنه بهر
نمشكهوتەكان.

وا پندهچيت سوريبهكان چەند شەپكى چالاكيان له دهووبهري زاخو
كربيت، نهوهيش ياريدەيهكى گهريه بى عراقيبهكان دى كورد.
دهتوانين له ئيستاهه پيشبيني نهوه بكهين كه له سهرهتاي تهشيرنى
هوههوهو بى ماوهى سى مانگ جوره هودنهيك دروست دهبيت.

ئيمزا

س. ل. ئيگيرتون

بيست و پينجى تهشيرنى يهكه مى ۱۹۶۳)) (164).

پۆڤى دواتر، واتا بيست وشهشى تهشيرنى يهكه مى ۱۹۶۳ هه مان ديپلوماسيى
بهريتانى س. ل. ئيگيرتون⁽¹⁶⁵⁾ له بهغداوه نامهيهكى نهينى دوورديزى سى
لاپهريى ناردوهو بى دهبل يو. مارسيدن له بهشى پۆژهلاتى وهزارهتى هندهراني
بهريتانى له لهندهن دهريارهى نهو گهشتهى سهرك كۆمار عهبدولسهلام عارف
پۆڤانى بيست و بيستويهكى تهشيرنى يهكه مى سالى ۱۹۶۳ كردويه بى كوردستان
كه نههه لاي خوارهوه دهقى وهركيرپانى خاله سهركيبهكانيه:

۱- سهرك عارف پۆڤانى بيست و بيستويهكى تهشيرنى يهكه مى گهشتىكى كرد
بى ناوچهكانى باكوور و باشوورى پۆژهلاتى كوردستان كه پوپاگهندهيهكى

(164) N.A., F.O., 371/170450, From: S.L. Egerton, Baghdad Embassy, Secret, No. 10114/229/63, October 25, 1963, To: Mr. Godchild, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

(165) ستيفن لوفتس ئيگيرتون (Stephen Loftus Egerton): پۆڤى بيست و يهكى تهعموزى
سالى ۱۹۳۲ له دايك بووه، دهريوى زانكوى كامبريج، له سالى ۱۹۵۲ بووه كارمهندي وهزارهتى
هندهراني بهريتانى، له بارهگاي وهزارهت له لهندهن و له ولاته يهكگرتوههكانى نههريكا و ژمارهيك
ولاتى عهريى كاري كرديه، له سالى ۱۹۶۳ وه تارهكو سالى ۱۹۶۷ له عراق بالويز بووه، واتا له
پۆڤارى بهس و عهبدولسهلام و عهبدولرحمان عارفدا. برونه:

((Who's Who 1980. An Annual Biographical Dictionary)), London, 1988, P. 770.

یه کجار زۆری بۆی کردووه. وه بێرتان دینمه وه که نهو سه ره تای هێرشى نه مجاره نوو زوو زیاره تی به ره کانی شه پی ده کرد، به لام وا بق دوو مانگ ده چیت زیاره تی نه کردووه و له خوتبه گانیدا ئاماژه ی بۆ نه مه کردووه و مه عزه ره تی هیناوه ته وه و گوتویه ماوه یه ک به هۆی زیاره تی قاهره و دیمه شقه وه گه لێک سه رقāl بووه.

۲- پۆژی یه که می زیاره ته که ی عارف فه ریق پوکن تاهیر یه حیای له گه ل بوو، نه و پۆژه چوو ه سه ربازگه ی عاصی⁽¹⁶⁶⁾ که که وتۆته نزیک زاخۆه، له وێ لیاوی سووری فه هد نه لشاعیر که به ((سه رکرده ی هێزی یه رموک)) ناسراوه، له گه ل لیاوا فه یسه ل سه رجان نه لعرسی فه رمانده ی لیاوی هه شتی سواره ی سوپای عیراقیدا پێشوازیان کرد. هه وائی نه م کۆبوونه وه یه سه رنج پاکێشه چونکه یه که م دان پێدانانی فه رمیه ده رباره ی بوونی سوپای سووری له باکووری عیراق. لیاوا فه یسه ل نه لشاعیریش که سایه تیبه کی ناسراوه، مارت و نیسان نه ندای وه فدی سووری بوو بۆ گفتوگۆی وه حده له قاهره.

۳- نه فسه رو سه ربازان له سه ربازگه ی زاخۆ پێشوازیی عارفیان کرد، له ده وکیش زیاره تی سه ربازگه ی لیاوی چواره ی سواره ی کرد، له وێ عه مید ته ها مه مه د نه مین پێشوازیی کرد، ئینجا چوو ه زیاره تی سه ربازگه ی ئالوکه⁽¹⁶⁷⁾ و چاوی به به تالیۆنی دووی لیاوی هه ژده ی سواره که وت که لیاوا نه عیم عه بدولنه بی سه رکرده یه تی، ده لێن له ئالوکه لیاوا عه بدوللا جاسمیش، که فه رمانده ی که تیبه یه کی تۆپه، له هه مان سه ربازگه پێشوازیی کردووه.

(166) دیاره به ناوی رووباری عاصی سووری وه ناو نراوه وه ک نیشانه یه کی (هاتنه بی) یه که یه نی نه ته وه ی عه ره ب.

(*) راستیه کی (تاسیه ی) که گوندیکه له نزیک ریگی سیمیل - زلخو، له ده شتی سلێمانه تی، ره نگه کانی خۆی بۆ ته عریب پێیان گوتی: عاصی/تیبینی: د. عه بولفه تاح بۆتانی له سه ر چاپی یه که می نه م کتیه - ع. زه نگه)

(167) ئالوکه: ناوی گوندیکه که وتۆته پۆژئاوای شاری ده وکه وه، پر دی ئالوکه یش که به ناوی گونده که وه یه له سه ر شیوێک دروست کراوه، جۆگه ئاوێکی پێدا ده چیت و ریگی نیوان ده وک و موسلی پێدا تیده په ریت، ناوه ندی سه ده ی نۆزده مین ناوچه ی ئالوکه شه رێکی میژویی گه وره ی به خۆیه وه بینیه له نیوان سوپای والیی به ناویانگی موسل مه حمود جه لیلی و سوپای میر زوبیر پاشای بادینی، که له سه ر کوردانی ئیزیدی هاتۆته ده نگ و خراپ سوپای والیی موسلی شکاندووه، نه وه ی له فۆلکلۆری باوی ناوچه که دا ده نگی داوه ته وه. بپوانه:
أنور الماشی، الاکراد فی به دینان، الموصل، ۱۹۶۰.

۴- عارف به فرۆكه له دهۆكهوه چوو موسڵ و شهوی لهوی برده سەر. بۆ سبهینێ، وانا بیستویهکی تهشرینی یهكهم، له كۆلێجی پزیشکی موسڵ و تاریکی ههست بزۆینی پیشكهشی قوتابییهكان⁽¹⁶⁸⁾ كرد، تێیدا گووتی: پێویستیمان به هێرشێکی وریایه دژی پیلانگیران⁽¹⁶⁹⁾. دهرياره‌ی وه‌حده‌یش گووتی: هه‌رچه‌نده له‌ولنه‌یه‌ جێگه‌ی داخ بێت به‌لام ((ئه‌و یه‌كه‌تییه‌ی هه‌یه‌ له‌ نێوان سووریا و میسردا له‌ مه‌ترسیدایه. ئه‌وه‌ی ئێمه‌ ئێستا وه‌دالێن بۆی یه‌كه‌تییه‌کی لێكۆلراوه‌ی ته‌واوی هه‌ره‌به‌)). ئهم گوته‌ توندوتیزه‌ ئاماژه‌ بۆ قوناغێکی نوێی هێرشێ شاردراره‌ی⁽¹⁷⁰⁾ عارف ده‌كات له‌ بواری ئه‌و دروشمه‌یدا كه‌ ده‌لێت ((هه‌موو شتیك بۆ هه‌موو هه‌ره‌ب)) (كل شی من أجل كل العرب).

۵- سهره‌ك كۆمار له‌ موسڵه‌وه‌ به‌ فرۆكه‌ چوو كه‌ركوك، له‌ فرۆكه‌خانه‌ حاكمی هه‌سكهری گشتیی باكوور هه‌مید سه‌عید فه‌تحی صقلی و سه‌ركرده‌ی فیرقه‌ی دوو هه‌مید شه‌نشهل پێشوازییان كرد، وێرایی ژماره‌یه‌ك له‌ ئه‌ندامانی سواره‌ی سه‌لاحه‌ددین. دوا‌ی ئه‌وه‌ به‌ناو شاردای گه‌راو چوو زیاره‌تی سه‌ربازگه‌ی فیرقه‌ی دوو، ئینجا به‌ فرۆكه‌ چوو سلێمانی، لێره‌ش پارێزگاره‌و فه‌رمانده‌ی لیوای سواره‌ی بیست هه‌مید صدیق مسته‌فا پێشوازییان لێی كرد. سەر له‌ ئێواره‌ی بیستویه‌کی ته‌شرینی یه‌كهم عارف گه‌رایه‌وه‌ به‌غدا.

۶- برای سهره‌ك كۆمار، هه‌مید هه‌بدولپه‌حمان مه‌مه‌د عارف، كه‌ فه‌رمانده‌ی فیرقه‌ی پێنجه‌، له‌ به‌شیکی پۆلی دووه‌می گه‌شته‌كه‌ی سهره‌ك كۆماردا له‌گه‌لی بوو، له‌ چركه‌یه‌کی بێ ئاگاییدا⁽¹⁷¹⁾ هه‌مید به‌ په‌یامنێرێکی ((ئازانسێ هه‌واله‌كانی عیراق))ی پاگه‌یاند دوا‌ی نوێژ به‌ هاریکاریی نێوان سوپا و سواره‌ی سه‌لاحه‌ددین

(168) له ده‌قی به‌لگه‌نامه‌كه‌دا واهاتوه‌: (he gave a pep talk to the students).

(169) دیاره‌ مه‌به‌ستی كرده‌.

(170) له ده‌قی به‌لگه‌نامه‌كه‌دا وشه‌ی (fence) هاتوه‌ كه‌ بۆ قسه‌ی مه‌به‌ستدار به‌كار دێت.

(171) له ده‌قی به‌لگه‌نامه‌كه‌دا واهاتوه‌:

((in a rather ungaurded moment the Brigadier said to a representative of the Iraq News Agency...))

به‌و جۆره‌ش واتای (زله‌ لسان) یا كورد واته‌نی ((ده‌می ته‌له‌ی كرد)) ده‌گه‌یه‌نێت.

(قافلەكە بەرپكەرت و بئى ھىچ جۆرە كۆسپىك نىوان جلەولاو سلىمانىي بېرى و دواى ئەوہ لىواى بىستەمىن خورپەى خستە دلى ياخيگەرانەوہ)⁽¹⁷²⁾. ھەلبەت بەر لەوہ ھىچ ئامازەيەكى فەرمى نەكراوہ دەربارەى ئەوہى ھىچ كىشەيەك لە رىگەى سلىمانى تووشى قافلەكە ھاتبىت، ھەرچەندە ئىمە ئەوہمان دەزانى كە ماوہيەك جئ پئى موعارەزە لەوئى قايم بوو⁽¹⁷³⁾.

خالى ھەوتى بەلگەنامەكە بۆ باسى جىگۆپكىتى پۆتىنىي ھىزەكانى مېرى لە ناوچە كوردىيەكانى ئەو پۆزانەدا تەرخان كراوہ كە بەشكى كەركووكىشى گرتۆتەوہ. ھەرچى خالى ھەشتەميە پەيوەندىي بە زىنجىرەيەك لە چالاكىيە نەيتىيەكانى كوردەوہ ھەيە كە ئەمەى لاي خوارەوہ دەقى وەرگىتدراوہكەيەتى.

((٨) دوور نىيە ھەندىك لەو شتانەى⁽¹⁷⁴⁾ ئەمەريكايەكان پىيان پاگەياندووين شايانى ئەوہ بن پىتانی پابگەيىنين، چونكە ئەوان لە سەرچاوہيەكى بەرزى ((پارتى ديموكراتى كوردستان)) ئەوہ وەريان گرتوون. ئەو سەرچاوہيە گوتوويە وەى شەركەرانى كورد (پەنگبىت بە پىچەوانەى لادىي و ئافەرت و مندالانەوہ)⁽¹⁷⁵⁾ چ لە باكورد و چ لە باشورى پۆژھەلات بەرزە، كوردەكان لە سئ ناوچەى سەرەكيدا سەنگەرى بئى ئەندازە پتەويان ئامادە كردوہ، كە دووانيان ئەم ناوچانە دەگرنەوہ:

(172) ئەوانە قسەكانى عەبدولپەحمان عارفن بۆيەكا لە دەقى بەلگەنامەكەدا خراونەتە نىوان دوو جوت كەوانى پچووكەوہ، ھەروەھا لە دەقى بەلگەنامەكەدا ھەر بەناوى ئەوہوہ دەلەيت ترسى تىرۆرى خستە ناو دلى ياخيگەرانەوہ، بەلام پىم وايە پستەكە بەر جۆرەى سەرەوہ خوشتر دىتە گوئ. ھەرچۆن بىت ئەم زانبارىيە خۆى لە خۆيدا بايەخى نۆدە، چونكە وا دەگەيىنەت پىشمەرگەكانى ناوچەى سلىمانى ھەولنى كوشتنى عەبدولسەلام عارفیان دابىت.

(173) لە بەلگەنامەكەدا وا ھاتوہ:

((though we have known for some time that the supply position there was serious)).

(174) لە دەقى بەلگەنامەكەدا وشەى (snippets) نووسراوہ كە ماناى بەشەك دەگەيىنەت.

(175) لە دەقى بەلگەنامەكەدا وا ھاتوہو خراوەتە نىوان دوو كەوانى گەورەيشەوہ:

(as opposed, perhaps, to villagers, women and children).

أ) ناوچه‌ی پۆژه‌لاتی هێلی ماوه‌ت- به‌رزنجه- هه‌له‌بجه.

ب) ناوچه‌ی چوارگۆشه‌ی دێلێژه- ده‌ریه‌ندی خان- شیخ بابا (که نۆز نزیکی خانه‌قینه)- کفری- دوز.

ج) له‌ باکووری پۆژه‌لاتیش ئه‌و ناوچه‌ سێ سووچکه‌یه‌ ده‌گریته‌وه‌ که‌ شاره‌کانی له‌ژێر ده‌ستی حوکمه‌تدان، واتا- زاخۆ- عه‌مادیه‌- ده‌وک. له‌ولاتره‌وه‌ به‌ره‌و پۆژه‌لات، کورده‌کان دان به‌وه‌دا ده‌نین که‌ هێزه‌کانی میری له‌ شیروان مه‌زن و بارزان ده‌ستکه‌وتیان هه‌یه‌.

٩- هه‌رچی سه‌باره‌ت به‌ پێککه‌وتنی شیخ ئه‌حمه‌دی بارزانه‌ له‌گه‌ڵ حوکمه‌تدا⁽¹⁷⁶⁾ (تکایه‌ بپوانه‌ ئه‌و نامه‌یه‌ی ژماره‌ ١٠١٤/٢٣١/٦٣ ی پۆژی نوێ ده‌ی ته‌شرینی یه‌که‌مه‌ که‌ ناروومه‌ بۆ داخێد گونجایێد) ئه‌و کورده‌ گوتویه‌تی ئه‌و کاره‌ به‌ ئاگاداری مه‌لا مسته‌فا کراوه‌. هه‌رچۆن بێت شیخ ئه‌حمه‌د ته‌نانه‌ت تاکه‌ چه‌کدارێکی کورد چیبیه‌ له‌گه‌ڵ خۆیدا نه‌یه‌یتاوه‌. ئه‌مه‌ریکاییه‌کان له‌و باوه‌ڕه‌دان که‌ له‌ پشت په‌رده‌ی هاتنی شیخ ئه‌حمه‌ددا گه‌لێک دیاره‌دی دیکه‌ هه‌ن که‌ به‌ چاو نابینرێن و ئه‌وانیش (واتا ئه‌مه‌ریکاییه‌کان- ک. م.) ناتوانن به‌ وردی ئه‌و لایه‌نانه‌ هه‌لبه‌سه‌نگێتن.

١٠- هه‌مان کات کورده‌کان به‌ ئه‌مه‌ریکاییه‌کانیان پاگه‌یاندوه‌ که‌ عێراقییه‌کان پۆژی پێنجی ته‌شرینی یه‌که‌مه‌ (له‌ شوپێنێک له‌ ده‌ره‌وه‌ی عێراق) پێوه‌ندی فهرمیان، له‌سه‌ر داوا‌ی کورد، به‌ کورده‌وه‌ کردوه‌. له‌و کۆبونه‌وه‌یه‌دا عێراقییه‌کان داویان کردوه‌ مه‌لا مسته‌فا یه‌کێک بنێرێت بۆ ئه‌وه‌ی بپێته‌ نوێنه‌ری خودی ئه‌و له‌ هه‌ر وتووێژیکدا بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ له‌ داها‌توودا ساز بکری‌ت و پێشیان پاگه‌یاندوه‌ س‌ال‌ح یوسفی که‌ یه‌کێکه‌ له‌ په‌ه‌به‌رانی ((پارتی دیموکراتی کوردستان)) ئیستا له‌ حه‌له‌ به‌نده‌و هه‌ر ئه‌ویش ده‌زانی‌ت بارزانی‌ی چ گه‌رانتییه‌کی له‌ حوکمه‌تی عێراق ده‌وێت بۆ پێککه‌وتن. نازانه‌ ئه‌م قسانه‌ چه‌ند ئاو ده‌کێشن، به‌لام پۆژی کۆبونه‌وه‌ (له‌گه‌ڵ نوێنه‌ری خودی بارزانی‌دا- ک. م.) به‌ روونی دیاری کراوه‌.

(176) به‌ر له‌وه‌ له‌ هه‌مان فایله‌دا به‌لگه‌نامه‌یه‌کی نه‌پێنی دیکه‌ بۆ باسی هه‌مان بابته‌ی هه‌لوێستی شیخ ئه‌حمه‌دی بارزان ته‌رخان کراوه‌.

١١- وینه‌ی ئەم نامە یەم دەنێرم بۆ بالۆیزخانەکانمان لە ھەریەک لە واشنتۆن و تاران و ئەنفەرە و بیروت و قاھیرە و دیمەشق و کویت و عەدەن، لەگەڵ ئەم ھاوپیچەشیدا وینە یەکی دیکە یان بۆ دەنێرم نەبە بۆ کاری دیکە پێویستیان پێی بێت.

نیمزا

س. ل. ئینگێرتۆن⁽¹⁷⁷⁾.

لە ھەمان فایلدای دواى چەند بەلگەنامە یەکی دیکە، کە دەگەرێنەو ھەریان، و تارىکی گۆفاری ((ئیکۆنۆمیسټ)) ی لەندەنى بەم ناو نیشانەو ھەلگراو (ناشتی لەگەڵ کورددا)) کە پۆزى ھەفدەى تەشرینی یەكەمى سالى ١٩٦٢ بلأوى کردۆتەو ھەمەى لای خوارەو ھیش دەقى وەرگێراوى ئەو وتارە بۆ لایەن ووردە یە:

((ناشتی لەگەڵ کورددا))

شتى ئەوتۆ لە ئارادان کە وا نیشان دەدەن ھۆکەتى عىراق بىرارى دا بێت دەست لە سیاسەتى قەركردنى ياخي بونى كورد لە رێگەى چەكەو ھەلگرت، ئەو سیاسەتەى تاكە مانگێك لەمەو بەر لەو دەچوو سیاسەتێكى نەگەرى ھۆكەت بێت (بەوانە ئەو پاپۆرتەمان کە سەبارەت بە بابەتى ناوبراو لە ژەمارە بیست و شەشى ((ئیکۆنۆمیسټ)) دا بلأومان کردۆتەو). ئەوساکە ياخي گەرە كوردەكانیش، كە پێیان وابوو شەپ پاناو ھستیت، بەلام لەو دلتیا بوون ھێزەكانى میرى دەر فەتى سەر كەوتنیان كەمە. ھەرچۆن بێت لە ماوہى دوو ھەفتەى پابردودا ئەم ھەوالانەى لای خوارەو ھەمان پێ گەشتوون:

- ١- پتر لە ھەزار كورد، كە لە ماوہى چەند مانگێكدا بەند بوون، دوو ھەفتە لەمەو بەر ئازاد كران، بەشى زۆرى ئەو بەردراوانە لە سلیمانى بەند بوون.
- ٢- دەیان كەس لەو كوردە عىراقییانەى لە ترسى گرتن لە دەرەوہى ولات دەژيان گەپانەو عىراق.

(177) N.A., F.O., 371/170450, From: S.L. Egerton, British Embassy, Baghdad, No. 10114/237/63, Confidential, October 26, 1963, To: W. Marsden, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1

٣- له رژگه‌ی ژماره‌یه‌ک له‌و کوردانه‌ی له به‌ندیخانه‌ی به‌غدا نازاد کران
حوکمه‌ت هه‌ستی ناشتیانه‌ی خۆی به‌رانبه‌ر یاخه‌یگه‌رانی کورد ده‌ریږی.

٤- به‌پێی گێڕانه‌وه‌ی ئه‌و عیراقیه‌یانه‌ی له‌م دوایه‌یانه‌دا گه‌یشته‌وه‌نه‌ له‌نده‌ن
شیخ نه‌حمه‌دی بارزان، که‌ برا گه‌وره‌ی مسته‌فا بارزانی په‌هه‌به‌ری یاخه‌یوه‌نه‌که‌یه‌،
ئێستا به‌ میوانداری حوکمه‌ت له‌ به‌غدایه‌، له‌وانه‌یه‌ هاته‌نه‌که‌ی بۆ یاریده‌دان بێت له‌
بوواری وتووێژی به‌لێندراودا.

پاڤۆرتی هه‌مه‌جۆر سه‌باره‌ت به‌ هه‌لۆیستی شیخ نه‌حمه‌د هه‌یه‌. پۆڤی یازده‌ی
ته‌شرینی به‌که‌م حوکمه‌تی عیراق پایگه‌یاند که‌ شیخ دلسۆزی خۆی بۆ حوکمه‌ت
ده‌ریږوه‌. ئه‌م قسه‌یه‌ راست بێت یا درۆ له‌ سه‌نگی شیخ وه‌ک ناوێژکه‌رێک که‌م
ناکاته‌وه‌. کاتی خۆی حوکمه‌تی قاسمیش هه‌مان ده‌نگوباری ده‌ریاره‌ی بلۆ
کرده‌وه‌. هه‌رچۆن بێت شیخ نه‌حمه‌د لای کورده‌کان هه‌میشه‌ وه‌ک پیاویکی بۆ
لایه‌ن له‌ هه‌راکه‌دا سه‌یری کراوه‌، بۆیه‌ کا پێیان وایه‌ ناوێژکه‌رێکی له‌باره‌.

له‌ به‌ره‌ی کورده‌دا میانپه‌وه‌کان، که‌ له‌گه‌ڵ وتووێژدان، ورده‌ ورده‌ جێپێیان
له‌سه‌ر حسێبی توندپه‌وه‌کان که‌ دژی وتووێژن، پته‌و ده‌بێت. هه‌رچۆن بێت
توندپه‌وه‌کان، وه‌ک بارزانی، پۆلی شیخ نه‌حمه‌د له‌م بوواره‌دا به‌ پێویست نازانن.
وێپای ئه‌وه‌ توندپه‌وه‌کان، که‌توڤ ده‌ستیان به‌سه‌ر ئیزگه‌یه‌کی نوێدا گرت، ئه‌و
ئیزگه‌یه‌ مانگیك له‌مه‌وبه‌ر دامه‌زرێنراو له‌ به‌غداو شاره‌کانی دیکه‌ی عیراق به‌ باشی
ده‌بیستریت. ئه‌و ئیزگه‌یه‌ پۆژانه‌ پڕۆگرامه‌کانی بۆ ماوه‌ی سه‌عات و نیوێک به‌
کوردی و عه‌ره‌بی په‌خش ده‌کات و داوا له‌ عیراقیه‌کان ده‌کات بده‌نه‌ پال خه‌باتی
کورد له‌پێناو پوختاندنی ئه‌و پڕۆژه‌ی به‌غدادا که‌ ئه‌وان به‌ پڕۆژه‌ی فاشستی حیزبی
به‌عس وه‌سفێ ده‌که‌ن.

په‌نگه‌ی ئه‌و هه‌ل سه‌ره‌کیانه‌ی پال به‌ حوکمه‌تی عیراقه‌وه‌ ده‌نێن پێوه‌ندی به‌
یاخه‌یگه‌رانی (کورده‌وه‌- ک. م.) بکه‌ن بریتی بن له‌:

١- وا دیاره‌ ئێستا حوکمه‌ت هه‌ستی به‌وه‌ کردوه‌ که‌ کاری سه‌ریازی به‌ ته‌نها
نازانیت کۆتایی به‌ به‌رگری کورد به‌نێت. رێگه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی هاتوچۆی نیوان
که‌رکووک و سلێمانی ئێستا که‌ به‌ ته‌واوه‌تی وان له‌ژێر کۆنترۆلی یاخه‌یگه‌راندا.

ياخيگه ران له شه پێکدا له نزیک زاخووه، که که وتۆته باکووری پۆژه لاتی مووسل و
حهفتهی پابردوو قهوما، پتر له پینچ سه د کهسیان له هیژه کانی میری که مارق داو
نهوی کوژا کوژاوه وانی دیکه یشیان به دیل گرتن.

ب- هیژشه کانی میری بوونه ته باریکی قورس به سه ر ژانی ئابووری
(ولاته وه - ک. م.). نه مه به کێک بوو له و هیانهی وه زیری پیشووی دارایی دوکتور
ئه له بوسی ئاماژهی بۆ کردن و بوونه هۆی نه وهی خۆی و دوو وه زیری دیکه
سه ره تای ئه م مانگه ده ست له کورسی وه زاره ت هه لبگرن.

ج- په ره سه ندنی چالاکیه کانی ناصر چ له ناو پیزه کانی سوپادا و چ له ولاته دا.
د- (پارتی فاتی) که به نه ئینی کار ده کات له م چه ندانه ی دواییدا ژۆر ناویانگی
ده رکردوه، هه رچه ند ه شتیکی که م ده رباره ی ئه م پارتیه ده زانی، به لام هۆی
ده رکه وتنی ده گه پێته وه بۆ ئه م دروشمانه ی:

۱- ئه م پارتیه نوێیه داوا له جه ماوه ری عیراق ده کات ئه و پۆیمه به وخینن که
ناوی ئاوه دیکتاتۆریه تی که مینه ⁽¹⁷⁸⁾.

۲- بلاکو راوه کانی فاتی وای ده رده خه ن ئه و (پارته - ک. م.) نوێنه ری شیعه
بیت که ژۆرینه ی دانیشتوانی عیراق پێک ده هینن، که چی ژۆربه ی هه ره نژی
فه رمانپه وایانی حوکه مه تی به عس سوننی مه زه به ن، له وانه سه ره ک کۆمار
عه بدولسه لام عارف و جه نه پال ئه حمه د حه سه ن به کری سه ره ک وه زیان و میسته ر
عه لی سالح سه عدی جیگری سه ره ک وه زیان و جه نه پال سالح مه هدی عه معاشی
وه زیری به رگری و سه رۆکی سوپای عیراقی - سووری به کگرتوو، وێپای جه نه پال
تا مه ر به حیای سه رۆکی ئه رکان.

۳- به گوێره ی چه ند پاپۆرتیک، که نازانریت تا چه ند پاستن، پارتی فاتی
که وتۆته ژۆر کاریگه ری کۆمۆنیسته کان.

ه- ولاته به کگرتوو هه مریکا هه ندیک فشاریان خستۆته سه ر په هبه رانی
به عس بۆ نه وهی بگه نه جۆره پێککه وتنیک له گه ل یاخیبووه کورده کاند. نه وه
زانراوه که ئه مریکاییه کان پێوه ندیان هه یه به هه ر په هبه ریکی کورده وه

(178) دیاره مه به ستی سونته یه.

مستیان بیگانی چ له به‌غدا یا بیروت یا ژماره‌یه‌ک پایته‌ختی ئه‌وروپایی بیٲ. له حیوت مانگی پابردوو وه‌زیری هه‌نده‌رانی عیراق طالب شیب و وه‌زیری ناوختی عیراق حازم جه‌وادو براکه‌ی نازم جه‌واد، که بالۆیزی عیراقه، له بیروت گفتوگویان هه‌گل میسته‌ر ئارمین مییه‌ر (Mr. Armin Meyer) ی بالۆیزی ئه‌مه‌ریکا له لوبنان کرد. میسته‌ر مییه‌ر دلتیای کردن له هه‌ستی باشو ئاماده‌یی ئه‌مه‌ریکا بۆ یلریده‌دانی به‌عس، مییه‌ر گفتوگزی له‌گه‌ل ئه‌و کورده عیراقییانه‌شدا کردوو که له حوزان ده‌ژین و داوای ئۆ کردوون فشار بخه‌نه سه‌ر یاخیگه‌ره کورده‌کان بۆ وتووێژی ئاشتییانه له‌گه‌ل حوکمه‌تی عیراقدا. نیشانه‌یه‌کی دیکه‌ی جۆری بیرکردنه‌وه‌ی ئه‌مه‌ریکاییه‌کان (له‌م بوواره‌دا - ک. م.) له‌وه‌دا وه‌دی ده‌کرێت که به‌شی لێپرسراوی ده‌وله‌ت مانگی پابردوو ئیزه‌ی دایه‌ دوو نوێنه‌ری کورد تاوه‌کو بتوانن له‌ نه‌ته‌وه‌ یه‌کگرتوو‌ه‌کان ئاماده‌ بن کاتێک پرسی کورد له‌به‌رده‌میدا تلووتوێ ده‌کرێ.

ئه‌مه‌ریکاییه‌کان هۆی بزوێنی سیاسی په‌وا پالیان پێوه‌ ده‌نێت بۆ یتخستنی حوکمه‌تی عیراق و کورد، هۆ سه‌ره‌کییه‌کانی ئه‌و راستییه‌ له‌مانه‌دا وه‌دی ده‌کرێن:

- ۱- به‌هۆی ده‌وله‌ت که حوکمه‌تی به‌عسی ئیسته‌ شایانی پشتگیریه‌ چونکه:
- ا- دژ به‌ کۆمۆنیست و دژ به‌ سۆفیته،
- ب- پۆتیمیکی میانپه‌وه‌و تا پاده‌یه‌ک موسته‌قیه‌.
- ۲- ئه‌مه‌ریکاییه‌کان ده‌یانه‌وێت کارێکی ئه‌وتو بکه‌ن کورده یاخیبووه‌کان بۆ یاریده‌ په‌نا نه‌به‌نه به‌ر کۆمۆنیسته‌کان و روسیا، ئیستا ئه‌مه‌ریکاییه‌کان ئه‌و یه‌رکه‌یه‌یان لا په‌سه‌نده‌ که کورد نیشتمانپه‌روه‌رن و هه‌ز ده‌که‌ن یاریده‌ له‌ کۆمۆنیسته‌کانه‌وه، یا هه‌ر لایه‌نیکی دیکه‌وه‌ بیٲ، وه‌ریگرن، له‌ کاتێکدا میسته‌ر ده‌له‌س⁽¹⁷⁹⁾ کاتی خۆی پێی وابوو بارزانی و پیاوه‌کانی کۆمۆنیست بوون چونکه‌ پێوه‌ندیان به‌ مۆسکۆوه‌ هه‌بوو.

(179) مه‌به‌ستی ده‌له‌س (Dulles) ی وه‌زیری هه‌نده‌رانی وڵاته‌ یه‌کگرتوو‌ه‌کانی ئه‌مه‌ریکایه‌.

۲- ئەمەریکاییەکان ھەز دەکەن کورتایی بە پڕۆپاگەندەیی سۆڤیەتی ئەک
تەنھا لەنێو کوردی عێراقدا بھێنن ، بەلکو ھەمان کات لەنێو کوردی ئێرانیشدا کە
کوردی عێراق یاری دەیان لێ وەردەگرن.

ھەرچی بەریتانییەکانە بە دوو دڵیی یاری دەی ئەو دەدەن ناشتیی کورد بگاتە
ھەمان دوا ئامانج⁽¹⁸⁰⁾.

لە ھەمان فایلددا بەلگەنامە نەتینییەکانی ھۆکمەتی بەریتانی باسی ئەو دەکەن
کە کورد دەتوانن بێرە نەوتەکان و بەربەستەکانی وەک دوکان و دەربەندیخان کاویل
بکەن، بەلام، وەک بالۆیزی بەریتانی لە بەغدا بەشی پۆژھەلاتی وەزارەتی
ھەندەرائی ئاگادار کردووە کورد ((ھیچ کاتێک نایانەوێت لەو بوواریدا زەبیری گەورە
بوو شینن)) نەبا ((ئەو کارە کار بکاتە سەر ھەلوێستی پۆژئاوا))⁽¹⁸¹⁾.

بەلگەنامە یەکی بایەخدارێ دیکە ناو ئەم فایلە بریتییە لە پاپۆرتێکی دەگمەنی
بالۆیزخانەیی بەریتانی کە پۆژی شارزدەیی تەشرینی دووھمی ساڵی ۱۹۶۳ دەربارەیی
شەپەرە بەناویانگەکی چەمی پێزان ناردوویە بۆ بەشی پۆژھەلاتی وەزارەت لە
لەندەن و ئەمەیی لای خواری وەیش دەقی وەرگێردراوی ناوەرۆکەکی یەتی:

((بالۆیزخانەیی بەریتانی،

بەغدا،

نەتینی،

ژمارە ۱۰۱۱۴ / ۲۴۹ / ۶۲،

۱۶ی تەشرینی دووھمی ۱۹۶۳،

لە: ئی. ف. گ. مایناردەو،

بۆ: دەبیل یو. مارسدین،

بەشی پۆژھەلات،

(180) N.A., F.O., 371/170450, Extract From (The Economist), London, October 17th, 1963, (Peace with the Kurds, PP. 7-8.

(181) Ibid, Secret, From: E.F.G. Maynard, British Embassy, Baghdad, No. 10114/237/63, November 9 and 23, 1963, To: W. Marsden, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

وهزارهتی هه نده ران،
له نده ن.

۱- تکیه بپوانته نامه ی ژماره ۱۰۱۱۴/۲۴۸/۶۳ ی پۆڤی تۆی ته شرینی
بووه می ۱۹۶۳ مان ده رباره ی رووداوه کانی کوردستان.

۲- زۆر نییه، له پتر له سه رچاوه یه که وه، به وه مان زانی ئه و سه رکه و تنه ی
چه می پێزان که حوکمه ت باسی ده کات (بپوانه په ره گرافی هه شته می نامه که ی
سه ره وه مان) له پاستیدا شکاندن بووه. ئیمه تاوه کو ئیستا ناتوانین به وردی
شوینی چه می پێزان له سه ر نه خشه دیاری بکهین، به لام چه مه که به گه لیه کدا
تیده په پێت و ژماره یه کی زۆر نه شکو تی تیدایه که کورده کان کردیوانته ته عه ماری
نانووقه و شوینیکی یه کجار سه خته و زۆریش له پێگای سه ره کیی نیوان که رکوک و
سلیمانیه وه دوور نییه. ئه م ده نگوباوه پێوه ندیده ره به وه وه که حوکمه ت هه ولی
دا له م گه لیه دا به ره وپیش بچیت، به لام به زیانیکی زۆره وه ناچاری کشانه وه کرا
به ره وه ی ((سه رکه و تنه)) که یان⁽¹⁸²⁾ پابه گه نن. له رێگه ی ئه م پاگه یاندنه وه میری
ویستی پاکانه بۆ ئه و زیانه زۆره بکات و ئه و خێزانانه ی گه په کی سه وده⁽¹⁸³⁾ که

(182) له ده قی به لگه نامه که دا وشه ی سه رکه و تن (victory) خراوته نیوان دوو جوت که وانی
بجووکه وه که پێچه وانه ی واتای وشه که ده گه یینیت، واتا زۆرکه و تن. هه رچی چه می پێزانیه که و تنه
لای چه پی چه مه مهاله وه سه رکه و تنی گه وده ی پێشمه رگه له و شه په دا ده نگیکه یه کجار گه وده ی
دلیه وه و پێزانی وه ک ناوی کیژ مینده ی دیکه له ناو کورده واریدا خۆشه ویست کرد.

(183) دوا ی شۆڤشی چوارده ی گه لاویژی سا لی ۱۹۵۸، عه بدولکه ریم قاسم زه ویی به سه ر ئه و سه دان
خێزان ده دا به ش کرد که به به خێوکرینی گامیش و دڕوستکردنی قه یماغه وه له زه لگا وه کانی باکو رنی
شاری به غدادا ژیا نیکی سه ختیان ده برده سه رو له وساره ناوی (ثوره - شۆڤش) له و گه په که نراو
دانیش توانی عه بدولکه ریم قاسمیان ده په رست و به شی هه ره زۆریشیان سه ر به حیزبی شیوعی عیراقی
بوون، بۆیه کا نه ته وه په رسته شۆڤینییه کان به خوینی سه ریان تینو بوون. شایانی با سه دوا ی کوردیتای
هه شتی شو باتی سا لی ۱۹۶۸ به ماوه یه ک به عسییه کان ناوی گه په کی سه وده یان گوپی به شاری
سه دام (مدینه سه دام).

((ئێستاش له ژێر کاریگه ری "ره وتی سه در" ناوی گه په که که یان له جباتی ناوه کۆنه که ی (الثوره)
کوردته "مدینه الصدر" - ع. زه نگه نه))

که وتۆته قهراغ شاری به غداوه هیۆر بکاته وه چونکه دهنگی بیژاری به هوی
له ده سندانى جگه رسۆزه کانیانه وه له ناویاندا بهرز بۆته وه.

۳- وینهى ئەم نامە یەم دە نێرمه هەر یەک له بالۆی زخانه کانمان له واشنتۆن و
تاران و ئەنقەرە و بیروت و قاهره و دیمەشق و عەدەن و مۆسکۆ و کویت و عەمان
و بەحرەین و نیقوسیا.

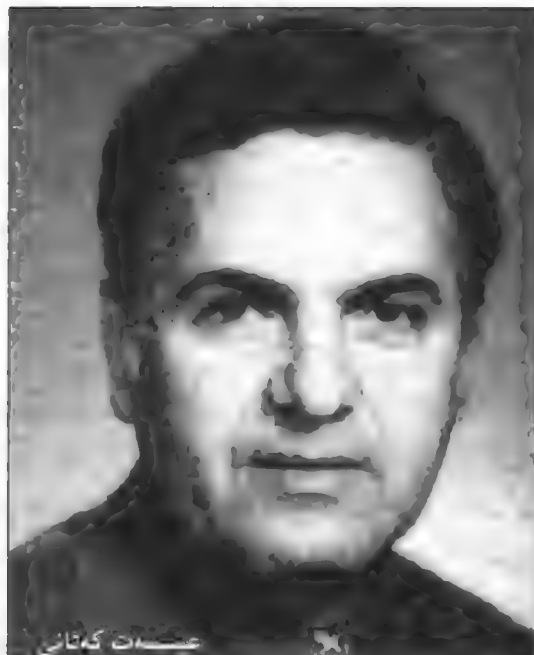
ئیمزا

(ئى. ف. گ. ماینارد)⁽¹⁸⁴⁾

هه موو ئەمانه پرسی کوردی عیراق به پاده و شیوازێکی نه بینراو ده وروژێنن،
ئە و پرسه گەلێک له جاران زۆتر سەرنجی پای گشتیی جیهان و ده ولە ته گه و ره کان
پاده کیشیت و روونا کبیره د ل سۆزه کانی کوردیش چالا کانه دینه ده ست، وایره دا
له بهر پۆشنایی به لگه نامه نه ئینیه کانی حوکمه تی به ریتانیدا تیشک ده خهینه سه ر
ئەم لای نه بایه خداره ی میژووی هاوچه رخی کورد. له م بوواره دا زوو زوو ناوی
دوکتۆر کامه ران عالی به درخان و محمه د سه عید خه فاف و په شید عارف و
عیصمه ت که تانی^(*) و ئەندامه چالا که کانی ((گۆمه لای خویندکارانی کورد له

(184) N.A., F.O., 371/170450, British Embassy, Baghdad, Confidential, No. 10114/249/63, November 16, 1963, From: , E.F.G. Maynard, To: W. Marsden, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

(*) ((عیصمه ت که تانی (۱۹۲۹ - ۲۰۰۱): کۆپی حاجی ته ها کۆپی عه بدوله زیز که تانییه، له شاری
ئامبیدی له دایک بووه، هه ر له ویش خویندنی سه ره تایی ته واو کردووه، خویندنی ناوه ندیشی له سه ره تایی
چله کان له مه ولێر ته واو کردووه، دواناوه ندیشی له ژێر سایه ی مامیکی به ناوی عه لی عه زیز، له دیوانیه
ته واو کردووه، له بهر زیره کی و لێهاتوویی و پله باشی له خویندن و به یه که م ده رچوونی له سه ر لیا که
نێردراوه بۆ ئەمه ریکا و له (زانکۆی تینکۆکس) زانستی سیاسی ته واو کردووه، ناوبراو کاری له گه ل
هه ریه ک له نه مینداره گشتیه کانی نه ته وه به کگرتووه کان، یوشانت و کۆرت فالت هایم و دیکيولار و
په ترۆس غالی و کوفی ئەنان کردووه، نۆز پله ی کاری (UN) ی بێ سپێردراوه و گەلێک له گه رفته کانی نه و
پێکخراوه ی چاره سه ر کردووه، سه رۆکایه تی کۆنگره به کی ئافره تانی جیهانی له چین کردووه. وه کو

ئه‌وروپا)) و كه سانی ديكه‌ی وهك ئه‌وان زوو زوو له‌و به‌لگه‌نامانه‌دا دینه‌ پیشه‌وه‌و به‌و بۆنه‌یه‌وه‌ دپلۆماسییه‌ به‌ریتانییه‌كان ده‌كه‌ونه‌ باس كردنیان و هه‌لسه‌نگاندنی بیرو بۆچوونه‌كانیان.

له‌م فایله‌ی به‌رده‌ستماندا گه‌لێك له‌و بابه‌تانه‌ هه‌لگیراوه‌ كه پێم وایه‌ له‌ سه‌رجه‌میان گرتگرت نامه‌یه‌كه‌ی دانسقه‌ی دوكتۆر كامه‌ران عالی به‌درخانه‌ له‌گه‌ل نامه‌یه‌كه‌ی سكرتیری نوینه‌رایه‌تی به‌ریتانیا له‌ نه‌ته‌وه‌ یه‌كگرتووه‌كان كه‌ ده‌ریاره‌ی

جه‌مال بابان نووسیه‌یه‌: هه‌قه‌ كورد سوود له‌و كتێبخانه‌ دپلۆماسییه‌ی وه‌ریگرت كه‌ به‌چه‌ند زمانێك ئێستا وا له‌جێف ماوه‌ته‌وه‌. كاتی كوچی دوا‌ی كورد ته‌رمه‌كه‌ی هێنرایه‌وه‌ زێدی خۆی و له‌گوندی (كانی سنج)ی سه‌ر به‌ئامێدی ئێژرا. حكومه‌تی عێراق له‌هه‌مووان زیاتر سه‌رپه‌رشتی پرسه‌كه‌ی كردبوو، هه‌ر سێ پۆده‌كه‌ (جێگه‌ی سه‌رۆکی ئه‌نجومه‌نی وه‌زیران بۆ كاروباری ده‌ره‌وه‌و وه‌زیری ده‌ره‌وه‌) ئاماده‌ی پرسه‌كه‌ی بوونه‌ كه‌ له‌مزگه‌وتی (حاجی مه‌حمود بێیه‌)ی به‌غدا بۆی دانراوه‌.

دواتر چله‌كه‌ی كه‌ له‌ ۲۰۰۷/۱۲/۷ بووه‌و له‌ (هۆلی شێخ عه‌بدولقاده‌ی گه‌یلانی) بۆی گێته‌پراوه‌، ناوبراو برا بچووكی د. هه‌سه‌ن كه‌تانی و برازای عێزه‌ت عه‌بدولعه‌زیزی شه‌هیدی ۱۹ی حوزده‌یڕانی ۱۹۴۷ بووه‌

- ع. زه‌نگه‌نه‌))

دوکتور کامهران عالی به درخان - ئه و میره ی تا دوا هه ناسه ی
ژبانی وه ک مۆم بۆ کوردو کوردستان ده سووتا - که مال مه زهر

نامه که ی دوکتور کامهران ناردوویه بۆ (به شی پۆژه لات) ی وه زاره تی هه نده رانی
به ریتانی له لهنده ن و هاوپیچه کانی دوکتور کامهرانیشی بۆ ناردووه .
هه موو ئه و به لگه نامه نه به سه ر په که وه ده لاپه رهن، به لام ئه فسوس له و ده
لاپه ریه ته نها لاپه رهی په که میان، که نامه ی سکرتیره ئینگلیزه که په باش
چاپکراوه و ده خویند ریته وه، ئه وی تری هیند کال چاپکراون که خویندنه وه یان به
زه په بینه تایبه تیبه کانی ئه رشیفیش په کجار زه حمه ته، هه رچۆن بیت نامه که ی
دوکتور کامهرانم وه رگپراو توانیشم له خاله گشتیبه کانی هاوپیچه کان تیبه گم. جا
با سه رته تا به نامه فهرمیبه که ی سکرتیری نوینه ری حوکه تی به ریتانی له
(کۆمه له ی نه ته وه په کگرتووه کان) له نیویۆرک ده ست پی بکه ین که پۆزی شازده ی
ته شرینی په که می ۱۹۶۲ ده رباره ی نامه که ی دوکتور کامهران به درخان ناردوویه بۆ
(به شی پۆژه لات) ی وه زاره تی هه نده رانی به ریتانی له لهنده ن و ئه مه ی لای
خواره وه ده قی وه رگنێدراوه که یه تی:

((نۆڤتە رايەتیی بەریتانیی

لە نەتەوێ بە کگرتووێ کان،

نیویۆرک،

ژمارە ۱۸۲۱۵/۷۲|۶۳،

۱۶ ی تەشرینی دووێ می ۱۹۶۳.

خۆشەویستان

- ۱- هەرچەندە دووێ نییە ئێوێ ئەم بابەتەتان لە سەرچاوەی دیکەوێ پێگە یشتبێت، بەلام وا وێنە ی نامە یەکی ئەمیر بە درخانتان لە گەڵ دوو هاو پێچی دیکە دا دەربارە ی پرسی کورد بۆ دە نێرین.
- ۲- ئەمە نامە یەکی بلۆر پاگە یەندراوێ کە بێگومان نێردراوێ بۆ گشت بالۆیزخانە کان بۆ یە کە هیچ پێناسە و زانیاریە کتان دەربارە ی بۆ نا نێرین.
- ۳- وێنە ی ئەم نامە یە دە نێرین بۆ بالۆیزخانە کانمان لە هەر یە ک لە بەغدا و واشنتۆن.

دڵسۆزی هەمیشە ییتان

ئیمزا

سکرتێر (185).

دوا بەدوای ئەم نامە یە، لە هەمان فایلدای، یە کسەر نامە کە ی دوکتۆر کامەرمان عالی بە درخان بە زوبانی ئینگلیزی هە لگیراوە. وادیارە پۆژی چواردە ی تەشرینی یە کە می ۱۹۶۳ دوکتۆر کامەرمان لە ئوتیلی بارییسۆن- پلازای نیویۆرک وێ ناردوویە بۆ بالۆیزخانە کان، لە وانه ی شە بۆ شوینی دیکە شی ناردبێت، ئەمە ی لای خوارە وێ ش دەقی وەرگیردراوی ئەو نامە دانسقە یە یە:

(185) Ibid, From: United Kingdom Mission to the United Nations, New York, No. 18215/72|63, October 16, 1963, To: Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

((نیویۆرك))

۱۴ی تەشرینی یەكەمی ۱۹۶۲،

ئوتیلی بارییسۆن - پلازا،

۱۰۶، باخی گشتی،

باشووری نیویۆرك، ۱۹،

ژمارە ی تەلەفۆن: ۷-۷۰۰۰.

بەپێژ:

گوته‌بیژی پێکخراوی نەتەوێ بەکگرتووەکان، گەلێک جاران لە پێژەبەکی جیهانیدا، بەرگری لە گەلە چەوساووەکان کردووە، پێم وایە نەشیت ئەم هەلوێستە گەلی کوردیش نەگرتەوێ.

لەو گۆشەنیگایەوێ کە گەلی کورد لە هەشتی حوزەیرانی سالی ۱۹۶۱وێ خەبات بۆ جێبەجێکردنی ئەو مافە نەتەوێبیانە ی خۆی دەکات کە حوکمەتی عێراق (بەپێی یاسا - ک. م.) دانی پێدا نابوو⁽¹⁸⁶⁾ بە مافی خۆی دەزانیت جاریکی دیکە روو بکات بە پێژتان و داواتان ئی بکات ئێوە و گشت پێکخراوە جیهانییەکان، کاریکی ئەوتێ بگەن پادەیهک بۆ چەوساندنەوێ و کوشتاری جەماوەری سیفیلی کورد دابنریت و هەنگاوی پێویست بۆ جێبەجێ کردنی مافە نەتەوێبیەکانیان بنریت.

داواتان ئی دەکەین، بە لایەنی کەمەوێ، لیژنە ی بەسەرکردنەوێ راستییەکان (لجنة تقصي الحقائق - ک. م.) بنێرن بۆ عێراق وەك چۆن لەگەڵ ئەو ولاتانەدا کربووتانە کە گیرۆدە ی هەمان کێشەن. وەك دەزانن پرسی کورد پرسیکی نەتەوێبیە، پرسی مافی نەتەوێبیە، لە لایەکی دیکەوێ کارە نێندەبیەکانی سوپای عێراق (دژی نەتەوێ

(186) مەبەستی ئەو بەندە ی دەستووری کاتی عێراقە کە دوا ی شوپشی چوارده ی گەلاوێژی سالی

۱۹۵۸ دانی بە مافی گەلی کورددا لە چوارچێوە ی عێراقدا نابوو.

((لە دەقی مادە ی سێی ئەو دەستوورەدا واهاتووە: يقوم الكيان العراقي على اساس من التعاون بين المواطنين كافة باحترام حقوقهم وصيانة حرياتهم، ويعتبر العرب والاكرد شركاء في هذا الوطن ويقر هذا الدستور حقوقهم القومية ضمن الوحدة العراقية - ع. زەنگەنە))

كورد - ك. م.) گەشتوونەتە پادەيەك ناكړیت ئیتەر بە كیشەیهکی ناوخری عراق له قەلەم بدریت.

با ئاماژە بۆ ئەوەش بکەم کە پێویستە بپارەکانی (پێکخرای نەتەو بە کگرتووەکان) له یازدە کانونی بەکەمی سالی ۱۹۴۶ و سالی ۱۹۴۸ و چواردهی کانونی بەکەمی سالی ۱۹۶۰ دا وەبەرچاوبگیرین.

ئاوردانە وەتان لەم بابەتە نۆدە و لەتییە ناسکە لەوانەیه، هەمان کات، بپیته هۆی ئەوەی حوکمەتی عراق هەست بە وەهلویتە دژ بە یەکەیی (موتەناقیزەیی) خۆی بکات کە لە لایەکەو گواپە دژی پەفتاری ئیمپریالییهکان دەری دەبریت کەچی خۆی، لە لایەکی دیکەو، گەلێک لەوەش خراپتر (لەگەڵ گەلی کورددا - ک. م.) دەکات.

هەزم کرد بەرێژتان ئاگاداری ئەم پاستییانە بکەم، وا هاوپیچیش لەگەڵ ئەم نامەیه‌دا مەتریاڵی دیکە دەنێرمە خزمەتتان تاوێکو بزانی چی له کوردستان روو دەدات.

تکا له بەرێژتان دەکەم قەبوڵی سوپاسی دلسۆزانەم بفرموون بۆ هەر کارێک بۆ گەلی کوردی بکەن.

دلسۆزان

ئیمزا

ئەمیر ک. بەدرخان

نۆینه‌ری گەلی کورد

هاوپیچەکان:

۱- یادداشت دەریارەیی کیشەیی کوردستانی عراق.

۲- وێنەیی پاپۆرتیکی ئازانسێ هەوالەکان⁽¹⁸⁷⁾.

(187) N.A., F.O., 371/170450, New York, October 14, 1963. Bar bison Plaza Hotel, 106 Central Park, South New York 19, Telephone Circle 7-7000m, From Emir K. Badir- Khan Representative of the Kurdish People.

ناوه‌ڕۆکی هاوپیچی نامەی یه‌که‌می دوکتۆر کامهران به‌درخان، که ناوی ئی
ناوه ((یادداشت ده‌رباره‌ی کێشه‌ی کوردستانی عێراق)) بریتییە له‌ باسی
زنجیره‌یه‌ک و تارو موحازه‌ره و به‌راوردکاری و سه‌رژمێری و به‌لگه‌نامه‌ی فهرمی
ده‌رباره‌ی کوردی عێراق له‌ سییه‌کانی سه‌ده‌ی رابردووه‌وه که هه‌موویان مافی
په‌وای کورد ده‌سه‌لمێنن. هه‌رچی هاوپیچی دووه‌میشه له‌ زوبان پۆژنامه و
ئاژانسه‌کانی هه‌واڵه‌وه باسی بارودۆخی کوردستانی عێراق ده‌کات.

هه‌رچهنده به‌شیک سهربه‌خۆی ئهم بابته‌ی هه‌شته‌مه بۆ چالاکییه‌کانی
((کۆمه‌ڵه‌ی خۆپێندکارانی کورد له‌ ئه‌وروپا)) له‌ و سالانه‌دا ته‌رخان ده‌که‌ین، به‌لام
لیزه‌دا له‌ به‌رچهند هۆیه‌ک، به‌پێویستی ده‌زانم ئاماژه بۆ نامه‌یه‌کی عومهر شیخ
موس و وه‌لامه‌کانی بکه‌م که ئه‌وانیش له‌ هه‌مان فایله‌دا هه‌لگیراون.

پۆژی بیست و پێنجی ته‌شرینی یه‌که‌می ساڵی ۱۹۶۲ عومهر شیخ موس به
ناوی ((کۆمه‌ڵه‌ی خۆپێندکارانی کورد له‌ ئه‌وروپا- لقی به‌ریتانیا)) وه‌ ئهم نامه‌یه‌ی
لای خواره‌وه‌ی ناردووه بۆ شارژی به‌ریتانیا ئه‌لیزابیثی دووه‌م:
((کۆمه‌ڵه‌ی خۆپێندکارانی کورد له‌ ئه‌وروپا-

لقی به‌ریتانیا،

و. شیخ موس،

شه‌قامی جیمس ئه‌فینیو،

ژماره ۳۴،

له‌نده‌ن، ده‌بل یو ۱۴،

۲۵ ته‌شرینی دووه‌می ۱۹۶۲.

شارژی خاوه‌ن شکر

ئهو بارودۆخه ترسناکه‌ی حوکه‌ته‌ی عێراق له‌ کوردستاندا، به‌ بۆمبارانی
لادێکان و سووتاندنی به‌روبووم و کوشتنی خه‌لکی سیفیل و به‌ندکردنی هه‌زاره‌ها
که‌سی بێ تاوان، دروستی کردووه، پێشیل کردنیکی دپنده‌و نامرۆفانه‌ی پێپه‌وی
نه‌ته‌وه یه‌کگرتووه‌کان و به‌نده سه‌ره‌کییه‌کانی مافی مرۆڤ.

حوکه‌ته‌که‌تان پازی بووه چه‌کی قورس بداته حوکه‌ته‌ی عێراق، ئهو چه‌که‌ش
دژی کورد به‌کار ده‌هێنرێت و ته‌نها بارودۆخه‌که دژوارترو هه‌په‌شه‌ی زۆرتر له‌

تسایشی پۆژه لاتی ناوه پاست دهکات و قوبه سهیری پتر، چ بۆ کورد و چ بۆ
عەرب، دەهینیت.

به ناوی ئەو مرقایه تییهوه، که جهانبان زۆد پیزی لی دهین، تکا له
شکودارتان دهکەین داوا له حوکمهتەکتان بکهن چاو بهو بپارهی خۆیدا
بگێڕتهوه وه ناردنی چەک بۆ عیراق بووه ستینیت.

دلسۆرتان

سکرتیری (کۆمهلهی خویندکارانی

کورد له ئەوروپا- لقی بهریتانیا)

نیمزا

و. شیخ موسی⁽¹⁸⁸⁾.

شایانی باسو پیاوه لدانه که کۆشک و وهزارهتی ههندهرانی بهریتانی ئەم نامهیهی
عومەر شیخ موسیان نهخستۆته پشت گوێ به لکو به ئەوپه پری پێزو تهقدیرهوه وه لای
خاوه نهکەیان داوه تهوه، ئەوهی له رنگی دوو به لگه نامه ی ناو هه مان فایله وه به روونی
ههستیان پێ دهکەیت و ئەمە ی لای خواره ویش دهقی وه گێڕدراوی هه ربووکیانه:
(یادداشت).

۱- نامه ی هاوپیچ، که له لایه ن سکرتیری ((کۆمهله ی خویندکاران له ئەوروپا-
لقی بهریتانیا)) میستر و. شیخ موسه وه ئاراسته ی شازن کراوه، به شیوازیکی
فهرمی نێردراوه بۆ وهزارهتی ههندهران بۆ ئەوه ی وه لای بدریته وه.

۲- سه بارهت به ئەو پخنه یه ی خاوه نی نامه که له سیاسهتی حوکمهتی خاوه ن
شکری گرتووه که چهکی قورس ده داته حوکمهتی عیراق، به لای منه وه بابه تی که
ده چینه خانه ی بایه خی به شی سیاسی وهزارهتی ههندهرانه وه.

نیمزا

به شی پۆتو کۆل

یهکی ته شیرینی دووه می ۱۹۶۳))⁽¹⁸⁹⁾.

(188) Ibid, From: K.S.S.E- U.K Branch, O. Sheikh Mous, 34, St. James Ave,
London, W.13, 25th October, 1963, To: Her Majesty.

لەبەر پۆشنایی ئەو ئامۆژگاریە سەرەویدا، وەزارەتی هەندەران پۆژی نۆزەدی
تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٦٣ ئەم نامە نازدارە دەنیریت بۆ عومەر شیخ موس:

((ژمارە: ١٠١٩/٦٨،

لەندەن، س. دەبلیو. ١،

١٩ تەشرینی یەکەمی ١٩٦٣.

گەورەم !

بەپیتی فەرمانی میستەر بەتلەر (Butler) ی سکرێتێر، ئاگادارتان دەکەم ئەو
نامەیە پۆژی پازەدی تەشرینی یەکەم ئارەببوتان بۆ خاوەنشکۆ شاون گەیشت و
نێردرایە ئەم بەشە (وەزارەتی هەندەران). ناوەڕۆکی نامەگەتان وەبەرچاو گیرا.

سێر

من خزمەتکاری ئەلقە لەگویتانم)) (190).

سەرەك كۆمار عەبدولسەلام عارف، پۆژی بیست و دووی تەشرینی دووەمی
ساڵی ١٩٦٣، كۆنفرانسیكی پۆژنامەوانیی فراوان دەبەستیت، بەلام بەر لەو،
پێكخەرانى كۆنفرانسەكە داوايان لە پۆژنامەنوسە بیانییەكان كردووە هەر
پرسیاریكیان هەبێ بە نووسراوێی پێشكەشی بكەن، عەبدولسەلام عارفیش
وەلامەكانى بە عەرەبى و نووسراوێی نامادە كردووەو پۆژی كۆنفرانسەكە
وەلامەكانى خویندۆتەو. دوو خالى سەرەكى لەو كۆنفرانسەدا سەرنجى پەيامنێرى
پۆژنامەى ((نيويۆرك تايمس)) ی ئەمەریكییان پاكێشاوه، یەكەمیان بیروبووچوونی
سەرەك كۆمار دەربارەى سیاسەتى بێ لایەن (حیادى) وڵاتەكەى. دووهمیشیان
دەربارەى ئەو بووه كە عەبدولسەلام گوتوویەتى حوكمەتەكەى (هەول) بۆ
دۆزینهوێتى چارەسەریكى ئاشتییانە بۆ كێشەى كورد دەدات. پۆژی دواتر

(189) Ibid, Minutes, H. Bowen, Protocol Department, November 1, 1963.

(190) Ibid, No. EQ 1019|68, London, S.W.1., November 19, 1963, To: Mr. O. Sheikhmous, K.S.S.E. (United Kingdom Branch), 34 St. James Avenue, W. 13.

((نيويۆرك تايمس)) وه لامة كانى عبدولسهلام عارفى بهم جۆرهى لای خواره وه بلكو
کردۆته وه:

((سیاسهتى من ئەوهیه نه له میان و نه له ویان⁽¹⁹¹⁾ داواى یاریده نه کهم، به لام
پیشوازی هه موو جۆره یاریده یه کی بئ شەرتوشرووت ده کهم، یاریده یه ک توخنی
سه ربه خۆییمان نه که ویت... هیزه چه کداره کانى عیراق هه میشه به شى زکری
چه که کانیان له پۆزگاری پژی می قاسمه وه له یه کیه تی سۆفیه ته وه هاتوون،
یه کیه تی سۆفیه ت که وته پیشکه شکردنی یاریده یه کی ئابووری یه کجار فراوانیش
بۆ به ره وپیشبردنی عیراق، به لام له پۆزگاری به عسدا هه رچۆن بیت یاریده ی
سه ریازی و ئابووری روسیا تا ده هات کهم ده بۆوه تا گه یشته ئاستی نه مان.
به ریتانییه کان قایل بوون هه ندیک چه ک به عیراق بفرۆشن)).

هه رچی ده رباره ی کورده ئەمه ی لای خواره وه وه لامى عبدولسهلام عارفه وه ک
له و ژماره یه ی ((نيويۆرك تايمس)) دا و به ر له خاله که ی دیکه چاپ کراوه⁽¹⁹²⁾:

((هه میشه به په رۆشه وه چاوه پوانى ئەو پۆزه بووم ته وقه له گه ل هه ر ده ستیک
به کم بۆ برایه تیمان درێژ بکړیت، ئیمه له گه ل برا کورده کانماندا له م ولاته
هاوبه شه دا پیکرا ژیاوین. ئیمه خوا یار بیت هه تا هه تایه هه ر پیکه وه ده ژین)).

وا پئ ده چیت په یامنیزی ((نيويۆرك تايمس)) له دلدا گالته ی بهم وه لامى
سه ره ک کۆمار هاتبیت، چونکه له گه ل ته واو بوونیدا، بۆ خۆی ده لیت:

((هه ر ماوه ی گفتوگو کردنه که ی لئ ده ربکه یت، که له هه شتی شوپاته وه
تا وه کو ده ی حوزه یرانى ئیمسالى خایاند ئیتر حوکمه تی عیراق له سالى ۱۹۶۱ وه
شه پ له دژی کورد ده کات))⁽¹⁹³⁾.

(191) عبدولسهلام عارف مه به سستی هه ردوو به ره ی ولاتانی سۆشیا لیزم و سه رمایه داریه.

(192) به داخوه په یامنیزی ((نيويۆرك تايمس)) له راپۆرته که ی خۆیدا ناوی کوردی وه ک (گه لیکی
نیمچه کچه ری نیشته جیی باکووری پۆزمه لاتى عیراق) هیناوه، هه رچه نده دانیشی به وه دا ناوه که
گه ل کورد هه میشه داواى ئۆتۆنۆمیبیان کردوه.

(193) N.A., F.O., 371/170450, Minutes, No. EQ 1019/72 (A), - (New York Times),
23 November, 1963.

نەك ھەر بەعسییە توندپەرەوكان، بەلكو بە پادەى ئەوانیش، عەبدولسەلام عارف و یاریدەرە نزیکە نەشارەزاكانیشی لەو پۆژگارەدا زۆر لووت بەرزانە دەیانپوانییە پرسی کورد، ھەلبەت ئەوەیش لە هیچ روویەکەوە، نە لە ناوە و نە لە دەرەو و لات، لە قازانجیان نەبوو، ئەو راستییەى دیسانەو بە روونی پەنگیان لە بەلگەنامە نەینییەکانی حوکمەتى بەریتانیدا داوەتەو. ھەر ئەو پۆژەى ((نیویۆرک تایمس)) وتارەکەى خۆى تیدا بلأو کردبوو، دىپلۆماسییە بەریتانییەکان لە نامە نەینییەکانى خۆیاندا بەم جۆرەى لای خوارەو و بە ناوونیشانى ((کورد))و ە تیشکیان دەھاویشتە سەر گەلێک لایەنى ئالۆزى ئەو بابەتە:

((١- میستەر ئیلیتس (Mr. Eilitis) ئیمپۆ پێى پاگەیاندم ئەو کوردانەى کە لیڤە پێوەندى پێیانەو ە ە یە پێیان گوتووە لەشکرى عیراق لە کوردستان بە پەزنامەندى تایەر یەحیا نوینەرێکیان، کە (قاچاغچییە)⁽¹⁹⁴⁾ ناردۆتە لای مەلا مستەفا و پێشنیاری دەست پێکردنى وتووێژى ئاشتییان ەرز کردووە. لە وەلامدا مەلا مستەفا گوتوویەتى: پێویستە وتووێژ لە رێگەى نوینەرەکانییەو لە بەغدا دەستى پێبکریت (لەوانە یە مەبەستى بەندە کردەکان بێت)، دەشبێت وتووێژ بە ئاشکرا بکریت نەك بە نەینى.

٢- ەروەها میستەر ئیلیتس گوتى: کوردەکان ەز دەکەن ئیزە یەکی ئەمەریکا بۆ پەھەریکی کورد بەناوى ئیبراھیم ئەحمەدەو، کە ئیستا لە بەرەى باشوورى شەپە لە کوردستان، وەرێگرن تاوێکو بچێتە ولاتە یەکگرتووەکانى ئەمەریکا، چونکە دەیانەوێت بپێتە لۆبى کورد لە نیویۆرک.

٣- میستەر ئیلیتس گوتوویەتى زەحمەتە بەھۆى بارى ناسکى عیراقەو رێگەى ئەو زیارەتە بەن، ەمان کاتیش پێیان ئاسان نییە پەتە بکەنەو. میستەر جەستیس دۆگلاس (Mr. J. Douglas) ئیستا لیپرسراوى پرسی کوردە.

٤- کوردەکان پێشنیازیان کردووە ئیبراھیم ئەحمەد ئیزەکە لە لەندەن وەرێگریت. ئەگەر بپاری ئەو درا ئایا دەبێت ئیمە رێگەى بەدەینى بپتە ئیرە ؟.

(194) مەبەستى لەو یە شتیکی ئەوتۆ نەکات حوکمەتى عیراقیان لێ بووونینت.

۵- گوتم من ناتوانم داخواییه که ی پەت بکه مەو، ئەگەر ئیبراھیم ئەحمەد
هاتە کونسولخانە ی بەریتانی و پاسپۆرتیکی دروستی پێ بوو، هەروەها بشارانین
کە فیزیە ی ولاتە یە ککرتووەکانی ئەمەریکایشی پێ دەدرێت، ئەوساکە بە بیرو من
زەحمەت دەبێت بۆ ئێمە فیزیە ترانزیتی پێ نەدەین، هەرچەندە بێگومان دەبێت
بەلێنی ئەو ی ئی وەرگیرین کە ئەو ماوەیە ی لێرە دەبیاتە سەر باش پەفتار بکات.

ئیمزا

دەبل یو. مۆریس (195)

۲۲ ی تەشرینی دووەمی (۱۹۶۲)).

هەر لە ژێرەو ی ئەو تێبینیانە ی مۆریسدا داوای چوار پۆز دەبل یو.
مارس دینیش تێبینیەکانی خۆی، کە دوو هیندی تێبینیەکانی مۆریس دەبن، بەم
جۆرە ی لای خوارەو تۆماری کردوون:

((دەربارە ی پرگە ی چوارەم و پێنجەمی تێبینیەکانی میستەر مۆریس دەلێم
سێ کەس لە گوتە بیژانی کورد- تالەبانی و میر بەدرخان و شەو کەت عەقراوی
ئیمسال داوای فیزیە بەریتانیان ئی کردین. هۆکانی هەلوێستی ئەوسای ئێمە لە
بلن یا نەدانی فیزیە بەریتانی پێیان هاوسەنگ بوون. هۆ دژەکان بریتی بوون
لەو ی کە دانی فیزیە پێیان موزارە فەیه چونکە لەوانە یە ببێتە هۆی دروستبوونی
چالاکیی لە خاکی ئێمە دا دژی حوکمەتی عێراق، ئەویش دەبێتە مایە ی ناپەرە زایی
عێراقییەکان. لە لایەکی دیکەو ئەگەر ئێمە رێگە نەدەینە ئەو گوتە بیژانە ئەوساکە

(195) سێر ویلیی مۆریس (Sir Willie Morris): پۆزی سێی کانونی یە کەمی سالی ۱۹۱۹ لە دایک
بوو، دەرچووی زانکۆی تۆکسفۆرد، لە سالی ۱۹۴۷و بۆتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرائی بەریتانی
و لە گەلێک ولاتی عەرەبیی وەک میسرو سعودییە و یەمەن، وێرای حەبەشە کاری کردووە، لە نێوان
سالانی ۱۹۶۰-۱۹۶۳ دا بۆتە سەرۆکی بەشی پۆژمەلانی وەزارەتی هەندەرائی بەریتانی. بڕوانە:
((Who's Who 1980. An Annmual Biographical Dictionary)), London, 1980, P. 1816.

دهبینه تاکه ولات له و بوواره دا و وا دهرده چیت که نیمه به شداریکی سهره کیین دژی کوردو نه و هیش پتر بابته دانی چه که به عراقیه کانمان لی دهرورژینیت، ویرای نه و هی له وانه یه له په رله مانیشدا په خنه مان لی بگریت نه گهر هاتوو به و ه زانرا که نه مانویستوو گوئ بدهینه پرسى کورد. خالیکى دیکه که پیویسته وه به رچاو بگریت بریتیه له و هی که کورده کان ده توانن زیانی زدر گهره له (کومپانیای نه و تی عراق) بدهن، نه و کاته هیش کاریکى بی عقلی ده بیست نه گهر موازه نه هی نه وه بکه یین سزایان بدهین چونکه به و جورده پالیان پیوه دهنیین نه وانیش ده سته ردارى نه و سیاسه ته ی نیستایان بن که توخنی ده زگاکانی نه و ت ناگه ون.

من بق خرم لایه نگری نه و هم که:

أ- شیره بدریته نه و گوته بیژانه ی کورد که سومعه یان باشه.

ب- پیویسته نه و هی له توانادا بیست بیکه یین، به لکو گفتیکى نافه رمیش له و گوته بیژانه وه ریگرین که شیریه یان ده دریتن هیچ چالاکیه کی ناشکرای جه ماوهری نه که ن.

ج- نابیت ریگه بدریت هیچ جورده دیده نییه کی فهرمی له گهل نه و گوته بیژانه دا بگریت، باشترا وایه ریگه بدریته به رپرسیکی پچوک له دهره و هی باره گای وه زاره تی هه نده ران بیانینیت و گوئ بگریت له و هی ده یانه ویت بیلین⁽¹⁹⁶⁾.

من له و به وایه دا نیم روودا وه کانى نیمپوی عراق له وه بجیت بینه هوی روودانى وه رچه رخانیک له پیوه ندی نیوان حوکه تی عراق و کوردا. پیمان وایه حوکه تی عراق نیستا پتر له ههرشت حوکه تیکی سهریازییه، به لام له گهل نه وه یشدا له وانه یه که کیشهی کورد له وه رزی زستاندا، به هوی کزیوونی شه په وه که متر خق بنوینیت، نینجا میری ده ست له هه لویستی په قی خوی هه لئاگریت و ناماده نییه، به پیی نه و مهرجانه نه بیست که ناسان نییه مه لا مسته فا پتیان قایل بیست، وتوویژ

(196) تاله بانى له دانیشتنیکدا باسی نه و هی کردوه چون له و سالاندا دیپلوماسییه کی به ریتانى له گازینویه که دهره و هی باره گای وه زاره تی هه نده ران له گهل دانیشتنوه و باسی کیشهی کوردیان کردوه، دور نییه نه وه به پیی پیشنیاریکی وه کو نه و هی سهره و هی مارسدین بوویت.

بکات. له بهر پۆشنایی ئەمه دا وا چاوه پوانم ئەو نوێنهره کوردانهی داوای فیزه یان
 لیمان کردووه تا پادهیهک پێکوپێک پهفتار بکهن، ههلوێستمان بهران بهریان
 پێویسته هه ر به و جۆره بێت که له سه ره وه ئاماژه مان پێی داوه.
 به جیا تێبینیه کانی خۆم ده رباره ی بابته ی پێوه ندیه گشتیه کانی ئێستای
 کوردی عیراق ده رده بپم.

ئیمزا

ده بلیو. مارسدین⁽¹⁹⁷⁾.

له هه مان فایله دا به لگه نامه یه کی نه ئینی بالۆی زخانه ی به ریتانی له به غدا
 هه لگیراوه، باسی ئەو گفتوگۆ سه یره ی نێوان خودی بالۆیزو وه زیری به رگری نوێی
 عیراق هه ردان تکریتی ده کات که ده رباره ی کێشه ی کورد له کۆتاییه کانی سالی
 ۱۹۶۲ دا له کاتی کدا هه ردوکیان پێکرا به ته نها کۆبوونه ته وه، ئەمه یش ده قی
 وه رگیراوه که یه تی:

((نه ئینی،

له به غداوه،

بۆ وه زاره تی هه نده ران،

به شفره،

بۆ لۆرد پۆچهر ئەلێن،

ژماره ۱۰۱۳،

یازده ی کانوونی یه که می ۱۹۶۲.

بروسکه ی ژماره ۱۰۱۳ ی یازده ی کانوونی یه که می ۱۹۶۲ ده ئێرین بۆ واشنتۆن

و تاران و قاهره.

۱- ئەم به یانییه چومه سه ردانی هه ردان تکریتی وه زیری به رگری و لێم پرسى:

ئایا بارى هێرش بۆ سه ر کورد له چیدا یه ؟. له وه لامدا گوته: باش ده پوات
 به پێوه، ماوه ته وه سه ر ته نها چهند ده سته یه ک له یاخیگه ران.

(197)N.A., F.O., 371|170450, Minutes, Confidential, Kurds.

له وه لامدا پېم گوت: له گه ل پېژمدا، به لايه نى كه مه وه پېنچ مانگ ده بېت، من هه مان وه لام له سه رچاوه ي فرمى جياوازه وه ده بېستم. دواى نه وه لېم پرسى ناي هېچ نه گريكي پاسته قينه له نارادا نيه بى پړككه وتن له گه ل مه لا مسته فادا ؟. تكريتى گوتى: نه و پېى وايه پړككه وتن له گه ل مه لا مسته فادا ئېستا مومكينه، مه لا مسته فا بى خوښى داوايه كى واى كړدوه. له وه لامدا به تكريتيم گوت: من زړر به خته وهرم به وه ي قسه يه كى وا له و ده بېستم هه رچه نده ناشزانم مه رچه كاني كورد بى پړككه وتن يكي له و بابته چين. وه زير گوتى: ئېستاكه هېچ پرسى كى دامه زراندى حوكمه تېكى كوردى جودا له نارادا نيه، كورد نه مانه يان ده وېت:

۱- دروستكردنه وه ي گونده كانيان.

ب- چه ككردنى هېزه كاني مېرى و سواره كاني كورد.

ج- ريگه بدرېته هه موو كورده كان بگه پړنه وه ناوچه كاني خويان.

د- پټويسته يارېده ي تاييه تى كورد بدرېت بى چاره سه ركردنى كېشه ي خويندن به زمانى كوردى و نه و جوړه بابته تانه.

وه زير گوتى: هېچ جوړه كړسپېك له به رده م چاره سه ركردنى خالى يه كه م و چواره مدا نيه، هه رچى دووه مېشه پټويسته چه كى هه ردوك لا به خيړايى دابمالرېت، به لام خالى سټېم به هېچ جوړه هه نكاويكى له بار نيه، چونكه له وانه يه بېټه هوى رووبه پوو بوونه وه (هه راويگر) (به لام من به ته واوه تى لېم روون نه بوو مه به ستى وه زير رووبه پوو بوونه وه له گه ل حوكمه ته⁽¹⁹⁸⁾ يان له نيو هوزه كورده كان خوياندا).

۲- تكريتى واى نيشان دا كه نه و زړر ناگادارى مه وداى پټويستى كړتايى هينانى شه په له باكوور. پېم گوت ئېستاكه گه ليك كه س له به غدا پېم ده لېن كاتى نه وه هاتووه كړتايى به و شه په بهيترېت و من بى خړم له و بېوايه دام نه گه ر حوكمه ت بتوانيت كاريكى وها جيبه جى بكات نه وساكه زړر له پايه و مه قامى خوى به رز ده كاته وه.

(198) له ده قى به لكه نامه كه دا ده لېت ((vis-à-vis)) كه زاروايه كه واتاى رووبه پوو يا به رانېر به يه كتر ده گه ينيټ.

٢- جه نرال تکریتی گه لیک گه شیبه ده باره ی چاره سه رکردنی نه و کیشه یه و به وهی که نه وه ناوات و خۆزگی گشت نه و کاربه ده ستانه یه که من له م باره یه وه بواندومن.

٤- وه زاره تی هه نده ران با نه م نامه یه بنیترت بۆ واشنتون و تاران و قاهره ، وێرایی نه و بروسکانه م که ژماره کانیا ن په نجا و نه وه ت و سێ سه دو بیست و چوارن⁽¹⁹⁹⁾.

بالتویزخانه ی به ریتانی له به غدا، پاش ته نها سێ پۆژ، دیسانه وه دیته وه سه ر باسی شه په به ناویانگه که ی چه می پێزان و پتیه ندیی نیوان پژی می عه بدولسه لام عارف و کورد، نه مه ی لای خواره وه ده قی وه رگی پدراوی نه و به لگه نامه دوو درێزه یه که سه رجه می خاله کانی به لگه ی سه لمینه ری بایه خدانی زۆری نه مه ریکایی و ئینگلیزه کانی به رووداوو ئالوگێره کانی کوردستانی عیراق له و قوناغه دا:

((بالتویزخانه ی به ریتانی،

به غدا،

ژماره ١٠١١٤/٢٥٧/٦٣،

١٤ کانوونی یه که می ١٩٦٣،

نه یینی

١- تکایه بگه پینه وه بۆ نه م نامه نه م: ژماره ١٠١١٤/٢٥٥/٦٣ ی پۆژی هه وتی کانوونی یه که م و ژماره ١٠١١٤/٢٥٥/٦٣ ی پۆژی سیی ته شرینی دوو هه م، که هه ردووکیان له مه پ رووداو هه کانی کوردستان.

٢- ئیستا هه والی نه و شه په ی چه می پێزانمان پێگه یشت، که واتا په کی میژوویی روونی هه یه، وێرایی نه وه ش تیشک ده خاته سه ر هه لویستی ئیستای هوکمه تی عیراق به رانه ر کیشه ی کورد. سێ پۆژ له مه وه ر گوته بیژێکی فه رمیی (پارتی دیموکراتی کوردستان) به نه داما یکی بالتویزخانه ی نه مه ریکایی (له به غدا- ک.م.) پاگه یان دبوو که سوپای عیراق له شه پی چه می پێزاندا دوو هه زار که سی لێ

(199) N.A., F.O., 371|170450, Confidential, From: Baghdad Embassy, To: Foreign Office, Cypher OTP, To: Lord Roger Allen, No, 11, 1963, Addressed to Foreign Office telegram No. 1031 of December 11.

کوژداوه ئه و له ديقه تي ئه و قسه يه گه ليك دلنيا بوو. ئه مه ريكا ييه كان له سه رچاوه يه كي ديكه وه پتيان گوتراوه كه ئه و ژماره يه له وانه نيبه له هه زار كه س تيپه پريت. هه ولم دا ئه م ژمارانه هه لسه نكيتم و به راورديان له گه ل ئه و ژماره يه دا بكم كه كوردك داوييه به دانيس⁽²⁰⁰⁾، ئه ويش هه زارو شش سه د كه سه، ئه و ژماره يه ي كه به ر له ئيستنا من ئاماژه م بوي نه كرده وه، به لام دانيس پتي وايه له وانه يه ئه و ژماره يه پاست بيت. پوژنامه ي (خه بات) ي نهيني له و ژماره يه ي خويدا، كه مانگي ته شريني به كم ده رچوه و نذر نيبه دانيس دانه يه كي لتي پيگه يشتوه، ده ليت: زيان ي ئه و ميژه ي حوكمه ت، كه پوژي به كي ته شريني به كم ميژشي پي كرده سه ر چه مي پيزان، ده گه يشته سي هه زار (٣٠٠٠) كه س، به لام نيتمه پيمان وايه ئه و ميژه له چوار ليوا پيگه اتبوو كه ژماره يان په نكيبت بگاته دوازه هه زار كه س. كورده كان ده لين دواي حفته يه ك له شه پي قورس، كه بوونه هوي كوشتن و بريندار كردني ژماره يه كي نذري دوژمن، پيشمه رگه له چه مي پيزان كeshانه وه (پيمان گوترا بوو كورده كان به ر له كeshانه ويان به شي نذري نازووه و كه لوپه لي خويان گواستبووه شويني ديكه). به پتي قسه ي پوژنامه ي (خه بات) له و شه په دا يازده تانك يا زنيوش پيكراون. پوژنامه كه له سه ري ده پوات و ده ليت: پوژي حه فده ي ته شريني دووه م كورده كان توانييان چه مي پيزان بگرنه وه. ئه و كورده ي پتوه ندي به ئه مه ريكا ييه كانه وه هه يه ئيديعا ده كات كه سوپاي حوكمه ت نذر به رگري نه كرده وه و چوار سه د كه سيشيان ل به ديل گيراوه.

٣- به پتي قسه ي يه كي، كه پتوه ندي به سوپاوه هه يه و جيگه ي متعانه يه، كه دويني ليم پرسى، له وه لامدا گوتي: ناتوانم ده رياره ي زيانه كانى سوپاي عيراق له (چه مي پيزان - ك.م.) ژماره يه كي ديارت پي بلتم، به لام دلنيام كه زيانه كانى سوپا گه ليك گه وده بوون⁽²⁰¹⁾.

(200) له به لگه نامه كه دا ناوي دانيس (Danes) ئاوه ما به رووني ها تووه، بن ئه وه ي ئاماژه ي بۆ كارى، يا پيناسه كه ي كرابييت، بويه كا بن سوود هه وليكي ندرم دا بۆ ناسينه وه ي، له وانه يشه ناوي خوازاو (موسه عا) ي كارمه نديكي بالويزخانه ي به ريتاني بيت له به غدا.

(201) له ده قي به لگه نامه كه دا وا ها تووه. ((but they were very heavy)).

٤- له شه پښکی له و جوره دا پښی تی ناچیت زیانه کانی سوپای میری هیند
 گوره بووین که بگه نه نک دوو هزار به لکو هزار که سیش، له وانه په نه و زیانان
 نه و په پره که ی دوو سده یان سږ سده که س ین. پتر له ویش کورده کان که لک له
 دهنگوباوکی وا گوره کراو ده بینن چونکه نه و به یان له ناو پیزه کانی سوپای
 میریدا باش پهنگ ده داته وه که خوی له خویدا گه لیک گیرېده ی دهستی سهرماو
 سوله و نه و راستییی که هیچ نیشانه په کی ته واو بوونی نه م شه په له ناسودا به دی
 ناکه ن. دوو نیه نه مه خوی له خویدا بوو بیت هوی نه و دی گه لیک پاپورت مان پښ
 بگات که باسی نه گه ری ده ستپکړنه وه ی وتووړ له گه ل کوردا ده که ن. دوینی
 دوو سهرچاوه ی جیاواز، به لام هردوکیان جیگه ی باوه پښ، پییان پاگه یاندم که
 له م هه لومره جی نوپیه دا کورده کان وای به باش ده زانن که خودی سهره ک وه زیران
 بق وتووړ بجیت کوردستان. ده شلین گواپه له وانه په وه زیری هنده رانی عراق له
 قاهره پیوه ندیی به شه وکات عه قراوییه وه، که نوینه ری کورده له قاهره،
 کردبیت، ده شلین نیبراهیم نه حمده ی سکریتی گشتی (پارتی دیموکراتی
 کوردستان) دوا ی نه و دی گه یشته قاهره نه ویش داویه ته پال عه قراوی. ده لین
 ناماجی سهره کی نه م هه والانه پته وکردنی هه لویستی (به ری - ک. م.) ناصر-
 عارفه له عراق. هه مان کات وا باوه ماجید مسته فا، که په کی که له وه زیره
 کورده کانی پوژگاری پاشایی، پالتوراه بق پوستی جیگری سهره ک کومار نه گه ر
 بیتو بتوانیت کی شه کانی خوی له گه ل کورده کاند ا بره وینیت وه (نیگرتون به جیا
 پاپورتیکتان ده رباره ی نه م بابه ته پیشکه ش ده کات). هه روه ها چند چیروکیکمان
 ده رباره ی نه و بیستوه که حوکمه ت گه لیک به په رقه شه بق نه و دی بابه عه لی
 مسته فا⁽²⁰²⁾ ی وه زیری کشتوکال له پوژگاری به عسدا ببیت ناوېژکه ر (له نیتوان
 میری و کوردا - ک. م.). بابه عه لی په کی که بوو له به شدارانی وتووړی حوزه یرانی
 نیمسال له گه ل کوردا و وه ک ده لین نه و به هیچ جور نایه ویت جاریکی دیکه نه و
 تاقیکردنه وه په دوپات بکاته وه. هه رچون بیت به پیی قسه ی کورده ناگاداره کان
 نه ماجید مسته فا و نه بابه عه لی لای کورد په سهند نین.

(202) له دهقی به لکه نامه که دا وا هاتوه، نه ویش نیکه لکردنیکي بڼه به سته له نیتوان بابه عه لی

کورې شیخ مه محمود و عه لی مسته فا دا.

۵- کوردەکان، بە پێی قسەى ئەو کوردە پێوەندیدارە لە گەڵ ئەمەریکایەکاندا، خۆیان بۆ بزوتنەوێکەى دیکەى دژ بە حوکمەت ئامادە دەکەن، واش پێدەچێت یەکێک لە هەنگاوەکانى (ئەم نەخشەى - ک. م.) هێرش بردنە سەر خودى شارى کەرکوک بێت. وەك دەشڵێن کوردەکان داواى یەکى مێریان بۆ ئاگرى سەست لە کاتى وتووێژدا پەت کردۆتەووە. ئەو کوردە (پێوەندیدارە - ک. م.) بە وردى بە ئالۆزى و لاتە یەكگرتووەکانى نەگرتووە كە کوردەکان نیازیانە لەم بارەىوە چى بکەن، بەلام ئەوێ لەم بىوارەدا سەرنج پادەكێشێت ئەوێە كە پۆزنامەى (خەبات) لە و ژمارەى تەشرى دوو میدا قسەىەكى جەلال تالەبانی وەرگرتووە كە گواىە کوردەکان خەرىكى دامەزراندنى هێزى فیدائىن (بۆ پاککردنەوێ شارەکان لە بواری خۆ ئامادەکردندا بۆ ئازاد کردنى گشت عێراق). ئێمە گومان دەکەین کورد بتوانن هیچ شارێک، تەنانەت سلێمانیش، ئازاد بکەن، بەلام دوور نییە ئەمە نیمچە ئامازەىەك بێت بۆ ئەو هێرشانەى لەوانەىە بکۆن.

۶- ئەو کوردە پێوەندیدارە بە ئەمەریکایەکانەو، چ لە هەلۆیستى و لاتە یەكگرتووەکانى ئەمەریکا و چ ئێمەش (واتا بەریتانییەکان - ک. م.) گەلێك ئارازییە، ئەو زۆر بەتوندى پەخنى لە ئەمەریکایەکان گرت چونکە فیزەیان نەدایە نوێنەرانى کورد تاووەكو ئامادە بن لە نەتووە یەكگرتووەکان لە نیویۆرک و ئامازەى بۆ گەلێك نمونە کرد، مى وەك هەلۆیستى ئەمەریکایەکان بەرانبەر کاپتەن گالفۆى دوژمنیان⁽²⁰³⁾، هەرچى هۆى پقیشیانە بەرانبەر بە ئێمە (مەبەستى حوکمەتى بەریتانییە - ک. م.) لەووە هاتووە كە ئێمە چەك دەدەین بە سوپای عێراق. لەم چەندانەى دوایدا هەستم بەو کوردووە کوردەکانى بەغداش لەسەر ئەو هەستى دوژمنایەتییان بەرانبەرمان پەرهى سەندووە. ئەوان ئەو هۆیانەیان بە لاو پەسەند نین كە دەبنە كۆسپ لەبەردەم دەستپێوەردانمان لە کاروبارى سیاسى و لاتانى پۆزەلاتى ناوهراسندا، پێیان وایە چونکە کورد زۆریان بە دەست دەپندەى حوکمەتى عێراقووە چێشتووە بۆیەکا پێویستە رێگەىەك بدۆزێتەووە بۆ

(203) کاپتەن گالفۆ (Captain Galvo): دەریاوانێكى چەتو پێگى پورتوگال بوو، لە شەستەکانى سەدەى بیستەدا، لە نزیک پۆخەکانى بەرازىلەو ژمارەىەك سیفیلی ئەمەریکایى بەدیل گرتووە، لەگەڵ ئەویشدا حوکمەتى و لاتە یەكگرتووەکانى ئەمەریکا توندپەر و نەبوو لەگەڵیدا.

یاریده دانیان. هیچ شتێك قهناعتیان پێ ناکات که ئێمه ئه ده بییه ن مه جبوور نین یاریده یان بدهین، له گه ل ئه وه یشدا ورده ورده خه ریکه ده رکێ ئه وه ده که ن که روودانی ئه وشته له پاستیدا گه لێک دووره ⁽²⁰⁴⁾. هه رچۆن بێت ئه و پقه به رانه به ئێمه له وانه نییه، هیچ نه بێت له م قوناغه دا، ببێته هۆی ئه وه ی وه رچه رخانه تکی گه ره له هه ستیانه دا به رانه به رووس رووبهات.

کۆرده کان دالده ی ژماره یه کی دیاریان له کۆمۆنیسته کان داوه، به لام به پێی قسه ی ئاگاداران ئه وان نه رێگه ی چه ک هه لگرتن نه به کار هێنانی چه کیان نه داونه تی چونکه به وایان پێیان نییه. پێمان وایه ئه مه تاوه کو ئیستا که یش له ئارادایه، به لام رووسه کان گه لێک هه ول ده دن خۆیان له کورد نزیک بکه نه وه هیچ نه بێت له رێگه ی پشتگیری ئه ده بییه نه وه، ئه وه یش له وانه یه له گه ل کاتدا ببێته هۆی ئه وه ی تا پاده یه ک جێ پێی خۆیان بکه نه وه به و مه رجه ی شه پ له کوردستاندا نه وه ستییت.

٧- وێنه ی ئه م نامه یه م ده نێرم بۆ بالۆیزخانه کانمان له هه ریه ک له واشنتۆن و تاران و ئه نقه ره و بیروت و قاهره و دیمه شق و مۆسکو و عه مان و به حره یین و عه دن و نیقۆسیا.

ئیمزا

(ئ.ی. ف. گ. ماینارد) ⁽²⁰⁵⁾.

هه مان پۆلی چوارده ی کانونی یه که می سالی ١٩٦٣ ماینارد ئه م نامه یه شی، ده رباره ی وتووێژی حوکه تی عه بدولسه لام عارف له گه ل سه رکردایه تی شۆپشی کورده دا، ئاردوو به بۆ به شی پۆله لاتی وه زاره تی هه نده رانی به ریتانی له لهنده ن:

(204) مه به ستی ئه وه یه بلێت کۆرده کان خه ریکه له وه تی بگن که له داها تووشدا له وانه نییه حوکه تی به ریتانی به توانیته ده ستی یاریده بۆ کورد درێژ بکات.

(205) N.A., F.O., 371|170450, Confidential, From: E.F.G. Maynard, British Embassy, Baghdad, No. 10114\257\63, December 14, 1963, To: W.Marsden, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

((نهنی،

بالتیڙخانه ی بهریتانی،

به‌غدا،

ژماره ۱۰۱۱۴/۲۶۱/۶۳،

۱۴ کانوونی یه‌که‌می ۱۹۶۳.

۱- تکیه بگه‌پینه‌وه بۆ نامی پۆزی چوارده‌ی کانوونی یه‌که‌مم که ده‌ریاره‌ی رووداوه‌کانی کوردستانه.

۲- نیمرۆ له به‌غدا هه‌ر باسی نه‌وه‌یه که گفتوگۆ له‌گه‌ڵ کورددا هه‌نگاوی باشی به‌ره‌وپیش ناوه، گوايه کێشه‌که له ماوه‌ی یه‌ك حه‌فته‌دا چاره‌سه‌ر ده‌کری‌ت. هه‌رچه‌نده نه‌مه به‌لای ژماره‌یه‌ك له کوردانه‌ی ئێمه پێوه‌ندی‌مان پێیان‌وه هه‌یه و به‌پروایان به هه‌موو شتێك نیه پێی تی ده‌چیت، به‌لام به‌لای ئێمه‌وه که مێك ترش و خۆی به‌و باسه‌وه کراوه. دوور نیه نه‌و زیاره‌ته‌ی شیخ نه‌حمه‌دی بارزان، له‌ژێر چاودێری میریدا، بۆ به‌غداد و کۆبوونه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ سه‌ره‌ك وه‌زیراندا بووبێته‌ هۆی وروژاندنی ئه‌م مه‌سه‌له‌یه. هه‌روه‌ها نه‌وه‌یشمان بیستوه که سالح عه‌بدوللا یوسفی له به‌ندیخانه ئازاد کراوه و گه‌پاوه‌ته‌وه کوردستان. یوسفی که به‌پر‌سیاری به‌غداو باشووری عیراقه له (پارتی دیموکراتی کوردستان)دا تاکه نه‌ندامیی سه‌ره‌کیی وه‌فدی وتووێژی کوردی بوو که له به‌غدا مابۆوه کاتیك حوکه‌مات شه‌پی هه‌لگیرسانده‌وه بۆیه‌کا گیرا. ده‌لێن به‌عسییه‌کان نه‌و پۆژانه دهرندانه په‌فتاریان له‌گه‌ڵ کردوه. به‌پێی ده‌نگوباویك، که وا پێده‌چیت پاست بیت، له‌کاتی ئاماده‌کردنی نه‌و پێککه‌وتنه‌نامه‌یه‌ی که ده‌بیت له‌لاین حوکه‌مات و مه‌لا مسته‌فاوه نیمزا بکری‌ت و به‌باش زانرا سالح یوسفی به‌مێنێته‌وه نه‌با حوکه‌مات ده‌ریاره‌ی وتووێژ پێویستی پێی بیت، نه‌وساکه هه‌موو کات ده‌توانیت قسه له‌گه‌ڵ نه‌و بکات چونکه یوسفی زۆر باش ئاگاداری بیروبۆچوونه‌کانی مه‌لا مسته‌فایه. نه‌مه پاست بیت یا نا، ئازاد کردنه‌که‌ی یوسفی له به‌ندی نیشانه‌یه‌کی مژده‌ده‌ره.

۳- شتێکی نه‌وتۆ ئاگادار نین ده‌ریاره‌ی پێوه‌ندیی نێوان هه‌ردووک بآلی نێو پارتی، به‌لام نه‌و کوردانه‌ی لێره پێوه‌ندی‌مان پێیان‌وه هه‌یه ده‌لێن پێویست ناکات

بایه ختیکی نذر به و پاپورتانه بدریت که باسی ناکوکی نیوان مه لا مسته فا و حیزب ده که ن، چونکه هه ردووک لایان به رانبه ر حوکمه تی عیراق له به ره یه کدان. گومان له وه ده که یین وتووژی نیوان کورد و حوکمه ت بگاته ئاستی وتووژیکی به رفراوان. نذر له وه ده کات شه پۆلێکی گه شبینی عه ره بیی ته قلیدی له ئارادا بیت بی وه به رچاو گرتنی پاستیه کان (حه قیقه ته کان). زه حمه ته ئه وه بزانیته حوکمه ت تا چ پاده یه ک ئاماده یه ئه و مه رچانه په سه ند بکات که له وانه یه کورد داوایان بکه ن وه ک که مترین گه رانتیی بۆ دواپۆژیان.

٤- وینه ی ئه م نامه یه ده نیرم بۆ هه ریه ک له بالوێزخانه کانمان له واشنتون و تاران و ئه نقه ره و بیروت و قاهره و دیمه شق و مۆسکو و کویت و عه مان و به حره یین و عه ده ن و نیقوسیا.

ئیمزا

(ئ.ی. ف. گ. ماینارد) (206).

تارانیش، به پیشه ی هه میشه یی خۆی، بی ئه ندازه عه ودالی گشت هه واله کانی عیراقی ئه و پۆژگاره و تابه ت پیوه ندیی نیوان حوکمه ت و کورد بوو، چه ندیش بۆی بلوایه هه ولێ ده دا له هه زار سه ره وه ده ست وه ردا ته سه رجه می ئالوگۆر و رووداوه کانی عیراقه وه، ئه و پاستیه ی به لگه نامه نه ئینییه کانی حوکمه تی به ریتانی که م تیشکیان نه خستۆته سه روگه لێک جار له دووتوی ئه م به ره مه دا هه ستمان پێی کردوه. ئه م به لگه نامه یه ی لای خواره ویش بریتیه له نامه یه کی نه ئینی بالوێزخانه ی به ریتانی له تاران که پۆژی دوازه ی کانونی یه که می سالی ١٩٦٣ ناردویه بۆ به شی پۆژه لاتی وه زاره تی به ریتانی ده رباره ی بیروبوچوونی محمه د په زا شاو حوکمه ته که ی له م بوواره دا:

((١- دوینێ وه زیر موفه وه زی ولاته یه کگرتوه کانی ئه مه ریکا له تاران پێی گوتم که سه ره ک وه زیرانی ئێران پێی پاگه یاندوه که ئه و له و بپوایه دایه تا

(206) Ibid, Confidential, From: E.F.G. Maynard, British Embassy, Baghdad, No. 10114/261/63, To: W. Mardern, Eastern Department Foreign Office, London, S.W.1.s

پادهیهك پاستیی له و پاپۆرتانه دا كه له بهغداوه گه یشتونه ته حوكمه تی ئێران، وه دی دهكرێت دهبراره ی ئه وه ی مه لا مسته فا خه ركه له گه ل حوكمه تی ناوه ندیدا جۆره پێكه وتنێك ببه ستیت و حوكمه تیشی له وه ئاگادار كردوه . ئه مه شتیکی سه رنج پاکی شه له به ر پۆشنایی ئه وه وه والهی له و بروسکه یه ی بالۆیزخانه ی (به ریتانی - ك. م.) دا هاتوه كه ژماره که ی ۱۳۰۱ و پۆلی یازده ی کانونی به که م له وێوه ئێردراوه بۆ وه زاره تی هه نده ران.

۲- ئیمه لیڤه شتیکی ئه وتۆمان نییه بیخه یه سه ر ئه مه جگه له وه ی حه فته ی پابردوو موسافیریکی عیراقی که جێگه ی به وایه و تاله بانیه دیوه نه ك مه لا مسته فا، ئه و ده لێت تاله بان ی وای نیشان داوه له وه نیگه رانه که بزووتنه وه ی کوردی وا لی کبدریته وه که بزووتنه وه ی شه روا ل له پی و کلاو له سه ری هۆزایه تی⁽²⁰⁷⁾ بی، نه ك وه ك بزووتنه وه یه ك که هه ستی روونا کبیران و شاره زایانی کورد ده ربهریت. تاله بان ی بێ ئه ندازه له کاربه ده ستانی حوکمه تی به ریتانی ش ئارازیه له سه ر ئه وه ی فیزه ی به ریتانیان نه داوه تی. ده لێن ئه و گوتویه کورد به شێك نین له ولاته ژێرده سه (موسه عمه ره) کانی به ریتانیا، ئه گینا ده یان توانی داوای یاری ده ی نیو ده وله تی بکه ن، ئه و بارودۆخه ی ئه وانی تێدان بۆ ته هۆی خسته نه پشت گوئی پرسی نه ته وه بیان.

۳- به پیی پاپۆرته کان تاوه کو ئیسته ی ش پیوه ندیه کی هه ست پیکراو له نێوان کوردستانی ئێران و کوردستانی عیراقدا هه یه، زۆربه ی په نابهره کانی دیوی عیراق په نابهری چه کدار نین، هه روه ها وا دیاره ئازووقه یه کی زۆر لیڤه وه بۆ کورده کانی عیراق ده چیت و به شی هه ره زۆری بریتییه له شه کرو نه وت و ئه و جۆره شتانه، وێپای ژماره یه کی که م له تفه نگی چیک. حه فته ی پابردوو کانتیک شا قسه ی له گه ل یه کیکی سه ر به ئیمه ده کرد⁽²⁰⁸⁾ گوتی ئه و هه یج کۆسپێک ناخاته به رده م ئه وه ی

(207) مه به ستی له وه یه بزووتنه وه ی کوردایه تی بخریته چوارچێوه ی وینه یه ك، یا قالیبکی باشکه وتوه وه.

(208) له ده قه کیدا وا هاتوه: ((Speaking last week to an informant of ours)) که واتای موخبهرێك، یا سیخوهرێکی ئیمه ده گه ییتیت.

بۆيىك يارىده بۆ كوردەكانى عىراق بچىت، به پىيى بىرى ئو باشترىن چاره سەرى
 راستەقىنەى كىشەكه ئو وەيه كه كوردى عىراق بگەنە جۆره پۆككە وتنىك له گەل
 حوكمەتى به غدادا. ديار بوو شا مەترسىي لـو وە نىيە كورد نە توانن خۆيان
 له بەر دەمى هێرشى سوپاي عىراقدا بگرن، به لكو له وەيه چەندەى كىشەكه درۆه
 بسىنىت، هيند پتر دەر فەت بۆ دەست تىوهردانى لايەنىكى سىيەم دەپە خسىت.
 ٤- ويئەى ئەم نامەيه دەنيرمه به غداو قاھيرە و ديمەشق.

ئيمزا

ه. فليپس)) (209).

دوا سى به لگەنامەى ناو هەمان فايل بۆ دوو بروسكەى ژمارەيك له سەرەك
 ھۆزانى بادىنان و ديدەنىي پادىقو تەلەفزيۆنى بەغدا له گەلياندا تەرخان كراون، كه
 ناوھۆكيان جاريكى ديكە كورتبىنى عەبدولسەلام عارف و دەستەو دايەرەكەيمان
 نيشان دەدەن كه چۆن وەك جارى جاران ھەول دەدەن لەسەر گشت پەتەكان
 يارى بكەن، ئەمەى لای خوارەوھيش دەقى وەرگىترانەكانيانە:

((ب ٧٢))

سەرۆكانى كورد لە تەلەفزيۆنى بەغدادا،

پادىقو بەغدا.

ئىمشەو چوار كەس لە براكانمان، كه سەرۆكى ھۆزە كوردىيەكانن، بە دەنگ
 بانگەوازەكەى سەرەك كۆمار عارفەو ھاتوون، چەكەكانيان دانائو دلسۆزى
 خۆيانيان بۆ حوكمەتى نيشتمانى دەرپى و لە تەلەفزيۆنى بەغداددا نيشان
 دەدرۆن)).

بروسكەى دووھەميان بەم جۆرەى لای خوارەوھ پتر پۆشنایى دەخاتە سەر

ئەم بابەتە:

(209) N.A., F.O., 371/170450, From: H.Phillips, British Embassy, Tehran, No. 18.../63, December 12, 1963, To: W. Morris, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

((سەرۆکه‌کانی کورد له پادپۆ ته‌له‌فیزیۆنی به‌غدادا:

ئیمشه‌و پادپۆی به‌غدا دیدهنیی ته‌له‌فیزیۆنی به‌غدای له‌گه‌ڵ سێ سەرۆکی هه‌ژه‌ کورده‌کاندا نیشان دا، ئه‌وانه‌ی به‌ ده‌نگ داواکه‌ی سهره‌ك کۆمار عارفه‌وه هاتوون و له‌گه‌ڵ چوار سه‌د که‌س له‌ پیاوه‌کانیان ته‌سلیمی حوکمه‌ت بوون. ئه‌و سێ که‌سه‌ ئه‌مانه‌ن: عه‌بدولواحیدی حاجی مه‌لۆی سهره‌ك هه‌ژنی مزوری و ئه‌بوبکر عه‌بدی ئه‌زیدکی کۆپی سهره‌ك هه‌ژنی ئه‌زیدکی و عه‌بدی ئاغای ئه‌زیدکی، ئه‌فسه‌ری ناوچه‌ی ده‌وک عه‌بدولکه‌ریم تکریتیشیان له‌گه‌ڵ هاتبوو. هه‌والنێره‌که‌ گوته‌: سهره‌ك هه‌ژنیونس محمه‌د که‌ له‌ هه‌ژنی ئه‌زیدکییه‌، سهره‌ك هه‌ژنی حیکمه‌ت عه‌بدی، که‌ له‌ هه‌ژنی مزورییه‌، ئه‌وانیش هاتبوونه‌ سێرۆدیۆ ته‌له‌فیزیۆنی به‌غدا.

ئه‌و سیپانه‌ی په‌که‌م که‌ قسه‌یان کرد داویان له‌ کورده‌کان کرد ئه‌وانیش هه‌مان رێگه‌ بگرته‌ به‌رو بارزانییان تاوانبار کردو گرتیان ئه‌و گه‌ته‌ی عه‌بدولسه‌لام عارف دابووی ده‌ریاره‌ی ئه‌وه‌ی له‌ وانه‌ خۆش بێت که‌ خۆیان ده‌ده‌ن به‌ ده‌سته‌وه‌ پاست و دروسته‌)). شایانی باسه‌ وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانی ئه‌م هه‌واله‌ی له‌ رێگه‌ی ئینساناتی ((ئیزگه‌ی بی. بی. سی))یه‌وه‌ وه‌رگرتوه‌ (210).

به‌و جۆره‌ پزیمه‌ لاوازه‌که‌ی عه‌بدولسه‌لام عارف دووی کلۆی بابر دوو که‌وتبوو، له‌ کاتێکدا ده‌یتوانی له‌ رێگه‌ی عه‌قله‌وه‌ کورد بکاته‌ دۆستێکی نزیکه‌ی خۆی و جێ پێی پزیمه‌که‌ی له‌ و رێگه‌ دروسته‌وه‌ قایم بکات، پاده‌یه‌کیش بۆ ئه‌و کێشانه‌ی دیکه‌ دابنێت که‌ له‌ پۆزانی کۆدیتای هه‌شتی شوباته‌وه‌ زۆرینه‌ی گشت چین و توێژه‌کانی ولات، به‌ عه‌ره‌ب و کورد و تورکمان و کلدان و ئاشووری و شیعه‌ و سوننه‌و عیساییه‌وه‌، گیرۆده‌یان ببوون. به‌لکه‌ نامه‌یه‌کی نه‌ینیی په‌کجار دانسقه‌ و گرنگی حوکمه‌تی به‌ریتانی زۆر به‌ وردی باسی لایه‌نه‌ جیاوازه‌کانی گشت ئه‌و کێشانه‌مان بۆ ده‌کات که‌ حوکمه‌ته‌که‌ی عه‌بدولسه‌لام عارف گیرۆده‌یان ببوو، وا له‌ خواره‌وه‌ خاله‌ سهره‌کیه‌کانی ئه‌و نامه‌یه‌ تۆمار ده‌که‌ین.

(210)Ibid, Kurdish heads to appear on Baghdad T.V., B.B.C. Monitor 2250, 2/12 ND., December 2, 1963.

بالتویزی به ریتانی، له خالی به که می نامه کهیدا به م جوړه باسی ململانیی
 پښمه که ی عه بدولسه لام عارفمان له گه ل پاشماوه کانی ((حەر سهی قهومی)) دا بۆ
 ده کات که هه زار تاشه به ردی دابوو به پشت گشت ده زگا داپلۆسیته ره کانی
 هیتله رو مۆسۆلینیدا. عه بدولسه لام ده یو یست به زووترین کات ده زگا کانی نه و
 ږنکخواوه چه ک بکات، چونکه زۆر باش ده یزانی له به که م ده رفه تی په خساودا
 رووی نه و چه کانه ده که نه پښمه لاوازه که ی خوی. له گه ل نه وه یشدا عارف
 ده ره قه تی فرتوفیلای به عسییه کان نه مات بۆیه کا ناچار بوو چه ند جارێک مۆله تی
 ته سلیم کردنی چه کی ((حەر سهی قهومی)) درێژ بکاته وه. ده رباره ی نه مه بالتویزی
 به ریتانی له خالی سییه می نامه کهیدا ده لیت:

((له گه ل هه موو هه په شه کانی هوکمه تدا ئینجا گومان له وه ناکریت که ژماره ی
 نه و چه کانه ی حه فته ی پابردوو ته سلیم کراون زۆر که مه و ژماره یه کی زۆر له چه کی
 سووک، که په نگبێ ژماره یان له بیست هه زار تیپه پ بکات، ته نها له به غدا له ژیر
 خاکدا یا له زۆربه کاندا، هه شار دراون، بۆیه کا نه و دواپۆژه ی که له خالی دووه مدا
 باسیمان کردوو وه ک دواکاتی ته سلیم کردنی چه ک دویته شو درێژ کرایه وه تا
 پۆی پینجی کانونی به که م))⁽²¹¹⁾.

خالی سییه می نامه که ی بالتویزی به ریتانی بۆ بابه تی نه قابه کان و خالی
 پینجه میش بۆ بابه تی ((هیزه چه کداره کانی میری)) ته رخا کراون، باسی کۆششی
 زۆری پښمه که ی عه بدولسه لام عارفیش ده کات بۆ پاککردنه وه ی نه و دوو ده زگایه
 له به عسییه کان، تایبته له ناو پیزه کانی سوپادا که وه ک ده لیت:

((پښمی عارف ده یه ویت سوپا له سیاست دوور بخاته وه نه و کۆسپانه یش
 ده ستنیشان بکات که وان له به رده م جیبه جی کردنی نه و ئاواته دا، هی وه ک بوونی
 ژماره یه کی زۆر له نه فسه ری به عسی و ناصری له ناو سوپادا و وه رگرتنی سئ سه د
 قوتابی به عسی له کولێجی سه ربازی عیراقیدا به ر له که وتنی به عس به ماوه یه کی

(211) N.A., F.O., 371/170443, Confidential, From: S.L. Egerton, British Embassy, Baghdad, November 30, 1963, To: W. Morsden, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1., P.1.

كورت و نهوهی كه له گشت ولاته عهره بیه كاندا سوپا به شێكی گرنگی دانە برپاوی ژیا نینی سیاسییە))⁽²¹²⁾.

خاڵی شەشەم و حەوتەمی نامەكە بۆ بابەتی ((زانكۆی بەغدا و قوتابییەكان)) تەرخان كراون و گەلێك سەرنجی وردیان تێدا یە، بۆیەكا پێویستە زۆرتر تیشك بخەنە سەر لایەنە سەرەكییەكانی ئەم دوو خاڵە چونكە شاگردانی دەزگا بەرزەكانی خوێندن لە عێراق، لە پۆزگاری عوسمانییەكانەوه⁽²¹³⁾، پۆلی دیاریان لە رووداوه میژووییە هاوچەرخیەكانی عێراقدا هەبوو، ئەو پاستییەیی بەعسییەكان بە قوولی دەرکیان پێی كردبوو، بەلام بەداخەوه بە رێگەییەکی گەلێك چەوت و هەڵیاندا برد.

بالتۆزی بەریتانی لە بەغدا، لە نامەی ژمارە ٦٣/١٨٨/١٠١٣ ی پۆزی بیست و سێی تەشرینی دووهمیدا، بەشی پۆزەلاتی وەزارەتی هەندەرائی بەریتانی لەوه ئاگادار كردووه كە بریارە زانكۆ پەیمانگا بەرزەكان تاوهكو پۆزی هەینی بیست و دووی تەشرینی دووهمی ١٩٦٣ داخزێن، بەلام ((وا چاوه پوان دەكرا پۆزی دواتر خۆنیشانسانی گەورە قوتابییە (بەعسییەكان - ك. م.) دەست پێ بكات. دواي ئەوه گوتیان بریارە بیست و هەشت یا بیست و نۆ یا سێی تەشرینی یەكەم خۆنیشانسانی گەورە ساز بكرێت، بەلام گوايە حاكمی عەسكەریی گشتی، دواي ئەوهی ئەو هەوالەیی بیستووه، گوتوویەتی ئەو فەرمانی داوه بە هیژە سەربازییەكان تەقە لە هەر كەسێك بكەن كە گوێزپاڵی فەرمانی قەدەغەكردنی هەر كۆبوونەوه یەك نەبێت كە لە پێنج كەس تێپەر بكات. پۆزی بیست و نۆی تەشرینی دووهم دیسانەوه هەوالێكمان بیست گوايە پەهەرائی بەعس لە بەغدا برپاریان داوه داواي سازكردنی خۆنیشانسان بکەن))⁽²¹⁴⁾.

(212) Ibid, P.2.

(213) مەبەستمان مانگرتنە بەناوبانگەکی قوتابخانەی بەرنی ماف (حقوق) لە بەغدا دژی والیی توندپەوی بەناوبانگ جەمال پاشای سەفاح لە سالی ١٩١١دا.

(214) N.A., F.O., 371/170443, Confidential, From: S.L. Egerton, British Embassy, Baghdad, November 30, 1963, To: W. Morsden, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1., PP. 2-3.

لیره دا بالۆیزی به ریتانی له عیراق ئاماژه بۆ پاستییەکی بایه خدار ده کات کاتیك ده لیت:

((هیچ کاتیک ئاسان نه بووه ته قدیری مه وداي هیزی به عس له نیو پیزه کانی قوتابیان و مامۆستایاندا بکریت، سهیر نه وهیه هیچ کاتیک نه وان به ژماره زۆر زۆر نه بوون، به لام پێکخستنه که یان به کجار توندو تۆلبووه بۆیه کا دهنگیان له پهنگیان بیارتره⁽²¹⁵⁾. هه مان کات زۆربهی هه ره زۆریان سه ره به علی سالح سه عدی بوون، له و به وایه شدا نیم حازم جه واد و طالب شیب سهنگیکێ ئه و تریان له ناو قوتابیاندا هه بیته⁽²¹⁶⁾)).

خالی هه شته مینی نامه که ی بالۆیزی به ریتانی، که بۆ بابتهی ده زگا کارگێڕیه کان ته رخا ن کراوه، زانیاری بایه خدارو وردی تیدایه و به م جوړه ده ست پێ ده کات:

((پژیمی نوێ له م بوواره دا کیشه یه کی گه رده ی هیه چونکه کارمه نده ناوه ندیه کانی ده زگا کارگێڕیه کانی له لایه ن به عسییه کانه وه باش هه لێژێردرا بوون، په هه به رانی هه ژده ی ته شرینی دووم (واتا کۆدیتاکه ی عه بدولسه لام عارف- ک. م.) له وانه یه ناوه کانی شیان بزانی و پقیشیان له هه موویانه، به لام بێ نه وان ناتوانن کاری ده ولت به پێوه به رن. تا ئیمپۆ، نه وه نده ی ئیمه ئاگادارین، ژماره یه کی زۆر که م له به عسییه ناسراوه کان، که له پله ی به پێوه به ری گشتیدان (مدیر عام)، له سه ر کاره کانیان لابران و خه لکی دیکه له جیگه یان دانراون. گه وره ترین ئالوگرپ له وه کاله ی نه نبای عیراقیدا کراوه به وه ی شازل طاقه ی سه رۆکی لابراره (ده رباره ی شازل طاقه بپوانه نامه ی ژماره پ. ۶۳/۴/۱۶۷۲ م که ناروو مه بۆ جۆن درینکول John Drinkall)، شازل طاقه ش دراوه ته دادگه و جارێکا ئه فسه رێک

(215) له ده قی به لگه نامه که دا ده لیت: ((they were vocal)) که پیموایه به کوردیه کی (دهنگیان له پهنگیان بیارتره) پڕ به پێستییه.

(216) N.A., F.O., 371/170443, Confidential, From: S.L. Egerton, British Embassy, Baghdad, November 30, 1963, To W. Morsden, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1., P.3.

له جیگه‌که‌ی دانه‌راوه. شازل طاقه، وه‌ك شه‌فیق كه‌مالیی به‌پۆه‌به‌ری گشتیی له وه‌زاره‌تی ئیرشاد، پیاوی عه‌لی سالح سه‌عدی بوون، وا دیاره شه‌فیق كه‌مالیش لابراره⁽²¹⁷⁾. ده‌نگوباویکی زۆر هه‌یه ده‌رباره‌ی پاکسازی له وه‌زاره‌تی ئیرشادا، به‌لام له‌وه ناكات ئه‌و کاره به‌پۆکوپۆکی بپرێته سه‌ر⁽²¹⁸⁾.

خالی تۆیه‌می نامه‌که‌ی بالۆیزی به‌ریتانی بۆ بابته‌ی ده‌زگای پۆلیسی عیراقی ته‌رخان کراوه ده‌لێت: ((له‌ده‌زگای پۆلیسدا به‌پۆه‌به‌ری گشتی ئه‌حمه‌د ئه‌مین⁽²¹⁹⁾ که به‌عسییه‌کی فه‌ناتیک بوو به‌ره‌به‌یانی پۆزی هه‌ژده‌ی ته‌شرینی دووهم ده‌ستی له‌کار کێشراوه، ناتوانم له‌وه به‌ولاوه ئاماژه بۆ به‌عسی ناسرلوی دیکه بکه‌م له‌ ده‌زگای ناوبراو دوو خرابیته‌وه، به‌لام لیوا پۆلیسیکی هاوڕێم، که کاتی خۆی ئه‌حمه‌د ئه‌مین له‌ خۆپا ده‌ستی له‌کار کێشابۆوه، پێی وایه گێڕانه‌وه‌ی بۆ سه‌ر کاره‌ کۆنه‌که‌ی خۆی گه‌لێک زه‌حمه‌ته‌))⁽²²⁰⁾.

بالۆیزی به‌ریتانی له‌ به‌غدا، له‌ دوا دوو خالی نامه‌که‌یدا، زۆر به‌وردی ده‌که‌وێته هه‌لسه‌نگاندنی گشت دیوه‌ چاوه‌پوانکراوه‌کانی په‌فتاری ((پارتی به‌عس)) دوا‌ی

(217) شه‌فیق كه‌مالی و شازل طاقه هه‌ردووکیان ئه‌دیب بوون. شه‌فیق كه‌مالی، له‌ پۆزگاری سه‌دام حه‌سیندا، کرایه به‌پۆه‌به‌ری گشتیی ده‌زگای ((الحاق عریبه‌)) که گوفارنکی به‌ هه‌مان ناوه‌وه ده‌رده‌کرد، ده‌لێن کاتی خۆی له‌سه‌ر قسه‌یه‌ك ده‌رمانخوارد کرا. شازل طاقه‌یش کرایه بالۆیزی عیراق له‌ به‌کیه‌تی سۆفیه‌ت، به‌لام زۆری نه‌برد کۆچی دوا‌یی کرد.

(218) N.A., F.O., 371/170443..., P.3.

(219) له‌ په‌راوێزی شه‌ست و هه‌شتی ئه‌م بابته‌دا ئاماژه‌م بۆ ئه‌وه کردووه که ئه‌حمه‌د ئه‌مین هاوڕێیه‌کی زۆر نزیکي تایه‌ر حه‌یده‌رییه، له‌ سالی ۱۹۹۲وه منیش له‌ رێگه‌ی کاک تایه‌ره‌وه له‌ نزیکه‌وه ناسیم. ئه‌حمه‌د ئه‌مین زۆر له‌ ئه‌حمه‌د حه‌سه‌ن به‌کر نزیک بووه. چه‌ند جارێک له‌ خۆیم بیستووه چۆن به‌کر، که سه‌ره‌ك کۆمار بوو، له‌وه دانیایا بوو سه‌دام حه‌سین به‌وردی تاقیبه‌ی گشت هه‌ره‌کات و سه‌که‌ناتیکی ده‌کات، بۆیه‌کا، چ له‌ ماله‌وه‌و چ له‌ باره‌گای سه‌ره‌ك کۆمار، هه‌ر کاتێک ویستبێتی قسه‌یه‌کی تاییه‌تی، یا سه‌کالایه‌کی دلی خۆی، بۆ ئه‌حمه‌د ئه‌مین بکات، به‌ بیانووی پیا‌سه‌وه‌ بریویه‌ته هه‌وشه‌و له‌وێ قسه‌که‌ی بۆی کردووه.

(220) N.A., F.O., 371/170443, Confidential, From: S.L. Egerton, British Embassy, Baghdad, November 30, 1963, To W. Morsden, Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1., P.3.

کهوتنی پژیته که ی، که به کیکیان نه گهری نزیکه وتنه وه به له ((پارتی کۆمونیستی عیراقی))، یا له ناصرییه کان و سوورییه کان که له وانیه، وه ک ده لیت، دروشمی ((سووریا بۆ سوورییه کان)) بهرز بکاته وه، واتا ((سیاسه تیکی نوێی تا پاده یه ک گوشه گیر بگریته به))⁽²²¹⁾.

به و جۆره پژیته که ی عه بدولسه لام عارف و ناحه زه کانی که وتبونه ناو گێژاوی گهرده لولیکی سه یو که م وینه وه، به لام خوا هه لئاگریته پیاوه که بۆ خۆی بی نه ندازه به په رۆشی ده سه لات بوو، ته نانه ت ((وه حده ی عه ره ب)) یش، که کردبووه وێردی سه ر زوبانی و دروشمی یه که می دیده نی و خوتبه و سه رجه می پاگه یاندنه کانی، له ناخی ده روونیدا دارده ستی یه که می بوو بۆ وه ده ست هینان و پاراستنی ده سه لات. بۆ بیاریکردنی ناوه رۆکی نه م بۆچوونه به پێویستی ده زانم بۆ میژوو پوخته ی نه م سه رگوزشته سیاسیه ی لای خواره وه تۆمار بکه م که له خودی دوکتۆر خه یه رده دین هه سیم⁽²²²⁾ بیستوه .

به ر له کهوتنی پژیته که ی هه دام هه سین، به ماوه یه کی کورت، دوکتۆر ومیض جه مال عومه ر نظم ی، به بۆنه ی سه ردانی دوکتۆر خه یه رده دین هه سیمی هاوپی و هاویرییه وه دانیشتنیکی گه وهری له مائی خۆیان ساز کردبوو، ژماره یه ک پیاوی سیاسیی وه ک نه صیر کامیل چادرچی و مامۆستای زانکۆی وه ک دوکتۆر سه عد ناجی جه وادی⁽²²³⁾ بانگ کردبوو، له کورد هه ر سه لاه سه عدوللوه منی لی بووین. یه کێک له و

(221) Ibid, PP. 3-4.

(222) دوکتۆر خه یه رده دین هه سیم: له بته ماله یه کی موسلاوی ناسراوه، ناصرییه کی دلسۆز و یه کێک له عیراقیه هه ره نزیکه کانی سه رۆک جه مال عه بدولناصر بوو، له پێژانی فه رمانه وایی عه بدولسه لام عارفدا وه زیری وه حده بوو، ده میکه له بیروت نیشته جێیه و وه ک سه رۆکی (مرکز دراسات الوحدة العربیه) له بواری فیکریدا چالاکییه کی وه به رچاو ده نویتیت، پێوه ندیی نزیکه له گه ل تاله بانی و فوئاد عارفدا هه یه .

(223) دوکتۆر سه عد ناجی جه واد: مامۆستایه کی کۆلیجی زانسته سیاسیه کانی زانکۆی به غدایه، نامه ی دوکتۆراکه ی، که ده رباره ی میژوی هاوچه رخی پرسی کورده له عیراق، له به ریتانیا ته واری کردوه، ناجی جه واد الساعاتی باوکیشی دۆستیکی ناسراوی کورده .

General Mustapha Barzani

بارزانی که هەردوو پۆشمی بە عەس و عەبدولسەلام عارف بە خۆینی سەری
تێنوو بوون، کەچی ئەوان مردن و ئەویش زیندوو— کەمال مەزھەر

قوتبپەوانەى خۆى بەرانبەر بە کورد ھەلبەگرت و بە شىۆازىكى ديموکراسىيانە
چارەسەرى کێشەکانیان لە چوارچێوەى عێراقدا بکات و ڕىگەش نەدەنە ھىچ دەولەتێک
ياريدەى سەربازى عێراق بدات، چونکە ھەر چەکێکى کە دەیدرێتى دەرەقانە بۆ
کاولکردنى کوردستان و قەزەکردنى گەلەکەى بە کارى دەھێنێت.

پێمان وایە بەکێک لە نموونە زیندووکانى ئەم بوواری نامەبەگى بارزانیه کە پۆشى
پازدەى کانوونى دووھەمى سالى ١٩٦٦ بە زوبانى عەرەبى لێ ڕىگەى بەلۆزى
بەرىتانىیەو لە تاران ئاردوویە بۆ ھارۆلد ویلسن سەرەك وەزیرانى بەرىتانى (226) و

(226) ھارۆلد جەیمس ویلسون (Harold James Wilson): پۆشى یازدەى مارتى سالى ١٩٦٦ لەداک
بوو، لە بنەمالەبەگى ناسراو نەبوو، دەرچووى زانکۆى تۆکسفۆرد بوو، زۆر زیرەك و لێھاتوو بوو، چەند
جارتک بوو ئەندامى پەرلەمان، سەرۆکى ((پارتى کرێکاران)) بوو، بەکێکە لە دیپلۆماسیە ھەرە
بەناویانگەکانى نیوھەى دووھەمى سەدەى بیستەم، دوو جار بوو سەرەك وەزیرانى بەرىتانیا، جارى

دهه‌کەى له فايه‌كانى وه‌زاره‌تى هه‌نده‌رانى حوكمه‌تى به‌ريتانيدا هه‌لگيراهه‌ وه‌مه‌ى لای خواره‌وه‌يش ده‌قى وه‌رگيترانه‌كه‌يه‌تى:

((شكۆمەند میستەر ویلسنی سەرەك وه‌زیرانی ولاتی یه‌كگرتووی خاوه‌ن شكۆ.

له‌ رێگه‌ى به‌پێژ بالۆیزی ولاتی یه‌كگرتووی خاوه‌ن شكۆی پێژدار له‌ تاران.

به‌خته‌وه‌رم ئه‌م نامه‌یه‌ ئاراسته‌ى ئێوه‌ى شكۆمەند بگه‌م به‌و هیوایه‌ى وێنه‌ى ئه‌م چه‌نگه‌تان بۆ بکێشم كه‌ له‌ نیشتمانكه‌ماندا، كوردستانی عێراق، به‌ریا كراوه‌. به‌پێژتان ئاگادارن كه‌ گه‌لى كورد، نزیكه‌ى چوار ساڵه‌، له‌لایه‌ن سێ پێژمى دیکتاتوری سه‌ربازی، یه‌ك له‌ نوايه‌كه‌وه‌، هێرشى په‌هه‌گه‌زیه‌رستیی شۆڤینی ده‌كرێته‌ سه‌ر.

مه‌ودای ئه‌و چه‌نگه‌ له‌ مه‌ودای چه‌نگی جیهانی یه‌كه‌م زۆتره‌ وه‌مه‌ووی به‌سه‌ر یه‌كه‌وه‌ چه‌ند مانگیكیش له‌ مه‌ودای چه‌نگی جیهانی دوهم كه‌متره‌. چه‌كه‌ كاولکاری و بكۆژ هه‌لته‌كێشه‌ره‌كانى فێرکه‌ و تانك و تێپه‌كانى حوكمه‌تى عێراقیی، كه‌ له‌ چه‌نگه‌ دوژمنكارییه‌كه‌یدا ده‌یكاته‌ سه‌ر گه‌لى كوردی بێ‌وه‌ى، گه‌لێك له‌و چه‌كانه‌ى له‌ هه‌ر یوك چه‌نگی جیهانی یه‌كه‌م و دوهمدا به‌كار هێنراون نوێترو كاولكه‌رتن. به‌پێژتان و گه‌له‌كه‌تان، كه‌ سه‌رگه‌ردانى و نه‌گه‌تیه‌یه‌كانى چه‌نگی جیهانی‌تان دیوه‌ ده‌توانن له‌وه‌ بگه‌ن نیشتمانكه‌مان گه‌ڕێده‌ى چ كاره‌ساتێك و گه‌له‌كه‌مان تووشى چ ده‌ردو ئازارێك هاتوون.

سه‌ربارى چه‌نگ، كه‌ به‌ ته‌نها خۆى نه‌هامه‌تیه‌، گه‌له‌ بێ‌ وه‌یه‌كه‌شمان گه‌ڕێده‌ى سیاسه‌تیكى په‌هه‌گه‌زیه‌رستیی قه‌زه‌ون و كرده‌ارى زۆردارى و كۆمه‌لكوێ و تالانى و پاگواستن و ده‌ربه‌ده‌رى و سوتاندنى كێلگه‌و خه‌رمان و گونده‌كانیان و كاول كردنى ماڵه‌كانیان به‌سه‌ر خانه‌واده‌ منداڵ و پیرێژن و پیره‌مێرده‌كانیاندا، وێپراى زه‌وت كردن و ئه‌تككردنى ئافره‌ته‌كانیان هاتوون.

ئه‌وه‌یش كه‌ پالم پێوه‌ ده‌نێت ئه‌م نامه‌یه‌ بنێرمه‌ خزه‌متان شوولێ هه‌لكێشانی ئه‌م نواپیه‌نه‌ى حوكمه‌تى عێراقیه‌ له‌ په‌فتاره‌ دوژمنكاری و كاولكارییه‌كانیدا كه‌ بوونه‌ته‌ هۆى په‌رته‌وازه‌بوونی ده‌یان هه‌زار هاوڵاتیى كورد، نواى سووتاندنى گونده‌كانیان و تالانكردنى

یه‌كه‌م له‌ ده‌ى ته‌شرینی یه‌كه‌مى سالى ١٩٦٤وه‌ تاوه‌كو ئۆژده‌ى حوزه‌یرانى سالى ١٩٧٠ و جارى دووه‌میش له‌ جوارى مارتى سالى ١٩٧٤وه‌ تاوه‌كو پێنجی نیسانی سالى ١٩٧٦، پۆی بیست‌وسێی مایسێ سالى ١٩٩٥ كۆچى نواپى كرد. به‌روانه‌:

((Oxford Dictionary of National Biography)), Volume 59, Oxford University Press, 2004, PP. 554-555.

که لویه له کانیان و به و جۆره جهنگه که دیسانه وه چۆوه قۆناغی ته فروتونا کردن به نیازی قه کرنی گه لی کورد لوی نه وهی حوکمی دیکتاتوری سه ربارزی نهیتوانی شوپشی کورد له ناو به ریت. مه موو نه مانیش که ده رحق که له که مان ده کرین له بهر نه وهیه دهیه ویت زوبانی زگماک و نه ریت و پیناسه ی نه ته وهی خۆی بپارزیت، نه وه پهی داخواری گه له که مان بریتیه له دان نان به مافه په واکانیدا له چوارچێوه ی کۆماری عیراقد، نه وه ی گشت یاسا ده وله تییه کان دانی پێدا ده نین و له گه ل مه لوێستی زانلوی ولاته که تان و حوکمه ته که تاندا به رانبه ر نازایی و مافی چاره نووسی گه لاند ده گونجیت.

نه وه یش که حوکمه تی عیراقی دهیه ویت پرسی کورد بکاته کیشیه کی ناوخۆ له بنه ماوه پوچه له، چونکه گه لی کورد نه ته وهیه که زویان و نه ریت و دیارده تاییه تییه کانی خۆی مهیه، وێپای نه وهی ((کۆمه له ی گه لان)) (عصبه الامم)، نه وانه ی نیمچۆکه کورد داوای ده که ن، نه و کرڤیه مه رچی نه و بپاریه ی پۆزی شازده ی ته شرینی دووه می سالی ۱۹۲۵ی که کوردستانی باشووری پێ خرایه سه ر عیراق. جگه له وه سالی ۱۹۶۲ حوکمه تی عیراقی سوپایه کی بیانیی مه تیاوه بۆ شه پی کورد که نه ویش سوپای سوورییه. به رده وامبوونی جهنگیش له کوردستاندا مه په شه یه له ناشتی پۆزه لاتیی ناوه پاست و نه وه یش مه یمنی و به رزه وه ندیه یاساییه کانی ده وله تان له ناوچه که دا ده خاته مه ترسییه وه.

بۆیه کا به ناوی خۆم و به ناوی گه له زۆری کراوه که مانه وه داوا له شکومه ندتان ده که م چه ک نه ده نه حوکمه تی عیراق و فریای گه لی کوردی گیرۆده بووی نه م جهنگه بکه ون و کاریگه ری فرلوان و مه ولی پیرۆزتانه بکه نه گه پ بۆ چاره سه رۆکی ناشتییه نه ی پرسی کورد له سه ر بنه مای جێبه جێ کرنی مافه نه ته وه ییه په واکانی گه له که ماندا. تکیه سوپاس و ته قدیرم قه بۆل بفرمون.

دلسۆزتان

مسته فا بارزانی

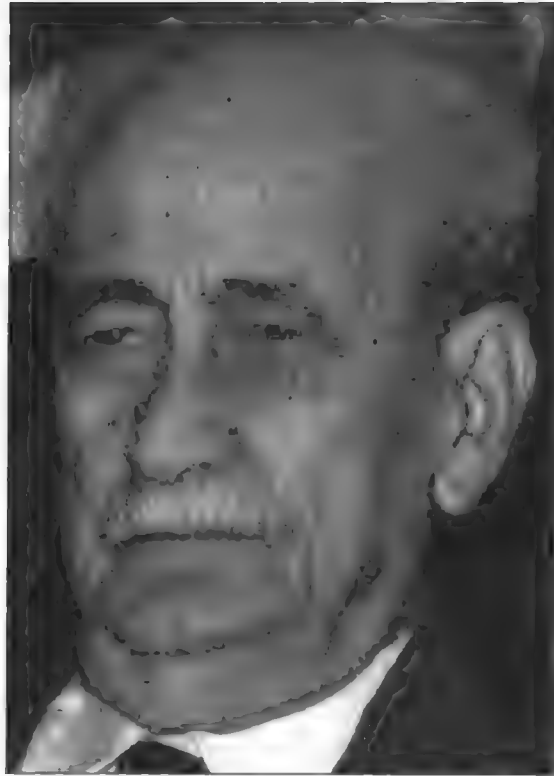
سه رۆکی نه نجومه نی شوپشی کوردستانی عیراق

(۱۹۶۶/۱/۱۵ ئیمزا)⁽²²⁷⁾

(227) 371|186747،، F.O، N.A. - ((سیاده المستر ولسن رئیس وزراء المملكة المتحدة الموقر،

بواسطة سعادة سفير المملكة المتحدة بطهران المحترم، من المخلص مصطفى البارزاني رئيس مجلس

قيادة الثورة لكردستان العراق، ۱۵/۱/۱۹۶۶)).

عەبدولپەرەحمان عارف

لە هەمان بھواری هەول داندای بۆ پاکیشانی سەرنجی پای گشتیی جیھان بۆ دەردەسەرییەکانی گەلی کورد ((کۆمەڵەی خۆبەندگاران کورد لە ئەوروپا)) لەو سالانەدا پۆلێکی یەكجار گەورەیی بینی، ئەو پاستییەیی دەیان بەلگەنامەیی دەگمەنی ناو فایلەکانی وەزارەتی هەندەرائی حوکمەتی بەریتانی تیشکیان خستۆتە سەر لایەنە جیاوازاکانی بەشیۆزێک کە بە دنیایییەوه دەلێن بوونەتە سەرچاوەیەکی پەرسەنی کەم وێنە بۆ تیگەیشتنی دەوری میژوویی ئەو پێکخراوە کوردییە لەو قۆناغە چارەنووسییهی کورددا.

شایانی باسە لەناو فایلەکانی وەزارەتی هەندەرائی حوکمەتی بەریتانیدا ژمارەیک نامەیی دیکەیی لەو بابەتەیی بارزانییە هەلگیراوه. بپوانە: پاشکۆی ژمارە (۱۲-۱۳-۱۴).

چالاکیه‌کانی اکۆمه‌له‌ی خوێندکارانی کورد له ئه‌وروپا! دواى شوێرشى چواردەى گه‌لاوێژ

له‌به‌ر روژشنايى به‌لگه‌نامه‌ نه‌په‌نیه‌کانى حوکمه‌تى به‌رىتانیادا

بینگومان ((کۆمه‌له‌ی خوێندکارانی کورد له ئه‌وروپا)) وه‌رچه‌رخانیکی گه‌وره‌ بوو له‌ بوواری چالاکیه‌ی فیکری و سیاسیه‌ی چاپوکی رووناکیران و خوێندکارانی کورددا تایبه‌ت له‌ شه‌سته‌کانی سه‌ده‌ی رابردوودا، ئه‌وه‌ی تاوه‌کو ئیستا چه‌ند جارێک ئاماژه‌مان بۆ لایه‌ن و دیارده‌ بینراوه‌کانی کردووه‌. ئاماژه‌ی کۆمه‌له‌که‌ بریتی بوو له‌ گۆششی پێکوپێک بۆ ناساندنی پای جیهانی پێشکه‌وتوو به‌ په‌وایی پرسی کورد. هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ ((کۆمه‌له‌ی خوێندکاران)) به‌ پێوستی زانی گۆفاریک به‌ زوبانی ئینگلیزی به‌ناوی ((کوردستان)) وه‌ ده‌ر بکات. ((سکرتیری کۆمیته‌ی ده‌رگرتنی گۆفان)) عومهری قازی⁽²²⁸⁾ پۆژی بیست و سیی کانونی دووه‌می سالی ١٩٥٨ له‌ لنده‌ن به‌ یاننامه‌یه‌کی به‌ کوردی و عه‌ره‌بی بڵاو کرده‌وه‌ که‌ له‌ سه‌ره‌تاکه‌یدا ده‌لالت:

((ئه‌ی خوێندکاری کوردی خۆشه‌ویست هه‌موومان ئه‌زانین که‌ یه‌کێک له‌ ئاماژه‌ پێرژه‌کانی کۆمه‌له‌ خۆشه‌ویسته‌که‌مان گه‌یاندنی میژوو و وێژه‌و زانستی کورد به‌

(228) عومهری قازی: خزمی نزیک و زاوای پێشه‌وا قازی محهمده، مۆفیتی کوردپه‌روه‌ری خاوین و دلسۆزه. کاتی خۆی لیسانسی له‌ زانکۆی تاران وه‌رگرتووه‌، ده‌مێک ساله‌ له‌ سوید ده‌ژی، هاوسه‌ره‌که‌ی به‌ پیلانیکی دوژمن شه‌هید کراوه‌.

(*) ((ئه‌و ناوه‌ی (عومهر قازی) ئاماژه‌ بۆ کراوم له‌نیوان (عومهری قازی) و (ئهمیری قازی) بۆ یه‌کلا نه‌کراوه‌، به‌لام ئه‌وه‌نده‌ی به‌بیرم بێ، (عیفه‌تی) هاوسه‌ری (ئهمیری قازی) له‌ پۆژی ١٩٩٠/٩/٦ دا له‌شاری (فیسته‌رقس) ولاتی سوید به‌نامه‌ی ته‌قینه‌روه‌ گیانی خۆی له‌ده‌ست دا، له‌نیو ئاپۆره‌ی زیاتر له‌ (٢٠٠٠) که‌سی کوردی ده‌ره‌وه‌دا ته‌رمه‌که‌ی به‌خاک سپێردرا، ته‌نانه‌ت (شێرکو بێکه‌س) ی شاعیر به‌م بۆنه‌یه‌وه‌ شیعریکی خوێندۆته‌وه‌، دیسان ئه‌وه‌ی به‌بیرم بێت یه‌ک له‌ژماره‌کانی گۆفاری (به‌ریانگ)ی ئه‌وسا به‌بۆنه‌ی پووداوه‌که‌وه‌، پێیژرتاژێکی به‌وینه‌وه‌ بڵاوکردۆته‌وه‌ - ع. زه‌نگه‌نه‌))

میلله تانی تر⁽²²⁹⁾. هر له و ساله یشدا سه لاج سه عدوللا، که نه ندامیکی خوینده وارو چالاکي کومه له که بوو، له لهنده ن کتیییکی ئینگلیزی به ناوی خواسته نیی (س.س. گافان) و ناویشانیکی سه رنج پاکیش: ((کوردستان. نیشتمانیکی دابه شکرایی پژهه لاتی ناوه راست)) هوه بلوو کرده وه⁽²³⁰⁾. پاش سالتیک عیصمهت شهریف وانلیش، که لویکی چالاک و نیشکر بوو، له پاریس ناملکه یه کی سی لاپه ره یی ده رباره ی پرسی نه ته وه یی کورد له ئیران بلوو کرده وه⁽²³¹⁾. که کومه له خوی گرت دامه زینه رانی هه ولیان دا خویان به کاربه ده سه ته ئه وروپییه کان بناسینن. له یه کیک له فایله کانی وه زاره تی ههنده رانی به ریتانیدا ئه م نامه یی لای خواره وه ی عیصمهت شهریف وانلی، که پۆئی بیست و پینجی کانونی دووه می سالی ۱۹۶۱ ناردویه بۆ سه ره ک وه زیرانی به ریتانی، هه لگیراوه:

((لۆزان،

۲۵ ی کانونی دووه می ۱۹۶۱،

ژماره ب/ ۸۴۰.

پێژدار سه ره ک وه زیرانی به ریتانیای گوره

له گه ل نه وازشی کومه له ی خویندکارانی کورد له ئه وروپا.

ئیمزا

عیصمهت شهریف وانلی

سه رۆکی کومه له ی خویندکارانی کورد له ئه وروپا

ئه درتسی کومه له

⁽²³²⁾((Switzerland, Lausann, Avenu Dicknes, 10))

(229) دیویکی به یاننامه که به کوردی و دیوه گه ی دیکه ی به عه ره بی به پۆنیق چاپ کراوه.

(230) S.S. Gavan, Kurdistan. Divided Nation of the Middle East, London, 1958.

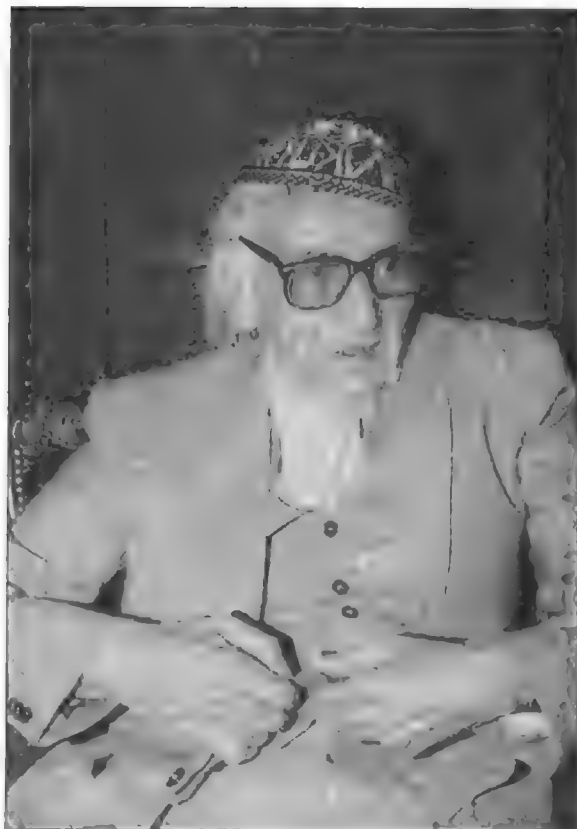
(231) I.C. Vanly, Aspects de la question nationale Kurde en Iran, Paris, 1959, 30 PP.

(232) N.A., F.O., 371/157404, Kurdistan question in Middle East, 1961, To: His Excellency the Prime Minister of Great Britain, London, From: Ismet cheriff- Vanly, President of the Kurdish Students Society in Europe, No. B/840, 25th January, 1961, Lausanne, Switzerland.

شەستەكانى سەدەى پابردوو ((كۆمەلەى خويندكارانى كورد لە ئەوروپا))
 كونفرانسى سالانەى خۆى لە يەكئەك لە شارە ئەوروپىيەكان، تايبەت لە ئەلمانىا
 دەبەست، ژمارەيەكى نۆد لە خويندكارانى كورد لە نۆرەى ولاتە ئەوروپىيەكانەو،
 بە ولاتە سۆشاليزمەكانىشەو، بۆ ماوەى چەند پۆژئەك كۆدەبوونەو بە دەم
 سرود و ھەلپەپكۆو گەلئەك وتارو شىعرى نىشتەمانىي بەسۆزى تێدا دەخويندرايەو.
 يەكئەك لە كونفرانسەكانى كۆمەلە ھەستى دوكتۆر نىحسان فونادى^(*)،
 بەداخو ھەم بەرھەمى، و ھا بزوواند ھۆنراوەيەكى نازدار پيشكەش بكات كە
 تېييدا بە سۆزەو ھەم دەكاتە پيشمەرگەى كوردستان و پيى دەلئەت:

(*) ((د. نىحسان فوناد (١٩٣٦-٢٠٠٨): لە ١٩٣٦/٧/١ دا لە شارى ھەولير لە دايك بوو، لە ٢٠٠٨/٦/١ دا
 لە شارى سلێمانى كۆچى دوايى كرد، لە ژمارە ٩٧ رۆژنامەى (يەرخان)ى ريككەوتى رۆژى
 يەكشەممەى ٢٠٠٨/٨/٨ مەلەفئەكى لەسەر ژيانى بلاوكراوتەو، نيمەش لەوێدا لە ژيتر ناووينشانى
 (گەرەم، چيەت لە بارەو ھەم ھەم...؟) بەشداريمان تيادا كردو ھەم و نۆد لە وردەكارىيەكانى ژيانيمان باس
 كرئو ھەم -ع زەنگەنە).

محمد مهدي نه‌ج‌واهي‌ری

پێشمه‌رگه‌كه‌ی مه‌رگ به‌زێن تانكه‌ی دووژمن هه‌له‌ته‌كه‌ینه
من گه‌یه‌نی خۆم دایه‌ ده‌ست تو تۆش ئازادیم بوو بسینه

شایانی باسه‌ سه‌رانی ((کۆمه‌له‌ی خۆبندکارانی کورد له‌ ئه‌وروپا)) شاعیری
گه‌وره‌ی عه‌ره‌ب و دۆستی نزیکه‌ی کورد محمد مه‌دی جه‌واهي‌ری بانگ ده‌که‌ن بۆ
یه‌کێک له‌ کۆنفرانسه‌کانیان و له‌وێ قه‌سیده‌ هه‌میشه‌ زیندوووه‌که‌ی ((کردستان او
موطن الابطال)) ده‌لێت: که‌ به‌م به‌یته‌ ده‌ستی پێی کردووه‌:

قلبي لکردستان یه‌دی والفم ولقد یجودُ بأصغره‌ المعدمُ
به‌م به‌یته‌ش کۆتایی پێی هه‌ناوه‌:
شعبٌ دعائمه‌ الجماعمُ والدمُ تتحطمُ الدنیا ولا يتحطمُ

ئەندامانى ((كۆمەلەي خويندكاران)) لە كۆنفرانسەكانياندا، بە پیتی بۆچوونی خۆيان، گفتوگۆيان دەربارەي بارودۆخی ھەموو پارچەکانی نیشتمان دەکرد. ھەمان کات، سەرکردەکانی کۆمەلە، پێوەندییان بە سیاسەتمەدارو بەرپرس و پۆزنامەنووسانی ئەوروپایی و ئەمەریکایی و نەتەوە یەكگرتووھەکان و ئاگادارانى كیشەي كوردی، وەك ئەدمۆندسەو، دەکرد، بە ھەمان دەستوور و لە سنووری توانادا پێوەندییان بەو كوردە ناسراوانەیشەو ھەبوو كە لە ئەوروپا دەژيان، ھى وەك توفیق وەھبى و دوكتۆر كامەران عالی بەردرخان و محەمەد سەعید خەفاف و دوكتۆر ئەكرەم جاف و دوكتۆر عیصەت كەتانی، كە لە سەرەتادا پۆلى گەورەي لە دامەزراندنی كۆمەلەدا بینی بوو، ئەوھى لەناو بەلگەنامە نەینیبیەكانى وەزارەتى ھەندەرانى حوكمەتى بەریتانیدا پەنگى داوھتەو، وەك دوايى لە شوینی خۆیدا باسى دەكەین.

نۆد زوو گۆفاری ((كوردستان)) وەك ئۆرگانى ((كۆمەلەي خويندكارانى كورد لە ئەوروپا)) لەدايك بوو، گۆفاریكى وەرزى دەولەمەند و پازاوە بوو، جیگەي لە كەتیبخانەي میژوونووسى كورددا دیارە.

دواي شۆرشى چوار دەي گەلاوێژی سالی ١٩٥٨ی عیراقى و داننانى پژیى نویی ئەو ولاتە بە مافەکانى گەلى كورددا لە چوارچیۆھى عیراقدا، دەرفەتێكى نوێ بۆ ھىواو ئاواتەکانى سەرچەمى كوردی جیھان پەخسا، ھەرچى خويندكارانى كوردی عیراق لە ئەوروپا ھەبوون ئیتر ھەر ھەموویان بە ئاشكراو بى ناوى خواستەنى ھاتنە گۆرەپانى خەباتى رووناكبرى و سیاسى كوردایەتییەو، بەلام خۆرى ئەو بەھارە خۆشەي كورد زوو ئاوا بوو، بۆیەكا دەبوو ((كۆمەلەي خويندكارانى كورد لە ئەوروپا)) یەش خۆی لەگەڵ ئەركەكانى قوناعى نویدا بگونجینیت. كاتێك بارودۆخی كوردستانى عیراق تەواو گژ بوو و ساردی كەوتە نىوان پەھەرى شۆرش عەبدولكەرىم قاسم و ((پارتى دیموكراتى كوردستان)) وە خويندكارە چالاكەكانى سويسرە دەكەونە خۆو كۆتایى تەمموزی سالی ١٩٦١ ((كۆمیتەي پارێزگارىي مافى نەتەوەي كورد)) دادەمەزرىن، كە ھەر زوو سەرنجى دىپلۆماسیە بەریتانییەكان پادەكیشیت و دەكەونە كۆكردنەوھى زانیارى وردو دانسقە دەربارەي، ئەو زانیارییانەش پەنگىكى خەست و خۆلیان لەناو بەلگەنامە نەینیبیەكانى وەزارەتى ھەندەرانى

بهريتانيدا داوه ته وه. به كيك له پاپورته هه ره گرنگه كانى وه زاره تى هه نده رانى به ريتانى له م بوواره دا برى تيبه له م پاپورته دى ده قى وه رگيپاوه كه يتان پيشكهش ده كه ين:

((وه زاره تى هه نده ران،

نه پنى،

كومى ته پاريژگارى مافى نه ته وه دى كورد.

۱- نه مه هه مان كومى ته پاريژگارى كوردستانه، كوتايى ته مموزى سالى ۱۹۶۱ له لايه ن ژماره يه ك كوردى نيشته جيى سويسره وه، به هاندانى ديپلوماسيى عيراقى له جنيف عيصمه ت كه تانى⁽²³³⁾ دامه زرينرا. عيصمه ت كه تانى خړى له عيصمه ت شهريف وانلى نزيك خسته وه داواى لىى كرد ئو كومى ته به دابه زرينيت.

۲- كاكله (نه واتى) پاپه پنه رى نه م كاره نزيكى بيست و پينج كه سى خوځن گرم بوون كه كوتايى سالى ۱۹۶۲ له لوزان گرېبونه وه. نه مانه پپوه ندييه كى توندوتوليان به كومونېسته كانوه هه بوو، ده ورويه رى بيست و پينج له سده ي (۲۵٪) نه ندامانى كومى ته كومونېست بوون، په ننگې نژدېه ي نه ندامانى كومى ته حه ز به كوردستانك بكه ن كه شيوعى نه نييت، به لام ئو هه موو كومه كه ي له بلوكى سوليتييه وه (بو كورد- ك. م.) نييت بوته هړى په ره سه ندى ژماره ي نه وانى له و باوه په دان كه تاكه هيوى كورد ياريده ي كومونېسته.

(233) عيصمه ت كه تانى، له بنه ماله يه كى ناسراوى ناميديه، ديپلوماسييه كى به ناوبانگه، نه ها كه تانيى باوكى عيصمه ت پيرى كى توغرو دونيا ديده و كامل و نقد لايه نگرى بارزانيى بوو، بارزانيش نقد پيژى لى دى، خرمى نزيكى عيزه ت عه بدولعه زيزى نه فسه ره كه دايه پال پاپه پنى بارزاني و كومارى مه هاباد (كوردستان) و حوزه يرانى سالى ۱۹۴۷ له سه ر نه وه له گه ل خه يرولا عه بدولكه ريم و مسته فا خوځشناو و محمه د قودسى له سيداره درا. حه سه ن و كه مالى برايانى عيصمه ت، كه هه ردووكيان كوچى دوايان كردوه، له خوځنده واره دياره كانى كوردستانى باشوور بوون.

((له دواى به يانى ۱۱ى ئادلى ۱۹۷۰، پيمويله له سالى ۱۹۷۳ بوو نه و زاته بووه سه روكى سالانه ي جمعيعه الامم، نه وه بوو پوژنامه ي "الثوره" حيزى به عس هه واله كه ي بلاوكرېمېوه و نووسيبووى: وهو لول عربى عراقى يحتل هذا المنصب الكبير، پوژى دواتريش پوژنامه ي (التخلى) له ژور ناوونيشانى: دېلوماسيى عراقى كردى يتولى منصباً رفيعاً في الأمم المتحدة، له سه رى نووسيبوو. بترپه: ل ۴۵۲-۴۵۳ى نه م كتيبه و ژياننامه كه ي به تيتروته سه لى بخوځنه وه - ع. زه ننگه نه)).

۳- له ماوهی نیوهی یه که می سالی ۱۹۶۲ ادا عیصمهت شهریف وانلی وحه سهن سلیمان زه هاوی و ژماره یه کی دیکه ی ئەندامانی کۆمیتە ی ناویرلو زیاره تی مۆسکۆ و ولاتانی ئەو به ریه یان کرد بۆ گه وره کرنی پرسی کورد و وه ده ست هینانی یاریده ی مالی بۆ مه لا مسته فا و ده هه زار بۆلاریکیان بۆ ئەو مه به سه ته له حوکمه ته کۆمونیسته کان ده سه تکه وت.

۴- هه رچه نده ئەم کۆمیتە یه هه رگیز پڕۆگرامیکی فهرمی پانه گه یاندوه، به لام به هه لۆیسته کانیدا زۆر زۆر دیاره نه ته وه په رسته و شوپاتی سالی ۱۹۶۳ رایگه یاند که ئەو دژی هه ر پێککه وتن نامه یه که له گه ل به غدادا مۆر بکۆیت ئەگه ر خودمۆختارییه کی وه های تیدا نه بیّت ((مافی ئەو به دات له شکری کورد به مینیت و هیزه کانی عیراق له ناوچه کوردیه کان بکشینه وه به شیک له داها تی نه وتی عیراق به ریتیه کورد))⁽²³⁴⁾. وانلی ئاماژه ی بۆ ئەم خالانه له رێگه ی ئیزگه ی به رلینه وه⁽²³⁵⁾ کردو ئەو هیشی پاگه یاند ئەگه ر بیتو حوکمه تی عیراقی له ماوه ی دوو هه فته دا ئەم داوا یانه په سه ند نه کات ئەو ساکه ((کۆمیتە ی پارێزگاری)) داوا له بارزانی ده کات حوکمه تیکی کوردی دا به زینیت و فرمان بداته له شکری شۆرش شه پ هه لگه ی سیستنه وه تاوه کو کوردستان ئازاد ده کۆیت.

۵- ئارژانسی تاسی (سۆپه تی- ک. م.) به زوبانی ئینگلیزی ئەو قسانه ی ((کۆمیتە ی پارێزگاری مافی نه ته وه ی کورد)) ی پاگه یاند بوو که کۆمیتە پۆژی شازده ی ئەیلول بلۆی کرد بوو و تیدا به عسییه کانی به هه لگه ی سیستنه ری ((شه پێکی چه وسینه رو نه گریس))⁽²³⁶⁾ تاوانبار کرد بوو، وێپای ئەو ه ی گالته ی به ده ستیوه ردانی سوورییه کان هات بوو، هه مان کات کۆمیتە داوا ی پشتگیری جیهانی بۆ کورد کرد بوو⁽²³⁷⁾.

به و جۆره چالاکییه کانی عیصمهت شهریف وانلی سه رنجی دیپلۆماسیه به ریتانییه کان پاده کیشیت و ده که ونه کۆکردنه وه ی زانیاری ده رباره ی ئەسل و فه سلێ و ئەم پاپۆرت و ده ی لای خواره وه ی له سه ر داده نین که له وانه یه دایک و باوکی وانلی پتر له وه یان له مه پ کو په که ی خۆیان نه زانی بیّت:

(234) له ده قی به لگه نامه که دا ئەو په سه ته به و جۆره خراوه ته نێو دوو جووت که وانی پچوکه وه.

(235) ئەو ساکه به رلین پایته ختی ئەله مانیای دیموکراسی بوو که به شیک بوو له به ره ی سۆشیا لیزی.

(236) دیسانه وه له ده قی به لگه نامه که خۆیدا ئەو په سه ته به و جۆره خراوه ته نێو دوو جووت که وانی پچوکه وه.

(237) N.A., F.O., 371|170450, Secret, The Committee for the Defence of the Kurdish Peoples Rights.

عیصهت شریف وانلی / له نرشیفی د. مارف خهزنه دار وەرگیراوه

((وه زار هتی هه نده ران،

نهینتی،

عیصهت شریف وانلی.

۱- پوڅی بیست و یه کی ته شرینی دووه می سالی ۱۹۲۴ له دیمه شق له دایک بووه. ته شرینی دووه می سالی ۱۹۴۸ گه یشتو ته لوزان و دهستی کردووه به خویندنی زانستی سیاسی و نامه یه کی دهر باره ی پرسى کورد نووسیوه. له سالی ۱۹۴۹ اووه بووه براده ری خویندکاره کورده کومونیسته کان به لام بیئ نه وه ی نه وساکه بقو خوی توخنی کاروباری سیاسی بکه ویت، بویه کا پتر به ((پیشکه وتنخوان))⁽²³⁸⁾ داده نرا نه ک کومونیسست.

۲- سالی ۱۹۵۸ بووه نوینه ری ((لاوانی دیموکراتی کوردستانی باشوور)) له حه و ته مین کوبوونه وه ی ناماده یی فیستقالی لاوانی جیهان و سالی ۱۹۵۹ یش وه ک سه رۆکی ((کومه له ی خویندکارانی کورد له نه وروپا)) هه لېژنر درا، سالی ۱۹۶۰ دیسانه وه له کونفرانسی کومه له له بهرلین بقو هه مان پؤست هه لېژنر درا یه وه، له و

(238) له دهقی به لگه نامه که خویدا وشه ی پیشکه وتنخوازه که به و جوره خراوته نیتوان دوو جووت

که وانی پچورکه وه.

كونفرانسه‌ی كومه‌له‌يشدا كه مانگی ئابی سالی ۱۹۶۲ له میونخ به‌سترا وهك سه‌رۆکی كۆبوونه‌وه‌كان ناو ده‌برا.

۲- له دوا‌ی كه‌وتنی پژی‌می قاسمه‌وه ژماره‌یهك خوتبه‌ی دژی كاره دپنده‌كانی به‌عسی عیراق داوه‌وه‌ست و سۆزی پیزانی‌نی بۆ پشتگیری كردنی سۆفیه‌ت له خه‌باتی كورد له‌پێناو خودموختاری نه‌ته‌وه‌ییدا ده‌ریپوه⁽²³⁹⁾.

له‌و پۆژه‌وه‌ی هه‌ردوو پژی‌می به‌عس و پژی‌می عه‌بدولسه‌لام عارف به‌ریبونه‌ته گیانی كورد، پرسى نه‌دانى چه‌ك له‌لایه‌ن حوكمه‌ته پۆژئاوا‌ییه‌كانه‌وه به‌ عیراق بووه یه‌كێك له‌ ئه‌ركه‌ په‌له‌كانى سه‌رشانى په‌هه‌ران و ده‌زگا و پێكخراوه كوردیه‌كان، بارزانی و تاله‌بانى و دوكتۆر كامه‌ران عالى به‌درخان ده‌یان جار له‌ نامه‌و دیده‌نییه‌كانیادا ئاماژه‌یان بۆ ئه‌و بابته‌ كردووه. ته‌نانه‌ت به‌رپار وابوو تاله‌بانى به‌ ناوی كوردووه‌ گه‌شتێك بۆ وڵاته پۆژئاوا‌ییه‌كان بکات بۆ عه‌ززی ئه‌و بابته‌ له‌سه‌ر پای گشتی و فه‌رمیی ئه‌و وڵاتانه و نه‌ته‌وه یه‌كگرتووه‌كان، بۆیه‌كا به‌ریتانییه‌كان گه‌لێك دوودل بوون له‌وه‌ی فیزه‌ی پێ بدهن، ئه‌و پاستیه‌ی به‌لگه‌نامه نه‌پینییه‌كانی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانی چه‌ند جارێك به‌ تایبه‌تی ئاماژه‌یان بۆی كردووه. لی‌ره‌دا وه‌ك نمونه‌ ده‌قی وه‌رگێڕانی پاپۆرتیی کارمه‌ندێکی ئه‌و وه‌زاره‌ته به‌ناوی ده‌بلیو. مۆریس (W. Morris) وه‌و پێشكه‌ش ده‌که‌ین كه پۆژی هه‌ده‌ی ئه‌یلوولی سالی ۱۹۶۲ له‌ پاريسه‌وه ناردویه بۆ وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانی سه‌باره‌ت به‌ ئه‌و كۆنفرانسه پۆژنامه‌وانیه‌ی پۆژێك له‌وه‌وبه‌ر تاله‌بانى له‌وێ سازى كردبوو: ((چه‌ك بۆ عیراق:))

۱- دوینێ نوینێری كورد تاله‌بانى⁽²⁴⁰⁾ له‌ پاريس كۆنفرانسیێکی پۆژنامه‌وانیی ساز كردو له‌وێ به‌ریتانیای به‌وه تاوانبار كرد كه چه‌ك ده‌داته عیراق بۆ به‌كار هێنایی له‌وه‌نگه‌دا كه له‌گه‌ڵ كورددا ده‌یكات، چه‌كه‌كه‌ش (وه‌ك گووتی - ك. م.) فێرێكه‌و تانگی سووكی تێدايه. پۆژنامه‌ی (ده‌یلی وركه‌) ئیمپێرێكه ئه‌و هه‌واله‌ی قۆسته‌وه، هه‌روه‌ها پۆژنامه‌ی (مانچسته‌ر گاردیان)یش ده‌ریاره‌ی هه‌مان بابته‌ پرسیارى

(239) N.A., F.O., 371|170450, Secret, Ismet Sharif Vanly.

(240) له‌ ده‌قی به‌لگه‌نامه‌كه‌دا وا هاتووه: (the Kurdish Emissary Talabani) واتای ته‌وا‌ی وشه‌ی (Emissary) نێردراو بۆ ئه‌ركێکی گرنگ (مبعوث لاداء مهمة دقيقة) ده‌كه‌یینه‌یت.

ئاراستەى (بەشى ھەوال)⁽²⁴¹⁾ كىردۈۋە، ئەۋرىق بەيانى چاۋەپوانى پىرسىيىرى
دىكەيش دەريارەى ھەمان بابەت لە پۇژنامەكانى دىكە دەكرىت.

۲- ئەۋەى كە ھەرىق ھەردان تىكرىتى بۇ تەۋاكىردىنى مامەلەى كىرىنى فېرۇكەكان
پۇژى بېستى ئەۋلۈل دەگاتە ئىترە بۇتە ھۇى پىتر ئالۇزكىردىنى دەنگوبارى ئەم
ھەۋالە، ھەرچەندە تاۋەكو ئىستا شتىكى ئەۋتۇ دەريارەى ئەم زىيارەتە نەگوتراۋە.
بەلام ۋاى بۇ دەچىن كە زۇر لەۋانەى ھاتنى تىكرىتى ۋە مەبەستى ئەۋ ھاتنەى
ھەفتەى داھاتوۋ دەنگ بەداتەۋە.

۳- مانگى مایسى پابردوۋ (بەشى ھەوال) پۇژنامەكانى ئاگادار كىرد كە ئىمە پىپارى
تەۋامان داۋە چەك بەدەىن بە عىراق، ئەۋەى بە كاریكى ئاساىى لە قەلەم دەدرىت،
ئىمە ۋەك تەقلیدىك ھەمىشە چەكمان داۋەتە عىراق تەنھا بە ھوكمەتەكەى قاسم
نەبىت، ھەرچى ھوكمەتى عىراقى ئىستايە بىگومان سىياسەتى پىچەۋانەى
سىياسەتى قاسمە كە بىن سنوۋر پىشتى بە سەرچاۋە كۆمۇنىستەكان بەستىۋ.

۴- ئەگەر پۇژنامەكان ئىمپۇ پىرسىيىرىان دەريارەى لىدۋانەكەى تالەبانى كىردو ۋەك
چاۋەپوان دەكەىن پىمان بلىن سىياسەتى ئىمپۇمان ۋەك سىياسەتى مایسى
پابردوۋمان نىيە كە (كاتى خۇى- ك. م.) شەرھمان كىرد، لە ھالەتتىكى ۋادا
دەتۋانىن چۇن ئەۋسا گوتمان ئىستەش بلىن داۋاكىردىنى چەك لەلايەن
عىراقىيەكانەۋە داۋايەكى ئاساىيە.

۵- خۇ ئەگەر ھاتوۋ باسى ئەۋە ھاتە كۇپۇ كە لەۋانەى پىرىشىكى ئەۋ ھەنگاۋە ئەۋ
جەنگەيش بگىرتەۋە كە لەگەل كورددا دەكرىت ئەۋساكە پىۋىستە (بەشى ھەوال)
لە ۋەلامدا بلىت ئەۋ كارە پىۋەندىى بە سىياسەتى ناۋخۇى ھوكمەتى عىراقەۋە
ھەىە، ھەرچەندە ئىمە ھەمىشە بە روۋنى گوتوۋمانە ھىۋادارىن چارەسەرىكى
ئاشتىيانە (بۇ كىشەى كورد- ك. م.) بدۇزىقتەۋە. دوۋر لەۋەىش كە دەريارەى
ئەم بابەتە گوتراۋە پىۋىستە (بەشى ھەوال) بلىت ھەموو جۇرە چەكىك ۋەك
دىارىدەىەكى ئاساىى دەبىتە ھۇى بەھىزىۋونى تۋانائى سەربازىى ھەر ھوكمەتتىك بە
كارى سەربازىيەۋە تىگلاىت، بەلام مەبەست لەۋ چەكەى ئىمە دەیدەىنە
ھوكمەتى عىراق ئەۋە نىيە تايىبەت تەرخان بگىرت بۇ بەكارھىنانى لە جەنگى دۇ

(241) ((بەشى ھەوال)) (News Department) يەككە لە بەشە سەرەكىيەكانى ۋەزارەتى

ھەندەرانى بەرىتانى.

به كورددا، وێپرای ئه وهی پۆیژه كهی قاسمیش به چه کی سلفیتی شه پی كوردی ده كرد.

٦- ئه گه ر دواي گه یشتنی فەریق هەردان پرسیار دەربارە ی زیارە تە که ی کرا پتویسته (به شی هەوال) بگه پۆتە وه سه ر روونکردنه وه که ی پێشوی و بلیت تکریتی لیره یه بۆ گفتوگو دەربارە ی کپینی چه ک له به ر پۆشنای ئه و سیاسه ته دا که له سه ره وه روون کرایه وه نه شبۆته عورف و عاده ت درێژه ی ئه و کپین و فروشتنه په خش بکریت. هه ره ها (به شی هەوال) ئه وه یش پوون بکاته وه که راسته سیاسه تی هه ناردنی چه ک له لایه ن حوکمه تی خاوه ن شکوه دیار ده کریت، به لام سه ردانه که ی تکریتی له پاستیدا بۆ وتووێژه له گه ل کۆمپانیا ئه هلییه کاندایا.

ئیمزا

ده بل یو. مۆریس

١٧ ی ئه یلولی (١٩٦٣)) (242).

هه لبه ت ده بوو ((کۆمه له ی خویندکارانی کورد له ئه وروپا)) بایه خێکی تایبه تی به م بابته بدات و په هه ره کانی، پتر له هه رلایه نێکی دیکه ی کورد، که لک له نووسینه کانی پۆژنامه ئینگلیزییه به ناویانگه کان وه ریگرن بۆ نیشاندانی گشت لایه نه ناوه مواره کانی سیاسه ت و په فتاره نامرۆشیه کانی هه ردوک پۆیمی به عسو عه بدولسه لام عارف به رانه به کورد. له م بوواره دا وایزانم سه رۆکی لق ی به ریتانی ((کۆمه له ی خویندکارانی کورد له ئه وروپا)) مه مه د سالح قه ره داغی بۆپی هه مووانی داوه، ئه وه ی به ئاسانی له نێو به لگه نامه نه یینییه کانی ئه و پۆژگاره ی وه زاره تی هه نده رانی به ریتانیدا هه ستی پێ ده که ی، پیمان وایه ئه م نمونانه ی لای خواره وه یش به لگه ی سه لمینه ری ته وای ئه م بۆچوونه ن:

له فایلی ((شۆڕشی کورد: شه پ له گه ل سوپادا)) که به ر له ئیستا ئاماژه مان بۆی کردوه به یاننامه یه کی پێنج لاپه ره یی قه ره داغی که پۆی بیست و نۆی حوزه ی رانی ١٩٦٣ په خش کراوه و هه لگیراوه. ((پیشیل کردنی پێره و (میساق) ی نه ته وه یه کگرتووه کان له لایه ن حوکمه تی عیراق)) وه ناوونیشانی ئه و به یاننامه یه یه که دواي هینانه وه ی چه ند خاڵێکی پێره یی ناوبراو به چه رپیری

(242) N.A., F.O., 371/170449, Kurdish revolt: Conflict with army, Confidential, Minutes: Arms for Iraq.

باسی جوگرافیای کردستان و سروشتی کۆدیتای ههشتی شوباتی سالی ۱۹۶۲ی کردووه و ئینجا به پشتیوانیی سێ پۆژنامه‌ی هه‌ره به‌ناویانگی به‌ریتانیا- ((تایمس)) و ((گاردیان)) و ((دهیلی تیلگراف)) باسی په‌فتاره دپنده‌کانی سه‌رکرده‌کانی ئه‌و کۆدیتایه‌ی دژی کورد کردووه و له‌ زوبان ((گاردیان)) هه‌وه ئه‌وه‌یشی تۆمار کردووه که ((سه‌رانی به‌عس سه‌د هه‌زار پاوه‌ن خه‌لاتیان ته‌رخان کردووه بۆ ئه‌و که‌سه‌ی په‌هه‌ری کورد جه‌نه‌پاڵ به‌رزانیی به‌زیندویی یا مردویی په‌خسیر بگات))⁽²⁴³⁾.

هه‌مان کات محمه‌د سالح قه‌ره‌داغی به‌ پشتیوانیی پۆژنامه‌ی ((سه‌نده‌ی تایمس))ی پۆژی دووی حوزه‌یرانی سالی ۱۹۶۲وه خالی چواره‌می به‌یاننامه‌که‌ی ته‌رخان کردووه بۆ باسی ئه‌وه‌ی چۆن سه‌رکرده‌یه‌تی شوپشی کورد ((بێ غه‌ل و غه‌ش که‌وته وتووێژ له‌گه‌ڵ سه‌رانی پۆژمی به‌عسدا)) و ((ئو سێ هه‌زار دیله‌ کورده‌ی له‌ پۆژگاری فه‌رمانپه‌وایی قاسمه‌وه گیرابوون به‌عسییه‌کان ئازادیان نه‌کردن هه‌رچه‌نده کورده‌کان ئه‌و دوو هه‌زار عیراقیی به‌ ده‌ستگیریان کردبوون هه‌موویان ئازاد کردن))⁽²⁴⁴⁾.

قه‌ره‌داغی له‌ خالی شه‌شه‌می به‌یاننامه‌که‌یدا له‌ زاری ژماره‌ بیستی مایسی سالی ۱۹۶۲ی پۆژنامه‌ی ((دهیلی تیلگراف)) هه‌وه ئه‌م هه‌واله‌ سه‌یرو سه‌مه‌ریه‌ی په‌خش کردووه که پر به‌پیستی توندپه‌وه به‌عسییه‌کانه‌:

((وه‌زیر و ئه‌فسه‌ره‌ پله‌داره‌کانی حوکمه‌تی عیراق له‌ کاتی وتووێژی ئه‌م چه‌نده‌ی دوایی (نێوان نوێنه‌رانی حوکمه‌ت و کورددا- ک. م.) به‌ ئه‌وپه‌ی له‌ خۆبایی بوونه‌وه گوتویه‌نه ئه‌وان ده‌توانن له‌ ماوه‌ی چه‌ند پۆژیکه‌ی که‌مدا کێشه‌ی کورد چاره‌سه‌ر بکه‌ن و هه‌تا هه‌تایه‌ پاده‌ بۆ ئه‌و کێشه‌یه‌ دابنێن))⁽²⁴⁵⁾.

(243) N.A., F.O., 371/170449, Kurdish revolt: Conflict with army, Confidential, Minutes: Arms for Iraq, Appeal by the K.S.S.E. (U.K. Branch) on account of the violation of the charter of the U.N. by the Government of the Republic of Iraq, PP. 1-2.

(244) Ibid, P.2.

(245) له‌ ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا واهاتووه‌:

((Ministers and senior army officers at the time of the negotiator had been heard boosting that they could end the Kurdish problem in a few days and solve this problem once and for all)), Ibid, P.3.

له خالى حوتەمى بە ياننامە كەيدا، محەمەد سالىح قەرەداغى ئەوجا لە زارى ژمارەى پۇژى دواز دەى حوزەيرانى سالى ۱۹۶۲ى پۇژنامەى ((تايىمس))ـەو پوختەى ئەو پۇژەيەى بلۆ كر دۆتەو كە حوكمەتى عىراق بەناوى ((ئىدارەى لامركزى))ـەو رايگە ياندو دەبوو بە پىتى ناوەرۆكى عىراق لە روى كارگىرپىيەو دابەش بكرىت بە سەر ئەم شەش ناوچەيەدا: موسل و كەركووك و سلىمانى لە باكوروو بەغدا و بەسرە و حىللەيش لە باشوور كە ھەريەكەيان گوايە دەبىت مافى ئوتۆنۆمىي خۆيانيان ھەبىت و تەنھا لە ناوچەى ئۆتۆنۆمىي سلىمانىشدا خويىند تەنھا لە شەش پۇلى سەرەتاييدا بە كوردى بىت⁽²⁴⁶⁾.

ئەو پۇژەيەى بە عىسىيەكان، بىنگومان، وەلامىكى سەقەت بوو بۆ پۇژەى شوپشى كورد دەريارەى خودموختارىي كوردستانى باشوور، وپراى ئەوەى يەككە لە ئامانجە سەرەككەيەكانى دابىرىنى يەكجارەككى كەركووك و دەوروبەرى بوو لە كوردستان.

بە ياننامەكەى لقى بەرىتانياى ((كۆمەلەى خويىندكارانى كورد لە ئەوروپا)) بە پشتىوانىي پۇژنامە ئىنگىلىزىيەكان لە چەند خالىكى دىكەدا باسى ئەو بارودۆخە بى ئەندازە سەختەى كوردى عىراق لە ژىر ساپەى حوكمەتى بە عىسدا دەكات، لەوانە قەدەغە كردنى پۇژنامەوانىي و چاپەمەنىي بە زوبانى كوردى و گرتنى ھەزاران كورد و ەرەب كە بە پىتى پۇژنامەى ((دەيلى تىلگراف)) خۆى داوہ لە چوار ھەزار كەس. ئىنجا بە ياننامەكە باسى ئەو دەكات چۆن بە پىتى پاگە ياندنى خودى ئىزگەى بەغدا، وپراى ئىزگەى لەندەنىش، پتر لە سەد ەرەب و كورد لە سىدارە دراو، جگە لە دانانى دادگەيەكى سەربازى بۆ دادگايىكردنى ((ياخىبووانى كورد)). لىرەدا محەمەد سالىح قەرەداغى لە زار پۇژنامەى ((دەيلى تىلگراف))ـەو دەلەيت پۇژى سىاز دەى حوزەيرانى سالى ۱۹۶۲ حوكمەتى عىراق بە فەرمى بىپارى داوہ ((مەرگ سزاي ھەر كەسىك بىت پشتگىرىي بارزانى بكات)).

لە كۆتايى بە ياننامەكەيدا، كە وىنەى لى ناردووە بۆ گەلەك پۇژنامە، محەمەد سالىح قەرەداغى دەلەيت:

((بەناوى ھەزاران قورىانىي كوردەو لىتان دەپارپمەو داوا لە حوكمەتى بەرىتاني بگەن چاو بە بىپارەكەيدا بخشەننەتەو و چەك نەداتە عىراق، چونكە ئەوان

(246) Ibid, P.4..

(به عسییه کان- ک. م.) دژی کورد و عه ره ب وهك يهك به کاری ده هیئن و نه وساكه
به بریتانییه کانیش به شیواژکی ناراسته وخۆ به شداری تاوانه که یان ده بین⁽²⁴⁷⁾.

نیمه گه لیک منه تباری به دهنگوه هاتنی خیرلو به ویزدانانین بۆ نهوهی شه پی قهر
کردنی کوردو دانی چهك (له لایه ن به ریتانیاوه- ک. م.) به حوکه تی عیراق بووه ستیتریت.

نیمزا

محهمه د سالح قه ره داغی

سه رۆکی لقی به ریتانیای ((کۆمه له ی

خویندکارانی کورد له نه وروپا))،
بیست و نۆی حوزه یرانی سالی ۱۹۶۳))⁽²⁴⁸⁾.

له هه مان فایلدا، له بریتی دانه یهك، دوو دانه له نامه یه کی دیکه ی محهمه د سالح
قه ره داغی هه لگیرون که پۆژی چواره ی نه یلوی سالی ۱۹۶۳ ناردوویه بۆ
پۆژنامه کان تاوه کو له ریگه یانه وه پای گشتی به ریتانی دژی حوکه تی به عس
بوووزیتریت، نه مه ی لای خواره وه یش ده قی وه رگیپای نه و نامه یه یه:

((محهمه د سالح قه ره داغی

سه رۆکی لقی به ریتانیای

کۆمه له ی خویندکارانی

کورد له نه وروپا))،

۱۴ی نه یلوی ۱۹۶۳.

خۆشه ویست جه نابی سیئر !

به درژیایی چوار مانگی پابردوو حوکه تی عیراق شه پژی به ره به ری قهرکردنی
(جینۆساید) دژی گه لی کورد له کوردستانی عیراق ده کات. هه فتا هه زار که س له
سوپای عیراق بۆ نه م شه په کاولکاری و دوور له به زه ییه ته رخا ن کراون، و پپای
هیژی ناسمانی که که وتۆته و یرانکردنی گونده کوردنشینه کان و به ریوونه ته گیانی
پیره میردو پیریژن و زارۆکانی کورد.

(247) له ده قی به لگه نامه که دا وا هاتووه:

((for they are used against the Kurds and Arabs alike, Britain although indirectly must share their guilty)), Ibid, P.5.

(248) Ibid, P.5.

به ناوی مافی مرۆڤ و ههزاران قوربانیی به سه زمانی کۆرده وه تکتان لی ده کهین
 دلوا له نوینه رتان له نه ته وه یه کگرتووه کان بکهن پشتگیری خه باتمان له پیناو
 خودموختاری له چوارچێوهی ده وله تی عیراقد بکات. له ته که نامه که مدا ئه م دوو
 هاوپیچهی خواره وه ده نیترمه خزمه تتان:

۱- نامیلکه یه که ده باره ی کورد و کوردستان،

۲- داخوازییه که له لایه ن (کۆمه له ی خوێندکارانی کورد له ئه وروپا) وه.

ئیمزا

دلسۆرتان

محهمه د سالح قه ره داغی)) (249).

له لاپه ره ی دواتری هه مان فایلی وه زاره تی هه نده رانداو یه کسه ر دوا ی ئه و
 نامه یه ی سه ره وه ی محهمه د سالح قه ره داغی وینه یه کی پاراوه ی ده سه ته یه که
 قوتابی کورد که زۆره یان به رگی کوردییان له به ردایه هه لگیراوه و (250) به زوبانی
 ئینگلیزی له ژێر وینه که دا نووسراوه ((ده سه ته یه که له ئه ندامانی کۆمه له ی خوێندکارانی
 کورد له ئه وروپا به به رگی نه ته وه ییه وه ده ست له ناو ده ستدا به ره و یه که ته ی)). له
 هه مان لاپه ره ی ناو ئه و فایله دا و له سه روو وینه که وه به جیا نووسراوه: ((نابیت هه یچ
 له سه ر ئه م لاپه ره یه بنووسریت)). به داخه وه که سانی ناو وینه که م نه ناسیوه ته وه،
 ئه وه ییش سه رنجی پاکیشام که کیژه کوردیکیان له نیودا نییه.

وا دیاره ئه م چالاکیانه ده وری باشیان له بوواری پاکیشانی سه رنجی پای
 گشتیی ئه وروپیدا به لای پرسی کورد و پيسوا کردنی پژیمه شوڤیتنییه کانی عه ره بدا
 بینیه، بۆیه کا پۆژنامه ی ((الجهاد)) بۆ هاوسه نگیی و پاكانه کردن بۆ کاره کانی
 پژیمی عیراق له کوردستانی باشووردا سه ره تای ئه یلوی ۱۹۶۳ پاپۆرتنیکی
 دروستکراوی زۆر سه یری له شویننکی دیاری لاپه ره ی یه که میدا بلۆ کردۆته وه که
 گوايه ((له له نده ن سه رچاوه یه کی باوه پ پیکراو له سه رگرده یه تی شوڤشی کورددا

(249) Ibid, Admiralty House, Whitehall, S.W.1., Date 19th September, 1963.

(250) گه لێک مه به ستم بوو ئه و وینه نازداره وه که خۆی له م کتێبه دا بلۆ بکه مه وه، ئه وه ی پتیستی
 به حه فته یه که و تۆ پارهن بوو چونکه ده بوو له ده ره وه ی ئه رشیفی نیشتمانیی بۆ خۆیان وینه که ی
 له سه ر بگرته وه، چونکه نابیت ته نانه ت وینه یه کیش چییه، به ده ستی کارمه ندنکی فره می نه بیت، له
 ئه رشیف بچیته ده ره وه. (مه به ستی ئه و وینه یه که له لاپه ره ی نواته ر دانراوه - ع. زه نگنه)

محمد سعید خفاف

رۆژی یەکی ئەیلوول بێباری دامەزراندنی دەولەتێکی سەربەخۆی کوردی
 پاگەیاندوو و دەلێت پەهەری شۆپش مەلا مستەفای بارزان وەك سەرۆکی ئەو
 دەولەتە نەوزەت كراوە تا ئەو كاتەى ئەنجومەنتێكى نیشتمانی، دواى تەواو بوونی
 كۆششی نازاد كردنى خاكى كوردستان، هەڵدەبژێردرێت. ئەم ئەنجومەنەیش لە
 نوێنەرانی كوردی تورکیا و ئێران و عێراق و كوردە دورخراوەكانی ئەوروپا
 پێكهاتوو و بۆ ئەم مەبەستە ئەنجومەنتێكى وەزیران لە پازدە ئەندام و دە
 بالۆیزی گەڕۆك⁽²⁵¹⁾ دامەزێنرا⁽²⁵²⁾.

بەلام بەپێی هەمان بەلگەنامە ((سكرتارییەتی لیژنەی بەرگری مافی كورد لە
 ئەوروپا)) پایگەیاندوو: ((كە ئەو هیچ هەوالتێكى دەربارەی ئەوەی دەگوترێت

(251) لە دەقی بەلگەنامەكدا واهاتوو: ((and ten Roving Ambassadors were appointed)).

(252) N.A., F.O., 371/170449, Kurdish revolt: Conflict with army, The Arab World, September 9, 1963, Weekend's Main News and Trends, Has Kurdish State been Proclmited ?, Mr. Goodchild, Eastern Department, Foreign Office.

سه بارهت دامه زانندی دهوله تێکی سه ره بخۆی کورد له عیراق پێنه گه یشتوه و شتیکی له و بابه ته له گه ل سیاسه تی بزوتنه وه ی کورددا ناگونجیت، چونکه نه وه پێی ئامانجی نه و بزوتنه وه یه بریتیه له خودموختاریی (کوردستانی باشوور- ک. م.) له چوارچێوه ی دهوله تی عیراقیدا... پۆژنامه ی ((الندا)) ی ئێرگانی کۆمونیسته کان، که له بیروت ده رده چیت، بلۆی کردۆته وه که سکرتراییه تی کوردی پاپۆرته کانی له ندهن ده رباره ی دامه زانندی دهوله تێکی سه ره بخۆی کوردی له عیراق به درۆ ده خاته وه))⁽²⁵³⁾.

وا دیاره له ناو کوردیشدا ساخته چیی نه وتۆ هه بوون که ویستویانه ده رفه تی باری ناله باری کورد بۆ قازانجی خۆیان بقۆزنه وه. له ناو هه مان فایلدا ئه م هه والّه سه یره ده خوینینه وه:

((به پێی ئاژانسی هه والّه عه ره بیه کان له بیروت ده سته یه ک ساخته چی (عصابه) به سه رۆکایه تی محهمه د حمید ئه لشه ریف ناویکه وه، به ناوی سه رکرده ی شوێشی کورد بارزانییه وه، باربوویان له کوردی لوبنان کۆکردۆته وه که هه ره یه که یان له ده تا بیست لیره یان داوه، ئه لشه ریف و تاقمه که ی به ند کران بۆ دادگا یکردنیان))⁽²⁵⁴⁾.

که وابیت به لگه نامه نه ئینییه کانی وه زاره تی هه نده رانی حوکه تی به ریتانی ئاوینه یه کی بێ غه لغه شو و بایه خدارن بۆ بینینی گه لێک لایه نی که م زانراوی چالاکییه کانی ((کۆمه له ی خوێندکارانی کورد له ئه وروپا)) و نه و کورده خاوین و دلسۆزانه ی نه وسای له ندهن که له پێناو گه له سته مدیده که یاندا په نایان بردۆته به ر گه لێک که سایه تی به ریتانی. له م بوواره ی دواییشدا به پتووستی ده زانم ده قی وه رگێترای به لگه نامه یه کی زۆر ده گمه نی وه زاره تی هه نده رانی به ریتانی ده رباره ی هه لۆیستیکی محهمه د سه عید خه فاف پێشکه ش بکه م.

پۆژی بیست و سێی حوزه یرانی ساڵی ۱۹۶۳، وانا له گه رمه ی ده سه لاتی بژی می یه که می به عسدا، (محهمه د سه عید خه فاف) به تایبه تی زیاره تی (ده بیل

(253) Ibid.

(254) ((نوسه ر خۆی له ده ستنوسه که یدا، ده قی ئه م په راویزه ی دیار نه کردوه، به مه زنده ی من له وانه یه نه میش (Ibid) بوو بیت- ع. زه نگه نه)).

وینەى (کۆمبىس) کاتىن بالويزى بىریتانیا بووه لەئەندەنوسیا - ک. م.

یو. ئای. کۆمبىس⁽²⁵⁵⁾ ى له مالههکەى خۆى کردووه چونکه وهك بازىرگانىكى ناسراوو خويندهوار له وکاتهوهى (کۆمبىس) له بهغدا سکرتىرى بازىرگانى

(255) سىر ویلیس کۆمبىس (Sir Willis Combs): پۆڤى شەشى مايسى سالى ۱۹۱۶ له شارى ميلبورن (Melbourne) له دايك بووه، له بنه ماله يەكی نیوزیلەندییە، دەرچووی زانکۆی كامبریج، له نیوان سالانى ۱۹۴۰ و ۱۹۴۶ دا چۆته ریزی سوپای بىریتانییەوه، له سالى ۱۹۴۷ وه بۆته کارمەندى وهزارەتى هەندەران و هەر ئەر سالت بۆته سکرتىرى دووهى بازىرگانىی بالويزخانهى بىریتانى له پاريس و ئقدى نهخایاندووه هەر له وئ بۆته سکرتىرى يەكەم و تا سالى ۱۹۵۱ له وئ ماوه تهوه و له و سالت دا گويزراوه تهوه هه مان پۆست له پتو دى جانپۆ، له سالى ۱۹۵۳ يشدا بۆته سکرتىرى يەكەمى بازىرگانى و کۆنسۆلى ولاتهکەى له پەکین، دواى ئهوه چەند سالتک له باره گای وهزارەت له لهندهن کارى کردووه تا له سالى ۱۹۵۹ دا بۆته کۆنسۆلى بازىرگانىی له بالويزخانهى بىریتانى له بهغداو سالى ۱۹۶۵ بۆته بالويزى بىریتانى له پانگۆن و دواى ئهوه له سالى ۱۹۷۰ وه تا سالى ۱۹۷۵ بۆته بالويزى بىریتانى له

ئەندەنوسیا، ئەمەيش ئەدرتسیتی: Sunest, Wadhurst Park, wadhurst, East Sussex.

بپوانه: ((Who's Who 1980. An Annual Biographical Dictionary)), London, 1980, P. 526.

وتفەى كۆمبىس لەنار پاشعارە رۆمانىيە نىرىنەكانى شارى بەعەبەگرا، لەدوا سالەكانى ژياندا - كەمال مەزھەر

بالتۆزخانەى بەرىتانى بوو جۆرە هاوپیەتیكى برايانەى دور لە مەبەست لە نیتوانیاندا دروست بوو⁽²⁵⁶⁾ وىستوویەتى لە رینگى ئەووە بە پاشكاوى پەوايى پرسى كورد و دلنیايى خۆى لەوێ حوكمەتى بەرىتانى نیازىيە یاریدەى كورد بدات پابگەییئت، (كۆمبىس)یش بۆ پۆزى دواتر ئەم نامەيەى لای خوارەووە دەربارەى پوختەى ئەو دانىشتنە بە شتوازیكى فەرمىی دەنیریت بۆ سەرۆكى بەشى پۆزەلانى وەزارەتى هەندەرانى بەرىتانى:

(256) سێر ویلیس كۆمبىس پێوەندیى لەگەڵ محەمەد سەعید خەفایدا بەكجار نزیك بوو، چەند سالێك هاتوچۆ لەنێوان خێزانى هەردووکیاندا بەردەوام بوو، وەك دەلێت پیاویكى دنیادیدەو بەكجار سادەو بێ ئەندازە دلتۆز خاوین بوو، بەدڵ كوردی خوشویستوو، مەبەستى سەرەكیى كاك محەمەد سەعید لە دیدەنیى ئەو پۆزەى لەگەڵ كۆمبىسدا هاندانى بەرىتانىيەكان بوو بۆ ئەوێ دەستى یاریدە بۆ شۆرشى كورد درۆژ بکەن.

(بیدەنیى لەگەڵ محەمەد سەعید خەفای پۆزى بیستویەكى ئەیلوولى ٢٠٠٧ لە ئەندەن).

((نهێنی))

یادداشتیکی فرمیی.

۱- کوردیکی عراقی، به ناوی محمەد سەعید خەفافەو، دوێنێ هاته مالی خۆمان بۆ لام. خەفاف بازگانیکی ناسراوی بەغداوە و من لەو کاتەوێ کۆنسولی بازگانی بووم لەوێ ژۆر لە نزیکەو ناسیم. خەفاف پێی گوتم هەرچەندە ئەو لە ساڵی ۱۹۴۸و توخنی سیاسەت نەکەوتوو⁽²⁵⁷⁾، ئەوێ من پێم وایە راست دەکات، بەلام بە ناچاری بۆتە ئەندامی لیژنەی کوردیی بۆ وتووێژ لەگەڵ حوکمەتی عێراقیدا. ژۆری نەخایاند دواي ئەوێ وتووێژەکی رووخا بۆ پۆرتیک لە لایەن پۆلیسی عێراقەو گیراو و هەرچەندە لەو نەترساو تووشی هیچ جۆرە گیرۆ و کێشەبەکی گەرە بەلام لەگەڵ ئەوەیشدا بپاری داو و بۆ ماوەیەکی عێراق بەجێ بهێڵێت.

بەو جۆرە لە پێنجی حوزەیرانەو هاتۆتە لەندن و ئەگەر بتوانێت نیازبێ لێرە بمینێتەو تا ئەو کاتەی بارودۆخەکە هێمن دەبێتەو، ماک و مندالەکانیشی تاوێ کو ئێستا هەر لە بەغدان.

۲- وا دیارە پێوەندیی بە تەها مەعروفەو⁽²⁵⁸⁾ هەبێ کە پێم وایە کارمەندی بالۆیخانەی عێراقی بوو لە لەندن تا ئەو کاتەی لە لایەن قاسمەو دەستی لەکار

(257) محمەد سەعید خەفاف: لە مندالییەو کوردایەتی لە کەلای داو، لە پۆلی دووی ناوەندییەو بۆتە ئەندامی ((پارتی هیوا)) و بۆچوونەکانی پەرفیق حیللی کاریان تێی کردو، دواي بۆتە ئەندامی ((پارتی دیموکراتی کوردستان)) و بەرپرسی لقی بەغدا بۆ ماوەیەکی، پێوەندیی هاوپییەتی و فیکری لەگەڵ ئیبراهیم ئەحمەددا مەبوو، تەنانت لە تەمەنی مەژدە سالییدا بۆ خۆی پێشنیاری کردو و ئەو نامەبەیی ((پارتی دیموکراتی کوردستان)) و یستویەتی بینێرێت بۆ ئەو ئەفسەرە کوردانەی سوپای عێراق کە دابووێانە پال کۆماری مەهاباد (کوردستان) ئەو بیگەبەنێت بەلام ئیبراهیم ئەحمەد، لەبەر تەمەنی، رێگەی نەداو، لە کۆتایی چلەکانی سەدەي رابردووەو دەستی لە حیزبایەتی، نەک کوردایەتی، مەلگرتوو (مەمان دیدەنی).

شایانی باسە محمەد سەعید خەفاف کۆپی حاجی ئیبراهیم ئاغایە کە باوو باپیرانی لە بنەمالە ناسراوەکانی سلێمانین، لە بنەپەتدا لە قەلاچوالانی پایتەختی میرنشینی بابان ژیاون و دواي ئەوێ سلێمانی بۆتە ((دار المولکی بابان)) باوو باپیرانی حاجی ئیبراهیم ئاغایش هاتوونەتە سلێمانی.

(258) مەبەستی تەها محیی الدین مەعروفە، کە لە بنەمالەبەکی ناسراوی سلێمانییە، ناری حاجی مەلا محیی الدینی باوکی چەند جارێک لەو بەلگەنامە نەینییانەی حوکمەتی بەریتانیدا هاتوو، کە باسی

کیشراپه وه. هه مان کات خالید شایمی مولحه قی بازگانینی بالوێزخانه ی عیراقیشی له لهندهن دیوه که چهنه سالتیکه هاوپی یه کترین.

۲- وه کوردیک میسته ر خه فاف به رانه ر پرسی کورد هه مان پتیازی باوی گرتوته بهر، به لام پیم وایه پیویسته ئامازه بۆ بیرۆکه یه ک به کم که له میشکیدا چه سپاوه، به پپی قسه ی ئه و حوکمه تی خاوهن شکوی (به ریتانی- ک. م.) ده یه ویت یاریده ی کورد بدات، ئه و یاریده یه ش (به لای ئه وه وه- ک. م.) پیویسته فیرۆکه و فیرۆکه وانیش بگریته وه. منیش پیم گوت هه رچه نده ئه وه کاری من نییه به لام شتیکی له و بابته به هیچ جۆر له وانه نییه روو بدات. میسته ر خه فاف گوتی ئه و تئ ده گات که له وانه یه من نه زانم، به لام ئه وه ی پپی گوتم ته واره راسته. (به وانه: پاشکوی ژماره ۱۸).

ئیمزا

ده بل یو. ئای. کومبس

۲۴ ی حوزه ی رانی ۱۹۶۳

به شی پۆژه لاته (259).

به و جۆره کورده دلسۆزه کانی ئه و پۆژگاره، له هه ر شوینیک بووبن، چاکی کوردایه تییان لی کردوه به لاداو به پپی تواناو شیوازی سه نگینی خویان وه ک ((کۆمه له ی خویندکارانی کورد له ئه وروپا)) ئه وانیش پشته شوپشی نه ته وه که یانیان گرتوه، به لام کۆمه له وه ک هه ر ده زگایه کی دیکه ی قوتابیان له جیهاندا دهنگی زوڵاتر بووه، ئه وه ی به ئاسانی له رێگه ی خویندنه وه ی خیرای دوا ژماره ی گۆفاری ((کوردستان)) وه به روونی هه سته پی ده که ی.

شه پی به رده رکی سه را ده کهن (به وانه بابته ی پینجه می ئه م کتیه)، ته ها محی الدین یه کیک بوو له دامه زینه رانی ((پارتی دیموکراتی کوردستان)) له عیراق، ته نانه ت سالی ۱۹۴۷ وه ک نوینه ری پارتی به نه ئینی له ناوچه ی (بهستان الخس) ی به غدا له گه ل فه هدی سکرته ری پارتی کۆمونیستی عیراقدا کۆبۆته وه.

(259) N.A., F.O., 371/170435, Confidential, Minutes, W.I. Combs, June 24, 1963, Eastern Department.

ژماره‌یه‌کی دانسقه‌ی گوڤاری (کوردستان) و ئاوا بوونی خوڤی دره‌وشاو‌هی کۆمه‌له‌ی خوڤندکاران

به‌ر له ئیستا ئاماژه‌مان بۆ ئه‌وه کرد که گوڤاری ((کوردستان)) وه‌ک
ئۆرگانێکی وه‌رزیی ((کۆمه‌له‌ی خوڤندکارانی کورد له ئه‌وروپا)) زۆر زو له‌دایک
بوو. ژماره‌ سیازده‌ی ((کوردستان)) که سالی ۱۹۶۹ له‌ لهنده‌ن به‌ سه‌رپه‌رشتیی
دارا عه‌تتار چاپ کراوه‌ ئه‌و ژماره‌ دانسقه‌یه‌ی ئه‌و گوڤاره‌ بوو. ناوه‌ڕۆکی ئه‌و
ژماره‌یه‌ ده‌وله‌مه‌ندی و پازاوه‌یی ((کوردستان)) ده‌سه‌لمێن، دوا‌ی سه‌روتاری دارا
عه‌تتار⁽²⁶⁰⁾ ئه‌م وتاره‌ی سه‌ردار ئاراراتی چاپ کراوه‌ (نا ده‌ستووری مامه‌له‌ی
کورد له‌ تورکیا) که له‌ به‌ر پۆشنایی پێنج به‌ندی سه‌ره‌کیی ده‌ستووری تورکیای
که‌مالیدا پاده‌ی نایاسایی په‌فتاره‌کانی ئه‌نقهره‌ به‌رانبه‌ر کورد نیشان ده‌دات⁽²⁶¹⁾.
دوا به‌ دوا‌ی ئه‌و وتاره‌ هه‌ر پاژده‌ به‌ریاره‌کانی دوا‌زه‌مین کۆنگره‌ی کۆمه‌له‌ له
به‌لگه‌راد (کانوونی دووه‌می ۱۹۶۹) له‌ گه‌ڵ سوپاس و ئاواتدا بۆ کراونه‌ته‌وه‌⁽²⁶²⁾،
ئینجا به‌ پیز باسی چالاکییه‌کانی کۆمه‌له‌ له‌ هه‌ر یه‌ک له‌ یه‌کیه‌تی سوڤیه‌ت و
سویدو پۆلۆنیا و ئه‌لمانیای دیموکراسی و به‌ریتانیا و به‌رلین ده‌کات⁽²⁶³⁾، دوا‌ی
ئه‌وه‌ دیته‌ سه‌ر باسی چالاکییه‌کانی خوڤندکارانی کورد له‌ فێستیفالی جیهانی
سوڤیادا، که له‌ نیوان پۆژانی بیست و هه‌شتی ته‌ممو‌زو شه‌شی ئابی سالی
۱۹۶۸دا، له‌ به‌لگاریا ساز کرا⁽²⁶⁴⁾.

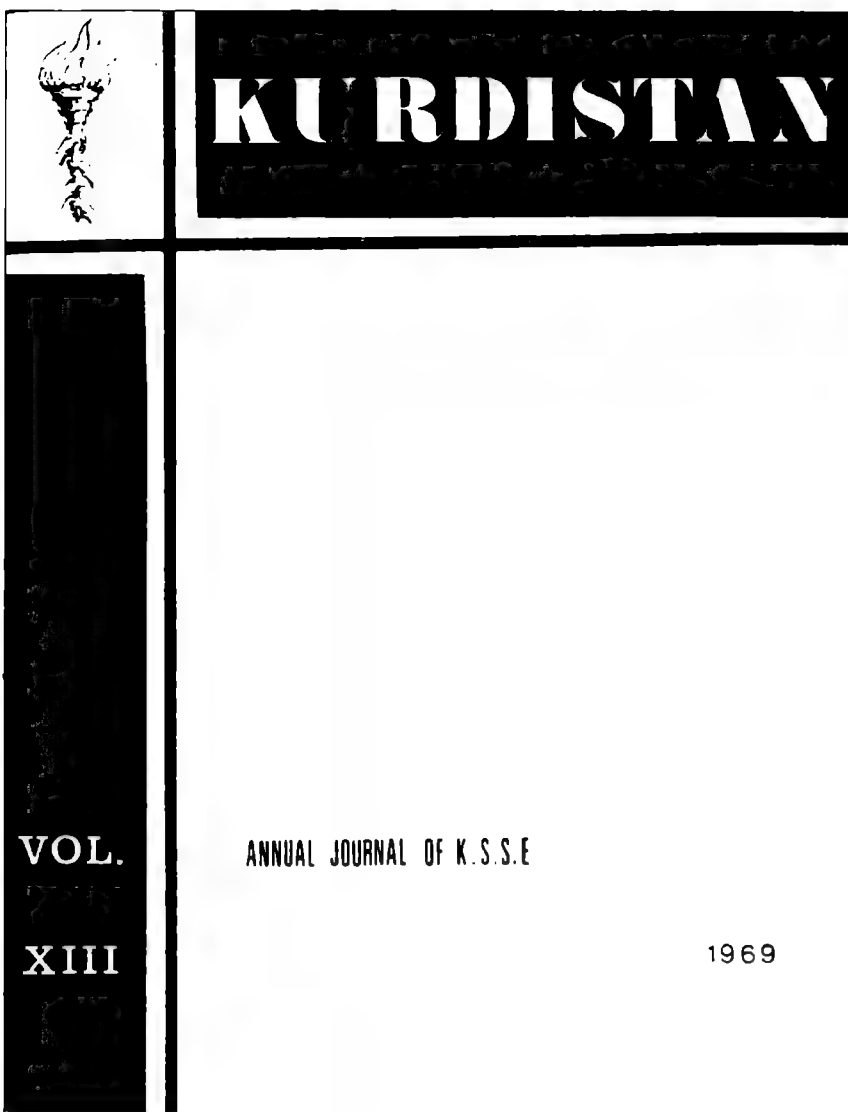
(260) Editorial, Kurdistan Politics in Perspective, (Kurdistan, Vol. III, Annual Journal of K.S.S.E., London, 1969, PP.4-7).

(261) Sardar Ararati, Unconstitutional Treatment of the Kurds in Turkey, - ((Kurdistan)), Vol. XIII, PP. 1,8.

(262) Ibid, PP. 9-10.

(263) Ibid, PP. 11-12.

(264) Ibid, PP. 15-16.

دوا به‌دوای نه‌وانه نهم ژماره‌یه‌ی ((کوردستان)) نهم وتاره زانستییه به‌نرخه‌ی
توفیق وه‌ه‌ب‌ب‌ی بل‌لو کردۆته‌وه: ((پاشماوه‌ی میثراییه‌کانی حه‌ضه‌ر و کوردستانی
عیراق و پاشماوه‌کانیان له‌یه‌زیدیزمدا. به‌زیدیه‌کان شه‌یتان‌په‌رست نین))⁽²⁶⁵⁾.

(265) Taufiq Wahby, The Remaints of Mithraism in Hatra and Iraqi Kurdistan and its Traces in Yazidizm: The Yazidis are not Devil- Worshippers, ((Kurdistan)), Vol. III. PP. 18-19, 25-30.

دواى ئەو و تارە پۆمانسىيەگەى لۆرد كىلبراكېنى⁽²⁶⁶⁾ ئايرلەندەى ((عېشىقى
 من بۇ كوردستان)) دوا ژمارەى گۆڧارى ((كوردستان))ى پاراڭدۆتەو. شايانى
 باسە لۆرد كىلبراكېن، كە ئەندامى ((پارتى كرىكاران)) و پەرلەمانى بەرىتانى و

(266) نارى تەواى لۆرد كىلبراكېن جۇن پامۇند گۆدلىيە - John Raymond Godley
 Kilbracken، پۆڭى جەڧەى تەشرىنى يەكەمى سالى ۱۹۲۰ لە دايك بوو، لە ئايرلەندەى باكوور
 دەڭيا، ماجىستېرى لە زانكۆى ئۆكسڧورد وەرگرتووە و دوايىش ھەمان زانكۆ دوكتۇراى فەخرىي داوەت،
 كىلبراكېن سەرەتا فېڭەوان بوو (۱۹۴۰-۱۹۶۶) و گەبىشتە پلەى نەقىبى فېڭەوانىي دەريايى بەرىتانى
 و فەرماندەى ھەردووك تېپى ۷۱۴ و ۸۱۱ى ئەو ھېزە، دواى جەنگى دووەمى جېهان دەستى لە كارى
 سەريانى ھەلگرت و بوو پەيامنېرى ژمارەيەك لە پۆڭنامە بەرىتانىيە بەناوبانگەكان، وەك پۆڭنامەى
 ((دەيلى مېرە)) (Daily Mirror) لە نىوان سالى ۱۹۴۷ و ۱۹۴۹داو پۆڭنامەى ((سەندەى
 ئېكسپرىس)) (Sunday Express) لە نىوان سالى ۱۹۴۹ و ۱۹۵۱دا، دواى ئەو لە نىوان سالى
 ۱۹۵۱ و ۱۹۹۶دا وەك پۆڭنامەنوس و وینەگرنكى سەربەخۇ كارى كردو گەلېك لە گۆڧار و
 تەلفىزىونەكانى بەرىتانىار ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمەريكا و ولاتانى دېكە بەرھەمە ناوازەكانيان بلۆ
 دەكردەو، لە سالى ۱۹۴۰دە ژمارەيەك كىتېبى بلۆ كردۆتەرە، ھى وەك: ((تەنانت با بۇ سەعاتىكىش
 بېت)) (Even For An Hour) كە برىتېيە لە ھۆنراوەكانى، ((ئەوۋى دواتم پى بلى)) (Tell Me
 The Next One)، (نامەكانى بەرەبەيانى نىوزىلەندە)، (Letters From Early New Zealand)،
 ((ژيان وەك لۆردىك)) (Living Like a Lord)، ((لۆردىك لەپىشت پەردەو)) (A Peer Behind the
 Curtain)، ((وہستا ڧۆرگەن)) (The Master Forger)، ((گەشتى ئايرلەندى و ئەسپى بىراق))
 (Shamrocks and Unicorns)، (فان مىگىرن) (Van Megeren) ژمارەيەكى دېكە لەو كىتېبانى وا
 ديارە ھەمويان بەرھەمى پەخنەنامىزى ديارە نالەبارەكانى كۆمەل بون، سالى ۱۹۵۳ كىلبراكېن بوو
 ئەندامى ((پارتي ليبرالى)) و لە سالى ۱۹۶۶يشەو بوو ئەندامى ((پارتى كرىكاران)) و نوينەرى لە
 پەرلەماندا. لۆرد كىلبراكېن عاشقى كوردو كوردستان بوو، سالى ۱۹۶۶ دوو جار زيارەتى ناوچە ئازاد
 كراوەكانى كوردستانى باشوورى كردو لە سالى ۱۹۷۵و بۇ ماوۋى پارزە سال ئەندامى ((كۆمەلەى
 دۆستايەتیی بەرىتانى - كوردى)) بوو، بە داخەو پۆڭى چواردەى ئابى سالى ۲۰۰۶ كۆچى دواى كرد،
 ئەمەيش ناروونىشانى جۆنى كورپيە بۇ ئەو كوردانەى رېگەيان دەكەوتتە ئايرلەندەى باكوور، يا ھەر
 كوردىك مەبەستى بېت:

Killegar, Co. Leitrim, Ireland. T. and Fax: (49) 433430.

بېوانە:

((Who's Who 1966. An Annual Biographical Dictionary)), London, 1966,
 P.1693, ((Who was who 1897-2006)), London, 2006, Kilbracken.

عاشقه گه وره گه ی کوردستان لورد کیلبراکین (سالی ۱۹۶۶) به جل و بهرگی کوردیییه وه — که مال مه زههه.

سه رچاوه: کوفاری کوردستان

بوکتورای شهره فی زانکوی تۆکسفوردو خاوه نی ژماره یه ک کتیب بوو، دوو جاران زیاره تی ناوچه نازاد کراوه کانی کوردستانی کردووه و به جلو بهرگی کوردیییه وه چۆته ناو پېشمه رگه و به ره کانی شه پره وه و سه ری له قوتابخانه کانی ناوچه نازاد کراوه کان و نیزگه ی ((دهنگی کوردستان)) داوه و له نزیکه وه شمشال ژهن و شوانی تۆ سالانی کوردی به پهسته که وه دیوه، هه موو نه وانیش به سه ری که وه، وێپای شاخی په نگاوپهنگی که م هاوتای کوردستان وێنه ی نه و عیشقه پیروژه یان له و دله گه وره یه دا کیشاوه⁽²⁶⁷⁾.

(267) Lord Kilbracken, *Kurdistan Man Amour, ((Kurdistan))*, Vol. XIII, 1969, PP. 20-24.

خوێندکارانی کورد له ئه‌وروپا به‌شداری توێهم فێستیفالی جیهانی لاوان و قوتابیانی ده‌کهن که له بیست و شەشی تهموزه‌وه تاوه‌کو شەشی ئابی ساڵی ١٩٦٨ له سو‌فیای پایته‌ختی بولگاریا ساز کرا. سه‌رچاوه: گو‌فاری کوردستان - که‌مال مه‌زه‌ره‌.

له راسته‌وه بۆ چه‌پ: حوسێن فه‌قی نه‌حمه‌د بارزانی، ؟ ، د. وه‌ه‌بیه‌ شه‌وکه‌ت، به‌رای جه‌لال ده‌باغ، جمشید هه‌یده‌ری، جه‌وه‌ره‌ر شاه‌وه‌یس (به‌رای نوری شاه‌وه‌یس)

خوێندکارانی کورد له‌ لهنده‌نی به‌ ناویانگ و قه‌شه‌نگ به‌ به‌رواوه‌ ناوی کوردستان به‌رز ده‌کهنه‌وه - که‌مال مه‌زه‌ره‌. سه‌رچاوه: گو‌فاری کوردستان.

نینجا دوا ژماره‌ی ((کوردستان)) و تاریکی ئەدمۆندسی دووباره کردۆته‌وه که چەند مانگیەک لەوێوە بەر بەم ناوێشانە‌وه ((شەپ‌ی کورد لە عێراق: پێشینه دەستووربێه‌کانی)) لە ژماره‌ی کانوونی یەکه‌می ساڵی ١٩٦٨ ی ((گۆفاری جیهانی ئیمپێر)) ی لەنده‌نیدا بڵاوی کردۆته‌وه⁽²⁶⁸⁾.

هه‌مان ژماره‌ی ((کوردستان)) پێنج لاپه‌ره‌ی خۆی بۆ ژماره‌یه‌ک به‌لگه‌نامه‌ی مێژوویی زۆر بایه‌خدار ته‌رخان کردووه. یه‌که‌م به‌لگه‌نامه‌یان نامه‌یه‌کی بارزانییه‌ بۆ جەنەڕاڵ دیگۆلی سه‌رۆکی فه‌ره‌نسی که شوباتی ساڵی ١٩٦٨ بۆی ناردووه‌ و به‌ سۆزێکی زۆره‌وه‌ گله‌یی ئی کردووه‌ چونکه‌ پێی سه‌یره‌ پیاویکی وا گه‌وره‌، که‌ فه‌ره‌نسی له‌ده‌ست داگیرکه‌ر قوتارکرد، ئاوێ له‌ ده‌ردو ئازاری گه‌لی کورد نه‌داته‌وه‌ و به‌ یه‌ک چاو سه‌یری کوردو فیتنامیه‌کان نه‌کات، وه‌ک موسڵمانیش کوتایی نامه‌که‌ به‌ ئایه‌تیکی پێڕۆزی قورئان ده‌هێنێت و هیوای ئه‌وه‌ ده‌خوازێت جەنەڕاڵ دیگۆل و فه‌ره‌نسا بینه‌ مژده‌ری به‌هه‌شتی رزگاری له‌ ئاسمانی کوردستاندا، ئه‌وه‌ی پای گشتیی فه‌ره‌نسی ده‌بزوینێت و وا له‌ ژماره‌یه‌ک که‌ سایه‌تی ناسراوی ئه‌و ولاته‌ ده‌کات داوا بکه‌ن نه‌گه‌ر هاتوو فه‌ره‌نسا چه‌کی دایه‌ عێراق مه‌رجی ئه‌وه‌ی بۆ دابنێت پوی ئه‌و چه‌که‌ نه‌کرێته‌ کورد⁽²⁶⁹⁾.

به‌لگه‌نامه‌ی دووه‌می ((کوردستان)) ئه‌و یادداشته‌یه‌ که‌ دوکتۆر کامه‌ران عالی به‌درخان پۆزی پازده‌ی ته‌شرینی دووه‌می ساڵی ١٩٦٨ وه‌ک ((گوته‌بیژی نه‌نجومه‌نی شۆڕشی کورد له‌ کوردستانی عێراق)) پێشکه‌شی نه‌ته‌وه‌ یه‌کگرتوووه‌کانی کردووه‌ له‌ نیویۆرک⁽²⁷⁰⁾. دوا‌ی ته‌نها سێ پۆژ دوکتۆر کامه‌ران نامه‌یه‌ک ده‌رباره‌ی هه‌مان بابته‌ ده‌نێرێت بۆ خودی یو. ئانتی سکرته‌یری گشتیی نه‌ته‌وه‌ یه‌کگرتوووه‌کان و پۆزی شازده‌ی مایسی ساڵی ١٩٦٩ یش نامه‌یه‌کی دیکه‌ی بۆ ده‌نێریت⁽²⁷¹⁾.

(268) C.J. Edmonds, The Kurdish War in Iraq: The Constitutional Background, - (Kurdistan), Vol.XIII, 1969, PP. 31-34.

(269) "Barzani writes to do Gaulle", (Kurdistan), Vol.XIII, 1969, P. 35.

(*) ((دنیام ئه‌م نامه‌یه‌ی بارزانی بۆ (دیگۆل) دواتر کاریگه‌ری خۆی بووه‌. بۆ پتر زانیاری له‌م باره‌یه‌وه‌ بنۆیه: به‌رگی دووه‌می کتێبی بیره‌وه‌ریه‌کانی محسین ده‌یی - ع. زه‌نگه‌نه)).

(270) ((Memorandum on the Kurdish Question presented to the United Nations in November 1968)), -(Kurdistan), Vol.XIII, 1969, PP.36-37.

(271) Ibid, PP. 37-38, 41.

دوای دامه‌زاندنی لقی پۆلۆنیای (کۆمه‌ڵی خوێندکاران) له سالی ١٩٦٢دا خوێندکارانی کوردی نهو
ولاته زوو زوو بهو جۆره ده‌پژانه سه‌ر شه‌قامه‌کانی وارشای پایته‌خت - که‌مال مه‌زه‌هر
سه‌رچاوه: گۆڤاری کوردستان

خوێندکارانی کوردی هاوێی دلسۆزه سویدییه‌کانیان بهو په‌ڕی به‌واوه ناوی کوردستان له‌سه‌ر شه‌قامه‌کانی
شاری ستۆکهۆلمی پایته‌خت به‌رز ده‌که‌نه‌وه - که‌مال مه‌زه‌هر. سه‌رچاوه: گۆڤاری کوردستان

دوا لاپه پړه ی نه م به شه ی گۆفاری ((کوردستان)) ته رخان کراوه بۆ دوو به لگه نامه ی دیکه ی نۆر ده گمن له هه مان بووردا، وێرای نامه یه کی کۆمه له خۆی بۆ سه ره ک کۆماری سووریا. پۆژی پازده ی مایسی سالی ۱۹۶۹ له ((نهنجوومه نی لۆردان)) ی به ریتانی له گهرمه ی گفتوگۆی به کارهینانی ولاته یه کگرتووه کانی نه مریکا بۆ هینزی ئاسمانی به ریتانی له فیتنام هه مان عاشقی کوردستان لۆرد کیلبراکین وه ستایانه نه وه له ی قۆستۆته وه بۆ وروژاندنی پرسى کورد. بهر له وه یش پۆژی بیست و چه وتی کانوونی دوومه ی سالی ۱۹۶۸ (م. پوایس) له په رله مانی فه ره نسیدا مه سه له ی به کارهینانی چه کی فه ره نسى دژى کورد ده وروژینیت، له وه لامیدا درۆو ده له سه کانی عه بدولسه لام عارف باس ده کړیت که شوباتی سالی ۱۹۶۶، له کاتی زیاره ته که ی پاريسیدا، چۆن باسی ((برا)) کورده کانی کوردبوو. دوا به لگه نامه یش نامه که ی ((کۆمه له ی خویندکارانی کورد له نه وروپا)) یه بۆ سه ره ک کۆماری سووریا نوره ددین نه تاسی به به رواری بیست و دووی ته شرینی دوومه ی سالی ۱۹۶۸ ده رباره ی ژیا نی سه خت و ناله باری نیو ملیۆن کوردی نه و ولاته⁽²⁷²⁾.

دوا بابه تی دوا ژماره ی ((کوردستان)) ی ئۆرگانی ((کۆمه له ی خویندکارانی کورد له نه وروپا)) خشته یه که ده رباره ی گرنه گرتین روودای کوردستان، له سالی ۱۸۲۴ وه تا وه کو مارتی سالی ۱۹۶۹، له گه ل ناوی ژماره یه ک سه رچاوه ی هه لئبژاره به گه لێک زوبان ده رباره ی میژووی کوردو کوردستان^{(273)(*)}.

نه م پوخته یی ناوه رۆکی نه م ژماره یی گۆفاری ((کوردستان)) نیشانه و به لگه ی سه لمینه ره بۆ پۆل و سه نگى ((کۆمه له ی خویندکارانی کورد له نه وروپا))، بۆیه کا ده بوو به لگه نامه نه ئینییه کانی وه زاره تی هه نده رانی به ریتانی له گه لێک

(272) Ibid, P. 39.

(273) Ibid, PP. 40-44.

(*) ((له بهر گرنگی ناوه رۆکی نه م ژماره یی گۆفاری کوردستان، نه گه ر به ئین ته وای لاپه پره کانی له ژماره ی دها تووی گۆفاری (رۆژنامه نووس) ی سه ندیکای رۆژنامه نووسانی کوردستان وه کو (دیاریی ژماره) بلاوه که ی نه وه - ع. زه نگه نه)).

((دواتر ته وای لاپه پره کانی له ژماره (۱۴) ی گۆفاری نامه بۆ کراو بلاوکرایه وه - ع. زه نگه نه)).

رووه وە بايەخ بدات بەو دیاردە نوێیە ئیانی سیاسی و فیکری هاوچەرخێ کورد بەو جۆرە سەرچاوەیەکی پەسەن و دەگمەن پێک دەهێنن بۆ لیکۆلێنەوێ زانستی گشت لایەنە فیکری و سیاسی و چالاکییەکانی (کۆمەڵەی خۆپێندکارانی کورد لە ئەوروپا) و دیسانەو بە دانیایەو دەلێن دەتوانرێت ئەک تەنھا دەربارەی کۆمەڵە خۆی نامەیی دوو نامەیی مەجستیری پێکۆپێکێش دەربارەی گۆفاری ((کوردستان))ی ئۆرگانی کۆمەڵە بنووسرێت، یەکیکیان لە بوواری مێژووادا ئەوێ دیکەشیان لە بوواری پۆژنامەنووسیدا. هەلبەت ئەو خۆپێندکارانی کارێکی زانستی نایابی وەها دەگرێت ئەستۆ دەتوانن لە رێگەی ئەم ناو بەپێزانەیی لای خوارەو گەنجینەییەکی دەوڵەمەند لە زانیاریی بايەخدارو پەسەن بۆ کارەکیان وەدەست بھێنن:

عیصمەت شەریف وانلی و دارا توفیق (نووسینەکانی)، دوکتۆر گەمال فونادو دوکتۆر وریا پەواندزی و نۆرەددین زازا (نووسینەکانی)، عومەر شیخ موس و سەلاح سەعدوللا (نووسینەکانی) و دوکتۆرە نەسرین فەخری و دوکتۆر عیزەددین مستەفا پەسول و دوکتۆر کاوس قەفتان و د. مەرف خەزەندار و د. جەمشید حەیدەری و دوکتۆر ئیحسان فوناد و هاواری کاکە زیاد و دارا عەتتار و سیامەند حەمەد بەنا و جەوہەر صدیق شاوہیس و کەسانی دیکە وەک ئەوان، وێرایی ئەوێش پۆژنامەیی ((خەبات - النضال)) سالی ١٩٦٠ بە عەرەبی و ((التأخي)) دووجار ھەر بە عەرەبی و ھەر سێ جارەکیش بە ناوینیشانی (کۆمەڵەی خۆپێندکارانی کورد لە ئەوروپا) و وتاریان بلۆ کردۆتەو⁽²⁷⁴⁾، دوور نییە لەم بوواری و تارێ دیکەش ھەبێت کە دەچنە خانەیی سەرچاوەیی بەکەلک و پێویستەو^(*).

(274) بڕوانە: ((خەبات - النضال))، بغداد، ٧ مارت ١٩٦٠، ((التأخي))، بغداد، ١٤ اب ٢ ایلول ١٩٧٣.

(*) ((لەژمارەکانی (٤،٣،٢)ی گۆفاری (پۆژنامەفانی)دا، وەکو لە پەرەوێزێکی پێشوویدا نامازەم بۆ ئەم بابەتە کردووە، بابەتێک بە ناوینیشانی (دادگاییکردنی خەبات) بلۆ کردۆتەو، زۆربەیی ناوەرۆکەکی لەبارەیی (کۆمەڵەی خۆپێندکارانی کورد لە ئەوروپا) بوو، کاتی خۆی ((خەبات)) خۆیشی ھەر لەسەر ئەو کۆمەڵەیی، کە ئەوسا بۆ بەشداریکردن لە کۆنگرەیی قوتابییانی جیھان سەردانی بەغدايان کردبوو، دراوێتە دادگا، چونکە لە ئەنجامی مشت و مەر لەسەر ھەبوونی کورد وەکو ئەتەو، سەرنووسەری

زانبا و سیاسه‌ت‌ده‌داری ناسراوی کورد
ماموستا توفیق وه‌ه‌بی به‌گ. خۆیندکارانی
کورد له‌ئوروپا و تایبەت له‌لەندەن تا کۆچی
دوایی خۆی و خاتوو ناسیای هاوسەری که
ده‌ورو خولیان بیون - که‌مال مه‌زه‌ر.
سه‌رچاوه: کوفاری کوردستان

(خەبات)، که برابرم ئەحمەد بوو، سەرۆتاریکی بەناوونیشانی (الامة الكردية والمادة الثانية من الدستور)
نوووسیوو. هه‌روه‌ها له‌ژماره (٦)ی کوفاری (پلاژنامه‌نووس)ی سالی ٢٠٠٥دا بابه‌تیکمان به‌ناوونیشانی
(پلاژنامه‌گه‌ری خۆیندکارانی کورد له‌ده‌ره‌وه‌ی کوردستان) یۆ نه‌زادەل ئەحمەد بلۆکرێۆته‌وه، وه‌کو له
خۆیشیم بیستوه، به‌م زوولنه‌ وه‌کو کتێب بلۆده‌کرتیه‌وه.

له‌ژماره (٢ - ٣)ی کوفاری (هافییوون)ی سالی ١٩٩٨دا، (د. که‌مال فوناد) بابه‌تیکێ به‌ناوونیشانی (چه‌ند
زانباریه‌ک له‌باره‌ی بزوتنه‌وه‌ی خۆیندکارانی کورده‌وه له‌هه‌نده‌ران) بلۆکرێۆته‌وه، هه‌ر (د. که‌مال فوناد)
له‌سه‌ره‌تای هه‌فتاکاندا نامیلکه‌یه‌کی له‌سه‌ر کۆمه‌له‌ له‌لایهن (یه‌کێتی قوتابییانی کوردستان) بۆ
بلۆکرێۆته‌وه. له‌سالی ١٩٦٨یشدا، کۆمه‌له‌ی خۆیندکارانی کورد، نامیلکه‌یه‌کیان به‌ناوونیشانی (اعضاء علی
الحركة الطلابية فی الخارج) له‌پراگ بلۆکرێۆته‌وه. ئه‌وه‌ جگه‌ له‌وه‌ی کوفاری (پلاژی نوی)ی سالی ١٩٦٠
له‌سلیمانی چه‌ند نامه‌یه‌کی به‌رپرسیانی ئه‌و رێکخراوه‌ی وه‌کو خۆی بلۆکرێۆته‌وه.

هه‌رحه‌ی ئه‌و بابه‌تانە (الفاخی)یه‌ که‌ د. که‌مال ئاماره‌ی بۆی کردوه، ئه‌وه‌ به‌یۆنه‌ی به‌ستنی کۆنگره‌ی
شازده‌می کۆمه‌له‌ک بووه، (دارا توفیق و سه‌لاح سه‌عوللا) و چه‌ند که‌سیکی بیکه‌ بابه‌تیان به‌م بۆنه‌یه‌وه
نوووسیوه، له‌کۆنگره‌که‌شدا مه‌مه‌د مه‌حمود عه‌بدوڵه‌حمان "سامی" وتاریکی درێژی به‌ناوی "پارتی
دیموکراتی کوردستان" خۆیندۆته‌وه، - ع. زه‌نگنه‌))

پاریزه‌رانی کوردو کوردستان له بنگه‌یه‌کی نزیک شاری سه‌ربه‌ری ره‌واندز - که‌مال مه‌زه‌ر.
سه‌رچاوه: گو‌فاری کوردستان.

هێلی پێشه‌وه‌ی به‌ره‌ی شه‌ر: پێشه‌ه‌رگه‌یه‌ک، له‌ فه‌رمانده‌ خۆجێیه‌کانی پارتی دیموکراتی
کوردستان، به‌ دووربین سه‌یری شاری ره‌واندز و هێزه‌کانی سوپای عیراق له‌ نزیک ئه‌م شه‌اره‌وه
ده‌کات. سه‌رچاوه: گو‌فاری کوردستان.

بابەتى نۆيەم

پرسی کورد لەنیوان دوو دژە تەوهری ئیمام خومەینی و صەدام حسەیندا
لەبەر پۆشنایی بەلگەنامە نەینییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا

كورتە روونكر دىنەۋە يەك

پىتموايە پىشتەر، لە شوپىنى دىكەى ئەم بەرمە مەمدا، ئاماژەم بۆ ئەۋە كىردوۋە، كە سەرەتا لە كارمەندانى فەرمىي بەرىتانی بەۋلاۋە كەس مافى ئەۋەى نەبوۋە بەلگە نامە ھەلگىراۋەكانى ناو ((ئەرشىقى نىشتەمانىي)) بەرىتانی بىيىنىت، چونكە ناۋەرۆكى ئەۋ بەلگە نامانە بە سەرنج و پاپۆرت و كارە نەينىيەكانى كارىدەستە بەرىتانیيەكان تەنراۋن، واتا ئەۋ شتانەى كە لە ھەموو ولاتىك بەنەينى دەۋلەت ((أسرار الدولة)) دادەنرەن و كەسى دىكە بۆى نىيە بىيانىنى. دواى كۆششىكى زۆر لەلايەن تويزەرۋ پىسپۆپو پەرلەمانتارۋ پۆژنامە نووسانى ئەم ولاتە خۇيان، بىرپار درا دواى تىپەرپوۋنى پەنجا سال (نيو سەدە) بەسەر ھەر بەلگە نامە يەكدا رىگە بدرىتە ھەموۋان بىيىنن، تەنھا ژمارە يەك كەم لەۋ بەلگە نامانە نەبىت كە يەكجار نەينىن و لەۋانە يە كار بىكەنە سەر پىتوۋەندىيە دىپلۇماسىيەكانى ھوكمەتى بەرىتانی، يا بىنە ھۆى ناۋزپاندنى بىنەمالەى پاشايانى ئەم ولاتە، كە بەچاۋى سىمبولى نىشتەمانىي سەير دەكرىن. پاش ماۋە يەك ئەۋ پەنجا سالە كرايە چل سال و ئىستائىش سى سالە، لە سالى دوو ھەزارۋ ھەۋتیشدا، واتا ئەۋ سالەى مەن دەستم دايە دانانى ئەم كىتبە، تويزەرەن مافى ئەۋەيان ھەيە تەنھا ئەۋ فايلانە بىيىنن كە مېژوۋيان دەگەرپىتەۋە پىش سالى ۱۹۷۲.

پۆژىكيان ۋا رېككەۋت ئەۋ بالتۆيزە يابانىيەى لە تەنىشت مەۋە كارى دەكردو بىۋوینە برادەر يەككە لەۋ فايلانەى ئەۋ پۆژە كارى تىدا دەكرد ھى روۋداۋەكانى دە دۈۋدە سال پاش سالى ۱۹۷۲ بوو. كە پىرسىم گوتىيان: بەلى شتىكى كەم لەۋ فايلانەى ھىچ جۆرە نەينىيەكى دەۋلەتيان تىدا نىيە بىيىنن قەدەغە نىيە، ئەۋە ۋەك ھەموۋان پىرسى كوردىش دەگرپىتەۋە. بەۋ جۆرە ژمارە يەك پاپۆرتى بەنرخم دەستكەۋت كە دواى سالى ۱۹۷۲ نووسراۋن و پىتوۋەندىيان بە كوردەۋە ھەيە، يا سەرجەمى ناۋەرۆكىيان بۆ ئەۋ پىرسە تەرخان كراۋە، ۋەك لەم نمونانەى خوارەۋەدا دەيانىيىنن.

محمد رضا شا

شاپور بهختيار

یه که م: که وتنی شای ئیران و گه پانه وهی ئیمام خومه یینی
 که س ناتوانیت نکۆلی له وه بکات که دلی سهرجه می پۆله دلسۆزه کانی کورد له
 پهزا شای بکوژی سمکۆی شکاک و محهمد پهزاشای بکوژی پيشه واو هاویره کانی
 پر بوو له هیواو ناواتی پوخانی پۆژیک زووتری پژی می په هله وی له ئیران، بۆیه کا
 شۆپشی ئیسلامی ئیرانی مژده ده ریکی پر له هیوا بوو بۆ کوردیش که به دل
 پشتگیرییان کردو قوریانیان له پیناویدا دا، ته نانه ت پۆژنامه بیانییه کانیش باسی
 شه ویهان ده کرد چون کیزو لاوی کوردی که رمانشا و سنه و مه هاباد و شاره
 کوردیه کانی دیکه، به بهرگی کوردی ئالوالا و چه پله ریزانه وه، پيشوازییان له
 که وتنی پژی می په هله وی و گه پانه وهی ئایه توللا خومه یینی ده کرد^(۱)، به داخه وه

(۱) بۆ درێژهی ئه و باسه به وانه: أمل عباس جبر البحرانی، الثورة الاسلامیة فی ایران. دراسة تاریخیة فی
 اسبابها و مقدماتها و وقائعها، المطروحة دکتوراه، جامعة المستنصرية، بغداد، ۲۰۰۷.

(شایانی باسه ئه م نامه یه به سه ره رشتیی من ناماده کرا و پله ی ئیمتیازی پێ درا. وه ک گووتیشمان
 سه ره تا گه لی کورد به گه رمیی پشتگیریی شۆپشی ئیسلامی ئیران و گه پانه وهی سه رکرده ی ئه و
 شۆپشه ئایه توللا خومه یینی کرد، له م بوواره دا ته نانه ت کار گه یشت به وهی سه رکردایه تیی بزوتنه وهی
 رزگاربخوانی کوردی ئیران سه ره تای کانونی دووه می سالی ۱۹۷۹ ناماده یی ته وای خۆی به
 سه رکردایه تیی شۆپشی ئیسلامی پابگه یینیت ده رباره ی ئه وهی هه ر چه کێکیان پتویسته بۆ

دواتر ئو بە ھارە خۆشەى كورد ديسانەو ە بوو ەخوئىك ە پابردوو. لايەنىكى
ئەم پاستىيە، ە پاپۆرتىكى نۆ لاپەرەيى فايلى ژمارە (٩٣/٩٧٣)ى وەزارەتى
ھەندەرانى بەرىتانيدا پەنگى داوئەو ە كە بەم ناوونىشانەو ە:

((خشتەى پۆزانەى رووداو ە سەرەككەكانى ئىران دواى پۆيشتنى محەمەد
پەزاشا پەلەوى پۆزى شازدەى كانوونى دووەمى سالى ١٩٧٩ و گەپانەو ەى
ئايەتوللا خومەينى ە مەنقاو ە "يەكى شوباتى ١٩٧٩ - پينجى مايسى ١٩٨٠")⁽²⁾،
ئەمەى لاي خوارەو ەيش دەقى وەرگىپراوى (بنۆپە: پاشكۆى ژمارە ١٩)
ناوەرۆكەكەيەتى:

مسۆگەرکردنى سەرکەوتنى شۆرش ئەوان ئامادەن پيشكەشيان بكن، وپراى ئەو ە ەر ەو
دەوروپەرەدا بروسكەى پشتگىريەكەى بارزانى بۆ ئايەتوللا خومەينى و خۆ ئامادەکردنى بۆ گەپانەو ە
ە ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمەريكاو ە ە ەر چوار لاو ە دەنگى داو ە).

(2) N.A., F.O., 973/93, Chronology of the principal events in Iran following shah
(Muhammad) Reza Pahlavi's departure on 16 January 1979 and Ayatollah Khomeini's
subsequent return from exile (1 February 1979- 5 May 1980), 9pp.

یهکی شوپات: گه پانه وهی ئایه توللا خومهینی له فهره نسه وه بۆ ئێران.
سیتی شوپات: خومهینی داوا له حوکمه ته که ی دوکتۆر به ختیار ده کات واز له کار بهینیت⁽³⁾.

پینجی شوپات: خومهینی مه هدی به زرگان دیاری ده کات بۆ پۆستی سه ره ک وه زیرانی حوکمه تیکی کاتی.

شو تا دهی شوپات: کوشتار له فرۆکه خانه سه ربازییه کانی تاران و هێرشه سه ربازه یاخیبووه کان و چه کداره سیفیله کان بۆ سه ر پۆلیسه خانه و سه ربازگه کان. یازدهی شوپات: ئیستیقاله ی دوکتۆر به زرگان و کابینه که ی.

دوازدهی شوپات: دوا ی چوار پۆژ پێگه دادان له گه ل هیزه سه ربازییه یاخیبووه کان له تاران فه رمان درایه هیزه کانی سوپا بگه رپینه وه سه ربازگه کانیان. ئه و وه زیرو ئه فسه رانه ی له ماوه ی چه ند حه فته ی پابردوودا به ند کرابوون ده درینه دادگه ئیسلامیه یه کان بۆ دادگاییکردنیا ن.

چواردهی شوپات: حوکمه تی به ریتانی ئیعتیراف به حوکمه تی به زرگان ده کات. پازدهی شوپات: دادگه ی ئیسلامیه یه که م برپاری له سیداره دانی ئه و که سایه تیه سه ربازی و سیفیلانه ی ده رکرد که به رپرسی تاوانه کانی پۆژگاری شابوون.

(3) مه به ست شاپوور به ختیاره، که ئه ندامی ((به ره ی نیشتمانی)) بوو. کاتیک محمه د په زا شا گۆله ی که وته لیژی داوا ی له که ریم سنجا بیی به په سه ن کوردی کرد وه زاره تیکی نو ئی دابه زینتی، به لام ئه و قایل نه بوو ئه رکیکی وا به فه رمانی شا فه بوول بکات، ئه و سا شا داوا ی له شاپوور به ختیار کرد وه زاره تی نو ئی دابه زینتی، که به ختیار قایل بوو (به ره ی نیشتمانی) یه کسه ر برپاری ده رکرد به ختیار ی له پیزه کانی خۆی ده رکرد، مه رچۆن بی ت شاپوور به ختیار پۆژی سی ویه کی کانونی یه که می سالی ۱۹۸۷ وه زاره تی نو ئی دامه زراند. دوا ی گه پانه وه ی ئایه توللا خومه یینی به ماوه یه کی کورت به ختیار ناچار بوو ده ست له کار مه لگرت و به نه ئینی مه لیت و بۆ پاريس بچیت.

حه فدهی شوپات: سه رۆکی ((پۆنخراوی رزگاریخوازی فه له ستین)) (منظمة تحریر فلسطین) یاسر عه ره فات سه ردانی تاران ده کات⁽⁴⁾.

شه شی مارت: حوکمهت رایگه یاند شاو خیزانه که ی به غیابی دادگایی ده کرین وه ک رتگه یه ک بۆ حه جزی پاره و پولیان له هه نده ران.

دوا زده ی مارت: ئیتران و پاکستان کشانه وه ی خویان له په یمانی سینتۆ پاده گه ییتن. کشانه وه ی تپی سه ربازی ئیترانی له هیزه کانی ناشتیپاریزی نیوان ئیسرا ئیل و سووریا.

شازده ی مارت: خومه ینی فه رمانی له سیداره دان قه ده غه ده کات و داوای له دادگا کانی شوپش کرد جاریکا هه موو بریاریکی دیکه له و باره یه وه بووه ستینن. هه لگیرسانی شه پی قورس له نیوان هیزه کانی حوکمهت و شوپشگیتپانی ناوچه کانی کوردستان و تورکمان⁽⁵⁾.

سیی مارت: شا له مه راکیشه وه ده چیته باهاما. سیی - سیویه کی مارت: ده نگدانی نیشتمانی - ده نگدانی بی شومار بۆ کۆماری ئیسلامی.

حه وتی نیسان: له سیداره دانی سه ره ک وه زیرانی پیشوو (ئهمین) هوه یدا. وه زیری داد ده ست له کار ده کیشیته وه.

(4) فه له ستینییه کان، به هۆی هه لویستی شاره، به گهرمی پێشوازییان له هه لگیرسانی شوپشی ئیسلامی کرد، ته نانهت، به پپی گه لێک سه رچاوه، ژماره یه کیان به چه کی خویانه وه به شدارییان له جیبه جیکرینی فه رمانه کانی سه رکردایه تی شوپشدا کرد، بۆیه کا دوا ی گه پانه وه ی ئایه توللا خومه ینی له پاریسه وه، به ماره یه کی کورت، کاتیک لایه نگرانی ده ستیان به سه ر باله خانه ی مه لبه ندی ئیسرا ئیلی له تاران گرت، ته خته ی ناوی مه لبه نده که یان داگرت و له جیگه ی ئو ته خته یه کی دیکه یان به م ناوینیشانه وه هه لواسی: ((بالویژخانه ی فه له ستین))، که چی دواتر یاسر عه ره فات له هه موو روویه که وه پشته یه دام حه یینی ده گرت.

(5) له ده قی به لگه نامه که دا به م جۆره هاتوه:

((Serious fighting between Government forces and insurgents in Kurdistan and Turkoman provinces)) (N.A., F.O., 973/93....., P.1)

شازدەى نىسان: رەھبەرى پارتى تودە (كۆمۇنىست)ى ئىران كەيا نورى لە مەنفاو دەگە پۈتتەو.

پىنجى نىسان: شەپكى گشتى لە نەغەدى ئازەربايجان⁽⁶⁾ پىنج سەد كوزاوى لى كەوتەو.

خەوتى مایس: بالۆیزەكانى ئىران لە ولاتە پۇژئاوايەكان⁽⁷⁾ بانگكرانەو.
سىى مایس: لە ھىزەكانى سوپا و ميليشياى ئىسلامى لەگەل ەرەبى ئىراندا لە خورمىشەر پىكدا دەدەن، بەپى پاپۆرتەكان ھەشتا كوزاوى ھەيە.
چوارى حوزەيران: فرۆكەكانى عىراقى بۆمبابارانى گوندە كوردییەكانى پۇژئاواى ئازەربايجان دەكەن.

ھەشتى حوزەيران: خۆمالىكردى بانگە ئىرانى و بيانیەكان.
دەى حوزەيران: شا لە باھاماو دەچىتە مەكسىك.
سیازدەى حوزەيران: حوكمەتى ئىرانى ھاتوچۆ لە ناوچە سنووریەكاندا قەدەغە دەكات و عىراقىش بە ھەناردنى چەك بۆ ەرەبى خۆزستان تاوانبار دەكات.

پازدەى حوزەيران: پېژدەى دەستورى كۆمارى ئىسلامى نوئى پەخش كرا.
بىست و پىنجى حوزەيران: خۆمالىكردى كۆمپانىاكانى دراو (شركات الصيرفة) و تەئىمىن.

بىست و نۆى حوزەيران: پتر لە پەنجا ھەزار ئەندامى موچامىدىنى خەلك، كە پىخراوئىكى ماركسىيە، لە زانكۆى تاران دژى مەلاكان مان دەگرن.
پىنجى تەمموز: خۆمالىكردى كارگە پىشەسازىيە سەرەكییەكان.

(6) لە دەقى بەلگەنامەكەدا وا ھاتوو، ئەگىنا نەغەدە شارىكى كوردستانىي رەسەنەو لەروى كارگىرپىيەو سەر بە ئازەربايجانى باشوورە. Ibid, P.2 .

(7) لە دەقى بەلگەنامەكەدا دەلالت: ((Iranian Ambassadors recalled from overseas)). وشەى (oversea) یش (پشت دەرياگان- ما وراء البھان) دەگەيئىت كە مەبەست ولاتە پۇژئاوايەكانە. Ibid, P.2.

ناوهندی ته مموژ- دووی ئاب: دواي شه پښکي سهخت له کوردستان به په له
هیزیکي سه ربازي نیردرايه سه ربازگه ی مریوانی سه ر سنوور که له لایه ن هۆزه
کورده کانه وه ئابلوقه دراوه.

سپي ئاب: پارتی کۆماري ئیسلامی سه ر به خومه ينی زۆرینه ی ئه و حه فتاو
سپي هه لېژیردراوه ی ئه نجوومه نی شاره زایانی هه لسه نگاندنی پېوژه ی ده ستووری
وه ده ست هینا.

دوازه تا چوارده ی ئاب: شه رو پښکدادان له نیوان گروپه چه پره وو
پاستره وه کانی تاران.

هه ژده ی ئاب: هیزه کانی سوپا له کاتی هیرشیاندا بۆ سه ر کورد شاری پاوه ی
سه ر سنووریان گرت و سنووره نزیکه کانی عیراقیان داخست.

ناوهندی ئاب: گه لیک له یاخیبووه کانی کورد له پاوه و کهرمانشه هر له سیداره
بران، به لām شه ر نه وه ستاوه.

بیستو هه شتی ئاب: خومه ينی ئاگر به سی ((نافه رمیی))⁽⁸⁾ له گه ل یاخیگه رانی
کورددا په سه ند ناکات. له سیداره دانی ژماره یه کی دیکه له یاخیگه رانی کوردو
تورکمان.

ده ی ئه یلوول: ئایه توللا تاله قانی، که دووه م مه لای ئیرانه (دواي خومه ينی-
ک. م.) له تاران، کۆچی دوايی کرد.

سیازده ی ئه یلوول: ئه نجوومه نی شاره زایان ئه و پيشنیهاره ی ده ستووری
ده رباره ی پیزانی نی توانای خوداوه ندیی خومه ينی په سه ند کرد⁽⁹⁾.

سپي ته شرینی په که م: ریکه درایه وه رۆژنامه ی ((مردم))ی ئورگانی پارتی توده
(کۆمونیست) که ده ربجیته وه.

(8) له ده قی به لگه نامه که دا به ر جۆره وشه ی نافه رمیی ((unofficial)) خراوه ته نیوان دوو جوت
که وانی پچوکه وه. Ibid, P.3.

(9) له ده قی به لگه نامه که دا به م جۆره هاتووه:

((Assembly of Experts approved Constitutional proposal to invest Supreme power in Khomeini)), Ibid, P.3.

چوار تا هه شتی ته شرینی یه که م: پیکدادان له نیوان یاخیکه رانی کوردی مه هابادو هیزه سه ربازییه کانی میری. په نجا که س له ئەندامانی پاسه وانی شوپش (حه ره سی خومه ینی - ک. م.) له بۆسه یه کدا کوژدان.

بیست و سی ته شرینی یه که م: شا له مه کسبکه وه چوو و لاتە یه کگرتوو کانی ئەمه ریکا بۆ ته داوی.

بیست و چواری ته شرینی یه که م: کۆمیتە یه کی وه زیران هاتنه سنه بۆ وتووێژ له گه ل کورددا.

چواری ته شرینی دووه م: دای ئە و خۆنیشاندانانی له تاران له ئەنجامی په خه گرتنی خومه ینی له ولاته یه کگرتوو کانی ئەمه ریکا له سه ره وه ی په نای داوه ته شا، قوتابیانی ئێرانی بالۆیژخانه ی ولاته یه کگرتوو کانیان داگیر کردو ئەندامانی بالۆیژخانه که وه ک بارمه (رهائن) گلدرانه وه.

پینجی ته شرینی دووه م: بالۆیژخانه ی حوکمه تی به ریتانی له تاران بۆ ماوه ی شه ش سه عات له لایه ن قوتابیانی ئیسلامی و پاسه وانانی خومه یینییه وه داگیر کرا، هه مان پۆژ حوکمه تی ئەمه ریکا رایگه یاند ریگه نادات شا ته سلیمی ئێران بکړیت. حوکمه تی ئێران یه ک لایه نی بانگی هه لوه شانده وه ی په یمانی ناشتی سالی ۱۹۲۱ی له گه ل یه کبه تی سوڤیه تدا و په یمانی به رگری هاوبه شی له گه ل ولاته یه کگرتوو کانی ئەمه ریکا دا راگه یاند.

شه شی ته شرینی دووه م: حوکمه تی بازرگان ئیستیقاله ی کرد. خومه ینی بریاری دا ئەنجومه نی شوپش حوکمی ئێران بکات و هه لبژاردنیش دوا بخړیت.

هه شتی ته شرینی دووه م: قوتابییه مانگرتوو کانی (ناو بالۆیژخانه ی ولاته یه کگرتوو کانی ئەمه ریکا له تاران - ک. م.) داوی ((پیکخوازی رزگارخوازی فه له ستین)) ی قه بۆل نه کرد که ده یو بست بکه ویته نیوان ئەوان و ئەمه ریکا ییه کان. هه مان پۆژ سکرتیری گشتی نه ته وه یه کگرتوو کان داوی له حه ره سی خومه ینی کرد گه رانته ئازادکردنی بارمه کان بدات. یه که م هه نگاوی دیپلوماسیی بالۆیژانی ولاته ئەندامه کانی ((بازاپی هاوبه شییه ئه وروپی)) له تاران ده رباره ی بارمه کانی بالۆیژخانه ی ولاته یه کگرتوو کان.

دهی ته شرینی دووهم: خومه ینی جاریکی دیکه داوای کرد شا بنیږدریته وه
ئیړان.

یازدهی ته شرینی دووهم: نوینه رانی فاتیکان و سوید و سووریا و فهره نسه و
جه زانیر سهر له بارمه نه مریکاییه کان ددهن. کورده کان هیرشیکی فراوانی
دیکه دهست پی دهکن و هیرش دهکنه سهر (هیزه گانی میری- ک. م.) له سنه و
سه قز.

دوازدهی ته شرینی دووهم: سه رۆک کارته ر فرمان ددهات هاوردنې نه وتی ئیړان
بۆ ولاته یه کگرتووه گانی نه مریکا بوه سستیږت. هر حه فتاو پینج نوینه ره
دیپلوماسییه بیانیه کان له تاران داویان کرد نه و داوایه ئیړان دهرباره ی ته سلیم
کردنه وهی شا جیبه جی بگریت. سییه م داوای بالويزانی ولاته نه دنامه گانی ((بازاپی
هاوبه شییه نه وروپا)) له تاران دهرباره ی بارمه گانی بالويزخانه ی نه مریکی.

چوارددهی ته شرینی دووهم: پاره وپوولی حوکمته ی ئیړان له ولاته
یه کگرتووه گانی نه مریکا ته جمید کرا، نه نجوومه نیی ناشتی نه ته وه
یه کگرتووه کان داوای ئیړان بۆ وتوويز پوت ده کاته وه.

پازدهی ته شرینی دووهم: نه نجوومه نیی شاره زایان دوا پرۆده ی دهستووری
(نوی ئیړان- ک. م.) پېشکەش ده کات.

نۆزده- بیستی ته شرینی دووهم: سیازده کەس له بارمه گانی (ناو
بالويزخانه ی- ک. م.) ولاته یه کگرتووه کان نازاد کران و گه پانه وه ولاتی خویان.
همان پۆڅ خومه ینی پایگه یاند زۆریه ی بارمه گانی دیکه وه ک سیخوپ ده درینه
دادگه.

بیستی ته شرینی دووهم: بالويزانی ولاتانی ناو ((بازاپی هاوبه شییه نه وروپا)) له
تاران گرتنی بارمه نه مریکاییه کان و هه په شه ی ئیړان دهرباره ی دادگایی کردنیان
به وه ژیر پینانی یاسا نیو ده وله تییه کان داده نین.

بیست و دوو تا بیست و سیتی ته شرینی دووهم: خومه ینی هه په شه ی نه وهی کرد
که نه گه ر بیتو ولاته یه کگرتووه گانی نه مریکا هیرش بیښته سهر ئیړان نه وساکه
نه و ناتوانیت ریگه له قوتا بییه کان بگریت بارمه کان نه کوژن. سه رۆک کارته ر

قسهی دهربارهی ((ئو نه نجامه هه ره خراپانه))⁽¹⁰⁾ کرد که له ئازاردانی هه رکام له بارمه کان ده که ویتته وه.

بیست و چواری ته شرینی دووه م: ده رچوونی چواره م پرۆتیستی بالۆیزانی ولاتانی ناو (بازاپی هاوبه شیی ئه وروپا) له تاران.

بیست و هه شتی ته شرینی دووه م: (به نی سهر) کرایه وه زیری دارایی و سادق قوتبزاده ییش کرایه وه زیری هه نده ران.

بیست و نۆی ته شرینی دووه م: داوای ولاته یه کگرتووه کانی ئه مه ریکا دهرباره ی پیشکesh کردنی ئیران به ((دادگای دادوه ریی نیو ده ولته ی)) (محکمه العدل الدولی) له لاهای. سه رۆکانی ولاتانی ناو ((بازاپی هاوبه شیی ئه وروپا)) که له (دبلن) کۆبوونه ته وه داوای ئازاد کردنی بارمه کانی ولاته یه کگرتووه کانی ئه مه ریکا ده که ن.

یه ک تا چواری کانونی یه که م: ئه نجومه نی ئاسایشی نه ته وه یه کگرتووه کان داوای ئازاد کردنی بارمه کان ده کات بێ هیچ جۆره دواخستنیک. ئیران داوای دوکتۆر فالد هایمی (سکرتیری گشتیی نه ته وه یه کگرتووه کان - ک. م.) بۆ زیاره تی ئیران قه بول ناکات.

سپی کانونی یه که م: ده رچوونی پینجه مین پرۆتیستی بالۆیزانی ولاتانی ناو ((بازاپی ئه وروپایی)) (دهرباره ی بارمه ئه مه ریکاییه کان - ک. م.) شه شی کانونی یه که م: چه کداره ئازهرییه کان ده ست به سه ر ئیزگه و ته له قزیو نی ته ورێژدا ده گرن.

حه وتی کانونی یه که م: ئه وه سه لاتهی ده ستووری نوێ داوییه به خومه یینی و مه لاکان له رێگهی ریفیراندۆمه وه په سه ند کرا.

سیازده ی کانونی یه که م: ئه نجومه نی ((په یمانی ناتق)) داوای ئازاد کردنی بارمه ئه مه ریکاییه کان بێ دواخستن ده کات.

(10) له ده قی به لگه نامه که خۆیدا ئه و پسته یه به و جۆره خراوه ته نیوان دوو جوت که وانی پچورکه وه.

مهدي كروبي

جيمي كارتير

پازدهی کانونی یه کهم: شا له ولاته یه کگرتووه کانی نه مریکاوه چوه په نه ما. ده چوونی فرمانی ((دادگای دادوهری نیو ده ولته)) بۆ ئیران⁽¹⁾ ده رباره ی نازادکردنی بارمه کان و دانه وهی بالتویزخانه کیش به کارمه ندانی ولاته یه کگرتووه کان.

حه فده ی کانونی یه کهم: تاتچهری (سهره ک وه زیرانی به ریتانی - ک. م.) له کاتی سهراندیدا له واشنتون کارته ری دلنیا کرد که حوکمه تی به ریتانی پشتی بریاری نه ته وه یه کگرتووه کان ده گرتیت ده رباره ی سزادانی ئابووری ئیران. ((نه نجوومه نی شوپش)) پۆزی بیست و پینجی کانونی دووه می بۆ هه لبراردنی سهره ک کۆمارو پۆزی پازده ی شوباتیشی بۆ هه لبراردنی نه ندامانی په رله مان ده ستنیشان کرد.

هه ژده ی کانونی یه کهم: وه زیرانی هه نده رانی ولاتانی ناو ((بازاری هاویه شیعی نه وروپا)) پشتگیری خۆیانیان بۆ سیاسه تی فشاریی دیپلوماسیی نه مریکا له پیتناو نازادکردنی بارمه کاندا راگه یاند.

(1) له ده قی به لگه نامه که دا ده لیت فرمانی داوه ته ئیران:

((Interim decision of ICJ ordered Iran to release hostages and return Embassy to US jurisdiction)) (N.A., F.O., 973/93, Chronology..., P.5).

نۆزده تا بیست و دووی کانونی یه که م: له زاهیدان شه پ له نیوان حهره سی خومه ینی و هۆزه بلوجیه کانداه لگیرسا.

بیست و پینجی کانونی یه که م: له کریسمس ((جیژنی سه ری سال)) دا پیاوونی کلنیه (له تاران - ک. م.) سه ریان له بارمه کان دا.

بیست و هه شتی کانونی یه که م: ئیران هیرشی یه کیه تی سؤفیه تی بۆ سه ر ئه فغانستان تاوانبار کردو ئه و کاره ی وه ک هیرش بردنه سه ر گشت ولاته موسلماننه کان له قه لَم دا.

۱۹۸۰

یه ک تا چواری کانونی دووهم: دوکتور کورت ئالد هایم زیاره تی تاران ده کات و ده که پیته وه بئ ئه وه ی خومه ینی ببینیت.

چوارو پینجی کانونی دووهم: له قوم و ته وریز لایه نگرانی خومه ینی و شه ریه ته دارى، که پیاویکی میانپه وه، پیکدا ده دن.

شه شی کانونی دووهم: سووننه و شیعه موسلماننه کانی (به نده ر له نگه) شه ریان ده بیت. عیراق هیرش ده کاته سه ر سه ربازگه سنوورییه کانی ئیران.

حه وت وه هه شتی کانونی دووهم: لایه نگرانی شه ریه ته دارى بنگه ی حهره سی خومه ینی له ته وریز گولله باران ده که ن.

سیازده ی کانونی دووهم: یه کیه تی سؤفیه ت و ئه له مانای پۆژه لات ده نگ بۆ بریارى ((ئه نجومه نی ئاسایشی نه ته وه یه کگرتوه کان)) ده رباره ی سزادانی ئابووری ئیران ده دن.

حه فده ی کانونی دووهم: ((دادگای دادوهری نیو ده ولته تی)) داواى له ئیران کرد به رگری له خۆی پشکه ش بکات (ئیران وه لامی نه بوو)⁽¹²⁾. قوتبزاده گوته ئیران حه ز ده کات وتووێژ له گه ل ولاته یه کگرتوه کانی ئه مه ریکادا، ده رباره ی ته سلیم کردنه وه ی شاو گێرانه وه ی پاره کانی ئیران، به رانبه ر ئازاد کردنی بارمه کان بکات.

(12) له ده قی به لگه نامه کدا وا هاتوه:

((ICJ invited Iran to present her defence (not taken up)) (Ibid, P.5).

هه ژده ی کانونی دووهم: پیکدادانی گشتیی له کوردستان له نیوان پیکخرای جاش و پێشمه رگی کرددا⁽¹³⁾.

بیستی کانونی دووهم: دادگاکانی شوپش له سه ر ده رکردنی بپیری له سیداره دان به رده وامن.

بیست و سێ کانونی دووهم: له تاران خومهینی براه نه خوشخانه. بیست و شەشی کانونی دووهم: دادگایی کردنه کانی بنکه ی ئاسمانیی ته ورێز ته و او بوون، چوار نه فسه ر له سیداره دران.

بیست و نۆی کانونی دووهم: ئاشکرا بوو نه و شه ش کارمه نده ی بالۆیزخانه ی ولاته یه کگرتووه کانی نه مریکا که له چواری ته شرینی دووهمی (سالی ۱۹۷۹وه- ک. م.) خوێان له باره گای بالۆیزخانه ی که نه دا له تاران شار دېقوه (بالۆیزخانه ی ناویراو پۆلی بیست و هه شتی کانونی دووهم داخرا) توانیویانه هه لبین.

سیی کانونی دووهم: دووبه ره کیی له کامیاران و کوردستان و خوێشان دانه کانی دژ به حوکمه ت له نه سفه هان به رده وامن. شه پو پیکدادان له نیوان گروپه جیاوازه کانی زانکۆی تاران قه وما.

سیی و یه کی کانونی دووهم: داواکاری گشتی فه رمانی گرتنی شای ئیمزا کرد. یه کی شوبات: نرخ ی به رمیلێک نه وتی خاوی ئێرانی له دوو پاوه ن و نیوه وه گه یشته سی و یه ک پاوه ن.

دووی شوبات: دادگای شوپش پێشنیاری نه ته وه یه کگرتووه کانی ده رباره ی پۆلی شا په سه ند کرد.

سێی شوبات: به پیتی پاپۆرته کان له شه پی نیوان کوردو سوپادا هه شتا کوژراو که وته وه.

چواری شوبات: به نی سه در، وه ک یه که م سه ره ک کۆماری ئێران، سویندی خوارد. خومهینی، که هیشتا هه ر له نه خوشخانه یه، هێرش ی یه کیه تی سوڤیه تی بۆ سه ر نه فغانستان تۆمه تبار کرد.

(13) له ده قی به لگه نامه که دا وا ها ته وه، دوور نییه مه له یه کی تیکه وتبیت:

((Intercommunal clashes in Kurdistan between Jash,ha (Labour) organisation and Kurdish Peshmerga)) (Ibid, P.5).

پینجی شوبات: سهرهك كۆمار بهنى سهر، وهك سهرۆكى دادگای شوپش،
ههلبژێردرا (تا كاتی ههلبژاردنی مهجلیس).

ههشت تا دوازهى شوبات: شهرو پێكدادانی سهخت له گۆن ئابادو توركمان.
یازدهى شوبات: ئهو قوتابییانهى بارمه ئهمهریکاییهکانیان گرتوه دهلێن ئهو
بارمتانه تهنها به فرمانی خومهینی بهردهدرین. سهرهك كۆمار بهنى سهر گوتی
بارمهكان له ماوهی ((ده پۆژدا)) نازاد دهکرین ئهگەر بێتو لیژنهیهکی نیۆدهولهتی
تۆماری کردارهکانی شا ههلبسهنگینیت و ولاته بهکگرتوهکانی ئهمهریکایش دان
به بهرپرسی خۆی له ((تاوانهکانیدا))⁽¹⁴⁾ له ئێران بنیت.

دوازهى شوبات: به پیتی پاگیانندی وهزیری بهرگری ئێران نرخى کهلوپهلی
پتویست (بۆ سوپای ئێران - ک. م.) دهگاته سی (30) بلیۆن پاوهنی ئیسته رلینی
چونکه ئهو کهلوپه لانهی هه ن بههۆی نهبوونی سپیره وه له کار کهوتوون.

سیازدهى شوبات: سهرهك كۆمار بهنى سهر درایگه یاند: نهخشه ی نازادکردنی
بارمهکانی مۆر کردوه. دووبه رهکی نیوان سهرهك كۆمارو ئهو قوتابییانهی
بارمهکانیان دهستگیر کردوه پهره دهسه نیت.

چواردهى شوبات: ئێران، دواى لافاوهکانی خوژستان، داواى کۆمهکی
فریاهواری دهکات. (دواتر حوکمهتی بهریتانی، ماوهیهك له رێگه ی نهته وه
یهکگرتوه کانه وه، ده ملیۆن پاوهنی بهخشی به ئێران).

نۆزدهى شوبات: خومهینی وازی له پۆستی سهرکرده ی بالای هیزه
چه کردارهکان هینا بۆ سهرهك كۆمار.

بیستی شوبات: (لیژنه ی درهخستنی پاستیهکان) (لجنة تقصي الحقائق)
سهر به نهته وه یهکگرتوهکان⁽¹⁵⁾ که له نوینه رانی فه نۆیلا و جه زانیرو سووریا و
سهریلانکا و فره نسا پێکهاتوه بۆ ههلبسهنگاندنی سکا لاکانی ئێران دامه زڕینرا.

(14) له دهقی بهلگه نامه که دا بهو جۆره وشه ی تاوانه کان "crimes" خراوه ته نیوان دوو جووت
کهوانی پچوک وه. Ibid, P.6.

(15) له دهقی بهلگه نامه که دا واهاتوه:

((UN Commission Enquiry (comprising Venezuela, Algeria, Syria, Sir Lanka and
France) set up to investigate Iranian grievances)) Ibid, P.6.

بیست و یه کی شوبات: دهسته جیاوازه موسلمانان له گه لێك شاری سه ره كیی
ئیراندا به ربوونه ته گیانی به كدی.

بیست و سی شوبات: ((لیژنه ی ده رخستنی پاستیه كان)) گه یشته تاران.
خومهینی پایگه یاندا په رله مان، دوا ی هه لېژاردنی، چاره نووسی بارمه كان
دهستنیشان ده كات. ئایه توللا به هه شتی كرایه سه رۆكی دادگای بالا.
بیست و نۆی شوبات: ئیزگی ی رادیوی عراقیی له سه ر سنوور (له لایه ن
ئیرانه وه - ك. م.) كا ول كرا.

یه کی مارت: ((حیزی دیمۆكراتی كوردستان)) پێشنیاری نوێ، ده رباره ی
خودموختاریی كورد، پێشكه ش به سه ره ك كۆمار به نی سه در ده كات.
دووی مارت: خومهینی له نه خۆشخانه ده رچوو.
پینجی مارت: ئه و بۆرییه نه وتانه ی غاز ده گه ییننه ناو خاكی سوڤیه ته وه له
ساوه ی نزیك تاران وه ته قێترانه وه.

شه شی مارت: به ره مه ی پۆژانه ی نه وتی ئیران له پۆژگاری شادا پینج ملیۆن
به رمیل بوو، ئیستا دوو ملیۆن به رمیل.

حه وتی مارت: پاگه ییندرا كه له دوا پۆژدا خومهینی حوكم ته نها ده رباره ی
بابه ته ئاینیه كان ده دات. قوتبزاده ی وه زیری هه نده ران هێرشى برده سه ر
بارمه كان و بالۆیزخانه ی ولاته یه كگرتووه كان.

هه شتی مارت: قوتابییه كان به رگری له قوتبزاده ده كه ن و ده لێن ده ست
هه لئاگرین.

یازده ی مارت: ((لیژنه ی ده رخستنی پاستیه كان)) ی نه ته وه یه كگرتووه كان،
دوا ی ئه وه ی زانیاری پتویستی كۆكرده وه، نه ی توانی بارمه كان ببینیت و ئیرانی
جێهێشت. پاگه یاندنه جیاوازه كانی خومهینی و قوتابییه ده ستگیركه ره كانی
بارمه كان و دادگای شۆرش و قوتبزاده پاشاگه ردانییه کی ئه وتوایان دروست
كردووه كه س نه زانیت چاره نووسی بارمه كان له ده ست كێدایه.

چوارده ی مارت: له قۆناغی یه كه می هه لېژاردنه كانی په رله ماندا ((پارتی
كۆماری ئیسلامی)) نۆزینه ی دهنگی وه رگرت. ئه و سكا لایانه ی ده رباره ی ناخوینی

هه‌لێژاردنه‌که پێشکەش کران گشتیان له‌ لایه‌ن خومه‌ینییه‌وه‌ په‌ت کرانه‌وه‌. پۆژی
چواری نیسان بۆ قۆناغی دووه‌می هه‌لێژاردن ده‌ستنیشان کرا.

چوار تا شازده‌ی مارت: خۆنیشاندانی چوار هه‌زار بێ کاره‌ی خوزستان گه‌لێک
کوژراوی لێ که‌وته‌وه‌.

هه‌ژده‌ی مارت: ولاته‌ یه‌ کگرتوه‌وه‌کانی ئەمه‌ریکا داوای له‌ ((دادگای دادوه‌ریی
نیو ده‌وله‌تی)) کرد ئێران تۆمه‌تبار بکات چونکه‌ نه‌یتوانیوه‌ فه‌رمانی دادگا بۆ ئازاد
کردنی بارمه‌ته‌کان ده‌ریکات. دوا به‌ داوای سه‌ر نه‌که‌وتنی وتووێژی دوو لایه‌نه
ده‌ریاره‌ی نرخ‌ی غاز‌ی ئێران یه‌ کسه‌ر هه‌ناردنی غاز‌ی بۆ یه‌کیه‌تی سو‌قیه‌ت
وه‌ستانه‌.

بیستی مارت: پاگه‌یان‌دنی لیخۆش‌بوون له‌و کارمه‌ندانه‌ی پزێمی شا که
تاوانه‌کانیان گه‌وره‌ نین. قوتابییه‌ ده‌ستگیرکه‌ره‌کانی بارمه‌ته‌کان پایانه‌یان‌د:
تاوه‌کو ئه‌و پۆژه‌ی شوێشی ئێران به‌ ته‌واوی ئامانه‌کانی ده‌گات⁽¹⁶⁾ ئه‌و بارمه‌ته
ئازاد نا‌کری‌ن.

بیست و سێی مارت: شا بۆ عیلاج له‌ په‌تاماره‌وه‌ چوه‌ میسر.

بیست و پێنجی مارت: داوای ئێران بۆ ته‌سلیم کردنه‌وه‌ی شا ئیمپۆکه‌ درایه
حوکه‌مه‌تی په‌نا. سه‌ره‌ک کۆمار به‌نی سه‌در پایگه‌یان‌د ئێران هه‌رگیز ده‌ست له
دورگه‌ی هه‌رمز هه‌لنا‌گری‌ت ((دورگه‌ی ناو‌یراو له‌ سالی ١٩٧١وه‌ له‌ لایه‌ن ئێرانه‌وه‌
زه‌وت کراوه‌)).

بیست و پێنجی مارت: سه‌ره‌ک کۆمار کارته‌ر داوای له‌ تاته‌چه‌ر کرد حوکه‌مه‌ته
ئه‌وه‌روپییه‌کان هه‌ن بدات بۆ کارێکی هاوبه‌ش (دژی ئێران - ک. م.) له‌ سه‌ر
بارمه‌ته‌کان.

(16) له‌ ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا ده‌لێت:

((Student capture now said that hostages would not be released until completion of the Iranian Revolution)).

واتا: ((قوتابییه‌ ده‌ستگیرکه‌ره‌کان ئێستا ده‌لێن بارمه‌ته‌کان ئازاد نا‌کری‌ن تا ئه‌و کاته‌ی شوێشی ئێران
ته‌واو ده‌بی‌ت)).

(Ibid, P.7).

سی و یه کی مارت: ده لئین هیزه کانی عیراق هیزشیان هیناوه ته سهر سهر بازگی
خوسره ویی (ئیرانی - ک. م.) که که وتوته سهر سنور.

یه کی نیسان: سهره ک کۆمار به نی سهر در دژی نه گهری گواستنه وه ی بارمه کانه
بق به ندیخانه کانی حوکه ته ئیران. سهره ک کۆمار کارته برپاری سزادانی ئیرانی
دواخت.

شه شی نیسان: روودانی کاولکاری دیکه له ده زگا نه وتیه کانی عه باداندا.
ئیمړۆ بیست کهس له پیاوانی کلێسه (که یه کیکیان کاپوسی Capussi په هه بری
نه رته دلکسه یونانییه کان بوو) زیاره تی بارمه کانی ولاته یه کگرتوه کانیاں کرد.
هه وتی نیسان: خومه ینی رایگه یاند: هیچ جۆره ئالوگۆرێک له وه زعی
بارمه کاندانا کریت و ههر له ده ست قوتابییه ده ستگیر که ره کانیاںدا ده میتنه وه.

ئیمړۆ ولاته یه کگرتوه کانی نه مه ریکا پیوه ندیی دیپلۆماسیی له گه ل ئیراندا
پچراندو برپاری سزادانی ئیرانی ده رکرد. ههر ئیمړۆیش نه دمانی بالۆیزخانه ی
ئیرانی له به غذا داویان ل کرا بگه پینه وه ئیران. چه ند هه زار موسلمانێکی شیعه ی
(ئیرانی)⁽¹⁷⁾ له عیراق دوور خرا نه وه.

هه شتی نیسان: خومه ینی له ریگه ی رادیوی تاران وه گه لی عیراقی هان دا بق
روخاندنی رژیمی سه دام حسه ی.

نوی نیسان: دیپلۆماسییه ئیرانییه کان ولاته یه کگرتوه کانی نه مه ریکایان
جی هیشته.

ده ی نیسان: وه زیرانی هه نده رانی ولاتانی ((بازاری هاو په شییه نه وروپا)) له
لیشبو نه ی (پایته ختی پورتوگال - ک. م.) له سهر نه وه پیکه وتن که بالۆیزه کانیاں
(له تاران - ک. م.) خودی سهره ک کۆمار به نی سهر دبیین، برپاری سزادانی
ئیرانیشیان دواخت.

(17) له ده قی به لگه نامه که دا به جۆره وشه ی ئیرانی (Iranians) خرا وه نه نێوان دوو جوت که وانی
پچوکه وه وه ک گالته پی کردن به وه ی که نه و دوور خرا وانه به ئیرانی له قه لم ده دن، چونکه نه وانه
کورد هه یلییه کان بوون که له دیزه مانه وه له زیدی باو باپیرانی خویاندا ده زیان و له بهر نه وه دوور
نه خرا نه وه چونکه شیعه ن، به لکو له بهر نه وه دوور خرا نه وه چونکه کورد بوون.

پازدهی نیسان: قوتبزاده به بالۆیزانی ولاتانی ((بازاپی هاوبهشیی ئه وروپا)) ی
راگه یاند: سزاکانی ئه مەریکاییه کان دژی ولاتهکی دهبنه کۆسپ له بهردهم
ئازادکردنی بارمهکاندا.

دوازهی نیسان: بالۆیزانی ولاتانی ((بازاپی هاوبهشیی ئه وروپا)) له گه ل یاباندا
پینجه م داوا دهرباره ی ئازادکردنی په له ی بارمهکان دهدهنه سه رهك كۆمار به نی
سه در.

چواردهی نیسان: تاتچهر بایه خی پشتگیری کردنی نیوده وله تی له ولاته
یه کگرتووه کانی ئه مەریکا دووپات کرده وه و په یمانیشی دا که حوکمه تی به ریتانی
به گرمی پشتی ئه مەریکا بگریت.

پازده تا بیست و دووی نیسان: ته شه نه سهندنی هێرشیکى به رفران بۆ سه ر
زانکۆکانی ئێران، چه ند که سینک کوژدان و هه زار که سینکیش بریندار بوون، ئۆبالی
ئه وه راویگره ده که ویتته ئه ستۆی به ره ی ئیسلامی. سه رهك كۆمار به نی سه در
پایگه یاند ته حه دا کردنی ده سه لاتى شه رعى ولات به ره و ((که شو وه وای کۆدیتا
ده بات)).

حه فدهی نیسان: سه رهك كارتەر برپاری دا سزا ئابوورییه کانی سه ر ئێران نۆرت
بکات وه ره شه شی کرد که دوور نییه ههنگاوی داها تووی ولاتهکی ئابلو قه دان، یا
هه ر کاریکی سه ربازیی دیکه دژی ئێران بێت. هێرشه ئاسمانیه کانی ئێران بۆ سه ر
گونده کوردیه کان بوونه هۆی ئه وه ی توپی ئینزاره کانی تورکیا بکه ونه کار⁽¹⁸⁾.
حه فده تا بیست و سی نیسان: گرم بوونی شه پ له به ره ی کوردستاندا⁽¹⁹⁾.

بیستی نیسان: دوا به دوا ی کۆمپانیای نه وتی به ریتانی کۆمپانیای شیلی
یابانیش برپار ده دات ئیتر نه وتی خا و له ئێران نه کړیت دوا ی به رزکردنه وه ی نرخى
هه ر به رمیلێک نه وتی ئێرانی بۆ سی و پینچ پاوه نی ئیسته رلینی.

(18) دیاره مه به ستیه بلێت هێرشى فێۆکه کانی ئێرانی بۆ سه ر گونده کوردیه کان هیند به رفران و
توندو تیژ بوون که ته نانه ت توپی ئینزاره کانی ناو سنووری تورکیاش که وتونه ته ئیش.

(19) له ده قى به لگه نامه که دا ده لێت (له به ره ی کوردیدا) on Kurdish front که دیاره مه به ستی
به ره ی شه په له کوردستان.

بیست و دووی نیسان: حوكمه تانی ((بازاپی هاوبه شیئی ئه وروپیی)) بپیار ده ده ن
له پۆژی حه قده ی مایسه وه سزا ئابوورییه کانی سهر ئیتران په سه ند بکه ن ئه گه ر
هاتوو هیچ جۆره به ره وه پێش چوونیک له بوواری ئازاد کردنی بارمه کاندای روو
نهدات.

بیست و چواری نیسان: په کیه تی سوڤیه ت و ئیتران پێککه وتفننامه په کی
بازرگاننیه یان مۆر کرد به رانبهر سزا پۆژئاواییه کان. پاگه یاندنی به رفراوان کردنی
هاریکاری له بوواری وزه دا له گه ل ئه له مانیا ی پۆژه لاتدا، هه ره ها له بوواری
بازرگاننیه نه وتیشدا له گه ل پۆمانیادا. هه مان پۆژ هێزی ئاسمانیه ی ئیتران هێرشی
کرده سهر پێشمه رگه کانی کورد⁽²⁰⁾ له ناوچه ی سنه .

بیست و پینچی نیسان: سه رنه گرتنی هه ولی سه ربازی و لات په کگرتوو هه کانی
ئه مه ریکا بۆ ئازاد کردنی بارمه کان به هۆی هۆکاری ته کنیکیه وه له بیابانه کانی
ته به سی⁽²¹⁾ ئیترانیدا. دوا ی ماوه په ک له تاران لاشه ی هه شت کوژرای ئه مه ریکایی
عه رز کران که له ئه نجامی پێکدادانی دوو فپۆکه، له فپۆکه به شداره کانی ئه و
کاره دا، گیانیان له ده ست دا بوو. پاگه یاندنی ده ست له کار کێشانه وه ی سنایرۆز
فانسی وه زیری ده وله تی و لات په کگرتوو هه کان که به و موحازه فه په قایل نه بوو.

بیست و شه شی نیسان تا سێ مایس: له و ماوه یه دا قوتبزاده زیاره تی هه ره یه ک
له سووریای لوبنان و کویت و ئیماراتی عه ره بیه یه کگرتووی کرد بۆ روونکردنه وه ی
هه لۆیستی شوڤشی ئیترانیی ئیسلامی و داواکردنی پشتگیری عه ره ب.

بیست و هه وتی نیسان: له گه ل ئه وه یشدا که سه ره ک کۆمار به نی سه در بپیری
ئاگره سی پاگه یاند، شه رو پێکدادان له کوردستان نه وه ستا (له پێکدادانی ئه م
دواییانه دا سێ سه دو حه فتای پینچ سه ربازو پینچ سه د کورد کوژران).

(20) له ده قی به لگه نامه که دا ده ئیت:

((Kurdish guerrillas in Sanandaj attacked by Iranian Air Force))

N.A., F.O., 973|93, Chronology..., P.9.

که دیاره مه به سته ی پێشمه رگه په . بپوانه :

(21) بیابانی ته به س که وتۆته پۆژه لاتن ئیترانه وه، له نیوان خۆراسان و کرمان و سیستان و
بلوچستاندا، په کێک له شاره که مه کانی ئه و بیابانه ناوی ته به سه، فپۆکه زۆر به ئاسانی ده توانیت له و
بیابانه دا بنیشیته وه .

بیست و نۆی نیسان: هه‌ولێ کوشتنی قوتبزاده له‌ کویت. به‌حره‌ین بالۆیزی خۆی له‌ تاران ده‌کیشیته‌وه‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئێران به‌حره‌ینی به‌وه‌ تۆمه‌تبار کرد که له‌ موغامره‌ سه‌رنه‌که‌وتوه‌که‌ی وڵاته‌یه‌کگرتوه‌کاندا ده‌ستی هه‌بووه‌.

سیی نیسان تا پێنجی مایس: ده‌سته‌یه‌ک چه‌کدار، که ده‌لێن عه‌ره‌بی خۆزستان، بالۆیزخانه‌ی ئێرانیان له‌ له‌نده‌ن داگیر کردو داوا‌ی ئازاد کردنی نه‌وه‌تو یه‌ک به‌ند کراو له‌ عه‌بادان و داننانی حوکه‌تی ئێران به‌ مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی که‌مینه‌کانی ئێران ده‌که‌ن به‌رانبه‌ر ئازادکردنی ده‌ورو به‌ری بیست کارمهند و میوانی بالۆیزخانه‌ی ئێران له‌ له‌نده‌ن. دوا‌ی ئه‌وه‌ی چه‌کداره‌کان دوان له‌ بارمه‌ته‌کانیان کوشت هیزه‌ تایبه‌تییه‌کان⁽²²⁾ هێرشیان کرده‌ سه‌ر بالۆیزخانه‌که‌ و ئه‌و نۆزده‌ که‌سه‌یان ئازاد کرد که‌ مابوون (یه‌کیکیان پۆلیسیکی به‌ریتانی بوو)، زۆربه‌ی چه‌کداره‌کانیش کوژدان⁽²³⁾.

دووه‌م- پاپۆرتیکی سه‌ربه‌خۆ ده‌رباره‌ی کیشه‌ی کورد- مارتی سا‌لی ١٩٧٩ دوا‌ی ئه‌و پانۆراما قه‌شه‌نگه‌ به‌ر فراوانه‌ی که‌ وێنه‌ی یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌کی رووداو و به‌سه‌رهاته‌کانی دوا پۆژانی ژبانی سیاسی و ده‌ربه‌ده‌ری محمهد په‌زاشاو که‌پانه‌وه‌ی ئیمام خومه‌ینی له‌ پارێسه‌وه‌ بۆ تاران و کیشه‌ نوێکانی ئێرانی، به‌ کیشه‌ی کوردیشه‌وه‌، به‌ وردی بۆ کیشابووین، دێینه‌ سه‌ر ناوه‌رۆکی فایلیکی دیکه‌ی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی حوکه‌تی به‌ریتانی که‌ بۆ هه‌مان قۆناغ ته‌رخان کراوه‌، به‌لام ئه‌میان بریتییه‌ له‌ پاپۆرتیکی چوار لاپه‌په‌یی و خسته‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ

(22) له‌ ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا ده‌لێت: ((SAS stormed the Embassy)) واته‌ هیزه‌ تایبه‌ته‌کان (قوات خاصه‌)، ئه‌وانه‌ی هێرشیان کرده‌ سه‌ر بالۆیزخانه‌که‌ (٩ل).

(23) N.A., F.O., 973/93, Chronology of the principal events in Iran following Shah (Muhammad) Reza Pahlavi,s departure on 16 January 1979 and Ayatollah Khomeini,s subsequent return from exile (1 February 1970- 5 May 1980), P.9.

که سەرجه میان تەنھا بۆ بابەتی ((کێشەیی کورد)) تەرخان کران کە لە مارتی ساڵی ١٩٧٩دا ئامادە کراوە⁽²⁴⁾.

وا دیارە ئەو جۆرە راپۆرتانە بە شێکن لەو فایلانەی لە ساڵی ٢٠١٤وە دەخرێنە بەر دەست خوێنەرەکان، بەلام لەبەر ئەوەی هیچ شتێکیان تێدا نییە پێوەندیی بە سیاسەتی حوکمەتی بەریتانییەو هەبێت، یا لەوانە بێت زیان بە بەرزەو هندییەکانی ئەو حوکمەتە بگەیێنێت بۆیە کە لەو فایلە دەری دەهێنن و دەرخەنە ناو فایلیکی نوێوە و ژمارەیهکی نوێشی دەدەن، بەلام لە ژێدەری لاپەرەیی یەکمەمی ئەو جۆرە راپۆرتانەدا ئەم پرستەیی لای خوارەو دەنووسن:

((ئەم بەلگەنامەیە بۆ کاری پەلەیی گشتیی ئامادە کراوە. بە هیچ جۆر نایێت وەها لێکبدرێتەو، یان بەجۆرێک ئاماژە بۆ بکریێت کە بیروبوڵچوونی حوکمەتی (بەریتانی - ک. م.) دەردەبڕێت))⁽²⁵⁾. ئەمە لای خوارەویش دەقی وەرگێڕاوی ئەو راپۆرتەیه:

((ژمارەیی گەلی کورد پەنگبێت ئێستا دەرووبەری دە ملیۆن کەس بێت و پێژەیهکی وەبەرچاو لە هەریەک لە تورکیا و ئێران و عێراق پێکدەهێنن، پێژەیهکی لەو کەمترین لە هەریەک لە سووریا و یەکیەتی سۆفیەت و لوبنان هەن. کورد ئۆدیەیان لە ناوچە شاخاوییهکانی پۆژمەلانی تورکیا و دەولەتە دراوسێکانیدا دەژین، لەوانەیش ئەرمنستان و جۆرجیا و ئازەربایجانی سۆفیەت (بێوانە خستەکەیی لاپەرە چوار - واتە لاپەرە (٥٩٧)ی ئەم کتێبە - ع.زەنگەنە). ئۆدیەیی هەرە ئۆدیەیان موسلمان و سوننی مەزەهبن.

کورد وەک گەلیکی لە هۆز پێکھاتووی خاوەن نەزیت و زویانی خۆی بەلایەنی کەمەو سێ هەزار ساڵ دەبێت لەم ناوچەیدا دەژین، لەگەڵ ئەوەیشدا تاوەکو

(24) N.A., F.O., 973|32, Background Brief, Foreign and Commonwealth Office, London, March 1979, The Kurdish Problem, 4+1 PP.

لە دەقی بەلگەنامە کەدا واهاتووە: (بێوانە: پاشکۆی ژمارە ٢٠)

(25) This paper has been prepared for general briefing purposes. It is not and should not be construed or quoted as an expression of Government policy (Ibid, P.1).

دوادواکانی سەدهی نۆزده لای په هه‌هرانی کورد بیرۆکه‌ی به‌کیه‌تی کورد له چوارچێوه‌ی یه‌ك ده‌وله‌تدا دروست نه‌بوو، به‌لام له‌وساوه‌ هه‌ولی هه‌مه‌جۆر بۆ گه‌یشتن به‌و ئاواته‌ دراوه‌ . به‌کێك له‌ کۆسپه‌ هه‌ره‌ سه‌ره‌کیه‌کانی پێکه‌وه‌نانی به‌کیه‌تی نه‌ته‌وه‌یی له‌و باب‌ه‌ته‌ بریتیه‌ له‌وه‌ی زوبانه‌که‌یان له‌ دوو زاراوی سه‌ره‌کی پێکهاتوه‌، دوهم کۆسپیش له‌ هه‌مان بوو‌دا بریتیه‌ له‌وه‌ی له‌ سه‌دا هه‌شتاو پینجی (٨٥٪) کورد نه‌خوێنده‌وارن، جیاوازی هه‌زایه‌تیش کۆسپێکی دیکه‌ی به‌کگرتن بوو.

له‌ سەده‌ی هه‌خه‌ده‌وه‌ تاوه‌کو سەده‌ی بیست سێ له‌ چواری کورد که‌وتبوونه ژێر ده‌ستی ده‌وله‌تی عوسمانیه‌وه‌، نه‌وانی دیکه‌شیان که‌وتبوونه ژێرده‌ستی ئێرانی سه‌فه‌ویه‌وه‌ . له‌و ماوه‌یه‌دا یه‌ك له‌دوای یه‌ك کورد پاپه‌پینی هه‌لگیرسان، تایه‌ت دژی تورکیا له‌ سالانی ١٨٢٦ و ١٨٣٦ و پۆژانی جه‌نگی رووسی- تورکی له‌ سالانی ١٨٥٣-١٨٥٦ دا.

له‌گه‌ڵ به‌زینی تورکیادا له‌ سالانی جه‌نگی یه‌که‌مدا گشت نه‌ته‌وه‌ ژێرده‌سته‌کانی (ناو ده‌وله‌تی عوسمانی- ک. م.) چاوه‌پوانی نه‌وه‌بوون به‌ سه‌ربه‌خۆیی بگه‌ن: ((پڕۆگرامی ویدێر ویلسنی سه‌ره‌ک (کۆماری وڵاته‌ یه‌کگرتوه‌کانی نه‌مه‌ریکا- ک. م.) ده‌ریاره‌ی ناشتی جیهان)) که‌ سالی ١٩١٨ رایگه‌یانده‌ لایه‌ت گشت که‌مینه‌ ناتورکه‌کانی ئیمپراتۆری عوسمانی پێویسته‌ (ده‌رفه‌تی ته‌واوی به‌ره‌وه‌پێشچوونی ئۆتۆنۆمییان بۆ بپه‌خسێنرێت)⁽²⁶⁾. به‌پێی

(26) له‌ ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا وا هاتوه‌:

((President Woodrow Wilson's "Programmed of the World's Peace" of 1918 said that the non- Turkish minorities of the Ottoman Empire should be assured of an "unmolested opportunity of autonomous development")) (Ibid, P.1).

مه‌به‌ستی راپۆرته‌که‌ چوارده‌ به‌نده‌ به‌ناویانگه‌کی ویدێر ویلسنه‌ که‌ یه‌کێك بوو له‌و هه‌یانه‌ی پالیان به‌ کوردیشه‌وه‌ نا بۆ وه‌دی هه‌تانی ئاواتی سه‌ربه‌خۆیی، ته‌نانه‌ت شیخ مه‌حمود له‌ کاتی دادگایی کردنه‌که‌یدا له‌ به‌гда له‌ لایه‌ن به‌ریتانییه‌کانه‌وه‌، دواي دامرکانده‌وه‌ی پاپه‌پینه‌که‌ی سالی ١٩١٩ی و یه‌خسێر کردنی، هه‌ر چوارده‌ به‌نده‌که‌ی سه‌ره‌ک ویدێر ویلسنی له‌سه‌ر لاپه‌په‌کی قورئان نوسیبوه‌و وه‌ك گوله‌به‌ند له‌سه‌ر قۆلی گرێی دابوو، له‌و کاته‌دا زۆر توپه‌ ده‌بیته‌و فه‌قیانه‌کی هه‌لده‌کات و

(پهیمانی سیفەر) که ئابی سالی ۱۹۲۰ له نیوان دهوله ته هاوپهیمانه کان و سولتاندا مۆرکرا دان به دامه زانندی دهوله تیک له کوردستان⁽²⁷⁾ و دهوله تیکیش له ئهرمهستان نراوه، وێپای دامه زانندی سێ دهوله تی عهره بیی له ههریه که له حهجاز (که دوابی بووه عهره بیی سعودی) و سوریا و عیراق. سیفهر چه ند مه رجیکى بۆ دمه زانندی دهوله تی کوردی دانابوو، هێ وه که ئاره زووی زۆرینه ی کورد ده رباره ی نه وه ی له ناوچه یه کی جودا (سه ریه خۆ) دا بژین و (ئه نجومه نی کۆمه له ی نه ته وه کان) یش دان به وه دا بنیت که کورد شایانی نه وه ن سه ریه خۆ بژین⁽²⁸⁾.

پهیمانی سیفهر هه رگیز له لایه ن (ئه نجومه نی نیشتمانی تورکی) یه وه دانی پێدا نه نراو سالی ۱۹۲۲ یش سولتانی عوسمانی له سه ر ته خت لابر او دوا به دوا ی نه وه

لاپه ره که ده رده مه ی نیت و ده دیات به رووی دانه وه به ریتانیه که دا و به فارسی پیتی ده لیت: ((پده ر سوخت (ناجسن) من به پشتی ئه م قسانه بانگی سه ریه خۆییم دا))^(*). بۆ درێژه ی نه و باسه به وانه نه و بابه ته ی ده رباره ی به نده کانی ویدرۆ ویلسن له و کتیه ب دا یه که سالی ۱۹۷۸ به ناو نیشانی ((أهواء علی قضایا نولیة)) وه بلارم کردۆ ته وه.

(*) (ئازاد عه بدولوا حید) ی هاوکار ی شمان له باره ی نه و به ودا وانه ی ناو هۆلی نه و دادگایه ی شیخ مه حمود ی تیدا مو حاکمه کراوه، بۆی گێڕا وینه ته وه کاتی خۆی له گفتوگۆ یه که دا له گه ل خوالیخۆ شبوو (مه حمود شه وقی) که شه ش سال له بزوو تنه وه سیاس ی و چه کداریه که ی شیخ مه حمود ی هه فیدا بووه وتویه: له پاش به دیل گرتنی شیخی حفید له شه پی ده ریه ندی باز یاندا په وانه ی شاری به غدا ی ده که ن تا به ریتته دادگا. له به غدا گرینه اوس له دادگایه کێر دینکی په وکه شانه دا له به رده می دادگا ئاماده ی ده که ن، کاتی ده یبه نه ناو هۆلی دادگا وه ته ماشا ده کات نه و که سانه ی که له ناو هۆله که دا ئاماده کرابوون بۆ نه وه ی له دژی نه و شایه دی بده ن، زۆر به یان که سانی نزیک ی خۆی و خه لکی شاره که ی بوون، بۆیه کاتی لێ یان ورد ده بیته وه ده یان نا سیت ته وه پێ یان ده لێ: (مینی نوێتان په رۆ زیت...!) - ع. زه نگه نه)).

(27) هه ر سێ که به ندی ۶۲ و ۶۳ و ۶۴ ی (پهیمانی سیفهر) بۆ دامه زانندی کوردستانی سه ریه خۆ نه رخا ن کراون.

(28) بۆ درێژه ی نه و باسه به وانه: کمال مظهر، نظره جیده إزاء معاهدة سيفر والمسألة الكردية، ترجمة: محمد الملا عبدالکريم، ((الثقافة الجديدة)) (مجلة)، بغداد، العدد ۵۲، ۱۹۷۲.

شایانی باسه سیفهر هێند لای کورد خۆ شه ویسته که دایک و باوکانی کورد کړدویانه ته ناوی کړ و که چه کانیان، یه کێک له وانه سیفهر ی مه حمود زامداره.

مستهفا که مال ئەتاتۆرک کۆماری ئەرمینیا کە (بە پێی پەیمانی سیڤەر- ک. م.)^(*) دامەزێنرا بوو لە ناوی بردو ئاواتی سەر بە خۆی کوردیشی وەچال⁽²⁹⁾ نا. جاریکی دیکە هەرگیز ئەو پرسە (مەسەلە) بە شێوازیکی جیدی نەهێنرایە پیش. لەم سالانەی دوایدا بزوتنە وە نەتە وەبە کانی کورد، لە هەریەک لە عێراق و ئێران و تورکیا، بە شێوازیکی گەلێک دور لە بە کتر بە پێوە دەچوون، هەرچەندە چالاکیی زۆر لە بەزینی سنوور لە ئارادایە و تەنها کوردی عێراقیش هێند توانایان هەبوو ببێت هەپەشەپەکی گەورە بۆ حوکمەتی ناوەندی. کورد هەمیشە خۆیان لە کاری تیرۆرستی دورەپەریز گرتووە، لەو جۆرە کارانەی ژمارەپە ک لە ئەندامانی (پێکخراوی رزگاریخواری فەلەستین) (منظمة تحرير فلسطين) ئەنجامی دەدەن.

تورکیا:

دوای پاپەپێنە کوردییەکانی بیست و سییەکانی (سەدەی پابردوو- ک. م.) فەرمانپەرە وایانی تورک بەتوندی کەوتنە بەرەڵستیکردنی هەموو جۆرە هەست و پێناسەپەکی جوداخواری کورد. سالی ۱۹۶۷ لە تورکیا بە شێوازیکی نەپنی (پارتی دیموکراتی کوردی)^(**) دامەزێنرا کە بیروبووچوونی سۆشیالیزمی بەهێز

(*) ((وەکو دەبینین د. کەمال لە زۆر شوێنی ئەم کتێبەدا ناوەکە وەکو (سیڤەر) ناوەها بە (ی)ی کراوە گۆ دەکات، هەرچی لای کوردەکانی باکوورە ئەوا بە "سیوهر" گۆی دەکەن، لای خەلکی ئێمەش (ی)ەکە کراوە نییە، واتە نیشانی (۷)ی لەسەر دانانێ، وەکو "سیڤەر"ی مەحمود زامدار.

لێرەدا گرتێکم لەسەر ئەو پرسە هەبوو، تاپیستەکانمان بەردەوام (۷)ەکان لەسەر یای "سیڤەر" دانەدەنا، ئێمەش هەمان کردووە ناوەکان، وەکو چۆن د. کەمال گۆی کردوون، ناوەها وەکو خۆیان بیاننوسینەو. لە زۆر شوێن و جێگەی دیکەی ئەم کتێبەدا گرفتی ناوەهامان هەبوو، تەنانەت تاپیستەکان بەردەوام وشە (عێراق) یان بە (عێراق) دەنوسیبوو، دەیان بە لگو سەدان جار ()ەکەمان لادەبرد کەچی ئەوان دواتر هەر وەکو خۆی دەیاننوسیبوو- ع. زەنگەنە))

(29) بە کێک لە پۆزنامە توندپەرەکانی کەمالیەکان کاتی خۆی وێنەپەکی کاریکاتیری بۆ کوردبوو کە بریتی بوو لە گۆرێک لەسەر کێلەکی نووسرابوو ((دەولەتی کوردستان)). بپوان: الدكتور بلەچ شیرکۆ، القضية الكردية، القاهرة ۱۹۳۰.

(**) ((ناوی دروستی (پارتی دیموکراتی کوردستان لە تورکیا)یە، لە لاپەرەکانی دواتردا پەراوێزکی

دیکەی بۆ دەنوسین - ع. زەنگەنە)).

بوو وه هاو په یمانی (پارتی کرتکارانی تورک) بوو که پتځواوړیکي نه پتني نییه و نه مه یش بوو هوی په ره سه ندنی فشاری سهریازی بۆ سهر ناوچه کوردیه کان. له م سالانه ی دوايیدا تا پاده یه ک نه و فشاره سهریازییه که م بۆوه و نه وه یش بوو هوی سهره لدانی چالاکیه کی که می کوردایه تی. به لام کورد هه میسه هیزکی ناماده ی نازاوه بوون.

نیران:

کوردی نیران، به پیچه وانه ی کوردی نیمپراتوری عوسمانیه وه، دوا ی جهنگی به که می جیهان به شیوازیکی راسته وخو نه بزویتران بۆ نه وه ی بیر له دامه زرانندی ده ولتی سهره خۆ بکه نه وه⁽³⁰⁾. هه رچۆن بیت نزیکی کوردی نیران له یه کبه تی سؤفیه ته وه دهره تی نه وه ی بۆ په خساندن له زویه که وه پیوه ندیی به نایدۆلۆجیای سؤفیه تییه وه بکه ن و سالانی ۱۹۰۵ و ۱۹۱۸ یش نه جوومه نی سؤفیه تی کورت ته مه ن له چه ند ناوچه یه کی کوردنشینی نیراندا دابه زرتین⁽³¹⁾. سالی ۱۹۴۱ یش، دوا ی داگیرکردنی نیران له لایه ن به ریتانی و سؤفیه تییه کانه وه، چ نه و کوردانه و چ نه و نازه رییانه ی له ناوچه ی ژیر ده سه لاتی سؤفیه تدا بوون توانییان چالاکانه فرمانپه وایی خۆیان بکه ن، به پیچه وانه ی نه و ناوچه یه وه که

(30) مه به سستی نه وه به له بهر نه وه ی نیران وه ک تورکیا به شداری جهنگی به که می جیهان نه بوو بۆیه کا شتیکی وه ک (په یمانی سیقه) له نارادا نه بوو بۆ هاندانی کوردی نیرانیش بۆ نه وه ی هه ولی دامه زرانندی ده وله تیکی سهره خۆ بده ن.

(31) له ده قی به لکه نامه که دا وا هاتوه:

((Their Proximity to the Soviet Union, however, gave them early contact with Soviet ideology and short- Lived Soviets were set up in parts of Kurdish Iran in 1905 and 1918)) (N.A., F.O., 373/32, Foreign and Commonwealth Office, The Kurdish Problem, March 1979, P.2).

پیموايه مه به سستی نه جوومه نه کانی پۆزگاری شوپشی ده ستوری نیران (۱۹۰۵-۱۹۱۱) و دوا ی شوپشی تۆکتۆبه ری سالی ۱۹۱۷ به.

له ژیر دهسه لاتی به ریتانیدا بوو چونکه هیږه ئیرانییه کان لیږه نازاد بوون بڼه
نه وهی دهسه لاتی خویان داسه پیننه وه. کانونی په کهمی سالی ۱۹۴۵ دوو کومار
له ناوچهی دهسه لاتی سؤفیه تیدا دامه زینران: کوماری دیموکراسی نازه ربایجانی
(نیران)⁽³²⁾ و کوماری کوردی مه هاباد (*). هرچون بیت دوی کشانه وهی

(32) له دهقی به لگه نامه که خویدا وشه ی نیران بهو جوره خراوته نیوان دوو که وانی گه ورده وه
(ibid, P.2).

(*) ((نوی راستی بیت (کومار) له ۱۹۴۶/۱/۲۲ دا دامه زراوه، نه وه که له سالی ۱۹۴۵، وه کو له م
به لگه نامه په دا هاتوه، له لایه کی دیکه وه وکړه ده بینن نو سراوه: (کوماری کوردی مه هاباد)، (د.
کمال) یش له هه موو نویسینه کانی خویدا (کوماری مه هاباد) ی نویسوه، ته نانه ته له برگي دوه می شو
کتیبه پیدا که به ناوینشانی (چند لاپه په یکه له میژوی گه لی کورده)، که له ناماده کورنی من بووه، له
ل(۴۰۰، ۴۳۶، ۴۵۰) دا هه مان دهسته واژه ی چند جار به کاره میناوه، بیرمه جارتکیان له کاتی ناماده کورنی
کتیبه که دا خوم گه یانده به غداو نهو پرسپاره م لپی کړد، باسی نه وه شم بڼی کړد که ناوه دروسته کی
به زاراوه ی نه مېږ ده بین (کوماری کوردستان) بی، له نه سلیشدا نهو ناوه (جه مهوری کوردستان) بووه
نه وه که (کوماری مه هاباد). نهوسا جه نابی وای وه لام دامه وه که دهسته واژه کی نهویش پاسته، دیاره
نهوسا باسی نه وه م بڼی کړدوه که نهو (کوماری مه هاباد) له گه ل بلو کړدنه وهی کتیبه کی ولیام
نیگلتن و نارشی رورفلت له شهسته کان و سره تایی هفتا کان که وتوته سهر زاران، نه گینا نه وه نده ی
من ناگادارم و سهرنجم داوه تی تا کوتایی شهسته کان هه زاراوه ی (کوماری کوردستان) به کاربراهه،
هه موو به لگه نامه و گؤنارو پښنامه و بلو کړاوه و به یان نامه کانی سرده می کومار، دواتریش هه موو
بلو کړاوه کانی دواتری نه م دیو نهو دیوی سنوور نه وانه ش که له شاخ بلو کړاونه ته وه، هه تا نهو
چاوپیکه وتنه اش که له نوی ۱۴ ته موزی ۱۹۵۸ له گه ل مه لا مسته فای بارزان کړاوه، هه روه ها نهو
چاوپیکه وتنه تابه تیه ش که له گه ل شیخ نه حه مدی بارزان کړاوه و به دیو نه لقه له پښنامه ی (نازادی) ی
سالی ۱۹۵۹ دا بلو کړاوه ته وه، هه ر ناوه ها ناویان برده وه ناوی (کوماری مه هاباد) له نارادا نه بووه.
به داخه وه (عقید به کړه عه بدولکه ریم) ی به شداریکی کارای کومار، که بیره وه ریه کانی خوی له دوتوبی
کتیبه کیدا له هه ولیرو سلیمانی چاپ کړدوه، ناوی (گه شتی که به کوماری مه هاباد) ی له سهر کتیبه کی
داناوه که به م نویانه چاپی کړدوه، با خویننه و توژه ران له لایان (عه جیب و غریب) نه بیت نه گه ر
بلیم ندری نهو بیره وه ریه یانه پیشتر له سالی ۱۹۶۰ دا به پتر له (۲۰) نه لقه و به زنجیره له سهر لاپه په کانی
پښنامه ی (دهنگی کورده) که ی عومه ر جه لال حویزی و به نیمزای (ب. نه لوهن) بلو کړاونه ته وه نهو

هیزه‌کانی سۆڤیه‌ت (له ئێران - ک. م.) له مایسی سالی ۱۹۴۶دا یه‌کیه‌تی سۆڤیه‌تی هیچ هه‌ولێکی نه‌دا بۆ ئه‌وه‌ی رێگه‌ نه‌داته ئێرانییه‌کان هه‌ردوو کۆماری نازه‌ریایجان و مه‌هاباد له‌ کانونی یه‌که‌می ۱۹۴۶دا له‌ ناو به‌رن و په‌هه‌ره‌کانیان له‌سێداره‌ بده‌ن⁽³³⁾. به‌وجۆره‌ شا به‌رده‌وام بوو له‌ فشار خستنه‌ سه‌ر نه‌ته‌وه‌ په‌رستانی کوردو (پارتی دیموکراتی کورد)ی قه‌ده‌غه‌ کرد که داوای خودمختاری له‌ چوارچێوه‌ی ئێرانیکی دیموکراسیدا ده‌کرد بۆ توخن که‌وتنی

ناوێشانه نامۆیه‌ی له‌سه‌ر نه‌بووه، ئه‌وه‌تا خوالێخۆشبوو مه‌حمودی مه‌لا عزه‌تیش، که‌ شاره‌زایه‌کی میژووی کوماره، کاتی خۆی و له‌ سالی ۱۹۷۰دا، بابه‌ته‌کانی خۆی له‌باره‌ی کوماره‌وه له‌سه‌ر لاپه‌ره‌کانی گۆڤاری (پزگاری) بڵاوه‌کرده‌وه، ناوی (گوماری مه‌هاباد)ی بۆ دانابوو.

دواتریش هه‌ر ئهم ناوێشانه‌ی دابوو کتێبێکی خۆی که‌ به‌ دوو به‌رگ له‌ شاخ بڵاوه‌کرده‌وه، ئه‌وه بوو له‌ داوی راپه‌ڕین هه‌ستی به‌م هه‌له‌یه‌ی خۆی کردبوو بۆیه له‌سه‌ر لاپه‌ره‌کانی یه‌ک له‌ ژماره‌کانی گۆڤاری (ئاران)، که‌ له‌ داوی راپه‌ڕین له‌چه‌مه‌مال ده‌رده‌چوو، بابه‌تیکی بڵاوه‌کرده‌وه و ده‌خه‌نی له‌ خۆی گرتبوو، ئه‌وه‌بوو دواتر ئهم بابه‌ته‌ له‌ ژێر ناوێشانی: (ناوی میژووی قه‌واره‌که‌و ریشه‌ی ناوی قه‌واره‌که‌) بۆته‌ به‌شێکی گرنگی لاپه‌ره‌ (۱۴۶-۱۵۴) ئه‌و کتێبه‌ی که‌ به‌ ناوی (جه‌مه‌وریه‌تی کوردستان) له‌ سالی ۲۰۰۱دا له‌ لایه‌ن ده‌زگای سه‌رده‌م له‌ سلێمانی بڵاوه‌کرده‌وه، به‌ پشت به‌ستن به‌م بۆچوونه‌ هه‌موو (گوماری مه‌هاباد)ه‌کانی نێو ئه‌و کتێبه‌ی به‌رده‌ستتانم لێم کتێبه‌دا کردبوو (گوماری کوردستان)، دواتر به‌یڕم هاته‌وه‌ که‌ جاریکیان دکتۆر که‌مال خۆی ئامۆزگاری کردبووم که‌ بۆچوونه‌کانی خۆم بکه‌مه‌ په‌راوێژێکی ئهم کتێبه‌، بۆیه له‌ ته‌ک ناوی (گوردستان)ی نێو ئه‌و که‌وانه‌ له‌ هه‌ر شوێنێک که‌ ناوی (گوماری کوردستان)م دانابوو، دووباره‌ (گوماری مه‌هاباد)م دانایه‌وه، دیاره‌ مامۆستای خۆشه‌ویستیشم له‌وه‌له‌ بژێریه‌ی که‌ خۆی کردبووی هیچ لاریه‌کی لێم کاره‌م نه‌بووه، ته‌نیا له‌یه‌ک شوێندا پاریسپاردبوو که‌ بکریته‌وه (گوماری مه‌هاباد) ئه‌ویش له‌ دووتوێی به‌لگه‌نامه‌یه‌که‌دا بووه، دیاره‌ به‌لگه‌نامه‌ش، وه‌کو مامۆستا بۆی نووسیوم، به‌هیچ شێوه‌یه‌ک نابێ ده‌ستکاری بکری، ته‌نانه‌ت وابزانم ئه‌مڕۆکه‌ هیچ ئاسته‌نگێکی سیاسیش له‌پیش به‌کارهێنانی ئهم ناوه‌ میژوویه‌ نییه‌، به‌لگه‌شمان بۆ ئه‌و بیه‌ربۆچوونه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ له‌ کوماری ئێرانی ئیسلامیدا بۆژنامه‌و گۆڤاره‌ کوردیه‌یه‌کان زۆر ناسایی ئهم ناوه‌ له‌سه‌ر لاپه‌ره‌کانیان به‌کارده‌یه‌ن - ع. زه‌نگه‌نه‌)).

(33) ئه‌وی پاستی بێت په‌هه‌رانی کوماری مه‌هاباد (گوردستان) له‌سێداره‌ دران، هه‌رچی په‌هه‌رانی کوماری نازه‌ریایجان بوون هه‌له‌هاتنه‌ ناو خاکی یه‌کیه‌تی سۆڤیه‌ت.

دهسه لاتی حوکمه تی ناوه ندی چ له بوواری سیاسه تی ده ره وه داو چ له بوواری دانانی پلانی درێژخایه نی ئابوویداو چ له بوواری به رگری (سوپا) دا.

دوای که و تنی پژی می شا پرسی پیوه ندیی دواپژی کوردی ئێران به حوکمه تی ئیسلامیی نوپوه هاته گۆپێ. له ده ستووری نوپیی ئێراندا پیویسته حوکمه ت به وردی ئاگای له وه بیته که نمونه یه کی نوپ (سایقه یه ک) نه یه ته وه کایه وه له ریگه ی دانی ئیمتیازه وه به کورد وه ک تاکه که مینه یه ک له ناو هه مواندا به تورکمان و ئه فغان و بلوچ و ئازهری و عه ره بی ئێرانه وه. زۆری نه برد دوای وه رگری ده سه لات له شوباتی سالێ ۱۹۷۹ دا کاتێک حوکمه ت وه فدیکی نارده (کوردستان- ک. م.) بۆ هه لسه ئگانندی بارودێخه که (لتقصی الحقائق) له ناوچه کوردیه کان (کوردستان)⁽³⁴⁾ دوای نه وه ی نه و پاپۆرتانه گه یشتن که باسی خۆپیشاندا نی کوردو پێکدادان له نێوان هۆزه کورده کا ندا (که له لایه ن په ره به ری کوردی عیراقه وه جه لال تاله بانیه وه قیاده ده کرین)⁽³⁵⁾ له گه ل لایه نگرانی حوکمه تی نوپیدا ده که ن. وه فده که شیخ عیززه ددینی حسه یینی⁽³⁶⁾ بی نی که په ره به رکی ئایینی مه هاباده. شیخ ته کیدی ئاواتی ئۆتۆنۆمی کوردی کرد له گه ل جی هیشتنی سیاسه تی ده ره وه و کاروباری سه ربازی و دانانی نه خشه ی پلانی ئابووری و لات بۆ حوکمه تی ناوه ندی. ئه میر ئینتیزامی نوپنه ری سه ره ک وه زیرانی ش ته کیدی کرد هه رچۆن بیته حوکمه ت ریگه نادات هه یچ پارچه یه کی ئێران جیا بیته وه.

(34) له ده تی به لگه نامه که دا وا هاتوه: ((Kordestan))

(35) له ده تی به لگه نامه که دا وا هاتوه:

((... following reports of Kurdish demonstrations and of clashes between Kurdish tribesmen (led by the Iraqi Kurdish leader Jalal Talabani) and supporters of the new government)) (N.A., F.O., 373/32, Foreign and Commonwealth Office, The Kurdish Problem, March 1979, P.2).

(36) شیخ عیززه ددینی حسه یینی: خه لکی بانه ی، مه لایه تی له مه هابادو بۆکان ته وار کردوه و دوای نه وه بۆته ئیمام جومه ی مه هاباد، هه ستنی کوردایه تی هه میشه به میز بووه و له پۆزگاری فره مانپه وایی محمه د په زا شایشدا وه ک نیشتمانپه روه رکی دلسۆز په فتاری کردوه، دوای که و تنی پژی می په هله وی له مه هاباد ده فته ر (مه که ته ب) پکی سه ره بخۆی دامه زرانده وه و گه لێک مه لاو فه قی و روونا کبیری له ده ور کۆبۆته وه، ئه ندامی لیژنه ی وتووێژ بوو له گه ل حوکمه تی ئیسلامیدا، دانووی له گه ل پژی می نوپیی ئێراندا نه ده کولا بۆیه کا په نای برده بهر سویدو له وی ده ئی.

(حیزی دیمۆکراتی کوردستان) که رادیکالتره و نیستا له لایه ن ئابووریناس
عه بدولپه حمان قاسملووه وه⁽³⁷⁾ بۆ یه کهم جار له گۆره پانی کاردا په هه به ریی

(37) خۆشبهختانه له سالی ۱۹۵۹وه دوکتور عه بدولپه حمان قاسملووم له نزیکه وه ناسی و ته نانه ت یه کێک له وتاره زووه کانم له پۆژنامه ی ((ژین))دا ده رباره ی شه وه، له ژياندا کهم که سی وه ک شه و زیره ک و وریام دیوه، هه ربوک زارای کوردی و زمانه کانی فارسی و تورکی و عه ره بی و نازه ری و چیک ی و سلوفاکی و روسی و فه ره نس ی و ئینگلیزی ده زانی، له رێگه ی شه وه وه پۆژنامه نووسی فه ره نس ی کرێس کۆچێرا ((مۆبیک))ی دۆستی دلسۆزی کوردم ناسی، قاسملوو نامه ی دوکتوراکه ی که سالی ۱۹۶۳ به زویانی سلوفاکی و ناوونیشانی ((کوردستان و کورد)) وه بلای کورده وه، دیسان له چیکوسلوفاکیا سالی ۱۹۶۵ به زویانی ئینگلیزیش بلای کرایه وه وه له لنده نیش بنکه ی به ناوبانگی کولینز چاپی کورده وه، سالی ۱۹۶۸ له به غدا هه مووی و سالی ۱۹۷۰یش له بیروت پوخته یه کی به عه ره بی بلای کرایه وه وه سالی ۱۹۶۹ له وارشاو به زویانی پۆلونی چاپ کراو دوا ی هه موونیش نۆره ی زویانی کوردی هاتو شه وه بوو مامۆستا عه بدوللای حه سه ن زاده سالی ۱۹۷۳ کردییه کوردیه کی پاراوو په وان و

ده كړيت و بهر له سى و دوو سال له لايه ن قازى محمده دى (سه روكى كزمارى كوردستانى ته مه ن كورته وه) دامه زرينراوه، ده لیت ثابته توللا خومه ينى وتوويژى له گه ل په كيكى وهك نه حمده دى موفتيزاده دى⁽³⁸⁾ سنه يه⁽³⁹⁾. به پيى راپورته كاني عه لى هومام قازى⁽⁴⁰⁾*) كه ره هبركي ديكه كورده ده لیت: هه رچنده كوردي نيران داخوانى جيا بوونه وه يان هه لته كرتووه، به لام نه گه ربيت و جاركي ديكه داواكانيان دهر باره دى دامه زراندى ناوچه يه كى نرتون زميى ديموكراسيه وه پشت گوي بخريت، نه وساكه نه و كاره ده بيته هوى دروستبوونى گيره وكيشمه.

((بنگه ي پيشه وا)) يش له كتيبكي چوار سه د لاپه پيدا بلوى كرده وه، چنه جارتيك پوژنامه وگزاره كوردي و بيانبيبه كان نه و بهرهمه دى قاسملوويان بهر زرخاندووه، خوالتيخوشبوو له گشت بهرهمه كانيدا هه ميشه وه ستايانه هه ولي دده ديارده ميژوييبيبه كاني كورد تيكه ل به باري ژيانى نابووي و كومه لايه تي بكات. ((ميژويى سياسي و بهرهمه ژانستيبه كاني نوكتور عه بدولپه همان قاسملو)) ناو نيشانيكي سه ركه وتوي نامه يه كى نوكتوراي په سه ن و پويسته.

(38) نه حمده دى موفتيزاده: له بنه ماله يه كى به ناوبانگى سنه يه، مه لايه كى باسه وادو شاره زا بوو، له ناو فه قى و مه لايانى سنه و ده ويوبه ريدا لايه نگرى نقر بوو، دژى پژنيى په هله وي بوو و به گرمى پشتي شوپشى ئيسلامى گرت، نه ندامى ليژنه ي وتوويژ بوو، به لام هه مان كات مه يلى به لاي وه هاييبيبه كاندا ده شكايه وه، نه وه دلى تاراني لى كرمى كرو بووه هوى به ندى كوردي و ده ويوبه رى ده سال له زينداندا مايه وه تا به هوى نه خوشيبيبه وه نازاد كراو زقوى نه خاياند كوچى دوايى كرد.

(39) له ده قى به لگه نامه كدا ده لیت:

((...has been negotiating whith the conservative secondary- level leader, Ahmed Muftizadeh of Sanaadaj)).

ده قى وه رگيژپاني وشه ي (Conservative) موخافيز (محافظ) ده گه يه نيت. بېوانه:

N.A., F.O., 372/32, Foreign and commonwealth office, The Kurdish problem, March 1979, P. 2.

(40) له بنه ماله ي پيشه وا دوو عه لى ناو هه يه، يه كيان عه لى كوپى پيشه وا قازى محمده ده كه ناسراوه به ((كوپى په ش))، نه ويديكه شيان عه لى كوپى سه درى قازيبه. هه رچى عه لى هومامى قازيبه كه ناوى له به لگه نامه كدا هاتووه، بزمان ساخ نه بقره كيته...!

(*) ((بى دودلى ده ليم مه به ست له م ناوه هه ر عه لى كوپى پيشه وا قازى محمده ده و كه ستيكى ديكه نييه، له م باره يه وه به لگه ي راست و دروستم له لا هه يه -ع.زه نكه نه)).

عیراق:

کوردی عیراق، که نیشته جێی ناوچه شاخاویکانی باکووری-پۆژه لاتی ئه و ولاتن، له وانهیه یهك له پێنجی دانیشتونانی پێك بهێنن، له و پۆژگاره وهی ئیمپراتوری عوسمانیی کۆتایی هات که وتووێته گێژاوی خهباته وه له گهڵ حوکمهتی به عێراق. عیراق، به پێچه وانهی ولاتانی دراوسییه وه، له نێوان ههردووکه جهنگی جیهانییدا چ له ژێر سایه ی قهیمومهتی به ریتانیدا و چ له و پۆژگاره وه ی بۆ خۆی بووه دهوله تێکی سه ریه خۆی نوێ له به رده م (کۆمه له ی نه ته وه کان) دا پوو به پووی ژماره یهك ئه رکی ده ستووری بووه ته وه که ده بوو جۆره ئۆتۆنۆمییه ك بداته کورد. به لām هه رچۆن بێت فه رمانه په وایانی عیراق سلیان له وه ده کرده وه نه گه ر بێت و خودمۆختارییه کی به رفراوان بده نه کورد ئه و سا که ئه وه بیهیته هۆی جیا بوونه وه، به و جۆره یش ناوچه سه ره کییهکانی وه به ره مه یێنانی نه وت، که له ده وری به ری که رکوو کدان، بکه ونه مه ترسییه وه، چونکه که رکووک بۆ خۆی که وتۆته ناوچه ی کورده وه⁽⁴¹⁾. سا له ها شه پو پێکدادان له نێوان کورد و هیزه عیراقیه کاندایا به رده وام بوو. (پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق) ده یگوت ئه و خه بات ته نها له پێناو ئۆتۆنۆمیدا بۆ کوردستان ناکات، به لکو هه مان کات خه بات بۆ ئازادی و دیموکراسی بۆ گشت عیراق ده کات. با لی سه ریازی پارتی پێشمه رگه یه که ژماره یان له گه رمه ی خه باتدا له په نجا هه زار که س تێده په پێت.

دوویه ره کیی ئێزانی- عیراقیش ئه م بارو ده خه ی هینده ی دیکه ئالۆز کرد. تا وه کو سا لی ۱۹۷۵ شا چه ك و یاری ده ی ما لی ده دایه کوردی عیراق، به لām دوا ی پێکه وتنه نامه ی جه زانیری سا لی ۱۹۷۵ هه لۆیستی ئێزان بووه هۆی هه ره سه یێنانی شه پش. له وانه یه عیراق له ناو ولاتانی پۆژه لاتی ناوه پاستدا به رفراوانترین ئۆتۆنۆمی دابیته ناوچه کوردنشینهکانی، هه رچه نده به پێی (پارتی دیموکراتی کوردستان) نزیکه ی چاره که ملیۆن که سیك له زیدی خویان پا گو یێزاون بۆ دروستکردنی

(41) له دهقی به لگه نامه که دا وا ها توه:

((The Iraqi authorities, however, fear that by giving too much autonomy to the Kurds they could risk the secession of Iraq's main oil producing areas around Kirkuk, which fall within the Kurdish area)) (N.A., F.O., 372/32, Foreign and Commonwealth Office, The Kurdish Problem, March 1979, P.3).

ناوچه یه کی چۆل⁽⁴²⁾ له نێوان سنووری عێراقدا له گه‌ڵ تورکیا و ئێران. هه‌روه‌ك چۆن له‌گه‌ڵ تورکیادا، به‌ هه‌مان ده‌ستوور حوكمه‌تی عێراق ده‌بی‌ت ئاگاداری نه‌گه‌ری په‌نگدانه‌وه‌ی رووداوه‌ نوێكانی ئێران بی‌ت. له‌گه‌ڵ به‌رده‌وامبوونی بزووتنه‌وه ئاساییه‌كانی هه‌زه‌ كوردییه‌كانی ناوچه‌ سنوورییه‌كاندا بۆچوونێك له‌ناو به‌شێك له‌ كوردی ئێراندا دروست بووه‌، كه‌ نه‌وان ده‌توانن هه‌لی لاوزیوونی حوكمه‌تی ئێران بقۆزنه‌وه‌ بۆ هاندانی كورده‌كانی دراوسێیان بۆ وه‌دی هێنانی ئه‌م پڕۆسه‌یه‌، یا بۆ په‌ره‌پێدانی كۆششی خۆیان له‌ پێناو وه‌ده‌ست هێنانی ئۆتۆنۆمیه‌یه‌کی به‌ر‌فر‌اوانتردا.

یه‌كیه‌تی سۆفیه‌ت:

كورد له‌ناو یه‌كیه‌تی سۆفیه‌تدا كه‌مینه‌یه‌کی پچووك‌تر پێك ده‌هێنن، به‌لام وه‌ك نه‌توه‌یه‌کی سۆفیه‌تی دانیاو پێدا نراوه‌ و هه‌ندێك مافی رووناك‌بیریان پێ دراوه‌. به‌لام كاریه‌ده‌سته‌ سۆفیتیه‌كان به‌ ئاشكرا هه‌ز به‌ بیرۆكه‌ی پان- كوردی كوردستانی سه‌ربه‌خۆ ناكهن، یا ته‌نانه‌ت به‌ ئۆتۆنۆمیه‌یه‌کی به‌ر‌فر‌اوانتری كورد له‌ چوارچێوه‌ی سنووره‌كانی ئێستادا، كورده‌كانی سۆفیه‌ت په‌یوه‌ندییه‌کی كه‌میان به‌ كوردی ولاته‌كانی دیکه‌وه‌ هه‌یه‌ و زۆر تێكه‌لی ئاواتی به‌ر‌فر‌اوانتری نه‌توه‌یه‌ی نه‌بوون. به‌پێی ئه‌وه‌ش هه‌لوێستی كاریه‌ده‌سته‌ سۆفیه‌تییه‌كان به‌رانبه‌ر پێكخراوه‌ كوردییه‌كانی ولاته‌ دراوسێكان ده‌گۆڕدڕێت. كاتێك به‌رژه‌وه‌ندییه‌ كوردییه‌كان له‌گه‌ڵ سیاسه‌تی سۆفیه‌تیدا به‌ باشی یه‌كده‌گره‌نه‌وه‌، وه‌ك پشت‌گه‌یری گرتنی پارتی كۆمونیسته‌كان دژی بزووتنه‌وه‌ سیاسییه‌كانی دیکه‌، ئه‌و كاته‌ رووس له‌ ژێر په‌رده‌وه‌ یاریده‌ی (كورد- ك. م.) ده‌ده‌ن. ئه‌مه‌ له‌ عێراقدا وا بوو، له‌وێ سۆفیه‌تییه‌كان پێوه‌ندییان به‌ په‌هه‌رانی كورده‌وه‌ هه‌بوو و دوا‌ی كه‌وتنی كۆماری ته‌مه‌ن كورتی مه‌هاباد له‌ ساڵی ١٩٤٧وه‌ تاوه‌كو گه‌رانه‌وه‌ی بۆ عێراق له‌ ساڵی ١٩٥٨دا په‌ناگه‌یان دا به‌ مه‌لا مسته‌فای بارزان (بارزانی له‌ مه‌نفا له‌ ولاته‌ یه‌كگرتوه‌كانی ئه‌مه‌ریكا پۆژی یه‌کی مارتی ساڵی ١٩٧٩ كۆچی دوا‌یی كرد). به‌لام دوا‌ی ئه‌وه‌ی كوردی عێراق قایل نه‌بوون بچنه‌ ناو ئه‌و (به‌ره‌ نیشتمانی)یه‌ی

(42) له‌ ده‌قی به‌لگه‌نامه‌كه‌دا وا هاتوه‌:

((to create a free zone along Iraq's frontiers with Turkey and Iran)) (Ibid, P.3).

ته ممۆزی سالی ۱۹۷۲ دامه‌زێنرا یاریده‌ی سۆفیه‌ی (بۆ کورد- ک. م.) رووی له کزی کرد. رووسه‌کان له ئێران ئاگاداری نه‌وه‌بوون سازشی پێوه‌ندیان به‌ شاهه له‌گه‌ڵ پشتگیریی ئاشکرای کوردی ئێراندا نه‌که‌ن⁽⁴³⁾. له‌ کاتی‌که‌دا یاریده‌ی نه‌ته‌وه‌یی سۆفیه‌ت بۆ هێزه‌ شۆرش‌گێڕه‌ کوردیه‌کان به‌گه‌شتی که‌م بوو، به‌لام رووس هیوادار بوون بتوانن له‌ رێگه‌ی پێوه‌ندیی دوورو درێژیان‌وه به‌ په‌هه‌ره کورده‌کان‌وه تا پاده‌یه‌ک کار بکه‌نه‌ سه‌ر رووداوه‌کان ئه‌گه‌ر هه‌ولی کورد بۆ تۆتۆنۆمی له‌ ئێران یا له‌ هه‌ر شوێنێکی دیکه‌ سه‌ری گرت.

سووریا:

کوردی سووریا که‌م ده‌رفه‌تی ئه‌وه‌یان هه‌بوو هه‌ستی خۆیان ده‌رباره‌ی خودمۆختاری ده‌ربهرن و فه‌رمانه‌روایانی سووریا پێبازی به‌ زۆر کردنه‌ عه‌ره‌بیان له‌ ناوچه‌ کوردیه‌کاندا گه‌رت به‌ر. له‌م سالانه‌ی دواییدا نه‌ته‌وه‌په‌رستی کورد له‌ سووریا دیارده‌یه‌کی زیندو نه‌بوو. له‌نیوان سالانی ۱۹۷۵ و ۱۹۷۸ دا سووریه‌کان یاریده‌ی چالاکیه‌کانی جه‌لال تاله‌بانیان له‌ عێراق ده‌دا، به‌لام له‌ ژێر سایه‌ی نزیکه‌وتنه‌وه‌ی ئه‌م دواییانه‌ی نیوان عێراق و سووریا ئه‌و یاریده‌یه‌ وه‌ستێنرا. هه‌رچی کوردی لوبنانیشه‌ بۆ خۆیان په‌نا به‌رن و بنکه‌یه‌کی ناوچه‌بیان نییه‌، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌یشدا رێگه‌یان پێ دراوه‌ پتر له‌ ولاته‌کانی دیکه‌ی پۆژه‌لاتی ناوه‌پاست هه‌ستی خۆیان ده‌ربهرن و ئه‌نجام دابه‌ش بوون به‌سه‌ر ئه‌و پارتییه‌ (لوبنانیه‌دا- ک. م.) که‌ له‌ گۆڕه‌پانی سیاسه‌تدا کار ده‌که‌ن، هه‌رچه‌نده‌ له‌وانه‌یه‌ هه‌ر کاتی‌که‌ بیت له‌و ولاته‌ دوور بخرێنه‌وه‌.

خشته:

له‌به‌ر ئه‌وه‌ی به‌ ده‌گه‌من سه‌رژمێری ده‌کری‌ت زه‌حمه‌ته‌ مه‌زنده‌یه‌کی ته‌واو و پێکۆپێکی ژماره‌ی کورد بکری‌ت، هه‌مان کاتیش جیاوازییه‌کی زۆر له‌نیوان ئه‌و ژمارانه‌دا هه‌یه‌ که‌ په‌هه‌رانی کورد ده‌یانلێن و ئه‌وانه‌دا که‌ (فه‌رمانه‌روایانی ئه‌و

(43) له‌ ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا وا ها‌تووه‌:

((In Iran the Russians were careful not to compromise their relations with the shah by openly supporting the Iranian Kurds)) (Ibid, P.3)

ولاتانه - ك. م.) دهیانلین که که مینه کوردهکانیان تیدا دهژین. ئەم خشتهیهی لای خوارهوه دوا مهزندهیه که که له بهر دهستدایه و ئاماژهی ههردووک مهزندهی نزم و بهرز دهکات:

کۆی ژماره‌ی دانیشتوانی ولاته‌که	زۆرتیرین	که‌مترین	
۳۵۶۶۶۰۰	۸ ملیۆن	۳۲۰۰۰۰	تورکیا
۲۸۴۴۸۰۰۰	۵ ملیۆن	۱۸۰۰۰۰	ئێران
۹۴۹۸۰۰۰	۲,۵ ملیۆن	۱۵۵۰۰۰	عێراق
۶۲۹۴۰۰۰	۶۰۰۰۰	۳۲۰۰۰	سووریا
۱۳۱۳۲۰۰۰	۳۰۰۰۰	۸۰۰۰	یه‌کیه‌تی سۆڤیه‌ت (نهرمه‌نستان و جۆرجیا و ئازمیریا یحان)
۲۶۴۵۰۰۰	۷۰۰۰	۴۰۰۰	لویسان

سه‌رچاوه: ((کورد)) (ده‌سته‌ی مافی که‌مینه‌کان)، (۱۹۷۵)، (44).

دوا به‌دوای ده‌قی ناوه‌ڕۆکی پاپۆرته‌که به‌شی هه‌ره زۆری لاپه‌په‌ی چواره‌می بۆ ئەو خشته‌یه‌ی سه‌ره‌وه ده‌ریاره‌ی ژماره‌ی کورد ته‌رخان کراوه (به‌پوانه: پاشکۆی ژماره ۲۰).

(44) Ibid, P.4.

سیئەم- پاپۆرتیکی سەربەخۆی دیکە دەربارەی گێشەیی کورد- حوزەیرانی
سالی ١٩٨٢

هەرچەندە جۆرە وێکچوون و دووپات کردنەوێهەکی ئاسایی لەنیوان ناو
روداوێهەکانی ناو پاپۆرتی دووهم و ئەم پاپۆرتەدا هەبە، بەلام بە پتوێستمان زانی
دەقی ئەم پاپۆرتەیش وەک خۆی پێشکەش بکەین، چونکە جیاوازیی لەنیوان
ناوەڕۆکی هەردووکیاندا زۆرە، هیچ نەبێت لەبەر ئەوەی ئەمیان چوار سال و سێ
مانگ دواي ئەویان نووسراوە. شایانی باسیشە پاپۆرتی ئەمجارەمان تەتەڵە کراوە
چونکە لە سەری نووسراوە ((Reviced))، لە پەرەوێزی لاپەرەیی بەکەمیشیدا
هەمان پرستە دووپات کراوەتەوێهە کە دەلێت:

(ئەم بەلگەنامەییە بۆ کاری پەرەیی گشتیی ئامادە کراوە، بە هیچ جۆر نایێت
وێها لێکبدرێتەوێهە، یا بە جۆرێک ئاماژەیی بۆ بکەیت کە بیروبووچوونی حوکمەتی
(بەریاتی- ک. م.) دەردەبەرێت).

پاپۆرتی سیئەممان لە حەوت لاپەرە پێکھاتووێهە لاپەرەیی شەشەمی
خشتەییەکی سەرژمێری کۆردەو لاپەرەیی حەوتەمیشی نەخشەییەکی کوردستانە،
ئەمەیی لای خوارەویش دەقی وەرگێڕانی ناوەڕۆکی ئەو پاپۆرتەییە:
(گێشەیی کورد).

کورد، کە ژمارەیان نزیکەیی دە ملیۆنە، بەشیکی بایەخدار لە دانیشتوانی
تورکیا و ئێران و عێراق پێکدەهێنن. ئەوان لە سووریا و یەکیەتی سۆڤیەت و
لۆبنانییەکان. بە شیوازیکی سەرەکی کورد نیشتەجێی ناوچە شاخاویییەکانی
تورکیا و دەولەتەکانی دەورووبەری. زۆرییەکی کورد موسڵمانی سووننە، بەلام لە
ئێران ژمارەییەکی کۆردی شیعیەش هەن. کورد، وەک گەلێکی لە هۆز پێکھاتووی
خاوەن کۆلتووێهە نەریت و زویانی خۆی، بە لایەنی کەمەوێهە سێ هەزار سالە هەن،
لەو ماوەییەدا نەریتیکی سەربەخۆیی زۆر بەهێزی پێکەوێهە ناوە. لەنیوان سەدەیی
حەشەو بیستدا سێ لەچواری گەلی کورد لە لایەن عوسمانییەکانەوێهە و ئەوانی
دیکەیشی لە لایەن ئێرانەوێهە حوکم دەکران. گەلێک پاپەرینی کۆردیی یەکی لەدواي
یەکی، تاییبەت دژی عوسمانییەکان، لە نیوێهەیی یەکیەتی سەدەیی تۆزدەمیندا بەرپا
بوون، بەلام تەنها لە دوا قۆناغی سەدەیی تۆزدەمیندا پەرەبەری کورد عوبەیدوللا

بیرۆکی گەلێکی یەگرتووی لە دەوله تیکدا هێنایە کایەوه⁽⁴⁵⁾. کورد هەولی
 ھەمەجۆرەیان بۆ دروستکردنی یەکیەتیەکی نەتەوایی لە بارودۆخی جیاوازی و
 دووبەرەکیی مۆزایەتیدا داوە، ئەو جیاوازی و دووبەرەکییە حوکمەتە
 ناوەندییەکان ھەمیشە دەیانقۆستنەوه. ھەمان کات تەشەنەسەندنی
 نەخۆتێندەواری و ئەوێ زوبانی کوردی لە دوو زاراوی سەرەکی پێکھاتوو، وێرایی
 جیاوازی نێوان (بێرۆ بۆچوونی - ک. م.) پەھەرە دەرەبەگە موخافیزەکان و بەلای
 چەپەرەو پادیکالی کورد بوونەتە کۆسپ لە بەردەم پتەوکردنی بنزوتنەوێ
 رزگاریخوازی کورددا.

ھەر کە تورکیا لە جەنگی یەکەمی جیھاندا ژێرکەوت بابەتی سەرەخۆیی
 (گەلانی ناو ئەو ولاتە - ک. م.) ھاتە گۆڕێ. (پەیمانی سیڤەر) کە ساڵی ۱۹۲۰
 لە نێوان ھاوپەیمانیەکان و حوکمەتی سولتاندا بەسترا، بە دەستووری دامەزراندنی
 سێ دەولەتی عەرەبیی لە حیزاز (دوایی خرایە سەر عەرەبیی سعودی) و سووریا
 و عێراق، کوردیش بۆ یەکەم جارو دواجار دەرفەتی دامەزراندنی کوردستانیکی
 سەرەخۆیان بۆ ھاتە پیش. تەشرینی دووھەمی ساڵی ۱۹۲۲ لە تورکیا سەلتەنەت
 لابراو دواي ئەو دامەزراندنی کۆماری تورکی کۆتایی بە ئاواتی کوردستانیکی
 سەرەخۆ هێنا. (پەیمانی لۆزان)ی ساڵی ۱۹۲۳ کە تورکیا مۆری کرد، ئاماژەی بۆ
 کوردستان نەکردو چەسپاندنی سنووری نوێی نێوان نەتەوەکان بوو ھۆی
 دروستبوونی کۆسپی دیگە لە بەردەم ئاواتەکانی کورددا.

(45) پاستە شێخ عوبەیدوللا نەھری ساڵی ۱۸۸۰، بۆ یەکەم جار، دروشمی دامەزراندنی دەولەتی
 کوردو جیاپوونەوی کوردی، ھەم لە دەولەتی عوسمانی و ھەم لە ئێران، بەرز کردەوه، بەلام
 بەدرخانێ گەورەیش، بەر لەو بە لایەنی کەمەو بە سێ دەیە (عقد)، دروشمی سەرەخۆیی بەرز
 کردبۆو کارگەیی دروستکردنی چەکیشی دامەزراندبوو، وێرایی ئەو نۆزەیی ھەرە نۆزی ئیمارەتە
 کوردییەکان نیمچە سەرەخۆ بوون، لە دانی باجیکی دیاریکراوی کەم و لە کاتی جەنگدا ژمارەیک
 چەکار بەولاو ھیچ شتیکی دیگە ئەو ئیمارەتانە نە بە ئاستەموڵەو نە بە ئاستەھان و تارانەو
 نە دەبەستەو، ئەو پاستیە مێژووییە لە ئەدەبی کوردیشدا بە ناخکرا پەنگی داوەتەو، ئەو تا شێخ
 پەزای تالەبانی لە بیری بوو کە سلیمانی ((دار المولکی بابان)) بوو، ((نە یەخسیری عەجەم نە
 سوخرەکیشی ئالی عوسمان بوو)).

لەم سالانەى دوايیدا ئامانجەکانى ھەرىكەت بەرزوتنەو ھەى رزگاربخوازیى کورد لە عیراقو ئێران و تورکیا بە شتوازیکی سەریەخۆ لە یەکدی بەرەوپێش دەچوون، ھەرچەندە چالاکیی لەنێوان سنوورەکاندا ھەر بەردەوام بوو. کورد ھەرگیز پەنایان نەبردۆتە بەر تیرۆری نێو دەولەتى وەك ئەمرازێکی سەرنج ھاگیرى بۆ پرسی گەلەکیان.

ئێران:

بەپاری دامەزراندنی دەولەتێکی سەریەخۆی کوردی، بەپێی (پەیمانى سێفەر)، ناوچە کوردنشینەکانى ئێرانى نەدەگرتەو⁽⁴⁶⁾. لە بیستەکان و سییەکانى (سەدەى رابردودا- ک. م.) زنجیرەیهك پاپەپینى کوردی لە ئێران بەرپا بوو، بەلام پەزاشا زۆر بە توندی دايمرکاندەو. سالى ١٩٤١ داگیرکردنى خاکی ئێران لەلایەن یەکیەتى سۆڤیەت و بەریتانیاو و لابردنى پەزاشا لەسەر تەخت بوونە ھۆی ئەمانى دەسەلاتى ھۆکەتى ناوەندى لە سەرچەمى ناوچەکانى ئێراندا. لە ئازەربایجان و کوردستان، کە گەوتبوونە ژێر دەسەلاتى سۆڤیەتەو، دروشمى ئۆتۆنۆمى لە لایەن سۆڤیەتییهکانەو ھان دەدرا، ئەو ھى رێگەى خۆش کرد بۆ دامەزراندنى کۆمارى ئازەربایجانى دیموکرات و کۆمارى مەھابادى کوردیى لە کانونى یەکەمى سالى ١٩٤٥ دا. قایل نەبوونى ھێزەکانى یەکیەتى سۆڤیەت لە باکووری ئێران بکشینەو و وەك بەپێى بەندى داگیرکردنى ناوچەكە دەبوو بیکەن بوو ھۆی روودانى یەكەم کێشەى نێو دەولەتییى لەنێوان پۆژمەلات و پۆژناوادا دواى تەواو بوونى جەنگى دووھەم، لەو بووارەیشدا ولاتە یەكگرتووھەکانى ئەمەریكا زۆر بە گەرمى پشتى ھۆکەتى ناوەندى تارانى دەگرت. مايسى سالى ١٩٤٦ ھێزەکانى سۆڤیەت ناچار

(46) ئێران وەك تورکیا لە بەرەى جەنگى یەكەمى جیھاندا بەشداری نەبوو ھەرچەندە شاى قاجارو نۆزەبەى گەلى ئێران بە دڵ لایەنگرى ئەلمانیاو ھاوپەیمانەکانى بوون، بەلام دەولەتى عوسمانى یەكێك بوو لەو دەولەتە شەپكەرەنەى پێیان دەلێن ((دەولەتانی ناوەند)) (دول الوسط)، ئەلمانیا و لایەنگرانى كە دژی دەولەتە ھاوپەیمانەكان دەجەنگین سەرنەنجام جەنگیان دۆزاندو زنجیرەیهك پەیمان لەنێوان ھاوپەیمانەكان و ئەواندا بەسترا كە لایەنێكى سەرەكیى ناوھەزکیان بۆ دا بەش كردنى ولاتە ژێر دەستەكانیان تەرخان كرابوو، ئێران بە دەولەتێكى بێ لایەن لەو جەنگەدا دەژمێردرا بۆیە كە سە مافى یاسایی نەبوو دەست بۆ خاکی ئەو بەریت.

بەرگری نیشتمانی) که مه‌سعوود په‌جه‌وی له پاریس دایمه‌زانده، په‌جه‌وی په‌هه‌ری (موجاهیدینی خه‌لک) که له مه‌نفا ده‌ژی. به‌سه‌رکردایه‌تی په‌هه‌ری ئیستای عه‌بدولپه‌حمان قاسملوو (حیزی دیمۆکراتی کوردستان) ده‌ستبه‌رداری دروشمی کوردستانی گه‌وره‌ی پێکها‌توو له‌ ناوچه‌ کوردنشینه‌کانی تورکیا و سووریا و عیراق و ئێران و به‌کیه‌تی سۆفیه‌ت بوو، نه‌و دروشمه‌ی کورد گه‌لێک به‌وای پێیه‌تی، قاسملوو دروشمی میانپه‌وی ئۆتۆنۆمی ناوچه‌یی له‌ جێگه‌ی نه‌و دروشمه‌ به‌رز کردۆته‌وه‌ . (کۆمه‌له‌) که ده‌سته‌یه‌کی پچوکی مارکسی- ماوییه‌ هاوپه‌یمانی (حیزی دیمۆکراتی کوردستان)ه‌، وێپای شیخ عیزه‌ددینی حه‌سینیش که سه‌رکرده‌یه‌کی ئایینی کورده‌ و پێکها‌ویکی نه‌ته‌وه‌یی به‌پێوه‌ ده‌بات، هه‌روه‌ها ده‌سته‌یه‌کی چه‌په‌ره‌وی دیکه‌ که له‌ پیاوی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی پێکها‌توو، گشت نه‌م پێکها‌وانه‌ دا‌وای ئۆتۆنۆمی ده‌که‌ن و کاروباری پێوه‌ندی له‌گه‌ڵ هه‌نده‌ران و به‌رگری و نه‌خشه‌ دانانی ئابووری بۆ حوکه‌می ناوه‌ندی جێ ده‌هێلن.

شوباتی ساڵی ۱۹۷۹، له‌گه‌ڵ که‌وتنی پزیمی شادا، کورد دا‌وای مافه‌کانی خۆیانیان له‌ کۆماری ئیسلامیی تازه‌ دامه‌زی‌نراو کرد. په‌هه‌رانی پزیمی نوێی ئێران بۆ هه‌لسه‌نگاندنی بارودۆخه‌که‌ وه‌فدیگیان نارد و ناوچه‌ی کوردی، دا‌وای نه‌وه‌ به‌پێی راپۆرته‌کان خونی‌شان‌دان و پێکدا‌دان له‌نیوان هۆزه‌کانی کورد و لایه‌نگرانی حوکه‌می نوێدا قه‌وما. وتووێژ له‌نیوان هه‌ردووک لادا پچراو ئابی ساڵی ۱۹۷۹ ئایه‌توللا خومه‌ینی فه‌رمانی له‌ناو‌بردنی یاخیه‌گه‌رانی کوردی ده‌رکرد. ته‌شرینی دووه‌می ساڵی ۱۹۸۱ بۆکان، که دا‌وای شاری کوردی بوو به‌ده‌ست نه‌ته‌وه‌په‌روه‌رانی کورده‌وه‌، له‌لایه‌ن هێزه‌کانی میریه‌وه‌ داگیرکرا و له‌وساوه‌ سوپای ئێران توانیی کورده‌کان ناچار بکات په‌نا به‌رنه‌ به‌ر ناوچه‌ شاخاویکان. هێرشێکی چه‌پی هێزه‌کانی میری، له‌ کۆتایی ساڵی ۱۹۸۲ و سه‌ره‌تای ساڵی ۱۹۸۳، بووه‌ هۆی داگیرکردنی رێگه‌ی ستراتیجیی نیوان پیرانشار و سه‌رده‌شت، به‌و جۆره‌یش چ (حیزی دیمۆکراتی کوردستان) و چ (کۆمه‌له‌) له‌وه‌یله‌ دا‌به‌ردان که له‌ رێگه‌یه‌وه‌ یاریده‌ی عیراقیان پێ ده‌گه‌یشت، نه‌مه‌یش خۆی له‌ خۆیدا کاره‌ساتێکی گه‌وره‌ بوو و به‌پێی راکه‌یاندنی رادیوی به‌غدا دوکتۆر قاسملوو ناچار کرد دا‌وای یاریده‌ی نیوده‌وله‌تی دژی حوکه‌می ئێرانی بکات.

له‌به‌ر ئه‌وه‌ی یاخیبوونی کورد ده‌بیته هه‌ری خه‌ریکبوونی هه‌زه‌کانی میری له‌بریتی به‌کاره‌یتانیان دژی عیراق، بۆیه‌کا حوکمه‌تی ئێران پتر بایه‌خ به‌و یاخیبوونه‌ ده‌دات وه‌ک له‌گشت سه‌ره‌په‌چه‌کانی که‌مینه‌کانی دیکه‌ی ناو ئه‌و وڵاته‌.

عیراق:

کوردی عیراق له‌ ناوچه‌ شاخاوییه‌کانی باکووری- پۆژه‌لاتدا ده‌ژین و نزیکه‌ی له‌ سه‌دا بیستی دانیشتوانی ئه‌و وڵاته‌ پێک ده‌هه‌ین، زۆرینه‌ی دانیشتوانی عیراق عه‌ره‌بن، کوردیش، له‌و کاته‌وه‌ی ده‌وله‌تی عوسمانی پوخوا، بوونه‌ته‌ به‌شێکی حوکمه‌تی به‌غدا. به‌ پێچه‌وانه‌ی دراوسێکانییه‌وه‌، عیراق وه‌ک ده‌وله‌تێک که‌ له‌نیوان هه‌ردووک جه‌نگی جیهانییدا که‌وتبووه‌ ژێر سایه‌ی قه‌یمومه‌تی به‌ریتانییه‌وه‌ و ئینجا به‌هه‌ری مه‌رجه‌کانی سه‌ره‌به‌خۆیه‌وه‌ که‌ (کۆمه‌له‌ی که‌لان) بۆی دانا‌بوو جو‌ره‌ ئۆتۆنۆمیه‌کی دابوو کورد. کاربه‌ده‌ستانی عیراق له‌وه‌ سل‌ ده‌که‌نه‌وه‌ که‌ ئۆتۆنۆمیه‌کی به‌رفراوان بیته‌ هه‌ری دابیرینی ناوچه‌ نه‌وتیه‌کانی ده‌ورییه‌ری که‌رکوک. شه‌پ (له‌نیوان میری و کورددا- ک. م.) زوو زوو ده‌قه‌وما، له‌ هه‌موویشیان به‌رفراوانتر ئه‌و شه‌پانه‌ بوون که‌ له‌ ساڵی ۱۹۶۱ هه‌مه‌لگیرسان، ئه‌و کاته‌ی مه‌لا مسته‌فای بارزان بانگی دامه‌زراندنی ده‌وله‌تێکی کوردیی دا⁽⁴⁸⁾، ئه‌و شه‌په‌یش ساڵی ۱۹۷۰ وه‌ستێنراو تاوه‌کو ساڵی ۱۹۷۴ ئاشتییه‌کی لاواز له‌نیوان هه‌ردووک لادا به‌رده‌وام بوو.

(پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق)، که‌ دوا‌ی به‌رپابوونی شۆڕشی ساڵی ۱۹۵۸^(*) دروست بوو، ده‌یگوت ئه‌و ته‌نها له‌پێناوی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان خه‌بات ناکات، به‌لکو هه‌مان کات خه‌بات له‌پێناو ئازادی و دیموکراسیدا بۆ گشت

(48) ئه‌وسا که‌ کورد له‌ خودمۆختارییه‌کی مه‌ودا ته‌سک له‌ چوارچێوه‌ی عیراقێکی دیموکراتی به‌گه‌رتوودا به‌ولاوه‌ هیچی دیکه‌ی داوا نه‌ده‌کرد.

(*) ((پاستیه‌کی (پارتی دیموکراتی کوردستان) له‌ ساڵی ۱۹۴۶ دامه‌زراوه‌ نه‌وه‌ک له‌ ساڵی ۱۹۵۸ دا، وه‌کو له‌م به‌لگه‌نامه‌یه‌ واهاتوه‌، به‌لام له‌ دوا‌ی شۆڕشی ۱۴ی ته‌موزی ۱۹۵۸ دا به‌ناشکرا کاری کردوه‌، واته‌ له‌ ساڵی ۱۹۶۰ دا، دوا‌ی پاگه‌یاندنی یاسای کۆمه‌له‌کان، مۆله‌تی په‌سمی وه‌رگرتوه‌ و ده‌بی له‌به‌ر مۆله‌ت وه‌رگرتنی ئه‌و ماوه‌یه‌یه‌ بووبێ زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌ بیانییه‌کان وا ئاماژه‌ی بۆ ده‌که‌ن له‌دوا‌ی ۱۹۵۸ دامه‌زرابن- ع. زه‌نگه‌نه‌)).

عیراقیش ده کات. کورده کان هاوپه یمانن له گه ل پارتیییه ئۆپۆزسییۆنه عیراقیییه کاندای، به حیزبی شیوعیی عیراقیییه وه. له سه ره تای دامه زاناندیدا (پارتی دیموکراتی کوردستان) به رگری له کۆمۆنیزم و ههروه ها له ناسیۆنالیزمی کوردی ده کرد⁽⁴⁹⁾، به لام دوا یی له ژێر سه رکردایه تی مه لا مسته فادا بیرو بۆ چوونی رادیکالی پارتیی له به رده م هۆزایه تیدا، تایبه ت هۆزایه تی بارزانییه کاندای، پاشه کشیی کرد. ئیستا (پارتی دیموکراتی کوردستان) به په به ریی هه ردووک کو په کانی مه لا مسته فا⁽⁵⁰⁾ گه و ده ترین و پچه کترین پێکخراوی کوردیییه، ژماره ی پێشمه رگه کانی ده و روبه ری بیست هه زار شه پکه ری ئاماده ن بۆ پاگه یانندی نه رکه کانیان (به پێی هه ندیک سه رچاوه ژماره یان خۆی له چل هه زار ده دات). نووه مین گه و ده ترین ده سته ی کوردی (یه کێتی نیشتمانیی کوردستان) ه که جه لاله ددین تاله بانی⁽⁵¹⁾ سالی ۱۹۷۵ دایمه زراند، یه کێتی پێکخراویکی مارکسییه و له روی سیاسه تیشه وه له هه مووان خه باتگێرتن، لیبیا و سووریا یاریده ی یه کێتی ده دهن. له نێوان سالانی ۱۹۷۶ و ۱۹۸۰ دا شه پ له نێوان (پارتی دیموکراتی کوردستان) و (یه کێتی نیشتمانیی کوردستان) دا له سه ر ده سه لاتی ناوچه یی قه وما. پێکخراوه کوردیییه کانی دیکه بریتین له (پارتی سۆشیالیزمی کوردی) (*) که سالی ۱۹۷۹ به ناوی ((پارتی سۆشیالیزمی یه کگرتووی کورد)) (***) ه وه دامه زراو یه کێک بوو له و پێکخراوانه ی بیانییان بۆ پا ره

(49) مه به سته ئه و پۆزگاره یه که بالی چه پره و (هه مزه عه بوللا و هاویره کانی) به ر له شو پشی چواره ی گه لۆیژی سالی ۱۹۵۸ بالاده ست بوو له سه رکردایه تی ((پارتی دیموکراتی کوردستان)) ی عیراقدا.

(50) دیاره مه به سته خوالێخۆشبوو ئیدریس و مه سعود بارزانییه.

(51) له ده قی به لگه نامه که دا به و جۆره نووسراوه جه لاله ددین تاله بانی "Jalal al Din Talabani"، نه وه بش یه که م جاره له و به لگه نامه نه ئینیانه ی هوکه مه تی به ریتانیدا که من تا وه کو ئیستا دیوم ناوی تاله بانی به و جۆره بیته. به وانه:

N.A., F.O., 973/319/, The Kurdish Problem, June 1983, Reviced, P.3.

(*) ((راسته تر ناوه که ی (حیزبی سۆشیالیستی کوردستان) بووه و کورت کراوه که یشی (هسک) بووه -

ع. زه نگه نه))

(**) ((پێموایه لێره دا ده بێ نووسه ری رابۆته که ناوه که ی له گه ل (پاسۆک) لێ تێکچووین - ع.

زه نگه نه))

ئیدریس بارزانی - مەسعود بارزانی

دەفراند، وێپای (پارتی دیموکراتی گەلانی عێراق) (*) کە سالی ١٩٨١ دامەزێنراوە. سالی ١٩٦٨ بەپیتی یاسا لە عێراق دان بە نەتەوێ کورددا نرا، و چاوەپوان دەکرا لە ماوەی چوار سالی دواى ئاگرپەسە سالی ١٩٧٠ و تەوێتی دووقۆلی بە دامەزاندنی پزیمیکى ئۆتۆنۆمى پەسەند کۆتایی بیت، بەلام مارتى سالی ١٩٧٤ پڕۆژەیهکی ئۆتۆنۆمى ناتەواو پاگەیهنراو لە هەولێر تەشرینی یەکمى سالی ١٩٧٤ نەنجوو مەنیکى (یاسادانان) ی بێ دەسەلات کرایەو. کورد هیچ کام لەم کارانەى لا پەسەند نەبوو، وێپای ئەوەى بە لایانەو نوێنەرایەتى کورد لە حوکمەتى ناوەندیدا زۆر کەم و لاواز بوو. شەپى ئاشکرا لەنیوان هەردووک لادا هەلگیرسایەو. ئێران ئەم هەلەى بۆ ئالۆزکردنی باروبۆخى عێراق قۆستەووە کەوتە یاریدەدانی مادى کورد.

(*) ((راستەر ناوەکەى (پارتى گەلى ديموکراتى کوردستان)) بوو، کە شەهیدى دەستى تیرۆر (سامى عەبدولپەحمان) پیشەروایەتى دەکرد، دواى راپەرین لەگەڵ (پاسۆک) چوونە ناو (پارتى ديموکراتى کوردستان) - ع. زەنگەنە)).

مارتی سالی ١٩٧٥ ئێران و عێراق پێککه و تننامه ی جه زانیریان مۆر کرد، عێراق به پیتی ناوه رۆکی نهو پێککه و تننامه یه داواکانی ئێرانی ده رباره ی سنوور به رانبهر وه ستاندنی یاریده دانی کورد په سه ند کرد، له ئه نجامی ئه وه یشدا به خێرای یاخیبوونه که ی کورد هه ره سی هینا. دوا به دوا ی ئه وه حوکمه تی عێراق پڕۆژه یه کی ناوه دانیی له ناوچه کوردنشینه کاندا ده ست پێ کردو که وه دابهش کردنی زهوی و رێگه درایه چل هه زار کوردیک له وانه ی به ئۆر پاگوێزدا بوونه باشوور بگه پێنه وه شوینی خۆیان، ئه یلولی سالی ١٩٨٠ ییش هه لبرژاردنیکی نوێی (ئه نجوومه نی یاسا دانان) ی ناوچه ی کوردستانی ئۆتۆنۆمی کرا.

جهنگی نیوان ئێران و عێراق ده رفه تی ئه وه ی بۆ کورد په خساند جاریکی دیکه چهک له رووی حوکمه تی ناوه ندیدا هه لبگره وه. ئیلفای پێککه و تننامه ی جه زانییر له گه ل ئێراندا ده رفه تی ئه وه ی بۆ کورد په خساند بتوانن له نیوان سنووری هه ر دووک ولاتدا بێن و بچن و ئێرانیش ده ستی یاریده ی بۆ درێژ ده کردن. سالی ١٩٨١ به ره یه ک له نیوان پێگه خاوه کوردیه جیاوازه کان، که یه کێکیان (پارتی دیموکراتی کوردستان) بوو، له گه ل (پارتی ده عوه) ی شیعه ی شه پکه رو ژماره یه ک که سایه تی مونه شه قی عێراقیدا دامه زرا، له و باروودوخه ی حوکمه تدا، که بوواری ئه وه ی نه بوو هیزی ته و او بنیترته باکوور، پڕۆژم ناچار بوو بکه وێته گفتوگو. به و جۆره رێگه درایه هیزه کوردیه کان له ناو خاکی کوردستاندا کار بکه ن، کورده بهنده کان ئازاد کران و ته معوزی سالی ١٩٨٢ به خشیانی گشتیی بۆ ئازاد کردنی گشت بهنده کان پاگه یه نرا، ته نها ئه وانه نه بن که له سه ر تاوانی کوشتن یا فراندنی بیانی گیرابوون.

تورکیا:

وێرایی خسته نه پشت گوێی ئاواته نه ته وه ییه کانی کورد نهو ئالوگۆرپانه ی که له دامه زراندنی پڕۆژمی کۆماریی که و تنه وه هه ستی نایینی کوردیان بریندار کرد. بریاری لابرندی خه لافه ت له مارتی سالی ١٩٢٤ دا و بانگ دانی فه رمانپه وایی عیلمانیی نوێ له سالی ١٩٢٥ دا بوونه هۆی به رپا بوونی یه که م یاخیبوونی^(٥)

(٥) ((ئاماژه یه بۆ بنووتنه وه که ی شیخ سه عیدی پیران - ع. زهنگه نه)).

گه وره‌ی کورد (له پۆژگاری کۆماریدا- ک. م.). حوکمه‌تی تورکیا هه‌رگیز دانی به‌وه‌دا نه‌ناوه که کورد نه‌ته‌وه‌یه‌کی جیاواز، یاخود که مینه‌یه‌کن له تورکیادا و به‌و پێیه‌ش هه‌میشه به توندی دژی هه‌موو جۆره بانگه‌وازیکی پێناسه‌ی جودایی بوون. بزووته‌وه (کوردیه‌کانی- ک. م.) سییه‌کانیش به توندی لێدران. دامه‌زراندنی (پارتی دیموکراتی کورد)*^(*) به نه‌یتی له سالی ۱۹۶۷دا که بۆچوونیکی سۆشیا لیزمی به‌هێزی هه‌بوو، وه هاوپه‌یمانی (پارتی کرێکاران) بوو که ئه‌وساکه به ئاشکرا کاری ده‌کرد، رێگه‌یان بۆ پته‌وکردنی ده‌سه‌لاتی سه‌ریازی له ناوچه کوردیه‌کاندا خۆش کرد. له‌وه‌یش به‌دواوه حه‌فتاکانی (سه‌ده‌ی رابردوو- ک. م.) به‌هۆی پاگه‌یاندنی حوکمی عورفیه‌وه ئاشووب و ئاژاوه ناوچه کوردیه‌کانی، وه‌ک ناوچه‌کانی دیکه‌ی تورکیا، گرته‌وه. هه‌رچۆن بێت هه‌وله‌کانی پارتی کۆمۆنیستی تورکیی نه‌یتی و ئیزگه‌که‌ی له ئه‌له‌مانیای پۆژه‌ه‌لاته‌وه بۆ هاندانی پۆ و کینه‌ی کورد له‌ده‌ست سه‌رکو‌تکردنی سه‌ریازی و په‌فتاری درێندانه له ناوچه کوردیه‌کاندا سه‌رکه‌وتنیکی که‌می وه‌دی هێنا. کۆمه‌لگای کوردی هه‌رچه‌نده به‌هۆی نه‌ریته باوه‌کانی تۆله سه‌ندنی خوێن و قاچاغچینییه‌وه هه‌میشه هه‌وارگه‌ی ئاژاوه بووه، به‌لام وا دیاره باری ئاسایشی ناوچه‌که دوا‌ی کۆدی‌تا سه‌ریازییه‌که‌ی سالی ۱۹۸۰ به‌ره‌و باشی ده‌چێت. کوردی تورکیا هه‌رچه‌نده هه‌میشه هێزێکی به‌رده‌وامی ئاژاوه بوون، به‌لام وا پێ ده‌چێت زۆریه‌یان ئاماده نه‌بن دووی چالاکییه‌کانی ئه‌و چه‌ند چه‌په‌وه بکه‌ون که وان له پیزه‌کانیاندا، یا نه‌ته‌وه په‌رستی کوردی ئێران و عێراق قه‌بوول بکه‌ن.

(*) ((ئو ناوه ده‌بن (پارتی دیموکراتی کوردستان له‌تورکیا) بێ، له‌سالی ۱۹۶۵دا دامه‌زراره، هێنده‌ی پێنه‌چوو ناکۆکی که‌وتبووه نێوانیان، ئه‌وه‌بوو له‌ژێر هه‌مان ناودا بوو به‌دوو پارتی و به‌هه‌مان ناو کاریان ده‌کرد، له‌سالی ۱۹۷۱دا، که حوکمی عورفی له‌تورکیا دامه‌زرا، سه‌رکردایه‌تی هه‌ردوو لایان هاتنه کوردستانی عێراق، له‌و نێوه‌نده‌دا هه‌ندێ له سه‌رکردایه‌تیان کۆژان، "دوکتۆر شافان" یه‌کێک بوو له‌کۆژاوان، پاش نه‌مانی حوکمی عورفی له‌سالی ۱۹۷۳دا جاریکی دیکه که‌وته‌وه کارکردن. هه‌فالانی "سه‌عید ئالچی" به‌ناوی (پارتی دیموکراتی کوردستان تورکیا) ده‌ستیان به‌کار کرده‌وه، هه‌فالانی (دوکتۆر شافان)یش به‌ناوی (پارتی دیموکراتی کوردستان له‌تورکیا) کاریان ده‌کرد.

بۆ زیاتر زانیاری له‌سه‌ر ئه‌م باسه‌ بنێوه: کوردستانی تورکیا، ۱۹۸۲، نووسینی: دلاوه‌ر، وا پێده‌چێت کاتی خۆی ئه‌و نامیلکه‌یه له‌شاخ بڵاوکرا‌بێته‌وه - ع. زه‌نگه‌نه‌)).

کوردي په کي هتي سؤفيه ت:

کوردي له ناو په کي هتي سؤفيه تدا په کيک له که مينه هره بچوکه کاني نه و ولاته پيک ده مين، به لام وه نه ته وه يه ک نيعترافيان پي کراوه و تا پاده يه ک مافي روونا کبيريان پي دراوه، هي وه ک نيزگه و په خش کوردي پيژنامه ي کوردي. کوردي سؤفيه ت پيژهندي يه کي نه و تيان به کوردي ده ولته دراوسيکاني (په کي هتي سؤفيه ته وه - ک. م.) نيبه و تيک هلي نه و خه باته يان نين که له پيژناوي ناو اته فراوانه کانياندا ده يک⁽⁵²⁾، نه و يش ياريد هتي سؤفيه ت داوه له هر کوئي بيت پشتگيري چالاکيه کوردي يه کان بکات، تاييه ت نه وانه يان که له گه ل سياسي ت سؤفيه تيدا بگونجيتن، وه ک پشتگيري کوردي پارتييه کومونيسته ناوچه ييه کان له لايه ن کورده وه. نه مه له عيراقدا به رووني هستي پي ده کرا، له وي رووسه کان ساله هاي سال پيژهنديان به سرکرده کورده کانه وه هه بوو، له سالي ۱۹۶۶ او ته تا وه کو که پانه وه ي دواي به رپا بووني شلرشي سالي ۱۹۵۸ مه لا مسته فا له وي په نابره بوو. به لام نه و پشتگيري کوردي په کي هتي سؤفيه ت، دواي نه وه ي له سالي ۱۹۷۲ او پيژهندي له گه ل عيراقدا باش بوو، که ميک رووي له نشيوي کرد.

(52) نه م بابه ته ناو نذر ده کيشيت و پيويستي به ليکولنه وه يه کي سر به خوي دورو دريژه، به لام نذر به کورتي ده ليم نه و کورده اني سؤفيه ت وه ک هر کورديکي دل سوزي ديکه ب کوردي کورديستان به په روش بوونو به په روشن: خواليخوشبووان دوکتور قه ناتي کورديور جاسمي جليل و عره بي شامو و دوکتور عه سکروف شاميل ساهيم نرغلو و دوکتور حه سين علي شانوق (کوردي نرغلو) و له زيندووانيش، خوا ته مه نيان دريژ بکات، دوکتور نوريخاني جليل و دوکتور جليلي جليل و جهميلي جليلي موسيقا ژه ن و دوکتور شاکرزي خدزي مه محمود^(*) و دوکتور که رهم نه نقوسي خه لکي تبليسي پايته ختي جوجيا و گه ليکي ديکه. هرگيز فرمي سک کاني خواليخوشبوو هه ژاري موکرياني شاعير له ياد نا که م کاتيک چاوي به کوردي نه له گزي نه رمه نستان که وت هه ليده پشتن.

(*) ((له نتي نه و ناوانه ي له م په رلويزه دا له سره وه وه ک زيندو ناويان هاتوه، نيتا نووانيان کوجي نوايان کريوه، په کيکيان د نوريخاني جليله، له ۲۰/۱۰/۲۰۰۸ دا له سانت پترسبورگ کوجي دواي کرد، (نازاد عوبيدي) هاوکارم نه و ريژه ي ب ديار کريوم، نوريخان کورديناسي کارامه بووه له يه ريفان بپونامه ي وه رگرتوه و کاري کورديناسي کريوه، براي د. جليلي جليله. نه وه ي ديک شيان د. شاکرزي خدزي و له ۲/۱/۲۰۰۷ دا کوجي دواي کريوه - ع. زهنگه ن)).

بارودۆخی بگۆپی کێشهی کورد دهرهتی ئهوهی بۆ سۆڤیهت پهخساند کهی بیانهوێت به بیانوی ههلوێستیانهوه بهراێبهربه کورد فشار بڤهه سهر ئهوه حوکهتانهی ئهوان رقیان لێیان دهبووهوه. سۆڤیهت له ئێران پشتگیری خهباتی کوردیان لهپێناو خودموختاریدا کرد، بهلام ههرحۆن بێت ناگاداری ئهوهیش بوون پێوهندیان لهگهڵ حوکهتی شادا تیک نهدهن بههۆی یاریدهدانی ئاشکرای کوردهوه⁽⁵³⁾، بههمان دهستور خۆیشیان لهوه دهپاریزن سههرکرده ئیسلامیهکانی ئیستای ئێران بتوانن تۆمهتی ئهوهیان بدهنه پال که به چهک و پاره و زانیاری سهربازی یاریدهی کورد دهدهن.

کوردی سووریا و لوبنان:

کوردی سووریا دهرهتی کهمیان بۆ داواکردنی ئۆتۆنۆمی بۆ پهخسا، سیاسهتی کاربهدهستانی سووریا له بواری به عهربه کردندا ناوچه کوردنشینهکانیشی گرتۆتهوه. له م چه ند سالانهی دوایدا ناسیۆنالیزمی کوردی له سووریا پرسیکی زۆر وه بهرچاو نهبوو، ههرحهنده کورد دژی سیاسهتی به عهربه کردن له ولاته دا وهستان. سوورییهکان پشتی خهباتی جهلالهددین تاله بانی له عیراق دهگرن. هه رچی کوردی لوبنانه زۆربهیان په نابهن، به لام ئهوان ئازادیی دهربرینیان له کوردی گشت ولاتهکانی دیکهی پۆژهلاتی ناوه راس ت زۆتره و دهنگیان له رینگهی شهبهنگه به پۆژیکی سیاسیهوه خۆ ده نوینیت⁽⁵⁴⁾. هه رچۆن بێت کوردی لوبنان هه میشه مه ترسی ئه وهیان هه یه له ولاته دوور بخرینه وه⁽⁵⁵⁾.

(53) له دهقی به لگه نامه که وا هاتوه:

((however, they were careful not to compromise their relations with the Shahis government by giving overt support to the Kurds)) (N.A., F.O., 973/319, The Kurdish Problem, June 1983, Revised, P.5).

(54) له دهقی به لگه نامه که دا وا هاتوه:

((They have been allowed a greater degree of self-expression than in other Middle Eastern countries, and are represented across the political spectrum)) (Ibid, P.5),

دوا وشه ی ئه و پرسته یه یه، واتا (spectrum) مانای شهبهنگه به پۆژه (طیف شمسی).

(55) N.A., F.O., 973/319, The Kurdish Problem, June 1983, Revised, PP. 1-5.

له لاپه په شەشی ئەم پاپۆرتەیشدا خشتەیهکی سەرژمێری کورد بۆ کراره‌وه که له گەلێک رووه‌وه جیاوازیی له‌گەڵ خشتە‌ی پاپۆرتی دووه‌دا هیه‌و ئەمە‌ی لای خواره‌وه‌یش دەقی وه‌رگێرانه‌که‌یه‌تی:

((خشته. گەلێک زەحمەتە ژمارە‌ی دروستی کورد وه‌ده‌ست بکه‌وێت، به‌ ده‌گەن سەرژمێریان کراره‌و جیاوازییه‌کی زۆریش هیه‌ له‌نیوان ئەو ژمارانه‌ی سەرکرده‌ کورده‌کان ده‌یانلێن و ئەوانه‌ی حوکمه‌تانی ئەو ولاته‌نه‌ی کوردیان تێدا ده‌ژین ده‌یانلێن. ئەم خشتە‌یه‌ی لای خواره‌وه‌ دوا خه‌ملاندنی ژماره‌ی کورده‌ به‌ هه‌ردووکه‌ پێوانه‌ی زۆرکه‌مه‌وه‌ که‌ ده‌ستمان پێیدا پاگه‌یشتوه‌و:

ولات	به‌لایه‌نی که‌مه‌وه‌ (*)	به‌لایه‌نی زۆده‌وه‌	کۆی دانیشتوانی ولاته‌کان (به‌پێی دوا سەرژمێری که‌ ده‌ستمان که‌وتوه‌و)
تورکیا	۳۲۰۰۰۰	۸ ملیۆن	۴۵ ملیۆن (سالی ۱۹۸۱)
ئێران	۱۸۰۰۰۰	۵ ملیۆن	۳۴ ملیۆن (سالی ۱۹۸۰)
عێراق	۱۵۵۰۰۰	۲,۵ ملیۆن	۱۲,۲ ملیۆن (سالی ۱۹۷۷)
سووریا	۳۲۰۰۰	۶۰۰۰۰	۸,۹۸ ملیۆن (سالی ۱۹۸۰)
یه‌کیه‌تی سۆڤیه‌ت (ئهرمه‌نستان و جۆرجیا و ئازهریاجان)	۸۰۰۰۰	۳۰۰۰۰	۳,۱۶ ملیۆن (سالی ۱۹۸۱)
لوینان	۴۰۰۰	۷۰۰۰	
کۆی هه‌ردووکه‌ ژماره‌ی کورد	۶۹۹۰۰۰	۱۶۴۷۰۰۰	

(۱) به‌پێی سەرژمێری سالی ۱۹۶۵ ژماره‌ی کوردزوبانی تورکیا ۲,۲ ملیۆن بوون.
(*) سەرچاوه‌: ((کورد، ئاماده‌ کردنی (ده‌سته‌ی مافی که‌مینه‌کان)، (۱۹۸۱)) (56).
لاپه‌ په‌ حه‌وتی پاپۆرتە‌که‌ ته‌رخان کراره‌و بۆ نه‌خشه‌که‌. (بنۆپه‌: پاشکۆی ژماره‌ (۲۱).

چوارهم - شارپاڤورتی راپاڤورتان:

لیره دا دهگهینه سەر شارپاڤورتی راپاڤورتەکان که بریتییە لە پوختەیکە وردی مەینەتییهکانی کوردو خەباتی بێ وچانی مان و نەمانیان لە بواری بەرهنگاریبوونەوهی فرتوفیلە شەیتانییهکانی هەدام حسەیندا⁽⁵⁷⁾.

راپاڤورتی ئەم جاره مان بریتییە لە شەش لاپەرە⁽⁵⁸⁾ دەریارەیی ((کێشەیی کورد لە عێراق))⁽⁵⁹⁾ که مایسی سالی ۱۹۹۲ نووسراوه و سەرەتای راپاڤورتە که بە پایەکی تالەبانی دەست پێ دەکات که لە نیسانی سالی ۱۹۹۱ دا گوتویهتی:

((کێشەیی کورد بریتییە لە هەلەاتن لە دەست دۆه زمانی تەفروتونا کردن و کۆمەڵکوژی (جینۆساید) و پاگواستن)) (جەلال تالەبانی، پەڕه‌بەری یەکیتهی نیشتمانیی کوردستان، نیسانی سالی ۱۹۹۱)⁽⁶⁰⁾، ئەمە‌ی لای خواره‌وه‌یش دەقی (بنقەرە: پاشکۆی ژمارە (۲۲) وەرگێڕاوی راپاڤورتەیکە:

(57) لە پۆزگاری نەرمان‌پەرەویی (هەدام حسەین) دا ژمارەیکە کەم لە مامۆستایانی زانکۆی بەغدا، که هاوێڕ بووین و بپامان بە یەکتەر هەبوو، جاروبار لە ناو خۆماندا سکالامان لە دەست وەزعه‌که ده‌کردو باسی پیلانگێڕیی هەدام حسەینمان دەکرد، زوو زوو نوکتۆر ئیبراهیم داقوقی، که رووناکبیریکی تورکمانیی پێشکه‌وتنخواز و دۆستی نزیکی کورده‌، لای نوکتۆر ئەمین موئابچی و من ده‌یگوت هەدام هه‌فته‌یه‌ک به‌ر له‌ شه‌پتان له‌دايک بووه‌، منیش له‌ وه‌لامدا پێم ده‌گوت: نوکتۆر بیکه‌ره مانگێک. پێم خۆش بوو که ئەم راپاڤورته‌ پتر له‌ جارێک ئاماژه‌ی کردووه‌ بۆ فرتوفیلەکانی (هەدام حسەین) که له‌ هه‌مووان زۆتر کورد گێڕۆده‌ی هاتبوون.

(58) بە دەستووری راپاڤورته‌کانی پێشوو ئەم بابەته‌ له‌ پەر‌اوێزی لاپەرەیکە ئەم راپاڤورته‌یشدا هەمان تێبینی نووسراوه‌ که ((ئەم بەلگه‌نامه‌یه‌ بۆ کاری پەله‌ی گشتیی ئاماده‌ کر‌اوه‌ و به‌ هیچ جۆر نایێت وه‌ها لێک‌بەر‌تێوه‌، یان به‌جۆرێک ئاماژه‌ی بۆ بک‌رێت که بیروبو‌ج‌وونی هوکمه‌تی (به‌ریتانی - ک. م.) ده‌رده‌برێت)).

(59) N.A., F.O., 973/689, Background Brief, Foreign and Commonwealth Office, London, May 1992, The Kurdish Problem in Iraq, 6PP.

(60) له‌ ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌دا را‌هاتووه‌:

((The Kurdish Problem is the problem of escaping the gangers of annihilation, of genoside, of deporation)) (Jalal Talabani, Leader of the Patriotic Union of Kurdistan, April 1991) (Ibid, P.1).

((كورد كه ژماره‌یان له پازده ملیۆن تێده‌په‌پێت وه‌ك گه‌لێكی عه‌شره‌تی خاوه‌ن كولتور و نه‌ریت و زوبانی خۆیان و به‌ لایه‌نی كه‌مه‌وه‌ سێ هه‌زار ساڵه‌ هه‌ن، به‌لام له‌گه‌ڵ ئاواتی زۆری زنگار بوونیان له‌ داگیركهری بیانی هه‌رگیز له‌ ژێر ئالای یه‌ك سه‌رێكدا كۆنه‌بونه‌ته‌وه‌. كورد به‌ زۆری له‌ ناوچه‌ شاخاوییه‌كانی باكوری عێراق و باكوری پۆژئاوای ئێران و باشووری - پۆژه‌لاتی تورکیا ده‌ژین. ژماره‌یه‌كی كه‌متریان له‌ سووریا و ده‌وله‌ته‌كانی ناوچه‌ی قه‌فقاسی یه‌كیه‌تی سۆڤیه‌تی جاران و لوبنان ده‌ژین. زۆرینه‌ی كورد موسڵمانی سوننی مه‌زه‌به‌ن، به‌لام ژماره‌یه‌كی كه‌م شیعه‌ی كوردیش له‌ ئێران و له‌ ویش كه‌متر له‌ عێراق هه‌ن. دووبه‌ره‌كیی هۆزایه‌تی له‌ نێو كورددا هه‌میشه‌ قوول بووه‌، ئه‌وه‌ی حوكمه‌ته‌ ناوه‌ندییه‌كان هه‌میشه‌ له‌گه‌ڵ جیاوازی سیاسی نێوان سه‌ره‌ك هۆزه‌ موحافیزه‌كان و چه‌په‌روه‌ پادیکاله‌كاندا ده‌یانقۆزنه‌وه‌. كۆسپێكی دیکه‌ی گه‌وره‌ له‌ به‌رده‌م یه‌كگرتنی پیزه‌كانی كورددا ته‌شه‌نه‌سەندنی نه‌خوێنده‌واری و جیاوازی دیالێكته‌كانی زمانه‌كه‌یانه‌.

ئاواتی ئۆتۆنۆمی:

زۆریه‌ی كورد، به‌ درێژایی سه‌ده‌كانی هه‌ده‌ تا بیست، له‌ لایه‌ن ئیمپراتۆری عوسمانیه‌وه‌ حوكم ده‌كران، هه‌رچه‌نده‌ به‌شیکی وه‌به‌ر چاویشیان له‌ ئێران. دوا‌ی هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی ئه‌و ئیمپراتۆریه‌ته‌ پاش ته‌واو بوونی جه‌نگی یه‌كه‌می جیهان به‌پێی (په‌یمانی سیفهر) ته‌س‌دیق نه‌كراو له‌ نێوان هاوپه‌یمانه‌ن و سوڵتانی عوسمانیدا مافی ئۆتۆنۆمی درایه‌ ناوچه‌ كوردنشینه‌كان له‌گه‌ڵ ئه‌گه‌ری دامه‌زراندنی ده‌وله‌تێكی كوردی سه‌ریه‌خۆدا. له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌یشدا په‌یمانی ناویرا له‌ لایه‌ن تورکیای كه‌مال ئه‌تاتوركه‌وه‌ زینده‌به‌چاڵ كراو چواری ته‌مموزی ساڵی ١٩٢٣ په‌یمانی ناشتی لۆزان له‌ نێوان هاوپه‌یمانه‌ن و تورکیادا جێگه‌ی گرت‌ه‌وه‌، ئه‌و په‌یمانه‌ی هیچ ئاماره‌یه‌كی بۆ كوردستان تێدا نه‌بوو. دوا‌ی ئه‌وه‌ كوردستان دابه‌ش بوو له‌ نێوان تورکیا و ولاتی فارس (ئێران) و هه‌ردووك ده‌وله‌تی تازه‌ دامه‌زرێنراوی سووریا و عێراقدا. به‌لام تا ئه‌و لیژنه‌ تایبه‌تییه‌ی (كۆمه‌ڵه‌ی گه‌لان) پێكیه‌ینه‌ابوو

برپاری نه دا که ویلایه تی موسل، به زۆرینه ی کورده که یه وه، ده بیټ بخزیته سه
عراق سنووری نیوان تورکیا و عراق به پیتی په یمانی به ریتانی - تورکی - عراقیی
پینجی حوزه یزانی سالی ۱۹۲۶ ده ستنیشان نه کرا.

شهسته کان و حه فتاکانی (سه ده ی بیستم - ک. م.) (پارتی دیموکراتی
کوردستان) به سه رۆکایه تی مه لا مسته فای بارزان (شویشیکی - ک. م.) دژی
حوکمه تی به غدا به رپا کرد له پیناو خودموختاری کوردی عراقدا. یاخیبوونی کورد
له سالی ۱۹۶۱ وه دهستی پئ کردو به دریزایی شهسته کان شه پی گهرم له نیوان
هه ردووک لادا به رپا بوو، هه رچه نده سالی ۱۹۶۸ حوکمه ت دانی به بوونی
نه ته وه یی کورددا له ده ستووری کاتیی عراقیدا نابوو، به لام ده سه لاتدارانی عراق
ترسی نه وه یان لی نیشتبوو که له وانه یه سه رکه و تنه کانی کورد بینه هوی
داگیرکردنی ناوچه ی کانه نه وته کانی ده وروبه ری که رکوک. مانگی مارتی سالی
۱۹۷۰ ریککه وتننامه یه کی پازده خالی له نیوان سه رکردایه تی کوردو (نه نجومه نی
سه رکردایه تی شویش) (مجلس قيادة الثورة) دا مؤر کرا (نه وساکه⁽⁶¹⁾ سه دام
حسه ین جیگری سه رۆکی نه نجومه نی شویش بوو، به لام یه که م ده سه لاتداری ناو
پیزه کانی پارتی به عسی عه ره بیی سوشیالیزم بوو، سالی ۱۹۷۹ بووه سه ره ک
کۆمار). (ناوه رۆکی سه ره کی نه و ریککه وتننامه یه - ک. م.) که ده بوو له ماوه ی
چوار سالدا جیبه جی بکریټ بریتی بوو له:

* کورد به شداری ته واوله ده زگا مه ده نییه کانی میری و سوپادا بگات و یه کێک له
جیگرانی سه ره ک کۆماریش کورد بیټ.

* ده بیټ فه رمانبه رانی کورد نه و ناوچانه به رن به پتوه که زۆرینه ی دانیشتوانیان
کوردن.

* ده بیټ ریزه یه کی عادیلانه له داها تی نابوویری ولات بدریته ناوچه کوردیه کان.

* دان به نه ته وه ی کوردو کوردی وه ک زمانیکی فه رمیی ناوچه کوردنشینه کاندایه
ده نریت، هه روه ها زمانی عه ره بیش.

* پتویسته سه رژمییرییه ک بکریټ بۆ دیار کردنی نه و ناوچانه ی زۆرینه یان کوردن.

(61) نه و رسته یه له به لگه نامه که خۆیدا به و جزیره خراوته نیوان دوو که وانی گه رده وه.

دوايش دهرکهوت پښککه و تننامه ی مارتی ۱۹۷۰ پاشکو (پېژتوکۆل) یکی نهینی له گه لدا بوو دهرباره ی میزه چه کداره کانی کورد (پیشمه رگه) و چه ک دامالینی نه و کوردانه ی دژیانن (واتا جاشه کان- ک. م.) و مافی (پارتی دیموکراتی کوردستان) بۆ کارکردنی نازاد له ناوچه کوردنشینه کاندا و جیبه جی کردنی سه رزمییه که له ماوه ی سالی کدا. دوا ی تیپه پ بوونی چوار سال به سه ر مۆرکردنی پښککه و تننامه که دا حوکمه ت یه ک لایه نیی یاسایه کی ئۆتۆنۆمی پراگه یاند و گوايه پښککه و تننامه که به و جۆره جیبه جی کرا، به لام له پاستیدا له و کاره یدا سه رکه و توه نه بوو.

ته شرینی یه که می سالی ۱۹۷۴ له هه ولیر (نه نجومه نی یاسادانان) دامه زیترا، به لام کورد چ نه مه وچ بپرايه کانی دیکه ی میرییان په ت کرده وه چونکه داواکانیانی وه به رچاو نه گرتبو، تایبه ت نه وانه یان که پتوه ندییان به نوینه رایه تی کورده وه له حوکمه تدا هه بوو. کوردیک کرایه جیگری سه ره ک کۆمار⁽⁶²⁾، به لام ده سه لاتی که مه و له لایه ن کوردیشه وه به چاوی نوینه ری پاسته قینه سه یر نا کریت. هه روه ها هیچ هه نگاو یکیش له بوواری سه رزمییری کردنه که دا بۆ دیاری کردنی نه و ناوچانه ی ئۆرینه یان کوردن نه ترا. به و جۆره شه پ ده ستی پی کرده وه و ئیرانیش نه و دهرقه ته ی قۆسته وه بۆ لاواز کردنی پښمه که ی هه دام حسه ین له رڼکه ی یاریده دانی مادیی کورده وه. حوکمه تی عیراقی ده ستی کرده پراگوستنی ده یان هه زار کورد له زیدی خۆیان تایبه ت بۆ ناوچه کانی باشووری عیراق، وه ک ده لئین سه دان گوندیش کاول کران به پیی سیاسه تی (الارض المحروقة)⁽⁶³⁾ تا جاریکه دیکه دانیشتوانی نه و گوندانه نه توانن بگه پڼه وه ناویان. پښم ده یه ویست له و رڼکه یه وه توانای بنه مای پیشمه رگه ی کورد هه لته کینیت و هه ستی یه کیه تی نه ته وه یی لای کورد بسپڼه وه تاوه کو رڼکه خۆش ببیت بۆ په ره سه ندنی هه ستی یه کیه تی نیشتمانیی عیراقی (شعور الوحدة الوطنية العراقية) له پیزه کانیاندا.

(62) مه به ست ته ها محی الدین مه عروفه .

(63) له ده قی به لگه نامه که دا واهاتوه ((Scorched earth policy)) که ده قاو ده ق (سیاسة الارض

المحروقة) ده گه یینیت، پیم وایه له کوردیدا زارویکی وامان نییه .

سالى ۱۹۷۵، كه پێككەوتننامەى جەزائىر مۆر كرا⁽⁶⁴⁾، شا بەرانبەر جىبەجى كەردنى عىراق بۆ داخوازىيە سنوورىيەكانى ئىران لە يارىدەدانى كوردى عىراق وەستا، ئەوەى بۆوە هۆى هەرس هێنانى ياخيپوونەكەى كورد. دوابەدواى ئەوە حوكمەتى عىراق پەرژەيەكى ئاوەدانىيەى لە ناوچە كوردنشینەكاندا دەست پى كەردو كەوتەو دابەش كەردنى زەوى و رێگە درا بە چل هەزار كوردێك لەوانەى بەزۆر پاگوێزەبوونە باشوور بگەيژنەو شوێنى خۆيان، ئەيلوولى سالى ۱۹۸۰يش هەلبژاردنێكى نوێ بۆ دانانى پەنجا ئەندامى (ئەنجومەنى ياسادانان)ى ناوچەى ئۆتۆنۆمىيەى كورد كرا.

سالى ۱۹۷۵ پارتىيەى سەرەكیى موعارىزى كوردیى دیکە بە پەهەرىيە جەلال تالەبانی بە ناوی (يەكێتى نیشتمانیی كوردستان)ەو دابەزرا، لەبەر ئەوە ئەندامانى بەشێك بوون لە (پارتى دیموكراتى كوردستان). (يەكێتى نیشتمانی كوردستان) سەیری خۆيان وەك پارتییەكى چەپڕەوترو شارستانیتر و مۆدێرنتر (نوێخوازتر) دەبینى وەك لە (پارتى دیموكراتى كوردستان). لە دوا سالانى حەفتاكانى (سەدەى پابردوودا- ك. م.) (يەكێتى نیشتمانی كوردستان) مەیلی بەلای بەغدادا دەشكایەو، بەلام هەر ئەوساكە شان بەشانى (پارتى دیموكراتى كوردستان) چەكیان دژی هەلگرت كاتێك دەستپێكردنەوێى شەپى نێوان عىراق و ئێرانىيان بەدەرفەت زانى بۆ دابەزاندنى ئەو ئۆتۆنۆمییەى خۆيان دەیانویست. تەمموزى سالى ۱۹۸۲ (پارتى دیموكراتى كوردستان) توانی، بە يارىدەى ئىران و شیعە ياخيپوونەكانى عىراق، ناوچە شاخاویيەكانى حاجى ئۆمەران، كە شەش كیلۆمەتر لە سنوورەو دۆرەو هەشت سال لەووبەر لە كیسیان چووبوون، ئازادىيان بگەنەو.

(64) وەك قوتابىيى زانكۆ، لە پەنجاكانى سەدەى پابردوودا، ئاگادارى ئەوە بووم چۆن نیشتمانیپەرەدانى كورد بەپێى توانا پشتمانى خەباتى گەلى جەزائىریان دەگرت، بەلام دواى پێككەوتننامەى جەزائىرى سالى ۱۹۷۵ بومیدیانى سەرەك كۆمارى ئەو وڵاتە بە پادەيەك لەبەرچاوى كورد كەوت كە مەردنەكەيان بە تۆلەى كورد لە قەلەم دەدا، گەلێك چار لە خەلكى دلپەى سادەى كورد دەبێست دەیانگوت: خواوەندى گەرە لە ئامى كورددا بومیدیان و شای بێدەو، ماوەتەو سەر سەدام حەسەین.

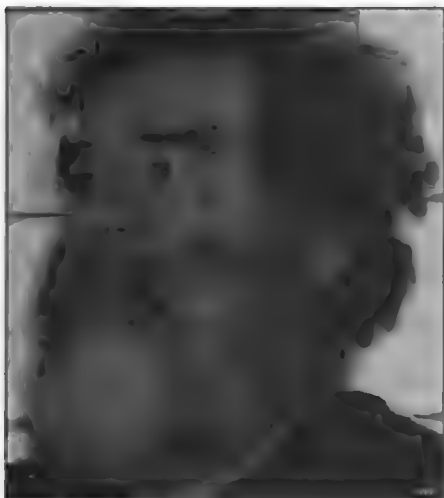
ته کتیکه کانی سه دام:

له قوناغه دژاره کانداه دام حسهین مهولی ده دا له ریگی وتویژوهه کورد
دلنیا بکات، نه وتویژوهی هر کات بۆ نه م لا یا نه ولا دهستی نه ده دا ده وه ستا:
گفتوگر له گه ل (یه کیتی نیشتمانی کوردستان)، که یه کیکه له دوو دهسته
سیاسیه هه ره به هیژه که ی کورد، کانونی یه که می سالی ۱۹۸۲ دهستی پی کرد
(واتا له و کاته دا که عیراق که وتبووه گنژاوی نه وه و چۆن بتوانیت سه رچاوه ی
یاریده ی سه ربازی و مالی بۆ جهنگه که ی له گه ل نیراندا بدۆزیتوه)، به لام نه و
گفتوگریه پاش چه ند مانگیکی که م پوخا، هه رچه ند به شیوازیکی چپ چپ
تاوه کو کانونی دوو می سالی ۱۹۸۵ به رده وام بوو.

(یه کیتی نیشتمانی کوردستان) داوی ده کرد نه و هه شت هه زار خیزانه
کوردی پاگوێزابوونه باشوور بگه پینه وه زیدی باووبایرانیا و گشت به ند
سیاسیه کان نازاد بکرتن و هیژه کانی ناسایشی ناوچه ی ئوتۆتۆمی به ده ست
نه وانه وه بیت و سه رجه می ناوچه نه وتیبه کانی ده وروبه ری که رکوک بخزینه سه ر
ناوچه ی ئوتۆتۆمی و پێژه یه کی دیاریکراو له داها تی نه وت بدریته نه و ناوچه یه .
هه روه ها داواشی ده کرد (جاش)⁽⁶⁵⁾ واتا نه و هیژه نافه رمییانه ی (دهسته ی
سوکه له - الافواج الخفیفه) یان پیک ده هینا و کاریان بۆ حوکمه تی به غدا ده کرد
حه ل بکرتن. جاشایه تی بووه هۆی نه وه ی ژماره یه کی زۆر له هۆزه کانی باکووری
عیراق ببه یاریده ری فره می پێژم له سالانی جهنگی نیوان عیراق و نیراندا.

به هۆی نزیکه وتنه وه ی نیوان (پارتی دیموکراتی کوردستان) و (یه کیتی
نیشتمانی کوردستان) ده و سالی ۱۹۸۷ هه نگاوی باشی به خۆیه وه بیانی له بواری
یه ک پزینی هیژه سیاسی و سه ربازییه کانی کورددا، دواچاریش له دروستبوونی
به ره ی نیشتمانی یه گگرتوی کوردستاندا که پینج پارتیی سه ره کیی کورد له ژێر
سایه یدا کۆبوونه وه . به لام سالی ۱۹۸۷ هه ر نه وه ند ه فشاری نیران بۆ سه ر باشووری
عیراق که م بۆوه سه دام حسهین رووی کرده باکوور بۆ سزادانی کورد

(65) له دهقی به لگه نامه که دا به و جۆره ها توره: "jash".

سەدام حەسێن

لەسەر هاریکارییان لەگەڵ ئێراندا. عەلی حەسەن مەجیدی⁽⁶⁶⁾ ئامۆزای سەدام، که بوو وەزیری جەنگ، جێبەجێ کردنی ئەو سیاسەتە تۆقێنەرە ی گرتە ئەستۆ. وا مەزەندە دەکۆتیت تەنها سالی ۱۹۸۸ سێ هەزار گوندی کورد کاول کرابێت. نزیکەی لە سەدا سیی (۳۰٪) ناوچە کوردنشینەکان کەسیان تێدا نەهێلرا. گەلیک کوردی وەک ژمارەیهکی زۆر لە ئەندامانی هۆزی بارزان بە خۆفڕۆش دانران و لەناو بران، کوردی دیکە پاگوێزانه کامپە زۆرەملییەکان لە باشووری عێراق. دواتر زۆریه ی کوردی گوندە کاولکراوەکان پاگوێزانه کامپەکانی باکووری عێراق، چونکە لەو کامپانەدا ئاسانتەر دەستی حوکمەتیان دەگەیشتی وەک لە گوندەکانی ناوچە شاخاوییهکاندا. پتر لە شەست هەزار سەریاز تەرخان کران بۆ هێرشیکێ درێندە دژی چەکدارە یاخیگەر و سیفیلەکان، کەوتنە بەکارهێنانی چەکی کیمیای وێران کە هەلەبجە یەکیک لەو کارەساتانە ی کیمیاباران بوو کە دەنگیکێ زۆری دایەو، لە هەلەبجە نزیکەی پێنج هەزار کەس، کە زۆریه یان ئافرەت و منداڵ بوون، بە گاز خنکان. بەپێی ژمارەیهکی پاپۆرت دەیان گوندی دیکە کیمیاباران کران و هەزاران کەس بەگاز خنکان.

(66) لەناو کورددا هەر بە عەلی کیمیای وێران.

ئەیلۈل سالى ۱۹۸۸ (نىشتەجىن كىرگەن) (67) ھېندەي دىكە پەرەي سەند. ھېزە چەكدارەكانى عىراق ئاۋچەيەكى ئارام (ئەمنى) (security zone) يان بە پائابى سى (۳۰) كىلومەتر لەسەر ھەردووك سنوورى توركيا و ئىران دروست كىرد، سالى دواتر نىكەي سى سەد ھەزار كەسى ئەو ئاۋچەيە پاگويزان و دەزگاكانى مېرى دەيانگوت گوايە ئاسانكارى باشترىان بۇ دەكىرت.

بەو جۆرە لە ماوەي دە سالى پابردودا ھەزاران كورد ((ون)) (68) بوون. بەپىي پاپۆرتىكى ((پىكخراي عەفوى نىودەولەتى)) گروپە بى لايەنكانى مافى مۆڤ كە حوزەيرانى سالى ۱۹۹۰ پايانگە ياندوۋە لە سالى ۱۹۸۸ ۋە ژمارەي لە ئاۋىراۋان و لە سىدارە دراۋانى كورد رووى لە زىدەبوون كىردوۋە. ژمارەيەك لە و قوربانىيەنە برىتىن لە و كوردانەي بەپىي زنجىرەيەك بىپارى لىبووردنى حوكمەتەۋە گەپابوونەۋە.

تەنانت ئەو كوردانەي عىراق كە زۆر فشاريان نەدەخرايە سەر جىاۋازگەرىي مافى سىياسىي و ئابوورى دەيگرتنەۋە. پالىوراۋانى ھەلبىزاردنى ((ئەنجومەنى ياسادانان)) لە لايەن مېرىيەۋە دەستنىشان دەكران و خودى ئەنجومەنەكەيش يەككە بوو لە بووكە سەماكەرەكانى پۆتىمى سەدام (69).

تاۋەكو دۆزىنەۋەي نەوت لە باشوورى عىراق لە سالى ۱۹۶۹دا، باكورى عىراقى كوردىي بە بەرھەمى نەوت و كشتوكالەۋە سەرچاۋەي بەشى ھەرە زۆرى سامانى عىراق بوو، تاۋەكو ئىستائىش ھەر لەۋى بەشكەك لە نەوتى عىراق ۋە بەرھەم دەھىنرت.

(67) لە دەقى بەلگەنامەكەدا بەو جۆرە وشەي نىشتەجىن كىرگەنەكە ((resettlement)) خراۋەتە نىۋان دوو جوت كەۋانى بچوكەۋە كە ديارە گالتە پىن كىرگەن بەو زاراۋەيەي بېۋە وىردى سەر زوبانى عەلى خەسەن مەجىدو ياۋەرو ھاپسەۋشتانى.

(68) لە دەقى بەلگەنامەكەدا بە ھەمان جۆرە وشەي ۋىن بوونەكە ((disappeared)) خراۋەتە نىۋان دوو جوت كەۋانى بچوكەۋە كە دىسانەۋە گالتە پىن كىرگەنكى ئاشكرايە بە پەفتارو كىردارەكانى پۆتىمى بەس لەگەل كورددا.

(69) لە دەقى پاپۆرتەكەدا بەم جۆرە ھاتوۋە:
((and the Council is widely viewed as a puppet of Sadams regime))
وشەي ((puppet)) یش دەقار دەق بووكە سەماكەرەيە.

کیمیایی بۆ...؟!

پژم ههولێ دا له رووی ئابوورییهوه ناوچه کوردنشینهکان ناچار بکات پشت به بازاری بهغدا بیهستن و چالاکیی ئابووری ناوچهیی (کوردستان- ک. م.) ههڵتهکینیت. حوکمهت نهیدهویست سه‌رژمیری بکات چونکه لهوه سێی ده‌کردهوه کوردو (تورکمانیش)⁽⁷⁰⁾ ژۆینهی دانیشتوانی که‌رکوکێ خاوهن نه‌وت ده‌ریجن و به‌و جۆره‌یش هۆکانی ئه‌وه‌ی که‌رکوک بخریته سه‌ر ناوچه‌ی ئۆتۆنۆمی کورد به‌هێزتر ده‌بوون. حوکمهت گه‌لیک خێزانی عه‌ره‌یی عێراق و (ته‌نانه‌ت له‌ خێزانی نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌شی) له‌ باشووره‌وه‌ هه‌یناوه‌ته‌ که‌رکوک بۆ که‌م کردنه‌وه‌ی پێژه‌ی کوردو تورکمان (ئهو تورکمانانه‌ی که‌مینه‌یه‌کی ناوچه‌یه‌ین که‌ چه‌ند سه‌ده‌یه‌ک له‌مه‌وبه‌ر هاتوونه‌ته‌ ئێره‌)⁽⁷¹⁾.

(70) له ده‌قی راپۆرته‌که‌دا به‌و جۆره‌ ناوی تورکمان خراوته‌ نێوان یوو که‌وانی گه‌وره‌وه‌. بۆ برێژه‌ی بابته‌ی تورکمانی که‌رکوک و ده‌وییه‌ری به‌وانه‌: کمال مظهر أحمد، کرکوک و توابعها، حکم التاريخ والضمير. دراسة وثائقية عن القضية الكردية في العراق، الجزء الاول، ص ۸۲-۹۴.

(71) له ده‌قی راپۆرته‌که‌دا به‌م جۆره‌ هاتووه‌:

ئالوگۆرەكانى ئەم دوايىانە:

دواى ھىرشى سەر كوئىت لەلايەن عىراقەوہ لە ئابى سالى ۱۹۹۰داو پاورودوونانى سوپاي عىراق لەلايەن ھىزە ھاوپەيمانەكانەوہ، ناوچەيەكى فراوانى شىعەنشىنى باشوورى عىراق، تايبەت لە دەوروپەرى بەسرە، وێپاي ناوچەيەكى شىعەنشىنى فراوانى نىوان بەسرەو بەغدا كۆتايى شوباتى سالى ۱۹۹۱ دژى حوكمەتى ناوہندى ياخى بوون. ھەدام ھسەين پاشماوہكانى سوپاي ئاراستەى ئەو ناوچانە كرد بۆ بەرەنگاربوونەوہى بارودۆخەكەو ھەمان كاتيش دەستى كردە كۆشانەوہى ھىزى دىكە لە بنكەكانى باكورەوہ. گروپە ناحەزە كوردەكانى پڙىم ئەمەيان بە دەرفەت زانى بۆ بەرپاكردنى ياخىبوون، ژمارەيەكى زۆر لە دانىشتوانى ناوچەكە پشتگىرييان كردن و جاشەكان و سەركرەدەكانيشيان برپاريان دا لە پڙىمى بەغدا ھەلگەپنەوہ⁽⁷²⁾.

شان بەشانى گىڤۆدە بوونى پڙىم لە ھەر چوار لاوہ كورد پيشكەوتنى گەورەى ھىنايە دى، دەستيان گرت بەسەر گەلێك ناوچەى باكورى پۆژەلانى عىراقدا بە شارە گەورەكانى وەك ھەولێرو سلێمانى و دەھۆك و بۆ ماوہيەكيش كەركوك. بەلام دواى ئەوہى حوكمەت توانى ياخىبوونەگەى باشوور سەرەونگوم بكات ھىزەكانى ئاراستەى باكور كرد. دەرفەتى بەرھەلستى كردنى (ئەو ھىرشە - ك. م.) بە چەكى سووك كارێكى ئاسان نەبوو، بۆيەكا مېرى تاوہكو سىى نىسان توانى دەسەلانى خۆى بەسەر زۆرەى باكوردا داسەپيئەتەوہ. بەشىكى زۆر لە دانىشتوانى ناوچەكە ناچار بوون لەژێر فشارى چەرى ھىزەكانى مېرى بە ھىليگۆپتەر تانك و پۆكيت و تۆپى قورس مالاكانيان چۆل بكەن.

نزىكەى مليۆن و نيوێك كوردو عىراقى دىكە مالو ھالى خويان جىھىشت و پەنايان بردە بەر ناوچە شاخاويكانى عىراق و توركيا و ئىران و ژيانىكى يەكجار سەختيان دەبردە سەر، پۆژانە گەلێكيان لە سەرمانا پەق ھەلدەھاتن و لەبرسانا

((and Turcomans (a regional minority which moved into the area some centuries ago))).

(72) دەمىكە پۆژەيەكى زانستىم بە دەستەوہيە بۆ ھەلسەنگاندنى جاشايەتى لە مێژووى نوێ و ھاوچەرخى كورددا، پۆژانى ئەو پاپەپنەى كوردستان لە سلێمانى بووم، بەچاوى خۆم دەمدى ئەوانەى ناوئارون جاش چۆن بە گەرمى رووى چەكەكانيان ئاراستەى بنكەكانى پڙىمى ھەدام ھسەين دەكرە.

لهبەر هۆی دیکه ده‌مردن، شه‌وانه جیهانی‌ش له رێگه‌ی ته‌له‌فزیۆنه‌وه نه‌و مه‌ینه‌تییه‌یان به‌چاری خۆیان ده‌بینی⁽⁷³⁾. کومه‌لگای نێوده‌وله‌تی ده‌ستبێرد که‌وته خۆ له‌سه‌ر پێشنیاری سه‌ره‌ک وه‌زیرانی به‌ریقانی (په‌ناگه‌ی نه‌مین) (الملجأ الامن)⁽⁷⁴⁾ دانراو ژماره‌یه‌ک هه‌وارگه (مخیم) له‌ باکووری عێراق بۆ لێقه‌وماوان، تاییه‌ت ه‌ی کورد، دروست کران و پاراستنیان له‌ هێرش دابین کرا. نه‌ته‌وه یه‌کگرتوه‌کان تیمیکێ فریاگوزاری دامه‌زراند، که‌ له‌ نزیکه‌ی تۆسه‌د که‌س پێکهاتبوو، بۆ دابه‌ش کردنی خۆراک و چاککردنه‌وه‌ی پرۆژه‌کانی ناو ته‌ندروستی و ناوه‌پۆ به‌و جۆره‌یش هه‌زاران که‌س له‌ مه‌رگ قوتار کران.

هێزه ئاسمانی و ئه‌رزیه‌کانی به‌ریتانیا و دانیمارک و ولاته یه‌کگرتوه‌کانی ئه‌مه‌ریکا و تورکیا و فهرنسا پاراستنی ئه‌و پرۆژانه‌یان گرت به‌سه‌ر، نه‌مه‌یش چاره‌سه‌ریکی کاتیی بوو بۆ به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی پێویستییه‌ په‌له‌کانی په‌نا به‌ره‌کان. ئامانجی سه‌ره‌کی ئه‌م کارانه ئه‌وه‌بوو لێقه‌وماوه‌کان له‌ دواپۆژی خۆیان دلتیا بن تاوه‌کو بوابی بتوانن له‌ شاخه‌کانه‌وه بگه‌ڕێنه‌وه سه‌ر مال و حالێ خۆیان. عێراقیه‌کان یادداشتیکیان له‌گه‌ڵ نه‌ته‌وه یه‌کگرتوه‌کاندا مۆد کرد ده‌ریاره‌ی رێگه‌دان به‌ دامه‌زراندنی (په‌ناگه‌ی نه‌مین) و کانونی یه‌که‌می ساڵی ۱۹۹۱ ماوه‌ی کاربێکردنی ئه‌و یادداشته بۆ شه‌ش مانگی دیکه‌ درێژ کرایه‌وه.

له‌ مارتی ساڵی ۱۹۹۱وه پزیمی عێراقی ده‌ستپێشکهری کرد بۆ ده‌ست پێکردنه‌وه‌ی وتووێژ له‌گه‌ڵ به‌ره‌ی کوردستانیدا و پێشنیاری کرد ئۆتۆقومی له‌سه‌ر بنه‌مای پێکه‌وتنه‌نامه‌ی ساڵی ۱۹۷۰ بدریته‌ کورد. هه‌دام حه‌سه‌ین ده‌رکی ئه‌وه‌ی کردبوو که‌ له‌و کاتی لاوازییه‌دا پێویسته له‌گه‌ڵ کورددا پێک بکه‌وێت. شه‌رمه‌زاری په‌ناگه ئه‌مه‌ینه‌کانی لێقه‌وماوانی کورد پالێ ده‌نا به‌ هه‌دام حه‌سه‌ینه‌وه هه‌ول بدات نه‌ته‌وه یه‌کگرتوه‌کان قایل بکات واز له‌ بپیاره‌کانی ده‌ریاره‌ی سزا دانی عێراق به‌ئینیت، هیوایشی وابوو هێزه نێوده‌وله‌تییه‌کانی پاراستنی باکوور ده‌ست له‌

(73) له‌ فهره‌نگی سیاسی هاوچه‌رخێ کوردیدا ئه‌و کاره‌سات که‌م هاوتایه‌ی میژوو ناوناوه‌:

((کۆچ و په‌وی ملیۆنی)).

(74) کاره‌سات دلتیه‌زێنه که‌م وینه‌کانی کوردستان بوونه‌ته هۆی داڕشتنی زارابی نوی له‌ بپواری

میژوونووسی و سیاسیی جیهانیدا، ه‌ی وه‌ک ((په‌ناگه‌ی نه‌مین)).

کاره‌کانیان هه‌لگیرن و هه‌ولێ ده‌دا بگاته پێککه‌وتننامه‌یه‌ک به‌پێی مه‌رجه‌کانی خۆی له‌گه‌ڵ کورددا.

په‌هه‌به‌رانی کورد پێشنیاری ده‌ستپێکردنه‌وه‌ی وتووێژیان په‌سه‌ند کردو به‌و جۆره‌ وتووێژ له‌ به‌غدا ده‌ستی پێکرده‌وه‌. (پارتی دیموکراتی کوردستان) له‌ (یه‌کێتی نیشتمانی کوردستان) به‌ په‌رۆشتر بوو بۆ ئه‌و وتووێژه‌. به‌پێی ته‌کتیکی سه‌دام ده‌بوو فشاری سه‌ریازی و ئابووری له‌سه‌ر کورد به‌رده‌وام بێت له‌کاتی وتووێژ له‌گه‌ڵ په‌هه‌به‌رانی سیاسیی کورددا که‌ بێگومان ده‌یویست له‌و رێگه‌یه‌وه‌ ناچاریان بکات یا بگه‌ڕێنه‌وه‌ باوه‌شی حوکمه‌ت، یا به‌ ئۆتۆمبیه‌کی نیوه‌ و نیوه‌ چل قایل بن. پایزی ساڵی ١٩٩١، کاتی‌ک به‌غدا به‌شێک له‌ ئابلقه‌ ئابووریه‌کانی خسته‌وه‌ سه‌ر ناوچه‌ کوردنشینه‌کان، مه‌سه‌عود بارزانی گه‌فتوگۆی وه‌ستاند، به‌لام هه‌مان کات (پارتی دیموکراتی کوردستان) راپه‌گه‌یانده‌ ئاماده‌یه‌ بێته‌وه‌ سه‌ر میزی وتووێژ کاتی‌ک می‌ری ئه‌و ئابلقه‌ ئابوورییه‌ ده‌وه‌ستین. مووچه‌ی زۆربه‌ی کارمه‌نده‌ کورده‌کانی باکوور وه‌ستینرا، فه‌رمانبه‌ره‌ گه‌وره‌کانی وه‌ک پارێزگا و پاشماوه‌کانی سوپای عێراقی له‌گه‌ڵ ده‌ستپێکردنه‌وه‌ی ئابلقه‌ ئابوورییه‌که‌دا ناوچه‌که‌یان جێ هێشت، مووچه‌ی ته‌قاویتی و گشت پڕۆژه‌ خزمه‌تگوزارییه‌ گه‌شتیه‌کانی (ئو ناوچانه‌ - ک. م.) وه‌ستینرا⁽⁷⁵⁾. هه‌روه‌ها به‌غدا به‌ پڕۆژه‌یه‌کی نۆد هه‌ناردنی خۆراک و سووته‌مه‌نیی به‌پێی نرخ‌ی می‌ری بۆ ناوچه‌ کوردنشینه‌کان که‌م کرده‌وه‌. سوپای عێراقی گشت ئه‌و رێگه‌ و بانانه‌یان به‌ خالی پشکنین ته‌نێن که‌ ده‌چونه‌ باکوور، هه‌موو ئۆتۆمبیلێک ده‌پشکنن و خواره‌مه‌نی و سووته‌مه‌نی و که‌لوپه‌لی دیکه‌ زه‌وت ده‌که‌ن، بۆیه‌کا سه‌رداره‌ کورده‌کان ناچارن ئه‌و هه‌نگاوه‌ بنێن که‌ پێویستن بۆ پێکه‌وه‌نانی ئابوورییه‌کی سه‌ربه‌خۆ، ده‌ستوبرد خالی پشکنین له‌لایه‌ن کوردیشه‌وه‌ دانران، تابه‌ت ئه‌و ئۆتۆمبیلانه‌ی له‌ تورکیاوه‌ دێن و ئه‌وێ ده‌به‌ن⁽⁷⁶⁾. عێراقیه‌کان

(75) ئه‌و باروێخه‌ نامه‌واره‌ ژماره‌یه‌کی نۆد کوردی دیکه‌ی عێراقیان ناچار کرد له‌ برسانا په‌نا به‌رته‌ به‌ر وڵاته‌ پۆژناواییه‌کان.

(76) ئه‌و خالی پشکنینه‌ له‌لایه‌ن کورده‌وه‌ نوای ئه‌وه‌ دامه‌زیقێنرا که‌ پێژمی به‌عس شوولی لێ هه‌لکێشاو کار گه‌یشت به‌وه‌ی ده‌یان ئۆتۆمبیلی به‌مێن چێنراو (سیارات مفخعة) بنێرنه‌ شاره‌کانی کوردستان، ته‌نانه‌ت به‌شێک له‌ ئۆتۆمبیل به‌مێن چێنراوه‌ له‌ تورکیا و سووریاوه‌ ده‌هاتنه‌ کوردستانی باشوور.

به پێچهوانەی بندهکانی برپاری ژماره ٦٨٨ ی نهتهوه به ککرتووه کانهوه پهفتار ده که که ده بیته دهست له چهوساندنهوهی کورد ههلبگن و هاریکاری دهزگا مرفییه کان بکه. پولیسی عیراقی له باشوور ته نانهت له جارانیس خراپتر پهفتار له کهل شیعه کان ده که ن.

مانگی مایسی (سالی ١٩٩٢- ک. م.) ههلبژاردنی ناوچهی له باکووری عیراق بۆ دهستنیشانکردنی په هه بریکی کوردی و نهنجومه نیکی نوینه ران ده کریت بۆ راپه پاندنی کاروباری به کخستنی پیشمه رگه له ژیر سه رکردایه تییه کدا. به و بۆنه یه وه (پارتی دیموکراتی کوردستان) راپه گه یاند که ههلبژاردنه که له بهر پۆشنایی پێککه و تننامه ی مارتی سالی ١٩٧٠ دا راده گه یینریت بۆ دهستنیشان کردنی ناوچه ی ئۆتۆنۆمی نه ک حوکه مة تیکی جیاواز.

ئاواتی هه دام حه سین نه وه یه کوردی باکووری عیراق به یینیتته وه ژیر پکیفی حوکه مة تی ناوه ندی بێ دهست تیوه ردانێ کومه لگای نیوده وله تی، به لام هاویه یمانان بنگه یه کی ئاسمانیان له باشووری تورکیا هه به بۆ پاراستنی دانیشتوانی باکووری عیراق، نه ته وه یه ککرتووه کانیش به رده وامه له سه ر سه رفی به شی زۆری خه رچی نه و کارانه له عیراقو به ریتانییه کانیش له نیسانی سالی ١٩٩١ وه په نجا ملیۆن پاوه نی نه و خه رجه ده ده ن⁽⁷⁷⁾.

له کۆتاییشدا ده لیم نازناوی ((شا پاپۆرتی پاپۆرتان)) پڕ به پیستی نه م دوا پاپۆرتیه، نه رخ ی نه ندازه به رزی نه م پاپۆرت له وه وه ها تووه که دانه رانی وه ک میژوونووسیکی کوردی بێ لایه ن، یان به ده ستووری پیشکه و تنخوازیکی په سه نی عیراقیی وه ک دادوهر زوهیر کاظم عه بود عه ودالی راستییه کانن، پیم وا نییه که سمان له و بره وایه دا بووین که پۆژئاواییه کان به م راده یه به په روشن بۆ ده برپین و تومار کردنی راستییه کان وه ک خۆیان چۆن به و جۆره. بریا کاتی خۆی ده قی نه م پاپۆرت ده ست دادوهر په وف په شیدو موده عیی گشتی جه عفر موسوی و جیگری موده عیی گشتی مونقیز نه لفرعه ون ده که و ت تاوه کو کاتی دادگایی کردنی هه دام حه سین و عه لی حه سین مه جیدو ده سته و دایه ره که یان پیشکه شیان ده کرد.

(77) N.A., F.O., 973/687, Background Brief, Foreign and Commonwealth Office, London, May 1992, The Kurdish Problem in Iraq, PP. 1-6.

پاشبه‌ند

وینه و به‌لگه‌نامه

شاهیدی بیده تکی بز و تنه وهی رز کار یخواری کورد

میژوونوسه کان ده لێن: (میژو) به بی هه بوونی به لگه نامه ی نووسراو جیتی متمانه و پڕوا نابیت، نه گه جارێن نه و بۆچوونه پاساوی خۆی هه بووین، نه و له نه مرقی سه رده می ئینته رنیت و نه کنۆلۆژیا نه وه قولتر بۆته وه. له م سه رده مه ی ئیعه شدا (وینه) جوړیکی لیکه یه له به لگه نامه، به لکو له ژۆر لایه نه وه له به لگه نامه ی نووسراو پڕ ورده کارتره و ته نانه ت تیشی ده په پینیت.

نه وه تا کاتی خۆشی (شه ره فحانی به دلیسی) که کتییی (شه ره فنا مه) که ی نووسیوه که مه لێک تابلۆی له گه ل داناهه. وادیاره میژوونوسانمان نه و سا هه ستیان به بایه خی نه و تابلۆیانه نه کردبوو و بده نگر تیتیکه یشتوون، بۆیه نه یانخستبووه نووتوئی لاپه ره کانی وه رگێراوی (شه ره فنا مه) که ی هه ژار و چاپه عه ره بییه که ی محمه د عه لی عه ونی و نواتریش چاپی یه که می عه ره بییه که ی مه لا جه میل رۆژبه یانی، نه وه بوو نواتر (عه بدولپه قیب یوسف) کاریکی رۆژ باشی کرد که نه م مینا تۆرانه ی په یدا کردن، له گه ل لێکۆلینه وه یه ک و لێکدان وه ی تابلۆیه کان هه مووی چاپ کردن. دیاره بیانییه کان، به ماوه یه کی رۆژ به ر له ئیعه، هه ستیان به گرنگی و بایه خی وینه کردبووه، هه ر به نمونه (میچه ر مۆییل) به ده یان وینه ی کوردانی له گه ل پۆژانه کانی داناهه، هه روه ها نه رشیفخانه ی به ریتانیاش، وه کو دکتۆر که مال له م کتیبه دا ئاماژه ی بۆ کردبووه، پتر بایه خی به وینه داوه، هه ر بیانییه کان، له پۆژگاری نه مۆشماندا، به ر له خۆمان، بایه خیانه به وینه ی کوردان داوه. نه وه تا به م دوا یانه (سقزان مه یسیلاس) ی نه مریکی له ژۆر ناوونیشانی (کوردستان له سیبهری میژوودا) کتیبیکی وینه داری پڕ گرنگی له سه ر کورد ده رکردبووه.

له نه مرقی ئیعه دا نامه ی ماسته رو تیزی دکتۆراکان، له هه ر بئواریکی میژوودا بن، بایه خیتی باش به (وینه) ده دن. کاتی خۆشی من، له کاتی ئاماده کرنی به رگی بووه می کتییی (چه ند لاپه ره یه که له میژووی گه لی کورد)، هه ولم دابوو رۆژترین ژماره ی وینه، به پیتی پتیوست، به سه ر لاپه ره کانی نه م کتیبه دا دابه ش بکه م، نه وه بوو وینه کان شوینی خۆیان گرت.

له م کتیبه شدا نه وه نده ی بۆم چووه ته سه ر بریغیم له دانانی (وینه) له ناوه وه ی کتیبه که دا نه کردبووه، له به ر هه ندی هۆو هۆکار هه ر نه وه نده شم بۆ کراوه. به لام هه ندی جار له کاتی گه پان و پشکنین و ئیش کردندا مۆژ هه ندی سه رچاوه ی لیکه ی دیته به رده ست، به ده ست خۆی نابیت که حه ز بکات بیاخاته به رده ست هه موو لایه ک. نه وه بوو چه ند پۆژک به ر له چاپ کرنی کتیبه که بۆ هه ندی پرس ی نه م کتیبه و میژووی بنه ماله ی به درخانیان سه ر دانی (سینه مخانی جه لاده ت به درخان) م کرد. هه ر زوو نه لبوو میکی تاییه تی دامی، که له لایه ن (په ره مانی تورکیا) وه چاپ کرابوو، کاتی ناوونیشانه که یان بۆ کریمه کوردی ناوه ها ده رچوو: (شاهیدی بیده تکی به ری (۱۵۰) سالان)، به راستی ناوونیشانیکی سه رنج پاکیش و پڕ به پیتیستی خۆی بوو، وینه و باسی، (۵) یان (۶)، له دوا

سولتانه كانى عوسمانى و خانه واده و دهست و پتوهنده كانيان تيدابوو. نهك هر نهونده بهلكو
 وینهی (مستهفا كه مال نه تاتورك)ی گورگه بوری توركه كانیشی له خۆ گرتبوو. نهوهی له
 نهلبوومه دا بۆ من شایانی لێ وریبونه وهبوو (۱۲) وینهی تایبته به ههندی له كهسانی خانه وادهی
 به درخانیان بوو، له وانه عهلی شامیل و عهبدولپهزاق به درخان ...

تهنانهت وهكو (سینه مخان) به هاوکاری كچیكى قوتابی خهلكی باكوور، به ناوی (میدیا)،
 ههندی له پهراویزی وینه كانی له تورکییه وه بۆ كردمه كوردی، وادیاریوو باسی كوشتنی نهو
 (رهزوان) پاشایهی تیدابوو كه له سه ره ئهم كار له لایهن سولتان عهبدولحه مید گه وه و بچووكی
 به درخانییه كان سرگونی (تهراپلوسسی پۆژئاوا) کران، ههروه ها باسی (خالیده نه دیب)ی
 به ناویانگی تیدا بوو، دیاره عهلی شامیل (زپ باوك)ی خالیده بووه، لای من هه بوونی ئهم وینه
 له نهلبوومه دا لێكدانه وهی زۆر هه لده گری هه قه كورد له مه ودا چاو به پاریسوی خۆیدا بگێرتنه وه
 و زۆر پرسیار له باره ی خۆیه وه بگات. به نمونه ئایا زیان و قازانجیان چهند بووه كه به رده وام
 له دهسه لات دپۆنگ و دوور بوونه؟ به رمه کییه كان، نه گه ر كورد بووین، ئایا کاریکی باشیان
 كریوه، كه ببوونه پشت و په نای عه باسییه كان یان خراپ؟ باشه دهسته و تاقمی هه
 نه ته وه یهك نه گه ر له دهسه لات نزیک بووین، ئایا بۆ نه ته وه كه ی خۆیان باش بووه یان خراپ؟ ئایا
 نه وه کاریکی باشه كه هه ندیکمان كلتوری سه لاهه ددینی ئه یویی و عوسمانی و ئیرانی به یی
 خۆمان نازانین؟ له و پرسیارانه زۆرین و وه لام و لێكدانه وهی تایبته ییان ده ویت...! تهنانهت له پال
 ئهم پرسیارانه من لای خۆمه وه زۆر جاران گومان له ئازایه تی خۆمان ده كم، پیم وایه نه وه ناكا
 ئازایه تی كورد هه ره نه شقی بن و له په نا به رد و كه پكه شاخان ئینجا بووین ته قه له دوژمنانیان
 بگه ن و له ولاوه ش خێوی پیری ولاتی خۆیان یان بۆ جیبێلن. نه گه ر بپه ده سه لاتیکیشیان بده نی،
 ناگایان له خۆیان و ده وری به ره كه یان نه مینیت...!

دوا به دوا ی ئهم وینه یی سه ره وه چهند وینه یه کی (شیخ سه عیدی پیران)یشم چنگ كه وتن،
 كه وا دیاره كاتی خۆی (مالمیسائ) براده رێکی خۆی به ناوی ((سه عید ئایدۆكموش))
 له مزایه ده یه کی نه وریا له توركانیان كپیوه ته وه، له وینه كاندا دیاره گه رما و گه رم دوا ی گرتنی نه و
 زاته له لایهن جه ندرمه ی توركانه وه گیراوه.

له به ره نه وه ی بابه تی هه شتم درۆژترین و چروپترین بابه تی ئهم كتیبه یه و پێویستی به دانانی
 كۆمه لێك وینه و به لگه نامه ده كرد، بۆیه بۆ ئه مێش هه ندێك وینه ی دانسقه و ده گمه ن بۆ هێماكانمان
 داناوه، هه رچه نده كاتی خۆی مه لا مسته فای بارزانی چهند جارێك شای ئیرانی له نزیکه وه بینیه و،
 به داخه وه هێچ وینه یه كم چنگ نه كه وت كه له گه ل شای ئیران و پاشاكانی عیراق و سه رۆك
 وه زیرانی نه وسا گیرابن، بۆیه هه ره به وه نده وازدینم با وینه كان خۆیان به بێ دهنگی بووین.

ويئە يەك بۆ يادگارى لە چەپەو:

- (١) بېنباشى سەئىد
- (٢) مەسەرفى مېدىل سەمەتە غالب پاشا
- (٣) عەبدولرەزاق بەدرخان
- (٤) قايمىقام بەدرخان
- (٥) قايمىقام جەمىل (مېرىڤ خۆشكاوانە)

عبدولر زاق به درخان، برازای علی شامیل پاشا، له گه ل مریه کی سر به ره زوان
 پاشا بووه ناخوشییان، له و نیوه دا ره زوان پاشا له نریک مالی علی شامیل کوژدا،
 نه و بو نه وانه ی ره زوان پاشایان کوشت ته سلیمی علی شامیل کران. عبدولر زاق
 به درخان ته ده خولی کرد و نه وانه یان به پره لا کرد، له بهر نه مه سولتان عه بدولحه میدی
 دووم هه موو خانه واده ی به درخانیا نی سرگونی (ته رابلوسی رژیئاوا) کرد.

«تیشی نه نقره نه مین عالی به درخان له گه ل کوی وی سوره یا له قوتاخانه ی سولتان
له ل هردو کوپه کی دیکه ی جه لاده ت و کامه ران»

سوره‌یا به درخان قوتا بی قوتاخانه‌ی مه‌کته‌بی سولتان

مرفوع مدحت ۴

عبدالمجید

{ ۱ منہ } مرفوع مدحت خانہ بادرک { ۲ فریدہ }

میقداد میدحت لہ سہ یرانگای باخجہی کارتال لہ نزیك تہ ستہ نیول
 ۲- فہرہ میوین ۲- عہدولہ رحمان (تاگانلرین تہو کسہ خاوەنی رۆژنامہی کوردستان نییہ - ع. زہنگەنە)
 بێ ژمارە کە خوالیخۆشبوو عەلی سالحە، ھەردووھەکی دیکە بۆای ژنی میقداد میدحتن

عہلی شامیل پاشا

دوو له زاروکه کانی عولی شامیل پاشا

مملکت سارنگه ایلم اشغورده ده فی علی شملک خان سارنگه پوتنه -

دوی زاروکی دیکه له زاروکه کانی علی شامیل پاشا.

یوزغاده مهررف مسیله د عادی

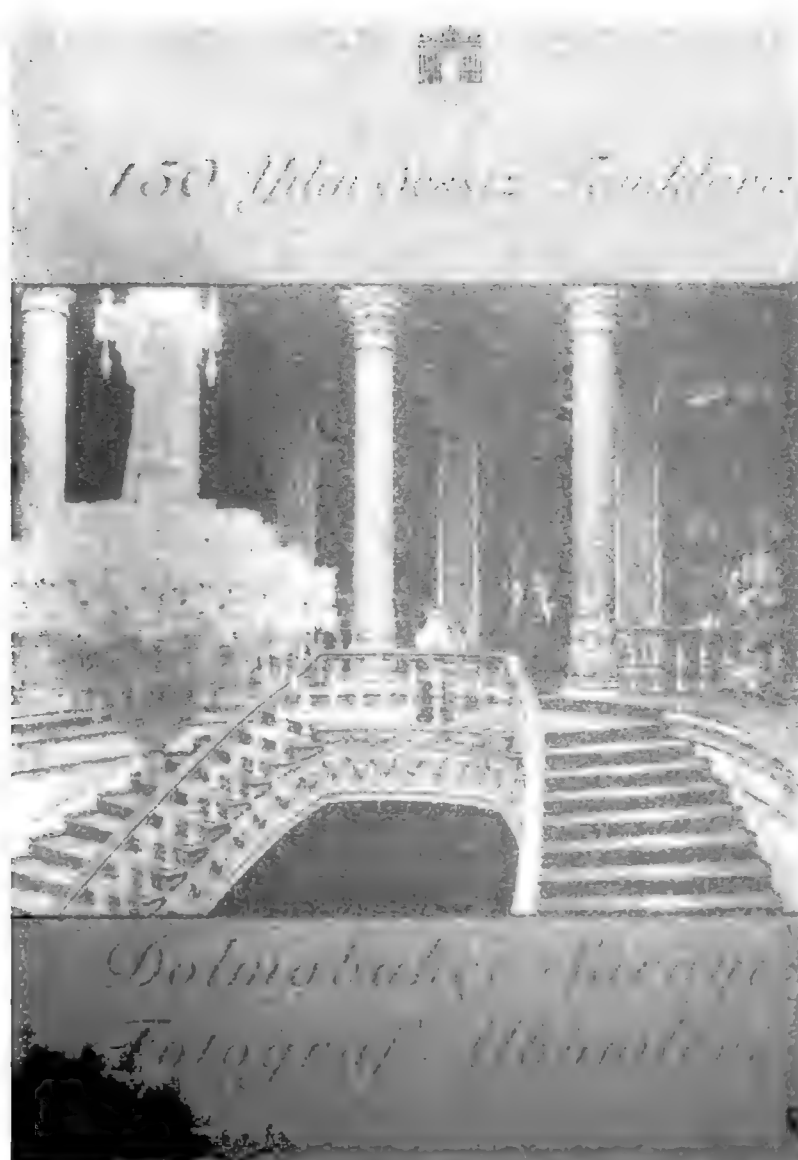
حسین ناویک زاوی متہ سہ رقی یوزغاده کہ نزدیک مالباتی بہ درخانیاہ

وینہ پیکہ کی دیکہ ی علی شامل

به ك له خانه واده ی به درخان به جلی نیشتمانییه ره

ناور بهرگی به کهمی نه لیووم: شاهیدی بیده نگی بهری ۱۵۰ سالان

به‌رگی دووهمی نه‌لبووم: وینه‌کانی سه‌رای دۆلمه باخچه

شیخ مەحمود دواى یەخسێرکردنى لە شەپى دەریبەندى بازیان .

دانیشتوان: (فەیسەل - مندال)، ئەحمەد عوسمان هەولێری (موتەسەریف)، شیخ مەحمود،

شیخ مەحمەد غەریب

راوەستاوان: شیخ نووری شیخ مەحمەدی قازانقایا، شیخ رەشیدی شیخ عەلی سەرکار، ماجد

مستەفا، کەریم جاو، رەزا بەگی ئیسماعیل بەگ، فەهمی سەعید

ریزی پیشه‌وه: سید محمد جباری عبدالله عادل، حامید به‌گی جاف، عزیزت به‌گی وه‌سمان
پاشا، شیخ مه‌حمود، حاجی مه‌لا س‌عیدی که‌رکوک‌ی زاده، نه‌محمد موختار جاف، س‌ید نور‌ی نه‌قیب

سمکزی شکاک و هاوه‌لاکانی

شیخ سعید و چند هفالتین خوه پشته کو هاتن گرتن، د ناله مه فره زه یا زیا به گ ده. (فرقا
(۱۲)، جی: دیار به کر، سال: ۱۹۲۵

شیخ سعید و هفالتین خوه پشته کو هاتن گرتن، له گه ل مه فره زه یا زیا به گ، جی: نیزی
دیار به کر، ل بهر پرا دجله، سال: ۱۹۲۵

دەما سەرھەلدا نا شىخ سەعید، مەھکومىن پىشىن ل بەر سىپپیان، جىن: دياربەكر، سال: ۱۹۲۵
 ئەو سى وىنەيەى پىشوى شىخ سەعید و ھاوەلانى سەعید ئایدۆكموش لەمزاىە دەيەكى توركان
 كرىويەتەو "ماليسانژ" لەوى خواستۆتەو.

شیخ سه‌عبدی پیران له به‌ندیخانه‌دا

حەپسەخانی نەقیب و شیخ قادری هاوسەری، دوو لە چالاکەکانی راپەرینی بەر دەرکی سەرا سلیمانی

ساتەکانی پێش راپەرینی بەر دەرکی سەرای سلیمانی

ئىحسان نوورى پاشا و يەشار خان، دوو لە خەباتگيرانى شۆڤىشى ئارارات
سەرچاوە: کوردستان لە سىڤەرى مێژوودا، سوزان

مەلا مستەفای بارزان (بەجلی جەنەرالییەوه) - پێشەوا قازی محەممەد

دانیشتوان لە راستەوه: قادر ئەحمەد پاشا، تەتەر مەحمود زۆباری، عەلی مەحمود

کاکەخان، مەلا مستەفای بارزان، سەڵح بەگی خوشناو، فەتاح ناغای مەرکی

وەستلوان لە راستەوه: ١- رەشاد موفتی، ٤- مەلا خالید (بلوکی بارزان مەلا خالید)، ٦- مەرزە حەسەن،

٧- فرۆکەوانیکی کورد، ٨- محەممەد ئەمین میرخان، ٩- عەزیز ناغای زۆری، ١٠- ساکو کانی لێج. ١٩٤٤/٤٢

١٩٤٦/١/٢٢ رۆژی راگه‌یاندنی کۆماری کوردستان له مه‌هاباد

مه‌لکۆردنی ئالای کوردستان له مه‌هاباد

دهستەى مامۆستایانی سەردەمى کۆماری کوردستان لە مهاباد

پێشەوا قازی محەمەد و یاوەرانی لە سەردەمى کۆماری کوردستان

پيشه‌وا قازى محمەد لە نووسينگه‌ى خۆى له سه‌رده‌مى كۆماردا

پيشه‌وا له نىوان هەردوو شاعير هه‌يمىن و هه‌زار له سه‌رده‌مى كۆماردا

۱۹۴۷/۲/۳۱ پیشه‌وا قازی محمەد

عیزەت عەبدولعەزیز مستەفا خوشناو خەیروللا عەبدولکەریم محمەد قودسی

له ۱۹ ی حوزەیرانی ۱۹۴۷دا له بەغدا له سیداره دران

بەر له سالی ۱۳۰۶ ی مه تاوی / ۱۹۲۸ ی زایینی - مه آباد
 له راسته وه بۆ چه پ: ۱- ۲؟ - مه لا حسامه ددین شه فیعی. ۳- قازی شیخ محه مه د موحسن
 قازی موکری. ۴- مه لا سه دیق سدقی (ئه و مه لایه ی له شه وی خنکاندن ته لقبینی قازی
 محه مه دی دا و وه سیه تی بۆ نووسیوه ته وه) ۵- مه لا عه بدوللای موده پرسی.

برایم ئه حمه د - جه لیل هوشیار / به ندیخانه، کوتایی چله کان

لای چپ بۆ راست: که مال فوناد (سکرتیری کومه له ی خویندکارانی کورد له نهروویا)، عیسمهت شەریف وانلی (سەرۆکی کومه له)، نهوه ی هه ره نوایی، لای راست، جهودهت خه زنه داره (وینه که له رۆژی ۷ تشرینی یه که می ۱۹۶۰ له کاتی کۆنگره ی شه شه می به کۆتیی قوتاییانی جیهانی له به غدا گیراوه)

له پاسته وه بۆ چپ: ماریف خه زنه دار، عیسمهت شەریف وانلی، کاوس قه فتان. (پیش ده رگای سه ره کی نامۆزگای فێرکردنی زمانی پووسی بۆ بیگانان، له هاوینی سالی ۱۹۶۰ دا، به بۆنه ی هاتنی عیسمهت شەریف بۆ مه سه له ی خویندکارانی کورد، گیراوه).

له‌راسته‌وه بۆ چه‌پ: مارف خه‌زنه‌دار، عیزه‌دین مسته‌فا ره‌سول، که‌مال مه‌زهره، رحیمی قازی، کاوس قه‌فتان،؟ یابان.
(ئهم وینه‌ ده‌گه‌ن و دانسقه‌یه، له‌ناو باخچه‌ی پیش به‌شی ناوخۆی قوتابیان له‌پۆزی یه‌کشه‌مووی ۱/۶/۱۹۶۰ له‌مۆسکۆ گه‌یروه).

به‌شداریانی وه‌فدی خۆی‌ندکارانی کورد له‌کۆنگره‌ی قوتابیانی جیهانی، له‌سالی ۱۹۶۲ دا، به‌شدارییوانی
وه‌فده‌که له‌راسته‌وه بۆ چه‌پ به‌پیتی دانیشتن نه‌مانه‌ن:
عیسمه‌ت شه‌ریف، که‌مال فوئاد، ئیحسان فوئاد، مارف خه‌زنه‌دار. (والییاره نه‌ندلمی کۆنگره کاوس
قه‌فتان ده‌می گرتنی وینه‌که له‌وی ئاماده نه‌بووه).

ئەم دوو وێتەیه لە ھاوینی ساڵی ١٩٦٠ دا کۆمەڵێک لە بەشداریبووانی کۆنگرەیی
خوێندکارانی کورد لە ئەوروپای بۆ ئەرشیف کردوین. بە داخەوێ لە مەرف خەزەدار
(کەسی دووھەمی لای راست) زیاتر ئەوانی دیکەمان نەناسییەو.

کومه لیک له نندامانی کومه لای خویندکارانی کورد له نوروپا.
له پاسته وه بل چه پ: میران فوناد مهستی، مارف خه زنده دار، سه لاج فره ج، ته لعت نادر، نه مین
ج لال به رزنجی (۱۹۳۹ - ۱۹۶۸)، کاوس قه فتنان.
(له رژی ۱۹۶۰/۵/۸ دا له چهریل مشیکینیکا یا گیراوه).

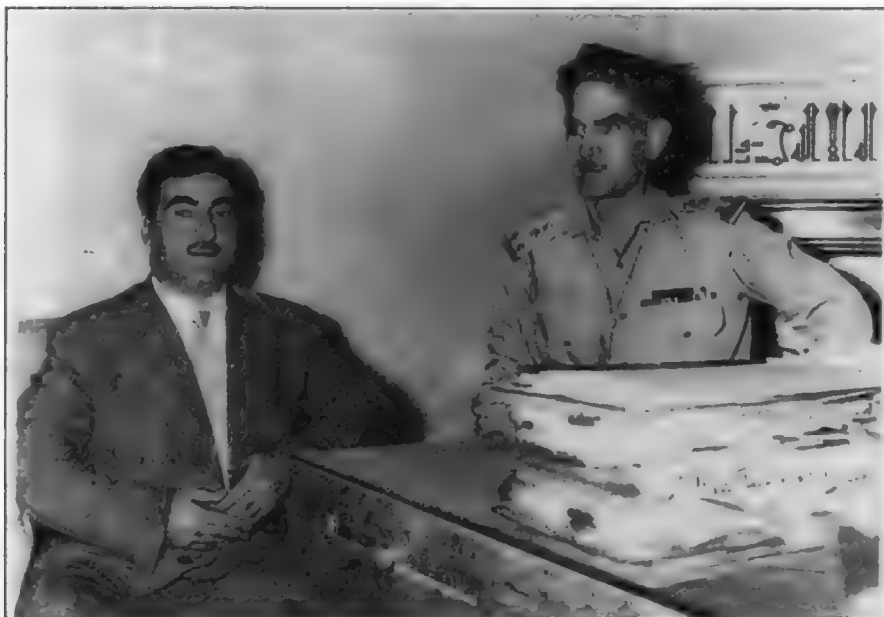

ج لال تاله بانی، دووم کهس له لای چه په وه، له فیستیقایلی پینجه می لوان و
خویندکاران له وارشو - ۱۹۵۵

دوو وینهی فیستیفالی شه شهمی لوان و خویندکاران له مۆسکۆ - ۱۹۵۷
 له هەردوو وینه کەدا له لای چه پەووە نووهم کەس جەلال تالەبانی له وینه کە ی سەرەوهدا
 له لای راستەو: قەدری جان، نۆمەری دزەیی

عەبدولكەرىم قاسم - مەلا مستەفاى بارزان (١٩٥٨/١٠/٧)

مستەفا بارزانى لە نێو پاستى پیاو ماقولانى شارى هەولێر لە نوای هاتنەوهى له یهكێتى
سۆڤیهت، ئەوانەى ناسراونەتەوه لە لای راستەوه: جەلیل هۆشیار، عیزەدین فەیزى، موسا
سەمەد، گبۆى موکریانى / ١٩٥٨

له چه پوهه (ښی پڅمړه): مه لا مسته فای بارزان، جمال عبدالناصر، نورزی نه حمده ته ها، صالح میران،
له راسته وه (ښی لوه): نه سمه د خوشه وی، صادق بابق بارزانی، برایم نه حمده، میرحاج نه حمده

له راسته وه یق چه پ: عبداللآ نه لحه نیسی، فهوزی جه میل سانیب، (له پشت نه وانه وه وینه گر عه بوهی)،
باباعلی شیخ مه حمودی حنفید (وه زیزی نه شفال)، بارزانی مسته فا، خالد نه لنه قشبه ندی (نه ندای نه دجوهانی
سه رکا په تی)، له سه برانیکي ناوچه ی عه زیزی ی پاریزگا (لیوا ی کوت، له کوتاییه کانی سالی ۱۹۵۸ د.
(نیاری: موته یه د عبدالغه فار نه لنه قشبه ندی، ژماره (۲۰) ی گزفاری (دهوک) ی حوزه یرانی ۲۰۰۳).

Mustafa Barzani (second from right) on a visit to the pyramids, Egypt, 1958.

مه‌لا مسته‌فای بارزان و یاره‌رانی له‌کاتی
سه‌ردانی نه‌ه‌رامه‌کانی میسر/ تشرینی
یه‌که‌می سالی ١٩٥٨

لیسا روکن عبدالکریم کاسم و مسعود یارزانی
(له تهمینی ۱۳ سالیدا)

شیخ ناصحی یارزانی و مهلا مستغان یارزانی
۱۹۵۸ - کانیزنی یهگمی

Mustafa Barzani after
his return to Iraq from
the Soviet Union, his
son Idrees is seated to
his right, 1958.

بارزانی له دواى گه پانه وهى له يه کيى سۆفیهه/
ميرد مندا له کيى لای چه پ ئیدريس بارزانیه،
نه وهى لای راستیش: شیخ خالد بارزانی

Mustafa Barzani (centre)
on a visit to an
establishment in the
Soviet Union/1960

بارزانی له کاتی سهردانی یه کيى له دامه زراوه کانی
یه کيى سۆفیهه له سالی ۱۹۶۰دا

مهلا مسته‌فای بارزان له سهرده‌می دانوستانی ۱۹۶۴ له‌گه‌ل سه‌پۆك وه‌زیرانی عیراق تاهیر یه‌حیادا

له‌ راسته‌وه:

باباعه‌لی شیخ مه‌حموود، مه‌لا مسته‌فای بارزان، فوئاد عارف، تاهیر یه‌حیا ۱۹۶۴

له راستهوه: تاهير يهحيا، مهلا مستهفای بارزان، ناوهی له پشتیپهوه وهستاوه نوری شاری پاشان موحسین دزهیی

مهلا مستهفای بارزان - تاهير يهحيا له (ناوهپاست)، له لای راستهوه: عهبدولکهريم فهرحان (وهزیری کشتوکال)، لای چهپهوه: وهزیرێک

له راسته وه: ۱-۳ (نه ناسراون)، ۴- مه لا مسته فای بارزان. ۵- تاهیر یه حیا، ۶- علی حیدر سلیمان
۷- جلال تاله بانی. (دیاری: فخری سیلاح شوق)

له لای چه پی مه لا مسته فای بارزانییه وه: تاهیر یه حیا، سرهنگ روکن: نبیراهیم فه یسه ل
نه نساوی، سرهنگ: عزیز چه له بی

له لای راستیه وه: عه بدولره زاق سه ید مه حمود (مه سه ریفی سلیمانی) - خه له کان، ۱۹۶۴

عزیز شہ ریف - مہ لای مستہ فای بارزان

مہ لای مستہ فای بارزان و کامیل چادرچی، ٹوہی جل سپیکہ مہ مزہ عہ بدوللایہ

جەلال تالەبانی سەرۆکی وەفدی کوردی لە گەڵ سەیدا سەڵح یوسفی بۆ دانوستان لە گەڵ
حکومەت بەرەو بەغدا دەچن

لە راستەو: ؟ ئەحمەد ھەمەدەمین دزەیی، جەلال تالەبانی، عەلی عەسکەری، ئیبراھیم
ئەحمەد، کاکە زیادی کۆیە، عومەر دەبابە / نیسانی ۱۹۶۴

لە راستەو: بۆچەپ: سالىح یوسفى، جەلال تالەبانی، عەگید سەدیق، شاخەوان نامیق (ھەوان). رانیە
شوباتی ۱۹۶۴.

(سیاری: د. عەبدولقەتەح بۆتانی، ژمارە (۲۰) ی گۆفاری (دەۆک) ی رێکەوتی حوزەیرانی ۲۰۰۲).

رۆلەکانی دواوژۆ له یەکتێک له قوتابخانه‌کانی سه‌رده‌می شۆپشی ئه‌یلولدا

له راسته‌وه بۆ چه‌پ: سه‌ره‌نگ سالم (فه‌رمانده‌ی مه‌وقعی سلێمانی)، مه‌لا مه‌عصوم خدر (باوکی دکتۆر فوئاد)، مه‌لا مسته‌فای بارزان، په‌یامنیری گۆفاری (روژالیوسف) ی میسری جلال الکاشک، مه‌سه‌ود بارزانی، لوقمان بارزانی، شوباتی ١٩٦٤ رانیه‌.

(نیاری: میقداد هوره‌یی، ژماره ٢٠ ی گۆفاری (ده‌ۆک) ی حوزه‌ییرانی ٢٠٠٢).

Mustafa Barzani
with Kurdish
warriors in Rania.
His son Masoud
Barzani is standing
to his right, 1964.

بارزانی مستەفا لە گەڵ پێشمەرگەکان لە
شاری رانیە / لە گەڵ مەسعود بارزانی
لە لای راست. سالی ١٩٦٤ رانیە.

Mustafa Barzani
(foreground), with
the Kurdish
Representative in
Europe, Kurdistan,
1964.

بارزانی مستەفا لە گەڵ عیسەت
شەریف وائلی، نوێنەری شۆڕشی کورد
لە ئەوروپا، سالی ١٩٦٤

يارى شەترەنج لەگەڵ رۆژنامەنۆسى ئەلەمانى (دېشتە)

راوەستاوان: ئەسەد خۆشەوى و ئیدريس بارزانى

مەلا مستەفای بارزان و سەرۆك كۆماری عێراق عەبدولپەرەحمان عارف / ١٩٦٦

مەلا مستەفای بارزان و عەبدولپەرەحمان عارف - بەرزێوه / ١٩٦٦

بارزانی مسته‌فا له‌کاتی گفتوگۆیه‌کی رۆژنامه‌وانی له‌گه‌ڵ په‌یامنیری
ناژانسی ده‌نگریاسی عێراقی له‌ سالی ١٩٦٦دا

Mustafa Barzani in an interview with an Iraqi journalist, Kurdistan, 1966.

Mustafa Barzani with
the Iraqi Defence
Minister, Kurdistan,
1966.

مه‌لا مسته‌فای بارزان و لیوا روکن شاکر
مه‌حمود، وه‌زیری به‌رگری پیشووی
عێراق. سالی ١٩٦٦

1970, March, 10, Mulla Mustafa Barzani and Saddam Hussein
just before the signature of the 11 of March Agreement.

۱۹۷۰-۱۱-۱۱: مستطفا بارزانی و سادام حسین پیشی مورگرانی روکوتنی ۱۱ نادار

دیاری: د. جمشید حیدری

ملا مسته‌فای بارزان — که‌مال جان پۆلاد

مه‌لا مسته‌فای بارزانی و
پریماکۆف

بارزانی و پیاوی ئایینی
مه‌سیحی قه‌شه یوسف
په‌ری له ١٩٦٧دا

Mustafa Barzani with
a Christian priest,
Kurdistan, 1967.

1979. March, 5. Burial of Mirza Mustafa Barzani in Shino, Iran.

۱۹۷۹- بهمن و رسمی ناشستی ملا مستعلا له شينو

A group of members of the
Kurdish students society in
their National dress hand
in hand for unity.

بندوقه په راوړنې ژماره (۲۵۰) ی لاپه په (۵۰۱) ی شم کتنبه

به کامیرای کریس کتوچیرا

دوای (راپه‌پین) کۆچرەو

پەرلەمانی کوردستان

به لگه نامه کان

د. که مال مه زهر، له گه ل هه ر پوښته يه کي به شه کاني نه م کتېبه دا، هه ر جاره و
 کوم لیک به لکه نامه ی بڼ ناروین، له سر هه موو لاپه په کاني ژماره و کړدی
 به لکه نامه کاني به ده ستي خڅی نوو سیبون، ته نانت هه نديکيان روون کړنه وه ی، به
 زمانې کوردي، له سر داناون و به تهلک له به لکه نامه کي به ستاون، به داخه وه يه ک له
 هه له کاني من له نامه کړدنې نه م کتېبه دا نه وه بووه، هه موو به لکه نامه کاني، له گه ل
 ده قی ناوه پوکی به شه کاني کتېبه که بڼ له بهر گرته وه نارده سلیمان، دياره نه و
 که سي به لکه نامه کاني سکان کړدوه، له کاتي له بهر گرته وه دا، به بی مه به ست،
 هه مووی تیکل و پیکل کړدوون، نه وه بوو که هاتین سر نه خشه سانی کتېبه که هه ر
 په په به لکه نامه يه کمان له لایه ک ده دوزیبه وه، له کاتي ماوه ی دوو مانگیک خه ریک بووین
 تا نه وه نده مان لی هه لیتجاون، نه وه ش دوی نه وه ی هه موو به لکه نامه کانيان
 ریکخته وه دوو یاره سکانمان کړدو ته وه، له وانه يه به قه د نه و ژماره يه شمان له لا ماوه و
 دياره هه نديک له به لکه نامه کانيش ديار نه ماون، به نمونه شتيکی نویل، شتيکی عه زمی
 به گی بابان، شتيکی حه پسه خانی نه قیپ... هتد. دياره د. که مال له کاتيکدا نه وانه ی
 هه موو بڼ نوو سیووم، نه وه تا دوی مان دوو یوونتيکی زور نیمه هه ر نه وه نده مان بڼ
 ریکخراوه ته وه، پیمان وایه کتېبه که ش وه کو خڅی هه ر نه وه نده له به لکه نامه
 توریژناله کان هه لده گری، نومیده وارین د. که مال دانهی دیکي له ونیوه کاني له لا مایی،
 هه ر توره ریان نوو سه ریک بیه ویت کار له سر نه م به لکه نامه دا بکات، نه و
 به دلقراوانیبه وه له خزمه تی داده بین و ته نانت به لکه نامه کاني دیکه شیان ده خه پنه
 به رده ست.

ع. زهنگه نه

پاشکری ژماره (۱)

نامه‌ای شیخ محمود دواي دامرکانه‌وي شه‌ري بهره‌رکي سر، بنقريه: ل (۱۹۸)

(C o p y .)

25

17-2-30. To: His Excellency the High Commissioner for Iraq.

After Compliments,

No doubt Your Excellency will know the present state of administrative affairs in Kurdistan and especially the outrages which have taken place in Kurdistan. The atrocities that were perpetrated by the Arabs in Sulaimani have had no precedent in Kurdistan, and after such state it must be evident to Your Excellency how quite impossible it has become for the Kurds and the Arabs to live together. The Kurds always and without conditions are obedient to the British Government now and in the future. The Kurds, as in duty bound, have never been lacking or late in showing their friendship for and obedience to the British in the past nor will they do so in ^{the} future. But with great regret this friendship and obedience has hitherto only brought trouble on the Kurds and given advantage to the Arabs.

According to the letters and messages of condolence I have received, I understand that the hopes of our neighbour Kurds have changed into despair, while from all sides of this Kurdistan I receive innocent information that the Kurds are bereft of patience after this outrageous use of arms against our Kurds by the Arabs.

In the name of this Argen nation, the Kurds as a whole request that you will liberate and separate them from the Arabs. They strongly and definitely ask that they may only remain under the protection of the British.

(Signed) H a k e m a d.

نامیه‌کی نه‌ینی بایه‌خدری بالوئیزی به‌ریتانی له‌مؤسک دوی کوبیتاکه‌ی هه‌شتی شوپاتی ۱۹۶۲ به
سیانزه پۆژکه له‌بابه‌تی هه‌شته‌دا ئاماره‌ی یق کراره، شایانی باسه پۆژناواییه‌کان هه‌شتا له‌سروشتی
کوبیتاکه تینه‌گه‌یشته‌بون. بن‌قاره: ل(۳۷۶).

نام به‌لگه‌نامه به له‌فایلی ژماره (۱۷۰۴۳۳/۳۷۱)ی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتا‌نیادا هه‌لگیراوه.

**PERSONAL AND
CONFIDENTIAL**

R.
APR:
27 FEB 1955
EQ 1015/17

British Embassy,

MOECON.

February 21, 1963.

Dear George

Thank you very much for your letter of February 14, which I was very pleased to get. I am naturally following the news from Iraq as closely as I can from the newspapers and I hope that you will copy anything of interest from Baghdad to me which I would not see in the normal course of events. The Iraqi Ambassador here is very pleased and neither he nor the U.A.R. Ambassador show the slightest concern about the number of communists, etc., who have been shot. But neither the Iranian nor the Syrian Ambassador like it very much. They are clearly afraid of the longer-term effects on Iraq and the surrounding countries. I hope that the present régime will soon settle down and stabilize things. I know none of the soldiers excepting Naji Talib, but the civilians are all reasonably sensible people and it is encouraging to see that Wattari is now Minister of Oil. I am not surprised to see that Mahdavi and Mohamed Amin, Taha Sheikh Ahmed and Jalal Augeti were guilty, but I was surprised that they had it in for Abdul Majid Jalal, the head of Security. My impression was that he was from time to time involved in plots against Qasbi and the Security was sufficiently friendly to us to tip us off every now and again when there was something on foot against us. I only hope that Tariq al Qadi is all right. This particular plot looks, from the scanty information I have, as if it were one which was beginning in my time. I remember particularly our information about Fasher Yahia and the suggestion that they had the Habbaniya Air Squadron with them.

2. You probably know that two of Qasbi's men got away. I gather that he told Hashim Abdul Jabbar to get out of the country, that Vienna was too hot for him owing to the opposition of the Iraqi students and that he is now in Sofia. Khadhim, the old Iraqi Military Attaché in Moscow, also got away and is now in London.

3. The attack on the Iraqi Government's action against communists is now in the form of a direct attack by the Party here, but I hear that the Soviet Ambassador in Baghdad has pointed out that it is a Party and not a

/DOV OTAMU TAL

G.F. Hiller, Esq., C.M.G., O.B.E.,
Foreign Office,
London. S.W.1.

PRIVACY AND CONFIDENTIALITY

PERSONAL AND
CONFIDENTIAL

governmental attack. So I presume the Soviet Government are still prepared to get on as best they can with the Iraqi Government and keep on their technical aid, etc. This is what I should expect. But of course I have no detailed information on this.

4. I may add that Adzhubei, the Chief Editor of Izvestiya and Khrushchev's son-in-law, asked me, half jocularly, what part we had in the new Iraqi revolution. So I naturally replied that I was personally responsible for it, as I had been for all recent revolutions in Iraq including that of 1958.

Len com.

Hampton S. Young

PERSONAL AND CONFIDENTIAL

پاشکوی ژماره (۴)

مەرمۇك ياداشتەكەى لىژنەى بالائى (حرکة الدفاع عن الشعب العراقى) بەئىمزائى جەواھىرى دىئى
تاوانەكانى پۇتىمى بەعس و لەدوورەمیاندا بەتایبەتى ئامازەى كرىوورە بۆ پەفتارە نامرۇفانەكانى
ئەو پۇتىمە لەكوردستان، بارەگائى لىژنەكەش لە فیهنناى پایتەختى ئەمسا بوورە. بئۆرە: ل(۹)

HIGH COMMITTEE

THE Movement of Defending Iraqi People

لەئێوە بەعس
حرکة الدفاع عن الشعب العراقي

Postamt Wien 60 : Postfach 210

WIEN — AUSTRIA

Your Excellency,

Following the Coup d'état of 8th February in Iraq and the seizure of power by force and violence Iraqi citizens, inside the country and abroad, have been subject to a form of oppression hardly matched in history. The present government has tortured to death citizens inside Iraq, persecuted those abroad regardless of their political beliefs, withdrawn the passports of some of them, halted the stipends of students and prevented their people back home from sending them means of support etc.

The High Committee for the Defence of the Iraqi People appeals to you to extend a helping hand to the victimized Iraqi students studying in your country or to those Iraqi citizens who have found refuge and protection under your laws, by permitting them to continue their studies or medical treatments, etc. We appeal to you to give them every possible help until this black cloud hanging over the Iraqi people will be dispersed. The Iraqi people will never forget this kindness.

Please accept the Committee's thanks and deepest respect.

High Commence

THE MOVEMENT OF DEFENDING IRAQI PEOPLE

CHAIRMAN

Muhammad Mahdi Al-Jawadi

محمد المهدى الجوادى

HIGH COMMITTEE

Movement of Defending Iraqi People

اللجنة العليا
حركة الدفاع عن الشعب العراقي

Postamt Wien 64 : Postfach 230

WIEN — AUSTRIA

Your Excellency,

The coup d'état of 8th February in Iraq revealed its non-democratic and illegal methods from the very first day. It seized power by sword and fire, vainly trying to impose its will on the people by terror, torture and murder. The number of those who have lost their lives under torture and in prison has reached an unbelievable figure.

The tyrannical despotic junta which seized power in Iraq, with every passing day, discloses new methods of oppression and cruelty. The Iraqi people have begun to rally their forces to defend their freedoms and their lives, since no one in the world can remain silent in the face of such violence and brutality. But the more intensive becomes the struggle of the Iraqi people, the more ferocious and barbaric is the response of those in power.

The Iraqi people, in general, are outraged and are struggling against this regime. Recently, war has been declared against the Kurdish people in Iraqi Kurdistan in order to impose on them conditions which contravene the legitimate demands of the sector of the Iraqi people. The rulers of Iraq are not even ashamed to officially announce that they would annihilate every Kurdish village that fired a shot, that is,

HIGH COMMITTEE

Movement of Defending Iraqi People •

اللجنة العليا
حركة الدفاع عن الشعب العراقي

Postamt Wien 64 : Postfach 220

WIEN — AUSTRIA

they would annihilate whole villages if a single person in that village disobeyed them. This is but one example of their barbarity and cruelty.

We appeal to your excellency to study closely up the news and events in Iraq. You will realise that by supporting those who are courageously defending their rights as human beings you are doing your duty. We are fully confident that the murderers and criminals cannot continue for long, but your voice and that of your others like yourself who defend democracy and the rights of the peoples, may help cut short the battle and reduce the number of victims.

We are confident that your excellency will stand side by side with the oppressed who are defending their lives against a most savage clique. We hope that our appeal will find a sympathetic and warm response on the part of your excellency.

The High Committee for the
Defence of the Iraqi People

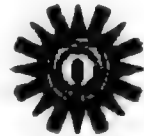
CHAIRMAN

Mohamed Mikail Al Jawahiri

پاشکری ژماره (۵)

وینهي نامه يكي (طالب شبيب) ي وه زيرى هنده رانى عيراق له پوڤى بيسنى شويانى سالى
۱۹۶۲ له سه راپه ربه فرميه گاني پوڤگاري فرمانه وايي عه بدولكه ريم قاسم چاپكراوه، بنقيره:
ل ۲۶۱ ي نه م كتيبه.

جمهوريه العراق
وزاره المحاكمه
التشريعيه

بغداد في ۱۹۰ / ۱۰ / ۱۹۶۲

سادة استنسخ

استنسخه باعلامكم تلحقى كاتيب العام - في ۱۰ / ۱۰ / ۱۹۶۲ بانه لمن يواضع

مدير المراسم لمذاة وزارة الخارجية - بالامور مذكرة حارة صاحبة الخلافة

التي هي من اعتراف حكومة صاحبة الجلالة بالحكومة العراقية الجديدة .

انتهى هذا - الموصلة - عرب تم من ذلك اذ قد يبر ما هو مقام

سادة استنسخ
طالب حسن الشبيب

استنسخ ورجع الن

مطلع صاحبة الخلافة العراقية

بغداد

پاشکوی ژماره (٦)

وینے نارف رکوک و سیر رچر ٹلینی بالوینی بریتانی له بغداد و وینے خویبشاندانکی گوردی
خه لکی کویت به بؤنه سهرکه و قتی کوده تای مه شتی شوپاته وه، بنقره: ل ٢٥٩ ی شم کتیه.

٢٥٩

٢٥٩

FIRST British reporter in Bagdad

ARTHUR
COOK
comes
from
Iraq

The voices of Nasser speak

BAGDAD, Tuesday.

THE real struggle for power is yet to come in Iraq as Communists are put to death by the hundred.

But so far there are signs that relations between Britain and Iraq may improve.

The first meeting between Sir George Allen, our Ambassador, and Mr. Taha Hussein of Bagdad, the new Foreign Minister,

has been held. It was reported that the British gradually began to turn to mechanized engineering and that a British firm had secured a contract to build a road from Baghdad to Basra.

British troops, however, and British oil companies are still in Iraq, and the British could still find it difficult to get on with the new Government.

The new relations between the British and the Iraqis are still in the air, and the British are still in the air.

Spill

The British and the Iraqis are still in the air, and the British are still in the air.

The British and the Iraqis are still in the air, and the British are still in the air.

The British and the Iraqis are still in the air, and the British are still in the air.

The British and the Iraqis are still in the air, and the British are still in the air.

There is a Communist but the British are still in the air, and the British are still in the air.

The British and the Iraqis are still in the air, and the British are still in the air.

The British and the Iraqis are still in the air, and the British are still in the air.

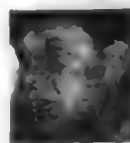
The British and the Iraqis are still in the air, and the British are still in the air.

The British and the Iraqis are still in the air, and the British are still in the air.

The British and the Iraqis are still in the air, and the British are still in the air.

The British and the Iraqis are still in the air, and the British are still in the air.

The British and the Iraqis are still in the air, and the British are still in the air.

THE NEW GOVERNMENT

has been made by making two Kurds into the Ministry. The Iraqi Government could now be in a position to meet the demands for an independent State.

Kurdish not take longer to solve the Government's problems than the Government's problems.

No mention of that phrase "independent State" in regard to the Government of the Government has been made.

It could be difficult to drop the Government's claims to the State and to the wealth which it has accumulated for Iraq.

CHOWDS IN BAGDAD FOR THE NEW GOVERNMENT

HE

Mr. Crompton - New Dept.

Put back with clippings

And 10/2

14/2

Sidney James Webb, 1st Baron Passfield

From Wikipedia, the free encyclopedia
(Redirected from Sidney Webb)

Sidney James Webb, 1st Baron Passfield PC (13 July 1859 – 13 October 1947) was a British socialist, economist and reformer, normally referred to in the same breath as his wife, Beatrice Webb.

He was one of the early members of the Fabian Society in 1884, along with G. Bernard Shaw (they joined three months after its inception). Together with Beatrice Webb, Annie Besant, Graham Wallas, Edward R. Pease, Hubert Bland and Sidney Olivier, Shaw and Webb turned the Fabian Society into the pre-eminent political-intellectual society in England in the Edwardian era and beyond.

Webb was born in London to a professional family. He studied law at the Birkbeck Literary and Scientific Institution for a degree of the University of London in his spare time, while holding down an office job, and in 1895 helped to establish the London School of Economics, using a bequest left to the Fabian Society by a benefactor. He was appointed its Professor of Public Administration in 1912, a post which he held for fifteen years. In 1892, Webb had married Beatrice Potter, who shared his interests and beliefs. The money she brought with her had enabled him to give up his clerical job and concentrate on his other activities.

self-portrait

Born 13 July 1859

London, UK

Died 13 October 1947

Spouse Beatrice Webb

Both were members of the Labour Party and took an active role in politics, Sidney becoming MP for Seaham at the 1922 general election.^[1] The couple's influence can be seen in their hosting of the Coefficients, a dining club which attracted some of the leading statesmen and thinkers of the day. In 1929, he was created Baron Passfield, continuing as a government minister (serving as both Secretary of State for the Colonies and Secretary of State for Dominion Affairs) under Ramsey MacDonald. In 1930 ailing health resulted in his stepping down from the Dominions Office, but retaining the Colonial Office. The Webbs were supporters of the Soviet Union until their deaths, their book, *The Truth About Soviet Russia* being published in 1942.

Webb co-authored a pivotal book on the *History of Trade Unionism* (1894) with wife Beatrice Webb.

In H.G. Wells's *The New Machiavelli* (1911), the Webbs, as 'the Baileys', are unmercifully lampooned as short-sighted, bourgeois manipulators. The Fabian Society, of which Wells was briefly a member (1903-08), fares no better in his estimation.

Contents

- 1 Archives
- 2 Bibliography
- 3 References
- 4 External links

Archives

Sidney Webb's papers are among the Passfield archive at the London School of Economics.

http://en.wikipedia.org/wiki/Sidney_Webb

06/07/2007

پاشکزی ژماره (۸)

شتیکی به عسییه کان، به یاننامه ی (نهجیوهه نی سه رکردایه تی شلوش) بنزیه: (۲۶۲-۲۶۷)

- 1 -

NOTIFICATION ISSUED BY THE
NATIONAL COUNCIL OF THE
REVOLUTIONARY COMMAND

The National Council of the Revolutionary Command issued today the following notification:

IN THE NAME OF GOD THE ALL-MERCIFUL

Ramadhan 14 Revolution emanated from the very sanguinary heroic struggle of the people against the Qassimite rule which opposed people's hopes and objectives in liberty, democracy, and national and social flourishing. It came to eliminate that rule, and its pillars and traces, as well as to correct all the abnormal situations which it created within 4½ years, especially the abnormal situation which it attempted to found between Arabs and Kurds, who lived together for ages with amity and solidarity and under a common destiny. Also it came to realize a gigantic developmental drive that shifts Iraq from a state of backwardness and poverty into a state of progress and prosperity. Out of these ends, and in view of the wish of the National Council of the Revolutionary Command to expedite with removing the injustice caused to the Kurdish citizens in the black Qassimite regime, the Revolution immediately took the initiative for a cease-fire in the region of military operations in the North, released the Kurdish political prisoners who were jailed by Qassim, and reinstated the Kurdish officials, employees and workers who were dismissed by Qassim (the divider) despotic authorities, in order to partake with their brethren in building a new revolutionary community. Moreover, the revolutionary government adopted all decisive and urgent measures to remove the economic blockade which Qassim (divider) had imposed on the northern regions, in order that the economic life may flourish and all the citizens enjoy prosperity.

The revolution hastened to restore the confidence between Arabs and Kurds, which was threatened by the rule of the criminal Qassim (divider). It sent a popular delegation, comprising Sayeds Al-Sheikh Mohammed Ridha Al-Shabibi, Hussein Janil, Faig Al-Samerra'ie, Faisal Habib Al-Khaizaran, Dr. Abdul Aziz Al-Douri, and Zaid Ahmed Othman, to conduct talks with ^{the} representatives of Mustafa Al-Barazani and his party. The responsible

maintained continuous contact with them to establish everlasting peace in the northern regions, consolidate the historic relations between Arabs and Kurds, and fulfill Kurds aspirations for greater contribution to the nationalistic and progressive flourishing operation in Iraq. This is in addition to the fact that our people is quite aware that the abnormal circumstances, which caused the fight between Qasim's (divider) Government and the Barazanis, completely vanished upon the emanation of the people's democratic rule that represents all the citizens and their aims and ambitions.

Despite the fact that Mustafa Al-Barazani and his clique have no right of representing all the Kurds; despite the fact that the Barazanis were from among the elements that supported, with all capabilities, Qasim's abnormal dictatorial rule and aided it in the dreadful bloody massacres that took place in Mosul and Kirkuk, and their backing up of the local communists in their criminal policy, opposing the people and his aspirations in liberty democracy and national prosperity; despite of their feudalistic identity and their relation with imperialism, reactionary and Zionism, and their antagonistic attitudes and crimes committed against the other citizens from among the Kurds...the Revolution government's belief in the unity of destiny that joins the Arabs and Kurds was clearly manifested in enabling the Kurdish representatives to partake with the official and popular delegations in studying the unity affairs in the Arab regions, thus enabling the Kurds to have a close contact with the proceedings and results of the Federal Unity talks between Egypt, Syria and Iraq.

After the Revolution government studied the demands submitted by Mustafa Al-Barazani and having faith in the necessity of taking quick serious measures in fulfillment of the demands of the Kurds and the achievement of their objectives in the national prosperity and the actual participation in the revolutionary rule, the National Council of the Revolutionary Command announced on 9th March, 1963, its historic statement concerning the application of the system of decentralization only after the elapse of one month on the emanation of the Revolution and at a time when dangers were threatening it from every side. The revolutionary government hastened towards the formation of official and popular committees to study the principle of decentralization and reach the best form for it. Drawing up of the special draft law regarding the system of decentralization was actually completed.

The Revolution government quickly, commenced on re-considering the economic plan in such a way that enables the reconstruction of the area destroyed during the fight between Qasim and the Barzanis, and in a way that ensures for the northern areas a big share of the projects that attain economic flourish in that part of the homeland and shift it from backwardness to a state of progress.

O, Citizens,

The people's revolution announced in its First Declaration and in other two notifications of its leadership Council, as well as in its Stage Program, its belief in Kurds aspirations for increasing their contribution to the operation of nationalistic and progressive flourishing in Iraq. The national government endeavoured sincerely and faithfully, since the very beginning, to reach a peaceful and rapid solution for the problem which emerged in the Qassimite regime...this problem which damaged, by keeping it pending up to now, the national economy, badly affected the security, and hindered all the construction and development projects in the northern regions, such as the industrial, agricultural, irrigation, Agrarian Reform and Summer resort and tourism projects. But the secessionist and feudalist phalanx, which is well known for its relations with imperialism, reactionary and Zionism, and which supported for a long time the dictatorial and reactionary Qassimite rule, was not affected by this noble attitude of the National Government, neither it took into consideration the legitimate interests of Kurds and all the Iraqis, nor did it endeavour to spare the blood of the Arab and Kurdish citizens and establish security and stability, so as to end the abnormal state of affairs. Also, this phalanx did not place the national interest and that of the Kurdish masses above its selfish and ill-famed interests, nor did it discard its opportunist covets of dominating the Kurdish masses. But, it followed the track of gangs and was stubborn in its attitudes which appeared, undoubtedly, to the national government that it is not looking for the development of the economic and social life of Kurds, neither aiming to consolidate fraternity between Arab and Kurds, nor endeavouring to achieve prosperity for them. But it is concentrating on an imperialistic reactionary secessionist demand, firmly linked with the interests of the covetous foreign countries, and aiming to threaten Iraq's independence, national unity, and revolutionary drive.

Several incidents brand these feudal phalanxes as having secessionist intentions and desiring to foil any attempt for reaching a peaceful solution. Below are some of these incidents:-

- 1- Sheltering all the communists and murderers who have fled from justice, civilians and militarists, and not handing them over to the Iraqi authorities.
- 2- Some members of these armed gangs are wandering throughout the northern villages, threatening the citizens to join them, imposing taxes and collecting arms from the secured citizens.
- 3- Issuance of instructions by representatives of the insurrectionists to the citizens in the northern area not to call upon the government authorities, forcing them to call upon them in regard to any matter relating to them.
- 4- Inspecting the vehicles along the main roads, plundering and looting properties of the citizens.
- 5- Attacking the remote police stations, capturing the policemen and looting their arms, as well as fittings and furniture of the police stations.
- 6- Cutting off the telephone lines between the cities and Qasabats to affect the activity of the government authorities and to delay the proceedings of the citizens.
- 7- Opening of fire at the armed forces.
- 8- Kidnapping the citizens and officials like the kidnap of (Marga Soor) Quimmaqan, three members of the national guards in (Makhmoor), five in (Al-Tur-Kupri), and five others in (Ain Dibis) area.
- 9- On 5/5/1963, three hundred insurrectionists and communists attacked Ibn Hasser village and looted weapons and money, and oppressed the peaceful inhabitants of the village.
- 10- On 14/5/1963 the secessionists opened fire at the army units working in the area of the National Electricity Service in Dibis.

- 11- The ruffian Jabar Al-Jbbari and Adcl Iszat, with 150 more Ruffians attacked (Qara Hassan) area, looted its weapons, and retreated toward Takiya Jabary village. All were from Barzani groups.
- 12- The secessionists attacked in (Harir) area an ambulance carrying a sick soldier, plundered from the two soldiers escorting the sick their guns and amunitions.
- 13- On 28/5/1963 they attacked (Zalka) village in (Maydan) area, killed Sheikh Hourri Zalka, burned the village, because he refused to cooperate with them and thus the citizens were forced to take shelter in Maydan Police Station.
- 14- On 4/6/1963 the secessionists and the fleeing communists opened fire at Salah Al-Deen cavalry. The clash lasted more than five hours and ended with the withdrawal of the insurrectionists their loss was 16 dead, 30 wounded, and 18 prisoners. From the cavalry force Sheikh Sasi Abid Ghasala head of Slivani tribe was killed.
- 15- On 5/6/1963 the secessionists opened fire for 15 minutes at the army in Haj Abraham Bey village, which ended by killing one of the citizens and killing another. Four of the deserters privates were arrested.
- 16- On 5/6/1963 the secessionists opened fire at the Police operating ⁱⁿ Qara Jouk mountain, while they were investigating about the communists, deserters, and insurrectionists, who are carrying provocative action there and who killed a national guard.
- 17- The secessionist Umar Mustafa known as (Umar Dabbaba) used the office of the lawyer Kamal Muhi Aldin in (Kousinjaq) as court and passed unjust sentences on the innocents.
- 18- The secessionists in Amadiya, Zawitta, Zakho and other areas attacked passengers cars, detained some of the passengers, kidnapped officials and prevented the inhabitants from their daily work.

9- The criminals opened fire at a helicopter during its flight over Chamchamal area and wounded the pilot in his leg.

20- The traitorous secessionists formed an anarchist court in (Khanasqeen) and passed death sentences on four innocent citizens. The sentences were actually passed on them.

21- On 6/6/1963 the insurrectionists attacked a supply convoy in Asmir Police Station and a fierce battle took place which lasted for hours.

22- On 8/6/1963 the insurrectionists attacked another supply convoy in (Kuler) area and opened fire at it.

23- On 8/6/1963 they also attacked a military convoy of soldiers on leave, while this convoy was on an ordinary movement in (Sbeclik) area. they killed the martyr Lt. Abbas Kamal and three privates and wounded 23 non commissioned officers and soldiers and set fire to four military vehicles.

These are some of the many incidents of crime and disturbance committed by the secessionists during the period of negotiation in addition to their criminal acts of inciting the Kurds in the army and police force to flee with their arms.

In regard to the above^{and} being keen on protecting the citizens of the northern area and reinstating peace and stability in the homeland in order to enable the national government to execute what was provided^{for} in the Stage Programme of the National Council of the Revolutionary Command, and in compliance with the will of the people in protecting^{his} independence and national unity from the havoc of the reactionary, secessionist traitors, we decided purging the national areas from the remnants of the Barzanis and their followers with effect from today, as we also decided considering all the northern areas an area of actual military movement.

The National Council of the Revolutionary Command hereby warns the treacherous clique that opposed the people's will and his national unity to lay down^{their} arms within 24 hours from the date of announcing this warning and to announce their allegiance to the popular democratic national rule in order to save the area

from the disasters of war that all may work on building the free and prosperous nation. Otherwise the National Council will hold this clique responsible for all the consequences resulting from its treacherous attitude.

citizens,

The National Council of the Revolutionary Command calls upon all the citizens to support and aid the armed forces and the government authorities to destroy this treacherous clique and to inform of any person who may dare to help this clique in any form whatsoever.

the

Long live/Revolution of blessed 14 Ramadhan.

Death to the traitorous secessionists, enemies of the people.

Signed

THE NATIONAL COUNCIL OF THE
REVOLUTIONARY COMMAND

Issued in Baghdad on 18th of Muharam Al-Haram, 1383 Hijri; coinciding
10th June 1963.

پاشکوی ژماره (۹)

عبدی صالح سعدي تۆمهتەکانی (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڤەش) دووبەات دەنگەتووە و ھێرشێکی
ژێر دەگاتە سەر بارزانی و تالەبانی، بۆنۆڤە: ل (۱۰۳) ی ئەم کتێبە.

- 8 -

SAYED ALI SALIH AL-SA'ADI,
DEPUTY PRIME MINISTER AND
MINISTER OF GUIDANCE, HELD
A PRESS CONFERENCE AT 11.30
A.M. TO-DAY, AT THE BROADCASTING
STATION.

Sayed Ali Salih Al-Sa'adi, Deputy Prime Minister and Minister of Guidance, held a Press Conference at 11.30 A.M. to-day, at the Broadcasting Station, and it was attended by newsmen, News Agencies Correspondents, and cinematographers.

The Minister opened the conference saying: Ramadhan 14 Revolution has demonstrated complete understanding of the Kurdish question since the very first day. It made direct contacts with a number of Kurds to elucidate the government's attitude regarding several points. In fact, a large number of our Kurdish brethren understood the government's attitude and showed their readiness to cooperate, so as to put end to the Kurdish question, lay same solution for it, restore the fraternal relations which are founded through out the history between Arabs and Kurds, and clear the negative atmospheres left by the reckless Qasimite rule. But as soon as a few days elapsed over the revolution, the government noticed that some strange and odd acts were committed by Barazani phalanx.

These suspicious acts did not prevent the Revolution Government from endeavouring seriously to solve this question in a same way that guarantees the reasonable rights and demands reiterated by Kurds. This condition continued, but Barazani's phalanx explained the situation as being infirm. They began stirring up difficulties and placing barriers in the way of the government and its efforts to solve the problem; also they began propagating lies and fabrications among the Kurdish citizens. But even this behaviour did not provoke the government, and it continued its efforts to solve the problem created by Qasim. Thus, it released the Kurdish political prisoners who were arrested by Qasim, reinstated the officials and employees dismissed in Qasim's regime, removed the economic blockade which Qasim imposed on the Kurdish region, and planned many big construction projects in the areas destroyed by the fight during Qasim's regime.

The government has also worked towards increasing the direct contacts with them. It formed a popular delegation which got in touch with them several times.

The contacts were at the same time made on the official level and were ever constant.

We at the same time used to receive information about behaviour of Al-Barazani gang which made raids and looted vehicles that passed through their areas. They also kidnapped a number of the Arab and Kurdish officials, and cut off all their contacts with the administrative authorities as part of their scheme, aiming not to recognize the existing rule.

The Minister added saying that the crimes which have been committed are more than could be numbered some of which have been mentioned in the notification issued to-day by the National Council of the Revolutionary Command.

Hayed Al-Sa'adi said that the negotiations resumed despite all these incidents. The Barazani phalanx made a proposal which is considered a clear and obvious call for secession. This proposal has uncovered their real intentions. It also exposed their false claim in that they do not want to secede.

The government has proposed a draft law on decentralized government. It will publish Barzani's proposal and also the decentralisation proposal which the government of the Revolution has prepared for the press.

The Minister of Guidance said that the Kurds instead of accepting the government's proposal, their representative, Jalal Al-Talabani went abroad to publish a series of statements hostile to the existing revolutionary government in Iraq. And instead of prevailing a peaceful state of affairs in the northern region, phalanx of Al-Barazani carried out lately large-scale attacks against the army units. They killed one officer and four soldiers and wounded 25 others. And as a result of this attack three other soldiers were missing. They burnt down four army trucks. This is in addition to the assaults and crimes which have never ceased for one single day.

In accordance with the above, the government has warned Mustafa Al-Barazani and his phalanx to stop these incidents within 24 hours, to hand over the criminals who assaulted the army and to release the prisoners. In case of non-response to this warning, they themselves will bear the responsibility.

In conclusion of the press conference, the foreign and Arab pressmen and correspondents directed a number of questions which the Minister answered.

In reply to a question relating to the time of Barazani's attack at the military convoy, Sayid Al-Sa'adi said, it took place yesterday.

In reply to another question whether the Syrian and the United Arab Republic governments have participated in studying the Kurdish problem, he said, "Certainly, Egypt, Syria and Iraq signed the Charter of forming the Federal State. It is natural that these regions should meet and discuss all the affairs concerning the three regions and it is also natural that this case has already been clarified from the very first day up till now.

Asked whether the events of the north would delay the establishment of the Federal State and conducting of the plebiscite, and whether Iraq would seek assistance of Egypt and Syria, Sayid Al-Sa'adi said that the liberated Arab regions, even if there was no agreement among them, it is natural that they would cooperate in treating any case that concerns any part of the homeland, for, what affects Iraq affects Syria and Egypt at the same time, and as well as the other liberated Arab countries. He added saying, "Despite that the Arab Unity has not been attained yet, but we believe in the unity of the Arab destiny and that any occurrence in the far Arab east or west affects all parts of the homeland. And this is a historic destiny faced by the Arab Nation, being one Nation.

Asked about the real motives that instigate Barazani, Sayid Al-Sa'adi said, "If we review the history of this man and his social reality we will conclude that he is an influential feudalist, his background is full of crimes, and he is ever inclined towards imposing his influence over all the Kurds and for that reason he indulged himself in bloody battles with the

other Kurds. In fact he has committed horrible crimes against the Kurds, burnt to the ground Kurdish villages, slain old men and women, and committed rapacious acts motivated only by his lust for leadership.

The second reason is that he is surrounded by a number of feudalists whose only concern is to preserve their feudalistic interests which were threatened by the Agrarian Reform. Their purpose out of all this dispute is the abolishment of the Agrarian Reform law.

The third reason is that the movements carried out by the Barazani have proved that there is a foreign hand stirring them up.

The fourth reason, is communist instigation. Because Barazani fully cooperates with the local communists; in fact, many local communists have fled to Barazani districts.

Sayed Al-Sa'adi was asked whether it was possible that the Barazani movement expresses the aspirations of Kurds. He said, no, and the best proof to that is that thousands of Kurds have filed petitions to volunteer and fight the Barazanis, already we have over 10,000 applications. These are insisting that under no circumstances they would accept Barazani's leadership, besides, they despise him because of the crimes he has committed against them.

In reply to another question regarding "whether it was possible to know the foreign fingers moving Barazani", Sayed Al-Sa'adi said that the foreign fingers are known in this region and are the ones who have interests in Iraq.

Sayed Al-Sa'adi was asked about the contents of the Barazani and government proposals. He said, the two proposals will be published tomorrow in the local newspapers.

Replying another question on the attitude of the Revolution Government towards those who helped Barazani during the regime of the tyrant Qasim, and who now declare their allegiance to the national government, Al-Sa'adi said: "We know well that many who have raised arms with Barazani are from among the plain

persons who were forced, under pressure and suppression, to be with Barazani. But actually, they want peaceful life and aspire re-construction of their districts which were ravaged by the fight during Qassim's regime, and the government appreciates their circumstances and could never bear vengeance towards them.

Answering a question on the role of communism in this problem and the steps to be taken by the government in facing this role, al-Sa'adi said: Prior to this, the government announced repeatedly that the local communist party has betrayed and opposed the national cause, since its founding, and taken always antagonistic stands towards our national issues, such as Palestine cause, the subject of local and international Zionism, the issue of Arab unity, and its instigation of the minorities, by deceiving them in that the Arab National movement is a racial movement. This contradicts reality of the humane national movement which movement is completely far away from racial and denominational fanaticism; while the local communist party never took into consideration the national interest in defining its political attitudes. For this, the government will never allow the local communists to exercise their political activity specially after they became stooges to Qassim (divider) rule and raised arms against the Ramadhan Revolution.

The last question put before Sayid Al-Sa'adi was whether the military movements in the north will affect the constructional and economic projects, he replied "No doubt that any military movement will affect the expenditures of the country which will in turn affect the economy in general..

In conclusion of his conference which lasted over two hours, Sayid Al-Sa'adi thanked the journalists and foreign correspondents for attending the conference and participating in directing questions.

پاشکوی ژماره (۱۰)

وه لامي توتمه ته كانى (تهنجوومه نى سهركردايه تى شلوش) و جينگرى سهرك و ده زيان و وه زيرى
شيرشاد عهلى سالح سهعدى له ياداشتنيكى جهلال تاله بانيدا، بنقوده: ل (۱۰۴ - ۱۰۵) ى نه م كتيبه.

مذكرة الاميرة :

من ما يلي المذكرة التي كتبها الطالباني باسم الوفد الكردي المفاوض
للمفاوضات الاميرة بهنج من طهران ١٩٦٢
الى السادة رئيس واعضاء الوفد العراقي في طهران الاميرة
المستقرين

بخطبة حضوركم اجفاجات الاميرة المفاوضة بين طرفي الجمعية
العراقية والجمعية العربية السورية والجمعية العربية المتحدة ، وبالطبع
لجمعية المباحث التي تسمى اعادها وفعل انهما لملحة الشعب العراقي
بما فيه الشعب الكردي المصاحف بطريقه الخاصة المبررة له ولطفا له . ووجه لنا
من واجبة نحن اعاد . الوفد الكردي الممثل بالطاولة مع الحكمة العراقية
حول تمكين الشعب الكردي من طارئة حقوق القومية على اساس اللاعركية ،
ان هم الوفد العراقي المحترم برأى الشعب الكردي ووجه من شكل العلاقة
التي هي تنقأ بين العراق بين دولة او دولة عربية . كي تكون القوارا
التي هي يتم الوصول اليها حول ذلك منسجمة مع طبيعة مركز الشعب الكردي
في العراق وغالبية من القوار مع حقوق القومية .

اولا - قبل انهاء ما تم تقديمه لجمعية الممثل لاجفاجات الاميرة
ان يكون الشعب الكردي متلا اليها على وجه من الوجوه لان ما
هو فعل اليها من قوارا حول هضم العلاقات بين الجمعيات
الثلاث بسبب انهما بداهة الى الشعب الكردي وحقه في
الجمعية العراقية . وهذا ذلك الاثر في رأينا الى موضوع
اللاعركية كما سيوضح لكم من سياق هذه المذكرة .

قد يقال ان وفد الجمعية العراقية يمثل الشعب
العراقي كله من الناحية الدستورية والقانونية الا اننا مع هذا برأنا
لهذا الاعتبار ان المشاكل القائمة من جهة والمصلحة الحيوية
لما جفاجات الاميرة من جهة اخرى ، تصدي ان يكون الممثل
المثل للعراق اولى حقبة لمصفا الفضل في القوم
الكسرين العربية والكردية ، كي تأتي القوارا التي يصادق
طبيها اكثر انطباقا على واقع العراق ، ان على الوفد العراقي
من حصر بتفصيل التركيز الواجب في مصلحة للشعب الكردي

كان الاسم السابق للجزيرة كورديا أو كورديا
 فسميت باسم كورديا كورديا الذي كان يطلق في يوم من الأيام على
 جزيرة كورديا التي هي نوع العلاقة التي يقيمها بين الجزائريين
 وكورديا . من يولي اهتماما بالمشكلة الكورديا أن يجد الفرصة
 لتكون له تصور الإجماع في تسهيل المصالح من وجهتين
 العلاقة المبراة أجمعه ها بين شاعر أجزاء الوطن العربي فاصلة
 والدول العربية المستقلة خاصة إذا كان نوعها العلاقة وماها .
 ثالثا - لا يمكن أن نعتزل في المستقبل ، ولما لا نعتزل في
 من المبراة التي قد تصغر ضياء أحطاطها بالثغرة وبين
 الحلق القوية للشعب الكوردي في العراق ، ونعتبر في كورديا
 وأيه المثلث من طبيعة وجوده وركزه في العراق ، وهو
 كلاءه وشأره خلال التاريخ في كفة تاهم العلاقات بينه
 بين الشعب العربي في الأحوال المختلفة :

- (أ) لها إذا بقي العراق بدون تغيير في كانه يقتصر
 طلب الشعب الكوردي في العراق على تلبية المصالح
 العارضة من الجمهورية العراقية بشأن الحلق الموقوفة
 للشعب الكوردي على أساس اللا مركية .
- (ب) لها إذا انضم العراق إلى اتحاد أندلسي ، ويجب طرح
 الشعب الكوردي في العراق حكما ذاتيا بجهود التصرف
 غير الطويل في المصلحة طبعه .
- (ج) لها إذا اندمج العراق في وحدة كاطلة مع دولة عربية
 أخرى يكون الشعب الكوردي في العراق التي مرجعها
 بالدولة الموحدة وطن نموذجي للغاية من حيث
 وجوده ، وعلى في الوقت نفسه نسبة الأفعال والتميز
 تظهر العلاقة الوثيقة بين الشعبين الشقيقين فيسود
 مستقبل العدل ، ويقلل لائق الاحترام .

الشمسية المتطرفة السابعة - لا يتم جرد أو عين استبانة مع الاستبيان
 عند الدخول والاحتياط عند الدخول والاحتياط عند الدخول والاحتياط عند الدخول
 براد الشبه بدر الجزائية ومما لا يخفى ان هذا هو الوجه الذي لا يخفى
 في نفس جرد الاختيار. والمقابل المنه في القول ببقاء وان كان ان الماثل
 حكومة الجمهورية في هذا المقصود في انشاء جدي في تحرير الوجهة
 المراجعة المارة في الترخيص الاتية المراجعة الكردية وتحتفظ بموجبها
 الترخيص واستباب الترخيص في الماثل والبارز. وانما اذا اقرت هذا المقصود
 تكون عند ختمين متواظفيا في حين اقرت الاية الترخيص الكردية المتكامل
 الماثل من تحرير التاريخ وتليده الى الامال الماثل اوضح عليها وحسنه
 سبيل وحسنه في الماثل

ان الماثل من ان مجلس إدارة النور الماثل من نورا مادية ذات كلفة
 يحتاج. ويمكن وما لمعه الماثل نورا مادية. باحتراضه
 الحقن القوية الماثل للشعب الكردية ما سبيل حل طريق الماثل. فيكون
 الماثل لهذا المقصود ما سبيل بالجد الذي الماثل في نفسه
 بذلك مبدءا جديا لموايد الاية الماثل بين القميين العرب والكرد
 والماثل في اسس خطة من الماثل والماثل والله من وراء القصد .

- أ - الجمهورية المراجعة دولة مودة مودة من القوميين الدوليين
 العربية والكردية الماثلين يحلق مصادرة وقد عبرا ميسرين
 ارادتهما استنادا الى حل طريق الماثل في الماثل .
- ثانيا - تضمن الدستور الماثل نصا بجهار تفرمي الى الجمهورية
 ورئيس الجمهورية والمحاكمة . كما تضمن الدستور الماثل
 الجواز القوي الماثل بمصادرة الشعب الكرد لحقه الماثل
 في الاية الماثل والمماثلة والمماثلة في مطلق كردستان .
- ثالثا - تكون الاية الماثل من صلاحات الحكومة المركزية :

- ١ - رئاسة الدولة .
- ٢ - الشؤون الخارجية وتنظيم - الفصل السياسي والفصلي
 والتجار . المساعدات والاطلاق الدولة . هيئة الاسم
 المتحدة . اطلاق الحرب والاطلاق
 - الدفاع الوطني (الماثل العربية والمماثلة) .
 - الماثل واعداد الماثل .

مختومين بالتسليم

التوقيع

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

مختومين بالتسليم

۱- یکم: مجلس کوردستان فی المملک الوطنی العراقی بمقدور من القیام
بمقتضایه مع نسبه سکان کوردستان الی تکان العراق .
۲- یکم: مجلس کوردستان بمقدور من القیام فی الوزارة الوکلیة بمقتضایه
مع نسبه سکان کوردستان الی سکان العراق .
۳- یکم: مجلس کوردستان الی الزکات التركیة المصطفیة
مع نسبه سکان کوردستان الی المیزان .
۴- (أ) یکم: فی جامعة بغداد والمقاعد العالية العراقية بمقدور
من طلاب کوردستان بمقتضایه مع نسبه سکان الی العراق .
(ب) ترسل الحكومة منها من المجلات والبرقيات والصحف الخارجية
مقدور من طلاب کوردستان بمقتضایه مع نسبه سکان الی العراق .

- ۵- یکم: احد صحافي رئيس ارکان البصر کوردا .
- ۶- یکم: مجلس البصر العراقی باسمه فی حانة قدیل الاسم بطلق مسلی
الشم الکودی على اسم " فیلک کوردستان " .
- ۷- یکم: ارکان کوردستان خدمة العلم فیها " معاهد الفیات وکليات
الحد الضمینی لا سحاب ساحة قیوة الی البصر العراقی .
- ۸- یکم: فی کتابات المسکنة والشرطة والارکان والخران والمسابقات
المسکنة الاخری مقرر من طلاب کوردستان بمقتضایه مع نسبه سکان الی
العراق .
- ۹- یکم: للحکومة المركزية ارسال لواء اشاعة الی عطفة کوردستان فی حاله
التحرر ليهجوم خارجي او وجود تهديد حقيقي بالاحراق الخارجی
على الجمعیة العراقية . وفي غیر هذه الحالات لا یجب احسب
موافقة المجلس التشريعی والتفیدی فی کوردستان .
- ۱۰- یکم: قیام قطاعات البصر العراقی بالحركة المسکنة المصطفیة
داخل کوردستان بموافقة مجلسها التشريعی او بلاء على طلبیة
المجلس التفیدی .
- ۱۱- یکم: باطلا کل من تشريعي اما کان مقرر . الا ان من فائده
لقد حقق الشعب الکودی القویة والديمقراطية فیلک مبداء
مقتضایه بها .

- ١٧- يمكن إعلان الأحكام العرفية في كردستان - في أي حال - من قبل
الحكومة أو وجود خطر حقيقي بالمعنى القانوني - وبالتالي - بموافقة
المجلس التشريعي .
- ١٨- يجب أخذ هذا الأثر الحائز للعالمين بتأييد المجلس التشريعي في
الوقت لتأمين ملاحقات المجلس بموجب .
- ١٩- إذا أثار حكم الطائفة لاسيما من جميع المتطرفين نتيجة
شبه كردستان شعوب طردا سرهما في فترة لا تتجاوز أربعة أشهر .
- ٢٠- في حالة عدل الجنسية العراقية إلى الجنسية العراقية
بمعنى وثائق شهادة الميلاد وثائق الطول وثائق السفر على
كون حامليها كردستان من الجنسية العراقية العراقية .
- ٢١- إذا كان من منطقة كردستان ، وكردية إذا كان من أصل كروي .
- ٢٢- عند سحب سبيل السلام العراقي أو شعار الدولة العراقية
تطاع الهيئة المسيرة كردية .

في شهر نيسان سنة ١٩٦٢، جوفت تبادل الرسائل بين مجلس
القضاة الاحرار ومبادئ الجبهة الديمقراطية الكردستاني حول اجتماع
تفان بين الحق القومية في العراق من جهة وبين الحق الكردي من جهة
الاعتراف بحكم المطالبة بالحد . وكانت الرسالة تتوقع من قبل السيد
طاهر علي رئيس اركان الحزب طلبية بالنسبة للقضاة الاحرار
والسيد ابراهيم احمد التكرهر العام للمرجع الديمقراطية الكردستاني
بالنسبة للاكراد . وكان الوثق الاول " كهم قره ني " يحمل التماس
الى الجمهوريين . تم الاتفاق بين الجانبين على توحيد القضاة
الاعتراف لهم . معترف الجانب العربي بالحكم الذاتي للاكراد
ضمن الدولة العراقية ، وطرح مصطفى البارزاني بتأليف حكومة محلية
مؤقتة في كردستان لحين اجراء الانتخابات ومشاركة في الشؤون
التركية كل من السادة - فواد طارف ، هاجا علي ، وهو مصطفى
وبلال الطالاني .

١- كانت تجري اتصالات مستمرة بين الجانب الكردي والحق القومية
العربية في العراق ، وكان الاستاذ صديق شميل يمثل الجانب
العربي والسيد سركت طرابي يمثل الجانب الكردي ، وفي
من الاجتماعات قبل الانتخابات انضم الى الجانب الكردي السيد
صالح يوسف واسعد الخيلاني وتم الاتفاق على ان الاكراد يضمنون
الحقوق القومية هذا الاتصال .

٢- كانت الاتصالات مستمرة بين الزعيم فواد طارف والسيد طاهر يحيى .
وكانا على وعي تام حول جميع الحقوق القومية للشعب الكردي ضمن
الدولة العراقية وكانا على علم بكل المراسلات والاتصالات الجارية
بينهم .

٣- في اوائل سنة ١٩٦٢ حوى المراسل عام في جامعة بغداد وقد توسع
حتى شملت جميع انحاء العراق واشترك بها الطلبة القوميين العرب
وكذلك القوميين الاكراد ولم يشارك بها التوجهيون وولده بهم وكان
لهذا المراسل مدى كبير بين الاوساط العراقية جاءت بواحد التماس .

كما طلبت الجامعة العراقية ان تطلب من الحكومة العراقية بالموافقة على ما ذكره في المرسوم
الذي اقره مجلس الوزراء في تاريخ ١٠/١٠/١٩٦١م. والى ذلك فقد وافقت الحكومة العراقية
بمقتضى المرسوم رقم ١٠٠٠ لسنة ١٩٦١م.

وفي اثر التجربة اعلاه بدأت جامعة الشعب الكوفة بتأدية الواجب
والتفاني في خدمة الشعب العراقي. وفي اليوم الثاني من شهر كانون الثاني من العام
١٩٦١م. حضر بالجامعة عدد من اعضاء الجامعة واولادها من الطلبة
والعامة. وفي اليوم الثاني من شهر كانون الثاني من العام
١٩٦١م. حضر بالجامعة عدد من اعضاء الجامعة واولادها من الطلبة
والعامة.

وفي اليوم الثاني من شهر كانون الثاني من العام
١٩٦١م. حضر بالجامعة عدد من اعضاء الجامعة واولادها من الطلبة
والعامة. وفي اليوم الثاني من شهر كانون الثاني من العام
١٩٦١م. حضر بالجامعة عدد من اعضاء الجامعة واولادها من الطلبة
والعامة.

وفي اليوم الثالث من شهر كانون الثاني من العام
١٩٦١م. حضر بالجامعة عدد من اعضاء الجامعة واولادها من الطلبة
والعامة. وفي اليوم الثالث من شهر كانون الثاني من العام
١٩٦١م. حضر بالجامعة عدد من اعضاء الجامعة واولادها من الطلبة
والعامة.

وفي اليوم الرابع من شهر كانون الثاني من العام
١٩٦١م. حضر بالجامعة عدد من اعضاء الجامعة واولادها من الطلبة
والعامة. وفي اليوم الرابع من شهر كانون الثاني من العام
١٩٦١م. حضر بالجامعة عدد من اعضاء الجامعة واولادها من الطلبة
والعامة.

وفي اليوم الخامس من شهر كانون الثاني من العام
١٩٦١م. حضر بالجامعة عدد من اعضاء الجامعة واولادها من الطلبة
والعامة. وفي اليوم الخامس من شهر كانون الثاني من العام
١٩٦١م. حضر بالجامعة عدد من اعضاء الجامعة واولادها من الطلبة
والعامة.

البحر في البحر من جزر ان الكرسي - بحر من الجانب الكرسي المطاطي
 بالبحر - كما حصر الاجتماع الطمين الكرسي لولا ان كان حاصلا
 التبع منسج -
 التبع الاجتماع التبع من الموم السرب الدبطاطي الكرسي طر
 مع التبعين معاداة للبعث - واجابه الطالباني بان التبع لم يكن لست
 حصر حول التبع الكرسي ، وان جميع التبعات حصة كانت او لم تكن كانت
 تعاد التبع الكرسي ولا تال الكرسي فلا بد للحرب ان يقد ذلك الموقد
 بعد الاخذ بالرد استمرار الجهر لولا ان طرف الروابذ التاريخية بين التبعين
 الكرسي والكرسي وهو الاكراد في خلق للقرعة العراقية ... ثم اعاد التبعين
 بالاعلى بحر الشراطي ما كاله لولا ان طرف حصر ان اصبح اليهودية قتال
 الفريق يحد شرا ما يلي : (ان لم يكن ما كاله عرقا ، فهو ما مطلق
 ايها الاخصون :

ليس الاكراد جماعة من الناس او قبيلة او عشيرة او طائفة ... بل انهم
 شعب زواجر حافل بالبطولة والتمكين كل طوائف ذلك ، ولهم ارضهم
 وتاريخهم وادابهم ... الخ ولا بد لهذا الشعب ان يتال خلقه في تفر
 بحره نفسه ، لذلك ولا سباب الاية طينا نحن العرب ان ناهد الشعب
 الكرسي في تحريك خلقه ليكونوا نصرا لنا وتكون نصرا لهم .

١- لو فرضنا بأنه تم القضاء على الثورة الكردية الحالية ، وذلك بتجديد
 جميع القوى العربية في العراق عددا بعد حشرين تعدل ثوة اقص
 واذا رأت الثورة الحالية ١٨ شهرا لان الثورة الثانية تدوم ثلثات
 سنوات . ولو فرضنا باننا جمعا جميع القوى العربية عددا وتم سحقها
 ايها بعد ثلثة سنوات تعدل ثوة القوى واعظم واصغر من سابقاتها ،
 صحت الاكراد انهم في خلق تفر الجهر - صلتهم
 من العراق صحتهم اعدانا بعد ان كانوا اخوانا لنا هذا من الناحية
 السياسية .

٢- من الناحية الاقتصادية لان الثورة الحالية انصرفت على مطلق حدود
 الا ان الاقتصاد الوطني عمل من الصناعات التي الص الجيوب ...
 وهذه الصناعات مجسم حتى في المصرة .

من الناحية العسكرية يجب ان اعلم اني في مقابلة مع بعض من القادة
 وبعض القادة في خطبة من الخطبة التي القاها في اجتماع في
 القصر الملكي بالامانة في بغداد. واما بعد تلك الرواية
 من الناحية الدولية اشرت محاولة القاتل الطغمة ضد الكردية
 استياء لولا ما حكاه في خاتمة القصة على شعب كوردستان
 الكبير
 ولم تكن القصة من كذا على اجابة الكرد الا ان حدة الهجوم
 في كوردستان واما على الطالباني واليوسي . واليوسي .
 الا وهو . والدة صحت عن كل ما يجرى في كوردستان
 تحت تلك التهمة لان القصة . على ان لا تقتصر
 جميع العرب في العراق وكذلك انتم لا تظنون جميع الكرد في العراق
 لذا فمن الضروري انكم موثرون في واسع بحفرة من الجانب الغربي
 اضافة الى البعث الحكومي الرسمي لان السادة : حديد فنيكل
 ويحتل جميع الميزان وسعد وما الشيلي وسمن جمل فاسل
 الكوردية وكذلك على الجانب الكورد ان يمد الي يده من
 الضغوط الكوردية يظنون مخطئ الجهاد القوية . على ان يضم
 الاجتماع في يوم الجمعة ٢٢/٢/١٩٦٣ لوافق الجانب الكورد على ذلك
 طلة باندا وضح بانهم يظنون الاكثية المطلقة للشعب الكورد . ورغم
 ذلك لم يوافقوا على المؤتمر القومي . وانظر الاجتماع على ان يضم
 هذا المؤتمر في ٢٢/٢/١٩٦٣
 في يوم ١٩٦٣/٢/٢٠ هذا اجتماع اخر غير رسمي مع اللواء طاهر يحيى
 حفره السادة الطالباني واليوسي وفراي وطالب اللواء طاهر يحيى
 بارسال برقة الى الباراني لا تلاق سراج المعظمين الموجودين لدى
 لواء الامن الكوردية لوافق الجانب الكورد على ان يظل الطالباني
 سراج المعظمين الكرد وبع النصار الاضداد في كوردستان وعلى
 اثر ذلك ذهبوا الى غولا ريس الوزراء السيد احمد الحكيم وحضر
 التماس ذلك وطلب من الطالباني بارسال البرقة لفضل لواء . طلب
 رئيس الوزراء من الحاكم العسكري (طهوما) للاق سراج المعظمين
 الاستواء

طلب الحظر ان يوافق الطالاني السيد الحكيم الحسيني والشيخ الميرزا
القاهرة للشيخ محمد البغدادي وذلك بضم بوقت البعثات في حوزة
الشيخ الميرزا علي بن ابي طالب في ذلك بعد ان كان في حوزة
في البازني بذلك .

١- في صباح ٢٠/٢١ سافر الطالاني بحمد الله الى القاهرة والبحر
وفي اثناءه لم يتم المؤتمر الشعبي المزمع عقده في يوم ٢٢/٢٢/١٣٢٢
اوصل الحاكم العسكري برفقة طلبة الى بعض السجون لاطلاق سراح
المتعقلين الاكراد ، الا انه لم يسل برفقة سرية لعدم ذلك فلم يتمكن
اطلاق سراح المتعقلين الاكراد رغم ان البازني امر باطلاق سراح
جميع المتعقلين الذين هم في الحقيقة احرار حرب حيث احتجزوا
في ساحات القتال بين المتعقلين الاكراد فلم يتمكن من اخذ واحد
منهم او احدهم .

٢- بعد عودة الوفد من القاهرة والبراق طلب الجانب الفرنسي من الوفد
المطوق عليه ، الا ان الجانب الحكومي طلب من معه بحجة اصطافهم
التزم من الوقت للدراسة لطلب الطالاني الصباح له بالعودة الى
كردستان لاطلاع البازني على حقيقة الموقف وطاقته زيارته الى القاهرة
والبحر وجناته بساكنة الرئيس جمال عبد الناصر واحد من هؤلاء .
ابدى السيد زغبه بالسفر معه الى كردستان لاطلاع البازني لرحب
الجانب الكردي بذلك واطلا على المستقر في اليوم التالي بفتح الطائرة
الا انه قد ذهب الطالاني الى المطار العسكري لم يجد هناك
هناك فصار لوحده .

٣- على اثر عودة الطالاني في الوصول الى نتيجة تفرقة الحالة في
بغداد وكردستان لاعداد المجلس الوطني بناءا على ذكره في الاصل
التاريخية بين القسمين بين ان القضية الكردية حلقت .

١- الا ان النيان لم يسل من حالة الفجر ، فصار كل من اللواء طاهر
بني والجنم فواز عارف والسيد باي طي والسيد طي عبد سليمان
سفر العراق في الولايات المتحدة الى كردستان واجتمعوا بالبارزاني
والعلماء على وجهه نظره الذي اصبر على وجوب اعلان المواقف
على مبدأ الحكم الذاتي ثم غلق بابا عن الملاهي .

مجلسه يتم وضع المخطوط المبرهنة لنوع الحكم الذاتي - طبق الدستور
 طامر منى من الكوراني - المرحوم المرحوم المرحوم المرحوم المرحوم
 ألا أنه البارزاني المبرهنة المبرهنة المبرهنة المبرهنة المبرهنة
 المبرهنة المبرهنة المبرهنة المبرهنة المبرهنة المبرهنة المبرهنة
 الناس قابل ذلك .

١- خلال الاسبوع الاول من شهر مارس مائة وخمسة مائة من المادية
 محمد رضا التتبيسي والدكتور محمد المبرهنة المبرهنة المبرهنة
 وفاق المبرهنة المبرهنة المبرهنة المبرهنة المبرهنة المبرهنة
 بدوره على اعلان هذا الحكم الذاتي . وهذا اجتهاد لهذا
 ثم الاغلق ان تملن المحكمة من الحقوق القوية للشعب الكردي على
 اساس اللا مركية . كذلك يتم في الوقت نفسه :

- ١- اطلاق سراح جميع المعتقلين الاكراد القويين .
- ٢- رفع الحصار الاقتصادي عن كردستان .
- ٣- اصدار طوابع من اللاتين بالثقة الكردية .
- ٤- فك الحجز من اموال اللاتين بالثقة الكردية .
- ٥- تعديل الموظفين الاداريين الفاسدين الذين اساقوا اليه
 الاكراد بخيرهم من الموظفين النزيهين .
- ٦- عودة قطاعات الجسر الى طرقاتها الاعتيادية .
- ٧- تسريح الشرطة غير النظامية .

بعد ذلك تولى لجنة مشتركة من الجانبين لرسم المخطوط
 المبرهنة للامركية .

- ١٢- طار الوفد الشعبي الى بغداد وفي يوم ١٩٦٣/٣/٩ اصدر
 المجلس الوطني بياناً اعلن فيه : بعد مئة ليلة ، احتلالاً
 بالحقوق القوية للشعب الكردي على اساس اللا مركية .
- ١٣- بعد يومين صدر قانون بالمفوضين اللاتين بالثقة الكردية وساعهم
 (اللاتين بالحركة الكردية المسلحة) كذلك تم رفع الحصار
 الاقتصادي من معظم المناطق .
- ١٤- كان للبيان اثره العميق في نفوس الاكراد وعلى اقره هذا البارزاني التتبيسي

مؤتمر صحفي وأصح النطاق بين ١٨ و ٢٠ مارس مفرد البارزاني تحت إشراف
 العرب الذين يملكون الكرسيين في مجلس النواب العراقي في الشريعة
 على الهيئة العامة كالسلطات الثلاثية والبرلمانية والجمعية
 الثلاثية بسلطة الهيئة ومجلس النواب من الصلابة الغير حرة والجمعية
 كدولة كبرى مبررة بما فيها في القسمة الكردية

بعد ان بحث المؤتمر على طلب التفرع ومراحل التطورات التي
 يمر بها الحكومة والبلاد العامة من الناحية الوطنية يتم وضع خريطة مفصلة
 للأمر كمنهج حسب وجهة نظر الاكراد يتم التناوب بين ١١ عضوا
 برئاسة البارزاني ليتم الى بغداد جعفر المصروع على الحكومة ولا يعقد
 حول التفرع الذي يدخل تحتل القضية ، وتلك الدولة من السادة جلال
 البارزاني وحاج الوائلي والمعلم الركن خطي منير وحبيب محمد كريم
 وحيد الجمن القسبي وحاجم العزاوي وكلهم اعضاء في الحزب الديمقراطي
 الكرستاني وكذلك من السادة الشيخ حسن خالفا المصافي محمود محمد
 المعلم وروافد احمد ، المصافي ابا بكر محمود المهدس وشهد طارق الطاهر
 محمد سعيد خالفا المعلم كبد حديق وحيد احمد سعد .

١٥- جعفر الوائلي بغداد يوم ١٩٦٢/٣/٢٠ بعد ذلك
 من جعفر جاء السيد حسين جميل برحمة بهم ، كذلك حضر
 لتصلهم السادة لاقوا السامرائي وجميل حسب وحيد العزيز الدهري
 وغيرهم .

١٦- في يوم ١٩٦٢/٤/٢ تم اجتماع تلميذ بين الجانب الكردي
 واليه الشعي الذي سبق وزار كردستان .

١٧- في يوم ١٩٦٢/٤/٣ تم اجتماع في جازبة بغداد حضره
 الوفد الكردي واليه الشعي وطلب من الوفد الكردي بيان
 مطالبه الا ان الوفد الكردي ابدى بأن الحكومة هي اصدرت
 بيانها حول الموضوع ، لذا فان الوفد يوجب الاطلاع على ما تم منه
 الحكومة للاكراد .

١٨- في يوم ١٩٦٢/٤/٤ تم اجتماع اخر في نفس المكان وطلب الوفد
 الكردي من الوفد الشعي بيان علائقاه وهل انه يعطي الحكومة
 وهل الحكومة تتسكع بها بقراراتها والى الذين والا كان

ذلك فلهذه التهيئة مراحلة - وهي ان تكون لجان من جميع اقسام
من كل جانب برئيس الوزراء المسمى المؤلف يتم الاطلاع على ان يمثل الجانبين
الكردى المسمى سمود محمد والنائب الاخر السيد محمد علي المسمى
محمد الاحمال برئيس الوزراء للمجلس لتعيين مدير الادارة و...
انه سيترفع الى الاجماع بالوقت الكورى الباقي لاجراء ان يتم التوافق المستطلي
1962/1/5 اياه بنفسه سترأس الجانب الحكومى .

٢٠- بعد حوالي سائتين من المناقشة المطولة مع رئيس الوزراء افسح
رأى بوفداد سترافه عزالى برؤاثة رئيس الوزراء الى القامضية
لاجراء اجراءات حول الوحدة الاتحادية . . وهكذا لا يتسلسل
الامر . ولم يتهان اجتماع حتى عود الوقت لسي 1962/1/7
الى بغداد .

٢٠- خلال وجود الوفد في القاهرة جرت اتصالات عديدة بالمستوفيين
امثال حازم جواد وطاهر مكي وغيرها حول وجود تحركات عسكرية
في كردستان وغرب السماو الاكفادى ودم الخلاى سلاح المظلمين
والعكس زاد دهرهم . وكذلك دم تنفيذ اثنين المظفر العام وكان
جوابهم رجا ان هذه لقضايا بسيطة . . واننا بعدد تفكيكل
جمهورية كردستان الاشتراكية وغيرها من الاقوال المصولة .

٢١- اتقاء الطامشات والاحمالات ابدى كل من السعدى وحاض تمثيلهم
من حل القضية الكردية لان القاهرة مستقلة سلاحا فد هم
وتجميعهم باستقطاع جزء من الوطن العربي . وفي احدى الاحاديه
قال حاض مكررا باصبعه على رقبته " والله جمال عبد الناصر
يكسر رقبنا اذا والمقا على مطالبكم " .

كما كانوا يحسبون الوفد الكردى بان جمال عبد الناصر لا يؤلف
على اعضاء الاكراد حليم . وهذا ابدى الطالاني بان سعاد
الرئيس جمال عبد الناصر يؤلف على كل حال يتوصل اليه الجانبان
وانه يؤلف على مبدأ الحكم الذاتي . كان يجاوب السعدى وحاض
بانه يتكلم بهذا الشكل بحكم بهكل آخر حقا .

٢٢- بعد عود الوفد الحكومى من القاهرة يومين . دم الاتصال بهم
لنفسه اجماع في طر وزارة له اعلى حفره من الجانب الحكومى
على صالح السعدى والمكثفي وشايط آخر . وحضره سبعة مشيخ .

1962/1/10

اعضاء الوفد الكردي ... وبعد اجتماع استمر في كثير من ساعات اليوم
انكم قد تمت بحرية طبعاً لكم مطالبكم ، حيث يرضى هذا بما هو متفق
مراعاتها كما بان المحفوظ بمرور آخر سيتم دراسة الموضوعين التاليين :

٢٢- يوم ١٩٦٣/٤/٢٤ في الوفد بمرحلة ومن ان هذا الموضوع
قابل للتلاص وهذا يمثل وجهة النظر الكردية . وايضا استعدادهم
لايضا " طبقى العريضة في الوصول الى حل ضمن الحقل القومية
للاكراد ضمن سيادة الدولة العراقية .

٢٣- لم يتم الاجابة على المشروع الكردي الا ان الاعيان عولدت من
كردستان بمقعد الحكومة حيث تم ارسال البيانات التي كانت
في البصرة الى كركوك . ارسال كتاب الدعوية طبق النفاذ الجديدة
في الجنوب ، ارسال البيانات والدلائل القليلة ، وكذلك وجود
ارهاب وتمديدات على الاكراد في كل مكان ، وان العراق قطع
التي المناطق الكردية ... وان الحصار الاقتصادي فرض مسرعة
اخرى الح ... فاعبر الجانب الكردي الاعمال بالمسؤولين
فكانت اجتهادهم بانها احوال فردية ولا تنقل سياسة الحكومة ،
وحل القضية الرئيسية بحل جميع هذه القضايا الثلاثة .

٢٤- في يوم ١٩٦٣/٤/٢٩ جرى اجتماع بين عدد من اعضاء الوفد الكردي والوفد
ظاهر يحيى واخبرهم بان رئيس الوزراء سيجتمع بهم يوم الاربعاء
١٩٦٣/٥/١ .

٢٥- في يوم ١٩٦٣/٥/١ تم الاجتماع برئيس الوزراء واخبرهم به الجانب الكردي
بانهم قد ارسلا المشروع الى القاهرة ودعوا للوقوف على وجهة
نظرها - وهذا طلب الطالباني الساج له بالسفر الى القاهرة
لاخلاق سيادة الرئيس عبد الناصر على وجهة النظر الكردية ايدوا ،
فاجاب رئيس الوزراء بأنه يعرض الامر على المجلس الوطني ويطلب
الموافقة على ذلك . وعبره بالقرار بواسطة ظاهر يحيى في اليوم التالي
وبلال السائقات ايدى الجانب الكردي استقام للمناقشة والهدف
من الجانب الحكومي اما في الاستعدادات لاخطاف القبال ،
ويشير رئيس الوزراء ورفع القرار الشريف وقال - وحل هذا القرار
ليس لدى نيات سلة تجاهكم - وقال الطالباني - وحل هذا القرار
قد لا تكون لديكم نيات سلة تجاهنا ، لكن ناهج جميع لاداة البصيرة
هي سلة تجاهنا .

وطلب من رئيس الوزراء الباقلة على عهد الوفد إلى الرئيس عبد الحليم
الحمد الإندوفى وقال - إن هذا يعني فتح الباب أمامنا ونحن في مملكة
الوطن المؤبد قبل الوصول إلى تشكيل حكومة .

وهكذا انفض الاجتماع بين الوفد إلى نقطة . .

٢٨- في يوم ١٩٦٣/٥/١ الأخير للقاء طاهر بين الجانب الكردي والقيادة
المجلس الوطني على سفر الطالاني إلى القاهرة وبعدها لا يستطيع
السفر في اليوم الثاني الذي كان يصادف فيه الأعياد المباركة .
٢٩- عندما طلب الطالاني من الناصر أن يوافق على السفر إلى القاهرة
استجاب الناصر إلى الطلب قائلا لأن الناصر في يومين بأن القضية
الكرمية لا تقل إلا على عهد القاهرة . . وهكذا تم سفر الطالاني
إلى بيروت والقاهرة .

٣٠- بعد سفر الطالاني إلى القاهرة حضر المندوبين الحاج محمود
الطلاني من العراق والفتح كديم لا لهم لم يتركوا الطالاني
الكرمية إلى القاهرة وكانا يرمين من ذلك كسب بعض الوفود في الرئيس
عبد الناصر كان مشغولا جدا في تلك الحدة . بعد ذلك الطالاني
طالبه ، حيث صادف عودته من الجزائر وبعدها تم تهيئة أحد
بين بلا بعيدة الغيات القريبة من النهر ثم السفر إلى أديس أبابا .
طلبت الحكومة من الوفد الكردي الإبقاء إلى المطالبة للمودة حسالا
بحيث أن يفرغ الحكومة جاهر . وأن هذا وأنها كونا من (٥) هذا
جاهز لظهورهم وكانا يرمين من وراء هذا كما ذكر طبع الطالاني
من طالبه الرئيس عبد الناصر من جهة ومن جهة أخرى خلق
بين القاهرة والكراد . غير أن الطالاني انتظر عودة الرئيس
أديس أبابا وقام به .

٣١- اختصت الحكومة العراقية بعض مواد قانون إدارة الأقاليم الذي
وضع نور السعيد في الإنجيل . مع تعديل بعض المباحث ،
وعرضها على الأكراد بصورة غير صائغة كشرع قابل لطلبهم ،
ولم يرض على الحقيق القوية للأكراد ولا أن يكون من الأكراد أو الحكم
الذاتي بل إلى كيفية انتخاب المجالس القوية وحررها من القضاة التي
لا تلائمها نظرا لطلب الأكراد . وأبلغ الجانب الحكومة أن هذا
المشروع لا يطلع أساسا للتفاوض .

٢٦- اعترضت الحكومة الجانب الكردي أن هناك ثلاثة ملايين مسيحيين في سورية
للمطالبة بـ :

١- استفتاء في سورية الذي يقرر فيه الولد الكردي

٢- المشروع الحكومي

٣- مشروع مركب من المشروعين الأول والثاني

٢٧- وضع الوفد الكردي عند المرافعة القدر الذي تم تعطيل الاتفاق المبرم
في لندن غير أن بعض المصادر حيث كانا شيوخ الحكومة العراقية .

٢٨- في أوائل شهر حزيران جرى اجتماع سرى على نطاق واسع حضره قيادة
الحزب بما فيهم صفات طلق والآلشي وكثير من المشيخين والأدباء
المسيحيين بعد ذلك بدأ فيهم المرحم البهاء الشعب الكردي والسرور
استطاع الكمال في الوقت نفسه أنه الحكومة وخاصة المصالح ومحمد
الغريب للتمثيل الكرديين - فزار جاري جانا على ليد في القصة
عن عاقبتهم - إضافة إلى أن طاعون في دار الولد الكردي في بغداد
وأخبرهم بطلب البهاء الحكومة من أحبار المشروع وحل القضية حلا
موسميا البعث في ذلك حضور اليوم فزار جاري .

٢٩- يوم ١٩٤٠ حزيران فزار جاري الأخبار من كردستان إلى بغداد
القطاعات بدأت تتحرك نحو المراكز الكردية وبدأت القذافيات ترمف
بعد أن جرى اجتماع في استطلاع داخل المدن للتحصيل والارهاب .

٣٠- في ١٩٤٠/٦/٨ أصبح البعث يهاجم على بعض أعضاء الولد الكردي
ومس الطراز وأخبره بأن حركة القطاعات وحل القذافيات نحو حلق
الأكبر - فبعث في الطراز جميع القوان المصالح على مستوى
" يا جوب يا قران اعطني رأيي على الخطأ الذي أنا كاشف

للحكومة انما كانت سبباً "

٣١- في نفس اليوم أصبح البعث يهاجم القذافي في بعض المدن وأخبره بالامر
أن ان المصالح على البعث وأقسم بذلك ووجهه بأن الأمر غير صحيح .

٣٢- في ١٩٤٠/٦/٢٢ أصبح البعث يهاجم على البعث في بعض المدن
مع القذافي فزار جاري جانا على ولد الولد الكردي المشروع الحكومي
لحل القضية الكردية وأخبرهم بأن طاعون حليكم في بغداد
بمسكر القذافي القذافيين الذين كردستان لعرض المشروع على البعث في

وهذا هو الفرق بين الاكراه والتهديد. فبينما التهديد يهدف الى ان يهدد الشخص
 ان يهدد الى سجنه عسكريا او غيره. فلا الى السطار يستل من
 كانت الحكومة في من هذه الطوائف. فجميع الاكراه بالقبول استقام
 الامن حيث احسرت الحكومة لانه بانها (٢٠٠) كره في الاكراه القسري
 عليهم في مقدار غلط وعلى لا وعلى اعدام .
 ٢٩- بهذا الجو من القسري والصنف والمصلحة والشر والبيع استقام
 البعد من حلفه اولا على ١٩٤٢/١/١٥ وهو انما انما السليم
 القوات الكرية بموجب تعليم اليهم ولا اخطت الحكومة حرمهم
 الا بانه لم يرد لهم .

الخلاصة

قد يكون من المفيد بيان مواضع البيان على الاطلاق حتى الآن .

البناب الكسودي

- ١- ارسال برقية تارك فيها قوة ١٤ رطلان في منطقة الايلي .
- ٢- وفود جميع الاكراه من المدنيين والعسكريين الى جانب حكومة الانقلاب
 في وجبة الايلي .
- ٣- ايفاد طيحات الكمال في جميع الجهات .
- ٤- ارسال وفد الى بغداد للتوسط وفتح وجهه الفكر الكرية ، سطر
 الطائفي الى القاهرة والبيروت .
- ٥- اطلاق سراح جميع المعتقلين الذين هم في التوجه اثناء الحرب .
- ٦- جلاء القوات الكرية في المدن بما في ذلك الحكومة .
- ٧- السماح للناطقات المستقلة المنظمة بالعودة الى مقارها .
- ٨- السماح بتعديل الكليات المشتركة .
- ٩- اطلاق سراح المعتقلين في يوم ١٩٤٢/٢/٢٢ من جميع
 الاطراف في منطقة العراق وبادية الصحراء الشرقية العراقية
 التي تركها الجيش عام ١٩٤٢ من جميع الاطراف .
- ١٠- ارسال الطوائف برقية شكر منظمة اطلق المجلس الوطني للحكم
 الامم المتحدة .

٥٩٥/١٥٥

- ١- الحساب القواعد الكردية من جميع طوائف الطوائف الكردية التي...
- ٢- الحساب القواعد الكردية من الطوائف الكردية...

الجانب الحكومي

١- الاعمال الاجتماعية

- ١- امدادى بيان الاهوار بالمطبخ القيمة للحساب الحكومي.
- ٢- امدادى قايمن المطوعين القايمن بالقرى الكردية.
- ٣- رفع الحساب الاقتصادى لقرى من القرى.
- ٤- اطلاق سراح ما يقرب من (١٧٠٠) معتقل.

٢- الاعمال الخيرية خلال فترة الطوارئ

- ١- دعم طلبة لائقين المطوعين العام من القايمن بالقرى.
- ٢- دعم رفع المعز من اموال القايمن بالقرى.
- ٣- دعم اطلاق سراح (٣٠٠٠) معتقل من حكم السور.
- ٤- الاخير في المعتقلات.
- ٥- تجميع جميع الشبان الاكفاء من المهن واللال الطوائف.
- ٦- الاستغناء من خدمات الاكفاء المحليين من الطوائف الاكفاء.
- ٧- الادارة من حقبة خفيفة.
- ٨- ادارة لقرى الحساب الاقتصادى بصورة اوسع.
- ٩- ادارة الحركة العسكرية في المناطق التي تتركز فيها القوات الكردية.
- ١٠- دعم طلبة الطوائف الادارية الذين طلب تعليمهم والمعادين الى القصب الكورى من اقال بدر الصين على عسكرة ارمينيل والوزير عويق مصطفى الذي قال مصطفى مع اية حبيبتين بشير محمد ان يتابع على كل احواله.
- ١١- قيام طين المشاهير والمطوائف والقرى التي...
- ١٢- دعم القادى على عمل طين الفكر طين السيرة.
- ١٣- دعم صوبى الشرطة غير المتطوعة الذين جدهم لاسم من الطوائف.
- ١٤- دعم طين السيرة والقرى...

مذكرة القاهرة

فيما يلي المذكرة التي قدمها الطالباني، باسم الوفد الكردي الى مفاوضات القاهرة، بتاريخ ٨ نيسان ١٩٦٣:

الى/ السادة رئيس واعضاء الوفد العراقي في مفاوضات القاهرة المحترمين.

بمناسبة حضوركم اجتماعات القاهرة المعقودة بين ممثلي الجمهورية العراقية والجمهورية العربية السورية والجمهورية العربية المتحدة، وبالنظر لطبيعة المباحثات التي تجري اثناءها وشمول أثرها لعامة الشعب العراقي، بما فيه الشعب الكردي، المحاط بظروفه الخاصة، المميزة له ولمشاكله، وجدنا من واجبنا نحن اعضاء الوفد الكردي المخول بالمفاوضة مع الحكومة العراقية، حول تمكين الشعب الكردي من ممارسة حقوقه القومية على اساس اللامركزية، ان تنور الوفد العراقي المحترم برأي الشعب الكردي وموقفه من شكل العلاقة التي قد تنشأ بين العراق وبين دولة او دول عربية، كي تكون القرارات التي قد يتم الوصول اليها حول ذلك منسجمة مع طبيعة مركز الشعب الكردي في العراق وخالية من التعارض مع حقوقه القومية.

أولاً- نقول ابتداء انه مما تقتضيه طبيعة الشمول لمباحثات القاهرة ان يكون الشعب الكردي ممثلاً فيها على وجه من الوجوه، لأن ما قد تتخذ فيها من قرارات حول تنظيم العلاقات بين الجمهوريات الثلاث، يسحب أثرها بداهة الى الشعب الكردي وحقوقه في الجمهورية العراقية، ويمتد ذلك الاثر، في رأينا، الى موضوع اللامركزية، كما سيتضح لكم من سياق هذه المذكرة.

قد يقال ان وفد الجمهورية العراقية يمثل الشعب العراقي كله من الناحية الدستورية والقانونية، الا اننا مع تقديرنا لهذا الاعتبار، نرى ان المشاكل القائمة من جهة والصفة المصرية لمباحثات القاهرة من جهة اخرى، تستدعي ان يكون الوفد الممثل للعراق اوفى

شمولاً لمحتواه المتمثل في القوميتين الكبيرتين العربية والكردية، كي تأتي القرارات التي يصادق عليها أكثر انطباقاً على واقع العراق، ان خلو الوفد العراقي من عنصر يستكمل التركيز الواجب في تمثيله للشعب الكردي، كان الدافع المباشر لتزويدهم بهذه المذكرة.

ثانياً- نوضح لكم ان الشعب الكردي لا يقف في يوم من الايام بوجه ارادة الشعب العربي في نوع العلاقة التي يقيمها بين اجزائه وحكوماته. ومن دواعي اعتزاز الشعب الكردي ان وجد الفرصة ليكون له شرف الاسهام في تسهيل الصعب من موضوع العلاقة المراد ايجادها بين سائر اجزاء الوطن العربي عامة والدول العربية المتحررة خاصة اياً كان نوع تلك العلاقة ومداه.

ثالثاً- تفادياً لاي اشكال محتمل في المستقبل وربما لاي تعارض بين المقررات التي قد تتمخض عنها اجتماعات القاهرة وبين الحقوق القومية للشعب الكردي في العراق، نلخص فيمايلي رأيه المنبثق عن طبيعة وجوده ومركزه في العراق، وعبر كفاحه وتجاربه خلال التأريخ في كيفية تنظيم العلائق بينه وبين الشعب العربي في الاحوال المختلفة:

أ. فيما اذا بقي العراق بدون تغيير في كيانه يقتصر مطلب الشعب الكردي في العراق على تنفيذ البيان الصادر من الجمهورية العراقية بشأن الحقوق القومية للشعب الكردي على اساس اللامركزية.

ب. فيما اذا انضم العراق الى اتحاد فيدرالي، يجب منح الشعب الكردي في العراق حكماً ذاتياً بمفهومه المعروف غير المتناول ولا التضيق عليه.

ج. فيما اذا اندمج العراق في وحدة كاملة مع دولة عربية اخرى يكون الشعب الكردي في العراق اقليماً مرتبطاً بالدولة الموحدة، على نحو يحقق الغاية من صيانة جوده، ويبقى في الوقت نفسه شبيهة الانفصال ويضمن تطوير العلاقات الوثيقة بين الشعبين الشقيقين نحو مستقبل افضل.

وتقبلوا فائق الاحترام.

عن الوفد الكردي المفاوض

رئيس الوفد: جلال الطالباني

مذكرة المطالب

وفيما يلي نص المذكرة التي قدمها الوفد الكردي الى الحكومة العراقية في ٢٥ نيسان، بناء على طلبها، باسقاط فيه المطالب الكردية.

ان المخلص للاخوة العربية-الكردية، والحريص على تمتين الروابط التي تشد الشعبين العربي والكردي ببعضهما الى بعض منذ فجر الاسلام، لايسعه في مجال العمل الا ان يتلمس خير السبل لادامة تلك الاخوة وإرساء التعايش بينهما على اساس راسخه قوية.

وحقائق التاريخ تعلمنا ان اكمل صورة للارتباط الاخوي بين الشعوب هي التي تقوم على اساس الاتحاد الاختياري بينها بعيداً عن موجات الضم القسري الذي لم يولد عبر الزمن الا المشاكل والمآسي والمنازعات.

ولا يكون للاتحاد الاختياري الاخوي معنى موضوعي اذا لم يقيم على اساس الاعتراف بحقوق الامم المكونة له بتعايشها معاً، وتمكنها وتكونها من ممارسة تلك الحقوق داخل الكيان العام لهذا الاتحاد.

وبدلنا واقع الدول الحديثة على ان الحكم القومي الخاص الذي تمارسه القوميات المتأخية في ادارة مرافقها السياسية والاقتصادية والثقافية والاجتماعية ضمن اطار الحكم الاتحادي العام، خير ضمان كفيل بادامة الاتحاد الاختياري بينها، بجانب كونه جوهر هذا الاتحاد وأساسه الوطني، وما إتصادات سويسرا ويوغسلافيا وتشيكوسلوفاكيا والهند ونيجيريا الا شواهد على افضلية الاتحاد الاختياري كأساس لسلامة الحكم، وكضمان لوحدة الدولة.

ولقد بلغ من وضوح الفائدة لهذا النوع من الاتحاد الاختياري، ان أمماً متجانسة قومياً، اخذت به باعتباره شكلاً رائعاً للحكم الديمقراطي، وتعبيراً صادقاً عن الارتباط الطوعي، كما هي الحال في المانيا الاتحادية وايطاليا والبرازيل وبريطانيا والولايات المتحدة، وكما سيكون شأن الجمهورية العربية المتحدة لاقطار مصر وسورية والعراق.

انا نجد الادلة في احقاب التاريخ وفي الواقع الراهن على ان تمتع القوميات العائشة في ظل دولة واحدة بحقوقها القومية عن طريق مجالسها التشريعية والتنفيذية الخاصة، لا يتعارض مع انسجامه مع منطلق وحدة الدولة وتماسكها فقط، انما يجاوزه الى تمتين تلك الوحدة وتقويتها وتغذيتها بزيادة البقاء وشدة اجزائها وابنائها بعضها الى البعض شداً وثيقاً محكماً.

فعلى هذه الاعتبارات والحقائق المتقدمة نقول بثقة وإيمان ان موافقة حكومة الجمهورية على هذا المشروع هي اسهام جدي منها في تعزيز الوحدة العراقية الصادقة وترسيخ الاخوة العربية والكردية و تحصينها بوجه عوامل التصدع واسباب الوهن في الداخل والخارج...وانها اذا اقرت هذا المشروع تكون عند مستوى مسؤولياتها في صون تراث الاخوة العربية-الكردية الموكل اليها من ضمير التاريخ، وتسلمه الى الاجيال القادمة اوضح منهاجاً واهدى سبيلاً واحفل بدواعي الخلود.

انا لنأمل من ان مجلس قيادة الثورة، المنبثق من ثورة عقائدية ذات فلسفة ومنهاج، سيكون وفيّاً لعهد المعلن عنه مراراً على لسان قادته وباحترامه الحقوق القومية المشروعة للشعب الكردي بما فيها حق تقرير المصير. فيكون اقراره لهذا المشروع وفاء منه بالوعد الذي التزم به وقطعه على نفسه ويفتح بذلك عهداً جديداً، لروابط الاخوة التاريخية بين الشعبين العربي والكردي وإقامتها على أسس متينة من الصراحة والوضوح والله من وراء القصد.

أولاً- الجمهورية العراقية، دولة موحدة مؤلفة من القوميتين الرئيسيتين العربية والكردية، المتمتعين بحقوق متساوية، وعبرتا عن ارادتهما استناداً الى حق تقرير المصير في العيش معاً.

ثانياً- يتضمن الدستور العراقي نصوصاً بجهاز تشريعي أعلى للجمهورية ولرئيس الجمهورية وللحكومة. كما ويتضمن الدستور تنظيم الجهاز القومي المختص بممارسة الشعب الكردي لحقوقه القومية في الامور التشريعية والتنفيذية والقضائية في منطقة كردستان.

ثالثاً- تكون الامور التالية من صلاحيات الحكومة المركزية:

١. رئاسة الدولة.
٢. الشؤون الخارجية وتتضمن: التمثيل السياسي والقنصلي والتجاري، المعاهدات والاتفاقيات الدولية هيئة الامم المتحدة، اعلان الحرب وعقد الصلح.
٣. الدفاع الوطني (القوات البرية والبحرية والجوية).
٤. العملة واصدار النقد.
٥. شؤون النفط.
٦. الكمارك.
٧. الموانئ والمطارات الدولية.
٨. البرق والبريد والتلفونات.
٩. السكك الحديدية والطرق العامة الرئيسية.
١٠. شؤون الجنسية.
١١. تنظيم الميزانية العامة للدولة.
١٢. الاشراف على الاذاعة المركزية والتلفزيون المركزي.
١٣. الطاقة الذرية.

رابعاً-

١. تكون ممارسة الشعب الكردي لحقوقه القومية عن طريق مجلس تنفيذي منبثق من مجلس تشريعي منتخب من قبل القاطنين في كردستان بالاقتراع السري الحر المباشر.
٢. يختص الجهاز القومي المنصوص عليه في المادة الثانية بشؤون: العدل، الداخلية، التربية والتعليم، الصحة، الزراعة، التبغ، البلديات، العمل والشؤون الاجتماعية، الاعمار والمصايف وكل ما يتعلق برفع المستوى المعاشي

والاجتماعي والتنمية الاقتصادية وغير ذلك من الامور التي لم ترد ضمن اختصاص الحكومة المركزية.

٣. للمجلس التشريعي سنّ كافة القوانين اللازمة لممارسة الصلاحيات المذكورة في الفقرة الثانية اعلاه. وينتخب المجلس التشريعي رئيس المجلس التنفيذي وله حق حجب الثقة منه وعن اعضاء المجلس التنفيذي.

٤. يقوم المجلس التنفيذي بممارسة السلطة التنفيذية في حدود اختصاصات الجهاز القومي الواردة في الفقرة الثانية اعلاه. وينفذ القوانين التي يصدرها المجلس التشريعي، وكذلك القوانين والانظمة العامة التي تصدرها الحكومة المركزية بقدر علاقتها بكردستان، وله تعيين موظفي اجهزة الادارة والدوائر الاخرى في المنطقة ويكون مسؤولاً امام المجلس التشريعي في اعماله كافة.

خامساً- مالية الجهاز القومي لمنطقة كردستان، وتتكون من:

١. الموارد المحلية والضرائب والرسوم التي تجبى داخل كردستان.
٢. حصة كردستان بنسبة عدد سكانها الى عدد سكان العراق من واردات النفط، والكمارك والمطارات والموانئ والمصارف والبنول الحكومية والسكك والبرق والبريد والتلفون، على ان تخصم منها مصاريف الرئاسة والدفاع والارجية واصدار العملة وادارة وزارة النفط والبرق والبريد والتلفونات وادارة المصارف بنسبة عدد سكانها الى سكان العراق.
٣. حصة كردستان من المساعدات والقروض والمعونات الخارجية التي ستحصل عليها الحكومة بنفس النسبة السابقة.
٤. القروض الداخلية والقروض والمساعدات غير العسكرية التي ستحصل عليها كردستان.

٥. واردات التبغ والمصايف والغابات.
٦. تعتبر كردستان مساهمة بحصة تعادل نسبة سكانها الى سكان العراق في المؤسسات والمشاريع والمصالح ذات النفع العام.

سادساً- تشمل منطقة كردستان ألوية السليمانية وكركوك واربيل والاقضية والنواحي التي تسكنها اكثرية كردية في لوائي الموصل وديالى.

سابعاً- يكون نائب رئيس الجمهورية العراقية كُردياً وينتخبه شعب كُردستان بالطريقة التي ينتخب بها رئيس الجمهورية العراقية.

ثامناً- يضمن دستور الجهاز وإدارة المعارف بنسبة سكانها القومي لمنطقة كُردستان الحقوق الثقافية والاجتماعية والاقتصادية والحريات الديمقراطية والدينية للمواطنين من الاقليات كالتركمان والاشوريين والكلدان والارمن وغيرهم من الطوائف الدينية والعنصرية، مع ضمان مساواتهم التامة في الحقوق والواجبات مع ابناء القوميتين العربية والكُردية، وضمان تمثيلهم في المجلس التشريعي والتنفيذي والاجهزة المختلفة بنسبة عادلة.

مواد عامة

١. يمثل شعب كُردستان في المجلس الوطني العراقي بعدد من النواب يتناسب مع نسبة سكان كُردستان الى سكان العراق.
٢. يكون لشعب كُردستان عدد من الوزراء في الوزارة المركزية يتناسب مع نسبة سكان كُردستان الى سكان العراق.
٣. تكون نسبة الموظفين الاكراد في الوزارات المركزية المحضة متناسبة مع نسبة سكان كُردستان الى العراق.
٤. أ. يقبل في جامعة بغداد والمعاهد العالية العراقية عدد من طلاب كُردستان يتناسب مع نسبة سكانها الى العراق.
ب. ترسل الحكومة سنوياً بين البعثات والزمالك والمنح الخارجية عدداً من طلاب كُردستان يتناسب مع نسبة سكانها الى العراق.
٥. يكون احد معاوني رئيس اركان الجيش كُردياً.
٦. يحتفظ الجيش العراقي باسمه، وفي حالة تبديل الاسم يطلق على القسم الكُردى منه اسم فيلق كُردستان.

٧. يؤدي ابناء كُردستان خدمة العلم فيها ويعاد الضباط الصف المفصولون لاسباب سياسية قومية الى الجيش العراقي.
٨. يقبل في الكليات العسكرية والشرطة والاركان والطيران والمؤسسات العسكرية الاخرى، عدد من طلاب كُردستان يتناسب مع نسبة سكانها الى العراق.
٩. للحكومة المركزية ارسال قوات اضافية الى منطقة كُردستان في حالة التعرض لهجوم خارجي، او وجود تهديد حقيقي بالاعتداء الخارجي على الجمهورية العراقية. وفي غير هذه الحالات يجب اخذ موافقة المجلس التشريعي والتنفيذي في كُردستان.
١٠. يكون قيام قطعات الجيش العراقي بالحركات العسكرية القمعية داخل كُردستان بموافقة مجلسها التشريعي، او بناء على طلب المجلس التنفيذي.
١١. يعتبر باطلاً كل نص تشريعي، اياً كان مصدره، اذا كان من شأنه تقييد حقوق الشعب الكُرد القومي والديمقراطية وتضييق مجالات تمتعه بها.
١٢. يكون اعلان الاحكام العرفية في كُردستان، في غير حالات اعلان الحرب او وجود خطر حقيقي بالعدوان الاجنبي، بموافقة المجلس التشريعي.
١٣. يكلف احد الوزراء الاكراد الحاليين بتأليف المجلس التنفيذي المؤقت ليمارس صلاحيات المجلس مؤقتاً.
١٤. إزالة آثار حكم الطاغية قاسم، بتعويض جميع المتضررين نتيجة ثورة كُردستان تعويضاً عادلاً سريعاً في فترة لا تتجاوز اربعة اشهر.
١٥. في حالة تبدل الجنسية العراقية الى الجنسية العربية ينص في وثائق شهادة الميلاد ودفاتر النفوس وجوازات السفر على كون حاملها كُردستانياً ضمن الجمهورية العربية المتحدة اذا كان من منطقة كُردستان، وكُردياً اذا كان من اصل كُرد.
١٦. عند تبديل العلم العراقي او شعار الدولة العراقية تضاف اليهما اشارة كُردية.

القضية الكردية والبعث في العراق

قبل حركة ١٤ رمضان

(١) في شهر نيسان سنة ١٩٦٢ جرى تبادل الرسائل بين جماعة الضباط الاحرار وقيادة الحزب الديمقراطي الكردستاني حول ايجاد تعاون بين القوى القومية في العراق من جهة، وبين القوى الكردية للاطاحة بحكم الطاغية قاسم. وكانت الرسائل توقع من قبل السيد طاهر يحيى رئيس اركان الجيش حالياً بالنسبة للضباط الاحرار والسيد ابراهيم احمد، السكرتير العام للحزب الديمقراطي الكردستاني، بالنسبة للاكراد. وكان الرئيس الاول "كريم قرني" يحمل الرسائل الى الجهتين. تم الاتفاق بين الجانبين على توحيد الجهود لاسقاط قاسم، يعترف الجانب العربي بالحكم الذاتي للاكراد ضمن الدولة العراقية، ويقوم مصطفى البارزاني بتأليف حكومة محلية مؤقتة في كردستان لحين اجراء الانتخابات، ويشترك في الوزارة المركزية كل من السادة: فؤاد عارف، بابا علي، عمر مصطفى وجلال الطالباني.

(٢) كانت تجري اتصالات مستمرة بين الجانب الكردي والقوى القومية العربية في العراق، وكان الاستاذ صديق شنشل يمثل الجانب العربي والسيد شوكت عقراوى يمثل الجانب الكردي، وفي عدد من الاجتماعات قبل الانتخاب انضم الى الجانب الكردي السيد صالح اليوسفي واسعد الخيلاني وتم الاتفاق على ان الاكراد يمنحون الحقوق القومية عدا الانفصال.

(٣) كانت الاتصالات مستمرة بين الزعيم فؤاد عارف والسيد طاهر يحيى، وكانا على وفاق تام حول جميع الحقوق القومية للشعب الكردي ضمن الدولة العراقية وكانا على علم بكل المراسلات والاتصالات الجارية بهذا الشأن.

(٤) في اوائل سنة ١٩٦٢ جرى اضراب عام في جامعة بغداد وقد توسعت حتى شملت جميع انحاء العراق واشترك بها الطلبة القوميون العرب وكذلك القوميون الاكراد، ولم يشترك بها الشيوعيون ومؤيدوهم، وكان لهذا الاضراب صدى كبيراً بين الاوساط العراقية، وياتت بوادر الثقة والتضامن تظهر بين القوى القومية العربية والكردية.

(٥) في يوم ١٩٦٢/٢/٥ هياً فؤاد عارف اجتماعاً بين اثنين من قادة حزب البعث ومسؤولي الحزب الديمقراطي الكردستاني في بغداد، حضر الاجتماع عن البعث علي صالح السعدي وشخص آخر وعن الجانب الكردي صالح اليوسفي واسعد الخيلاني، وبعد المداولة تم الاتفاق على ان يقوم الجهتان بانقلاب مشترك للاطاحة بحكم قاسم مع الاعتراف بالحكم الذاتي للشعب الكردي، الا ان علي صالح السعدي لم يكتف بالحكم الذاتي فحسب، بل عرض حق تقرير المصير ايضاً، وكذلك تم الاتفاق على عقد اجتماع آخر في يوم الاثنين ١٩٦٢/٢/١١، يجري خلاله تسجيل الاتفاقية على شريط مسجل على ان يحتفظ كل من الجانبين بنسخة من هذا التسجيل، لكن الاجتماع لم ينعقد حيث وقع الانقلاب في ٢/٨.

أبان الانقلاب

- (١) في الساعات الاولى من صبيحة ١٤ رمضان (اي يوم الانقلاب) اتصل كل من السادة: صالح اليوسفي والمهندس شوكت عقراوي بالاستاذ شنشل، وقال لهما الاستاذ شنشل بالحرف الواحد "إن القائمين بالحركة هم الشباب الذين كان يتصل بهم، وعليه يجب تأييدهم وانه يضمن مطالب الاكراد القومية كما هو المتفق عليه".
- (٢) حضر كل من الزعيم فؤاد عاف والسيدان اليوسفي وعقراوي الى مقر المجلس الوطني في دار الاذاعة - ووجدوا هناك جميع اعضاء الحكومة الحاليين، بمن فيهم السيد عبدالسلام عارف، وبعد القبلات والتبريكات ولومهم لعدم اطلاعهم بساعة الصفر، اجاب السيد علي صالح السعدي بان القرار اتخذ نهار امس نظراً لاحالة (٥٨) ضابطاً من القوميين على التقاعد، لذا كان يصعب عليهم القيام بالحركة، لكن رغم هذا فهم على وعودهم - وطلب من الجانب الكردي اذاعة نداءات الى الشعب الكردي لتأييد الثورة، الا ان الجانب الكردي اكتفى بارسال برقية تتضمن مباركة الحركة وانتظار الاكراد للخطوات الايجابية لحل القضية الكردية، وذلك بضمان الحكم الذاتي ضمن الدولة العراقية، كما طلب الجانب الكردي الاجابة على البرقية بالموافقة، الا ان العماش (صالح مهدي عماش - الناشئ) قال ان نشر البرقية معناه موافقتنا على محتوياتها، (اذيعت هذه البرقية عشرات المرات وليومين متتاليين).

(٣) على اثر البرقية اعلاه بدأت جماهير الشعب الكردي بتأييد الانقلاب، وتوقف الجنود الاكراد الموجودون في الجيش العراقي عن الدفاع عن قاسم، بل باشروا بمحاربته.

(٤) اصدر البارزاني امراً الى جميع النقاط الثورية بايقاف القتال فوراً والتعاون مع سلطات الانقلاب.

(٥) في اليوم الثاني من الانقلاب حضر السيدان صالح اليوسفي وشوكت عقراوي مقر المجلس الوطني مهنيين بمصرع عبدالكريم قاسم وطالباً باطلاق سراح ال (٤٧١٢) معتقل من الاكراد الذين اوقفهم قاسم، الا انهم تذرعوا بحجة انشغالهم في مقاومة الشيوعيين الذين تصدوا للثورة على حد زعمهم.

(٦) في اليوم الثالث من الانقلاب حضر السادة: فؤاد عارف، صالح اليوسفي، شوكت عقراوي الى مقر وزارة الداخلية، وقابلوا السيد علي صالح السعدي وطلبوا منه اطلاق سراح المعتقلين واجراء الاتصال مع قادة الثورة الكردية، الا انه تملص من الاجابة بصورة واضحة مؤكداً حرصه على مصلحة الاكراد لانه، على حد قوله، خواله من الاكراد".

(٧) في مساء اليوم الرابع من الانقلاب اصدر مدير الشرطة العام برقية الى كافة سجون العراق يقضي باطلاق سراح جميع الوطنيين القوميين الاكراد ماعدا الشيوعيين، وعلى اثر تلك البرقية تم في نفس الليلة اطلاق المعتقلين في كل من لوائي الناصرية والرمادي، لان متصرفي اللواءين المذكورين كانا (في ذلك الوقت) كرديان، هما السيدين فوزي جميل صائب والشيخ عارف الطالباني.

وفي صبيحة اليوم التالي اصدر الحاكم العسكري برقية يلغي فيها برقية مدير الشرطة العام، وبذلك لم يتم اطلاق سراح الموقوفين في جميع السجون، ماعدا سجن الناصرية والرمادي للسبب المذكور اعلاه، وكذلك تم اطلاق سراح سجناء نقرة السلطان بتدخل من وزير الشؤون الاجتماعية الحالي السيد حميد خلخال الذي كان معتقلاً في نفس السجن، وكان له علاقة قوية مع المعتقلين الاكراد.

كذلك فرَّ (٤٠٠) سجين من سجن الكوت وعدد منهم من سجن معسكر الرشيد صبيحة الانقلاب حيث تم كسر السجن، وهكذا اصبح عدد الذين خرجوا من السجن يقدر بحوالي (١٢٠٠) من مجموع (٤٧١٢) سجين والباقيون لايزالون فيها، وقد زاد عددهم حتى قبل استئناف القتال بشهر الى (٤٠٠٠) معتقل.

بعد الانقلاب

(١) في يوم ١٠/٢/١٩٦٣ ارسل المكتب السياسي للحزب برقية الى الحكومة شرحوا فيها ما تركه قاسم من الاثار السيئة في كردستان وطالبوا ان تباشر حكومة الانقلاب تنفيذ وعودها وحل القضية على اساس الحكم الذاتي وفتح باب الاتصال بين الجانبين.

(٢) يوم ١١/٢ سافر السيد صالح اليوسفي من بغداد الى كردستان بطيارة عسكرية يرافقه السيد لقمان نجل الملا مصطفى الذي كان قد هرب من سجن معسكر الرشيد، وذلك لمقابلة البارزاني واطلاعه على حقيقة الوضع.

(٣) في يوم الاثنين ١٨/٢/١٩٦٣ حضر السيدان جلال الطالباني وصالح اليوسفي الى بغداد، حاملين رسالة الى السيد عبدالسلام عارف من سيادة البارزاني وبخط يده يخول فيها الطالباني واليوسفي بالتفاوض مع الحكومة حول اصدار بيان رسمي تعلن فيه الحكومة ان انتهاء عبدالكريم قاسم هو انتهاء للمذابح الدموية في كردستان، والعمل على حل القضية الكردية على اساس الحكم الذاتي.

(٤) بعد وصول السيدين اليوسفي والطالباني الى فندق بغداد، جاء اللواء طاهر يحيى الى الفندق وبعد الترحاب اعلن بان المجلس الوطني قد وافق على اصدار بيان يعلن فيه منح الاكراد الحكم الذاتي وسيتم ذلك في نهار الغد، وكان ذلك بحضور الزعيم فؤاد عارف وشوكت عقراوي.

(٥) يوم ١٩/٢/١٩٦٣، بعد ان زار الوفد السيدين عبدالسلام عارف واحمد حسن البكر، تم اجتماع في غرفة وزير الدفاع في مقر المجلس الوطني حضره عن الجانب الحكومي الفريق مهدي عماش وعلي صالح السعدي والزعيم حردان التكريتي وحضره عن الجانب الكردي الطالباني واليوسفي، كما حضر الاجتماع الوزيران الكرديان فؤاد عارف وبابا علي الشيخ محمود.

افتتح الاجتماع السعدي بلوم الحزب الديمقراطي الكردستاني على تعاونه مع الشيوعيين ومعاداته للبعث، واجابه الطالباني بان البعث لم يكن له شعاراً حول القضية الكردية، وان جميع المنظمات، بعثية كانت او قومية، كانت تعادي القضية الكردية والامال الكردية فكان لابد للحزب ان يقف ذلك الموقف. وبعد الاخذ والرد

استعرض الوزير فؤاد عارف الروابط التاريخية بين الشعبين الكردي والعربي ودور الاكراد في خلق الدولة العراقية.. ثم اضاف الوزير بابا علي بعض الشيء على ما قاله فؤاد عارف، وبعد ان اصبح الجو ودياً قال الفريق مهدي عماش مايلي: "ان لم يكن ما قاله حرفياً، فهو ما معناه"
ايها الاخوان..

ليس الاكراد جماعة من الناس او قبيلة او عشيرة او طائفة، بل انهم شعب ذو تاريخ حافل بالبطولات ويملكون كل مقومات ذلك، ولهم ارضهم وتاريخهم وادابهم.. الخ ولا بد لهذا الشعب ان ينال حقه في تقرير مصيره بنفسه، لذلك وللاسباب الاتية علينا نحن العرب ان نساعد الشعب الكردي في تحقيق حقوقه ليكونوا نصيراً لنا، ونكون نصيراً لهم.

١. لو فرضنا بانه تم القضاء على الثورة الكردية الحالية، وذلك بتجنيدنا جميع القوى العربية في العراق ضدها فبعد سنتين تندلع ثورة اقوى، واذا دامت الثورة الحالية (١٨) شهراً فان الثورة الثانية تدوم ثلاث سنوات، ولو فرضنا باننا جمعنا جميع القوى العربية ضدها وتم سحقها ايضاً فبعد ثلاث سنوات تندلع ثورة اقوى واعظم واعمق من سابقتها، ويحقق الاكراد امانهم في حق تقرير المصير، وينفصلون عن العراق ويصبحون اعداءنا بعد ان كانوا اخواناً لنا، هذا من الناحية السياسية.

٢. من الناحية الاقتصادية فان الثورة الحالية اقتصرت على منطقة محدودة، الا ان الاقتصاد الوطني شل من اقصى الشمال الى اقصى الجنوب، واثره سئ مجسم حتى في البصرة.

٣. من الناحية العسكرية نجد ان اسرائيل في يسارنا ويكون من حماقة وقصر النظر اذا جعلنا من اخواننا الاكراد اعداء على يميننا في الوقت الذي نسميهم بالاخوة ويربطنا واياهم تلك الروابط.

٤. من الناحية الدولية اثار محاولة اغتيال الطاغية عبدالكريم قاسم استياء دولياً عاماً، فكيف اذا حاولنا القضاء على شعب شقيق كالشعب الكردي.

وبعد تلك المقدمة قال العماش: على اننا لانمثل جميع العرب في العراق، وكذلك انتم لاتمثلون جميع الاكراد في العراق، لذا فمن الضروري عقد مؤتمر شعبي واسع

يحضره من الجانب العربي اضافة الى الوفد الحكومي الرسمي كل من السادة: صديق شنشل وفيصل حبيب الخيزران ومحمد رضا الشبيبي وحسين جميل وباسل الكبيسي. وكذلك عن الجانب الكردي ان يضيف الى وفده عدداً من الشخصيات الكردية يمثلون مختلف الجهات الشعبية، على ان يتم الاجتماع في يوم الجمعة ١٩٦٣/٢/٢٢، فوافق الجانب الكردي على ذلك علماً بأنه اوضح بانهم يمثلون الاكثرية المطلقة للشعب الكردي، ورغم ذلك فهم يؤيدون عقد المؤتمر الشعبي - وانفض الاجتماع على ان يتم عقد المؤتمر في ١٩٦٣/٢/٢٢.

٥. في يوم ١٩٦٣/٢/٢٠ عقد اجتماع آخر غير رسمي مع اللواء طاهر يحيى حضره السادة الطالباني واليوسفي وعقراوى، وطالب اللواء طاهر يحيى إرسال البرقية الى البارزاني لاطلاق سراح المعتقلين الموجودين لدى قوات الانصار الكردية، فوافق الجانب الكردي على ان يطلق بالمقابل سراح المعتقلين الاكراد ورفع الحصار الاقتصادي على كردستان، وعلى اثر ذلك ذهبوا الى غرفة رئيس الوزراء السيد احمد حسن البكر وحضر العماش كذلك وطلب من الطالباني بإرسال البرقية ففعل ذلك، وطلب رئيس الوزراء من الحاكم العسكري (تلفونيا) اطلاق سراح المعتقلين الاكراد.

طلب العماش ان يرافق الطالباني الوفد الحكومي الرسمي والشعبي الى القاهرة للتهنئة بعيد الوحدة، مما يدعم موقف الوفد العراقي ويؤكد النية في ايجاد حل سلمي، فوافق الجانب الكردي على ذلك مبدئياً على ان يؤخذ رأى البارزاني بذلك.

٦. في صباح ٢/٢١ سافر الطالباني بصحبة الوفد الى القاهرة والجزائر وعلى اثره لم يتم المؤتمر الشعبي المزمع عقده في يوم ١٩٦٣/٢/٢٢.

٧. ارسل الحاكم العسكري برقية علنية الى بعض السجون لاطلاق سراح المعتقلين الاكراد، الا انه ارسل برقية سرية بعدم تنفيذ ذلك، فلم يتم اطلاق سراح المعتقلين الاكراد رغم ان البارزاني امر باطلاق سراح جميع المعتقلين الذين هم في الحقيقة اسرى حرب حيث اعتقلوا في ساحات القتال، بينما المعتقلون الاكراد هم مدنيون قد اخذوا من بيوتهم او اعمالهم.

٨. بعد عودة الوفد من القاهرة والجزائر طلب الجانب الكردي عقد المؤتمر المتفق عليه، الا ان الجانب الحكومي تلمص من عقده بحجة اعطائهم المزيد من الوقت

للدأراسة؁ فطلب الطالباني السماح له بالعودة الى كُردستان لاطلاع البارزاني على حقيقة الموقف ونتائج زيارته الى القاهرة والجزائر واجتماعه بسيادة جمال عبدالناصر واحمد بن بيلال. ابدى العماش رغبته بالسفر معه الى كُردستان لمقابلة البارزاني؁ فرحب الجانب الكُردى بذلك واتفقا على السفر في اليوم التالي بنفس الطائرة؁ الا انه عند ذهاب الطالباني الى المطار العسكري لم يجد عماش هناك؁ فسافر لوحده.

٩. على اثر عودة الطالباني دون الوصول الى نتيجة توترت الحالة في بغداد وكُردستان؁ فاصدر المجلس الوطني بياناً مبهما ذكر الروابط التاريخية بين الشعبين؁ وبين ان القضية ستحل.

١٠. الا ان البيان لم يقلل من حالة التوتر؁ فسافر كل من اللواء طاهر يحيى والزعيم فؤاد عارف والسيد بابا علي والسيد علي حيدر سليمان سفير العراق في الولايات المتحدة الى كُردستان واجتمعوا بالبارزاني واطلعوا على وجهة نظره الذي اصر على وجوب اعلان الموافقة على مبدأ الحكم الذاتي؁ ثم خلق جو اخوي للتفاوض؁ وبعدئذ يتم وضع الخطوط العريضة لنوع الحكم الذاتي. طلب اللواء طاهر يحيى من البارزاني اشراك الحزب الديمقراطي الكُردستاني بالحكم؁ الا ان البارزاني اشترط اشراك جميع القوى الوطنية بالحكم ومنح الحقوق التامة الديمقراطية لكافة المواطنين ووقف عمليات الاعتقال والضرب والتعذيب بحق الناس مقابل ذلك.

١١. خلال الاسبوع الاول من شهر مارس سافر وفد شعبي مكون من السادة محمد رضا الشبيبي والدكتور عبدالعزيز الدوري وفيصل حبيب الخيزران وفائق السامرائي وحسين جميل واجتمعوا بالبارزاني الذي اصر بدوره على اعلان مبدأ الحكم الذاتي؁ وبعد اجتماعات لمدة يومين تم الاتفاق ان تعلن الحكومة منح الحقوق القومية للشعب الكُردى على اسس اللامركزية؁ كذلك يتم في الوقت نفسه:

١. اطلاق سراح جميع المعتقلين الاكراد القوميين.

٢. رفع الحصار الاقتصادي عن كُردستان.

٣. اصدار عفو عام عن القائمين بالثورة الكُردية.

٤. فك الحجز عن اموال القائمين بالثورة الكُردية.

٥. تبديل الموظفين الاداريين الفاسدين الذين اساءوا الى الاكراد بغيرهم من الموظفين النزيهين.

٦. عودة قطاعات الجيش الى مقراتها الاعتيادية.

٧. تسريح الشرطة غير النظامية.

وبعد ذلك تُوَلِّف لجنة مشتركة من الجانبين لرسم الخطوط العريضة للامركزية.

١٢. عاد الوفد الشعبي الى بغداد، وفي يوم ١٩/٣/١٩٦٣ اصدر المجلس الوطني بياناً اعلن فيه، بعدمقدمة لطيفة، اعترافاً بالحقوق القومية للشعب الكردي على اساس اللامركزية.

١٣. بعد يومين صدر قانون بالعفو عن القائمين بالثورة الكردية وسماهم (القائمون بالحركة الكردية المسلحة)، كذلك تم رفع الحصار الاقتصادي عن معظم المناطق.

١٤. كان للبيان اثره العميق في نفوس الاكراد، وعلى اثره دعا البارزاني الى مؤتمر شعبي واسع النطاق بين ١٨ و ٢٢ مارس حضره البارزاني نفسه وقادة الحزب الديمقراطي الكردستاني ورؤساء العشائر المشتركين في الثورة وممثلو للمنظمات الشعبية كالمنظمات الطلابية والنسائية والعمالية والجمعيات الفلاحية ومنظمات الشبية وعدد كبير من المثقفين الغير حزبيين وشخصيات كردية كثيرة معروفة بماضيها في القضية الكردية.

وبعد ان بحث المؤتمر كيفية نشوب الثورة ومراحل المفاوضات التي جرت مع الحكومة والبيان الصادر عن المجلس الوطني تم وضع خطوط عريضة للامركزية حسب وجهة نظر الاكراد، وتم انتخاب وفد مكون من ١٤ شخصاً برئاسة الطالباني للسفر الى بغداد وعرض المشروع على الحكومة ومفاوضتها حول التوصل الى حل معقول للقضية، وتألّف الوفد من السادة: جلال الطالباني وصالح اليوسفي والعقيد الركن مصطفى عزيز وحبيب محمد كريم وعبدالحسين الفيلي و هاشم العقراوي وكلهم اعضاء في الحزب الديمقراطي الكردستاني، وكذلك من السادة الشيخ حسين خانقاه والمحامي مسعود محمد والعقيد رؤوف احمد والمحامي ابا بكر محمود البشدرجي والمهندس رشيد عارف والتاجر محمد سعيد خفاف والمعلم عكيد صديق وعبدالصمد محمد.

١٥. حضر الوفد الى بغداد يوم ١٩٦٣/٢/٣٠، وبعد دقائق من حضوره جاء السيد حسين جميل مرحباً بهم، كذلك حضر لتحييتهم السادة فائق السامرائي وفيصل حبيب الخيزران وعبد العزيز الدوري وغيرهم.

١٦. في يوم ١٩٦٣/٤/٢، عقد اجتماع بين الجانب الكردي والوفد الشعبي الذي سبق وزار كردستان.

١٧. في يوم ١٩٦٣/٤/٣ عقد اجتماع في جامعة بغداد حضره الوفد الكردي والوفد الشعبي، وطلب من الوفد الكردي بيان مطالبه، الا ان الوفد الكردي ابدى رأيه بان الحكومة قد اصدرت بيانها حول الموضوع، لذا فان الوفد يرغب الاطلاع على ما تقدمه الحكومة للاكراد.

١٨. في يوم ١٩٦٣/٤/٤ تم اجتماع اخر في نفس المكان، وطلب الوفد الكردي من الوفد الشعبي بيان صلاحياته، وهل انه يمثل الحكومة، وهل الحكومة تتمسك بما يتوصلون اليه.. الخ واذا كان ذلك فلتعلنه الحكومة صراحة. وعلى اثر ذلك تم الاتفاق بان يجتمع شخص واحد من كل جانب برئيس الوزراء لبيان الموقف، وتم الاتفاق على ان يمثل الجانب الكردي المحامي مسعود محمد والجانب الاخر السيد فيصل حبيب الخيزران، وبعد الاتصال برئيس الوزراء تليفونياً لتعيين موعد للاجتماع به، اخبرهم انه سيتفرغ الى الاجتماع بالوفد الكردي للمفاوض اعتباراً من يوم السبت في ١٩٦٣/٤/٦، وانه بنفسه سيتأمر الجانب الحكومي.

١٩. بعد حوالي ساعتين من المخابرة التليفونية مع رئيس الوزراء اعلن راديو بغداد سفر وفد عراقي برئاسة رئيس الوزراء الى القاهرة لاجراء محادثات حول الوحدة الاتحادية، وهكذا تأجل الامر، ولم يتم اي اجتماع حتى عودة الوفد في ١٩٦٣/٤/١٧ الى بغداد.

٢٠. خلال وجود الوفد في القاهرة جرت اتصالات عديدة بالمسؤولين امثال حازم جواد وطاهر يحيى وغيرهما حول وجود تحشدات عسكرية في كردستان، وفرض الحصار الاقتصادي، وعدم اطلاق سراح المعتقلين، وبالعكس زاد عددهم، وكذلك عدم تنفيذ قانون العفو العام، وكان جوابهم دوماً ان هذه قضايا بسيطة، واننا بصدد تشكيل جمهورية كردستان الاشتراكية وغيرها من الاقوال المعسولة.

٢١. اثناء المفاوضات والاتصالات ابدى كل من السعدي وعماش تخوفهما من حل القضية الكردية لان القاهرة ستستغل سلاحيهم وتتهمهم باستقطاع جزء من الوطن العربي. وفي إحدى الاحاديث قال عماش مشيراً باصبعه على رقبته " والله جمال عبدالناصر يكسر رقبتنا اذا وافقنا على مطالبكم".

كما كانوا يخبرون الوفد الكردي بان جمال عبدالناصر لا يوافق على اعطاء الاكراد حقهم. وعندما ابدى الطالباني بان سيادة الرئيس جمال عبدالناصر يوافق على كل حل يتوصل اليه الجانبان، وانه موافق على مبدأ الحكم الذاتي، كان يجاوب السعدي وعماش بانه يتكلم بهذا الشكل معكم وبشكل آخر معنا.

٢٢. بعد عودة الوفد الحكومي من القاهرة بيومين تم الاتصال بهم، فعقد اجتماع في مقر وزارة الداخلية حضره من الجانب الحكومي علي صالح السعدي والتكريتي وضابط آخر، وحضره سبعة من اعضاء الوفد الكردي، وبعد اجتماع استغرق اكثر من ساعة قال السعدي انكم قد قمتم بثورة وطبعاً لكم مطالبكم، وعليه يرجى تقديمها بغية دراستها، علماً بان للحكومة مشروع آخر سيتم دراسة المشروعين معاً. يوم ٢٤/٤/١٩٦٣ قدم الوفد مشروعاً، وبين ان هذا المشروع قابل للتفاوض وهذا يمثل وجهة النظر الكردية. وابدوا استعدادهم لبدء منتهى المرونة في الوصول الى حل يضمن الحقوق القومية للاكراد ويضمن سيادة الدولة الكاملة.

٢٤. لم يتم الاجابة على المشروع الكردي، الا ان الاخبار تواردت من كردستان بحشد الحكومة جيوشها وارسال الطائرات التي كانت في البصرة الى كركوك وارسال كتائب المدفعية وفرق المشاة الموجودة في الجنوب و ارسال الدبابات والمدافع الثقيلة وكذلك وجود ارمباب وتعديات على الاكراد في كل مكان، وان الطرق قطعت الى المناطق الكردية، وان الحصار الاقتصادي فرض مرة اخرى .. الخ. فباشر الجانب الكردي الاتصال بالمسؤولين، فكانت اجوبتهم بانها اعمال فردية ولا تمثل سياسة الحكومة، وبحل القضية الرئيسية ستحل جميع هذه القضايا الثانوية.

٢٥. في يوم ٢٩/٤، جرى اجتماع بين عدد من اعضاء الوفد الكردي واللواء طاهر يحيى واخبرهم بان رئيس الوزراء سيجتمع بهم يوم الاربعاء ١/٥/١٩٦٣.

٢٦. في يوم ٥/١ تم الاجتماع برئيس الوزراء واخبر بدوره الجانب الكردي بانهم قد ارسلوا المشروع الى القاهرة ودمشق للوقوف على وجهة نظرهما، وهنا طلب الطالباني السماح له بالسفر الى القاهرة لاطلاع سيادة الرئيس عبدالناصر على وجهة النظر الكردية ايضاً. فاجاب رئيس الوزراء بانه يعرض الامر على المجلس الوطني ويطلب الموافقة على ذلك ويخبره بالقرار بواسطة طاهر يحيى في اليوم التالي، وخلال المناقشات ابدى الجانب الكردي استياءه للمعاطلة والتسويق من الجانب الحكومي، اضافة على الاستعدادات لاستئناف القتال. ونهض رئيس الوزراء ورفع القرآن الشريف وقال: "ومن حق هذا القرآن ليس لدي نيات سيئة تجاهكم"، وقال الطالباني " وحق هذا القرآن قد لاتكون لديكم نيات سيئة تجاهنا، لكن نيات جميع قادة البعث هي سيئة تجاهنا".

وطلب من رئيس الوزراء الموافقة على عودة الوفد الى كردستان بمناسبة العيد، الا انه رفض وقال: "ان هذا يعني قطع المفاوضات وليس في مصلحة الطرفين العودة قبل الوصول الى نتيجة مرضية.

وهكذا انفض الاجتماع دون الوصول الى نتيجة...

٢٨. وفي يوم ١٩٦٣/٥/١ اخبر اللواء طاهر يحيى الجانب الكردي موافقة المجلس الوطني على سفر الطالباني الى القاهرة وهياًوا، له جواز السفر في اليوم الثاني الذي كان يصادف عيد الاضحى المبارك.

٢٩. عندما طلب الطالباني من البارزاني موافقته على السفر الى القاهرة، استجاب البارزاني الى الطلب حالا، لان البارزاني كان يؤمن بان القضية الكردية لاتحل الا على يد القاهرة.. وهكذا تم سفر الطالباني الى بيروت والقاهرة.

٣٠. بعد سفر الطالباني الى القاهرة شعر البعث بخطأ السماح بخروج الطالباني من العراق واقتضاح كذبهم لانهم لم يرسلوا المطالبين الكردية الى القاهرة، وكانوا يرمون من ذلك كسب بعض الوقت لان الرئيس عبدالناصر كان منشغلا جداً في تلك المدة، ويتعذر على الطالباني مقابلته، حيث صادفت عودته من الجزائر ويوغسلافيا ثم زيارة احمد بن بلا وعودة القوات العربية من اليمن ثم السفر الى اديس ابابا. طلبت الحكومة من الوفد الكردي الابراق الى الطالباني للعودة حالاً بحجة ان مشروع

الحكومة جاهز، وان وفداً وزارياً مكوناً من خمسة وزراء جاهز لمفاوضاتهم، وكانوا يرمون من وراء هذا كما ذكر منع الطالباني من مقابلة الرئيس عبدالناصر من جهة، ومن جهة أخرى خلق فتور بين القاهرة والاكرد، غير ان الطالباني انتظر عودة الرئيس من اديس ابابا وقابله.

٣١. استنسخت الحكومة العراقية بعض مواد قانون ادارة الالوية الذي وضعه نوري السعيد في الاربعينيات، مع تبديل بعض العبارات، وعرضها على الاكرد بصورة غير مباشرة كمشروع مقابل لمطالبهم، ولم ينص على الحقوق القومية للاكرد، ولا اي نوع من اللامركزية او الحكم الذاتي، بل الى كيفية انتخاب المجالس القروية وغيرها من القضايا التي لاعلاقة لها مطلقاً بمطالب الاكرد، وابلغ الجانب الكردي الحكومة ان هذا المشروع لا يصلح اساساً للتفاوض.

٣٢. اخبرت الحكومة الجانب الكردي ان هناك ثلاثة مشاريع سيعرضونها للمناقشة:

١. المشروع الذي قدمه الوفد الكردي.

٢. المشروع الحكومي.

٣. مشروع مركب من المشروعين الاول والثاني.

٣٣. وضع الوفد الكردي تحت المراقبة الشديدة ثم تحت الإقامة الجبرية في فندق سميراميس ببغداد حيث كانوا ضيوف الحكومة العراقية.

٣٤. في اوائل شهر حزيران جرى اجتماع سري على نطاق واسع حضره قادة البعث بما فيهم ميشل عفلق والاتاسي وكثير من العسكريين والاداريين المشهورين بحقدهم وعدائهم الصريح تجاه الشعب الكردي، وقرروا استئناف القتال، وفي الوقت نفسه ابدت الحكومة، وخاصة العماش وسعدي، التقرب للوزيرين الكرديين-فؤاد عارف وبابا علي لتبديد الشبهة عن نياتهم، اضافة الى ان طاهر يحيى زار الوفد الكردي في فندقهم واخبرهم بقرب انتهاء الحكومة من احضار المشروع وحل القضية حلاً مرضياً للجانبين وذلك بحضور الزعيم فؤاد عارف.

٣٥. يوم ٦٥ حزيران تواردت الاخبار من كردستان الى بغداد بان القطعات بدأت تتحرك نحو المراكز الكردية، وبدأت الدبابات تزحف بعد ان أجرت استعراضات استفزازية داخل المدن للتخويف والارهاب.

٣٦. في يوم ١٩٦٣/٦/٨ اجتمع الوزير بابا علي وبعض اعضاء الوفد الكردي برئاسة الوزراء واخبروه بأنه يجري تحرك القطعات وزحف الدبابات نحو مواقع الاكراد، فنهض رئيس الوزراء ووضع القران الشريف على يمينه وقال "يارب يا قرآن اعميني واقضي علي وعلى اطفالي اذا كانت للحكومة نيات سيئة".

٣٧. في نفس اليوم اجتمع السيد صالح اليوسفي بوزير الدفاع واخبره بالامر، الا ان العماش نفى ذلك واقسم بطلاق زوجته بان الامر غير صحيح.

٣٨. في صبيحة ١٩٦٣/٦/٢، حضر السيد طاهر يحيى الى فندق سمير اميس مع الزعيمين فؤاد عارف وبابا علي وسلم الوفد الكردي المشروع الحكومي لحل القضية الكردية واخبرهما بان طائرة هليكوبتر جاهزة في مطار معسكر الرشيد لنقلهما الى كردستان لعرض المشروع على البارزاني، وهنا عم الفرغ بين الاكراد وانتشر الخبر بين الناس بحماس شديد، الا ان الوفد اخذ الى سجن معسكر الرشيد بدلاً من المطار واعتقل هناك.

كانت الحكومة ترمي من هذه المناورات تشجيع الاكراد بالظهور امام الاعين حيث احضرت الحكومة قائمة باسماء (٧٠٠) كردي لالقاء القبض عليهم في بغداد فقط وحتى لا يختفي احدهم.

٣٩. بهذا الجو من الدس والتسويق والمماطلة والغش والخداع اخفى البعث حقيقة نواياه ، وفي ١٩٦٣/٦/١٠ وجه انذاراً الى القوات الكردية بوجوب تسليم اسلحتهم والا اعلنت الحكومة حرب الابادة ضدهم.

الخلاصة

قد يكون من المفيد بيان مواقف الجانبين منذ الانقلاب حتى الان.
الجانب الكردي:

١. ارسال برقية بارك فيها ثورة ١٤ رمضان في ساعاتها الاولى.
٢. وقوف جميع الاكراد من المدنيين والعسكريين الى جانب حكومة الانقلاب في يومها الاول.
٣. ايقاف عمليات القتال على جميع الجبهات.
٤. ارسال وفد الى بغداد للتهنئة وتوضيح وجهة النظر الكردية، سفر الطالباني الى القاهرة والجزائر.
٥. اطلاق سراح جميع المعتقلين الذين هم في الواقع اسرى حرب.
٦. جلاء القوات الكردية في المدن بناء على طلب الحكومة.
٧. السماح للقطعات العسكرية المطوقة بالعودة الى مقراتها.
٨. السماح بتبديل القطعاعات العسكرية.
٩. اطلاق سراح الجنود المعتقلين في يوم ٢١/٣/١٩٦٣، عند هجومهم الاستفزازي على منطقة شوان، واعادة السيارات العسكرية الثمانية التي تركها الجيش وراءه مع جميع الاسلحة.
١٠. ارسال البارزاني برقية شكر بمناسبة اعلان المجلس الوطني للحكم اللامركزي.
١١. انسحاب القوات الكردية من جميع مقتربات الطرق المؤدية الى المدن.
١٢. انسحاب القوات الكردية من المناطق البترولية.

الجانب الحكومي:

أ. الاعمال الايجابية:

١. اصدار بيان الاعتراف بالحقوق القومية للشعب الكردي.
٢. اصدار قانون العفو عن القائمين بالثورة الكردية.
٣. رفع الحصار الاقتصادي لفترة من الزمن.
٤. اطلاق سراح مايقرب من ١٧٠٠ معتقل.

ب. الاعمال السلبية خلال فترة المفاوضات:

١. عدم تنفيذ قانون العفو العام عن القائمين بالثورة.
٢. عدم رفع الحجز عن اموال القائمين بالثورة.
٣. عدم اطلاق سراح ٣٠٠٠ معتقل منذ حكم قاسم، وزج الاخرين في المعتقلات.
٤. تسريع جميع الضباط الاكراد من الجيش وخلال المفاوضات.
٥. الاستغناء عن خدمات الاكثريّة العظمى من الموظفين الاكراد الاداريين بصورة خاصة.
٦. اعادة فرض الحصار الاقتصادي بصورة ابشع.
٧. اعادة التحركات العسكرية قرب المناطق التي يتركز فيها القوات الكردية.
٨. عدم تبديل الموظفين الاداريين الذين طلب تغييرهم والمعادين الى الشعب الكردي من امثال بدرالدين علي متصرف اربيل، والزعيم صديق مصطفى الذي قال العماش عنه بأنه مجرم خطير يجب ان يحاسب على كل اعماله.
٩. قيام فوج المفاوير بالاستفزازات وحرق القرى اثناء مؤتمر كويسنجق.
١٠. عدم القيام باى عمل يزيل اثار قاسم السيئة.
١١. التسويف والمماطلة لمدة اربعة اشهر.

پاشکوی ژماره (۱۱)

وتاریکی پۆژنامه‌ی (فیگارو) ی فەرهنسی که دوو به‌شه و ۲۶ و ۲۷ ی ثابیی ۱۹۶۵
بلاوی کردۆته‌وه، له‌نووسینی په‌یامنێری پۆژنامه‌که ج . ف . شافیل.

En Irak, avec les rebelles kurdes

Un grand reportage de Jean-François CHAUVET

• Les « PECH MERGUÉ » : Ceux qui sont devant la mort •
Attaque d'un poste irakien
près de Rawanduz • Repli dans la montagne
sous le tir d'une mitrailleuse lourde

Ces guerres que le monde
semble ignorer...

Dans les montagnes du Kurdistan, au sud-ouest de l'Irak, les rebelles kurdes ont lancé une offensive contre les troupes irakiennes. Les combats ont été particulièrement violents, avec de nombreuses victimes des deux côtés. Les rebelles ont réussi à occuper plusieurs villages et à détruire des installations militaires. Les troupes irakiennes ont tenté de reprendre les lieux perdus, mais ont été repoussées. La situation est très tendue et les combats continuent.

Les rebelles kurdes ont lancé une offensive contre les troupes irakiennes. Les combats ont été particulièrement violents, avec de nombreuses victimes des deux côtés. Les rebelles ont réussi à occuper plusieurs villages et à détruire des installations militaires. Les troupes irakiennes ont tenté de reprendre les lieux perdus, mais ont été repoussées. La situation est très tendue et les combats continuent.

Les rebelles kurdes ont lancé une offensive contre les troupes irakiennes. Les combats ont été particulièrement violents, avec de nombreuses victimes des deux côtés. Les rebelles ont réussi à occuper plusieurs villages et à détruire des installations militaires. Les troupes irakiennes ont tenté de reprendre les lieux perdus, mais ont été repoussées. La situation est très tendue et les combats continuent.

Les rebelles kurdes ont lancé une offensive contre les troupes irakiennes. Les combats ont été particulièrement violents, avec de nombreuses victimes des deux côtés. Les rebelles ont réussi à occuper plusieurs villages et à détruire des installations militaires. Les troupes irakiennes ont tenté de reprendre les lieux perdus, mais ont été repoussées. La situation est très tendue et les combats continuent.

Les rebelles kurdes ont lancé une offensive contre les troupes irakiennes. Les combats ont été particulièrement violents, avec de nombreuses victimes des deux côtés. Les rebelles ont réussi à occuper plusieurs villages et à détruire des installations militaires. Les troupes irakiennes ont tenté de reprendre les lieux perdus, mais ont été repoussées. La situation est très tendue et les combats continuent.

Les rebelles kurdes ont lancé une offensive contre les troupes irakiennes. Les combats ont été particulièrement violents, avec de nombreuses victimes des deux côtés. Les rebelles ont réussi à occuper plusieurs villages et à détruire des installations militaires. Les troupes irakiennes ont tenté de reprendre les lieux perdus, mais ont été repoussées. La situation est très tendue et les combats continuent.

Les rebelles kurdes ont lancé une offensive contre les troupes irakiennes. Les combats ont été particulièrement violents, avec de nombreuses victimes des deux côtés. Les rebelles ont réussi à occuper plusieurs villages et à détruire des installations militaires. Les troupes irakiennes ont tenté de reprendre les lieux perdus, mais ont été repoussées. La situation est très tendue et les combats continuent.

Après une attaque contre le poste d'observation kurde, les troupes irakiennes ont été repoussées. Les rebelles ont occupé plusieurs villages et ont détruit des installations militaires. Les combats ont été particulièrement violents, avec de nombreuses victimes des deux côtés. La situation est très tendue et les combats continuent.

Les rebelles kurdes ont lancé une offensive contre les troupes irakiennes. Les combats ont été particulièrement violents, avec de nombreuses victimes des deux côtés. Les rebelles ont réussi à occuper plusieurs villages et à détruire des installations militaires. Les troupes irakiennes ont tenté de reprendre les lieux perdus, mais ont été repoussées. La situation est très tendue et les combats continuent.

En Irak, avec les rebelles kurdes

Un grand reportage de Jean-François CHAUVEL

• Les « Mig » irakiens nous survolent mitraillant au hasard • Des villages qui vivent la nuit • Quinze mille partisans sous les armes • Une garnison encerclée

Enfants isolés, — sans toit, sans vêtements, — les enfants de la région de Kirkouk, dans le nord de l'Irak, ont été abandonnés par leurs parents. Ils sont maintenant dans les rues, à la recherche de nourriture. Les parents ont fui devant les rebelles kurdes, qui ont envahi la région. Les enfants sont maintenant dans les rues, à la recherche de nourriture. Les parents ont fui devant les rebelles kurdes, qui ont envahi la région. Les enfants sont maintenant dans les rues, à la recherche de nourriture. Les parents ont fui devant les rebelles kurdes, qui ont envahi la région.

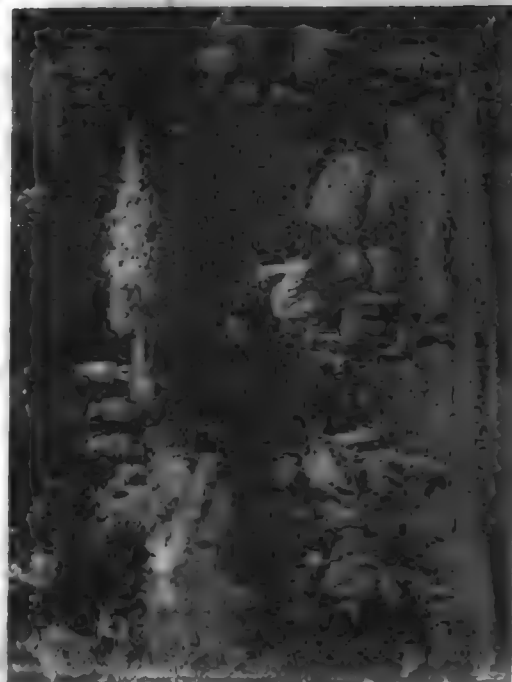
Des silhouettes de pilotes casqués de noir

Les Mig nous survolent, nous mitraillant au hasard. Les avions sont en formation, ils volent à basse altitude. Les pilotes sont casqués de noir. Les avions sont en formation, ils volent à basse altitude. Les pilotes sont casqués de noir. Les avions sont en formation, ils volent à basse altitude. Les pilotes sont casqués de noir.

Des Mig nous survolent, nous mitraillant au hasard. Les avions sont en formation, ils volent à basse altitude. Les pilotes sont casqués de noir. Les avions sont en formation, ils volent à basse altitude. Les pilotes sont casqués de noir. Les avions sont en formation, ils volent à basse altitude. Les pilotes sont casqués de noir.

L'officier déserteur

Un officier déserteur, qui a rejoint les rebelles kurdes, nous raconte son expérience. Il a été capturé par les troupes irakiennes, mais il a réussi à s'échapper. Il a rejoint les rebelles kurdes, qui ont envahi la région. Il a été capturé par les troupes irakiennes, mais il a réussi à s'échapper. Il a rejoint les rebelles kurdes, qui ont envahi la région.

Vue des partisans kurdes, certains d'entre eux ont été capturés par les troupes irakiennes. (Photo Figaro, 27 août 1943.)

Jean-François Chauvel et son équipe.

... une maison n'est occupée pendant la journée.

— C'est doit être dur de vivre ainsi, surtout pour les femmes et les enfants. En ne s'en plaignant pas ?

— Notre condition, actuellement n'est pas plus qu'elle ne l'était autrefois. Au contraire, puisque maintenant nous avons l'espérance, à répondre un vieux paysan.

Il m'avait invité à prendre une tasse de thé dans sa maison. Optimiste du bonnet, se frotte les yeux cette lésion qui symbolise tout le fatras de l'Asie :

— L'homme est pour mourir !

La nuit passe maintenant les montagnes kurdes. Sous le ciel sans nuages où brillent des milliers d'étoiles, la campagne s'illumine. Des groupes de soldats, surgis de l'ombre, remontent vers la ville où le colonel Azz nous conduit en jeep, tous phares allumés.

— Pas besoin de camouflage, les Irakiens ne voient jamais dans l'obscurité.

— C'était le 5 juillet 1942, raconte-t-il. Je n'avais prévu personne, même pas une femme. A l'époque, j'étais major de l'artillerie, j'étais major de la troisième division irakienne, stationnée à Bagdad, à six cents kilomètres au nord-est de Bagdad.

— Et pendant la journée ?

— Il fait trop chaud !

— Arrivés vers le soir, débarqués par les habitants qui faisaient

le camp et j'ai guidé le capitaine où un autre officier m'attendait, le major Baker Abdul Karim. Il est de la région d'Erbil et avait obtenu une permission pour aller chez lui. C'était pendant la première campagne, celle qui a suivi la mort de Kasseh. Un troisième officier, un lieutenant que je ne connaissais pas, était là aussi. Seul Baker était en uniforme, puisqu'il avait une permission régulière. Nous sommes tous montés dans un véhicule jusqu'à Ramadani. Après, nous l'avons laissé chez ses parents et nous sommes partis à pied dans les montagnes.

Le soul de se « régulariser »

Le son principal de Qal'at est rempli d'une foule de danses traditionnelles jadis pratiquées les uns à l'autre. L'électricité fournie par une ligne venant du sud est coupée depuis le début de l'insurrection. D'ailleurs, il n'y a plus de fils électriques sur les poteaux. Ils ont été « régularisés » pour un autre usage, comme les câbles téléphoniques, qui ont permis d'installer un « téléphone » de campagne entre le « front » et la P.C. des deux bataillons kurdes qui étaient Ramadani.

Devant la porte de l'adjoint qui assure la permanence tous les jours la « permanence locale ».

— Le commandant de bataillon — Abdulah Azhar Pechderi visite les avant-postes, un soldat monte la garde, bruyard rouge sur la

manche et stick à la main, comme les policiers militaires de l'armée gouvernementale.

Reorganisés à la suite des défections qui eurent lieu en juillet dernier entre représentants de l'armée, du peuple et du parti (« Parti démocratique du Kurdistan ») à Hanis et dans la ville voisine de Qal'at Dineh, les Pech Merz ont aujourd'hui articulé en unités qui vont de la compagnie à la division, dans un soul de se « régulariser ».

— Les officiers avaient envoyé une centaine de délégués — presque tous les commandants d'unité — le parti en avait sept cents et le peuple était représenté par huit cents députés, m'apprend le colonel Azz. De ces trois réunions sont issues nos institutions actuelles.

Mergul actuellement avec les armes, plus des deux tiers étaient des fermes et de la grande arde régulière. Le seul critère pour nous est celui de la compétence.

Travaux, le village était, comme tous les Kurdes, d'une simplicité qu'il porte taillé court, le lieutenant-colonel Aziz Akbari a les yeux clairs et des cheveux châtains. C'est un homme énergique qui approche de la quarantaine. Il est en des trois premiers officiers kurdes à avoir obtenu leur diplôme pour rejoindre l'armée turque.

— C'était le 5 juillet 1942, raconte-t-il. Je n'avais prévu personne, même pas une femme. A l'époque, j'étais major de l'artillerie, j'étais major de la troisième division irakienne, stationnée à Bagdad, à six cents kilomètres au nord-est de Bagdad. Je suis sorti un matin en jeep du camp et j'ai guidé le capitaine où un autre officier m'attendait, le major Baker Abdul Karim. Il est de la région d'Erbil et avait obtenu une permission pour aller chez lui. C'était pendant la première campagne, celle qui a suivi la mort de Kasseh. Un troisième officier, un lieutenant que je ne connaissais pas, était là aussi. Seul Baker était en uniforme, puisqu'il avait une permission régulière. Nous sommes tous montés dans un véhicule jusqu'à Ramadani. Après, nous l'avons laissé chez ses parents et nous sommes partis à pied dans les montagnes.

Il avait.

— Votre famille n'a pas été inquiétée ?

— Si. Les Irakiens étaient féroces. J'étais le premier officier supérieur à fuir. Alors, ils ont arrêté ma femme, mes enfants, mon frère, ma famille, tout le monde ! Ils sont restés pendant six mois enchaînés tous ensemble dans une cellule. Et puis, un jour, ils les ont relâchés. Je les ai fait venir auprès de moi : dix jours de nuit et les quatre petits « me des sacs, de chaque côté de la tête, dans les deux ».

« Les parachutages tombent dans nos lignes »

Azz a subi successivement six stades de perfectionnement pour officier d'artillerie en Grande-Bretagne. Il parle bien l'anglais.

— J'ai été sent mais en Hammam, dit-il. Nous suivions un cycle d'études accélérées. C'était très théorique, uniquement des idées générales. J'ai préféré mon stage en Angleterre, plus concret, plus pratique.

— Vous étiez nombreux chez les Soviets ?

— Oui, assez. Il y avait des officiers de tous les pays arabes. Mais nous, les Kurdes, nous restions à part. Les Egyptiens et les Syriens faisaient du marché noir, ajoutait-il en riant.

Il me montre sur la carte les positions des soldats irakiens en direction de Cherta, vers le nord, et de Qandahar au sud, depuis la rupture du cessez-le-feu, le 5 avril.

PROCHAIN ARTICLE :

LES CAVALIERS DE SALADIN

JUVISY
SUA
ORGE
le m² à partir de
1100

APPARTEMENTS DE 1 A 6 PIÈCES AVEC LOGGIA

12 minutes de Paris - 180 trains par jour, vers gares : Austerlitz, Pont Saint-Michel, Orsay, Lyon.

livraison Sept 66

vente cabinet WURTZ

51 rue Montcaux - JUVISY - TEL 621-49-72
réalisation **sepine**
garantie biennale LA HENNE

باشكوى ژماره ١٢)

تکایه با توێژەران ناگادارین ئەم نامەیە دەبوا، بە پێی رۆژ و سالی بە لگە نامە کە، لە
دوای باشکۆی ژماره ١٤ دابندرایی، بنۆد: ل (٤٨٣-٤٨٥).

سجادة الستولسن رئيس وزراء السلطنة المتحدة الموقر
بواسطة سعادة سفير السلطنة المتحدة بطهران المحترم

تحية واحترام

يسرنى ان اوجه هذا الخطاب الى سيادتكم اصلا ان اضع بين يديكم حقائق الحرب الدائرة
في بلادنا كردستان العراق . وليس بغاف على سيادتكم ان الشعب الكردي يتعرض لحرب
عسرية قسرية منذ مايس على اربع سنوات تعاقبت على ادارة رشتها ثلاثة عهود دكتاتورية
عسكرية .

واحد هذه الحرب ينه من الحرب العالمية الاولى ولا يال الا بضعة اشهر من احد الحرب
العالمية الثانية . واسلحة التخريب والموت والدمار من طائرات وبهبات ومدافع والتي
تستعملها الحكومة العراقية في حربها المدوانية ضد الشعب الكردي الاول هي احدث و
اكثر فتكا من تلك التي استخدمت في الحربين الكونيتين . فوسع سيادتكم وشعبكم الذي
زاد ويلات الحرب العالمية ونكباتها . ان تعرفوا ما تقاسمه بلادنا من كوارث وما يعانيه شعبنا
من مآسٍ وآلام .

بالاضافة الى الحرب التي هي وحدها تكتي يتعرض شعبنا السالم لسياسة عسرية خفية و
اجراءات تصفية انتقامية وذبح جماعية وسلب ونهب وتجهير وتشريد . وحرى الحقوق والبيادر
والقرى . وذلك البوت على رؤوس ساكنيها من اطفال ونساء وشيوخ . والتعمد على الكرامات
والعرصات .

وانما يدعنى لتوجيه هذا الخطاب لسيادتكم هو قتادى الحكومة العراقية في غيها وايغالها
في سياسة الارض المروقة وتشريد عشرات الالف من المواطنين الاكراد بعد حرى قراهم وسلب
ممتلكاتهم في الاونة الأخيرة . واتخاذ هذه الحرب طابع الابادة مجددا وسحاولة القضاء على
الشعب الكردي بعد فشل الحكم الدكتاتوري العسكري في القضاء على الثورة الكردية .

يجرى كل ذلك بحق شعبنا لأنه يريد المحافظة على لفتته وراثته وهويته القومية . وان الغنى ما
يطلب به شعبنا هو التمتع بحقوقه القومية المشروعة ضمن الجمهورية العراقية . الامر الذي فترة
كافة الشرائع الدولية ونسجم مع تقاليد بلادكم في حرية الشعوب وواقف حكومتكم من حق تقرير
المصير .

واما ادعاء الحكومة العراقية بان القضية الكردية مشكلة داخلية لمخال من اساسه . لأن الشعب
الكردى يشكل قومية لها لفتتها وراثتها ومقوماتها . ولأن صبة الأمم اعترفت بتبعية حقوق
الشعب الكردي التي تطالب بها اليوم . في قرارها الخاص بالعراق كردستان الجنوبية بالعراق
وذلك في ١٦ تشرين الثاني عام ١٩٢٥ . فضلا عن ان الحكومة العراقية اصدقت جيبنا اجنبا
وهو الجيب السوري لحماية الشعب الكردي وذلك في عام ١٩٦٣ . ولأن استمرار الحسب في
كردستان لا يمكن الا ان يهدد السلم في الشرق الاوسط الامر الذي يحرق الاستقرار و
الصالح الدولية المشروعة في المنطقة للمنطوس .

لناسي ما سمع شعبنا الطلوم اننا قد سيادتكم ان تتحموا من تزويد الحكومة العراقية
بالسلاح وان تصفوا الشعب الكردي النكوب بهذه الحرب وان تستندوا في تقويمكم
الواسع ومما همكم المحمدا لحل القضية الكردية بالطرق السلمية وعلى اساس القرار وتحقيق
الحقوق القومية المشروعة لشعبنا .

ارجوان تفضلوا بقبول شكوى وتقدري

المخلص

حطفي السارزاني

رئيس مجلس قيادة الثورة لكردستان العراق

١٩٦٦/١/١٥

سارزاني

نامه‌ی یکی بارزانی که له ته‌موونی سالی ۱۹۶۵ دا بۆ هارۆلد ویلسنی سه‌ره‌ك وه‌زیرانی به‌ریستانی
ناردیوه، ئه‌مه ده‌قی وه‌رگێڕانه‌که‌یه‌تی بۆ سه‌ر زمانێ ئینگلیزی، ئه‌م به‌لگه‌نامه‌یه له‌فایلی ژماره
(۱۸۰۸۴/۲۷۱) ی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریستانیدا هه‌لگیراوه، ئه‌وه‌ی ژێره‌وه‌ش وێنه‌ی زه‌رفی نامه‌که‌یه
که نه‌مجاره‌یان پاسته‌وخۆ له‌پێگه‌ی پۆسته‌وه ناردراوه. بێنچه: ل (۱۸۳-۱۸۵)

56 371/2-214

(TRANSLATION)

Iraq
July, 1965

R30

Right Honorable Harold Wilson
O.B.E., M.P.
Prime Minister, London

Dear Prime Minister

Greetings:

We have the honor to present to Your Excellency the latest developments of the Kurdish Question in Iraq, and the new crisis created by the Iraqi Government concerning it.

As Your Excellency may know, we had ceased fire on February 10, 1964, so as to provide the Iraqi Government ample opportunity to resolve the Kurdish Question through peaceful negotiations and to respond to the national and justified demands of the Kurdish people, which do not exceed an autonomy within the framework of the Iraqi Republic. Such a demand is the least that any nation may accept in this century in order to secure its national rights. But to our great disappointment the government refused to respond to any of our national demands, even the simplest. On the contrary, the government disregarded even those national rights previously recognized in the Temporary Iraqi Constitution of 1958. Instead, the Iraqi government, pursuing the path of a chauvinistic military dictatorship, in order to entrench itself, demanded that we demobilize the Kurdish Army of Liberation. This, in effect, meant unconditional surrender, which is unjustified and wholly unacceptable to any loyal Kurd.

In March, 1965 the government again initiated actual war against us. More than 80 percent of the Iraqi armed forces have been sent to carry out the aggression and they have resumed the bombardment of peaceful Kurdish towns and villages with artillery and planes, using napalm bombs, destroying our beautiful country and killing its innocent inhabitants.

Ever since March, 1965 there have been continual clashes between the aggressive Iraqi Army and the Kurdish Army of Liberation. We also know definitely that the Iraqi government has purchased large quantities of toxic gases for use against civilian Kurdish

Fo 37/180814

- 2 -

inhabitants so as to terrorize them. This is against the Geneva Convention and international law. Furthermore, this continual fighting in Kurdistan endangers the security and peace of the Middle East which may lead to dangerous consequences on world peace.

We therefore beg of Your Excellency that you support the wronged Kurdish nation, that you stand against the sale of arms to the Iraqi Government during this crisis and that you use your wide influence and appreciated efforts to prevent injustice and atrocity against our nation. Our people are looking forward to your support and are appreciative of any moral and material help that can be offered.

Please accept our sincere regards and appreciation.

Respectfully,

(Signed) Mustafa Barzani,
President of the Command Council
of the Revolution of
Iraqi-Kurdistan,
President of the Democratic Party
of Iraqi-Kurdistan,
Commander-in-Chief of the
Revolution.

AIR MAIL

Major General, British Forces
Germany, W.G.
Post Office
London, England

پاشکوی ژماره ١٢

نامه یکی بیکه می مه لا مسته فای بارزان له گال وه رگیزدرلوی ده قه که ی بۆ ئینگلیز. بنۆیه: (١٨٦)

تحية واحتراما

نشرف باطلا عكم على آخر تطورات القضية الكردية في العراق والازمة الجديدة التي خلقتها الحكومة العراقية حولها . لا يخفى على سيادتكم باننا اوقفنا القتال منذ ١٠ / ٢ / ١٩٦٤ ونسحنا فرصة واسعة امام الحكومة العراقية لحل المسألة الكردية عن طريق المفاوضات والطرق السلمية واستجيب لحقوق الشعب الكردي القومية العادلة التي لم تتجاوز الحكم الذاتي ضمن الجمهورية العراقية . وهوانك ما ترتضيه امية قومية في العصر الحديث . ولكن ومع مزيد الاسف لم تبذل الحكومة الاستعداد لتلبية اي حق من حقوق شعبنا مما كان بسيطاً . بل صادرت ما كان لدينا من حقوق شكلية في الدستور العراقي الموقت لعام ١٩٥٨ وسارت في اتجاه تثبيت حكم دكتا توري عسكري شوقيني واخذت تلج علينا لحل فصائل الانتصار اي ما معناه الاستسلام دون قيد او شرط وهذا ما لا يقبل به اي كردي مخلص وهو في ذات الوقت ليس من العدالة في شئ .

ومنذ اوائل آذار ١٩٦٥ باشرت الحكومة بالقتال الفعلي ضدنا وحدثت اكثر من اربعة اخماس الجيش العراقي في كردستان لهذا الغرض واخذت تطهر القرى والمدن الكردية الآتية بالمدافع والطائرات وتقاتل النهاب المعركة سزارة الموت والدمار في بلادنا الجميلة . ومنذ ذلك الحين لا يكاد يمر يوم دون حدوث معركة بين الجيش العراقي وفصائل الانتصار الكردية . هذا وقد توفرت لدينا معلومات اكدت تفيد ان الحكومة العراقية قد ابتاعت كميات كبيرة من الغازات السامة لاستعمالها ضد السكان المدنيين بقصد ارباها بهم الامر الذي يحرمه ميثاق جنيف وكافة الشرائع الدولية .

ولا يخفى على سيادتكم ما ينطوي عليه استئناف القتال في كردستان من اخلاق بالامن والاستقرار وتعريض السلام في منطقة الشرق الاوسط لاشد الاخطار . لذا فاننا نرجو سيادتكم ان تقفوا الى جانب الشعب الكردي المظلوم وان - تتصموا عن بيع السلاح في هذه الظروف الى الحكومة العراقية وان تستخدموا نفوذكم الواسع وساطعتكم الحميدة في رفع الظلم والعدوان عن شعبنا الذي يتطلع اليكم وهو يتذرع اجل التقدير اية مساعدة مادية او معنوية تدلله .

وتفضلوا بقبول فائق احتراما وتقديرنا .

IF 271/10-114

(TRANSLATION)

Iraq
July, 1965

Greetings:

We have the honor to present to Your Excellency the latest developments of the Kurdish Question in Iraq, and the new crisis created by the Iraqi Government concerning it.

As Your Excellency may know, we had ceased fire on February 10, 1964, so as to provide the Iraqi Government ample opportunity to resolve the Kurdish Question through peaceful negotiations and to respond to the national and justified demands of the Kurdish people, which do not exceed an autonomy within the framework of the Iraqi Republic. Such a demand is the least that any nation may accept in this century in order to secure its national rights. But to our great disappointment the government refused to respond to any of our national demands, even the simplest. On the contrary, the government disregarded even those national rights previously recognized in the Temporary Iraqi Constitution of 1958. Instead, the Iraqi government, pursuing the path of a chauvinistic military dictatorship, in order to entrench itself, demanded that we demobilize the Kurdish Army of Liberation. This, in effect, meant unconditional surrender, which is unjustified and wholly unacceptable to any loyal Kurd.

In March, 1965 the government again initiated actual war against us. More than 80 percent of the Iraqi armed forces have been sent to carry out the aggression and they have resumed the bombardment of peaceful Kurdish towns and villages with artillery and planes, using napalm bombs, destroying our beautiful country and killing its innocent inhabitants.

Ever since March, 1965 there have been continual clashes between the aggressive Iraqi Army and the Kurdish Army of Liberation. We also know definitely that the Iraqi government has purchased large quantities of toxic gases for use against civilian Kurdish

پاشکزی ژماره (۱۴)

نهم بهلگه نامه په ده قی وره گزیرانی نو نامه په په که دیسان بارزانی ته معمولی سالی ۱۹۶۵ ناریدو په یق نیویورک بق (لورد کارادون - Lord Caradon) ی نویڼه ری بهریتانیای گوردو باکووری نبرلنده له نته وه په گرتووه کان، هه مان بابت له فایلی ژماره (۱۸۰۸۱۳/۲۷۱) ی وه زارته سی هه نده رانی حوکمه تی بهریتانیادا هه لکیراوه. بڼوره: (۱۸۶)

(TRANSLATION)

July, 1965

His Excellency the Rt. Hon. Lord Caradon, G.C.M.G., K.C.O., V.O.
Minister of State for Foreign Affairs
Permanent Representative of the United Kingdom of Great Britain
and Northern Ireland to the United Nations
245 Third Avenue, 10th Floor
New York 22, N.Y.

Greetings:

We have the honor to present to Your Excellency the latest developments of the Kurdish Question in Iraq, and the new crisis created by the Iraqi Government concerning it.

As Your Excellency may know, we had ceased fire on February 10, 1964, so as to provide the Iraqi Government ample opportunity to resolve the Kurdish Question through peaceful negotiations and to respond to the national and justified demands of the Kurdish people, which do not exceed an autonomy within the framework of the Iraqi Republic. Such a demand is the least that any nation may accept in this century in order to secure its national rights. But to our great disappointment the government refused to respond to any of our national demands, even the simplest. On the contrary, the government disregarded even those national rights previously recognized in the Temporary Iraqi Constitution of 1958. Instead, the Iraqi government, pursuing the path of a chauvinistic military dictatorship, in order to entrench itself, demanded that we demobilize the Kurdish Army of Liberation. This, in effect, meant unconditional surrender, which is unjustified and wholly unacceptable to any loyal Kurd.

In March, 1965 the government again initiated actual war against us. More than 60 percent of the Iraqi armed forces have been sent to carry out the aggression and they have resumed the bombardment of peaceful Kurdish towns and villages with artillery and planes, using napalm bombs, destroying our beautiful country and killing its innocent inhabitants.

Ever since March, 1965 there have been continual clashes between the aggressive Iraqi Army and the Kurdish Army of Liberation. We also know definitely that the Iraqi government has purchased large quantities of toxic gases for use against civilian Kurdish

inhabitants so as to terrorize them. This is against the Geneva Convention and international law. Furthermore, this continual fighting in Kurdistan endangers the security and peace of the Middle East which may lead to dangerous consequences on world peace.

We therefore beg of Your Excellency that you support the wronged Kurdish nation, that you stand against the sale of arms to the Iraqi Government during this crisis and that you use your wide influence and appreciated efforts to prevent injustice and atrocity against our nation. Our people are looking forward to your support and are appreciative of any moral and material help that can be offered.

Please accept our sincere regards and appreciation.

Respectfully,

(Signed) Mustafa Barzani,
President of the Command Council
of the Revolution of
Iraqi-Kurdistan,
President of the Democratic Party
of Iraqi-Kurdistan,
Commander-in-Chief of the
Revolution.

باشکۆی ژماره (١٥)

نامه‌ی‌کی شه‌فیتی نه‌جمه‌دی عه‌زیز ناغا که به‌زمانی نینگیزی و به‌ئیمزای خۆی وه‌ک (ئه‌ندامی لیژنه‌ی سه‌رکودایه‌تی شوپشی کوردستانی عیراق و گوته‌بیژی جه‌نه‌پان مسته‌فا بارزانی) به‌وه‌ پۆنی ٢٢ ته‌مووزی سالی ١٩٦٥ نارده‌ویه‌ بۆ هاپۆلد ویلسنی سه‌ره‌ک وه‌زیرانی به‌ریتانی، له‌غایلی ژماره (١٨٠٨١٤/٢٧١) ی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانیدا هه‌لگیراوه. (بنۆه: ل (٤٨٦)

Fe 371/10-814

July 22, 1965

Right Honorable Harold Wilson
O.B.E., M.P.
Prime Minister, London

Dear Prime Minister

Being one of the members of the Command Council of the Revolution for Iraqi Kurdistan, and having been authorized to speak in the name of the Revolution and its Commander, General Mustafa Barzani, I must speak to you with utmost urgency about recent events in Iraqi Kurdistan, from where I have just come.

On April 3, 1965, the Iraqi government launched its military campaign against the Kurdish people by using four out of the five divisions that make up the whole of the Iraqi Army. This organized offensive is supported by tanks, artillery and aircraft, which indiscriminately and inhumanely attack the civilian population as well as the Kurdish Revolutionary Army. One can conceive of the true measures of destruction which is being carried out by knowing that scores of villages are burned and that dozens of the aged, women and children are being killed.

The Iraqi Air Force is spreading destruction through the use of napalm bombs, a fact that has made life for the civilian population impossible in their homes and has forced them to take refuge in the caves. Already thousands are homeless and without food. We also know definitely that the Iraqi Government has purchased large quantities of toxic gases for use against civilian Kurdish inhabitants with the intention of further extending its destructive measures. In addition, the Iraqi Government has imposed an economic blockade on the entire Kurdish region, all of which points to a war of extermination.

No doubt the United Nations and the Great Powers are aware of this situation, but they have made no move to do anything about it. In a world where the United Nations has taken upon itself the protection of minorities, it seems incongruous that the Kurds should be ignored. The Universal Declaration of Human Rights and the Genocide Convention are adhered to so that rights of oppressed peoples such as the Kurds will not be forgotten.

FO 17. 8:514

- 2 -

The Iraqi Government, in an attempt to hide the facts about the just demands of the Kurdish people, has resorted to a news blackout and accuses the Kurds of being, first, agents of the imperialists, then of CEMTO, again of the Zionists, and finally of the Communists and the Soviet Union. These accusations are made to distract world opinion from the fact that the Kurds are fighting for themselves, are fighting for autonomy within Iraq. Furthermore, the Kurdish revolt is being labeled as a separatist movement, while the Kurds have made it clear time and again that their fight is for autonomy within the Iraqi Republic.

There should be no doubt about the fact that the Kurds were forced to pick up arms. Force has been the answer of the Iraqi governments to the Kurdish problem, not negotiations or compromise. Force has placed our civilian population in an inhumane condition where starvation is common and disease is prevalent.

This is a plea on behalf of the Kurdish people in Iraq for your efforts in bringing about an end to the expressive military offensive, to influence a peaceful settlement, and to ease the suffering of our people by any moral or material help you might offer.

Please accept my greetings on behalf of the Kurdish people of Iraq.

Respectfully,

Shafik Ahmad

Shafik Ahmad
Member of the Command Council
of the Revolution of Iraqi-
Kurdistan, and
Spokesman for General Mustafa
Barzani

پاشکوی ژماره (١٦)

راڼه ياندرای کونگره ی هفته می (پ.د.ک) له سالی ١٩٦٦ (بنډه: ل ٢٦٨)

Translation

The Final Communiqué of the Seventh Congress of The Democratic Party of Kurdistan

The Congress was held at Galala on 15 November, 1966. It discussed the agenda, and received the political, organizational and financial reports prepared by the Command of the Party. These reports were debated closely and in detail by representatives present, in a democratic and fraternal atmosphere.

The Congress was attended by 425 delegates, representing thirty thousand members. In addition to these there were present a large number of guests, including delegations from fraternal Kurdish parties, certain Iraqi parties, the Secretary of the Committee for the Defense of the Rights of the Kurdish people, representatives of the Kurdish Students' Union, the Kurdish Youth Federation, Kurdish Teachers' Union, members of the Executive Bureau, some members of the Revolutionary Command Council and envoy of the Party's Organization in the U.K., a representative of our Arab brothers who are participating in the Kurdish Revolution, and Monsieur Jean Bradié, a French Research student from the University of Toulouse. The Congress received a number of messages and telegrams of greetings and good wishes from other friendly parties, from our Party's Organizations in Europe and from the Kurdish Women's Union; as well as many telegrams despatched to the Congress by the Unit Commanders of the "Ichmerge" (partisan) Forces.

The meetings and debates of Congress lasted six days and resulted in a number of important resolutions. The Congress approved the reports of the Party's Leadership and its assessment of the international and internal situations. It also approved the suggestions made for strengthening the Party and raising its efficiency at various levels. Congress also elected a new Party Leadership, unanimously re-electing Mustafa al-Barzani President of the KDP. Congress approved certain changes in the programme and the internal regulations of the party, to conform with the new situation of our Kurdish people. It also decided to open a special school for the training and commissioning of Party cadres.

As regards the internal situation and national co-operation the Congress approved the following resolution:

"In spite of the fact that the published and the unpublished provisions of the Declaration of 29 June do not meet the aim of the Revolution as regards self government, this Congress being desirous to restore security and peace throughout Iraq, and to stop bloodshed between Arab and Kurdish brothers, approves the Declaration and demands its application in text and spirit; and requests the Revolutionary Command to submit a memorandum in this regard to the Government.

/Congress

Congress furthermore calls upon the Central Committee to continue its efforts towards the establishment of a national coalition of all constructive political forces in Iraq for the purposes (a) of ensuring a healthy democratic parliamentary system and (b) of developing the national rights of the Kurdish people to the extent defined as self-government in point No. 3 of the Party Programme."

Congress also took a decision providing for "the indictment of the Talebani-Ibrahim Ahmad clique for high treason; calling upon the Central Committee to take political steps to expose and isolate them totally from the people; and requesting the Revolutionary Command to continue the policy of pardoning - those of their followers - dated and to fix a reasonable time for this purpose". As regards the Syrian régime's policy towards our Kurdish people, Congress took the following decision:

"In spite of the fact that certain progressive steps have been taken by those in power in Syria, they are applying in that country a policy of "racial persecution" against our Kurdish people. Instances of this policy are deprivation of Kurds of their nationality; the adoption of the reactionary policy of the "Arab Belt" in the governorate of al-Haseke which aims at making the Kurds emigrate from the Syrian/Turkish/Iraqi frontier area (especially from the petroleum bearing district 15 kilometres away), deporting Kurds from their land and settling them in remote districts among the Bedouin of the Jezira. While deploring this racist policy which contradicts the principles of humanity and democracy, Congress urges the Syrian authorities to end this policy, and release Kurdish detainees and political prisoners; and recommends that a memorandum covering these points be submitted to the Syrian Government."

On the international scene, the Congress decided to support the international trends working for the preservation of peace in the world; to work to reduce international tension, to adhere to the U.N. Charter and to the principles of peaceful co-existence, and to try and solve international problems by means of negotiations while banning the use and testing of nuclear weapons.

Congress also supported movements of national liberation carried out by people struggling against imperialism for their independence and right of self-determination, particularly in the Arab homeland; deplored the policy of apartheid in South Africa and Rhodesia and called for the restoration of peace in Vietnam on the basis of an end to foreign interference and by affording the Vietnamese people the opportunity of self-determination.

As regards the activity of the Revolution abroad, Congress

/thanked

thanked all friendly peoples who have supported the just case of the Kurdish people, and expressed its gratitude and appreciation to all Organizations, societies, personalities, press and broadcasting stations of the world which have participated in broadening the struggle for Kurdish rights. Congress called upon the Central Committee to work for extending the scope of the Revolution's activities abroad, and also to work for the expansion of the Revolution's publicity among the Arab peoples, for the purpose of explaining its aims, the justness of our people's case, and its harmony with the aims of the Arab liberation movement. Congress also approved other resolutions and recommendations about domestic problems including a decision to give fixed monthly financial assistance to the families of martyrs, casualties and other victims of the war.

In conclusion, the Party thanks all Iraqi and friendly parties, democratic organizations and those who expressed friendly and fraternal feelings towards the Congress. At the same time Congress calls on the struggling masses of our dear Arab people and its revolutionary armed forces to be more united and to march forward behind the banner of our glorious Party so that we may obtain the legitimate national rights of our dear Arab people, under the aegis of a free, democratic and prosperous Iraq.

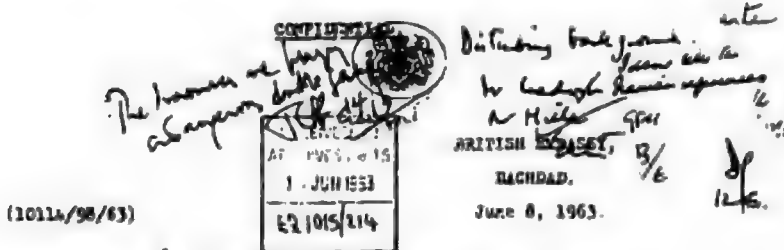
Central Committee
Kurdish Democratic Party

15 November, 1966.

باشکوی ژماره (۱۷)

نامه به کمی دووودریژی (مؤلفی) کارمندی بالویژخانی بهریتانی له به‌غدا، یۆ به‌شی

رۆژمه‌لانی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی بهریتانی له له‌نده‌ن. بنۆقه: ل(۱۱)

We have not lately been in close contact with the Kurdish delegation which is still in Baghdad to negotiate with the Iraq Government, and the following round-up of the situation is based largely on reliable second-hand information.

2. The negotiations between the Government and the Kurds were supposed to re-open on Saturday, May 18. The Government side consisted of 5 Ministers (Defence, Justice, Interior, Municipalities and Industry), and 5 non-governmental personalities, Hussein Jamil, Faiz Samarra, Ali Halidar Suleiman, Mohammed Ridha Al Shabibi and one other. We understand that the Kurdish demands were rejected and that the Government then put in counter-proposals. These consisted of very limited local autonomy, with elected Kurdish town and village councils, the members and actions of which would be subject to the veto of the central Government, and were in turn rejected by the Kurds. Ali Halidar Suleiman told the Ambassador that he then produced a set of compromise suggestions for discussion and that he had withdrawn from the committee while his ideas were being discussed.

3. These proposals broadly provided for a provincial council containing both elected and officially appointed members; and for the boundaries of Kurdistan to be fixed by a plebiscite in the doubtful areas. There was to be a provincial governor, who would be appointed by the central government, but would be a Kurd, or someone acceptable to the Kurds. The council would deal with such matters as education and cultural affairs, and presumably local administration, but the proposals did not touch on either finance (though it was the government's intention to allot funds for Kurdistan from their oil revenues) or the armed forces (presumably this means that neither the stationing of Iraqi military units in Kurdistan nor the possibility of a "Kurdish" division in the army were dealt with). Ali Halidar Suleiman did not seem very optimistic that his proposals would be accepted, but it was something, he thought, that the government should be putting them forward. Late Ali Sheik Mahmud told the Ambassador on June 5 that he had that morning expounded the Kurdish case to the Council of Ministers and received an attentive hearing. Meanwhile, Jalal Talabani had gone to Cairo in the hope of seeing Nasser some time between the latter's visits to Algeria, Yugoslavia and Addis Ababa. He saw a mention in the Cairo daily "Al Akhbar" that Talabani had seen Abdul Hakim Ar and afterwards Nasser by whom he is said to have been received sympathetically. The Kurds now say that in the present circumstances he will not return directly to Baghdad but will probably make his way back to Kurdistan via Turkey or Iran.

/The

D.L.W. Goodchild Esq.,
Eastern Department,
Foreign Office,
London, S.W.1.

CONFIDENTIAL

2.

4. The Kurdish delegation in Baghdad is now under the leadership of Saleh Abdullah Al Yusufi. He is believed to have had several interviews with the Prime Minister and today, June 8, there is to be another meeting of the delegation, but there is no firm indication that any progress is being made in reaching agreement. *amb* You will however have seen the message from the I.P.C. (Baghdad telegram No. 605) in which the Minister of Oil told the I.P.C. that the Government had put generous proposals to the Kurds amounting to offering them a separate province and considerable autonomy therein (he was no doubt referring to the Ali Haidar Suleiman proposals mentioned above). If the proposals were rejected, the Government could hardly be expected to do otherwise than take military action, which he said would be justifiable. In our telegrams Nos. 989 and 992 we have reported the movements *amb* of tanks, artillery and infantry to Kirkuk and Mosul and considerable quantities of bombs and ammunition have been delivered to units in Kirkuk and Mosul within the last two days. It is clear that the Government is preparing both to defend the oil fields to the best of their ability and to launch an attack against the Kurds if negotiations break down. Baghdad is full of rumours about an approaching offensive, which is said to have been postponed from June 5 to June 9, and it is also believed that the Minister of Defence himself is going to the north to supervise the launching of the attack. *amb*

5. There have already been incidents in the north including some bombing of villages in the Zanaqin area and the looting of Christian villages in Tel Keif and Al Qosh near Mosul. There are tales of the beating of the inhabitants by the troops, and the deaths of two or three women. Several hundred armed Christians, with allegedly pro-Communist inclinations, are said to have fled to join the Kurds. *amb*

6. The Kurds are said to be biding their time, as they do not want to take the initiative in an offensive. They also want to get the harvest in and get their students back into Kurdistan at the end of the University year before joining battle. It is believed that if they do have to start fighting again they will be quite ruthless. One of our contacts says that the Kurdish leaders have been greatly influenced by a translation of a book written by a former Yugoslav Chief of Staff on partisan activities against the Germans during the war. Apparently, among the tactics used by the Yugoslavs to rouse the whole country against the Germans, was the assassination of German soldiers, which resulted in the taking and shooting of Yugoslav hostages. Further deliberate assassinations by the partisans led to more severe reprisals by the Germans, until in the end most families had lost someone shot as a hostage and the whole population was prepared to back the partisans wholeheartedly. Widespread acts of sabotage, not only in Kurdistan, are rumoured to be under plan and it is understood that the oil installations and dams will also be subject to violent attacks. We understand that the Kurds are now confident that they are about to receive the support weapons they need as a minimum to take on the Iraqi Army on more equal terms. The minimum requirement is said to be for some 30 Bazookas, some 4 x 3 inch (or 81 mm) mortars and a couple of 35 or 40 mm light anti-aircraft guns. Our source had no idea where these arms might be coming from but thought that delivery might be through Iran. *amb*

/Mohammed

CONFIDENTIAL

VW.

3.

7. Mohammed Said Khaffaf, a prominent Kurdish businessman in Iraq, left for the United Kingdom two days ago. It is thought that he will not return to Baghdad, but will probably make his way to Kurdistan after leaving Europe. The Kurdish delegation here, and Khaffaf himself, have been subject to stringent surveillance, both by the security police and the National Guard. They believe that they will be at least thrown into jail if fighting starts again and possibly assassinated by the National Guard under orders from the Government. Khaffaf himself was rather nervous before he left Baghdad on B.O.A.C. for London.

8. It is impossible to forecast clearly what might happen, but in general the signs seem to indicate that some violent fighting may break out shortly. If it does, the Kurds may well use whatever means they can, for example the tactics referred to in paragraph 6 above, in order to make the maximum impact on world opinion. The B.B.C.'s report about our supplying arms to the Iraqis, which I mentioned in my letter to you of May 31 (not copied), does seem to have upset the Kurds. Baba Ali mentioned it to the Ambassador, as did another Kurdish contact. It was explained to them that the arms would not be delivered for some months, and it seems likely that the Kurds would have sufficient reasons for attacking the oil installations anyway, though this broadcast may have confirmed them in their resolution to do so if occasion arises.

9. I am copying this letter to Ankara, Beirut, Cairo, Damascus, Tehran, Washington and Moscow.

your ans.

R. W. Munro

(R. W. Munro)

*They have apparently
lost a very good chance
long before we agreed to
supply arms to the Kurds*

CONFIDENTIAL

باشکری ژماره (۱۸)

نمبر په لکه نامه نهټنښه کومېس دهریاره محمد سعید خفاف نووسیویه / بنظره: (۰۷-۰۰-۰۱)

1.	IN
AR.	'b.15
- 1 JUL 1963	
EQ 1015/328	

CONFIDENTIAL

Memo

An Iraqi Kurd, Mohammed Sa'eed Khaffaf, came to see me at my house yesterday. He is a prominent merchant in Baghdad and I knew him very well when I was Commercial Counsellor there. He told me that, although he had never engaged in politics since 1948, which I believe to be correct, he had been roped in to be a member of the Kurdish committee negotiating with the Iraqi Government. Sometime after the negotiations had broken down, he had been detained by the police for a day, and although he was not afraid that he would be in serious trouble, he had decided to leave Iraq for the time being. He came to London on June 22nd, 1963, and, I believe, intends to stay here until things quieten down. His family is still in Baghdad.

2. He appears to be in touch with Taha Marouf, who I believe was at the Iraqi Embassy in London until dismissed by Qasim. He has also seen Khalid Al Shaw, Commercial Attaché at the Iraqi Embassy in London, with whom he has been on friendly terms for a number of years.

3. Being a Kurd, Mr. Khaffaf took the usual line about the Kurdish question, but perhaps it is worth reporting one idea that he has got fixed in his head. He said that H.M.G. had a plan to support the Kurds and help would include the provision of aircraft and pilots. I said it was none of my business, but any such thing was quite impossible. Mr. Khaffaf said he realised I might not know, but I could take his word for it that what he had told me was definitely true.

Amund

(W.I. Gamba)
June 24, 1963.

Destop. Dept.

پاشکوی ژماره (۱۹)

خشتی روزانه یهوداوه سهره کییه کانی نیران دوی کهرتنی محمدهد رها شا. بنویه: ل (۵۴-۵۲۴)

FO 973/93

N.A. & F.C. 973/93, Foreign and Commonwealth Office, May 1980
London

- 1 -

CHRONOLOGY OF THE PRINCIPAL EVENTS IN IRAN FOLLOWING SHAH REZA PAHLAVI'S DEPARTURE ON 16 JANUARY 1979 AND AYATOLLAH KHOMEINI'S SUBSEQUENT RETURN FROM EXILE (1 FEBRUARY 1979 - 5 MAY 1980)

1979

1 February	Ayatollah Khomeini returned to Iran from France
3 February	Khomeini called on Dr Bakhtiar's government to step down.
4 February	Khomeini named Mr Mehdi Bazargan as Prime Minister of a Provisional Government.
9-10 February	Fighting at Air Force barracks in Tehran; police and army installations attacked by Euteneers and civilian guerrillas.
11 February	Dr Bakhtiar and his Cabinet resigned.
12 February	Troops ordered back to barracks after four days of fighting in Tehran against insurgents. Ex-Ministers and military personnel arrested in recent weeks to be tried by Islamic Courts.
14 February	Bazargan government recognised by Britain.
15 February	First executions ordered by Islamic Courts of military and civilian personnel found guilty of crimes under the Shah.
17 February	PLD Chairman, Mr Yasser Arafat, visited Tehran.
6 March	Government announced that the Shah and his family would be tried <i>in absentia</i> , as a means of freezing their assets abroad.
12 March	Iran and Pakistan announced their withdrawal from CENTO. Iranian contingent to the UN's Israel-Syria peace-keeping force recalled.
16 March	Khomeini banned executions and suspended Revolutionary Courts pending publication of new judicial regulations. Serious fighting between Government forces and insurgents in Kurdistan and Turkoman provinces.

This paper has been prepared for general briefing purposes.

20 March	Shah left Morocco for the Bahamas.
30-31 March	National Referendum: overwhelming vote for Islamic Republic.
7 April	Executions resumed including that of former Prime Minister Mofeyda. Iran's Justice Minister resigned.
11 April	Former Foreign Minister, Mr Khalatari, and 10 Shah officials executed.
16 April	Mr Kiyasuri, leader of Iran's Tudeh (Communist) Party, returned from exile.
19-25 April	Intercommunal fighting at Naqadeh in Azerbaijan left 500 dead.
7 May	Iranian Ambassadors recalled from overseas.
30 May	Troops and Muslim militia clashed with Iranian Arabs in Khorramshahr; 80 reported killed.
4 June	Iraqi aircraft bombed Kurdish villages in west Azerbaijan.
8 June	Iranian and foreign banks in Iran nationalised.
10 June	Shah left the Bahamas for Mexico.
13 June	Government accused Iraq of supplying arms to Khuzestan Arab rebels and imposed a curfew in the border areas.
15 June	Draft Constitution for the new Islamic Republic published.
25 June	Insurance and finance companies nationalised.
28 June	Over 80,000 attended a Marxist Fedayeen Khalq rally at Tehran University to express criticism of Iran's clergy.
5 July	Key industries nationalised.
7 July	Oil/gas installations at Abadan sabotaged.
mid July	Following intense fighting in Kurdistan, an army division was despatched to the border garrison of Marivan, besieged by tribesmen.
2 August	
3 August	Pro-Khomeini Islamic Republican Party gained majority in vote for 73-seat Assembly of Experts to consider draft Constitution.
12-14 August	Fighting in Tehran between left and right-wing groups.
18 August	Troops took border town of Paveh in fighting against Kurds, and closed the adjacent border with Iraq.

MAJFO - 973/93

- 3 -

mid- August	Several Kurdish rebels executed at Pavah and Kermanshahr, but the fighting continued.
28 August	Khomeini rejected "unofficial" cease-fire with Kurdish rebels. Further executions of Kurdish and Turkoman rebels.
10 September	Ayatollah Taleghani (Iran's second Mullah) died in Tehran.
13 September	Assembly of Experts approved Constitutional proposal to invest supreme power in Khomeini.
3 October	Tudeh (Communist) Party newspaper, <i>Mirdom</i> , allowed to re-issue.
4-8 October	Clashes in Mahabad between Kurdish rebels and Government forces. 50 Revolutionary Guards killed in ambush.
23 October	Shah left Mexico for medical treatment in USA.
24 October	Committee of Ministers met in Sanandaj to negotiate with Kurds.
4 November	Following anti-American demonstrations in Tehran arising from Khomeini's criticism of USA for harbouring the Shah, US Embassy was occupied by Iranian students and Embassy personnel were taken hostage.
5 November	British Embassy in Tehran occupied for six hours by Islamic students and Revolutionary Guards. US Government declared it would refuse to return the Shah. Iranian Government unilaterally abrogated the 1921 Security Treaty with USSR and the 1958 Defence Pact with USA.
6 November	Bazargan government resigned. Khomeini assigned the Revolutionary Council (RC) to govern Iran pending elections.
8 November	Student militants rejected Palestine Liberation Organisation (PLO) offer to mediate on hostages. UN Secretary-General asked RC to secure hostages' release. First démarche by European Community (EC) Ambassadors in Tehran over US Embassy siege. RC ordered the serving of a warrant for the Shah's arrest.
9 November	UN Security Council called unanimously for speedy release of US hostages. The Pope made a similar appeal.
10 November	Khomeini repeated his demand for the Shah's return. Second démarche by EC Ambassadors.

NAFC 5973/93

- 4 -

11 November	US hostages visited by Vatican, Swedish, Syrian, French and Algerian envoys. Kurds reopened broad offensive, attacking Sanandaj and Saqqez.
12 November	President Carter ordered halt to US imports of Iranian oil. All 75 foreign envoys in Tehran summoned to hear Iran's demand for the Shah's extradition. Third démarche by EC Ambassadors.
14 November	Iranian Government assets in USA frozen. Security Council refused Iranian request for a debate.
15 November	Council of Experts presented final draft of new Constitution.
16-20 November	Thirteen US hostages released and returned to USA. Khomeini announced that most of the remainder would be tried as spies.
20 November	EC Foreign Ministers condemned the holding of US hostages and Iran's threat to try them as a breach of international law.
22-23 November	Khomeini warned that it might not be possible, should America attack, to restrain the students from killing the hostages. President Carter spoke of "extremely grave consequences" if any hostage was harmed.
24 November	Fourth démarche by EC Ambassadors.
26 November	Mr Bani Sadr appointed Finance Minister, and Mr Sadeg Ghotbzadeh Foreign Minister.
28 November	US case against Iran presented to the International Court of Justice (ICJ) at The Hague.
30 November	EC Heads of Government, meeting at Dublin, called for release of the US hostages.
1-4 December	UN Security Council Resolution called for prompt release of hostages. Iran rejected Dr Waldheim's offer to visit Tehran.
3 December	Fifth démarche by EC Ambassadors in Tehran.
6 December	Azerbaijani guerrillas took over Tabriz radio and TV stations.
7 December	New Constitution giving power to Khomeini and the Muslim clergy approved by Referendum.
11 December	US Chargé (Mr Laingen), held separately in Iranian Foreign Ministry, visited by Canadian Ambassador.

N.A.F.O., 973/93

- 5 -

13 December	NATO Council called for immediate release of the hostages.
15 December	Shah left USA for Panama. Interim decision of ICJ ordered Iran to release hostages and return Embassy to US jurisdiction.
17 December	Mrs Thatcher (visiting Washington) assured President Carter of UK support in event of UN economic sanctions against Iran. EC announced that elections for President would be held on 25 January and for the Majlis (Parliament) on 15 February.
18 December	EC Foreign Ministers declared their support for US diplomatic pressure to secure the hostages' release.
19-22 December	Revolutionary Guards clashed with Baluchi tribesmen at Zahedan.
23 December	Christmas services for hostages conducted by visiting clergymen.
28 December	Iran accused USSR of aggression against all Muslim countries by invading Afghanistan. Further serious clashes at Tabriz.
1980	
1-4 January	Dr Waldheim visited Tehran but left without seeing Khomeini.
4-5 January	Clashes in Qom and Tabriz between supporters of Khomeini and the moderate Ayatollah Shariat Madari.
6 January	Clash between Sunni and Shia Muslims in Bandar Lengeh; 41 reported killed. Iraqi attacks on border installations.
7-8 January	Revolutionary Guards' HQ in Tabriz set on fire by supporters of Shariat Madari.
13 January	UN Security Council Resolution for economic sanctions against Iran vetoed by USSR and East Germany.
17 January	ICJ invited Iran to present her defence (not taken up). Mr Qotbzadeh said Iran was willing to negotiate with USA on Shah's extradition, return of Iranian funds and release of hostages.
18 January	Intercommunal clashes in Kurdistan between Jash'ha (Labour) Organisation and Kurdistan Peshmerga.
20 January	Revolutionary courts continued to deliver death sentences.

23 January	Khomeini hospitalised in Tehran.
25 January	Presidential elections won by Mr Bani Sadr.
26 January	Tabriz airforce base trial ended. Four officers executed.
28 January	It was disclosed that six US Embassy staff who since 4 November had hidden in Canadian Embassy (closed 28 January) had escaped.
29 January	Further hostilities in Kermanshah and Kurdistan and anti-Government demonstrations at Isfahan. Rival groups clashed at Tehran University.
31 January	Prosecutor-General signed the order for the Shah's arrest.
1 February	Price of Iranian crude increased by \$2.50 to \$31 a barrel.
2 February	RC agreed to the proposed UN inquiry into the Shah's role.
3 February	Eighty reported killed in Kurdish clashes with the army.
4 February	Mr Bani Sadr sworn in as Iran's first President. Khomeini (in hospital) condemned the Soviet invasion of Afghanistan.
5 February	President Bani Sadr elected Chairman of RC (to continue until election of the Majlis).
8-12 February	Serious intercommunal fighting at Gombad, Turkomen.
11 February	Student captors of the hostages said that release could only be made on Khomeini's orders. President Bani Sadr spoke of the hostages being released "within days" if an international commission examined Shah's record and USA accepted responsibility for its "crimes" in Iran.
12 February	Minister of Defence claimed that military equipment worth \$30 billion was unserviceable due to lack of spares.
13 February	President Bani Sadr said Khomeini had approved plan for release of hostages. Split between the President and the student captors widens.
14 February	Iran appealed for aid following severe floods in Khuzestan. (British Government later contributed \$10,000 through UN).
19 February	Khomeini ceded his position as Armed Forces Commander-in-Chief to the President.
20 February	UN Commission of Enquiry (comprising Venezuela, Algeria, Syria, Sri Lanka and France) set up to investigate Iranian grievances.

N.A. & F.O. 973/93

- 7 -

21 February Rival Muslim factions clashed in several major cities.

23 February UN Commission of Enquiry arrived in Tehran.

Khomeini said the fate of the hostages would be decided by the new Majlis when elected.

Ayatollah Khomeini appointed Head of the Supreme Court.

28 February Radio station on the Iraqi border blown up.

1 March Kurdish Democratic Party (KDP) presented President Bani Sadr with new proposals for Kurdish autonomy.

2 March Khomeini left hospital.

5 March Gas pipeline to USSR blown up at Savah, near Tehran.

6 March Oil production now only 2 million barrels a day (8 million bpd before the Shah's departure from Iran).

7 March Announcement that Khomeini would in future rule only on religious questions. Foreign Minister Qotbadeh to take charge of hostages and US Embassy.

8 March Student captors defied Mr Qotbadeh and refused handover.

11 March UN Commission of Enquiry left Iran having taken evidence but having been denied access to the hostages. (Contradictory statements by Khomeini, the student captors, the IC and Mr Qotbadeh displayed great confusion as to who actually had control of hostages).

14 March First round of Majlis elections polled majority for Islamic Republic Party (IRP). Allegations of electoral malpractice rejected by Khomeini. Second round scheduled for 4 April.

14-16 March Demonstrations by 4,000 unemployed in Khuzestan left many dead.

18 March USA asked ICJ to condemn Iran for failure to implement Court order to release the hostages.

Iran ended gas supplies to USSR after price talks breakdown.

20 March Amnesty for minor offenders of the Shah's regime.

Student captors now said the hostages would not be released until completion of the Iranian Revolution.

23 March Shah left Panama for hospital treatment in Egypt.

24 March Iran's request for Shah's extradition presented to Panama.

President Bani Sadr said Iran would never relinquish the Hormuz Strait Islands (occupied since 1971).

N.A., F.O., 973/93

- 2 -

25 March President Carter asked Mrs Thatcher to urge European Governments to concert action with Iran on the hostages.

31 March Iraqi troops said to have attacked border post at Khosravi.

1 April President Bani Sadr held out the possibility that hostages could be transferred to Iran Government custody. President Carter deferred sanctions.

5 April Further sabotage of oil and gas installations at Abadan.

20 overseas clergy (including the Greek Orthodox Archbishop Capucci) visited US hostages.

7 April Khomeini stated that hostages situation was unchanged, and that they would remain under their student captors.

USA broke diplomatic relations with Iran and imposed economic sanctions.

Iranian Embassy staff in Baghdad recalled. Several thousand Shia Muslims ("Iranians") expelled from Iraq.

8 April On Tehran Radio, Khomeini urged the Iraqi people and army to overthrow the regime of Saddam Hussein.

9 April Iranian diplomats left USA.

10 April EC Foreign Ministers agreed at Lisbon to instruct Ambassadors to make an immediate démarche to President Bani Sadr and postponed a decision on sanctions.

11 April EC Ambassadors told by Mr Qotbadeh that American sanctions would prejudice early release of hostages.

12 April Ambassadors of EC and Japan called on President Bani Sadr (their fifth démarche) to urge early release of hostages.

14 April Mrs Thatcher stressed the importance of united international support for USA, and pledged UK's full support.

15-22 April Widespread violence on Iranian campuses (several dead and 1,000 injured) apparently instigated by the Islamic Front. President Bani Sadr warned that defiance of legal authority was plunging Iran towards "the atmosphere of a coup".

17 April President Carter strengthened economic sanctions and warned that next step might be a blockade or other military action.

Iranian air strikes on Kurdish villages drew Turkish warnings about violation of air space.

N-A., F.O., 973/93

- 9 -

17-23 April Intensified fighting on the Kurdish front.

20 April Japan followed BP and Shell in refusing to purchase Iranian crude at the new higher price of \$35 per barrel.

22 April EC Governments agreed to economic sanctions against Iran from 17 May if no progress made towards the hostages' release.

24 April USSR and Iran agreed on trade pact in anticipation of Western sanctions. Announcements of expansion of energy cooperation by East Germany and of the oil trade with Romania.

Kurdish guerrillas in Sanandaj attacked by Iranian Air Force.

25 April US military attempt to rescue hostages aborted at Tabas in Iranian desert for technical reasons. Subsequent display in Tehran of the bodies of eight Americans killed in the collision of two of the aircraft involved in the mission.

Resignation of US Secretary of State, Cyrus Vance (who had disagreed with the rescue attempt), made public.

26 April-3 May Mr Qotbzadeh visited Syria, Lebanon, Kuwait, UAE and Bahrain to explain Iran's Islamic Revolution and seek Arab support.

27 April Despite ceasefire ordered by President Bani Sadr, fighting continued in Kurdistan (375 military and 500 Kurds killed in recent battles).

29 April Assassination attempt on Mr Qotbzadeh in Kuwait. Bahrain Ambassador recalled from Tehran after Iranian accusations of Bahrain's involvement in failed US rescue mission.

30 April-5 May Gunmen claiming to represent the Arabs of Khuzestan seized Iran's London Embassy, demanding release of 91 prisoners in Abadan and Iran Government recognition of minority rights in return for release of some 20 Embassy personnel and visitors. After gunmen had murdered two hostages, SAS stormed the Embassy, freeing the remaining 19 (including a British policeman) and killing most of the gunmen.

پاشکری ژماره (۲۰)

رابطه‌پژوهی سهریه خلد و رباره‌ی کیشی کورد - مارتی / ۱۹۷۹. بنظره: (۰۵۱-۰۵۱)

March 1979

THE KURDISH PROBLEM

The Kurdish people, now thought to number around 10 million, represent significant percentages of the populations in Turkey, Iran and Iraq and form smaller proportions of those in Syria, the Soviet Union and Lebanon. Most live in the mountainous areas in Eastern Turkey and the surrounding States, including the Soviet republics of Armenia, Georgia and Azerbaijan (see table). Almost all Kurds are Muslims, mostly belonging to the Sunni sect.

The Kurds have existed as a tribal people in this area with their own cultural tradition and language for at least 3,000 years. But it was not until the late nineteenth century that a Kurdish leader emerged with the idea of uniting the whole Kurdish people in one State. Varying attempts have been made since then. One of the main difficulties in establishing a single national identity has been the fact that the Kurdish language has two main dialects, another that about 85 per cent of the Kurds are illiterate. Tribal differences have also hindered unity.

From the 17th to 20th centuries three-quarters of the Kurdish population were under Ottoman rule and the rest under the Safavid dynasty of Persia. There were repeated Kurdish uprisings, particularly against Turkey in 1828, 1834 and during the Russo-Turkish war of 1853-56.

With the defeat of Turkey in the First World War, each of her subject peoples expected to achieve independent Statehood: President Woodrow Wilson's "Programme of the World's Peace" of 1918 said that the non-Turkish minorities of the Ottoman Empire should be assured of an "unmolested opportunity of autonomous development". The Treaty of Sèvres, signed in August 1920 between the Allies and the Sultan, provided for the creation of a Kurdistan and an Armenia, as well as the three Arab States of Hajar (later Saudi Arabia), Syria and Iraq. It stipulated that the setting up of a Kurdish State would depend on the majority wish of Kurds living in the specified areas, provided that the League of Nations Council considered them capable of exercising independence.

The Treaty was never ratified by the Turkish National Assembly and in November 1922 the Sultanate was abolished. Subsequent military campaigns by Mustafa Kemal Atatürk suppressed the Armenian Republic, which had already been established, and effectively ended hopes of an independent Kurdistan. The 1923 Treaty of Lausanne, which was ratified by the Turks, confirmed the creation of the three Arab States but made no mention of either Kurdistan or Armenia. The question has never seriously been reopened.

In recent years Kurdish nationalist movements in Iraq, Iran and Turkey have functioned largely independently of each other, though there has been a considerable amount of cross-border activity. Only in Iraq have they had the strength to pose a serious threat to the central government. They have avoided recourse to terrorist actions in the manner of some elements in the Palestine Liberation Organisation.

This paper has been prepared for general briefing purposes. It is not and should not be construed or quoted as an expression of Government policy.

N.A., F.O., 973/32, Background Brief, Foreign and Commonwealth Office, London, March 1979, The Kurdish Problem.

Turkey

Since suppressing the Kurdish uprisings of the 1920s and 1930s, the Turkish authorities have consistently discouraged any manifestation of separate Kurdish identity. In 1967, a Kurdish Democratic Party was set up illegally, having a strong Socialist element and being allied to the then legal Turkish Labour Party. The main effect of this alliance was increased military repression in Kurdish areas. In recent years the Turkish military presence in Kurdish areas has been more discreet and there has been little Kurdish activity, but the Kurds remain a potentially de-stabilising force.

Iran

Unlike the Kurds of the Ottoman Empire, Iranian Kurds were not encouraged directly after the First World War to think of setting up an independent State. Their proximity to the Soviet Union, however, gave them early contact with Soviet ideology and short-lived Soviets were set up in parts of Kurdish Iran in 1905 and 1918. After the British and Soviet occupation of Iran in 1941, the Kurds and Azerbaijanis who lived in the Soviet occupation zone were able effectively to rule themselves, in contrast to those who lived in the British zone, where Iranian troops were free to regain control. In December 1945 two republics were established in the Soviet zone: the Democratic Republic of (Iranian) Azerbaijan, and the Kurdish Republic of Mahabad. After the withdrawal of Soviet forces in May 1946, however, the Soviet Union made no attempt to prevent the Iranian seizure of both Azerbaijan and Mahabad in December 1946 and the execution of their leaders. The Shah then continued to suppress the Kurdish nationalists and banned the Kurdish Democratic Party, which called for autonomy within a democratic Iran, but which did not question the powers of central government in foreign policy, long-term economic planning or defence.

With the ending of the Shah's regime, the question of future relations between the Iranian Kurds and the new Islamic government arises. In drawing up the new Iranian constitution, the government will clearly be concerned to avoid setting a precedent in granting concessions to the Kurds, since they are only one minority among many - including Turkmans, Afghans, Baluchis, Azerbaijanis and Iranian Arabs. Soon after its accession to power in February 1979, the government sent a delegation to investigate the situation in the Kurdish region ("Kordistan"), following reports of Kurdish demonstrations and of clashes between Kurdish tribesmen (led by the Iraqi Kurdish leader Jalal Talabani) and supporters of the new government. The delegation met Sheikh Ezzedin Hussein, the Kurdish religious leader in Mahabad, who stressed the Kurds' desire for autonomy, while leaving foreign affairs, defence and economic planning in the hands of the central government. The Deputy Prime Minister, Amir Khatami, has, however, stressed that the government will not allow any part of Iran to secede.

The more radical Kurdish Democratic Party led by an economist, Abdul-Rahman Ghassemlou, and founded 32 years ago by Ghasi Mohammed (President of the short-lived Republic of Kurdistan), is operating above ground for the first time and is concerned that the Ayatollah Khomeini has been negotiating with the conservative secondary-level leader, Ahmad Mufizadeh of Sanandaj. Another Kurdish leader, Ali Noman Ghasi, is reported to have said that although the Iranian Kurds do not pursue separatist aims, if their claims for an autonomous democratic region were to be disappointed again, this could lead to difficulties.

N.A.F.O. 373/323 - The Kurdish Problem, March 1979.

- 2 -

Iraq

The Kurds in Iraq - concentrated in the mountainous North-East of the country and representing perhaps a fifth of the population - have been at odds with the government in Baghdad since the end of the Ottoman Empire. Unlike her neighbours, Iraq was faced between the two World Wars, both under the British mandate and as a newly independent State, with constitutional requirements by the League of Nations for a degree of Kurdish autonomy. The Iraqi authorities, however, fear that by giving too much autonomy to the Kurds they could risk the secession of Iraq's main oil producing areas around Kirkuk, which fall within the Kurdish area. Fighting has taken place over the years between the Kurds and Iraqi forces. The Iraqi Kurdistan Democratic Party has claimed to be struggling not just for the autonomy of Kurdistan but for freedom and democracy throughout Iraq. The party's military wing is Pesh Merga, which at the height of its military activities had more than 50,000 men.

Iranian-Iraqi power rivalry has also complicated the situation: up to 1973 the Shah had provided arms and material support for the Iraqi Kurds but, following the Algiers Agreement in 1975, Iranian backing ended and the Kurdish revolt collapsed. Iraq has accorded perhaps the greatest extent of autonomy of all the Middle Eastern countries to her Kurdish area, though according to the Kurdish Democratic Party about a quarter of a million people have recently been uprooted to create a free zone along Iraq's frontiers with Turkey and Iran. As with Turkey, the Iraqi Government is likely to be concerned at the possible repercussions of recent events in Iran. With the traditionally continuous movement of Kurdish tribesmen over the frontier areas, a belief on the part of Iranian Kurds that they can exploit the new Iranian Government's weakness could encourage neighbouring Kurds to assist this process or to intensify their own efforts to attain greater autonomy.

The Soviet Union

Within the Soviet Union the Kurds, one of the smaller minorities, are recognised as a Soviet nationality and allowed some degree of cultural expression. But the Soviet authorities clearly have no desire to further the emergence of a pan-Kurdish independent Kurdistan, or even greater autonomy for the Kurds within existing boundaries. The Soviet Kurds have little contact with the Kurds in other countries and have not been associated with wider national aspirations. As a result, the Soviet authorities' attitude to Kurdish organisations in neighbouring countries has varied considerably. Where Kurdish interests have coincided with Soviet policy objectives, for example in supporting local Communist Parties against other political movements, the Russians have given cautious support. This was the case in Iraq, where they maintained contact with Kurdish leaders and granted asylum to Mullah Mustafa Barzani after the collapse of the short-lived Mahabad Republic from 1947 until his return to Iraq in 1958 (he died in exile in the United States on 1 March 1979). But, following the refusal of the Iraqi Kurds to join the National Front formed in July 1973, Soviet support declined. In Iran the Russians were careful not to compromise their relations with the Shah by openly supporting the Iranian Kurds. While Soviet national assistance for Kurdish insurgents has in the main been minimal, the Russians hope, through long-established contacts with Kurdish leaders, to be able to exercise some influence on events if Kurdish bids for autonomy in Iran and elsewhere succeed.

Syria

The Kurds in Syria have been given little opportunity to press for autonomy, and the Syrian authorities have pursued an Arabisation policy in Kurdish areas. Kurdish nationalism has not been a live issue in Syria in recent

V.A., F.O., 973/32, ... TLK/Kurdish Problems, March 1989.

years. Between 1974 and 1978 the Syrians gave national support to Jalal Talabani's activities in Iraq, but with the recent rapprochement between Iraq and Syria such support has ceased. The Kurds in the Lebanon are essentially refugees with no territorial base. They have been allowed greater self-expression than in other Middle Eastern countries and in consequence are divided into parties across the political spectrum. They are, however, liable to expulsion at any time.

TABLE

Accurate estimates of the number of Kurds are difficult to secure since censuses are rarely undertaken and wide discrepancies occur between figures given by Kurdish leaders and those of countries with substantial Kurdish minorities. The following table presents the latest available estimates in terms of minimum/maximum figures.

	Minimum	Maximum	Total population of country
Turkey	3,200,000	8,000,000	25,886,500
Iran	1,800,000	5,000,000	28,448,000
Iraq	1,150,000	2,500,000	8,488,000
Syria	320,000	600,000	6,284,000
USSR (Armenia, Georgia, Azerbaijan)	87,000	300,000	13,132,000
Lebanon	(40,000)	70,000	2,445,000
	5,597,000	16,470,000	

Source: "The Kurds" (Minority Rights Group), 1975

A.A.F.O. 973/32, "The Kurds" - 4 -

باشکری ژماره (٢١)

رابطه‌تتیکي سه‌ربه‌خوی بیکه ده‌رباره‌ی کښه‌ی کورد. حوزه‌یرانی ١٩٨٢. بن‌نږه: ل (٥٦٧-٥٥٥)

N.A. & F.O. 973/319, Background Brief, Foreign and Commonwealth Office, London, The Kurdish Problem, June 1983 (revised)

June 1983
(revised)

THE KURDISH PROBLEM

The Kurds, who number about 10 million, represent significant proportions of the populations in Turkey, Iran and Iraq, smaller numbers being found in Syria, the Soviet Union and Lebanon. They are concentrated principally in the mountainous areas of Eastern Turkey and the surrounding States. The majority are Sunni Muslims, but in Iran some are Shi'ites.

The Kurds have existed as a tribal people with their own cultural tradition and language for at least 3000 years, during which they have developed a strong tradition of independence. From the 17th to 20th centuries three-quarters of the Kurdish population were ruled by the Ottomans and the rest by the Persians. There were repeated Kurdish uprisings, particularly against the Ottomans in the first half of the 19th century; but it was not until the late 19th century that a Kurdish leader, Ubaidullah, emerged with the idea of uniting the people in one State. Various attempts at creating a single national identity foundered on tribal differences and rivalries, which central governments have been able to exploit. Other obstacles to a cohesive national movement include the political differences between conservative feudal leaders and left-wing radicals, the high rate of illiteracy among Kurds and the fact that their language has two main dialects.

With the defeat of Turkey in the First World War each of her subject peoples sought independent statehood. The Treaty of Sèvres, signed in August 1920 between the allies and the Sultan's government, as well as creating the three Arab States of Hejaz (later incorporated into Saudi Arabia), Syria and Iraq offered the Kurds their first and only prospect of a separate Kurdistan. However the Treaty was never ratified by the Turkish National Assembly. In November 1922 the Sultanate was abolished and the subsequent establishment of the Turkish Republic effectively ended hopes of an independent Kurdistan. The 1923 Treaty of Lausanne (ratified by Turkey) made no mention of Kurdistan, and the fixing of new national boundaries, which left the Kurds distributed among several countries, created further complications for Kurdish aspirations.

This paper has been prepared for general briefing purposes. It is not and should not be construed as quoted as an expression of Government policy.

In recent years Kurdish nationalist movements in Iraq, Iran and Turkey have functioned largely independently of each other, though there has been much cross-border activity. Only in Iraq have they had the strength to pose a threat to the central government. The Kurds have achieved international terrorism as a means of promoting their cause.

Iran

The concept of an independent Kurdish State, envisaged by the Treaty of Sévres, did not apply to the Kurdish region of Iran. In the 1920s and 30s a number of Kurdish revolts were vigorously repressed by Reza Shah. The British/Soviet occupation of Iran in 1941, and the abdication of Reza Shah, led to a loosening of central government control in all provinces. In Azerbaijan and Kurdistan, which were under Soviet control, a degree of Soviet-influenced autonomy was encouraged. This led to the establishment in December 1945 of the Democratic Republic of Azerbaijan and the Kurdish Republic of Mahabad. The refusal of the Soviet forces to withdraw from northern Iran, as they were bound to do by the original treaty of occupation, led to the first major crisis in East/West relations after the war, with strong American support for the central government in Tehran. In May 1946 the Soviet forces were persuaded to withdraw in return for privileged access to the oil fields at Sarrakhs in north-eastern Iran (a condition which the Iranian parliament elected in 1947 refused to ratify). In December 1946 the Iranian Army reoccupied the former Soviet zone in an action which led to the collapse of the Pishavari régime in Azerbaijan and the Kurdish régime in Mahabad. Ghazi Mohamed, President of the Kurdish Republic of Mahabad, was hanged and the collapse of the Mahabad Republic was accompanied by the reimposition of central government control throughout Iranian Kurdistan.

The Kurdish Democratic Party (KDP) had been formed in 1943 by Ghazi Mohamed. At one time the most radical, it is the strongest and most important of the nationalist groups and commands the Pesh Merga (guerrilla) force. Ideologically inclined towards the Soviet Union, from where it has received support, the KDP now claims to have broken its ties with the Iranian Tudeh [Communist] Party. In November 1981 the KDP joined the Paris-based National Council of Resistance set up by Masoud Rajavi, the exiled leader of the Mojahedin-e-Khalq. Under its present leader, Abdul Rahman Qasbi, the KDP rejects the concept, held by many Kurds, of a Greater Kurdistan comprising areas of Turkey, Syria, Iraq, Iran and the USSR, in favour of a single Kurdish province enjoying a modest degree of autonomy. Allied to the KDP is Komalah, a small Marxist-Leninist/Maoist group. Sheikh Izzedin Musseini, a Kurdish religious leader, commands the National Organisation, another left-wing group composed of religious and nationalist figures, who call for autonomy while leaving foreign affairs, defence and economic planning to the central government.

With the end of the Shah's regime in February 1979, the Kurds pressed the new Islamic Republic for concessions. Iran's new leaders sent a delegation to investigate the situation in the Kurdish region, following reports of demonstrations and clashes between tribesmen and supporters of the new government. Discussions between the two sides broke down, and in August 1979 Ayatollah Khomeini gave orders to crush the rebels. In November 1981 Bukan, the last Kurdish town still held by the nationalists, was captured, and Iranian forces have since succeeded in driving the Kurds further back into the mountains. A concerted offensive by government forces in late 1982/early 1983,

which included the taking of the strategic Piranshahr-Sardasht road, cut Kurdish lines to Iraq from where both the KDP and Komalah have received support. This appears to have presented the Kurds with a major setback and in April 1983 an appeal by Dr Qasemlu for international support against the Iranian Government was broadcast from Baghdad.

By tying up government forces which could otherwise be used against Iraq, the Kurdish rebellion has been of more concern to the Iranian Government than the unrest among Iran's other ethnic minorities.

Iraq

The Kurds in Iraq, concentrated in the mountainous north-east and representing about one-fifth of the country's predominantly Arab population, have been at odds with the government in Baghdad since the end of the Ottoman Empire. Unlike her neighbours, Iraq was faced between the two World Wars, both under the British mandate and as a newly independent State, with constitutional requirements by the League of Nations for a degree of Kurdish autonomy. For their part the Iraqi authorities feared that too much autonomy might lead to the secession of their oil-producing region around Kirkuk. Fighting has occurred repeatedly over the years, the heaviest being between 1961, when Mullah Mustafa Barzani proclaimed an independent Kurdish State, and 1970, when a ceasefire was declared. A fragile peace was maintained until 1974.

The Iraqi Kurdistan Democratic Party (KDP), formed after the 1958 Revolution, has claimed to be struggling not just for the autonomy of Kurdistan but also for freedom and democracy throughout Iraq. The Kurds have aligned themselves with, and been members of, Iraqi opposition parties, including the Communist Party of Iraq. In its early years, the KDP advocated Communism as well as Kurdish nationalism, but under the leadership of Mullah Mustafa its radical ideology tended to give way to the tribal interests of the dominant Barzanis. Now led by the two sons of Mullah Mustafa, the KDP is the biggest and best equipped of the Kurdish groups; its Pesh Merga wing was able to muster some 20,000 regular fighters at the height of its activities (some reports suggest that there may have been as many as 40,000). The second largest group is the Patriotic Union of Kurdistan (PUK); founded in 1975 by Jalal al Din Talabani, it is Marxist and politically the most militant, enjoying Libyan and Syrian support. Between 1976-80 the KDP and the PUK were fighting each other in a dispute over territorial control. Other organisations are the Kurdish Socialist Party (KSP), founded in 1979 as the Kurdish United Socialist Party which has achieved prominence in recent years by kidnapping foreigners working in Iraq and holding them for ransom, and the Kurdistan Democratic People's Party (KDPP), formed in 1981.

Iraq's provisional Constitution of 1968 recognises Kurdish nationality. The March 1970 ceasefire envisaged a four-year period of negotiation for an acceptable form of autonomy, and in March 1974 a limited degree of autonomy was introduced. An unrepresentative Kurdish Legislative Council opened in Arbil in October 1974. These concessions were rejected by the Kurds, who claimed that among other things they fell short of the offers regarding government representation. Fresh fighting broke out. Taking advantage of the opportunity to destabilise the situation in Iraq, Iran provided the Kurds with material support.

In March 1975 Iran and Iraq signed the Algiers Agreement, under which Iraq accepted Iranian frontier claims in exchange for Iran's withdrawal of support for the Kurds. As a result the rebellion quickly collapsed. The Iraqi Government subsequently adopted a more conciliatory attitude, implementing a construction programme in Kurdish areas, redistributing land and allowing the return of some of the 40,000 Kurds who had been forcibly settled in the south. In September 1980, elections were held for the Legislative Council of the Autonomous Region of Kurdistan.

The Iran/Iraq War has, however, given the Kurds an opportunity to take up arms once more against the central government. The breakdown of the agreement with Iran has enabled them to come and go across the border and Iran has provided assistance. In 1981 an alliance was formed between various Kurdish organisations, including the KDP, the militant Shia opposition group, Al Da'wa, and other Iraqi dissident bodies; and the Government, anxious not to have troops tied down in the north, has responded with further concessions. Thus Kurdish troops have been allowed to serve in Kurdistan, Kurdish dissidents have been released from jail, and in July 1982 an amnesty was granted to dissidents not accused of murder or the abduction of foreigners.

Turkey

The events surrounding the establishment of the Turkish Republic affronted Kurdish religious feeling, as well as blocking their nationalist aspirations. It was the abolition of the Caliphate in March 1924 as much as resentment at Turkish rule which sparked off the first great Kurdish revolt in 1925. The Turkish Government has never recognised Turkish Kurds as a separate people or as a minority within Turkey, and has consistently discouraged any manifestation of separate identity. Further disturbances in the 1930s were also firmly suppressed. The illegal establishment in 1967 of a Kurdish Democratic Party, having a strong socialist element and being allied to the then legal Turkish Labour Party, led to increased military control in Kurdish areas. More recently, the general breakdown of law and order during the 1970s resulted in the imposition of periods of martial law in Kurdish areas of Turkey, as well as elsewhere. Attempts by the illegal Turkish Communist Party, broadcasting from East Germany, to foment discontent by allegations of military repression and atrocities in Kurdish areas appear, however, to have had little success. Kurdish communities, with their traditions of bloodfeud and smuggling, have always been prone to turbulence but the security situation appears to have improved since the 1980 military takeover. Although the Kurds in Turkey may be a potentially destabilizing force, the majority show no inclination at present to follow the lead of the few left-wing activists among their number, or to adopt the militant nationalism of Iranian and Iraqi Kurds.

The Soviet Union

Within the Soviet Union, where they are one of the smaller minorities, the Kurds are recognised as a nationality and allowed some degree of cultural expression (broadcasts in Kurdish and a newspaper). Soviet Kurds have little contact with those in neighbouring States and have not been associated with their wider aspirations - a fact which has allowed the Soviet authorities to support Kurdish activities elsewhere when these have coincided with Soviet policy objectives, for example when Kurds have backed local Communist parties. This was the case in Iraq, where the Russians maintained contact with Kurdish

N.A., F.O., 9431319, --- The Kurdish Problem, June 1983 -

- 3 -

leaders for many years and granted asylum to Mullah Mustafa, exiled in 1946, until his return to the country in 1958. Soviet support declined following an improvement in relations with Iraq in 1972.

The instability caused by the Kurdish problem provides the Russians with opportunities for exerting pressure on governments they dislike. In Iran, they view favourably the Kurds' demands for autonomy; however, they were careful not to compromise their relations with the Shah's government by giving overt support to the Kurds, and have denied accusations by the country's present Islamic leaders that they have been helping the Kurds with arms, money and military intelligence.

Syria and Lebanon

The Kurds in Syria have had little opportunity to press for autonomy, and the Syrian authorities' Arabisation policy has been applied in Kurdish areas. Kurdish nationalism has not been a live issue in Syria in recent years although there have been protests against Arabisation. The Syrians have supported Jalal al Din Talabani's activities in Iraq.

In Lebanon the Kurds are essentially refugees. They have been allowed a greater degree of self-expression than in other Middle Eastern countries, and are represented across the political spectrum. They are, however, liable to expulsion at any time.

- 6 -

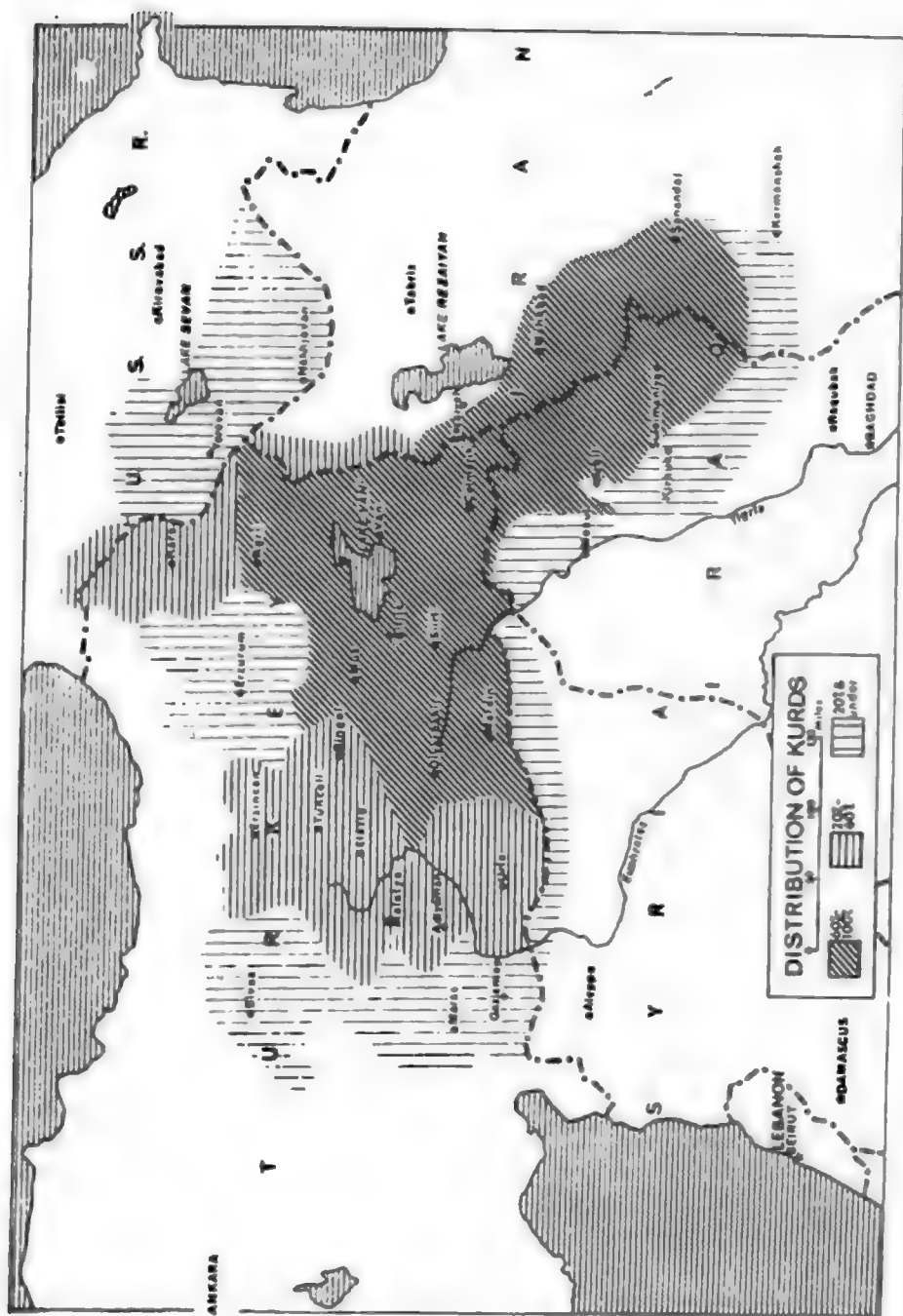
TABLE

Accurate estimates of the number of Kurds are difficult to secure since censuses are rarely undertaken and wide discrepancies occur between figures given by Kurdish leaders and those of countries with substantial Kurdish minorities. The following table presents the latest available estimates in terms of minimum/maximum figures.

	Minimum*	Maximum*	Total population of country (latest available statistics)
	(1)		
Turkey	3,200,000	8,000,000	43 million (1981)
Iran	1,800,000	5,000,000	34 million (1980)
Iraq	1,550,000	2,500,000	12.2 million (1977)
Syria	320,000	600,000	8.98 million (1980)
USSR (Armenia, Georgia, Azerbaijan)	80,000	300,000	14.4 million (1981)
Lebanon	(40,000)	70,000	3.16 million (1981)
	<hr/> 6,990,000	<hr/> 16,470,000	

(1) According to 1965 census the Kurdish speaking population was 2.2 m

* Source: "The Kurds" (Minority Rights Group), 1981

باشکری ژماره (٢٢)

شارایویتی راپورتان. بنفرد: ل(٥٦٨-٥٨٠)

N.A., F.O.: 973/687, Background Brief, Foreign and Commonwealth Office, London, The Kurdish Problem in Iraq, May 1992.

Background Brief

Foreign &
Commonwealth
Office, London

FO 973/687

THE KURDISH PROBLEM IN IRAQ

May 1992

"The Kurdish problem is the problem of escaping the dangers of annihilation, of genocide, of deportation."

(Jalal Talabani, leader of the
Patriotic Union of Kurdistan,
April 1991)

The Kurds, who number more than 15 million, have existed as a tribal people with their own cultural tradition and language for at least 3000 years; but despite their strong desire for independence from external authority, they have never been united under one ruler. They live mainly in the mountainous areas of northern Iraq, north-western Iran and south-eastern Turkey. Smaller numbers are to be found in Syria, the Transcaucasian States of the former Soviet Union and Lebanon. The majority are Sunni Muslims although in Iran, and to a lesser extent Iraq, some are Shia. Tribal divisions have always been deep, and central governments have been able to exploit these as well as political differences between conservative feudal leaders and left-wing radicals. Other obstacles to unity have been the high rate of illiteracy among Kurds and dialectal differences within their language.

Hopes of autonomy

From the 17th to 20th centuries, the majority of Kurds came under the Ottoman Empire, though there was a sizeable group in Persia. During the disintegration of that Empire following the First World War, the unratified Treaty of Sevres between the Allies and the Ottoman Sultan envisaged local autonomy for the predominantly Kurdish areas, with the possibility of the creation of an independent Kurdish State. However the Treaty was rejected by the new Turkey of Kemal Ataturk, and replaced by a Treaty of Peace with the Allies at Lausanne on 4 July 1923 which made no mention of Kurdistan. Thereafter the Kurds were divided between Turkey, Persia (Iran), and the newly created States of Syria and Iraq. But it was not until the signing of the Anglo/Turkish/Iraqi Treaty of

This paper has been prepared for general briefing purposes. It is not and should not be construed or quoted as an expression of Government policy.

N.A., F.O., 973/687, ----, The Kurdish Problem in Iraq,
May 1991.

- 2 -

5 June 1926, after a League of Nations Commission had decided that the Vilayet of Mosul, with its large Kurdish population, should be included in Iraq, that the frontier between Turkey and Iraq was settled.

In the 1960s and 1970s the Kurdish Democratic Party (KDP), led by Mulla Mustapha Barzani, conducted a campaign against the Government in Baghdad aimed at securing local autonomy for Iraqi Kurds. The Kurdish rebellion broke out in 1961 and fierce fighting continued throughout the 1960s, despite the recognition of Kurdish nationality in the Iraqi provisional Constitution of 1968. The Iraqi authorities feared that Kurdish successes might lead to the secession of the oil-producing region around Kirkuk in the north. In March 1970, a 15-point peace plan was agreed between Kurdish leaders and the Revolutionary Command Council (RCC). (Saddam Hussein was then only Vice-President, but already the real power in the Ba'ath Arab Socialist Party. He became President in 1979.) According to the plan, which was to be implemented within four years,

- Kurds would participate fully in the government and the army, and one national Vice-President would be a Kurd;
- Kurdish officials would administer areas populated by a Kurdish majority;
- Kurdish areas would receive a fair share of economic resources;
- Kurdish nationality would be recognised and Kurdish designated an official language in Kurdish areas (as well as Arabic);
- a census would take place to determine those areas with a Kurdish majority.

There also appears to have been a secret protocol to the March 1970 agreement, dealing with the position of the Kurdish fighters (Peshmerga) and the disbanding of the local forces opposed to them, the rights of the KDP to operate in the Kurdish region and the holding of the census within one year. Little progress was made towards the implementation of the agreement, and relations between the Kurds and the Government steadily deteriorated. Four years after the signing of the agreement, the Government unilaterally promulgated an autonomy law purporting to implement the agreement of 1970 but in fact failing to do so.

A Kurdish Legislative Council opened in Arbil in October 1974, but this and other concessions were rejected by the Kurds as falling short of their demands, particularly on representation in government. (A Kurd was appointed Vice-President, but he had little authority and was not regarded as a true representative by the Kurds). There was no progress on the census to show Kurdish majority areas. Fresh fighting broke out and Iran, taking advantage of the opportunity to destabilise Saddam Hussein's regime, provided

N.A., F.O., 973/684, --- The Kurdish Problem in Iraq,
May 1992.

- 3 -

the Kurds with material support. The Iraqi Government began deporting tens of thousands of Kurds, mainly to parts of southern Iraq. Hundreds of villages are believed to have been razed at this time, in a scorched earth policy to prevent the return of the former inhabitants. The regime hoped to weaken the power-base of the Kurdish Peshmarga, and to dissipate any feeling of Kurdish national identity, to allow the growth of Iraqi nationalism.

When, in 1975, as part of the Algiers Agreement, the Shah withdrew his support for the Iraqi Kurds partly in return for Iraq's acceptance of Iranian frontier claims, the rebellion collapsed. The Iraqi Government subsequently implemented a construction programme in Kurdish areas, redistributing land and allowing the return of some of the 40,000 Kurds who had been forcibly resettled in the south. In September 1980, elections were held for a new 50-member Legislative Council of the Kurdish Autonomous Region.

The other main Kurdish opposition party, the Patriotic Union of Kurdistan (PUK), was created in 1975 by a breakaway faction of the KDP and led by Jalal Talabani. The PUK saw themselves as leftist, urban and modernising against the tribalised and more traditional KDP. The PUK inclined towards the Baghdad Government in the late 1970s but then took up arms against it, with the KDP, when Iraq's preoccupation with fighting in Iran caused the Kurds to believe that they had an opportunity to assert their own autonomy. In July 1983 the KDP, supported by Iranian troops and Iraqi Shi'ite dissidents, and using weapons supplied by Iran, retook the mountain stronghold of Hajj Omar six kilometres inside Iraq, which they had lost eight years previously. During the summer and autumn of 1983, Iranian forces made further incursions into Iraq's Kurdish areas.

Saddam's tactics

At times of difficulty, Saddam Hussein has tried to pacify the Kurds by negotiations, which have broken down when it no longer suited one side or the other. Talks with the PUK, one of the two largest Kurdish political groupings, which began in December 1983 (when Iraq was having particular difficulty in finding military and financial resources for the war with Iran), broke down after a few months, although they were resumed sporadically until January 1985. The PUK had demanded the return of 8,000 families deported to the south, the release of political prisoners, control of the security forces in their autonomous region, the inclusion within this region of the oil reserves around Kirkuk, and a fixed percentage of oil revenues. Also required was the dissolution of the "Jash" - those irregular troops formed into "Light Brigades" serving the Baghdad Government. The Jash kept many of the tribes of northern Iraq official supporters of the regime during the Iran/Iraq war.

The year 1987 saw the progressive gathering of Kurdish political and military strength, through the rapprochement of the KDP and the PUK, and the subsequent formation of the Iraqi Kurdistan Front, a coalition of five main Kurdish parties. As the Iranian military threat in the south diminished in 1987, Saddam Hussein's

N.A., F.O., 973/687, --- The Kurdish Problem in Iraq,
May 1992-

- 4 -

regime turned to the north to punish the Kurds for their collaboration with Iran. Saddam's cousin Ali Hassan al-Majid, now Minister of Defence, supervised its repressive policies. By 1988, it is estimated that 3,000 Kurdish villages had been destroyed. A third of the Kurdish area had become uninhabited. Many Kurds considered disloyal, including a large number of the male members of the Barzani tribe, were apparently eliminated; others were deported to camps in southern Iraq. Later most Kurds from the destroyed villages were settled in camps in northern Iraq, where they could be more easily controlled than in their mountain villages. Over 60,000 troops were sent into an offensive against rebel fighters and civilians. Chemical weapons were used, and in the most widely publicised case of the town of Halabja, perhaps as many as 5,000 people, many of them women and children, were killed by poison gases. According to some reports, scores of other villages suffered gas attacks with thousands more casualties.

In September 1988 the "resettlement" campaign intensified. Iraqi forces created a 30-kilometre wide, uninhabited "security zone" along the borders with Turkey and Iran. Some 300,000 people were moved from these areas in the next year; the Government claimed they were being provided with better facilities.

Over the last decade, many thousands of Kurds have "disappeared". A report published by Amnesty International, the independent human rights group, in June 1990, indicated that the number of disappearances and executions of Kurds had increased since 1988. Some of the victims were those who returned from exile in response to a series of amnesties granted by the Government.

Even when it is not being actively persecuted, the Kurdish population of Iraq is deprived of basic political and economic rights. Candidates for election to the Kurdish Legislative Council are vetted in advance by the Government, and the Council is widely viewed as a puppet of Saddam's regime. Until the discovery of oil in southern Iraq in 1969, the Kurdish north, with its oil and agricultural produce, supplied most of Iraq's wealth; it still produces a substantial proportion of Iraqi oil. The regime has tried to make the Kurdish regions economically dependent on Baghdad and undermined local economic activity. It was reluctant to carry out the census because it feared that it might have shown a Kurdish (and Turcoman) majority in the oil-producing Kirkuk area, strengthening the arguments for its incorporation in the Kurdish Autonomous Region. The Government has brought numerous Arab Iraqi families (and other nationals) from the south to Kirkuk, to dilute the population of Kurds and Turcomans (a regional minority which moved into the area some centuries ago).

Recent developments

Following Iraq's invasion of Kuwait in August 1990, and subsequent defeat by the multinational coalition forces, large areas of Shia southern Iraq, particularly around Basra, and the largely Shia areas between Basra and Baghdad, rose in revolt against the central authorities in late February 1991. Saddam Hussein moved the

N.A., F.O., 943/687, --, The Kurdish Problem in Iraq, May 1992.

- 5 -

remains of his army to deal with the situation there, withdrawing fresh forces from their bases in the north. The Kurdish opposition groups used this opportunity to rise in revolt. Much of the population in the region supported them, and the Jash and their leaders decided to turn against the Baghdad regime.

With the regime distracted elsewhere, the Kurds made significant advances, capturing much of north-eastern Iraq, including the major towns of Arbil, Sulaymaniya, Dohuk and, briefly, Kirkuk by 25 March. However, once the revolt in the south had been crushed, the Government moved its forces north. The lightly armed resistance had little chance, and by 3 April the Government had regained control of much of the north. Large sections of the local population began to flee from their homes in the face of the Government counter-offensive involving helicopter gunships, tanks, multiple rocket launchers and heavy artillery.

About 1.5 million Kurds and other Iraqis left home to take refuge in the mountains of Iraq, Turkey and Iran, where they were forced to live in appalling conditions with many dying every day from cold, hunger, exposure and injuries. Their suffering was portrayed nightly on the world's television screens. The international community moved swiftly to address the situation. At the initiative of the British Prime Minister the "safe havens" operation was launched, establishing encampments in northern Iraq where refugees, particularly Kurds, would be safe from attack. The UN set up a major relief operation in northern Iraq with some 900 personnel involved in food distribution, rehabilitation of water supplies, health and sanitation projects. Many thousands of lives were saved.

The security of these temporary sites was provided by British, Dutch, US, Turkish and French air and ground forces. This deployment was short-term to meet the immediate needs of the refugees. The objective was to give them sufficient assurance of their future security to enable them to come down from the mountains and, later, return to their homes. The Iraqis signed a memorandum with the UN, allowing the establishment of a comprehensive relief operation. This Memorandum of Understanding was renewed in December 1991 for a further six months.

In March 1991, the Iraqi regime took the initiative to resume talks with the Kurdish Front, offering autonomy on the basis of an improved 1970 agreement. Saddam Hussein realised in his weakened position that he had to come to terms with the Kurds. The opprobrium he faced for the plight of the Kurdish refugees was hindering his efforts to persuade the UN to lift sanctions against Iraq; and he hoped to accelerate the departure of the multinational forces protecting relief operations in the north. But he remained determined to achieve an agreement on his terms.

The Kurdish leaders accepted the offer of talks, which took place in Baghdad. The KDP were more enthusiastic than the PUK. Saddam's tactics were to maintain military and economic pressure on the Kurds while continuing to negotiate on an autonomy agreement

N.A., F.O., 973/687, ---, The Kurdish Problem in Iraq,
May, 1992.

- 6 -

with Kurdish political leaders, no doubt hoping to force them to accept either the return of Government authority or a much less favourable form of autonomy than originally envisaged.

Barzani suspended talks in autumn 1991, when Baghdad imposed a partial economic blockade on Kurdish areas. But the KDP made clear that they were ready to resume talks when the blockade was lifted. The majority of public servants in the north (ethnic Kurds) are no longer in receipt of Government salaries. The senior, Baghdad based, civil servants such as governors (as well as the remaining units of the Iraqi armed forces), were removed from the Kurdish areas after the imposition of the blockade. Pensions have been stopped, as has all Government funding for public sector projects. Baghdad has significantly reduced the supply to the north of food and fuel from Government stocks for sale at officially-controlled prices. Iraqi army check points were set up on all the roads leading north; vehicles were searched; and food, fuel and consumer goods were confiscated. Kurdish leaders responded by asserting a measure of economic independence; tolls were collected from Turkish truck drivers crossing into Iraq and the Kurdish Front reportedly began distributing its own ration cards. The Iraqis are acting contrary to the terms of UN Security Council Resolution 688, which demands an end to repression in Iraq and Iraqi cooperation with the humanitarian effort. Iraqi policies against Shia refugees in the south have been even more repressive.

Regional elections in northern Iraq are taking place during May to elect a single Kurdish leader and an Iraqi-Kurdish regional assembly, to take charge of the civil administration and to place the Peshmerga under unified command. The KDP have emphasised that the elections are consistent with the 1970 agreement establishing a Kurdish autonomous area, and are not intended to create an alternative government.

Saddam Hussein hopes to bring the Kurds of northern Iraq back under central government control without provoking intervention by the international community. The coalition maintains aircraft in southern Turkey, which continue to deter renewed repression of the people of northern Iraq. The UN continues to undertake a major relief operation in Iraq, Britain's contribution to this having amounted to almost £50 million since April 1991.

پیرستی ناوان

له باره ی ئهم پیرسته وه:

پیرستی ناوان، بۆ کتیی زانستی، وه کو کلیلی جۆکه رایه، نه وه نده ی ئیمه ش ناگادارین د. که مال زۆر بایه خ به م لایه نه ده دا، زووش ئامۆزگاری کردوین که ئهم کتیی به یی هه ر چۆنیک بی ئه و جۆره پیرسته ی بۆ بکریت، ئه وه تا لیره دا نه وه نده ی بۆمان چۆته سه ر ئه و حه زه مان بۆی هیناوه ته دی، له وانه یه هه ندی زنده پۆیشمان تییدا کردی. بۆیه له کاتی نه خشه سازیدا ناچار بووین هه ندی له وشه و ده سه ت واژه کانی ناو پیرسته که، له سه ر کۆمپیوته ر له گه ل لاپه ره کانی ناو کتیه که خۆیدا به راوردی پی بکه ینه وه، ئه وانه ش که گرنگ نه بوون ده ریان به ینین. با خۆینه رو تۆژه ران له کاتی به کارهینانی ئهم پیرسته دا ئاگیان له م خالانه بیت.

۱- هه ردوو ده سه ت واژه ی (کورد) و (کوردستان) و ناوی دانه رو ئاماده کاری کتیه که و ئه و ناوانه ی زۆر دووباره ده بیه وه له م پیرسته دا دانه راون.

۲- هه رچ نییه رینووسی هه ندی له ناوه کانی ناو پیرسته که وه کو ناوه کانی نیو ناوه رۆکی کتیه که نووسراین، به نمونه: له وانه یه (شاذل طاقة) به (شاذل تاقه) نووسرای.

۳- له وانه یه هه ندی ناو له دووتوی کتیه که دا به دوو یان سی جۆر دووباره بووبیه وه، به نمونه: جه لال تاله بانی، مام جه لال و جه لاله دین، له وانه یه ئیمه ش ئهم جۆره ناوانه مان هینابیتته پال یه ک و لیکنان دابی.

۴- په راویزی هه ر لاپه ره و ناوه رۆکی لاپه ره که وه کو یه ک حسابیان بۆ کراوه و هیچ نیشانه یه کی جیاوازییان بۆ دانه نراوه، به لام له هه ر لاپه ره یه ک وینه ی که سیک هه بوو بیت له ته ک ژماره ی لاپه ره که نووسراوه: (وینه).

پیرستی ناوی کهسان

نه‌حمەد بەگ (جاف): ۱۵۸	(ف)
نه‌حمەد تەقی: ۸۹، ۱۴۲	نارثەر کووک: ۳۵۹
نه‌حمەد پاشای دزەیی: ۱۱۸	نارثەر هیندەرستون: ۱۶۰
نه‌حمەد حەسەن بەکر: ۳۸۹، ۴۲۵، ۴۲۸	نارمسترونگ: ۳۷۱
(وینە)، ۴۳۰، ۴۳۷، ۴۴۸، ۴۸۰	ناریی نه‌وه‌ی به‌رزنجی: ۳۶
نه‌حمەد خواجا: ۸۹، ۱۴۲	نارزاد عەبدولواحید: ۵۴۳
نه‌حمەد سالیح ئەلەبەدی (لیوا): ۳۸۱، ۳۸۳	نارزاد عوبید (د): ۱۱، ۱۶۰، ۱۷۴، ۱۸۰، ۵۶۵
نه‌حمەد عارف ئەفەندی: ۶۶	ناسق: ۱۸
نه‌حمەد عوسمان هەولیری: ۵۹۹ (وینە).	نالان بریک ستیوارت: ۲۸۸
نه‌حمەد عەبدولستار ئەلجەواری (د): ۴۳۴	نالتین: ۲۸۵، ۲۸۶
نه‌حمەد عوسمان (د): ۲۱۸	نامینە خان (امینە خان): ۵۲، ۵۳، ۱۲۹
نه‌حمەد فایەق توفیق (فایەقی تاپل): ۸۹	ناوپەحمان ناغای احمد پاشا: ۱۵۵
نه‌حمەد فەهمی: ۱۴۳ (وینە)	ناوپەحمان ناغای شەرناخ: ۱۰۵
نه‌حمەد فەوزی: ۳۷۴	نایەتوللا بەهەشتی: ۵۳۵
نه‌حمەد موختار بابان: ۴۲۶	نایەتوللا خومەینی: ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴،
نه‌حمەد موختار جاف: ۱۴۷، ۴۱۹	۵۲۵، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۳۳، ۵۳۵، ۵۴۰،
نه‌حمەد موفتی زاده: ۵۵۰	۵۵۰، ۵۵۹
نه‌حمەد نافز (د): ۲۲۳، ۲۲۸ (وینە)،	نایدن: ۱۰۵
۲۳۷ (وینە)، ۲۳۸، ۲۴۲، ۲۴۳	نەبو حەسەن (بەنی سەدر): ۵۳۱ (وینە)،
نه‌حمەد هاوار ناغا (پشده‌ری): ۱۵۹	۵۳۳، ۵۳۷، ۵۳۸
نه‌حمەد حەمەدەمین دزەیی: ۶۲۷	نەبویه‌کر عەبدی ئەزیدکیی: ۴۷۶
(وینە).	نه‌حمەد بەگی توفیق بەگ: ۱۸۶
نه‌حمەدی خانی: ۲۴، ۳۲، ۱۱۲	نه‌حمەد ناغای حەمە ناغا (داودە): ۱۵۹
نه‌حمەدی ساغا: ۱۶۴	نه‌حمەد ناغای میژگەسۆر: ۳۰۴
نه‌حمەد ناغای شیروانی: ۱۲۱	نه‌حمەد ئەمین (لیوای پۆلیس): ۳۷۹، ۴۸۰
نەختەر: ۲۰۲	نه‌حمەد ئەمینۆ یوسف: ۴۸

- ئەدمۇندس: ۲۷، ۱۵۱
 ئەدمىرال دى رۇبىك: ۶۹، ۷۰، ۷۱
 ئەدمىرال كالثرۇپ: ۶۱، ۸۵
 ئەدمىرال ويې: ۷۳
 ئەسەد غەدۇ: ۱۵۳
 ئەسەد خۇشەوى: ۶۱۸ (ويىنە)، ۶۳۰
 (ويىنە).
 ئەفراسياو سولتان: ۱۵۹
 ئەكرەم جاف (د): ۴۹۱
 ئەكرەم جەمىل پاشا: ۶۲، ۶۳، ۶۴
 (ويىنە)، ۸۹، ۲۱۰، ۹۰
 ئەكرەم حاجۇ: ۲۲۸ (ويىنە)
 ئەكرەمى مەحمۇدى سالى پەشە: ۱۶۱
 ئەلەبوسى (د): ۴۴۸
 ئەمىر ئىننىزامى: ۵۴۸
 ئەمىرى قازى: ۴۸۷
 ئەمىن بەگ (پشەدەن): ۱۵۹
 ئەمىن زەكى بەگ: ۲۰۲
 ئەمىن ەالى بەگ: ۶۲، ۶۵، ۸۲، ۱۰۲،
 ۵۸۷ (ويىنە)
 ئەمىن محمد ئاغا ھەمەرەند: ۱۵۹
 ئەمىن موتابچى (د): ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۱۰۱،
 ۱۶۵، ۲۷۸، ۳۵۰، ۵۶۸
 ئەمىن ھویدا: ۵۲۵
 ئەمىن جەلال بەرزنجى: ۶۱۵ (ويىنە).
 ئەنتۇنى ئىدن: ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۸، ۲۵۹،
 ۲۷۳
 ئەنۋەرى سولتانى: ۳۰
 ئەپەھمان بەگى بابان: ۳۰۱
 ئەياد غەلاوى: ۴۲۶
 ئەيۇب محمد بابەكر: ۲۴، ۳۰۲
 ئوردىخانى جەليل (د): ۵۶۵
 ئۆمەرى دزەبى: ۶۱۶ (ويىنە).
 ئىبراھىم ئاغاي مەدھەت ئاغا (دلودە): ۱۵۹
 ئىبراھىم ئەحمەد: ۲۴۹، ۴۱۴ (ويىنە)،
 ۴۱۵، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۹، ۵۰۶، ۶۱۱
 (ويىنە)، ۶۲۷ (ويىنە).
 ئىبراھىم پاشا (كوپى مەمەد غەلى
 گەرە): ۱۰۳
 ئىبراھىم داقوقى (د): ۳۴، ۵۶۸
 ئىبراھىم غەزالى (عەقىد): ۴۲۶
 ئىبراھىم سەرەك ھۆزى جەليلى (مىچەن):
 ۷۲
 ئىبراھىم فەيسەل ئەنسارى: ۶۲۴ (ويىنە).
 ئىحسان فوناد (د): ۴۸۹ (ويىنە)، ۵۱۶،
 ۶۱۳ (ويىنە).
 ئىحسان نوورى: ۲۲۴، ۶۰۵ (ويىنە).
 ئىدرىس بارزانى: ۵۶۱، ۵۶۲ (ويىنە)، ۶۲۱
 (ويىنە)، ۶۳۰ (ويىنە).
 ئىدن: ۲۵۱
 ئىرىك داۋىتتۇن: ۳۶۰
 ئىرىكىن (و. ھەندەرانى تورگيا): ۴۰۷
 ئىرنست بېفن: ۲۳۷، ۲۳۹، ۲۷۶
 ئىسحاق سىكوتى: ۸۱
 ئىسماعىل بادى: ۲۶

نیسماعیل به گی په واندزی: ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۴۷، ۱۵۳ (وینه)

نیسماعیل حقی شاهه یس: ۸۹، ۳۹۷

نیسماعیل عارف: ۳۸۱

نیسماعیل علی: ۳۴

نیقدام (پژژنامه): ۷۵، ۷۸، ۸۲

نیلیزابت: ۱۰۵، ۱۰۶

نیمتیاز ره فیه: ۴۸

نیمنلی وارد: ۴۸

ای. نیکلېس: ۳۲۹، ۳۳۰

(ناپق): ۲۲۳

(نهمین بروسک): ۳۹۹

(ب، پ)

بابا علی شېخ مه محمود (هفید زاده):

۳۶۴، ۶۱۸ (وینه)، ۶۲۲، (وینه)

بابان زاده مستهفا زهني: ۶۵ (وینه)

بابه جانی (هون): ۱۴۴

بابه کر پشده ری: ۳۴

بارون سیدنی جیمس ویب پاسفیلد: ۱۷۴

به اختیار نهمین (د): ۴۲۶، ۵۲۴

به درخان پاشا (میر): ۱۰۳، ۱۰۴، ۲۲۰،

۳۳۷، ۴۶۳، ۵۵۶ (گوره)

به درخان زاده مستهفا زهني: ۶۵

به رهه م صالح (د): ۳۴

به شیر موشیر: ۱۳

به گزاده که ریم: ۷۲

به شیر موشیر: ۱۳

به کر عه بدولکه ریم: ۵۴۶

به می خانی حامید به گی جاف: ۴۱۹

برنارد شق: ۳۲

بله ج شیرکو (د): ۱۰۵، ۳۳۷

بوغوس نویار پاشا: ۷۰، ۷۵، ۷۹، ۸۱

باقرو (سکرتیری پ. ه. تازه ریایجانی):

۳۲۲

بیگنوک: ۱۵

بیاره: ۲۲

پ. ده بلیو پاکستر: ۱۷۴

پریماکوف: ۶۲۵ (وینه).

پیره میرد (شاعیر): ۸۱۴

پیترسی گرادوک: ۳۶۲، ۳۹۶

پیاره نویکانی عراق: ۳۵۹

پیران: ۲۲

(ت)

توفیق سویدی: ۴۲۶

توفیق قه زان: ۳۹، ۱۵۵، ۱۵۶ (وینه)،

۱۵۷، ۱۶۳

توفیق وهه بی: ۱۶۶، ۱۶۷ (وینه)، ۱۸۰،

۱۸۶، ۴۹۱، ۵۱۷

تاتچر: ۵۳۱، ۵۳۶، ۵۳۸

تالب حسهین شیبب: ۳۵۸، ۳۶۱، ۴۷۸

تاهیر شهه باز حهیده ری: ۳۵، ۳۷۹،

۴۳۸، ۴۸۰

تاهیر یه حیا: ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۴۴، ۴۴۸، ۴۶۲،

۶۲۲ (وینه)، ۶۲۳ (وینه)، ۶۲۴ (وینه).

تاهیری کوپی سمکوی شکاک: ۳۱۸

تالعات شیبانی: ۳۸۱، ۳۸۲

تالعات نادر: ۶۱۵ (وینه).

تاما شیخ نه حمده: ۳۵۷

تاما محمده نه مین: ۴۴۲

تاما محیه دین مه عروف: ۵۰۶، ۵۷۱

تیکین نه لب: ۲۸

۴۰۶، ۴۱۱، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۷

۴۱۸، ۴۲۴، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۷۱، ۴۷۳

۴۷۵، ۴۸۱، ۴۹۵، ۵۴۶، ۵۵۳، ۵۶۱

۵۶۶، ۵۶۸، ۵۷۲، ۶۱۶ (وینه)، ۶۲۴

(وینه)، ۶۲۶ (وینه)، ۶۲۷ (وینه)،

۶۳۹ (وینه) ۸۱۲

جه لال الکشک (روژنامه نووس): ۶۲۸

(وینه).

جه لالی عومهری سام ناغا: ۱۸، ۳۴، ۳۶

جه لیل هوشیار: ۱۶۵، ۶۱۱ (وینه)، ۶۱۷

(وینه).

جه لیلی جه لیل (د): ۵۶۵

جه مال بابان: ۱۵۳، ۴۲۶، ۴۵۳

جه مال پاشای سه فاح: ۴۷۸

جه مال عه بدولناسر: ۴۱۱، ۴۱۳، ۴۲۱

۴۲۴، ۴۳۱، ۴۳۳، ۴۸۲، ۶۱۸ (وینه).

جه مال عه له مدار: ۴۵

جه مشید حه یدهری (د): ۲۰۹، ۲۱۱، ۵۱۲

جه میل نه فهندی: ۱۲۱

جه میل پاشای دیاریه کر: ۳۰۱

جه میل حاجو: ۲۱۲ (وینه)

جه میل پوژبه یانی: ۲۲۴

جه میل مه دفه عی: ۱۶۷، ۱۷۶، ۱۷۹

۱۸۰، ۱۸۱

جه نه پال (قونیان): ۲۵۶

جه نه پال به راتوک: ۲۸۷

جه نه پال ویگانند: ۲۵۷

جه واد عه بدولهادی حه له بی: ۴۲۶

(ج)

ج. ن. فیرنلیتی: ۳۲۸، ۳۳۱

ج. ده بلیو. ول: ۳۱۷

ج. ک. کلپ: ۳۷۶

جافه سولتان: ۱۴۴

جه بار جه باری: ۴۰۱

جه بار قادر (د): ۳۳۷

جه رجیس فه تحولا: ۵۸، ۱۴۲، ۳۹۵

جه سام محمده شاهری (جه نه رالی فرژکوان):

۴۲۶

جه عفر پیشه وهری: ۳۲۲، ۵۵۸

جه عفر ره سول عه لی: ۴۳۷

جه عفر عه سکه ری: ۱۶۴، ۱۶۶، ۱۸۴

جه عفر موسه وی: ۵۸۱

جه لادته عالی به درخان (هه ره کول)

نازیزان): ۶۱، ۶۲، ۸۹، ۹۰، ۱۱۵

۱۱۶، ۱۵۱، ۲۱۰، ۲۱۲ (وینه)، ۲۲۰

۲۲۸ (وینه)، ۲۴۳، ۳۳۷، ۴۵۷

جه لال تاله بانی (مام) (جه لاله مین تاله بانی):

۳۱، ۳۵، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۴۰۳

- جهواد مه لا (د): ۲۲۳، ۲۴۴
- جهواهری (محمهد مهدي): ۳۶۴، ۴۹۰.
- جهودهت هندی (دالووس): ۴۲۶
- جهودهت خهزنه دار: ۶۱۲ (وینه).
- جهوهه سهديق شاهويس: ۵۱۶
- جۆن درينكۆل: ۴۷۱
- جۆرج ناٹانيل كيرزن: ۷۴، ۸۲
- جگه رخوین: ۲۱۲ (وینه)
- جووتیاری حاجی توفیقی مه ورامی: ۲۳۰
- جیمی کارتهر: ۵۳۱ (وینه)
- (ح)
- حاجو ناغای هه فیرکی: ۶۴، ۲۱۲ (وینه)،
- ۲۲۸ (وینه)، ۲۴۳
- حاجی ئیبراهیم ناغا: ۵۰۶
- حاجی پیرداود (دزهیی): ۱۱۸
- حاجی علی پهزا نه فهندی: ۶۶
- حاجی قادری کویی: ۲۴، ۳۷۷
- حاجی کاک نه حمهدی شیخ: ۲۰۲
- حاجی مه لا محییه ددین: ۱۶۳
- حاجی محمه د ناغا: ۱۲۰، ۱۶۸
- حاجی محمه د مه لا: ۳۳۹
- حاجی مستهفا پاشا (یامولکی): ۶۶،
- ۱۶۳
- حاجی موسا: ۲۴۲
- حاجی موسا بهگ: ۱۴۱
- حاجی نه ورهس: ۱۲۰
- حازم جهواد: ۴۷۹
- حازم شه مدین ناغا: ۱۵۰ (وینه)، ۱۵۲
- حامید گه وهری: ۲۳
- حامید قاسم: ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳
- حه پسه خانی نه قیب: ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵،
- ۶۰۴ (وینه).
- حه جی عه بدولکه ریم: ۲۱۲ (وینه)
- حه ردان تکریتی (فهریق پوکن): ۴۳۳،
- ۴۶۵، ۴۹۴، ۴۹۷
- حه سن ناغا حاجو: ۲۱۲ (وینه)، ۲۲۸
- (وینه)، ۲۴۲
- حه سن بهگ جاف: ۱۵۸
- حه سن بهگ (پشدهری): ۱۵۹
- حه سن سلیمان زه هاوی: ۴۹۳
- حه سن سولتان: ۱۳۴
- حه سن که تانی (د): ۴۵۳، ۴۹۲
- حه مبی زاده: ۶۶
- حه مه ناغا (پشدهری): ۱۵۹
- حه مه نه مین ناغای خورشید ناغا (بلوده): ۱۵۹
- حه مه په شید خانی بانه: ۲۳۳ (وینه)،
- ۳۰۵، ۳۲۲، ۳۲۳
- حه مه سالت بهگ: ۱۵۵
- حه مه د سالت قهره داغی: ۵۰۱
- حه مه ی ئاوپه حمان ناغا: ۱۵۵، ۱۵۷،
- ۱۶۳، ۱۶۶، ۱۹۱ (وینه)
- حه مدی بهگی بابان: ۶۵، ۸۲
- حه مدی پاشا (جهته پال): ۶۶
- حه مدی پاشای بابان: ۱۳۰ (وینه)
- حه مدی په شید پاشا: ۱۵۷
- حه مزی بهگ: ۶۵

حه مید خه لخال: ٤٢٤

حه مید عوسمان: ٤١٤، ٤١٦ (وینه)

حه سین (قوره چتای): ٧١

حه سین نه حمه د جاف: ١١٤

حه سین به گ جاف: ١٥٨

حه سین پاشا: ١٠٤، ١٠٥

حه سین پاشای نوردون: ٤٠٦

حه سین جه میل: ٣٩٨

حه سین عه لی شانوف (کور توغلو): ٥٦٥

حه سین نی رگیزه چاری: ١١٤

حوری عه لی ناگا: ١٦٤

حوسین جه میل: ٣٥١

حوسین حوزنی موکریان: ٤١، ٥٨

حوسین فه یزوللا جاف: ١١٤

(خ)

خالد پاشای بابان: ١٣١

خالد کوپی وه لید: ١٠٣

خالد نه قشبه ندی: ٤٣٦، ٤٣٧، ٤٣٨

(وینه)، ٦١٨ (وینه).

خه سرق توفیق: ٤١٤، ٤١٧ (وینه)

خه لیل بلوری: ٣١٨

خه لیل پامی: ٢٢٨ (وینه)

خه یره ددین حه سیب (د): ٤٨١، ٤٨٢

خه یرولا عه بدولکه ریم: ٤٩٢، ٦١٠ (وینه).

خومه یینی: ٥٢٧، ٥٢٨، ٥٣٣، ٥٣٥

(د)

دارا توفیق: ٥١٧

دارا عه تتار: ٥٠٨، ٥١٦

دافید گودچایلد: ٣٥٤، ٣٨٠، ٣٨٤، ٤١١

٤١٢، ٤١٣، ٤٤٠، ٤٤٥

دافید ژ. کیلی: ٢١٨، ٢٨٦

دانا ئاده مس شمیدت: ٣٩٥

داود به گ جاف: ١٥٨

داود پاشای حه یده ری: ٢٠٨

داود: ١٥٤، ١٥٩

دایکی میدیا (سه عیدیه خان): ٨١٥

دوگلاس جون بریت رژی: ٣٥٤

دوئالد کیث ماسکیل: ٣٥٣، ٣٥٤، ٣٨٠

٣٨٣، ٤٣١

ده بلیو. مارسدین: ٤٣١، ٤٥٠

ده بلیو. موریس: ٤٩٥، ٤٩٧

ده بلیو. ئای. کوئیس: ٥٠٧

د.م. سمیث (دافید ماکلیز سمیث): ٣٥٤

ده یلی مه یل (رؤئنامه): ٣٥٩

دوکتور شقان: ٥٦٤

دوکتور فارس: ٢٠٧

دوکتور میهران: ١٣٧

دوگالد. ل. ستیوارت: ٣٢٦، ٣٢٧، ٣٢٨

دوکتور بوور: ٢٨٥

دوکتور مالکولم: ٢٨٥

دیشنه (رؤئنامه نووسی نه له مانی): ٦٣٠

(وینه).

دیگول (جه نه پال): ٥١٣

دینس پرایت: ٣٢٧، ٣٢٨

(پ)

ر. برايشوھيت: ۳۵۷

ر. دھبليو. مؤنرۆ: ۳۵۵، ۳۸۴، ۳۸۷،

۴۱۹

ر.ك. ھاو: ۲۹۶

رھوف رھشيد (دلوھ): ۵۸۰

رھجاء عھدولسھلام عارف: ۳۵۰

رھجھب عھدولمھجيد: ۴۲۴، ۴۳۴

رھحيمھ مھلازادھ: ۲۴، ۱۱۴

رھحيمي قازى (د.): ۳۲۲، ۳۲۶، ۶۱۳

(وڤئھ).

رھزا بھگى ئيسماعيل بھگ: ۱۴۳ (وڤئھ)،

۵۹۹ (وڤئھ).

رھزوان باديني (د.): ۲۴۴

رھشاد موفتى: ۶۰۶ (وڤئھ)

رھشيد ئاغا (پشددھ): ۱۵۹

رھشيد بھگ (رھشيد بھگى كابان): ۵۵،

۱۲۵، ۱۳۶ (وڤئھ)، ۱۲۰، ۱۶۴

رھشيد بھگ عھدولكھريم: ۱۴۳

رھشيد بھگى مھركى: ۳۱۸

رھشيد عالي گھيلانى: ۲۰۱، ۲۲۹

رھشيد موسليح (ليوا پوكن): ۳۹۰، ۴۲۴،

۴۲۵، ۴۳۳

رھفھت بھگى سمائل بھگ: ۱۵۹

رھفيق حيلمى (رھفيق ئھفھندى): ۸۹،

۹۲، ۶۶، ۱۳۴، ۱۴۲، ۱۶۴، ۳۳۷

رھفيق سالح: ۲۶، ۴۰۵

رھمزي ئھفھندى: ۱۹۲

رھمزي فھتاح: ۱۶۲، ۱۶۴

رھمزي مھلامارف: ۱۵۵

رھوشھن بھدرخان: ۶۱، ۸۹، ۲۱۰

رھوپاك مھمھد عھلى (د.): ۴۶

رھوحانى: ۳۳۹ (وڤئھ)

رھؤئيندئۆ (د.): ۳۳۶

رھؤب رھؤى: ۲۸۸

رھؤبھرت ئھنتونى ئيدن: ۲۵۰

رھؤبھرتئس: ۲۷۹

رھؤين ھود: ۲۸۸

رھؤجھر ئئيلين: ۳۵۴، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹،

۳۶۱، ۳۶۴، ۳۶۵، ۴۰۷، ۴۲۹

رھؤدريك پاركيئس: ۴۰۶

رھؤزقلىت: ۲۵۲

رھؤھات ئالاکوم: ۵۳

رھياز حاج ئيبراھيم حسين (د.): ۴۳۵

رھبيكا ويپال وليھمس: ۴۸

رھبچار بئيسئون: ۳۶۶، ۳۹۵

(ر.س. كرلوقورد): ۴۰۶

(ز، ئ)

زھنگى فاروقى مھلامستھفا: ۳۶

زھببھى: ۲۳۰، ۳۲۶

زھعيم سديق مستھفا: ۳۷۴، ۴۰۵

زھكيھ قھزالز: ۱۵۵

زھيد ئھحمھد عوسمان: ۳۹۸، ۳۹۹ (وڤئھ)

زھينھفون (كسھنھفون): ۲۲۰

زھوبھيدى (كوپى بھدرخان): ۱۴۰

- زوبیر پاشای بادینی: ۴۴۲
- زوبیر کازم عه‌بود: ۵۸۱
- زوزگی نه‌وه‌ی نه‌قشبه‌ندییەکان: ۳۶
- زیا وه‌ه‌بی: ۷۳
- زێڤۆ به‌گ هه‌رکی: ۳۱۹
- ژیوار: ۲۲
- زەرب قەسار: ۴۲۶
- (س)
- س. کریپس: ۲۵۸
- س.ب.ر.کوک: ۳۵۳
- سادق بابۆ بارزانی: ۶۱۸ (وێنه).
- سادقی شه‌په‌فکه‌ندی: ۳۲۶
- سارالی: ۴۸
- سالار نه‌لده‌وله: ۵۶، ۱۴۴
- سالح حه‌یده‌ری: ۲۰۸، ۴۱۴، ۴۱۶ (وێنه)
- سالح ساحیب قران: ۱۴۳ (وێنه)
- سالح عه‌بدوللا یوسفی: ۳۹۲، ۳۹۳
- (وێنه)، ۴۴۵، ۴۷۲، ۶۲۶ (وێنه).
- سالح قه‌فتان: ۱۶۵ (وێنه)
- سالح مه‌هدی سامرائی: ۴۲۶
- سالح مه‌هدی عه‌مماش: ۴۴۸
- سالح محه‌مه‌دی بادی: ۵۳
- سالح محمد نه‌مین: ۳۵۸
- سالح میران: ۶۱۸ (وێنه).
- سالم: ۳۲
- سامی عه‌بدولپه‌حمان: ۵۶۲
- ساندوگ: ۹۷
- ستالین: ۳۲۲، ۳۴۸، ۳۸، ۲۵۰، ۲۵۲، ۲۷۴، ۳۱۸
- سه‌باحی غالب: ۲۸، ۳۰، ۹۶، ۳۵۸
- سه‌دام حه‌سین: ۱۸۹، ۴۳۵، ۴۳۸، ۴۸۰، ۵۷۰، ۵۶۸، ۵۳۷، ۵۲۵، ۵۰۸، ۴۸۱
- ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۸، ۵۸۰، ۶۳۳
- (وێنه)، ۶۳۴ (وێنه).
- سه‌دری قازی: ۳۳۴، ۳۳۹ (وێنه)
- سه‌دیقی نه‌نجیری: ۳۳۲
- سه‌رۆکی (خۆبییوون): ۲۲۲
- سه‌ربه‌ست که‌رکووی: ۹۶
- سه‌ره‌ک کۆماری کورد: ۳۱۸
- سه‌ردار ئازاراتی: ۵۰۸
- سه‌رده‌شت: ۵۵۹
- سه‌رکردایه‌تی شوێشی نه‌یلوول: ۴۱۱، ۴۱۲
- سه‌رکرده‌کانی سلێمانی: ۱۸۷
- سه‌عد ناجی جه‌واد: ۴۸۱
- سه‌عیده‌خان (دایکی میدیا): ۲۲
- سه‌عید ئاغای دۆسکی: ۲۷
- سه‌عید ئالچی: ۵۶۴
- سه‌عید ته‌هر: ۳۳۷
- سه‌عید خان به‌گی هه‌رکی: ۳۱۸
- سه‌عید فه‌تحی صقلی (عه‌مید): ۴۴۳
- سه‌عید قه‌زاز: ۱۵۵، ۳۱۲
- سه‌عیده: ۵۳
- سه‌عیدی کوردستانی (د): ۵۸
- سه‌فیه‌ سه‌هیل: ۴۲۶

- سەلاح سەعدوللا: ۲۷، ۳۹، ۴۰، ۶۲،
 ۴۱۸، ۴۸۸، ۵۱۶
- سەلاح رەشىد: ۸۱۲
- سەلاح فەرەج: ۶۱۵ (وېتە).
- سەلاحەددىنى ئەيوبى: ۱۰۴، ۲۱۱، ۲۳۵
- سەلمان ئاغا (ھەمەوئەند): ۱۵۹
- سەيد (شىيخ) عەبدولقادرى نەھرى: ۶۱،
 ۶۵، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۷، ۷۹، ۸۰
- ۸۲، ۸۵
- سەيد ئەحمەد بەرزىجى: ۵۵، ۱۳۵ (وېتە)
- سەيد ئەحمەد نەقىب: ۱۳۶
- سەيد ئەحمەدى مەرەخەس: ۱۳۵
- سەيد تەھا (نەھرى): ۵۷، ۵۹، ۱۲۱، ۱۱۰، ۱۴۱
- سەيد شەكلىف: ۶۵
- سەيد عەبدوللا ئەفەندى كوپى سەيد
 عەبدولقادر: ۶۵
- سەيد محەمەدى سەدرى: ۳۳۷
- ستېفەن لوفتەس ئىگىرتقۇن: ۴۴۰، ۴۴۱،
 ۴۴۶
- سەيفى قازى: ۳۳۳
- ستېمۆر تۆپىنگىش: ۳۶۵
- سەدىق عەبدولھادى بەسام (پارىزەن): ۴۲۶
- سەدىق سالىح: ۲۶، ۱۳۶، ۱۴۹، ۳۳۷
- سەدىق مستەفا (عەمىد): ۴۴۳
- سەكرتېرى مەندوبى سامى: ۱۹۱
- سەلىمان بەگ (بەدرخانى): ۱۰۵
- سەلىمان نورى بەگ (مىجەن): ۶۵
- سمائل (ئىسماعىل) ئاغاى شىكاك
 (سىمىك): ۵۲، ۵۴، ۵۶، ۵۸، ۱۳۱، ۱۳۲،
 ۱۳۴، ۱۳۸، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۵۲۲،
 ۶۰۰ (وېتە).
- سوارە: ۱۸
- سوبجى نازىم (د): ۲۴۹
- سوپاي سوورى: ۴۴۲
- سورەيا عادى بەدرخان: ۶۰، ۳۳۷، ۵۸۷
- (وېتە)، ۵۸۸ (وېتە)
- سولتان سەلىم: ۱۰۳
- سولتانى عوسمانى: ۵۶۹
- سۆن: ۹۰
- سىامەند سەمەد بەننا: ۵۱۶
- سەيد على: ۹۸
- سىفەر: ۲۱
- سىر جۆرج رەسىل كلىدك: ۱۶۰
- سىر د. كىلى: ۲۱۸
- سىر رىدەر بۆلارد: ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۵،
 ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۷۰، ۳۲۲، ۳۲۳
- سىر رۆبەرت جۆرج ھاو: ۲۱۵، ۲۳۶،
 ۲۹۰، ۲۹۱
- سىر رۆجەر ئەللىن: ۳۵۹، ۳۸۸، ۴۰۶
- سىر فرانسىس ھەفلىم ستونھېتوئىر
 بېرد: ۱۹۷، ۲۹۳، ۲۹۴
- سىر فرانسىس ھېنرى ھەمفرايز: ۱۸۹
- سىر ھېنرى رويېرت موور بروك پۆپھام: ۱۹۸
- سىر والتەر سمارت ئەلىكسەندەر: ۲۹،
 ۲۹۵، ۲۹۷، ۲۹۹، ۳۰۰

سیر ویلیس کومبس: ۵۰۴ (وینہ)، ۵۰۵

(وینہ)، ۵۰۶، ۵۰۷

سیر ویلیس مؤریس: ۴۶۳

سیر. ه کناچیبول هوگیستین: ۲۵۶،

۲۷۳، ۲۶۰

سیر.م. پیترسون: ۲۷۹

سیر. والتیر سمارت ئەلیکسەندەر:

۲۷۷، ۲۹۲

سینه مخانی جەلادەت بەدرخان: ۶۱، ۶۲،

۲۲۸

(س.س.گافان): ۴۸۸

(فئ)

شاپوور بەختیار: ۵۲۲ (وینہ)، ۵۲۴

شارل تاقە (طاقە): ۴۷۹، ۴۸۰

شامیل سامەرائی (د): ۴۳۵

شاخەوان نامیق (شوان): ۶۲۷ (وینہ).

شاكر مەحمود (لیوا روكن): ۶۳۲

(وینہ).

شكار نەقشبەندی: ۸۱۳

شەرەفخانی بەدلیسی: ۳۲، ۳۶

شەریف پاشا (خەندان): ۲۶، ۵۲، ۵۳،

۵۴، ۵۵، ۶۸، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳،

۷۵، ۷۸، ۷۹، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۲،

۱۲۹، ۱۳۵، ۱۳۶، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۸۹،

۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۵، ۲۹۷، ۲۹۸،

۲۹۹، ۳۰۰

شەریف علی: ۱۶۶، ۱۶۷

شەریفە: ۵۳

شەفیقی ئەحمەد عەزیز ئاغا: ۷۲۴ (نامە)

شەفیق ئەرواسی زادە: ۶۵

شەفیق رەشید پاشا: ۱۵۷

شەفیق قەزاز (د): ۳۹، ۴۰

شەفیق کەمالی: ۴۸۰

شەمسەدین توفیق عەزازی: ۴۲۶

شەمسولواعزین: ۲۳۹ (وینہ)

شەمبال ماجید مستەفا: ۴۱۴

شەملا خان: ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۵، ۳۵، ۴۸،

۶۲، ۳۲۸

شەوگەت عەقراوی: ۴۱۹

شەکسپیر: ۳۲

شەوکر مستەفا: ۱۰۵

شەوکی قووەتلی: ۲۱۴

شیپارد: ۱۸۶

شیخ ئەحمەدی شەیخ عەبدولقادری

نەقشبەندی: ۳۵، ۴۳۸

شیخ ئەحمەدی بارزانی: ۲۱، ۱۱۷، ۱۱۹،

۳۰۴، ۴۴۵، ۴۴۷، ۵۴۶، ۶۲۰ (وینہ).

شیخ تالب سوهیل: ۴۲۶

شیخ رەزا: ۱۴۷

شیخ رەزای تالەبانی: ۵۵۶

شیخ رەزای گولانی: ۱۷۲

شیخ رەشید جاف: ۱۵۸

شیخ رەشید لولان: ۳۱۴

شیخ رەشیدی شەیخ علی سەرکار: ۵۹۹

(وینہ).

شیخ ره قیبی سورچی: ۳۲۴

شیخ صالح ته لال: ۴۲۶

شیخ سه دیق: ۱۴۰، ۵۷

شیخ سه عیدی پیران: ۷۳، ۱۳۷، ۲۱۰

۲۲۵، ۲۳۸، ۲۴۲، ۵۶۳، ۶۰۱ (وینه)،

۶۰۳ (وینه).

شیخ شه هاب: ۴۴۵

شیخ عه بدولقادر: ۵۶، ۵۸، ۱۴۰

شیخ عه بدولقادی گه یلانی: ۴۵۳

شیخ عه لی شه علان: ۴۲۶

شیخ عزه ددین حسه ینی: ۵۴۸، ۵۴۹ (وینه)

شیخ عوبه یدوللا (نه هری): ۵۴، ۱۳۹

۵۵۶

شیخ عوبه یدوللا ی بجیل: ۱۲۱

شیخ عوبه یدوللا ی زینو: ۳۰۲

شیخ قادر (عه بدولقاس) ی حه فید: ۱۵۵

۱۵۷، ۱۶۳، ۱۶۶، ۱۷۱، ۱۹۲، ۱۹۹

۶۰۴ (وینه).

شیخ مه حمود (حافید زاده): ۵۲، ۵۴

۵۵، ۵۶، ۹۰، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۶۵

۱۳۷، ۱۳۸ وینه، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴

۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۹، ۱۷۵، ۱۹۶، ۱۹۷

۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۳۳۶، ۵۴۲

۵۹۹ (وینه)، ۶۰۰ (وینه).

شیخ مه حمودی شیخ کاوه: ۴۱۲، ۸۱۲

شیخ محمه د (شیخه شه ل): ۲۰۶، ۲۰۸

(وینه)

شیخ محمه د سدیق: ۱۴۱

شیخ محمه د غه رب: ۱۳۸، ۵۹۹ (وینه).

شیخ محمه دی قه لاتی: ۱۹۱

شیخ محمه دی گولان: ۱۶۶

شیخ موسلیخ: ۱۵۷

شیخ نووری شیخ محمه د قازانقایه: ۵۹۹

(وینه).

شیرکو بیکه س: ۴۹۷

شیرکو حه بیب: ۱۸، ۳۰

شیرین خان: ۲۲

(ه، گ)

صاحب محمه د مه لا مه حمود: ۴۲۶

صالح مه هدی عه مماش (جه نرال): ۴۳۰،

۴۳۱، ۴۳۲

صبحی عه بدولحه مید: ۴۳۳

طاهر البکاء (د): ۳۵، ۱۸۸

(ع)

عادل ته قی به لداوی (د): ۳۵۱

عادل عیزه ت: ۴۰۱

عارف پاشا: ۵۲، ۱۲۸

عارف عبدالرزاق (لیوای فزیکه وان): ۴۳۵

عبدالرحمن الشیخ علاءالدین النقشبندی: ۱۴۱

عبدالستار عبداللطیف: ۴۳۴

عبدالسلام عارف: ۳۴۹، ۳۵۸، ۳۶۸

۳۹۳، ۴۲۸، ۴۳۹، ۴۴۱، ۴۴۳، ۴۴۴

۴۳۲، ۴۳۶، ۴۳۸، ۴۴۸، ۴۴۹

۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۳، ۴۷۱، ۴۷۵، ۴۷۶

۴۷۷ (وینه) ۴۷۹، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۹۵

عبدالولہ زاق سہید مہ محمود: ۶۲۴
 عبدالولہ حمان قاسملو (د): ۳۲۲، ۳۲۶،
 ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۹، ۶۳۷ (ویٹہ)، ۶۳۹
 (ویٹہ).
 عبدالولہ قیب یوسف: ۵۸۳
 عبدالولہ تار تاهیر شریف (د): ۶۹، ۷۸
 عبدالولہ عزیز دوری (د): ۳۹۸
 عبدالولہ کریم تکریتی (تہفسہ): ۴۷۶
 عبدالولہ کریم جہدہ: ۳۵۷
 عبدالولہ کریم قاسم: ۱۶۴، ۲۱۶، ۳۴۵،
 ۳۴۸، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۷، ۳۵۸،
 ۳۶۷، ۳۷۰، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۷، ۳۷۸،
 ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۶، ۴۰۵،
 ۴۰۶، ۴۲۴، ۴۲۶، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۶،
 ۴۳۷، ۴۴۷، ۴۶۱، ۴۵۱، ۴۹۱، ۴۹۵،
 ۴۹۶، ۴۹۷، ۶۱۷ (ویٹہ)، ۶۲۰ (ویٹہ).
 عبدالولہ کریم فہرحان (وہزیر): ۶۲۳ (ویٹہ).
 عبدالولہ تاج بۆتانی (د): ۶۲۷.
 عبدالولہ لا بہ گی جاف: ۱۵۸
 عبدالولہ لا پھشیو: ۱۱۶
 عبدالولہ لا جاسم (لیوا): ۴۴۲
 عبدالولہ لا جہودہ: ۸۰، ۸۵
 عبدالولہ لا حسن زادہ: ۳۲۸، ۳۶۶، ۵۵۰
 عبدالولہ لا نورولی: ۱۵۸
 عبدالولہ لای برای دوکتور موراد: ۳۳۶
 عبدالولہ لا تہلحہ دیسی: ۶۱۸ (ویٹہ).
 عبدالولہ محسن سہ عدون: ۱۱۹، ۱۸۶
 عبدالولہ ہاب شہواف: ۳۶۵

عبدالصاحب علوان (د): ۴۳۵
 عبدالعزیز الحافظ (د): ۴۳۵
 عبدالعزیز الوتری (د): ۴۳۴
 عبدالفتاح تہلعبوسی (د): ۴۳۵
 عبدالکریم تہلعلی: ۴۳۳
 عبدالکریم کہنہ: ۴۳۴
 عبدالکریم ہانی (د): ۴۳۶
 عبدالمجید دوجہیلی: ۴۳۶
 عبدالمنعم الاعسم: ۲۴۵
 عباس چہلہ بی پاشا: ۵۲
 عباس کہمال (موقہدہم): ۴۰۳
 عبدالولہ حکیم عامر (موشیر): ۴۱۱
 عبدالولہ میدی دووہم (سولتان): ۷۱،
 ۷۳، ۹۴، ۱۳۱، ۲۵۱، ۲۸۷
 عبدالولہ خالد سابیر: ۸۱۴
 عبدالولہ حمان ناغا: ۱۹۱
 عبدالولہ حمان ناغا علی یونس: ۲۴۳
 عبدالولہ حمان تہحمد پاشا: ۱۵۷
 عبدالولہ حمان بہ گی بہدرخان: ۱۰۵، ۱۰۶
 عبدالولہ حمان بہیاتی: ۳۱۲
 عبدالولہ حمان عارف: ۴۴۱، ۴۴۳، ۴۴۴،
 ۴۸۶ (ویٹہ)، ۶۳۱ (ویٹہ).
 عبدالولہ حمان مہعروف (ٹاوپہ حمانی
 حاجی مارف): ۳۴، ۳۵
 عبدالولہ حیم رہحمی مہکاری: ۸۹، ۳۰۱
 عبدالولہ زاق بہگ (بہدرخان): ۱۰۴، ۵۸۵
 (ویٹہ)، ۵۸۹ (ویٹہ).
 عبدالولہ زاق حہسنی: ۹۰، ۱۷۴

- عەبدى ئاغا ئەزىدكى: ٤٧٦
 عەتا موفتى: ١٨
 عەرەبى شەمۇ: ٥٦٥
 عەزام (عەبدولپەرھمان عەزام): ٢٩٦
 عەزمى بەگى بابان: ١٥٥، ١٥٦، ١٩١
 (وېنە)، ١٥٧، ١٦٣، ١٦٦
 عەزىز خان: ١٣٤
 عەزىز فەيزوللا بەگى: ٣١٨
 عەزىز ھودى: ١٢١
 عەزىزى يوسفى: ٣٣٢
 عەزىز شەرىف: ٦٢٥ (وېنە).
 عەسكەرۇف شامىل سەلىم تۇغلۇق (د): ٥٦٥
 عەقراوى: ٤١٤، ٤١٧
 عەلى ئاغا (ئاگا): ١٦٤
 عەلى ئاغا زولفۇ: ٢٢٣، ٢٢٨ (وېنە)
 عەلى ئاغاي مستەفا ئاغا (دادودە): ١٥٩
 عەلى بەدرى (كۆلۈنئىل): ٤٢٦
 عەلى جەسەن مەجىد (عەلى كىمىيائى):
 ٥٧٣، ٥٧٤، ٥٨٠، ٥٧٥
 عەلى جەيدەر بەگ: ٦٦
 عەلى جەيدەر سەلىمان: ٤٠٩ (وېنە)، ٤١٠
 عەلى سالىح سەعدى: ٣٦٣، ٣٩٧، ٤٠٣،
 ٤٢٧، ٤٤٨، ٤٧٨، ٤٧٩، ٦٦٠
 عەلى شامىل پاشا: ١٠٤، ٥٨٦، ٥٩٠
 (وېنە)، ٥٩٥ (وېنە).
 عەلى شان بەگ: ٥٤، ٥٨، ٦٦
 عەلى گەلاوئىز (د): ٣٢٢، ٣٢٦، ٣٣٦
 عەلى عەبدوللا (عەلى مەكتەبە): ٢٠٦،
 ٢٠٨ (وېنە)
 عەلى عەسكەرى: ٦٢٧ (وېنە).
 عەلى غالىب بەگ: ٥٣، ٥٤، ١٢٩
 عەلى ھومام قازى: ٥٥٠
 عەلى جەيدەرى سەلىمان: ٦٢٤ (وېنە).
 عەمەش: ٤٠٥، ٤٣٣
 عەگىد سىدىق: ٦٢٧ (وېنە).
 عەولە سىيس: ١٧٥
 عوسمان سەبىرى (ئابۇ): ٢٠٩ (وېنە)، ٢٢٣
 عومەر دىھابە: ٦٢٧ (وېنە).
 عومەر ئاغا شەمەدىن: ٢٢٨ (وېنە).
 عومەر پاشا (مارشال): ١٠٣
 عومەر (عەمەر) خانى شىكاك: ٣١٩
 عومەر شىنخ موس: ٤٥٨، ٤٥٩، ٤٦٠، ٥١٦
 عومەر عەلى (فەرىق): ٣٤٩
 عومەر مەرف بەرزىنجى: ١٣٤
 عومەرى قازى: ٤٨٧
 عومەرى خاورە: ٦٢٩ (وېنە).
 عىزەت بەگ: ١٩١
 عىزەت بەگى ۋەسمان پاشا: ١٥٥، ١٥٧، ١٦٣
 عىزەتى فاقە (عىزەتى تۆپچى): ١٦٢
 عىزەت عەبدولعەزىز: ٤٥٣، ٦١٠ (وېنە).
 عىزەت مستەفا: ٤٣٤
 عىزەدىن مستەفا رەسول (د): ٣٣٥،
 ٣٤٨، ٥١٦، ٦١٣ (وېنە)
 عىزەدىن فەيزى: ٦١٧ (وېنە)
 عىسا مەحمۇد: ٤٢٦

عیسمه ت پاشا: ۲۸۱

عیسمه ت شهریف وانلی: ۴۸۸، ۲۱۰،

۴۹۲، ۱۴۹۳، ۴۹۴ (وینه)، ۵۱۶، ۶۱۲

(وینه)، ۶۲۳ (وینه).

عیسمه ت که تانی: ۴۵۳ (وینه) ۴۹۱

عیفه تی قازی: ۴۸۷

(عامل): ۴۱۰

(عامله): ۴۱۰

فه تاح ناغا (همه وهند): ۱۵۹

فه تح علی شای قاجار: ۱۴۴

فه خری سیلاح شوق: ۴۱۰، ۶۲۴

فه رمانره وایی تورکیا: ۱۶۰

فه رهاد پیریال (د): ۳۰۰

فه رهاد شاکه لی: ۳۳۷

فه رهاد عهونی: ۱۸

فه روشه: ۱۶۰

فه رید پاشا: ۷۹

فه وزی جه میل سانیب: ۶۱۸ (وینه).

فه یسه ل نه لشاعر: ۴۴۲

فه یسه ل حه بیب خه یزه ران: ۳۹۸

فه یسه ل ده باغ: ۳۳۷

فه یسه ل سه رجان نه لمرسی (لیوا): ۴۴۲

فه یسه لی یه که م (مه لیک): ۱۳۱، ۱۶۷،

۱۶۹، ۱۷۹، ۲۰۲

فه همی سه عید: ۵۹۹ (وینه).

فرانکلین: ۲۲۲

فریزهر (چه نه رال): ۱۳۷

فلپیس: ۴۷۵

فه هد نه لشاعیر: ۴۴۲

فوناد بابان (د): ۱۸

فوناد عارف: ۱۷۳، ۳۴۹، ۳۶۴، ۳۸۲،

۴۳۱، ۴۸۱، ۶۲۲ (وینه).

فوناد مه عصوم (د): ۳۴

(فه رهاد عهونی): ۲۲۴

(فیسته رؤس): ۴۸۷

(غ)

غاریبالدی: ۲۰۱

غازی داغستانی (فه ریق): ۴۲۶

غه فوری هم مزه یی: ۳۲۶

غه نی بلوریان: ۳۳۲

(ف)

ف.گ.ماینارد: ۴۵۲، ۴۷۱، ۴۷۲

فابی: ۱۷۴

فاتیمه سالح نه حمه د: ۲۴۰

فارس ناغای زیباری: ۱۲۱

فارسی برینپیچ (د.فارس): ۲۰۶، ۲۰۷

فاروقی مه لا مسته فا: ۳۵

فایه ق بابان: ۱۵۵، ۱۵۷، ۱۹۱

فایه ق سامه پایی: ۳۹۸

فایه ق کاکه مین: ۱۴۳ (وینه)

فایه ق بیکه س (فایقه فه ندی): ۱۵۵، ۱۶۰،

۱۶۸، ۱۷۸

(ف)

ف.ك.ماينارد: ٤٥٠

فاسيليٽف: ٢٧٧، ٢٨٥

فورشيولوف: ٢٥٢

فيشيان مولت (كاپتن): ٢٠١، ٢٠٠، ٧

(ق)

قادر ناغا: ١٢٠

قادر نه فهندي قهره داغي: ١٤٣ (ويٽه)

قازي محمده: ٢٣٣، ٢٣٤، ٢٤٠، ٣٠٤

٣٢٢، ٣٢٣، ٣٣٢، ٣٣٥، ٣٣٦، ٣٣٧

٣٣٩، ٥٥٨، ٥٦٩ (ويٽه)، ٦٠٨ (ويٽه)،

٦٠٩ (ويٽه)، ٦١٠ (ويٽه).

قازي مونعيم: ٣٣٩ (ويٽه).

قازي موکرياني: ٦١١ (ويٽه).

قهردي جان (شاعري): ٦٢، ٢١٠، ٢٢٨

(ويٽه).

قهردي جهميل پاشا، ٦٢، ٦٤، ٨٩، ٢١٠

٢٣٧ (ويٽه).

قهرهني ناغاي قه لارهش: ٣٠٢، ٣٠٣

٣٠٤، ٣٠٥، ٣٠٦، ٣٠٧

قوتبزاده: ٥٣٥، ٥٤٠

(گ، گک)

ك.ديٽفيس: ٣٥٧

ك. جيب: ١٢٧، ١٣٨، ١٤٣

كاپتن گالفو: ٤٧٠

كاپتن ه.م. جاكسون: ٣٠٣، ٣٠٤، ٣٠٦

٣٠٧، ٣٠٨، ٣٠٩

كاپيوسي: ٥٣٧

كارته ر: ٥٢٩، ٥٣٦، ٥٣٧

كاكه زيادي كويه: ٦٢٧ (ويٽه).

كالشروب (نهدميرال): ٦١

كامهران عالي به درخان (د): ٦٠، ٦٢

٦٣، ٩٠، ١١٦ (ويٽه)، ٢٢٨ (ويٽه)، ٤٥٢

٤٥٣، ٤٥٤، ٤٥٥، ٤٥٨، ٤٩١، ٥١٣

كامل الخطيب: ٤٣٤

كاميل بهگ: ١٠٤

كاميل جادرجي: ٣٥١، ٣٥٥، ٤٢٥، ٦٢٥

(ويٽه).

كاوس قهفتان (د): ٥١٦، ٦١٢ (ويٽه)،

٦١٣ (ويٽه)، ٦١٥ (ويٽه).

كه رهم نه نقوسي (د): ٥٦٥

كهريم بهگي زانستي (كهريم سهعيد بهگ):

١٦٤، ١٩٤

كهريم سنجابي: ٥٢٤

كهلحي (ريگاني): ٤٠٨

كه مال عه بدولقادر نه شنه ت: ٤١٥

كه مال كه تاني: ٤٩٢

كه مال كه ريمي: ٣٣٨

كه مال جانبولات: ٦٢٤ (ويٽه).

كه مال فه وزي: ٧٣

كه مال فوناد (د): ٥١٦، ٥١٧، ٦١٢

كله ير هولينگور: ٣٨٢

كناتي سول هاكسين: ٢٧١

كوپه كاني مه لا مسته فا: ٥٦١

كورنواليس(سىز كىنھان): ۱۷۹، ۸۱،

۱۸۰، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۸،

۱۸۹

كوپى پەش: ۵۵۰

كورى ئەنان: ۴۵۲

(ويئە)، ۶۱۳ (ويئە).

كومبىس: ۵۰۵

كورت قالت ھايىم: ۵۳۲، ۵۱۳،

كۆلۈنېل (ئىلفىتستون): ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶،

۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۶، ۲۳۲،

۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۵۷

كيا ھەيا ئەھمەد: ۶۶

كىزىن: ۸۳

كىلوس: ۹۷

گ.ف.ھىللەر: ۳۶۱

گودچايلد: ۳۵۴، ۳۹۰، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۴۰

گيو موكرىانى: ۵۸، ۶۱۷ (ويئە).

(ل)

لاكى غادە: ۴۸

لۆرد كىلبراكىن جۆن رايىمۆند گۆدلىيە:

۵۱۰، ۵۱۱ (ويئە)

لامپستون مايلىس ويدير بووردون كىليرن:

۲۹۰

لونئەى توفىق سويدي: ۴۲۶

لويد جۆرج: ۷۴

لوقمان بارزانى: ۶۲۸ (ويئە).

ليوا.گ.ماكناب: ۳۲۵

لورانس ھەرەب: ۹۰

لۆرد رۆجەر ئەلين: ۴۶۵

لۆرد كليرن: ۲۹۰، ۲۹۷

لۆرد كارادون: ۷۲۲

(م)

م.پيتتيرسون: ۲۷۷

م.ج.مەستيل: ۳۵۳

م.روايس: ۵۱۵

م.فليپس پرايس: ۳۲۲

م.م.بۆكانى: ۲۳۸

م.مايسكى: ۲۵۹، ۲۶۰

ماجيد مستەفا: ۲۸۳، ۴۶۹، ۵۹۹ (ويئە).

مارف خەزەندە دار (د): ۲۲، ۲۴، ۵۱۶،

۶۱۲ (ويئە)، ۶۱۳ (ويئە)، ۶۱۴ (ويئە)،

۶۱۵ (ويئە)، ۸۱۲

ماكياڧيلى: ۳۰۱، ۳۴۹

مالكۆم بوور (د): ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷،

۲۸۸

ميخائيل برين: ۴۴، ۴۸

ميران فوناد مەستى: ۶۱۵ (ويئە).

ميرحاج ئەھمەد: ۶۱۸ (ويئە).

مەجيد بەگى حاجى رەسول بەگ: ۱۵۵،

۱۶۳، ۱۹۱

مەجيد حاجۇ: ۲۱۲ (ويئە).

مەجيدى قادر ئاغا: ۱۴۴

- مه محمود پاشای کورپی نیراهیم پاشا
زاده‌ی مللی: ۷۱
- مه محمود جه‌لیلی: ۴۴۲
- مه محمود زامدار: ۵۴۴، ۲۱
- مه محمود نه‌حمه‌د محمه‌د: ۳۰۱
- مه محمود خانی دزلی: ۱۳۴، ۱۳۳
- مه سععود بارزانی: ۵۶۲، ۵۷۹، ۳۳۷
- (ویننه)، ۵۶۱، ۵۶۳، ۶۲۰ (ویننه)، ۶۲۹
- (ویننه)، ۶۲۸ (ویننه)، ۸۱۲
- مه سععود ره‌جوی: ۵۵۹
- مه سععود محمه‌د: ۴۲۴، ۳۴۸، ۲۳۸، ۲۱۰
- مه سععود مسته‌فا: ۱۱
- مه‌عروف (مارف) جیاووک: ۱۵۰، ۱۴۸
- ۱۵۱، ۱۵۳
- مه‌لا نه‌حمه‌دی ماوه‌رانی: ۳۳۹ (ویننه).
- مه‌لا پیسکه‌ندی: ۱۴۳ (ویننه).
- مه‌لا جه‌میلی رۆژبه‌یانی: ۳۳۸
- مه‌لا حوسین مه‌جدی: ۳۳۹ (ویننه).
- مه‌لا حسامه‌دین شه‌فیعی: ۶۱۱ (ویننه).
- مه‌لا عه‌بدوللا موده‌پیس: ۳۳۹ (ویننه)،
۶۱۱ (ویننه).
- مه‌لا محمه‌دی لاهمیجانی: ۳۳۹ (ویننه).
- مه‌لا مسته‌فای بارزانی (بارزانی مسته‌فا):
۱۳۴، ۲۰۶، ۲۰۷ (ویننه)، ۲۳۲، ۲۳۳،
۲۴۰، ۳۰۴، ۳۱۰، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۲۸، ۳۳۷،
۳۷۴، ۳۹۳، ۳۹۴، ۴۰۰، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۸،
۴۲۰ (جه‌نه‌پال)، ۴۳۵، ۴۳۸، ۴۶۲، ۴۷۳،
۴۷۶، ۴۸۲، ۴۸۳ (ویننه)، ۴۸۵، ۴۹۳
- ، ۴۹۵، ۴۹۹، ۵۰۲، ۵۰۴، ۵۱۳، ۵۴۶، ۵۵۳،
۵۶۰، ۵۶۱، ۵۷۰، ۶۰۶ (ویننه)، ۶۰۷،
(ویننه)، ۶۱۷ (ویننه)، ۶۱۸ (ویننه)، ۶۱۹
(ویننه)، ۶۲۰ (ویننه)، ۶۲۲ (ویننه)، ۶۲۳
(ویننه)، ۶۲۴ (ویننه)، ۶۲۵ (ویننه)، ۶۲۸
(ویننه)، ۶۱۹ (ویننه)، ۶۳۰ (ویننه)، ۶۳۱
(ویننه)، ۶۳۲ (ویننه)، ۶۳۳ (ویننه)، ۶۳۴
(ویننه)، ۶۳۵ (ویننه)، ۶۳۶ (ویننه)، ۷۱۵
(ویننه)، ۷۲۹ (ویننه).
- مه‌لا مه‌عصوم خدر: ۶۲۸ (ویننه).
- مه‌لا سدیق سدقی: ۳۳۹، ۳۳۸، ۳۳۶
(ویننه)، ۶۱۱ (ویننه).
- مه‌لای جزیری: ۳۲
- مه‌لای خه‌تی: ۳۳۶
- مه‌مدوح سه‌لیم: ۶۲، ۸۹، ۲۱۰،
۲۱۱ (ویننه)، ۲۳۸، ۲۴۳
- مه‌مداری: ۳۵۷
- مه‌مدی بازرگان: ۵۲۴
- مه‌ولان زاده‌ر ه‌فعت: ۶۴، ۶۶
- محمه‌د (د.خ): ۹
- محمه‌د ئاغا (پشده‌ن): ۱۵۹
- محمه‌د نه‌مین ئاغا: ۳۰۴
- محمه‌د پاشای میری سۆران: ۱۵۳
- محمه‌د جاف: ۱۵۰
- محمه‌د جه‌میل پاشا: ۲۲۸ (ویننه).
- محمه‌د جه‌واد نه‌لعه‌بوسی (د.): ۴۲۴،
۴۳۴
- محمه‌د حاجی عه‌باس ئاغا: ۱۵۹

- محمەد رەزا پەملەوی: ۱۴۴، ۲۲۹، ۳۱۰،
(رەزا شا)، ۳۳۴، ۳۷۴، ۴۳۰، ۴۷۳، ۵۴۰،
۵۲۲ (وێنە)، ۵۲۳، ۵۵۷، ۵۵۸
محمەد زادە: ۸۱۴
محمەد رەزا شەیبی: ۳۵۰، ۳۹۸، ۴۴۸
محمەد رەسول ھاوار: ۲۸
محمەد رەشید پاشا: ۱۳۰
محمەد رەشید جەنابی: ۴۲۶
محمەد سالت: ۱۵۰، ۱۵۳، ۱۹۱
محمەد سالت حوسنی: ۵۲، ۱۲۸، ۱۲۹
محمەد سالت قەرەداغی: ۴۹۷، ۴۹۸،
۴۹۹، ۵۰۰
محمەد سالت قەفتان: ۱۶۴
محمەد سەعید بەگ: ۱۲۱
محمەد سەعید خەفاف: ۳۴، ۵۶، ۳۶۴،
۴۱۱، ۴۵۲، ۴۹۱، ۵۰۳، ۵۰۶
محمەد سەید عەبدولقادر: ۷۳
محمەد شوان بابا رەسول: ۱۴۹
محمەد شوکری بەگ (د. شوکری
سەگیان): ۶۶
محمەد شیت خەتاب: ۴۳۳
محمەد شیخ لەتیف (کۆلۆنیل): ۴۲۶
محمەد عەلی بەدرخان زادە: ۶۵
محمەد عەلی سوپەرەکی (د.): ۲۶
محمەد عەلی گەرە: ۱۰۳
محمەد عەلی عەونی: ۳۳۷
محمەد قودسی: ۴۹۲، ۶۱۰ (وێنە)
محمەد مەهدی کوبە: ۴۲۶
محمەد مەهدی جەومەری: ۴۹۰، ۶۴۷،
۸۱۵
محمەد میهری: ۶۷
محمەد نوری ئەفەندی (پروڤیسوری
لاموت): ۶۶
محمەد دی دووهم (سولتان): ۲۲۲
محمەد دی مەولود (مەمەدی مەولود):
۲۳۵، ۳۳۶
محمەد دی مەلاکەریم: ۲۴، ۱۲۲، ۱۲۷
محمود شکحان الدیمی: ۴۱۰
مستەفا پاشا بەگزادە: ۶۶
مستەفا پاشا یامولکی (جەنەرال): ۶۰، ۶۶
مستەفا پاشای بابانزادە: ۷۰
مستەفا جافەر سولتان: ۱۵۸
مستەفا خوشناو: ۴۹۲، ۶۱۵ (وێنە)
مستەفا زەنی پاشای بابان: ۶۵
مستەفا شاھین: ۲۱۶، ۲۱۸
مستەفا کەمال (ئەتاتورک): ۶۴، ۶۶، ۸۳،
۸۹، ۱۶۰، ۲۰۱، ۲۲۶، ۵۴۴، ۵۶۹
مستەفا ھجری: ۲۸۰
مستەفا بەگ (پشەدە): ۱۵۹
مس بیل: ۲۰، ۲۸
مشیری حەمەئە سلیمان: ۱۳۷، ۳۳۶
موئەییەد عەبدولفەفار ئەلنەقشەبەندی: ۶۱۸
موحسین بەرازی: ۲۱۵، ۲۱۶
موحسین دزەیی: ۶۲۳ (وێنە).
موراد بەگ: ۱۸۶
موراد رەمزی بەگ: ۱۰۲

- موراد (د): ۳۳۶
- موسلح نه قشبه ندی: ۴۳۵، ۴۳۸
- مومتاز حهیده ری: ۴۰۲، ۴۱۵
- مونقیز ئالفرعون: ۵۸۰
- موسا نه حمه د: ۳۳۸
- مؤسولینی: ۳۰۰، ۴۷۷
- مؤنوق: ۴۱۲
- میجر نیویل: ۳۳، ۵۴، ۶۷، ۶۸، ۸۹
- میخائیل مؤلوتوف: ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۶
- ۲۵۷، ۲۷۳
- میرزا وه هاب قازی: ۳۳۹ (ویڼه).
- میستر ئایریس: ۲۱۶
- میستر نیلتیس: ۴۶۳
- میستر به تلر: ۴۶۰
- میستر جه ستیس دوگلاس: ۴۶۲
- میستر ده له س: ۴۴۹
- میستر فرانک گوسلینگ: ۳۶۷
- میثیل عه فله ق: ۲۱۲
- میقداد جه میل پاشا: ۲۲۸ (ویڼه).
- میقداد میدحه ت: ۱۰۲
- میقداد هوره یی: ۶۲۸ (ویڼه).
- (مرکز دراسات الوحدة العربیة): ۴۸۱
- ناجی جه واد نه لساعاتی: ۴۸۱
- ناجی که تانی: ۴۵
- نازیف ئاغا: ۱۳۴
- ناسر خوسره و: ۱۰۱
- نالی: ۳۲
- نامیق ئاغای قادر ئاغا (دلوده): ۱۵۹
- نامیق محمه د عه لی ره شید: ۴۶
- نه جات مه زهر: ۱۶۳
- نه جاتی عه بدوللا (د): ۴۴، ۹۶، ۲۳۸
- ۲۳۹، ۸۱۵
- نه جده ت نه زمه ت (د): ۴۶
- نه ژاد نه حمه د عه زیز ئاغا: ۴۱۴، ۴۱۷
- (ویڼه).
- نه سرین فه خری (د): ۳۳۵، ۵۱۶
- نه سیر کامیل جادرچی: ۴۸۱
- نه عیم پاشای بابان زاده: ۷۰
- نه عیم عه بدولنه بی (لیوا): ۴۴۲
- نه وشپروان مسته فا: ۱۶۸
- نوره دین نه تاسی: ۵۱۵
- نوره دین زازا (د): ۲۳۷ (ویڼه)، ۵۱۶
- نوری نه حمه د ته ها: ۶۱۸ (ویڼه).
- نوری ده رسمی (د): ۲۳۷ (ویڼه).
- نوری سه عید: ۴۰، ۱۶۰، ۱۶۷، ۱۷۶
- ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۹، ۱۹۷، ۲۹۶، ۳۲۵

(هـ)

ج. ویتلز: ۳۲

(ن)

ناجی تالیب: ۴۲۴

ه.م. جاكسون (كاپتەن): ۳۰۲، ۳۰۸، ۳۰۹،

۳۱۱، ۳۱۳، ۳۲۱

ه.والدووك: ۳۵۳

هارولد جەيمس ويلسون: ۴۸۳، ۴۸۴

هاشم جەواد: ۳۸۲، ۳۸۵

هاشمى كەرىمى: ۳۱۸، ۳۳۶

هاوارى كاكا زىياد: ۵۱۶

هاوپئى نەمەلى: ۱۷، ۱۸، ۸۸

هايتەر: ۲۸۵

هەزاري موكرىانى: ۵۶۵، ۶۰۹ (ويئە)

هەرەكول نازيزان (جەلادەت بەدرخان):

۱۵۱

هەمبەرسۆم تۆگانىسيان: ۳۰

هەمزە بەگى مۆكسى: ۶۴، ۲۴۳

هەمزە عەبدوللا: ۴۱۴ (ويئە)، ۵۶۱، ۶۲۵

(ويئە).

هەمزە ئاغا (پىشەن): ۱۵۹

هەمفرايز (مەندوبى سامى): ۱۹۰، ۱۹۹

هۆشيار كەرىم: ۴۶

هيتلەر: ۴۷۷

هېرۆ دۆتس: ۲۲۰

هېلېن. پاي سميث: ۱۰۸

هېمن: ۳۲۶، ۶۰۹ (ويئە).

(و)

وەسفى تايەر: ۳۰۷

وەليد جەمدى (د.) (وەليد محەمەد

سەعيد): ۲۳، ۴۵، ۴۶

وەمىز جەمال عومەر نەزمى (د.): ۴۸۱

وەھبىي شەوكت: ۵۱۲

ورىا پواندى: ۵۱۶

ويديرو ويلسن: ۲۹۷، ۵۴۳

ويگرام (د.): ۵۹

وينستىن چەرچل: ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۳۸۵

(ى)

ياسر عرفات: ۵۲۴، ۵۲۵

ياسين محەمەد رەئوف: ۴۲۶

يەشار خان: ۶۰۵ (ويئە).

يو. ئانت: ۴۵۲، ۵۱۳

يوسف پەرى: ۶۳۵ (ويئە).

يوسف قورەتچاي: ۷۱

يونس محەمەد ئەزىدىكى: ۴۷۶

پیرستی ناوی جوړاوجوړ...

ناشوری - کلدانی (ناشورییه کان): ۵۱،	(ف)
۲۴۰، ۲۵۲، ۲۷۴، ۳۰۷	نامتی (نامتیلی)، (نامتییه کان): ۹۷،
ناگری داغ: ۲۲۴	۹۸، ۹۹، ۱۰۱
ناغانانی زتیار: ۳۱۴	نادیامان (ویلايهت): ۲۲۳
ناقچه داغ (قهزا): ۹۸	ناژانسی مه واله کانی عراق: ۴۴۳
ناکری (عه قره): ۱۱۷	ناژوه چیه کورده کان: ۱۹۰
نالای فهرمی عراق: ۱۸۹	نازادی (پژژنامه): ۲۳۱، ۲۳۲، ۳۰۲
نالای کوردستان: ۲۲۷ (وینه).	نازادیخواهانی جیهان: ۱۹۵
نالپ (ناوچه): ۲۸۷	نازهر (نازهره کان) (نازهریه کان): ۵۱،
نالوکه (گوند): ۴۴۲	۳۰۴، ۳۰۵
نالی عوسمان: ۵۵۶	نازهریایجان: ۵۹، ۱۴۱، ۲۰۷، ۲۱۷، ۲۲۱،
نامیدی (شان): ۴۵۲	۲۳۲، ۲۳۳، ۲۵۳، ۲۶۵، ۲۶۷، ۲۶۴،
نایینی نیسلام: ۱۱۵	۲۶۹، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۷، ۳۱۰، ۳۱۵، ۳۲۲،
نه بوغرتب: ۴۲۹، ۳۷۸	۳۲۵، ۳۳۱، ۳۳۶، ۵۲۶، ۵۵۴، ۵۶۷
نریبل (هولیت): ۱۱۷	نازهریایجان (پژژنامه): ۳۳۲
نره بگير: ۹۹	نازهریایجانی ئیران: ۲۷۲، ۲۷۵
نرجه نین: ۲۹۱	نازهریایجانی باکور: ۲۸۷
نرده هان (ناوچه): ۲۸۳	نازهریایجانی پوسیا: ۲۷۵
نریندوم (شان): ۱۰۴، ۲۵۱	نازهریایجانی سوفیهت: ۳۲۲، ۵۴۱
نرشیفی سوپای ئیران: ۳۳۷	نازهری ئیرانی: ۵۴۸
نرشیفی نیشتمانی: ۳۹، ۴۱، ۴۲، ۴۴،	ناسیهی (گوند - سهریازگه): ۴۴۲
۴۶، ۴۷، ۴۸، ۶۷، ۹۰، ۱۲۷، ۲۱۰، ۲۱۳،	
۲۵۱، ۳۶۳، ۳۶۵، ۵۰۱، ۵۲۱	

نەرمەن (نەرمەنى) (نەرمینیا): ۳۰	نەقشام (نەقشنامە): ۷۶
۵۱، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۳	نەكادیمیای كوردی: ۱۵۵
۹۱، ۹۴، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۲۲۸، ۲۵۲	نەلبستان (قەزا): ۹۸
۲۷۱، ۲۸۰، ۲۷۴، ۲۸۴، ۲۸۷، ۳۰۱	نەلەزیز: ۷۲
۳۰۷، ۵۳۹، ۵۴۱، ۵۴۳، ۵۵۲، ۵۵۴، ۵۶۷	نەلەمانەكان: ۹۱، ۹۳، ۱۶۰، ۳۰۰
نەرمینیاى سۆفیه تی: ۳۰۷	نەلەمانیا: ۵۰، ۲۰۴، ۲۶۷، ۵۰۸، ۵۵۷
نەرزىجان: ۷۱	نەلەمانیاى پۆزەلات: ۳۶۱
نەزمیر: ۲۴۳	نەلەمانیاى ھیتلەرى: ۳۳۳
نەزیدكى (ھۆن): ۴۷۶	نەمەریكا (نەمەریكاییەكان): ۲۸، ۳۲
نەستەموول (نەستەمبول) (نەستەنبول):	۳۰۵، ۳۲۰، ۳۲۸، ۴۱۱، ۴۳۲، ۴۴۵، ۴۴۸
۵۷، ۶۴، ۶۹، ۷۳، ۷۴، ۸۷، ۸۳، ۸۶، ۱۳۱	۴۴۹، ۴۵۰، ۴۷۰
۱۳۴، ۱۳۵، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۶۴، ۳۰۱، ۵۵۶	نەناباسیس: ۲۲۰
نەسفەھان: ۵۳۳، ۵۵۶	نەنادول: ۱۰۳
نەسكەندەروونە: ۳۲۰	نەنجوومەنى ئاساییشى نەتەوہ
نەسكەندەرییە: ۱۲۹	یەكگرتوہەكان: ۵۳۲
نەسینا: ۳۶۰	نەنجوومەنى بەرگری نیشتمانى: ۵۵۹
نەفغانستان: ۱۸۹، ۱۹۰، ۵۳۳	نەنجوومەنى سەركردایەتى شۆرش: ۳۹۶
نەفغانى ئىران: ۵۴۸	۳۹۷، ۳۹۸، ۴۰۰، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۱۱، ۴۱۸
نەعزەمییە: ۳۴۸	۴۲۰، ۴۶۳، ۵۷۰
نەفەریقا (نەفەریقاییەكان): ۱۷۷، ۳۸۶	نەنجوومەنى سیادە: ۴۳۵
نەفسەرە كوردەكان: ۲۹۲	نەنجوومەنى شۆرش: ۵۳۱
نەفسەرى بەعس: ۴۷۷	نەنجوومەنى شۆرشى كوردستان: ۴۸۵
نەفسەرى پشكەنەرى پۆلیس: ۱۸۶	نەنجوومەنى شارەوانى ھەولیر: ۱۲۴
نەفسەرى سیاسى: ۱۱۷	نەنجوومەنى گشتى: ۱۶۰
نەفسەرى ناسرى: ۴۷۷	نەنجوومەنى لۆردان: ۵۱۵

٢٢١، ٢٢٦، ٢٢٩، ٢٣٣، ٢٤٠، ٢٥٣،	ئەنجوومەنى نوێنەران: ١٥٠، ١٦٨، ٤٦٣
٢٥٩، ٢٦٠، ٢٦٦، ٢٦٧، ٢٧٠، ٢٧١،	ئەنجوومەنى نیشتمانى: ٣٥٧
٢٨١، ٢٨٣، ٢٩٢، ٢٩٤، ٢٩٨، ٣٠٣، ٣٠٥،	ئەنجوومەنى نیشتمانى گەورە: ٤٠٧
٣٠٨، ٣١٧، ٣٢٥، ٣٢٧، ٣٣٣، ٣٥٦،	ئەنجوومەنى ياسادانان: ٥٦٣، ٥٧١،
٣٧٤، ٣٧٥، ٣٩٩، ٤١٤، ٤١٧، ٤٥٠، ٥٠٣،	٥٧٢، ٥٧٥
٥٢٣، ٥٢٤، ٥٢٥، ٥٤٥، ٥٥٢، ٥٥٣، ٥٥٤،	ئەنجوومەنى پيران: ٤٢٦
٥٥٥، ٥٥٧، ٥٥٩، ٥٦٣، ٥٦٧، ٥٧٧	ئەنجوومەنى پیرانى تورکیا: ٧٥
ئێرانى قاجار: ٨٥	ئەنفلونزای ئیسپانى: ٩٩
ئێرانىيەکان: ٣٠٥، ٣٧٥	ئەنقەرە: ٢٨، ٥١، ١٦٠، ٢١٨، ٢٥١، ٢٥٦،
ئەرلەندەى باکوور: ٥٠١	٢٥٩، ٢٦٢، ٢٧٠، ٢٧٧، ٢٧٨، ٢٧٩، ٣١٠،
ئیزیدی (ئیزیدیيەکان): ٢٢٨، ٢٨٧	٣٢١، ٣٢٨، ٣٥٦، ٣٦٠، ٣٦٥، ٣٦٨، ٣٧٧،
ئیزیدین شیر: ٣٣٦، ٣٣٧	٣٧٨، ٤٠٧، ٤١٢، ٤٤٦، ٤٥٢، ٤٧١، ٤٧٣
ئیزگەى (بى. بى. سى): ٤٧٦	ئەوروپا: ١٧٧
ئیزگەى بەغدا: ٤٣٠، ٤٩٩	ئوتیلی زيان (دهوك): ٨١٣
ئیزگەى قاهیرە: ٤٣٢	ئوردون (پەروياں): ٣٨٢، ٣٩٩
ئیزگەى لەندەن: ٣٩، ٤٠، ٤٢٦، ٤٩٩	ئۆستریا: ١٥١
ئیسپانيا: ٤٢٧	ئۆتۆنۆمى کوردستانی عێراق: ٢٩٧
ئیسرائیل: ٣٨٢، ٥٢٥	ئۆتۆنۆمى (ئاوچەیی): ٧٩، ٢٤١، ٢٩٧، ٢٩٥
ئیسلاحیە: ٩٩	ئۆشنق (شنق): ٥٨، ١٤١
ئێفراك (قەلام): ١٠٣	ئۆبیزیرقەر (پەژنامە): ٣٦٣
ئیکتۆمبیسٹ (گوفان): ٢٨١، ٤٤٦	ئیتىحادىيەکان: ٥١، ٥٣، ٥٧، ٩٣
ئیمپراتۆریەتى عوسمانى: ٤٧، ١٧٧،	ئیسکۆتەلەندییەکان: ٢٨٦، ٢٨٧
٢٢٢، ٥٤٥، ٥٥١	ئیدارەى لامەرکەزى: ٤٩٩
ئینتیلیگیتسیا: ٦١	ئێران: ٣٩، ٥٢، ٥٦، ٧٣، ١٢٠، ١٢٧،
ئینگلتەرە: ٢٥، ٥٦، ٥٧	١٣٤، ١٤١، ١٧٧، ١٩٧، ١٩٩، ٢٠٦،

باتاس (گوند): ۱۲۳، ۳۱۱	ئینگلیز (ئینگلیزه كان): ۲۷، ۳۱، ۳۹
بادی (گوند): ۲۶	۴۴، ۵۶، ۶۰، ۷۸، ۸۹، ۹۰، ۹۳، ۱۲۷
بادینان (بادینی): ۱۹۶، ۲۴۶	۱۳۷، ۱۴۳، ۱۴۷، ۱۹۶، ۲۰۰
بارەگای مه‌شتاو مه‌شت: ۱۲۴	افاق عربیة (گوفان): ۴۸۰
بارزان (بارزانیه‌کان): ۱۲۰، ۲۰۶، ۲۹۲، ۲۹۴	الاخبار (پۆژنامه): ۴۱۱
۳۱۲، ۳۲۱، ۳۷۳، ۳۷۷، ۴۰۸، ۴۲۵، ۴۴۵	الاشتراکی (پۆژنامه): ۳۷۴
بارمته: ۵۲۸	التاخی (پۆژنامه): ۱۷۵، ۴۹۲، ۵۱۶
باریسۆن - بلزا (ئوتیل): ۴۴۵، ۴۵۶	الثورة (پۆژنامه): ۴۹۲
بازار چیک (قه‌زا): ۹۸	الجمامیر (پۆژنامه): ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۳
بازاری هاو به‌شیی ئه‌وروپا: ۵۲۸، ۵۲۹	الجمهوریة (پۆژنامه): ۳۵۸
۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۷، ۵۳۸	الجهاد (پۆژنامه): ۵۰۱، ۵۰۲
باسکار (گوفان): ۳۵۸	الزمان (پۆژنامه): ۳۷۶
باش قه‌لا: ۵۸، ۱۴۱	السادات النقشبندیة (کتیپ): ۱۴۱
باشووری ئه‌فه‌ریقا: ۱۹۸	العرب (پۆژنامه): ۴۳۳، ۳۹۰
باشووری ئیران: ۲۳۴	الکرد و کردستان فی الوثائق البريطانية (کتیپ): ۲۳
باشووری کوردستان: ۱۳۴	المواطن (پۆژنامه): ۳۵۵
باشووری نیویۆرک: ۴۵۶	المورد (فه‌ره‌نگ): ۳۹، ۴۰
بافیستا: ۴۴۰	النادي الكردي (کۆمه‌له): ۷۸
باکو: ۳۲۲، ۳۲۵، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶	النظام الداخلي: ۷۹
باکووری ئیران: ۲۹۴، ۵۵۸	الهدف (پۆژنامه): ۳۷۶
باکووری پووسیا: ۲۶۹	الوقائع العراقية (پۆژنامه): ۱۶۶
باکووری سووریا: ۲۱۴	(ب)
باکووری عیراق: ۵۷۳	بابان (بابانییه‌کان): ۳۵، ۷۰، ۷۳، ۱۴۷
باله‌ک: ۱۲۰	بابه‌جانی (هۆن): ۱۴۴

بالويزخانهى بهريتانى له بهغدا: ٢٠٥،	باوکی ميژوو: ٢٢٠
٢٩٥، ٣٠٩، ٣٢٨، ٣٥٥، ٣٥٩، ٤٠٩، ٤١٠،	بايه زید: ٧٢
٤٢٤، ٤٢٨، ٤٢٩، ٤٣٠، ٤٥٠، ٤٦٨	به حرهين: ٣٨٦، ٤٥٢، ٤٧١، ٤٧٣، ٥٤٠
بالويزخانهى بهريتانى له تاران: ٢٦٠،	به ختيازيه کان: ٩١
٢٦٧، ٣١٧، ٤٣٠	به درخان (به درخانيه کان): ٦١، ١٠٢، ٢٩٨
بالويزخانهى بهريتانى له کابل: ٤٧٣	به درخان (پوژنامه): ٤٩٠
بالويزخانهى به لغاريا: ٣٨٦	به رهى په زائيه: ٣٠٤
بالويزخانهى حوکمه تى بهريتانى: ٦٨،	به رهى سوشيا ليزم: ٣٨٥
٢١٥، ٢٥٠، ٢٥٦	به رهى نيشتمانى: ٥٥٣، ٥٧٣
بالويزخانهى فه له ستين: ٥٢٥	به رده قاره مان: ١٣٣، ١٩٥
بالويزى (فوق العاده): ٢٩٢	به رژه وهندى عراق: ١٩٨
بالويزى بهريتانى له نه نقره: ٢٨٥، ٤٠٧،	به رژه وهنديه کانى کورد: ٣٠٠
٤٠٨	به رزنجه: ٤٤٥
بالويزى بهريتانى له قاهره: ٢٧٠، ٢٧٦،	به رزيوه: ٦٣١
٢٩٧	به رلين: ٩٣، ٩٤، ٣٣٣، ٣٤٣، ٤٩٣، ٥٠٨
بالويزى بهريتانى له موسكو (يه کيکتي	به ريتانيا (به ريتانياى گهره): ٢٦، ٢٩، ٥١،
سوقيه ت): ٢٧٧، ٢٧٦	٩٢، ١٢٩، ١٥١، ١٥٢، ١٧٨، ١٢٧، ١٤٨،
بالويزى تورکيا: ٢٦٤	١٩٩، ٢٢٢، ٢٢٩، ٢٣٢، ٢٣٥، ٢٥٣، ٢٩٨،
بالويزى پووس: ٣٨٧	٥١٠
بالويزى سوقيه تى: ٢٥٣، ٢٥٤، ٢٥٨،	به ريتانييه کان: ١٤٢، ١٩٦، ٢٥١، ٢٩٢،
٢٦٠، ٢٧١، ٢٧٢	٢٩٨، ٣٠٠، ٣٠١، ٣٠٥، ٣١٥، ٣١٦، ٤٧٣،
بالويزى گه پوک: ٥٠٢	٥٠٨
بامه پرن: ٤٤٠	به سره: ٥٣، ١٢٩، ٢٥١، ٣٥٧، ٤٩٩
بانه (شان): ٥٤٨	به پتوبه رايه تى نه شغالى ههولير: ١٠
بانکى نيشتمانى و ناوچه يى: ١٤٠	

بە عەس (بە عەسبەھەکان): ٣٠، ١٦٤، ٣٤٥،	بدلیس: ٥١
٥٠٠، ٤٩٥	برائۆست: ١٢١
بە عەلە بەگ: ٥٠٥	بزووتنە وە ی جیاخواری (حرکە انفصالیە): ١٨٥
بە غەدا: ٢٢، ٢٣، ٣١، ٥٩، ٩٣، ٩٤، ١١٨،	بسفۆر (پۆژنامە): ٦٩
١١٩، ١٣١، ١٣٤، ١٣٧، ١٥٠، ١٥٤، ١٥٥،	بلۆکی ئیستەرلینی: ٣٤٨
١٥٧، ١٩٢، ١٩٥، ٢٠٥، ٢٠٦، ٢٠٧، ٢١٠،	بلۆکی سوڤییتی: ٤٩٢
٢٢٦، ٢٣٣، ٢٥١، ٢٥٦، ٢٥٧، ٢٦٤، ٢٧٢،	بلۆی نۆس: ٣٧٢
٢٧٤، ٢٧٧، ٢٧٨، ٢٧٩، ٢٨١، ٢٩٠، ٢٩٣،	بلباس: ١٢٢
٣١٢، ٣١٧، ٣٢٣، ٣٢٨، ٣٥٣، ٣٥٤، ٣٥٦،	بلوچستان: ٥٣٩
٣٥٧، ٣٥٩، ٣٦٠، ٣٦٣، ٣٨٧، ٣٨٨،	بلوچی ئێران: ٥٤٨
٣٨٩، ٣٩٥، ٤٠٩، ٤١٠، ٤٢٠، ٤٢١، ٤٢٨،	بنکە ی بلۆکرینە وە ی سیاسی: ٤٥٩
٤٢٩، ٤٣١، ٤٥٠، ٤٥٢، ٤٥٥، ٤٦٢، ٤٧٢،	بنکە ی پێشەوا: ٥٥٠
٤٧٥، ٤٩٩	بنکە ی زین: ١٤، ١٩، ١٣٥، ١٣٧، ٤٠٥
بە لجیکیبەکان: ٣٥٦	بووین: ٢٢٢
بە لگراڤ: ٥٠٨	بۆتان (ئەمارەت): ٢٥١، ٢٨٠، ٣٣٦
بە لغاریا: ٢٨٦، ٥٠٨	بۆسنە: ٢٨٧
بە لیام: ١٠١	بۆکان: ٥٤٨، ٥٥٩
بە ندەرلەنگە: ٥٣٢	بۆلشە فیک: ٥٨، ٣١٥
بە ندیخانە ی بە غدا: ٤٤٧	بۆن: ٣٥٦، ٤٣٢
بە نغازی: ٣٥٣	بیارە: ٢٢
بە یاننامە بۆ کوردەکانی لیوای سلیمانی: ١٦١	بیرۆی وەرگێرپان: ١٩٧
بە یرووت: ٢١٩، ٢٥١، ٢٥٦، ٢٥٨، ٢٩٢، ٢٩٤،	بینگۆل: ١٢٠
٣٥٣، ٣٦٠، ٣٦٥، ٣٦٨، ٤١٢، ٤٢٧، ٤٢٩،	بیئەسنی (قەزا): ٩٨
٤٣٣، ٤٤٦، ٤٤٩، ٤٥٢، ٤٧١، ٤٧٣، ٥٤٩،	برکە قەر: ٢٢٣
بجیل: ١٢١	(بستان الخس): ٥٠٧

(پ)

- پارته کۆمۆنیستەکان: ۵۲۷، ۵۵۲
- پارتی بەعسی عەرەبی نیشتمانی: ۲۱۲، ۳۹۰، ۴۷۸، ۴۸۰، ۵۷۰
- پارتی تەحەپوری نیشتمانی: ۲۰۷
- پارتی تودە: ۲۳۱، ۳۰۹، ۵۲۵
- پارتی تودە (ئێترانی): ۵۵۸، ۵۲۵
- پارتی دەعوە: ۵۶۳
- پارتی دیموکراتی کوردی: ۵۴۵، ۵۴۷، ۵۶۱، ۵۶۴
- پارتی دیموکراتی کوردستان: ۲۰۷، ۳۶۷، ۳۷۳، ۳۹۷، ۴۰۷، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۴۰، ۴۴۵، ۴۶۸، ۴۷۲، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۱۸، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۸، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۹
- پارتی دیموکراتی کوردستانی تورکیا: ۵۴۵، ۵۶۴
- پارتی پزگاری کورد: ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۹، ۲۳۳
- پارتی سۆشیالیزی کوردی: ۵۶۱
- پارتی سۆشیالیزی یەکگرتووی کوردی: ۵۶۱
- پارتی گەل: ۲۰۶، ۲۰۸
- پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان: ۵۶۲
- پارتی فاتمی: ۴۴۸
- پارتی کۆمۆنیستی تورکی: ۵۶۴
- پارتی کۆمۆنیستی سۆفیهی: ۳۴۹
- پارتی کۆمۆنیستی عێراق: ۴۸۱
- پارتی کۆماری ئیسلامی: ۵۲۷، ۵۳۵
- پارتی کۆمەلە: ۲۰۶
- پارتی کرێکاران: ۱۶۰، ۱۷۴، ۲۳۷، ۴۸۳، ۵۱۰
- پارتی کرێکارانی تورک: ۵۴۵
- پارتی لیبرالی: ۵۱۰
- پارتی نیشتمانی: ۳۵۱
- پارتی نیشتمانی دیموکراسی: ۲۰۶، ۲۰۸، ۳۵۱
- پارتی هیوا: ۵۰۶
- پارتی یەکیەتی نیشتمانی: ۲۰۸
- پارتیزگاری هەولێر: ۳۱۲
- پاریس: ۵۱، ۵۴، ۶۷، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۶، ۷۸، ۸۰، ۸۲، ۸۴، ۱۰۵، ۱۲۹، ۱۳۵، ۲۹۷، ۳۰۱، ۳۵۴، ۳۵۶، ۴۳۲، ۴۹۵، ۵۰۴، ۵۲۵، ۵۴۰، ۵۵۹
- پاسۆک: ۵۶۱، ۵۶۲
- پاسفیلد: ۱۷۴
- پاکستان: ۴۷، ۵۲۵
- پان - کوردی: ۵۵۲
- پاوه (شان): ۵۲۷
- پەرلەمانی ئێترانی: ۵۵۸

پشت دەرياکان: ۵۲۶	پەرلەمانى عراق: ۱۴۸
پشت شورى ئاستىن: ۲۷۸	پەكەن: ۳۵۴
پشدر (پشدرىيەكان): ۱۵۹، ۱۵۴، ۳۴	پەناگەي ئەمىن: ۵۷۹
پشكەنرى كارگىزى ئىنگىلىز لەسلىمانى: ۱۶۶	پەناما: ۵۳۵
پۆستى پۆلىسى مەھاباد: ۳۱۸	پەنجابىيەكان: ۱۲۴
پۆگارى: ۹۹	پەيڭىن (گۇڭسان): ۱۳۶
پۆلتونىا: ۵۰۸	پەيكى ئىران (ئىزگە): ۳۸۶، ۳۶۱
پىلوى دەولەت: ۱۸۵	پەيمانەكانى فىرساى: ۲۹۷
پىران: ۲۲	پەيمانى ئاشتى لوزان: ۵۶۹
پىرانشار: ۵۵۹	پەيمانى ئەتلەسى: ۳۱۶
پىشمەرگە: ۸۰، ۱۹۶، ۵۵۱، ۵۳۳، ۵۶۱	پەيمانى بەرىتانى - توركى - عراقى: ۵۷۰
۵۷۱	پەيمانى بەغدا: ۳۴۸
پىنجوئىن: ۲۰۱	پەيمانى توركى - عراقى: ۲۷۸
(ت، پ)	پەيمانى سالى (۱۹۳۰): ۱۴۸
تاران: ۲۴، ۵۱، ۲۲۹، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۵	پەيمانى سالى (۱۹۳۹): ۲۲۲
۲۵۹، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۵، ۲۶۷، ۲۷۰	پەيمانى سەنتو: ۳۴۸، ۵۲۵
۲۷۳، ۲۷۷، ۲۷۹، ۲۹۲، ۲۹۴، ۳۰۵	پەيمانى سىتفەر: ۵۴۳، ۵۴۵، ۵۵۶، ۵۵۷
۳۰۶، ۳۱۷، ۳۲۶، ۳۲۸، ۳۵۶، ۳۶۰	۵۶۹
۳۶۵، ۳۶۸، ۳۷۵، ۳۷۷، ۴۰۹، ۴۴۶	پەيمانى لوزان: ۵۵۶
۴۵۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۸۴، ۵۲۴، ۵۲۵	پەيمانى ناتو: ۳۵۶، ۵۲۳
۵۲۸، ۵۴۰، ۵۵۰، ۵۵۳، ۵۵۶	پېزىگرامى مۇتەزاھىرىن: ۱۴۹
تايىس (پۇتنامە): ۱۷۶، ۱۷۸، ۲۸۵	پرافدا (پۇتنامە): ۳۷۶، ۳۷۷
۳۵۹، ۳۶۲، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۷۱، ۳۸۹	پردى گەلە: ۳۱۱
۴۲۴، ۴۹۸، ۴۹۹	پرسى كورد: ۵۸، ۳۷۰، ۳۷۷
تبلىس: ۵۶۵	پرسى نەوت: ۳۶۸

توبه‌س (بیابان): ۵۳۹	تورپوس (شاخ): ۲۸۷
تهختانی عه‌نتەر: ۳۴۹	تیگه‌یشتنی راستی (رۆژنامه): ۳۳۲
ته‌رابرتن: ۲۵۱	(ته‌هه‌پور): ۲۰۷
ته‌رلبوس: ۳۵۳	(توره): ۴۵۱
ته‌کییه‌ی جه‌باری (گوند): ۴۰۱	
ته‌لئه‌یبب: ۳۶۸	(ج)
ته‌له‌فریونی به‌غدا: ۴۷۶	جاش (جه‌حش) (جاشه‌کان): ۳۷۴، ۳۷۰
ته‌وریز: ۲۶۲، ۲۶۴، ۲۷۱، ۲۹۲، ۳۰۲، ۳۰۴	۵۳۳، ۵۷۱، ۵۷۳، ۵۷۷
۳۱۸، ۳۲۲، ۳۲۷، ۳۳۰	جاف: ۱۵۴، ۱۵۸
ترود (رۆژنامه): ۲۷۷، ۲۸۰	جامیعه‌ی عه‌ره‌بی: ۳۸۲
تفه‌نگی چیکی: ۴۷۴	جه‌دده (شار): ۲۵۴، ۳۶۸
تغلیس: ۱۰۴	جه‌زائیر: ۵۲۹، ۵۷۲
توده‌یه‌کان: ۳۱۹	جه‌زیره: ۲۲۳
تورك: ۲۷، ۳۲، ۵۸، ۷۰، ۷۳، ۷۵، ۷۷	جه‌زیره‌ی ئیبن عومەر: ۱۰۳
۸۲، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۲۹، ۱۴۰، ۱۵۶، ۱۸۲	جه‌له‌ولا: ۴۴۴
۱۹۶، ۲۸۵	جه‌لیل (هۆن): ۷۲
تورکه‌شاخاوێکان: ۲۸۱	جه‌مه‌وره‌تی کوردستان: ۳۳۲، ۵۴۶
تورکه‌لاوه‌کان: ۱۰۴، ۱۰۵، ۲۹۹	جه‌میل پاشا (بنه‌ماله): ۲۴۲
تورکمان: ۳۳، ۵۷۶	جه‌نگه‌لیی: ۹۲
تورکمانی ئێران: ۵۴۸	جه‌نگی په‌که‌می جیهانی: ۸۴
تورکی: ۲۸، ۳۹، ۵۱، ۶۲، ۶۶، ۷۰، ۹۰	جه‌نگی نووه‌می جیهانی: ۲۰۵
۱۶۰، ۲۰۶، ۲۱۳، ۲۱۸، ۲۲۰، ۲۲۴، ۲۲۶	جه‌نگی سارد: ۲۰۰، ۳۸۵
۲۴۰، ۲۵۶، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۵، ۲۷۷	جمعیة الاستقلال الكردی: ۷۸
۲۸۱، ۲۸۳، ۲۹۸، ۳۰۷، ۳۱۷، ۳۲۰، ۳۲۵	جمعیة تعالی کوردستان: ۶۷، ۷۸، ۷۹
۳۶۰، ۳۶۶، ۳۷۳، ۳۷۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۲۱	جمعیة کوردستان: ۷۸
۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۳، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۴، ۵۰۴	جندیان: ۳۱۱
۵۵۵، ۵۵۷، ۵۵۹، ۵۶۷، ۵۶۹، ۵۸۰	
تونس: ۴۳۲	

جنيٽ: ۱۵۹، ۴۵۳، ۴۹۰

جورجيا (جورجيه کان): ۱۰۴، ۳۲۰، ۵۴۱، ۵۵۴، ۵۶۷.

جود: ۲۶، ۱۷۳

جوو (جووله ڪه): ۲۱۲، ۲۸۰

جنگري مهندي سامي بهريتاني: ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۸۴، ۱۸۷، ۱۹۶، ۱۹۸

جنگري ياريد هري راويژڪاري سياسي: ۳۰۷، ۳۱۱، ۳۰۹

جيتوسايد: ۵۰۰

جيھاني نيمڙو (گولان): ۵۱۳

جيھاني ستيه م: ۲۰۵

(جڳاتا مڙي ته له بهي ڪوربان): ۶۶، ۲۳۸

(چ)

چاتهام (باله خانه): ۲۳۶

چارستين (تھ شڪوت): ۲۶

چايفانه ي حمه ناغا: ۲۶

چه پره وائي ڪازميه: ۳۷۹

چه مچمال (شان): ۴۵۱

چه مي ريزان: ۴۶۸

چيمس نه فينيو (شه قام): ۴۵۸

چين: ۲۱۵، ۲۹۱، ۴۵۲

چيني: ۳۹۶

(ح)

حاجي تومر ان: ۳۰۲، ۳۱۱

حاميه ي پره واندز: ۴۳۷

حه بانويه: ۳۷۸

حه به شه: ۲۱۵، ۲۵۱، ۲۹۱، ۲۹۳

حه رهس خومه يني: ۵۲۷، ۵۳۲

حه رهس قهومي: ۴۲۸، ۴۷۷

حه رير (شان): ۱۲۱، ۳۱۱

حه سه ڪه: ۲۲۳، ۲۳۸

حه له ب: ۱۲۹، ۲۱۸، ۲۹۲، ۴۱۰

حه و ته مين فيستيڦالي لاواني جيھان: ۴۹۴

(هوشتره کان ده بيت پرون - ڪتيب): ۲۵۲

حوڪمه ته ڪومونيسته کان: ۴۹۳

حوڪمه ته ڪي زاميد ي: ۳۳۲

حوڪمه تي ناري: ۲۲۱

حوڪمه تي نه ميريڪا: ۵۲۸

حوڪمه تي نيران: ۵۴، ۱۳۱، ۱۴۴، ۲۵۴

۲۵۵، ۲۶۴، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۱

۲۷۲، ۵۲۸، ۵۶۰

حوڪمه تي نيسلام ي: ۵۴۸

حوڪمه تي به ريتانيا: ۴۸، ۵۱، ۱۸۹

۱۹۳، ۱۹۹، ۲۲۰، ۲۳۶، ۲۵۱، ۲۷۰

۲۷۶، ۲۹۳، ۳۰۲، ۳۴۵، ۴۹۹، ۵۲۸

۵۳۸، ۵۵۵

حوڪمه تي به عس: ۳۱

حیزبی موخافزین: ۲۵۰	حوکمه‌تی به‌غدا: ۵۶۰
حیزبی توده: ۳۳۰	حوکمه‌تی تاران: ۲۲۹
حیزبی نیم‌وکرتی کوردستان: ۳۲۷، ۳۲۶، ۳۰۴	حوکمه‌تی تورکیا: ۲۷۸، ۲۶۴، ۲۵۷
۵۵۹، ۵۵۸، ۵۴۹، ۵۳۵، ۳۳۸، ۳۳۴، ۳۳۳، ۳۲۸	۵۶۴، ۲۸۲
حیزبی شیوعی عیراق: ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۳۳	حوکمه‌تی خاوه‌ن شکری به‌ریتانیا: ۱۹۰، ۲۵۵
۴۵۱، ۵۶۱	حوکمه‌تی سوئیه‌ت: ۲۵۷، ۲۵۹، ۲۷۲، ۳۱۹
حیلله: ۴۹۹	حوکمه‌تی سووریا: ۲۱۶، ۳۹۰
(خ)	حوکمه‌تی شا: ۵۶۶
خاچ مه‌لگر: ۲۲۰	حوکمه‌تی عه‌ره‌ببی به‌غدا: ۲۲۶
خاچی سووری سویدی: ۳۶۷	حوکمه‌تی عوسمانیی: ۱۰۴، ۱۳۷، ۲۲۱
خاکی کوردستان: ۵۶۳	حوکمه‌تی عیراق: ۳۹، ۱۵۲، ۱۵۹، ۱۸۲
خه‌بات (پۆژنامه): ۲۳۰، ۴۱۵، ۴۶۵	۱۸۳، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۹۸، ۲۹۱
۴۷۰، ۵۱۶	۲۹۴، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۲، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۹۴
خه‌باتی قوتابیان (گوفان): ۳۳۷، ۳۳۸	۴۴۶، ۴۴۷، ۴۵۶، ۴۶۳، ۴۶۸، ۴۷۵
خه‌ریووت: ۶۴، ۹۸، ۹۹	۴۸۴، ۴۸۵، ۴۹۶، ۵۶۳، ۵۷۲
خه‌لان (گوند): ۳۰۲	حوکمه‌تی فیدرالی هاشمی: ۳۹۹
خه‌لیفان (شاره‌دی): ۱۵۳	حوکمه‌تی قاجاری: ۸۴
خه‌یلانی (هۆن): ۱۲۱، ۱۲۲	حوکمه‌تی کوردستان: ۱۳۵
خه‌یوی میسر: ۵۲، ۱۳۰	حوکمه‌تی هۆله‌ندی: ۳۵۵
خه‌دموختاری: ۷۳، ۷۵	حوکمه‌تی هند: ۲۰۶، ۲۶۲، ۳۲۳
خه‌دموختاری کوردستانی (عیراق): ۱۵۶	حوکمه‌تیکی کوردی: ۱۵۶
۱۵۸، ۲۹۵	حوکمه‌تی عه‌ره‌ببی: ۱۵۶، ۲۲۹
خه‌په‌شه‌هر: ۵۲۶	حوکمی عورفی له‌تورکیا: ۵۶۴
خه‌پاسان: ۵۳۹	(هی الاکراڤ): ۲۱۲
خه‌زستان: ۵۲۶	حیجاز: ۵۵۶، ۵۴۳

دهسته‌ی سووکه‌له (الافواج الخفيفة):

۵۷۳

دهسته‌ی مانی که مینه‌کان: ۵۵۴، ۵۶۷

دهسه‌لانداری تورك: ۲۸۴

دهسه‌لانداری عراق: ۵۷۰

دهستوری کۆماری ئیسلامی: ۵۲۶

دهستورییه‌کان: ۱۱۴

دهشتی حریر (هه‌ری): ۱۲۳

دهشتی دیانا: ۳۱۲

دهله‌ی: ۲۵۵

دهنگی کوردستان (ئیزگه): ۵۱۱

دهوله‌تانی ناوه‌ند: ۵۵۷

دهوله‌تی عوسمانی: ۷۹، ۳۳۷، ۵۵۶،

۵۵۷

دهوله‌تی عراق: ۲۹۷

دهوله‌تی کوردستان: ۵۴۲، ۵۴۴

دهوله‌تیکی سه‌ربه‌خۆی کوردی: ۵۰۳

دهوله‌تیکی کوردی: ۵۶۸

دهیلی ئیکسپرتس (رۆژنامه): ۲۸۳

دهیلی تیلگراف (رۆژنامه): ۲۸۵، ۳۶۰،

۳۶۳، ۳۶۶، ۳۶۷، ۴۲۰، ۴۲۴، ۴۹۸، ۴۹۹

دهیلی مه‌یل (رۆژنامه): ۳۵۹

دهیلی میره‌ر (رۆژنامه): ۵۱۰

دهیلی ورکه‌ر (رۆژنامه): ۴۹۵

دروشمی کۆماری عراق: ۳۴۷ (وێنه)

خۆی (شان): ۱۰۴

(خۆبیرون): ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۷ (وێنه)، ۲۳۸

(د)

دادگای بالای که‌رکوک: ۱۹۲

دادگای تاوان (المحكمة الجنائية): ۱۷۲

دادگای دادوه‌ری ئێوده‌وله‌تی: ۵۳۲۰،

۵۳۲، ۵۳۵

دار المعلمین العالیة: ۱۶۴، ۲۰۶

داری که‌لی (گوند): ۲۰۱

داشناق: ۲۲۳

دانیس: ۴۶۵

دانیمارک: ۲۹۱

دایه‌ره‌ی پشکنه‌ری کارگێری ئینگلیز له

سلیمانی: ۱۶۴

دایه‌ره‌ی فایله‌ گشتیه‌کان: ۳۹

دبس: ۴۰۱

ده‌ربه‌ند: ۳۱۱

ده‌ربه‌ندیخان: ۴۴۵

ده‌ربه‌گی کورد: ۳۰۲

ده‌رسیم (شان): ۶۴، ۷۱

ده‌رسیم (یاخییون): ۲۲۵

ده‌روازه‌ی بالا: ۱۰۳

ده‌ریا (رۆژنامه): ۲۷۸، ۲۸۲

ده‌زگای (ئاراس): ۱۴، ۳۹۵

دزهیی: ۱۱۸	رانیه: ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹
دهۆك: ۱۶، ۲۶، ۵۳، ۴۳۳، ۴۴۲، ۴۴۵	رهبات: ۲۵۱
دوكان: ۴۴۰	رهزانیه (ورمی): ۲۵۲، ۲۵۴، ۲۶۲، ۲۶۴
دوگرئی (گوند): ۲۴۳	۲۷۴، ۲۷۵، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۱۸، ۳۱۹
دیاریه کر: ۶۲، ۶۴، ۷۱، ۷۳، ۸۶، ۹۴	رههبرانی سلیمانی: ۱۸۵، ۱۸۷
۹۹، ۱۰۳، ۲۴۲، ۲۵۱، ۲۸۶، ۳۱۸	رههبره کوردەکان (رههبرانی کورد):
دیانا: ۳۱۱، ۳۱۲	۸۴، ۲۲۴، ۲۵۵، ۲۶۶
دیپلۆماسییه به ریتانییه کان: ۱۸۸	رهواندز: ۵۸، ۵۹، ۱۱۹، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۴۱
دیجله (زی): ۱۲۲، ۲۵۱	۱۴۴، ۱۵۳، ۱۷۹، ۲۰۶، ۲۸۷، ۳۰۷
دیرالنور: ۴۱۰	۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۵، ۳۱۶، ۴۱۰
دیره (ناهیة): ۱۲۲، ۱۲۳	رژیمه کوردیه که ی مهاباد: ۵۵۸
دیریک: ۷۱	رژیمه که ی پیشه وهری: ۵۵۸
دیلتیزه: ۴۴۵	رژیمی به عس: ۴۰۹، ۴۲۴، ۵۷۵
دیمه شق: ۱۰۴، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۵، ۲۱۷، ۲۱۸	رژیمی په مله وی: ۵۲۲، ۵۴۸
۲۱۹، ۲۲۳، ۲۹۲، ۲۹۸، ۳۲۴، ۳۶۰، ۳۶۵	رژیمی شا: ۵۵۹
۳۶۸، ۳۷۷، ۴۰۹، ۴۱۲، ۴۲۷، ۴۲۹، ۴۳۳	رژیمی قاجار: ۱۳۴
۴۴۶، ۴۵۲، ۴۷۱، ۴۷۳، ۴۷۵، ۴۹۴	رژیمی نوئی عراق: ۴۳۳
دیوانیه: ۴۵۲	رزگاری (رزگاری کورد): ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۵۸
	رۆژئاوای ئازەربایجان: ۵۲۶
(ر)	رۆژئاواییه کان: ۶۰
رادیۆی به غدا: ۴۷۶	رۆژانور: (رۆژنامه): ۲۲۳
رادیۆی مۆسکۆ: ۳۸۵	رۆژنامه فانی (گوفان): ۶۶، ۷۹، ۸۹
راوه ند (عه شیرەت): ۴۱۰	۳۳۲، ۴۱۵، ۵۱۶
رلویژکاری وه زاره تی ناوخۆ: ۱۶۲، ۱۸۷، ۱۹۲	رۆژنامه نووس (گوفان): ۱۰۶، ۳۳۸، ۵۰۷
رایات (گوند): ۳۰۲، ۳۱۱	رۆژه لاتی دور: ۲۹۰

روڈھ لاتی نریک و هیندستان (کوفار):

177, 29

ریکخراوی رزگار یخوازی فله ستین: ۵۲۴،

022 102A

بۆلۈم ۱۰۹، ۱۳۴

ریکخراوی عه فوی نیوده وله تی: ۵۷۵

یڈھ لاتی ناوہ پاست: ۳۰، ۲۸۸، ۵۵۳

ريودى جانيرۆ: ۵۰۴

رَقْدُهُ لَا تَنِيكَ: ٣٠

۱۰۶: یقۇڭمىرى كوردى:

یونی کورد (گوفار): ۶۶

بۆزەلەلەتۈ نەزىك و ھەندىستان (بۆزنامە): ۱۷۷

نوم (روما) (رومانيا): ١٠٩، ٢٩٠، ٢٩٣، ٣٥٦

رومانيا: ۲۹۱

رونامی (کوفار): ۲۲۳

رهوتی صدر: ۴۵۱

رقمہ لاتی تورکیا: ۵۴۱

رینووسی (عوسمان سہیری): ۲۲۳

رومادی: ۱۲۴

رووس (رووسیا)، (رووسہ گان): ۵۱، ۵۸،

(f)

٠٥٩ ٠٨٦ ٠٩٠ ١٠٩ ١٤٢ ١٩٨ ٢١٤ ٢١٦

زاب - دویز (پیکه): ۳۷۱

٢٢٤ ٢٢١ ٢٢٠ ٢٢٩ ٢٢٨ ٢١٧

زاخو: ۱۵۱، ۲۰۶، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۵، ۴۴۸

٢٦٨ ٢٦٧ ٢٥٨ ٢٤١ ٢٣٧ ٢٣٥

زاری کرمانجی (گروہاں): ۴۱۰

٢٩٨ ٢٧٨ ٢٧٧ ٢٧٦ ٢٧٥ ٢٦٩

زانستی (گروہاں): ۱۶۴

٢١٥ ، ٢١٠ ، ٢٠٦ ، ٢٠٥ ، ٢٠٤ ، ٢٠٣ ، ٢٠٠

زانكوى ئوكسفورد: ۷۴، ۲۵۰، ۲۵۲، ۴۶۲

002, 271, 271, 229, 271, 220, 22.

01.01.2018

روسیا و کورد: ۳۲۴

زانکۆی ئەمەریکایی: ٢٢٥

روسیای چاره‌گان: ۲۲۸

زانکوی به غدا: ۳۴۹، ۴۷۸، ۵۶۸

ریزان: ۲۱۱

زانگوی تاران: ۵۲۶، ۵۳۳

ريزانتوك: ۳۱۱

زانکوی فینتوکس: ۴۵۲

ریگا به ك به ناو كوردستاندا (كُتیب): ۱۱۹

زانکوی کویه (کریسنجه ق): ۴۳۷

ریکوتننامہ ی جہ زائیر: ۵۵۱، ۵۶۳، ۵۷۲

زانگوی کامبریدج: ۲۱۵، ۲۹۰، ۳۸۰، ۴۴۱، ۵۰۴

ریځخراوی (سارکه وتنی کوردان): ۷۸

زانکۆی لهندهن: ١٧٤، ٢٩٠

زانکۆی لوپنان: ٢٨٠

زانكۆی مه لیک فوناد: ۳۹۸

زاهیدان: ۵۳۲

زایۆنیست (زایۆنیسته کان): ۸۴، ۴۰۱

زبان (پۆژنامه): ۱۶۴

زه بجوم: ۹۹

زدراری (هۆن): ۱۳

زینۆ (زینۆی) شیخی: ۳۰۲، ۳۱۱

زینۆی و خه لان: ۳۰۲

زێباری (هۆن): ۱۲۱

زێی گه وده: ۱۲۲

زۆزگ (گۆفان): ۱۵۳

(ژ)

ژ. ک: ۲۳۰

ژانی گه ل (کتیب): ۲۴۹

ژیان (پۆژنامه): ۱۵۱، ۱۶۴

ژیانه وه ی کوردستان (کتیب): ۲۳۰

ژیانی کورد (ژ.ک): ۲۳۰

ژین (پۆژنامه): ۵۴۹

ژین (گۆفان): ۷۹، ۲۳۸، ۳۰۱

ژیوار: ۲۲۰

(س)

سافاک: ۳۳۶

ساکۆ: ۹۹

سانتیاکۆ: ۳۵۳، ۳۸۰

ساوه: ۵۳۵

سایۆنیزم: ۳۷۲

سپیریز (ده زگای په خشی): ۵۳

ستۆدیۆ ره فیه: ۲۰۲

ستۆکهۆلم: ۳۵۶، ۳۶۷، ۵۱۴ (وێنه)

سه رۆکی نه نجوومه نی ده ولت: ۶۵

سه رۆکی دادگای عورق تورکی: ۱۶۳

سترازیبورغ: ۲۵۱

سه رای سلیمانی: ۱۴۷

سه ریا زگه ی خوسره وی: ۵۳۷

سه ریا زگه ی ره شید: ۳۷۱، ۳۷۹

سه ریا زگه ی مه ریوان: ۵۲۶

سه ربه خۆیی کورد: ۳۱۵

سه ربه خۆیی کوردستان: ۸۳، ۷۹، ۲۷۶،

۲۹۵، ۲۹۷، ۲۹۹

سه ربه سنی (پۆژنامه): ۶۴

سه ره ک وه زیرانی عیراق: ۳۹۰

سه رده شت: ۳۰۵

سه رکۆماری سووریا: ۲۱۵

سه رکرده ی هێزی یه رمووک: ۴۴۲

سه قز: ۵۲۹

سایلیزیا: ۳۲۰

سه ماوه: ۲۰۱

سه نجاوییه کان: ۱۴۴

سەندەى ئىكسپرېس (پېژنامە): ۵۱۰	سوارەى ھەمىدى: ۷۲، ۷۴ (وېتە)، ۲۸۷
سەندەى تايمس (پېژنامە): ۳۷۲، ۴۹۸	سوارەى سەلاھەددىن: ۴۰۱، ۴۴۳
سەندەى تەلەگراف (پېژنامە): ۳۷۲	سوپاى روسىيە: ۳۸۴
سەنغافورە: ۱۹۸	سوپاى سۇفىيەت: ۲۷۲
سەيد سادىق: ۴۴۰	سوپاى سوۋى سۇفىيەت: ۳۳۳
سەريانە كاسىۋلىكەكان: ۹۴	سوپاى سوۋىيا: ۴۹۵
سەرد: ۶۴	سوپاى عىراقى - سوۋىيى: ۴۴۸
سەۋدىيە: ۲۹۳	سودان: ۲۹۱، ۲۱۵، ۱۵۱
سەكتەند: ۲۸۸	سولتانى عوسمانى: ۸۲، ۸۴
سەيلقان: ۷۱	سوننە: ۱۰
سەلىمانى: ۱۶، ۲۰، ۳۴، ۹۲، ۱۳۳، ۱۳۴	سوننى مەزھەب: ۳۱۰
۱۳۵، ۱۳۶، ۱۴۴، ۱۴۷، ۱۵۰، ۱۵۵، ۱۵۷	سوۋچى: ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۲۰
۱۵۹، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۶، ۱۶۹	سوۋىيا (سوۋىيەكان): ۲۶، ۶۲، ۱۷۳
۱۷۴، ۱۷۶، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۲	۲۱۱، ۲۰۶، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۹
۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۶، ۱۸۹، ۱۹۲، ۱۹۳	۲۲۰، ۲۲۷، ۲۳۴، ۳۲۰، ۳۲۳، ۳۲۵
۱۹۷، ۱۹۸، ۲۰۲، ۲۰۶، ۲۹۷، ۲۹۹	۳۷۵، ۴۰۰، ۴۱۶، ۴۲۱، ۴۲۵، ۴۴۱، ۴۴۳
۳۷۷، ۴۴۰، ۴۴۴، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۵۱	سوۋىد: ۵۳، ۸۶، ۳۲۷، ۳۶۷، ۳۹۷
۴۷۰، ۴۹۹	۴۸۷، ۵۰۸، ۵۲۸، ۵۴۷
سەلىمانى (كوفان): ۱۳۶	سوۋىسەرە: ۱۰۵، ۴۹۱، ۴۹۲
سەنە: ۱۳۴، ۳۰۵، ۵۲۲، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۵۰	سۇران (سۇرانى): ۱۹۶، ۲۴۶
سەنجابى: ۲۰۶	سۇشاليزمى قابى: ۱۷۴
سەندور: ۲۶، ۲۷	سۇشاليزم: ۲۳۱
سەنۋى ئىران: ۵۷۵	سۇفىيەت (سۇفىيەتەكان): ۲۸، ۹۲، ۱۹۶
سەنۋى تۈركىيا: ۵۷۵	۲۲۰، ۲۲۱، ۲۳۵، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۷
سەنۋى كوردستان: ۴۰۱	۲۶۲، ۲۶۵، ۲۶۹، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۷

شەمەندەفەرى بەھا: ۲۶۲	۲۷۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۳۲۴، ۳۳۳، ۳۳۶
شەمەندەفەرى شەوانە: ۳۷۲	۳۷۴، ۳۷۷، ۴۵۰، ۴۹۵، ۵۵۲، ۵۵۳
شەمەدینان: ۵۸، ۱۴۰	۵۵۸، ۵۶۶
شەوپی: ۴۲۵	سۇفیا: ۵۰۸
شەك (هۆن): ۵۸، ۳۱۸	سۆكۆل (گەپەك): ۱۴۰
شوعەیبە (شەپ): ۱۵۹	سۆمەریی: ۲۲۰
شەورای پۆلایین: ۳۸۵	سۆمى (شەپ): ۱۶۰
شەورەوی: ۳۴۷، ۵۵۸	سۆن پۆستە (رۆژنامە): ۲۸۱
شەپشى ۱۴ تەمموز (گەلاویش): ۳۴۷،	سیستان: ۵۳۹
۳۴۸، ۳۴۹، ۳۸۱، ۴۱۰، ۴۵۱	سیفەر (پەیماننامە): ۲۱
شەپشى ئۆكتۆبەر: ۵۱	سیفەرەك: ۷۱
شەپشى ئەیلول: ۳۰۲، ۳۹۰، ۴۰۱، ۴۱۱	سیرکلى (ھاوینەھەوان): ۹۸۰
شەپشى ئىسلامى ئىران: ۵۵۰، ۵۵۲	سىنەماي ئەززەمبە: ۳۴۹
شەپشى بارزان: ۱۵۳	سىيا ئەفینى (كەتەپ): ۲۳۸
شەپشى دەستەورى ئىران: ۵۴۵	(سەعاتى سەن): ۳۹۱
شەپشى دەستەورىي: ۱۲۷	(ش)
شەپشى دياربەكر: ۷۳	شاخى توروس: ۳۲۰
شەپشى گەورەى فەرەنسا: ۱۹۵	شارەزور: ۲۸۶
شەپشى كشتوكالى: ۲۸۸	شای قاجار: ۵۵۷
شەخ بزینى: ۱۵۴	شەرقات: ۱۱۸
شەراز: ۲۹۲	شەرناخ: ۷۱
شەروان مەزن: ۴۴۵	شەپى سۆم (لە فەرەنسا): ۱۶۰
شەبە: ۱۰۰	شەش ویلايەت: ۸۰
شەبە مەزەب: ۳۱۰	شەشى ئەیلول: ۱۴۷
شەیکاگۆ: ۳۵۴	شەلوار: ۹۹
شەیوعى: ۳۱، ۴۲۵، ۴۹۲	

(ع، غ)

عاصی (سه‌ریازگه): ۴۴۲

عانه: ۲۰۱

عەبابەیلی: ۱۳۴

عەبادان: ۵۴۷، ۵۴۰

عەجەم: ۱۱۳، ۴۲۵، ۴۵۶

عەدەن: ۳۶۸، ۴۴۶، ۴۵۲، ۴۷۱، ۴۷۳

عەرەب: ۲۷، ۳۲، ۵۱، ۸۱، ۹۳، ۱۵۰، ۱۵۴

۱۵۶، ۱۷۹، ۱۸۹، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۲۶

عەرەبی ئێران: ۵۴۸

عەرەبی خوزستان: ۵۲۶

عەرەبیی سعودی: ۲۵۱، ۵۵۶

عەزیزی: ۱۰۳

عەقرە (ئاگر): ۱۲۰، ۴۴۰

عەلوی: ۱۰۰

عەلویکانی سوریا: ۲۲۰

عەمادییه: ۲۸۶، ۲۰۶

عەممان: ۳۶۰، ۳۶۸، ۴۲۷، ۴۲۹، ۴۳۳

۴۵۲، ۴۷۱

عەممارە: ۷۳، ۱۳۰

عەبندیور (ئاوچە): ۲۴۳

عوسمانی (عوسمانییەکان): ۸۵، ۱۳۸

۲۰۶، ۵۵۵

عوسمانیزم: ۷۹

ع—یراق: ۲۵، ۲۷، ۳۱، ۵۲، ۵۴، ۱۳۴

۱۳۹، ۱۴۴، ۱۵۲، ۱۶۰، ۲۱۳، ۲۹۷، ۳۰۵

۳۲۵، ۳۵۳، ۳۶۸، ۵۰۲

عیراقی ئێرانی: ۳۰۲

عیسائی: ۲۸۰

غەزە: ۲۲۱

(ف)

فارس (فارسیەکان): ۸۱، ۱۱۰، ۱۹۵

۲۲۶، ۲۲۷، ۲۵۳، ۲۷۸، ۲۸۳، ۴۲۵

فەرەنسە (فەرەنسییەکان): ۱۳۶، ۱۹۸

۲۲۲، ۲۳۴، ۲۹۹، ۵۲۹

فەرمانبەری عەرەب: ۲۹۸

فەرمانبەری کورد: ۲۹۸

فەرەنگی ئۆکسفۆرد: ۳۳، ۲۹۲

فەرەنگی شارەزور: ۳۹، ۴۰

فەلەستین (فەلەستینییەکان): ۸۵، ۲۲۵

۲۹۶، ۴۲۹، ۵۲۵

فەیسەلئیە (قوتابخانە): ۱۶۸

فلیت ستریت: ۷۰

فیرقەیی دیموکراتی ئازەربایجان: ۳۳۲

فینیقییەکانی سووریا: ۲۱۰

(فرسان خالد): ۴۰۱

(ف)

قزلباش: ۹۷

فاتیکان: ۵۲۸

قوبادی: ۱۴۴

فتینام: ۵۱۳

قوتابخانه‌ی نابودی لهندهن: ۱۷۴

فیه‌ننا: ۳۶۲، ۳۴

قوتابخانه‌ی به‌ریزی زمان: ۴۷۸

قوتابخانه‌ی زمانه‌وانی پورتسموٹ: ۳۸۰

قودس: ۲۷

(ق)

قوره‌تجای: ۷۱

قاجار (قاجاریه‌کان): ۱۳۴، ۵۱

قوچگیری: ۶۶

قارتوونه: ۵۷

قه‌یسه‌ره‌کان: ۲۲۸

قامیشلی: ۲۳۸

قپرگه (گونده): ۳۲

قامیره: ۶۷، ۲۰۶، ۲۱۵، ۲۱۸، ۲۶۲،

(ک)

۲۷۶، ۲۹۴، ۲۹۶، ۳۰۱، ۳۱۰، ۳۲۳،

کارجکان (خیل): ۱۴۱

۳۶۰، ۳۶۵، ۳۶۸، ۳۷۷، ۳۹۸، ۴۱۱،

کازابلانکا: ۲۹۳

۴۳۲، ۴۲۹، ۴۳۳، ۴۴۲، ۴۴۶، ۴۵۲، ۴۶۷،

کامییاران: ۵۳۳

۴۶۸، ۴۷۱، ۴۷۳، ۴۷۵، ۴۸۲

کانی سنج: ۴۵۳

قایمقامی میترگه‌سور: ۴۰۱

کتیبخانه‌ی کوردی: ۳۳

قه‌ره‌حه‌سن: ۴۰۱

که‌رکوک: ۱۵، ۳۳، ۱۳۴، ۱۳۸، ۱۵۰،

قه‌زازه‌کان: ۳۵

۱۵۲، ۱۷۶، ۱۷۸، ۱۸۵، ۲۰۶، ۲۹۷،

قه‌زوین (زه‌ریا): ۲۸۷، ۲۶۵

۳۵۷، ۳۶۳، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۹۳، ۴۰۰،

قه‌سری قاجار: ۱۳۴

۴۰۶، ۴۴۰، ۴۴۳، ۴۴۷، ۴۵۱، ۴۷۰، ۴۹۹،

قه‌فقاس: ۲۶۹

۵۵۱، ۵۶۰، ۵۷۳، ۵۷۵

قه‌لاستیوکه: ۱۵۴

که‌رکوک (به‌ندیخانه): ۱۷۲، ۱۸۹

قه‌وام سه‌لته‌نه: ۲۳۳

که‌رکوک و ده‌دوبه‌ری (کتیپ): ۲۸۰

قه‌یمومه‌ت (ئینتیداب‌ی به‌ریتانیا: ۱۵۶،

که‌مالیزم: ۲۸۰

۱۸۹، ۲۳۴، ۵۶۰

که‌مالیه‌کان: ۶۶، ۷۳، ۲۴۲، ۲۸۷

که نه دا: ۵۳۲	کوردستانی باکوور: ۳۴
که نداوی فارس: ۲۸۷	کوردستانی تورکیا: ۲۸۲، ۲۹۸، ۲۹۹،
کتیبخانه ی په واندز: ۲۰۶	۳۱۹
کرمان: ۵۳۹	کوردستانی پۆژئاوا: ۱۲۹، ۲۴۶
کرمانشا (شان): ۲۳۰، ۵۲۲	کوردستانی پۆژه لات: ۱۰۴
کرمانشه هر: ۵۲۷	کوردستانی پووسیا: ۲۳۰
کریت (دۆرگه): ۱۰۳، ۲۲۰	کوردستانی سه ربه خۆ: ۲۹۸
کلدان (کلدانه کان): ۲۱، ۵۱، ۹۴	کوردستانی سوریا: ۲۴۶
کوالامپور: ۳۹۶	کوردستانی عیراق: ۲۹۷، ۲۹۸، ۳۰۷،
کورد (پۆژنامه): ۱۴۴	۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۲۳، ۳۶۵، ۳۷۵،
کوردانی ئیزیدی: ۴۴۲	۴۶۷، ۴۷۴، ۴۸۴
کوردایه تی: ۱۸۲، ۱۹۵، ۲۰۰	کوردستانیکی ئوتتۆمۆ: ۲۹۹
کورده به رازییه کان: ۲۱۶	کوردستانیکی به کگرتوو: ۲۴۱
کورده تورکه کان: ۲۸۴	کوردی ئازهریایجان: ۱۴۱
کورده فیهلییه کان: ۵۳۷	کوردی ئه له گزی ئه رمه نستان: ۵۶۵
کوردداغ (شاخی کورد): ۲۲۳، ۲۲۰	کوردی ئیران: ۲۵۸، ۲۷۵، ۳۰۷، ۳۳۰،
کوردستان (پۆژنامه): ۳۲۸، ۳۲۹ (ویته)،	۵۴۵، ۵۴۸، ۵۵۳
۳۳۰، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۶، ۳۳۷	کوردی باکووری ئیران: ۱۲۹
کوردستان (کۆمان): ۴۹۱	کوردی تورکیا: ۲۱۱، ۲۸۲، ۲۹۸، ۳۳۳،
کوردستانی ئیران: ۱۹۶، ۲۵۱، ۲۷۱،	کوردی په واندز: ۳۰۸
۲۹۹، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۹، ۴۷۴، ۵۵۸	کوردی سووریا: ۲۱۰، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵،
کوردستانی باشوور: ۲۶، ۲۸، ۱۴۷،	۲۱۶، ۲۱۸، ۲۴۲، ۲۴۵، ۲۵۷، ۲۸۷،
۱۵۴، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۵، ۱۹۳،	۳۳۰، ۵۵۳، ۵۶۶
۱۹۶، ۱۹۹، ۲۲۹، ۲۸۷، ۲۹۳، ۳۷۵،	کوردی شیعه: ۵۵۵
۴۹۹، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳	

کوردی عیراق: ٢٩٢، ٢٩٤، ٢٩٨، ٣٣٠، ٣٨٥، ٣٨٦، ٣٩٠، ٣٩٦، ٤٠٠، ٤٠٣، ٥٧٢، ٥٦٠	٣٦٧، ٣٧٦، ٤١٧، ٤٥٨، ٤٦٧، ٥٥١، ٥٥٨، ٥٢٧، ٥٥٨
کوردی لوبنان: ٥٥٣، ٥٦٦	کۆماری ئازەربایجان (دیموکرات): ٣٢٢، ٥٥٨، ٥٥٧، ٥٤٧
کوردیکی یه کپه‌نگ: ٣٣٩	کۆماری ئه‌رمینیای سۆڤیه‌تی: ٢٢٨
کولیک (جۆره کالۆیکه): ٩٩	کۆماری ئه‌نده‌نوسیا: ٥٤٤
کونسولخانه‌ی تورکی: ٢١٨	کۆماره‌کانی به‌لتیک: ٢١٥
کونسولخانه‌ی پووسیا: ٢٣٠	کۆماری دیموکراسی: ٣٢٧
کونسولی به‌ریقانی: ٢٥١	کۆماری عه‌ره‌بی یه‌کگرتوو: ٣٦٥، ٤٢١
کونسولی پووسی: ٥٧	کۆماری عیراق: ٤٨٥
کوبیه‌شـیـف: ٢٥٦، ٢٥٧، ٢٥٨، ٢٥٩، ٢٦٢، ٢٦٦، ٢٦٩، ٢٧٥	کۆماری کوردستان: ٥٥٠
کۆدیتای مه‌شتی شوپات: ٣٠	کۆماری کوردی مه‌هاباد: ٥٤٦
کۆپی زانیاری کورد: ٢١٠، ٢٤٣	کۆماری مه‌هاباد (کوردستان): ٨٤، ٢١٣
کۆریا: ٢٠٠	٢٤١، ٢٨٥، ٢٩٢، ٣٠١، ٣٠٢، ٣١٢، ٣١٦
کۆلیجی پزیشکی مووسل: ٤٤٣	٣١٧، ٣١٩، ٣٢١، ٣٢٢، ٣٢٦، ٣٣٣
کۆلیجی سه‌ربازی عیراق: ٤٧٧	٣٣٥، ٣٣٦، ٤٩٢، ٥٠٦، ٥٤٧
کۆلیجی علوم: ٣٤٨	کۆمه‌لای پێشکه‌تنا پیره‌کتین کورد: ٥٣
کۆلیجی ماف له‌به‌غدا: ٣٩٩	کۆمه‌لای کورد: ٢٣١
کۆلیجی یاسا: ٢٠٦	کۆمه‌له‌ی ئیتیحاد و ته‌ره‌قی: ٧٢، ٨٠
کۆلیجی یاسای به‌غدا: ٢٠٨	کۆمه‌له‌ی ئیسلامی ناوه‌ندی: ٧٠، ٥٢٥
کۆمۆنیزم: ٢٣، ٢٢٠، ٢٢٦، ٢٩٠، ٣٢٧	کۆمه‌له‌ی ته‌عالی کوردستان: ٧٣
٣٨٥، ٣٨٦، ٤١٦، ٤٣٠، ٤٣٦	کۆمه‌له‌ی پێشپه‌ره و (طلیعه)ی کوردی: ٧٢، ٧٣
کۆمۆنیست (کۆمۆنیستیه‌کان): ٢٠٩	کۆمه‌له‌ی پێشکه‌وتنی کوردستان: ٦٣، ٦٤، ٦٦، ٦٧، ٦٨
٣٦٧، ٣٠٦، ٣١٥، ٣٧٨، ٣٧٩، ٣٨٤	

کۆمەڵە ھێ خۆیبوون: ٤٥، ١١٥	کۆمیتە ھێ تورکانی لاو: ٢٩٩
کۆمەڵە ھێ خۆبندکارانی کورد لە ئەوروپا:	کۆمیتە ھێ پارێزگاریی نەتەوەیی کورد:
٣٦٧، ٤٥٣، ٤٥٨، ٤٥٩، ٤٨٦، ٤٨٧،	٤٩١، ٤٩٢، ٤٩٣
٤٩٠، ٤٩١، ٤٩٤، ٤٩٧، ٤٩٩، ٥٠٠، ٥٠١،	کۆمیتە ھێ پۆژناوای کوردستان: ٢٤٤
٥٠٣، ٥٠٧، ٥٠٨، ٥١٤ (وێنە)، ٥١٦،	کۆمیتە ھێ سەر بە خۆیی کورد: ٥٢، ٥٣، ٦٧،
کۆمەڵە ھێ نۆستایەتی بەریتانی - کوردی: ٥١٠	١٢٨، ١٢٩
کۆمەڵە ھێ پوونا کبیری ئێرانی - سوڤیەتی:	کۆمیتە ھێ کوردی: ٢٩٨
٣١٩	کۆمیتە ھێ کوردی سوید: ٣٦٧
کۆمەڵە ھێ سەر بە خۆیی کوردستان: ٦٧	کۆمیتە ھێ نەتەوەیی کورد: ٢٢٣
کۆمەڵە ھێ گەلان: ١٥٤، ١٥٥، ١٥٦، ١٥٩،	کۆنگرە ھێ ناشتی: ١٣٥
١٦٠، ١٧٩، ١٨٥، ١٨٦، ١٨٧، ١٩٠،	کۆنگرە ھێ کۆیسنجەق: ٤٠٥
٤٨٥، ٥٦٠، ٥٦٩	کۆنفرانسی (کۆنگرە ھێ) ناشتی: ٥١،
کۆمەڵە ھێ کوردستان: ٦٦	٥٤، ٥٦، ٦٧، ٧٢، ٧٣، ٧٦، ٧٧، ٨٤
کۆمەڵە ھێ نەتەوە یە کگرتووە کان: ٤٥٤	کۆنفرانسی ناشتی لە پارێس: ٢٩٧
کۆمەڵە ھێ نەتەوە کان: ٥٥١	کۆنفرانسی سێ گەورە کە: ٢٥١
کۆمەڵگای نێودە وڵەتی: ٥٧٨	کۆنفیدرالی کورد: ١٣٨
کۆمپانیای ستاندرەد تۆیل: ٣٢٠	کۆبە (کۆیسنجەق): ٤٧، ١٢٢، ٢٠٦
کۆمپانیای شەمەندە فەری بەھا: ٢٦٢	کۆیت: ٣٦٨، ٤٣٣، ٤٤٦، ٤٥٢، ٤٧٣،
کۆمپانیای شیلی یابانی: ٥٣٨	٥٤٠، ٥٧٧
کۆمپانیای نەوتی ئینگلیزی - ئێرانی: ٩٢	کینیا: ١٥٨
کۆمپانیای نەوتی بەسرە: ٣٥٣	کوردستان مەد البشریە (کۆتیب): ٥٩، ١٤٢
کۆمپانیای نەوتی عێراق: ٣٥٣، ٤٦٤	
کۆمپانیای نەوتی عێراقی - بەریتانی: ٣٧١	(گ)
کۆمپانیای نەوتی کەرکوک: ٣٦٧	گاردیان (پۆژنامە): ٣٦٦، ٤٢٠، ٤٢٢، ٤٩٨
کۆمپانیای نەوتی موسل: ٣٥٣	گالاتە سەرای (قوتابخانە): ٥٢

لۆزان: ۴۸۸، ۴۹۴	گەردی: ۱۱۹
لیبیا: ۳۸۰	گەپرەکی سەوره (ثورة): ۴۵۱
لیژنە ی بەرگری مافی کورد لە ئەوروپا:	گەلان: ۳۱۱
۵۰۲	گەلاویژ (گۆڤان): ۲۱۴
لیژنە ی پاراستنی ماف: ۷۱	گەلە بچووکه کان: ۳۰۵
لیژنە ی دەرخیستنی راستییەکان: ۳۵۳	گەلی عەلی بەگ: ۳۱۱
لیشبۆنە: ۵۳۷	گەیلان (ناوچە): ۹۲
لینینگراد: ۲۵۱	گورچیک: ۹۷
(Le Bosphore) (پۆژنامە): ۷۱	گۆمش مەدین (ناوچە): ۹۸، ۹۹
(Le Moniteur Oriental) (پۆژنامە): ۸۵	گۆبەندەکە ی ورمی: ۵۸
	گۆڤاری کۆمەڵە ی ئاسیایی ناوەندی
	مەلەکی: ۲۸۶

(م)

موسسل: ۱۵، ۱۶، ۹۳، ۹۴، ۱۰۴، ۱۲۴،
۱۵۰، ۱۵۲

مورمانسک (بەندەن): ۲۶۹
مۆبیک (کرتس کۆچیرا): ۵۴۹

مۆسکۆ: ۲۶، ۲۳۹، ۲۴۴، ۲۵۱، ۲۵۸،
۲۶۰، ۲۶۵، ۲۷۱، ۲۷۷، ۲۷۸، ۳۰۸،
۳۲۸، ۳۶۸، ۳۷۶، ۴۱۲، ۴۵۲، ۴۷۱،

۴۷۳، ۴۹۳

مۆتۆدراما: ۳۰۱

مادن (شان): ۲۴۲

ماردین (شان): ۷۱، ۹۴، ۹۶

مارکسی - ماوی: ۵۵۹

ماکۆ: ۲۵۳، ۲۵۴

(ن)

لاوانی دیموکراتی کوردستانی باشوور:
۴۹۴

لەشکری سەرپەخۆیی کوردستان: ۳۱۸

لەشکری سپی (الجیش الابيض): ۳۱۰

لەشکری سوور (الجیش الاحمر): ۳۱۰

لەندەن: ۱۴، ۳۴، ۳۹، ۴۷، ۷۰، ۸۹،

۹۷، ۲۱۶، ۲۳۶، ۲۴۴، ۲۵۸، ۲۶۱،

۲۷۷، ۳۱۷، ۳۲۴، ۳۳۶، ۳۵۳، ۳۵۸،

۳۸۴، ۴۳۶، ۴۴۰، ۴۴۷، ۵۰۳، ۵۰۸، ۵۴۰

لوبنان: ۲۲۳، ۲۸۷، ۵۶۷

لوی: ۲۸۷

ماموستای کورد (گوفان): ۳۲۷، ۳۲۸،	مردم (پۆژنامه): ۵۲۷
۳۴۰	منزوی (هۆن): ۴۷۶
مانچستر: ۲۴۴	منزوییه کان: ۱۲۱
مانچستر گاردیان (پۆژنامه): ۲۵، ۲۴۴	مطابع سجل العرب (چاپخانه): ۴۵
ماروت: ۴۴۵	مله خورد (کهل): ۱۳۴
مه جهرستان: ۱۵۱	موجاهدینی خه‌لک: ۵۵۹، ۵۲۶
مه جلیسی عورنی: ۳۱۲	موخابه راتی سۆقیه تی: ۲۷۴
مه جیدی (پاره): ۶۱، ۱۰۱	موسلمانی سوننی مه زه‌ب: ۵۶۹
مه ده غه شقه‌ر: ۲۲۳	مونتەفیک: ۶۵
مه درید: ۴۲۷	مووسل: ۲۹۷، ۴۴۳، ۴۴۸، ۴۹۹
مه رعەش: ۹۸	میونیک: ۴۹۵
مه شه‌د: ۲۶۵	میدیات: ۷۱، ۷۲
مه عه‌دی دیراساتی کۆمۆنولت: ۲۵۲	میژووی کوردایه تی: ۱۴۷
مه کسلیک: ۵۲۸	میری بۆتان: ۲۲۲
مه لاتییە: ۶۴، ۶۸، ۹۸	میری قاجار: ۱۴۴
مه لای سوور (الملا الاحم): ۳۷۳	میری کوردستان: ۴۵، ۱۲۹
مه لبه‌ندی پۆشنپیری کوردی: ۱۸، ۹۶	میژووتامیا: ۶۱، ۸۳، ۹۱، ۱۳۶
مه له‌کی: ۲۸۶	میسر (میسرییه کان): ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۶
مه ندوبی سامی به‌ریتانی: ۶۹، ۷۱، ۸۳، ۸۶	۶۸، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۵، ۱۳۷، ۱۷۶
۱۵۲، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۶۴، ۱۹۵، ۱۹۸، ۲۰۰	۱۷۹، ۲۷۶، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۶، ۴۰۰
مه هاباد: ۲۳۰، ۲۳۲، ۲۴۴، ۲۴۶، ۲۵۰	۴۶۳، ۴۸۲، ۵۳۵
۲۷۶، ۲۸۹، ۲۹۲، ۳۰۳، ۳۱۰، ۳۱۳	میلیشیای ئیسلامی: ۵۲۶
۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۳، ۳۲۷	(مه ره‌خه‌س): ۱۳۵
۳۳۵، ۳۳۶، ۵۲۲، ۵۲۷، ۵۵۲	(مدینه‌الصدر): ۴۵۱
مه هاباد (گوفان): ۳۲۵، ۳۲۹	

(ن)

نادی کوردی (یانەى کوردان): ٧٩

ناسر (ناسرپه کانی): ٤٨١، ٤٤٨

ناسرپه: ١٩٢، ٢٠١

ناوچه کوردنشینه کانی: ٥٥٩، ٥٦٣

ناوچه نهوتیپه کانی: ٥٧٣

ناوچه کانی تورکمان: ٥٢٥

ناوچهى ئارام: ٥٧٥

ناوچهى بارزان: ١١٦

ناوچهى کوردستانی ئۆتۆنۆمى: ٥٦٣

ناودهشت: ١٢٠

نه ته وه پچووکه کانی: ٣١٦

نه ته وه یه کگرتوه کانی: ٣٥٨، ٤٤٩

٤٥٧، ٤٧٠، ٤٩١، ٤٩٧، ٥١٣، ٥٣١

٥٧٧، ٥٧٨، ٥٨٠

نه خوشخانهى سه ریا زگه ی په شید: ٣٧١

نه رویج: ٨٦

نه سیبه یین: ٧١، ٩٣، ٩٤

نه ستوری: ٤٠٨

نه غه ده (نه غه ده ی ئازهریا یجان): ٢٢٤، ٥٢٦

نه مسا: ٣٤

نه هری: ٥٨

نه وه ی به درخان: ٣٠١

نه وتی کوردستان: ٣٠٦

نه ورهس (مه ل): ٢٣٣

نوکرخ داغ (هاوینه مه وان): ٩٨

نوینه رانی کورد: ٥١

نوینه ری په ره مان: ٢١٢

نوینه ی کوردستان: ١٠٤

نۆرینه بۆرگ (شان): ٢٤٠

نیشاوێ (دۆل): ١٤٥

نیشتمان (گوفان): ٢٣١، ٢٣٤ (وینه)

نیشتمانی عه ره ب: ٣٩٠

نیقوسیا: ٣٢٨، ٣٢٩، ٣٦٨، ٤٥٢، ٤٧١، ٤٧٣

نیوزله نده: ٥٠٤

نیویۆرك: ٤٧، ٣٥٦، ٤٥٥

نیویۆرك تایمس (رۆژنامه): ٣٦٥، ٣٧٦

٣٩٥، ٤٦٠، ٤٦١، ٤٦٣

نیویۆرك پۆست (رۆژنامه): ٢٨٢

(نادی کوردستان): ٢٢٣

(نوقق) ی مسته فا که مال: ٨٩

(ه)

هانیبیون (گوفان): ٥١٧

هوار (گوفان): ٢٢٣، ٢٤٣

هوپه یمانان (هوپه یمانه کانی): ١٢٩

٢٢٨، ٢٢٩، ٢٦٧

هاویدیان: ٣١٢

مه تازی کورد (گوفان): ٦٦

مه تیوه که ی په زان شا: ٢٣٤

هه ریسك: ٢٨٧

هه‌رکی: ۱۱۷، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۲، ۳۱۸

هه‌ریڕ (ده‌شت): ۱۲۰

هه‌کاری: ۱۰۳، ۴۰۷

هه‌له‌بجە: ۱۶۴، ۱۷۲، ۴۴۰، ۴۴۵، ۴۷۳

هه‌مه‌وه‌ند: ۱۳۴، ۱۳۷، ۱۵۴، ۱۵۹

هه‌واله‌کانی مۆسکۆ (گۆڤان): ۲۷۹

هه‌والتێری پۆیتەر: ۳۵۷

هه‌ورامان: ۱۳۳، ۱۵۸

هه‌ورامی ته‌خت: ۱۵۸

هه‌ولێر (هه‌ولێر-ه‌کان): ۱۶، ۳۳، ۴۷، ۱۱۷، ۱۱۸

۱۱۹، ۱۲۲، ۱۴۳، ۱۵۰، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۷۶، ۱۸۵، ۲۰۶

۲۸۱، ۲۹۷، ۳۰۷، ۳۱۱، ۳۹۸، ۴۴۰، ۴۸۰، ۵۷۰

هندستان: ۱۳۴، ۱۶۰، ۱۸۹

هن‌دی: ۴۷، ۴۸

هن‌یدی (گرتووخانه): ۱۳۴

هه‌رمز (هه‌ورگه): ۵۳۶

هه‌وله‌نده: ۳۵۵

هه‌ولیوود: ۲۸۸

هه‌ونگ کونگ: ۱۹۸، ۳۹۶

هه‌یزی ئاسمانی به‌ریتانی: ۱۹۶، ۱۹۸

هه‌یلالی خه‌سیب: ۴۲۵

هه‌یرا (گۆڤان): ۱۸۰، ۲۴۸

(هه‌یزه چه‌کداره‌کانی میری): ۴۷۷، ۴۸۱

۴۸۲، ۵۰۲، ۵۲۵، ۵۲۸، ۵۴۱، ۵۵۳

۵۵۴، ۵۵۶، ۵۶۱، ۵۶۷، ۵۶۹

(۹)

واشتنۆن: ۵۱، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۳۰۸

۳۱۰، ۳۵۴، ۴۵۶، ۳۶۵، ۳۶۸، ۴۱۲

۴۳۲، ۴۳۳، ۴۴۶، ۴۵۲، ۴۵۵، ۴۶۵

۴۶۷، ۴۷۱، ۴۷۳

وان (وان): ۵۱، ۲۱۰

وه‌خده‌ی عه‌ره‌ب: ۴۸۱

وه‌زاره‌تی به‌رگری: ۳۴۸، ۳۷۹

وه‌زاره‌تی جه‌نگ: ۲۵

وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ی فه‌ره‌نسا: ۵۵

وه‌زاره‌تی پۆژه‌ه‌لات: ۲۹۰، ۲۹۱

وه‌زاره‌تی فێۆکه‌وانی: ۲۵

وه‌زاره‌تی موسته‌عه‌رات: ۲۵

وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانیا: ۲۷۶

وه‌زاره‌تی هن‌د: ۶۱

وه‌زیر موغه‌وه‌ز: ۲۵۱

وه‌زیری ناوخۆی ئێران: ۲۵۴

وه‌زیری هه‌نده‌رانی ئێران: ۲۵۴، ۲۵۵

۲۶۴

وه‌زیری هه‌نده‌رانی تورکیا: ۲۵۶، ۲۵۸

وه‌زیری هه‌نده‌رانی سوڤیه‌تی: ۲۵۰، ۲۵۹

۲۶۰

وه‌ستێنامه‌ی پێشه‌وا: ۳۴۰ (وێنه)

وه‌فدی کوردستانی باشوور: ۵۴، ۵۶

وه‌کاله‌ی ئه‌نبائی عێراق: ۴۷۹

وتوێژی عیراقی - کوردی: ٣٦٤

ورمێ: ٥٨، ١٤١، ٢٦١، ٢٧٠

ولاته سۆشیالیزمه کان: ٣٨٥

ولاته عه ره بیه کان: ٢٩٢

ولاته یه کگرتووه کانی نه مه ریکا: ٣٥، ٢٨

٢٩٢، ٢٩٧، ٣٢٠، ٣٢٧، ٣٣٠، ٣٣٣

٣٣٤، ٣٥٣، ٣٨٧، ٤١٩، ٤٤١، ٤٦٢

٤٧٠، ٤٧٣، ٥١٠، ٥١٥، ٥٢٣، ٥٢٨

٥٢٩، ٥٣٣، ٥٥٣، ٥٥٧، ٥٧٨

ولاتی شوهره وی: ٢٠٥

ولاتی فارس: ٥٦٩

ویرانشه هر: ٧١

یانه ی ناوه ندیی کوردستان: ٨٣، ٨٤

یه عقوب پاشا: ١٠٠

یه عقوبیه کان: ٩٤

یه کیتی تیگۆشین (گۆفان): ٢٣٢

یه کیتی سۆقیه ت: ٢٣٠، ٢٥٠، ٢٥١

٢٥٢، ٢٨٣، ٣٠١، ٣٠٩، ٣١٣، ٣٢٧

٣٢٨، ٣٣٣، ٣٨٢، ٣٨٥، ٣٩٠، ٤٠٠

٤٢٦، ٤٣١، ٤٦١، ٤٨٠، ٥٠٨، ٥٢٨

٥٣٢، ٥٣٣، ٥٤٥، ٥٤٧، ٥٥٢، ٥٥٧

٥٥٩، ٥٦٥

یه کیتی قوتابیانی کوردستان: ٥١٧

یه کیتی لوانی دیموکراتی کوردستان:

٤١٥

(ی)

یابان (ژاپۆن): ٢٩٨، ٣٨٠، ٥٦٨

یاخیبوانی کورد: ٤٩٩

یاریده ده ری نه فسه ری سیاسی

به ریتانی: ٢١٤، ٢١٥

یاریده ده ری راویژکاری سیاسی

هه ولێر: ٣٠٢

یاسای به خشین گشتی (عفو العام):

٤٠٤

یانه ی کوردان (نادی کوردی): ٦٢، ٦٨

٧١، ٧٣، ٧٥، ٧٨، ٨٠، ٨٢

دوا وشه

بښگومان ده زانم به ناوهرؤكى ئەم بهرهمه
هيندهى ديكه چارهى خاوه نه كهى لای دوزمنانى
نه ته وه سهر به رزه كهى و خو فروش و گيله پياوانى
قورستر ده بيت، به لام نه وه يش تاكه ده سكه وتو
ماندوونه بوونى پيروزه بو خوى وشه هلاى
هاوسه رى و خوشك و كه سوکار و ماموستا و شاگرد
و دوست و برادره نزیکه كانى و نه وانه ش كه
ناسانكاريان بوى كرد تاوه كو بتوانيت بهم
بهرهمه زاخاوى ميشكى پولهى كوردى هاوچرخ
بداته وه .

کمال مه زهەر

له ندهن

۲۰۰۷/۱۰/۱۰

پاشکوتن

ع. زهنگنه

خویننه‌ری به‌پژ...

وه‌کو له (پیشگوژن) ه‌که‌ی سهره‌تای ئەم کتێبه‌شدا ئاماژه‌مان بۆی کردووه، له سالی (٢٠٠١) دا به‌رگی دووه‌می کتێبکی دیکه‌مان به ناوونیشانی (چەند لاپه‌په‌یه‌ک له میژووی گه‌لی کورد) بۆ د. که‌مال ئاماده‌ کردووه، جیاوازی نیتوان ئەم کتێبه‌ی به‌رده‌ست و نه‌ویان، چ له ناوه‌ڕۆک و چ له ئاماده‌کردن، یه‌کجار زۆره. ئەو کتێبیان له‌سه‌ر داوای ده‌زگای موکریان، ئیتمه‌ له‌ و‌تار و لیکۆلینه‌وانه ئاماده‌مان کردبوو که زۆربه‌یان پێشتر له‌سه‌ر لاپه‌په‌ی گوشار و رۆژنامه‌کانی به‌غدا ب‌لاوکرا‌بون‌وه، له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا ئەویان، سه‌ریاری کۆنی ته‌کنیکی چاپه‌مه‌نیه‌ی ئەوسای کوردستان، به‌ چاپیکی پ‌یکوپ‌یک ب‌لاوکرا‌یه‌وه، ده‌شتوانم ب‌لێم هه‌له‌و که‌موکوپیه‌کی ئەوتوی تیدا نه‌بوو، تاوه‌کو ئێستا، له‌سه‌ر ئەو کتێبه‌، ته‌نیا دوو په‌خته‌م لێ گیراوه، یه‌کیکیان له‌ لایه‌ن د. که‌مال خۆیه‌وه بوو که به‌م دوایه‌ له‌گه‌ڵ خۆ ئاماده‌ کردن بۆ ئەم کتێبه‌ی به‌رده‌ست لێی گرتووم، ئەویش له‌ باره‌ی دانانی ته‌قه‌ڵ (-) بوو له‌ جیاتیی وێرگۆڵ (١) له‌ نیتوان ژماره‌یه‌ک و ژماره‌یه‌کی دیکه‌ له‌ پێرس‌تی ناوان، که‌ دیاره‌ ئەوه‌شیان په‌یوه‌ندی به‌ کاری نه‌خشه‌سازیه‌وه هه‌بووه و نه‌خشه‌سازکاره‌کان گوايه‌ بۆ جوانی ئەو ته‌قه‌ڵانه‌یان له‌ نیتوان ژماره‌کان دانا‌بوو، که‌مێک ما‌بوو ئەو هه‌له‌یه‌م له‌م کتێبه‌شدا به‌سه‌ردا تێپه‌رین...

په‌خته‌که‌ی دیکه‌شیان له‌ سه‌ره‌تای ده‌رچوونی کتێبه‌که‌ لێمگیرا‌بوو و له‌سه‌ر ئەمه‌بوو که‌ (دوا گوته‌) یه‌کم، وه‌کو ئەم (پاشگوژن) ه‌ی ئێره‌، له‌ دواوه‌ی کتێبه‌که‌ نووسیبوو، دیار بوو به‌رپرس‌انی ده‌زگا‌که‌ هه‌ندی له‌ ناوه‌ڕۆکی بۆچوونه‌کانمان خویند‌بووه‌ و به‌ دلایان نه‌بوو، بۆیه‌ کارمه‌ندیان نارد‌بوو له‌ بازار ئەو چەند لاپه‌په‌یان له‌ هه‌ندی دان‌ه‌ی کتێبه‌که‌ کرد‌بووه‌ که‌ له‌ کتێبخانه‌کان ده‌ستیان پێرا گه‌یشتبوو، دیاره‌ ئیتمه‌ ئەوسا ئەو کاره‌مان قبو‌ول نه‌بوو، ئەوه‌بوو مه‌سه‌له‌که‌مان گه‌وره‌ کرد، به‌لام باش بوو به‌خێر بۆ هه‌موو لایه‌ک گه‌پا‌یه‌وه و تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی دیکه‌ش خرایه‌ سه‌ر مه‌عریفه‌ی کوردان. هه‌روه‌ها هه‌ر ئەم کتێبیان سه‌ره‌تا و کۆتاییه‌که‌ی، ته‌نانه‌ت ناوه‌ڕۆکه‌که‌شی به‌ده‌ست ئیتمه‌ بوو. بیرمه‌ له‌و

وتار و توڙينه وانهي نه وسا بڻ ده زگاگه م ناماده كرديوو، درهنگتر هه ستم پيى كرد چه ند دانه يه كيان لي ده رهيټناوو و بلاونه كرايه وه، له وانه وتاريكيان له باره ي (پير ستر ټيكا) بوو نه وه ي ديكه شيان له سهر (عه زيز نه سين) ويه كڅكي ديكه شيان له سهر (عه بدولر په حمان قاسملو) بوو، نه وه جگه له وه ي هه موو بابه ته كان، وه كو له پيشه وهش ناماژم پيدا، پيشتر بلاو كرابونه وه، كه واته خوڼنه ر، هه روه ها د. كه مال خوڅي، سهره تا نه وه نده په رڅي بلاو كړدنه وه يان نه بوو، به تاييه تي تا كڅتيه كه بلاونه كرايه وه، پيم وانپه هچ كام له م به پيزانه له وانه يه چاوه پي نه بوو ين كڅتيه كه به م قه باره و شيوه يه بلاو بكر ټته وه.

زور چاك به بيرمه نه وسا هه ر هه له و كه مو كوپيه كم له وتاره كاندا بدو زيبايه وه، نه گه ر بڻ راست كړدنه وه ي نه چوپامايه به غدا نه وا بي دووډلي و بير كړدنه وه، به چاوپوڅي له ترس و توقيني ريگا و پياواني پريژم له بازگه كاني ده سه لاتي به غدا، خو م به شاري (مووسل) دا ده كرد و هه ر له گه راجه كه ي باكووري نه و شاره ته له فونم بڻ د. كه مال ده كرد، دواي نه وه ي له مه به ست حالي ده بووم زور به شينه يي و بيده نكي، به بي نه وه ي به م لاو به و لاډا چوپام، سواي تاكسيه ك ده بووم و ده گه پامه وه هه وليز. هه رچي نه م كڅتيه يه، نه وا دانه ر كه ي، وه كو له (پيشگوتن) يش ناماژم بوي كړدوه، ده ستنووسنيكي فوټو كراوي خو ي به چند به شيك و له كاتي جيا جياډا بڻ نارديوين تا خو ي به نامه دوا بابه تي كڅتيه كه ي بڻ ديار نه كړدين، نه مانده زاني به چي كوتايي پي ديت و نه نجامه كه ي چي ده بي؟ نه وه هچ له وه ي كه بابه ته كاني پيشتر بلاو نه كراونه ته وه، كه واته دانه ر كه ي هه ق ي خو يه تي په له له بلاو كړدنه وه ي بكات. هه روه ها دانه ر كه ي چند مه راق ي بلاو كړدنه وه ي بيت، نه وا تويزه ر و خوڼنه راني ده يان نه وه نده مه راقيانه كه بزائن كار مه ندان ي حكومه تي به ريتانيا له دوو توپي به لگه نامه نه پينييه كانياندا چپيان له سهر كورد و كوردستان نووسيوه، نه وا به چاوپوڅين له وه ي نه م جاره دانه ري نه م كڅتيه به هه زاران كيلومه تر ليټمانه وه دووره، بويه بڻ حالي بوون له پرسيك ته نانه ت به ته له فونيش نه ده كرا هه موو جار په يوه ندي پتوه بكه ين، چونكه جاري وا هه بووه چند ساعات خهريك بوويمه و كارتيكي موبايلم رويپوه هه تا وه رمگرتوه.

كه واته نيټه، وه كو ناماده كاري نه م كڅتيه، كه وتبووينه نيوان ليپرسينه وه ي خوڼنه ران و دانه ر له لايه كه وه، هه روه ها حه ز و ناره زوي خو مان له لايه كي ديكه وه، كه پيموايه مروډ هه ر كاريكي ده ستي بداتي ده بي له وه ي پيشووتر ي باشتري وريك و پيكتري

بیت، نه وه به پېچه وانه ی بڼوونى هه ندى له دوست و خوښه ويستانم نيتمه ده مازنانى د. که مال چى له نيتمه ده ويست و قه باره ی کتېبه کوشى چنډ درده چېت؟ نه وه تا نه و داواى کردبو به لای که ميه وه (۵۰۰۰) پينج هزار دانه له م کتېبه ی به فونتي گوره چاپ بکړيت. به پاستى خوښم حزم کردوه نه و کتېبه ی به چاپيکى پېشکه وتو له چاپخانه يه کى باش چاپ بکړيت، نه وه ک به شيوه ی نؤفست و وه کو هه ندى کتېبه نه مړ که په په چاپ ده کړين، که من ناوم ليناون (کتېبه قونده!)، نه وه ش له به نه وه به تيکستى ناوه وه ی هيچ کاميکيان ناگاته (۱۸،۵×۱۲) يان (۱۹×۱۲) سم، به لکو نؤبه ی نؤريان قه باره ی تيکسته که يان له مې کتېبه ناسايى ناچي، که نه وه ش پېچه وانه ی کتېبه چاپکراوه کاني پېشووترى دوکتورن. کاتيکيش نه و حزانم له (بنگه ی ژين) نه ده هاتنه دى، ناچار يووم له گه ل هاوکارانم قسه بکه م، نه وه تا کتېبه که م به م شيوه يه ی له به رده سته چاپ ده بيت، پېشه کى ده بيت سوپاسى هاوکارانم بکه م که گرفتنيکى نه وتريان بؤ دوست نه کردم، کاتيکيش کتېبه که م هتيايه وه به رده سته خؤم، ناچار يووم داواى يارمته ی له کارمندانى سهندى کاي رؤژنامه نووسانى کوردستان بکه م تا نه و ماوه يه ی دواتر به هوه سى خؤمان کارى تيدا بکه ين.. ده شتوانم بليم هه لى نه وتزمان له ناوه رؤکى بابه تکاندا نه هيتوتوه. بروا بکه ن هه لى وامان تيدا دؤزيوه ته وه وه کو ده لين له قوتوى هيچ عتاريکدا نه بووه. تو وهره (گورت فالت هايم) به (کوړى خالد هايم) يان ناوى (Goodchild) به (good child) هتد... بخه به رده سته خوښه رو تويزه ران. نا ليزه دا ده ي نه وه له بقوزمه وه و سوپاسى نه نجوومه نى سهندى کاي، به تايبه تى (قهرهاد عه ونى) نه قيبى رؤژنامه نووسان بکړيت که هه موو ناسانگاريه کيان بؤ کردبووين، ته نانه ت يه کيک له هاوکارانم، که کارمهندي سهندى کايه و نه يوب محمده بابه کرى ناوه، چه ندين جار کتېبه که ي بردوته وه ماله وه و شه وانه کارى تيدا کردوه.

هه روه ها داواى ليبورډن له هه موو نه و ده زگا و که سانه، چ له هه وليرو چ له سليمانى، ده که ين که نه مانتوانيوه بچينه ژريارى داواگانيان و گرفتى چاپ کردنى نه م کتېبه له کول خؤمان بکه ينه وه، پيموايه هه ر هه موويان له و ناسته رؤشنبرييه ن و نه و هه قه مان پي ده دن نه گه ر نيتمه خؤمان نه ندامى نه نجوومه نى کارگيږي ده زگايه ک بين و هه موو ده م دلان لاي نه وان بيت، ماقول نيه کتيب له وي بيتينه وه و بيده ينه لايه کى ديه که بؤمانى چاپ بکات، با قازانجى شخسيسى تيدا بيت. نه وه تا حيسابى به راينى تيچووى کتېبه که مان پيمان ده لى پاره که ي به قه د بودجه ي دويمانگى (بنگه ی ژين) زياتر

دەبىي، كەچى بۆ ھىننە دى ھەز و ئارەزوو كەنى ھەموو لايەك وا چوۋىنە تە ژىر بارى، دايكى خۆشەيىستىش پارەى پىۋىستى لاي ھەندى كەسان بە قەرز بۆ ۋەرگرتوۋىن. ئەو جگە لەۋەى ئەو ماۋەيە ھەموو كارتىكى تايىبەتى خۇمان ۋەلاۋە نابو، بە پىچەۋانەى د. كەمالىش، كە چەند جارىك لەسەر لاپەرەى بلۆكراۋەكان خويندوۋمانەتە ۋە گوتوۋىە: ھەموو شەۋىك لەگەل مەلا بانگدان لە خەۋەلەدەستىم و مېژوۋى كورد دەنوسمەۋە، ئىمەش شەۋانە تا مەلا بانگدان ماۋىنەتەۋە و كارمان لەم كىتەبەدا كىردوۋە... ئەگەر شەۋمان نەگە ياندېتە رۆژ ئەو دواى نوپىزى بەيانى ئىنجا خەۋتوۋىن... ئەو خۇماندوۋكردنە شەمان ھەر بۆ ئەۋە بوو كىتەبىكى جوان و بى ھەلەت و پەلەت بخەينە بەردەست ھەموو لايەك، كە شاھىنەى كىتەبەكە و خوينەرانى كورد و شوپىن و پاھى زانىستى دانەرەكەى بىت. بەم حالەۋەش ئەگەر لە بارەى ھەزەكانم و لە بارەى دەرھىنانى ئەم كىتەبەۋە بەم شىۋەيەى ئىستە پىرسىار لە خۇمان بگەن ئايا لە ھەموو لايەنەكانى رازىن يا نا؟ ديارە ئىمە بە نەرى ۋەلام دەدەينەۋە، چونكە ھەر لە سەرەتاۋە ھەزەمان دەكرد ئەم كىتەبە بە كۆمپىوتەرى ماكنىتۇش تاپ بىكرابە، لە لايەكى دىكەۋەش ئىمە پىماناۋە، ھەر بلۆكراۋەيەك دواى ئەۋەى نەخشەسازى بۆ دەكرى ۋە ھەموو ناۋەزگەكەى ديار دەكرى، ئەگەر بە پەلەش بىت دەبى پەيوەندىداران بە سەرىدا بچنەۋە، بەداخەۋە ئەم كارەمان بۆ نەچۆتە سەر، چونكە ئەم كىتەبە لەبەر چەند ھۆيەك زىاتر لەۋ ماۋەيەى بۆ تەۋاۋكردى ديار كرابوۋ درىژەى كىشا.

ئەم وىنانەى ئەلبوۋمەكەى كە لەم كىتەبەدا دانراۋىن سەرەتا بەتەمابوۋىن بەسەر ناۋەزگەى كىتەبەكەدا دابەشيان بگەين، بەلام دواى ئەۋەى ۱۲ وىنەكەى بەدرخانىيەكانمان لاي سىنەمخان چىنگ كەۋتن ئەۋەبوۋ بىرۆكەكەمان گۆپا و پىرپاردرا كۆمەلەك وىنە لەدواى يەككى دابىرى ۋەبەجۆرە ئەۋەى نوپى بە بزوۋىنەۋەى پىزگارىخۋازى كورد ئاشنا بىكرى، ئەۋەتا بۆ خەزەتى ھەموو لايەك دەرگەى رۆژ مال ۋەكەسانمان قوتتاۋە، كۆمەلەك وىنەى دانسقى ۋەدەگەنمان لى ۋەرگرتوۋىن و ناۋى زۆرىيەى ئەۋەكەسانەش بە سوپاسەۋە لە شوپىنى خۇيان نووسراۋىن، تەننەت جوامىرىكى ۋەكو شىخ مەحمۇدى شىخ كاۋەمان ناچار كىردوۋە، بەتايىبەتى لە سىلمانى بگەپتەۋە (پىرمام) و وىنە تايىبەتتەكەى لاپەرە ۲۹ مەلىكى كوردستانمان بۆ بىنرى...! ھەروەھا سوۋد لە كىتەبى (مام جەلال لە پىشەمەرگەيتىيەۋە بۆ سەرك كۆمانى سەلاح رەشىد و بەرگى سىيەمى كىتەبى (بارزانى و بزوۋىنەۋەى رىزگارىخۋازى كورد) مەسعود بارزانى، ھەروەھا گۆشارى ھەرىمى

كوردستان و ئەرشیفی شكار نەقشبەندى و ھندىرىنى سەرنووسەرى رۇژنامەى (پىڭگى
 كوردستان) و د. مارف خەزەندەدار وەرگىراوہ. ئاى خۆ ئوہ لەبىرم نەبوو، لەوانەى ھەندى
 لە پەيوەندىداران لاىان سەىر بىت بلىن ئۆى ئوہ ناماقولىت كرد چۆن دەبىت ناوى د.
 مارف خەزەندەدار بخرىتە نىو ئەم كىتبەى د. كەمال مەزھەر، يان ئوہ چۆنە د. مارف
 خەزەندەدار بۆ ئەم كىتبە باوہشى خۆى كردۆتەوہ...؟! تەكا دەكەم تۆزىك ئارام بگىن، تا
 ئو مەراقەشتان لە دل دەردەكەىن، سەرەتا دەلىم بەداخوہ نۆزىبەى ئووانەى پىش ئىمە
 ھاتوون ئاوىكى باشيان بۆ نەپشتووين. ئوہتا سىماى مرقى كورد خۆبە خۆى وایە
 ھەركاتى دووگەسىان ساردى بگەوئە نىوانىان كەم وابوہ كەسى سىيەم دوو قەسى
 خىريان لە نىواندا بگات، بەلكو زياتر دەیانووژىتن و لىكيان دېدۆنگ دەكەن و لە يەكيان
 دوور دەخەنەوہ. لەسەر ئو بۆچوونەشمان دەیان نموونە و بەلگەمان لایە، لىرەدا تەنیا
 بەكىكىتان بۆ دەگىرپنەوہ. مامۆستايەكى خۆشەويستمان ھەىە كاتى خۆى ئوہەندە
 ھەوہسى بە د. كەمال نەدەھات، دزايەتى ھەموو ئو كەسانەش دەكات لەگەل
 بۆچوونەكانى ئو نەىن، بۆىە زۆر دەترسام پى بزانى كەم كىتبەم بۆ د. كەمال ئامادە و
 چاپ كرىوہ، واديارە چەند سال دواتر بەم كارانەى منى زانىبوو، بۆىە لە فېستىفالى
 دووہى بەدرخان لە دەوك، كە شوئىنى ھەوانەوہى ئىمە (ئوتىل ژيان)بوو، ئو
 مامۆستايەشمان لەوئى بوو، كاتىك زانى ھات لە پىشم چەقى و پرسىارى كىتبەكەى
 لىكردم، دەم تىك ئالا و ھىچم پى نەما و پىيم گوت: ئو كارە كۆن بووہ و ھى (۵)
 سالىك لەمەوبەرە. پىشمواىە جارىكى دىكە ناماقولى واناكەم...! دياربوو بە ئاسانى
 سارد بۆوہ و لەكۆل بۆوہ... بەيانىيەكەشى كاتى لە شوئىنىكى لاچەپى بەرانبەر دەرگەى
 دەرەوہى چىشتخانەى ئوتىلەكە دانىشتبووين خەرىكى (تېشت) خواردن بووين،
 مامۆستام بىنى بە خۆى و جانتاى دىلۆماسىيەوہ ھاتە ژوورەوہ و چاوىكى بەناو
 خەلكەكەدا گىرا، كە لە دوورەوہ منى بىنى ھاتە لام و بەيانى باشى لى كردم و
 لەنزىكەوہ دانىشت. خواردنەكانى خۆى ھىنا، دوابەدواى ئەمىش چەند مامۆستايەكى
 زانكو، كە يەككىيان ئافرەت بوو، ھاتن و دانىشتن، وا پىدەچى سوختى دەستەبژىرى
 ئەمپۆى كورد وایە دوو قسان لەگەل يەكدى بگەن دەبى ھى سىيەمى (غەيبەت) كردن
 بى، بە ھەموو لایەك، بە ئافرەتەكەشەوہ، ھىنايان و برديان لاى مامۆستا كەوتنە باسى
 د. كەمال، ئوہبوو لەم دەمەدا تىشتەكەى خۆم خواردبوو، وەكو زۆر جارى دىكە ھەزم
 نەدەكرد خۆم لە بابەتىكدا بگلىتم كە خەمەتى كەس ناكات، ئوہبوو بەكسەر ھەستام و

پووم له جه ماعت و ماموستا كرد و گوتم: ماموستا گيان نه من له سالی ۱۹۹۸هـ وه
 هاتوچوی لای د. که مال ده که م، زور جار ناری جه نابت دیته پيشه وه که چی نه و
 به ریزه وه باسی نیوه ده کات. نه وه بو وه کو ده لاین هه مو لایه که ده میان بوو به ته لای
 ته قیو! نه وه تا نیمه ش، به بی نه وه ی گوی بدینه قسه ی نه م و نه و، جار یکی دیکه
 تیی هه لچوینه ته وه و نه وه نده ی بومان کراوه خومان به م کتیبه وه ماندوو کردوه. نای
 له به نه م سه ربورده خۆ که م مابوو له بیر بکه م پیتان بلنیم، کاتی کتیبه که ی دیکه م
 ناماده ده کرد زور دل به بابته سییه می ل ۵۶۳-۵۶۶ خۆش بوو که به نارونیشانی
 (یادی نه ورز و خۆزگه یه که) بلاو کراوه ته وه و له ویدا د. که مال باسی نه ورزی سالی ۱۹۶۰
 ده کات که چۆن نه ورز له باله خانه ی قوتابیان له گه رپه کی سۆکول له مۆسکۆ له گه ل
 ژماره یه کی زور له کچ و کوپی روسی و نه له مان و پۆلونی و چیکی و روزه لاتنی و هی
 دیکه نامه نگي جه ژنی نه ورزیان گیراوه، له گه ل د. مارف خه زنه دار و د. عیزه دین
 مسته فا ره سول له نیتو حه شامه ته که دا ده نگیان لی بلند کردوه و سه روودی (نه ورز) که ی
 پیره میردیان گوتوه: نه وه ی لای من زور گرنگ و پیموایه له ژيانی رۆژانه شمه دا حه زی
 لی ده که م و دیاره نه وه یه د. که مال نووسیویه: (نه وه یه کیک بوو له نه ورزه
 هه ره خۆشه کانی ژيانم. خۆزگه و هه زار جار خۆزگه هه روا به سی قۆلی له رقی هه زده ها که
 پیکرا نه ورز مان بگوتایه و بگوتایه وه، حه یفه نیمه ی کورد ده ست له ملان و به کومه ل
 هه میشه (نیمه رزی سالی تازه یه نه ورزه هاته وه نه لاین. نه وه خۆزگه ی پیره میردی
 نه مریش بووه. خۆی سه روودی نه ورزی، هه ر بۆ نه وه بۆ داناوین). نه وه بوو نه وسا زور
 به داوی وینه یه که دا گه رام که نه و سیکوچکه یه ی مه عریفه ی کوردی به یه که وه کۆ
 کردیته وه تا له کتیبه که دا له گه ل نه م بابته دا دابنا بایه، به داخه وه نه وسا هه ر چنگم
 نه که وت، شه رمیشم ده کرد داوی وینه یه کی ناوه ها له هه ر یه کیکیان بکه م، نه وه بوو به م
 دوایانه، که خه ریکی نه م کتیبه بووم، وینه ی تایینم له ناو کتیبی (وینه کان له خۆیان
 ده دوین) عه بدولخالید سابیر دۆزییه وه که له سالی ۲۰۰۷ دا له سلیمان چاپ بووه، هه ر
 له و کاته شه دا (مه مه د زاده) خۆشنووس نه خشه سازی به رگی نه م کتیبه ی
 به رده ستانی ته واو کردبوو، دیار بوو هیچی له سه ر به رگی داوه ی نه نووسیوو، بۆیه
 داوی لیکردم چه ند دیریک بنووسم و بیخه مه سه ر به رگه که، ته له قۆنم بۆ د. که مال کرد تا
 شتیکم بۆ بنووسی، که چی نه و به بیزاریه وه گوتی: خۆت بینووسه...! کاتی که ده مویت
 وینه ی نامازه بۆکراو بخه مه ته که نه و چه ند وینه یه ی که د. که مال له گۆفاری کوردستان

(کۆمەلەي خويندكارانى كورد له ئوروپا) وەرگرتبوو تا بىخەمە نىو بابەتى حوتەمى ئەم كىتەبە، بەخەيەلەم داهاى بۆ داوا لە د. خەزەندەدار نەكەم ئەو چەند دىپىنك بۆ سەر بەرگەكە بۆ بنووسى، كاتى پيشنيازهكەم خستە بەردەمى هەستم كرد يەكسەر كەوتە بىركردنەو، لەولاو هەش ئاگام لىبوو سەعدىيە خان (دايكى مەديا) لەگەل پيشنيازهكەم گەشايەو و كەوتە پىاهەلەدانى د. كەمال و بە چاوهانى دەدام قسە بكەم، ئەو بوو باسى كىتەبەكەي پيشوو و تارەكە و خەز و ئارەزووەكانى خۆم بۆ كرد يەكسەر رازى بوو بە وەرچەي پيشتر كىتەبەكە بخوینیتەو، بۆ رۆژى دواتر دانەيك كىتەبەكەي پيشوو و كۆپەيكەي هەموو ناوهرۆكى ئەم كىتەبە و (پيشگۆتن)ەكەي خۆم بۆي برد كە چەند رۆژىك دواتر تەلەفۆنى بۆ كردمەو و چووم كىتەبەكەم هێنايەو هەستم كرد چەند تىبينىيەكەي جوان و وردى لەسەر (پيشگۆتن)ەكەي مەن نووسىبوو و تەنانت رەخنەشى لىگرتبوو، لەسەر چەند پەرەزىيەكەي د. كەماليش يەك-دوو سەرنجى خۆي نووسىبوو، دواتریش چەند وینەيەكەي ديكەي ئەندامانى (كۆمەلەي خويندكارانى كورد له ئوروپا) لە ئەرشیفەكەي خۆي بۆ هێنام. بەهەر حال وەكو دەبينن لەبەرئەوێ دواتر (خلاصەي) عەرەبىم بە د. كەمال نووسىو هەروەها ناوونیشانى كىتەبەكەم بە زمانى عەرەبى خستۆتە شوێنى ئەو وتەيەكە بەتەمابووم بۆم بنووسى. لەبەر ئەوەيە دواتر وازم لە بۆرۆكەي نووسىنەكەي سەر بەرگى كىتەبەكە هێنا. بەلام ئەو هەولەمان دلى ئىتە و دايكى مەدياي خۆش كرد و بووینە شاھیدی پەواندەوێ لىكدابراىنىكى سالانى پيشوو. ئىستاش دلم رۆد بە ئەو هەلوێستە جوانانەي ئەو دوو مامۆستايەم خۆشەو هەردوو كىتەبەكەي د. كەمالى لە لاخۆشەويستەر كردووم.

هەرچى بەلگەنامەكانى ناو ئەم كىتەبەي بەردەستە دواي ئەوێ چەند جارێك بەناو كىتەبەكەدا چووينەو هەستمان كرد پاشكۆي ژمارە (١١) لە هېچ شوێنێكى ئەم كىتەبەدا ئاماژەي بۆ نەكراو، ئەو بوو دواتر بە بىرمان هاتەو ئەم بەلگەنامانە لە نووسىنى پەيامنێركى رۆژنامەي (هيكارێ) فەرەنسىيە، د. كەمال تەنيا بۆ سوود لى وەرگرتن يان وەرگێرانی، لە لاين هەر فەرەنسيزانىكەو، لەوانە د. نەجاتى عەبدوللا ئارەبىيە، بە داخوهر دواي نەخشەسازى نەدەكرا ئەم بەلگەيە لە شوێنى خۆي لایبەين، لەبارەي بەلگەنامەكەي (مەمەد مەهدى جەواھىرى)شەو توشى هەمان گرفت بووین.

لێرەدا هەر بۆنەوونە دەقى ئەم نامەيەي د. كەمالتان دەخەمە بەردەست تا بزانن رێنمايەكانى لەسەر ئەم كىتەبەي چى و چۆن بوو؟

۲- شتیکی عه بدمرکه ریم قاک ۶
 ط- شتیکی به عی به کان ، ره گلی به یانامه کی
 « نه جو به نی سه کردی نی شوری » ، شتیکی
 له یار بیست ۶
 ی- شتیکی عه بدله نام عارف ،
 ۳- له زور لایه ره دا نوسیمه : (برهانه
 یا خلوی زماره) ، دیاره نه وه یو نه وه به
 نه خو به به بیی (لایه ره) چا پکرامه کان پرپان
 بکه به به .
 سدمو ریزین زورم یو به هومان دمو پات
 ده که مه وه ۶ تاییه ت هاقوتا سیق سالی ۶
 هیوادارم چا پکرامه کانی « بنکه ترین » هه میه
 له بره ودا بیست . سدمو تاییه تیم یو کاکه مه هاد .

برات که مان مه ره ره

له نه نه

۴ / ۹ / ۷۰۰

دیسان نه گهر له باره ی ناوه پوکی نه م کتیبه ی به رده ست پرسیار له خومان
 بکریت .. ده لئین نه وه نده مان خویندۆته وه و نه گهر میشکی جارنمان هه بوایه ئیستا
 به خال و ویرگوله کانیشیان وه هه موومان له بهر ده کرد .. به م حاله وهش لیی وهرس
 نه بووینه و ماوهش هه بوایه دوو-سی جاری دیکه مان ده خوینده وه نه بادا هه لای
 دیکه ی قیدا مابی ..

شتیکی سهیر و سه مه ره یه دیبلۆماسیه کانی ئینگلیز هه راپورتیکیان نووسی
 دانه یان بۆ نه و هه موو بالۆیزخانانه ی خویان نارووه که له جیهاندا بلۆ بوونه ته وه ،
 هه ر بۆ نمونه نه و راپورته ی که له سه ر راگه یه ندرای کۆتایی کۆنگره ی هه وته می
 (پ.د.ک) له سالی ۱۹۶۶ نووسیویانه ، به لای که مییه وه وینه ی لیدراوته (۱۲) له
 بالۆیزخانانه ی ولاته کیان و سهیره که له وه دایه به لگه ی ته وایم له بهر ده سه ته ئیستا
 نه و به لگه نامه یه له لای نه و حزیه خوی نییه ، به ته مام نه گهر ده قه ئوریجیناله که ی له

كتىبخانەكەم بىدۆزمەۋە لەگەل پاشىكۆ ۋە رىگىپىدراۋەكەى بۆسەر زمانى ئىنگىلىزى لەم كىتەبەدا داىيىتىن.

دوچار لە برادەرىكى خۆشەيستم بىستۈۋە، كەۋا ديارە (پىششىگۈزىن) ەكەى منى خويندۆتەۋە، كە پىندەچى ئەۋەى لەبارەى (ھاۋپى ئەمەلى) نووسىيۈمە بەدلى نەبوۋى، گۈايە ئەۋرپايەم بۆخۆم و د. كەمالىش باش نىيە ۋە لەسەرم بە گران دەكەۋىت، بەۋخۆشەيستانە ۋە ەركەسىكى دىكەى ۋاپىر دەكاتەۋە دەلىتىن: ئەۋەى نووسىيۈمانە راي خۆمانە ۋە با كەس ناۋەرىكى نووسىنەكانمان لەسەرد. كەمال نەكاتە مال، بەپىزى ئاگاي لەم پىرسانە نىيە ۋە تەنيا خۆمان لە ناۋەرىكەكانيان بەپىرسىن، دە ئىۋەش مىژۋو بىخويندەۋە تابزانن ناخەزانمان بۆ بەرژەۋەندى خۇيان چىمان پى دەكەن، كەچى لاي زلەپىزەكانىش كە خۇيان بە پارىزەرى مافى مەۋۇ دەزانن، ئەۋە بە چاۋپۆشى لەۋەى ئەۋان چارەنووسى مىللەتى ئىمەيان ۋە لىكردۈۋە، ئەۋتا ەرحىسابى كۆمەلە ھۆزىكى كىۋى بۆ ئىمە دەكەن. ەراى ئەۋچەند رۆژەى پىرسى كەركۈك ۋە ناۋچە داپراۋەكانى دىكەى كوردستان، بەلگەى بۆچۈنەكانن، ناۋەرىكى ئەم كىتەبەش بەلگەيەكى دىكەى حاشا ەلنەگرە. دە ئىۋەش فەرموون ئەۋەش مىژۋو بە شىنەى ۋە لەسەر خۇ بىخويندەۋە! ...

الخلاصة العربية

عنوان الكتاب هو ((الكُرد وكُردستان في ضوء الوثائق السرية البريطانية))، الجزء الاول، تأليف: كمال مظهر، اعداد عبدالله زنگنه وشهلاء طاهر الحيدري. يتألف الكتاب من مقدمة وتسعة ابواب وخاتمة، فضلاً عن ملحقٍ صوري فريد في بابه.

يتحدث المؤلف في المقدمة والباب الاول عن اهمية الوثائق السرية البريطانية بوصفها مصدراً اصيلاً نادراً، وعن تأريخ الارشيف الوطني البريطاني واقسامه مع اهم محتوياته وطبيعة مراجعي الارشيف ومن استفاد من الكُرد من وثائقه، مع التركيز بصورة خاصة على المرحوم وليد حمدي الذي اتحف المكتبة العربية بكتاب قيم يحملُ عنوانَ ((الكُرد وكُردستان في الوثائق البريطانية. دراسة وثائقية تاريخية)) (مطابع سجل العرب، لندن، ١٩٩١)، والذي تحول منذ صدوره الى مصدرٍ مهم بلنسبة للباحثين في تأريخ الكُرد المعاصر، ومن غير الكُرد من امثال الاستاذ نجدة فتحي صفوة اطال الله في عمره.

كرّس المؤلف الباب الثاني من الكتاب لموضوع ((مُسْتَقْبَل الكُرد أمامَ مؤتمر الصلح في باريس ونشاطات شريف باشا وزملائه)) بعد ان وضعت الحرب العالمية الاولى اوزارها مع جانبٍ مما كان يجري خلف الكواليس، وأصداء الاتفاق الارمني - الكردي بوصفه حدثاً تاريخياً مفاجئاً شهدته المرحلة تلك.

اما عنوان الباب الثالث من الكتاب فهو ((تُبْذَةُ عن رحلة الميجر نوبل)) في كُردستان، والمعروف عن الضابط البريطاني ادوارد شارلس نوبل إنه كان مغامراً جريئاً، أحب الكُرد وكُردستان دون حدود وساعدَ الشيخ محمود في حدود إمكاناته، وقامَ بجولةٍ في شتى المناطق الكرديّة في العراق وتركيا، وكتبَ عنها ملاحظات في غاية الدقة، إنعكست جوانب غير معروفة منها في الوثائق السرية البريطانية التي تعود الى المرحلة المبكرة التي أتبعت الحرب العالمية الاولى.

يَتَحَدَّثُ الْبَابُ الرَّابِعُ مِنَ الْكِتَابِ عَنْ ((الشَّخْصِيَّاتِ الْكُرْدِيَّةِ فِي الْعَامِ ١٩١٩)) فِي ضَوْءِ الْوُثَائِقِ السِّرِيَّةِ الْبَرِيطَانِيَّةِ، مَا يُعَكِّسُ جَوَانِبَ غَيْرَ مَرْتَبِيَّةٍ مِنْ دَوْرِ الْفَرْدِ فِي تَارِيخِ الْكُرْدِ الْمَعَاوِرِ، فَقَدْ تَابَعَ الْبَرِيطَانِيَّوْنَ كُلَّ صَغِيرَةٍ وَكَبِيرَةٍ تَخَصُّ الشَّخْصِيَّاتِ الْكُرْدِيَّةِ فِي تِلْكَ الْمَرَحَلَةِ، مِنْهُمْ، عَلَى سَبِيلِ الْمَثَالِ لَا الْحَصْرَ، الشَّيْخَ عَمُودَ وَعَدَدٌ مِنْ أَقْرَبِ أَعْوَانِهِ مِنْ أُمَثَالِ الزَّعِيمِ الْكُرْدِيِّ الْإِيرَانِيِّ عَمُودِ خَانَ دَزَلِي، وَسَمَكُو الشَّكَاكِ، وَحَمْدِي بِيك بَابَانَ، وَابْدَرْخَانِيَّيْنَ وَالشَّيْخَ عَبِيدَاللَّهِ النَّهْرِيِّ وَذَرِيَّتَهُ، وَسَالَارَ الدَّوْلَةِ الَّذِي كَانَ كُرْدِيًّا مِنْ طَرَفِ وَالِدَتِهِ وَكَانَ مِنْ أَشَدِّ مُنَافِسِي رِضَا شَاهِ بَهْلُوي عَلَى عَرْشِ إِيرَانَ، بَلْ وَحَتَّى الدَّكْتُورَ مِيهْرَانَ الْإِرْمَنِي الَّذِي كَانَ يَقِيمُ فِي بَغْدَادَ وَكَانَ مِنْ أَلَدِ أَعْدَاءِ الْبَرِيطَانِيَّيْنَ وَأَشَدِّ الْمَخْلَصِينَ لِلْكُرْدِ وَزَعِيمِهِمْ يَوْمَ ذَاكَ الشَّيْخَ عَمُودَ.

كُرِسَ الْبَابُ الْخَامِسُ مِنَ الْكِتَابِ لِمَوْضُوعِ انْتِفَاضَةِ السَّادِسِ مِنْ أَيْلُولِ عَامِ ١٩٣٠ فِي السَّلِيمَانِيَّةِ فِي ضَوْءِ الْوُثَائِقِ السِّرِيَّةِ الْبَرِيطَانِيَّةِ، مَا يُعَدُّ مَوْضُوعًا فِي غَايَةِ الْأَهْمِيَّةِ كَوْنُهُ يُمَثِّلُ بَدَايَا التَّحْوِيلِ التَّوَعِي فِي الْحَرَكَةِ التَّحْرِيرِيَّةِ الْكُرْدِيَّةِ الَّتِي بَدَأَتْ الْمَدِينَةَ تَتَحَوَّلُ، فِي خِطْمِهَا، إِلَى مَرَكَّزِهَا الرَّئِيسِ بَدَلِ الرَّيفِ، وَتَبَدَّأَتْ الْفِتْنَةُ الْمُتَقَفَّةُ الْكُرْدِيَّةُ النَّامِيَّةُ تَرْتَوِي إِلَى قِيَادَتِهَا مِنْذُ جَيْنَ، وَهُوَ، كَمَا لَا يَخْفَى، مَوْضُوعٌ فِكْرِيٌّ مَطْلُوبٌ تَتَحَدَّثُ الْوُثَائِقُ السِّرِيَّةُ الْبَرِيطَانِيَّةُ عَنْ جَوَانِبَ نَادِرَةٍ مِنْهُ فِي سِيَاقِ عَرَضِهَا الدَّقِيقِ لَوْقَائِعِ الْانْتِفَاضَةِ تِلْكَ وَتَتَأَنَّبُهَا، مَا مَهَّدَ الطَّرِيقَ لِلتَّحْوِيلَاتِ الْآلِاقَةِ الَّتِي شَهِدَتْهَا الْحَرَكَةُ الْكُرْدِيَّةُ بِسَلْبِهَا وَإِيجَابِهَا. وَنَشَرَ فِي هَذَا الْبَابِ لِأَوَّلِ مَرَّةٍ رِسَالَةً اِحْتِجَاجَ شَدِيدَةٍ اللَّهْجَةِ وَنَادِرَةٍ لِلشَّخْصِيَّةِ الْبَرِيطَانِيَّةِ الْكُرْدِيَّةِ الْبَارِزَةِ حَفْصَةَ النَّقِيبِ عَقِيلَةَ الشَّيْخِ قَادِرَ شَقِيقِ الشَّيْخِ عَمُودِ الَّتِي اسْتَهْزَأَتْ بِأَسْلُوبٍ مُعَبَّرٍ لِلْغَايَةِ مِنْ عَدَالَةِ الْحُكَامِ الْبَرِيطَانِيَّيْنَ تَسْعُ مَرَّاتٍ، وَقَبْلَ ذَلِكَ تَحَدَّثَ عَنْ مَآثِرِهَا النَّادِرَةِ الرَّحَالَةِ وَالصَّحْفِيِّونَ وَالدِّبْلُومَاسِيَّوْنَ الْآجَانِبَ.

فَرَضَ مَضْمُونُ الْبَابِ السَّابِقِ عِنْوَانَ الْبَابِ السَّادِسِ الْآلِاقِ وَهُوَ ((الظُّوَاهِرُ الْأَسَاسِيَّةُ لِلْمَرَحَلَةِ الْجَدِيدَةِ مِنَ النِّضَالِ التَّحْرِيرِيِّ الْكُرْدِيِّ بَعْدَ انْتِهَاءِ الْحَرْبِ الْعَالَمِيَّةِ الثَّانِيَةِ فِي ضَوْءِ الْوُثَائِقِ السِّرِيَّةِ الْبَرِيطَانِيَّةِ))، فَقَدْ تَابَعَتْ الْوُثَائِقُ تِلْكَ نَشَاطَاتِ الْمُنْتَظَمَاتِ السِّرِيَّةِ الْكُرْدِيَّةِ الْجَدِيدَةِ الَّتِي ظَهَرَتْ فَاعِلَةً فَوْقَ الْمَسْرَحِ السِّيَاسِيِّ، بِمَا فِي ذَلِكَ مَوَاقِفَ نَادِرَةٍ، بَلْ وَغَيْرُ مَتَوَقَّعَةٍ أَضْطَلَعَ بِهَا كُرْدُ سُورِيَا الَّذِيْنَ أَوَّلُوا، حَسَبَ وَثَائِقِ وَزَارَةِ الْخَارِجِيَّةِ الْبَرِيطَانِيَّةِ السِّرِيَّةِ، تَحْوِيلَاتِ جُمْهُورِيَّةِ كُرْدِسْتَانِ عَامِ ١٩٤٦ فِي مَهَابَادَ اِهْتِمَامًا يُفَوِّقُ التَّصَوُّرَ، جَلَبَ اِهْتِمَامَ مَسْئُولِ سُورِيَا كَبِيرٍ مِنْ وَزَرِ شُكْرِي الْقَوْتَلِي. وَهَذَا يَفْرُضُ الْيَسَارَ بِوَصْفِهِ قُوَّةً جَدِيدَةً جَرِيئَةً نَفْسَهَا عَلَى السَّاحَةِ الْكُرْدِيَّةِ بِصُورَةِ

أذهلت الدبلوماسيين البريطانيين الذين تابعوا بدقة وموضوعية كل ظواهرها وآثارها المباشرة وغير المباشرة على شتى الصعد الفكرية والسياسية.

وفي هذا الحِصَم المتلاطم تَظَهَرُ فوق الساحة السياسية الكردية لأول مرة جمهورية أذهلت الدبلوماسيين البريطانيين الذين تابعوا أخبارها وتطوراتها أولاً بأول، مما إنعكس واضحاً في متون مئات الوثائق السرية الدقيقة التي فُرِضَتْ عنوانَ الباب السابع مِنَ الكتاب - ((شروق وغروب شمس مهاباد السريع في ضوء الوثائق السرية للحكومة البريطانية))، لنقرأ في ثنايا الوثائق ما لا يحظرُ على البال في خضم صراع دولي مُستفجِلٍ دَشَنَتْ بِدَايَةِ ما وَصَفَهُ رَئِيسُ الوزراء البريطاني المُخَضَّرَم ونستقِ تشرشل في العام ١٩٤٦ تحديداً بـ((الحرب الباردة)) التي قَدَّرَ للكرد أن يكونوا أولى ضحاياها، مما إنعكس بصورة مُذهلة في الوثائق السرية البريطانية التي تابعت بصورة موضوعية مَوقِفَ الحكومة السوفيتية تجاهها بروحية لم تختلف عن موقف الدول الغربية، بضمنها بريطانيا، تجاه أحداثها، فلا غرو أن احتوت الوثائق تلك على أندر الصور عن أصداء تأسيس وإنهيار جمهورية كردستان عام ١٩٤٦ في الكرد أينما كانوا، وهنا نود أن نشير بصورة خاصة الى التقارير المسهبة للسفير البريطاني في طهران يومذاك السير ريدر وليام بولارد التي لم يطلع عليها سوى عدد قليل من كبار المسؤولين البريطانيين، كما وردت عبارة ((سري للغاية)) على العديد من التقارير تلك.

((القضية الكردية بين رُحَى عبدالكريم قاسم و البعث كيف انعكست في الوثائق السرية البريطانية)) هي عنوان الباب الثامن من الكتاب. يتضمن هذا الباب بين دفتيه وثائق نادرة تتحدث بأسهاب، وبأسلوب حيادي عن مَوقِفَ الكرد تجاه ثورة الرابع عشر من تموز عام ١٩٥٨، كما عن موقف زعيم الثورة عبدالكريم قاسم و الأسباب المباشرة وغير المباشرة، الداخلية منها والخارجية، التي أثرت في البداية إيجاباً ومن ثم سلباً على علاقات الطرفين لتتحول انتفاضة الكرد المسلحة منذ أيلول ١٩٦١ الى أحد الأسباب الأساسية التي زعزعت مَوقِعَ النظام ومن ثم ساعدت على إسقاطه صبيحة الثامن من شباط عام ١٩٦٣، لتتوالى الأحداث بعد ذلك في خضم صراع مُستفجِلٍ اودى بحياة النظام الجديد قبل أن تبلغ عمره نيفاً وتسعة أشهر فقط ليبدأ عهد عبدالسلام عارف الذي يجد الباحث خفاياه في الوثائق السرية البريطانية بصورة تفصيلية، بما في ذلك موقفه المتشنج من القضية الكردية والذي تابعته

السفارة البريطانية في بغداد عَنْ كَتَبْ، وَلَا سِمْمَا شَخْصُ السِّفِيرِ سَتِيفِنِ اِيْفِرْتُونِ الَّذِي مِثْلُ بِلَادِهِ فِي الْعِرَاقِ عَلَى مَدًى حَوَالِي خَمْسِ سِنَوَاتٍ مُتتَالِيَاتٍ، وَيَقْتَنِعُ الْمَرْءُ مِنْ خِلَالِ الْوُثَاقِ الْمَرْيَةِ الْبَرِيطَانِيَّةِ أَنَّ عِبْدَالسَّلَامِ عَارَفٌ لَمْ يَكُنْ زَعِيمًا وَحْدِيًّا كَمَا أُشِيعَ عَنْهُ.

أَمَّا عِنَوَانُ الْبَابِ التَّاسِعِ وَالْآخِرِ مِنَ الْكِتَابِ فَهُوَ ((الْقَضِيَّةُ الْكُرْدِيَّةُ فِي خِصْمِ صِرَاعِ الْقُطْبَيْنِ الْمُتَنَاقِضَيْنِ الْأَمَامِ الْحَمِينِيِّ وَصِدَامِ حُسَيْنٍ فِي ضَوْءِ الْوُثَاقِ الْبَرِيطَانِيَّةِ الْمَرْيَةِ))، وَمَعَ أَنَّ جَمِيعَ الْوُثَاقِ الْمُتَعَلِّقَةِ بِهَذَا الْمَوْضُوعِ الْحَسَّاسِ لِلغَايَةِ لَمْ يَكْشَفْ عَنْهَا بَعْدَ، إِلَّا أَنَّ الْمَتَوَفَّرَ مِنْ تِلْكَ الْوُثَاقِ يُمَكِّنُ الْمَرْءَ مِنَ الْوُقُوفِ عَلَى الْقُوَى وَالْعَوَامِلِ الْحَارِكََةِ الْخَفِيَّةِ الْأَسَاسِيَّةِ لَوَقَائِعِ تِلْكَ الْمَرْحَلَةِ، بِمَا فِي ذَلِكَ مَا كَتَبْتُهُ أَشْهُرَ الصَّحَفِ الْعَالَمِيَّةِ الْغَرِيبَةِ عَنْهَا وَالتِّي تَحْتَفِظُ مَلَفَاتُ ((الْأَرَشِيفِ الْوُطْنِيِّ)) الْبَرِيطَانِي بِالنُّصُوصِ الْأَصْلِيَّةِ لِكُلِّ تِلْكَ الْمَقَالَاتِ التَّحْلِيلِيَّةِ الْقِيَمَةِ الَّتِي هِيَ مِنْ نَتَاجِ يِرَاعِ صَحَفِيِّينَ مَعْرُوفِينَ خَاطَرُوا بِحِيَاثِهِمْ مِنْ أَجْلِ التَّوَصُّلِ إِلَيْهَا. وَمِنْ الْمَفِيدِ أَنَّ نُشِيرَ فِي خَاتِمَةِ هَذِهِ الْخُلَاصَةِ الْمُرَكَّزَةِ إِلَى أَنَّ الْمُؤَلِّفَ قَدَّمَ لِلْقَارِئِ مَوْجِزًا عَنْ حَيَاةِ جَمِيعِ الدِّبْلُومَاسِيَّينَ الْبَرِيطَانِيِّينَ الَّذِينَ وَرَدَتْ أَسْمَاؤُهُمْ فِي أَبْوَابِ الْكِتَابِ، وَبِالِاسْتِنَادِ إِلَى مَجْمُوعَةٍ مِنَ الْمَصَادِرِ الرَّسْمِيَّةِ الْبَرِيطَانِيَّةِ، فَضْلًا عَنْ هَوَامِشَ تَوْضِيحِيَّةٍ ضَرُورِيَّةٍ عَنْ أَحْدَاثٍ وَشَخْصِيَّاتٍ عَدِيدَةٍ أُخْرَى غَيْرَ بَرِيطَانِيَّةٍ وَرَدَتْ أَسْمَاؤُهَا فِي ثَنَائِيَا الْكِتَابِ الَّذِي تَتَمَنَّى مُخْلِصِينَ أَنْ يَسُدَّ ثَغْرَةً فِي الْمَكْتَبَةِ السِّيَاسِيَّةِ وَالتَّارِيخِيَّةِ الْكُرْدِيَّةِ، وَتَتَحَوَّلَ دُرُوسُهُ وَعَبْرُهُ إِلَى تَجْرِبَةٍ مَفِيدَةٍ تُسَاعِدُ عَلَى تَجَاوِزِ أَخْطَاءِ الْمَاضِي وَتُعْزِيزِ مَا هُوَ إِيجَابِيٌّ وَمَفِيدٌ فِي ذَلِكَ الْمَاضِي مِنْ أَجْلِ مُسْتَقْبَلِ مَنَشُودِ يَتَمَنَّاهُ كُلُّ مُخْلِصٍ لَوْطَنِهِ الْجَرِيحِ.

الكرد وكردستان

في ضوء الوثائق السرية البريطانية

المؤلف: د. كمال مظهر

إعداد: عبدالله زهنگه - شهلاء طاهر الحيدري

تنضيد: (مركز زين)، نقابة صحفي كردستان

تصميم الداخلي: گوران جمال رواندزی

تصميم الغلاف: محمد زاده

طبع: الطبعة الثانية ٢٠٠٩

عدد النسخ: ٢٥٠٠

رقم الأيداع: سجل في المديرية العامة للمكتبات العامة في اقليم كردستان تحت رقم (٤٣٧) لسنة ٢٠٠٩.

مطبعة: گرین گلوری، لبنان

(جميع حقوق الطبع محفوظة)

كمال مطهر

الكرْد وكرْدِسْتان

في ضوء الوثائق السرية البريطانية

المجلد الأول

الطبعة الثانية

مزيدة ومنقحة

اعداد

عبدالله زنگنه

شهلاء طاهر الحيدري

٢٠٠٩

٨٢٤